

49. 227
5774

Srpski dijalektoloski
zbornik

ISSN 0353-8257
UDK 808.61/.62-087

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LIV

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејтровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2007

**СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА LIV**

**STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES**

JAN 30 2009

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE
L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE

LIV

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

*Dr Nedeljko Bogdanović, dr Drago Ćupić, dr Milan Dragičević,
dr Aleksandar Mladenović, dr Miroslav Nikolić, dr Asim Peco,
dr Dragoljub Petrović, dr Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef

ALEKSANDAR MLADENović

BELGRADE
2007

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LIV

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејчровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2007

Секретар часописа
др Слободан Реметић

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9

Израда програма и компјутерска припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@eunet.rs

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.rs
www.chigoja.co.rs

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80

СРПСКИ дијалектолошки зборник — Recueil de dialectologie serbe / главни уредник Александар Младеновић. — 1905, књ. 1–. — Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1905 — (Београд : Чигоја). — 24 cm.

Годишње

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

САДРЖАЈ

	Стр.
Монографије, расправе и чланци	
Рада Стијовић: Говор Горњих Васојевића	1–323
Милан Драгичевић: О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине)	323–401
Властимир Јовановић: Додатак Речнику села Каменице код Ниша	403–520
Недељко Богдановић: Змијски речник југоисточне Србије . .	521–547
Радмила Жугић: Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја с предлозима: ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ, ВРЗ	549–568
Прикази и критике	
Ана Савић-Грујић: Дијалектолошка истраживања II	569–573

Рада Стијовић
ГОВОР ГОРЊИХ ВАСОЈЕВИЋА

САДРЖАЈ

I. УВОД	9
II. ГЛАСОВНИ СИСТЕМ	21
A. АКЦЕНТУАЦИЈА	21
ИНВЕНТАР И ДИСТРИБУЦИЈА АКЦЕНАТА	21
ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ	30
B. ВОКАЛИЗАМ	32
РЕФЛЕКС ПОЛУГЛАСНИКА	33
О РЕФЛЕКСУ ЈАТА	44
Дуго јат	44
Кратко јат	46
Рефлекс секундарног јата	50
ВОКАЛНО Р	51
САМОГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ	54
ЕЛИЗИЈА САМОГЛАСНИКА	60
РЕДУКЦИЈА САМОГЛАСНИКА	60
Афереза	60
Синкопа	61
Апокопа	62
СУПСТИТУЦИЈА САМОГЛАСНИКА	63
B. КОНСОНАНТИЗАМ	66
СОНАНТ <i>В</i>	68
СОНАНТ <i>Ј</i>	73
СОНАНТИ <i>Л</i> И <i>Љ</i>	80
СУГЛАСНИК <i>Ф</i>	82
СУГЛАСНИК <i>Х</i>	85
СУГЛАСНИЦИ <i>Ћ</i> И <i>Ђ</i>	88
СУГЛАСНИК <i>Ц</i>	90
СУГЛАСНИК <i>Ѕ</i>	91
СУГЛАСНИЦИ <i>Ѓ</i> И <i>Џ</i>	92
ЈОТОВАЊЕ	94
СУГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ	98
Сугласничке групе на почетку речи	99
Сугласничке групе у средини речи	105
Сугласничке групе на крају речи	113
Фонетске промене у сандхију и додиру морфема	114

Још неке појаве асимилације, дисимилације и дистрибуције консонаната	116
Десоноризација опструената на крају речи	118
Редукција експлозивних дентала	119
О елизији неких сугласника	121
Уметање сугласника	122
Редупликација и метатеза	123
Елементи црквенословенског консонантизма	124
III. ОБЛИЦИ	125
A. ИМЕНИЦЕ	125
ИМЕНИЦЕ МУШКОГА РОДА	125
Једнина	125
Множина	128
О морфолошким особеностима неких именица мушкога рода	131
Напомене о роду неких именица	134
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГА РОДА	135
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА РОДА НА –А	138
Једнина	138
Множина	139
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА РОДА НА СУГЛАСНИК	141
Појединачне именице и групе именица	142
B. ЗАМЕНИЦЕ	144
ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	144
Личне заменице	144
Остале именичке заменице	147
ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ	149
Присвојне заменице	149
Показне заменице	151
Неодређене заменице	152
Опште заменице	154
V. ПРИДЕВИ	155
Придевски вид	155
О појединачним падежним наставцима	157
О односу „тврдиh“ и „меких“ основа	159
Поређење придева	160
Присвојни придеви	161
Појединачне напомене о придевима	163
Г. БРОЈЕВИ	165
Д. ГЛАГОЛИ	168
ПРЕЗЕНТ	169
ИМПЕРАТИВ	172
ИМПЕРФЕКАТ	174
АОРИСТ	177
ПЕРФЕКАТ	181
ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ	181
ФУТУР I	182
ФУТУР II	183
ПОТЕНЦИЈАЛ	183
ИНФИНИТИВ	184

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВИ	187
Глаголски придев радни	187
Глаголски придев трпни	188
ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ	189
Глаголски прилог садашњи	189
Глаголски прилог прошли	189
НАПОМЕНЕ О ГЛАГОЛСКИМ ОСНОВАМА	190
Глаголи I врсте	190
Глаголи II врсте	197
Глаголи III врсте	198
Глаголи IV врсте	199
Глаголи V врсте	201
Глаголи VI и VII врсте	202
ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ	203
Ђ. ПРИЛОЗИ	203
ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ	205
Прилози за место	205
Прилози за правац	206
Прилози за пут и простирање	207
Прилози за полазно место кретања, потицања или порекла	207
Прилози за правац долажења	208
Прилози за означавање крајње тачке кретања	208
Прилози за количину	209
Прилози за начин	209
Прилози за време	210
ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН ПАРТИЦИПСКОГ ПОРЕКЛА	211
ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ И ПРИЛОШКИ ИЗРАЗИ	212
Прилози за време	212
Прилози за место и правац	216
Прилози за количину	217
Прилози за начин	218
Прилози синтагматско-фразеолошког типа	221
Мултипликативни прилошки изрази	221
Е. ПРЕДЛОЗИ	222
Ж. ВЕЗНИЦИ	235
З. УЗВИЦИ	239
И. РЕЧЦЕ	243
IV. ЗАКЉУЧЦИ	245
ТЕКСТОВИ	259
РЕЗЮМЕ	295
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА	305
Карте	313

Ова књига представља прерађену верзију докторске дисертације, одбрањене 8. децембра 2003. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом коју су сачињавали проф. др Драгољуб Петровић, проф. др Мато Пижурца и академик Академије наука и умјетности Републике Српске проф. др Слободан Реметић. Захваљујем свим члановима комисије на сугестијама и мишљењима, а посебно свом ментору професору Петровићу за помоћ у току израде рада, као и за читање коначне верзије рукописа пре изласка из штампе.

Захвалност дугујем и професору Павлу Ивићу, који је тему одабрао и указао ми поверење предложивши да опишем сложени говор Васојевића, често ме подстичући и охрабрујући да предложени посао започнем.

Посебну захвалност дугујем свом супругу и колеги Светозару Стијовићу, Васојевићу од кога је моје интересовање за Васојевиће и почело. Сваки слободан тренутак проведен са њим у његовом завичају користила сам за сакупљања лексичког блага овога краја, које се полако сабира у велики Речник говора Васојевића. Богата грађа за речник пружала је и обиље материјала за опис овога говора. Стога сам, на предлог професора Ивића и на подстицај свога супруга, приступила раду на овој књизи. Они, нажалост, нису дочекали да започети посао довршим.

Свесрдну помоћ око довршетка сакупљања грађе пружили су ми пријатељи, кумови и рођаци Васојевићи: Ната и Драган Микетић, професори из Пећи, Стака Стијовић, економиста из Дечана, Милорад Вукић, професор из Андријевице, проф. др Драгомир Кићовић из Берана, Момчило Лабовић, официр из Београда, Милован Зечевић, професор из Београда.

Изузетну помоћ око прикупљања грађе и контакта са информаторима пружило ми је Божидар Зоњић, професор из Андријевице, одличан познавалац језика уопште, а посебно говора овога краја, који, нажалост, такође није више међу нама.

Драгомиру и Душану Кићовићу дугујем захвалност за помоћ око израде књиге.

У веома лепом сећању остали су ми сусрети са информаторима. Њихова љубазност, гостољубивост, предусретљивост, отвореност за разговоре, разумевање за посао који радим омогућили су ми да са лакоћом дођем до потребних информација. Желим и овом приликом да им одам захвалност за време које су ми посветили и за пажњу са којом су ме дочекивали и испраћали. У немогућности да свима појединачно захвалим, поменућу овде само оне са којима сам у разговору

провела највише времена: Томо и Ракита Стијовић и Станка Стијовић из Сућеске, Драгиња Фолић са Сеоца, Зора Бакић, Велимир Бакић и Венера Бакић из Забрђа, Стамена Бојовић из Бојовића, Даница и Љубица Рачић и Вукосава Асановић из Врањештице, Драгица Симова Гарчевић из Машнице, Томица и Пољка Кићовић из Слатине, Станка Јоксимовић и Даница Лабовић из Бара Краљских, Коса и Даница Кнежевић из Велике, Анђа Бракочевић из Шекулара, Јела Савић из Пепића, Љубица Делетић из Грачанице, Росанда Јукић и Мара Вулић из Божића, Милена и Вукић Савовић из Кути, Светислав Рмуш из Трепче, Златија Милошевић из Лијеве Ријеке, Наталија Лашић из Опасанице и Милосав Саичић из Виницке.

УВОД

1. Васојевићи су племе и област на североистоку данашње Црне Горе. Заузимају простор од око 2000 km² и административно су подељени у шест општина: Андријевицу, Беране, Плав, Бијело Поље, Колашин и Подгорицу. Географски, а од средине XIX века и политички, Васојевићи се деле на Горње (са средиштем у Андријевици) и Доње (са средиштем у Беранама) Васојевиће. У Горњим Васојевићима се разликују два дела — Лијева Ријека (од Вјетерника до Трешњевица) и Горња нахија (андријевички крај с Полимљем¹ и реком Злоречицом). Административно у Горње Васојевиће, од половине XIX века, спадају и насеља мешовитог порекла — Велика и Шекулар. Доњи Васојевићи такође имају села са не-васојевићким становништвом, као што су, нпр., Горња села.

Територија Васојевића географски припада области црногорских Брда и, већим делом, горњем сливу Лима. Насеља племена протежу се од Вјетерника (планине према Братоножићима) на југозападу до Бихора (предела према Бијелом Пољу) на северу и од Матешева на западу (на Тари) до Новшића близу Плава и Чакора на истоку.

Васојевићи се с јужне стране граниче с Кучима и Братоножићима. Граница у том делу иде од Комова Маргаритском ријеком, огранцима Ћуре, Козеља и Црне планине, потом се изнад Опасанице и Доње Веруше пружа до Јаблана, па огранцима Вјетерника до изнад Лутова. Западном и северозападном страном Васојевићи се граниче са Ровцима и Морачом с Колашином. Од Роваца их раздвајају брда Јаворова глава, Суводо и Висока глава. Граница с Морачом иде брдима и косама до испод Требешнице. Иза места Тузи излази на Ланиште, затим Таром иде према Матешеву. Испод Црног вала територија Васојевића прелази на другу страну реке Таре, да би се нешто ниже вратила на њену десну страну. Граница се одатле пење на Стражарицу изнад Планинице, излази на планину Кључ, а затим

¹ Полимљем Васојевићи називају долину уз Лим дугу петнаестак километара, која се протеже од Сућеске до Пепића на левој страни, и Горње Ржанице и Велике на десној страни ове реке. У њој се налази пет повећих села — Грачаница и Машница, на десној обали Лима, а Луге, Улотина и Мурино, на левој обали.

иде до Бјеласице и планине Шишке. Са Бјеласице скреће према североистоку, спушта се до Лима и код Биоче скреће на исток и реком Љешницом иде до врха планине Турјак. Од Турјака полази источна граница Васојевића, коју чине падине планина Цмиљевице, Мургаша и Глођије. Алајковим брдом, источним падинама Ваганице и Чакора иде до Ђевојачког крша, а одатле косама Шабове главе и Шумарица до села Новшића у близини Плава. Код Новшића пресеца Лим, иде изнад села Брезоевице и пење се до Виситора, одакле даље планинским гребенима продужава до границе с Албанијом, дугом око 20 km, и долази до врха Мојана, скрећући према Кому, где се додирује са територијом Куча.

Крајње тачке свог племенског простора Васојевићи често означавају римовано и у стиху: „Од Ножице (село у Лијевој Ријеци) до Љешнице (река испод Берана)“ или „Од Јаблана (насеље испод Вјетерника) до Тифрана (клисура северно од Берана)“.

Гранична линија између Горњих и Доњих Васојевића иде од Шишког језера испод Горњих селâ планинама до Црне главе, па преко Тусте и Јеловице избија на Турију. Између селâ Виночке и Трепче пружа се водотоком Студенца до Лима, пролази поред Ријеке Марсенића, која остаје у Горњим Васојевићима, и пење се на главицу Ржану. Даље гранична линија раздваја село Ровца настањено Шекуларцима (у Доњим Васојевићима) од Шекулара и иде све до Чакора.

Лијевā Ријека, која се сматра матицом племена, налази се испод врхова и огранака Кома и има два дела — један у сливу Мораче, који представља старо племенско седиште и пружа се, правцем северозапад — југоисток, од брда Ивовика и Рашкова Гувна до Јаблана под Вјетерником, и други у сливу Таре, који су Васојевићи населили спуштајући се долином ове реке према Колашину (око средине XVIII века, до када су Љеворечани овде имали стаје за стоку, ливаде и пасишта).²

До средине XIX века Горњим Васојевићима сматрала се само Лијева Ријека, једина слободна васојевићка територија, а Доњим обе нахије, тј. Васојевићи око Лима иза Комова, који су били „платежни Турцима“ (Вешовић Вас. 18). После успостављања црногорско–турске границе 1859. године „црногорски Васојевићи“ обухватају данашњу Лијеву Ријеку и Горњу нахију и припадају Црној Гори, а „турски Васојевићи“ обухватају Доњу нахију и припадају Турској све до 1912, када су ослобођени и припојени такође Црној Гори (Дашић Вас. II 9).

Тридесетих година прошлога века Лијева Ријека је, према бележењу Радослава Јагоша Вешовића, имала тридесетак села и заселака са 430 кућа. Данас је она у великој мери расељена — у неким селима стално живи само по једна кућа (нпр. у Тузима, Увачу, Пајковом Фиру). Становништво у великом броју живи у Подгорици, али и у другим крајевима, углавном Црне Горе и Србије. Лепа и здрава природа привукла је у овај крај људе са разних страна да овде праве викендице (само у Веруши има преко сто викендица, а и децје одмаралиште), тако да лети све оживи.

² Вешовић Вас. 17–21 и 126; Дашић Вас. I 21–22; Кићовић Вас.

У сливу Мораче налазе се села: Лопате, Ками (са засеоцима Кркор и Мочи-ла), Грби Дб, Ножница, Душке, Љеваја (са засеоком Ђединице), Птич, Слацко (кога чине Слацко Веље, Слацко Мило, Ширалија и Криви Дб), Тузи (са засеоком Требешница), Ступови и централни део ове територије под истоименим називом Лијева Ријека, у којој је и црква из XVIII века, по којој се некада овај крај називао Код Цркве (Вешовић Вас. 53).

У сливу Таре се налазе села: Веруша, Ан Гаранчића, У(в)ач, Пајков Фир, Зауглина, Матешево са засеоцима Журен Поток, Пешина Лука, Црни Вал, Планиница, Дб Ацића, Опасаница.³

У долинама притока Таре налазе се и горњонахијска села Баре Краљске и Враћешница, која су географски везана са Лијевом Ријеком.

Горња нахија обухвата следећа села: Краље (са врло развијеним засеоцима Равно Краље, Обло Брдо, Чука, Сеножета, Гњили Поток и Црешњевик), Пеовац, Салевине, Присоја (сва у сливу Краштице), Коњуе, Ђулиће, Цецуне, Күти, Бојовине, Анцелате, Божиче, Кошутиче, Јошаница (око реке Злоречице), Слатина, Забрђе, Црешњево, Трпача, Сеоце, Сүњеска, Лукин Фир, Пешине, Ријека Марсенића (испод Андријевице око Лима), Грачаница, Машина, Луге, Улотина, Мурино (у долини око Лима коју са свих страна затварају планинске косе и огранци, коју Васојевићи називају Полимљем).

У централном делу Горњих Васојевића, на ушћу Злоречице у Лим, налази се варошица са око 1000 становника — Андријевица. Варошица је основана средином XIX века када је овај крај ослобођен од Турака. Име је добила по цркви Св. Андрије, која је ту раније постојала, а за време Турака је паљена и обнављана више пута. Данашња црква у Андријевици (посвећена св. Арханђелу) подигнута је 1887. године, када је књаз Никола Петровић купио место око цркве, које је у његову част и прозвано Књажевац.

Шекулар је крај у сливу Шекуларске ријеке, која се у селу Марсенића Ријека улива у Лим као његова десна притока. У средњем веку под Шекуларом се подразумевао планински крај с једним селом. Становништво тога села временом се увећавало и ширило, тако да се до почетка XX века формирало шекуларско племе и десет мањих села: Мезгале, Ђетковићи, Ђулица, Радмужевићи, Ора[x], Лази, Рмуши [Стране], Булићи, Спалевини и Томовићи. Шекуларском племену припада и село Ровца, брдима одвојено од Шекулара. Међу становницима се разликују „стара братства“, која су, по предању, потомци тројице синова војводе Петра Шекуларца (Вука Љевака, Даше и Комнена Барјактара), који је овде дошао одмах после Косова, затим шекуларски Дробњаци, насељени овде из Дробњака у другој половини XVII века и новији насељеници, који су прешли из суседних васојевићких села у XIX веку.

Велика је насеље између Горње Ржанице и Новшића, а испод Ваганице и Чагора. Чине је, с леве стране Величке ријеке: Ивџан-Поље, Вукадинов Поток, Дб-

³ Подаци су узети из Одбора за ономастику САНУ.

сан, Пѣткрѣј, Лѣзи, Дѣсна Ријѣка, Волѹјак, Зѣкрш и Бљелѣце, а с десне стране су: Шѹме, Врѣн-Пѣток, Пѣпратиште и Лѣјевѣ Ријѣка. С друге стране Чакора је Бљелѹа. Међу братствима Величана преовлађују две групе које су везане традицијом о заједничком пореклу — једно су Шаљани, који порекло везују за Шаљу, а разродили су се, по предању, од три сина неког Чере католика, који је из Шаље побегао због крвне освете и настанио се код Живаљевића примивши православну веру; славе св. Николу. Друго су Цеклињани, који су, према предању, дошли из Цеклина отприлике крајем XVII века; слава им је 26. новембра. Остала братства су или старији становници или досељеници из различитих крајева и разног су рода (углавном из Пипера, Куча, Бјелопавлића и старе Црне Горе). Величани су много страдали од Турака и Арбанаса у XIX веку, као и у свим ратовима у XX веку (балканским и светским).

Дѣњи Вѣсојевићи захватају нижи и отворенији део лимске долине. На десној страни Лима налазе се села: Дѣ(љ)њѣ Ржаница, Рѣвца, Калѹдра, Загѣрје, Скѣкавац, Лѣшница, Дѣ(љ)њѣ Луге, Петњик, Дѣпсиће, Будимља и Полица са селима: Мѣште, Драгосѣва, Бѣбино, Горѣжде, Загрѣје и Тмѹшиће.

На левој страни Лима, који протиче средином ове територије, налазе се села: Винѣцка, Бѹче, Пѣшца, Лѹжац, Дѣлац, Берѣн-сѣло, Црњ Вр, Велѣје, Зѣостро, Црвљевине, Гѣрњѣ сѣла (у чији састав улазе села: Лѹбница, Прѣњевац, Бастѣе, Курѣкуће, Главѣца, Вѹча и Зѣград) и град Берѣне (који су основали Турци 1862. с намером да направе турски појас и бедем између Србије и Црне Горе). Данашње становништво Горњих села насељавало се овде из разних крајева Црне Горе последњих деценија XVII века, затим у XVIII и почетком XIX века.⁴

Доњи део Вѣсојевића (или Доња нахија) називао се некада Ас (Хас), а српско становништво овога краја које је ту живело пре Вѣсојевића Вѣсојевићи називају Ашанима (као и Србљацима), а чини га више братственичких група различитог порекла (и различитих традиција и слава). Међутим, и „Вѣсојевићи и Ашани у ширем сматрају [се] као једно“ (Вешовић Вѣс. 157). Вѣсојевићи су се овде населили из Горње нахије у првој половини XVIII века.

2. Територија данашњих Вѣсојевића била је у средишту српске државе у време њеног формирања средином IX века.⁵ Српска племена настањена на овом простору живела су у родовско-племенским организацијама — жупама, одвојена у ранофеудално доба од византијске власти. На територији Горњег Полимља налазиле су се жупе Плав, Зла ријека и Будимља. У доба Немањића област Горњег Полимља била је под управом Немањиног брата великог жупана Тихомира све док га Немања није свргао с власти. Под Немањином владавином великим делом

⁴ О Горњим селима в. монографију Мирка Раичевића, *Горња села — Насеља и сѣтановништво*, Београд (Етнографски институт САНУ). 1994.

⁵ Археолошки налази на овом терену чувају трагове старих, предсловенских култура (локалитет Кременштите у селу Петњѣку недалеко од Берана, затим на Беран-кршу крај манастира Ђурђеви Ступови, такође у близини Берана, у селима Буче, Забрђе, Слатина итд.). Српска племена су поречја Лима, Таре, Пиве и Ибра населила првих деценија VII века.

Горњег Полимља, пре свега Будимљом, управљао је Немањин синовац, а Тихомир син Првослав. Од 1315. до 1321. године Будимљанском жупом је управљао будући српски краљ Стефан Дечански. Првослав је у Будимљи, крајем XII или почетком XIII века, подигао манастир Ђурђеве Ступове,⁶ који је 1219. године, када је Српска црква стекла аутокефалност, постао седиште Будимљанске епископије.⁷ Будимљанска епископија је у XV веку подигнута на степен митрополије, која се одржала до половине XVII века.⁸

У време средњовековне српске државе црква и хришћанска вера биле су основ живота и културе, а немањићи владари су најбоље и најлепше земље даривали црквама. Тако је до средине XIV века и готово читава област Горњег Полимља била прекривена манастирским метохијама. Знатан део поседа припадао је Ђурђевим Ступовима и Шудикови (Беран Село, Црни Врх, Ржаница, Маште), Бањској (Горажде са Заграђем, Гусиње, Рибаре, Улотина) и Хиландару (Досуђе). Највећи број поседа у плавској жупи припадао је Дечанима. У Дечанским хрисовуљама су забележена, између осталих, и села: Град и Рибаре у Плаву (данас не постоје као посебна насеља него су срасли са Плавом), Велика, Комаране, Трепча (данас село Мартиновићи), Гринчарево, Врмоша, Добра Река са засецима (велико село узгајивача коња — коњуха, данас је то село Коњухе).⁹

Године 1455. цела област, па и територија данашњих Васојевића, пала је под турску власт, од које се ослободила тек половином XIX, односно почетком XX века.

Из XV века потиче први писани траг о Васојевићима. Налазимо га у документу из дубровачког архива из 1444. године, у коме се каже да су Васојевићи недалеко од Медуна, односно Рикавца, где станују, заједно са Бјелопавлићима и Пиперима напали дубровачке трговце. Ослањајући се на овај документ, Константин Јиречек изводи закључак да су у то време Васојевићи били настањени код

⁶ Црква посвећена светом Ђорђу првобитно је била једнобродна грађевина са три травеја и куполом, а грађена је у маниру приморских цркава (Котор, Ратац). Када је 1219. одређена за седиште будимљанских епископа, добила је припрату са два звоника—куле (отуда име „ступови“). Спољна припрата дограђена је крајем XVI или почетком XVII века, а у XVIII веку је преграђена а над њеним централним делом подигнут је нови звоник.

⁷ Црквена организација је у почетку била подређена архиепископији у Драчу или Цариграду, затим епископији у Расу, која је 1020. године прикључена Охридској архиепископији. Без обзира на то црквени живот је у овом делу српске државе био под веома јаким утицајем Рима, који се остваривао преко приморских градова. Тај утицај је знатно ослабио када је Сава Немањић 1219. издејствовао аутокефалност српске цркве и у жупи Будимља основао једну од епископија.

⁸ Последњи будимљански митрополит (а и митрополит Арбаније, Колашиновића и Зете) био је митрополит Пајсија, који је у име патријарха Гаврила и синода Српске православне цркве 1653. године ишао у Рим да преговара са папом о унији с католичком црквом и о заједничкој борби против Турака. Међутим, један калуђер из његове пратње одао је Турцима разлоге овога тајног пута, па су Турци ухватили митрополита и живога га одрали, а митрополију уташили. Братство манастира се разбегло, а много српског живља је због турског терора напустило ове крајеве.

⁹ Павле Ивић и Милица Грковић, *Дечанске хрисовуље*. — Нови Сад (Институт за лингвистику у Новом Саду), 1976, 111–114. О средњовековним српским црквеним поседима у овој области в. рад Гордане Томовић и Славољуба Пушице *Српски средњовековни црквени поседи у Горњем Полимљу*. — Милешевски записи, Пријепоље (Музеј у Пријепољу), 2007, 31–67.

Медуна у данашњој области Куча.¹⁰ Р. Вешовић и М. Дашић износе став да је вероватније да су Васојевићи били настањени у Лијевој Ријеци или не „многа удаљено од Лијеве Ријеке, која се као стално насеље Васојевића помиње у турском пописном дефтеру за Скадарски санџак из 1485. године“ (Дашић 154–155). Овде се, наиме, помиње село Рјечица, за које се каже да има и друго име — Васојевићи, а које припада нахији Пипери, и тимар је Хасана Маринита. Село Рјечица се помиње и у дефтеру из 1497.

Которанин Маријан Болица у опису Скадарског санџака (1614), у извештају Млетачкој републици, помиње Васојевиће као село од 85 кућа и 280 војника, као и двојицу њихових старешина — Николу Оташева и Лала Бајова.¹¹ Према Бличиним подацима Васојевићи су тада живели у ширем рејону Подгорице, што значи у Лијевој Ријеци. Болица не помиње Будимљанску нахију. Он пише и да су се племена Брда одметнула и да не примају у своју средину турске чиновнике ни војне старешине, као и да не дају годишњи данак султану и издржавање спахијама. Сличну констатацију налазимо и код Јохана Хана: „Турска власт никад није била чврсто утврђена у долини Рјечице“ (Johann von Hahn, Albanesische Studien, Јена, 1854, преузето из: Вешовић Вас. 96).

Васојевићи се, даље, помињу као саставни део епархије скендеријске у синђелији (дипломи) патријарха Чарнојевића владици Данилу.

У *Историји о Црној Гори* митрополит Василије Петровић, набрајајући вође племена која су се 1711–1712. борила против Турака уз владику Данила, помиње и војводу племена Васојевића.

Васојевићи се помињу и у царској повељи Петра Великог од 9. јула 1715. године, коју је руски цар упутио црногорским племенима, њиховим војним и духовним вођама, захваљујући им на јуначком учешћу у рату.

Податке о Васојевићима налазимо и у разним записима и натписима по манастирским књигама или на црквама. Више података има у радовима из XIX и XX века (Вешовић Вас. 76–86).

Према народном предању, племе је потекло од једног, заједничког претка — Васа или Васоја, који је директни потомак краља Милутина и који је после Косова пребегло, преко Сјенице, у Лијеву Ријеку.¹² Успомене на старо становништво које су Васојевићи овде затекли врло су магловите. У предању се помињу неки стари народи: Мацуре, Шпањи, Латини и племе Букумири. Од три сина Васова — Раја, Мија и Новака развиле су се три велике братственичке гране: Рајевићи (који су подељени на Лопаћане, Дабетиће и Ковачевиће), Новаковићи и Мијомановићи.

¹⁰ Константин Јиречек, *Историја Срба*. — Београд, 1922, књ. I, 99,

¹¹ Појам село уместо племе помињу и други млетачки повереници када извештавају о приликама у Црној Гори и Брдицама. Ј. Ердџановић сматра да то потиче отуда што им је недостајало разумевање за племе као друштвену и управно-политичку заједницу.

¹² У Васојевићима се чува и предање по коме је Васо имао четири брата: Озра, Пипа, Хота и Краса, од којих су настала племена Озринићи, Пипери, Хотини и Краснићи.

Досадашњи истраживачи прошлости Васојевића слажу се с предањем да је Лијева Ријека матица племена. Из ње се од XVII века племе ширило у долину Лима. Наиме, дотада густо насељено Полимље остало је готово пусто, када је после неуспелих ослободилачких покрета због турске одмазде и насртаја Климената становништво овога краја морало да се исељава (нарочито после 1690. и 1737. године). У опустошене крајеве спустило се с Комова васојевићко племе, као и друга братства Брда и Црне Горе. Масовног насељавања било је крајем XVII и током XVIII, а мањих насељавања и током XIX века. Преостало становништво овога краја, као и прве придошле насељенике које су ту затекли, Васојевићи су назвали Србљацима (Вешовић Вас. 133–134).

Прошлост Васојевића испуњена је борбом за ослобођење од турске власти. Од краја XVI века Васојевићи су учествовали у готово свим ослободилачким покретима који су се јављали у Брдима, Херцеговини и Црној Гори. Ти покрети, буне, устанци, хајдуковања и разни други видови отпора временски су се углавном поклапали са ратовима хришћанских држава против Турске.

Године 1809. прикључили су се Васојевићи Карађорђевој војсци, а потом, кроз цео XIX век, водили борбе за ослобођење и на страни Србије и на страни Црне Горе.¹³ Историјске околности су учиниле да се нађу у слободној Црној Гори — Горњи Васојевићи крајем шесте деценије XIX века (1859), а Доњи 1912. године.¹⁴ Стварањем Југославије (првобитно Краљевине СХС) нашли су се уједињени и са Србијом, да би од 2006. поново били у оквирима самосталне црногорске државе.

Свештенство је одиграло значајну улогу у националном буђењу народа и у подизању нивоа њихове духовне и материјалне културе. У XIX веку је у том погледу нарочито истакнута личност Мојсија Зечевића, игумана Ђурђевих Ступова, духовног вође српског народа у овом делу долине Лима, сарадника и саветника Његошевог, али и Карађорђевог устаника. Он је одиграо значајну улогу и у христијанизацији племена, чији је део био прешао у ислам, али и у народном просвећивању — у скромној монашкој школи у Ђурђевим Ступовима, коју је он

¹³ Због учешћа у ослободилачким покретима Васојевићима су придавали велики значај и Србија и Црна Гора. Његош је својевремено побратимио синовца Данила, будућег књаза Црне Горе са Миљаном Вуковим, тада љевољачким барјактаром, а касније васојевићким војводом и сенатором, а Никола I Петровић је Васојевићима написао дивно коло, племенску химну, у којој се славе и Васојевићи и њихов Војвода. Водећи државник Србије XIX века Јован Ристић побратимио се с војводом Миљаном (1867) и у Београду му школовао сина Гавра, повремено га држећи и васпитавајући и у својој кући.

¹⁴ У три националноослободилачка рата које је водила Црна Гора у другој половини XIX века (1852/53, 1862. и 1876–1878) устаници овога краја су бранили североисточне границе Црне Горе, тако да Турци никада нису успели да се преко Васојевића пробију до централних делова Црне Горе. Осим што су се борили на свом терену, Васојевићи су стизали и на друга црногорско-турска ратишта. Тако је, на пример, војвода Миљан Вуков у лето 1862. године, са 1500 ратника, стигао у помоћ црногорској војсци изнад Ријеке Црнојевића, где се водила одсудна битка с војском Омер-паше Латаса, која је настојала да заузме Цетиње. Васојевићи су стизали и на херцеговачко ратиште (1876), а борили су се и за ослобођење Бара и јужног Црногорског приморја (1877/78). О овим устанцима видети, осим поменутог Дашићевог дела и радова наведених у њему, и рад Милића Ф. Петровића *Васојевићи у документима Министарства иностраних дела Краљевине Србије крајем XIX и почетком XX века*. — Милешевски записи, Пријепоље (Музеј у Пријепољу), 207, 277–300.

основао 1836, стицала се основна писменост. У другој половини XIX века, међутим, никле су прве световне школе, па Васојевићи, поред успеха на путу ка ослобођењу, постижу успехе и на путу просвећивања.

3. Васојевићи су једно од најекспанзивнијих наших племена. Раселили су се и по многим далеким крајевима, али највише по Србији, Црној Гори и Босни. Од њих су потекле многе знамените и угледне личности. У временима рата давали су храбре ратнике, а у миру учене људе. За ослобођење Васојевића и ширење националне идеје један од најзаслужнијих био је, поред већ помињаног Мојсија Зечевића, Миљан Вуков Вешовић, васојевићки војвода и црногорски сенатор у време Његоша, кнеза Данила и кнеза Николе, храбар ратник, мудар, уважаван међу саплеменицима и од црногорских и србијанских владара.

Међу војсковођама је свакако најчувенији војвода Петар Бојовић (чији су преци преко Сјенице прешли за Ивањицу), као и генерал Радомир Вешовић, мистар црногорске војске.

Племенско предање каже да је и Лазар Мутап из Васојевића, од Мијомановића, мада се о овог јунака, рудничког војводу отимају и други крајеви — Ровчани и Цуце, нпр.

Свакако најпознатији Васојевићи јесу Карађорђевићи и Караџићи. Карађорђевићи чувају предање о пореклу из Васојевића¹⁵ — то пише и у њиховом родослову, а краљ Петар је, када се женио, за старог свата узео Миљана Вукова, војводу „своје крви и племена“.

Караџићи су се с Лопата одселили — једни преко Зете у Дробњак (у Петњицу), а други преко Прибоја или Пријепоља у Стари Влах. У Лијевој Ријечи знају за одсељене рођаке у Дробњаку, као и они за своју матицу; горњи део села назива се Караџићи и налази се поред реке Караџице. Данас их више нема на Лопатама.

Из Васојевића је и Пуниша Рачић¹⁶, а Васојевићи држе да је одавде пореклом и познати уставобранитељ, државник Аврам Петронијевић, као и Светозар Марковић, чија се породица из Васојевића преко Сјенице преселила у Јагодину.

Међу људима од пера поменућемо само Светислава Вуловића, Михаила Лалића и Милосава Бабовића.

Васојевићи се и данас радо школују. Готово да нема куће без бар једног високо образованог члана. Међу њима има познатих и признатих стручњака — лекара, архитеката, научника, сликара, вајара, књижевника, професора универзитета.

4. Што се физичких и духовних особина тиче, и данас се може рећи оно што је Р. Вешовић написао пре више од седам деценија: „По свом изгледу Васојевићи су темељни, тјелесно дивно развијени и доста крупни. Има људи необичне физичке снаге и моћи. Већином су високога раста, отворена израза и пријатне мир-

¹⁵ В. о томе књигу Миомира Дашића *Карађорђевићи из Васојевића*, Андријевица (Ступови), 1996.

¹⁶ В. о њему књигу проф. др Драгомира М. Кићовића и Радомира П. Губеринића, *Пуниша Рачић — живиш за једну идеју*, Београд (Одбор САНУ за проучавање села и Културно-просветна заједница Србије), 2000.

ноће“ (Вешовић 437). „Васојевићи су надарени најјаче израженим особинама Срба динарског типа: јако су умни, способни инстинктивно да осјете и погоде истину, и пуни су смисла за оним што је идеално и лијепо; држе се заједничког поријекла, поносе се именом свога племена и цијене себе. Имају врло развијено осјећање независности и слободе као сви Црногорци. Култ предака и братственички однос јако су изражени. Поштовање старине и вјерност традицијама одликује их као и друга племена Брда. Национална свијест је код њих врло развијена, готови су да се жртвују и да предано страдају за општу ствар“ (Вешовић Вас. 441–442).

5. О Васојевићима постоји обимна етнографска и историјска литература.¹⁷ Објављена су и два диференцијална речника.¹⁸ Говор овога краја, међутим, до данас није детаљно описан, али су науци о језику познате неке његове особине.

М. Ђ. Милићевић је још 1867. године објавио чланак о Васојевићима с неколико напомена „о говору и акценту“, у коме каже да је у Васојевићима акценат „са свим онај који је у нашој Морави“, што потврђује с десетак акценатованих примера, и да су множински ојконими на *-е* патронимичког порекла (типа *Божиче*, *Лушовце*) у Васојевићима чешћи него у пожаревачком округу.¹⁹

Више података о говору Васојевића (фонетици, морфологији, синтакси, фразеологији) налазимо у, за културну историју Црне Горе, веома значајном делу Павла Ровинског *Црна Гора у прошлости и садашњости*, у коме је он, у оквиру географског и етнографског описа Црне Горе, преко 200 страна посветио питањима језика Црне Горе, па и Васојевића.²⁰ Овај пионирски прилог нашој дијалектологији, како је у науци већ констатовано, остаје у сфери аматеризма и не може бити поуздан ослонац у испитивању наших народних говора (Ивић Осврт 36, Петровић Расправа 70–71).

Поузданија сведочења о неким цртама говора Васојевића наука добија средином 30-их година прошлог века у краћим извештајима Белићевих сарадника Михаила Стевановића, Бранка Милетића и Радомира Алексића.

Алексићеви подаци из 15 горњовасојевићких села, која, како аутор каже, имају „типичан васојевићи говор“ углавном се подударују са оним што смо ми нашли у Горњим Васојевићима. Међутим, неке овде наведене црте (посебан ре-

¹⁷ Уп.: Богдан Лалевић и Иван Протић, *Васојевићи у црногорској граници*. — Српски етнографски зборник, Београд (Српска краљевска академија. Насеља српских земаља. Расправе и грађа, књ. II), 1903, књ. V, 513–610; исти, *Васојевићи у шурској граници*. — Српски етнографски зборник, Београд (Српска краљевска академија. Насеља српских земаља. Расправе и грађа, књ. III) 1905, књ. VI, 693–733; Вешовић Вас.; Дашић Вас. I; Дашић Вас. II.

¹⁸ Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића* (даље Стијовић Р. Лекс.). — СДЗБ, Београд, 1990, књ. XXXVI, 119–380 и Вук Боричић Тиврански, *Рјечник васојевићког говора*. — Београд (Просвета), 2002, стр. 372.

¹⁹ М. Ђ. Милићевић, *Нешто о Васојевићима*. — Гласник српског ученог друштва, Београд, 1867, књ. V, 67–76.

²⁰ Павел Аполонович Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*. Том III: Етнографија — књижевност и језик. — Цетиње (Издавачки центар „Цетиње“, Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић“), Ср. Карловци — Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 1994, стр. 776.

флекс полугласа, нпр.) нису типичне за целу територију Васојевића. Осим о рефлексу полугласа, Алексић нас извештава и о рефлексу јата, постојању гласова *č* и *ž* (у нашој грађи они се не добијају испред *h̃*, односно *h̄*, како налазимо у овом извештају), о новом јотовању, о преласку *h̃* и *h̄* на крају речи у *j*, о непостојању гласа *x*, о повлачењу кратког силазног акцента са последњег слога у речи, затим о неколико морфолошких црта — о наставку *-a* у генитиву и локативу множине, о употреби предлога *на* и *у* са акузативом и о чувању старих енклитичких облика *ни*, *ви* и *не*, *ве* (Алексић Вас. I 21–22).

Нешто података, углавном из Лијеве Ријеке, налазимо у Алексићевом извештају из 1936. године — група *-ao* у радном придеву мушког рода сажима се дајући *-a*, иницијална група *зр-* прелази у *здр-*, а у околини Андријевице место *жр-* чује се *ждр-*, у Лијевој Ријечи је *Ђорђија* (Н. м. р.) и *Сџане* (В. ж. р.), у околини Андријевице је *Ђорђије* и *Сџано* поред *Сџаке* и сл., акценат је исти у Лијевој Ријечи и у околини Андријевице. Подаци се подударају с оним што смо ми нашли на терену, с тим што смо групе *здр-* и *ждр-* нашли и у Лијевој Ријечи и у околини Андријевице (Алексић Вас. II 13–14).

Стевановићев извештај из Васојевића обухвата обе нахије и Велику. У њему налазимо податке о специјалном гласу између *a* и *e* као рефлексу полугласа, о јотовању уснених сугласника, о замени гласова *h̃* и *h̄* гласом *j* на крају речи, о одсуству сугласника *x*, о 3. л. множине глагола *хџеџи*, који гласи *џиџе*, о постојању само краћег облика инфинитива, даље о упореби генитива множина место локатива, акузатива личних заменица уместо датива и локатива, о заменичким облицима датива и акузатива (*ни*, *ви* и *не*, *ве*), о употреби облика акузатива с предлозима *на* и *у* уместо локатива, односно локатива с предлогом *о* уместо акузатива, о употреби предлога *над*, *иод*, *ипред* и *међу*, која одступа од књижевног језика и, најзад, о преношењу кратког силазног акцента са ултима (Стевановић Вас.). Све податке наведене у овом извештају потврђује и наша грађа.

Материјала из Васојевића има и у Стевановићевој докторској дисертацији (Стевановић ИЦД), али он није, осим у ретким случајевима, посебно означен, па га је тешко издвојити од осталих говорних типова проучаване области, међу којима, иначе, постоје знатне разлике. Могло би се чак рећи, на основу забележеног акцента, да је тај материјал доста оскудан.²¹

У извештају Б. Милетића налазимо да је изговор дугог јата дифтоншки и да је у горњовасојевићким селима Забрђе, Трешњево, Треча рефлекс полугласа самогласник *a*, што се разликује од стања које смо ми затекли на терену. Милетић је од досадашњих испитивача једини забележио тврђи изговор гласа *л* испред самогласника задњег реда (Милетић Вас.).

Етнографска студија о Васојевићима Радослава Јагоша Вешовића у одељку *Говор и говорне особине код Васојевића* садржи доста правилно уочених језичких особина (Вешовић Вас. 452–456).

²¹ Исп. о овом раду напомене А. Белића (Белић Оцена).

У раду Наде Ловрић дат је преглед акцента именица мушкога рода у говору доњовасојевићког села Матешева (Ловрић Мат.).

Најпоузданије податке о говору Горњих Васојевића налазимо у Фонолошким описима, насталим на основу материјала који је Р. Алексић прикупио у горњовасојевићком селу Анцелате (Петровић Анцелат ФО).

6. У овом раду је описан говор Горњих Васојевића, дакле — Лијеве Ријеке, Горње нахије, Велике и Шекулара. Овај говор припада, како је у науци већ констатовано, зетско-сјеничком дијалекту,²² и то његовом средишњем поддијалекту, ако их посматрамо дуж осовине југозапад–североисток, са међусобним границама које попречно секу земљиште дијалекта. Овом поддијалекту, осим Васојевића, припада и већи део Бјелопавлића, пјешивачки југ, озринићка Заграда и пиперско село Црнци (Ивић Класификација 305, Пешикан Прилог 207).

У раду је дат детаљан преглед фонетских и морфолошких карактеристика. О акцентима се изнесе само најопштије напомене, како би се добио општи увид у акцентатски систем говора Васојевића. У неким случајевима, када је то обимна и разноврсна грађа наметала, дате су у одељку о морфологији и неке синтаксичке и лексичке напомене (нпр. о употреби инфинитива, о приповедачком императиву, о неким предлошко-падежним значењима, о специфичним називима за боје итд.). У одељку о морфологији даване су и неке напомене о синтакси.

Област Горњих Васојевића у језичком смислу није јединствена. Разлике постоје, нпр., у рефлексу полугласа, а самим тим и у вокалском систему, у судбини неких самогласничких и сугласничких група, у презентским наставака 3. лица множине глагола VI и VII врсте итд. Ипак, далеко су бројније особине заједничке целом испитиваном подручју. У раду смо дали преглед заједничких особина и успоставили изоглосе особина које то нису.

Приликом израде овога рада држали смо се методологије уобичајене у нашој дијалектологији. Грађу смо сакупљали на терену у разговору с најстаријим становницима тога краја, пре свега са женама. У том циљу обишли смо следећа села — у Горњој нахији (Гн): Анцелате (А), Баре Краљске (БК), Божиће (Бож), Божовиће (Бој), Грачаницу (Гр), Ђулиће (Ђу), Забрђе (За), Ками (Ка), Краље (Кр), Кошутиће (Кош), Коњуе (Ко), Кути (Ку), Машницу (Ма), Обло Брдо (ОБ), Пеовац (Пе), Пепиће (Пеп), Присоју (Пр), Ријеку Марсенића (РМ), Салевиће (Са), Сеоце (Се), Слатину (Сл), Сућеску (Сућ), Ћеножета (Ће), Трепчу (Тр), Црешњево (Цр); у Лијевој Ријечи (ЛР): Верушу (Ве), Ками (Ка), Кути (Ку), Лопате (Ло),

²² Белићев термин зетско-сјенички дијалекат, некада општеприхваћен у нашој дијалектологији, био је једно време напуштен због сумњи да сјенички крај не припада овом дијалекту. Зато су се појавили бројни други називи. Драгољуб Петровић је предложио назив ловћенско-комски дијалекат (Петровић Номенклатура 240). М. Пешикан се залагао за термин зетско-горњополимски (Пешикан Правци 56), који је употребљавао и П. Ивић (Ивић Осврт 32 нап. 3), А. Пецо се служи термином зетско-јужносанџачки дијалекат (уп. Пецо Дијал. 60–68). Фонолошким истраживањима (уп. Триједине ФО 559–565) отклоњена је сумња о којој је реч, па се П. Ивић вратио термину зетско-сјенички, који и ми користимо.

Опасаницу (Оп) и село Лијеву Ријеку (ЛР); у Шекулару (Шек) — Улицу (Ул) и Мезгале (Ме) и Велику (Вел).

Да бисмо допунили грађу прикупљену на терену и углавном снимљену на магнетофонске траке, користили смо се, у неким случајевима, и упитницима Павла Ивића (Ивић Инвентар фон. и Инвентар морф.) и Берислава Николића (Николић Б. Уп.). Служили смо се и подацима које је Р. Алексић за потребе Српскохрватског дијалектолошког атласа прикупио у селу Анцелате, а ми употпуњавали у истом селу деведесетих година прошлог века (Алексић Анцелат), као и упитницима из околних крајева — Плава (Алексић Плав), Гусиња (Ћупић Гусиње), Братоножића (Петровић Брат.) и Куча (Петровић Кучи).

ГЛАСОВНИ СИСТЕМ

А. АКЦЕНТУАЦИЈА

1. Нешто напомена о акценту говора Васојевића било је у досадашњим радовима о овом говору, као и у неким радовима о зетско-сјеничком дијалекту уопште.²³

Како би сложени проблем васојевићког акцента захтевао посебну студију, то ће се овде дати само оне чињенице које су неопходне да би се добио општи увид у акцентске прилике испитиваног подручја.

1) ИНВЕНТАР И ДИСТРИБУЦИЈА АКЦЕНАТА

2. Прозодијски систем говора Васојевића обухвата четири акцента (â â à á), као и неакцентовану дужину и краткоћу.

Кратки силазни акценат помера се са ултима на пенултиму, без обзира на отвореност или затвореност слога, и прелази у дугоузлазни или краткоузлазни у зависности од дужине слога на који прелази (*вòда, жèна; јèзик, вìсок; глáва, рúка; нáрод, дојáвити*).

Дуги силазни акценат се не преноси (*ћевòјка, сѣамáк, од зймè*).

Овакав распоред акцената повезује говор Горњих Васојевића с бјелопавлићким (осим западних Вражеграца) (Ћупић Бјелоп. 63–64) и доњопјешивачким (Петровић Пјешивци 130–131). Васојевићко-бјелопавлићко-пјешивачки појас представља прелазну зону од архаичнијих брдских говора — Куча, Пипера

²³ Алексић Вас. II 14; Милетић Вас. 14; Стевановић Вас. 189–190; Пешикан Стање 191; Петровић Паралеле 106; Пешикан Поглед 156–169; Ник. Б. 310. Доста података о акцентском систему овога говора, прикупљених у горњовасојевићком селу Анцелате, налазимо у Фонолошким описима (Петровић Анцелат 553, 555, 557). Искрпно је обрађен акценат именица мушкога рода у доњовасојевичком селу Матешеву (Ловрић Мат. 141–156). М. Стевановић у ИЦД не обрађује акцентски систем области о којој говори. У уводном делу напомиње да се васојевићка грана разликује донекле од осталих, а „скоро све разлике су из области акцентуације и тичу се преношења кратког акцента с последњег слога речи, јављања у том случају нових узлазних акцената и неких дужина, непознатих на територији осталих трију грана“ (Стевановић ИЦД 4–5).

и Братоножића²⁴ ка новоштокавском херцеговачко-крајишком дијалекту.²⁵ Ова зона се наставља на ијекавско-екавске говоре („белопољски крај с обе стране Лима и низ Лим до границе Србије и преко ње све до околине Бродарева, Пештер, сјеничка, новопазарска и тутинска околина, делови поречја горњег тока Ибра, слив горњег тока Студенице“ — Ивић Класификација II 305), који се такође одликују оваквом дистрибуцијом акцената.²⁶

Сличан развој као васојевићко-бјелопавлићко-пјешивачки говори имали су говори Плава (Алексић Плав) и Гусиња (Ђорђић Гусиње 184)²⁷.

Остаје да се испита савремено стање у говору Доњих Васојевића, који досадашња литература не раздваја од Г. Васојевића, али у којима смо ми уочавали и акценат типа *сѣсѣра, жѣна, ђѣца, дѣбро, дѣшац*.

Дистрибуција акцената у говору Горњих Васојевића је, дакле, следећа:

1) *Крајки силазни акценати* се може наћи на једином, првом и унутрашњем слогу, сваком, дакле, осим последњег:

ајд За, *ва̋с* ОБ Сућ Лр, *да̋о* Гр Се Ку, *др̋ж* Гр, *ђѣд* За Ку, *зѣш* Сл Шек, *зл̋д* А, *ја̋д* Вел, *ка̋д* Бож А ЛР Вел, *ми̋ш* Се, *о̋ко* Шек, *са̋д* А Се Сл Ко, *ша̋д* А Кр Гр, *ча̋с* Се;

ба̋ба Гр, *дв̋је* За, *кӳћа* Бој Кр Гр, *мѣчка* Се, *мӳка* За, *ӳмро* Се Бој, *о̋дрѣд* Бој, *ми̋шица* Се, *бо̋лесна* Гр, *ја̋буке* Се А, у *мр̋чнике* Бој, *сѣ̋мена* Бој, *ӳљеже* За, *ша̋ј-каче* Бој, *че̋гових*, *ко̋гових* ОБ;

дог̋нао За Пе, *че̋шѣри* Кр, *лив̋аде* Гр, *ојд̋оше* Бој Сл, *дрен̋ви* Се, *им̋ала*, *по̋шѣнѣи*, *кри̋ћеница*, *младожѣ̋ња*, *че̋шв̋рицу* Бој, *кок̋ошка*, *око̋* *по̋лога*, *че̋г̋ови*, *по̋кӳйла*, *сиром̋ашѣина*, *пре̋кобр̋љао се* За.

²⁴ Суседни кучко-пиперско-братоношки појас одликује се преношењем акцената с крајњег кратког отвореног слога, и то углавном на претходну краткоћу (*рѣса, ђѣца, живѣѣа*), а само спорадично на претходну дужину (*гла̋ва, јӳне*). Из крајњег затвореног слога кратки акценат се не преноси ни на краткоћу ни на дужину (Петровић Паралеле 105). У науци се сматра да почетак акценатског одвајања од најстаријих брдских говора пада у доба пре пада Зете (Пешикан Стање 191).

²⁵ О суседним говорима Роваца и Колашина, који припадају херцеговачко-крајишком дијалекту в. Петровић Ровца 157–184 и Пижурица Колашин 19–57.

²⁶ У говору муслиманског становништва у селима око Бродарева на левој обали Лима процес преношења је отишао корак даље ка херцеговачко-крајишком дијалекту. Краткосилазни акценат се повлачи са ултима, а јавља на једином и првом слогу, факултативно и на унутрашњим слоговима (*учѣше̋, по̋шѣка*); дугосилазни акценат се јавља у свим позицијама, с тим што је на ултими и унутрашњим слоговима факултативан (*во̋јскѣ, живѣ̋м, орӳже*); дистрибуција узлазних акцената је, уз нека квантитативна ограничења, типична новоштокавска (Николић М. Полимље 60–63).

²⁷ У говору Плава и Гусиња кратки акценат је пренесен и са затворене и са отворене ултима на претходну дужину у виду дугоузлазног акцената: *гӳвно, бра̋на, кри̋ло, жњѣмо̋; крмак, чвора̋к, по̋шѣнашѣ* (Плав), *шра̋ва, слана, си̋учи; при̋лас, чклана̋к* (Гусиње), док је на кратко пенултиму пренесен само са кратке отворене ултима, и то у виду краткосилазног акцената: *сѣ̋сѣра, жѣна, зми̋ја, ма̋гла, ичѣла, сна̋ха* (Плав), *во̋да, иа̋хче, ше̋бе, се̋бе* (Гусиње). Изостаје преношење акцената са затворене кратке ултима на кратко пенултиму: *језик, шемѣ̋љ, унук, уљѣ̋, игра̋ш, добѣ̋ш, висок* (Плав), *по̋шѣк, унук, кай̋ак, куй̋с, кон̋ак* (Гусиње).

Пред енклитиком кратки силазни акценат остаје на последњем слогу речи, без обзира на то да ли му претходи дуг или кратак слог.

Дуг претходни слог:

— *Узешѐ ми се нòге; Профүл̄а се вѐлика пòг̄ан Се; Бїл̄д е глиб̄аво Бож; По-з̄ајми ми пар̄а Пе; Наййса ми онӯ изјаву Сл; Др̄ли су га жївога Вел; Дòђѐ ни ком-шија За; Лил̄а е била ишчїл̄ѐла; Рòса е прав̄а мїлѐтка Кр; Милѐва е имала маки-њу ОБ; Писм̄о му пр̄атїсм̄о Бој; Лијет̄е ли су ј̄аге Пе; Да видїш фїнд̄ ли је Се; Фї-нд̄ јој Шек; Онођѐ е бїло кòло Бој.*

— Ћво двáдес и трї гòдине нијес̄м ју виђела Бој, *извр̄зай се Пе, околд̄арїи се, сїанїи се, укойѐчи се, ум̄аиши се, ум̄амий се, уљ̄ућет̄ се, уїозорїи се, усї-ћи се, чей̄ерїи се* Стијовић Лекс.

Кратак претходни слог:

— *Урвї се а̀утобус Се; Доклаш̄ња ли он̄а авр̄аула?; Изгрѐбл̄а ме м̄ачка; По-макнї се А; Не могӯ е изгл̄ачит За; Не могӯ и уставїт Ђу; Изнашлї му да е инфом-бирòвец; Дошлї су свї без Шпїро Сл; Макнї се ж̄ ђѐом; Ко умри, укойљ̄и га т̄у Бој; Добр̄а е и о-доброга рòда А; Срамой̄а е к̄ук̄ат За; Добр̄о сам Шек; Добр̄о ме клапио; Добр̄о ми је овò дијете; Добр̄о си не заср̄амїла; Далек̄о е планина н̄аша Бој; Једв̄а сам исплївао Бож; Једв̄а сам тò срѐдила Вел; Какв̄о е то кубур̄ење! Се; Од њег̄а ме ср̄ам Кр; Сви ш̄роцӣа су у А̀мерику и сест̄рѐ им Бој.*

— *Одма̄к се Бој, ойородїи се ОБ, умет̄нуй се, уилек̄аи се, окойџерїи се, сїанїи се, сїрѐс̄аи се* Стијовић Лекс.

У овој позицији смо забележили и пренесен краткосилазни акценат, али знатно ређе:

Ош̄ац му е рад̄ио; Чѐдо нѐ зацр̄нїо Кр; Бòжа су виђели Бој; Ж̄ена е отишла Сл; Милѐву су просїли Бож; Дошли су гòсти; Добро га уд̄арио Сућ; Наййса ли онò писмо? Сест̄ра му е мїлокр̄вна; Слобо е дòбар ОБ; Добро сам с̄ад Шек.

Краткосилазни акценат се може наћи на ултими у следећим случајевима:

а) у новијим позајмљеницама:

ађуш̄ант̄и За Кр, асисџ̄ент̄и Се, инцидент̄и Бож, командант̄и Пе За Сл, сїу-дент̄и Сућ А Кр Ку, цем̄ент̄и ОБ Тр. Према овом моделу сачињено је и: *изми-ш̄ант̄и За, намиш̄ант̄и Се.*

б) у неким узвицима:

Аӯ, што су задунд̄ерїле ж̄ене, пу̀на сòба дїма! ОБ; Аӯ, ѐво нòнас опр̄лио снїјег̄! Кр; О, Миљ̄ане! Оја̄! ОБ; О Пѐтре! Еја̄! Бож; Крѐну да га избїјем, а он̄ фи-јò — у̀тече к̄а зр̄но Бож.

г) у прилогу *ш̄аман*:

Там̄ан да и умир̄ио, кад̄ он̄ й̄спофр̄л̄и прòдају ливад̄е ОБ; Ојде ш̄аман̄ к̄а што је и дош̄а Ку; Знаш, бòгами, ш̄аман̄ бòље нò ј̄а Ло; Крив је ш̄аман̄ колико ј̄а Се; Там̄ан м̄ало затл̄ја, кад̄ онӣ дòђоше Ко; Там̄ан су и там̄а стрїјељ̄али; Там̄ан је у овѐ данове тò бїло Бој; Там̄ан нòнас дòнио ми Вл̄ајко извод; Там̄ан мї дòпр̄ли кòт ст̄ана; Там̄ан се Душ̄ка бїла он̄а п̄ут у̀д̄ала Сл.

д) у сложеницама с лако препознатљивим саставним деловима (*увр*, *насред* и сл.):

Погоди га *увр* главѐ За; Рѐпио га нѐко *увр* главѐ А; Свијецкѐ приче су ми се њспѐле *навр* главѐ ЛР; Прѐстрѐ постѐљу *насреѝ* сѐбѐ; Разбѹкали су рѹпу *насред* ливадѐ Ђу; Ујавѝла стѐку *усреѝд* ливадѐ; *Дибидѹс* ништа не чѹе Ко; Кѹћа му е *усреѝ* сѐла Се; Банѹше лѹђи *усреѝ* кѹћѐ А; Нѐстаде ни сѝјена *усреѝд* зѝмѐ А; Цѹка нѐко на врата *усреѝд* нѐћи Пе; Остаѐ е *ѝосвѐ* нѐспособан Шек; *Поглѐ*, колико е брѐме дрва увѐзала! Се; *Поглѐ* онѐ пѐгани! Пе.

У Велици и Шекулару, као и у неким селима Горње нахије која се граниче са Плавом, уместо краткоузлазног акцента бележили смо краткосилазни: *мѐја сѐ-сѝра*, *двѝје сѐсѝре*, у тѐ сѐло, остала су *ћѐца* Шек, *сѐло*, *мѐјка дѐшла*, тѐшко сам *ѝрѐшла* Вел.²⁸ Ова појава, међутим, не ремети акценатски систем. Од истих информатора смо бележили и: *њу ѝзбачѝ вода*, *да ју мѐне Шек*, *трѝ жене дѐшле*, *јѐдно сѐло*, *ѝшац* ми Ђуро Вел.

2) *Дугосилазни акценати* се јавља у свим позицијама у речи — на једином, првом, унутрашњем и последњем слогу:

крѐ Се, *мѹж*, *ѝѝ*, *сѝн*, *члѐн* Бој, *кѐс[ѝ]*, *ѝѹѝ*, *мѐј*, *јѐ*, *двѐ*, *ѝри* Кр; *фѝр*, *ѝѐс[ѝ]*, *ми*, *ѝѹ*, *нај*, *дѐј* Сл; *дѐ[ј]*, *ѝѐ* Гр, *зѹб*, *ѝћѐр*, *ѐн* Шек;

ѝрмија Сућ, *Влѐјко*, *ка вѐроши* Бој, *вѐјске* Ло, *врѝѝ* се Сл, *грѐдом* Се, *грѐбље* Бој, *дѐвле* Се А, *дѐнле* Се Гр, *Лукин* фѝр Сл, *љѹбљаше* Бој, *мѐјка* За А Сл Бој, *мѐмче* За, *с мѹжом* Бој Гр, *Мѹрино* Шек, *нѐћемо* Бој, *ничкѐ* За, *ѝјдѐмо* Ло, *ѝѐнзија* Сл, у *ѝѐнзију* Бож, *ѝричѐм* Сл, *Сѝѐвка Ђѐрђијева* Бој, *ѝрѹѝѝ* ОБ, *живот црњи*, *цр-кве* Бој, *чѹѐм* Бој Гр Сућ;

домѐћѝ Се, *држѐвни*, *суклѐнѝа* (превисока особа) Кр, *ћѐвѐјка* За Бој, *ћѐвѐка* Се За, *ћѐвѐку* За, *исѝричѐм* Ло, *јучѐнѐн*, *ѝѐкѐјни* А Сл, *занемѐрим* Шек, *воћеничѐ*, *чѝврѝѝа*, *Македѐнку* Гр, *ѝѐбаѹчкѐ* Ку, *ѝѝрбѹшкѐ* Ђу, *ѝелевѝзор*, *шекулѐрска* црква Шек, *двѐнѐсѝоро* Сл Гр, *Мијѐјлова* Вел, *милиција*, *ѝарѝѝзѐнскѐ* Бој, *ѝѐсѝѐвѐмо* А, *ѝродѐвница* Гр, *ѝринѐсѝоро* Сл, *жѐндамѐрија* Кр, *Југослѐвија* Вел;

болѐ ме, *дѐври*, *више главѐ* Бој, од *водѐ* Шек, *искрај Данскѐ* Кр, код *двоицѐ* Ло, *дошѐ* А Сл Пе Ђу, и[з] *женѐ* За, *жѝви* Пе Пеп Ђу, од *зѝмѐ* Се, по *кафѐнѐ* А За, *немѐ* А Ђу Ло Вел, *ѝѝишѐ* Сл Гр Ђу ЛР Вел, *ѝарѝѝзѐнѐ*, *ѝечѐ* Шек, по *ѝланѝнѐ* Бој, *око рукавѐ* Кр, *сѝсѝѐрѐ* Бој, *ѝрѐвѐ* А Кр, *факулѝѝѝѐ* Сл, *шѐс ѝћѐри* Сл;

јѐданѐс, *брзинѐм* Бож, *велиѝ*, *каѝѝѐн*, *зорѐм*, *ѝредѐвѐрим* Бој, *главѐм* Сл, *с вѐјскѐм*, *са жѐнѐм* Ло, *сѝѝирѐћ*, *вулениѐр*, *фурсѝѝ* (наметљивост) ОБ, *гарѐв*, *двѐнѐс*, *сѝашѹј*, за *сѝсѝѐрѐм*, *кад ѝѝразниѝ* Се, *двоицѐм* За, *жѝвим* Бој Сућ, *зовѐм* се Гр Сл А Се, *сѝѝѐмѐк*, *ѝдликѐѝ*, *буковѐр* Гр, *ѝѝишѐ* А Сл Гр Ђу Цр, *ѝѝѝѝѝ* А Сл Вел Ло, *скореѝѐк* (мршав човек) Сућ, *ѝурѐм*, *Шекулѐр* Шек.

3) *Узлазни акценѝи* се могу јавити једино на претпоследњем слогу испред кратке ултиме:

вода Се А, *мѐгла*, од *грѐба*, *дѐведе ѝѐѝа*, за *ѝѐбе*, за *мѐне* Бој, *дѐбро* ОБ, по *дѐму*, на *дрва* Ло, *ћѐца* А Се Сл Ку Ђу Пе Вел Шек, *жѐну* Вел Пеп Бож Шек, *мѐмчи* Се А Вел Шек ЛР, *сѝсѝѐра* Се Ку Шек, *сѝрѐѝа* А За Пе, *ѝѝѐко* За, *чѐло* А Се, *ѝнѐси* двѐ *каблѐ* Гр, *далѐко* Гр Бој Ло;

²⁸ Овакво преношење акцента је карактеристично за говор Плава. Више о томе в. напомену 12.

дѣнас, јѣдан Сл А Ту Ку ЛР, *жѣвош* Бој Гр За Ло Вел, *издѣн-дѣш, искоблук, барјак* ОБ, *изјаричаш* Се, за *фѣрун* За, *искоб* Бој Бож А, *извор, јѣдѣнак* Сућ, *момак, ошѣц, Божѣш* Бој, *шрѣнокѣ* Цр, *обрѣк* Сл, *ошѣц* Шек, *конак, одѣвуд* Бој, *ошѣкуд* ОБ, *идѣшѣк* Бож Сл, *шѣрок* А Сл Гр ЛР;

војѣнику, војска, ѣомѣзи, увѣжи, свѣци, по најму Бој, *врѣша* Сл, *глибо, јѣдо* Се, *некѣшећи, крило* Сућ, *ѣолако, ође* Бој Вел, *жѣва, клѣли, дрли, бѣли, сѣкна* Вел, *ѣунѣно, шѣрѣдо* Бож, *шѣрана* Пе, *ѣшѣа* А, *шѣрку, Анђа* Шек;

дѣѣдес Сл А, *зѣнос* А, *зѣйс, дојѣвиш, докѣчиш* ОБ, *зѣбѣш* (гад), *јѣбец* (гр-ло), *обрѣнуш* Кр, *огрѣиш, ѣомѣзем, сѣѣуѣном* Бож, *омѣваш, ѣонѣвиш* Кр ОБ, *ѣонѣниж* Ку, *јѣдец* (јѣдац), *ѣрѣдиш* Се, *рѣчек* За, *сѣбор* Бој, *шѣрѣдес* Сл.

Шема акценатског система говора Горњих Васојевића изгледа овако:

акценат \ слог	једини	претпоследњи	последњи
˘	+	+	-
ˆ	+	+	+
˙	-	+	-
˚	-	+	-

Слободну дистрибуцију, дакле, има само дугосилазни акценат, краткосилазни је искључен са ултима, краткоузлазни и дугоузлазни су везани искључиво за пенултиму. Треба имати у виду да је у двосложним речима претпоследњи слог уједно и први.

3. *Дужине* се добро чувају пре и после силазних, као и пре узлазних акцента.

1) *Дуги неакценѣшовани самогласник* јавља се непосредно испред краткосилазног, дугосилазног и дугоузлазног акцента. У одређеним морфолошким категоријама јављају се две дужине испред силазних акцената. Ова специфична појава у нашем акценатском систему (дужина испред узлазног акцента, односно две дужине испред старијег силазног) забележена је у још неким “углавном ... периферијским зонама српскохрватског језика, почев од Новог Пазара, преко Пипера (и Куча), Бјелопавлића, Пјешиваца, до Озринића ... Све су то ... говори који су у знатној мери архаични, и сви, мање-више, захваћени, новоштокавским акценатским преношењем (изузев ... оних најархаичнијих ...)“ (Петровић Спец. дуж. 35–38)²⁹. Појаву ових нових дужина П. Ивић тумачи аналогичјом: „Ради се о морфемама у којима исти слог у другим речима или облицима може да добије дуги акценат или бар

²⁹ Нисмо забележили појаву дужине испред краткоузлазног акцента, која се среће у неким од ових говора. У Пјешивцима је, нпр., забележено: *ѣровѣчѣно, ошѣрѣсѣно, ѣрѣшѣчѣни, ѣѣрѣдѣно* (Петровић Спец. дуж. 36), док се у Васојевићима овде чује: *изѣвѣчѣно, ѣровѣчѣно, ошѣрѣсѣно, ѣшѣрѣсѣно, ѣшѣвѣчѣно*.

непосредно испред слога са старим акцентом“ (Ивић Сх дијал. 103). Тако је *жѣ-ви́мо* (1. лице множине презента) са дугим *и* као у првом лицу једнине *жѣви́м* или инфинитиву *жѣвѣти* итд.

а) Дужина испред краткосилазног акцента:

Бѣѣво дијете Бој, *дѣѣише* Бож Ђу Ку, *измѣишѣиши* Се, *иомѣишѣиши* Пе, *Јовѣнѣвић* Ко, *љуѣи́ма* А Вел ЛР, *мѣкѣѣња* Сл Ко, *мрѣкѣѣња* Сућ, *нѣвиѣети* Се, *нѣмѣи́шан* (умиљат) ОБ, *нѣмѣи́лица* ОБ, *нѣрѣдан* (спреман, приправан; склон) Кр, *нѣрѣдоу* Бој Вел Шек, *нѣчи́нка* (начин) Пе, *иѣи́шасмо* За, *иѣи́сасмо* А Се, *иомѣи́мни́ца* За, *Рѣјѣвић* Се, *рѣи́ѣња* А, *рѣѣѣња* ОБ, *сѣи́шѣи́йна* Кр, *стиѣрѣвина* Сл;

б) Дужина испред дугосилазног акцента:

з *главѣ* Се, по *главѣ* Бој, *дѣнѣ* БК Ул, од *зѣмѣ* Сл, по *илани́нѣ* Пе, *зѣбѣ* Ку, о-*шрѣвѣ* Бож, *сѣи́иш*, За Пе, кад *оѣрѣди* и *оѣрѣди* Кр, *ѣрѣѣѣм* Гр А, *шрѣсѣѣм* А, *сѣи́иш*, *дрѣжѣјѣ* ОБ, *чи́нѣјѣ* Бој, *лежѣјѣ* Се, *шареѣјѣ* се, кад *изрѣсѣи́у* Сућ;

в) Дужина испред дугоузлазног акцента забележена је у следећим категоријама:

— 1. и 2. лице множине презента: *врѣше́мо* А, *дѣе́мо* Се Сл, *дѣе́ише* Кр, *жѣви́мо* Бож Сућ, *блѣжѣ́мо* Сл, *мрѣзѣ́мо* Се, *мрѣзѣ́ише* Сл, *шрѣи́и́мо* А, *чѣчи́мо* Гр, *сти́иди́мо* Бож;

— глаголски прилог садашњи: *ви́чући*, *жмѣрѣћи* Се, *рѣдѣћи* Кр, *нарѣчући* Сућ, *ска́чући* Се ОБ, *шрѣсѣући* Бож, *срѣчући* ОБ, *иѣи́шући* Вел;

— 2. и 3. лице једнине и 1. и 2. лице множине имперфекта глагола I врсте: *врѣи́аше-врѣи́асмо-врѣи́асѣише*, *мѣзѣи́аше-мѣзѣи́асмо-мѣзѣи́асѣише*, *сти́рѣжѣи́аше-сти́рѣжѣи́асмо-сти́рѣжѣи́асѣише*, *шрѣсѣи́аше-шрѣсѣи́асмо-шрѣсѣи́асѣише* ОБ;³⁰

— придевски облици: *жѣви́ѣога* Се Сућ, *жѣви́ѣоме* Бож, *сѣвѣѣога*, *сѣвѣѣоме* Се.

г) Две дужине испред краткосилазног акцента јављају се у категоријама наведеним у тачки *в* у ситуацији када, у енклизи, није извршено новоштокавско преношење:

— *мрѣзѣи́мѣ се*, *мрѣзѣи́ише ли*, *шрѣи́и́мѣ се*;

— *шрѣсѣући се*;

— *мѣзѣи́асѣише ли*;

— *жѣви́ѣѣга су* Се.

д) Две дужине испред дугосилазног акцента јављају се у 3. лицу имперфекта глагола I врсте: *врѣи́ајѣ*, *мѣзѣи́ајѣ*, *сти́рѣжѣи́ајѣ* и сл. Прва дужина се чује као полудужина.

³⁰ Ову предакценатску дужину у имперфекту бележи и Барјактаревић у новопазарско-сјеничким говорима (Барјак. Н-Сј 105), с тим што се она налази и у 3. лицу множине (*врѣи́ајѣ*), за разлику од говора Васојевића у коме је *врѣи́ајѣ*.

2) Како су узлазни акценти постали преношењем кратког силазног са ултима, то значи да дужина иза узлазних акцената нема.

Иза силазних дужине се веома добро чувају, и то како у затвореним тако и у отвореним, како у последњем тако и у унутрашњим слоговима.

а) Дужине иза дугосилазног акцента:

— *гoрњaк* (горњн воденички камен) А, *дoљњaк* (доњи воденички камен) Пе, *иpвaннiк* Сућ, *иушнiк* Се, *иушнjак* (паук) ОБ, *рaднiк* Бож; *клeшвa* Бој, *клeшви* Се, *мoлбa* Кр, *мaјкa*, *мaјки* Се, по *мљeстjа*, по *иoљa*, по *сeлa* Шек;

— *знaвaштe* ЛР, *нaђeмo* Сл А, *oјдeмo* Бој Цр, *иисaштe* Ку, *иљeшaчiмo* Гр, *иoљубиmо* Бој Бож ЛР, *рaђaштe* Сл, *чувaштe* За;

б) Дужине иза краткосилазног акцента:

— *дрoбљeн* А, *жeгaр* (сирово дрво) Бож, *иљaв* Кр, *ијук* (необуздан смех; подсмех) ОБ, *јунaд* Сл, *иoслaшт* Пеп, *иpдoшт* Кр, *чeљaд* Ку А; *врђa* Се, *гoњa* Сл, *ијe* Тр, *ијјe* Ко Ло, *шaкo* Сућ Пе;

— *Бoдoштe* За, *Виdачe* Сућ, *видiмo* Бој А Бож Ку, *вoјничe* А, *кaрaбoјсaли* Бој, *кoнaчiмo* Бој, *млaдiћу* А Вел Шек, *oрaштe* Се, *иљeвaсмo* Сућ, *иoлaзили* Бој, *иoсијaли*, *иdзвaли* Сл, *узимaли*, *шaлила* Бој.

Посебну пажњу и испитивање захтевала би појава дужења претпоследњег самогласника ненаглашених самогласничких група *-ao*, *-eo*, *-io* и *-uo* у радном придеву: *накрјaо се*, *глeдaо*, *oбукaо*, *узeо*, *идчeо*, *сијaвиo*, *лаишo се*, *иогинyо*, *ђeнyо*, *ианyо*. Појаву смо бележили спорадично у Бојовићима, Сеоцу и још неким селима око Андријевице, а прилично редовно код неких информатора у Краљима и Облом Брду. Материјал којим располажемо, ипак, није довољан за поузданији закључак о распрострањености појаве.

Ову особину забележио је, и то доследно, Барјактаревић код православног становништва Бихора (Барј. Бихор I 31–32) и у новопазарско-сјеничком говору (Барј. НП-С 48). Могуће је да су акценат или дужина на томе самогласнику сачувале самогласничку групу од сажимања.

Добро се чувају и две дужине после акцента.

— *иисaју* Се, по *грaдoвa*, по *рaдoвa* Шек, *вукoвa* Ку, *дрyгoвa* Се Пе, *крyшaкa* Се А Гр, *чaрaјa* Сућ, *пe-макoвa* Ко, *нeрaдницимa*, тi *ишврлeштi* сјeно ОБ, преко *Цeрoвa* Вел, *oшт иdзнaштiјa* Сл. (В. и примере у следећем пасусу.)

Дужина се добро чува у генитиву множине:

— *дрyгoвa* Се Сл Пе, *eкшaрa* Цр Ку, *кpaљeвa* Пеп, *oшaнaкa* Тр, *рoгoвa* Цр, *сино-вa* За, *врaбaчa* Ко, *шрyпaчa* Сућ, *клeшвa*, *мoлбa*, *мoлбa*, *мaјaкa*, *мaјкa* Се. Синтаксички моменат не утиче на скраћивање ове дужине: *дeсe-дiнaрa* Се, *шeс иљaдa* Сућ, *дeвe-ђeвoдaкa* Се, *дeсe-гoдiнa* Бој ЛР. (В. и примере у претходном пасусу.)

Завршни самогласник инфинитивне основе глагола на *-нуш(и)*, *-аш(и)*, *-иш(и)* редовно је дуг ако му претходи краткосилазни акценат:

-нуш: *брцнyш* (помусти мало), *дaрнyш*, *изгинyш*, *жђeнyш*, *живнyш*, *жмyрнyш*, *заглунyш*, *закиснyш* Стијовић Лекс., *завргнyш* (отићи некуда на своју руку), *љукнyш* (рећи телету љук терајући га од краве), *иpеишeкнyш* Се, *иpакaрнyш* (тандркнути), *зацикнyш* (спустити горњи воденички камен), *чагљнyш* (тандркнути)

Кр, *љуцнџи* (плуснувши избацили воду) Бож, *мѣйнџи* (севнути — о муџи) Сућ, *рѣкнџи* Пе, *йџакнџи* Сл, *скџинџи* Цр, *сџиџгнџи* А, *фџиснџи* (ударити пругом) Ку, *фџићнџи* (одсећи једним потезом) Бож;

-*аџи*: *глѣдџаџи*, *йџџакџаџи*, *љуџкаџи* Бож, *џирџаџи* А, *маџтирџоџаџи* (обмањивати ласкајући), *мѣџаџи* (севати — о муџи) *надрѣџивџаџи се* Сућ, *мѣрџаџи* (гџечити), *накрџџаџи* Ђу, *мѣџкаџи* (масирати) За, *враџдсџаџи*, *навџасџаџи* (надоносити, надавати), *забрџисџаџи*, *чаврџисџаџи* (споасти некога; опколити) ОБ, *накрџџкаџи* Пеп, *наџиџиџаџи* Сл, *нагрџиџаџи* (окопавати по други пут) Гр, *џиџџкаџи* (штџуцати) Се, *сџиџдсџаџи* Гр, *до-сџиџдсџаџи*, *вџѣрџовџаџи*, *йџѣвџаџи*, *гџиџкаџи* (диркати), *дџарџкаџи*, *доколџисџаџи* (доколичити), *ђаволџисџаџи*, *задџисџаџи* (заударати), *йџоџиџкаџи*, *замџуџаџи* (замуцати) Стијовић Лекс.;

-*иџи*: *зџбрџиџи*, *брџиџивџи*, *обрџиџивџи*, *уфџаџиџи*, *исџуџриџи*, *дунџѣрџи* (димити) Стијовић Лекс., *заџоџаџиџи* А, *заџиџовџиџи* (завитлати), *уџѣрџѣџиџи* Сућ, *заџуџи-ниџи* (зачупавити), *брџџџиџи*, *наџдубирџџџиџи* (испупчити, подићи), *брѣџиџи* (јако ударити) ОБ, *заџуџиџи се* (занети се) Кр, *миџслиџи* Гр, *навџдџиџи* Ко, *наџдџуџклиџи се* (напити се неке течности) Бож, *иџџаџгорџиџи се* (скорити се), *уџсџриџи се* Се, *уџиџџавџиџи се* За, *наџлџџавџиџи*, *фџиџиџиџи* (жигнути) Пе.³¹

Стаџе у глаголским именицама илуструју следећи примери:

— дуг самогласник основе када му претходи краткосилазни акценат: *глѣдџа-ње* А Ко, *слџуџџање* Се Пе, *грџуџџање*, *дрѣмсџање*, *ѣкање* (врста рвања), *зоросвџиџџање*, *дѣкање* (подстицање некога на нешто говорењем 'де'), *ђѣњење* Кр, *иџиџање*, *зџбрѣ-ње*, *дџисџање* За, *ђѣњење*, *балџуџѣње*, *увџђѣње* Кр, *йџолџџѣње* Бој, *йџџкмиџѣње* Сл;

— дугосилазни акценат на самогласнику основе: *коџиџање*, *орџање*, *ковџање*, *горџање*, *дрџџање* Се, *йџуџкарџање*, *фриџање*, *фукџиџање*, *буруџкање* ОБ, *боџѣње* Се, *дрџоџѣње* Кр;

— кратак акценатован самогласник коме претходи дужина: *йџисџање* Се Бож, *благолџџџање* ОБ, *сџиџџање* Сућ Се А, *грџоџџање* Се, *уџџознџџање* Кр, *дрџџање* Се, *ѣџање*, *џџкање* Кр, *йрџџиџање* Гр; *сџиџриџџџање* Сућ Бој Шек.

Именице постале од глагола које су стекле право именичко значење забележене су са дугоузлазним акценатом: *џкање* Се, *йрџање* За, *имање* За Сућ Сл Пе, *сџиџање* Бој, *знање* Се Ку.

Дужине су забележене и у следећим случајевима:

а) у дат.-инстр.-лок. множине именица женског рода на *а* у наставку *-ама*, коме претходи силазни акценат: *баџбама* Сл Ко Пе, *Берџанама* Бој, *дуџџама* Кр Сл Пе, *кџиџџама*, *оџуџџама*, *полџаџам* *крџџама* Гр, *с* *крџџама* Сл, *йџрама*, *верџџама*, *уџџиџџама*, *рџџџама*, *сџиџоџиџџама*, *уџиџџама*, *џџџџиџџиџџама*, *џиџиџџама* Се, *џџџџџама*, *кџџџама*, *маџџкама* Пе Ло Шек, *кџџџџџама*, *фамџиџиџџама* Гр, *ђџџџџама* А ОБ; овај самогласник се налази и под кратким акценатом у примерима типа: *џџџџама* Кр, *ноџџама* За, *џџџџама* Гр, *овџџама*, *коџџама* Се, *сџџџџџама* Бож, *дрџџџџама*, *џџџџџама*, *брџџџама*, *йџџџџама* Кр;

³¹ Ово је појава која одликује готово све говоре у Црној Гори. Доследна је у пиперском говору (Стевановић 1940, 158–165).

б) у придевским наставцима *-ав*, *-ас(ш)*, *-ин* и *-аиш* (ретко), ако им претходи силазни акценат:

-ав: *гљѣ̄ав*, *ѣ̄рг̄ав* А, *ӣаӣш̄ав* Бож, *бр̄ук̄ав* (срамотан, нечастан), *кр̄в̄ав* Бој, *м̄рш̄ав*, *ѣ̄рл̄ав* А Се Кр, *б̄оник̄ав*, *болешњик̄ав*, *бр̄г̄ла̄в* (који неразговорно говори) Кр, *л̄аж̄ав*, *кл̄аишњ̄ав* (поцепан, дроњав), *ил̄ав* (лукав), *кѣ̄ћ̄ав* (болешљив; нерасположен), *ѣ̄уљ̄ав* (буђав), *ш̄р̄ањ̄ав*, *шл̄ањ̄ав* (неуредно обучен и обувен), *шл̄унш̄ав* (повучен, тих, миран), *ш̄ог̄ав* (шугав) Се;

-ас: *г̄љ̄ас* (који има шару испод врата — о псу), *бр̄умбул̄ас* (округао, обао; дебео), *г̄љ̄ас* = *гаљ̄уш̄ас* (који има црне белеге по глави — о овци и сл.) ОБ, *г̄уше̄л̄ас* (здепаст), *зр̄њ̄ас* (који има црне пеге по њушци и око очју — о овци и сл.) Кр, *ж̄ућк̄ас*, *з̄еленк̄ас*, *с̄ивк̄ас* Се, *в̄љ̄ештр̄ас* (лакомислен) Пе, *ч̄акар̄ас̄тио диј̄е̄ше* (разрок) За, *ав̄е̄ш̄ињ̄ас* и *авр̄аул̄ас* (будаласт), *ба̄љ̄ас̄тиа о̄вца* (који има баљу, белу белегу на глави — о стоци), *кр̄ндул̄ас* (дежмекаст), *кр̄ил̄ас* (који има шару налик на крила — о говедима) Кр, *љ̄е̄й̄ушк̄ас̄тиа* А;

-ин: *В̄ук̄ин* Сућ, *Мир̄г̄ин*, *кос̄ѣбашӣн*, *Рад̄о̄ј̄чина* Се, *ба̄цӣн* ОБ, *ба̄бин*, *о̄чин*, *ма̄ј̄чин*, *Ст̄ан̄кин* А Се, *ст̄ир̄ин̄ин* Сућ, *Зор̄кина*, *Зор̄чин* За, *Лӯкин*, *Мил̄ун̄кин*, *Лӯкин*, *ѣ̄ј̄нин* Бож, *ћ̄ев̄о̄ј̄чина* Кр, *За̄гор̄кина* Пе, *За̄гор̄чин* БК, *Мил̄ан̄чине* Пе, *С̄ӣе̄в̄чин* Бој.

-аиш: *нов̄ н̄о̄вца̄иш*, *г̄о г̄о̄лца̄иш* ОБ, *зд̄рав̄ зд̄ра̄вца̄иш* Сл, *са̄м сам̄ца̄ӣаиш* Кр;

в) у наставку трећег лица множине имперфекта: *кӯид̄о̄ва̄ј̄у*, *н̄о̄ша̄ј̄у* Гр, *ѣ̄љ̄е̄ва̄ј̄у* Бој, *ра̄ћа̄ј̄у*, *ѣ̄ис̄а̄ј̄у* Се.

Презентски наставци глагола чија се презентска основа данас завршава на *је* немају дужину осим у 3. л. мн.:

бӣѣм Пе За, *до̄ја̄вљ̄уѣм* За БК, *ж̄ед̄уѣм*, *каж̄уѣм* Пе, *из̄ја̄вљ̄уѣш* Вел, *из̄ја̄вљ̄уѣмо*, *ӣш̄ѣше*, *уш̄ӣѣм* Се, *бол̄уѣ*, *о̄лаш̄уѣм* Сућ, *свр̄с̄туѣм* (издржавам), *ѣ̄рӣвр̄ш̄уѣм* Кр, *с̄ја̄вљ̄уѣм* Бож, *ч̄уѣм* Вел Шек Ко, *сам̄уѣм*, *сир̄ош̄уѣм*, *с̄ја̄вљ̄уѣм*, *из̄л̄ӣѣм*, *раз̄л̄ӣје* Стијовић Лекс., али: *бӣј̄у* Гр, *смир̄ӯју* Бој, *да̄ја̄вљ̄ӯју* Бож.

Код осталих глагола дужина у презенту се редовно чује: *ѣ̄д̄ем* А, *с̄ѣд̄н̄ѣм* Бож, *ѣ̄иш̄ѣм* Сућ Цр, *о̄р̄ѣм*, *ӣљ̄ѣм* Се, *бр̄ин̄ѣше*, *зам̄ак̄н̄ѣм* Бој, *ѣ̄љ̄е̄ва̄м*, *обез̄во̄л̄ѣше*, *вид̄ӣше*; *о̄рӯ*, *ѣ̄љ̄е̄ва̄ј̄у* Стијовић Лекс.

4. У слоговима са силазном интонацијом које затварају сонанти, а после којих стоје сугласници обично изостаје дужење самогласника: *ј̄ар̄ци* ОБ, *маг̄ар̄ци* Сл, *маг̄ар̄ца* За, *ст̄ар̄ца* Гр, *Црног̄ор̄ци* Се, *Т̄ур̄ци* Се Вел Шек Ло, *забар̄ци* (мале баре), *ножеви бљ̄ело̄кр̄ци*, *да̄ Б̄оже см̄ир̄ка* Бој, *бир̄ка* (пробирљива девојка за удају), *Мир̄ка* (ген. од Мирко), *ш̄ар̄ка* (змија), *уг̄ар̄ке*, *ш̄ор̄ба*, *кл̄ин̄ци* Се, *о̄ј̄ан̄ке* Ђу, *о̄ј̄ан̄ци*, *бије га зад̄лан̄цима*, *ка̄взу* ОБ. Забележили смо, међутим, *зд̄ра̄вље*, *с̄унце* Се, *ѣ̄м̄ѣр*, *са̄ндук* Сућ, *бор̄ба* Се ОБ, *Р̄авно̄ бор̄је*, *Подбор̄је* Шек, *Бор̄ја* Вел. О дужењу (изостанку дужења) у глаголским именицама (групе *сонанш* — *ѣ̄олугласник* — *ј*) в. претходну тачку под *глаголске именице*.

Најчешће изостаје секундарно дужење основног самогласника код именица типа *гвѡжђе, гвѡжђа* ОБ, *грѡбље* Бој Се Гр, *Подгрѡбље* Шек, *рѡбље* Кр, *снѡиље* Сл. Забележили смо, међутим, и *грѡжђе, сѡће* ОБ, *грѡбље* Бој³² Цр.

Чува се прасловенско дужење првобитно кратких самогласника у примерима типа: *Бѡг-Бѡга, бѡк-бѡка, брѡд-брѡда, сѡк-сѡка* Се Кр, *нѡс-нѡса* Кр, *рѡд-рѡда* Гр Сл, *дѡм-дѡма* Сл, *крѡј-крѡја* Бој.

Најчешће нема уједначавања номинатива и генитива једнине именица типа *нѡвац — нѡвца*, односно *нѡвац — нѡвца*. У Васојевићима се бележи: *нѡвац — нѡвца* Се, *кѡнац — кѡнца* Сућ, Ку, *ѡван — ѡвна* Сућ, *лѡнац — лѡнца* Сућ. Забележили смо, међутим, и *ѡван — ѡвна* Се, *кѡнац — кѡнца, лѡнац — лѡнца* Кр.

Именице типа *сѡриц-сѡрица* и *бѡн-бѡна* у номинативу и акузативу множине имају краткосилазни акценат: *бѡнови* Сућ, *бѡкови* ЛР, *ђѡкови* ОБ, *клинови* Се, *кљѡчеви* Бож Се Гр, *крѡљеви* За, *лѡстѡви* Ку Ко, *лѡстѡве* Ло, *нѡжеви* Бој Сл ЛР, *ѡњѡеви* Се, око *ѡњѡѡеви* Сућ, *ѡришѡеви* Бој, *ѡлѡстѡви* Бож, *ѡѡшеви* А Се, *рѡдови* Гр Ло Шек, *сѡѡнови* Сл Гр Шек, к *сѡѡновима* Шек, *сѡричеви* А Се Сућ Бој, *сѡдоѡви* Сл Ло, *фѡрови* Се А, *ѡѡкови* Сућ, *ѡѡљкови* ОБ, *ѡѡѡѡѡви* Кр.

Нема скраћивања другог вокалног *r*: *крѡв* Вел, *ѡрѡн, ѡрѡнка* ОБ, *ѡрѡва* Шек Се Бој, у *ѡрѡву* Бој, *ѡчѡврѡсѡишѡи* ОБ, *ѡричѡврѡсѡишѡи* Пе, *ѡрѡѡи* Сл Кр А, али се чује и *ѡрѡѡи* За Бож.

2) ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ

5. Прасловенско преношење акцента налази се, у одређеним прозодијским типовима, код именица сва три рода, као и код других врста речи. Има, међутим, и примера у којима ова врста преношења изостаје.

Преношење акцента:

а) са именица мушкога рода:

ѡ брѡк, ѡ зубе, ѡ врѡш Ку, *нѡ врѡш, нѡ вѡр, ѡд јѡза* Се, *зѡ сѡна* За, *зѡ дѡна* Ку, *ѡ брѡс* ОБ, *нѡ брѡс* Бож, *ѡ рѡд, нѡ рѡд, нѡ бријег, ѡз бријег, нѡз бријег, ѡ грѡд* Сл, *ѡз грѡда* Се А, *зѡ рѡѡи* Сл Ко, *сѡ сѡѡна* Ко, *ѡ сѡѡн* Ло, *ѡ снѡјег* Сућ, *ѡ свијеш* Ку, *ѡ лѡг* За;

ѡ лѡв ОБ, *ѡ дѡм* А Сућ Пе, *ѡ рѡд* Ка, *нѡ лѡд* Пе, *ѡ мѡд* Пе, *нѡ нѡс* Ђу Ку, *ѡ нѡс, ѡз нѡса* Пе, *нѡ крѡј* Се, *зѡ ѡлѡш* Цр, *зѡ бога* Бож, *дѡ бога* Сл Бој, *ѡд бога, ѡ бога* Се, *ѡ шѡр* Пе;

нѡ ѡѡш Бож Пеп Цр, *ѡ ѡѡк, ѡ Лѡм, нѡ Лѡм* А Бож, *ѡ сѡија* Кр, *ѡ сѡрѡ* Пе За, *ѡ кѡк* ОБ;

ѡд ѡлѡке Се, *зѡ ѡѡѡс* Сућ, *ѡ свѡшѡе, ѡ ѡѡѡ* Бој Вел, *нѡ ѡѡѡ* Кр, *дѡ лѡкѡѡ* Сућ; *ѡ бѡнѡр* Сл, *ѡ кѡмѡн* А, *ѡш кѡмена* Гр, *ѡ кѡмѡн, ѡсѡѡш кѡмена* Се.

Сасвим су обични и примери у којима преношење није извршено: *ѡз грѡда, ѡз грѡда* А, *ѡ грѡд* Бој, *ѡш кѡма* Кр, *ѡ дѡн, ѡ мѡѡѡм* Бој, *ѡ сѡна, ѡ сѡном* А; *нѡ крѡј* Се, *ѡд крѡја* Бој, *ѡз нѡса, ѡд јѡѡѡра ѡд мрѡка* Кр, *ѡд рѡда* Гр, *ѡд јѡда* Бој; *ѡ кѡмѡн* Бож, *ѡш кѡмена* Бој, *нѡд бѡнѡр* Бож, *ѡз бѡнѡра* Гр.

³² Исти информатор у Бојовићима употребио је у току разговора пет пута именицу *грѡбље* — два пута са краткосилазним, а чак три пута са дугосилазним акцентом.

б) са именица женскога рода:

на -а: за зѝму Пеп, иџд главу Пе, џ главу ОБ, љ главу Пр А, за главу Сућ, на главу, за руку Бој, за руке Се, љ руке А Ку, љ војску Шек, љ овце ОБ, на сриједу Сућ Бож, љ школу Гр Се Ло; на дѝшу, љза стѝрану Кр, низа стѝрану Ло;

низ воду Ко, на воду Се Ка, љ воду Кр, љ гору Се Цр, љз гору Бој, ирџз гору Пе Вел, на земљу Бож, џ земљу ОБ За, ирџ земљу, љ земљу Се, ирџд зору А, љ зору За, на ноге Сл За, љ ногу Бој Пе Гр Сл;

љ иланину Ко Цр, на иланину Ку Гр Ло, љс иланину Ку.³³

на -и: џд глади Сл Вел Ло, џд жѝђи Сл, за Пећ Гр, љ Пећ Се, љ крв Кр А, иџд нџј За, ирџд нџј Сућ,

иџд јѝсен Се, љ јѝсен За, на иамѝти Гр, љ иамѝти А, џ жалѝсти Бож, љ младѝс Ко, иџти стѝарѝс Се, џ стѝарѝсти Кр.

И овде смо забележили примере са непренесеним акцентом:

за зѝму; низ вџду Сућ, од вѝнѝ Бој, од ѝљдѝ Гр;

од жѝлѝсти Бож, до јѝсени Гр, од рѝдѝсти Се, до рѝјечи Пе.

в) са именица средњег рода:

љз брџо Се А, за грло Сућ, љ грло Се, на дрво Гр, љз дрво Сл Гр За, на љѝти Се, џд неба Бож, љ небо, за срце А, на срце Бож, љ срце ОБ; љ коло Пе Сл, љ око Сл Ло, на око Цр Шек, љ иџље Се;

џд злѝта, на сѝнце, Се, љ сѝјено Сућ.

И код именица средњег рода бележе се примери без преношења акцента: на љѝти ОБ, на мљѝти Сућ, на џко Шек, у иџље, на сѝнце Се, на мџре Пе.

Стари односи се виде и у прилозима који су по пореклу предлошко-падежне конструкције: љвечѝ, џвечѝ, љјуѝру, најуѝро, љзбрџо, најѝсен, љјѝсен, насрамѝшу (на силу) Гр Се итд.

Акценат се преноси на други слог двосложних предлога: иџднџ бџра³⁴ Бој, ирџзѝ зѝбе Се, ирџкџ мџста Бож, ирџкџ бријѝга Кр За, ирџкџ свијѝта Се, исиџџи иѝта ОБ, исиџџи снијѝга Кр, исиџџи камена, исиџџд грла ОБ, исиџџи сѝјена Кр, ирџкџ љѝта Бој, ирџкџ брџа Пе, ирџзѝ село Се. Ову појаву М. Пешикан тумачи аналогичном према једносложним предлозима (Пешикан СК-Љ, 61).

г) Преношења има и код личних заменица:

— у инструменталу јединице заменица за прво, друго и свако лице: ирџџа мнџм, сѝ мнџм Кр, иџ-ѝџџџм Сућ, иџџи сџџџм Сл, за сџџџм Кр, ирџџи сџџџм Бож:

— у генитиву, углавном на вишесложне предлоге, и то на њихов последњи слог: сѝрамѝ њѝга Пе, насѝремѝ њѝга Кр, сѝремѝ себе Пеп, измеђѝ себе Бој, измеђѝ њѝ, иџрѝ-ѝѝбе, исиџџд њѝ, иџрѝд њѝ Се, иџрѝд мене Сл. Ако предлог има дужину, пренесени акценат је дугосилазни: џкџ мене, зарѝд мене, иџрѝд мене ОБ Се, крѝј мене Ку, иџкрѝј мене Сућ, џкџ себе, иџрѝѝ себе Се.

³³ Нисмо забележили акценатско преношење са осталих тросложних именица: у висѝну, у дубѝну, на брзѝну.

³⁴ У СК-Љ, у којима је такође познат ова врста преношења, нерадо се преноси акценат на предлоге сложене са -џно, као и на предлоге сложене са -ѝр, и -срџд (Пешикан СК-Љ, 61).

д) Преношење акцената с придева најбоље се види у прилозима придевског порекла: *на̀ново, ѝдново, на̀мрѣво, на̀цр̀но, уна̀о̀йа̀ко, ѝдда̀вно, ѝдѣ̀ријеко, ѝдси-гур, на̀о̀коло, на̀јбо̀ље, на̀јѣ̀слије, на̀јѣ̀шље, ѝдгоре.*

Акцент се с компаратива придева преноси на префиксе такође у виду краткосилазног: *ѡ̀да̀лѣ, ѝдда̀ла, ѝддужѣ, ѝдмла̀ђѣ, ѝдлѣ̀шѣ.*

ђ) Старо преношење акцента с глагола на негацију *не* бележимо у примерима: *нѣ̀ блѣ̀ше, што се нѣ̀ уби́ Бој, нѣ̀ шѣ̀де, нѣ̀ дѡ̀ђе Сућ, нѣ̀ даде, ни́ђе нѣ̀ дофа̀ши Бож, нѣ̀ би́ло ѡ̀дит, нѣ̀ би́ло га ди́рат ОБ.*

Забележили смо и примере преношења акцента са бројева, односно бројног прилога *ѣо* на проклитике: *дѡ̀де ѣ̀ двое, ѝд двое, ѝд ѣ̀рое, шездесѣ̀ти ѣ̀ ѣ̀ти Сл, за̀ другијем За, мѣ̀сец ѣ̀ ѝд да̀на̀ Се.* Сасвим су обични и ови примери с непренесеним акцентом: *ѣо дѡ̀де Гр, дѡ̀дес и ѣ̀ти Сућ, за̀ дѡ̀ Сл, на̀ шрѣ̀ Бој* итд.

б. С обзиром на то да је у говору Васојевића извршено само делимично новоштокавско преношење (в. т. б), ново преношење акцента на проклитику могуће је само са једносложних речи:

сѡ̀ дна Сл, ѡ̀д зла, сѡ̀ злом Бој, на̀ Криш Бој, ѣ̀ ѣ̀лач Се, на̀ ѣ̀раг Бож, ѣ̀ ѣ̀рс Кр, ѣ̀ раѣ̀ ОБ, изѡ̀ сна Кр Сл, ѣ̀реѣ̀ смрѣ̀ш Бој, за̀ смрѣ̀ш Се;

кѡ̀д на̀с, на̀ на̀с, за̀ шѣ̀а, ѣ̀ шѣ̀а ОБ Кр.

јѡ̀ нѣ̀ шѣ̀ са̀ма Се, нѣ̀ би За Шек Се Сл.

И овде се јављају примери са непренесеним акцентом:

изѡ̀ сна сам, ѣ̀ ѣ̀лач Се, ѣ̀реѣ̀ смрѣ̀ш Сл, на̀ смрѣ̀ш Сућ.

Б. ВОКАЛИЗАМ

7. У вокализму Горњих Васојевића разликују се два система — један (а) у коме постоји шест вокала, а који је заступљен на територији Лијеве Ријеке, Горње нахије, Велике и шекуларског села Мезгале и други (б) у коме има пет вокала, а који обухвата територију Шекулара и села Ријека Марсенића. У обема зонама јавља се и вокално *р*.

У првом систему се поред пет стандардних самогласника јавља самогласник *а* као специјални рефлекс полугласа.³⁵ Други има пет самогласника који су карактеристични и за српски књижевни језик.

³⁵ По овој црти говор Горњих Васојевића придружује се великом делу зетско-сјеничких говора. Фонема *а* се јавља у говору Куча, Пипера, Братоножића (Стевановић ИЦД 6–8, Петровић Кучи, Петровић Брат.), Плава (Алексић Плав), Гусиња (Ђорђић Гусиње, Пупић Гусиње), Мрковића с Крајином (Вујовић Мрковићи 357–358), Црмнице (Милетић Црмница 225–239), у делу катунских говора (Пешикан СК-Љ 107–108), као и у неким зетско-сјеничким говорима на Црногорском приморју (Алексић Паштр., Алексић Спич). У говору места Мула у Боки Которској фонема *а* је рефлекс кратког полугласа, али и кратког *а* (Ивић Дијалекти 196). У делу Црногорског приморја (у Доброти и Кртолама у Боки, Туђемилима и Зупцима у барском залеђу и Шестанима уз ивицу Скадарског језера) очуван је полуглас вредности „шва“ (Млад.–Петр. Полугл., Петровић Шестани 335–337).

Самогласнички систем Васојевића може се представити на следећи начин:

а) и у	б) и у
е о †р	е о †р
а а	а

Ако се узму у обзир и прозодијски елементи и ако се занемари несамосталност узлазних акцената, онда говор Горњих Васојевића (изузев Шекулара) спада у штокавске говоре са највећим бројем вокала:³⁶

â	ǎ	á	à
ã	ǎ̃	á̃	à̃
ò	ǒ	ó	ò
è	ǝ	é	è
ÿ	Ǚ	ý	ÿ
ÿ̃	Ǚ̃	ý̃	ÿ̃
ř	ř̃	ř̂	ř̃

Сви самогласници долазе у кратким и дугим слоговима, и то како наглашеним тако и ненаглашеним. Њихова дистрибуција је релативно слободна: могу се, у начелу, јавити у почетном, средишњем и завршном положају у речи, као и испред и иза сваког сугласника.³⁷ Извесна ограничења има самогласник *ǎ*, који је у иницијалној позицији потврђен у свега неколико турцизама (*ǎnĥa* — деверуша, *ǎnĥibuĥa* ЛР, *ǎĥlo* у изр. с *ǎĥlom* — без муке), као и, спорадично, у експресивном говору (в. т. 19). Вокално *ř* се јавља у свим положајима у речи, с тим што је његова финална позиција сведена практично на неколико лексема (*vr̂*, *nǎvr̂*, *ǔvr̂*, узв. *br̂* и сл.), док се на почетку речи јавља само испред сугласника. У речи може стајати само једно вокално *ř*.

Што се изговора самогласника тиче, он је идентичан с изговором самогласника у данашњем српском књижевном језику, осим самогласника *ǎ*, који у књижевном језику не постоји, а о коме ће бити више речи у т. 12.

РЕФЛЕКС ПОЛУГЛАСНИКА

8. Рефлекс полугласника на испитиваном подручју је двојак. С једне стране то је самогласник *ǎ* — у Горњој нахији, Лијевој Ријеци, Велици и шекуларском селу Мезгале,³⁸ а с друге, то је самогласник *a* — у Шекулару, осим Мезгала, као и у

³⁶ По броју вокала говор Васојевића долази одмах после говора кладањских муслимана, који има шест акцената, што значи тридесет и шест вокалских фонема (Реметић Кладањ 651 и даље) и славонског дијалекта са пет акцената и тридесет вокалских фонема (Ивић Дијалекти 277–278).

³⁷ Наш материјал углавном потврђује оно што је речено у ФО (Петровић Анцелат 553).

³⁸ Постојање самогласника *ǎ* као рефлекса полугласа забележили су у извештајима о својим теренским истраживањима по овим и околним крајевима још М. Стевановић (Стевановић Вас. 188–189), Б. Милетић (Милетић Вас., 14) и П. Ђорђић (Ђорђић Гусиње 183). Подаци о самогласнику *ǎ* на месту дугог и кратког полугласника и на месту самогласничке групе *ao* које налазимо у ФО прикупљени су у горњовасојевичком селу Анцелате (ФО 555). Податке о изговору и распрострање-

Ријеци Марсенића, селу уз границу према Доњим Васојевићима, у којима је рефлекс полугласника такође *a*.³⁹ Интересантно је да је васојевићко становништво у Мезгалама сачувало фонему *a* у неvasојевићком секуларском окружењу, а да је Ријека Марсенића ту фонему изгубила. Несумњиво су томе допринели, осим близине Доње Ржанице (гранично село у Доњим Васојевићима) и Шекулара, честе женидбене везе са Шекуларом.

На целој испитиваној територији самогласник *a* у кратким слоговима после акцента може да буде замењен самогласником *e* (*магарац/магарец* и сл.), а у Лијевој Ријеци се у облику радног придева мушког рода реализује нешто отвореније, са slabим *n* на крају без оклузије (*дошãⁿ*).⁴⁰ Обе појаве су факултативне. Другу смо спорадично бележили и у неким граничним селима близу Плава (Пепиће, нпр.). Самогласник *a* среће се у неким случајевима и тамо где му етимолошки није место (*враг, чãс*). У ретким примерима и овде се замењује самогласником *e* (*не веља, невељао*).

Основна вредност самогласника *a* јесте између *a* и *e*.⁴¹ Међутим, каткада постоји извесна колебљивост у изговору, тако да се он некад приближава самогласнику *a*, а некад самогласнику *e*. Тако је, нпр., информаторка из Бојовића за време у коме је сто пута изговорила рефлекс полугласа као самогласник између *a* и *e* (од тога неколико пута не тако често бележени узвик *a* и бра) седам пута изговорила тај самогласник тако да буде близу самогласнику *a* (*даñ х 2, даñас, сãд х 2, сестãра*), пет пута је то и био самогласник *a* (*сãд, кад, даñ, сãбор, ла̑жеш*), а четири пута самогласник *e* (*не веља, једен, кр̑мек си, сãрец*). Код информатора из Грачанице колебања је било још више: на сто изговорених самогласника *a*, 17 пута је рефлекс полугласа био врло близу самогласнику *a* (*сãд х 4, сãдек х 6, са̑лешши, да̑на, један, и̑њава̑, да̑на*), седам пута врло близу самогласнику *e* (*др̑ва х 2, ма̑ње, ма̑ња, изãшки, и̑анко, ка̑блић*), два пута је то био самогласник *e* на месту где се *a* и иначе замењује самогласником *e* (*де̑њ, ја̑ден*), а три пута је *e* забележено тамо где смо обично бележили *a* (*ке̑д, не̑кед = (не)кад*).⁴²

ности овог самогласника, као и о његовој замени другим самогласницима налазимо и у радовима П. Ивића. Исп. Ивић Дијалектологија 160; Ивић Дијалекти 195–197.

³⁹ У граничним селима Доњих Васојевића, нпр. у Винишкој, може се чути и *a*, поготово у неким положајима у речи — нпр. у генитиву множине. Тридесетих годна прошлога века М. Стевановић је у Винишкој бележио доследну замену полугласа овим вокалом, а у још неколико доњовасојевићких села поред Лима ретку замену, и то само у неким позицијама (Стевановић ИЦД 8).

⁴⁰ Стевановић је ову појаву бележио „из сваког полугласа на крају речи“, додуше наглашавајући да се она јавља у Кучима, Братоножићима и плавско-гусињском крају, а само понекад у делу Васојевића. Појаву је забележио и у Трпчи, али „нередовно“, и то једино у радном придеву. У нашем материјалу у Трпчи те појаве нема.

⁴¹ Овај податак износи Стевановић још 1933. године у свом извештају са путовања по Васојевићима, у коме каже да је „место старог полугласника један специјални самогласник који је нека средина између самогласника *a* и *e*, час ближи једном час другом гласу“ (Стевановић Вас. 188–189). Сличну констатацију налазимо у његовој монографији о источничногорским говорима, само што се овај самогласник ту назива полугласником (Стевановић ИЦД 6–18).

⁴² Б. Милетић у извештају о дијалекатским истраживањима у Васојевићима наводи да је рефлекс полугласника врло отворено *a* у Лијевој Ријеци и горњовасојевићким селима Краље, Слатина и Салевиће, да је у Трпчи, Мезгалама, Трешњеву, Винишкој и Лугама код Берана рефлекс врло отворе-

Нисмо утврдили зависност вредности самогласника *a* од сугласничког окружења, коју налази Стевановић у Зети.⁴³ Биће да је то, као у Црмници, „последња ослабљеног језичког осећања за овај глас“ (Милетић Црмница 226).

9. Како су позиције у којима је полугласник вокализован махом већ познате и описане у науци,⁴⁴ то ће примери бити поређани према томе на ком се месту у речи налази рефлекс полугласа и какав је његов квантитет, а не према томе који су услови довели до вокализације и када он није био у јаком положају. Тако ће се, на пример, уз потврде типа *д̄ан*, *ш̄ам̄на̄*, односно *с̄ан*, *ӣас* и сл. наћи и: *ст̄и́абло*, *ма̄њ̄и*, *ш̄а̄ња̄*, *ш̄а̄шӣа*, *ла̄ж̄ашӣ*, *ла̄ж̄ӯњашӣ*, *ла̄ж̄е̄м*, *ма̄гла*, *ма̄зге*, *ба̄ж̄е̄иш̄*, *на̄в̄иш̄и*, *ст̄и́акло*, *сна̄а* и сл., односно уз *д̄ан*, *с̄ан* и сл. *ст̄и́абло*, *ла̄ж̄е̄*, *ма̄ње̄* и сл.

10. *А* као рефлекс дугог полугласника:

а) *б̄а̄зда* (смад) Ку, од *б̄а̄зд̄е* Сућ, *д̄ан* Кр Се А Пе Ђу Ку Вел ЛР, *Ара̄н̄ђелов-д̄ан* Цр Тр Ло Вел, *Ђур̄ђевд̄ан* Кр, *Никол̄ьд̄ан* Вел, десе *д̄ан̄а̄* Сл Гр, *сӯшрад̄ан* Гр Бој, *сӯшрид̄ан* Бој Се, *д̄ан̄ӣли* Гр, *обд̄ан̄ӣш̄ се* Се, *обд̄ан̄ило се* А, *д̄ан̄губа* Ло, за *д̄ан̄губу*, *д̄ан̄губан* ОБ, *д̄ан̄губно* Се, *з̄ад* (зид) (поред *зид*, *зидина* Гр и *з̄ад* ОБ) Се А, *ла̄ж* А ЛР ОБ, *ла̄ж̄о̄ња* Се, *благол̄а̄ж̄ашӣ* Кр, *иол̄а̄ко* Сл Пе Вел, *ма̄њек* Кр, *сна̄а̄*, *ст̄и́абло* Се, ној *ш̄а̄мна̄* Бој, *ӣа̄њ̄евина* ОБ, *ш̄а̄ӣли* Гр, *ӣас* (таст) Сл.

б) *Генишив* множине:

пун таван *ара̄чуг̄а̄* Кр, најо се *арӣла̄ма̄* Се, из *ба̄ча̄ча̄* Кр, до *Б̄ера̄на̄* Гр, од *Б̄ера̄на̄* Бој, из *Б̄ера̄на̄* Сл ОБ, ма̄ло *бра̄ва̄ка̄* Се, од *бр̄еска̄ва̄* Кр, од *бӯбрег̄а̄* Сућ, од *бӯка̄ва̄* Сл, преко д̄евет *в̄од̄а̄* Се, *ӣма̄ воз̄ач̄а̄* Бож, до *вра̄ӣш̄а̄* За, више *вра̄ӣш̄а̄* Бож, иза *вра̄ӣш̄а̄* Вел, пе-шес *вр̄сӣш̄а̄* А, од *вук̄ов̄а̄* ОБ, од *Вуч̄елӣш̄а̄* Бој, код *Вучков̄ӣш̄а̄* Бој, неколико *га̄љ̄а̄ка̄* Кр, имало *га̄ӣа̄* Пеп, десџтак *г̄ер̄е̄љ̄а̄* Се, четрна̄с *г̄од̄ӣна̄* За, ко̄лко *г̄од̄ӣна̄* Бој, ст̄о *г̄од̄ӣна̄* Ђу, шт̄а̄ е *громоб̄ӣш̄ӣна̄* ОБ, имало *гус̄а̄ка̄* Тр, два̄ес *д̄ан̄а̄* Ко, за мље̄сец *д̄ан̄а̄* За, десе *д̄ан̄а̄* Ма, не̄ђе̄љу *д̄ан̄а̄* Вел, о-*д̄ас̄а̄ка̄* Вел, доб̄ӣ-*ћеш деген̄е̄ка̄* Кр, о *Дел̄еӣш̄ӣа̄* Гр, милион *дин̄ар̄а̄* Ко, за два̄десе *дин̄ар̄а̄* Тр, до два̄-*дес дин̄ар̄а̄* Тр, осамдесе *дин̄ар̄а̄* Сл, *Дна̄* Кр, донеси *др̄ва̄* Гр, бр̄еме *др̄ва̄* Ку, с̄ани *др̄ва̄* Кр, пе-шес *др̄ва̄* За, догна̄ *др̄ва̄* Бој, половӣна *ћа̄ка̄* Вел, десџтак *ћев̄о̄ја̄ка̄* За, к̄ило *ћкс̄ер̄а̄* Се, п̄ет *е̄кӣар̄а̄* Ђу, да е више̄ *жӣвӣш̄а̄* Се, транспорт *зайворенӣка̄* Сл, дв̄љеста *зайворенӣка̄* Сл, н̄емам *зуб̄а̄* Тр, неколико *иск̄о̄ӣник̄а̄* Бож, од *ја̄бук̄а̄* Бож, с̄йла *ја̄г̄од̄а̄* Сл, ни *ја̄д̄а̄* Вел, неколико *једин̄ӣка̄* А, два̄дес *камӣон̄а̄* А, мље̄сто *клӣк̄ер̄а̄* Се, десе *кӣла̄* Вел Кр Сућ, о ст̄о *кӣла̄* Ку, два̄дес *кӣла̄* Гр, трӣес *кӣла̄* Вел, по петна̄с *кӣла̄* Вел, с̄офра *Кӣћ̄овӣш̄а̄* Сл, м̄ека *ко̄з̄а̄* Ко, до *ко̄ла̄* А, до *ко̄лен̄а̄* А, преко *К̄ом̄ов̄а̄* ОБ, от *комӣцӣер̄а̄* За Ку, имало е *ко̄ња̄* За, ис *Ко̄њ̄ӯа̄* Бој, десет *ко̄ра̄-ка̄* Се, *не̄какӣја̄ ко̄ш̄арӣца̄* Гр, п̄ет *кра̄ва̄* Бој, ма̄ло *кр̄ӯшӣца̄* Вел, *ма̄лӣја̄ кр̄ӯшӣца̄* Се, ис *Кр̄ӣш̄а̄* Гр, *не̄какӣја̄ ко̄ш̄арӣца̄* Гр, ни *кӯћа̄* Вел, пом̄ало *кӯћа̄ра̄* Вел, ис *Куч̄а̄*

но е, док је у осталим деловима Горњих и Доњих Васојевића тај рефлекс самогласник *a* (Милетић Вас. 14). Наш материјал пружа о томе нешто другачију слику.

⁴³ Стевановић бележи да је овај вокал затворенији, тј. да се приближава вокалу *e*, ако се налази у слогу иза акцента и ако му претходи мек консонант (Стевановић ИЦД 108).

⁴⁴ Исп: Ивић Услови 37–47, Ивић Огледн II 197–206, Младеновић Прет. 65–69.

Бој, *дџнас* БК Вел Ку Ћу, *данџињи* Вел А, *данџињѣ* За Сл ЛР, *данџик* (дневни поветарац) Сућ, *данџимице* (за дана, за видела) А Пе, *данџоџи* (провести дан), *данџоџи* Сућ, *данџемо* Сл, *данџовник* (место где се проводи дан; дневно следовање хране) Кр Сућ, *обданџе се*, *данџи* А, да *данџем* дџшом Цр Вел, *данџуемо* дџшом Вел, *данџу* дџшом Сућ, *сувоџдица* ('суви' зид, без малтера), от *сувоџдице* Ко, *изван* ОБ А Сл, *наизван* Се Сућ, *изџињи* Се, *џамчији* (код млађих *џамчи* А Се Бож), два *кабла*, по *кабли* Гр, *кад* Бој Бож А Се Сућ Сл За Пе Пеп Тр Цр Вел ЛР Ло, *кад* било Се А, *кад* гџј Сућ Бој, *каџи* прије Кр, *кадџињи* Кр, *џкад* А Се, *некад* Кр Се Сућ БК Пе Ку Ћу Пр Вел ЛР, *ионекад* Бој Бож А ЛР, *никад* Кр Се, Кр Сућ За Вел, *качкалица* (жидак говеђи измет) Се, *качкалиш* Кр, *лаџа* Бож, *лаџовина* (лаж) Се, *лаџовинѣ* Се, *лаџуља* Пеп, *лаџаџи* (лагати) Се Сућ, *лаџѣ* Се Сућ За, *лаџѣм* Се, *лаџала* За, *лаџикаџу* Бож, *излаџао* Бож, *џрелџаџи* (слагати), *лаџуњаџи* Кр, *лаџав*, *лаџава* Се, *лаќ* Ко Ку Вел, *лаќо* Вел Сућ, *лаќно* Се Кр, *лаќиѣ* Бож Бој, *лаќац* (хитар човек) Сућ, *лаќци* Кр, *лаќну* ми, да ми *лаќне* Бож, *лаќосан* (који се лако буди) Се, *лаќоџметџас* Ћу, *лаќ* А Сућ Вел, *лаџињаќ* (болитак у болести), *лаџињаќу* ОБ, *ма* (маховина), *маџина*, у *маџину* Кр, *маќла* Се Сућ, *заммаќла се* Се, *маќга*, *маќге* Бој, *маќнуџи* Кр, *маќни се* Бој, да се *маќне* Гр, *заммаќла се* Бој, *наммаќнуџи*, *наммаќни* Пе, *одмаќ се* Бој, да *омаќне* Кр, *омаќе* ми се Се, *омаќли су* Сућ, *омаќа* е Се, *џримаќ се* А, *џримаќнуџи се* Сућ, *џромаќ* (промаћи) Кр, *смаќ* (смаћи) Се, *мања* Гр, *мање* Бој Гр За Сл, *наџмање* Сл, *Маџиница* топ. Бој, у *Маџиницу* Гр, *лоќак* мобара Бож, *наџи* (наџве) Се Сућ Ко Кр, *наџоѓуза* БК, *одавлѣ* Кр (поред: *одавлѣ* Се А и *одовлѣ* Кр), *ономаќдне* (прекјуче), *џрекоономаќдне* Се, *озимџа* (врста веома касне дивље крушке) Гр, *озимџачна* (која остане јалова за годину дана па се и зими музе — о крави) Се, *озимџачница* (крава која остане јалова за годину дана па се и зими музе) Се, *оџаќа* А Ло, *оџаќек*, *оџаќке*, по *оџаќку* Гр, *оџаќчарица* ОБ, *џањаќу* (опањаќаџу) ОБ, *џаќ* Се Сућ, *џаќки*, *џаќки* За, *џаќси* А, *џаќа* (плод боровнице који се не једе) Пе, *џаќа* За, *џаќињаќ* (пасји измет), от *џаќињаќа* Бож, онѣ *џаќињаќе*, *џаќиѣ* А, *џаќиѣџу* Вел, *џаќчад* Кр, *џаќчадиџа* Пе, *џаќиѣ* Кр, *Пасџирмаќ*, *рдаќва* Се, *ардаќва* Кр, *сад* Бој Бож Гр За Ко Сл Вел, *садеќ* Гр Бој, *досад* Кр А Сл, *саќиџиџи се* (сијати се), *самнуџи* Кр, *самнуло* Ку, *самнуо* Цр, *осамнуџи*, да *осамне* Сућ, *саќ* Ку Ћу, *саќови* (поред *снови*), *осаќиџи* (задремати), *саќ* Кр, *сна* Пеп Кр Бој, *сна* Гр, *сиќаќло* Бож, *цаќли се* Се, *цаќле се* Кр, па се *џаќмичѣ* Кр, *џаќмичѣне* Сл, *џаќмиџи се*, *џаќме се* ОБ, да се *џаќми* Сућ, *џаќнеш* Ло, *џамник* Пе, *џаќа* ОБ, *џаќа* Гр Вел За А Ло, *џаќовиџа* (лош човек), *џаќчица* Кр, *џаќи* Се, *џаќиџа* Сл За, *џаќбина*, у *џаќбину* Сл, *чаќар* Сућ, *чаќиџи се* Бој, да *чаќиџи* Кр, *чаќбѣна* ОБ, *чаќбѣнаќа* А, *чаќка* Сућ, *иџаќка* Кр, *џаќ* Кр Гр, *џаќови* Кр, *џаќиџаџи* Се, *џаќиџе* Се.

16. *А* као рефлекс кратког непостојаног полугласника:

-*ав*: *каќав* А Сл Гр ОБ Вел ЛР, *џкаќав* ОБ Се, *некаќав* Сл Се, *никаќав* Сућ Бож Пеп, *сваќаќав* А Цр;

-*ак*: *баќак* (крива дршка на косишту) ОБ, *бољинаќ* За, *бољиџаќ* Се За, *браќав* Бож, *бравуџаќ* (ир. брав) ОБ, *бријеќсак* Вел, *гаќаќ* Сућ, *десѣќаќ* Сућ, *довдаќ* Бож, *ђаволоџиџаќ* Сл, *залаќаќ* Ку, *залиќаќ* А, *замуќаќ* Пе, *зарѣќаќ* Сл, *заслаќ*

чак Се, збџак Се, изјавак Гр, измџак Ко, исјаљак (опушак) Кр, исјушак (опушак) Бој, исџрџак ОБ, кџцољак ОБ, крљајак Књ, лазбџрак (посудица од букве коре за воће) Ко, лазинак (мали лаз) Ђу, љџсак (громогласан смех) Бож, маџак ОБ, момак Сућ Са, најрџдак А, неврајџак Сућ, несавијџак Сл, несмиџак Се, обџак (обојак) Бој, обрџдак (обао камичак крај реке) Кр, одавџрак Кр, ождрџмак Сл, окрџак (парче крље) Бож, ојлаџак (уски појас непооране земље) Кр, орџак Се, осџак (количина соли потребна да се осоли неко јело) Кр, њџсак Пеп Вел, њомак Пе, њојџак Бож, ручак Кр А Ло, љрџрџак За, љрељџак (стог сена сачуван из раније године) Бож, љррџак А, љррџсак Цр, љројџак Ко, љуџак А, сврџак Гр, шџчак А, шџчџрак (млаз) ОБ, љрошак Сл, угџсак Се Бој, умџак ОБ, Фирџак Ме, чеџврџак Се, чклџнак Се, чмиџак Сућ А, шклџнак За, дуџачак Бож, краџџак Ло А, њџзак А Сућ, слаџак А Гр Пеп, шеџзак Се Гр Ло;

-ан: безвадан Бож, ваљајан ОБ, ваљџробџан Ку, врџједан (јак, снажан) Кр, галајџан Бој, гладан Се Сућ За, гледан Ко А, грџморџан (велик, гломазан) За, доводан А Се, доморџдан За, докџан (докон) Бож, дофџан Се, Кр, доџакан Бој За, заџврџан Сућ, заџдијеџан Сл, заџдовџан Сл Ку Ко, згџобан, њозгџобан Се, злоџан Књ, избрџан ОБ, љзгџдан За Гр, јаџдан Пе Вел, лаџдан А ЛР Вел, лџман Сућ, миџосан (умиљат) ОБ А, миџран БК Тр Пр, њарџдан Пе За, њџокрџџан Сл, доџан (угојен) ОБ, одџанан ОБ, џиџан Бож Ве, џдлајан (халапљив) Се Кр, љрџзан Се, љрџродан А Бож Кр, сџвџан А, сџгџан За Пеп, сџромџан Гр, сџџешан А Ло Вел, слџбодан Сл Ло Вел, срџџан А Се Бож, суџдан ОБ, јеџдан Сл Сућ Кр За Пе Се БК Тр Ло, њџједан Кр Ђу Гр Тр Вел;

-аџ: лаџаџ А, Ло, њџаџ А, рџаџ (леђа) Се;

-аџ: виџаџ Кр, враџаџ Сл За Кр, горџглаџаџ Цр, џиџаџ Се, жџдрџиџаџ Се, жиџваџ Вел, зиџваџ Бож, јаџзбаџаџ Вел Ло ОБ, јеџднџоџаџ Се, јџнаџ А, каџаџ (прва пролећна трава) Ку, коџаџ А Сућ, коџнаџ Бож, коџиџаџ Се, коџџиџаџаџ Се Бож Гр, Крџиџаџ Ме, куџџџаџаџ (чвор, узао), живџи куџџџаџаџ, мрџтви куџџџаџаџ Сућ, куџнаџ (мужјак куне) ОБ, лиџаџ ОБ За, лџнаџ Сућ Ло Вел, луџаџ (лук на колевци изнад главе детета) Књ, морџваџ Бож, мрџџаџ Кр Се Сућ, Њџмаџ А Се, џџаџ Кр А Сл За Ло Вел, џџаџ (направа за хватање птица) Се, Пеџваџ, џџваџ Се, сџџраџаџ Бој Кр, љрџџесџлаџаџ А ЛР, џџџџаџаџ (врста гљиве) Бож, џџџџаџаџ (кукуруз кокичар) Се, срџбаџаџ (вџрабац) Се, шџудџџаџаџ Ме, шџрџџваџаџ Бож А Вел.

Факултативно се у овим случајевима јавља е:

-ек: браџвек Кр, браџџџек Бож, ваџвек А, волоџвџек Бож, завџзек Сућ, заџдлаџек Сућ, зарџвек Се, зеџчек Гр, кџџољек Ко, крџмџек си Бој, крџџаџек Се, Ку, Ко, лаџсиџаџек ОБ, Маџчек СГ, момак Бој ЛР Вел, обрџвек ОБ, одумџџек (изговор) Бож, ождрџмек Се, ојџанек Гр, осџвек Бој, ручек Ђу, Сл, смрџчек ОБ, шџџек За, слаџвек Се Бож;

-ен: заџдовџан Бож Ве, наџмен Бој, нерџзџмен Се А ОБ, џиџанек ОБ, симџџиџанек Се, џмџорен А Бож, јеџден Бој Се Бож, њџједен Вел Сућ;

-ем: јаџрем Се, јеџчем Гр;

-еџ: лаџкеџ Бој, њџкеџ Се;

-ес: џвек Гр Се Пеп Вел;

-ец: *власец* Кр, *вдлец* ОБ, *врабец* Цр А За Кр Ло, *вранец* А Сућ Вел, *гороглавец* Пе, *двојанец* Кр, *доброволец* Пеп, *желудец* За Се Ме, *живец* Бож Бој, *јадец* ОБ, *јазбавец* Сућ, *кланец* А ЛР, *косец* А ОБ Цр Бож Сл, *кривец* А Се, *лонец* Тр Гр, *мршец* Сућ Ку Кр, *Њемец* Гр Вел, *ошец* Кр Се Књ, *илазец* (део рала на који се натиче раоник) Сућ, *ранец* А ЛР, *сийец* (мољац) Бож Се, *смудец* ОБ, *стйарец* Бој Сл, *урец* (креста) ОБ, *Црногорец* Пеп.

17. А као рефлекс кратког полугласа у префиксима и предлозима:

изгдонић Се, *изгдониће* Сл, *изгдони́мо* Кр Пе Сл, *изгднати* Кош Сл, *изгднѡ* Сућ Се А, *изгднѡли* Сућ Вел ЛР, *изгждѡдени* (изагнај) Кр, *изгднѡију* Бож, *изгднѡло* За, *изгднѡи* (завршио с млевењем) Ку, *изгднѡела* Сућ, *изгднѡело се* Сућ, *изгднѡирају* Кр, *изгднѡраше* Ко Ку, *изгднѡрѡла се* ОБ, *изгднѡрѡ се* ОБ, *изгднѡкати* Кр, *одавѡић* ОБ, *одавѡираћ* (гонити терати) Се Ку, *одавѡирѡ* А Ло, *одавѡријети* Сл Бож, *одавѡрѡмо* Се Сућ Пе, *одагнати* Сућ Се, *раздѡбраћ* Кр, *раздѡгнати* За, *раздѡзнати* Сл, *раздѡић се* За, *раздѡићѡ* се Вел За, *раздѡини* За Сућ, *раздѡинѡѡ* Се Пе Ло, док *се раздѡикѡ* (разради, размрда) Кр, да *се раздѡикѡм* Се, *сабѡић* Тр, *сабѡи* Тр, *сабѡијен* Сућ, *сабор* Бој, *сабѡри* Сл, *сабраћ* Се, *савѡијати се* Сућ, *савѡијѡм се* Тр, *савѡи се* За, *савѡијѡн* ОБ, *савѡишину* А, *савѡишѡк* Се, *савѡишѡка* Се, *саврѡлѡићли* ме (спопали) Кр, *савѡишѡић се* Се Бож, *савѡишѡм се* Бож, *савѡишѡић се* Бој, *савѡишѡо се* Вел, *сагнати* Сл, *сагнѡи* А ЛР, *сагорѡлу* Бож, *сагорѡло* Бож, *сагорѡла* Сућ, *сагорѡла сам се* Се, *сагорѡје* Се, *сагорѡијѡ* ОБ, *сагубић* (изгубити) Ку *сагубѡи се* Ку, *сѡдѡи се* (издувати се) А, *сѡдѡо се* А, *сѡдѡмѡ се* А, *сѡждѡић* (сагорети) Се, *сѡждѡи́смо* Се, *сѡздавати* (стварати) Кр, *сѡздање* Кр Се, *сѡздао* Сућ, *сѡзѡи* ЛР Сл, *сѡзѡј* Вел, *сѡзѡ* (изуј) Сл, *сѡкрић* Вел, Ку, *сѡкрѡвен* Ку Кош, *сѡкријѡвати* ОБ, *сѡкријѡш* Бој, *сѡли* Ћу, *сѡли* Пеп, *самѡићѡ* (свиће) ОБ, *самѡран* (миран) ОБ, *сѡићѡ* Бож, *сѡићѡ* Бож, *сѡијѡрѡла* (вршила притисак) Кош, *сѡијѡрѡ* ме Кош, *сѡијѡријѡ* ОБ, *сѡилес* Гр Се, ако *се сѡилѡло* Бој, *сѡилѡић* Гр, *сѡсийѡић* Ку, *сѡсийѡѡмо* Ко, *сѡсийѡм* Ку, *сѡсѡла* Се, *сѡсийѡвић* БК Цр, *сѡсийѡвић* Цр, *сѡшѡар* (створ) ОБ, *сѡшѡарѡић* (обичније *сѡшѡарѡић*) ОБ, *сѡшѡорѡић* ОБ, *сѡшѡријѡ* Ћу, *сѡшѡријѡѡ* не Ћу Ма, *сѡшѡрунѡић* Сућ, *сѡшѡвала* Бој, *сѡшѡва* Бој, *сѡши* Гр, *узѡври* вѡду Бож, *узаслѡнић* Бој, *шѡишѡић* А;

ка вѡроши Бој, *ка* Зелѡтину Бој, *ка* Кѡму Бој, *ка* Кршу Бој, *ка* кѡћи Бој Бож За Пеп Се Сл Сућ Цр Ку ЛР Вел; *ниѡа* стрѡну Се Ло, *иѡрѡза* зѡмљу Сућ, *иѡрѡза* зѡбе ОБ; *са* Ћулићѡ Сл, *са* женѡм Сл, *са* жѡлбѡ Сл, *са* злом Се, *са* мнѡм Бој Гр Вел, *са* сѡном Бој, *са* свѡкрѡм Бој Гр Тр, *са* свѡкрѡм Бој, Сл, *са* свѡјѡма Гр, *са* сѡли Бој, *са* срѡа Тр, *са* стѡна ОБ, *са* Стѡнком Сућ, *са* ш њѡма А, Се, Гр, Кр, ЛР, Вел, *са* Шѡкулѡра Гр, *узѡ* стрѡну Се; *узѡ* Смѡлѡвице Бој, *узѡ* стѡбе Кр.

18. А као рефлекс секундарног полугласника:

Финална група опструент + сонант :

јѡсам А Бож Бој Се Сућ Сл За Ку Ко Ћу Пе Пеп Тр Вел ЛР, *нијѡсам* Бој Бож Се Сућ Ку Пеп Пе Ло Вел;

сѡдам А Се Гр Вел Тр Ло Ћу, *сѡдамнѡс* За Сл, *сѡдамдѡсѡић* Сл А Кр ЛР, *ѡсам* Бож Ћу Цр, *ѡсамнѡс* Сл За, *ѡсамнѡсѡи* За Сл, *ѡсамдѡсѡић* Сл Пе Тр Вел;

ѡгањ А Бој Вел, *виѡгањ* (ковачница) Бож;

вљѣшар А Се Сућ Ко, *дѣбар* Сућ, *јѣшар* ОБ, *свѣкар* Бож, *бѣштар* Кр Се, *дѣбар* Гр Тр За А Вел, *иштар* Сућ Кр Ку, *ѡштар* Бож Бој.

Примере типа *дѣгѣ* (-а <-ъл) в. у т. 38.

И у Васојевићима су аналошким путем добијени облици: *мѡзак*, *вѡсак* (< *мозг-*, *воск-*) Кр Се.

У крајњим кратким слоговима самогласник *а* бива замењен са *е*:

Њ *огењ* Бој;

вљѣшар Цр Кр; *дѣбер* ОБ, *свѣкер* Бож Бој; *дѡбер* Се Сућ, *јѡдер* Се Ку.

Секундарни полуглас се јавља и у речима страног порекла, које су се у процесу прилагођавања нашем језику угледале на одговарајуће домаће. Именице *мѣштар* или *Алексѡндар* добијене су, нпр., по угледу на именице типа *вѣшѣр*, именица *канѡвац* по угледу на именице типа *сѣшарѣц*, придеви *кѡвѣшѡн* и *ѡвѣшѡн* на придеве типа *родѣн* итд. У овом типу примера *а* се понаша као непостојан самогласник. И овде у крајњим кратким слоговима уместо *а* факултативно налазимо *е*.

Неке су стране речи довођене у везу са домаћим речима сличног гласовног склопа, нпр., име *Дѡнѣле* с именицом *дѣнь*.

Примери:

Алексѡндар Ка, *Дмѣштар* Сућ, поред *Дмѣшѣр* За Се, *Пѣштар* Бож А Вел, поред *Пѣшѣр* Се Сл, *окѡмбар* Се Ло Вел, *киломѣштар* Бој Бож, поред *киломѣшѣр* Сућ Ку, *лиштар* Пе, поред *лишѣр* Бож, *мѣштар* За Ку БК, поред *мѣшѣр* Се Сл, *вѡлаѣи* (свод) (итал. volta, Л-Р 377) А, *кѡнаѣи* у изр. на мѡј *кѡнаѣи* (по моме) (ит. conto, Скок II 137) ОБ, поред на мѡј *кѡнеѣи* За, *квѡраѣи* (четвртина неке мере) (ит. quarto, Скок II 251) Сућ Вел ЛР, поред *квѡреѣи* Се Сућ, *иѡнаѣи* (поен у картама) (ит. ponto) Бож, поред *иѡнеѣи* Се, *иѣшѡмѣнеѣи* Пе Сл, поред *иѣшѡмѣнеѣи* Се, *ѡимѣнеѣи* (ит. cemento, Скок II 81) Бож Вел Сл, поред *ѡимѣнеѣи* Сућ, *канѡвац* (пешкир) (ит. sapavaccio, Л-Р 149) ОБ, поред *канѡвец* Сућ, *кѣмѡц* (стеница) (ак. simicem, Скок II 80–81) Се, *сѣшѡмац* (душек) (стит. stramazzo, Скок III 341) За.

Бѡљ Се Бож Бој ЛР, ѡ *Бѡљ* ОБ, *вѡљѡиѣ*⁴⁵ Кр Се, *вѡљѡ* Бож, *вѡљѡо* Бож За, не *вѡљѡ* ОБ Се Бој, не *вѡљѡју* Вел, није *вѡљѡла* Бој, *невѡљѡлѡ* Кр поред: не *вѡљѡ* Бој А, *невѡљѡо* Вел, *Дѡнѣле* Се, *Дѡнѣло* Сућ Бож Сл Вел Но Ка, *Дѡнѣлова* ОБ, *Кѡмба* топ. Кош, *ѡѡиѣн* (алатка за подизање балвана) (ит. zarrino Скок I 252) ОБ, *Маѡгѡљ* ЛР.

Самогласник *а* јавља се и у турским речима. Овде он такође може бити замењен самогласником *е*, али се на целој испитиваној територији може чути и *а*. Појава је факултативна.

— *ѡѡѣи* (тур. hayat, Шкаљ. 299) А — поред *ѡѡѣи* Бој и *ѡѡѣи* Се, *ѡѡшар* (доброчинство, воља) (тур. hayat, Шкаљ. 300) ОБ За — поред *ѡѡшѣр* Бож, *ѡѡшарѣѣѡ* Кр и *ѡѡшѣрѣѣѡ* Кр, *ѡнѣ* (деверуша) (тур. uenge, Шкаљ. 368–369) Кр Гр ЛР — чује се и *ѡнѣ* Се Сућ и *ѡнѣ* Ма, *ѡнѣбула* ЛР — поред *ѡнѣбула* Бож, *ѡгло* у изр. с *ѡглом* (лако, без муке) (тур. eġlen, Шкаљ. 263) Кр, *ѡсѡл* (добро, ваљано, тур. has, Шкаљ.

⁴⁵ Михлошић овај глагол доводи у везу са итал. *vaglia* (<valēre), а Скок са *вѡлѣиѣи* (Скок III 563–564).

316) Кр, *āscālnu* Кр, *āčkosam* узв. (браво) (тур. *aşkolsun*, Шкаљ. 103) Бој, *bāndaīī* (уважавати) (тур. *bende*, Шкаљ 135) Се, *brā* узв. Бој ОБ — поред *brē* Сућ Вел, *būkadar* (тур. *bukadar*, Шкаљ 152) ОБ, *vākaīī* (тур. *vakit* Шкаљ. 636) Се, поред *vākeīī* Кр Вел и *vākaīī* Тр, *jāstījak* (тур. *yastik* Шкаљ. 364) Гр А — поред *jāstīek* Бој Ку, *jasīēci* Кр, забележено и *jāstīak* Вел, *jasīāke* Вел, *sañciīr* (ланац, тур. *zincir*, Шкаљ. 566) Ку, *sañciījān* (фина кожа, тур. *sahtıyan*, Шкаљ. 542–543) Сућ, *šakci-rāīī* (тур. *taksirat*, Шкаљ. 597) А Ло Вел.

Турски суфикс *-lik* у турским и домаћим речима у Васојевићима гласи *-лук*: *avēīīluk* Се Бож, *bāluk* (врста веза)⁴⁶ Гр Пеп, за *balūke* Гр, *balūčen* Гр, *balūčim* Гр (у Вел забележено *bāлак*, *balāčī*), *gādлук* Бож Кош, *доконлук* Кр, *домазлук* ОБ, *комишлук* Ко, *комишлұка* Бож, *йоганлук* Кош Ку БК.

Турске лексеме *bōlīk* и *sandīk* у Васојевићима гласе: *буљук*, А ЛР и *сандук* (мртвачки, сваки други је *кѡвчег*) Сућ.

Сачуван је и вокализован као *a* ненаглашен полуглас у лексеми даждевњак: *даждѡйњак*, *даждѡйњаци* Се.

На целој испитиваној територији забележили смо именицу *рāж* само у овом облику. Према њему је формиран придев *рāженї* Сућ. Чешће је, међутим, *рженї* Сл Сућ Бож, у коме је, као и у примерима *ржанїца* ОБ, *рженїца* Се, *Рженїца* (село у Г. Васојевићима), *Ржїне* Сл, полуглас иза почетног *r* био у слабобом положају те се након његовог испадања формирало секундарно вокално *r*.

Према облику *въши* (са полугласом у слабом положају) формирано је у Васојевићима искључиво *јш* Се Сућ А, *јши* А Ло, *јшљив* За, *наушљайї* се Сућ.

Испред слабог полугласа *v* доследно даје у: *ушѡрник*, *јзео*, *јзмем*.

Забележен је облик *ужїца* Се ОБ Сл А ЛР.

Обичне су форме: *йљан* Се А Ло, *йљаница* Бож За Се, *йљанчїна* ОБ, *избљен* Сућ. Забележили смо, међутим, и *избијен* Бож Сл.

Из црквеног језика су примљени облици са српскословенским фонетизмом у префиксу: *Васкрс* Се Сућ А Бој Вел ЛР, *Васкрсење* Бож ОБ, *Васкрсеније* Се Кр, *васкрснїш* Се Сућ Цр, *Ваведєње* Бој Ко За, *вздїгнїш* Пе, *вздїзайї* За, *ва* йме оца ОБ, *ваїстїина* Се, *вāвијек* Кош Пеп Ћу.

Рускословенски фонетизам у префиксу срећемо у лексемама *вздїгнїш* ОБ и *вздїзайї* Бож.

У низу ономотопеја налази се самогласник *a*:

баї Се, *баїйїш* (јако ударити, пасти, треснути, лупити) Сућ, *баїйїо* га у леђа За, *баїйїо* е с тавана За, јако е *баїйїло* Бож, *баїнїш* (= бапїт) Сл, добро га *баїнїш* Кр, *баїнїш* сам Сућ, нешто *баїнїш* Пе, *баїшарѡц* (узв.), *бамбац* (узв.) ОБ, *кац* (узв.) Ку, *чагрљайї*⁴⁷ Сућ, не *чагрља* Сућ, *чагрљнї* За, *зачагрљайї*, *зачагрља* Кр, *чангр-*

⁴⁶ Порекло ове лексеме неки етимолози налазе у турском, а неки у албанском језику. О томе в. ЕРСЈ, 132–133, под *балук*².

⁴⁷ Ова ономотопеја се у српским народним говорима јавља и са почетним *ц* (*чагркнїши*), затим са *e* уместо првог *a*. П. Скок је стога наводи као пример „како се и у ономотопеја ограничених на један језик лако мијењају самогласници и сугласници да би се језично изразила имитација природног звука“ (Скок I, 250).

Генитив множине у значењу локатива:

по *грѣдѣвѣ*, по *сѣлѣ*, по *фурӯнѣ*, по *ливѣдѣ*, по *шѣвѣ љекѣрѣ*, по *шѣвѣ мѣстѣ*, по *овѣвѣ њѣвѣ*, по *дѣбровѣ љекѣрѣ*, по *шѣшкѣвѣ рѣдовѣ*.

Показне заменице мушког рода једине:

овѣ, шѣ, онѣ.

Рефлекс кратког постојаног полугласника:

кѣд, лѣка, лѣжѣ, мѣгла, мѣкни, мѣѣ, нѣкад, нѣкад, иѣс, сѣд, сѣч, сѣу, шѣк-нуш, шѣнка, шѣшту.

Рефлекс кратког непостојаног полугласника:

изѣвак, Ливѣдак, мѣмак, иѣусак, свѣшѣк, Тѣчак, јѣчам, лѣкаш, нѣкаш, ѣвас, вѣрабац, кѣсац, ѣшац, сѣшѣрац, Сѣшѣрац топ., крашѣк, нѣзак, шѣжѣк, зѣдан, јѣдан, сѣромашан, кѣкав, иѣкав, нѣкав, нѣкав, свѣкав; дѣнас, јѣсѣнас, нѣ-ѣнас; јѣдан, нијѣдан.

Рефлекс кратког полугласа у префиксима и предлозима:

изѣгнаш, сѣкриш, сѣлѣла;

ка куш, ка Шекулару, са њѣм, са њѣме, са њѣме, са сѣном, са шѣвѣма.

Рефлекс секундарног полугласника:

јѣсам, нијѣсам; сѣдам, сѣдамѣс, сѣдамѣсѣш, осамѣсѣш, осамѣсѣш, осамѣсѣш; ѣгањ; вѣшѣар, свѣкар; дѣбар, ѣшѣар.

У Шекулару не долази до сажимања групе *-ао* (< ѣл): *довѣкао, дошѣо, лѣгао, мѣгао, обѣуа, ѣшѣшѣо, иѣмѣгао, иѣсѣкао, иѣрошѣо, рѣкао, сѣкао.*

Аналошки је добијено *мѣзак* и *вѣсак*.

У Шекулару не долази до сажимања самогласника *а* и *е* у бројевима од 11 до 19, нити у лексемама *заједно, заједница, наједно* и сл. као у првој зони: *иѣшѣна-ес, заједно*. В. и примере у т. 57.

У страним речима у којима се у првој зони бележи *ѣ* у Шекулару је такође *а*: *Дѣшѣар, киломѣшѣар, мѣшѣар; Бѣл, вѣлѣ, не вѣлѣ, Дѣнѣло.*

Овде је *а* и у : *анѣбула, вѣкаш.*

21. На основу изнете грађе можемо закључити следеће:

У Лијевој Ријеци, Горњој нахији, Велици и шекуларском селу Мезгале ре-флекс полугласника је *ѣ*:

— рефлекс *ѣ* јавља се и у дугим и у кратким слоговима (*дѣн, иѣс*, по *сѣлѣ, дѣ-бар*);

— фонема *ѣ* може бити замењена фонемом *е* после акцента у крајњим крат-ким слоговима (*сѣшѣрец, лѣкѣш*);

— фонема *ѣ* јавља се као резултат сажимања групе *ао* (< ѣл), и у средини (*зѣ-ва*) и на крају речи (*дошѣ, мѣгѣ*), као и сажимања групе *-аѣ-* (< *-аѣ-*) (*нѣмѣнѣк*);

— самогласник *ѣ* се јавља у наставку генитива множине именица, придева, заменица и бројева (*дѣбровѣ, родѣшѣлѣ, шѣшѣ, другѣшѣ, сѣлѣна, иѣо вѣликиѣ сѣлѣ, иѣо шѣшѣ ѣшѣшѣ, иѣо другѣшѣ жѣнѣ*),

— самогласник *ѣ* јавља се и у низу ономотопеја (*бѣш, бѣшѣнуш, чѣгрѣшѣш*);

— самогласник *ѣ* јавља се и тамо где му етимолошки није место:

у домаћим речима — као резултат сажимања самогласника *a* и *e* у бројевима од 11 до 19 (*једанџс* и сл.) и сажимања самогласника *e* и *a* (*наџав* — некакав), затим у лексемама *зџдно*, *наџдно*, *зџдница* и сл., као и у неким појединачним случајевима на месту самогласника *a* (*врџг*, *чџс*) и спорадично самогласника *e* (узвици *a* и *бра*);

у речима *стџараног њорекла* (*ваџаџи*, *Бџљ*).

У Шекулару (осим Мезгала) и Ријечи Марсенића рефлекс полугласа је самогласник *a*.

О РЕФЛЕКСУ ЈАТА

Дуго јат

22. Основна вредност дугога јата у Васојевићима јесте двосложни рефлекс *ије*, без обзира на то да ли је он под акцентом или није.⁴⁹ Нисмо приметили разлику у изговору рефлекса јата и овакве гласовне скупине другачијег порекла. Сугласник *ј* се изговара мање или више редуковано.

а) Рефлекс јата под акцентом силазне интонације јесте *џе*:

Навукла се *биџелā* (мрена) на ђоко ОБ, скāче *биџелā* Шек, сџи жџита *биџелā*, брашно *биџелō*, крџдом *биџелом* Гр, зорџом *биџелом*, *свиџетиом биџелџем* Бој, *биџель* (џебе, дека) ОБ, покри се *биџельем* Пе, *бриџег* А Бож, з *бриџега* Кр, *виџек* Се Ку, *виџелька* (гранчица) Се, *виџетиām* ОБ, *вриџедан* Кр, *вриџедна* Бој, *вриџеџа* Бој, *вриџиџелька* Кр, *вриџиџельку* Кр, *гриџеше* Гр, *дриџе* А Сл Бој Суџ За Пе Шек Вел, *дриџелим* Гр Тр Бој, *дриџелимо* А, *дриџелен* Суџ Сл, не џди, *дриџете* Кр, *донџети* Се А Суџ Кр За, *доџриџети* А ЛР, *дриџем* Кр, *дриџемā* му се ОБ, *дриџен* Гр, *ждрџебе* Кр (поред *ждрџе* А), *жлџиџеб* Суџ Пе, *задџевā* А, *задриџети* Бож, *заџодриџети* Кр Суџ, *заџриџети* Суџ, *зџиџер* Пе За, *зриџевају* Се, да те *измиџеним* Бој, *клиџети* Кр, *колиџевка* Кр, *колиџевку* Бој, *лиџевка* (левак) А, *лиџек* собџица Гр, *лиџек* за стамāк За, *лиџењ* Се, *лиџей* Бој За Ку ЛР, *лиџејо* Бож Се Ку Вел, *миџењају* Кр, *миџечница* Кр, *одавриџети* Се, *џлиџени* Суџ ОБ, *џониџети* А Се Вел, пā не *џосџедā* Гр, *џриџе* Се Гр За ЛР Вел Шек, *џронџети* Бож, *риџедак* А, *риџетишко* Бож, *риџеч* Бој А, до *риџечи* ОБ, да се *риџешџи* Се, *риџешџи* Шек, *свиџети* Цр Кош, са *свиџетиом* Бој, *сиџедџе* плетџе Се, *сиџено* Бож А Ку БК ЛР Шек, у *сиџену* Кр Сл, око *сиџена* Бож, *сиџена* (стогови) А, *сиџера* Бож, *слиџејо* ђоко А, *смиџем* Суџ Сл За Вел, *смиџе* Бој, не *смиџем* Бој, *сниџевām* За, *сниџег* А Гр За Се Ло Шек, *стириџелāн* Бој, *стириџелāни* Бој, *џиџело* А, *увриџети* Се Вел, не *умиџе* Се

⁴⁹ Алексић такође бележи *ије* као рефлекс дугога јата у Анцелатима: *умриџеше*, *дриџете*, *зџиџевā*, *сниџевām*, *риџечима* (Алексић Анцелат). И Стевановић наводи да је *ије* рефлекс дугог јата у источно-црногорским говорима (ИЦД 21). Додуше, у одељку о јату нема примера с узлазним акцентима, што значи да они, вероватно, нису из говора Васојевића (кажемо вероватно јер има и примера који се акцентатски поклапају с оним што је наведено на овом месту). Милетић, међутим, налази да се у Васојевићима, као и у Бијелом Пољу и Вирпазару, дуго јат „изговара по правилу дифтоншки (*сиџиџела*, *сиџено*, *обиџејо*, *џослџе* и сл.)“ (Милетић Вас. 14). Тврдња је илустрована и примерима из горњовасојевићког села Трепча: *ниџсам*, *залиџвиџи* (Исто, 16).

Сућ За, не умѝем Сл Се А Вел Шек, унаѝрѝед Се За Цр, усѝецају куће Гр, цѝеће За, цѝели Кр Се А, цѝелогѝа За Гр, цѝеломѝ Сућ Цр.

Овакав рефлекс је забележен и у следећим примерима: три рѝеке Бој, низ те рѝеке, на Марсенића Рѝеку, с Марсенића Рѝеке Гр.⁵⁰

б) Рефлекс јата под акцентом узлазне интонације јесте *ѝе*:

бѝелѝе ОБ, *бѝеда* Бој, *вѝенац* А ЛР, *врѝеме* А Бож Ку Пеп Вел Шек, *дѝе-ше* А Бој Кр Се Сућ Цр ОБ Сл Гр За Пе ЛР Вел Шек, *врѝеднос* Кр, *гѝетѝо* Се Кр Ло Вл, *гѝетѝом* А, *дѝетѝо* Се, *додѝевати* Кр, *залѝевати* Кр, *заѝрѝечити* ОБ, *звѝезда* Се За Вел, *звѝезде* А, *измѝени* љевѝојку Бој, *исцѝедити* А, *кѝешѝа* А, *лѝетѝа* Бој За Ђу Вел Ло, *лѝетѝу* А Се Ку, *лѝечак* Се Гр, *лѝетѝити* Бож, *лѝеске* Бој, *млѝеко* Се А Гр За Сл Шек, *млѝека* Гр Се Ку Вел, *огрѝешити* Гр Вел Се, *одѝело* ОБ, *одѝела* Бој, *одрѝешити* Сућ Цр, *олѝетѝити* Сућ Бож, *орѝедити* Се А, *отѝрѝечити* (отворити врата) Кр, *ѝѝесак* ЛР, *ѝѝевити* Бож Цр Вел, *ѝосѝѝи* Сл, *ѝосѝѝе* Се Бож Бој, пѝ и *ѝолѝега* Бој, *ѝресѝѝи* прс Бој *ѝроми* јенити Се Сућ *рѝека* Се Ку, Мѝшѝовића *Рѝека* топ., *Рѝека* Марсенића топ., Лѝева *Рѝека* топ., *сѝѝећа* Кр А Ку Цр, *сѝѝећу* Бој, *сѝѝерак* (врста крушке) Кр, *стѝѝена* А, *убѝедити* Сл Гр, *уѝотѝрѝѝеби* Се, *снѝела* цѝело јѝе Кр, дођѝите *цѝели* Се, на *цѝѝени* Гр, *црѝѝево* Кр, у гл. нисам: *нѝѝсам* Бој Бож А Цр Тр Гр, *нѝѝси* А Се Су Кр Сл Ку Цр Тр За Вел Ло Шек, *нѝѝсу* Се А Вел, *нѝѝсмо* Кр Се Гр Сућ За Сл Шек.

Забележили смо и *умрѝѝе* А, *донѝѝе* Се А.

Ретко се као рефлекс дугога јата узлазне интонације јавља и *ѝѝе*, али дужина углавном не достиже пуну изразитост: онѝ *диѝѝе* пѝзи, ѝзми *диѝѝе* на лѝѝа, *ниѝѝи* нѝѝе рѝека, скрѝо *диѝѝе* Бој, прѝѝепреком *ѝрѝѝѝи*, кабѝлић *млѝѝека*, ка *диѝѝе*, *смиѝѝе* се Гр, а мѝ *грѝѝѝи*, *умрѝѝе* За.⁵¹

⁵⁰ У Пљевљима налазимо акценат *рѝѝеку*, *рѝѝеке* (Руж. Пљевља 138). Код Вука ном. мн. гласи *рѝѝеке* (Вук, Рј.)

⁵¹ Д. Ђупић напомиње да се у бјелопавлићком говору такође појављује *ѝѝе* као рефлекс дугог јата узлазне интонације, и то „паралелно са кратким узлазним акцентом“, али наглашава и то да се у раду „опредјелило за кратки узлазни акценат“ пошто није „вршно експериментална мјерсња“ (Ђупић Бјел. 26). Веће је присуство рефлекса *ѝѝе* у једном делу источнохерцеговачких говора. Д. Петровић говори о непрекинутој изоглоси дужења стандардног *ѝѝе* у *ѝѝе* у нашем јужном новоштокавском подручју (Петровић Змијање 217). Несумњиво постојање вредности *ѝѝе*, односно *ѝѝе* (поред *ѝѝе/ѝѝе*) у говору никшићке околине забележио је Д. Вушовић (Вушовић ДИХ 7-9). Г. Ружичић бележи у говору Пљевља акценат типа *срѝѝеда*, у *стѝѝѝенама* итд. (Ружичић Пљевља 137, 139). Р. Ђуровић у прибојском говору бележи три „фонетске вредности“ за „јат под дугим узлазним акцентом“ - *ѝѝе*, *ѝѝѝе* и *ѝѝѝе* (Ђуровић Јат 275-277). А. Пецо налази овај рефлекс (поред *ѝѝе*) југоисточно од Бродарева, као и Хисаринку, југоисточно од Пријепоља (Пецо Прилози 244 и 253). Рефлекс *ѝѝе* (поред *ѝѝе*) потврђен је и у говору источне Херцеговине (Пецо ГИХ 50-52), затим у ровачком говору (Петровић Ровца 162-163), као и у говору Пјешиваца (Петровић Пјешивци 167-168). М. Пижурница у говору Колашина налази врло ретко примере типа: *врѝѝе*, *ниѝѝсам* и сл. (обично је: *диѝѝѝе*, *врѝѝѝе*) (Пижурница Колашин 67-68), док Јован Вуковић говори о полудужинама у говору Пиве и Дробњака, тј. о томе да „узлазни акценат ... гласа с из групе *ѝѝе* од * стоји квантитетски између обичног кратког узлазног и дугог узлазног“ (Вуковић П-Др 14). М. Станић негира постојање рефлекса *ѝѝе* у Ускоцима (Станић Ускоци 66). М. Николић наводи да је у говорима србијанског Полиња, међутим, уобичајен рефлекс оваквога јата дифтонг *ѝѝе* и факултативно двосложно *ѝѝе* у одричним облицима глагола *јѝсам*. Сличан је рефлекс и у постацке-

в) Рефлекс *јата* под неакцентованом дужином јесте *ше*:

такò се *згрѣшило* Гр, *згрѣшили* Бој, није се *огрѣшио* За, *огрѣшио* е Бој, од овè *жлѣздé* Кр, сà *звѣздá* А, *звѣвãлицá* Се, *звѣвãлац* Сућ, *закрѣвѣљити* се (приљубити се као крпелъ) Кр, *прикрѣвѣљио* се Се, *исцвѣјáла* А За, *нацвѣјати* се Кр, нијеси *лигѣãо* Бој, *лиѣниши*на А, *лиѣйли* Гр, *илѣвѣли* А, *иобвѣдио* Се, *иодвѣлише* Бож, *иолвѣгãше* За, *ипрѣсòлац* Сућ, нешто ме *ипрѣшвѣснило* За, *ипромѣјенила* А, *рвѣчима* А, *рвѣшии* се Сућ, *рвѣшио* е Се, *свѣчемо* А, ту сè свò сèло *слигѣãло*, мним су и *стѣрѣвѣли* Бој;

вãвѣк А Кош Пеп Ђу, *дòншела* Бој А, *задòвѣк* А Кр, *зãдшѣвãн* Се ОБ, *зãдшѣвно* Кр, *зãйовиес* А, *излиѣчи* се Бој, с *кукурузним* лѣбом Гр, *òгрѣши* Гр, *иднишела* Биј, *ипрòмѣни* А, *идслие* А Ло ЛР, *идслие* Бој, *нãјиослие* Бој, *увѣк* Бој, *умрше* Бој Кр Сл Се.

23. Рефлекс продуженога јата јесте *јè*, односно *è* и забележен је: у генитиву множине именица с кратким јатом у претпоследњем слогу *биљèгã* За, *бљèлèгã* Кр, *вљèрã* Се А, *кòлбèнã* Се, *мèђèдã* Сл За, *мљèстиã* Се Сућ Бој, *мљèстиã* Шек, *нèђèљã* Бој, *нèђèљã* Шек, *мрèжã* Се; у хипокористцима: *ђèшо* ОБ, *ђèдо* Се.

Дужење краткога јата забележено је и у глаголу *бљèжãти* Кр, *бљèжй* нàрод Бој, жèне *бљèжy* Бој, оди́ла сам свýј и *бљèжãла* Бој, не́ћу да *бљèжйм* Бој, свè *бљèжй* Бој, òће да се *бљèжй* Бој, кàко е *бљèжãо* Гр, нијесу *бљèжãле* Гр, *бљèжãли* Гр Вел Шек, неòћемо да *бљèжимо* Сл. Накнадно дужење захватило је и итеративе *замљèрати* и *иомљèрати* Кр.

Према именици *свѣити* имамо *свијецкй* ОБ, *свијецкè* при́че ОБ. Дужину бележимо и у *смйјем* се Се Кр. В. и прим. у т. 30.а.

Кратко јат

24. Основни рефлекс краткога јата јесте *је*, које доводи до јекавског јотовања одговарајућег претходног сугласника:

њèдра Кр, *Њèмачкá* А, у *Њèмачкy* Ку Се, *Њемйца* Се Ло, *огладњèла* Бож, *шњèгови* Ку, *сњèгови* Се, *шњèгойãдан* Сућ, *сњèгойãдан* Гр;

до *кòлбèна* Бој, *љèб* Гр Вел Ло Шек, *љèйши* Сл Вел Шек, *љèйче* Ло, *љèшо* Се Цр За, *љèши* Бож, *намљèш* Ку;

ђèраjy Бој Гр, не *ђèрã* се Кр, *ђèрãли* не Вел, *Ђèме Јãнковићã* Вел, *ђèменом* Кр, *ђескòшã* ОБ, *уђèшии* Сл, *ђèши* ме Се;

ђèца А Се Сућ Вел Шек, *ђèтèшã* Бож Бој, *ђèтèце* Кр, *ђевочйне* Се, *ђèд* А Ло, *иãрãђèд* Се, *ђè* Гр Ку Лр Вел Шек, *нèђе* Сл Цр Вел, *ниђе* Бож За Пе, *òвђе* Ко ЛР Вел Шек, *òнђе* А Сл Ло Шек;

мèђèд А Сл Ку, *мèђèдã* Сл, *Мèђèђãк* Сућ;

ђèйãница Сућ, *ђèвãчке* А, *ђèдйло* ОБ;

ђèшови ЛР, *ђèшyља* А, *Ђèшковићи* Шек;

натском слогу, а у прелазном говору и у предакценатском: *чè* (разлика је само прозодијска) (Николић М. Полнимье 227–229).

бљезанїја Бој Гр, *иобљѣгла* Гр, *идбљѣј* Се, *бљѣшће* Вел, *бљѣж* Гр Сл, *збљѣг* Сл, *бљѣлѣгā* Кр, *бљѣлїло* Се, *Бљѣлїца* РМ;

иљѣсма За Се Вел Шек, *иљѣсмѣ* Бој, *иљѣвā* Гр, *иљѣна* А Цр;

вљѣшар Пе Вел, *вљѣшар* Шек, *Вљѣшарнице* Гр, *вљѣш* Сл, *вљѣровāш* Се, *вљѣровāш* Сл, *мāло вљѣшїтинѣ* Сућ;

мљѣсѣц Бож Сл, *мљѣшїо* Бој, *смљѣшїа* Бој, *мљѣур* Кр, *нāмљѣра* А.

В. и примере у т. 131.

сѣме Се Сл Бож Ло Вел, *сѣкїра* Се, *сѣдишће* Сл Сућ, *сѣднишће* ОБ, *сѣшће* Се Бож, *сѣдїм* За, *нāсѣј* А Се;

изѣс Кр, *изѣшан* Сућ.

За *с̑* и *з̑* в. и примере у т. 119 и 123.

25. У кратким слоговима иза групе сугласника од којих је последњи *р јайї* је дало е:

брѣгови Бож, *брѣсква* Се, *бубрѣзи* Сл, прије *врѣмена* ОБ, *врѣшѣно* Сућ, *грѣдшїа* Гр, *ждрѣбе* А (поред *ждрїѣбе* Кр), *мрѣжа* Се Бож, *сїрѣа* Сућ, о *сїрѣѣ* Бож, испот *сїрѣѣ* ОБ, петнāс *црѣїдвā* Кр, *црѣїуља* Бож, *црѣшња* Се Гр За, *Црѣшњево* топ., *цремрѣжїшї* Ку, *шрѣбā* Се Сућ А ЛР Вел, *зрѣла* Се, *зрѣле* Сл, *здрѣло* Се, *здрѣла* ЛР.

У следећим примерима забележили смо е од *јайша* иза *р* коме не претходи сугласник: *горѣла* Вел А, *изгорѣла* А Вел Шек, *црегорѣшї* Сућ, *бе-сїшарешїнѣ* Бој, *сїшарешїница* Пе, *горе* Гр Сл За Се Вел Шек, *Лѣворѣчāни*, *Лѣворѣчāнке*, *лѣворѣчкї* Се Кр Сућ Пе Вел.

26. У префиксу *цре-* забележили смо е од краткога јата у следећим примерима:

цребїскашї Бож, *цребрїжїшї* Се, *цревāрїшї* Пе За, да те *цревегāрї* кā кўлу Пе, *цреѣзатї* Се А ЛР, *цревлāсїшїшї* Сућ, *крāва се цревљѣсїла* Бож, *црѣври* ракиѣ Сл, оће да се *цреврїшїемї* Сућ, *цреврїшїāла* А ЛР, да ти *цреглāчїм* (изгlačам) Ђу, *цреглѣднўла* сам ОБ, *црегнатї* Гр, *црегнāла* сам Гр, *црегонѣ* сїјено Бож, *црегонїшї* према њѣму Се, *црегрейс* ОБ, ако *црегрѣбѣ* пўт Се, *црегржїло* се сїјено Се, *црегријѣши[x]* (намучих се) дāнас Ку, *црегрнўло* (затрпало) пўт А, *црегрїшї* рўпе А, како *цредāнїшїе?* Се, *цредāрїшї* (обилато даровати) ОБ, *цредатї* Сл, да и[x] *цредвѣрїм* Бој, *цредїгоше* у Банāt ОБ, *црејављївāли* овце у Метѣкију Се, *црекаїшїшї* (пресушити) ОБ, *црекидоше* влāчег Сућ, *цреклāйатї* Се, *црекосїли* Се Ђу, *црекрāїшїшї* Сућ, *црекрѣнўшї* А, *црекрѣїшїшї* А, праг *црекрочїла* Сућ, *цреледїо* сам се Пе, *црелāдїло* е Гр, *црелāдїшї* Се, *црекрїшїен* Пе, *црелāзїла* Бој Вел, *црелѣшїшї* Гр, *цремѣшїшї* Сућ, *цремрѣжїшї* За, *цреїочѣшї* Кр, *црѣїочѣла* Кр, *цресвāдбовāшї* Кр, док не *цресвāдбуемо* Кр, *црестїшїшїшї* се Се, *цресукатї* Се, *цресукїватї* Се, *цресукївāли* Се, *цресѣверїло* ОБ, *црешїарїшїшї* Сућ, *црешїшїшїшї* Кр.

цредиг (поновно преселѣње) ОБ, *црѣкада* Бој, *црѣкрѣшї* ОБ, *црѣлада* Сућ, *црелѣжїшїшї* (онај који само лежи, ленштина) Сл, *цреливода* Се, *црелѣшїшїшї* Гр, цамāдан *цремѣшїшїшї* Се, *црѣмука* Кр, *црѣобука* Бож, *црѣсло* (превој) А,

црѣболѣшї Кр, *црѣслāн* А Вел Шек,

црѣмāшїла Бој.

27. Дуго јат у префиксу *йре* дало је *é*, односно *ије*: *йрэгон* А Сл, *йрѣбол* Се Бож, *йрэвоз* Бож За Пе, *йрэглед* (узорак) за бљелаче Се, *йрѣдметш* БК Сл, *йрѣкид* Бож, *йрѣлаз* Пе, *йрэнос* Сућ, неке *йрѣсшуйе* Ло;

йријейлейш Гр, *йријѣмор* Пе, *йријѣчац* (преки пут) Ку, *йријѣчайш* опанке Гр; *йријечѧ* опанке Гр, *йријесѡлац* Гр, види како се *йријечѧ* (спрема за напад) Кр.

28. У предлозима *йред* и *йреко* доследно је *e*:

йрѣд Богом, *йред* лѡђѧма Бој, *йрѣд* оком А, *йреш* кућу Кр, *йред* зѧму Сл, *йреш* сѧмѡ нѡј Ку, *йреш* кишѡм Сућ, *йред* нѧма А Бој, *йред* њѧм Се, *йрѣдѧ* мнѡм Кр; уп. и *йре(д)*- у примерима: *йредрѡчѧк* ОБ, *йредрѡчѡваѧш* ОБ, да *йредрѡчкуемо* Кр, *нѧшта* не *йрѣсшѧвѧш* Се;

йрѣкѡ брда Пе, *йрѣкѡ* лѣта Бој, *йреко* лѣта Гр, *йреко* границѣ Бој, *йреко* сѣла ЛР Бој Гр, *йреко* Сеѡца Гр, *йреко* Чѧкора Бој, *йреко* Грѡбавѧцѧ Сл, *йреко* планинѣ Се, *йреко* водѣ Сућ, *йреко* зѧмѣ Гр, *йреко* ѧзма (преко мере) ДР, *йреко* јѣго ОБ; уп. и *йреко-* у примерима: *йрѣкодѧн* Кр, *йрѣконѡј* (ноћу) ОБ.

29. Изворни префикс *йри-* се чува:

йрибиш Ку, *йрибѧ* га ѡза зѧд Пе, *йрибѡс* А, *йривѧћѧш* се А, *йривѧћело* му се Се, *йривѧкѧваѧш* Сл, *йривѡкли* се до у сѣло Цр, *йривѧкуѣш* Сл, *йривѧкнѡш* Гр, *йриврѧшѧш* Гр, ако *йриврѧшѧш* Гр, *йридѧш* се ОБ, *йризѧјмиѡ* (појурио) Бож, *йријѧвиш* А Бож Сућ, *йријавѡјуѡ* Гр Тр Ку, *йриуѡчайш* (закопчавати) Се Цр, *йрисѡѡчиш* А Ло Вел, *йрисмрѧетш* Се ОБ, *йришѧјеснѧло* ѡ прси Сућ, *йрифѧшѧш* БК Цр, *йриѡѡкѧш* А ЛР Вел, *йријѧвѧк* Сл.

Чувањем разлике између префикса **йрѡ-* и *йри-* уклапа се васојевѧчки говор у општу слику југоисточних ѧјекавских говора.⁵² Овим се разликује од северозападних ѧјекавских говора, као и од шумадијско-војвођѧнског и косовско-ресавског дијалекта, у којима је овај однос поремећен.

30. Јат се рефлектује као *и* у следећим позицијама:

а) Испред *ј*:

бѧјѧше А Се Сућ Пе, *грѧјѧш* Бож Бој, *грѧјѧли* За, *угрѧјѧш* Се Сућ, *сѧјѧш* А, *сѧјѣм* Гр Тр *сѧјѧли* Ку Гр, *сѧјѧло* се Гр, *ѧѡсѧјѧли* Вел Цр, *ѧѡсѧјѧш* А Бож Ђу, *смѧјѧш* се Се Кр, *сѡѣ* се *смѧјѧѡ* Бој, *смѧјѣм* се Бож Се, чује се и *смѧјѣм* се Бој, а, ретко додуше, и *смѧјејѧш* се ОБ, чему се *смѧјејѣш*? Кр.⁵³ Чује се и *Бѡѡград* А Кр и *Бѡѡград* Гр, у *Бѡѡград* Бој;

лија лѡка Кр Се, *лију* Сућ;

висѡчи Пе А, *здравѧ* За ЛР, *јѧшѡрни* Кр, *каменѧ* ОБ, *ѧѡшѧненѧ* Се А, *ѧросѧшѧ* Сл, *сѧѧри* Шек Вел, *нѧјсѧѧри* Гр За, *ѡистѧш* Сућ;

није Бој Кр А Ку Тр Гр Пе Пеп Сл БК Вел ЛР Шек За.

⁵² Исп. Ђупић Бјел. 27; Милетић Црмница 245–246 и 641; Пешикан СК-Љ 105, 270–271; Пижурѧца Колашин 69–70; Станић Ускоци I 69–70; Пеѡ ГИХ 55; Вушовић ДИХ 8–9.

⁵³ У вези с овим обликом наведеног глагола М. Пешикан износи претпоставке да је или дуго јат давало и или је облик *смѧјејѧш* се аналошко образовање према *смѧјѣх*, *смѧјѣшѧн* (Пешикан СК-Љ 104).

Ретко се чује *илейијаше* Се Кр, *ипресијаше* ОБ, *иецијаше* Се. Чешће је *илешаше* А Се ОБ Сућ, *ипресаше* Кр Сућ, *иецаше* Се Кр А.

б) Испред *ћ*: *зайовићети* Пе, *ојовићети* (опослити, обавити) Кр, али је: *јосећелица*⁵⁴ Се Бој, *јосећело* ОБ, *сећети* Гр Кош.

в) Испред *љ* *јати* се ретко рефлектује као *и*: *биљез* ОБ Бож, *биљезији* Сућ, *биљезница* Сућ ОБ, чешће је *бљез* Се Сл, *бљезији* Кр, *бљезница* Гр Кр, а *ељ* не прелази у *иљ* ни у лексемама *нећља* Шек Се, *нећљу* Гр Вел, *јонећљник* Сућ Ло Вел. Забележен је и рефлекс *и* на месту дугога јата у примеру *вршиљка* Кр Се (поред наведеног *вршијелка*), што је вероватно аналогија према *вршии* и сл.

г) Испред *о* (<л): *видио* А, *вицио* Се, *врио* А, *волио* Бој Вел, *горио* Сућ, *донио* Ку Ку Цр, *доносио* Тр Сл, *живио* Бој Цр Ло, *изио* Сућ Бож, *млио* ОБ, *оболио* Бој, *однио* А, *разумио* Се Бој Ко, *стио* Се Кр Вел, *чио* ЛР, *учинио* БК, *дио* За Тр, *цио* ЛР Вел, *био* А (поред *бијел* А);

јо (јео) Се Ку, *најо се* ОБ Сућ, *да изије* Се Вел.

Према књижевном *кисео*, *дебео* забележено: *кицио* Кр и *дебио*⁵⁵ ОБ (поред *дебео* Се Бој), где се секундарно *е* испред *-о* (<л) развило у *-и*.

Предлог *дсим* чује се само у том облику, поред, наравно *сѐм*.

31. Е к а в с к у замену јата налазимо у истим речима које се срећу у добром делу ијекавских говора: *јозлеђиваи* За, *обећати* А Вел Шек, *целивао* За, *вододѣла* (вододелница) Се Сл, *самом вододѣлом* Се, *дѣтелина* Гр, *ију дѣтелину* ОБ, *зеница* ОБ, *дцена* А Бој, *јрдцена* Сућ, *јроцењиваи* Сућ, *свѣтлос* Се, *свећница* Сућ, *вреднос* Бож, *звездани* ОБ, *дбедвије* Сл А Шек, *дбедвоје* Ло, *дбедва* Ло, *бедовник* (смутљивац, лицемер, бедник), *бедуњаво* (помало бедно) Се.

Само је: *неко* А Вел, *нешио* А Бож *неки* А Бож Вел Ло Шек, *некаква* А Кр Се ЛР, *некакви* ОБ, *неколико* Ку Ко, *некад* Гр Вел ЛР, *некуд* Кр.

32. У Васојевићима је: *ора* (стсл. *орѣхъ*) Сућ, *орѣом* Сл, *орѣе* Се, *остѣрѣо* Се, *остѣрѣла* Се ОБ Вел.

33. Рефлекс *јати* у флексионим наставцима:

а) У *локативу* *множине* забележили смо, с генитивом синкретичне, следеће облике: *јо брѣгѣвѣ* Кр, *јо брѣгѣвѣ* Шек, по *градѣвѣ* Пе, *јо крајѣвѣ* Пеп, *јо радѣвѣ* Се, *јо зѣбѣ* Се.

б) У *дативу* и *локативу* *једине а-основа* забележили смо: *зѣви* Пеп, *зѣви* Шек, *јевѣјци* Бож Сућ Бој Вел Ка, *зѣрци* Кр, *снаѣи* ОБ, *слузи* Се, *јѣци* Гр Сл Пе Ку Бој Се Ка Вел Шек, *јо води* Кр, *на нѣзи* Се, *у рѣци* Бож.

в) У *дативу* и *локативу* *једине личних заменица 1–2 л. заменице за сва лица* на целој испитиваној територији је: *мене*, *шѣбе*, *себе*.

⁵⁴ У Колашину је и овај пример забележен са *и*: *јосићелица*, *јосићеличина* (Пижурца Колашин 71).

⁵⁵ Овај пример је забележен и у Полимљу (Николић М. Полимље 250).

г) У *инструменталу* једине заменичко-приведске дефлекције обични су следећи облици: *са мојем* сином Шек, *с мојем* оцем Сл, *с њеним* мужом Бој, *с њим* добрим чоџом А, *није се* бадио *с њим* Сл, *овим* рјечима Сл, *с овим* оџе Сл, *с овим* Браќочевим Шек, *с јеним* поштеним чоџом Бој, *с добрим* чоџом Бој, *с малим* ђетијом Кош, свијетом *бјелим* Бој, *с њојним* Томицом Сл, *црним* платном Бој.

д) У *генитиву* множине: *ис њија* расадника Гр, *овија* дана Сућ, *због моја* чарапа Сл, *о-другија* сељана Гр, *бљивија* војника Кр, *седција* газда Кр, *Горњија* Грудница Гр, *зайворенија* врата Вел. У Шекулару: *имало и њија* и *њија*, *нема школованија* љуђи.

ђ) У *дајиву*, *инструменталу* и *локајиву* множине обично је: *нашим* Бож, *свим* А, *добрим* љуђима Сућ, *њима* цјелима Гр, *с оним* књигама Гр, *с оним* другима Гр, *с мојем* А, *својем* очима ОБ; *о њим* женама Се.

е) У другом лицу множине *императива* обично је: *дђише* Сућ, *жњише* Се, *јџише* Бож, *јојџише* Бој, *кајжише* ни Шек, *јојише* За, *радише* Бој, *убише* Бој, *убише* ме Вел, *закљише* Вел, *јждише* свијетло Сућ.

Рефлекси секундарног јата

34. Рефлекс секундарног јата бележимо на месту група *ир* и *ер* и у домаћим и у речима страног порекла у следећим примерима:

вамийјер Се, *вамийјера* Сућ, *водијер* Сућ, *комийјер* Бож, *комийјере* Сл, *ош комийјера* Шек, *кумийјер* ОБ, *комийјершше* ОБ, *косијер* Бож Гр, *јутијер* Кр;

бистийјерна ОБ, *цистийјерна* За, *цистийјерне* Ло, *њанцијер* Се, *њалијер* Се, *факџер* Кр (поред *факџ* Кр).

Нисмо забележили рефлексе секундарног јата у следећим примерима: *лџијир* А, *мир* А Вел Бој ЛР Шек, *фир* Се ЛР Вел, *фирак* Ме, *зафирак* Сућ, *сирџа* Се, *сирџиња* Сућ Бој Вел, *сирџе* За Шек, *утир* (пропаст) Кр, *утирник* (онај који утире, уништава) Кр.

Поред горе наведених облика са *ијер* забележили смо и: *комијериш* (качамак од кукурузног брашна и кромпира) Кр, *комијерина* (земљиште на коме је био посејан кромпир) Кр, *комијеруша* (врста брашнавe шљиве округлог облика) Сућ;

бригадџер Сућ, *везџер* Ђу, *командџер* Сућ, *манасџер* Кр, *официџер* Бој; *карабињер* Кр.

У Васојевићима се ономатопеја *кукурукаџи* — *кукурекаџи* — *кукурујекаџи*⁵⁶ чује са *-ије-*: *кукурујекаџи*, *кукурујекнуџи* За, *закукурујекаџи*, *закукурујечџем*, *кукурујеку* Се.

⁵⁶ Сва три облика налазимо у Вуковом Рј. О овој ономатопеји в. и у РЈА V, 764–765.

Глаголски облици на *-ива-* у овом говору долазе са *-ијева-*: да га вљетар не *ошкрѣјева̄ Се*, *покријева̄ш* кѹћу *Ку*, *покријева̄ју* кѹћу *ОБ*, *раскрѣјевају* кѹћу *Се*;⁵⁷ *прошијева̄ш* (прошивати) *Пе*, *испошијева̄ш* (ишибати, истући) *Кр*.⁵⁸

Забележили смо и облик: *боговијетнӣ дѣн Ку*, *драговијетнӣ дѣн Сућ*.

ВОКАЛНО Р

У говору Васојевића *р* је једини сонант који може бити слоготворан. Може се налазити у почетном, средишњем и завршном положају у речи. На почетку речи долази само испред сугласника, у средини може стајати између двају сугласника (што је и најчешћи његов положај), као и иза сугласника а испред самогласника, односно иза самогласника а испред сугласника. На крају речи јавља се у врло ограниченом броју примера. У прикупљеној грађи није се нашло примера са два вокална *р* у једној речи.

35. Иницијално *р*

р: *рба̄ш* (леђа) *Пе*, по *рба̄шу* *Се*, *Шта се рба̄шѣше?* *Кр*, *Не рга̄ше* ђецо (не чаркајте) *Кр*, *ргач* (колац који се користи за утеривање рибе у кош) *Сућ*, *рнуо* ма-чугѣм *Сућ*, *рђа* *Пе*, *рђаво* *Бој*, *Рждѣо* га коњ (ударио га) *ОБ*, *Изгледа су се добро рждѣли* *Пе*, *рк* узв. *Кр*, *рва̄ш се* (борити се с тешкоћама) *Се*, *Нека се ђни ркају* (свађају) *Се*, *Ркају се* говѣда (туку се говѣда) *ОБ*, *Нешто се рка̄* прѣз гору (бучно пролази кроз шуму) *А*, *Ркнѣо* га е (ударио га је) *Бож*, *кад ркнѣ* (навали) оноликѣ *на́род Сућ*, *Ркнѣла* вѣликѣ вода *Ко*, *ркнѣ* ми крв на нос *Бож*, *рковѣш* (који није потпуно уштројен) *Кр*, *Цѣо вѣјек сам рндѣо* *Ма*, *па се рња̄* по прсѣма *Ђу*, *Шта се рња̄ш* о мѣне? *ОБ*, *Рњо* *Сл*, *Рснѣо* сам за јагњѣтину (прохтела ми се јагњѣтина) *ОБ*, *Жѣна му е ршина* (енергична) *Се*, *ршинѣца* (енергична жена) *Се*, *ршкају* у осѣначу (царкају у осѣњак), *ршкају* кога стѣгну, *ршинѣше* *Мѣла Бож*, *ршкају* ђѣда *Вел*.

Иницијално вокално *р*, формирано након испадања полугласника у слабом положају, чува се у лексемама: *ржсанѣца* *А* *Кр*, *ржсанѣцу* *Бож*, *ржсенѣца* *Кр* *Гр*, од *ржсенѣце* *Бож*, од *Ржсанѣце* *Вел*, *ржсенѣ* лѣб *Сућ*, лѣбом *ржсанѣјем* *Се*, *ржсенѣга* брашна *А*. Употребљава се, међутим, и придевски облик *ржсенѣ* *Сућ* / *ржсанѣ* *Гр* *Сл*, формиран према именици *рѣж*, која се чује само у овом облику. Именице (топоним у Бојовићима) *Ржѣне* и *Аржѣне* чују се такође и са вокалним и са девокализованим *р*.

Према латинском *radix* (Скок III, 96) у овом говору је и *рдѣква* и *ардѣква* (врста љуте репе).⁵⁹

36. Вокално *р* у средњи речи

-р-: *брба̄ш* (чачкати) *Кр*, *брбнѣ* (чачну) у утѣчницу *Кр*, иза *брѣда* *Ло*, *брка̄* ка-чамак *Ку*, *брка̄ч* *Тр*, *брка̄ча* (брката жена) *Пе*, *Паде у бркѣу* (бару) *За*, с онѣм *бркѣ-*

⁵⁷ Од **kruti* (Скок II 198).

⁵⁸ Од **šiv-* (Скок III, 396).

⁵⁹ Облик *ардаква* је у Васојевићима забележио још Ниѣфор Дучић (РЈА I). Иначе, реч је шире словенска, а у српским говорима се јавља у различитим облицима: поред *рдаква* и *ардаква* и *родаква* и *андрква* (Вук Рј.).

љом Бож, имала е брњу (белегу) Се, *брњушка* (брњица) Тр, *брс* Цр, *у брс* Се, *баћи брсийнѐ* А, *брџкаџи* (мусти помало) Тр, *Брџка* л ти се која крџа? Гр, *Брџни* тѹ крџаву Се, *Врџа* се на ѹјчевину Кр, А шта ћеш ако он *врџнѐ*? (поступи другачије) Се, *врџало* А, *врџанче* А, Цџо вијек је *врџао* по нѐрџоду Пе, Не *врџи* јадо по нѐрџоду Пе, *врџају* ливаду Бож, куд *врџиш* (звераш)? Бој, *врн* се Бој, *врнѹ* се Се, ал су се *врџали* Кр, куд *врџиш*? Сућ, *врџемѹшка* (лака несвестица; врзмање) За, *врџиџѹз* Ку, начињѐли *врџиџѹку* Цр, *врџиџѹка* Кр, *врџиџѹга* (непоуздана особа) Сућ, *врџиџѹли* су Ђу, *грџа* (ружна женска особа) Ко, *грџа* Се, *грџило* Се, *грџна* Пе, *грџуља* Пеп, Цџо дан *грџам* Се, Двапут је *грџнуо* СЛ, *дрџа* Ло, *дрџавнѐ* крџаве Се, *дрџало* Бож, *дрџали* стоку Вел, *дрџи* стоку Ло, не *дрџу* Вел, *дрџалица* Кр, *дрџмѹше* се Мило и Пѐтар Кр, Радѹновићи су имали *дрнду* и *дрндџли* вѹну Кр, *дрндџари* Кр, *дрндџача* Кр, *дрндџек* (напредно дете) Се, *Дрџни* тѐ мало јачѐ (тргни то...) Сућ, *жџрџио* сам Се, *жџрџни* тѐ Кр, *забрџка* млијечницу А, *Што си забрсийо?* За, *заврџа* је у сѐло (отишао је...) ОБ, *заврџине* ријечи (компликоване) Се, пчѐле *закрџио* Се, *закрџомиџила* Кр, *замрџаџи* Ђу, *замуклогрџао* з брџега Бож, кад га *зайоврџи* каменом Бож, *зайрџкараџи* Сућ, кад *зачкрџи* зѹбима Пе, *заџкрџа* јѐла За, *зврџа* по игранџа Ђу, *Зврџају* пѹлице пџлцем Сућ, *зврџнѹ* пѹлицу Сућ, *зврџио* га каменом А, *Зрџише* се Јоко и Пѐро Кр, *зрџо* А, *зрџа* (овца) Пе, Имџали смо *зрџасийџа* џвна Се, Чѹвџамо *зрџину* пустаџију Сућ, *избрџан* (напрасит) Кр, чим *избрџам* качџамак Тр, *Изврџа* ми џѐца џгле Сућ, *изврџиш* сџијено (искриви...) Бож, *изврџаше* ми ливаду (изгазише ми...) Бож, кѹт си *изврџила* (погледала устрану) Бој, *изврџиџиџи* Кр, говѐда *изврџила* пшеницу Бож, џџџи *изгрџали* нџпоље (изашли у великом броју) Кр, *издрџсаџо* ме Ку, вѹну *издрџџао* Пе, *издрџиџао* За, *искобрџаџи*е каџу Се, *искрџаџи* (истуџи) Се, *искрџаџи* се Се, *исџоврџе* левџр Пе, *исџофрџи* (извуче) мушѐму дувџана Се, *исџрџила* лџн А, *исџрџаџи* Кр, *исфрџдаџи* (трџањем очистити) Кр, *Исфрџкаџи* га тијем прѹтом За, *ишчеврџио* грану А, *Ишчеврџаџи* тѐ и шѐрпѐ ОБ, у *крџу* Сл, само се *намрџио* Ку, *ваџ* [с]-се *найрџкаџо* Бож, *найоврџао* се (прејео се) Пе, Цџџа пџ сам се *найоврџала* (натронтала) ОБ, *найомрџиџила* се Се, *Обрџнѹо* (поправио) сам воџеницу Сућ, Врџење је да *обрџише* (одете) Се, *Обрџићеш* ка џико тџџ Се, *огрџиџи* Кр, *огрџиџи* Кр, *ождрџек* (крупно мушко дете) Сућ, *ождрџмче* Сућ, *окрџак* (део крџе) За, *окрџни* свџџет (васцели) А, *окрџни* свџџет (исто) Се, *омрџиниџи* (урадити с муком) За, *омрџиниџи* се (липсати) Кр, *омрџеница* За, *Није омрџио* ни три отџџа ОБ, *Омрџише* ме за цџо вијек Бој, *Омрџише* те тџта Се, *омрџио* се А, *омрџуља* Кр, *оџрдџио* Кр, *оџрџио* снџџег ОБ, *Оџрџуџао* кџкџт кџкошку Кр, Пѐтар је *џџрџи* (тврдоглав) ОБ, *џџрџи* митроџџез Се, *Оџрџи* ме по глаџви ОБ, *џсџрџа* Цр, *Оџкобрџа* ми се буџрџило Сућ, *Оџоврџи* веј јџднџм Се, Сџт си *оџрџбуџаџиш* А, *Ѓѐца* су ми сад *оџфрџкџуља* Цр, *офрџка* (обери потпуно) црѐшњу Цр, *офрџа* се (очеша се) о мѐне А, *Офрџиџиџи* (покрали) су свѐ За, ис *џџврџи* А, *џџврџиџица* Ку, *џџкрџиш* (остатак јѐла у таџиру) ОБ, рѐпа *џџрдџаџа* Се, *џџкрџџѹшиџи* се (с муком суздржати напад смџха) А, нѐшто *џџфрџиџи* по сѐлу Пе, *џрџва* Вел, *Прџвџеске* се мџло мѹзѹ Цр, *џрџа* (качамак од овсџног брашна) А Сл, рѐпа *џрџаџа* Се, *џреврџаџџиџи* (урадити површно и немарно) Кр, *Прџзлогрџиџа* су џѐца кума-Јџџџа Кр, *џркџндџи* (врло стрмо земџиште) Се, Нѐћеш ми га џвџе *џрџсџрџиџи* Се, *Прџчкџрџио* Мџлорџада ѹза зџд Бож, *џркно* Бож, *џрџло* Ку, *џроврџи* по

сѣлу Бој, *иѣс* А, *иѣсимицѣ* Сл, *иѣслѣци* Вел, *иѣцара* прѣз гору А, *иѣч* А, *иѣчас* Се, *иѣчевий* Се, *иѣчевийшо* Се, *иѣчевийша* За, *иѣша* Бож, *иѣшкѣи* Сућ, *иѣшини* у огањ Се, не *иѣшииши* лѣб Сућ, *развѣрииши* сѣено Сућ, *раскрѣдио* стоку А, *свѣгнуи* Кр, *свѣри* А, *скрѣиати* Кр, *скрѣиати* Се, *срѣлѣи* Сућ, *срчанѣи* А, *срчанѣица* Се, кут *сѣиѣкнѣ* Ку, *сѣдрка* А, *сѣдркас* Пе, *сѣрбу* Цр, *сѣрбулѣи* Се, *сѣрбулѣа* Се, два *сѣрбушиша* Сућ, *сѣрбушичи* За, *Тѣкам* (подстичем ватру тркачем) сву нѣј Пе, *сѣркач* (жарач) ОБ, *сѣрки* та ѣ огањ А, *сѣрлѣјѣ* зелѣнѣ јѣбуке Кр, вѣдѣмо *сѣрмѣишу* Сл, *сѣрмѣн* Бој, *сѣрнѣо* (прионуо на рад) нѣрод Кр, *сѣриѣла* Шек, от погѣнскѣ *сѣрсѣ* (соја) ОБ, свѣ нѣшто *сѣриѣлѣи* Сућ, *сѣрѣо* Вел, ѣна е *сѣрѣла* Шек, *сѣркѣсѣиши* ме (упрегнуше ме) Бож, *сѣрѣа* Сл, *сѣрѣвѣак* А, *сѣрѣвача* Гр, *сѣрѣбойѣ* Кр, *сѣрѣлакѣјѣ* шлѣиве Пе, *сѣрѣлакѣи* се За, *сѣрѣлѣки* овѣ нис пѣток Сућ, *сѣрѣлѣки* се камѣном Сућ, *сѣрѣлѣчи* камѣн Кр, *сѣрѣлѣи* на мѣне некакву кутѣју Сл, *сѣрѣлѣи* двѣ мѣтра у висѣну Се, *сѣрѣлни* ми тѣ шѣбице Сућ, *сѣрсни* га мало јѣчѣ Сућ, *сѣрѣни* тѣ преко плѣта Бож, *сѣрѣни* се испод грѣдѣ А, *сѣрѣкѣи* А, Не *сѣрѣкѣ* ѣбѣ те шѣбице А, *сѣрѣиши* га по стѣгну Сл, *сѣрѣа* А, *сѣрѣва* Шек, *сѣрѣни* Бој, не *сѣгрѣлѣа* А, нѣшто *сѣгрѣлѣнѣ* Бож, *сѣврѣ* Се, *сѣврѣлѣга* Кр, *сѣиѣрдѣс* пѣтѣ Сл, *сѣиѣрдѣи* КР, *сѣиѣрдѣиши* Кр, *сѣиѣрѣлѣи* Бож.

37. Вокално *р* се јавља и у примерима типа *мѣро*, *сѣмро*, *сѣширо* и сл., где се оно налази још од давнина. У вези са овим примерима у ФО се истиче „да се мора оперисати појмом фонолошки релевантне морфолошке границе уколико се не жели прихватити схватање да су /р/ и неакцентовано кратко /р/ две фонеме“:⁶⁰

мѣро е ѣ глади Кр, *мѣро* е ѣ стрѣ Кр;

Само што нѣје *сѣмро* Кр; Чѣо да му е *сѣмро* брѣт Кр; *сѣмро* Мѣро Сл; ѣн је *сѣмро* млѣд Ло; Гѣдина како е *сѣмро* За; мѣж *сѣмро* За; *сѣмро* у Бѣлгију Сућ; *сѣмро* од гѣдинѣ Гр; *сѣмро* им је ѣтац Се; ѣн је *сѣмро* ѣво двѣје-три гѣдине Бој; Не би *сѣмро* да му не читѣ Бој; *сѣмро* ми је и стрѣц Бој; Рѣд ми се *сѣширо* ѣно Вел; Трѣг им се по трѣгу *сѣширо* ОБ; *сѣширо* му се трѣг Кр; Бѣо га е докле га е *сѣдро* Се; *сѣдро* Кр; *сѣвро*; *сѣвро* Сућ; кад би *сѣдро* ... Се; тудѣјена се *сѣширо* А; Што си се *сѣдѣвро* такѣ? Се.

38. После губљења сугласника *х*, вокално *р* се нашло испред самогласника:

сѣрѣи Се, *сѣрѣи* Кр, *сѣрѣ* гране Гр, *сѣрѣи* врат Бож, *сѣрѣи* се Кр, сѣбе *сѣрѣо* Бој, јеси ли *сѣро* ОБ, јеси ли *сѣро* рѣж ОБ, *сѣром*, иди по *сѣру*, с *сѣра* Сућ, на *сѣровима* Вел, испод *сѣрѣа* Шек.

39. Ретки су примери вокалног *р* иза самогласника. Ова два самогласника дели јунктура:

сѣрѣрѣо крѣ на уста Кр, бѣлдожер *сѣрѣрѣо* смѣтове Бож, *сѣрѣргѣ* та жѣр Се, дѣ ми иглу да ју *сѣрѣргѣм* Се, ѣјмо да се *сѣрѣрѣиши* ОБ.

40. Нема девокализације *р* у следећим примерима:

сѣ *сѣкрѣом* Бој, вели ми *сѣкрѣа* Бој, а *сѣкрѣа* оставѣи и *сѣкрѣу* Бој, кот *сѣкрѣе* и *сѣкрѣа* Бој, реко *сѣкрѣу* Се, нађо *сѣкрѣа* Се, ка да е бѣла *сѣкрѣа* Сл, нашла *сѣкрѣу* Шек, *сѣкрѣа* ми дѣбра бѣла Шек, јѣвери моѣ *сѣкрѣѣ* Шек, мѣне *сѣкрѣа*

⁶⁰ Петровић Анцелат 553.

заштићиваља Шек, позџвѣм свѣкрву Вел, *јѣтирва* Кр Сл Сућ, *јѣтирвање* ОБ, *јѣтирваји* се Кр, *јѣтирвају* се Кр.

Говори се: *грк* А Сл, *грка* Се, *гркаја* Гр, *грчица* Кр, *грчина* Сућ Кр, *гркнѣи* Се, *нагркнѣи* Се. Каже се *грло* А ЛР Вел Шек, али постоји топоним *Грџоце*, додуше у Доњој нахији, али га тако изговарају и на територији Горњих Васојевића.

41. Број четрдесет се изговара и са самогласничким и са сугласничким *р*: *четѣрес* и четвѣртѣ Кр, *четѣрес* прѣвѣ Вел, *четѣрес* трѣћѣ Вел (О овоме в. у Белић Демоклијација 177).

42. Финално *р* је најређе и увек му претходи сугласник. Забележено је у именици, односно предлогу *вр* (у којима је постало самогласник после губљења сугласника *х*) и у неколиким узвицима:

вр Се А Ло, *вр* мене Цр, *вр* њѣга Вел, *увр* мџзга Кр, *увр* Баља Се, *увр* глѣвѣ, *увр* Кома Се, до на *вр* Великѣ Вел, *навр* педесѣ гџдинѣ Бој, *навр* онѣ рџбѣ Бој, *навр* овѣ пушѣачѣ А, *навр* гџдинѣ За, *навр* глѣвѣ Ку, *свр* Лџквѣ Кр, *џвр* грџбља Бој, преко *вр* глѣвѣ ОБ;

бр Бој Гр, *гр* Се.

САМОГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ

43. Прелазак *л* у *о* на крају речи и слога, ишчезавање *х* из сугласничког система, као и губљење нестабилног сонанта *ј* у многим позицијама довело је до умножавања самогласничких група, које се у Васојевићима у доброј мери чувају, али има и случајева њиховог уклањања било сажимањем (преко прогресивне или преко регресивне асимилације) било уметањем прелазних консонаната *в* или *ј*.

Говор Горњих Васојевића у вези са неким самогласничким групама није јединствен. Ради се, пре свега, о групама *самогласник + о* насталим после преласка *л* у *о* (осим *-оо < -ол*: *вџ, сџ* и сл.), као и о још неким појединачним случајевима.

У вези са финалном групом *-ао < -ъл* могу се издвојити две територије — она у којој је рефлекс полугласника *а* (Горња нахија, Лијева Ријека и Велика) и она са полугласничким рефлексом *а* (Шекулар). У првој се добијена група *-ао* сажима дајући *џ* (у радном придеву мушкога рода јѣдине — *дошџ*, у неким именицама — *џосџ*, као и неким придевима — *зџ*), док се у другој група *-ао* чува (у истим овим позицијама: *дошџо, џосџо, зџо*).

Када је у питању група *-ао < -ал*, испитивана територија се дели на две друге зоне. С јѣдне стране су ту Горња нахија, Велика и Шекулар, у којима се група чува (*боловаџо*), с друге је Лијева Ријека, у којој се група сажима дајући *а* (*чиџџ*).

Самогласничка група *-ае-* у бројевима од 11 до 19, као и неким појединачним лексемама, такође дели испитивану територију на две поменуте зоне — прву (Горња нахија, Лијева Ријека и Велика) у којој се ова група сажима и даје глас идентичан рефлексу полугласника — *јѣданџс, зџдно* (в. т. 19) и ону другу (Шекулар), у којој се група чува — *јѣданџес, зџедно*.

У свим осталим ситуацијама, бар како забележена грађа показује, нема разлике на целој испитиваној територији, било да се ради о уклањању било да је реч

о чувању самогласничке групе. Наравно, увек треба имати у виду различит рефлекс полугласа, па самим тим и различит рефлекс асимилowane и сажете самогласничке групе (нпр. у именици *заова* група *-ао-* се сажима на целој територији, с тим што је на територији на којој је рефлекс полугласа *а* резултат асимилације и сажимања управо тај самогласник *а* — *зâва*, а на територији с полугласничким рефлексом *а* резултат сажимања је *а* — *зâва*).

Даље, зев настао губљењем *х* најчешће се не уклања (*суо*, *зâдуа*, од *бздӯе*, *глуї*, *мљѣур*, *бљѣу*; *маа* (штап), од *сїррѣе*). Примери са прелазним гласом *в* забележили смо махом код млађег становништва (*уво*, *бӯва*, *дуван*). У рејим случајевима зев је уклоњен контракцијом истих самогласника: *јâш*, *најâш*, *сјâш*, *їрôдиш*, *грôш* (грохот), *мâла* (махала). О овоме ће бити више речи у т. 99, 101 и 102.

Губљењем *ј* сажимају се углавном групе *-ии-* (*сїшари*) и *-е е* (реч која се завршава самогласником *-е + е < је*): Тешко *сѣ* пролазило Гр; Дѣветоро *нѣ* ћеце било Бој, док остале групе створене нестанком сугласника *ј* углавном остају непромењене. *Ј* се, нпр., редовно губи из самогласничких група *ае*, *оѣ*, *аѣ*, *уѣ*, *еѣ* (*лâе*, *мòе*, *ђевôачкї*, *болӯе*, *блѣѣ*). О овоме ће бити више речи у т. 84.

Начелно би се могло рећи да се самогласничке групе доста добро чувају, да је сажимању нешто склонија „полугласничка“ зона, тј. зона с полугласничким рефлексом *а*, а у њој нарочито Лијева Ријека.

Материјал који следи биће изложен према самогласничким групама.

44. Група *-ао* (<*ал*) у радном глаголском придеву мушкога рода једине чува се, без обзира на то да ли је њен почетни члан акцентован или не, у Нахији, Велници и Шекулару (а), док се у Лијевој Ријечи (б) сажима дајући *-а*:

а) *брâо* Гр, *дâо* За Се Бој Вел Шек, *звâо* Пе Вел Шек, *знâо* Сл, *крâо* Сућ;

бестїиâо Кр, *боловâо* Сл, *догнâо* Сл, *држâо* Гр Тр Сл Вел Шек, *зâгнâо* Кр, *излâжâо* Се, *имâо* Гр Бој Бож Вел, *искоїâо* Бож А, *куїовâо* Бож, *лїжгâо* Бој, *мїрисâо* Бој, *обећâо* За, *остїâо* Бој, *їройâо* Сл, *їрочїшїâо* За, *расїлїшїшїâо* Кр, *робујâо* Вел, *укрâо* Сућ, *чїшїâо* Бој Сл;

бљѣжâо Гр, *бравѣшїâо* Кр, *вїћâо* Сл, *вїкâо* Бој, ОБ Се, *дјевâо се* Гр, *добїјâо* Гр, *дарївâо* Сл Бој Кр, *завїрївâо* Сл, *зайїшїшївâо* Кр, *звїждâо* Кр, *звѣвâо* Кр, *исїрїчâо* Гр Вел Шек, *мòрâо* Се, *мучâо* Бож, *наїйсâо* Сл Вел Гр, *наїушїћâо* Вел, *нѣмâо* Сл, *їйсâо* Пе Ђу Вел Шек, *їшїшїâо* За Сл Бој, *їоглѣдївâо* Бој, *їрїчâо* Сл Вел, *рâћâо* Сл, *рѣжâо* Се, *сагїбâо се* Бож, *свукївâо се* Бој, *скâкâо* Шек, *скрâо* Бој, он би се све *смїâо* Бој, *смїâо се* А, *сїâвâо* Тр, *убїшїâо* Вел, *чӯвâо* Тр, *чӯјâо* Гр, *шѣшїâо се* Се Сућ;

зафїјâо снїјег Кр, *лâјâо* Кр, *накрѣао се* Се, *обрїсао* Сл, *обӯкао* Се, *остїâрао* Вел, *їензїонїсао* Гр, *їрôдїрао* Кр, *їрїсїшїсао* Бој, *їрїчѣкао* Се, *їрôдао* Бој, *їуцао* Сл, *рѣао се* Кр, *рѣкао* Шек, *сврâћао* Сл, *сїјао* Бож, *сїїао* Гр Се, *срѣшїао* Сл, *сїшїсао* Шек, *їрѣбао* Кр Сл, *ўзјао* (узјахао) Кр, *шкôловао* Шек;

глѣдâо ОБ, *лâјâо* Кр, *накрѣао се* Се, *їрôдâо* Бој.⁶¹

⁶¹ О дужини на претпоследњем самогласнику ненаглашених група *-ао*, *-ео*, *-ио* и *-уо* в. тачку 2.

б) *dā* ЛР, *zēā* Ло, *klā* ЛР;
koīā Ка, *kuīovā*, *īrcā* ЛР, *chīīā* Ло;
blējā, *naiīcā*, *īlēvā* Ло, *īricēkā*, *īrochīīā* Стијовић Лекс.;
kōvā ЛР, *siījā* ЛР, *siīīā* Ка.

На овај начин се понаша и прилог *жао* (<*жал*):

а) *жао* ми је За; *није* ми те *жао* Се;

б) *жа* ми га е ЛР.

Придев *неваљао* забележен је у несажетом облику на целој територији:
неваљао Вел ЛР Кр, *неваљао* Шек.

45) У везнику, односно прилогу *као* група *ао*, настала испадањем интервокалног *к* у старијем *како* (в. РЈА IV) сажима се дајући *а*, и то на целом испитиваном подручју:

— *Заспа ка̄ за̄клан* За; *Браћа* су му *страшљива ка̄ зечеви* ОБ; *абронџа ка̄* јој мајка Бож; не *аша̄ ка̄ неки* Кр; *Милена* е била *ка̄ добар човек* Се; *Гузела̄ ка̄* јој мајка За; *Ударају ка̄* по гунду Кр; *Утече ка̄ муња* Бож; Не *умијем ја̄ ка̄ он* Сл; *Домаћини* су били — *ка̄ они* Бој; *Љута ка̄ гуја* Сл; *седно ка̄ данас* Сл; *неудата ка̄* и ова *наша* Сл; *ти ка̄ момчић* Сл; Не *може ме воцат ка̄ тебе* Кр; *Изгледа̄ ка̄* да ништа не *тура* уста ОБ; *Болн то̄ ка̄* у гледече Се; *Трчи ка̄ крила* да *има Сућ*; *Мелје ка̄ вођеница* Бож; *Вуче се ка̄ багљиво кљуце* Се; *Аљидаш ка̄ глува кучка* Кр; *Ово ћу ти реј ка̄* доброме *чоџку* Бој; *Није имало ка̄ сад* Шек; *Полимљани ка̄ они* Бој; *момци ка̄ Винићани* Бој; *Сеочани пију, ка̄ Сеочани* Бој; *ка̄ лук њо ка̄ лук* *мирисао* Бој; *није ка̄ сад* Бој; *ка̄* да ми је *моја кућа* Бој; *ка̄ њена мајка* Бој; *Викало се ка̄* *шекуларска црква* Шек; *Нијесу могле брзо ка̄ она* Вел; *туга — ка̄ са̄* у *ову Крајину* Вел; *није ка̄ сад* Вел; *исто ка̄ ми* *ође* Ло.

Забележено је и неколико примера чувања групе *-ао* у овој лексеми, што је, вероватно, новији нанос:

— *Нијесам те ни вољела као зџта* Бож; *кривци као* *ово ми* Сл; *Ми смо као* и *сиромашни били* Гр; *као* *отац сећао* код *мог оца* Се.

46. Група *-ао-* се добро чува на морфолошкој граници:

— *Задровиле* му се, *дабџда!* ОБ; *кад задрсли* (запне, завре) да *прича* Кр; *заослио* *цијели дан* Кр; *Дој ћу наобдџн* Бож; *долџили наобдџн* Цр; *Наобручао сам* *кацу* Цр; *Наовичас* да *идеш* Бож; *Дџи се наовичас* Бож; *Идите наокосо* Сућ; *наоидсло* (исправно, како треба) ОБ; *Гџдинама е наорџвао* Бож; *Наорао* преко *међе* Сл; *кат се наорлџши* ОБ; *надсџри* *кџсу* Сућ.

Сажимање ове самогласничке групе прогресивном асимилацијом забележено је на целој испитиваној територији у корену речи, у лексемама: *санице* А Вел ЛР Шек, *сани* (саонице) Кр, *раник* А ЛР Вел Шек.

Група *-ао* је формирана, и то на целој територији, у именици *сџрао* (страх), највероватније аналогичном према *сџрадави*.

47. Група *-ao* (<ьл) сажима се путем прогресивне асимилације и даје *a* у оном делу Васојевића у којем постоји овај самогласник — у Лијевој Ријечи, Горњој нахији, Велици и шекуларском селу Мезгале.⁶²

У радном гл. придеву м. р. једнине:

дошã Бој Пе Пеп Вел ЛР, *ошишиã* А Сл ОБ Гр Бож Вел, *ишошã* Ку А Вр;
врã ЛР, *заврã* (отишао на своју руку) ОБ, *грëбã* Се, *огрëбã се* Бож, *дигã* Се, *додигã* Сућ ЛР, *довука* Бож, *исидëкã* Се, *лëгã* Кр Се, *лëгã* Ло, *мòгã* Сл Бој Вел, *мòгã* Пеп, *никã* Бож Ку, *обука* Цр Сл Вел, *ошрëсã* Бож, *иошрëсã* Кр А, *иокисã* ОБ Сл, *иомãкã* Бож, *иомòгã* Се Сућ За, *иомузã* Ма, *иорãстã* Бој, *иука* Кр, *расшоврзã* (разбацао) Кр, *рëкã* Сл Бој ЛР, *јеси рëкã*? Ло, *сиãсã* Се, *сëкã* Вел, *шãкã* Се, *шрëсã* А, *шукã* Сл, *цркã* Пе Сућ Се.

У именицама:

вишã (воденичко коло) Се, *вишã* тигã (јато птица) Се, *мисã* Се, *убã* (бунар) Се;

кошã Сућ, *òрã* Гр (именица *òрао* се чује и облику *òрãо*, а у Лијевој Ријечи и *òрло*).

У придевима: *зã* Сућ Пе, *узãчашњи дãn* (несрећни дан) Вел, *òбã* Се, *округã* А, *идòдã* Пе, *шòдйã* Сућ. Ређе се чују и облици са поново успостављеним *-л*: *òбãл*, *идòдãл*, *шòдйãл*.

У Шекулару, у коме је рефлекс полугласа *a*, одговарајућа самогласничка група *ao* (<ьл) се чува:

дошãо, *ошишиãо*, *ишошãо*;
довукао, *лëгао*, *мòгао*, *обукао*, *иомòгао*, *иосëкао*, *рëкао*, *сëкао*;
кошãо, *òрãо*, *иосãо*, *убãо*, *вишãо*;
зãо.

48. Самогласничка група *-ao-*, односно *-ao-* (<ьл-) у лексеми *заова* сажима се на целом испитиваном подручју, и то асимилацијом према првом самогласнику. У Лијевој Ријечи, Велици и Нахији то је самогласник *a*, а у Шекулару *a*:

— *зãва* Ло Бож, *пòзвãла зãву* Вел, *дãла зãви* Пеп;
 — *зãва* Шек.

49. Група *-oo* (<ол) сажима се на целој испитиваној територији у примерима типа: *òо*, *сò*, *ћãвò*, *иò*.

Несажете вокале *-oo* забележили смо у радном придеву мушког рода једнине у примерима: *иòòòо* га е Кр, *убòòо* сам се Се, *наòòо* се на шпãр Бож, једвã сам га *зãòòо* Ку, *зãòòо* пилãк Вел.

На граници између префикса и основне речи група *-oo-* се, углавном, не сажима: *иòòрãш* Ку Цр Вел, *иòòрëм* Сућ, *иòòшфркнйш* (поодрасти) А, *иòòшфркле* ђевòке За, *иòòдйрãш се* Ко, *иòòдйушрйш* (разданити се) Сућ, *иòòдйушрйло* е Сућ, кад се дòбро *иòòдйушрй* Вел, *иòòдòкã* ОБ, *иòòдòки* Пе, *иòòкоономãдне* ОБ. Забеле-

⁶² Д. Ћупић у Лијевој Ријечи бележи у р. гл. придеву м. р. облик *дошã* поред *дошã* (Ћупић А+О 214).

жили смо и облике: *кѡлѡка* (овца са црним круговима око очију) Се, *колѡкан* (такав ован) Се, *миѡлка* (име овци од миља) Се, *зеѡкан* (особа зелених очију) Кр.

О вокалској групи *oo* насталој после испадања *x* (*зрѡѡ*, *дѡѡ*) в. т. 101.

50. а) Самогласничка група *-eo* (<*ел*) чува се на целој испитиваној територији, без обзира на то да ли је под акцентом њен први члан или није:

клѡ Се, ѡлѡ, ѡрѡ Се;

довѡ Гр За Сл Шек, *оѡлѡ Се, ѡвѡ* Гр За Сл, *саѡлѡ* ОБ, *ѡровѡ* Сл; *дебѡ* А Ло Вел Шек;

зѡѡчо Кр, *ѡсѡ се* Кр, *нѡшто се нѡчо* Кр, *ѡѡ* Кр, *ѡзо* За; *вѡсе* А Пеп Вел; *ѡѡ* Бож Вел;

ѡѡ, *ѡѡ* Кр.

б) Нисмо забележили ниједан пример предлога, односно префикса *ѡреко*, из кога би испао сугласник *к*, па се тако створила самогласничка група *eo*, што се среће у неким нашим говорима.⁶³ Записано је само: *ѡреко* љета Бој, *ѡреко* границе Бој, *ѡреко* села Гр, *ѡреко* воде Гр, *ѡреко* зиме Бож, *ѡреко* Чагора Вел, *ѡреко* косе Сл, *ѡрекоселица* Кр.

51. Групу *-eo-* забележили смо у *сѡѡна* (чује се и *сѡѡлна* ОБ) Се Бож.

Група *-eo-* се чува на граници између префикса и основне речи:

ѡребѡсмо (претражисмо) све, *ѡребѡиди* Сл, *ѡребѡјају* планине За, *ѡребрѡжѡње*, *ѡреокрѡне*, *ѡреѡѡриѡ се* Кр, *ѡреѡрѡше* А, *ѡреѡбука* Се.

52. О групи *uo* < ѡ + о (*вѡѡ*, *дѡ* итд.) в. т. 30. г.

53. Група *-uo* (<*-ил*) остаје непромењена на целој испитиваној територији. Између *u* и *o* често се чује мање или више редукован сонант *j* (в. о томе т. 84).

бѡѡ А Ло, *бѡ* Пе Ку А, *говорѡ* Пеп Сућ, *дѡѡ* Цр Вел Шек, *долѡзиѡ* Кр, *дѡѡ* Бој ОБ, *донѡсѡ Се, жениѡ се* Бој, *избѡѡ се* (опружио се) Се, *извѡѡ* За, *забогѡѡ* Вел, *заборѡѡ* Пеп Вел, *заврѡѡ* Шек, *лѡѡ се* Се, *носѡ* Бож Гр Цр, он се *о жениѡ* Шек, *оѡрѡѡ Се, остѡѡ* Шек, *ѡѡ* Се Бој, *ѡлѡѡ* Бој Се Сућ, *ѡкрѡ* Бој, *ѡѡѡѡ* ОБ, *ѡреѡѡ* Бој, *ѡрѡѡ* Кр, *ѡромѡѡ Се, ѡѡѡѡ* Сућ Вел, *рѡѡ* Бој А Сућ, па се *рѡѡѡ* Бој, *сѡѡ* Бој, *ѡѡ* Се Ку, *удѡрѡ* Кош Цр, *удрѡ* Кр, *ѡѡѡ* Бој, *ѡѡѡ се* ОБ, *ѡрѡѡ* ОБ, *рѡѡѡ* Бој, *сѡѡѡ* Гр, *ѡѡѡ* Бој Гр, *ѡкрѡѡ Се, ѡѡѡ* Бој Сл, *ѡѡѡ* А Бој Ко.

54. Медијална група *-uo-* у глаголу *ѡриѡѡѡ* (од старијег *ѡрилѡѡѡ*) мења се у *ѡрѡѡѡ* Се Сућ Ку, *ѡрѡѡѡ* Гр Вел.⁶⁴

О групи *-uo-* добијеном испадањем *x* в. т. 101.

⁶³ Исп., нпр., Петровић Ровца 166–167, Милетић Црмница 390, Пешикан СК-Љ 193.

⁶⁴ Овако је и у другим говорима овога говорног типа. Исп., нпр., Милетић Црмница 255, Пешикан СК-Љ 167, Петровић Врака 188, Ћупић Бјел. 31. Милетић појаву тумачи фонетским процесом — „прегласом од о“, а Пешикан аналошким — угледањем на глаголе с рефлексом дугога јата, до кога је дошло „услед једнакости акценатских односа“.

55. На целој територији о којој је реч остаје непромењена и група *-уо* (< *-ул*): — *авѣӣнӯо* Се, *ала̄кн̄уо* ОБ, *вѣ̄лнуо* (направио се важан) Кр, *вѣ̄снуо* (постао весео од пића) Се, *дӣгнуо* Се, *дӣл̄икнуо* (одскитао) ОБ, *ђе̄нуо* Гр, *за̄ц̄икнуо* Кр, *зӣнуо* А, *изӯо* ЛР, *к̄л̄днуо* Бој, *кр̄е̄нӯо* Бој, *по̄вр̄нӯо се* Сл, *пр̄ев̄р̄нуо* А, *по̄г̄ӣнуо* Шек Бој, *ск̄ӣнуо* Сл Вел, *ӯӣанӯо се* Кр, *чӯо* Гр Ло.

О групи *-уо* добијеној губљењем *х* в. примере у т. 99.

56. Што се иницијалне групе *уо-* тиче, забележили смо једино примере у којима се она чува: *ӯочи* не̄ђе̄ље̄ Пе, *ӯочи* Вӣдова да̄на Сл, *ӯочи* Божӣћа Бој, *ӯочи* ра̄та Гр, *ӯочи* га бол̄с Бој, *уозбӣљи се* Кр, *нӣје ӯо̄ӣшӣе* поглед̄ив̄ао Бој, *ӯорец* (креста) ОБ.

57. Вокали *а* и *е* у бројевима од 11 до 19, као и неким појединачним лексемама, сажимају се дајући самогласник *а* у Лијевој Ријеци, Нахији и Велици: *јед̄а-на̄с* ЛР А, *два̄на̄с* ЛР А, *пег̄ӣна̄с* Пеп Вел, у *за̄днициу*, *за̄дно*, *на̄дно* Кр. В. и примере у т. 19.

У Шекулару се група *-ае-* чува: *пег̄ӣна̄ес*, *седам̄на̄ес*, *осам̄на̄ес̄иу*; *за̄едно*, *за̄едница*, *на̄едно*.

Између самогласника *а* и *е* редовно се губи сонант *ј*, стварајући тако самогласничку групу *-ае-*: *кра̄еви*, *Сара̄ево*, *за̄ем*, *уда̄ем*. О томе више у т. 84.

58. Сажимањем секвенце *-еа-*, настале након испадања *к* у заменици *некакав*, *некаква* и сл., добијен је самогласник *а*, а у Шекулару *а*:

у *на̄кву* букву Бој, *простира̄ч на̄кав* Бој, што *на̄кав* вӣкао Бој, што *е на̄ка* вӣкала Бој, *на̄ко* шӣље̄же Се, *на̄ка[в]* веш Бож, *ѐво* љӯђи *на̄ки* За, *а̄јтер на̄кав* За, *на̄кав* добер мо̄мак А, *на̄кав* ч̄оек ЛР, *на̄кву* ђев̄ојку Вел, *на̄кав* ч̄оек Шек.

Нисмо забележили несажете облике ове самогласничке групе, али има потврда за пуне облике ове заменице, са очуваним *к*: сун̄ђером *не̄как̄ш̄ем*, црна̄ *не̄как̄а* та̄бљица, *не̄как̄а* љига Гр, *с̄арме не̄как̄е* Сл, *не̄как̄а* гр̄чина Кр, *с не̄как̄ом* ђев̄ојк̄ом Вел.

59. Секвенце састављене од двају истих самогласника понашају се двојако. Најчешће се сажимају, осим на граници префикса и основе, али има и случајева несажетих група састављених од истих самогласника.

60. Забележили смо још неке појединачне случајеве сажимања самогласника, и то и асимилацијом према првом и асимилацијом према другом самогласнику:

-ое-: *ч̄оче* (< *чоече*) Кр Се Вел;

-ое-: *ч̄ече* (< *чоече*) Се (забележено као одговор на директно питање има ли овог облика); *ш̄в̄е* ми прич̄е преко в̄р глав̄е ОБ;

Сажимање бележимо и у сандхију:

-о о- Јеси што *ӣо*? Не̄, нӣшта, *но̄ћу* (но *оћу*) Бој; *ѣ̄шо-вӣ* исти Бранко Гр; од̄ӣла *ов̄амо-на̄мо* Бож; нем̄о *ш̄ам-од̄итӣ* Бож;

-о а- > а: Нем̄ам, *на̄ко* (но ако) да ми тӣ поз̄а̄јмӣш Сӯћ, Нӣје био̄ дош̄а̄, *на̄ко* е по̄ по̄но̄ћи Сӯћ; Нем̄ам д̄ӣна̄р̄а̄, *на̄ко* и ја да тра̄жим у друг̄ога Бож; До̄ј ћу сӣгур̄но,

нако умрём ОБ; Не знам штã да чиним, *нако* да га закумим да ми спãси сина ОБ; Нйшта нйёсмо уфãтили *нако* онога гњйева (ситнежи) Сл;

a a-: Нйё дõбро, нõ *дако* (да ако) бйднё бõлё Бож; *дако* се и он опамётй Ку; *дако* бõгдã ОБ; Мãло е вљётрãс, нõ *дако* се срётё Бож; *дако* се проблёнё Бож; Изнёсите пйту *н-ãјейш* (на ајет — балкон) Кр;

-a o- Жёна кат се нё би увйла на дõлњу стрãну чоёка, Бõже сачува тё брукё.

Кãно (као оно), да извйнёш, по нõћи кад је дõлњã Се;

-a y-: Свãшта ли ти пãне *нам* (на ум) Се; Пãло му *нам* да се жёнй Сућ;

-u y-: Нёкакã ми је грчйна *устиã* (у уста) Кр; Лёб ти се лйёпи *устиã* Кр; кã да нйшта не турã *устиã* Се А.

Забележили смо и пример удвајања самогласника *e* у емфатичном говору: а сã *нёе!* Бож; а то *нёе!* Се; Је л дõдйла Зõра? Нёе! За.

ЕЛИЗИЈА САМОГЛАСНИКА

61. Губљење самогласника ради избегавања зева није честа појава у говору Васојевића. Невелик број забележених примера донећемо према самогласнику који је испао.

а) Самогласник *a*:

— Оћу *д-идём* Бож; *Д-идёш* ујутру Бож; Ђј, Лãка, *д-ојдёмо* Бож; Оћете л *д-йгрãмо?* ОБ; Ђјте *д-ојдёмо* Бож; Ђјде *д-йдёмо* Кр.

— Овõ ћеш *зйстйо* плãтит ОБ; Тõ сте *зйстйо* дõбро урёдйли Се.

б) Самогласник *o*:

— Оћу *да-ву* ћёцу увйём у пòток Бож; *Шшã-вõ?* Шек; Кўт *се-вõ* ћёде? ОБ; *ђе-нõ* спõменйк Се.

в) Самогласник *e*:

— *да с урãдй* Пе; *н-умйём* Се; *Блãгõш* мёне дãнас и задõвиёк Бож; *Блãгõш*, кõ ми је дошã Бож. У вези с овим изразом М. Пижурица износи претпоставку да је „траг старог израза: *благо же* (мени)“ (Пижурица Колашин 78).

г) Губљење више гласова у сандхију забележили смо у примерима: *оли-дёмо* (хоћеш ли да идемо) да и вйдймо? Бож; *фãлај* Бõгу (фала [да] је Богу — израз којим се изјављује саучешће): *Фãлај* Бõгу, Вучић пõгибе Ло; *Фãлај* Бõгу, Мйлић пõчйну ЛР.

РЕДУКЦИЈА САМОГЛАСНИКА

Делимичне редукције су спорадична појава. Не би се могло рећи ни да је потпуна редукција честа. Њу илуструју следећи примери аферезе, синкопе и апокопе.

А ф е р е з а

62. Забележили смо врло мали број примера са редукованим почетним самогласником, односно самогласницима:

a-: *нãшомнйк* (анатемник, ђаво) Кр, *нãшемнйк* Се, вљёровãо у *нãшемнйке* Сућ, *нãшема* га бйло Сућ, прõљеће *реојлан* (*аеројлан* > *еројлан* > *реојлан*) ОБ;

ay-: ёно га *шомобиль* БК, у *Стрãлију* Бож;

и-: *Талијан* до *Талијана*, на *Талијане* љдѣр; напѣд на *Талијане* Бој; зѣтвѣре *Шалијанскѣ* Сл; њни ми даднѣ *нѣкције* Гр; док трајѣ онѣ *нѣкције*; чѣм нестѣнѣ *нѣкције* Шек;

е-: *лѣшѣрика* (цепна сијалнца) ОБ; Врѣтѣо се у сѣло с *илѣшѣма* Кр.

Нисмо забележили афезу у прилозима и придевским заменицама. Овде је: *овѣмо*, *онѣмо*, *овудѣје*, *онудѣје*, *овѣкѣ*, *онѣкѣ*, *оволѣкѣ*, *онолѣкѣ*. Само изузетно у сандхију губи се почетно *о-* (в. т. 61. б).

Синкопа

63. а) Најчешће се редукује самогласник *-и-*.

Количинска заменица, односно одговарајући прилог *колико* чују се и са *и* и без њега:

— *кѣлко* ѡдовлѣн до Андријевѣцѣ Гр; *кѣлко* смо се врнѣли Гр; сѣд ја *кѣлко* мѣгу Шек; Њѣга не виђо нѣ *кѣлко* твѣг ѡца Бој; *кѣлко* мѣж Сл; *кѣлко* од онѣ Сл; *кѣлко* е једноумна бѣла; *кѣлко* ѡдавлѣ Сл; *нѣколко* гѣдинѣ Бој; *нѣколко* кључѣ Бож; *шѣлко* е бѣла; *шѣлко* знам Се;

— *колѣко* се мѣчѣло Гр; *колѣко* да се склѣнѣмо Вел; чѣвѣм *колѣко* од вѣлѣ Шек; *колѣка* е мѣлѣ Сл; *колѣко* кѣ зна Бој; *колѣка* ни је њѣва Бој; *нѣколико* гѣдинѣ Бој; тѣ би *нѣколико* Бој; *нѣколико* данѣ Бож; *шѣлѣкѣ* Кр.

У императиву срећемо облике са *и* и без њега. Узрок губљења самогласника *и* из овог положаја неки аутори тумаче фонетским, други пак морфолошким разлозима:⁶⁵

донѣшѣ Кр Вел, *нѣшѣ* За Ло, *закѣлѣшѣ* Кр, *довѣшѣ* Се, *блѣшѣ* Сл Шек, *уљѣшѣ* Бој А Гр, *ишѣ* Сл, *ѡшѣ* (одите) Ко, *нѣѡшѣ*, *ђѣцо* Суђ, *сѣшѣ* Суђ, *манѣшѣ* се, *ђѣцо*, *ѣкања* Кр, *мѣчѣшѣ* За;

донѣситѣ Се А, *нѣситѣ* Се Суђ, *блѣжѣшѣ* Цр Вел, не *кѣлѣшѣ* Вел, *довѣдишѣ* Ку, *уљѣзитѣ* ОБ.

б) Самогласник *е* понекад изостаје у бројевима:

двѣдѣстѣоро Гр, *шѣридѣстѣоро* Кр, *двѣдѣстѣина* Ку, *двѣдѣстѣину* Кр, *шѣридѣстѣина* Се, *чѣшѣрдѣстѣа* Ма, *чѣшѣрдѣстѣина* Се.

в) Узвик *мѣри* и речи од њега изведене чују се чешће без самогласника *а*: *Мѣри* овѣмо! Вел; *Мѣри*, крѣчѣо! Бој; Немѣ тѣ нѣкѣга *мѣриѣкѣти* Ђу; Кѣга тѣ тѣ *мѣриѣкѣшѣ*! Ко; Јѣ би онѣ погѣн *мѣриѣкѣнуо* Кр; *Мѣри*ни онѣ цукѣлу Се; *Мѣри*нѣђу га кѣ кѣлу Пе; Забележили смо и: *Мѣри*, цукѣло! Се.

г) Самогласник *-о-* изостаје у прилозима који се најчешће употребљавају заједно у изразу *овѣмѣше* — *онѣмѣше* (овамѣте — онамѣте): Вѣцѣо ме *овѣмѣше* — *онѣмѣше* Кр; *Овѣмѣше* — *онѣмѣше*, тѣке ѡ тѣга посла нѣмѣ Се; Те *овѣмѣше* — *ше онѣмѣше* и најзад прѣлажа Кр.

⁶⁵ В. ѡ овоме Реметић Шумадија 131 и тамо наведену литературу.

д) Забележен је пример губљења у у лексеми *фрметѝн* ЛР. У Лијевој Ријечи је, иначе, обичније *урметѝн* и *фурметѝн*.

Апокопа

64. Апокопа је овде још понајчешћи облик редуковања самогласника. Нарочито често се губи самогласник *и*, и то, пре свега, у речци *ли*, везницима *или*, односно *али* и у императивним облицима неких глагола.

а) Губљење *и* у речци *ли*:

Видите *л* штā се ра̀дѝ? Бој; Не знам да *л* су из Гусѝња, да *л* от Пла̀ва, да *л* од Бѐра̀на Бој; Е, би *л* ти ка̀мѝн љ до̀м? Бој; О̀мете *л* сврати? Бож; Бр̀цка *л* ти се ко̀ја кра̀ва? Кр; О̀фемо *л* но̀нас? За; Не знам да *л* је жѝва Бож; Да *л* не мо̀гу, да *л* ... Гр; Је *л* то̀ право? Сл; Је *л* бѝло истина је *л* нѝе, не знам Сл; Је *л* по лѝнији ЫБѝ? Сл;

О̀л ме узѝ? Бој; О̀л да не оста̀виш? Бој; О̀л ми да̀т Зо̀ру? Сл; Ол ми да̀т Зо̀рку? Сл.

б) Губљење *и* у везницима *или* и *али*:

Ја га не вѝђо ко̀лко тво̀г оца *ил* ма̀јку За; па да ти речѐ о̀ђу *ил* нѐђу Сл;

Ал не смѝје проговорѝт Сл; Дол̀азѝли су, а̀л су се на̀гр̀дни вр̀ћали Кр; А̀л ја га не пѝта Сл; Јесам, а̀л за го̀дину да чѐкам За; Марѝја ка да е била свѝкрва а̀л ма̀јка Сл; А̀л ѝма бар је́дан да одва̀ја Сл; Ал а̀јд, нека и Сл; А̀л ја га не пѝта ко̀ Сл; Ш њо̀м одиле, а̀л нијесу мо̀гле брзо ка̀ она Вел; Ма̀јка Мѝка, а̀л она е ум̀рла Шек; Да ми је са̀ најстари́ син — сва̀ки, а̀л о̀ви најстари́, па да ти прѝча Ло.

в) Губљење *и* у императиву:

ионѝс диѝте Бој; ионѝс те прода̀дни Гр; ио̀ѝр оно̀ Гр; иѝр ка̀јма̀ка За; иѝр ова̀ко Кр; ио̀иѝр ору̀же ОБ; мѝч се мѝка, па исѝла̀ч се За; мѝч ту̀ Бој; сто̀ку др̀ж по сво̀ лѝто Гр; др̀ж сто̀ку Бој; вр̀н се, вр̀н се! Бој; вр̀н се, бра̀! Бој; донѝс ка̀зан Цр; донѝс то̀ ова̀мо Шек; ба̀ч го̀вна Кр; ба̀ч то̀! Суѝ; љу̀ш, да нијеси вѐгну̀ла ОБ; др̀ж се, бра̀јковићу! Суѝ; вѝч го̀вна ОБ; уда̀р га! Гр; стѝан, бре! За; ирекѝн једно̀м Се; вѝђ оно̀ Суѝ; бљѝж ова̀мо! Кр; бљѝш ку̀т ко̀ Бој; иру̀ж ру̀ку Бој; сѝд Бој; а ми ѝд, ѝд ОБ; ну̀од (ходи) ова̀мо Кр; ку̀и сво̀е ства̀ри Сл; начѝн ова̀ко Гр; те ту̀ др̀ж — иѝш, једва̀ се објаснѝсмо Пе.

г) Узвик *ајд(е)* чује се и без финалног *-е*:

крѝни ми́ из Јеловице́ — а̀јд, а̀јд, а̀јд, а̀јд Бој; ја љево̀јку за̀ ру̀ку — а̀јд а̀јд, до̀ђо кот ку̀ћѝ Бој; а̀јд, а̀јд — љ планину го̀ре о̀јдо̀смо Гр; а̀јд, нека̀ и[х] Сл; а̀јде ја̀де, а̀јде мр̀че Бој; о̀јдо̀ше о̀ни — а̀јд, а̀јд, а̀јд, а̀јде Бож.

д) Забележено је и губљење финалног *-о*:

ова̀м, бра̀ Кр Се, те иѝа̀м, те ова̀м Суѝ; уп. и ова̀миѝе, она̀миѝе (т. 63. г).

63. Апокопа схваћена у ширем смислу као „изостављање посљедњега слова, слога или дијела ријечи“,⁶⁶ обухвата и следеће примере:

⁶⁶ Симеон I 88.

— друго лице јд. императива неких глагола: *ја глѣд, глѣд* (гледај), а онѡ се *ва̋ла̋* Кр, *одма̋к се* Бој, *ма̋к се* с *врат̋а* ОБ, *ди̋к се* Бој,

— друго лице јд. презента глагола *хѣѣти* гласи *ѡј* (оѡеш > оѡ > ој), односно *нѣј* за одрични облик: *Куд ѡј?* Гр; *Ако ѡј, ако нѣј*, шта ти подноси образу *ра̋дн* Бој; *Ви̋чи* шта *гѡј ѡј* Вел; *шта ѡј тѹ?* Бој; *Па̋ шта ѡј?* Кр; *ѡј* ми *капѡт* још да *ски̋нѣш?* Бој; *Нѣј* на *тѹ рѹку* Се.

— друго лице јд. презента глагола *мо̋ћи*: *Нѣ мож* дѡј до *рѣ̋чеи* Бож; *Ра̋ди* *кѡлко мо̋ж*, *кѡлко нѣ мож*, *сѣди* Сл; *Мо̋ж* да *шет̋аш* Сл; *Ни̋шта* *дѡби нѣ мож* За; од *но̋нас нѣ мож* За; *Ка̋ко* не [нас] *мо̋ж* *оста̋ви* Бој; *ти нѣ мож* *рѣј* Бој; *Нѣ мош* се *ти ш њѣма барабарит* ОБ;

— *Мо̋ж* ли *ѹчит?* *Мо̋жеш* Сућ; *Мо̋ж* ли *дѡј сѹтра* Се.

— упитни облик 2. л. јд. презента глагола *хтети* гласи *ол(и)* (< (х)оѡеш ли): *оли-дѣмо?* Бој; *оли* *мало* *вареникѣ?* Се; *оли* *ѹчит?* Се; *ѡл* ми *дат* *Зѡру?* Сл; *ѡл* ме *узѣ?* Бој; *ѡл* да ме *оста̋виш?* Бој; *ѡл* *бит* *прѣсѣдник?* Нѣ; *ѡл* *бит* *благ̋ајник?* Нѣ; *ѡл* *бит* *бригадир?* *Ја* се *смислим*, *рѣко* — *ѡћу* Сућ.

Изостављање више гласова срећемо и у лексеми *мѣши̋*, састављеној од више лексема — 'мене се чини': *Он* *блѣше*, *мѣши̋*, *отиш̋а* *нѣкуд* Кр; *Он* се, *мѣши̋*, *вр-нуо* из *Биогра̋да* А.

СУПСТИТУЦИЈА САМОГЛАСНИКА

64. У материјалу који следи изложићемо оне примере у којима је неки од самогласника различит од одговарајућег самогласника у савременом стандардном језику. До замене самогласника долазило је фонетским путем (асимилацијом као у *ма̋нѣја*, дисимилацијом као у *ајер̋а̋ш*) или аналогijом (као у *дѡго̋ђа̋ј* према *дого̋ди̋ш* се, *ја̋ѡка̋ш* према узвику *ја̋ѡ*, *греб̋ӳља* према *греб̋а̋ш*, *за̋лаг̋а̋ј* према *за̋лаг̋а̋ш*⁶⁷ и сл.). Разлике постоје и због преузимања појединих лексема из различитих језика (нпр. *мо̋ст̋ира* у Васојевићима из италијанског (mostrare), а стандардно *му-ст̋ира* из немачког (Muster), *ка̋йѡш* из италијанског (kappotto), а *ка̋иӳш* преко турског (karut) и сл.). Навешћемо и неке лексеме чији се вокализам разликује од вокализма у неким другим народним говорима.

64. Однос *а* : *о*

ајер̋ис̋ала сам се Кр; Була̋товић *дѡбро ајер̋и̋шѣ* Кр; *ѡтѣ* да га *ајер̋и̋шѹ* Шек; *немѡ* да га *ајер̋и̋шѣш* Шек; *мо̋ра̋ће* да ју *ајер̋и̋шѹ* Кр; *чѣка̋ ајер̋а̋цију* Кр; *ајер̋а̋шор* ОБ; *да* ми *на̋фару* *љѣба* Се; *парчѣнце* *љѣба* *колико на̋фара* Бож; *нѣмам* до *са̋мо на̋фару* *љѣба* Се; *ма̋й̋икѡм* А; *ма̋й̋ика* Ло Вел; *ба̋чи ма̋й̋ику* Цр; *држ̋ала* за *ма̋й̋ике* Сућ; *ма̋й̋ику* на *рамо* Ку; *с̋та̋ма̋к* Гр ЛР Вел Шек; по *с̋та̋ма̋ку* Пе; *с̋та̋ма̋чи̋ћ* Бож; *кѡмара* (девојачка спрема); а *ја̋* *ѹзми кѡмару*; *кѡмару* *данѣ* ми *ма̋јка*; *кѡмара* *тѡ* е *постѣља* — *ка̋ко кѡ ѣма̋ шта̋* Бој; *говори* се и *ка̋мара* (соба у којој се чува *одећа*, *постељина*, *ковчези* са *девојачком спремом*; односно *гостинска соба*): *ти* *ћеш* да *сп̋а̋ва̋ш* у *ка̋мару* Кр; *донѣси* из *ка̋марѣ*⁶⁸ ОБ; *за̋лаг̋а̋ј* Кр Се Ку; *два̋-три̋ за̋-*

⁶⁷ Исп. и *по̋ла̋га̋ш* се (јести с неким једном *кашиком* *наизменице*) ОБ Ло Вел.

⁶⁸ Скок *сматра* да је облик са *а* *млетачки* (*самага*), а да је онај са *о* *позајмљеница* из *балканског латинитета* (Скок II 24).

лагāја Се; број ми *зāлагāе* ОБ; запиру ми *зāлагāи* Бож, у пē-шѣс *зāлагāјā* Вел, с *йалѣйшāма* Кр. Дрво на које се намотава пређа, а које се далеко чешће среће под називом *мошавило*⁶⁹, у Васојевићима је *мошавило* Се Вел Ло Кр. У Васојевићима се говори *мачуга* (тојага, батина) А Ло Вел Кр са самогласником *а* преузетим из романског изворника.⁷⁰ Овде је доносимо поређења ради, јер је у многим нашим говорима забележена са самогласником *о* — *мочуга*.⁷¹ Чује се и *лōйūr* Се и *лāйūr* Кр (биљка великих листова која расте на влажном земљишту). *Рамāииз* Вел Кр, кошћени *рамāииз* Сућ стоји према млетачком *romatizmo*.⁷² На целом терену само је *субōишā* (а не *субаишā* и сл.). Само је *овāмо* (нема *овомо*, *авамо* и сл.), *йшолѣко*, односно *йшлко* (нема *йшалико* и сл.).

65. Однос *а* : *е*

Стара позајмљеница која се у књижевном језику и неким народним говори-ма јавља са *е* — *јегуља*, у Васојевићима се чује са изворним *а*:⁷³ *јагуља* Се Сућ. Узвик *бре* чује се и у том лику, али и као *бра*, односно *бра*: Мā кō ти брāнѣ, брѣ! Се; Мрш овāмо, брā! Бој; Овāм, брā, ка ти вељу А. Забележили смо неколико примера речца *аво* и *ашо*: *Аво* ти и[х] контролōри Ко; *Аво* ти га за двā мѣнута Сл; *Аво* ти га упрāвник Сл; *Аво* ти га на врата Сл; *Аво* ли га долāзи Ло (уобичајено је *ѣво*); *Ашо* ти и глāвāри Сл (уобичајено је *ѣшо*). У Васојевићима се чује *кесāриш се* Бож (смејати се, церити се), а у неким говорима се ова лексема чује са *е* (*кесерѣиш се*).⁷⁴ Свакако је књишког порекла реч *нāчāлник* Кр Се, својствена славеносрпском књижевном језику (односно преузета из руског).

66. Однос *е* : *а*

ајерāиш Бож, *јеребица* Кр, *ѣкшѣр* Ку, *нѣрāнца* А, *йексирāиш* Пеп, *ошѣрāсѣиш* се Се, *гребуља* ЛР (и *грабуља* Се Сућ, *грабуљати* Сл), *јā* ти *јемац* Ко, *он* ми *јамчи* Се, али и: *јамчи* ми Сућ, *бōгеми*, *нѣ*ће ни дој Ло, *бōгеми*, *јā* *нѣ*жу ЛР, *јā*, *бōгеми*, ни-јесам видно ЛР — лексема *богеми* је у овом облику забележена само у ЛР (исп. т. 70), *ћеремѣда* ОБ Ко, грчка лексема (*керαμѣда*) која је потврђена код нас још у XIV веку.⁷⁵ Турцизам *јабана*, и од њега изведене лексеме, овде се чује и са самогласником *а* и са самогласником *е*: *јабāна* А, *јабāница* Се, *јабāнец* Сућ, *јебāна* ОБ, *јебāницу* ОБ, *јебāнец* Бож. Увек је *а* у лексемама *врāбац* Бој, односно *срāбац* Се, као и *крāс* А Вел, *йокрас* Шек, *мауна* Сућ Шек Ло, а не *вре-*, *сре-*, *кре-*, *ме-*.

67. Однос *е* : *и*

брегāда Кр, у Сѣдмū *брегāду* За (данас обичније *бригāда* Бој Вел), *брегādѣр* ОБ (данас чешће *бригādѣр* А Сл Сућ), *мелеон* Ко Ку, у *нѣкū комѣсију* Ко, прет ко-

⁶⁹ Исп. РСАНУ 13, 95, РЈА VII 27, Вук Рј. 87. Само је једна потврда за *мошавило* у РСАНУ, и то из Момине Клисуре (крај око Лужне Мораве, од Грделице до Владичиног Хана) (РСАНУ 13, 87).

⁷⁰ По РЈА то је италијанска реч *tazza* (РЈА VI 353), а по Скоку румунска *tāciuscā* (Скок II 346).

⁷¹ Исп. РСАНУ 13, 113, Скок II 346.

⁷² Исп. Скок III 157.

⁷³ О етимологији ове лексеме в. Скок I, 770 и РЈА IV, 568.

⁷⁴ Исп. РСАНУ 9, 435–436.

⁷⁵ Исп. Младеновић Раваница 69.

мѣсијом Бож, белегѣја (брус) Сућ Бож (говори се и билегѣја А, Кр), иџлейички кривци Сл, инџелегѣнџан Пе Бож (чешће инџелигѣнџан Се Ку Вел Шек), да ти џегѣрице спрџим Кр. Стандардном регименџа одговара лик са е: регемѣнџа Кр, Штџ сте се тџ урегемѣнџили? Кр. У Васојевићима се каже мѣнџуша насупрот стандардноме минџуша, што више одговара турској изворној речи *tenğüş*.⁷⁶ Самогласници и и е алтернирају у примерима дрѣмсџи Ко и дрѣмсџи ОБ (дуго и чврсто спавати), фелѣја (кришка) А и филиѣја (исто) Кр, фелѣјати (сећи на кришке) Сућ и филиѣјати (исто) Се.

68. Однос е : о

чекулѣда Се Цр Вел, черѣйе Сл Кр Се Пеп, без черѣйѣ За, говори се и чарѣйе Кр Се (тур. *çorap*), кѣреџа (према итал. *coroto*) За, кѣреџан За, кѣреџни Се, кѣреџовѣли годину данѣ За, добредошѣ Сућ (чешће, ипак, дѣбро дошѣ Се Бож А; прилог добре подсећа на старе форме типа добрѣ), добредѣшлица Ку (чешће добродѣшлица Сућ, Бож), ириѣјенуџи (прионути) ОБ, зайриѣјенуло Се, еве Кр (поред ево Кр Се), ене Се (поред ено А ЛР), еџе Се (поред еџо Вел Бој Шек), овегодѣшњѣ Кр. Нисмо забележили облике чѣшверо, иѣшверо и сл. већ само чѣшворо Кр, иѣшворо Вел, дѣвѣшоро Гр Бој, дѣсѣшоро А Ло. Стара словенска ономатопеја клеј-, којом се означава бука при удару,⁷⁷ овде је присутна са превојним самогласником -о-: клѣјав (који има велике уши) Вел Ло Се, клѣјо Се, клѣјеша Се, клѣјешѣи Сућ, клѣјача Кр, сѣ ће тѣ да ти клѣјѣи (падне) Бож, клѣјѣи[x] (сруших се, сручих се) на постѣљу За. Забележено је само грѣб Бој, грѣбље Бој Кр, згрѣбница Бој Се, а не грѣб и сл.

69. Однос о : е

кондѣкџтор Бож, рѣмо (стсл. *ramo*) А ЛР, Рѣмо (топ. на Кому), сво сѣло За, свѣдрѣго љѣто Ку и свѣ љѣто За Кр.

70. однос о : а

остѣал Гр, на остѣал Бој (говори се и астѣал Кр Се), миџрољѣз Се Ку, миџрољѣзац ОБ, миџрољѣски вѣд Пе, иуџкомѣиџрољѣз Кр, иѣшгоџшкѣ (педагошка) шкѣла За, дѣгоџѣј (према догоџѣи се) Сућ, дѣгоџѣи А Сл, комѣн А, ѣфѣиџи (закуп, најам; закупнина, најамнина) ОБ (према млетачком аfito), шнѣла Се, бѣгоми За (обично је бѣгами А Бож, односно и бѣгеми у ЛР), ѣдовлѣ Гр Ку, ѣдовлѣн Гр (уобичајено је са а — ѣдавѣ Сл Се, ѣдавлѣ Сућ и сл.), минѣсѣтор⁷⁸ Кр, иѣвлака ('павлака', према честом префиксу ио-) ЛР Ко. Лексема райѣиџѣна Се чује се са вокалима о и а : роѣиџѣна Ко (јака кијавица), роѣиџѣнѣи се Ку : роѣиџѣнѣи се ОБ. Увек је далѣко Гр Бож Ло Вел, далѣкѣ е Бој, а не долеко. Говори се сѣѣјѣи А Гр и сѣѣјѣи А Вел Шек.

⁷⁶ Шкаљ. 457.

⁷⁷ Исп. Скок II 95–97.

⁷⁸ Овде је узето да се о чује уместо а, јер је лексема поређена са нашим књижевном језиком. Ако би се она упоредила са изворним латинским — *minister*, замењено би, наравно, било е са о.

71. Однос *o* : *y*

идџа (шуга) Кр, *пò сèла имало идџу* Кр, *идџаву* ђецу Пеп, *идџавц* Сл, *идџаљи* Ко, *џвце му се идџају* А, *идџо* Кр, *идџа* Кр, *јадчè* неђе жèна Кр, *избио га отец пà јадчè* Кр, *јажну* и *пàде* За. Лексема *кайџи* Кр Бој Шек је од итал. *carpotto*, док је у књижевном уобичајена — *кајути*, дошла преко турског.⁷⁹ Овде је доносимо поређења ради, као и лексеми *мџџира* (мустра) ОБ Сућ, која је од итал. *mostrare*, а *муџира*, обична у књижевном, од немачког *Muster*. Свуда је само *кџус* (нема *којус* и сл.).

72. Однос *y* : *o*

ајсулџино За, *бајунети* ОБ, *кумиџнија* (дружина; већа група људи која долази на жалбу) ОБ (говори се и *комиџнија* Се), *кувџиша* ЛР Се, *кувџише* Бож, *куфџер* А Бож Се, *куфџерџија* ОБ За (чешће, ипак, *кофџерџија* Бој Пе Сл), *џавулин* (сто, итал. *tavolino*) Се За, *фијурин* (врста новца; фиг. пропалица) (млет. *fiogin*) ОБ, *шкудџела* (шоља за чај и белу кафу) (итал. *scodella*) А, *шкудџелице* Ло.⁸⁰

О варирању у и *o* може се навести прилог *блиџу* Кр Бож Ло Шек и *блиџо* Вел, затим именица *рџија* А Се, *у рџиу* А, *рџија* (долиница, удолина) Кр, на *гџрњу рџиу* Се. Ова именица је богато засведочена у топонимима: *Вџља рџија* БК, *Каменска рџија* БК, *Кџкина рџија* БК, *Рџије* Дрндарскџе БК, *Рџије* Мџлџовиџа ОБ, *Рџије* Урошевџе ОБ, *Рџије* Рџгџмскџе Сл, *Ивџанова рџија* Ко, на *Рџиу* Сџрџовиџа ОБ.

73. Однос *y* : *e*

мармуџада А Ло; *мармуџаду* Кр Ко, *нарогџиџи се* Сућ, *Кџса му се нарогџиџи* Сл, *Штџа си се нарогџиџи?* Кр.

74. Однос *и* : *e*:

Инглџез Ко, *Инглџешка* Ко, *инглџешки* Се, *инглџезин* (шарка) Сућ, *илџиџиџа* игла Кр, *мџиџија* ЛР. Може сџ напоменути да се овде чује варијанта са и у *инџиџиџер* За Сл. Само је *лисџица* Ло Вел Гр, *изџес* Се А Сућ.

75. Однос *и* : *y*:

Ономатопејска основа за опонашање звука ударца *џум*-⁸¹ овде се чује у варијанти са *-и*: *џиџинџи* Сућ Бож, *џиџикаџа* Кр, играли *џиџикаџе* Кр.

V. КОНСОНАНТИЗАМ

76. Еволуџија сугласничког система штокавских говора ишла је у правцу успостављања његове симетричне структуре, што је остваривано повећањем броја африката, уклањањем дисхармоније између африката и струјних сугласника и

⁷⁹ Исп. РЈА IV 850.

⁸⁰ Наведени романизми су с овим односом вокала забележени у многим нашим говорима који их имају у свом лексичком саставу. Исп., нпр., *џупиџ* Бјел. 199 и 200, Рад. — *Теџиџ Пива* 52, *Станиџ Ускоџи* II 360 и 517, *Риџечка наџија*, *Кучи* (РЈА XVIII 136), *Лика* и *Буковица* у Далмацији (РЈА XVII 690), *Пиџурица* *Колапин* 66 (забележени су и облици са у и они са о).

⁸¹ Лексеми са овом основом добро су засведочене у РЈА II 157, РМС VI 372, Вук Рј. 788.

елиминацијом безвучних констриктива који нису имали одговарајуће звучне парњаке (Ивић Дијалекти 109).

У говору Васојевића постојећа асиметрија у сугласничком систему ублажена је настанком струјних палатала \acute{c} и \acute{z} , као и елиминацијом непарног сугласника x . Симетрију нарушава постојање фонеме ϕ , која се веома добро чува у овом говору. Фонема s је у Васојевићима забележена само у неколиким примерима тепања и у сандхију.

77. Сугласнички систем Васојевића одликује се, дакле, постојањем 24 фонеме које су одлика књижевног језика — свих, значи, осим гласа x , који се у овом говору јавља у неколико случајева, и то у специфичним реализацијама, као и две фонеме које су дијалекатска особеност јекавских говора — \acute{c} , \acute{z} . У неколиким примерима забележена је и фонема s . Са становишта традиционалне граматике, тачније досадашње граматичарске праксе уопште, овај систем би садржао осам сонаната.⁸²

Шема сугласничког система изгледа овако:

Сонанти		Опструенти	
в	м	п	б ф
л	р н	т	д
ј	љ њ	ц	с з
		ћ	ђ \acute{c} \acute{z}
		ч	џ ш ж
		к	г

78. Што се дистрибуције сугласника тиче, може се углавном рећи оно што стоји у Фонолошким описима.⁸³

„Сви консонанти, у принципу, могу се налазити у свим положајима у речи. Од тога се могу изузети / \acute{z} /, за које нема потврда у почетној и завршној позицији, и / \acute{c} /, које није потврђено у завршној позицији“ (ФО 553).

Наша грађа сведочи, такође, да „нема секвенци састављених од денгалног пловива и африкате“ (ФО 553), као и то да је „почетна група двају сонаната могућа ... само ако је њен први члан /в/ или /м/“ (ФО 553): влача, вљера, врәнец, млџд, мљџт, мњџт.

У вези са дистрибуцијом сонаната у ФО стоји:

„Сонант / j / не може се, по правилу, срести ни иза других сонаната ни иза опструената. Једини изузеци тичу се форме прѣкјучѣ и лексеме пѣрје (коју треба посматрати као новији импорт из књижевног језика). Иначе, иза лабијалних консонаната место / j / обично је /љ/ (вљѣђа, бљѣжао, мљѣрим, плѣсма, слѣмљен, кѣпле)“ (ФО 554).

⁸² У најновије време консонанти v и j не сматрају се сонантима, већ се сврставају међу опструенте (уп. Драгољуб Петровић, *О ревершоару ИДО у фонолошком систему стандарднога српског језика*, Јужнословенски филолог, Београд, 2000, кв. LVI/3–4, 789–802). У овом свом раду, који је започет пре доста година, ја сам се држала система сонаната који је предвиђен Фонолошким описима (ФО 523, 537, 543 итд.).

⁸³ Петровић Анцелат 553–554.

На терену смо забележили извесан број примера у којима сонанат *j* на морфемској граници стоји иза сонаната *p*: *мраморје, борје, Подборје, Загорје* итд. Нашли смо и нешто потврда за позицију сонанга *j* иза струјних сугласника *ф, з* и *с*, бројнијих ако је реч о граници између префикса и основе: *фјд* узв., *зјаџино, изјавак, разјазиш, сјавиш* итд. Иза лабијалних консонаната *j* не стоји већ се јотује: *иљѣсма, бљѣжанѣја, мљѣсец, жѣвлѣш*, мада се мора рећи да све више продиру из књижевног језика облици са *j*, чак и код најстаријег становништва. Овај сонант никада не стоји иза *ж, ш, ч*: *бѣжѣ, мишѣ, зѣчѣ*.

„Опозиција између /м/ и /н/ изостаје испред лабијала /в б п/ (за /ф/ недостаје материјал), а спорадично и испред неких денталних опструената (панти; седандесет)“ (ФО 554). У нашој грађи: *седамдесѣ(ш), осамдесѣ(ш)*, а тако налазимо и код Р. Алексића.⁸⁴

Нашом грађом потврђене су констатације да „консонанти /с з ц/ не стоје испред консонаната из групе /ч ц њ љ џ ш ж њ љ/“ (ФО 554) и да „дентални плозиви не долазе као унутрашњи чланови консонантских група чији би завршни члан био консонант који није /в/ или /р/“ (ФО 554).

Финалне сугласничке групе *-сѣ, -шѣ, -зѣ* (за *-жѣ* нема потврда), како стоји и у ФО, у потпуности су ишчезле. Формирана је, међутим, финална група *-иѣ* после отпадања крајњег *-шѣ (< ии)* у инфинитиву глагола чија се основа завршава на уснени сугласник (*зрѣиѣ, озѣиѣ, искѣиѣ*). У речима страног порекла такође налазимо сугласничке групе на крају речи: *комаданѣ, стѣудѣнѣ, гѣнѣ* и сл.

79. Што се тиче изговора сугласника, треба поменути једно латерале. Латерал *л* се испред самогласника задњег реда изговара нешто тврђе него у књижевном језику, а испред самогласника *и* и *е* понекад је нешто умекшано (*одѣл'и, исиѣл'и* и *сѣл'ѣиѣ, л'ѣгни*). Та умекшаност се чешће среће код старијег становништва (али ни код њих није редовна појава), и то нарочито у Велици и селима у близини Плава и албанске границе (Грачаница, Кутн, Горња Ржаница). Сугласник *љ* је стандардне артикулације и чува своју индивидуалност.

Остали сугласници не одступају од стандардног изговора, а *ѣ* и *џ* од изговора у јекавским говорима.

СОНАНТ В

В је лабиоденталан сугласник, који се због своје нешто пасивније артикулације у појединим гласовним секвенцама губи или редукује. Ипак, могло би се рећи да је он у Васојевићима, бар у неким позицијама, нешто постојанији него у добром делу српских дијалеката. Тако смо, нпр., у испитиваним пунктовима бележили добро очувану групу *-вљ-* у примерима типа *заусѣдвљѣ, најрѣвљен*, из које се *в* потпуно или делимично губи у великом делу српских екавских говора, као и у неким јужнијим ијекавским.⁸⁵

⁸⁴ Алексић Анцелат.

⁸⁵ О распрострањености ове појаве в. нпр. Ивић Галипоље 112, Симић Левач 210, Реметић Шумадија 152–153.

Позиције у којима се *в* чува

80. Добро се чува група *-вљ-* у итеративним глаголима на *-вљаш* (*остй̑вљаш*, *йойр̑вљаш*) и у трпним придевима типа *остй̑вљен*:⁸⁶

досй̑вљају, *не забор̑вљају*, *заустй̑вља* Кр, *не јавља се*, *не наб̑вља* Се, *настй̑вљаш* БК, *остй̑вљали* Кр, *йоздр̑вља* Ше, *йонавља* Кр, *йонављала* Гр, *йойр̑вљаш* Сућ, а вријеме се *не йойр̑вља*, *не йресй̑вљаш* Ку, *да се йостй̑вљају* А, *што се расй̑р̑вљаш?* Пе, *сасй̑вља*, *сасй̑вљаш* БК, *не стй̑вља* ШД Ђу, *застй̑р̑вљен* (засут отпацима), *йр̑вљен* За Гр ЛР, *остй̑вљен* Шек Се, *йодњивљена*, *састй̑вљено* Бож, *расй̑вљени* Се.

Група *-вљ-* добијена новим јотовањем остаје, како би се и очекивало на основу наведених примера:⁸⁷

дй̑вља крушка Гр, *дй̑вље* козе За, *дивља* Сл, *др̑вље* Кр, *здр̑вље* За, *здр̑вља* Бој, *зр̑нџље* Кр, *јавље* (јава) Ко, са *кр̑вљем* Се. В. и примере у т. 129.

Присвојни придев од именице *браш* гласи *брацкй̑* или, ређе, *браштов*: *брацкџ* дијете Кр, *брацка* земља Кр, *жеље* ми *брацкџ* Бој, *браштво* дијете А. Тако је и *Светй̑сл̑вџова* кућа Се, *Борй̑с̑вџова* ливада Се, *Радй̑с̑вџово* сијено Сућ.

Није забележен облик *брашовље*.

Чува се група *вљ* добијена јекавским јотовањем:

вљ-: *вљекџем* За, *вљекџиш* Кр, *вљенчаница* (грета) Кр, *вљешрина*, *вљера* Се Сућ А, *вљеридба* Сл, *вљештар* Се А ЛР, *вљечй̑ш* Се За Ку, *вљџба* Кр, *вљешй̑чка* ра-на Сл, овџ *вљешй̑чкџ* Бој, *вљешйна* Бој, *вљешно* Се. В. и прим. у т. 149.

-вљ-: *двљџта* Се Сл Сућ Кр ЛР, *дожй̑вљеш* БК, с дрвљаника *жй̑вљџели* смо Сл, они су *жй̑вљџели* За, *жй̑вљеш* Гр, *жй̑вљџело* се Гр, *зављеса* Кр, *заневљџиш* се БК, *извљџиш* се Кр, *наб̑вљаш* Ку, *невљџта* Се, *свљџиш* се Кр, *йр̑вљеска* Сућ, *йр̑вљешче* Сућ. В. и прим. у т. 131.

У ЛР забележен и облик *двљџта*.

Неупрошћена остаје група

вл-: *вл̑с* Кр Ђу, *вл̑си* Сл, *вл̑снаш* рџп Сућ, *вл̑сец* (лигамент) Кр, *вл̑ш* Се, нијесам ја *вл̑сан* да ти одобрим Пе, *вл̑ску* др̑в̑а Кр, *остајала* *вл̑ка* Кр, *в̑кџ* *вл̑чу* ОБ, *прекй̑доше* *вл̑чџ* Сућ, *донеси* ми *вл̑чек* Кр, *вл̑чиш* Се, *вл̑ч̑р* Пе, у *вл̑ч̑ру* А, да *вл̑чй̑мо* њиву А, *вл̑ша* Кр, *вл̑шиш* Сућ, *Вл̑јко* Бој, на *Вл̑јково* брдо Тр.

Међувокалско *-в-*, које се у неким говорима Црне Горе потпуно или делимично редукује, у Васојевићима се добро чува:⁸⁸

⁸⁶ Примере *остй̑вљаш*, *найр̑вља*, *исй̑р̑вља*, које налазимо код Стевановића (Стевановић ИЦД 55), нисмо забележили у овом упрошћеном облику.

⁸⁷ Као што је познато, у говорима се може наћи облик *здр̑вље* добијен према облику *найр̑вљен*, али се не налази на однос *найр̑вљен* — *здр̑вље*, јер се *в* из групе *-вљ-* губило много пре новог јотовања. В. о овоме Ивић Галипоље 110–111 и Реметић Шумадија 153.

⁸⁸ Губљење *в* у међувокалским позицијама нарочито је изражено у Црмници и Враки (Милетић Црмница 302–309, Петровић Врака I 191). Стевановић по овој особини издваја говоре Зете од осталих говора ИЦД: „између два самогласника кад је од њих први *о* или *у*, ни једно *в* се не изговара потпуно“ (Стевановић ИЦД 31). Ђупић такође бележи ову особину у Зети (Ђупић Зета 271), а нешто ређе и у Бјелопавлићима (Ђупић Бјел. 38).

ови: волѣви Кр, гласѣвиѣ Сл, гробѣви Сл, Дедѣвиѣ Бој, зѣшови Сл, у Јелѣви-
цу Сл, кѣмови Бој, лѣйѣви Сл, Пунѣви Гр, свѣшови За Сл Бој Гр, сѣнови Сл Бој Гр,
смрѣвина Гр, сѣйѣнови Гр, шрѣйѣви Гр, да угошѣви Бој, удѣвица Сл Бој, чѣговиѣ
Бој, шѣйѣрѣви Бој, брѣковица ЛР;

ове: говѣда Сл, говѣчѣта Кр, довѣли А Ђу Вел, дѣведе Ђу, доведѣше ју Бој,
идѣведе Бој, ѣоздѣ Сл, ировѣо Сл, у рѣове Бој, сѣйѣнове Кр, ја се зовѣм Гр Бој ЛР
Вел, на брѣдове Вел;

ово: у рѣове Бој, довѣйку Бој, задовѣлни За, зѣговѣри се За, рѣзговѣр За,
Јѣвѣва жѣна ЛР, гошѣво Вел;

ову: Дмѣйѣрову За, зѣву Бој, Милуѣйнову Бој, одѣвуд За;

ова: нѣшовѣри Бој, овѣкѣ Се, овѣмо Бој, одговѣрам Ко, Рѣдулова Бој, ѣошѣ-
вѣри За, слѣва Сл, шѣвѣри Бој, брѣкѣвѣ ЛР;

ува: изѣвѣ За, чѣвѣ Сл, чѣвѣла Бож, чѣвѣли Вел, ѣвакѣи Бој;

ува: из Ѣвѣцѣ Кр, сѣчува Бѣже Бој ЛР Вел;

уве: ѣвече Бој Сл Се, увѣжи Бој, увѣзѣла се Вел, ѣвѣла Сл, чѣвен Сл;

уви: уви се Бој, ѣвијек Бож, увѣјем Бој, увѣла Бој, увѣс Кр;

ави: дѣвѣли ме Сл, ирѣви А, ујѣвѣли Сл, зѣвиди Ђу, завѣјѣли вѣци Сл, крѣви-
ца ОБ, завирѣвѣо Се, остѣви Бој, глѣви ЛР;

аве: глѣве ЛР, пѣ глѣвѣ Бој, навр глѣвѣ А, крѣве Суѣ А, да не остѣвѣ Бој;

аву: глѣву Бој ЛР, крѣву Суѣ, шѣвулин Се, зѣуѣр Суѣ;

аво: брѣкѣво Бој, ѣвѣ Се ОБ Суѣ, ѣвола Се А, ѣволиѣ⁸⁹, здрѣво Се А Бож,
кравѣсица⁹⁰ Се, ирѣво Сл Гр, рѣво Бој, Сѣвѣвиѣ Ку;

ава: глѣва Бој ЛР, шрѣва Бој Бож Ку.

Тако је и у осталим међувокалским позицијама:

ѣвѣјѣка Се А Бож Вел, ѣвѣѣка Се Сл Гр Ђу, невѣла Кр Гр Се, илѣвѣају Бој,
ирѣвѣкѣше За, узѣ Смолѣвѣциѣ Бој, ирѣвѣжи ОБ, очѣви ЛР, мѣка жѣвѣа Бој, бѣвѣла
А, жѣвиѣ Бож, ниж ѣиву Бој, ѣобивѣно Бој, жѣвоиѣ Се Сл А ЛР.

Групе шѣрѣи и шѣрд остају, такође, неупрошѣне:

шѣрѣи: чѣшѣрѣиѣсиу Гр, чѣшѣрѣиѣи Кр, ишѣшѣрѣиѣи Кр, чѣшѣрѣиѣк Се Суѣ
Ку, чѣшѣрѣиѣна БК Се, чѣшѣрѣиѣ Гр ОБ, чѣшѣрѣиѣ Кр чѣшѣрѣиѣ Оп Бој, у чѣшѣрѣиѣ
Вел;

шѣрд: шѣрѣа Гр ЛР, шѣрѣо Тр, шѣрѣи сѣр Гр, овѣ шѣрдѣ Гр, шѣрѣѣ о челѣка
Кр, о шѣрѣѣга дрѣвета Кр, нѣшѣрд Пе, нѣшѣрѣа Кр, ошѣрд Суѣ, да иришѣрдѣм А, да
иришѣрдѣмо Сл, да ушѣрдѣ Гр За, јѣбуке шѣрдѣче Вел.

Редовно се в чува у следећим лексемама:

— гвѣжѣ Се ЛР, напѣкло гвѣжѣ Се, гвѣжѣен Кр, гвѣжѣѣне ѣбрѣче ОБ,
гвѣжѣѣна Кр, ѣо сам гвѣжѣѣном Суѣ, двѣ-трѣ гвѣзѣне ОБ, гвѣзѣиѣ Се, дрѣжим
гвѣзѣиѣу Се;

⁸⁹ Ову лексему Стевановић бележи у облицима *ѣа^олиѣ* и *ѣа^олиѣ*, и то 'на целом терену простира-
ња источноцрногорских говора' (Стевановић ИЦД 31). Ми смо је забележили само у горенаведеном
облику. Ђупиѣ је, додуше, у Лијевој Ријеци бележи у лику *ѣа^оола*, *ѣа^оолу* и сл. (Ђупиѣ ЛР).

⁹⁰ Ову лексему Стевановић доноси у облику *кравѣсица* (Стевановић ИЦД 31).

— вели ми *свѣкрва* Сућ, велѣ ми *свѣкрве* Бој, а *свѣкра* остави и *свѣкрву* Бој, *свѣкер* ми се трипу женио Бој, реко *свѣкру* Бож, са *свѣкрво*м Се, са *свѣкром* За, Стајина *свѣкрва* Бож, фи́на е била *свѣкрва* А, *свѣкар* ми седѣ Вел.

Остаје неизмењена и медијална група *-вн-*:

бедовник (смутљивац и лицемер) Пр, *боровнице* Гр Пе Вел, *вѣрвни* сѣр Кр, *главни* Ђу А Кош, *говна* Бој, *говнар* Кр, *говна* Кр, *говндови* Се, *говнуља* Кр, *говна*ћ Пе, *давно* Бој, *даровна* кошуља Кр, *даровне* чарапе А, о *даровници* Кр, *одавно* Се, *државна* гора Сућ, *ѣловни* Гр, *куйовни* цѣмпер Се, *жаровнице* Кр, *зиди*евно дијете Пе, *засовница* Сућ, *заставник* Сл, *зовни* Бој, *зовну*ло би Бој, *основне* школѣ Сл, *ипродавница* Сл Бож Гр, у *ипродавницу* Кр, *йуковник* Гр, *равно* Гр, *равна* ЛР, *равна* Шек, преко *равнинѣ* Сл, на *равнину* СГ, *равнина* Кр, *Равногорци* Гр, *редовнички* Се, *узглавнице* нѣ Бој.

Позиције у којима се *в* губи

81. Као у великом делу јекавских говора *в* се губи:⁹¹

а) у почетној позицији у лексеми *вјeverица*, што се тумачи дисимилацијом „према *в* у следећем слогу, можда и према *ј*“ (Пешикан СК-Љ, 117):

јѣверица Се Сућ А, од *јѣверица* Кр, *јѣверичин* рѣп Се, *јѣверичино* крзно Се ЛР;

б) иза сугласника, а испред *ј* од *јаѣа*, које јотује претходни сугласник: *деј*: *мејед* Сл Ку А Тр Ђу, *мејѣда* СГ Сл Се ЛР, *мејѣдина* Се, *мејѣђи* траг Се, *мејѣђѣ* лѣгло Сућ, *мејѣђа* кожа Гр, *мејѣђѣ* мѣсо Се;

свј: *иоседочий* Кр, *седок* Бој, на *седоке* Бој, *седочанство* Се, *седочий* Кр, *седоч* ЛР, *иосѣтјуј* га Се, *сѣшовай* Кр, *сѣтјуј* не ОБ;

цвј: *ишћѣтјало* Се, *ирећѣтјало* Се Сућ, *ирећѣтјаш* Тр, *ирећѣтјао* Пе, *рашћѣтјала* се Пе, *ћѣтјала* ЛР, *ћѣтја* (белега на глави краве или вола) Се, *ћѣтја* (крава која има *ћѣтју*) Се, *ћѣтјас* Пе, два *ћѣтјастја* вола Кр, *ћѣтјаш*, *ћѣтјико* Кр, *ћѣтјоња* Кр, *ћѣтјуља* Кр, *ћѣтјнице* Вел.

Овога сугласника нема ни између *самогласника* и сонанта *ј* од *јаѣа* у лексеми *човек*: *чѣек* Се Сућ Сл Ђу За ЛР Шек, *чоѣка* Бој, *чѣече* ОБ Се, *чѣче* Кр Сућ, *чѣче* Сућ, *нѣчоек* Кр Се А, као ни у лексеми *даждѣнѣак* ОБ, *деждѣнѣак* ЛР, односно *дрѣждѣнѣак* Се.

У лексеми *врабац* иницијално *в* може да буде замењено сугласником *с* (вероватно као последица народног етимологисања): *срабец*, односно *срабац* Се Сућ Гр, поред *врабец*, односно *врабац* Бож ЛР Шек.

Показна заменица *овде* чује се и са *в* и без њега:

ође Бој Сл За Се ЛР Вел, *ођек* А, *ођен* Бож А, *ођѣна* Се Сућ А, *ођѣнак* А, *ођѣнарѣк* Вел;

оѣђе Бож Бој Сл ЛР, *оѣђен* Ко Тр Се, *оѣђѣна* Кр ОБ, *оѣђѣнак* А, *оѣђѣнарѣк* Гр Лу.

Група *вђ* може да буде разбијена самогласником *о*, а понекад избегнута и метатезом:

⁹¹ Губљење почетног *в* у овој лексеми среће се и у говору Цуца (Пешикан СК-Љ 117), Црмнице (Јѣверница) (Милетић Црмница 299), Колашина (Пижурица Колашин 89), Ускока (Станић Ускоци III), Полиња (Николић М. Полиња 257), Змијања (Петровић Змијање 174) итд. Бележи је и Вук у Рј.

овође Кр Сућ ЛР, *овођен* ОБ Се, *овођена* Се Му, *овођенак* Лу Гр Му;
вође Гр Сл, *ешовође* Кр.

Изостављањем сугласника *в* упрошћене су сугласничке групе:

сврб: *србљеи* Се, *срби* Сл, *засрби* Се, *срѣб* А Бож, *срѣбѣв* Кр, *срѣбѣи* се Кр, *осрѣбѣи* се ОБ, али је: *свргнућ* За, *сврни* Бож, *сврѣбѣи* Бож. Губљење *в* у групи *сврб* Пешикан објашњава дисимилацијом према *б* (Пешикан СЦ-Љ 118);

мрѣв: *мрѣвѣ* Се Кр ЛР, *мрѣвѣц* Бој, *мрѣвѣчки* знѡј Кр, *мрѣвѣчка* боја Кр;

дв: *грѣда* Се, *грѣду* сѣра Сућ, волим да се *грѣдѣм* Кр, *Грѣдице* Гѡрње, *Грѣдице* Дѡљње, по цијелија *Грѣдица* Гр.

Увек је *дигнућ* Се, *идигнућ* се Му Ку, *дѣжѣи* се Сућ и сл.

Чује се само облик *ѣрѣска* Се Кр.

В се губи у изразу *жѣми* (*жѣи* и сл.): *жѣми* тѣ Се А, *жѣи* ја Кр.

Групе *ѣств* и *дств* често се упрошћавају губљењем сугласника *в*:

јѣно *брѣсто* Бој, *брѣста* Бој, мљесто *дружѣљуѣста* Се, али и: *брѣство* Кр Ђу Пе За А, из нашега *брѣства* Кр, *брѣственѣк* ОБ Кр, *богѣство* Кр А Ђу, *богѣства* Се Ку Тр Сл Кр, *ѣроклѣство* Кр, *ѣроклѣствије* Кр, *срѣсто* Бој.

Самогласник понекад испада и из групе *ѣств*:

замѡли *друѣшто* Гр Шек, с мљѡго *друѣшта* Бој, али чешће: *друѣство* наше Сл, *друѣства* мѡга Сл, *лѣѣштво* Кр.

Забележили смо и *кѣмство* Бој, поред: *кѣмство* Пе Ко, от *ѣгѣнства*, *рѣвство*.

Заменице типа *каква*, *оваква* и сл. забележили смо и са *в* и без њега, у чему, као што је познато, не треба гледати ишчезавање *в* (уп. основе: *какв-*, *как-*):

бѡље нѡ *ѣкакви* волѡви Кр, *ѣма* ли *ѣ* *какѡга* ватѣна? Кр, *Приѣти* се *какѡга* пѡсла Кош, *какѡ* биће (туча) Се, *некакви* високѣљи Сућ, с *некакѡм* балавурдијом А, *Пѣши* *некакѣ* ѣзуину Се, од *некакѣ* бѣздѣ Се, *некаквија* тица Бож, *никакѣ* мѣка Пе, без *овакѡга* брѣта Сућ, *онакѣ* глибѣ Се, *ѣакѣ* вртѣтлѣ Кр;

какѣ је тѣ пѡгѣн За, *некакѣ* близѣка Се, *некакѣ* ождрѣмѣд Кр, сѣнѣром *некакијем* Гр, од *некакѡга* чѡѣка Бож, *никака* бѡлѣс Гр, злѡ *никакѡ* Бој, од *онакѡга* чѡѣка Се, за *онакѡга* мѡмка Сл, *онакѣ* чѣсница Се, *ѣакѣ* крѣвѣ Бож, бѡлѣс *ѣакѣ* Бој, *ѣакѣ* женѣ Сућ, *ѣакѡ* вријѣме А.

Секундарно *в* забележили смо у *свирѣна* (настало према *свирѣи*) и у *вљѣса* (леса, врата од пруѣа **лѣса*).

У Нахији се не чује секундарно *в* у називима месеци. Каже се: *јѣнуѣр* Се А Сућ, *ѣѣбруѣр* А Се Бож. У Лијевој Ријечи је, међутим, поред ових облика забележено и *јѣнуѣр* Ло, *ѣѣбруѣр* Ло, што се, иначе, чује у суседним говорима — у Кучима (Петровић Кучи) и Колашину (Пижурѣца Колашин 90). Не чује се секундарно *в* ни у *кауч* Кр, *ѣаук* Кр (обичније је *ѣуѣњѣк*).

Нема секундарног *в* нити се јавља протетичко *в* у примерима типа *ѣста* Гр Се ЛР,⁹² *ѣлар* Бож А, *ѣларѣи* Кр и сл.

⁹² Овако је и у суседним Братѡножињима (Петровић Брат.) и Колашину (Пижурѣца Колашин 90), док је у Кучима (*ѣѣста*, око *ѣѣсти* и око *ѣѣи*) (Петровић Кучи).

Аналошко *в* забележено је у примерима *бѝвен*, *убѝвен* и сл., који се чују по-ред чешњих *биѝен*, *убиѝен* и сл.

У *ѝрѝва* Кр ЛР, *ѝрѝвати* Се, *оѝрѝвати* Се и сл. *в* се чује уместо *б*.

Само је: *ѝвце* Се Гр Шек ЛР Вел, *кѝже ѝвчѝ* Гр, *ѝвчѝ* сѝр Сл, *грѝз ѝвчѝ* Сућ, *овчѝтина* ОБ, *овчѝвина* Кр, *овчарѝца* ОБ, *кѝкѝвче* сѝњѝ Се, *наглѝвци* Се Сл, *бѝ-лѝвче* За, *кѝвчег* Кр, *кѝв* А Ку, *цѝв* Кр, *жѝв* Шек.

О односу *в* и *ф* в. т. 92, 93 и 94.

СОНАНТ Ј

82. Артикулација гласа *ј* у Васојевићима зависи од његовог положаја у речи, фонетског окружења, близине, односно удаљености акцента, темпа говора, па и индивидуалних особина говорника. У неким случајевима он има своју пуну, изразиту вредност (нпр. у иницијалној позицији), у другима се реализује у различитим степенима редукције (нпр. између *и* и било ког другог самогласника), а у неким положајима се у потпуности губи (нпр. између *о* и *е*, *а* и *е* и сл.). У неким положајима је тешко одредити да ли се уопште чује глас *ј* или се ради само о извесним акустичким елементима овога гласа које говорни органи направе при преласку са једне артикулације на другу (нпр., са *и* на *о*).

83. Најизразитију артикулацију сонант *ј* има на апсолутном *ѝочетѝку речи*, односно акценатско–артикулационе целине. Ако се реч која почиње овим сонантом нађе у средини реченице, његова артикулација зависи од његовог фонетског окружења, тј., он се понаша као у таквом окружењу унутар речи: *Кѝћа ни је тѝ претѝкла* Бој; *Цѝрѝ ѝе жѝвот бѝло* Бој; *Колѝкѝ ни је ѝѝва* Гр; *Тѝмо ни је бѝла ду-бѝрава* Бој; *Шѝѝ е?* Кр; *Онѝ е о Дѝѝѝвѝћѝ* Бож; *Ко е жѝв да е срѝтењ* Бој.

Примери за почетак речи:

јѝблѝн Са Ко, *јѝбука* Гр БК, *јѝбуке* Вел, *јѝбучкѝ* цкљд Ве, *јѝгѝило* Ло, *јѝвѝ-ше* ѝвце А, *овѝ јѝге* Кр, *јѝгѝе* ЛР Сл Пе, *јѝгѝеце* Се, *фѝтѝмо јѝгѝѝе* Се, *јѝда* За Гр, *знѝм за јѝдец* ОБ, *јѝѝмо* Пе, *јѝѝили* су за кѝло лѝѝба А, *јѝдо* Цр Гр Бож, *онѝ двѝ јѝ-дѝва* Се, *ѝ јѝдѝс* А, *јѝка лѝѝћѝ* Бож, *јѝрмеѝѝк* А, *јѝро* Сл, *јѝрѝѝа* Сл, *ћѝца јѝрѝѝѝ* Се, *у јѝшѝек* Цр, *тѝкала јѝсѝѝке* Шек, *јѝшѝка* Гр, *јѝц*, *јѝц* Кр, *он ми се јѝцкѝ* ОБ,

јѝван Пе, *јѝвѝ* брѝјег Ђу, *јѝвѝ бѝра* Ђу, *јѝвина* Пе, *јѝк* За, *јѝлићѝ* Пе, *јѝлѝаз* Кр, *стрина-јѝрга* Се, *јѝрган* Сл Сућ, *јѝш* Сл Се А Бож, *јѝша* Се,

јѝгѝѝло е Цр, за врѝѝме *Јѝгѝѝѝѝѝ* Шек, *јѝлка* Се, *јѝнѝк* ОБ; *јѝнѝца* Гр Шек Се, *јѝрдѝсѝ* на мѝне Кр, *јѝшѝрина* Кр, *јѝчѝ* Сл За Ку ЛР, *јѝчѝрѝѝѝ* Се, *јѝчѝрѝѝѝче* ОБ, *јѝчѝшѝѝ* ОБ,

јѝверѝчѝн рѝп Сућ, *јѝгра* Пе, *јѝзѝро* Вел, *јѝдѝвѝчѝк* Се Бож, *јѝдинѝк* Се Цр, *јѝд-нолѝкѝц* Кр, *јѝдноѝмна* Се, *јѝдамѝн* Шек, *јѝћа* ОБ, *јѝћѝ* Ло, *јѝзѝкоша* Пе За, *јѝкѝѝ* нѝрод Кр, *јѝлѝѝѝца* Бој, *јѝѝе* Сл, *јѝшѝрѝѝѝ* сѝ Кр, *јѝшѝрѝѝѝе* Кр.

У грађи нема потврда за иницијално *ј* испред *и*.

Нисмо наишли ни на појаву губљења иницијалног *ј*, осим, можда, у лексеми *анѝѝбула* Се За, *ѝнѝа* А Кр, *ѝнѝа* ЛР (тур. jenge bula), која се чује и са *ј*: *јѝнѝѝбу-ла* Кр.

Протетичко *j* забележили смо у лексеми *jōjē* Се Сућ Ло Вел Шек, *jōjēi* Кр БК, *jōjēn* Тр Вел. Лексема се чује и без *j*: *ōjē* Бож, *ōjēi* Ђу Се и сл. Забележили смо у ОБ лексеми *jējар*⁹³, у којој је протетичко *в* замењено сонантом *j* (*ерего⁹⁴).

84. У средини речи *j* се најбоље чува у суседству неког другог сугласника и самогласника задњег реда.

Позицију испред сугласника, а иза самогласника задњег реда илуструју следећи примери: *вōјнi* стāн Кр, *војнiчкā* дициплiна ОБ, *вōјска* Бој, *гāјде* Сл, *гāјиш-рабōта* ОБ, *голāјбочић* Ђу, *дōкōјни* Бој, *докōјишина* Бој, *жсјјка* За, *жсјјце* Се, *завōјишили* Облобрђани Бож, *зāјми* ѓвце За, *колāј-рабōша* Кр, *кјјио* ОБ, *мāјка* Ђу Вел ЛР Шек, *мāјсiор* А, по *нāјму* Бој, *ōјдо* Се Ку, *свōјша* Ђу Вел, *јјчевина* Бож, од *јјчевинē* За.

Одступање од овога налазимо у лексеми *ђевōка* За Бој, *ђевōку* Бој, *ђевочiне* Кр и сл., која се, иначе, чује и са *j*: *ђевōјка* Се Бож Ло, *ђевōјке* Кр Пе и сл.

Одсуство *j* у овом окружењу срећемо и у множинском облику императива глагола V врсте на а. В. примере у т. 86.

У суперлативном префиксу *нај-* сонант *j* се не губи, како се то среће у неким нашим говорима.⁹⁵ Овде је: *нāјбржi* Ђу За, *нāјгорi* Кр, *нāјљеишā* А, *нāјречиi* Цр, *нāјрњи* Бој. Нема двоструког *j* код придева који почињу овим сонантом због одсуства двоструког акцента у овом облику: *нāјачи* мōмак Сућ, *нāјефшинијē* мēсо Се.

Секвенца *-ијск-* уклоњена је или изостављањем гласа *j* у придевима:

акаицiски ОБ, *аустiралицiски* Бож, *аустiрiцiски* пўтеви Сл, *бињаицiски* мерāк Кр, *јдē*, *змицкā* кōжа За, *кōмишицкō* имāње За, тō е *фурсаицiски* Се, *шалцицiскē* приче ОБ, *шумадiцiски* јунāци ОБ.

Придев *шумадински* изведен је од придева *Шумадинац*: *шумадiнски* мōмци Кр, а по узору на њега настали су и придеви *аустiралински* За, *аустiринскā* систēма Кр, *кōмишинскē* ливāде Се.⁹⁶

Нисмо забележили много примера за позицију иза струјног сугласника, а испред самогласника задњег реда, осим ако је реч о граници између префикса и основе:

сјāвк А Тр, *сјāви* стōку Цр, *сāмē* те *сјāвиш* Ко, немōте *сјављiвати* Ку, говēда сāма *сјављyјy* БК, *сјāо* (сјахао) Вел, *сјāгња* (бременита — о овци), *сјāиши* се ОБ, *сјāи* Се;

зјāино Тр, *изјав* Цр Ло, за *изјāвк* Ку, *изјāви* крāве Сл, *изјāвише* ти ѓвце Пе, *изјāви* вōда Кр, *изјављyјy* до у вр брда Се, сāме *изјављyјy* Тр, *изјаричāо* фрyс Бож, *изјарцāи* се Ку, *разјāзио* Мiло Кр, *разјāзиш* Ко, *узјāи* Пе, да *узјāшем* Кр; *фјō* (узвик) Се.

⁹³ У Васојевићима је, иначе, уобичајен назив за вепра *диљџи крмак* Кр, *диљџē* крме Ко, *диљџа* крмāча Сућ.

⁹⁴ Скок III 576.

⁹⁵ Исп., нпр., Милетић Црмница 318, Пешикан СК-Љ 119.

⁹⁶ У говору Роваца *-иј-* по правилу даје *-ин-* пред морфемом *-ск-* (Петровић Ровца 172).

Сонант *ј* се не губи иза *р* на морфемској граници. То је појава која се јавља и неким суседним говорима, поготово ако је реч о топонимији.⁹⁷ Прегледом стања у српским говорима Д. Петровић закључује да се група *рј*, иначе, и не може срести ван ове позиције, тј. „група *рј* не може се срести у склопу *исте морфемске јединице*“ (Петровић Група *рј* 163). Примере *Загоре* и *Приморе*, које наводи Стевановић (Стевановић ИЦД 34) нисмо нашли. Забележили смо:

мраморје Кр Вел, *Мраморје* топ. у Вел, *борје* ОБ, *Борја* Вел, *Равно борје* топ. у Ро, *Подборје* топ. у Ро, у *Загорје* А; *иерјаница*, *бачила иерјаницу* ОБ.

Групу *рј* забележили смо и у турцизмима:

барјак Сућ, *барјакџар* Кр, *иирјан-гô* (сасвим го) ОБ, *ијрају иирјан-иирјаниле* ОБ.

Сонант *ј* из краткога јата губи се иза *р*:

речџа, *Злоречџа*, *Љеворечџанин*, *Љеворечџанка*, *љеворечџки*, *сџарешина*.

Овако је и када се испред *р* нађе неки сугласник:

брџови Бож, *брџовача* Кр, *о врџмену*, *врџман* (на време рођен) Се, *врџа* А, *дренџвак*, *дренџвача* Сућ, *ждрџбад*, *здрџло* Се, *зрџло* Сл, *крџсаи* ОБ, *мрџса* Се Бож, *сџрџа* Кр, *црџша* Се Гр За, *Црџшњевик*, *црџуља*, у *црџуљу* Стијовић Лекс.

У Васојевићима је *кџријен*, *искџријени*.⁹⁸

Иза некадашњих палатала *ж*, *ш*, *ч* *ј* се доследно губи:⁹⁹

бџж мџња Сућ, *бџж* сила Бој, *бџж* џковрље ОБ, без *бџж* Ђу, *јџн*аче *бџж* За ЛР, *живистијан бџж* Се, *бџж* гџијев БК, *врџж* кџжа Се, потџр *орџже* Бој, *иџнџже* Вел, *миџа* рџпа Ку, у *миџу* рџпу Се, *вџча* јџма Ло, *Вџча* јџма топ. у Но, *зџча* кџжа Тр, *нарџче* Ђу, у *нарџче* Бој, *џвчи* сџр Цр Вел, *џвче* руно Ло Пе, *џиче* јџје Се.

У интервокалном положају сонант *ј* се добро чува између самогласника непосредног реда:

аја: *бумбаја* Сл, *јаја* А Цр Ло, от *крџа* ЛР, виђи *Паја* Се, *свираја* ОБ, *слаџкаја* Гр, *џавџа* Кр, што би се *иџкајала* Шек, ниџсам *бајала* Шек, *заџајам* Тр, он се не *кајаси* Кр, *одџајам* ЛР;

ајо: *Бајо* Кр, *Гајо* Кр, *Пајо* Се, *Рајо* Сућ, *џајо* Сућ, *џајџви* Сућ, *Мајџв* Се;

ају: *бџџчају* Кр, *виџају* Се, *врџџају* Ку, *граџијају* Кр, *џају* Тр Сл Се Бој, *жџекају* воде Кр, *завијају* Гр, *знају* Тр Се, *клаџају* Кр, *немају* Се Кр, *иџџвају* Сл А, нека се *ириџвају* А, *сиџвају* Шек, *укоџају* Сућ, *чиџају* Се Ку, *чуџају* Ло А, *замоџају* народ Вел, *чуџем грају* Ку, *џбичају* Ло, *џавџају* Се;

оја: *ојавџиџи* ОБ, *ојџгџиџи* се За ЛР, *ојџдиџи* А, *ојџџуља* Кр, ништа се не *бџја* Сл, од *Виџоја* За, виђе ли *Кџја*? Се, *Сџџоја* Бој, *своја* Се А Ку, *џџоја* Гр Се Сућ Цр;

⁹⁷ За ову појаву се зна, нпр., у средњокатунским говорима (исп. Пешикан СК-Љ), Ускоцима (Стан. М. Ускоци 102), Кучима (Петровић Топ. Куча 70), Пјешивцима (Петровић П-Б 62).

⁹⁸ О облику *корен* в. Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*. — Титоград (ЦАНУ), 1978, 400–402.

⁹⁹ Појава је позната и другим нашим говорима. Исп. Барј. Бихор I 36, Барј. НП-С 53, Вушовић ДИХ 21, Николић М. Полимље (јужни и југоисточни део) 284–285, Станић Ускоци 101 (и са *ј* и без њега), Пижурница Колашин 93 (ретко без *ј*), Пешикан СК-Љ 120 (није обавезно губљење *ј* у овој позицији, али се среће).

мòја Се Сл Ло Шек Вел, от *иодбòја* (жуља) Се, *ид̂јави* му кр̂в ОБ, *ипредругојачиш* Се, *Присоја* село, *разбојача* Гр, *сид̂јати* Тр Се Сућ, од *убòја* ОБ, *бòјаџија* Ку, *гојати* (неред у кући) Кр, *гојатиш* Кр, *карабòјати* За. Редовно је *и̂ас* (< појас) А Ку Цр;

ојо: *Војо* Се, *Кóјо* Се, *Бòјова* ћеца Бој, *Бòјовић* Бој, *бòјом* Бој; *Војòва* кућа Се, *Кòјòва* ливада Се, *којом* Сл Се А, *мојом* Се Гр Ло, *ишвојом* Се Сућ А, *својом* Се Ку Вел ЛР;

оју: *ојужило* Се, *р̂ј* ћу *Бóју* Бој, да *тò* *Воју* Се, *Др̂агоју* Се, *коју* ливаду? Се А, у *моју* кућу Бој, *моју* сестру Шек, *своју* гр̂шку Бој, *ишвоју* мајку Се, *вòјују* Кр, *злојуиро* ОБ, *Р̂доју* Бож;

уја: *ујавиш* Ђу Кр, *ујад̂ечиш* се Кр, *ујаир̂ачиш* се Кр, *ујар̂думиш* А, *вић* Вуја Се, причува се *в̂ја* (вука) ОБ, *ж̂ја* Се, *фујам* се Сућ, *ж̂јан* Се, *з̂јати* А;

ујо: *в̂јо* За, *В̂јо* Се, *В̂јòвић* Се, *Ш̂јо* ОБ, *ж̂јòв* Кр Се, *ж̂јòв* Се, *ж̂јòња* Се, *Ш̂јòв* ОБ;

ују: *в̂ју* А, *дојав̂љују* Бож, *и̂р̂јав̂љују* Вел, *к̂ју* Цр, *обују* Цр, *ош̂к̂ју* Цр, *и̂љу-ју* Кр, *рас̂и̂љују* Тр, *ув̂ж̂ју* се Се, *ч̂ју* А.

Између самогласника *e* на првом месту и самогласника *a*, *o* или *y* на другом *j* се добро чује, осим у неколико лексема које смо забележили у Облом Брду: *бл̂е-атиш*, *избл̂е̂о* од *рак̂је*, *нап̂смо* се, *п̂* *и̂робл̂е̂асмо*, *бе̂ан*.

еја: *бл̂јати* Се, *бл̂ј̂о* си о м̂не Се, òвце су *бл̂ј̂але* А, *избл̂јеја* за женама Кр, *обеј̂аниш* А, *в̂љеридбу* су *обеј̂анили* А, *куд* је *одбл̂е̂о* Се;

ејо: *В̂ејо* Се, *с̂ејо* Се, *Д̂ејо* Сућ;

еју: *б̂љ̂еју* Сл, да *В̂еју* Се, *с̂еју* Се.

У позицији између *и* на првом и било ког самогласника на другом месту *j* иде од готово пуне вредности (*и̂талијански̂*, *и̂ексијан* и сл.) до потпуног одсуства (*не см̂иш* се и сл.). Тамо где се чује, *j* је обично најизразитије ако је акценат на неком од поменута два самогласника, и то пре свега на другом. Услед техничких немогућности свако редуковано *j*, без обзира на степен редукције, бележимо са *j*. Најслабије се чује (понекад готово сасвим изостаје) између *и* и *o*, а потпуно се губи између два *и*. Нема разлике између примарног *j* (нпр. *зм̂и̂o*) и секундарног (нпр. *б̂и̂o*). Не примећујемо ни разлику између *j* из рефлекса *јати̂а* и *j* другачијег порекла.¹⁰⁰

и̂а: *ај̂шери̂и̂а* ОБ, *билег̂и̂а* Се, *б̂љ̂ежани̂и̂а* Бој, *бр̂кај̂ли̂и̂а* Сућ, *гра̂ци̂а* ОБ, *ком̂енди̂и̂а* Гр, *ком̂ендиј̂аш* Кр, *л̂еш̂ур̂и̂и̂а* Се, *м̂а̂и̂и̂а* Ло, *на̂и̂и̂а* Бож, *н̂ур̂и̂и̂а* А, *раз-би̂јати̂* Ђу, *соф̂и̂и̂а* Ку, *фам̂ил̂и̂и̂а* Се, *бадиј̂ава* Се, *живис̂тиј̂ан* Сућ, *и̂ексиј̂ан* Кр, *Талиј̂ани* Бој, на *Талиј̂ане* Бој;

и(ј)o: *б̂е̂и̂и̂o* га Бож, *б̂е̂и̂и̂o* е За, *б̂и̂o* Бој Сл, *ками̂он* Бој, *м̂р̂чиo* Бој, *носиo* Ку, *обол̂иo* Бој, *и̂редов̂иo* Бој, *с̂и̂и̂o* Се, *уд̂риo* Кр, *ав̂и̂он* Се Кр, *ав̂и̂они* Шек, *б̂и̂o* Бој Се, *ви̂с̂и̂o* Кр, *види̂јo* А, *говор̂и̂o* Кр, *гор̂и̂o* Кр, *на̂и̂o* се Пе, *мили̂он* За, *с̂и̂o* Сућ, *уд̂ар̂и̂o* Кр, *ц̂и̂o* Кр;

¹⁰⁰ Стевановић наводи да је „сугласник *j* у данашњој вредности јата пун“, а између одговарајућа два вокала другачијег порекла „редуциран“ (Стевановић ИЦД 29).

*ш*у: *голетш*у ОБ, *дв*анш^у За, *к*а *зм*ш^у Се, *из*ш^у Сућ, *ш*у Ку Кр, *л*ш^у А, *м*афш^у Ју Бож, *м*ш^у се Цр, у *и*енш^у Пе, *и*ш^у Се Сућ, за *р*акш^у Се, *с*мш^у се Се, *ч*ивш^у ОБ, *ш*ш^у Гр, *з*вш^ук Сл;

*ш*а: *д*обрш^а Се, *ј*акш^а А, *м*ладш^а Кр, *н*ежш^аењениш^а Кр, *н*екакш^а За, *и*р^азнш^а Цр, *с*едш^акш^а Сућ, *ш*ш^а Цр Гр;

*ш*е: *ш*емо Сућ, *ш*у, *к*о, *г*рш^е (грех) Гр, *м*ше За, *з*нам^енш^е ОБ, *о*н ме *из*бш^е Кр, да га *уб*ш^е Бој, *ч*и^е е он^о *д*в^етш^е? А, к *А*ндрш^евици Бој, *б*ш^е Кр, *б*ш^ело Гр, *б*ш^ела Шек, *г*рш^ешш^о с^е Сл, *д*в^етш^е Ку Ло А, *в*рш^еме Вел Шек, да те *из*мш^енш^м Бој, *к*лш^етш^и Бож, *м*рш^кш^ем Сл, са *м*ош^ем сш^ном Шек, *о*вш^ем А Кр, с *о*нш^ема Бој, *и*ш^еш Се, *и*онш^етш^и Вел, *и*рш^ен Кр, *с*рш^емоша А, *с*рш^еш ОБ, *с*тш^рш^елш^ан је Бој, *ш*рш^ес Гр, *у*наш^рш^ед Сл, *н*ше се цш^еп^ало Гр. У сандхију: *к*ућа *н*и је т^у прет^екла Бој, *т*о *н*и је *к*ош^ија Бој, *ђ*ев^ер *м*и је бш^ио прстенш^и Бој, *ц*рш^и је *ж*ивот бш^ио Бој, *р*ек^а *м*и је Сућ, *ш*ш^ер *м*и је А, *ђ*е *ш*и је ч^ок? Бој;

*ш*и: *н*асш^и се Сућ, *н*е *с*мш^и се Се, *м*арш^и Се, *м*илш^и Кр, о Св^ет^оме *И*лш^и Кр, по *н*урш^и Кр, *и*енш^и Гр, *ш*евеш^илиц^а Кр, *ф*елш^ици^а *ш*у, *ф*илш^ици^а Цр. Непостојање ј омогућује сажимање два *и*, до кога често долази, пре свега у компаративу придева и заменицама: *в*исочш^и Пе, *з*дравш^и За, *ј*аш^торш^и Кр, *к*амениш^и ОБ, *с*тарш^и Сл Бож Вел Шек, *на*јш^тарш^и Пеп За, *м*илш^и Сл Ку Сућ, *ш*евеш^илиц^а Кр, *п*рш^е *И*лш^инадш^е Гр, *ч*и Се Бож Ло, *н*ичш^и А, *н*ечш^и А Кр Сућ Цр, *с*в^ачш^и Се (ако у заменицама није био наставак *-ји*)¹⁰¹, *ф*елш^ици^а (кришчица) Кр.

Када је на првом месту било који самогласник изузев *и*, а на другом *е* или *а*, *ј* између њих ишчезава. Између *и* и *е*, видели смо, оно је редуковано.

ае: од ов^е *г*раш^е Ко, *г*уш^ае Гр, *д*одаш^е А, *м*ање *з*лагаш^е Ку, *п*ас *лаш^е* А, *и*ознаш^е Пр, да се *и*р^одаш^е Шек, испот *с*иш^ае Ка, *п*аре на *з*аш^ем За, *д*аш^емо му Сућ, у ов^е *к*раш^еве Тр, *к*раш^еви Тр, *к*раш^ем Се, кат *и*риш^анеш Бој, *с*арш^ево Сл, *с*едаш^наш^е Шек, ног^ом *с*иш^аеш Сл, *ш*раш^ем Кр, да се *у*даш^е Се, *ч*аш^ем Сућ. У неким лексемама долази до сажимања ових самогласника: *з*аш^дно Ку Пе Сл А, *н*аш^дно ОБ и сл. (в. и примере у т. 19а). У сандхију се *ј* у овој позицији такође губи: *ш*аш^ка е *р*аш^а За; *о*стш^ала е от пет м^љеш^ес^ец^а Бој; *н*аш^а е планина до Колаш^ина Бој; *и*а е била п^оснага, *ж*еш^а е *в*иш^ала Бож, *л*еш^ала е Тр, *к*уш^а е *н*аш^а прет^екла Бој, *ш*ш^а е т^у пост^ел^еб^е бш^ило Бој, *и*а е зап^аљено За, *и*а е бш^ио трап Се, *ш*ш^а е т^у р^об^е Бој, *ш*ш^а е т^у пост^ел^еб^е бш^ило Бој, *ж*дрш^ака е Бож, *и*мш^ала е *ђ*ев^ојку За, о *и*ш^дга е *у*мро Сл, *и*ош^иенш^а е то *к*ућа Бој, *и*рш^а е н^ој у р^овове Бој, *ш*абш^ала е бш^ила Гр, *о*на е деклаш^овал^а Гр, *и*ланш^ина е Гр, од *р*аш^а е искош^ила Гр, *њ*ина е мајка Гр, *о*на е *и*шла Вел; *о*на е *у*мрла Шек;

аа: Из самогласничке групе *аа* у лексемамама: *на*јам, *на*јамш^ик и *на*јамниш^иво *ј* такође ишчезава, али се група сажима дајући *а*: *н*аш^иш^ик Бој, узеш^е *н*аш^иш^ика Бој, одили по *н*аш^иш^иш^иву ОБ, у *н*аш^иш^иш^иво Бој. Забележено и *на*ам Се Гр;

оа: стрико-Блаш^ое Сл, Др^аш^оем Кр, Милш^овоме За, Милое За, с Раш^оем Се, Сш^аное Бож, Сш^асоевш^и Бој, ис Прш^ое Гр, бш^оем Кр, брш^оем За, *з*аш^оем Ку, *из*вш^одениш^ик Кр, *п*оби *с*ош^е За, *Б*лаш^оев ш^ин Сл, *ко* е А, *ко*еш^а Бој, *з*л^о *мо*е Бој, од *мо*еш^а Гр, о *мо*еш^е Сл, *н*еш^ое Се Сућ А Гр, *с*в^акош^о Вел, *с*в^акош^ога *ј*аш^а Бој, *н*еш^ају *с*во^е планин^е Гр, *д*в^ое *ђ*еш^е Шек, *ш*рш^ое Се За, *ко* *д*руш^оеш^а Кр, *у*ш^рш^ое Бож А, *бо*е се Сућ. Непосто-

¹⁰¹ Исп. Белић Фонетика 68–69.

јање *ј* и у овом случају омогућава сажимање самогласника: *швѣ* (твоје) ми причѣ преко вр главѣ ОБ, *Вѣсѣвићи* (< Васојевићи), *Вѣсѣвка*, *Вѣсѣвче*, *Вѣсѣвчѣд*, *вѣсѣвичкѣ* (свуда је овако, поред несажете групе: *Вѣсоевић*, *Вѣсоевићи*, *Вѣсоевка*, *Вѣсоевке*, *Вѣсоевчѣд*, *вѣсоевичкѣ* и сл.). Иницијално *ј* у глаголу *јѣс* чува се и кад се оно нађе у интервокалном положају додавањем префикса *йо-*: *йојѣс*, *йојѣћи* и сл. (тако је у свим испитиваним пунктовима).

На овај начин понаша се *ј* и ако се нашло у самогласничкој групи *оа*: *дѣкоан А*, *ѣвѣдѣкѣ Се*, *ѣробѣдѣ Кр*, *Присѣдѣкѣ* пòток топ. у Бој, *ѣвѣдѣкѣ* струг За, *ѣвѣдѣкѣ* гувно СМ, *Осѣдѣкѣ* пòток ГП. Забележено је и *вѣѣѣробѣжан* Кр, можда новија реч. У сандхију: *шѣ* е живовѣло Гр, *имѣло* е младѣжи Гр, *Јѣубѣ* е био Гр, *иѣно* е сагорѣло Гр, *шѣкѣ* е бѣло Бож, *осѣдѣо* е тѣмо Се, *иѣљено* е Сл;

уе: Бѣг бѣгѣ Бој, бѣлѣ Цр, нѣкѣга не брѣнуе Кр, дарѣ се Бој, како долѣкуе Се, живѣуе А, кѣ А, ѣушѣ Се, да се обѣуе Сућ, задѣуе главу (наљути се) Кр, закурѣ Се, зашѣашкѣ Ђу, зафѣљѣ Ђу, изненађѣ Пе, обезнађѣ се Се, да се ошрѣуе А, иљѣ Гр, ѣвѣр ѣршѣнуе Се, исуе Пе, шрѣуе Бож, чѣ се Цр, дѣшла да родѣуе Шек, кажѣуем Сућ, ѣ ѣну да вѣкѣуем Бој, вѣѣруем Бој, да јѣ докажѣуем Бој, намигѣуем ОБ, што да се обавѣжѣуем Се, обукѣуем се Ко, ѣредрѣчкѣуем Кр, ѣривѣкѣуеш се Цр, смирѣуем Цр, крѣгуевка Сућ. У сандхију: ѣни су е награђѣвали Гр, *шѣ* е био Драгутин Гр, *тѣ му* е спѣмѣник Бој, *тѣ му* е бѣла жѣна Бој, у *иѣнзију* е Бој, *пѣ ју* е прѣдао Бој, *Жѣрко му* е иѣме бѣло Бој, свѣкоѣ му е превѣла Бој, *шѣ* е бѣр Бож;

ее: не знѣм куд блѣѣ Кр, кад заблѣѣ Се, изблѣѣ од ракиѣ Кр. У сандхију: *ѣѣ* е имѣло трѣе Сл, *ѣѣ* е кѣћа наѣша Се, *онѣѣ* е становѣла Бој, *свѣ* е ѣуцки Бој, *ѣѣ* е гѣре Крѣшево Гр, *мѣне* е ѣјѣк бѣло учѣтель Гр, *свѣ* е тѣ А. Овде, свакако, треба поменути и губљење *ј* из енклитике *је* када се она нашла иза заменице која се завршава самогласником *е*. У овом случају долази и до сажимања два *е*: тѣшко сѣ пролѣзило Гр; родѣо сѣ Вѣкота Сл; прѣђе сѣ сирѣло; кѣмара сѣ звѣла; кршѣнѣница сѣ вѣдѣла Бој; бѣсѣ сѣ и гѣлѣ сѣ и мрчѣнѣ сѣ Бој Гр; доклѣ сѣ удѣла За; шарѣља сѣ отѣлила Кр; опѣчило сѣ Се; тѣшко сѣ тѣ куповѣло Гр; дѣветоро нѣ ѣѣѣ бѣло Се; кѣлико вѣ бѣло? Кр; погодѣо мѣ бѣубѣљем ОБ; страѣ мѣ Бој; овѣ ме ѣвѣока помѣгѣла Бој.

Сонант *ј* се углавном не изговара ни када је на првом месту било који самогласник, а на другом *и*, што не значи да изостају и сви акустички елементи овога гласа:

аи: не дѣи му Се, не ѣродѣи то Сућ, Нѣкѣла *иѣи* ОБ, *шѣѣи* крај ѣгња Сућ, брѣѣѣѣца Кр, издѣѣѣца Кр, *јѣиѣѣ* ОБ, шта бѣ *снаи*? Шек, *здѣѣѣца* Се;

ои: бѣим се Бож, брѣим јѣ, брѣим Бој, да те забрѣи ОБ, да задѣи тѣле Сл, како се ѣгѣи Се, ако се ознѣи Кр, ѣн ѣрѣдѣви Шек, *иѣдѣвиш* Сућ, кабѣница *ѣкарабѣѣсѣна* Бој, *дѣвиѣца* Гр, *ѣвиѣцу* Сућ, за *ѣрѣвиѣцу* Се, *кои* су А;

уи: *уиѣѣи*, *уиѣѣиш* се, *уишѣиш* Стијовић Лекс., *зѣи* А, стѣрец *њѣи* Кр, *Вѣѣѣца* Се, *Грѣѣѣца* Се;

еи: Јѣко блѣи Кр, кад заблѣи за ѣвѣкѣм Се, добрѣ се изблѣи Кр, немѣ да се изблѣиш Пе.

У складу са оним што је речено о самогласничким групама, у овом говору се не јавља секундарно *ј* у бројевима¹⁰²: *двѣнѣс* А Се, *шеснѣс* Кр За, *седамнѣс* Шек, *осамнѣстѣу* Шек, *осамнѣс* За, *једанѣстѣи* Кр Сућ, *шрѣнѣстѣи* Цр, *дванѣстѣи*-на, *четѣрнѣстѣи*на, *шеснѣстѣи*на ОБ. Секундарно *ј* се не јавља у броју 20 при брзом говору и у спојевима после губљења *д*: око *двѣес гѣдѣнѣ* Гр. Слабо прелазно *ј* се чује у броју 30: *шрѣес ѣрѣе* гѣдинѣ Оп, *шрѣес кѣлѣ* Се.

85. У већини категорија *ј* се чува на крају речи:

мѣј мѣж Бој, *мѣј* Кѣкѣшу Бој, *нѣко шѣѣј* Пе, прѣтом пѣ *нѣј*, по *шѣј* гѣри Кр, у *Црнѣј* Гѣри ОБ, *нѣној* шѣѣри А, он ми је *сѣѣј* Кр, *сѣѣј* нѣрод Се, *ѣѣј* кѣшѣнки Бој, *ѣѣј* жѣни Гр; *ѣѣложѣј* Ђу, *крѣј* Ко За, *ѣѣчѣј* Ко, *гѣј* ОБ, *зѣлагѣј* Се Сућ, *чѣј* Кр, *гнѣј* А; *смирѣј* Бој, *куѣј* Се, *кажѣј* зѣнос Бој, *кажѣј* пѣшке Бој; на *крѣј* сѣла Це, *крѣј* шпѣрта Гр, *крѣј* мене Ку, *укрѣј* потѣка Се; *ѣј*, *ѣѣвојко* Пе.

Сонанѣј *ј* се налази и на месту финалног *ћ* у инфинитиву, у непроменљивим речима *веј* и *синој*, у именицама на *-оћ*, као и у облицима *ѣј* (хоћеш), односно *неј* (нећеш) (в. о овоме т. 130): *нѣј* Бој ЛР, *ѣѣмѣј* А Сл, *ѣѣној* Гр, *снѣмѣј* (немоћ, изнемоглост) За, *сѣнѣј* Се Сућ Кр А, ако *ѣј*, ако *нѣј* Бој, *ѣѣблѣј* Кр, *ѣѣресѣј* Бој, *ѣѣришѣј* Кр, *ѣѣшеј* Бој, *шлѣј*? Сућ, не могу ти тѣ *рѣј* Гр, овѣ ћу ти *рѣј* За, Бој.

Сонант *ј* налазимо и на месту *-ћ* у облицима *гоћ* и *свућ*: шта *гѣј* ѣј Бој, *ѣѣдем свѣј* Кр, *ѣѣсвѣј* Се Сл.

Именицама *рука* и *нога* додат је у генитиву множине формант *-ј*: *ѣѣ од рѣкѣј* Бој, *с рѣкѣј* Вел, *ѣѣ нѣгѣј* Се, *с нѣгѣј* Кр, *куѣј* мѣне Се.

86. Аналошки се губи наставак *-ј* у императиву глагола Стевановићеве V врсте на *а*¹⁰³:

не *блѣшѣ* се, *дѣјете* Се, не *бѣсѣшѣ* Цр, не *брзѣ* Кр, не *гнѣбѣ* се Кр, *дѣ* му утѣчи Бој, *дѣ* му четѣри брѣквице Кр, не *дерѣшѣ* се Кр, не *дѣрѣ* ме А, не *жѣкѣ* толѣку вѣду За, *зѣвидѣ* тѣ *јѣчѣ* Бож, не *зѣкурѣвѣ* вѣздѣн Кр, не *изнемаѣ* Сућ, не *ѣшѣ* Ку, не *удѣрѣ* *јѣко* Се, *чѣшѣ* брѣжѣ Кр, *чѣвѣ* се тѣ *нѣга* ОБ, не *ѣрѣѣдѣ* *ћѣцу* Сл, не *слѣшѣ* тѣ *нѣга* А, *ѣговѣрѣ* тѣ *дрѣгѣ* жѣне За, *ѣдагнѣ* волѣве Бож, *ѣдѣѣјѣ* бѣбе од компѣјѣрѣ Кр, *ѣшѣ* Бѣга Бој, *ѣоглѣдѣ* Се, *ѣушѣ* ѣвце Се, *чѣвѣ* се тѣ *нѣга* Сућ, *сѣѣѣлѣ* тѣ *сѣјѣно* Бој, не *шѣрѣ* *дѣње* у *нѣдра* Пе, *ѣрѣчѣвѣ* да ти не *удѣрѣ* *ѣ* овце За.

Ови глаголски облици забележени су и са *-ј*: *дѣј* Бѣже Гр Сл Се, не *дѣј* Бѣже Вел, *ѣсѣѣдѣј* Сл, *ѣоглѣдѣј* Бож.

У другом лицу множине, где је *ј* у меднѣјалној позицији, оно се такође губи:

не *вратѣрѣшѣ* Сућ, *зѣшѣруѣрѣшѣ*, *ћѣцо* ОБ, *наѣбручѣшѣ* се ОБ, не *голошѣшѣ*, *ћѣцо* Гр, *дѣшѣ* *ћѣгѣту* Се, *ѣчѣмуѣшѣ* мало *жѣта* ОБ, *ѣрѣкуѣлѣшѣ* тѣ *ѣвце* ОБ, *чѣвѣшѣ* се Се.

¹⁰² Јављање секундарног *ј* у овој позицији често се среће у нашим дијалектима. Исп., нпр., Пижурица Колашин 93, Станић Ускоци I 106, Ушовић ДИХ 22, Реметић Шумалија 150, Реметић Призрен 397, И-Б-Д Банат 325.

¹⁰³ Пешикан и Милетић сматрају да је ова појава условљена одсуством *ј* у презенту (Пешикан СК-Љ 175, Милетић Црмница 320), а Стевановић да је ово аналогично према императиву на *-ѣ*, где се *-ј* губило фонетским путем (Стевановић ИЦД 88).

Забележили смо губљење *-j* и у императивном облику *немѠ*, као и неким глаголима IV врсте: *немѠ вѣкат ЛР*, *немѠ вѣрет Се*, *немѠ да одрѣчѣш За*, *изуѠ то Се*, *изуѠше се*, *ѣѣцо СуѠ*, *сазуѠ тѣ блѣчве*, *обу се ОБ*.

У множини такође изостаје *j*: *немѠше* ни *куѠу* запали Бој, *немѠше* ме *тако* мучит Вел, *обуше се Се*.

Глаголи IVа врсте типа *ийиш* и глаголи II врсте типа *грѣјѣш* имају у императиву увек облике без *j*, што се може објашњавати фонетским разлозима¹⁰⁴: *избѣ Се*, *ий СуѠ*, *йойи Се А Бој*, *йобѣ Се*, *йрѣби Бож Пе*, *савѣ А Вел*, *сакрѣ Ту*, *йокрѣ Пе За*, *сашѣ СуѠ*;

си Ко, *йосѣ Се А Бој*.

И овде се, као и у претходна два случаја, и у множини губи *j*: *йойише* Бож Сл За Гр, *йокрѣше се* Кр.

Финално *-j* се не чује у номинативу јединице показних заменица мушкога рода:

овѣ качамак Се, *овѣ* коњ Кр, *овѣ* народ Вел, *овѣ*, *ујак* ми Шек, *онѣ* биштек Кр, *онѣ* гѣйјев Сл, *онѣ* власец ОБ, *онѣ* трѠбоња Бож, *шѣ* би дијете из мајке укрѠо СуѠ, *шѣ* намљешѣј Се.

СОНАНТИ Л И Љ

87. Сугласник *љ* у потпуности чува своју индивидуалност и стандардне је артикулације на целој територији Васојевића: *вѠља* За, *сељѠк* Сл Гр, из *грѠбља* Сл, за *учѣшеља* Шек, *кошуља* Бој, *љевѣйца* (лева рука) Бој, *љѣб* Сл, *љѣба* Сл, *љѣкар* Бој, *дѠље* Бој Бож Ку Ло, *йѠдаље* Шек, *љѣга* Пе, *родѣшељи* Вел А, *љѠсѠк* Се, *Љѣбица* За Гр, мајка *Љѣбичѣна* За, *Љѣбо* Гр, *каѣљу* млиѣка Сл, *љуѣи* За Сл Ту Пр Шек, *љуѣша* Шек, *йѠшемѣљу* Бој Се, *вѣљко* Сл, *ПѠљка* Сл, *Мѣљка* Бој, *бѠљка* Ке, *шѣљкови* ОБ, *учѣшељ* Вел, *йасѣљ* Сл БК Ло, *йурѣљ* Вел.

88. Изговор сонанта *л* разликује се у зависности од његовог положаја у речи.

Испред самогласника *а*, *о*, *у*, сугласника, као и на крају речи (у оно мало случајева што их има), овај сугласник се изговара тврђе него у књижевном језику (али не онолико колико, нпр., у руском).¹⁰⁵

Примери:

Мајка ми се *йрѣудѣла* Ку, *учѣла* е, А Ѡна би *косѣла* и мене *носѣла* Ку, Јѣ се *обѣла* нѣ би Ку, *долѣкѣице* Ку, *чѣвѣла* Ту Пе Цр, *йрѣла* Шек Вел Бож, *гладно* Ку, ПѠ *гладѣ* му клямара Бој, *насијѣјѣла* Бој, Така е рѣта *биѣла* Бој, *зѣсиѣла*, *сиѣвѣла* БК, *имѣла* СуѠ, *йланѣна* Бој, *брѣйѣла* За, *рабѣшѣла* За, таман су *валѣ* Се, *одѣгѣла* Се, *декѣѣмовѣла* Гр, *грѣѠта биѣла* Гр;

гѠло сѣ Гр, *кѠнѣла* сам Бој, *МасљѠварѣл* Бој, из *ЈѣљѠвиѣѠ* Бој, у *сѣло* За, *крѣчиѣло* се СуѠ, *расѣйѣурѣло* се СуѠ, *одѣгѣло* СуѠ, *унишѣйѣло* СуѠ, *йѠшрошѣло* СуѠ, ма-

¹⁰⁴ Исп. Стев. ИЦД 88, Милетић Црмница 320, Николић М. Полимље 481.

¹⁰⁵ Ово закључују и М. Стевановић (Стев. ИЦД 42) и Б. Милетић (Милетић Вас. 14), а Р. Алексић свако *л* испред *а*, *о*, *у* и на крају речи обележава као тврдо *л* (Алексић Анѣлат).

ло Сућ За Пе, *имѝло* е Сућ Бож, по *мѝло* Ку, такò се *жѝвљѝло* Ку, *лòква* А, *коло-*
бòшнѝ лѝб Кр, *шлòша* Кр, *колòбòшнѝца* Ђу, *јелòвина*, *волòве*, *врѝло* Сл;

Милѝшин Бој, *лѝвѝс* А, *лѝбенѝца* А, *лѝк* Сл А, *лѝта* Кр, *лѝлѝша* Кр, *лѝковѝ* се
говѝда За, *кѝлѝз* Се, *укалѝшатѝ* Се, *ѝ шкòлѝ* Пе, у *шкòлѝ* Вел, *бѝбу мѝлѝ* Сл, *слѝ-*
жѝо сам Сл, по *слѝжбѝ* Сл, *пòслѝшатѝ* Сл, у *шѝлѝлѝ* Сл;

за *бòшнѝцу* Бој, у *бòшнѝцу* Вел, *Далматѝнскѝ* бригада Бој, бес *ѝрѝсòлѝца*
Бож, *ѝгбѝлнѝ* у женидбу Кр, *колдѝр* За, *дòбрò* се *колдѝрѝ* Се, *мòлба* Сућ, не *дѝлѝчѝ*
се ту Бож, *дѝлга*, *дѝлгаѝѝца* Се, *вòлѝлѝлѝ* Пе, *дѝлѝчѝк* Ђу, прòписно е *жѝлѝчѝо* Ђу, на
жѝлѝбу Сл, *жѝлѝбѝр* Сл;

адмирѝл Кр, *алѝл* Кр Се, *бокѝл* Сл, *вѝл* Пеп, *канѝл* Сл, *мѝл* Ђу, *фѝзбѝл* ОБ,
шѝл Се А.

Испред самогласника *и* и *е* л је понекад нешто умекшано (*одѝл'и*, *исѝл'и*,
саѝл'ѝлѝ, *л'ѝгни*). Та умекшаност се чешће среће код старијег становништва (али
ни код њих то није редовна појава), и то нарочито у Велици и селима у близини
Плава и албанске границе (Грачаница, Кути, Горња Ржаница¹⁰⁶).

рѝдѝл'и, *косѝл'и* и *л'ивѝде*, *сеѝл'и* на сѝло, *држѝл'и* стòку, по мѝло *цвѝл'ѝ*,
доносѝл'и, *крѝл'и*, *звѝл'и*, *чѝвѝл'и*, *л'ѝсѝлови* Вел, *ѝрѝшѝл'и* и Вел Гр, *вѝрѝл'и*,
мѝл'и, *носѝл'и*, *бѝл'и* и *нѝшл'и* чѝсму *вѝл'икѝ*, *исѝл'и* и дѝску Гр, *зѝдно* смо *одѝл'и*
Лу, *гл'ѝбавòга* лѝба, *дарѝвѝл'и*, *ѝшл'и* Ку, *одѝл'и* смо Бој Пеп, *ѝолѝзѝл'и* и смо се,
ѝѝгл'ѝл'и, *карл'ѝце* смо мѝ *звѝл'и*, дрва смо *имѝл'и* Сл, свѝтовни *дòшл'и* Бој,
ѝрѝшл'и, *убѝл'и*, *ѝрѝшѝл'и* Се, *л'ивѝде*, *ѝѝгл'ѝла*, *кѝѝл'и* и За, *сѝрѝмѝл'и*, *носѝл'и*,
звѝл'и БК, òн тò *вòл'ѝ*, *òл'и* да ѝдѝмо, *дòшл'ѝ* су сѝнòј Гр.

Нашли смо врло мало потврда за л' испред е:

саѝл'ѝлѝ сѝкѝѝѝцу, *саѝл'ѝлѝ* цѝмпер, *рѝдѝл'е*, *чѝвѝл'е* Гр, *дал'екò* е вòда,
л'ѝгни, *ѝѝрѝл'е* Ку, *ѝдѝл'е*, они те *вòл'е* Гр.

Умекшано л среће се као ознака хипокористичности испред свих самогла-
сника¹⁰⁷:

Л'ѝда (од Рада, Радосава) Се, *Л'ѝжо* (од Радослав) Се, *Л'ѝжко* (од Рајко) Сућ,
Л'ѝл'ò (од Радослав) Сућ, *Л'ѝл'ѝца* (од Радислав) За, *Л'ѝл'а* Кр, *Мѝл'а* (од Мило-
сава и од Стака) Кр, *л'агѝша* (лажљивица) Ма, *Л'ѝѝа*, *Л'ѝка* (од Милојка), *Л'ѝл'а*
(од Јована), *Л'òка* (од Радојка) Сл, *мѝл'ò* За.

89. У речима страног порекла сонант л се јавља и на крају слога и речи:

вòлѝлѝлѝ (зидати свод) Кр ЛР, *дѝлга* (празна прича, хвалисање), *дѝлгаѝѝца*
(причалица, хвалисавац) Кр, *дѝлѝчѝк* (човек усправног држања) Пе, *дѝлѝчѝлѝ* се (др-
жати се уочено, круто) Пе, *дòбро жѝлѝчѝ* (пије) За, *ѝгбѝлнѝ* (срефни) Се, *ѝгбѝлѝѝ-*
ѝа (срефна особа) Сућ, *калѝѝна* Сл, *колдѝр* (добар, пожртвован рођак) А, *колдѝ-*

¹⁰⁶ Грачаница и Кути се граниче са Плавом, а Кути и са Албанијом. Горња Ржаница само терито-
ријално припада Васојевићима, и то од 1912. године. У њему живи становништво различитог поре-
кла. Има и 5–6 кућа Шиптара, који су овде, како ми је на терену речено, од 18. века. Село је, иначе,
смештено у близини Плава, између Мурина и Велике.

¹⁰⁷ М. Стевановић не говори о умекшаности сонанта л у овом случају, већ о његовој „обичности“,
тј. о његовој средњој вредности, ма који да је вокал иза њега: Мѝла, Лѝлѝ, Мѝлò (Стев. ИЦД 42).

рѝи се А, *м̃лѝер* Бож, *околд̃арѝи се* (добити самопоуздање у присуству рођака) Се, *ѝошкколд̃арѝи се* (исто) Се;

адмир̃ал Кр, *ал̃ал* Бој, *асѝѝал* Бож, *бок̃ал* Сл, *б̃ол* прил. (доста) Сућ, *ст̃оке б̃ол* Сућ, *в̃ел* Пеп, *ђенер̃ал* За, *ждр̃ал* А, *изб̃ал* (срећа) Се, *ѝиш̃ил* (претпоставка) Се, бит *кабул* (бити сагласан) Кр, *кан̃ал* Тр, бит *каѝал* (пропасти) Кр, *каракол* (обруч, окружење, круг људи, војске и сл.) Ту, *кумбул* (гомила, скупина људи) Се, *м̃ал* Ту, *ф̃узбал* ОБ, *ш̃ал* Бож.

89а. Забележили смо и неколико примера аналогјом успостављеног сонанга л:
а̃нђелск̃и А, за *б̃олницу* Бој, у *б̃олницу* Гр, на *ж̃албу* Сл, *м̃олба* за ст̃ан Бож (али: *м̃оба* Бож), *гр̃лице* Кр (али: *Г̃роце* топ.), *кр̃илице* А, *оглед̃алце* Сућ, *одијелце* Сл, *ѝалци* Се, *ѝалчеви* Се, *ст̃ѝелна* ОБ (и *ст̃ѝона*). Чује се и *д̃бал* Кр, *ѝд̃дал* КР, *ѝд̃ѝал* Кр, поред чешћих *д̃б̃а* Се, *ѝд̃д̃а* Пе, *ѝд̃ѝа* Сућ. У Шекулару *д̃бао*, *ѝд̃ѝао*.

СУГЛАСНИК Ф

90. Говор Васојевића спада у оне штокавске говоре у којима је сугласник *ф* широко заступљен, тј. у којима је његова супституција веома ретка. Овај фрикатив је најчешћи у позајмљеницама (пре свега романског и турског порекла, а у новије време и онима из других језика — енглеског, немачког и сл., а које су дошле са продирањем савремених цивилизацијских тековина) и у ономатопејама.

Чување фонеме *ф* појава је супротна основним штокавским тенденцијама. Објашњење за то пружа лингвистичка географија. Говори у којима се чува *ф*, међу њима и говор Васојевића, налазе се уз саму ивицу штокавске територије и у тесном су контакту са несловенским говорима, који у свом фонетизму имају овај глас.¹⁰⁸

91. Примери ће бити разврстани према томе да ли су у питању позајмљенице или ономатопеје, а унутар тога према томе на ком месту у речи се налази овај сугласник — на почетку, у средини или на крају речи:

а) позајмљенице:

ф:- *фаја* (огреботина) Кр, *фак̃ир* А, *фак̃ијери* ОБ, *фал̃ѝѝѝ* (гатати) Кр, Цѝганка *фал̃ѝѝѝ* женама Кр, *фам̃ѝлија* Ку Ло, *ф̃анѝ* (жандар у картама) Бож, *фан̃ѝлу* (цемпер) А, *фаша* (бразготина, огреботина, трака сланине) Се, *фашаѝ* Пе, мачка *фаши̃а* Кр, *фаши̃ѝ се* Кр, мачке се *фаши̃ај̃у* Се, *фели̃ѝѝѝ* љѝба А, *фели̃ју* (комад) сира А, *фели̃јаѝѝ* Сућ, *фели̃јам* тикву Сућ, *фенер* ОБ, *фѝѝу* љѝба (кришку хлеба) Сућ, *фијуру̃н* (врста новца) За, *фили̃ѝѝѝ* (кришчицу) љѝба Ку, *фили̃ју* љѝба Кр, *фили̃јаѝѝ* Се, *фили̃јам* кр̃ушке Бој, *Фили̃ѝ* Бож, *фин* Тр, *фино* Пе, *фишекли̃ја* (реденик) ОБ, *фишечина* (чаура) ОБ, *ф̃орца*: у изр. д̃ат *ф̃орцу* (приморати) А, *ф̃орцаѝѝ* (приморавати) А, *фр̃ѝгаѝѝ* (рибати) Се, љев̃д̃јке *фр̃ѝгај̃у* п̃д̃ Се, *фр̃ѝн* Сл, *фр̃ѝн̃ѝв* Сл, *фр̃ѝшак* Пе, *фр̃ѝгаѝѝ* (пећи приганице) Се, *фркад̃ѝѝѝ* (укосница) Се, *фру̃с* Бој, *фру̃ѝѝѝ* (једногодишњи род на земљи) Кр, *фру̃ѝѝѝѝ* Сућ, *фру̃ѝѝѝѝ* имање Сућ, *фрцул̃ѝѝѝѝ* (марамница) ОБ, *ф̃укара* Се, *фукари̃ја* Кр, *фун̃дук* (крупно, напредно де-

¹⁰⁸ Уп. Ивић Два правца.

те) Кр, *фурбеш* (лукава особа) Пе, *фурбешка* Пе, *фурсај* Бој, *фурсајини* (спопадати) Бож, *фурсајија* Бож, *фурун* Се, *фуруна* Се, *фуйо* (део женске одеће) Гр, *фуйогуза* се боље музе ОБ, *фарба* Ма, *финацијини* Бож, *фабрике* Цр, *факултети* Сл, *фармерице* За, *фрижидер* Сл, *физикална терапија* Сућ;

-*ф*:- *исфашиј* (изгрепти) Сућ, *исфелиј* (исећи на кришке) Сућ, *исфилиј* (исто) Се, *исфийиљини* Бож, *исфрегај* (изрибати) Се, *исфригај* (испећи пригранице) За, *исфрндај* (трљањем очистити) Сућ, *исфундај* (исто) Пе, *ишћефини* А, *ишћифрини* (размазити) Пеп, *јэфини* Сл Ло, *Јэфини* Ђу, *кайафа* (три снопа кукуруза везана у облику купе) Кр, *којрџа* Кр, *љуфшер* (беспосличар) ОБ, *луфширај* (беспосличити) ОБ, *марифети* За, *мафија* (олош, багра) Бож, *муфиа* Сл, *нафака* (срећа) За, *нафара* За, *нафачен* (срећан) Сућ, *нафачини* (искоришћавати) ОБ, *нафилиј* (насећи) Се, *нафилан* Цр, *оћефини* Цр, *оћефини се* Ђу, *офџини* (запазити, уочити) БК, *офир* Пеп, *офир* се Бож, *официр* Бој, *офрегај* (изрибати) Се, *офрујини* (искористити) Бож, добро ме *офрујини* Бож, *офундај* (опастити) Кр, стока *офунда* орницу Кр, *офурсајини* (спопасти некога) Бож, *йојрефини* Ђу, *йофашини се* (изгрепти се) Пе, *мачке се јофашаше* Пе, *јрефинан* Гр, *јрифорцај* (натерати) Кр, *сафа* (лонче за воду) Сл, *Сифан* (поред новијег и ређег Стџан Бож) ОБ, *сџфра* ЛР Се, *шифусари* Сл, *шрефини се* Сућ, *хуксфир* Пеп, *уфакирини се* (оронути, смршати) Кр, *уфиниљини* (увртети у главу) Пр, *цифун* Цр, *цуксфир* Цр, *шкрџуле* Кр, *инфлација* А, Ло, *кафин* Бож, *коференција* Бој, *јрџесор* А, ЛР, *телефон* А Сућ;

-*ф*: *дџф*: у изр. бит *дџф* (пропасти) Кр, *јреф*: у изр. остат на *јреф* (пропасти) Се, *шиџф* Бож.

б) ономатопеје:

ф:- *фијџ* узв. Сл, *фјџ* узв. Се, *фијјк* Гр, *фијјкај* Гр, *фијјкнут* Ко, *фјк* узв. Пр, *фика* узв. За, *фјкнут* (ударити) Пе, *фјкнуту* те по ћуши Пе, *фјкнут* (дунути, о ветру) Гр, *фис* узв. Сл, *фисак* (оштар бол) А, *фиск* (ударати прутем) За, *фиснут*¹⁰⁹ За, *фисни* га по ногама За, *фискај* (пробадати, о болу) Ђу, *фиска* ми у прси За, *фисну* ми испод ребара Се, *фић* узв., *фићнут* (одсећи једним покретом) А, *фићни* вр краставице А, *фишијини* (жигнути) Се, *фишиј* ме нешто више бубрега ОБ, *фрга* (хип. назив за мачку) Кр, *фрго* (хип. назив за мачка) Кр, *фреска* (напрслина) Сл, *фрескај* (добити напрслине) Сл, *фрк* узв. Пе, *фрка* узв. Пе, *фркај* воће Бож, *тата фрка* љесковак Се, *фркн* коњ А, *фрл* узв. А, *фрлакај* (бацати) Пе, *фрлакај* шљиве Пе, *фрлакај се* За, немо да се *фрлакаш* За, *фрлакни* овонис поток Сућ, *фрлакни се* каменом Сућ, *фрлачи* камен Кр, *фрљи* на мене некакву кутју Сл, препаде се па *фрљи* два метра у висину Се, *фрљни* ми те шибнице Сућ, *фрнда* (узв.) ОБ, *фрс/фрста* (узв.) Се, *фрсни* га мало јаче Сућ, *фрћ* (узв.) Пеп, *фрћни* то преко плота Бож, *фрћни се* испод грде А, *фрш* (узв.) Бож, *фр*

¹⁰⁹ У РЈА је изнета претпоставка да је *хиснут* старији облик глагола *фиснути* (РЈА, под *хиснути*). У том случају би овај глагол и њему сличне лексеме (*фискај*, *офискај*, *исфискај* и сл.) ишле међу примере типа *фала*, *фашај* и сл. Биће, међутим, да је управо обрнуто — да су облици типа *хиснути*, које налазимо у неким нашим крајевима, у Дубровнику на пример (Скок I 514, под *фићкај*) хиперкорекција облика типа *фискај*.

шк̄а̄и (крескати) А, не *ф̄р̄шк̄а̄* ца̀бе те̄ ш̄ибице А, *ф̄р̄шни* једну машину Сл, *ф̄р̄шӣи* га по стегну Сл, и змије стој *ф̄ӯка* кат се препане ОБ, шта е оно *фуктиање*? А, *ф̄ӯка̄* (узв.) ОБ, *ф̄ӯкн̄ӯи* (смазати) Се, шта се *фулаш* тудије! Бож;

-ф-: *дофула̄и се* (дошуњати се), *дофула̄ се* она̄ поган Кр, *дофуња̄и се* (дошуњати се), *дофуња̄ се* да га не осетиш Се, *дофурӣи* Бож, *дофурӣо* е сто̄ кил̄а сијена Се, *зафр̄ла̄чӣи* А, *зафр̄ла̄чи* камен Ку, *зафӯчай* Тр, *зафӯча* ма́чак Ђу, *исйоф̄р̄лӣи* (извући, извадити, потегнути), *исйоф̄р̄лӣи* из њедара̄ мушѐму дувана ОБ, *исйоф̄р̄лӣи* про̀дају лива̀де Кр, *исйоф̄ӯчай* (експр. извадити) Сућ, *исйоф̄ӯча* левор ОБ, *исф̄иска̄ӣ*, *исф̄иска̄ла* га ма̀јка љеско̀ваком Бож, *исф̄р̄ска̄ӣ*, *исф̄р̄ска̄* га добро тијем пр̀утом Сућ, *исфӯла̄и се* (ишуњати се), не знамо кат се *исфӯла̄о*, теке све̄ је прѐнио Се, *кеф̄шӣа̄и* Гр, *кеф̄ће̄* ја̀зба̀вац Бој, *коф̄р̄ла̄ӣ* (ир. ра̀жати), са̀мо *коф̄р̄ла̄ју* же̄цу Кр, *коф̄р̄л̄н̄ӯӣ*, *коф̄р̄л̄не̄* дијете ка̄ из пра̀нке Бож, *ме̄коф̄ӯк* Сл, *накоф̄р̄ла̄ӣ* Се, *наф̄р̄есн̄ӯӣ* ОБ, *наф̄р̄есн̄ӯло* ми је цк̄ло Кр, *нафӯка̄ӣ* (најести), *нафӯка̄ӣ се* (најести се) Пе, *о̄иф̄р̄кн̄ӯӣ* (поодрасти), же̄ца су ми *о̄иф̄р̄кн̄ӯла* БК, *о̄иф̄ика̄рӣӣ* Бој, *о̄иф̄ика̄ри* вр̄ с кра̀ставице Се, *о̄оф̄рка* к̀урву Кр, *о̄ф̄икн̄ӯӣ*, *о̄ф̄икни* га пр̀утом ОБ, *оф̄ра̄шӣӣӣ*¹¹⁰, *оф̄ра̄шӣӣи* га пр̀утом Се, *оф̄рка̄ӣ* Сућ (обрати: *оф̄р̄ка̄ли* смо црѐшње Сућ; (једним потезом скинути): *оф̄рка̄ӣ* лишће ОБ), *оф̄р̄нда̄ӣ*: 'огрепсти': *оф̄р̄нда̄о* сам р̀уку Пе, опа̀сти: *оф̄р̄нда̄ла* ми је сто̀ка лива̀ду Се, *оф̄р̄ња̄ӣ се* (очешати се) А, *оф̄р̄ња̄ се* о мене ОБ, *оф̄рсн̄ӯӣ* Сућ, *оф̄ӯк* (прут) Бож, *офӯка̄ӣ* (појести) За, *офӯка̄ч* Сл, *офӯклӣја* Кр, *офӯклӣш* (хлапљива особа) ОБ, *ирифӯла̄ӣ се* (пришуњати се) Бож, *ирофӯла̄ӣ се* (проћи кришом), *ирофӯла̄ се* поред мене ка̄ штѐтно па̀шче Ђу, *ио̄оф̄р̄кн̄ӯӣ* (поодрасти) За, *ирофӯчай*, *ирофӯча* а̀уто Вел.

92. Неки облици који су у многим другим српским дијалектима, као и у књижевном језику, обични са *в*, овде чувају изворни глас *ф*: *ро̀фӣӣ* (стгрч. ροφέω) Се Пе, *фа̀јда* (тур. fauda) Бож, *фа̀јдо̀са̄ӣ* Кр, *фа̀јдо̀са̄ӣ се* Сућ, *офа̀јдо̀са̄ӣ* Сућ, *офа̀јдо̀са̄ӣ се* ОБ, *ко̄ӣр̄о̀фа* А, поред реџег *ко̄ӣр̄о̀ва* ОБ (јужнотал. cutrufo).

93. Сугласник *ф* јавља се и на месту етимолошког *в*:

а) у домаћим речима: *фӣр* Се ЛР Вел, *фӣрак* Ме, *зафӣрӣӣ* (направити вир) Се, *зафӣрӣӣ се* Се, по̀ток се *зафӣрӣо* Се, *зафӣрак* Сућ, *зафӣја̄ӣ* Ку, *зафӣја̄о* сн̄ијег Кр, *зафӣја̄ва̄ӣ* Пе, *зафӣја̄ва̄* испот стрѐе ОБ, *фа̀бӣӣ* Пе, *фа̀бн̄ӯӣ* Гр, убажђе се *фо̀ња* Пе, *фо̀на̄ӣ* Пе, *фо̀но* Пе, *ф̄рба* Сл ЛР Вел, одја̀више говѐда у *ф̄рбе* Гр, *ф̄рб̄ла̄к* Гр, же̄ца се умире̄ кад вѝде *ф̄рб̄о̀ва̄к* (врбов прут) А, *ф̄рб̄о̀вача* (врста јабуке окалемљене на врбу) Гр, *ф̄р̄бо̄ӣӯц* (време када врбе пупе) Кр, *ф̄рӣска* Сућ, *ф̄рӣска̄ӣ* Сућ, *ф̄рӣшӣа̄ӣ* Се, *уф̄енӯӣ* Бој, *уӣӯфӣӣ* А, *балаф̄ур̄дӣја* Сл (поред *балаф̄ур̄дӣја* А), *фӣж̄ла̄с* Бој, *ирӣфа̄ӣнӣк* Бож.

б) у страним речима: *фӣра̄нӣја* (велика и хладна просторија, тур. viganе) Кр, *иш̄ла̄ф* (тур. pilav) Цр, *кафана* Бож Сл Бој, *кафенӣ* Бож Сл, *кафа* Се Сл За Ло (данас, раније само *ка̀ва* — информација добијена у ОБ).

¹¹⁰ Уколико овај глагол доведемо у везу са прасловенским кореном *hvorst, пример треба ставити у ред са *фа̀ла*, *фа̀ша̄ӣ* и сл. Исп. Ивић Галипоље 128, гл. *иоф̄ра̄сӣӣм* и *иоф̄ра̄шӣӣм*.

Сугласник *x* се, затим, чује и у имену *Михайло*, односно *Михайле*, што се може тумачити утицајем цркве, тј. црквеног празника Светог арханђела Михајла, који је слава свих Васојевића. И, најзад, чује се и у најновијим позајмљеницама као: *аусуџ* Бож, *хемискā* оловка А, *дā* капот на *хемискā* А, *хирџур* Ђу, *шахта* Кр.

Примери:

x:- *абер* Се, *абий* се Се, *абронџа* ОБ, *аир* (корист, добит) Тр, *аирли* Кр, *ајаш* Се, *ајеш* Кр, *ајван* Ку, *ајде* Пе, А, *ајдук* Сућ, *ајдучки* Сућ, *ајкай* (терати на рад узвицима ај! ај!) Се, *ајмо* Тр Цр, *ајшар* ОБ, *ајшарџија* Бој, *алалиш* Се, *аљина* Сл, *екшер* Сл, *елда* Пе, *елдовни* Пе, *елда* А Вел, *Ерџеговина* Се, *ила*, *илāv* Бож, *илџа* А Ло, *иља* Кр, *илāv* Ко, *иљати* Кр, *иљо* Се, *ийљка* Сућ, *ийиш* Пе, *исе* Тр, *ишар* Бож, *ишати* Ко, *лад* Ко, *ладан* Кр, *ладиш* Цр Ло, *ладник* ОБ, *љџб* А Цр Ко Вел, *љџбо* (хип. од *љџб*) ОБ, *ода* Се, *одиш* Цр, *одник* Са, *орјаш* Се, *орјашин* Се, *дџасмо* А, *дџу* Ло Сл, *дџа* ОБ, *рāmлица* Кр, *рана* Пеп Са, *рбати* Сућ А, *рбашин* се Кр, *Рвати* А, *Рвџка* А (поред *Крвати* Кр, *Крвџка* Сућ), *рида* ОБ, *ришћанин* Ку, *ришћанин* Кр, *ркати* Сућ, *ришеница* А, *уд* (мршав) Сл, *учати* Се, *ријџка* учи Сућ;

-*x*:- *бздџа* (зелџаста биљка јаког мириса) Бој, од *бздџе* Бој, у *бздџу* Гр, *бит бџове* (плашити некога) Кр, *беуш* А, *Бџорец* Пеп, *они бљџу* Тр, по *врџва* Сл, *грџиша* Се, *грџиша* Гр, *глуошџиња* Сућ, *грџошџи* Кр, *грџиш* Кр, *грџишом* Кр, *дџодиш* Сућ, *дџодим* Сл, *доманџиш* се ОБ, *домањивџиш* се Се, *дџа* Кр, *заданџиш* Кр, *зџаџа* Сућ, *имā зџаџу* Сућ, *зџаџив* Сућ, *залџаџак* А, *залџаџиш* Бож, *зџаџан* Бој, *зџаџиш* Бож, *зџаџунџиш* Сл, *зџаџивџиш* Гр, *зџа* Кр, *зџоран* Ку, *изнебџа* Цр, *кџњ јашџак* Тр, *јашџи* кџњ Тр, *јанџиш* кџња ОБ, *јаш* Се, испот *кожџа* Пе, ис *Коњџа* За, *лџко* Пе Пеп, *мāа* (штап којим се у игри клиса одбацује клис) Кр, начинио сам *мџу* Кр, *мџаџе* бџгме Се, *мāла* (махала) А Сл, *мāни* грабџљом Бож, што се не *мāнџш* тџа Се, *мāни* се причџе Кр, *нџмā мāнџ* Цр, *мāниш* ОБ, *нџмāм мāа* Се, на *мџове* Сл, *мџом* Сл, *мџуна* Се, *мљџур* ОБ, *нагџунџиш* Сл, *нџија* Пе Вел, *најаш* Сл, *наџдиш* За, *нџошџиџе* Бож, *нџошџе* Кр, *нџуди* овāмо Кр, *објаш* Се, *оладџиш* Ло Бој, *орџа* Се, *орџом* Сл, *крџа орџе* Се, *иџаџу* А, пот *иџаџу* А, испот *иџаџа* Сућ, *иџаран* Сућ, *иџараш* Бож, *иџарљив* Бој, *иџарџиша* Бож, *иџишџиш* ОБ, *иџаш* Ко, *иџаљан* (похлепан) Ку, *иџеладџиш* Се, *иџеладџиш* се А, *иџнуш* Бој, *иџодиш* Ко, *иџаћ* Кр, *иџунџиш* А, *иџољ* о дувāна За, *рџиш* (лако, спокојно) Кр, *рџилук* (спокојство) Кр, *рџо* Сућ, *сџиш* Сућ, А, *сиромџа* А, *сиромџа* Пе, *сјаш* Ко, *снџа* Гр, *вџли снџу* Гр, *снџа* Шек, *снџу* не дам Шек, *сџа* Кр, *џ сџирџ* Се, *сџирџа* Сућ, о *сџирџе* Бож, *суџиша* Бож, *суџишџиња* Ко, *усџошџи* грџе Кр, по *шџрбуу* Бож, *шџрџа* (мрвица) ОБ, *уданџиш* Цр, *узјаш* За,

-*x*:- *вр* Цр Сл Вел, *коџу* А, *мā* (мах) Бој, *ајмо* да заџзмџемо још по јџдан *мā* Бој, *стџра бџква*, *свџ* е спџао *мā* (маховина) Кр, *Мџише* Кр, идџм у *Мџише* Кр, *мџије* Сл, *бибā* се мџијџеко у *мџије* Сл, *дџмā* Ку Ло, *ора* Сућ, *дџу* Ко, *иасџу* За, *иџ* (пух) Се, *свр* Лџквџе Ло, *сирџма* Ло, *сџирџ* Се, Сућ, *шџрбу* Пе, *висџкијџ* Се, *дџбџријџ* Бој, *зџишџв-*
ренијџ *врџтā* Вел, *мāлијџ* Гр, *младџијџ* *жџнā* Се, *мојџа* *данā* Сућ, *нежџџџенијџ* *јџди-*
никā Кр, *овџијџ* *стџрџџџвā* Бој, ис *иџџишџијџ* *жџилā* Тр, *иџојџа* *сџишџвā* Бој, по *тијџ* *лиџвā-*
дā Бож, Вел, *сџијџ* Ку, *чџрнијџ* *чџрџпā* Цл, *шарџенијџ* *гџмā* Гр, *џд џи* За, *пџшџи* и Кр, *отишџлџ* и *је* Гр, да *и* *чџвāм* Бој, *шџтџ* и *нџмā* Сућ, *тџри* и Се, *виџо* А, *дџдо* Ло, *дџџо* Тр, *донџсо* БК, *џјдо* Ло, *ошџидо* А, *рџџко* Кр, *ушџџе* Се, *чџ* Се, *ја бијџа* ОБ, *ја јџџā* А, *ја нџсā* Се, *ја дџā* Се.

Глагол *дркѡиати* чује се и у Васојевићима, али овде се ради, као што је познато, о изворном *к*, које је добијено једначењем сугласника по звучности (стсл. *дрѡгѡтати*): брада и јабучица ми *дркѡиѣ* Се, *дркѡиѡла* је Сућ.

105. Сугласничка група *хв* доследно даје *ф*:

— у корену *хвѡи-*: *дѡфѡиѡн* Пе, ова су ђеца *дѡфѡиѡна* Пе, жена му е била *дѡфѡиѡна* ОБ, *дѡфѡиѡиѡ* Ку, ја *дѡфѡиѡи* колијевку Гр, *зафѡиѡн* Пеп, *зафѡиѡиѡ* Ул, *зафѡиѡка* (кутлача) Гр, *исфѡиѡиѡ* (испразнити посуду) Цр, *нафѡиѡиѡ се* (обавезати се) БК, нико неће да *се нафѡиѡи* да га чува Бож, *ѡфѡиѡиѡ* Пе, *ѡрифѡиѡиѡ* Ко, *ѡрифѡиѡиѡ* Ко, *сфѡиѡиѡ* (усирити) Пеп, *сфѡиѡиѡ се* (усирити се) Пеп, *фѡиѡиѡ* БК, *фѡиѡ* ме вртомѡшка Кр, *фѡиѡкалица* Ђу, *уфѡиѡиѡ* Ку, дако *се уфѡиѡи* Ку.

— у корену *хвал-*: *зафѡиѡвати* ЛР Пр, *зафѡиѡиѡ се* Бој, *незафѡиѡлица* (незахвалност) ОБ, *фѡла* Бож, *фѡлиѡиѡ* Цр, *фѡлиѡша* Кр, *фѡлиѡиѡ* ОБ.

106. Што се тиче групе *хѡи*, у Лијевој Ријеци је обично *кѡиѡ*, *кѡѡла*, а чује се и *сѡиѡ*, *шѡѡла*, док је у осталом делу Васојевића (Горњој и Доњој нахији, Велици и Шекулару) само *сѡиѡ*, *шѡѡла*.

Измена *х* у *ш* огледа се у *маѡиѡна* (маховина) Кр, *земаѡиѡвати* (замахивати) А, *сѡиѡи* (сувљи) Се.

107. Група *ѡх-* (< -дх) и у Васојевићима је дала *ѡв-*: *ѡвѡр* Кр, Сућ, *ѡвѡрак* Кр.

108. У Васојевићима се не јавља секундарно *х*, па тако срећемо: *рѡна* А, Се, *рѡиѡ се* Сућ, *вѡнѡ* Тр, Гр.

СУГЛАСНИЦИ Ћ И Ђ

109. Јекавским јотовањем је у већини јекавских говора повећана учестаност африката *ћ* и *ђ* (в. т. 149). Њихова фреквенција је, међутим, у говору Васојевића донекле смањена преласком ових африката у глас *ј* у одређеним позицијама, затим преласком *-ћ* у сугласник *ѡ* дисимилацијом у групи *-ћњ-*, као и чувањем сугласника *ѡ* у 3. л. мн. презента глагола *хѡѡиѡи* и у 3. л. мн. футура.

110. Појава замене финалних *-ћ* и *-ђ* сугласником *ј* карактеристична је и за суседне говоре.¹¹⁴ У науци је различито тумачена. М. Пешикан је објашњава реченичним акцентом који је условљавао гласовну редуцију и специфичним гласовним околностима у облицима футура.¹¹⁵ М. Пижурица верује да је промена „могла бити подстакнута сличним процесима у албанском“, који „зна за промену у оба правца“ (Пижурица Трагови 90).

¹¹⁴ Уп: Петровић Кучи, Петровић Брат., Николић М. Полиње 291; Барј. Бихор I 36, Барј. НП-С 51, Секулић БП 168, Пижурица Колашин 86, Станић Ускоци I 118, Ђупић Бјел. 48, Вуковић П-Др 33, Вушовић ДИХ 23, Пешикан СК-Љ 127 (ретко).

¹¹⁵ М. Пешикан даје две претпоставке: једну — да је у источноцрногорским говорима свако *-ћ*, *-ђ* давало *-ј*, па би тада примери као што су презимена, деминутиви, придеви и др. представљали аналошко обнављање крајњег *-ћ* и другу, коју сматра вероватнијом, да је „до промене *-ћ*, *-ђ* у *-ј* долазило само у два случаја: у речима где је редуција условљена реченичним акцентом и у инфинитиву (можда пре у футуру)“ (Пешикан СК-Љ 128).

111. До промене финалног *-ћ* у *-ј* долази а) у инфинитиву, б) у непромењивим речима *веј*, *синој*, као и у *ој*, односно *неј* и в) у именицама на *-оћ*.

а) *вју се* Се, нe мож *дој* А, ка ће *дој* Кр, мџ ли *дој* сѳтра? Се, не могу ти *дој* ЛР, у моју кућу *дој* нећу Бој, *добродој* Кр, *зѳј* А, *зѳвеј* Кр, *зѳмај* Се Бој, нијесам кадар *иѳљеј* на катун Кр, *иѳљеј* Кр Се, *наљеј* А, не умијем *нај* те лѳкове Шек, кога ће *нај* кот куће Вел, прѳје се могло *нај* Ђу, да ми је неће неко помлаће *нај* Сл, *ој*, црнуљо, шта ће те *нај*! Кр, *изнај* ОБ, може *наљеј* гѳс За, *ошеј* А, немѳ га лути, мѳже му *ошеј* трнка ОБ, *идѳљеј* Кр, *иресвјуј* Бој, *иришјуј* Кр, како ће ти лѳто *ирѳј*? Гр, могу *рѳј* за ову малу Бој, ти не мож *рѳј* ни јесам ни нијесам Бој, Вел, ни ћу ти *рѳј* сѳди, ни ћу ти *рѳј* иди Бој, сѳмо овѳ ћу ти *рѳј* ка добрѳме чоѳку Бој, не могу ти тѳ *рѳј* Гр, овѳ ћу ти *рѳј* За, није ме срамѳта *рѳј* Сл, *нареј* (рећи у лелеку или тужбалици) ОБ, Милисав ће га *иришјуј* (дотући) Ку, *снај се* А, *стијуј Се*, *снемѳ се* ОБ, *уљеј* ОБ, *ушеј* не мож Бој, ка ће те *шѳеј*? Сућ;

б) *синѳј* Сућ Се Тр Ло ГР; ка сте *вѳј* дошли Гр, кад је *веј* била нѳј Ку, немѳ шта да пипнеш *веј* себе спреми Бој, ти блѳше *веј* отишла Сућ, сѳди *веј* једнѳм Бој, лѳзите *веј* једнѳм БК, отоврзи *веј* једнѳм Се;

шта *ѳј* тѳ? Бој, па шта *ѳј*? Вел, кѳд *ѳј*? Се, *ѳј* и ако ти се неће Се, ако *ѳј*, ако *неј*, шта ти поднѳси образу ради Бој, ајде ако *ѳј*, ако *неј* — како гѳј *ѳј*! За, *ѳј* ми капѳт јѳш да скинеш? Бој, *неј*, бѳгами Бој, *неј* на тѳ рѳку Се, *неј*, мајчин сине! Бож Сућ;

в) мрче *нѳј* тамна Бој, лѳтња *нѳј* кратка Бој, прѳва е *нѳј* у рѳвове Бој, билѳ е *нѳј* дебѳла Пе, јѳдну *нѳј* сам, вѳла, ишѳѳсѳла Се, лаку ви *нѳј* Бож, ни лаку *нѳј* За, лијепа *нѳј* Ку, по свѳ *нѳј* би игрѳли Гр, никѳлска *нѳј* БК, свѳку другѳ *нѳј* Сл, стѳгла *идѳмѳј* А, баврљѳм уз *идѳмѳј* овѳ мачугѳ Кр, нека ви је Бѳг ѳ *идѳмѳј*! Сл, *иѳној* Тр, *снемѳј* (немоћ, изнемоглѳст) За.

112. Промену *-ћ* у *-ј* забележили смо у облицима *гоћ* и *свућ*:

како *гѳј* ѳј Бој За, шта ти је *гѳј* воља За, ка сам *гѳј* одѳла Гр, вићи шта *гѳј* ѳј Бој, ка *гѳј* сам мѳга Сл, има ли каквога *гѳј* бољинка Сл, нек шта *гѳј* ѳте чинѳ Бој, нѳси коју *гѳј* ѳнеш Се, да ми је спаси коју *гѳј* Сл; *свјуј* ћеш ѳдит Кр, свѳкрва ми *свјуј* ишла Шек, она е *свјуј* ишла Шек, *свјуј*-е прѳви А, одѳла сам *свјуј* Бој, одѳли *свјуј* За Гр, *свјуј* преко сѳла Сућ, идѳм *свјуј* по жалба Кр, *свјуј*-е издѳизо Ло, са су *свјуј* цаде Ло, *ѳсвјуј* Се Сл.

На терену смо уз уобичајени облик *љући* бележили и *људи*: добри *људи* Се, сѳдам-ѳсам *људи* За, тридес *људи* За, чѳсти *људе* БК, неки *људи* Шек, шкѳлованија *људи* Шек. Од ових истих информатора смо чули: дѳвови *љући* Се, мећу *љућима* За, поведѳше *љуће* За, тридес *љући* Шек, тѳ те *љући* одлѳчит Шек, дошли *љући* БК.

113. Група *-ћњ*- дисимилацијѳм прѳлази у *-ћњ*:

вѳћњѳк А Се За Гр Вел, *колѳбѳћњѳца* Се Сућ, *злѳсрѳћњѳк* Гр, *злѳсрѳћњѳца* Ку, *злѳсрѳћњѳј* ѳтец Ђу, *злѳсрѳћњѳја* жѳна Ђу, *кѳћњѳи* праг Сл, *кѳћњѳца* Кр, *окућњѳца* ОБ, *ноћњѳк* Кр Сл Гр, *немоћњѳи* крај Се *иѳмоћњѳика* Гр, *несрѳћњѳк* Се, *несрѳћњѳиче* Бој (чује се и *вѳћњѳк* Кр А ЛР, *кѳћњѳца* Сл). В. и примере у т. 144.

špse (ситно и симпатично мало дете): Благó ђеду за његово *špse* мило Кр, *šā-воле* један За, *šāволи* га рӯцали ОБ, *Šána* (хип. од Дмитра) ОБ, *бронсѝн* само у ЛР, у другим деловима Васојевића *бронзѝн*;

ошās би дао Бож, *ошās* га е избѝо Сл, за *мљѝсѝs* *дāнā* Кр.

У Горњим Васојевићима се, дакле, чује *звѝјезда*, *зѝд*, *зора*, *звѝно*, *обзѝва*, *обзѝвина*, *бронзѝн*, *бѝза*, *бизѝн* и сл.

Стевановић наводи да се на целој територији источноцрногорских говора каже *sglōb*, а „као индивидуалан појав ... у многим местима“ појединци „свако з артикулишу тако да ово у њихову изговору постаје звучна африката s: *būsa*, *bi-sāk*, *bisūn*, *besobpāslūk*, *zvijesdā*, *mnosūna*, *brsinā*, *svōno*, *sōpa*, *jēsepo*, *sētī*, *sūb*, *osād*, *pāsūm*, *īpōsor*, *svāī*, *pāslōg*, *sāsōp*, *paqānāī*, *uqāsvāī*, *paqābrāī*, *paqborīī*, *mṛsqn*, *izbṛsqn*, *īdōsvān* итд.“ (Стевановић ИЦД 49).

Судећи по акценту, Стевановићеви примери (бар добар део њих) нису забележени у Васојевићима, тако да се не може са сигурношћу претпоставити да је с некада имало чвршћи фонолошки статус, а да су се прилике у међувремену измениле. У сваком случају, ми смо ове лексеме бележили искључиво са з:

бѝза Се, *бизѝн* Кр, *шаквѝјā* *безобрāzlūkā* Кр, *звѝјезда* Гр ЛР, *брзѝна* Се, *звѝно* Сл ЛР, *зорѝм* Бож, *зѝш* Гр, *зѝб* Сућ ЛР, *озāди* Се, *рāзум* Се, *īрѝзор* Бож, *звāш* А, *рāзлог* Се, *зāзор* Сућ, *рāзqнāј* тѝ ђѝцу Сл, *изāзвāш* БК, ол се *рāзāбраш* Кр, *рāзбѝриш* Бој, *īзбрzqn* Се, *īдзвāн* Ку.

СУГЛАСНИЦИ Ѓ И Ѕ

Овај фонемски пар струјних палатала одлика је и говора Васојевића, као и других црногорских и сродних источнохерцеговачких говора. Настао је, пре свега, новим и јекавским јотовањем сугласника *с* и *з*, али се среће и у неким хипокористичким образовањима.

119. Палатал *с* настао новим (а) и јекавским (б) јотовањем:

а) *īācī* Се А Пе ЛР, на *īācā* кола Кр, *īācāluk* Кр, *īācān* БК, *īācānīā* Кр, *īācīnīāk* Се;

īpōcāk Гр, *īpōcāčīca* Ку;

сѝшра Цр Тр Ђу ЛР, *сѝшрѝдāн* Се Сућ Цр, *īpēcōсѝшра* Се Кр;

сāјаш Кр, *сāјаш* се Се, шта се онѝ *сāш* према сунцу? Сл, како му се ѝчи *сāē* кā двѝје жишке Кр, *сāē* му се ѝчи Бој, *сāјка* (извор светлости — светиљка, Сунце и сл.) За, *засāјāо* очѝма Кр.

б) *сѝс* Бож Ло, *сѝђѝш* СГ Ђ, *сѝди* с мѝром Гр, *сѝд* Се, *сѝдишѝ* Ло, што не *сѝдиш*? Сућ, *сѝди* крај ѝгња Гр, *сѝдосмо* да се одмѝрѝмоЗа, *сѝднѝ* за сѝфру Сућ, *сѝдало* Се, *сѝднѝк* Гр Бож, *īдѝ* на *сѝднѝке* Сућ, *сѝднѝчār* Кр, *сѝдѝчкѝ* Бож, *сѝдѝћѝ* крш Пр, *īрѝсѝднѝк* Ђу Пе, за *īрѝсѝднѝка* Ђу;

нāсѝј Се А, *ѝсѝј* Се Сућ, *осѝкли* Лр, *сѝкнѝш* (жигнути; љутито одговорити) Кр, *осѝчак* ОБ, *сѝчѝвица* Гр, *сѝкѝра* Сућ ЛР, *сѝкирā* се Бож, *сѝкирā* ме Кр, *горосѝча* Сућ, *лѝшѝѝсек* Бож, *īѝсек* Кр, *īосѝчѝш* Кр, вљѝтар не *īосѝкао* Шек, нѝко е *сѝка* Вел;

до̀сѣтиӣ се Се Тр, нѣј ни *осѣтиӣ* Сућ, не *осѣћајӯ* зѣму Гр, како се нѣј *сѣ-ӣӣӣ* Се, *сѣћа̄м*, бѣгами, како не *сѣћа̄м* Вел, *сѣћа̄м се* Шек, *осѣтиӣнеш* алѣтӣњу Кр, мѣж ли *се ойсѣтиӣӣ Се*, *ойсѣћа̄ӣ се* Кр, *ойсѣћа̄ӣватӣ се* Кр;

сѣра Гр Сл Се, *сѣра̄ва* вѣна Се, брала̄ сам *сѣрӯшу* (врста траве) Бож;

сѣме Се Сл Бож Ло Вел, ма̀ло *усѣва* Сућ;

сѣнарӣца (коза или крава која иде у сено) Гр Кр, *сѣножѣта* (име села), *сѣ-ножѣцкӣ А*, *сѣнокос* Сл;

ипресѣверѣӣ Кр, билѣ е то̀пло, сад̄ је *ипресѣверѣило* ОБ.

У групи *свј*, после испадања *в*, долази такође до јекавског јотовања:

сѣдок Кр А ЛР, на *сѣдо̀ке* Бој, *сѣдо̀чӣӣ Се*, *иосѣдо̀чӣӣ Се*, *сѣшѣ̄ј га* За.

120. *С* у хипокористичким образовањима:

Са̀ва Сл, *Са̀јо* (хип. од Славко) Пр, *Са̀ка* (хип. од Славко) Кр, *Сѣбан* (хип. од Слободан) Кр, *Су̀до* (хип. за Видак) Пе, *Бѝсо* (хип. од Борислав) Кр, *Бо̀со* Се, *Вѣ̀са* (хип. од Веселин) Са, *Го̀со* (хип. од Голуб) Кр, *Да̀со* Се, *Ла̀со* (хип. од Радомир) Пр, *Лу̀са* (хип. од Лука) Кр, *Ма̀са* (хип. од Марко) Са, *Мѝса* (хип. од Милосава) Са, *Мѝсан* (од Радоје) За, *Мѝсо* ГП, *Му̀со* (хип. од Милан) Кр, *О̀са* (хип. од Олга) Пе ОБ, *Пѐско* (хип. од Периша) Кр;¹²⁷

су̀ла (шута коза) Кр, *са̀йо* (пас који има лепе шапе) Кр, *зу̀са* (хип. за свињу) Се, *му̀се* (магаре) ОБ;

колѝсно Се Сућ, *ово̀лѝсно* А Кр Сл, *ово̀лѝснӣ Се*.

121. Овај сугласник налази се и у узвицима вабљења или терања животиња, који су, такође, хипокористичног карактера:

сѝка (израз при вабљењу оваца) Бож, *сѣ̀к* (узв. за вабљење говеда) ОБ, *зу̀с* и *зу̀с* (узв. за вабљење свиња) Се, *мѝс* (узв. за дозивање мачке) Се, *му̀с* и *у̀с* (узв. којима се тера магаре) Кр, *ид̀с* (узв. јагњету, а и малом детету да посе) Сућ Се, *ша̀с* (узв. за плашење коза).

У лексеми *су̀ма* (проста, примитивна женска особа) *с* је средство експреси-визације: *Наша̀* некаку *су̀му* Кр.

122. Нисмо забележили примере у којима је *с* резултат асимилације испред меког сугласника.¹²⁸ Чује се свуда *ишѣ̀р*, *ишѣ̀фитӣ*, *ишѣ̀сѣ̄ӣ*, *и* њего̀вӣјема и сл. (в. т. 138, 153 и 155).

123. Једини примери јотовања сугласника з јесу глагол *изѣ̀с* и речи од њега изведене, као и придев *ко̀зѣ̄ӣ*:

изѣ̀шан Сућ, *изѣ̀лица* Се, вѣци те *изѣ̀ли* Се, ђаволи га *изѣ̀ли* Кр, *изѣ̀де* кѣпус Кр, само̀га сѣбе *изѣ̀де* А, *изѣ̀ла* ју змӣјаГр;

¹²⁷ Ономастички подаци узети су из картотеке САНУ. Васојевиће је обрадио Божидар Зоњић, професор из Андријевице.

¹²⁸ Црта, иначе, позната у сродним говорима, нпр. у Колашину (Пиџурица Колашин 87), Бјелопаулићима (Ћупић Бјел. 44), источној Херцеговини (Вушовић ДИХ 17), новопазарско-сјеничким говорима (Барј. НП-С 54), ретко се среће у староцрногорским говорима (обично у Броћанцу) (Пешикан СК-Љ 110), спорадично и у србијанском Полимљу (Николић М. Полимље 300).

кѡзѣ Сл ЈР, *кѡзѣ* рѣп А, *кѡзѣ* вареника Сл ОБ. Постоје, међутим, и облици *кѡжљѣ*, који смо забележили у селима Горње нахије и *кѡжѣ*, забележен и у Нахији и у Лијевој Ријеци: *кѡжљѣ* лѡј Се Сл, *кѡжљѣ* опѣта Се, *кѡжљѣ* вареника Сућ, *кѡжѣ* варенику Кр, *кѡжѣ* сѣр Кр ЈР, *Кѡжѣ* бѣра у Ко.¹²⁹ Образовања са *жѣ* имамо и у изведеници од именице бреза: *Брѣжѣ* Бој Пр, *Брѣжѣ* РМ.

124. Палатал *з* забележили смо и у хипокористичком образовању *Базо* (хип. од Благоје) Кр.

125. На граници префикса и речи која почиње сугласником *ј*, *с* и *з* се не јотују: *сѣвак*, *сѣвиш*, *узѣш* (узјахатн), *изѣв*. Примере видети и у т. 147.

ЈОТОВАЊЕ

126. *Сѣ*ро јотовање налазимо у готово свим морфолошким категоријама у којима је оно вршено:

ѡкошѣна ливѣда Се, *нѡшено* одијело Се, *изнѡшена* аљѣна Сућ, *ѡронѡшено* одијело Кр, *куљѣно* посѣђе Се, *куљѣвина* Сл, ѡн је *остѣвљѣн* Сућ, *зѣмља* је *остѣвљѣна* Вел, *рѡђѣна* Браќочѣвић Шек;

дрѡбљѣње Се, *сѣшѣње* Гр, *довѡжѣње* Се, *ѡлоѡжѣње* А Бој, *ѡреѡбрѡжѣње* Кр; *забрањѣватѣ* Сл, *ѡлѡнатѣ* Бој Ку, *остѣвљѣтѣ* Бож, *сѣстѣвљѣтѣ* А, *настѣвљѣтѣ* Се,

мѣшљѣсѣ Се, *куљѣшѣ* Се;

вѣжѣм Кр, да *завѣжѣм* Сућ, *увѣжѣ* Гр, *наѣшѣ* Сл, *зѣшѣ* Сућ Шек;

брѣжѣ А, *дрѣжѣ* Сућ, *дѣжѣ* Кр, *шѣшѣ* Гр, *љѣшѣ* Пе, *мѣшѣ* Вел;

ѡрѣђѣ Шек, *јѣђѣ* Се, *вѡђѣ* А, *крѣђѣ*: *зѣдови* су *вѣљѣ крѣђѣ* (чврстина) ОБ; Пѣвле е био *крѣђѣ* љуцкѣ (особина онога који је храбар, стамен) Кр, *зѣмља* Бој Вел А Пе.

127. Именица са значењем *храна* има и старословенски (одн. српкословенски) облик — *ѣшѣтѣ* и српски — *ѣшѣ*. Разлика у значењу учинила је да се задрже оба облика — *ѣшѣтѣ* је људска храна, а *ѣшѣ* сточна. Од именице *ѣшѣтѣ* изведени су глаголи *ѣшѣтѣтѣ*, *ѣшѣтѣтѣ се*, *исѣшѣтѣтѣ*, *исѣшѣтѣтѣ се*, *наѣшѣтѣтѣ*, *наѣшѣтѣтѣ се*. То је случај и са лексемама *ѡреѡбрѡжѣње* (брука, срамота), односно *Преѡбражѣније* (празник).

128. Врло распрострањене случајеве аналогије забележио је Стевановић (Стевановић ИЦД 32–33), а потврђени су и нашом грађом: *ѡшрѣшѣна* цѣња Гр, *исѣрѣшѣно* ѣбе Се, *изнѣшен* Вел, *донѣшен* А, *ѡнѣшен* ОБ, *ѡренѣшен* Сућ, *ѡрѣшен* Кр, *ѡмѡжѣна* А Л, али: *замѡжен* Кр (и *замѡжѣк* Кр), *угрѣжѣн* А, *нагрѣжѣна* јѣбука Гр, *загрѣжѣна* ОБ, *јѣ* те ни за шта не *зарѣжѣм* А, немѡ да се *замѣжѣм* Се, *ѡревѣжѣм* стѡку Бож, *увѣжѣм* Бож, *ѣдѣм* да *разрѣшѣм* Кр, *ѡрѣрѣжѣм* За, поред *ѡрѣрѣжѣм* Се.

¹²⁹ Стевановић бележи само облик *кѡзѣ* (Стевановић ИЦД 35).

Стевановић износи да се аналошки облици инфинитива типа *мећаџ* бележе „стално ... и доследно у Зети и Кучима, а почесто ... у Подгорици, Љешкопољу, Братоножићима и Васојевићима“ (Стевановић ИЦД 33). Ми смо, међутим, забележили само неколико примера овога типа: *обрѣаџ* Се, *заврѣаџ* За, *мећаџ* Сл, *врѣаџ* Се А Кр (поред обичнијег: *обрѣаџ* ОБ, *заврѣаџ* За, *мећаџ* Сућ). Стевановићеве примере: *крѣћаџ*, *жваћаџ*, *заирѣћаџ*, *заврѣћаџ*, *долѣћаџ*, *ипролѣћаџ*, *глоћаџ*, *оглоћаџ* забележили смо само у облику *крѣћаџ* Се, *жваќаџ* ОБ, *заирѣћаџ*, *долѣћаџ*, *ипролѣћаџ* Се, *глодаџ*, *оглодаџ* Пе.

129. Новим јошовањем обухваћене су такође све морфолошке категорије у којима је оно вршено (на морфемској граници *ј* стоји иза *р*: *бѣрје* А, *ипѣмѣрје* Се, *Мрамѣрје* Шек, *Јавѣрје* Шек):

грѣбље Бој, *Подгрѣбље* Шек, *шибље* Кр, *здрѣвље* Се Гр, *зрѣвље* А, *дрѣвље* А, *сноѣље* Се, *грѣжђе* Цр, *Зѣбрђе* (село у ГВ), *зѣље* Сл, *камѣње* Сућ Вел, *лишиње* За; *весѣље* А, *орѣње* Бож *рођење* Се; *браћа* Гр Ку, *рѣћак* Сућ Се Вел, *свиња* Ло А Бож; *дѣвљи* крмек Бој, *маравињи* Кр, *госѣодѣњи* Кр, *кокошињи* Се, *ђетѣињи* жѣна Се, *иплѣћѣ* мѣсо Се; *крѣљем* Се, *сѣљем* Кр, *са сѣљем* и *љѣбом* За (чешће *са сѣли* Бож), *машићем* ОБ (поред обичнијег *с маѣџи* Се Сућ).

Сугласничке групе *ѣј*, *бј* (< *ѣвј*, *бѣвј*) у следећим примерима чују се и јотоване: *ѣљан* Бој Се А Шек, *ѣљаница* ОБ, *ѣљанѣина* ОБ, *нављен* Кр, *сѣвљен* Се, *ипрѣбљен* Кр и нејотоване: *ипробљен* Се, *сављен* Се, *нављен* Кр.

На граници између префикса и основне речи не долази до јотовања у следећим и сличним примерима: *одјавѣиџ* Се Кр, *одјављѣвѣаџ* Се, *одјѣвѣк* А, *одјѣдамѣн* ОБ Шек, *сјѣви* стоку Се, *сјѣвѣк* Сућ Гр Вел, *сјѣѣѣили* се Сеочѣни Бож, *сјѣгње* ђвце Се, *изјѣвѣили* на Спѣсовдан За, *зѣ ти изјѣв* Се, *вриѣме* е за *изјѣвѣк* Сл, *вѣс се изјѣричѣм* Гр.

Овим јотовањем обухваћени су и сугласници *с* и *з* (*ѣѣсѣ*, *кѣзѣ*). О томе в. т. 119 и 123.

130. Групе *јѣ* и *јд* у глаголима сложеним са старим *ипѣи*, *идѣм* јотоване су по *ипрогрѣсивном јошовању*. Јотовањем добијено *-ћ* (< *-ћи* < *-јѣи*) прешло је у Васојевићима у *ј*:

-јѣ:- *дѣј* А Кр Вел, *дѣбрѣдѣј* Кр, *нѣј* Цр ЛР Шек, *ѣѣј* Сућ, *ѣрѣј* Бож Вел, *зѣј* А, *сѣѣј* Се. В. и пр. у т. 111.

-јд:- *дѣћѣ* Талијѣни Бој, кат сам се нѣдѣла да ће да *дѣћѣ* Шек, ако се жѣта *нѣћѣ* Бож, нека чѣка шта га *нѣћѣ* Бој, *дѣћѣ* кот кѣћѣ Сл, *дѣћѣсѣмо* Бој, *дѣћѣсѣ* с кѣлима Ку, *нѣћѣ* свѣкра Бој, нѣ га *нѣћѣ* јѣд Бој, нѣ *ѣрѣћѣ* мљѣсѣц Бож, ис Подгѣрицѣ *дѣћѣ* у Берѣне Бој, *дѣћѣ* поснага Бој, мајка ми *дѣћѣ* Се, *дѣћѣ* нѣки младѣћ Вел, *нѣћѣ* пѣшку Бој, порет кѣћѣ *ѣрѣћѣ* А, ѣј, *ѣрѣћѣ* ЛР. Увек је, међутим, *ѣјде* Се, *јѣ ѣјде* Бој, куд ли *ѣјде* Кр, *ѣћѣ* да не ѣјдѣ Ло, *ѣјдѣсѣ* ЛР.

131. *Јѣкавским јошовањем* обухваћени су сви сугласници подложни овој промени. Јотовани лабијали се, међутим, све више губе, чак и у говору најстари-

јих становника. Стевановић још тридесетих година прошлога века затиче овакву ситуацију, поготово, како он каже, у југозападним Васојевићима (Стевановић ИЦД 37). Треба имати у виду да околни говори добрим делом немају ову црту,¹³⁰ као и то да је утицај књижевног језика велики. На терену Васојевића највише смо на ову појаву наилазили у пограничним селима, нпр. у Грачаници.

Примери:

шј>ћ: товари се *ћерају* Бој, стока се *ћера* Бој, не *ћера* се откос Кр, *ено* се *би*за *ћера* ОБ, *ћерају* *љуђе* Гр, *ћерам* стоку ЛР, *ћерали* не Вел, *оћерао* жѣну А, *наћера*-ла га мѣка Гр, *доћера* и (гѣсли) *он* и *укра*си Се, те ме *оћераше* Сућ, *ирећера*но грѣморѣтан Кр, *иолећети* Сућ, *лећети* А, *ирелећети* Пе, *ћешии* Кр А, *штга* ме *ћешило* Сл, *ућешии* Сл, *ућеш*и ме Се, *ћеме* Вел, *иди* сѣмијем *ћеменом* Кр, *оли* *ушућети* Сућ, *ужљубћело* млијѣко Се, *ћескоша* ОБ, *Сућеска* е заћљива ОБ;

ѡ>ђ: *ћѣ* А Кр Ло Вел Шек, *ође* Гр Цр ЛР, *оѡђе* Гр Сл, *онође* Сућ Кр, *иђе* Бој Се, *ниђе* Се Сућ, *неђе* Гр Пе, *ђеца* Сл А Вел Шек, *ђетиѣце* Кр, *ђетиишии* Кр *ђечина* Кр, *ђетииња* жѣна Се, *ђѣва* Се, *ђѣѡјка* А Ло Вел Шек, *ђѣѡчине* Се, *ђѣѡјчѣра* Кр, *ђѣд* А ЛР, *ђѣвѣр* Бој Сл Вел, *ђѣверичић* Се, *неђѣла* Се А, *неђѣлу* *дѣна* Вел, *ионеђѣлник* А, *виђети* Сл Гр, *виђела* се Шек, *иривиђети* се ОБ, *невиђелица* Кр, *зайѡвиђети* ОБ, *ћѣнуш* Бож, *сѣђети* Се Пе Вел, *жуђети* Се.

У архаизму *вођеница* сачувани су трагови јата из старогa форманта *ѡ + н*, који је, иначе, најчешће замењен се *-ен-*:¹³¹ *вођеница* ЛР Вел, редовничку *вођеницу* За, из *вођеницѣ* Кр, у *вођеницу* А, *Вођеничиишии* Кр, *вођеничѣр* Кр, *вођеничкѣ* јѣз Кр. У лексемама *зѡѡжђен* Се, *зѡѡжђена* (метална кашика) ОБ такође се чувају трагови некадашњег јата.¹³² Забележено је *дјѣло* Се, *дјѣлови* Кр, а израз „сѡѡко *ћѣло* на виђело“ увек се чује у овом лику.

У Краљима је забележен пример *дљѣлови*. У Облом Брду је, опет, записано: Нијѣсте мѡгли от *иљѣскобѣ* живљѣт. Појава група *дљ* и *иљ* није непозната нашим народним говорима.¹³³

ѡѡ>ђ: *међед* Сл Ку А, *међѣдина* Се, *међѣђѣ* Се; в. и прим. у т. 81;

ѡ>ћ: *ћѣѡница* Сућ, *ћѣѡко* дрѡво Кр, *убио* га *ћѣѡвачки* Бој, *удѡрали* су *ћѣѡвачке* А, *ћѣѡи* пушка ОБ, *ћѣѡчѣви* Ка, *ћѣѡкуѡѡан* Кр. Међутим, чују се само екавски облици лексема *ѡцена* Гр Сл, *иѡцена* А По, *иѡцењиваши* Кр;

ѡѡ>ћ: *вѣѡѡка* е *ћѣш* на *ѡђе* Гр, *ѡђе* *ћѣшѡ* Се, *рашћѣшѡла* се *крѡшка* Гр, *иѡћѣшѡло* свѣ Сућ, *онѡ* што зѡву *ћѣшници* Вел, *ишћѣшѡш* Сућ, *ћѣшѡ* (белега на глави краве или вола) Се, *ћѣшѡ* (крава која има *ћѣту*) Се, *ћѣшѡља* А, *ћѣшѡња* Бож, *ћѣшѡс* Ку, *ћѣшѡко* Но, *ћѣшѡѡѡ* ЛР.

О групама *сј*, *сѡј*, *зј* в. т. 119 и 123.

¹³⁰ Тако је нпр. у Плаву (Алексић Плав), Гусињу (Ћупић Гусиње), Кучима (Петровић Кучи), Братоножићима (Петровић Брат.); у Колашину се јотовани лабијали срећу само у говору најстаријег становништва, али и код њих ређе од нејотованих облика (Пижурица Колашин 96–98).

¹³¹ Пешикан Правопис 137.

¹³² Исто.

¹³³ В. о томе рад Н. Рамѡића: *О јѡдном иримјѣру јеѡавског јѡшѡѡѡња*. — Јужнословенски филолог, Београд, 2000, кѡ. LVII/3–4, 925–929 и у њѡму наведену литературу.

лј>љ: кйселй љѣб Гр, кукурузницјем љѣбом Бој, колобѣтњй љѣб Вел, љѣшник Се, љейѣше јој нйје имало Бој, љескодѣк Кр, Љѣсковй пѣток Тб, љекѣр Бој Вел, пйшѣ љевайном Кр, пйшѣ љевѣјком Кр, љѣйшѣ А, љѣйче Ло, преко љѣша Бој, све би ме глава болѣла Бој, разболѣше се Гр, оболѣла сам Бој, до колѣна Бој, нијесу вољѣли крс Бој, ирељѣшѣк Сл, уљѣйѣк Се, испрепречѣј дѣље Гр, уљѣгла му е Кр, ѣвце заљѣгѣ ОБ, те смо мљѣли Бој, мљѣкарйна Цр, намљѣш Ку;

нј>њ: Њѣмци Цр Вел, Њѣмцима Бој, њѣмйца (глувонема ж. особа) Се, Њѣмачка А, шњѣгови Ку, сњѣгови Се, шњѣгойѣдан Сућ, сњѣгойѣдан Гр, црвѣњѣш се Се. Редовно је неко А Се, некй Сућ Сл А, нешйшо Гр Се, неколико А, некакй ОБ, некаквй ОБ и сл.;

бј>бљ: бљѣжанија Бој Гр, одѣвлѣн йобљѣгли Гр, йобљѣгла Вел, йобљѣгосмо Вел, он йребљѣгѣ Сл, бљѣж Гр Сл, збљѣг Сл, збљѣга Сл, по збљѣгѣвѣ Бој, избљѣглице А, бљѣше слѣжно свѣ Бој, не бљѣшѣ се, дијете ОБ, обљѣшен Се, обљѣси вљѣсу Бој, бљѣлицѣ Гр, бљѣлошум Се, бљѣлило Се, Бљѣлушина страна Шек, какви бљѣу аврици Сућ, ѣбље стране А, обљѣрѣчкѣ ОБ, бљѣчва Кр, србљѣш Цр А;

йј>йљ: јѣсам йљѣшѣчйла Бој, ѣјдо йљѣшѣ Се, ѣјде йљѣшкѣ Ко Се, отйшла йљѣшкѣ Гр, йљѣшѣчѣње ОБ, пѣ сам йљѣшѣчйла Сл, йљѣсма Се Вел Шек, другѣ йљѣсмѣ немајѣ Бој, йљѣвѣ јѣдан Гр, Марија йљѣвала Сл, йљѣвѣј Вел, йљѣна А Цр, йљѣнѣч Ко, ойљѣнйш Ко;

мј>мљ: трй мљѣсѣца Бож, на мљѣсйто А Ло, мљѣра Ко, мљѣшѣвина Цр, мљѣшѣйца Сл, намљѣсйшй Се, йомљѣрали су Кр, намљѣра А, ѣмљѣсйто њѣга, мљѣсйто Јовѣновѣ главѣ Бој, смљѣсйта Бој, загрмље Сл, нйје умљѣла да ткѣ Бој, не би тѣ умљѣла Вел, замљѣрио се Бож, не умљѣде Бож, на йримљѣр Бој, засмљѣшују Се, замљѣрка Бож, намљѣшѣј Сућ, йремљѣсйшй Се;

вј>вљ: пунѣ вљѣшѣр Пе Вел, вљѣшѣр Шек, вљѣшѣробѣјан ОБ, Вљѣшѣрнице Гр, ѣе ѣшу да вљѣкѣм Бој, не мѣгу да вљѣруем Шек, сад је овѣ вљѣшѣйѣчкѣ Бој, вљѣнчаница Кр, ѣн је вљѣш Сл, зѣвљесе Се, не да му сѣвљес Се, жйвљѣш Вел, жйвљѣло се Гр, освѣшѣлѣћй мѣѣк Кр, двљѣсйта А Ло Шек;

Чују се и нејотѣвани лабијали: фйно бјѣше Гр, ѣни бјѣју на цијѣни Гр, ка смо бјѣжѣли ис Пѣћн Сућ, йјѣшѣчйло се Гр, йјѣвѣч За, йјѣвѣмо Сл, трй мјѣсѣца Сл, жйвљѣли Гр.

Групе шй и жд

132. Стара група *st' има рефлекс шй:

шй-: шйѣй Се Сућ (обичније мачѣга), шйѣййну по мѣне За, йошйѣйљем се Бож, йошйѣйѣм се Сућ;

-шй-: огњйшйше Се, грабуљйшйше Гр, косйшйше Кр, сйрнйшйше Се, йлѣндйшйше Се, сйрйшйше Пе, гѣшйшѣрица А, јѣшйшѣрица ОБ, шйшѣта Пе, шйшѣйшйшй Се, шйшѣне ОБ, шйшѣнйш се Сућ, кошйшйш Кр.

У примерима типа йушйшйш -шй- је аналогијом унесено из трпних придева ових глагола: зайушйшйш Се, што йушйшйшйше Гр, неће га йушйшйш Бој Сућ, йушйшйшйшйш ОБ, сйушйшйш врећу Бож, расйушйшйшйш Се, расйушйшйшйш Вел, йоушйшйш мѣло Пе, йроушйшйшйш сам воз Сућ.

133. Рефлекс групе *sk' такође је *шш*: *вошћанā* свијећа Сућ, *шћица* А, *ишћем* љеба Се, немōте да *ишћете* Се, коē *ишћу* по селу Се, *уфшћати се* Ћу, *ишћати* Ћу, *фришћати* Ко.

134. Рефлекс *шћ* јавља се као резултат *иодновљеног јошовања*: *гшћи* Се, *чешћи* Бож, *кршћен* А, *кршћене* Кр, *Кршћене* Шек, *кршћеница* Бој, *исирекршћā* тō Се, *ирекршћен* А, немō *укршћати* Се, *овлашћен* Се, *ишћено* псето А, немō *ишћа* стōку Кр, *ишћа* коње у отаву Кр, ја вас *ишћам* Бој, не *ишћа* га А, *ишћа* ли та каца? Сл, *ишћју* пашчад Кр, *ишћеница* Се, *ишћеник* Кр, нимало не *ишћ* ОБ, нње *ишћ* Вел, *ишћати* прилику Кр, *ишћати* Се, *ишћам* низ валу Ко, *ишћ* Кр, *ишћ* Кр, златно *ишћене* Кр, *ишћене* А, *ишћен* ЛР, с *ишћем* Сућ, с *ишћем* Кр, *ишћен* рамагиз Сл.

135. Група *жд* (као резултат старијих и новијих процеса, како фонетских тако и аналошких) забележена је у следећим примерима: *бржди* вода и-земље ОБ, *брждина* Кр, *звјжди* га у ногу Гр, *ижд* она *ижданац* Радисава ОБ, ојдо да *ижд* овце Гр, да *ижд* стōку Ку, *ижд* овце А, не би *ижд* да *ижд* Сућ, *ижданик* А, *ижданац* Се, *ижданац* Се;

ижд А Ло, у *ижд* од зорē Сућ, *ижд* очима Пе, не *ижд*, нō иди Кр;

ижд право за Подгорицу Се, *ижд* те *ижд* Пе, да ми да *ижд* цигар Сл, *ижд* *ижд* *ижд* Се, немам *ижд* цигар За, *ижд* свијетло Сућ, *ижд* *ижд* Вел;

ижд Кр, *ижд* Се;

ижд се (мешкољити се) А, *ижд* Плавогусињани Пе.

136. Група *жћ* добијена је *иодновљеним јошовањем* у лексеми *ижд* Кр ЛР Кр Сућ Бож.

СУГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ

137. Познато је да током историјског развоја нашег сугласничког система судбина разних сугласничких група није била истоветна. Неке су сачуване од давнина (у Васојевићима, нпр., *ишеница*, *иси*, *ишати*), неке су се упрошћавале испадањем појединих сугласника (на нашем терену, нпр.: *ишца*, *ишца*, *ишца*, *ишца*, *ишца*), а неке су се, опет, као нове стварале. Стварање нових сугласничких група одвијало се углавном путем асимилације (овде, нпр. *ишца*, *ишца*, *ишца*) и дисимилације (*ишца*, *ишца*, *ишца*). Изговор појединих сугласничких група на испитиваном подручју олакшан је и уметањем секундарних сугласника (*ишца*, *ишца*, *ишца*). Аналогја је, такође, и овде имала видну улогу (*ишца* према *ишца*, *ишца* према *ишца* и сл.).

У даљем излагању покушаћемо да дамо преглед што већег броја сугласничких група у говору Васојевића полазећи од оних на почетку речи, затим наводећи оне у средини и потом оне на крају речи.

Сугласничке групе на почетку речи

138. Сугласничке групе на почетку речи у већини случајева су претрпеле извесне промене. Неке промене су захватиле целу територију Васојевића, а неке само поједине делове. Стање илуструју следећи примери:

бз-:¹³⁴ *обзѡва* Кр, грађили смо пушкарѣ од *обзѡвѣ* Кр, у потоку растѣ некака *обзѡвина*¹³⁵ Кр, на *обзѡвину* се нећемо угријат Сућ, *Обзѡвак* Тб, *обзѡвина* ЛР;

вл- и *вљ-* видети у т. 80;

зд-: *ћѣ* сам дошла За, *ће* ово штала Бој, *ће* ђу да вљекѡем Бој, *ће* ни је кућа Бој, *ћѣ* ти је чѡек? Бој, *ћѣ* ти је грѡб Бој, *ће* но спѡменик Бој, не знам *ће* бљѣше Ку, *ће* ѡјдѣ Бож, кажите ни *ћѣ* су Шек, продадни *ће* ѡвцу *ће* краву Шек, *ће* прѡђе Шек, *ће* има ЛР, *ћѣ* е Мрченѡ гѡра Ло, *ће* су куће прѡвили Ло, не знам *ће* е бѡиѡ Вел, *ће* е закукала Вел, *ће* родитељи били мѡгућни Вел, *ће* онѡ Мијѡјлова шћѣр Кр, *ће* е имало Сл, *ће* ми нѡсѡ ѡвцу Сл; *дѡња* А Се Кр ЛР, слѡткѡ о *дѡња* Се;

гл-: *глистѡра* Се, пуно *глистѡра* Се, Измиљѣле *глистѡре* пѡслије кишѣ А, *Глистѡре* прерѡдѣ свѡ зѣмљу Сућ, *глистѡа* Бож Сућ Сл, *глистѡе* Кр, Бѡгме је некако *глистѡа* За, Онѡ му е женѣ нешто *глистѡсто* ОБ;

гн-: а) *гној* Сл Се Кр, тѡ ти *гнои* Кр, *гноити* њиву Ку, Кад изјѡви *гној*, неће те бѡлет, Развѡкли смо *гној* по њиви, Мѡже се *гнѡти* (догодити се, десити се) да наш народ бљѣжи из Метѡкије кѡ четрдес прѡвѣ, Мѡже ти се *гнѡти* да се са ш њиме спријатѣљши;

б) *гњѡвѣздо* ЛР Кр, тичѡ *гњѡвѣзда* Сућ, немѡте ју *гњѡвѣздити* Пе, Кр ЛР, *гњѣцѡв* лѣб Се, колачи су *гњѣцѡви* Се, качѡмак је *гњѣцѡв* Бож, *гњѡлѣ* крушке Вел, кѡ *гњѡлѡ* крушка Се, *Гњѡли* поток Кр, *Гњѡлѡ* бѡра Кр, Усудѡти овѣ грѣде да ти ѡвђе не *гњѡју*, Пребили га, пѡ сѡд *гњѡје* из бѡбрѣгѡ Пе, Онѣ јѡбуке у трап пѡчѣле да *гњѡју* За, *гњѡлѡча* (гњѡла крушка) Сл, Избирѡ тијѡ *гњѡлѡчѡ* пѡ јѣши Се, Найђѡ на некакво *гњѡлѡшитѡ* ОБ, Порет потока, има *гњѡлѡшитѡ* Бож, *Гњѡлѡшитѡ* Кр, преко *гњѡлушитѡ* А, Осушила се тѡ *гњѡлушитѡ*на, мѡже се прѡј А, *гњѡда* Кр; Онѡ е ѡбични *гњѡдѡр* ОБ; Дѡђѡше нѡ влас *гњѡдѡри* Се.

гр-: а) Јѡ ѡјдо у *грѡбље* Гр, туђѡ *грѡба* не дирѡ За, Није ни преношен у старѡ *грѡбље* Бој, да ти знадѡ *ћѣца* *ћѣ* ти је *грѡб* Бој;

б) *згрѡбница* Се Сућ Сл Ку, Начиниѡ е *згрѡбницу* Кр, Ту е *згрѡбница* Бој, начиниѡ му *згрѡбницу* Бој; Мѡра да се рѡди *згрѡбница* Ма;

дл-: а) *длѡн* (свуда), *длѡке* (струне на гуслама) Кр, немѡ омѡстит *длѡке* Тр, *длѡка* (влас — свуда), по *длѡци* Ко; чује се и *длијѣтиѡ* Се;

б) *глијѣтиѡ* Се Кр Ло Вел, *глијѣтиѡ* А; Наѡстри овѡ *глијѣтиѡ* А, Издѡуби овѡ јѡш мѡло *глијѣтиѡ* Пе;

дм-: а) *Дмиѡра* Тр Бој, о *Дмиѡровуднѣ* Бој, о *Дмиѡровудѡну* Бој, до *Дмиѡроваднѣ* Кр, Стѡное *Дмиѡров* Бој, ѐ, Дмиѡре! Кр, *Дмиѡрова* стиђѡна Шек;

б) *Миѡра* Се, *Миѡре* За, *Миѡровић* Се;

¹³⁴ О присуству основе **бъгъ* у словенским језицима в. рад Д. Петровића: *Прасловенска основа *бъгъ 'zambisus' у данашњем словенском свѣту*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1990, књ. XXXIII, 363–368.

¹³⁵ Стевановића је забележио *овзѡвина* (Стевановић ИЦД 58).

- др-: *ждриѝци, ждриѝци* Кр;
 жб-: а) *жбун* Се Сућ, *жбунѝ* Се, *жбир* Се;
 б) *џбун* Кр, *иза џбуна* Се, у онѝ *џбун* Се, *џбунк* ОБ, *џбир* ОБ;
 жг-: а) *жгадија* Се, *жгам* (накот) Кр, *жгѝравица* Се, *жгѝл* (јадна, бедна, трошна кућица) ОБ;
 б) *ждља̄в* А *ждља̄* А Ко *ждља̄вче* Кр;
 в) *џдља̄в* Се, *џдља̄* Сућ;
 жд-: *ждрѝши*, *ждрѝшо* сам кѝпу качамака Кр, *ждрѝнуѝ*, *ждрѝни* тѝ у два-три залагаја За, *ждрѝкати*, *ждрѝка* вѝду ОБ;
 жл-: *жлѝјѝб* Кр, *жлѝјѝзда* Се, бѝна од *жлѝјѝзде* испѝд грла За;
 жм-: *жмѝриѝ* Се, ливѝда *жмѝри* Гр, каца *жмѝри* Гр, ја вѝлим *жмѝре* меснѝте Сућ, *жмѝрек* ЛР, *жмѝрѝ* Кр;
 жњ-: (однос облика **žeti* и *žpet*) *жњѝварица* Ко, *жњѝварице* Се Тр, *жњѝвар* ОБ, Мѝло пѝ ѝе и код нас *жњѝѝва* Ко, Сѝ ѝе још мѝло *жњѝѝва*, Нѝмѝ сѝд *жњѝѝвѝ* кѝ некѝд, А, Јѝлѝ е бѝла дѝбра *жњѝѝварица* Бож, У Србију жњѝ *жњѝѝвари* са *жњѝѝварицама* Кр, Зѝви *жњѝѝварице* да рѝчѝмо;
 зл-: а) Завлѝдѝла некакѝ зглѝба у нѝрод Кр, женѝтна пѝна зглѝбѝ Кр, Мѝлѝ е зглѝбна ОБ, зглѝбљив Сућ, ѝозглѝбан Се, ѝозглѝбна колико е тѝшка Се, како е ѝозглѝбно, Бѝже! За, Сѝѝ су ѝна зглѝбљивѝ Се;
 б) злѝшук ОБ, зловрѝменица Се, злѝшѝро За, злѝшѝан За, озлѝѝѝен Се;
 зн-: *знаѝ* Ку Ђу ЛР Вел, *знам* Гр За Се РМ, *знавен* Кр, *знавѝно* овѝ дијѝте ОБ, *знашица* Кр, *знање* Се, *знамѝње* За, *знамѝниѝ* Се;
 зр-: а) *зриѝ* колѝмбоѝ ОБ, Оѝе л овѝ колѝмбоѝ вѝше *зријѝваѝ* ОБ, *зриѝ* урме-тин ЛР, шљѝѝѝе *зријѝвајѝ* Гр, шљѝѝѝе *зрѝле* Сл, *зриѝ* чѝек Кр, *зрака* Кр, у *зраку* од зорѝ ОБ;
 б) *здрѝнуѝ* Кр Вел, *здријѝваѝ* Сл А Вел, Вѝѝе е *здрѝло* Се, Овѝ шљѝѝѝе су *здрѝле* Се, Пасѝл ми је *здриѝ* Гр, Тѝ бљѝше *здриѝ* чѝек ЛР, Кѝд *здријѝвајѝ* овѝ кру-шке? *Здријѝвајѝ* колѝмбоѝни ОБ;
 в) *ждрака* Се А ЛР Вел, у *ждраку* од зорѝ Кр, *ждракнуѝ* Сућ, *ждракнѝ* очѝма Се, *ждракнуѝ* очѝма Се, *ждракну* нѝ нас Кр, *ждралакнуѝ* Кр, *ждралакнѝ* очѝма ОБ, станѝ па *ждрала* Пе, шта *ждралаш* Пе;
 кл-: *клијѝшиѝа* Се Сл ЛР, заклѝпи *клијѝѝ* ОБ, ѝ *клијѝѝ* Кр, *из клијѝѝи* За;
 кѝ-: *шѝѝ* Бој Се Сућ А ЛР Вел, имѝла *шѝѝрку* Бож, ко *шѝѝкѝ* Шек, *ѝкаше* му *шѝѝри* Гр, рѝкнѝ *шѝѝрама* Гр, от *шѝѝри* А, даѝ *шѝѝрима* А, са *шѝѝром* Се, двѝѝе *шѝѝри* Бој, тѝмо су *шѝѝри* Бој, ко *шѝѝрѝ* Бој, Павѝѝѝѝѝѝ *шѝѝ* Сл, роѝѝнѝ *шѝѝ* Сл, шѝѝ *шѝѝри* Ку;
 мл-: *млѝд* Цр Сућ Ку ЛР, *млѝда* удовѝца Шек, кѝпи *млѝди* Вел, *млѝдиѝ* Вел, *млѝдѝс* Се Тр Пе, кѝ да е старѝло пѝ се *млѝдиѝло* Кр, имѝло е *млѝдѝѝѝи* Гр, *млѝдина* ОБ, *млѝдѝнче* Пе, *млѝдуѝѝкаѝ* Кр, ѝвца *млѝдуѝѝкаѝа* Кр, *млѝѝѝѝѝѝ* БК, шта *млѝѝѝѝѝѝ* Се, свѝшѝга *млѝѝѝѝѝѝ* Пе, *млѝѝѝѝѝѝ* Ђу, не *млѝѝѝѝѝѝ* Сућ, *млѝѝѝѝѝѝ* га Сл, *млѝѝѝѝѝѝ* пшеницѝ ОБ, *млѝво* Се, *млѝѝѝѝѝѝ* чѝѝѝѝ Кр;
 мн-: а) Јѝ *мнѝм* е су и стријѝѝѝѝѝѝ Бој, Он *мнѝ* е се нѝшѝто дѝсѝло БК; *Мнѝо* сам е ѝе дѝсѝд дѝј Сућ;

б) *Млим* е ћеш бит добар домаћин Кр, Ја *млим* е је он веј заруњао Бож, *Млим* е ће баба умријет За, Ја *млим* — ти си паметни од њи Се, *млого* јада Бој, *млогѐ* е басмарила Кр, *млого* се јада виђело Се, *млогѐ* је та превео ОБ, *млогѧ* Васевчад Бож, *млого* е погинуло Шек, боље *млого* нò ја ЛР, *млозина* Сл, *мложии* Сућ;

ис-: а) *исѧ* Бож, *исѧшо*, *исòглав*, *исòглави*, *исòглава* Кр, *Псоглава* Ув, *Псоцки* поток ГП, *Псошовић*, незванично презиме Лабовића ОБ, *исѧ* гòсте Се, *исòва*ла е Сућ, *исòва*ли се А;

б) *ицѧшо*, лану *ицѧшо*, *ицѧју* ЛР, *ицòва*ли Ло;

ий-: *ийца* Бој А Се Сл ЛР Вел Шек, *ийчица* Кр, *ийчѐ* гнијездо, *ийчѐг* млијѧ Се, *ийчићи* Се, *Тичѧ* главница Ме;

ич-: а) *ичѧ*ла Кр Ло Сл, *ичѧ*ла Се А, кат *ичѧ*ле зунзарѧју Кр, *ичелињи* мѧд Се, *ичелињи*ак Сл;

б) *чѧ*ла ЛР, кот *чѧ*лѧ, *челињи*ак Се;

иш-: а) *ишеница* Кр Се Гр А Сл Вел Шек, сѧјѧли смо *ишеницу* Вел, *ишеницу* убила маћа Се, говѧда извршѧла *ишеницу* Кр, *ишенични* љѧб А, *ишеничени* љѧб Кр, *ишеничнога* љѧба Ђу, *Пшеничишѧ* Пе Гр, *Пшеничина* РМ;

б) *изнѧсѧ* шеницѧ Бој;

в) *иченица* Ло Ка, *иченични* љѧб ЛР, *Пченичишѧ*;

св-: а) *Цвѧшо* (хип. Свето од Светозар);

б) *сврѧ*ка Се, *сврѧ*ко јѧдна, *сврѧчѧ* гњијездо Гр, *сврѧчѧ* Сл; *свишѧ*к;

У књижевном језику уобичајена именица *цвекла* у Васојевићима гласи *свѧкло* Кр А, *свѧкло* е здраво Се. Почетни сугласник *с* налази се и у изворном грчком облику (гр. σευτλον = нгр. сеуклон), задржан је у стсл. (свѧкль), а има га и у албанском (*sefklë*)¹³⁶;

ск-: *скòшу* јѧдан Се, *скакаш* Кр, *скòчи* Гр, Треба љући да *скòчѧ* А, *скакавац* Се, *скиишница* Кр ОБ Пе,¹³⁷ *скиишарош* Се, вòлѧ да *скиишѧју*, *скайулаш* Кр, *скайѧни*је Кр, *скайѧш* Се Сућ, Ту би живио докле *скайѧ* Се, *Скòро* е тò бѧло За, *скòбла* Пе, *скобрѧш* Се, *скòзна* Сл, *скòнцаш* (с муком прибавити) Кр, *сколофија* ОБ, *скòйòс* (снага) Гр, *скòрбѧш* Пе, *скòрѧ*ла (погрдан назив за мршаву женску особу) Цр, *скòруйѧча* Ђу Ку Пе, *скѧба* (овчија кожа са неостриженом вуном, мршава овца) Сл, да *скрòиш* Се, *скрòб* Кр; тò му е од *скòро* Бож, *Скòро* свѧки дѧн ѧдѧм на жѧлбе Сућ, *Скòро* на свѧкѧ жѧлбу допѧрѧ ОБ;

сквр-: а) *цкврѧ* (стсл. *сквѧзньнѧ* 'окаљан, ружан, гријешан' Скок III 276), 'змија': *измиљѧ*ле *цкврѧ*е Кр, 'лоша подла особа': Рѧдѧва ми *цкврѧ*а пòкраде јѧбуке ОБ;

б) *скврѧ*ла ми се ўста Гр;

скл-: а) *цкљѧд* Кр, ў *цкљѧд* ОБ, Јѧбучки *цкљѧд* (топ. у Веруши у ЛР), *Цкљѧде* (топ. у Кош), Застòпи уз тѧ *цкљѧд*, да чѧљѧд не падају Кр;

б) *скљѧйѧц* (плик од опекотине) ОБ, *склѧчка* (клопка) Се, *скљѧйчиш* се Ђу;

¹³⁶ Према Скоку, Фасмер сматра да је почетно *ц* у овој лексеми, карактеристично за многе српске говоре, добијено према *цвѧтѧ* (Скок I 283). Оно је, иначе, карактеристично и за хрватске кајкавске и словеначке говоре, као и за бугарски а и за мађарски језик (Исто).

¹³⁷ Ове лексеме Стевановић је забележио са *цк-* (Стевановић ИЦД 53).

сл-: шљива Ку Гр Се Бож, три врсте шљива Гр, шљиве зрїјевају Се, шљиве зрїле Кр, посеко̀смо старе шљиве Гр, шљивова̀ ракија Сл, домаћа шљива ОБ, до-не́си ми шљиву Сућ, шљивова̀к Кр, да потрџи́мо шљивова̀ке Кр, те не ови шљивова̀ци спа̀сише Кр, Шљивна̀к Ка, Шљиве (топ. у Кр)¹³⁸;

см-: а) смо̀к Се Сућ Кр ЛР, смо̀ла Се, смї̀ље Кр БК, Смо̀љевице А, уза Смо̀љевице Бој;

б) цмѝљети Кр, са̀мо што цмѝли ОБ, цмѝлиш очїма Кр, Цмѝљана (име), Цмѝљица Бож; На̀ш је во̀ засу̀дио на Цмѝљевицу Кр;

сн-: а) снї̀јез Кош Ку ЛР, снї̀јети Пе;

б) слї̀миш Кр Се, слї̀ми се Кр, слї̀миле се поња̀ве Гр;

си-: сї̀йца Сл Се, пу̀но сї̀йца̀ Ђул, сї̀йцо̀гуз Пе, сї̀йцо̀гуза За;

ср-: сра̀мота Се Кр, сра̀мотно Се, срѐшањ За, срѐшња би била Сл, срѐшњо бїло дабо̀гда! Кр, сра̀мота̀ е Се, срѐшња дру̀га Кр, срѐшња била дабо̀гда Сућ;

стик-: а) стѝакло Кр Вел, стѝакло Шек,

б) цк̀ло от прџо̀ра ОБ, сломѝо цк̀ло Кр, цк̀ли се пртѝна Гр, цк̀ле ти се оци Гр, цк̀ли се во̀да Се;

стир-: стѝреца̀ш Сућ, шта стѝреца̀ш Се, стѝркнүти (штрцнути) Бож, стѝркнүла сам мало варенѝке Бож, начинѝо сам стѝрца̀љу ОБ;

шк-: а) ко̀ е бї̀о, ко̀ е мо̀га, ка̀ко ко̀ йма̀, шта ко̀ шће́не Бој, ко̀ ўзела па̀ре? За, ко̀ изѝђе Сл, ко̀ о̀ће Сл, ко̀ е доша̀? Сућ;

б) шка̀ш Бој Сућ, шку̀ жене Се, шкѐ дџекице Бој, шка̀ла јесам Гр, шка̀ла јаста̀ке Шек, шкѝше Се, су̀кна су се шка̀ла Кр, шка̀нина Сућ, шка̀чица ОБ;

хш-: а) шшї̀о Се Сућ ЛР Вел Шек;

б) кшї̀о ЛР;

хшј-: а) шћ̀ели ју запа̀ли Бој, не шћѐ убит Бој, шта ко̀ шће́не Бој, а̀ко ме шће́не послу̀ша̀т Сл, не шће́ше с кра̀вама Сл, не шће́ше да попи́ју За, сва̀коџ би шће́ло да жи́ви фїно Вел, шће́ли ЛР, о̀ни не шће́ше Шек, кат шће́не да узаври Шек;

б) кћ̀ела ЛР;

чвр-: чвр̀с Се Кр ЛР, Стџї̀ чвр̀сто Кр;

чл-: 1) чџек Се Кр Вел Шек, чџе́к А Сл Вел, чџече Се, с чо̀еком Сућ;

2) а) чклана̀к Кр, око чклана̀кџ Кр, чклан порџдицѐ ОБ ЛР, једана̀с чклана̀воџ За, йма̀ пет чклана̀воџ фами́лије Сл;

б) шклана̀к За, озглиједѝо сам шклана̀к За;

в) члана̀к од ногџ Тр, чланѝци А, члан па̀ртијџ Сл;

шк-: а) шко̀ла Се Сућ Ку ЛР Оп, не завр̀ши шко̀лу ОБ, завр̀шио е шко̀лу Кр, шко̀ла на Кру̀шево Гр, у шко̀лу Вел, двї̀је го̀дине йма̀м ти шко̀лџ Вел;

шко̀лован А, један ми је бра̀т шко̀лован Оп, ђџцу шко̀лова̀ли Кр, ја га шко̀лова̀ла Вел, си́на шко̀лова̀ле Шек, он се шко̀ловао Шек, шкѝљиш Се, шкѝљи Ко, шкр̀б, шкр̀ба̀в Се, шкр̀бо̀ња Сућ, шкр̀бна Се, шкр̀кнүти Кр, шкр̀кнүше шти́це ОБ, шкр̀кнү зу̀бима Бож, шкр̀чи зу̀бима Сућ, шкр̀че ови прџо̀ри Се, шкр̀кџшшї Бож;

¹³⁸ Стевановџу тврџу да се „свугде где се ови дијалекти простиру каже ... слива место шљива“ (Стевановић ИЦД 41) нисмо могли да потврди́мо у испитиваним пунктовима у Васојевїи́ма.

140. Дисимилативне промене су знатно ређе. Захватиле су сугласничке групе *мн-*, *дл-* и *сн-*. Група *мн-* је дала *мл-* (*млого*, *мложити*, *млим* поред *мни́м*) и тиме се изједначила са старом групом *мл-*. Тежња ка уједначавању сугласничких група *мл-* и *мн-* и њиховог свођења на једну карактеристична је за многе српске говоре.¹⁴⁰

Група *дл-* је промењена у *глијето*, а у другим лексемама се чува.

Група *сн-* дала је *сл-*: *слимити*, али *снијег*.

141. Што се тиче упрошћавања иницијалних сугласничких група — на целој територији доследно се упрошћавају само групе *йш-* (*йшца*, *йшчи*), *шк-* у заменици *шко* и *гд-* (*ђе*, *дјуа*). Спорадично се упрошћавају *йш-* (*шеница*, поред чешћег *йшеница*) и *йч-* (*чела*, *челињак* поред *ичела*, *ичелињак*). Група *дм-* у личном имену *Мийшар*, као и у одговарајућем презимену, упрошћава се, према информацији испитаника, тек у новије време. Тако су, нпр., *Мийшровићи* са Сеоца некада били *Дмијшровићи*¹⁴¹. Информатор Драгиња Фолић каже да је „од *Мийшровића*, Драга *Мийшровић*, Баца *Дмијшровића* шћер“.

У *шкати*, *шканица* и сл., иницијална група се чува као и у добром делу српских говора.¹⁴²

142. Изговор неких сугласничких група олакшан је уметањем секундарног сугласника: *зглоба*, *здрйо*, *чкланак*.

Секундарни сугласник забележили смо, осим наведених *ждријцац*, *згрбница*, и у лексемама *здговор*, *зdogоворити се* и сл., поред *ддговор*, *dogоворити се*:

Имали су они некакав *здговор* Кр; Отишли су на некакав *здговор* За; Ка да се нисмо *зdogоворили* да дођеш? Кр; Они се овђе *зdogовори* За; Једва се *dogоворили* А; *Дdogоворили* су се да се не даривају Пе; Радили смо *ддговорно* Бож.

Лексема *вириши* у Васојевићима гласи *звирей*: *Звирйо* е проз рупу ОБ, *ђе* ти *звирй* Сућ, *звирина* Пе, затисни *звирину* Се.¹⁴³ Забележили смо и облик *квириш*, *йриквириш* Кр.

¹⁴⁰ В. Ивић Фонологија 450.

¹⁴¹ Према саопштењу Божицара Зовића.

¹⁴² Аутори монографије о Банату различито понашање групе *шк-* у заменици *шко* и глаголу *шкаши* објашњавају двама чиниоцима: „Прво, коси падежи заменице никад нису ни имали *ш-* (кога, кому итд.) И друго, често употребљаване заменичке форме, које се уз то у много случајева изговарају с редуцираним акцентом, природно су склоне гласовној редуцијацији. Међутим, разлику не треба тумачити позивањем на облике с префиксом као *ошкати*, који би подржавали *ш-* у формама без префикса. Наиме, и у сложеним заменицама као *нешко* или *нишко* група *шк* долазила је у медијалном положају, па ипак утицај тих облика није спасао *ш* у *шко*, и чак је и у тим сложеним облицима ишчезло *ш* под комбинованим дејством простога *ко* и косих падежа као *некога*, *ником* итд.“ (И-Б-Д Банат 359).

¹⁴³ Облик са з чест је у нашим говорима. Бележи га и М. Станић у Ускоцима (Стан. М. I 264). У РСАНУ је потврђен неколиким примерима, махом са Косова и из Црне Горе. Забележен је и у РМС као покрајинска лексема. Често се овој лексеми додаје и сугласник *г* (*звириши* и сл.) (Реметић Шумадија 185, Симић Левач 176, РСАНУ; РМС итд.).

Судбина група *чр-* и *-чр*

143. Старе групе *чр-*, *чр-* дале су у највећем броју случајева *чр*, што је својеврсна асимилацила сугласника *ч* према сугласнику *р*.¹⁴⁴

црвен Пе Ку Ђу, *црвеница* Пе, *црвѣн* се прла зову *црвенице* Пе, *црвеноглави* Се, *црвеноглавиле* Се, *Црвѣн* стиѣна Шек, *црв* Ђу А, нѣмā у њи *црвѣ* Се, *Црвѣвине* топ.;

црн Ђу Бој, *црн* мās Ку, у *црн*у боју Пеп, *црном*ањас Тр, *црнга* на мајку Се, она се *црнојка* рāздеве За, ау, *црну*љо, шта ће те нај! Кр, *црн*о омрченā ОБ, *црн*о омрченī Се, вѣликā *црн*авина од Нāијѣ ЛР, *црнош*љива (трњина) А;

*црѣш*ња А Се Сућ Бож, Пōп је за вāкем одрѣдио *црѣш*њу на Бāре Милићеве За, Појѣдоше ми гāлци *црѣш*ње Се, прејѣло се *црѣш*ањā Сућ, *црѣш*њодвāк слабо грїје Кр, *црѣш*њодви топ Се, *Црѣш*њевево (село у ГН), *Црѣш*њевѣк (брдо и насеље у ГН), *Црѣш*њевѣк и Лїса су водоразлив између Лїма и Тāрѣ Кр, Извукā би топ навр *Црѣш*њевѣка Сл, Један дио нāшїјā *Црѣш*њевāцā бїли су двостоїлицāши Тр;

*цриј*ѣво Се, Крчѣ ми *цриј*ѣва од глāдн Пе, *цриј*ѣмоша Ку А Се, *црей*уља (врста траве) Кр, *Црей*љива долина БК. Чује се подједнако и *сриј*ѣмоша и *срей*уља. *Срей*љивā долина је наведени топоним из Бара Краљских, само га неко изговара на један неко на други начин. *Сриј*ѣмошњāк и *Сриј*ѣмошова долина су топоними у Забрђу.

Сугласничке групе у средини речи

144. Већи број медијалних сугласничких група претрпео је извесне промене. Те промене су извршене, пре свега, путем асимилације (посебно африкатизације), дисимилације и упрошћавања група испадањем једног или више сугласника.

-*вљ*-: Вријѣме се не *иопр*вљā Кр, Немō му *ост*вљāш млдо вареникē А, Што *ст*рављеш ту ђѣцу? ОБ, Што се *рас*вљāш? Она е *иод*њвљена у богāштину ОБ, Вāсо *нев*љештїо кōсї Бож, Се, Вїћāли су *д*вљѣга крмка Се, *дв*љѣшта Се Сл Сућ Кр ЛР, *ж*ивљетї Гр, *дож*ивљетї БК, От стōкē се *ж*ивљѣло Гр, *ж*ивљѣли смо Сл, з *др*вљаника Кр, Дāї Боже *зд*рвља Бој, Сāме *из*јављују За, *и*рвљешче Сућ. В. и прим. у т. 131.

У ЛР смо забележили облик *дв*љѣшта.

-*гд*-: Група је и у средини, као и на почетку, упрошћена и јотована доследно на целој територији Васојевића: *и*ђе, *н*ђе, *ион*ђе, *ђ*ђе, *ио*ђеђе, *ни*ђе, *св*уј, *св*уђе, *д*свуј. Примере в. у т. 346а.

-*гм*-: а) *б*ѣгме (поред *б*ѣгами): *Б*ѣгме ћеш ми плāтит Се, *Б*ѣгме ћеш одит Бој, *Б*ѣгме е био бāн љуцкї Кр, *Б*ѣгме му она жена грдна Тр, *Б*ѣгме ти је ту грдно Ђу, *Б*ѣгме јō е чѣок некакав грдо ОБ, *Б*ѣгме је био грморāтан (неспретан, незграпан) Кр, *Б*ѣгме мōже и да изије Пе;

б) *б*ѣме За (једном забележено).

¹⁴⁴ Исп. Младеновић Елементи 423.

- гн-: *нагњијездѝла Се, Врагокљѝуна се сама нагњијездѝла Се, Нагњијезди кѝокошку Сућ, ђе се ова угњијездѝла Бож, угњијездѝше се Бој, ала си га угњеѝла Се, Сагњи́ле ти јабуке Сл, Сагњи́ле му цигѝрице от пића Се;*
- гњ-: а) *јагње Се Сл Кр ЛР, јагња́д А, имају јагња́ди Кр, по петоро јагња́ди Шек, Нема́ јагње́ша Тр, јагње́це ОБ, ојагњи́ш се Се Бож, сјагња́ ОБ, јагње́шину А, Јагњи́ло (топ. у Ло);¹⁴⁵*
 б) *бала́чи јања́д, тка́ла јања́д Вел.*
- дн-: а) *да́нѝ ка́ко кѝ има́ Бој, да́не ми ма́јка Бој, има́ је́на плани́на Бој, је́но два мље́сеца Бој, по је́нијем чо́еком Бој, је́но три-чети́ри го́дине Гр, ба́ба је́на би́ла Бој, је́на во́јска Сућ, у је́ну пе́шину Бој, је́нога ста́рога ўзе́ла Бој, ме́чка ўби́ је́нога волово́тка Кр, је́но три го́дине Гр, оти́ша на је́ну ... го́ре што зове́мо Ку́кавица Вел, да му се да́не Бој, ка *иогле́ну*, не́што из оне́ го́ре ђј, ђј Сл, *иогле́ни, иогле́ни*, ни́ђе Вла́да не́ма Сл, *иогле́ни* каки́ су За, *иогле́ну*, све́ бље́жѝ Бој, *иогле́ни* шта е громо́битѝна́ Се, *и́анѝш* Се Лу Кош, кат *и́ане́* но́ј Кр, *и́рейанѝш* БК, ако *би́нем* жи́в Бој, све́ што га *зайа́не* Кр, је́ ми се мо́мек дои́а́ни Бој, да и не́што не *и́рейане́* Се, да ми не *и́ане́* ра́ша Кр, сви́ се скѝпи́ли *за́но* Бој;*
 б) *по ма́ло лѝба да́дни Бој, ду́шу да́дни Бој, ја́ да́дни онѝј ђе́ци Се, Бо́г да́дни За, да́дне Зо́ру Сл, гла́дно се, жѝ́дно се Се, гѝ́де ми оста́ гла́дно Се, има́ гла́дно дѝ́бље но́ дру́ги Се, ако зна́днем, ја́ ћу ви ка́за Сл, зна́дни да ће́ врије́ме Се, је́дно з дру́гијем Гр, је́дна о стри́ца се́стра Гр, има́о је́днога си́на Бој, је́дна ђево́јка Вел, бра́та сам је́днога има́ла Вел, је́дна ста́сала, а је́дна ма́ла Вел, је́дна полови́на Вел, по је́дно десѝ́так Шек, је́дном Се А Шек, је́дно рало Кр, код је́дне Кр, је́дну ђево́јку ЛР, ни́једно́ се не же́ни Кр, ни́јесам *иогле́дну́ла* Гр, ја́ *иогле́дну* ў то́р Шек, ја́дна Се Сућ А Бој За Ђу, *и́дница* Кр, ако *би́дне* за при́чу Бој, *би́днише* сре́шњи Кр, да му *би́дне* Шек, не мо́гу да *би́днем* лу́та Шек, кад *би́дну* до́шли Вел, ако *би́днем* доша́ Кр, *има́дни* на ва́р Кр, ма́уне *и́рода́дни* Гр, *је́днако* Сл, ка́ дово́дно, ка́ доморѝ́дно Кр, *за́дно* Се Кр А Вел, *за́едно* Шек;*
- дм-: *Лексе́му да́ма забележи́ли смо само у неупрошѝеном облику: ўзе́ ми га она́ да́ма Бој, ўмри́је да́ма Бој, дола́зи да́ма Се, сила́зи да́ма Кр, оти́шли да́ма Вел; а́јмо Се Кр А Сл;*
- дњ-: *на Ба́дњи да́н Бој, ба́дња́ке донѝси Бој, ба́дња́ке искра́тн Бој, ту́ри ба́дња́ку раки́је Бој, носи́ла ба́дња́ке Сл, поси́јече́мо ба́дња́ке Цр, узасло́ни ба́дња́ке Ку, не́ма ба́дња́ка За, *иодњи́вила* ђе́цу Бој Сл, *Ме́дњи* до́ Сл;*
- дск(и): *гра́цки́ живот Гр, жи́ви го́сидѝ́ки Се, на́рдѝ́ке при́че Тр, у на́рдѝ́ку ѝспашу́ Кр, *и́дце́* же́не Сућ, *су́цка* па́рница Ђу, *љу́цка* же́на¹⁴⁶ Се, луби́на *љу́цка* Кр,*

¹⁴⁵ Неупрошѝену групу срећемо и у суседним говорима Куча (Петровић Кучи), Братоножића (Петровић Брат.), Колашина (Пижурица Колашин 106), Плава (Алексић Плав) и Гусиња (Ћупић Гусиње). У средишњим и југоисточним деловима србијанског Полимља такође срећемо неупрошѝену групу, док у северозападним деловима ових говора налазимо *јање* (Николић М. Полимље 303–304, ул. и тамо наведеној литератури о овом проблему).

¹⁴⁶ Аналогјом према одређеном придевском виду успостављен је неодређени придевски вид који гласи *љуцак*: *Љуцак* је колико е тежак Се.

ба̀нови љу̀чки Сућ, банѝно љу̀кѝ Сућ, свѣ е љу̀чки Бој, ра̀ди љу̀чки Ко, Не запа̀да̀ ни љу̀чки да се најѝе Ко, Љу̀чки си ми учинѝо Цр, Љу̀чки га ра̀ди Пе, То̀ нѐ бљеше љу̀кѝ створѣње Пе, љу̀кѝшина Кр, За̀брѝкѝ по̀ток топ. За, па̀ смо прѝдале пу̀стѝ има̀ње ро̀цкѝ БК;

-дств-: да му се срѣ̀стѝо свѝкѝ да̀нѐ Бој, вѣ̀лико љу̀сѝво Сл, љу̀сѝва За. По̀звѝли су Ђо̀ка на војну̀ вљѣ̀бу у Подгѝрицу — три мљѣ̀сеца, Бѝо е на вљѣ̀бу са̀мо петна̀с да̀на̀;

-жб-: Вљѣ̀ба̀ се мла̀да̀ војска Кр, Вљѣ̀ба̀мо свѝки да̀н Сућ; По̀звѝли су не на војну̀ вљѣ̀бу у Подгѝрицу Сућ, Йма̀ војска вљѣ̀бу Кр;

-жг-: а) Ожго̀љѝо — ништа од њѣга нѣма ОБ;

б) Посвѣ̀ је о̀цго̀љѝо Пе, Откако е бѝла бѝлесна, посвѣ̀ је о̀цго̀љѝла Се;

-жл-: Ужлѝѣ̀би ту̀ штицу Кр, до̀бро ужлѝѣ̀бљено Се;

-кл-: Уклиѣ̀шѝио сам се Се, уклиѣ̀шѝио се у̀ крти Бож;

-кѝ-: Бра̀да и ја̀бучица ми дркѝѣ̀ Се, Дркѝѝ ка̀ прут Се, дркѝѝати А Кр, дркѝѝим Сл Бој А, Кр; исп. т. 104; порѝсли ти нѝкѝи Се, пу̀штила нѝкѝе Кр, посѣ̀кла сам нѝкѝе Сућ;

-кш-: а) нѝшицкѝ Се, нѝшићкѝ Кр;

б) нѝкишицкѝ Кр, нѝкишићкѝ Кр Се Сућ;

-лњ-: Сло̀мѝо се до̀љњѝк Сућ, До̀љњѝк сам насѣ̀ка̀ А, На̀пу̀ка̀ је до̀љњѝк Ко, до̀љњѝ ка̀мен А, Гру̀дице До̀љњѣ̀ Гр, у До̀љњу̀ најѝу Гр, До̀љња̀ ра̀ша Ко,

-мд-: самдрѝга Сућ, затрбу̀ла̀чио ка̀ да је самдрѝги Кр, сѐдамдесѣ̀т петѣ̀ Сл, осѝмдесѣ̀ го̀дѝна̀ Сл Бој;

-мк-: мо̀мка Бој Сл, мо̀мку Бој, мо̀мке А, кр̀мке Гр, за̀гѝмка (онај који је низак и пун) Кр, оно̀га̀ за̀ка̀мка (дете које је заостало у расту) ОБ;

-мл-: бо̀жа̀ смлѝѝа Кр, како е Бѝг смлѝѝио Се, ѝмлѝд Гр, удрѝли ѝмлѝди Гр, ѝмлѝдине по̀ педесѣ̀торо Гр, ѝднесе смлѝдечну ѝвцу Се;

-мљ-: зем̀ља̀ се не по̀пу̀штѝа̀ Сл, зѣ̀мљу̀ не до̀дѝјѣ̀ва̀ Кр, ова̀ зѣ̀мља̀ БК, мѐка зѣ̀мља̀ Гр, лѝјѣ̀пи зѣ̀мљѝм Гр, ѝстаде зѣ̀мља̀ пу̀ста Сл, са̀ зѣ̀мљѣ̀ Сл, ѝн је највишѝ зѣ̀мљѝш Кр, зѣ̀мљѝно̀ посѝѣ̀ Се (поред земенѝ фуруна ОБ), не узѝмљу̀ Бој, засрамљѣ̀ш га Бој, што га засрамљѣ̀ш? Бој, ѝѝи По̀лимља̀ Бој, до̀ђи По̀лѝмљѝни Бој, ра̀мљѣ̀ Се, дрѣ̀мљѝв Се, шѝамљѝан Се, да̀ узмѣ̀м шѝамљѝана Бој, до̀нио шѝамљѝана Се;

-мн-: а) гу̀вно Се ОБ А ЛР, обрѝвница (ткана шарена торба с повразом, назив је свакако у вези са именицом раме) Кр, с обрѝвницѝм Бој, обрѝвница А Се, пу̀ну обрѝвницу Сућ. У Краљѝма се сеѝају људи који су говорили гивна̀зија̀. Ми смо забележили само: гивна̀зија̀ Се Вел, учи гивна̀зију̀ у Берѝне Шек, по̀шљу̀ ме у гивна̀зију̀ Сућ;

б) сѐдамна̀с кѝла̀ Гр, сѐдамна̀с го̀дѝна̀ За, сѐдамна̀ес и осѝмна̀есѝу Шек, осѝмна̀с го̀дѝна̀ Сл, на̀мник Бој, на̀мника̀ Бој, но̀ј шѝамна̀ Бој, шѝамниѝа Се, шѝамновѝо е За, ѝѝиѝмнио Кр, ма̀са ѝгрѝмна бѝла Сл, кѝмнѣ̀мо гла̀вѝм Сл, кѝмнѝу̀ли гла̀вѝм Сл, јѣ̀дноу̀мна бѝла Се, го̀сѝѝо̀прѝмник ОБ, го̀сѝѝо̀прѝмниѝа ОБ, ѝѝмничѝр Се, рѣ̀мник;

в) намло̀жѝло се А, ѝремло̀жѝо га е Се;

- мњ* -: а) *сумња* Тр Цр Ку, *сумњати* А, *сумњам* Се, *иосумњати* Ко, *сумњив* Се, *иосумњало* сам Бож, *ја* сам богами *сумњало* Сућ, *сламњача* Бој, *исламњечџ* Бој, *са* *сламњечом* Кр. Подједнако се као *сумња* јавља и метатезом добијени облик *сџма* Тр, *сџмати* Сућ, *иосџмати* ОБ;
 б) *сумња*, *сумњам* Бој, *иотамњети* Кр, *дџмњак* Кр (лексема је ретка, обично је *комџн*);
- ми* -: *самџас* ОБ Се Сућ, *комиџери* Сл ЛР, *џемџер* Се;
- миш* -: а) не *џанџиџм* Кр слабо *џанџиџм* Се А, те спрдџе не *џанџиџм* Гр, то се не *џанџиџ* Бој, *зџанџиџ* А, *иоџанџиџ* А, *џанџиџив* ОБ;
 б) *џамџиџм* Се, може бџи *џамџиџи* Гр, слабо сам *зџамџиџила* Гр, *уџамџиџи* Бож, *џамџиџиџа* Кр. Увек је и *мџлим џе* Се За Сућ;¹⁴⁷
- мџ* -: *мџмџи* Бој А, *мџмџи* Сл, *брџмџе* Кр;
- мџч* -: *мџмџче* За Кр, *мџмџџо* Кр, *ка* *момџиџ* Сл, *кџмџче* Бој;
- миш* -: *комџиџја*, *комџиџје* За, *комџиџјама* Се, *комџиџиџиџе* Сућ, *комџиџиџџ* Бож, у *ку-*ћу *комџиџџџџ* За (ако није редукована група: *комџиџја* Бој и сл., *дрџмиџџ* (тврдо и безбрижно спавам) Кр);
- нб* -: *зелџмџџ* ОБ Бож, *бомџон* Се, *бомџоне* А;¹⁴⁸
- нк* -: *шџмџка* Кр Се, *шџмџку* Сл;
- ниџ* -: *јџдџамџуџ* Се Кр Ку (чешџе се чује *јџдамџн* и *јџдџом*);
- џк* -: *кџуџко* Се А Вел Шек, *џиџџка* Се Кр, дрџво е *ћџџко* Се, *ћџџка* лџџа Кр, *закџни загрџџе* (изданке) За, *оџкодџиџ* Се;¹⁴⁹
- џс* -: а) *лџџсџало* псџето Пе, теле *лџџсџ* Кр, *лџџсџала* А ЛР, *кад* је *лџџсџала* Се, *лџџсџа* Гр, *лџџсџо* Гр, *лџџсџџиџа* ОБ, *лџџсџџиџџа* Сућ, *лџџсџџа* Кр, *лџџсџџ* Се, *улџџсџиџиџ се* Кр, *оџсовџо* га Цр, *оџсовџати* За Тр Ђу, *оџсиџџу* (обезбеди) ми карту за Подгрџриџу Сућ, *ја* сам за себе *оџсиџговџо* мџџесто Бож, немџ *оџсиџџџиџ* бу-кву (огулити кору букви) Бож, *оџсиџџраџџу* се да те *шџмџр* не уфџти Сућ, *џеџсиџја* Кр, у *џеџсиџу* Бој, *Оџсовџ* га Вџџко А;
 б) *лџџџџиџ* ЛР, *лџџџџала* Ло, *лџџџџџе* ЛР, *лџџџџџати* ЛР, *џџџџиџи* ме Ло, *лџџџџџати* Вел, *лџџџџџиџа* Вел, *џџџџџџџно* Вел;
- џч* -: а) *кџџџа* Кр Ло, *кџџџе* ОБ, *кџџџиџа* Сућ, *ковџџџџе* Сл, *закџџџџати* Се, *закџџџџџа* Се, *закџџџџџа* капџт Шек, *оџџкџџџџати* Ку, *оџџковџџџо* се Гр;¹⁵⁰
 б) *скџџџџџати се* Вел, *скџџџџџо се* Се;¹⁵¹
- џш* -: а) *љџџџџџ* вриџџе Цр Ку Ђу, ниџ *љџџџџџ* умџо Кр, *балџџџџа љџџџџиџ* Кр, *куџи најџџџџџџџ* Бој, *пџслиџе најџџџџџџџа* рџџџка Сућ, *џдџџџџџџ* џџџџџџџа Се, *џроџџџџџџџџџиџ се* Кр, да *лџџџџџџџ* Кр. Данас се и у ЛР чује *љџџџџџџџ*;

¹⁴⁷ Стевановић бележи облике *мџлин џе*, *вџлин џе*, *куџмин џе*, *вџдин џе* и сл., које ми у Васојевићима нисмо нашли (Стевановић ИЦД 54).

¹⁴⁸ Стевановић поред ових облика бележи и једначџе у сандџиџу типа *сиџам џоџџо* (Стевановић ИЦД 54), које ми нисмо забележили.

¹⁴⁹ Код Стевановића *овџџџиџ* (Стевановић ИЦД 58).

¹⁵⁰ Групу -*џч*- у овом случају бележи и Стевановић (Стевановић ИЦД 58).

¹⁵¹ Стевановић наводи пример *скџџџџџџџо се* (Стевановић ИЦД 58). О распрострањености ове по-јаве исп. нпр. Павл.-Стам. Конс. 89–90 и Реметић Шумаџија 191.

- б) љейчѐ ЛР, љейча Ло, да лййчѐм ђ глади ЛР, ђеѐмо да лййчѐмо ЛР;¹⁵²
- йишй-: ђйишйина Бож, ђйишйинскй пандур ОБ, прѐсѐдник ђйишйинѐ Ђу, за прѐсѐд-
ника ђйишйинѐ Кр, из ђйишйинѐ А;
- ск-: а) изљуцкайй Се, изљуцкали смо воду из фйра Се, изљуцкарати Кр, лацкайй
Сућ, лацкаѐе ђсобе Сућ;
б) изљузкайй Бож, што изљузкасте по сђби? Се, изљузкала ђѐца по сђби Се;
- сл-: а) мйсиѐм Бој Гр Се Сућ Бож Вел, ја сам мйсила Бој, а ја йомйси Бој, йђсије —
в. примере у т. 157;
б) мйслиѐм А Кр Се ЛР, мйслила За, йђслије — в. примере у т. 157.
- сн-: баѐма Кр, басмаришй Кр, зна да басмари ОБ, млогѐ е басмарила Се, не знаѐм
да баѐмаѐ Сућ, набасмаришй Кр. Уп. и йљѐсма А С, йљѐсмавица Кр и сл.;
- сй-: а) глицтра Се, пуно глицтра Се;
б) глицта Бож Сућ Сл, глицте Кр;
- сйр-: ђсйар Тр Гр Бож, ђсйрија бљѐше кђшњача Кр, ђсйришй За, нађсйришй Се,
Да ми гладило да нађсйрим брйтву Кр, нађсйри кђсу Бож, Нађсйри овђ
глијѐто Ђу, ђсйримйце А, усйрђен кђѡ За, што је нијѐсте усйройли? Бож,
сйрой крмачу За, да усйрђим крмака Сућ, сйройач Сућ, немђ се голосйрчйй
Кр, не голосйрчи се ОБ;
- сц-: а) да исцйјѐдйѐм Гр, исцйјѐди тђ Сл, исцйјѐдила Се, јесн исцйјѐйѐла Се, ол ми
исцйјѐйѐа дрѡѡ Ку, не расцйјѐйѐйѐ тђ Пе, исцйлибйисйришй ОБ, како се исцйли-
бйисйрило ОБ, такђ се исцйганѐ Сл, онй йрасци Сућ, онѐ йрасце Се, с ква-
сцђм Гр, квасцѐм сйровйјѐм Се, вђјсци Бој;
б) дицййлиѐна ОБ А, немѐ дицййлинѐ Се, дицййлину Сућ;
- сцѡ-: рашѐѐйѐло вђѐе Сл, рашѐѐйѐла се крушка Кр, ишѐѐйѐло свѐ Сл;
- шк-: ныко, нѐко, свѐко — на целој територији.
- шк(и)-: жељѐ ми брацкѐ Бој, зѐцкѐ ђвце Кр, бан Зѐцкѐ банђвине Кр, Рѡацкѐ Се А,
рѡацкй Се А, Крѡацкѐ А Кр, крѡацкй А Кр, Анцѐлацкй извђри Бој, Анцѐлац-
кђ врѐло Бој, лойацкѐ ђѐца Ло, сѐножѐцкй А, Куцкѐ глаѡа Ку, Корйцкй брй-
јѐг Се;
- шств-: јѐно брѐство Бој, брѐства Бој; брѐство Пе За А, из нашѐга мѐлђга брѐства
Кр, брѐственйк Кр Се Сућ, богѐство Кр А Ђу, богѐства Се Ку Тр Сл, йро-
клѐство Кр, йроклѐствије Кр;
- ћњ-:¹⁵³ а) вђшњѐк А Се За Гр Вел, Вђшњѐци топ. Са Ко, гѐйшњѐк Се Сућ Гр, куй-
њѐй праг Сл, куйшњѐ шљѐме Се, куйшњѐ врата Се, куйшњѐ жѐна Кр, жѐна му е
куйшњѐа ОБ, ѡйно е свѐкђ куйшњѐ Се, куйшњи су и чђек и жѐна Сућ, куйшњѐк Кр,
куйшњѐйци Кр, куйшњѐйца Кр окуйшњѐйца ОБ, йђйшкуйшњѐйца ОБ, Пошйшкуйшњѐйца ЛР,
Вѐсйна йђйшкуйшњѐйца Бој Ту, колђбђйшњѐйца Пе Сл Ку, йјѐм колђбђйшњѐйцу А,
колђбђйшњѐй лѐб Сућ, задрђби колђбђйшњѐйцѐ Кр, на нѐмоћшњѐй крај Се, нђйшњѐй
влѐѐтер Ко, нђйшњѐй рад Се, нђйшњѐ тйца Кр, нђйшњѐ дђба Кр, нђйшњѐ чуйѡар Гр,

¹⁵² Обликѐ љѐѡишй и йђљѡишй, које доноси Стевановйћ (Стевановйћ ИЦД 58), нисмо забележили.

¹⁵³ О раширенђсти ове појѡве в. Реметић Шумадија 194. Исп. и касније објѡвљѐне раѡове: Драг.
Лиѡа 121, Богѡановйћ ГАП 120, Николић М. Пољњмљѐ 292, 307, Ђуровйћ БиХ 213, И-Б-Д Банат 368,
372, Ђук. Драг. 72, Реметић Призрен 109–110, Вук. ЦТВ 105, Марк. Зап. 92,

ноћњ̄а вожња ОБ, *ноћњ̄и* вџ Се, *ноћњ̄ик* Кр Сл Гр, *иомоћњ̄ик* Гр, *неср̄ѣт̄и-*
њица Ко, *неср̄ѣт̄ињо* му било Се, нека му е *ср̄ѣт̄ињо* Сућ, *ср̄ѣт̄ињ̄и* ти пѹт Се,
најср̄ѣт̄ињиј̄а би она Бој, сва *ср̄ѣт̄иња* Сл, *ср̄ѣт̄ињ̄а* друга Сл;
 б) *воћњ̄ак* Кр А ЛР, *Воћњ̄ак* (топ. у Ка), није *кућна* Кр, свакоѣ је *кућно* Се,
кућница Сл, они су *могѹћни* Сл, богами је она *моћна!* Кр, они су *моћни* Сућ,
ср̄ѣћан ви Божий Бој, *божйћ̄ни*¹⁵⁴ Се Сућ Бож, уз *божйћ̄не* пџсте Кр;
 -*ћск(и)*: У *йѣцкѹ* бџлнйцу сам била Сућ, *Пѣцк̄а* Бйстрица Кр, *новшицкѹ* Кр Се,
Бџжйцкѹ дџ Бож, *нишицкѹ*, *нишицкѹ* Се (поред *нишићкѹ* Кр Се Сућ, и *ни-*
шићкѹ Кр);

-*хв*- : О судбини ове групе в. т. 105.

-*шк*-: а) Им̄ао е мѹке док је *ишкџловао* чѣтворо ђѣцѣ Бож, Посвѣ је *ошкр̄била* Се;
 б) *зачкр̄лѣт̄и* (зашкрипати) ОБ, *зачкр̄лѣше* врата Кр, *Кад* *зачкр̄лѣ* снйјег под
 ногама — тџ е прав̄а зѣма Кр, Посвѣ је на онџ џко *ошкр̄била* (озриказила) Се,
 Шта е она *млйн* *зачкр̄ч̄ао*? Сућ, Шта си са тѣјема зубима *ошкр̄била*? Се;

-*шй*-: Бџгами ће те она *гал̄ат* *йрочййј̄ат̄и* Бож, Само глѣдајѹ да кога *очййј̄ајѹ* Кр;

-*шт̄и*-: *Пошт̄ај̄ил̄ѣм* се на дренџвак Бож, он се *йошт̄ај̄ил̄ѣ* Сл, *йошт̄ај̄ам* се Сућ.

-*шч*-: *болешчйна* Бој, *кошчйца* с кошѹлѣ Се, *пришйте* ми *кошчйцу* Се, *д̄шчйца*
 Кр, *д̄шчара* Се, *гѹшчйћи* Бож, *гѹшче* ОБ, *гѹшч̄ад* ОБ Се, *йрашчйћи* Бож, не-
 чйјѣ *й̄шчйче* арлаучѣ Сућ, *сеџцк̄а* *й̄шч̄ад* Се, *бйшчйе* (пашчйе) Кр, *двйшч̄ад* А,
ишчѣк̄ай̄т̄и Пе, *шр̄ѣшчйца* лѹча А, *кожжѹшчйћ* Се, *рошчйћ* Се, *ор̄шчйћ* Сућ,
брешчйћ Сућ. Немџ да му ј̄а *ишчѹй̄ам* ѹши ОБ. Забележили смо и облике
брешчйћ Се Сућ, *рокчйћ* Бој и *кожжѹкчйћ* Се. У прва два примера је на Нјд
брег и *рог* додат деминутивни суфикс *-чйћ*,¹⁵⁵ док у трећем налазимо суп-
 ституцијѹ фонеме *х* фонемом *к* и деминутивни суфикс.

Од речи оријенталног порекла забележили смо лексеме *б̄ашча* Кр Се, *лијѣгу*
б̄ашчу А, *у б̄ашчу*, *б̄ошча* Кр, *носйла б̄ошчу* Се Кр. Забележили смо и облик *б̄ашйта*,
 А *башйтов̄ан* — Кр, што је, вероватно, утицај књижевног језика, у коме је тај облик
 настао днсимилацијом, јер се турско *ç* у *başçe* нормално рефлектује као *ч*.

145. Грађа показује да се медијалне сугласничке групе понашајѹ углавном
 као и одговарајѹће иницијалне. Африкатизацији су и у овом случајѹ склоније
 Лијева Ријека и Велика.

На целој испитиваној територији африкатизоване су групе *жб* (*вљѣѹба*,
вљѣѹбай̄т̄и, као и *ѹбѹн*), *жг* (*оѹгџѹйла*, као и *ѹгџѹѣв*), *шк* (*зачкр̄ч̄ао*, *ошкр̄лѣила*, као
 и *чкр̄њ̄ѣв*, *чкр̄б̄ѣв*, а и *шкџла* као *ишкџловао*), *шй* (*очййј̄ај̄т̄и*, *йрочййј̄ај̄т̄и*, као и *чйй-*
јѹн, *чйдрей̄т̄и*).

Група *йс* африкатизована је у Лијевој Ријечи и Велици (*лййц̄ай̄т̄и* као и *йц̄й*), а
 у Лијевој Ријечи и група *йш* (*љѣйче* као и *йченица*). У Нахији и Шекулару ове две
 групе се чувајѹ (*лййс̄ай̄т̄и*, *љѣйше*, као и *йс̄й*, *йшеница*).¹⁵⁶

¹⁵⁴ Ову лексему нисмо забележили са *-йљ-*. Нема је ни код Стевановића.

¹⁵⁵ Објашњѣње С. Реметића (Реметић Шумадија 197).

¹⁵⁶ У Кучима и Братоножићима, са којима се граничи Лијева Ријека такође је *лййц̄ала* (Петровић
 Кучи и Петровић Брат.), а тако је и у Велици суседном Плавѹ — *љййц̄ала* (Алексић Плав). З. Павло-

Група *ск* африкатизована је само у медијалном положају (*лаџкаџи*), док у иницијалном није (*сџоџи*, *скаќаџи*). С обзиром на то да ју је Стевановић бележио и у иницијалном положају (Стевановић ИЦД 53), можемо претпоставити да се она у међувремену, под утицајем књижевног језика, изгубила.

Асимилацијом је промењена медијална као и иницијалиа група *гн* (*нагњијездиш* : *гњездо*). Асимилативне промене нису захватиле ни медијалне ни иницијалне групе *кл* и *жл* (*уклијешитио се* : *клијешита*, *ужслијеби* : *жслијеб*).

Као што се из грађе види, процесу асимилације подлежу и групе *ми* (*јањим*, поред: *јањим*), *нб* (*зелембаћ*), *ни* (*једамйуш*), *нк* (*шумка*), *лњ* (*дбљњаќ*), *сн* (*басмајити*).

Сугласничке групе *мк*, *ми*, *мч*, *мй*, *мд* и *миш* не подлежу асимилативним променама: *момка*, *момци*, *момче*, *цёмйер*, *осамдесѐ*, *кџмијја*.¹⁵⁷ Одсуство асимилације може се објаснити аналогјом, тј. утицајем основних облика (нпр. *момка* као *момак* и сл.). Чување групе *миш* у *кџмијја* фонетске је природе.¹⁵⁸

Нема даљинске асимилације *с* и *з* испред *ш* и *жс*: *осушено* сијено Кр, да *осушимо* за чај Бож, *убила* и *сјуша* А, *кад* је *сјушно* Пе. *Сѐжањ* је докле мџ доватит *Се*, *звјездџм* ОБ *Звјездџ* некуд преко села Бож, *Прозвјезда* онџ звјездец Кр.

146. Дисимилација је широко захватила групу *ћњ*: *вџињаќ*, *гајињик*, *срџиња*, *кућиња*. Аналогјом према *кућиња* и *срџиња* успостављени су облици *кућиња* и *срџиња/срџињ*: *Раџан* је и *кућиња* ОБ; *Кџ* е жив да е *срџињ* Бој; *Срџињ* Бој; *Нешто е несрџиња* Кр.¹⁵⁹

Млађи и школованији говорни представници чешће употребљавају облике са *ћн* односно *ћњ*, али се они срећу и у говору старијих, код којих је чешћа форма са *ињ* односно *ћњ*.¹⁶⁰

Дисимилацији је подлегла група *йч* (*кџвча*), док се групе *йк* чува (*кџуико*).

Групе састављене од двају назала (*ми* и *мњ*) разједначавају се тако што један прелази у сонант: *гџвно*, *намложило се*, *сџмља*. Ова појава, међутим, није доследна. Говори се: *седамњас*, *најмниќ*, односно *дџмњаќ* итд.

вић наводи да је у косонантској групи *й* + *спирант* „процес африкације спираната ... веома јако изражен у југоисточној зони штокавских говора захватајући дијалекте призренско-тимочке, косовско-ресавске и источни део зетско-ловћенских говора“ (Павл.-Стам. Конс. 91). На нашем терену, дакле, африкатизоване спиранте налазимо на подручју Лијеве Ријеке и Велике.

¹⁵⁷ У суседним говорима Колашина, Братоножића и Куча срећемо једначења и у овим секвенцама (за Куче и Братоножиће немамо податке о свим групама): *монче*, *мџнци*, *санјас* и сл. (Пижурица Колашин 100), *мџнџиш*, *мџнци* (Петровић Брат.), *мџнци*, *мџнком*, *мџнче* (Петровић Кучи). У Васојевићима, међутим, ми нисмо наишли на ове облике. Неке од њих је забележио Стевановић: *монче*, *кџнче* (Стевановић ИЦД 54).

¹⁵⁸ Исп. И-Б-Д Банат 365–366.

¹⁵⁹ Овде би било могуће и образовање од корена *срџи-* што би искључивало дисимилацију (в. РЈА).

¹⁶⁰ Стевановић је тридесетих година прошлога века бележио само облике *кућињџ*, *нџињџ* и сл. (Стевановић ИЦД 54).

Нема дисимилативног упрошћавања група *cy* и *шч* преко редукције првог члана (*йрѡци*, *исѡјѣдим*, *кошѡица*), која је захватила многе наше говоре.¹⁶¹

Неизмењене остају секвенце *штр*, *шти* и *штити*: *ѡстѡр*, *ѡстѡрити*, *йошѡиљѣм се*, *йошѡиљѣ*, *ѡшѡитина*. У Васојевићима је, дакле *штиѡ*¹⁶², *йошѡиљѣм*, *шѡи-ва*, али *ѡшѡрити*.

У завршецима *-шски* и *-ѡски* у Васојевићима не наилазимо на редукцију дентала, већ се сугласничком контракцијом добија наставак *ѡки* (*брѡѡки*, *грѡѡки*).

Наставак *ѡки* добијен је и дисимилативним губљењем фрикативног елемента у *ћ*, затим сугласничком контракцијом у наставку *-ћски* (*йѣѡки*, *нѡвшиѡки*).¹⁶³

Именице на *-ѡ* имају очекиване присвојне придеве: од Јѡшѡница је *јѡшѡнички*, од Андријевица *андријевички*, од Враћештѡца *враћешѡићки*, од Полица *йѡлићки*, од Рѡвца *рѡвачки*. Међутим, од *Сеѡце*, односно *сеѡце* придев је и *сеѡѡки* и *сеѡѡки* (*сеѡѡки* пут Кр Сл, *сеѡѡѡ* пѡшѡѡ Сућ Пе), од *Нѡжѡица* и *нѡжѡићки* и *нѡжѡиѡки*, од *Кѡвачѡица* (заселак села Лѡпате у Лијевој Ријеци) *кѡвачѡиѡки* (*Кѡвачѡиѡки* пѡток).

Може бити да су аналогијом према овим придевима успостављени и облици с наставком *-ѡки* у ктетицима: *ѡсѡјеѡички*¹⁶⁴, *ѡсѡевички*, *бѡјѡвички* (од Бојовићи/Бојовиће), *кошѡићки* (од Коштућићи/Коштућиће), *ћѡлићки* (од Ђулићи/Ђулиће).¹⁶⁵

147. Доследно је упрошћена и јѡтована медијална (као и иницијална) сугласничка група *ѡд*: *нѡђе*, *йѡђе*, *нѡђе* и сл.

Сугласничке групе *-шѡтѡв* и *-ѡѡтѡв* упрошћавају се губљењем првог дентала, а понекад и губљењем *в* (в. о томе т. 81): *бѡѡѡтѡво*, *брѡѡтѡво*, *срѡѡтѡ*.

¹⁶¹ „На истоку се суочавамо са прилично пространом територијом континуираног присуства ове интересантне појаве. Промена *cy* > *ц* и *шч* > *ч* забележена је у дубровачком, перашком, прѡѡѡском, црмничком, делимично, односно — ’веома ретко’ — у кучком и зетском говору, да би преко призренско-тимочког, К-Р и С-В терена допрла до Крашована... Регистрована је и у говору Галипољаца ... Не би се могло рећи ни да је ретка промена *шч* > *кч* (ређе и *cy* > *кц*) на истоку нашег језичког подручја. Појава је бележена на терену Враке, Црмнице, Зете, Метохије, ибарске долине, у Александрѡвачкој жупи, трстеничком крају, Левчу, Чумићу и околини Раче Крагујевачке ... Знатно су ређе потврде замене прѡѡѡтѡвних облика *cy* и *шч* секвенцама *јц* и *ч*. Појава је нешто обичнија на ѡѡѡском терену, а што се тиче за нас интересантних говора — примећена је на Косову ... и у пожаревачком крају“ (Реметић Шумедија 198–199). Литературу о овоме видети у Ивић Галипоље144, Павл.–Стам. Конс. 349–356 (Д. Петровић показује „да је прекид континуитета појаве знатно краћи од онога који је оцртао у раду Павловић–Стаменковић; в. Петровић Конс. групе 240), Реметић Шумедија 195–199. Исп. и касније објављене радове: Николић М. Полимље 312–315, Реметић Призрен 428–429 — говори у којима као ни у Васојевићима нема дисимилативног упрошћавања ових група.

¹⁶² Вероватно је *штиѡ* новија лексема у Васојевићима, јер је обичнија реч *мѡѡѡ*.

¹⁶³ Појава позната и другим нашим говорима. Уп. нпр.: Ђупић Бјел. 61; Ђупић Зета 273; Петровић Ровца 180; Пижурица Колашин 103–104; Пешикан СК-Љ 127; Милетић Црмница 336; Симић Левац 184; Алекс.–Вукоман. Жупа 299; Милетић Кик. 21. Појаву је забележио и Стевановић: ИЦД 51.

¹⁶⁴ Белић сматра да је „у основици придева *ѡсѡјеѡички* именица *Васојеѡица*, а не *Васојеѡићи*“ (Белић Оцена 174).

¹⁶⁵ Ктетици узети из ономастичке грађе САНУ.

Групе *дн*, *гњ*, *гм*, *сл*, *кш* чују се и у упрошћеном и у неупрошћеном облику: *јѐна*, *поглѐни* поред: *јѐдна*, *дѐдни*; *јѐгње* поред (ређе) *јѐње*; *бѐгме* и (ретко) *бѐме*; *мисѐм* и (ређе) *мислѐм*; *нишиѐки* поред *никшиѐки*.

Нисмо забележили облике: *йѐсти*, *дѐвѐсти* и сл. већ само: *йѐ-стѐйѐина*, *дѐ-ве-стѐйѐина*.

148. Медијална сугласничка група *-ѐк-* у сложеним заменицама *ниѐко*, *нѐѐико*, *свѐйѐико*, ишчезла је под утицајем зависних падежа и заменице *ко*¹⁶⁶ па имамо *ниѐко*, *нѐко*, *свѐко*. У Краљима смо, међутим, записали пример: Ево двије године *ниѐико* не сијече лѐс. Исти информатор тврди да је понеко пре рата говорио и *свѐйѐико* и у Лијевој Ријеци и у Нахији.

Сугласничке групе на крају речи

149. Финалне сугласничке групе *-стѐ*, *-штѐ*, *-зд* (за *-жд* нема потврда), упрошћавају се губљењем финалног плозива, као уосталом у добром делу говора Црне Горе,¹⁶⁷ а и низа српских говора уопште:¹⁶⁸

ѐвијес Се Сућ, *бѐлѐс* А Коњ Кош, *брѐс* Ђу А, *врѐлавѐс* Кр Се, *гѐс* Тр Сл Се, *јѐ-дѐс* Се Сућ, *кѐс* Ку А Тр, *кѐриѐс* Се Сућ, *крѐс* А Бој Ло Вел, *лѐс* Бој, *лѐчнѐс* Кр, *мѐс* А Бож Шек, *млѐдѐс* Се Пе Гр, *мѐс* А Се Пе, *йѐкѐс* Кр БК, *йлѐс* Сућ Се, *йѐс* А, *йрѐс* А Гр Сл, *сѐвѐс* Кр Пе, *сѐморѐс* Се Кр, *свѐјес* Кр Бож, *скѐйѐс* Сл Кр, *сѐсѐсѐбнос* Се Кр, *стѐјрѐс* Се Кош, *штѐс* А Се, *чѐс* Пе Кр,

авѐйѐиѐас Се ОБ, *аврѐулѐс* Кр, *ѐлакѐс* Кр БК Сућ, *баљѐиѐас* Сућ Ку, *брѐмб-лѐс* Кр Се, *брѐчкѐс* Сл Сућ, *галѐиѐас* Кр ОБ, *гаљѐс* Се Сућ А, *гѐљѐс* Кр, *гѐсѐчѐс* Кр БК, *гѐтиѐас* Кр Ђу, *зѐмлайѐс* Кр Се, *зѐчкѐс* Ђу Сл, *зрѐњѐс* Кр ОБ, *крѐлѐс* За Кр, *крѐндулѐс* Кр Сућ, *курѐас* Пе, *йѐс* Цр Пе, Вел, *сѐдркѐс* Кр, *чѐкарѐс* Кр ОБ, *чѐс* Цр Ђу А Вел, *чѐкѐас* Кр ОБ, *шѐйѐс* Кр Се, *зѐс* Гр Вел Шек, *дѐије* *унѐкрѐс* Сућ,

шѐс, *дѐвѐнѐс*, *шрѐиѐнѐс*, *четѐрнѐс*, *йѐтиѐнѐс*, *шеснѐс*, *седѐмнѐс*, *осѐмнѐс*, *деветѐи-нѐс* — на целој испитиваној територији, осим у Шекулару, где је: *јѐданѐс*, *дѐвѐнѐс*, *шрѐиѐнѐс*, *четѐрнѐс*, *йѐтиѐнѐс*, *шеснѐс*, *седѐмнѐс*, *осѐмнѐс*, *деветѐиѐнѐс*.

вѐш Кр Сл, *нѐвѐш* Сућ Се Гр, *йрѐиш* А Се Ло, *грѐз* А Ло Вел.

¹⁶⁶ В. И-Б-Д Банат 359.

¹⁶⁷ У Кучима, Братоножићима, Бјелопавлићима, Зети, Враки, Ровцима и Ускоцима упрошћавање је потпуно (исп. Петровић Кучи, Петровић Брат., Ђупић Бјел. 59, Ђупић Зета 272, Петровић Врака 195, Петровић Ровца 179, Станић Ускоци 135–136); у Колашину *-стѐ* даје *-с*, *-штѐ* > *-ш* и *-штѐ*, а *-зд* остаје неизмењено (исп. Пижурица Колашин 105); у Његушима се ове секвенце срећу само спорадично (ФО 539); у старопрногорским говорима *-стѐ* се углавном упрошћава, а *-штѐ*, *-жд* и *-зд* углавном чувају (исп. Пешикан СК-Љ 113); у Црмници се у овим групама, изузев у бројевима и глаголу *јѐст*, „крајњи сугласник по правилу чува“ (исп. Милетић Црмница 386–388); у говору Кртола упрошћавања нема (Радовић, ФО 525), као ни у Мрковићима „кад се ријеч употрејеби *изван реченице* или *на крају реченице*“ (Вујовић Мрковић 150).

¹⁶⁸ Изоглоса ове појаве пружа се од Јадрана у области ушћа Неретве до румунске границе између Итебеја и Српске Црње (И-Б-Д Банат, 363). Литературу о томе в. у Ивић Галипоље 138–139 и Реметић Шумадија 218. Исп. и радове објављене касније: Ђирић Пониш. 91; Тома Ниш 125–128; Ђук Драг. 82, Реметић Призрен 442–443.

У скраћеним формама инфинитива на *-сти(и)* такође долази до упрошћавања финалне сугласничке групе губљењем крајњег *-ти*:

дòјес Кр Се, *зàвес* ОБ, *зајѣс* се Кр Сућ, *заобѣс* Се, *извѣс* Ку Ђу, ОБ, *изѣс* Ку Сл, *јѣс* Ку Ђу, *крѣс* Пе Кр, *навес* ОБ Се, *наѣс* Ко А, *најес* Кр Се, *обѣс* Сућ Се, *оѣс* Се Кр Пе, *оѣлес* Се Сућ, *отѣрес* Се, *иа̄с* (пасти) Ку Ђу, *илѣс* ОБ, *йоѣс* Кр Сл, *иòјес* Сл За, *иòкрас* Пе За, *иомѣс* се Кр, *ра̄с* Гр, *иорѣс* Се, *сӣс* Се Сућ, *смѣс* ОБ Бож, *срѣс* Бож Се Кр, *сѣрес* А Сућ.

150. Финална сугласничка група *-ис*, настала отпадањем крајњег *-ти* у глаголима на *-ист̄и(и)*, добро се чува: *загреѣс* Сућ, *изгреѣс* Кр, *иòгреѣс* Се, *òгреѣс* А Кр Сућ, *искѣис* (ишчупати) Кр Сућ, *озѣис* За Пе Се.

Финалне сугласничке групе налазимо и у речима страног порекла:

асистѣнѣи А Се, *командѣни* Сућ А, *сѣудѣни* А Кр Ку, *аладѣни* (узв. стани мало, схвати) ОБ, *Мóмо* е вѣликӣ *на̄с* (млада особа која изазива сукобе, свађе) ОБ, *ре̄генѣи* Кр, *шрѣнсѣорѣи* Сл, *фрòни* Се Сућ ОБ, *га̄ѣи*-рабòта (крај, престанак приче о некој сензацији, афери и сл.) Се Кр, *ӯђта̄ше* се, *га̄ѣи!* Кр, *га̄нц* нòвò одиѣло Бож, *га̄нц* нòвò орӯже Сућ Кр.

Финална група *-нӣ*, која је присутна у страним речима, могла је да послужи као модел за формирање лексема као што су *измиш̄ља̄нӣ* За и *намиш̄ља̄нӣ* Се.

У примеру *квѣнӣ* (квит, уп. лат. quietus) очигледно је накнадно формирана група *-нӣ*.

У ономатопејском изразу *др̄анг* (узв. за опонашање ударца), бележимо финалну групу *-нг*.

Фонетске промене у сандхију и додиру морфема

151. Сугласници различите звучности у сандхију и између префикса и основе једначе се по правилима регресивне асимилације:

а) — з *балавѣрдӣјом* Тр, з *бра̄шом* Бој;

— з *гла̄вѣ* Цр, з *гроб̄ља* Сл;

— з *дла̄нòвѣ̄* Бој, з *др̄вѣша* Ко Цр, з *дрӯжинòм* Се, з *дрӯшѣвом* Се;

— ж *ћѣцòм* Бој Кр, ж *ћевòјкòм* Бој, ж *ћевòјка̄ма* За;

— г *ћевòјци* Бој;

— дог *до̄ћѣш* Кр;

— ӣед *жѣнѣ̄* Кр;

б) бес *иòговòра* Кр, бес *ӣӣш̄а̄ња* Ђу, ис *иосѣѣлѣ* Тр, ис *Подгòрицѣ* Бој, ис *Пла̄ва* Тр, ис *ӣра̄ћкѣ* Ку, ус *иланину* Сућ, ус *ӣља̄цу* Бој, бес *шѣ* без овѣ Кр, бес *шò* дӣјете Бој, ис *Куч̄ѣ* Кр, ус *шѣ* гòре Сућ, ис *Кòлашӣна* Бој, не зна̄ш *крòшѣӣ* ни за̄што Кр;

— ис *иòш̄ӣ свѣна* Кр, *нӣка̄ш̄* се не об̄ӯк̄у Се, *кӯш̄ се* њѣде Цр, *кӯш̄ си* забравѣт̄ао? Кр, *кӯш̄ си* задл̄я̄о? Кр, *ка̄ш̄ ф̄аб̄ӣмо* Бож, *ка̄ш̄ ф̄аб̄нѣм* Цр, *ка̄ш̄ ӣрòђѣ* Цр, *ко̄ш̄ ко̄г̄ѣ* е становѣо Сућ, *ко̄ш̄ кума*-Мила Се, *ко̄ш̄ к̄ӯћѣ* Ку, кот *Кр̄ша* Бој, *кӯш̄ ко̄ѣ* Се, *ош̄ ко̄л̄ѣ* Тр, *ош̄ к̄умѣ* Ло, *ош̄ к̄ӯћѣ* Ло, *ош̄ ка̄мена* Бој, *ош̄ к̄улѣ* Се, *ош̄ кач̄арѣ* Бож, *нӣ ош̄ кòга* Се, *ӣорѣш̄ к̄ӯћѣ* Бој, *ис̄ирѣш̄ к̄ӯћѣ* Се, *ош̄ ӣчѣл̄ѣ* Сућ, *ош̄ ӣог̄анӣ* За,

оти ираишнѣ Сл, *оти иѡсла* Ђу, *оти Полѣмља* Бој, *оти Пљава* Бој, *иорети иѡиѡдка* Сл, *оти чоѡка* Пе, *оти четѣири* године Бој; *иѡишѣиши*, *иѡкида*, *иѡкойала*, *иѡкуис* А;
— *ѡик се* Ђу, *врак ши* у јабец ОБ.

152. На граници двеју лексема поред асимилације јавља се често и редукција, поготово ако су у питању два иста сугласника:

бе-за иштерѣс Сл, *и-зайвѡра* Сл, *бе-сестрѣ* Бож, *бе-стѡрешинѣ* Бој, *бе-само* мѡзику што не развиѣ Сл, *тѡ и-сѣла* Гр, *и-сѣла* дошли Сл, *и-стѡрѣ* кућѣ Кр, *и-свѣ* снагѣ ОБ, *изѣиѣ* *и-Слаишнѣ* Сл, *изѣидѡ* *и-школѣ* Кр, *бе-школѣ* Сл, догузѣла *и-школѣ* Кр, *и-шѣрпѣ* ОБ, *и-Шекулѡра* Шек, *шѣ-шѣри* Шек, *шѣ-стѡишнѡ* Вел, *двѡ-де-шѣс* ЈР, *мѡ-је зѣи* Сл, *наќа-вѣи* Бој, и *дѡнѡ-сѡм* така Бој. Примере за сугласнике *ѡ* и *ш* в. у т. 160.

153. Сугласници *з* и *с* испред *љ* и *њ* често се једначе по начину и месту образовања:

зљ: *беж љѣба* Бој, *ижљубѣ се* Бож, *ужљубѣиѣ се* Кр, *ужљубѣиѣ се* ОБ, *ужљубѣ* љѣло млијѣко ОБ, *ражљубѣиѣ се* Се ЈР, *ражљѣвѡча* Вел Шек Сућ, *ижљѣј* Сућ,
зњ: *беж њѣ* Кр ЈР, *иж њѣгѡвѣ* женѣ За, *иж њѣ* Вел, *иж њѣвѣ* Сл ЈР, *уж њѣга* За, *уж њи* Се, *иѡж њѣву* Бој, *иѡж њѡ* Кр, *уж њѣву* Се, *иѡж њѣвише* љѣцу За, *ижњѣвѣт* Сл, *двѡ ближњѡќа* Гр, *ближњѡќиња* Бој, *ближњѡќа* (својта) Бож, *гѡжњѡќ* Кр;

сљ: *ш љѣбом* Ку, *ш љѡиња* Гр, *шљѣме* за стан Кр, *кућѣ шљѣме* Кр, *шљѣек* Се, *три-четѣири шљѣќа* ОБ, *неколико шљѣќѡ* Гр, *шљѣгнули* у Андријевицу Се, *кат шљѣгнѣмо* с планинѣ Бож, *ка ље те шљѣј* Сућ, *иѡшљѣе* Се, *зѡишљѣење* Вел;

сњ: *ш њѣм* Ко Ку Пе Гр, *врат ш њѡ* да слѡмѣм Кр, *са ш њѣма* Бој Гр, *ш њѣме* Се, *ш њѡме* Кр, *са ш њѣме* Бој, не смећѣ очѣи *ш њѣ* Кр, *шљѣгови* Се Ку Гр, *шљѣго-иѡдна* ОБ *крпа рѣишѡќа* Се, *тќаница рѣишѡќа* Гр, *брѡишѡќа* (дрвена посуда у којој се држи брус) Ко.

154. Сачувана је опозиција између *з* и *ж* односно *с* и *ш*:¹⁶⁹

изљѣј Се, *изљѣмѣзѡи* Кр, *сишѡј су се изљѣмѣзѡи* Кр, да те *изљѣмѣзѡм* Кр, *Чѡкор је сњѣгойѡдан* ОБ, *с њѣгѡвијем* брѡтом Се, *с њѣгѡвијем* пићем Се, *с њѣнијем* мѡжом Бој, *с њѣнѡм* љѣцѡм Бој, *с љѡиња* За Кр, *сљѡишѣиѣ* Сућ, да *сљѣжѣм* Се.

155. Сугласници *з* и *с* се асимилују испред *ћ* и *ђ* у ч *ѡ* *ш* *ж* и *ѡ*:

зђ: *ражђѣни* сијено Сућ, *ижђѣѡиѣ* Сл, *бѡжђѣи* Се ЈР, *забѡжђѣи* Ко, *бежђѣќа* За Бој; *Ижђѣѡѡ* још један заглавак Кр, *гвожђѣна* (метална кашика) Се;
зж: *ражљѣѡ се* Кр, *ражѣниѡ се* Бож;

зћ: *ишћѣфићу* те мѡтќѡм Кр, *ишћѣфили* смо се *јѡбѡќа* Се, што *ишћѣфристе* овѡ љѣцу? Кр, овѡ дијете посвѣ *ишћѣфрило* Се, *ишћѣсѡли* сте ѡ младѡс Се, па се добро *ишћѣсѡмо* Се, нѡ ћу те *ишћѣфрќати* ис кућѣ Кр, посвѣ је *ишћѣрѣло* Су, ѡн је *ишћѣриѡ* Сућ, *раишћѣрѡ* тѡ љѣцу За, *ишћѣѡѡ* тијѡ дрвѡ Сућ, *беишћѣе* (бесцење) ОБ;

¹⁶⁹ Појаву облика *сњѣжѣни*, *сњѣжѣаница*, *сусњѣжѣица* Стевановић тумачи разједначавањем сугласника, а не одсуством једначѣња (Стевановић ИЦД 54).

зч: *иш чашē* Тр, бљеше *ишчāvио* ОБ, посвѣ *ишчāио* Бож, *ишчаш* Сл, ка *ишчāиш* нōгу Сл, *ишчāишла* нōгу За, пā е *ишчāvио* ОБ, посвѣ *ишчāио* Бож, онō ди-
јете *ишчāиље* Се, *ишчеврļио* грāну Се, *ишчеврļи* очи на мене Кр, *ишчегрļā* тō и
шѣрпѣ ОБ, ѣно се ђеца *ишчѣйѣрļила* Кр, *ишчѣйурļали* смо кāцу Бож, *раишчеврļиш*
Цр, *раишчѣйиш*у га Цр, *раишчалāиш* Кр, *иш чѣло* Тр;

зц: *усцйкāиш* се Тр, мōрā *се расцйјѣиш* Бож, Продаѣш ли овогā *двйсца?*
(ован у другој години) Се;

зч: *ужцāиш* Кр, *ужцāишле* му се ѓвце Сл;

зи: *ишћѣиш*е га Ку, посвѣ сте га *ишћѣиш*ли Кр, нѣшто си *се ушћѣио* Тр,
*ишћѣиш*ала За;

сђ: *жћѣнш* Се Ло Вел, кō *жћѣнē* сйјено Бож, грāбāмо да *жћѣнēмо* Сућ, *ж*
ћевōјкōм Бој, *ж* *ћевōјкāма* Бој, *ж* *ћѣишћиом* Се, *ж* *ћѣцōм* Ма;

сћ: *ићѣрā* тū стōку Се, *ишћѣрāиш* А Цр, *ошћишћу* нāобдан (<отис ћу = отићи
ћу) Кр, *ошћишћемо* Бож, *крш* *ће* завлāдат Бој;

сч: *ищѣиā* кāпу Се, опāнци *се ищāгорē* Кр, *истирēишче* Кр, *истирēишчāд* За, *и*
чѣљāдима ОБ, не збори *и чōѣком* Сућ, нѣмāм *и чīме* отис Кр.

Још неке појаве асимилације, дисимилације
и дистрибуције сугласника

156. Даљинској дисимилацији подлежу сугласници:

м-н > *м-л*: *ћемāл* (најбоље време у нечијем животу) ОБ, бљеше мōмек на *ће-*
мāл Ко. Подједнако се чује и *ћемāн*: Ка сам био на *ћемāн*, свѣ ми је било лāко Кр,

н-м > *л-м*: Надно Трѣпчѣ био е *лўмер* Тр, Овѣ црѣвље нијесу мōја *лўмера* Цр,
Ймā ли *лўмере* за твоју глāву? Пе;

н-н > *н-л*: *рѣнгеле* Бој, на *рѣнгеле* Бој,

л-л > *л-р*: *лйвер* (либела) Ђу, без *лйвера* Ђу,

љ-љ > *љ-л*: *бљѣлег* Се (<белег) *бљѣлѣгā* Кр.

д-д > *д-л*: *ѓдавлē* А Сл, *ѓдавлѣк* Се, *ѓдавлēн* Кр, *ѓвље* Бој За,

њ-л > *њ-р*: пā *ишћѣр* на њѣга Бој, *ишћѣр* војнићки За,

њ-р > *н-р*: *карабинѣр*¹⁷⁰ ОБ,

р-р > *л-р*: *ишћелйрāше* и Сл.

У лексеми *ормāр* Се Гр (лат. *armarium*)¹⁷¹ изостаје уобичајена дисимилаци-
ја *р-р* > *р-н*.

Контактну дисимилацију смо регистровали у лексемама: *накѓнче* Кр (чешће
је, ипак, *накѓнче* Се Сућ Бож), *медњйк* (међаш) За, *медњйци* Ку.

Топоним *Лимāњ* дō у ЛР изговара се и *Лимāј* дō.

У *фўзбал* Се долази до једначења по звучности (нем. Fussball).

Морфолошког су порекла *ш*, *ж* и *ч* у примерима:

— *сйашйвāш* се Се, *йўиш*и тй тō Ко, *йўишйио* говѣда Тр, ни кāп не *йрошйиш*
Цр, нѣће да *йойўиш*и За, *йойўиш*ила е врућина Ку, *сйўиш*и мāло бāбу (на водени-
ци) Сућ, *йойшйиш*ј Гр;

¹⁷⁰ Може бити и да је лексема *карабинер* направљена према *карабин*.

¹⁷¹ Скок II 205.

— *кажівай* Бој, *кажју* Бој, *кажјем* Бој, *ја* јој *докажјем* Бож, *ја* ви *докажјем* Сућ, *йокажівай* Се, не *извежјјше* брѣмена Кр, што тѳ не *увезјјше* Сл, *залижјју* се *ђеца* Се, *нйко* не *зарезјје* школу Се, *одрежівай* Кр, *нагажівай* Сућ, *йодмажівай* Сућ, свѳ е он тѳ *излажјо* Ћу, *сјжи* ѳткос Бож, *сјжйо* сам панталѳне Сућ;

— *йребачйла* вѳл Гр, *йребачйвали* се А, *йребачй* мало стѳнка Гр, *йребачйсмо* се преко косѳ Сл, *йребачйше* не у зѳтвор Сл, *бачй* му Бој, свѳ *бачй* Бој, *нйе* се *бачало* Гр, *бачй* ју у Лйм Сл, *извукѳсмо* те *бачйсмо* Гр, *баче* кѳмен Кр, *слѳму* *избачйвали* Бој, *убачйше* нѳс петйну Сл, пѳ *ћу* *ја* *убачйш* сијено Кр, *набачй* тијѳ жѳгѳра ОБ, *набачјју* се *љућй* (намећу се) Се, *шучй* Пе, *вучй* Пе, *вучу* на више Гр, *йовучй* Вел, *рѳчи* Гр Се, *лука* *исйучй* Вел, *осѳчу* га Се.

157. Забележили смо и низ примера у којима се огледају различити сугласнички односи:

к : *ћ* *ћеса* Кр (некадашња кеса за новац), али *кѳса* Тр Ку Ло (данашња кеса). Топоним *Ћйлер* Аѳсов БК упућује на то да се некада говорило *ћйлер*, данас се мећутим у Горњим Васојевићима чује само *кљйећй* (у Доњим је још увек *ћйлер*). Забележене су лексеме *Турћйја* За и *Турчѳљйја* За Се. Прво је изведено од тур. *türkiye* (Шкаљ. 625), а друго од нашег турцизма *Турчин* односно *Турк* (Шкаљ. 624–625, Скок III 526). Говори се *кйрйја* Цр, *кйрйјай* Цр. У Сеоцу су нам рекли да *ће* понеко рећи *ћйрйја* и *ћйрйјѳње*;

л : р *Арбѳнија* Се Ку, за *Арбѳнију* Гр;

ѳ : б *уѳлага* А, *тјрй* *уѳлаге* Бој, у другом случају вероватно народна етимологија по којој је ова лексема у вези са ублажити;

ш : д *динѳмид* Бож, *динѳмидом* смо убиљи Кр, убиљи смо *динѳмидом* Сућ, *йѳйрѳд* Сл, донѳсемо *йѳйрѳди* Гр, *комѳш* лѳба (грч. *kommation*) Ло, у *комѳше* Сућ, *комѳшйна* Ко, не *комѳшѳше* толйкй лѳб Се, умѳло ме *искомѳшйше* Кр, *йокомѳшйш* се Пе;

к : г *гарѳбйн* Бој Кр, вероватно народна етимологија по којој је ова реч у вези са гарав. Иначе и: *карабйнѳр* ОБ, *карабйнѳри* Сућ;

в : р е валѳ си *расййшѳн* За (спорадично), уобичѳјено *васййшѳш* А *васййшѳн* Сућ;

б : в *лйвер* Ћу, без *лйвера* Ћу;

н : м *кѳњ* је *ѳзгйм* ОБ (тур. *azgin* Шкаљ. 107), учинйо се *ѳзгйм* ОБ, *ѳзгймѳн* Сућ;

з : ж *жјулйш* Се, *жјулйш* бјкве Гр;

с : ш *инглѳшкй* Сућ Се, рйде *инглѳшкйјѳ* авиѳнѳ Сућ, *Инглѳшка* Се, *шјуруй* Бож (овде је ш и у изворном турском *şurup* Шкаљ. 592) *сјруй* Се Бож;

м : н *бојѳзма* (бојѳзан) Кр;

й : б *лѳмба* (канта) Се, трй *лѳмбе* мѳсти Сућ, двѳдес *лѳмйѳ* шљйва За.

Речи потичу од лат. *lampada* (Скок II 265) с тим што форме са б одражавају новогрчку промену *мй>мб* (И-Б-Д Банат 403). Облике са б имају турски, албански, бугарски и македонски језик;¹⁷²

¹⁷² Литературу о томе где се ови облици чују на домаћем терену в. у И-Б-Д Банат 403.

ð : ђ *гундорийи*¹⁷³ Пе, *гундори* за овцама ОБ, *загундорийи* Пе, *гунђорим* по цио дан Сућ, *загунђорийи* Сл. У примерима са ð налазимо стару основу *гуд* као у *гудети* (*god) (Скок I 637);

н : њ *машња* Гр, *шаишња* Се, *шајјдерица* Сућ. Умекшавање самогласником предњег реда бележимо у лексемама: *ианшалонје* Сл, *ианшалонџице* Сл, *шуњел* Бој, *сукњенџ* Сл, *вуњенџ* Сл Бој.

л : љ *шабља* Гр, крај *шабље* Гр, на ону *шабљу* Кр, *шабљџица* Пе, *иљаца* ЛР, насре *иљаце* Бој, не *фаљи* ми ништа Се. У примеру *стирљџишће* Бој у питању је вероватно аналогија према *стирљџиш* и сл. Чује се и *џлда* А и *џлда* Пе, *џловни* За, такође *иља* Кр, *иљав* Кр и *иља* (подлост, лукавство) Бож, *иљав* Бож. У лексеми *шљам* (шљам) Бож чује се л уместо љ.

Народна етимологија је обликовала лексеме *разбигор* Кр (јужни ветар), *иешогдишкџ* школа Се, *летишњак* Се Кр, *лекшиџи* ОБ (нехотице, поред *некиџи*).

У Пепићима смо забележили: грађио *кукњџишће* крстеве и: све *кукњџишће* крстеве (иначе — *кукњџишће* крстови Се, *везе кукњџишће* крстове ка да је Њемџица Се).

Однос с и ш у прилогу *иослије* види се из следећих примера:

иослије годину дана Сл, *иослије* најљепшега ручка Сућ, *најиослије* ја вељо мџжу Бој, *иослије* педесе годинџа, *иослије* дошла поснага Бој, то џу ти исприча *иослије* Бој, не претече *иослије* Радош Бој, *иослије* ја иди тамо Бој, *иослиен* кецељу овако Се, па *иослије* овамо по радџоџа Се, *иослиен* се врнуџи Вел, *иослиенарек* зајми га Вел, *иослије* свџтови дошли Бој, *иослије* партије Бој, дођи *иослије* јџпе Гр, *иослије* раџ био Гр, долазили су *иослије* Гр, *иослије* раџа Гр, *иослије* поћера Оп, *иослиенак* се зарџтило Оп;

иошџље се џдала Гр, *иошџље* дошли ту Гр, *иошџље* иди Вел, *иошџље* тџри маџо качамаџа Кр, па ћемо *иошџље* да видимо кџма Се, *иошџљџи* ти пџт вељу Сућ, от прве до *иошџљџе* Сућ, долазили су *иошџље* Гр, *иошџље* одили Гр, *најиошџље* отџди Се.

Нема облика типа *иокље*.

Десоноризација опструената на крају речи

158. У говору Васојевића није уобичајено безвучавање опструената на крају речи. Уколико, наравно, следећа реч почиње безвучним сугласником долази до регресивне асимилације па завршни сугласник претходне речи постаје безвучан (в. т. 151. б).

М. Стевановић, међутим, истиче да „звучни сугласници у овом положају губе или напола редуцирају своју звучност“ наводећи примере: *граџи*, *граџи*, *(х)лаџи*, *Мргџи*, *Обраџи*, *џбаџи* итд. (Стевановић ИЦД 56). Ми овакве примере нисмо нашли. Једино смо именицу *комаџи* забележили у овом лику, али, као што је речено, у њџ сугласник -џ потиче из грчког изворника.

¹⁷³ Код Вука *гундорийи* и *гундорџе* (Вук Рј. 111).

Редукција експлозивних дентала

159. Осим у финалним сугласничким групама, *-ш* и *-д* ишчезавају у бројним другим позицијама :

— *ш* у инфинитивима (поред наведених инфинитива — са инфинитивном осномом на сугласник: *загрейс*, *озѣйс*), без обзира на положај у реченици:

Ол *оди* на славу? Се; Ол *ради* на ону шталу? Се; Ол ти учи данас? Се; Не могу чува данас Се; Ол *оди* на воду Сућ; То ћу ти *исрича* посије Бој; Удѣ се нећу и нећу Бој; Немо ми *иоиречиѡа* очи Бој; Ја ћу ти *ирича* како е било А; Може би памтиш Гр; Може би да знаш Гр; Може би да си га и ти чуо Гр; Не могу се *врати* људи гладни Сл; Да ми је *сиѡси* ону Сл; Ништа о тога *доби* не мож За;

Како ме мож *остѡви*, јадо Бој; Немо ми то *ѡика*, може мене пуна кућа би Бој; Нијесу се могли *сиѡси*, стријелани су Бој; Ја ти је данас нећу чува, па крчки Сућ; Куку, мрче, немо нико *ирича*, затворите те Сућ; Ја не знам ка ћу би, нећу ја мријет још Сл; Ада може се *ожѣни*, како не може Сл; Да ју питаѡ, оће л те она *узѣ*, па да ти рече оћу или нећу Сл;

Немоће ми кућу *зайали* Бој; Не могу на врата се *иомоли* Бој; Оћете л *свраш*? Бој; Турци удари, те шћели ју *зайали* Бој; Ја данас нећу *ради* Се; Имала сам и *иогину*! Се; Неће се нико вратит, све ће се *исиродѡва* Се; Не мислим ја колико ћеш ти *ирѡја* Се; Ол ме *узѣ*? За; Отац ми не да ни *иомѣну* За; Сто динѡра није могла *узѣ* Сл; Шта ћу ти *ирича*? Вел; Тага не да *иомѣну* Гр; Нијесам много како се могло *шѣгли* Шек.

Исти говорник ће употребити инфинитив са *-ш* и онај без њега чак и у оквиру исте реченице:

Како ме мож *остѡви*, јадо, и оно дијете *остѡвиш*? Бој; Ја не знам ка ћу би, нећу ја *мријеш* још Сл; Неће се нико *вратиш*, све ће се *исиродѡва* Се.

160. Крајње *-ш*, *-д* се губе понекад у речима које чине целину са следећом речју:

-ш, *-д* на крају *иредлога* се, како грађа показује, скоро редовно губн испред речи које почињу са *ш*- и *д*-:

о-шдога смо живљели Сл; ништа *о-шдога* нема Кр; ништа *о-шдога* доби не мож За; избочиѡили колаче *о-шири*-четири руке Сл; *о-ширидес* година Сл; *о-шијѡ* искрој Гр; *о-шдога* искрој Гр; сашѡ аљнице *о-шдога* Гр; преображење је мене *о-шебе* сваки дан Кр; није *о-швојѡ* оваца Кр; бољи *о-шебе* Кр; *о-Турдѡвићѡ* Бој; оцијепи *о-ше* крље Кр; био е драгоман *ко-Талијѡнѡ* Кр; дој ће *ко-шебе* Се; долѡзио е *ко-шѡше* Се; *ко-ше* браће Шек; били смо *ио-Турцима* Вел; *иоре-шдога* врѣла ЛР; све *ио-ширнокој* и под матику СГ; *о-доброга* рѡда Сл; *ко-дрѡгога* брата Шек; она е *о-Дѡдѡвићѡ* била Бој; син ми *о-дѡије* године Бој; вљѣсу саплѣти *о-дрѡѡша* Гр; кору *ѡ-дрѡѡша* Сућ.

161. Забележили смо и неколико појединачних других случајева:

насре-љѡѡце Бој; *ѡ-глади* могло се Сл; *мрѡ* е *ѡ-глади* Кр; *ѡмрѡ* е *ѡ-глади* ОБ. Иначе, у оваквим случајевима крајњи пловив се углавном добро чува: *од грѡбља* Бој, *од говѣѡѡша* Гр, *од годинѣ* Сл, *ош Пѡва* Бој, *ош ирѡћа* Гр, *ош иѡзнатијѡ* Сл.

Ови сугласници се испред *с-*, *з-*, *ж-*, *ш-*, *ц-* углавном редукују: *сирѣште о-сидкѣ* Коњ, *о-сидкѣ* се живљело Гр, сестра *о-сирѣца* Гр, овога ми брата *о-сирѣца* Бој, брат ми *о-сирѣца* Бој, брат *о-сирѣца* Шек, највише *о-сидкѣ* Бој, дунда *о-сидо* кила Се, смрзоше му се вилице *д-сирѣ* Кр, прѣмро сам *д-сирѣ* БК, умрѣ е *д-сирѣсти* Сућ, па смо се искокѣчили *д-смија* Сућ, *о-Србијѣ* Вел, кидали се *д-смија* Се, *ко-сестрѣ* Шек, отуд *о-Зелѣиѣ* Бој, од јада, *д-зла* Бој, да пукнѣ *д-жећи* Кр, *о-жѣлости* А, *о-Црнѣ Горѣ* Вел, *ко-школѣ* СГ, *ко-шћерѣ* Бој, *д-шѣ* Се Кр.

162. У *везницима* и *ирилозима* се веома често, скоро редовно, губе *ш-* и *д-* ако наредна реч почиње са *ш-*, *д-*, *с-*, *ћ-*: *ке ши* прсну опанци Гр, *ка ши* је гој воља За, шчѣпа капу, *ка шѣмо* прстѣн Се, *ка ши* се кажѣ Се, *ка дѣћѣ*, дадни му Се, а *ка дѣћи* прет кѣћу Сл, *ка сам* гој одила Бој, *ка смо* били ка вѣроши Бој, *ка сам* била уза Смољѣвице Бој, *ка се* умрѣ па се двѣри Бој, *ка се* зѣрати Гр, *ка сам* била болесна Гр, *ка се* оладѣ Се, *ка се* заинтачи Се, *ка смо* гѣлили Се, *ка су* ме затворили Сл, *ка су* настѣпили Ло, *ка сам* дошла ЛР, ја не знам *ка ћу* би Сл; *ка смо* вићели Шек, *ка сам* брала малине Шек, *са ши* не дам Сућ, *са шѣо* уради Сућ, *са се* то сади, па да ћеш се *са шѣ* искокѣчит Кр, *са ћу* дој Се, *ку ши* рѣкнѣ Радуле Бој, *ку ћу* сад? Бој, *ку ћеш?* Се, *ку ши* је ко? Шек.

Аналогијом према овим позицијама *-д* се често губи из *сад* и *кад* и у другим позицијама:

ка е била капитулѣција Бој, *ка би* тамо иза кѣћѣ Бој, *ка идсије*, ја иди тамо Бој, *ка ишчѣши* ногу Се, *ка иоглену* Сл, ка ето во *са шѣо* заплѣћемо Гр, то ти причам *са*, а прије рѣта ... Гр, падо ево *са*, па разби му главу Бој, имају *са двојица* Бој, а ово *са* — то не зна ништа Се, *са јѣиѣ* при школи нешто ради Гр, *са ово*, *са оно* Гр, *са шѣо* има то воће Гр, *са шѣо* се калѣми Гр, *ка са ова* свѣла што е Гр, и ја *са* за њи знам Гр, и *са има* Кр, *са нѣ* Кр.

Забележили смо и случајеве у којима се *д-* у оваквим позицијама чува:

кад је кѣћу градио За, *каш иомузем* Бож, *кад нѣмаш* Се, *кад је* умрла Сл, ако сам се *кад зайлакала* Бој, *кад зайнѣм*, тражићу ти Бо, *кад ми* је син стѣсао Шек, *сад и* зову фрѣбваче Гр, *сад јѣк* Гр, *сад зову* марама Гр, ка ето оно ноће *сад* Гр, *сад не мѣгу* Сл, *сад нико* не зарежѣе школу Сл, *ку ћу сад?* Бој, *сад је* ево достѣсало свѣ Шек.

Губљење *д-* у овим случајевима је факултативно.

163. Губљење *-ш*, *-д* у префиксима:

озѣш се Кр, *озѣви се*, зовѣ нѣко Кр, немѣ му се *озѣш* Кр, нѣће да се *озѣвѣ* БК, што се ти не *озѣвѣш?* Ђу, нѣма да се *озѣвѣ* Се, *озѣѣш се* Сућ, он ти се *озѣѣ* Се, немѣ му се *озѣѣш* Кр, *не озѣѣ се* Бој, *озѣѣш се* За, *озѣѣш се*, зовѣ нѣкое За; *озѣѣш му се* Сл, *озѣд* Ђу Цр Кр, ако га зовѣш *озѣди*, ништа не чѣе За, *пришли* су му *осѣѣѣг* Цр, *врни се осѣѣѣг* Кр, партизани су *осѣѣѣш* Сућ, *осѣѣѣш е* Бој, па смо мѣрали да *осѣѣѣш* Кр, да мало *осѣѣѣѣ* Гр, зрно е *оскочио* Се, нешто е *оскочио* од мене Бож, *оскочио* од рођаштва БК, погоди га *оскочке* Се, *оселило* се много народа Ку, *оѣѣ* ти рѣке Се, *иѣѣѣѣѣ* Ђу Кр А, *осѣѣ* Кр Се, *осѣѣѣѣ* Кр БК, *осѣѣѣѣѣ* (одвалити) Се, *осѣѣѣѣѣ* сам гѣрну Се, *осѣѣѣѣѣ* (откотрѣати) Сућ, *осѣѣѣѣѣ* ра ово бурѣло Сућ, *осѣѣѣѣѣ се* Кр, *осѣѣѣѣѣ се* низ ова брѣѣг Кр, *осѣѣѣѣѣ*

Кр, *очика̀рише* за Беране Кр, па су га *очика̀рили Се*, *окѝну̀ш*¹⁷⁴ Кр, *окѝну̀о* га са̀пун Кр, *о̀киде* нѓс бра̀ству Пе, *о̀срд* ОБ Се, кад опразниш, ништа не *ѝрестїа̀вља̀ш Се*, *ѝрестїедник* Сл А Ту, *ѝрестїедника* општинѐ Кр, *на̀зѓрник* Кр, *на̀зїра̀ш Се*.

164. Забележили смо још неке случајеве губљења *ш* и *д*:

Свѐкер ми сѐ *шрѝју женѝо* Бој; Имало не доста *шѝ ѝу шко̀лу* Гр; *Тѝ ѝу* је доста нас било Гр; *десе да̀на̀ шл̑ ѝу* Ма; да нијесу *о̀ику̀ на̀ша̀ ту* Сл; Знаш како је *доса гѓре* било Сл; *Кѓка̀ одо̀ну ѝреко* Цѐрѓва̀ Бој.

165. У бројевима је редукцијом осим финалног *-ш* често захваћен и претходни самогласник:

иѐ-шес гѓди́на̀ Бој, *десе* гѓди́на̀ Бој, *деведесѐ* гѓди́на̀ Бој, *два̀дес* и трѝ гѓдине Бој, око *шрѝдес* сватѓ̀ва̀ Гр, *шрѝдес* и *шѐс* кил̑а̀ Бој, навр *иѐдесѐ* гѓди́на̀ Бој, до *два̀дес* до *шрѝдес* ова̀ца̀ Гр, око *два̀ес* гѓди́на̀ Гр, *два̀дес* кил̑а̀ Гр, *иѐ-шес* вођеница̀ Гр, *четїрдес* прѓвѐ Сл, *два̀дѐс* и седам гѓди́на̀ Сл, *два̀де-шѐс*тиѓга уочи Ви́дова да̀на Сл, *два̀де-шѐс* Шек, *иѐдесѐ* гѓди́на̀ да̀на̀ Сл, бар *шрѝдес* пу̀та̀ Сл, *осамдесѐ* дин̑ара̀, *деведесѐ* Сл, *седамдесѐ* пѐтѐ гѓдинѐ Сл, *седамн̑ас* гѓди́на̀ За, *десе* да̀на̀ За, *иѐ-шес* шиш̑ара̀ка̀ Кр, *шрѝес* кил̑а̀ Се, *иѐ-шес* залага̀ја̀ Се, *десе* ђево̀јака̀ Кр, *четїрдес* пѐтѐ гѓдинѐ Вел, *шрѝес* прѓвѐ гѓдинѐ Оп, *четїрес* деѓте гѓдинѐ Оп.

О елизији неких сугласника

166. О испадању сугласника говорено је у одељцима о појединим сугласницима и сугласничким групама. Овде ће се навести још неки случајеви елизије груписани према сугласнику који је испао без обзира на то да ли су у питању позамљенице (које су чешће) или домаће речи:

— није имао *ивалѝдѐ* Бој, прима̀ *ивалѝду* ОБ, *бес коферѐнције* Бој, *коферѐнција* Кр За, *нема исана̀* Бој, *инѝтереса̀ино* Бож, *фина̀ицѝста* Бож, *вулѓшари* Вел (поред *вулентшари* Кр — добровољци у албанској фашистичкој војсци у II светском рату¹⁷⁵);

ма̀чеце Кр, *момчѐце* Сл, *гледѐце* Се (поред *гледѐнце* А), *ђешѐце* Кр, *ја̀гњеце* ОБ, *ителїра̀ше* и[x] Сл;

— *бѓнѝца* (болесница) Кр, *бѓнѝкав* Кр, *бѓн* Бо Ку, *бѓна* Бој Ло Ту, *бѓник* Кр (поред у *бѓлнѝцу* Гр, за *бѓлнѝцу* Бој, на *жа̀лбу* Сл),

— *Крашѝица* (Краљска река, река која протиче кроз Краље) А Кр Пе Бож, *Крашѝицу* прескочио ОБ,

— *кошѝлук* Бој, *кѓшѝнки* Бој, код овѐ *кѓшѝнке* Пе, *кѓшѝја* Пе (поред чешћег: *кѓмѝија*, *комѝилук* За, *ѐво кѓмѝије* Кр), *колобѓѝици* Сућ Ку, *колобѓѝињ* љѐб Се, *колобѓѝињѐ* брашно Тр (чује се и *коломбѓѝињи Се* и *коломбѓѝињи Сућ*), *нова абуланѝста* Сл, отворили *абуланѝшу* Сл;

¹⁷⁴ М. Пешикан износи претпоставку да ја *окѝну̀ш* „можда аналошко образовање са -о“ (Пешикан СК-ЈБ, 114).

¹⁷⁵ Уп. алб. *vullnetar* — добровољац (Fjalor 361).

— *небаїиница* Кр, *безбаїиница* Кр (поред *безбраїиница* Се Кр А), *жандамѐрија* За Цр, у *џандамѐрију* За, *машираїт* Пе, от *комијѐра* Бож, *комиерїну* ОБ, *їре-фїгїн* Гр, *шїнда* Се Сућ Кр;

— *јѐгра* (језгро) Тр, треїи́на *јѐгрѐ* Тр;

— *лѐїтрика* ОБ (поред: *лѐкїтрика* А), а *јї љѐшѐ* (пешке) заїми за Берїне Бој, *їдѐ љѐшѐ* Бож (поред: дошао је *їљѐшкѐ* Се), у *накву* (некакву) бўкву Бој, *простирач* *накав* (некакав) Бој;¹⁷⁶

— *урмеїи́н* (тал. formentone)¹⁷⁷ ЛР;

— *ла́ма* (кофа, канта) Кр, пѐт *ла́ма* шљїва́ ОБ (говори се и *ла́мба* и *ла́миа*);

— *анабеїта* (необразована, неписмена особа, аналфабета) Кр, *анабеїлија* А,

— *нѐ* (него): ниѐсам пїзїла пїжњу *нѐ* се шїлїла Бој, рѐђе е имїло *нѐ* сад Вел, ниѐсу крїви влада́ри *нѐ* наро́д Вел, *нѐнѐ* (не него): го́ре два чо́ска *нѐнѐ* го́ре јѐдан Гр, ниѐсмо ѓрали *нѐнѐ* смо свѐ по-трно́коп Гр:

— *ѓклѐ* Кр Тр Ло А, *ѓшлѐ* Се, *ѓшолѐ* Кр, *ѓшолѐн* Сућ, *ѓшїшїи* (који је отуд) Кр, *їјмо* А Цр.¹⁷⁸

Уметање сугласника

167. О секундарним сугласницима већ је било речи у одељку о сугласничким групама (в. т. 138). Овде ће бити наведени још неколико случајева уметања сугласника. Срећемо их како у позајмљеницама тако и у домаћим речима.

Умећу се, пре свега, назвали *м* и *н* испред прекидних консонаната:

комѐндија Се, *прїча* некакве *комѐндије* Кр, *напра́вили* су *комѐндију* Сућ, *комендијаш* Пе, *комендијѐ* тї с оцем Кр, *цїо дан* *комендијѐ* Сућ, *комендијаш* Кр, *издевендаїт* ОБ, *зиндаїија* Се, *квинїт* А, *са́н уганїта* Се, *ево ганїи́мо* Сл, *ганїиаш* Се, *Иниїа́лија* За, онѓ е ѓбични *лїниїор* (ленштина, нерадник)¹⁷⁹ ОБ, (поред: за *лїшора* Кр),¹⁸⁰ *кубнїк* штица́ (дасака) Се, *ѓткат* се *обрїамбоњчи́ла* Сућ (поред: *Обрабоњчи́ла* ти се ѓвца Се), *јѐдва изгомбѐља* Тр, не могу се *изгомбѐлаш* Се, *окїѓмбра* триес пѐтѐ Ку, *окїѓмбар* А ЛР, *мрїзев* *ка* у *деце́мбер* Кр.

У Васојевићима се не умеће *м* пред лабијалом (како то бива у многим нашим говорима¹⁸¹) у лексемама: *клѓйѓв* Сућ, *клойѓча* БК, *клойѓ* Ко, *клѓйеша* Кр, *клѓйешїи* Кр, *окебѐсио* рїла Се, онѓ *се* рѓба *окебѐси́ла* Се. Нема паразитског *м* и *н* у *їраћед* и сл. Говори се *їѓраћед* Се, *їѓрабаба* Тр, *їраћед* Пе, *їрабаба* За и сл.

Секундарни консонанат забележили смо и у следећим примерима:

¹⁷⁶ Случајеви губљења *к* које налазимо код Стевановића: *нѐа* га, *прѐо* (Стевановић ИЦД 55) ми нисмо забележили.

¹⁷⁷ Нисмо забележили пример *їмреїи́н*, који Скок наводи као пример из Мораче и Васојевића (Скок I 526). У Лијевој Ријечи смо забележили три друга облика ове лексеме: *урмеїи́н* *фурмеїи́н* и *фрмеїи́н*.

¹⁷⁸ Примери губљења *ѓ* које доноси Стевановић: *їр* (удри) онѐ (ондје) оједнѓм (одједном) (Стевановић ИЦД 55) нису потврђени у нашој грађи.

¹⁷⁹ Од немачког Luther (Скок II 333).

¹⁸⁰ Исп. Вуковић П-Др 390: *лїтор* „неваљао човек, безверник“.

¹⁸¹ В. Скок II 95, Скок III 596–597, РСАНУ 9 567–568, РМС 2 728, РМС 4 94.

грумбуљџа Кр (поред *грумуљџа* Се), *грумбуљџав* Кр (поред *грумуљџав*) Се, *булумбаћ* Пе (поред *булумаћ* ОБ)¹⁸²;
именшовић Гр (поред *именић* ОБ);
јазбавец А, *ка* у *јазбавца* ЛР (према стсл. *јазвѣць*), *лазбура* Кр (посудица од букве коре у коју се ставља шумско воће), *лазбурак* (говори се и *лабура* Кр Се)¹⁸³;

шрубља штѡфа Сућ.¹⁸⁴

Разбијање вокалске групе консонантом забележили смо у именици *ситула-ција*: мучна *ситулаџија* Бој, допадао сам ја и у гөрѣ *ситулаџије* Сл.

Не чује се *брез*, увек је: *бес* тѣ, *без* овѣ Кр, *бес* поговѡра Кр, *бес* питања Ђу, бабина јарад бйше *безобрѡзна*, *безбрајница*, *бездушнић*, *безмѡзговићи*, *бездѡница* (пећина 'без дна') и сл. Стијовић Лекс.

Редупликација и метатеза

168. За говор Васојевића карактеристична је редупликација предлога *с(а)* само испред инструментала личне заменице 3. лица. При том се *с* увек асимилује са њ- испред кога стоји: *са с њим* > *са ш њим*.¹⁸⁵

Био си *са ш њима* Бој, што е *са ш њима* био у четнике Бој, *са ш њима* у Андријевицу Бој, *са ш њима* на врата Сл, ја свѣ *са ш њима* За, долѡзйли пѡ ми *са ш њима* Гр, и он тѡ *са ш њиме* Гр, имѡла ѡѣѣ *са ш њиме* Бој, одйла *са ш њим* За, пољуби се *са мнѡм*, а ја *са ш њиме* Бој.

У овој позицији се чује и неудојени предлог *с* који је такође асимилован у *ш* осим код најмлађих и школованих говорника:

нико *ш њѡм* не зборй ОБ, *узѡлѡд* је *ш њим* зборйт Бож, не йди *ш њима* Ко, *ш њима* сам дѡбро, слѡжѣм се *ш њима* ЛР.

169. Метатеза је забележена у следећим глаголским облицима:

— стйгѡ сам кад је *самнѡло* Ку, како си *самнѡ*? Цр, не мѡгу да *осамнѣм* Сућ, *осамнѡла* слѡна ЛР, прйѣ нѡ што е *осамнѡло* А;

— *сѡјмѡм* ја да е тѡ такѡ Бож, *йосѡјмѡ* е у њѣно поштѣње Кр;

— *узми* књйгу да не *йѡшварѡш* (понављаш) ОБ, *ѡѣца* ми ниќад ниѣсу *йѡшварѡла* Сл, е бѡгами *ѡѣш йѡшварѡш* рѡзред За, лѡни је *йѡшворйѡ* рѡзред Сућ.

Од именица смо забележили облике *навѡћи* (наѡве) Се Сућ Ко Кр, *навѡгѡза* БК, *левѡр* Се За Ку, *манѣрва* Сућ, *гњйла* (глина)¹⁸⁶ Кр, *сѡјма* Се Сућ Ло, *ѡендѡр* Се, *вуленйѡр* Кр (уп. алб. *vullnetar*).

¹⁸² Исп. тур. *bulatas* (Шкаљ. 153).

¹⁸³ Лексема *лабура* забележена је у РЈА у значењу „ступица за хватање птица“ као реч „непозната постања“ (РЈА V 861). Доноси је и Скок, такође без одређивања етимологије (Скок II 256).

¹⁸⁴ Реч је у овом облику засведочена још у XV веку, а потврђена је на врло широком простору српскохрватских говора (РЈА XVIII 781–783). Забележио ју је и Вук у Дубровнику (Вук Рј. 776).

¹⁸⁵ Редупликацију под овим условима срећемо, нпр., у говорима србијанског Полимља углавном у говору муслиманског становништва (Николић М. Полимље 323–324) и у ускочком говору (Станић Ускоци II 85). У суседним новопазарско-сјеничким говорима поред оваквог удвајања предлога *с(а)* срећемо и удвајање у другим позицијама (*са шљудима*), као и одсуство једначења *с* испред следећег консонанта (*сас њим*) (Барј. НП-С 109), што у Васојевићима не налазимо.

Ми смо забележили само облике: *манастиѣр* Се А Сл Ло, *манастиѣрскѣ* имање ОБ, *барјак* Кр За, *барекѣѣр* За, они су *барјакѣѣрили* Се, Петра̀на е *барјакѣѣрила* Кр. У Коштући́ма, међутим, постоји топоним *Нѣмастиѣр*, што сведочи о употреби овог облика раније, а и у Лијевој Ријечи су нам рекли како памте да се некада говорило *намастиѣр*. На питање о облику *бајрак* у Сућеској нам је речено да су стари тако говорили, а и да ће сада понеко тако рећи.

Назив за *рошкву* је *ардѣква* Кр (*рѣдѣка, лат. *radix*),¹⁸⁷ поред *рдѣква* Се. У Бојовићи́ма је забележен и топоним *Аржѣне* за који се чује и *Ржѣне*.

Доследно је извршена метатеза у *сав*, *сва*, *сво*. Група *вѣс*: *ја* сам се *вѣзда* крстила, *вѣзда* ми је косио, вољела сам га *вѣзда* Бој, правио се испраћај војнику *вѣзда* Сл, *вѣзда* е то било Се, *вѣзда* некуд блѣй ОБ, *вѣзда* некуд бравѣта Се, ми смо *вѣзда* живовали *ка* рођена браћа Бож, *вѣзда* пушћа ђвце у ливаду Бож. Чује се и старије *вас*: *вѣс* баздѣм Кр, *вѣс* сам мокар Се, *вѣс* је у крв Бож, *вѣс* вијек ОБ, *вѣс* се напео Кр, *вѣс* је био у модрице Сућ, е неш се *вѣс* изгрепс Бож. Употребљава се и новије аналошко *сѣв* Бож За Се.

Елементи црквенословенског консонантизма

170. Црквенословенски елементи у сугласничком систему налазе се у лексемама познатим и српском књижевном језику. У њима старословенске (и српскословенске) сугласничке групе *-ши-* и *-жд-*¹⁸⁸ нису замењене сугласницима *ћ* односно *ђ*:

— *ѣиштина* А Ку Ло, прѣсѣдник је *ѣиштинѣ* Ђу, *ѣиштински* пандѣр Пе, за прѣсѣдника *ѣиштинѣ* Сућ, га̀нтамо да те ни врнут *ѣиштину* Кр, *сѣштиник* А Бож. О облику *иштиа* в. т. 153.

— *вѣлика* ми је *нѣжда* За, *нијаква* *нѣжда* БК, од *нѣждѣ* Кр, *нѣждан* је чѣек Сућ, *нѣждан* сам за ма̀ло парѣ Кр.

Под утицајем црквеног језика продрли су у народни говор нејотовани облици као: *Васкрсѣније* Бож, *молѣйствије* Кр, *наказѣније* Кр, *иисѣније* Кр, *иоругѣније* Се, *ипресказѣније* А, *иприказѣније* Се, *скайѣније* За *сѣасѣније* Се, *чудолѣствије* А, *чудовѣније* Бој, *Преображѣније* Сл. Семантичака дистинкција успостављена је између облика *Преображѣније* и *ипреобрѣжѣње*, где прва именица означава црквени празник, а друга има значење „срамота, брука“: Мене о-тебе сваки дан додѣ *ипреобрѣжѣње* Кр. В. и примере у т. 226.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Облик *гњила* забележио је Вук у сев. Далмацији. Ово је прасловенска реч у којој је извршена „метатеза *л-н* > *н-л* с пријелазом *н* > *њ* као у *гњој* > *гњој*“ (Скок I 569).

¹⁸⁷ Исп. Скок III 96.

¹⁸⁸ Исп. Стијовић С. Слав. 25, Младеновић Слав. 63, нап. 36, Пешикан 1994 165.

¹⁸⁹ О траговима лексике овога типа у народним говорима и о узроцима њеног чувања в. Реметић Траг. 75–85.

*бѡгѧљу Се, краљу А ЛР, ирѧјашељу Ку Пеп, учѧшељу Гр Сл;
кѡњу За;
крају Сућ.*

У свим осталим ситуацијама преовладава наставак *-е*. Он се код именица с основном на *-к, -г, -х* јавља као једини наставак:

*Видѧче Сућ, вѡјниче А, вѡче Сл, зѧмљаче Ку, јѡнѧче А За Вел, мѡмче Бој, не-
срѧјниче Бој, Нѡвѧче Бож, омрѧчениче Бој, рѡђѧче Се, угѧшениче Бој, ујѧче Пе,
ушрѧјниче Бој, чѡече Бож Сућ ЛР;*

*Бѡже Бој Вел Ло, врѧже За, друже Сућ, Прѡдрѧже Бож;
Влѧше, дѡше Се, сиромѧше Сућ.*

Именице с основном на сонант *р* имају у вокативу једине оба наставка, с тим што је нешто чешћи, а код личних имена и једини, наставак *-е*:

*брѧгадѧре Сућ, бѡжсѡре Се, вѡзѧре ОБ, дѡкѧоре Вел Бој, ѡѡвере Бој Сућ А
Ло, гѡсѡодѧре За, кѡмандѧре Се Сућ Сл, мѧјѡре Бој За, сѡрдѧре ОБ, цѧре А, шѡмѧ-
ре Сућ, Божѧдѧре Кр, Велѧбѡре Сућ, Велѧзѧре, Лѧзѧре Се, Свѧјѡзѧре Се Сућ А
Кр Лр, Свѧјѡмѧре Сућ, али и: брѧгадѧру, влѧдѧру Кр, гѡсѡодѧру Бож, кѡмандѧру,
кѡњѧру Ко, мѧру, ѡфициру Кр, шѡмару Сућ.*

Код именица с основном на *д, ѡ, л, м, н, в, б, ѧ* наставак *-е* је знатно чешћи, а понекад и једини:

*гѧде Пе, Гѡсѡоде Бој Вел, грѧде ОБ, ѡѡде За Се Ку, нѧрѡде Пе, рѡде Сућ, али:
смрѧду јѡдан! ОБ;*

*брѧше Кр Се Сућ, Мурѧше, свѧше ОБ, али и: ѧробѧсвијѧшу Се, цѡјѧшу Бој;
ѧдмирѧле Кр, ѡѧволе За, ѡѡнерѧле Сл, сѡколе Сућ, али и: вѡлу јѡдан! Сућ;
грѡме Бож, кѡме Се Сућ А, ѧобрѧшѧме Се;*

*бѧлѡѧне Ку, домаѧѧне А Се ЛР, кѧѧѧѧне ОБ, сѧне А Ку Ђу За Вел, Турчѧне
Се, чѡбѧѧне ОБ, Драгѧне Сућ, Јѡвѧне, Милѧне Се, Милѡне Бој, Миљѧне Ку, Сѧѡ-
јѧне Кр, али и: ѧјѡѧну ОБ, бѧлѡѧну Сл, ѡвну ОБ;*

*лѡѡѡве, Бѡгѡѧне За, Милѧсѡве, Мѧлѡсѡве Се, Радѧсѡве Кр, Рѧдѡсѡве Бож, и:
брѧву ЛР А, мрѧву Се ЛР, црѡву Кр;*

*рѡбе А, Дрѧгољѡбе Сућ, Мирѡљѡбе, Слѡвољѡбе Се; забележили смо и вока-
тив грѡбу Кр;*

мѧнѡѡе Бож, ѧѡе А, сѡѡе Ђу.

Код именица с основном на *-ц* такође је чешћи наставак *-е*:

*зѡче Бож, јѧрче Се, кѡкѡвче Се Сућ Бој, магѧрче Ђу, мљѡсѡче Пе, сѧнѡвче
Сућ Сл, сѧѧрче Се, али и: кѡѧѡцу, мрѡцу Се.*

Именице на *-з* и *-с* имају оба наставка:

*баксѡзе Кр Се Сућ А, мамлѧзе Се и: баксѡзу, мамлѧзу Се А, ѧѡкѡзу Сућ,
обрѧзу Кр, ѧѡѡсу Се ОБ.*

Вокатив именице с једносложном основном и непостојаним самогласником *ѡ* у наставку гласи: *врѧѧче* ОБ, *мѡмче* Бој, *Мѧчку* (надимак) Се, *ѧѧѧку* Кр, али вока-
тив може бити и једнак номинативу: *Мѡмак*, додѧ ми тѡ Пе; *Дѡђи*, *мѡмак*, *ѡѡмо*
Се; *Ђути*, *врѧѡѡ* јѡдан Сућ; *Ђѡ* си тѧ, *мѧчѡк*?

брѣвом Бож, *йѡзѣвом* Сл, *йокрѡвом* А, *црѣвом* Гр;
грѡбом Бож, *љѣбом* Гр А Вел, *ойкѣуѡм* Кр, *рѡбом* Кош, *скѣуѡм* Ђу, *стѣубом* Кр;
баксѣзом Кр Се;
амбѣсом Кр, *клѣсом* А, *мѣрѣсом* Се, *йонѡсом* ОБ, али *нѡсем* ОБ.

б) Множина

174. Множинско проширење формантима *-ов-* и *-ев-* захватило је већину једносложних именица мушкога рода. Чују се и примери типа *дѣнови*. Један број једносложних именица јавља се и са проширењем и без њега, а један, мањи број, чује се само без проширења.

Именице са проширењем основе:

бѣкови ЛР, *бѣчеви* ОБ, *бѡгови* Сл, *брѣгови* А БК, *брѣгѡвѣ* Се, *волѡви* Цр, *вѡлѡвѣ* А, *врѣгови*, *врѣгѡвѣ* А, *врѣнови* ОБ, *вѣкови* А Се Гр, *вѣковима* Се, *вѣкѡвѣ* А, *гѡдови*, *грѡдови* Шек, по *грѡдѡвѣ* Шек, *грѡбѡви* Бој Сл, *дѡрови* Се, *двѡрови* Пе, *дѣлови* А, *дѣлови* Кр, *дѣлови* Гр Бој Тр, *дѡлови* Бож, *дрѣгови* Се Сл, *дѣови* (духови) ОБ, *ђѣдови* А Се ЛР Вел Шек, *ђѡнови* Сућ, *Жѡреви* Бож, *жбѣнови* Бој, *жмѣљеви* (*жмѣљ* 'тврдо, чворновато дрво') Кр, *зѣшови*, *зѣчеви* Пе, *зѣдови*, *зѣдовима* Бож ЛР, *змѣви* Се, *јѣжеви* Сућ, *клѣнови* Се, *кѣѣчеви* Бож, *кѡшеви* Сл, *крѣви* Сућ, *крѣљеви* За, *крѡвови* Бож А, *кѣкови* Се, *кѣмови* Бој Пеп Се ЛР, *лѣшеви* Сл, *лѣшѡви* Ку Ко *лѣшѡве* Ло, *љѣкови* А БК Шек, *мѣљеви* Се, *мрѣзеви* А, *нѡжеви* Сл ЛР, *дѣви* А, *йѡњеви* Се Сућ, *йѡшѡви* Бож, *йѡидѡви* Бож, *йрѣшѣви* ОБ, *йрѣшѡви* Гр, *йѣжеви* Сл, *йѣшеви* Се А, *йѣшѡви* Шек, *рѡдови* Тр Ло Шек, *рѣшови* А За Вел Ло, *рѣдови* А Бож, *рѡдови*, у *рѡове* Бој, *рѡгови* А, *сѣчеви* Шек, *сѣнови* Гр Сл Бој Вел, *снѡви* Се, *сѣѡнови* Сл Гр Шек, *стѣрѣчеви* А Се Сућ Бој Бож Вел, *сѣдови* Сл Ло, *шѡрови* Гр, *шрѡгови* Кр, *шрѣйѡви* Гр, *фѣрови* Се А, *цѣреви* Пе, *цѣшѡви* А Ко За, преко *Цѣрѡвѣ* Вел, *чѡрови* Сл, *цѣкови* Сућ, *пѣ-цѣкѡвѣ* Ко, *цѣйѡви* Бож, *шѣйѡви* (цѣпови) Кр, *шѣдрѡви* (шпорети) Бој.

Именице без проширења основе:

брѣви Се, *гѡшѣи* Сућ Бој, *зѣви* А Вел, *зѣвѣ* А ЛР, *јѡди* Се, *кѡњи* А Вел Шек, *мрѣви* Бож, *мрѣи* Сућ, Божјѣни *йѡшѣи* Се, Вѣлѣи *йѡшѣи* Бој, *йрѣшѣи* Се, *црѣви* Сућ А, *љѣђи* Гр Тр А Се Вел ЛР Шек, *љѣди* За.

Именице које се напоредо употребљавају и са проширеном основном у множини и без ње:

брѣи Се, *брѣѣ* А // *брѣкови* ОБ, *брѣкѡвѣ* А ЛР, *вѣци* Кр // *вѣкови* Пе, *дѣни* Гр Сл А // *дѣнови* Кр, у овѣ *дѣнове* Бој, *ђѣци* Гр Ку ЛР // *ђѣкови* (по саопштѣњу информатора из Облог Брда овако се некада говорило, а ми то, иначе, нисмо чули у живом говору), *знѣци* Бож // *знѣкови* Сућ, *кѡлко* ймѣ *рѡбѣ* (чѣљѣди у кући) ОБ // *рѡбѡвѣ* Се, *сѣшѣи* (јединице времена) ОБ // *сѣшѡви* (обично справе за мерење времена, али и: на *сѣшѡве* су радѣли Гр) А Ло, *сѣшѣи* Сућ // *сѣшѡви* Гр Сл Бој За Шек Вел, *снѡйѡви* Бож Се Сућ // *дѣсе* *снѡйѣ* (краћи облик се чује само у генитиву множине) Се; *крѣи* Ку // *крѣшеви* Се, *мѣи* Се, *мѣшѣ* А // *мѣшеви* ОБ, *мѣшѣвѣ* Се.

Множинско проширење својствено је и неким двосложним именицама с непостојаним *a*, које у зависним падежима испадањем тога *a* добијају једносложну основу:

ба̄дњеви (*ба̄дањ* 'каца за шљиве') Кр, *ја̄рмови* Се, *ко̄илд̄ви* Бож, *ла̄кт̄шови* А, *ма̄чк̄ови* ОБ, *овнд̄ви* А, *орл̄ови* А Бож За ЛР, *иљ̄ускови* Сл Ђу, *иосл̄ови* А, *ӣра̄шко-ви* Сл, *рӯчкове* Ку, *шочк̄ови* Тр, *чв̄оркови* Кр, *чуж̄јеви* Се, *вӣгњеви* Ко, *ша̄нчеви* Кр.

Двосложне именице на *-(a)ц* имају и краћу и дужу форму. Слична је ситуација и у неким суседним говорима.¹⁹² У књижевном језику, међутим, ове именице се махом одупиру проширењу основе.¹⁹³

Примери:

вӣјенац Ку // *вљ̄енчеви* Бож, *ја̄рци* А Бож ЛР // *ја̄рчеви* Ко ЛР, *Ба̄бини ја̄рче-ви* Кр, *јунци* Се // *јунчеви* Кр А, *к̄онци* Се А Бој // *к̄ончеви* А, *ко̄ци* Се // *к̄очеви* ОБ, *ла̄нци* Бож // *ла̄нчеви* Се, *л̄онци* Сућ // *л̄ончеви* Сућ ЛР, *ӣа̄лци* // *ӣа̄лчеви* (ређе) Се, *сӣја̄рци* Бож // *сӣја̄рчеви* А Се Сућ Ло, *сӣӯйци* А // *сӣӯйчеви* Се, *ӣрӯйчеви* Ку, *ша̄нци* Кр // *ша̄нчеви* Сућ, *шӣљци* // *шӣљкови* ОБ;

Проширену плуралску основу имају двосложне именице типа *ǃāā*:

г̄авранови ОБ, *г̄олубови* Се, *д̄уварови* Кр, *ја̄сенови* Сућ, *ја̄с̄т̄ребови* Кр, *во-ђен̄ӣчк̄и ка̄менови* Кр (само у овом случају, обично је, иначе, *кам̄ење*), *к̄оренови* Се (чешће се говори *кор̄ење* Се, односно *кор̄јење* ОБ), *м̄љеурови* Сућ, *ӣла̄менови* За, *сокол̄ови* ЛР, *сл̄учаеви* Сл.

Један број ових именица чује се и са проширењем и без њега:

к̄до̄ко̄ши Кре // *к̄до̄ко̄шови* Сућ, *ле̄й̄тири* // *ле̄й̄тирови* Се ОБ, *обручи* // *обруче-ви* Кр, *ӣд̄јаси* Кр // *ӣд̄јасеви* Се, *ӣд̄јасове* Пеп.

Тенденција уопштавања наставака тврде промене у облицима множине унеколико заостаје за стањем у инструменталу једине, па тако срећемо *м̄ужеви*, *н̄о̄д̄жеви*, *д̄чеви*, али *м̄ужом*, *н̄о̄жом*, *д̄цом* (поред *м̄ужем*, *н̄о̄жем*, *д̄цем*).¹⁹⁴

175. *Генӣт̄ив*. Именице мушкога рода у овом падежу имају наставке *-а* и *-и* у Нахији, Лијевој Ријеци и Велици, а *-а* и *-и* у Шекулару. Наставак *-а*, односно *-а* далеко је чешћи. Већина именица које имају наставак *-и* имају и наставак *-а*, односно *-а*.

Наставак *-а/а*:

ам̄бар̄а Бој, *ба̄ца̄ча̄* Кр, *бра̄ва̄* Пе, *бубре̄га̄* Сућ, *возач̄а̄* Бож, *војник̄а̄* Кр, *вра̄-ба̄ца̄* Ко, *вуж̄к̄ва̄* Ку ОБ, *г̄олуб̄ова̄* А, *ђав̄ола̄* Ку, *ђак̄ова̄* Кр, *дина̄ра̄* А Вел Тр, з *дла̄-н̄ова̄* Бој, *дрӯг̄ова̄* Се Сл Пе, *ђак̄а̄* А Вел, *ек̄сера̄* Бож, *ек̄ӣја̄ра̄* Цр Ку Вел, *зай̄воре-ник̄а̄* Сл, *зид̄ова̄* А, *конд̄ӣа̄ца̄* А, *к̄орач̄а̄ја̄* Сућ, *кра̄ева̄* Пеп, *кур̄јака̄* А, *л̄онч̄ева̄* ОБ,

¹⁹² Исп., нпр., Пешикан СК-Јб 132, Пижурца Колашин 119, Милетић Црница 400–401, Петровић Врака II 202, Ђупић Бјел. 76, Барј. НП-С 79–80.

¹⁹³ О множинском проширењу именица прве врсте у књижевном језику исп. рад М. Пешикана *О уметку -ов- (-ев-) у множини именица прве врсте*. — Наш језик н.с. VII, св. 7–10, 270–275.

¹⁹⁴ Препреку уједначавању двеју основа у множини Реметић налази у чињеници да се „аналогским процесима опире *-ев-* у свим падежима“ (Реметић Шумадија 227). Овом објашњењу Николић додаје чињеницу „да именице м. рода на непалатални сугласник имају облик инстр. сг. на *-ом*, али немају све и проширену множину (са *-ов-*) који би могао деловати у правцу уједначавања“ (Николић М. Полимље 337).

мѣждѣ А, *мѣшѣрѣ* Ко Ку ЛР, *мишѣ* Се, *мишѣвѣ* А ЛР, *мравѣнѣкѣ* Цр А, *дѣбрѣлѣјѣ* Се, *оидѣнѣкѣ* Тр, *идѣлѣкѣ* Се, *пѣт идѣшѣ* Сућ, *рѣстѣглѣјѣ* Се, *рѣдѣвѣ* Сућ Цр, *рѣдѣвѣ* Цр Тр, *рукѣвѣ* Се, *сидѣвѣ* Пе За Вел, *шрѣидѣцѣ* Сућ, *шрѣидѣвѣ* Кр, *угѣрѣкѣ* Се; исп. и примере у т. 10 б; *авидѣнѣ*, *дрѣдѣвѣ*, *дѣнѣ*, *зѣбѣ*, *мѣшѣрѣ*, *минѣшѣ*, *момѣкѣ*, *мрѣвѣ*, *идѣрѣидѣнѣ* и *чѣидѣнѣкѣ*, *идѣлѣидѣцѣ*, *идѣидѣвѣ*, *идѣслѣвѣ*, *идѣрѣфѣсѣорѣ*, *сидѣ идѣшѣ*, *сидѣвѣ*, *идѣидѣшѣлѣ* Шек.

Наставак -и:

госидѣ За Пе Шек, *зѣвѣжѣлѣјѣ* Сућ, *зѣбѣ* Се Шек, *минѣшѣ* Се А Шек, *мѣсѣсѣцѣ* За Бож Ку, *мрѣвѣ* ОБ Шек, *лѣидѣ* За Пе БК Бож, *лѣидѣ* Се А Ло, *нокѣидѣ* Сућ, *идѣрѣвѣ* Се, *идѣрѣидѣ* Сућ Ку, *сидѣидѣ* Бож Вел Ло Шек, *идѣрѣвѣ* Бож. Већина ових именица употребљава се и са наставком -а/а: *зѣвѣжѣлѣјѣ* Се, *зѣбѣ* Се ОБ Бож Ку Кош, *минѣшѣ* За Сућ Ко Се Кр, *мѣсѣсѣцѣ* Пе Бој, *мрѣвѣ* Пе Бож, *нокѣидѣ* Ту, *идѣрѣвѣ* А Сућ ЛР, *идѣрѣидѣ* Кр, *идѣрѣвѣ* ОБ; *зѣбѣ*, *минѣшѣ*, *мрѣвѣ* Шек; забележено и: сваки од *идѣвѣрѣидѣ* Пеп.

М. Стевановић (Стевановић ИЦД 68–69) наводи већи број примера са -и, који су у нашем материјалу потврђени углавном у облику са -а (пре свега именице на -ај, од којих смо ми само једну — *зѣвѣжѣлѣјѣ* нашли потврђену и у облику са -и: *зѣвѣжѣлѣјѣ*). Вероватно се наставак -а ширио на рачун овог другог.

176. У *акузативу* множине именице мушкога рода имају наставак -е: *бѣрѣјѣкѣ* Кр, *бѣдѣнѣкѣ* Бој, *војнѣикѣ* Сл, *идѣкѣ* А, *госѣидѣ* Се, *идѣгосѣидѣ* Бож Сл, *зѣчѣвѣ* Бож, *лѣидѣ* За Вел, *оидѣнѣкѣ* Гр, *идѣрѣлѣкѣ* А, *идѣрѣидѣ* Бож, *сидѣндѣкѣ* Бож, *сидѣнове* Бож Цр А, *сидѣидѣрѣчѣвѣ* ОБ, *идѣчѣидѣнѣкѣ* Сућ, *идѣчѣидѣнѣкѣ* Шек.

177. *Датив* и *инструментал* множине именица мушкога рода увек имају наставак -има:

војнѣидѣ Ку, *волѣвѣ* Се, *госѣидѣ* Сућ, *дворѣидѣоцима* Сл, *зѣчѣвѣ* Ку, *кѣдѣнѣ* Бож, *лѣидѣ* Бој Гр Шек, *идѣнѣмѣидѣ* Бој, *кѣофицирѣидѣ* Сл, *сидѣидѣовѣ* За Сл Ко, *кѣсидѣанѣовѣ* Шек, *сидѣидѣрѣчѣвѣ* Сућ, *Талијѣанѣидѣ*, *Турѣдѣвиѣ* Бој; *воѣзовѣ* Бој, *сѣволѣвѣ* Бож, *зѣдрѣговѣ* Пе, *зѣгосѣидѣ* Се, *сѣкѣдѣнѣ* Бој, *крѣидѣ* Бој, *лѣидѣ* А, *сѣлѣидѣ* За, *нокѣидѣ*, *сѣовѣчѣрѣидѣ* А, *идѣлѣговѣ* Ку, *идѣзѣидѣвѣ* Сл, *сѣидѣрѣидѣ* Гр.

178. *Локатив* множине. И у говору Васојевића, као и у дугим сродним говорима, постоји синкретизам генитива и локатива множине, па је тако у локативу с предлогом *идѣ* увек наставак -а у Нахији, Лијевој Ријечи и Велици, односно -а у Шекулару: *идѣ брѣдѣвѣ* Кр, *идѣ врѣвѣ* Сућ, *идѣ тијѣ крајѣвѣ* Вел, *идѣ лѣкарѣ* Вел, *идѣ идѣшѣвѣ* Бож, *идѣ рѣдѣвѣ* Се, *идѣ идѣшѣкѣвѣ* Бож; *идѣ грѣдѣвѣ*, *идѣ рѣдѣвѣ* Шек.

С предлозима у и на најчешће се уместо локатива у месном значењу употребљава акузатив, па тако налазимо: Остѣли смо *идѣ рѣдѣ*; Сви смо *идѣ идѣслѣвѣ* Се; погинуо у *идѣрѣчѣнѣкѣ*, у *идѣчѣидѣнѣкѣ* Бој, *идѣгосѣидѣ* Се, *идѣзѣбѣ* А, *бидѣ* у *идѣрѣидѣидѣнѣ* Гр, у *сидѣидѣлѣвѣ* *идѣидѣ* Шек, *идѣидѣшѣ* било у *идѣчѣидѣнѣкѣ* Шек.

С предлогом *о* увек иде локатив множине с наставком -има: *о брѣговѣ* Кр, *о Величѣнѣ* Пе, *о дрѣговѣ* Сл, *о нокѣидѣ* А, *о идѣидѣвѣ* За, *о идѣрѣидѣидѣнѣ* Шек, *о Плѣвѣанѣ* Вел, *о Шекуларѣидѣ* За.

О морфолошким особеностима неких именица
мушкога рода

179. Некадашњи номинативни облик јединине *ками* сачувао се у Лијевој Ријеци: *Ўзми ками* Ло, *Ба́чи ками* ў ста́н Ло. И у топонимији Лијеве Ријеке се чува овај облик: *Ка́ми*, село у ЛР, *Миља́нов ка́ми* ЛР, *Ма́рков ка́ми* Кр, *Пави́ћев ка́ми* Ду. У топонимији осталих делова Васојевића ова именица гласи *камен*: *Пе́ров ка́мѐн* Тр, *То́мов ка́мѐн* Ђу итд.

У Нахији, Велици и Шекулару облик *ками* је сачуван у устаљеним изрази-ма, пре свега у клетвама: *Ка́ми* ти ў до́м! *Ка́ми* му усре́д до́ма! Се, *Ка́ми* ти у јади́ну! Сућ, *Ка́ми* ти ў јадо́с! Шек, *Ка́ми* ти ў памѐт! Бож Ку, *Ка́ми* ти ў гла́ву Бож, Огријешіо је *ка́ми* и др́во, Бо́г ти дао ако се за *ками* дофа́тила Бој, Како е оно́ Бо́г смла́тїо не зна́ ни *ка́ми* цр́ни! Кр. Нашли смо и потврде за прилошко значење: *Ка́ми* (мало) му е бо́ље Сл, Је ли ти бо́ље? *Ка́ми*, бо́гами Се.

У изразима смо забележили и облик *ка̀м*: *Ка̀м* да пу́кне — не́ма ви́ше но́ пѐт киломе́тра̑ до Кра́ља Сл, *Ка̀м* да пу́кне — не мо́же ова́ко ви́ше од неђѐљу да́на Се, Оно́ е *ка̀м* ў до́м ОБ.¹⁹⁵ Без суфикса *-ен* у номинативу забележена је и именица *ѝра̀м*: *ѝра̀м косѐ* Се, *ѝра̀м ву́не* Сућ. Без проширења је и *гр̀м* Се. У осталим падежима је *ка̀мена*, *ѝра̀мена*, *гр̀мена* Се итд.

Збирни облик ове именице је *камѐњи* Се, Гађаћу те *камѐњима* Се. Овакав спој облика множине и збирне именице среће се у још неколико примера: *грме́њи* Сућ, *јасѐњи* Сућ, *ѝрсте́њи* Се. Именица *ѝрн* у множини је забележена у облици-ма *ѝрње* Бож Ку и *ѝрњи* Бој Се.

У именима села која следе сачувао се стари номинатив множине типа *камене*: *Анџела́ше* (чује се и *Анџела́ш*), *Божѝ́ше*, *Бојдо́више*, *Ђули́ше*, *Кошу́шише*, *Пе́ише*, *Сале́више*.

180. Именица *дан* углавном има следећу промену — у Нахији, Лијевој Ријеци и Велици: *да̀н*, *да̀на* и *да̀на*, *да̀ну* и *да̀ну*, *да̀ни* и *да̀нови*, *да̀на̑* и *да̀новѐ̑*, *да̀нима* и *да̀новима* итд., а у Шекулару: *да̀н*, *да̀на* и *да̀на*, *да̀ну* и *да̀ну* *да̀ни*, *да̀на̑*, *да̀нима* итд. Остаци старе промене налазе се у називима црквених празника: до *Ара̀нђе-ловаднѐ* Се, до *Ви́доваднѐ* А, до *Ђу́рђеваднѐ* Бож, до *Никдо́ладнѐ* Ку, о *Ара̀нђело-вуднѐ* Се Сућ Ку Пе За ЛР, о *Госпо́ђинуднѐ* Бож, о *Или́нуднѐ* Кош, уочи *Ара̀нђело-ваднѐ* Бож Пе, уочи *Никдо́ладнѐ* Кр, уочи *Са̀вина днѐ* За. Забележили смо и: *Ара̀нђелова да̀на* ОБ, о *Ара̀нђелову да̀ну* Се, до *Ђу́рђева да̀на* Ко, око *Никдо́ља да̀на* Бој.

181. Етници типа *Бугарин* и *nomina agentis* типа *чобанин* углавном имају *-ин* у сингулару: *Бугарин* Кр, *Вини́ћанин* Бој, *грађанин* Пе, *каса̀йин* Сућ, *Мора̀чанин* Бој, *риши́ћанин* А ЛР, *Ср̀бин* А Вел Шек, *Циганин* Се Вел Шек, *Чи́фуйин* Се, *чоба̀нин* Ло Бож Вел Шек, *чоба̀нина* Се. Међутим, забележили смо и краће форме, без суфикса *-ин*: *Ара̀на̀уи* Вел Кр, црно ка̑ *Бугар* Шек, *Ци́ган* БК, *Чи́фуйи* Се, *чоба̀н* Се Шек.

¹⁹⁵ М. Стевановић сматра да се према облику *ками*, схваћеном као множина, образовала јединина *кам* (ИЦД 72), док М. Пешикан тврди да су именице типа *ѝлеме-ѝлемена* утицале на успостављање односа *кам-камена* (исти однос као код *град-града* и *ѝље-ѝља*) (СК-Љ 133).

У множини нема проширења основе формантом *-ин-*: *Арнауџи Се, Бугари Бож, ришћани Се* А ЛР, *Срби* А ЛР Вел Шек, *Срба* А Кр, *Цигани Бож, Чифуџи Се*.

Становници васојевићких села себе називају: *Анцелћанин, Анцелћанка, Анцелћани* (становник, становница, становници села Анцелате), *Гњилойойдчанин, Гњилойойдчанка, Гњилойойдчани* (Гњили Поток), *Грбодљанин, Грбодљанка, Грбодљани* (Грби До), *Забрћанин, Забрћанка, Забрћани* (Забрће), *Камењанин, Камењанка, Камењани* (Ками), *Коњушћанин, Коњушћанка, Коњушћани* (Коњухе), *Краљанин, Краљанка, Краљани* (Краље), *Лойћанин, Лойћанка, Лойћани* (Лопате), *Ножичанин, Ножичанка, Ножичани* (Ножица), *Облобрћанин, Облобрћанка, Облобрћани* (Обло Брдо), *Пеовчанин, Пеовчанка, Пеовчани* (Пеовац) *Присојанин, Присојанка, Присојани* (Присоје), *Пийчанин, Пийчанка, Пийчани* (Птич), *Сеочанин, Сеочанка, Сеочани* (Сеоце), *Слајињанин, Слајињанка, Слајињани* (Слатина), *Сувогђранин, Сувогђранка, Сувогђрани* (Сува Гора), *Трейчанин, Трејчанка, Трејчани* (Трепча), *Тужанин, Тужанка, Тужани* (Тузи), *Увајчанин, Увајчанка, Увајчани* (Увач), *Чуканин, Чуканка, Чукани* (Чука). Етници су, дакле, изведени према обрасцима књижевног језика.

182. Именице на *-лац* које означавају вршиоца радње доследно се употребљавају са *-о-* уместо *-л-* и у номинативу једнине, односно генитиву множине: *брајшубиоц* Сл, *гуљоц* Се, *двориоц* А Ло, *косиоц* Кр, *мољоц* А Бож, *йрашиоц* Вел, *йлаштиоц* Сућ, *руководиоц* Кр, *срейшоц* Бож, *стџароседиоц* Се Сућ, *учиниоц* Кр Вел Шек; *двориоца* Сл, *мољоца* Се, *учиниоца* Сућ.

Именица *засџок* Се За, *засџока* ОБ у номинативу једнине и генитиву множине такође има аналошко *о* (< *л*) из других падежа.

183. Мушки хипокористици и лична имена типа *Пџро* и *Вуле* имају промену карактеристичну за зетско-сјеничке и јужне и југоисточне херцеговачко-крајишке говоре:¹⁹⁶ *Пџро, Пџра, Пџру, Пџра, Пџро, с Пџром, о Пџру*, односно *Вуле, Вула, Вулу Вула, Вуле, с Вулем, о Вулу*. Тако је и *Раде, Рада, Раду*, односно *Ђуро, Ђура, Ђуру* и сл. Именице на *-е* имају у инструменталу једнине доследно наставак *-ем* (*Милем, Јолем*):

Бџо Мџјашевић фџни чџек Сл, џмро *Бџо* Сл, а *Већо*, џн је у *Бџр* Сл, џтац ми *Ђуро* Шек, џбавештаваџо не *Љубо* Сл, *Мило* е жив Бој, па е *Мило* дџдио Бој, џмро *Миро* Сл, дџље *Пџро* са женџм Сл, џнога *Бџжа* што пџгибе Бој, *Гавра* Попџвића сџстра Шек, узџ *Бџжа* Сџвџвића сџстру Бој, пџглџда *Гавра* Бој, која е свџјта *Блазу* Бож, да то *Милу* Се, џстаџи *Пуну* Сућ, наћџм *Бџжа* Сл, вељџ *Чџму* — мџлиш се, јаџо Бој, не зџбрџ с *Веџом* Сл, немџ дџдит с Вујџом Сућ, *Лџле* џстаџо сџм Сл, сџнови *Рада* Јџвтџва Сл, џдили с *Вулем* Се.

Присвојни придеви изведени од ових именица гласе: *Бџџов, Вулев*: џмрџла мајка *Рџлева* и *Пџрџва* Сл, џје е кућа *Блџгџва* бџла Бој, Ливџа *Бџџџва* ОБ, Јџван

¹⁹⁶ Ова парадигма карактеристична је и за неке екавске говоре, што је последица миграција из динарских области, из којих су горштаци верни традицији пренели и сачували свој ономастички модел и после преласка на екавски говор. О питању корелације између замене јата и хипокористичког модела *Пџро/Пџра* в. Стијовић С. Корел. 53.

Гáвров Бој, Вүлëва ðеца Се, Ливáда Нòвòва, Прло Нòвòво ОБ, Рáјòво брдо Цр, Лүг Пéров Ту, Лүг Сáвов ОБ.

184. У ономастикону Васојевића постоје и двосложна мушка имена и хипокористици на -а с обавезним краткосилазним акцентом на првом слогу: *Дика* Се, *Вүја* Сућ, *Лáка* Бој, *Мића* Се, *Сáва* Ку. Тако је и *Ма́са* (од *Марко*), *Вéса* (од *Веселин*) Са, *Сáка* (од *Славко*) ОБ.

185. Вишесложна мушка имена типа *Димитрије* гласе двојако. У Нахији, Велици и Шекулару углавном преовлађују облици на -е: *Анџòније* Кр, *Вáсилије* Бој ОБ, *Димитрије* Вел Шек, *Ђòрђије* Бој Сл, *Мòјсије* Кр Сл. Забележили смо, међутим, и облике на -а: свети *Вáсилија* Се, *Зáрија* Сл, *Мòјсија* ОБ.

У Лијевој Ријечи преовлађују облици на -а: *Анáнија* Тр, *Димитрија* Ве Ље, *Ђòрђија* ГД Ту Ка У, *Зáрија* Ве, *Мòјсија* Ве У; забележили смо и *Димитрије* Чу, *Ђòрђије* Ло Оп.

Имена типа *Димитрије* мењају се по првој именичкој врсти: *Димитрије*, *Димитрија*, *Димитрију*, *Димитрија*, *Димитрије*, с *Димитријем*, о *Димитрију*. Имена типа *Димитрија* мењају се по трећој именичкој врсти: *Димитрија*, *Димитријè*, *Димитрии*, *Димитрију*, *Димитрија*, с *Димитријом*, о *Димитрии*.

186. Наставак номинатива -ило код мушких имена јавља се паралелно на целој испитиваној територији са наставаком -иле: *Момчýло* ОБ А Оп и *Момчýле* ОБ, *Данýло* А Ка и *Данýле* Се, *Михаýло* ОБ А Оп Ло / *Микаýло* Кр / *Мијаýло* Сл и *Михаýле* Бож / *Микаýле* ОБ / *Мијаýле* Кр.

Имена типа *Данýло*, као и типа *Данýле* мењају се по првој именичкој врсти, с тим што прва у инструменталу има наставак -ом, а друга наставак -ем: *Данýло*, *Данýла* *Данýлу*, *Данýла*, *Данýло*, с *Данýлом*, о *Данýлу* и: *Данýле*, *Данýла*, *Данýлу*, *Данýла*, *Данýле*, с *Данýлем*, о *Данýлу*. Присвојни придев од *Данýло* гласи *Данýлов*, а од *Данýле* *Данýлев*.

187. На целој испитиваној територији је: *Блáгое* Пр Сл Кр ОБ Ве, *Вүкое* Ув, *Дрáгое* Пр, *Милýвое* ОБ Кр Ло Ка, *Рáдое* Сл Кр Ка, *Сýдсое* Кр Ка. Именице овога типа мењају се такође по првој именичкој врсти. У инструменталу имају наставак -ем као и друге именице чија се основа завршава на мек сугласник, с тим што се сонант *ј* у положају између самогласника *о* и *е* губи (уп. т. 96): *Блáгое*, *Блáгоја*, *Блáгоју*, *Блáгоја*, *Блáгое*, з *Блáгоем*, о *Блáгоју*. Присвојни придев гласи: *Блáгоев*, *Рáдоев*, *Милýвоев* итд.

188. Именица *хлеб* има очекивану промену: *љèб*, *љèба*, *љèбу*, *љèбови*. Тако је и када чини синтагму са придевом *бео* и сл.: *бијелиљèб* Ко За, *љèба* бијелòга Шек.

189. Именица *лук* има промену својствену књижевном језику: *лүк*, *лүка*, *лүку*. Таква је промена и када је у склопу синтагми *црñи лүк*, *црñòга лүка*, *бијелиљүк*, *бијелиљүком*.

190. Именица *ђед* увек се мења на следећи начин: *ђèд*, од *ђèда*, *ђèду*, *ђèда*, *ђèде*, ж *ђèдом*, о *ђèду*, *ђèдови*.

191. Именица *йосао* у Нахији, Лијевој Ријеци и Велици гласи *йосџ*, а у Шекулару *йосџо*.

192. Деклинација именице *мозак* је у Нахији, Лијевој Ријеци и Велици следећа: *мџзџк, мџзџга, мџзџгу, мџзџгови, мџзџџвџ*. У Шекулару гласи: *мџзџк, мџзџга, мџзџгу, мџзџгови, мџзџџвџ*.

193. Именица *йас* има стандардну парадигму: *йџс, йсџ, йсџу* итд., ген. мн. *йџсџ*. У Шекулару је: *йџс, йсџ, йсџу, йџсџ*.

194. Именица *шав*, чији је самогласник истог порекла као и *а* у *йас*, не губи ни у једном падежу тај самогласник: *шџв, шџва, шџву, шџвови, шџвџвџ*; у Шекулару *шџв, шџва, шџвџвџ* (ген. мн.) и сл.

195. Турцизам *бакар* (bakır) нема непостојаног *а* као у књижевном језику: *бакар, бакара, бакару*.

Напомене о роду неких именица

196. Именица *раш* често је женскога рода — *раша*, поготово код старијих мештана. Међутим, и код најстаријег становништва чује се и *раш*, а почесто и мешање ова два облика. У Бојовићима смо од истог информатора забележили: Така е *раша* била; *Раша*, мџка; Кад је *раша*, нџма брата; У *рашу* ... он је погинуо; У почетку *раша*; Умрла у *рашу*. У Сеоцу смо забележили: Боим се од *раша*; У *рашу* нико није добар; *Раш* бџо; Ово изазива *рашу*. Забележили смо и примере: прије *раша* Гр Вел Шек, џочи *раша* Гр Тр А За, од *раша* Гр Се Ло, послије *раша* Гр Цр у *раш* Ку Шек, прџшлџ *раше* Суђ.

Мушкога и женскога рода могу бити именице *сџас* и даљ: *јџдџна сџџс* Се и тџ му е *бџо сџџс* За; на *шџлики даљ* Бож; *колика* е тџ *даљ* Суђ.

Спорадично се и именица *јесен* говори у мушком роду: *бџо јџсџн* Пе; поред уобичајеног: *била јџсџн* Гр.

У мушком и у женском роду забележили смо и именицу *добџи*: Имџју *вџлики дџбџи* Суђ, поред: Тџ е *вџлика дџбџи* Сл; Рачунаџ сам на онџ *дџбџи* Се.

Именица *Шџба* женскога је рода: *Шџба* капитулирџла Суђ; *Шџба* е одузџмџла Кр; *Шџба* била; у *Шџбџ* За; Кад су бџрбе прси џ прси нагрџџ *Шџбу*; Запазџла сам првџ *Шџбу*, кад је остџпила. Она је ретко и мушкога рода и онда гласи *Шџбо*: кад је бџо *Шџбо* Кр.

Именица *йуж* може бити мушкога рода и тада гласи *сџџж*, а може бити и женскога — тада је *сџџжа*: тџ су *сџџже* Се.

Именица *йосџ* мушкога је рода — *йџс*, мн. *йџсџи*, Божџћни *йџсџи*.

Осим уобичајеног облика женскога рода: *нада* Суђ Вел, жџвџџели у тџ *наду* Вел; остџло у тџ *наду*; мџ у тџ *наду* чџкаџи Шек; имџла *наду* За; нџмџ наџџ да е йџо жџв Кр — имамо потврду и за употребу ове именице у мушком роду — *над* у изразу: нџма *нада* у нџнаџа Се.

Именица *корџ* је женскога рода: изникнџла *корџ* Се.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГА РОДА

197. Именице средњег рода завршавају се на самогласник *-о* (*бурило, грдило, држало, огледало, дуло, жвоќно, коћило, почивало*) и самогласник *-е* (*звџше, гледџе, јагњџе, гњилишиџе, гужалишиџе, иландишиџе, грабуљишиџе, косишиџе, огњишиџе, минче 'пас ситне расе'*).

Једина именица средњег рода на *-а* у Васојевићима је именица *дџба*: *нџтњџ дџба*, од *анџва дџба Се*, у *анџво дџба Кр*, у *зимскџ дџба*, у *зимњџ дџба*, у *нџкџ дџба Сућ*, у *злџ дџба За*, у *онџ дџба Се*.

Именица *аућо* је средњег рода: *Купћо сам нџвџ аућо Бож*.

Именице *иџгло* и *бићикло* морфолошки су прилагођене именицама средњег рода:

Оли ми позјамит *иџгло*? Се, Ако си опџгла, да ми *иџгло* Сућ, Додџ ми *иџгло* Кр, Купћила сам нџво *иџгло* Се, Ол ми даџ *иџгло*? Сућ, Покварило ми се *иџгло* Шек. У новије време чује се и *иџгла*: Прије рџта су биле сџмо три *иџгле* ОБ, Шџбо идџ у Андријевицу на *бићикло* За, Ђџ си оставио *бићикло*? Сл.

Именица *рџмо* има у номинативу стари фонетски лик: *рџмо А, Рџмо* (топ.) БК. У парадигми проширује основу формантом *-ен-*: није ни до *рџмена* Кр, матику на *рџмо А* Ку, колијевку на *рџмо* Бој, њџгџва *рџмена* ОБ, око *рџмџнџ* Цр, до *рџмџнџ* Шек.

Именице *џме* и *сџме* имају завршни самогласник *е* и међају се као и именица *рамо*: *ћџме* (врх брда), *ћџмена*, *ћџмену* и *сџме*, *сџмена*, *сџмену* Се.

У Васојевићима је средњег рода и именица *лићиро*: *лићиро* водџ Се, да ми јџдно *лићиро* Сућ.

198. Забележили смо немали број именица на *-ије* пореклом из црквеног језика или образованих по моделу тога језика: Овџ е некако бџжџ *наказџније* (божја казна) Сућ; Онџ му е бџжџ *накажџније* ОБ, Стигло га е *накажџније А*; Оџеш ли да остџнџш за *иџругџније* нџрџду? Се; Таквџ брџкџ и *иџругџнија* није одџвно било Пе; Мџра да е било некако *ириџићџније* Тр; јџдно *ириџићџније*; тџ блџше некако *ириџџџније* Сућ; Пџкло ти паџсџ *скайџније* Сућ; њџму *сџасџнија* нџмџ *Ѐ*; Одџли смо на *Васкрџџније* на сџбор Кр; на *Преображџније* господњџ Кр; Овџ е, лџђи, нџкџ бџжџ *знамџније!* ОБ; Шџлџу лџђџ у некаквџ *иисџнија* (попис, пописивање) по нџрџду Сл; У Острог му читају *молџџстиџије* Се, Читаџли су му *молџџстиџија* и у Дџвич Кр; Глџдџо свакојџкџ чџда и *чудалџстиџија* ОБ; *машџџџније*, *сџрадџније*, *иџметџџније* (невреме, међава) Стијовић Лекс.

Овај тип именица сређе се највише „у горњем току Таре, Пиве и Мораче и њихових притока, где суфикс *-ије* није необичан ни код именица изван црквеног живота“ (Реметић Траг. 75). У западним и јџкавским говорима оне су ретке и у називима црквених празника. На територији Црне Горе изван подручја источно-херцеговачког дијалекта нешто чџшће се сређу јџдино у Васојевићима (Исто 82).

199. Што се *иџромене* именица средњег рода тиче можемо рећи следеће. Именице старих *-и-* основа проширују основу формантом *-џ-* (*џеле — џелџџа*,

дијетше — *ђетшета*), али ово проширење не излази из оквира онога што познаје књижевни језик, па тако имамо само *џко* — *џка*, *зрно* — *зрна*, *слово* — *слова*, *џ(е)о* — *џ(е)а* и сл.¹⁹⁷

Именица *дијетше* у парадигми не одступа од онога у књижевном језику: оно *дијетше* пази, узми *дијетше* на леђа Бој, нема *ђетшета* Гр, реко *ђетшету* Сл; у множини 'прелази' у именице женског рода и тако се и мења: остала су *ђецца* Шек, да ти знадџ *ђецца* ђе ти је грџб, од овџ *ђецџ* се не одвајам Бој, мајка овџ *ђецџ* Бој, имамо *ђецџ*, половина овџ *ђецџ* Вел, погинуло *ђецџ*, имао двоџ *ђецџ* Шек, дадни *ђецци*, да *ђецци* испуним вољу Бој, *ђеццу* јој поклали, кри *ђеццу*, имао *ђеццу* Вел, дадни им Бог *ђеццу* Бој, ја остаџо ж *ђецџом*, с њџном *ђецџом* Бој.

Именица *дрво* Сл Гр у једнини има облике с проширеном основом: *о дрвеша* табља, саплџети *о дрвеша*, мџчницу начини *џ дрвеша* Гр, свџ *о дрвеша* Ку, *о тврђџга дрвеша* Ђу, спрема *дрвешу* А ЛР, *з дрвеша* Ко, маликовијем *дрвешом* Гр.

200. Именице *небо* и *чудо* обично су без проширења: *неџо* Се А, с *неџа* Ло, из *неџа* Ђу, *чџдо* Сл, *чџда* Бож. Ипак, чују се, обично у експресивном говору, и са проширењем *-ес-*, и то и у једнини и у множини: Одлетџо на *неџесо* Бож; *џкле* ти тџ? Ада није ми пџло с *неџеса* Се; *Дџжџ* га у *неџеса* Сл; *Тџга* *чудџса* ниџад нијџсам виџдио Суђ; *Каквџ* те тџ *чудџсо* заџдеси? За; *Нашло* ме веџико *чудџсо* Суђ; *Прича* ми неџаква *чџда* и *чудџса* ОБ. Осим ових двеју нисмо забележили друге именице са проширењем *-ес-*. Забележили смо, међутим, именицу *чудо* са проширењем *-елес-*, које додатно појачава значење основне речи: *Тџ* е *чуделџсо* над *чуделџсима* Се; *Каквџ* е онџ *чуделџсо*! Пе. Глџдао је свакојакџ *чџда* и *чудалџствија* ОБ.

201. Забележили смо именице *јаје* и *јајце* — прва је далеко чешђа: виџрим *јаја* За, трџн у *јаје* Бож, о-два *јаја* А, јџдно *јаје* ЛР, носиџа *јаја* да продаџ Суђ, ноџе л ти *кџкошке јаја*? Сл, два рофитџна *јајца* ОБ, *јајце* ЛР. У генитиву множине именица *јаје* има наставак *-а* (Нах ЛР Вел), односно *-а* (Шек) и наставак *-и*: пџт *јајџ* Бож, десџт *јајџ* Ку, имаш ли *јајџ*? Сл, *кџлко јајџ*? Суђ, маџло *јајџ* Шек; мноџо *јајџ* Се, *јајџ* — шарџенија, црвџенија Бој, има *јајџ* За, испрђила џсморо *јајџ* Ма.

202. Именица *јазухо* у Вастојевиђима гласи *јаџзуо* А Ло и *јаџзуво* Се: *јаџш* *јаџзуом* А, *исџош* *јаџзуа* Суђ, *исџош* *јаџзџ* Се.

203. Збирне именице на *-ад* најчешђе означавају младунчад:

двџзџд Кр, *ждрџбџд* А Вел Шек, *јагњџд* Се ЛР Шек, по пџторо *јагњџдџ* Ло, балџчи *јањџд* Вел, *јаџад* Сл, по пџторо *јаџадџ* Ло, *јџнаџ* Бож Шек, замрџоше *јџнаџ*, трџе *јџнаџџ*, трађимо *јџнаџ*, нема *јџнаџџ* Сл, *кљџсџд* Пе, *кџшилџд* Ђу, *чџва крџмаџд*, за *крџмаџд* Бој, по трџе *крџмаџдџ* Ло, *лисџчџд*, *маџчџд* Се, *јаџшчџд* Суђ, *јаџлаџд* ЛР, *јаџсџд* ЛР, *јаџлаџд* А ЛР Шек, *унџчџд* Се, четрџаџторо *унџчџдџ* Сл, *са* *унџчџдџма* Ло, *фаслџчџд* Сл, *Цџганчџд* Сл, *чџљџд* Бој ЛР, *дрџли чџљџд*, тџ су *чџљџд* дрџли, десџеторо *чџљџдџ*, пџторо *чџљџдџ* убијџено, *жива чџљџд* су бачџли у ваџтру, ше-стџтџина *чџ-*

¹⁹⁷ Аналошко проширење формантом *-еш-* изван старих *-ш-* основа познато је у нашим дијалектима, пре свега косовско-ресавским (Симић Левач 280–281; Пецо-Милан. Ресава 316; Барј. Метохија 181 итд.) и шумадијско-војвођанским (Реметић Шумадија 239).

љади Вел, чётворо чѣлади За, штѣнад Се Сућ; зрнад, зрнади Кр, зрнцад ОБ, иарчад Кр, ћѣбад ОБ.

У новије време су се јавиле именице *буре* и *дугме*, за чију се множину употребљавају збирне именице на *-ад*: *бурад* Се, *у бурад* Сућ, *дугмад* ЛР. Раније се говорило *бурило* за буре, а *иуљица* и *кошчица* за дугме.

Новија лексема је и *уџе*, од *уџѣта* Се, *уџѣту* Сућ, свѣжи га *уџѣтом* Бож, *уџад*, *уџади*, *уџадима* Бож. Старија лексема је *конџац*, односно *коној*.

Збирне именице на *-ад* уз себе имају глаголске облике и у множини (чешће) и у једнини (ређе): *чѣад би рекла*; *йогинџа чѣад* Вел; очистите да ви се *чѣад* не спрдају Се; склони то да *чѣад* не падају Се; *чѣад* се згледјују; мислѣ *чѣад* е је поган; станите, *чѣади*, шта сте буктисали (навалили) На; полакоте, *чѣади* Сл; *сад ова фаслачад не могу* по једно да рѣде Сл; *имам ја трѣе унџади*; данас ни долазе *унџад* ОБ; *ка да су у кућу живљѣла крмад*; требају *крмад* за кланицу Бој; да не погину *јунад* чоѣку; замркла су ми неђе двоѣ *јунади* ОБ; замркоше *јунад*; она се изгубише, *та јунад* зѣтова Сл; тудије не пролазе *јагњад*; досакараше *јагњад* ОБ; *кад ме шѣлад виђоше*, *зањуџаше*; *запѣше ни шѣлад* Кр; *наша шѣлад* йдѣ А. Наставак Д-И-Л ових именица јесте *-има*: *благошкѣ баба унџадима* Кр; *дођи да ми турџиш крмадима* ОБ; *како ћу пред чѣадима*; *не да му ни да се пита ш чѣадима*; *идѣм с поштѣнијема чѣадима* Се; *даѣмо шѣладима*; *ждрѣбадима* Шек, *дугмадима* ЛР.

204. Забележили смо, највише у Шекулару, суплетивну множину на *-ићи*: *ирасићи*, *шѣлићи*, *шѣлићима* Шек, *јагњићи*, *йилићи* Се, Кат се момџурци закокѣтѣ — *ка јунчићи* по катуњу. *Кад ме телићи виђеше зањуџаше* Стијовић Лекс.

205. Суплетивну множину на *-ци* забележили смо у следећим примерима: *јањци*, *јунци* Се, *ирасци* Сућ.

206. Забележили смо именице *говѣдо* Се А ЛР и *говѣче* Гр Се; у ген. јд. се чује само *говѣчѣта*: *закѣљи говѣдо* Гр, *говѣдо* једно Пе, *опанке кожне од говѣчѣта* Гр, *погодѣ говѣче* отпрвѣ Кр. У множини је *говѣда* А Бож Се ЛР Вел Шек, *говѣди* се обадају Стијовић Лекс., код оних *говѣди* Сл, *трѣе гѣвѣди* Сл, да није било *гѣвѣди* у *пшеницу*? Се, *мѣло е гѣвѣди* Сућ, *положи говѣдима* Гр, *отишла за говѣдима* Ку, *ено и говѣда*, *бачи се на говѣда* Кр, *крѣнуо у туђѣ говѣда* А.

207. Именице *очи* и *уши* немају некадашњи дуалски генитив. Увек је *очи*, *уши*: из *очи* му се виђи БК, нијеси ми испала из *очи* Се, *оболѣо од очи* Сл, из *уши* Сућ А Ло. Промена ових именица гласи: *ѣко*, *од ѣка*, *ѣку*, *ѣчи*, *очи*, *очима*; *ѣ(в)о*, *ѣ(в)а*, *ѣши*, *уши*, *ушима*.

208. Pluralia tantum *усѣа* и *враѣа* у генитиву имају наставак *-а* (Нах ЛР Вел), односно *-а* (у Шек) и наставак *-и* (на целој територији): из *твојѣ ѣсѣа* у *бѣжѣ* *ѣши* Гр, *та би ти ѣтео залагѣ* из *ѣсѣи* Пе, *поред враѣѣа* Ло, *до враѣѣа* За, *иза враѣѣа* Шек, *мак се с враѣѣи*, *до враѣѣи*, *поред враѣѣи* Се, *испред враѣѣи* Бож.

209. Именице *леђа* и *кола* у генитиву множине забележили смо с наставком *-а* (Нах ЛР Вел), односно *-а* (Шек): *приђи* му с *лѣђа* Ку, преко *лѣђа* Ло, иза *лѣђа* Шек, *иди* до *колѣ* Пеп, порет *колѣ* Шек.

210. Именице средњега рода у локативу множине имају наставак *-а* (Нах ЛР Вел) / *-а* (Шек) са предлогом *йо*: *йо друшиѣвѣ* Кр, *йо морѣ* Вел, *йо иѣлѣ* Пе Бож, *йо сѣлѣ* Ку За Сл ЛР, *йо мѣсѣтѣ*, *йо иѣлѣ* Шек. Наставак *-има* долази с предлогом *о*: *о иѣлѣма*, *о сѣлѣма* А ЛР Шек. С предлозима *у* и *на* иде акузатив ових именица: *држи* на *врѣшѣ* Сл, боли га нешто у *лѣђа* Бож.

211. Именице *ѣрса*, *ѣлѣћа* и *крѣшѣ* имају у Васојевићима лик *ѣрси*, *ѣлѣћи*, *крѣши*: знаш каквѣ су његовѣ *ѣрси* Ку, *ѣрси* му се расклапају; одбила сам га *ош ѣрси* За; да ми *ош ѣрси* за сѣпу Се; гађа га пѣсничѣм *ѣрси* ОБ; закрѣао сам Швапцу бајунет *ѣрси* Кр; дија, удара се у *ѣрси* Ко; заплишило ме *ѣрси*; бѣрба *ѣрси* *ѣрси* Кр; ударио ми с *ѣлѣћи* Се; носио сам на *ѣлѣћи* Сућ; бѣо ме по *ѣлѣћи*ма Бож; почѣши ме *йо ѣлѣћи*ма Се; болѣ ме *крѣши*; не могу да се диґнем од *крѣши* Ку; шта ћу с овѣјем мойјем *крѣши*ма За; погази ме *йо крѣши*ма; Је л' ти прѣшла она бѣлка *ѣрси*?; слаб сам *ѣрси* Се; нешто ми се зајѣло *ѣрси* ОБ.

212. Нисмо забележили лексему *јѣѣра*, већ само црнѣ *ѣѣрѣбица* и црнѣ *ѣѣрица*.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА РОДА НА -А

а) Једнина

213. У *даѣиву* и *локаѣиву* једине ове именице имају наставак *-и*: *бѣби* А Ђу За Вел, *ѣвѣјѣци* Бож Сућ Бој Вел Ка, *зѣви* Пеп, *зѣви* Шек, *Зѣрѣци*, *к Јелѣвици* Кр, *ка кѣћи* А, *плѣсмѣ* Бож Ло, *сѣсѣѣри* Ку ЛР, *слѣзи* Сл, *снаи* ОБ, *сѣѣриѣни* Ко Ђу, *ѣѣѣци* Сућ, *йо ливѣди* Ко, *йо ѣланѣни* Бој, *йо сѣби* За, *ѣѣри шѣми* Кр, *ѣѣри ѣбали* Сућ, *у рѣци* Бој, *на нѣзи* Кош.

214. *Вокаѣѣив*. Лична имена с двосложном основом и дугоузлазним акцен- том (који у вокаѣѣиву прѣлази у дугосилазни) имају у овом падежу најчѣшће наставак *-е*: *Бѣсе* Бож Шек, *Вѣке* Сућ, *Дрѣге* За Ма Бож, *Зѣге* А Пе, *Зѣре* За Кр Се Сл, *Кѣсе* Пеп Ку, *Мѣге* Сућ, *Нѣле* (ном. *Нѣле*) Ма *Рѣсе* Се А, *Слѣве* За, *Сѣѣке* Се Сућ Шек, *Сѣѣје* Шек. Тако је и: *бѣке* ЛР, *јѣде* Бој Бож Ку Вел, *кѣке* (кѣку ти га, кѣке) За, *мрѣче* Бој ОБ.

Посведочени су код двосложних именица и облици са наставком *-о*: *Дѣро*, *Дѣно* Ма За, *Зѣро* Сућ, *Јѣло* БК, *Кѣшо* Се, *Мѣцо* Сућ, *Мѣро* Бож, *Рѣдо* Се, *Сѣѣано* Ма, *Нѣдо* Ко, *Нѣшо* За Пе, *Рѣзо* За.

Забележили смо и изван број имена овога типа и са једним и са другим наставком: *Анѣо* ОБ / *Анѣе* Шек, *Вѣдо* Бож Шек / *Вѣде* Шек, *Мѣро* Кр / *Мѣре* Шек, *Рѣжо* А Кр / *Рѣже* Се. Овако је : *мѣцо* Бож / *мѣце* ОБ, *кѣцо* А / *кѣце* Се.

Наставак *-о* имају двосложне и тросложне именице женскога рода које означавају родбинске односе: *зѣово* За, *јѣѣрво* Сл, *мѣјко* А Бој Сућ Ло Вел Шек, *сѣсѣѣро* ОБ, *снао* А Бож Се, *рѣѣако* ОБ, *унѣко* Сућ, али *бѣба* Се ОБ Сл. Наставак *-о*

имају и пејоративи: *бӯдало Се, гадӯро Се, крмачо Бој, иљандӯро Пе*. Тако је и у *ћевџко А Се ОБ Кр / ћевџко Бој*.

Женска имена на *-ица* имају вокатив једнак номинативу: *Ѓица А, Вукица Бој, Даница Гр Шек, Драгица Бож, Зџрица Се, Јелица Ку, Љубица Гр, Марица Сућ, Милица Ко За, Сџкица Се, Сџакица Сл, Ружица ОБ Шек*.

Остале вишесложне именице на *-ица* имају углавном наставак *-о*: *авџињицо Кр, бџдњицо Пе, вљџињицо А ЛР, голубицо Ћу, изџелицо А Цр, јадњицо ОБ, јеребицо Гр, кџмишњицо Се ОБ, кџкавицо Пе, лажљивицо Бож, љејџињицо Тр Ку, рабџињицо Гр, сџстирџицо Се, удовицо Сућ, чџбаницо Се Шек*. Забележили смо, међутим, *газџарице Тр Сућ, другарице Бож Ко ОБ, сџстирџице Се ОБ, чџбанице Кр*.

Сва остала женска имена имају вокатив једнак номинативу: *Брџанка Сућ, Војислаџка Шек, Зџрка Сл, Мариџа Сл Сућ, Милџанка Бож Тр Цр, Милџа Сл, Милка Бож Ко, Милџа Се, Мирџана Сућ Се, Рџдосаџа Бој, Сџџка Се Сл Тр, Сџџанка Се Сућ, Сџџамџа Бој, Сџџџка Бој Сућ, Сџџџана Гр ОБ, Сџџџка Се*. Тако је и: *иџџџка Се, Бој, али свџџџо Се*. У Шекулару и Машници забележили смо вокатив *Нџџџе*.

Двосложне именице с узлазним акцентом у номинативу једине имају у вокативу наставак *-о*: *војско Сућ, слџго Гр*.

215. У вези са палатализацијом консонаната у дативу, односно локативу једине може се рећи да у великом броју забележених примера нема одступања од стања у књижевном језику: по *Вџици Вел, узџмџли војсџи Бој, војсџи Се, ћевџџи Бож Сућ Бој Вел Ка, мајџи Бој, нџзи Кр, риџџи Ко Цр, Лџјевој Риџџи Бој Ло Вел, руџи Сл, стиџи Сл, уџџи Се; Драџи, Маџи ОБ, кџшиџки Бој, иџџџи За Пе сврџки Бој, швалџрки Се; зџски и зџсџи Се*.

Одступања бележимо у примерима: *чџџки Пе, џо жџџи Кр*. Даље бележимо и: *Зџрџи За* (поред *Зџрки Сл*), *Љубџнџи Се* (поред *Љубџнџки Пе*), *иџстиџорџи Сућ* (поред *иџстиџорџки ОБ*).

б) Множина

216. *Гениџиџџ*. Именице женскога рода на *-а* у генитиву множине имају наставак: *-џ* (Нах ЛР и Вел), односно *-џ* (Шек), затим *-џ* и стари двојински наставак *-џ*. Најчешћи је наставак *-џ/-џ*.

Када се именичка основа завршава на сугласничку групу, јавља се двојака ситуација: сугласничка група остаје неразбијена и на њу се додаје наставак *-џ/-џ* или *-џ* (*брџзџџ, мајџки*) или се сугласничка група разбија непостојаним самогласником *-џ/-џ-* и на њу се додаје наставак *-џ/-џ-* (*маџџџџ*).

Знатан број сугласничких група може да буде и сачуван и растављен самогласником *џ/џ*, али су чешћи облици са разбијеном групом: (*-зл-*): *џзлџ, џзлџ, иџзлџ, џџзлџ и џзлџ, иџзлџ, иџзлџ, џџзлџ*; (*-зџ-*): *маџзџ и маџзџџ*; (*-џк-*): *ћевџџџ и ћевџџџџ*; (*-кџ-*): *смџкџџ и смџкџџџ*; (*-сл-*): *јџслџ и јџслџџ*; (*-шџ-*): *кџџшџџ и кџџшџџџ*; (*-џџ-*): *џџџџџџ и џџџџџџџ*; (*-џџ-*): *наџџџџ и наџџџџџ*; (*-џр-*): *ваџџџџ и ваџџџџџ*; (*-џџџ-*): *иџџџџџџ, али џџџџџџџ* итд.

Између експлозивних сугласника *ш*, *д*, *й*, *б* и сонанта *њ* нисмо забележили непостојано *а*: *грдња̑*, *смүйиња̑*, *йаишња̑*, *љуишња̑*, *стиреишња̑*, *зѣбња̑*. Ако је на другом месту сонант *љ* или *л*, оваква сугласничка група може бити разбијена: *сѣбља̑* и *сѣбља̑*, *йѣгла̑* и *йѣгала̑*.

Сугласничке групе чији је први члан струјни сугласник а други експлозивни, најчешће се не разбијају: *служба̑*, *брѣзда̑*, *кѣфча̑* и др. Сугласничка група *шњ* разбија се непостојаним *а* када именица има краткосилазни акценат: *вишја̑*, *шрѣшја̑*, *крѣшја̑*, али: *йаишња̑*, *маишња̑*, *йрѣшња̑*, *нѣшња̑*.

Наставак *-й* имају само именице чија се основа завршава на сугласничку групу. Њега смо најређе бележили. Стевановић каже да се „овај облик употребљава [...] на целој територији простирања источноцрногорских говора, али само ако хоће, било речи у генитиву било целом изразу, да се да мало шалив тон“ (Стевановић ИЦД 69). Именице са овим наставком редовно се јављају и са наставком *-а̑* / *-а̑* (*клѣшви̑-клѣшва̑-клѣшва̑*; *мајки̑/мајка̑*).

Наставак *-у̑* имају само именице *рука* и *нога*. Овом облику се најчешће додаје формант *-ј*. Очито двојински наставак *-у* није био довољно информативан као ознака генитива множине па је додато још једно морфолошко средство за његово обележавање. То је наставак *-и* из старих *и*-основа, који је на крају речи после самогласника у прешао у *ј*: *руку* + *и* > *рукуј*.¹⁹⁸

Наставак *-а̑/а̑*:

а) пун таван *арачу̑га̑* Кр, најио се *аршлѣма̑* Се, *глава̑* Бож, *грабљу̑а̑* Сућ А, *жѣна̑* Гр Сућ, од *јабука̑* Бож, *сила̑ ја̑дѣда̑* Сл, *киши̑* Бож Цр, *мѣка̑ ко̑за̑* Ко, *некакија̑ кошарѣца̑* Гр, *пѣт кра̑ва̑* Бој, *ла̑ћа̑* Бож, *ли̑сица̑* А, *вита̑ шѣица̑* Сућ, *имало е шљивѣ̑* Вел; *киши̑*, *йланѣна̑* Шек;

б) Неразбијене сугласничке групе: (*-бља̑*): *сѣбља̑* Се, (*-вк-*): *пѣт шрѣвкѣ̑* Пе, (*-гл-*): *йгла̑*, *йѣгла̑*, *шѣгла̑*, *џѣгла̑* Стијовић Лекс., (*-дња̑*): *грдња̑* Се, (*-жба̑*): *шужба̑* Се, *служба̑* Сл, (*-зг-*): *мазга̑* Стијовић Лекс., (*-зд-*): *пѣт брѣзда̑* А, (*-јк-*): *ђевѣјка̑*, *дѣста̑ ма̑јка̑* Стијовић Лекс., (*-кв-*): *смѣкѣ̑*, *бѣкѣ̑* Се, (*-лб-*): *дѣсе̑ мѣлба̑* Кр, (*-нк-*): *игрѣнкѣ̑*, (*-йи-*): *лѣишја̑*, (*-рб-*): *бѣрба̑* Се, (*-ри-*): *дѣста̑ шѣрија̑* За, (*-сл-*): *ја̑сла̑* Се, (*-шв-*): *клѣшва̑* Бож, (*-шк-*): *а̑ла̑шкѣ̑* ОБ, (*-иш-*): *смѣишња̑* Шек, *љуишња̑*, *йрѣишња̑*, *смѣишња̑*, *смүйишња̑* Стијовић Лекс., (*-шр-*): *петна̑с̑ вѣшрѣ̑* ОБ, (*-фч-*): *тѣја̑ кѣфча̑* Се

¹⁹⁸ Слична ситуација јавља се и у Орашцу. Тамо се између двојинског наставка *-у* и на њега додатог наставка *-и* развило прелазно *ѣ*: без *ру̑кѣ̑*, без *нѣгѣ̑* (Реметић Шумадија 251). У Гружи и неким космајским селима на наставак *-у* додато је *-а*, па се чује *ру̑кѣ̑а̑*, *нѣгѣ̑а̑* у Гружи (Игрутин Стевовић, Шумадијски говор у Гружи с особитим осврћом на акценште. — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 512 и 516), односно *ру̑кѣ̑а̑*, *нѣгѣ̑а̑* и, спорадично, *слѣгѣ̑а̑* у космајским селима (Реметић Шумадија 251). Облици *руку(в)а*, *ногу(в)а* нису непознати ни другим нашим говорима — говору Баније и Кордуна (Петровић ГБК 95), затим у источнобосанским и западнобосанским ијекавским говорима (Слободан Н. Реметић, Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини. — ППЈ, 1970, књ. 6, 105–133; Милорад Симић, Говор села Обади у босанском Подрињу. — СДЗБ, 1978, књ. XXIV, 29; Милорад Дешић, Зајаднобосански ијекавски говори. — СДЗБ, 1976, књ. XXI, 232). Појава је примећена и у средњоибарској зони (Др Данило Барјактаревић, Средњоибарска говорна зона. — ЗФФП, 1964–65, књ. II, 83), затим у Азбуковици, Рађевини и Тамнави (према информацијама С. Реметића које он износи у: Реметић Шумадија 251).

Кр, (-чв-): *бачвѣ* Стијовић Лекс., (-шк-): *кѡкѡшкѣ* Се, (-шњ-): *нѡшњѣ*, *иѣрѡшњѣ* Се, *шѡшњѣ* Бож, (-шш-): *бѡшшѣ* А, (-шч-): *бѡшчѣ* А Се.

в) Разбијене сугласничке групе: (-бљ-): *сѡбљѣ* Кр, (-вц-): десѣтак *овѡцѣ* За Ло, (-гл-): *нѣма ѡгѡлѣ* ОБ, *игѡлѣ*, *шѣгѡлѣ*, *иѣгѡлѣ* Стијовић Лекс., (-јк-): десѣтак *ѣвѡјѡкѣ* За, (-кв-): *брѣскѡвѣ* Сућ, *букѡвѣ* Сл, *смѡкѡвѣ* ОБ, *цркѡвѣ* Кр Сућ, (-ийш-): *лѡийшѣ* А, (-рк-): *трѣста марѡкѣ* За, *ћуѣракѣ* Сућ, *карѡшѣ* Кр, (-ск-): *брѣсѡкѣ* Бож, *иѣрсѡкѣ* ОБ, *имало гусѡкѣ* Тр, *дѡсѡкѣ* Вел, (-сл-): *јѡсѡлѣ* Бож, (-шв-): *мѡлийшѡвѣ* ОБ, *клѣшѡвѣ* Бој, (-шк-): *алѡшѡкѣ* Бож, (-шр-): *сѣстѡврѣ* БК Пе Ко, (-ћв-): *нѡћѡвѣ* А, (-ћк-): *вѡћѡкѣ* Сућ, (-цк-): *кѡцѡкѣ* Сућ, (-чв-): *бѡчѡвѣ* А ЛР, (-чк-): *кѡчѡкѣ* Се, *мѡчѡкѣ* А ЛР, (-шк-): *кѡкѡшѡкѣ* Сућ А ЛР Вел, *иѡшѡкѣ* Тр Бож Ку ЛР Вел, (-шњ-): *вишѡњѣ* ОБ, *крѡшѡњѣ* Пе, *шѣрѡшѡњѣ* Се Сућ Тр, *црѣшѡњѣ* Се Бож.

Наставак -и:

бѡрбѡи Кр, *јѡсли* ОБ, *клѣшѡви* Се, *мѡзгѡи*, *мѡјкѡи* Се, *нѡћѡви* А, *нѡвћѡи* Кр, *смѣшѡњи* Се, *шѡжѡби* Сућ.

Наставак -у(ј):

од рѡкѡ Се Бож, *од нѡгѡ* А, *од рѡкѡј* Бој Се Сућ, *с рѡкѡј* Пе За Пеп Вел Ло, *из рѡкѡј* Кр, *од нѡгѡј* Се, *с нѡгѡј* Кр.

У Васојевићима се каже: *дѡије гѡдинѣ* Гр Сл За ЛР, *три гѡдинѣ* Пе Ло, *пѣд гѡдинѣ* Бож, *шѣс гѡдинѣ* Шек, *стѡ гѡдинѣ* Гр Ку Сл Вел.

217. У *дѡшѡву* (а) и *иншѡрументѡлу* (б) *множѡсине* именице женскога рода на -а имају наставак -ама:

а) *бѡбѡма* Сл Ко Пе, *дѡњѡма* Кр, *женѡма* Се Сл За Гр Бој Вел Ка Шек, *ѣвѡјкѡма* А ОБ Сл Пе Сућ Ло Вел Шек, *полѡгѡм крѡвѡма* Гр, *нѣмѡ дѡват кѡкѡшкѡма*, *књѡгѡма* А, *разднѣли кѡмишѡјѡма*, *ка кѡћѡма* Сл;

б) *јѣли с вѡљѡшкѡма* Се, *иѣдѣ ш ѣвѡјкѡма* Ко, *с онѡјѣма књѡгѡма* Гр, *не шѣше с крѡвѡма* Сл, *начѡни оушѡма* Гр, *пустаћѡја с рѣсѡма* Гр, *рукѡма* *измлѡтиѡ* Гр, *јѣли с ужѡцѡма* ОБ, *долѡзѣ с фѡмилијѡма* Гр, *бѡвили се сѡ шѡвѡма* Шек, *иѡ ногѡма* Ко.

218. У *локѡшѡву* *множѡсине* ове именице имају наставак -ама: *о гѡдинѡма* Се Сућ, *о женѡма* Сл А, *о ѣвѡјкѡма* Ку За, *о књѡгѡма* Гр, *о лѡвѡдѡма* Бож А.

У функцији локатива употребљѡва се генитив *множѡсине* с предлогом *иѡ*: *иѡ брѡздѡ* Кр, *иѡ вѡћѡкѣ* Сућ, *иѡ цѡјѣлијѡ Грѡдицѣ* Гр, *иѣдѣ иѡ жѣнѡ* ОБ Се, *иѡ дрѡгијѡ жѣнѡ* Сућ, *иѡ игрѡнкѣ* Се, *иѡ тѡја кѡћѡ* Вел, *иѡ лѡвѡдѡ* Гр А Бож Вел, *иѡ иланѡнѡ* Бој, *иѡ слѡжѡбѣ* Сл Ло, *иѡ овѡјѡ ѡлицѣ* Вел; *иѡ њѡвѡ*, *иѡ лѡвѡдѡ*, *иѡ фѡрѡунѡ* Шек.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА РОДА НА СУГЛАСНИК

219. У *иншѡрументѡлу* *јѣднѡине* ове именице имају наставаке -ом, -ѣм, -и, а забележили смо и нешто примера са -у¹⁹⁹:

¹⁹⁹ Слично бележи и Стевановић. У нашој грађи се није нашло примера типа *мѡстѡм*, *смѣшѡм* и сл. (исп. Стевановић ИЦД 65).

Са њу те *крваљом* залит Пе. Ођу ли запржит *маишћом* или зѣјтином? Се. Нѣтѣ с љѣм нѣ с *маишћом* Шек. Нѣсй се [пас] с *кѣшићом* Бож. Шта си се пѣнијела с том *кѣшићом* — не глѣђи тѣ Кр. Нѣсйм се са *сѣишошћом* Се. Задѣено *йѣкошћом* Се. Ојѣдио се *жѣлошћом*. Опѣри *шѣчношћом* Се. Не мѣјењѣј дѣн *нѣћом* За. Ођу ли осѣлит са *сѣљом* или са *вегѣтѣм*? Се. Шта си потрчѣла за њим ка ѡвца за *сѣљом*? Шек.

Накапѣла сам *крваљем*. Нагрѣдила се *крваљем* Шек. Јѣдѣ љѣб с *маишћем* Кр. Узми парадѣјз са *сѣљем* А. Кунѣ се *мѣдошћем* А. Све жалѣс за *жѣлошћем* Сућ.

Ти ми дѣсѣди с твојѣм *милѣстѣи* Кр. Нѣмаш кѣд с том *йѣмѣтѣи* А. На директно постављено питање добијени одговори гласе и: с *мѣстѣи*, с *кѣстѣи*, с *шѣм сѣвѣри*, са *жѣлѣстѣи*, з *бѣлѣстѣи* ОБ.

На облике с наставком -'у врло ретко смо наилазили: љморѣ ме *гѣлѣћу* Шек, с *крѣљу* ЛР, његѣвом *смрћу* Се, мѣгу покѣсит с твојѣм *йѣмоћу* Бож.

У *гениѣиву* множинѣ ове именице имају само наставак -и: *сѣвѣри* Пе, *радѣстѣи* Бож, *ноћи* А Се Тр, *йѣмоћи* ОБ, *шћерѣи* Бој Пр Сл.

У *даѣиву*, *инструментѣалу* и *локатѣиву* множинѣ имају наставак -има: *сѣвѣрима* Се, о *сѣвѣрима* Кр, *ноћима* А, о *ноћима* Бож.

Појединачне именице и групе именица

220. Именице *вила*, *грабуље* и *рогље* имају само јединске облике: *вила*, *грабуља*, *рогља*: то е *вила* Бож, узми *вилу* Бој, додѣ ми *вилу* Сл, направѣо сам добру *вилу* Кр, зовѣ се *вила* Гр Шек, избачуј *вилѣм* Сућ, садѣјѣвала сам *вилѣм* Се; онѣ е вѣликѣ *грабуља* (фиг. грамзѣва особа); донѣс ми *грабуљу* А, узми *грабуљу*; грабуљѣла сам *грабуљѣм* Сућ; мојѣ е *рогља* бољѣ, ишчупѣј *рогљѣм* Стијовић Лекс.

221. Прѣма облику *гусле* и *јасле* у Васѣјевићима налазѣмо *гѣсли* и *јѣсли*, мада смо од мѣлађих мѣштана чули и *гѣсле*, *јѣсле*. У парадигми је приметно колебање између старѣ а и и промене:

гѣсли А; додѣ ми *гѣсле* Се; узми *гѣсли*; донѣсте *гѣсле* Сућ; *код гусли* ОБ; гѣдало од *гусли* Се; макнѣ се од *гѣсѣлѣ* Те; са *гѣсѣлѣ* Ко; шта си се пѣнио с тѣјѣм *гуслима* За; пѣне *јѣсли* сѣјѣна; на државне *јѣсли* ОБ; то су *јѣсли* Се; украј *јасли* Бож; крај-*јасли* Пеп; о *јаслима* Тр; измѣк се од *јѣсѣлѣ* Се.

222. Именица *наћѣ* записали смо од старијих мѣштана у облику *наћѣи*. Мѣлађи говоре *наћѣи* и *наћѣе*: свѣ су ми се задрѣ *наћѣи* Се; од *наћѣи* Кр; *наћѣима* Кр; како *наћѣ* држиш *јѣте*? Се; од *наћѣѣ* А; то су *наћѣи* Сл; *наћѣима* Бож.

223. *Санице* (<саонице) су искључиво pluralia tantum: *сѣнице* А ЛР Шек, *сѣницама* Бож Тр. Чује се и именица *сѣни* Кр Сл, што је такође pluralia tantum.

224. Направа за гребѣнање вуне зовѣ се *гребѣни* и *гребѣне*: кад изгребѣнѣм на *гребѣни* Се; кѣ да сам бѣла на *гребѣни* Сућ; код *гребѣни* БК; с *гребѣнима* Бож; увлѣчѣла сам га *гребѣнима* Пе; имѣш ли *гребѣне*? Се; код *гребѣнѣ* Сућ.

225. Када именице које означавају сродство, односно кумство иду уз неко лично име и са њим чине акценатску целину, најчѣшће остају непромењѣне:

за мнџм кума-Ћана За, била кума-Рада Се, љазваља кума-Ћану, кума-Ћане, кума-Зџре За, с кума-Стојанџм Сућ, с кума-Радџм Пе, с кума-Љљџм Се, даља сам баба-Јџши, љди з баба-Јџшџм, с *шешка*-Јџргџм Се.

Забележили смо и примере у којима се ове именице мењају: прет кућу *куме-Ћане* За, даља сам *баби-Јџши* Се, ко *шешке*-Јоване А, трајила сам *шешки*-Кџси Сућ, запалила свиџећу *шешки*-Стџвки Пе, јеси набројла свиџећу за *шеш*-ку-Стџвкџ? Сућ.

226. Не употребљава се именица *маши*, већ само *мајка*. *Машиер* се јавља само у псовци.

За *маћеху* се у Нахији, Велици и Шекулару каже *маћа*, а у Лијевој Ријечи *маћуја*: јеси л љзела од *маће* БК; нећу да ми *маћа* рашћера ћецу Се; дај то *маћи* Ку; нит је дџбро *маћи* од ћеце ни ћеци од *маће* Се; моја ћеца с *маћом* неће А; *маћуја* ЛР; од *маћује* Ло; с *маћуџм* Ка.

227. Именице *жећ* и *чаћ* у Васојевићна гласе *жећа* и *чаћа*, па се и мењају као именице на -а: спџпала ме *жећа* Се; од *жеће* нијџсам мџгла ручат Пеп; пџцр-ка стџка од *жеће* Пе; не мџгу од *чаће* да живим За; свџју по кући ми пала *чаћа* Бож.

228. Стандардноме *једа* овде одговара именица *једа*: измљерила сам *једама* Сућ; пџт *једа* А; седам *једа* ОБ.

229. Именица *јегрши* може бити и мушког и женског рода: два *јегршиа* Сућ; да јџ трџ *јегршиа* Сл; две *јегршии* За; пџт *јегршии* Бож; измљери по *јегршиама* Се.

230. Именица *кћи* се најчешће јавља у облику *ићер*. Она се у инструменталу јединице и Д-И-Л множини мења и као именица а-деклинације и као именица и-деклинације:

Мијајлова *ићер* Се; *ићер* му најмлаћа, Миланка; дџшла ми *ићер* Шек; одџла ко *ићери* Се; с џбље *ићери* Се; да њџној *ићери* А; зџви *ићер* Кр; позџвџм *ићер* Шек; *ићери* му се поуџавале Гр; Миланчине *ићери* Пе; тамо су *ићери*; от *ићери* А; шџс *ићери* Ку; даџ *ићериа* А, љмају двџје *ићери* Бој; љзнио се са *ићериа* Се.

ко *ићере* одџла Бој; са *ићерџм* Се Ко; рџкнџ *ићера* Гр.

Као резултат укрштања старог *ићер* и новијег (к)ћерка настала је именица *ићерка*, која се у Васојевићима јавља углавном код млаћег становништва: кад ми је сџн стџсао и *ићерка* Шек; ко *ићерке* Шек; дџбио о-*ићерке* Се; имала *ићерку* Бож; са *ићерџм* Пе.

Забележили смо и хипокористично образовање *ићера*, од *ићере*, *ићери*, *ићеру*, са *ићерџм*, о *ићери*, *ићере* итд.

231. Нисмо забележили именицу *кокош*, већ само *кокошка*. Именица се мења као и друге именице женског рода на -а: кџкошка А, оџ кџкошке А Се, кџкошки Кр, кџкошке, љеџ кџкошкџ ОБ, понџс кџкошкџма Сућ.

232. Забележили смо именицу *уш*, која се мења као друге именице женског рода на сугласник: поједоше му *уши*, *имā уши* Се, не могу се одбранит од *уши* Сућ, штā ћу с *ушима* Бож, напунила сам се *ушима* ОБ.

233. У Шекулару смо именицу *крв* забележили у мушком роду: оперите јој *шај крв*, макните јој *она крв*. У осталим крајевима смо је бележили само као именицу женског рода: гађао га е док га е *крв* обљила Кр; овако ће дој до *крви*; па се *крв* зајезерјила по сђба; сигурно јђ е стаља *крв* Се; старо чељаде нђма *крви*; капи *крви* у образе нђмаше; то су наша браћа по *крви*.

234. О роду именица: *јђсђн сђас*, *даљ*, *раш* в. т. 196.

Б. ЗАМЕНИЦЕ

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Личне заменице

235. *Личне заменице*. Основни облици личних заменица гласе: *ја*, *ми*, *он-она-оно*, *ми*, *ви*, *они-оне-она*.

У дативу и локативу првог и другог лица јединине и повратне заменице у Ва-сојевићима, као и на широком простору наших народних говора, бележимо редовно *мене*, *шебе*, *себе*²⁰⁰: куку *мене*, да га *мене*, *мене* дођоше; Може *мене* пуња кућа бит; Тђшко *мене* бес тебе Бој; *Мене* је ујак био учитељ; Купи *мене* крпу Пр; *Мене* е тђ тђшко напустић Ло; *Мене* е име Даница Вел; *Мене* оца спашивао Сл; Добитеш за онђ што си блђјао о *мене* Кр; Само ћу ти ђво рђј — и *шебе* и Бђжу Бој; Штђ не даду *шебе* пензију Се; Види се на *шебе* Бој; Бђже, *шебе* фāла; Ка-ти је гђј воља *шебе* За; Говорили су о *шебе* Сућ; Рекла сам *себе*: „Нђћу узђт невађала чођка“ Бој.

Енклитички облици ових заменица су *ме*, *ше*, *се* за генитив и акузатив, *ми* и *ми* за датив заменица првог и другог лица, док енклитике *си*, као скраћеног облика повратне заменице, нема.

Могло би се рећи да се енклитички облици не употребљавају у конструкцијама с предлозима. Забележили смо свега два таква примера, од којих је један врло раширена изрека: Уздај се *у се* и у своје кљуђсе Се. Други је: А један све држи овако прђт собђм и *ирђда се* Сл. Овде се, дакле, чује: *ирђда* мном Се; *ид-шђбђм* Сућ; *ирђ собђм* Бож; *ни-себе*; *измећу себе* Бој; на *себе* За; на *мене* Бој.

²⁰⁰ Овако, са -е, бележи и Стевановић (Стевановић ИЦД 73–74). Облици са -е налазе се и у Бјелопавлићима (Ћупић Бјел. 81), староцрногорским говорима (Пешикан СК-Љ 152), Враки (Петровић П Врака 208), Кучима (Петровић Кучи), Братоножићима (Петровић Брат.), новопазарско-сјеничким говорима (Барј. Нп-С 90), Плаву (Алексић Плав), Гусињу (Ћупић Гусиње), Колашину (Пижурица Колашин 134), Пиви и Дробњацима (Вуковић П-Др 58), у источној Херцеговини *мене* и *шебе*, док се облик *себе* не помиње (Вушовић ДИХ 54), у „ерским“ селима Шумадије и ретко у космајском крају (Реметић Шумадија 287–290), у косовско-ресавском дијалекту (Симић Левач 344–345, Јовић Трст. 120, Пеђо-Милан. Ресава 332–334, поред *мени*, Алекс.-Вуком. Жупа 306, Стојан. Врњци 217 итд.). Исп. и литературу у Реметић Шумадија 290. Реч је, свакако, само о облицима, а не и о акценту.

Генитив, односно акузатив заменице трећег лица једине мушког рода гла-
си *њега*. Енклитички облик *га* забележили смо само у објекатској позицији, дакле
у акузативу: Праскавец смо *га* звáли; Нијесмо *га* виђеле Гр; Јá сам *га* вољела; По-
знадо *га* ја Бој; Не мoгу да *га* рoдe; Виђела ми *га* баба лeтoс Сл; Јá *га* школовáла;
Нe би *га* узeла Шек; Да *га* нeко врагoшe Ка; Дрли су *га* живoга Вел. У аблативном
генитиву је раширена конструкција с предлогом *од*: Чувá се тi *од* *њега* Кр; Не бо-
и́м се *од* *њега* Сућ.

Енклитика *га* употребљава се понекад и без значења, често и плеонастично,
обично у узвичним реченицама и са узвицима *благо, шешко, куку* и сл., као и са
речцом *си*:

Блáго си *га* мeне дaнас и задoвијек! ОБ; Блáго си *га* мeне што си дошá! А;
Куку си *га* тебе ка[д] тáта дoђe! Кр; Лeле си *га* *ње*му шта га нáђе Сућ; Дoјo си *га*
(примиче ти се крај) ОБ; Нeћеш ми *га* oвђе присмрђет Пе; Кад *га* заповрти кáме-
ном, погoди говeче отпрвe За; Драгoвићу си *га* мoј ЛР; Ымá *га* пá попијe Бој; Јá *га*
мрiјет нeћу Се; Ачкосам ти *га*! (браво)²⁰¹ Кр; Нáлет *га* бiло ОБ; Мeне *га* eво
краљ Никoла Се; Арантoс *га* бiло Кр.

Стари генитив заменице *он* чује се у синтагми *иpеко jего*, која се употре-
бљава када се говори о нечијем делу, поступку и сл. које је, по мишљењу говор-
ника, превршило меру, прекорачило дозвољене границе, норме и сл.: Ово што
чинe нáрoду — овo e више *иpеко jего* ОБ; Ово се више поднијет не мoже — овo e
иpеко jего За; Прећeраo си — тo ти је *иpеко jего* Сућ.

Нисмо забележили енклитику *њ*, нити форме *њег* и *њега*.

Скраћени облик заменице трећег лица женског рода у акузативу је увек
*ју*²⁰²: Три гoдине ниeсáм *ју* виђела; Питáо *ју* стриц; Шћели *ју* запáли; Те на вр онe
рoбe *ју* тyри; Овá *ју* послушá; Испроси *ју*; Доведoше *ју* Бој; И сáд *ју* њмá нeђе у сe-
ло; С фрбe *ју* калeмили; Одeри кoжу, па *ју* разáпни Пр; Отишли те *ју* довели; Јá ћу
ти *ју* дат; Тyкá *ју*; Бачи *ју* у Лим Сл; Син ми *ју* повeо Бож; Ујаци *ју* помáжу ОБ;
Шáппа смо *ју* звáли Пр; Поручивáла да *ју* нoси Шек.

Партикулу *-зи* смо забележили само уз облик *њoј* — *њoјзи*: Остáвите *њoјзи*
Се; *Њoјзи* не дáм Пр. Чeшићи је облик без партикуле.

У инструменталу једине трећег лица јављају се облици и са покретним са-
могласником и без *њега*: *ш њим, сá ш њим, ш њимe, сá ш њимe, сá њимe, ш њoм,*
сá њoмe, сá ш њoм, ш њoмe, сá ш њoмe.

У дативу множине енклитички облици гласе *ни, ви, а* у акузативу *не, ве*.²⁰³

Примери:

²⁰¹ Уп. *ашкосум* (турски *aşk olsun*) — ЕРСЈ, св. 1, 253.

²⁰² Овако констатује и Стевановић (Стевановић ИЦД 73). Од околних говора за енклитику *ју*
знају Кучи (Петровић Кучи), Бјелопавлићи (Ћупић Бјел. 81), погранични делови колашинске обла-
сти према Васојевићима (Пижурица Колашин 134–135), Плав (Алексић Плав), Гусиње (Ћупић Гу-
сиње), штавичка зона новопазарско-сјеничких говора и новопазарска зона пред глаголским *је* (Барј.
НП-С 88–89).

²⁰³ Исто налазимо и код Стевановића (Стевановић ИЦД 73–74). Овако је и у суседним говорима.
Исп. Ћупић Бјел. 81, Пижурица Колашин 135, Пешикан СК-Љ 152, Вуковић П-Др, Петровић Кучи,
Петровић Брат., Алексић Плав, Ћупић Гусиње, Петровић Врака II 208, Милетић Црмница 216.

Кућа *ни* је ту претекла; Тамо *ђе ни* је кућа; Мајка *ни* ту била; Био *ни* је трап; То *ни* је кошџа; Кољка *ни* је њива; Дубрава *ни* је тамо; Тамо *ни* је била дубрава Бој; Задај *ни* учитељ; Тако *ни* је то бивало; Турџи *ни* зрнџа от коломбоџа; Горе *ђе* су *ни* станови; По два кила *ни* дали Пр; Ливаде су *ни* високо Бож; Рађао *ни* је усеv; Дадоше *ни* олџке; Држаше *ни* говор; Вода *ни* је близу Сл; Мајка *ни* саплети; Отац *ни* дадни ЛР; Стока *ни* се узела; Кажите *ни* ђе су Шек; Викаше *ни*: „бљеште“; Не дадоше *ни* ништа Вел;

А што *ви* ођу; Не трѣбам *ви* ништа; И да *ви* ово рѣкнем Бој; Ја ћу *ви* каза; Да *ви* испричам Се; Да *ви* се криво не закунем; Да *ви* право речем; Право да *ви* кажем Сл; Ђе су *ви* љуђи?; Откуд су *ви* ђеца? Шек;

Дѣветоро *не* ђеце било; Ол да *не* оставиш да *не* Турци кољу? Спасише *не* краве; Добро *си не* засрамџа Бој; Дѣветоро *не* било; Учио *не* отац; Имало *не* доста ти п[у]шкџу; Тако *су не* кажњивали; У потџњи крај *су не* ђерали насрамоту Гр; Ранила *не* Пѣћ; Питали *не* све редом; Вратише *не*, пребачише *не* у срѣски затвор Сл; Вљетар *не* посѣкао; На стриџање *су не* водили; Нијесу *не* мучили; На пругу *су не* шиљали Шек; Нико *не* није мучио Ло; Дѣдоше *те не* поклаше Вел;

Појѣдите, па да *ве* сите убију, Ми ћемо да *ве* пуштимо кући; Ми ћемо да *ве* стриџамо Сл; Ми ћемо да *ве* водимо; Зваћу *ве* да пластимо; Узѣћу *ве*; Пуштићемо *ве* Се.

Ортотонички облици у генитиву — акузативу множине гласе *нас*, *вас*.

Заменице 2. и 3. лица једнине и множине у вези са месним прилогом *шамо*, са којим чине акценатску целину, употребљавају се у пејоративном значењу када се говори о некоме о коме се мисли лоше и с оградом да се то о чему се говори не односи на присутне: То *е* мога да учини само *шамо он*, срамота га и стид било! Пе; Ја сам опсовао оца *шамо њему*, поштеноме чоѣку *не* би нијад; Ово сам рѣка *шамо њима*, вама *не* би ни дао Бог ОБ; Велѣ да *е шамо она* вљештица, сила *е* божа посѣкла Сућ; Збило се зло *шамо њој*, она зло мисли другијема; Како *ви* мене, тако Бог *шамо вама*; Како *ми* желиш добро, *нека* га *шамо шебе* Кр.

Заменица трећег лица једнине средњега рода употребљава се да се изрази негативан став, презир према лицу о коме је реч, без обзира на пол: *Онџ* *е* вѣља поган, *онџ* *е* ништа чељаде Сл; Шта *ће* му *онџ*, ја ју *не* би узео па да више *нема* на свијет жѣнскога уџа Кр.

Личне заменице 1. и 2. лица имају следећи деклинациони образац:

Једнина

Н	ја	ти	—
Г	мене, ме	тебе, те	себе, се
Д	мене, ми	тебе, ти	себе
А	мене, ме	тебе, те	себе, се
И	мом	тобом	собом
Л	мене	тебе	себе

Множина

Н	мӣ	вӣ
Г	на̄с, нас	ва̄с, вас
Д	на̄ма, ни	ва̄ма, ви
А	на̄с, нас, не	ва̄с, вас, ве
И	на̄ма	ва̄ма
Л	на̄ма	ва̄ма

Лична заменица 3. лица има следеће облике:

Једнина

Н	о̄н	о̄но	о̄на
Г	ње̄га, га		ње̄
Д	ње̄му, му		ње̄ј(зи), јој
А	ње̄га, га		ње̄у, ју
И	ње̄им, ње̄ме		ње̄ом, ње̄о́ме
Л	ње̄му		ње̄ој

Множина

Н	о̄не	о̄на	о̄не
Г		ње̄и, и	
Д		ње̄има, им	
А		ње̄и, и	
И		ње̄има	
Л		ње̄има	

Остале именичке заменице

236. Уишино-односне заменице. Заменица *ко* има следећу промену: *кѡ* и *кѡ* (у самосталној употреби); *кѡга* и *кѡга*; *кѡме* и *кѡме*; *кѡга*; *с кѡм*, *с кѡме* и *с кѡме*; (*о*) *кѡме* и (*о*) *кѡме*. Нисмо забележили облик *су ким*.

Примери: Ово днјете *кѡ* ће ти подњивит? А *кѡ* ће ти га подњивит, јадо? Бој; *Кѡ* е то учинио? Се; *Кѡ* би то испричао! Пр. Дану како *ко* има шта, *Кѡ* е био овђе? Се, Што знам ја кот *кѡга* Бој, *Кѡга* ће нај кот кѡће, неће запалит, а *кѡга* неће ... Вел, Кад је кѡћу градио, није *кѡме* досадио За, Не даду *кѡме* прој Кр, Ада, *с кѡм* он збори! Кл.

Заменица *шѡа* (и заменице сложене са њом) у генитиву гласи *чѡга* и, ређе, *чѡса*: О-*чѡга* ли је ова базда? Кр; Нијесу имали о-*чѡга* другога Се; О-*чѡга* е она гадеж? О-*чѡса* ти је то Се; О-*чѡса* живе? ЛР; О-*чѡса* е ово начињено ОБ; *Чѡса* све нема у ту кѡћу Кр.²⁰⁴ Уп. и заменице *чѡсов*, *нечесов*, *ничесов* (т. 270). Уместо гени-

²⁰⁴ Код Стевановића налазимо само облик *чѡса* (Стев. ИЦД 73). Тако је и у Кучима (Петровић Кучи), Братоножићима (Петровић Братон.), Бјелопавлићима (Пупић Бјел. 82), Враки (Петровић Врака 208). У Колашину, као и средњокатунским и љешанским говорима срећемо оба облика — *чѡга* и *чѡса* (Пижурица Колашин 136, Пешикан СК-Љ 153).

тива с предлогом *од* употребљавају се и облици акузатива: *Ошџа* е бџлесан? А; *Ошџа* ти је тџ по рукама? Имџо е *ошџа* да се разбџли Кр. Даља промена гласи: *чџ-му, шџџа, ш чџм* и *ш чџме*, (о) *чџму*. Нисмо забележили *су чџм*.

О образовањима типа *чџгов, когов, чџсов* и сл. в. т. 243.

У локативу се, поред чешћег *чџму*, употребљава и архаични облик *чџм*: *У чџм* ћу ово донџет? Се. Овај облик је нешто чешће бележен са предлогом *за* у акузативном значењу ‘за шта’ и ‘зашто’: *За чџм* си ти Кр; Да виђимо *кџ за чџм* одговџра; *За чџм* си дџо толикџ пџре За; *За чџм* сам се мџчно цџо виђек Пе.²⁰⁵

Промена заменице *шџа* гласи, дакле: *шџџа, чџга* и *чџса, чџму, шџџа* и *шџџа, ш чџм* и *ш чџме*, (о) *чџму* и *џ (за, у) чџм*.

Заменица *шџа* је углавном потврђена у упитном и зависно-упитном, а заменица *шџо* у односном значењу:

Шџа џдете? *Шџџа* џј тџ? *Шџџа* е то, јџдџ? А *шџџа* ти је тџ рџјеч? *Шџџа* јџј бџ? Бој; *Шџџа* ће ти фаслаче мџлџдџ? Сл; *Шџа* бџ овџј снџи? Шек; *Шџџа* јџј бџ? Се; *Шџџа* бџвџ? А Сл; *Шџџа* мџжемо? Шек; Знџш *шџџа* е тџга? Вел; Ёво *шџџа* ме ћџшџило; Виђите *шџџа* су урађили гџре сџстрићџ Сл.

Ўзмџм *шџо* е најважнџјџ; Прџстри неке јџде *шџо* нџсим; џногџ Бџжа *шџо* пџгибе; ћевџјка *шџо* ми је от пџт мџсџсџца џстџла Бој; сџкно *шџо* су ткџли панталџне; Овџ су Дџлетићевџи *шџо* су изгорџли; овџ судџја *шџџ* е; стџнови *шџо* смо држџли Пр; тџ *шџо* е џзџла Бџжџну Сл; свџ *шџо* су нашџи прџт собџм Вел; Нџмџ кџћџ *шџо* нџмџ шкџловџнијџ лџћџ Шек.

Уобичајена је употреба заменице *шџо* у прилошком значењу „зашто“: А *шџо* Јовџна засрамџџеш? *Шџџ* га засрамџџеш? *Шџџ* се нџ убџ, јџдо? *Шџо* сџм сџбе нџ убџ? Бој; *Шџџ* би се покџјџла? Шек.

Облик *шџо* употребљава се у неодређеном значењу: Ако би *шџо* мрџчило се; Немџ дџнас *шџо* да пџпнџш Бој; Јџси *шџо* џо?; Немџте *шџо* збџрит Се.

Забележили смо: *Шџо* знџм јџ? Бој Пр Сл Се А Бџж Вел; *Шџо* знџм сџд Шек. Другачџјих потврда за овакву употребу облика *шџо* немамо.

237. Неодређене заменице су: *нџко, нџкџга, нџкџме, нџкџга, с нџкџм, нџкџме* и: *нџшџо, нџчега / нџчџса, нџчџму, нџшџо, с нџчџм, (о) нџчџму*.

Примери:

Па ју *нџко* измџјенџ Сл; *Нџко* мџзге, *нџко* рџбу — бџљџж, кџт кџ Бој; Низ те рџјџке не [нас] *нџко* џзео на камџн Пр. И џн имџо *нџкџга* џцу Шек; Мџжете *нџкџга* убит кџменом А; Вџљџ би брџка бџла да се *нџкџме* рџчџ жџџтвџр ОБ; Ће гџј дџћџ, забџмбџ (посвађа се) *с нџкџм* Кр; Мџрџм се *нџкџме* и пожџлит Се;

Боџм се да *нџшџо* брџкџво не урађџм Бој; *Нџшџо* да те пџтџмо Ку; Кџњ од *нџчега* зџре Кр; Закачџсмо се *о нџчџму* уз рџзговџр ОБ.

238. Одричне заменице *нџко, нџшџа* имају следећу промену: *нџко, нџкџга, нџкџме, нџкџга, нџ с(џ) кџм, нџ о кџме*;

²⁰⁵ О облицима заменица *чаџм* и *њеџм* у акузативним и локативним значењима у црногорским говорима и џиховџј вџзи са губљџњем глаголске рекџије под утицајџм суседних несловенских јџзика в. Вујовџј Рекџија 87–104.

нишџа, ниџега / ниџеса, ниџему, нишџа, ни са чџм и ни ш чџм, ни о чему / о ниџему.

Примери:

Нико ни с кџме не збџри, нико ниџџа не вџли, нико ни с кџм не мџже Сл; Не чинџм ниџџме нишџа Бој; На мџе тџгло ниџџме нџ би [дџла] Сл. Нџмамо ни зџнџса, ни пушџаџа, ни џуџџи, ниџџџа Бој.

*Ја му не приџа нишџа Ку; Не зџнам нишџа Бој; Оне не збџрџ нишџа Бож; Узгџлџвниџе нџ, ниџега нџ; Ниџе имџо ивалџдџе ни ниџега Бој; Ни о чему не вџдџе ра-
чуна; О ниџему не збџри Се; Нџ мож то ни ш чџм очџстџт Суџ.*

Уместо генитивских кџњижевних облика *ни од џега и ни за шџа* у Васојеви-
ћима се употребџава акузатив *од нишџа* и *за нишџа*: *Од нишџа* е створџо Се.
Дџде га за нишџа За.

Заменица *нишџа* употребџава се у придевском значењу (никакав, лош,
рџав): *нишџа* џеџџде Сл, *нишџа* џџџек Се.

239. *Оишџе замениџе свџџо (и свџџ), свџџџа* меџају се на следећи начин:
свџџ(о), свџџџџа, свџџџме, свџџџџа, свџџџм, свџџџме;

свџџџџа, свџџџџ(а) и свџџџеса, свџџџџа, са свџџџџм, свџџџџему.

Примери:

Свџџо ме рџзмџнџ Бој; Пџрџе мџса и сџра џма скџро *свџџо* Сл; Кџ то говџри?
Бџгами, *свџџ* Се; *Свџџ* му се спџрџџа Кр; Да му се срџсто *свџџџ* дџнџ Бој; Онџ е, теке,
зџстиџџа *свџџџме* свџме Сл; Тџџџа ју *свџџџџа* Божџџа ка дџџџ Се.

Свџџџџа му рџџе Бој, Дџе се *свџџџџ*. Тџ е мџса џгрџмна бџла — *свџџега* и *свџџџе-
га* Сл. *Свџџега* и *свџџџега* и да се поџје и да се поџџе Сл.

У Лијевој Ријеци смо забележили *нишџо* и *свџџџо*:²⁰⁶ *Нишџо* не зџнџ кџ е.
Тџга џџџџа *свџџџо* вџли. Једну потврду имамо из Краџа: *Нишџо* не сиџџџџе лџс. Од
истог информатора смо забележили податак да је понеко пре рата говорио *нешџо*
и *свџџџо* и у Нахији и у Лијевој Ријеци.

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Присвојне заменице

240. Присвојне заменице које исказују припадање једном лицу гласе:

1. л.	мџј, мџја, мџе	мџи, мџје, мџја
2. л.	твџј, твџја, твџе	твџи, твџе, твџја
3. л.	њџгов, џџџџа, џџџџо	њџџџи, џџџџа, џџџџо
	њџн, џџџа, џџџо и	њџни, џџџа, џџџо
(реџе)	њџџџн, џџџџина, џџџџо	њџџџни, џџџџина, џџџџо

У Велици и нахијским селима Новшиће, Горња Ржаница и Грачаница забележили смо облик *њџџџн*, -а, -о: *њџџџн* брџт Вел; *њџџџина* маџка Но; Коџ је од ове

²⁰⁶ У Братоножићима је поред *нико* и *неко* забележено *нишџо* и *нешџо* (Петровић Братоножић).

ђецѐ њѡјзѡно Гр, кѡпи њѡјзѡној шћѐри Пр. Треба напоменути да су поменута села у близини Плава, у коме се чује овај облик (Алексић Плав).

Заменице *мој* и *швој*, као и заменица за свако лице имају несажете (чешће) и сажете (ређе) облике. Крајњи самогласник је обавезни део наставка: мљѐсто *моѐга* сѡна Се; Бѡљѐга бѡцѡње *од моѐга* нѡје бѡло Кр; Ўзѐла сам *од моѐга* ћѐвера Сућ; То ћу питат *моѐга* пријатеља Пе; *моѐму* ћѐверу А и *моѐме* брату ОБ; вићела *швоѐга* свѐкра; Ја сам познавала *швоѐга* свѐкра Се; То е ствар *швоѐга* мѡжа; Завѡиси о[ѡ] *швоѐга* мѡжа Бож; Дала сам ти *ош* *своѐга* дијѐла Сућ.

Забележили смо и сажете облике: стрѡна *мѡга* мѡжа Бој; Вићела сам *мѡга* професора Се; Познава л *мѡга* кѡмшију Сућ; То су ораси са *швоѡга* ора Се; Оца ти *швоѡга* Бој; Брукају свакога *своѡга*, читавѡга *своѡга* вијѐка ОБ.

Инструментал јединице гласи: с *моѡем* сѡном Шек, с *моѡем* ѡцем Сл, с *швоѡем* ѡцем Се, с *њѐниѡем* мѡжом Бој.

Датив, инструментал и локатив множине гласе: даѐм *моѡѐма* сестрама Сл, *своѡѐма* очѡма ОБ, о *швоѡѐма* шѐровима Сућ.

Промена заменице *мој* гласи: *мѡј*, *моѐга* и *мѡга*, *моѐме/моѐму* и *мѡме*, *моѐга* и *мѡга*, *моѡем*, (о) *моѐме*, *моѐму*, *мѡме*, *мѡчи*, *моѡа*, *моѡѐма*, *мѡе*, (с) *моѡѐма*, (о) *моѡѐма*. Тако и *швој*, *швоѐга* и *швоѡга*, *свој*, *своѐга* и *своѡга* итд. Заменица за треће лице јединице: *њѐгов*, *њѐгѡвоѡга* и *њѐгѡва*, *њѐгѡвоѡме* и *њѐгѡву* итд.

Заменица за свако лице углавном се употребљава да означи припадање субјекту: Ако троши, *своѐ* троши Се; Нека пада [снег], на *своју* зѐмљу пада Сућ; Кај признаеш *своју* грѐшку и пред Богом си прав Бој; Ўзми *своју* матѡку Сл.

Забележили смо, међутим, и другачија означавања припадности субјекту: Ја више у *моју* кућу дој нећу Бој; Марија [је сахрањена] у *њѐн* спѡменик, а Божиња у *њѐгов* Сл; Вѡксан је пѡнио *њѐгов* [свој] пишгѡљ; Није пѡнио *њѐгѡве* [своје] опанке но *мѡе* Се; Ја ниѐсам више у *мѡе* руке што сам бѡла Ма.

Заменица *свој* употребљава се и у Васојевићима да означи некога блиског по сродству²⁰⁷: Он ми је *свој*; Ми смо по мајкама *своѡи*; Не мож за њѐга, он ти је *свој* Се; Бѡла ми је *своја* Кр; Ми смо ш њѡм бѡли *своѡи*.

Припадање већем броју лица исказују заменице:

1. л.	наш, наша, наше	наши, наше, наша
2. л.	ваш, ваша, ваше	ваши, ваше, ваша
3. л.	њѡн, њѡна, њѡно	њѡни, њѡна, њѡно

Заменица *наш* има следећу промену: *наш*, *нашѐга*, *нашѐме* (ређе *нашѐму*), *наше* и *нашѐга* (за ствар и биће), с *нашијем*, о *нашѐме*, *наши*, *нашиѡа*, *нашиѡѐма*, *наше*, (с) *нашијѐма*, (о) *нашијѐма*. Овако је и *ваш*.

У трећем лицу редовно је *њѡн*, *њѡни*: то е кућа *њѡна*, близу куће *њѡне*, то су *њѡне* ствари, порет куће *њѡне* Бој, *њѡн* вѡ, *њѡна* шћѐр, *њѡне* ливада Се, *њѡна* ствар Бож, *њѡни* коњи А, *њѡно* цвијеће Гр, *њѡни* послови БК, *њѡно* дрво Ку, *њѡна* е мајка изгорѐла Пр, *њѡноѡга* сѡна Се.

²⁰⁷ Исп. нпр. Пешикан СК-Љ 156, Пижурица Колашин 138.

Присвојне заменице другог и трећег лица, као и одговарајуће личне, употребљавају се у вези са месним прилогом *шамо* да означи негативан став говорног лица према онима о којима се говори или онемо о чему се говори: Какви сте, оца̄ ви *шамо* *ва̄ше̄га* Кр; То га *шамо* *ва̄ше* поштѣње нека ва̄ма Се; Плѣтиће ми, оца̄ ћу му *шамо* *његѣва* гонит! Нека му га, то е *шамо* *његѣво* поштѣње ОБ; Ђто им *шамо* *њино*, како су га стѣкли — они знад̄у, а ја сам мо̄е поштѣно зарѣд̄ио За; Нека се фѣлѣ *шамо* *њинӣјем* јуна̄штвом, зна̄ се какѣв је ко̄ б̄ио Ђу.

Показне заменице

241. Показне заменице гласе:

а) ов̄а̄ (ређе: ов̄ӣ), ов̄а̄, ов̄о̄	ов̄ӣ, ов̄ѣ, ов̄а̄
та̄ (ређе: тӣ), та̄, то̄	тӣ, те̄, та̄
он̄а̄ (ређе: онӣ), он̄а̄, он̄о̄	онӣ, онѣ, он̄а̄

Примери:

— ов̄а̄ син ми, ов̄а̄ ђав̄о Шек, ов̄ӣ чѣек Се, ма̄јка ов̄ѣга̄ Мил̄ана Бој, ов̄ѣмѣ чо̄еку, с ов̄ӣјем чо̄еком Бож, о ов̄ѣмѣ да̄ну, у ов̄ѣ да̄нове Вел, ов̄ӣ да̄нови Сућ, од ов̄ӣѣ л̄уђӣ Се, ов̄ӣјема стар̄чевима Бој;

— ов̄а̄ кућа, кот свѣкра ов̄ѣ ко̄шинке Бој, па ђев̄ѣјци, ов̄ѣј најстаријој, узе̄ ов̄у најмла̄ђу, иде̄ с ов̄ѣм жен̄ом Бој, о ов̄ѣј ма̄лој Гр, ов̄ѣ крушке Гр, од ов̄ӣја жен̄а̄ не мож до̄ј до̄ ричи Кр, да̄ј ов̄ӣјема жен̄ама, с ов̄ӣјема књӣгама, ов̄ӣјем ричѣима Сл;

— ов̄ѣ дӣјете па̄зи Бој, од ов̄ѣга̄ брѣмена Гр, бла̄го ов̄ѣмѣ ђетѣту Пе, с ов̄ӣјем плѣтном Бој, о ов̄ѣмѣ ђетѣту Се, ов̄а̄ жвѣкна (рупѣ);

— *ӣѣ* озима̄к се бра̄о у јесѣн Гр, бла̄го *ӣѣ*мо̄ до̄му Бој, Ж̄арко *ӣѣ*мо̄ по̄пу име б̄ило Бој;

— а шта̄ ти је *ӣѣ* рич̄; то е б̄ила *ӣѣ* кућа; жӣва̄ е *ӣѣ* дрӯга Бој, *ӣѣ* слѣва̄ не зна̄м Гр;

— нӣје има̄ла бес *ӣѣ* дӣјете Бој; *ӣѣ* е кућа њина Бој; нем̄о ми *ӣѣ* в̄нка Бој; о *ӣѣ*га̄ е ѣмро Бој; о *ӣѣ*га̄ смо жӣвљѣли Гр;

— с *ӣѣ*м до̄вѣткѣм Бој; с *ӣѣ*м ма̄јѣм се с̄ирило Бој.

Облик *ӣѣ* за множину, који Стевановић налази у „васојевићкој грани“ (Стевановић ИЦД 75–76) спорадично смо бележили у Лијевој Ријеци и Нахији: *ӣѣ* л̄уђӣ Кр Ло, *ӣѣ* з̄уби Кр. За облике *ов̄а̄* и *он̄а̄* немамо ниједну потврду. Нисмо забележили ни облик *ӣѣ* л̄уђӣ (л̄ӯди), који Пижурица бележи у неким селима колашинске области, а за који претпоставља да је нанос из говора Васојевића (Пижурица Колашин 138–139).

У Лијевој Ријеци смо спорадично бележили назалне елементе у заменици *ӣѣ*ј: *ӣѣ*ѣ чѣек Ло, *ӣѣ*ѣ ѣ тун Ка.

У Шекулару заменице мушкога рода јединице гласе *ов̄а̄(ј)*, *ӣѣ(ј)*, *он̄а̄(ј)*. Остало је исто.

У дативу и локативу јединице женскога рода забележили смо: *ов̄ѣјзи*, *он̄ѣјзи*.

Од генитива показних заменица *ов̄а̄*, *ӣѣ*, *он̄а̄* образују се присвојне заменице *ов̄ѣгѣв*, *ӣѣгѣв*, *он̄ѣгѣв* са значењем „који припада овоме, томе, онемо“: *ов̄ѣгѣва*

говѣда Сл, овд̄гов̄и коњи Сућ, рођак овд̄гов̄ Вел, шд̄гов̄е ств̄ари, шд̄гов̄а ђѣца, онд̄гов̄о имање Се.

Од ових форми се додавањем суфикса *-ић* граде именички облици: *чѣговић* и (ређе) *кѣговић* са значењем „из које породице“: *Чѣговић* си ти? *Чѣговић* бљѣше зѣт Тѣмов? ОБ; *Чѣговићи* бљѣу оне кѣмшије што се одселише за Бѣсну? Кр; *Чѣговић* ти је т̄а зѣт? Бож; Не знам *чѣговић* бљѣше, бѣгами Ма, *Чѣговић* онд̄ бљѣше Лѣка? Бој, *Кѣговић* ти бљѣше? *Кѣговићи* су њи Сућ.

б) *Показне заменце за каквоћу јесу:*

ов̄ак̄ав и *ов̄ак̄и* (*оваки*), *ов̄ак̄в̄а* и *ов̄ак̄а* (*окак̄а*), *ов̄ак̄в̄о* и *ов̄ак̄о* (*окак̄о*)
ш̄ак̄ав и *ш̄ак̄и* (*шак̄и*), *ш̄ак̄в̄а* и *ш̄ак̄а* (*шак̄а*), *ш̄ак̄в̄о* и *ш̄ак̄о* (*шак̄о*)

он̄ак̄ав и *он̄ак̄и* (*онаки*), *он̄ак̄в̄а* и *он̄ак̄а* (*окак̄а*), *он̄ак̄в̄о* и *он̄ак̄о* (*окак̄о*)

У Шекулару заменице мушкога рода једине гласе *ов̄ак̄ав*, *ш̄ак̄ав* и *он̄ак̄ав*.

Примери: Лѣле н̄ама кад ост̄асмо без *окак̄ов̄а* бр̄ата ОБ; *Окак̄ов̄а* врт̄иг̄уза н̄ије нѣм̄а Пеп; Гајд̄а о ђев̄ојк̄ама — ов̄а *ов̄ак̄в̄а*, а он̄а *он̄ак̄в̄а* За; *Так̄вѣ* врт̄уг̄ле н̄ијесам глѣдао Кр; *Так̄ов̄а* блѣсѣн̄ѣ нѣм̄а у наше сѣло Кош; *Так̄ѣ* женѣ им̄ало н̄ије; *Так̄а* е р̄ата б̄ила; Уочи га бѣлѣс *ш̄ак̄а* Бој; *Так̄ав* је н̄азив Гр; Кѣ би се н̄адао зл̄у од *он̄ак̄ов̄а* чоѣка Ку; Очи ми дѣсад н̄ијесу глѣдале *он̄ак̄вѣ* божѣ аковрлѣ Пе; *Онак̄вѣ* гл̄ибѣ н̄ијесам в̄идио Каш; *Онак̄ав* чоѣк, а држи бѣжѣтку За; Што не рад̄и *он̄ак̄в̄о* имање Пе; Шта би *он̄ак̄ов̄о* чоѣку да држи бѣжѣтку Се.

Као што се из примера види, и у овим заменицама је у одговарајућим падежима мушкога рода самогласник обавезни део наставка (исп. т. 249).

в) *Показне заменице за количину, односно величину* увек имају облик одређенога вида, па су облици номинатива једине и множине мушкога рода једнаки (*овољик̄и* чоѣк и *овољик̄и* љуђи). Бележимо, дакле; *овољик̄и*, -а, -о, *шолољик̄и*, -а, -о, *онољик̄и*, -а, -о.

Деминутвност се изражава облицима: *овољик̄ци*, *шолољик̄ци*, *онољик̄ци*, за тим *овољичк̄и*, *шолољичк̄и*, *онољичк̄и*, *овољичк̄и*, *шолољичк̄и*, *онољичк̄и*. Творбени типови су поређани према степену умањења од најмањег ка највећем. Забележили смо и облик *овољик̄ни* (*овољик̄но* парче Се).

Примери: Пѣнесе ми рѣбу *овољик̄у* Бој; Табља е б̄ила ето *овољик̄а*, Полијега у *овољик̄ѣ* сѣбе Гр; *Тол̄ик̄и* је пор̄астао Се; *Онољик̄и* љуђи дѣшли Сл; *овољик̄ца* пшеница Сућ; *Овољичк̄и* је м̄али Сл; *овољичк̄о* дијете Се.

Неодређене заменице

242. Неодређена заменица *некакав*, -*ква*, -*кво* има више фонетских варијаната:

нѣкакав, нѣкаква, нѣкакво
нѣкакв̄и, нѣкакв̄а, нѣкакв̄о
нѣкаки, нѣкак̄а, нѣкак̄о
н̄ак̄ав, н̄ак̄ва, н̄ак̄во
н̄аки, н̄ака, н̄ако
нѣакав, нѣаква, нѣакво
нѣаки, нѣак̄а, нѣак̄о.

У Шекулару бележимо *некакав, неакав, накав* и сл.

Примери: Пўши *некакву* ђузину [лош дуван] ОБ; Уп̄ао у *некакву* будал̄аштїну Ђу; писмо од *некаквога* чоѣка А; Разгов̄ар̄аше с *некаквим* чоѣком Сл; од *некакога* манїтога чоѣка Ко; л̄уђи *накви* За, *наки* чоѣк Пе, *некав* слино Шек.

Код старијег становништва чешћи су облици са сажетом групом *ea* (*накав, накав* и сл.), која је створена после испадања сугласника *k*. Млађе становништво више употребљава потпуне форме ове заменице (*некакав, некакав* и сл.).

Неодређена придевска заменица *неки, нека, неко* обично указује на неодређен или одређен али недовољно познат појам и у реченици углавном губи сопствени акценат: *Има нека* лећа, *Има нека* зрнцад на њега; *Неко* зѣље по ливади што е Гр, *Радѣ* на *неку* фабрику Гр, *Коначи* (императив) у *неке* кућице Гр, *Неки* Виситор се зв̄ао Шек.

Забележили смо и заменицу *нечи, нечија, нечије*: *нечи* цѣмпер Се, *нечија* вега Сућ, *нечѣ* диѣте А, *нечија* говѣда Пр.

Нисмо забележили заменицу *неколики, неколика, неколико*.

243. Уйишно-односне заменице гласе:

ко̄и, кој̄а, коѣ,
ка̄кав/ка̄кав, ка̄ква, ка̄кво / ка̄ки, ка̄ка, ка̄ко
ко̄лик, ко̄лика, ко̄лико и ко̄лики, ко̄лика, ко̄лико
чӣ, чӣја, чӣѣ.

Примери:

Заменица *ко̄и* у правом упитном значењу:

Ко̄и је данас дан Цр; *Ко̄и* је он̄о те дође А; Шта̄ јој б̄и, *ко̄и* јади Бој; *Коег̄а* смо данас Се; *Коег̄а* е то дана било Гр; *Коег̄а* си од рођака зв̄ао на весѣље Пе; *Коему* си о-ђеце дао п̄аре За; *Коему* даде п̄аре Сућ; *По коеме* ћеш о-ђеце то послат ОБ; *С койем* си другом дош̄а из Бѣран̄а Кр.

Заменица *ко̄и* у значењу 'какав, колики', у упитним и упитно-узвичним реченицама које имају и различиту емотивну обојеност: *Ко̄и* се нар̄от скўпио! Сл; *Која* е киш̄а п̄ала! Се; *Коѣ* се нѣвријеме спуштило! Сућ; *Коѣ* п̄аре он̄ потроши! За; Е, *која* е то раб̄отница! Бој; Да вӣдите *ко̄и* је тр̄ошек он̄ учинио! Сл.

Заменица *ко̄и* у односним реченицама: Сва̄ка удовица *која* ост̄анѣ бе-ст̄арешинѣ, тѣшко е искусӯрит до кра̄ја да вел̄а; Он̄и *ко̄и* су у партизане погинӯли да им се ср̄есто сва̄ко данѣ Бој; Он̄а *коег̄а* си ўзео у кола ... Сућ; Он̄а *коѣму* си дао п̄аре... Сл; Та̄ *ко̄и* је ово урадио, поштен је чоѣк ОБ.

У оваквим реченицама *ко̄и* може бити замењено са *што* или *ше*: Ова̄ чоѣк *што* дође...; Ова̄ чоѣк *ше* е дош̄а ОБ, Та̄ *што* е ово урадио Ку; Ко̄и је он̄ *ше* дође БК; Он̄а *ше* си га зв̄ао... А; Кўпим ов̄у мају *ше* зовемо сириште Бож.

Заменица *ко̄и* у самосталној именичкој служби: *Која* није умљѣла дѣкице да ткѣ, није вал̄ала Бој.

Заменица *ко̄и* у атрибутој служби, у значењу *некакав, нарочити, особити*: Није он̄ *ко̄и* чоѣк Бож.

Уместо заменице *ко* биће употребљена заменица *ко̄и* у примерима типа: *Ко̄и* т̄и б̄и? Сућ.

Генитив заменице *који*, како се види из примера, гласи *коѣга*, датив *коѣме* и *коѣму*. У инструменталу бележимо *с ким* (*С ким* си доша? А), *с киме* (*С киме* си одо? За), *с којѣм* (*С којѣм* си другом доша? Кр). У локативу срећемо *коѣме* (Дој ће она *о коѣме* смо разговарали Пе), *коѣму* (По *коѣму* ћеш послат? ЛР).

Заменица *какав*, *-ква*, *-кво* у упитном значењу: *Какѡв* си ми џемпер исплела Се; *Какѡв* те несрѣћа снашла Бож.

Заменица *какав* у узвичном и узвично-упитним реченицама уз изражавање разних осећања: Е *каке* ми је дѣкице изаткала, е *каке*! Е *љзѣ* љевѡјку, е *каку* љевѡјку! Бој; Бѡже драги, *какѡвѣ* су онѣ Јѡкове авѣтиње! Кр; *Какѡв* му е она љевѡјка, пра-ви акарет! Бож.

Заменица *какав* у неодређеном значењу *неки*, *некакав*: *Їма* ли он *ћѣ какѡвога* ватана (стана)?; ... да се прифати *какѡвога* гој посла Кр.

У односним реченицама: *Какѡв* је, *нека* е Шек.

Заменица *какав* такође има дужу промену и обавезан завршни самогласник *-а*: *какав*, *какѡвога*, *какѡвоме*, *какѡвога* или *какав*, *какѡѣм*, *какѡвоме*.

Заменица *чи* у упитном значењу: *Чи* си ти *мали*? Кош; *Чија* је онѡ љевѡјка? *Чије* је онѡ *дијете*? Сућ; *Чијега* коња *нема*? Кр; *Чијемѣ* си *ћетѣту* дао *парѣ*? ОБ; *Чијему* си *сину* *ћеститао*? Се; *Ш* *чим* си се *брѡтом* *љпознала*? Сл; *О чијеме* сте *брѡту* разговарали? Пе; *О чијему* сте *момку* *говориле*? Сућ.

Нисмо забележили заменицу *чи* у релативној употреби. Углавном се бележе конструкције са *који*, *ишио* и *ше*.

Од зависног падежа заменица *ко* и *ишиа*, тј. од основа *ког-*, *чег-* и *ћес-*, образују се наставком *-ов* форме: *чегов*, *ћесов* и *когов* и од њих сложени облици *нећегов*, *нећесов*, *некогов*, *нићегов*, *нићесов*, *свѡчегов*, *свѡћесов* и сл.: *Чегѡви* су ти *то* *клинци*? *Свѡчегови* Се; *Чесѡви* ти је *сѡк*? *Свѡћесови* Сућ; *Чесѡвѡ* ти је *то* *јѣло*? *Свѡћесовѡ* За; *Чесѡвѡ* ти је *то* *брѡшно*? *Нићесовѡ*, не знам ни *ја* *ћесѡвѡ* Пе; *Чегѡви* су те *јѡди* *снашли*? *Вала* *нићегови*. *Нашли* су га *нећесови* *јѡди* ЛР, *Нећесовѣ* *мљке* су ме *снашле* Ло; *Чесѡви* *иши* је *та* *љѣб* *киселѣ*? Кр.

Ови облици се, као што се из примера види, јављају у значењу 'од чега је нешто' и у значењу 'какав, некакав, никакав' и сл.

Одричне љридевске заменице су попут оних у књижевном језику: *никоји*, *никоја*, *никоѣ*, *никакав*/*никакав*, *никаква*, *никакво*, *ничи*, *ничија*, *ничије*. Заменицу *неколики* нисмо забележили.

Примери: Онѡ е *никоја* *вљѣра* А; Оно е *никоји* *чѡдек* Сућ; Онакога *никоѣга* *ћѣладѣта* *нијѣсам* *гљѣдао* Вел; Бѡгами је *никакав* Ло; *Ничи* *прѣдлог* *није* *усѡден*; *Ничија* *жѣна* *није* *дѡбила* *трѣбовѡње* Кр.

Опште заменице

244. *Оишије љридевске заменице* гласе: *сѡки*, *сѡка*, *сѡкѡ*: Пљца *пљшка* на *сѡки* *крај*, А, *мљка* *сѡка*, *сѡка* *мљка*! Да му се *срѣсто* *сѡкѡ* *данѣ* Бој; *Сѡку* *другу* *ној* *седѣмо* Гр; *Тљка* *ју* *сѡкога* *Божѣна* Се; *Сѡка* *стока* *имѡ* *сирѣште* Бож; *Сѡки* *дан* *изјављуе* *ѡвце* Кр.

Сасвим је обично *свакої, свакоја, свакоє*: Одйли смо *свакоє* по ма̀ло у шко̀лу, йма са̀, нō се нај̀ело *свакоє*; здра̀во *свакоє* Гр; Ка̀ до̀водно, ка̀ до̀морōдно — *свакоє* ј̀едѝако Кр; Мѝ смо та̀ка̀ жѐца б̀или *свакоє* Сл; О̀ће *свакоє* да жѝви; *Свакоє* би ш̀ѐло да жѝви ф̀ино Вел; *Свакоєга* сам ја̀да м̀ло̀го проп̀атѝла Бој; *Свакоєме* да̀ла да йма̀ За.

245. *Ойшїе* йрисвојне заменице гласе: *сва̀чи, свачија, свачије*, а за квали-тет: *сва̀какв/сва̀какав* (Шек), *сва̀как(в)а, сва̀как(в)о*. Чује се и *сва̀која̀к, сва̀која̀ка, сва̀која̀ко*: Ра̀тове и му̀ку *сва̀која̀ку* сам зап̀азїла Вел; Пред очїма ми се претворїше *сва̀која̀кє* животиње Кр. Уп. прилог *сва̀која̀ко*: Ка̀ко си? Ада, *сва̀која̀ко*.

Примери: *Сва̀чїе* је жїто са̀т пожњев̀ено Се; *Сва̀чїе* би дѝете то послу̀ша̀ло Сућ; То е и *сва̀чи* и *ничи* дио — то е беглук За; *Сва̀каквї* су љу̀ђи дола̀зили Се; Йма *сва̀каквє* р̀обє Сућ.

245а. *Ойшїе* заменице за квантїиетї гласе: *ва̀с/ва̀с, свѧ, свѧ* (ређе *све*): *Ва̀с* је у кр̀в Бож; *Ва̀[с]*-се напїо; *Ва̀с* је на̀грдан; *Ва̀с* је из̀еден Се; Поштєни ч̀о̀к и пор̀одица *сва̀* Бој; *Сва̀* жѐца се послу̀жи с онїе́ма књїга̀ма; Побљегли били *сва̀* ч̀ѐљад Гр; Ту се *свѧ* село слиг̀ало Бој; Ст̀оку држ по *свѧ* љ̀ето; По *свѧ* љ̀ето ва̀ри Гр; *свѧ* жїто Сућ; *свѧ* поље Бож. Забележили смо, међутим, и: *свє* љ̀ето За Се, *свє* жїто Сућ.

Са значењем опште заменице *вас*, употребљава се у Васојевићима придев *цїо* (*цїела, цїело*): *Цїели* до̀ђїте; *Цїели* су б̀или; Ада, йдемо *цїели* Се; Мари́а изљубила Зо̀ру и на̀с *цїеле*; Упаде код нас пе-шестїну. Не, него упаде код *цїє-лїїа* Сл; Имали смо шездесє о̀ва̀ца. То би да̀ли ј̀едно́ме Турчїну. Не би *цїеле* нō по трдес Ма.

246. Забележили смо и сложене допунске заменице: *ма̀ ко, ма̀ кої, кої гѧј, кої бїло, кої дра̀го, какв бїло, какв дра̀го, колик гѧј, ко бїло* и сл.

В. ПРИДЕВИ

Придевски вид

247. У говору Васојевића чувају се оба придевска вида. Разлика међу њима огледа се и на прозодијско-морфолошком и на синтаксичко-семантичком плану. Нпр.: *мла̀д-мла̀да-мла̀до, мла̀ди-мла̀де-мла̀да* према: *мла̀ди-мла̀да-мла̀до, мла̀ди-мла̀де-мла̀да*, затим: *стїа̀р-стїа̀ра-стїа̀ро, стїа̀ри-стїа̀ре-стїа̀ра* према: *стїа̀ри-стїа̀ре-стїа̀ро, стїа̀ри-стїа̀ре-стїа̀ра* и сл.

Са синтаксичко-семантичког становишта посматрано, употреба одређеног односно неодређеног придевског вида умногоме се подудара са стањем у српском књижевном језику.²⁰⁸ То значи да се у функцији именског дела предиката н

²⁰⁸ О стању у савременом књижевном српском језику исп. Егон Фекете, *Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику*. — ЈФ, кв. XXVIII, св. 1–2, 1969, 321–386 (I део) и ЈФ, кв. XXIX, св. 3–4, 339–522.

у адвербијалној служби појављује углавном неодређен придевски вид. Међутим, има и одступања од овога правила:

Црн̄и је живот б̄ио; *Пош̄иѣн̄а* је то к̄ућа, *иош̄иѣн̄и* ч̄оѣк Бој; Не бараб̄ари (изједначуј) т̄и *иош̄иѣн̄е* л̄уђе и св̄ашточиње Кр; Овце кад п̄асу *мл̄ад̄у* т̄раву, онда се баљеж̄е, а кад п̄асу *ст̄ӣар̄у*, *с̄ув̄у* т̄раву, онда се брабоњч̄е Кр; Ст̄ар ч̄оѣк, а *им̄а мл̄ад̄у* ж̄ену Кр; Она ост̄ала *мл̄ад̄а* удовица Шек; П̄укн̄е гр̄ом неб̄еск̄и и убије дви-је *мл̄ад̄е* ж̄ене За; Кад је Р̄оса б̄ила *мл̄ад̄а* невљ̄еста, им̄ала е обич̄ај да зав̄ед̄е црно-г̄орск̄о коло код цркв̄е Се; *Им̄ам*, б̄огу ф̄ала, *д̄обр̄у* и *чув̄ен̄у* дом̄овину, ма ни р̄од ми није г̄ор̄и Кр, Б̄ијел̄и др̄озак је с̄ив, а и цр̄ни и б̄ијел̄и имају *црв̄ен̄и* кљун и ноге ОБ; Св̄е се то ж̄енск̄о бојало у сваку боју, а мушкарцима с̄амо у *цр̄н̄у* ОБ; У јес̄ен в̄укови имају *зел̄ен̄у* д̄лаку Се; Расукаше к̄ућу и направише *нов̄у* ОБ; Он̄о е *в̄елик̄а* грабуља (грамзив човек) Се. Пр̄еђе смо зв̄али ж̄ене с̄а што имамо *иш̄иѣм̄а* крушка, друг̄о *д̄ивљ̄а* крушка Гр.

Сличне примере бележи и Стевановић у ИЦД (76–77).

У говору Колашина „појављивање одређеног вида у оваквим случајевима условљено је посебним стилско-семантичким моментима — знак је особитог истицања одређене особине“ (Пижурница Колашин 143). У говору Васојевића, као што се из примера види, има и стилски необележених примера.

Обичнији су, примери типа: Ск̄ора М̄илова има *д̄ӣас̄ан* језик Кр; Браћа су му *сил̄ни* м̄омци Пе; Она е *д̄обра* ђев̄ока Сућ; А м̄оја р̄оба *лије̄и*а Бој; Ј̄едан ђван је б̄ио потпуно *бијел* Бож; М̄иља е *згл̄обна* Пе; *Цр̄н* му е живот Пе; *Има̄те лије̄иу* ју-ниџу; *Д̄обар* ч̄оѣк не м̄оже бит *ст̄ӣар* Се и др.

Одређени вид је уобичајен када придеви означавају својство врсте или су интегрални делови појмова, као: *м̄ек̄и с̄ир* Се, *ш̄вр̄ди с̄ир* Сућ, *к̄ис̄ел̄и к̄ујус* Бож, *иш̄иѣм̄а* крушка, *д̄ивљ̄а* крушка Гр, *цр̄ни л̄ук* А Бож, *бијел̄и л̄ук* Се За, *цр̄на циг̄ерица* (јетра) ОБ, *цр̄ни ир̄иш* Сућ, *цр̄ни др̄озак*, *бијел̄и др̄озак* Кр, *бијел̄и см̄ок*. Облике одређеног вида бележили смо и код присвојних придева на -ов: *цреш̄н̄ѡв̄и* топ ОБ, *дрен̄ѡв̄и* пр̄ут, *јасенов̄и* л̄ис, *ком̄иц̄иј̄ер̄ѡв̄и* качамак Се.²⁰⁹

У неким устаљеним изразима јављају се облици одређеног вида: Даб̄огд̄а му се *зл̄и ӣуш̄и* с̄ав̄ио! *Зл̄и иш̄и ӣуш̄и* б̄ио! К̄у ћеш на *зл̄и ӣуш̄и*, вр̄ћи се ка к̄ући! Отиш̄а је на *зл̄и ӣуш̄и*, н̄ик̄ога није ни пит̄ао. *Д̄обр̄и иш̄и (ви) ӣуш̄и*, *Ср̄ећ̄н̄и иш̄и (ви) ӣуш̄и* (у Полимљу, у селима од Сућеске узводно уз Лим бележили смо *Ср̄ећ̄ан иш̄и ӣуш̄и*). Међутим, у изразу *н̄ем̄а* (није *ост̄ӣао*) ни *цр̄н* к̄ами придев *цр̄н* долази у неодређеном виду: *Н̄ем̄а* од њ̄ега ни *цр̄н* к̄ами. Није му ост̄ао ни *цр̄н* к̄ами у д̄ом, погин̄уо му е с̄ин једин̄ик Кр.

Облици одређеног вида обични су у топонимији: *Пс̄ѡц̄к̄и ӣѡш̄ок* ГП, *Гњ̄и-л̄и ӣѡш̄ок* Кр, *Гњ̄ил̄а б̄ара*, *К̄ѡж̄ћ̄а б̄ара* Ко, *Ѣбл̄ѡ Бр̄до*, *Р̄авн̄ѡ Кр̄аље* Кр, *Кр̄ив̄и д̄ѡ*, *Гр̄б̄и д̄ѡ* ЛР, *М̄ед̄ни д̄ѡ*, *Л̄ије̄в̄а Ријека*, *С̄ув̄а Гора*, *Сл̄ан̄а р̄уја*, *Ѣст̄ир̄а глав̄ица*, *Зел̄ен̄ѡ г̄увно*, *Ј̄еск̄ѡв̄и л̄аз*, *Д̄ѡљ̄н̄ѡ Лив̄аде* (заселак у с. Присоја).

248. Облици *неодређене* (именске) *ипромене* чувају се, као и у свим осталим јужним говорима, боље него у књижевном језику, а и нешто боље него што то бе-

²⁰⁹ Ове форме придева бележи и М. Пижурица у околини Колашина (Пижурица Колашин 145).

лежи М. Стевановић.²¹⁰ Ипак, мора се рећи да су далеко фреквентнији облици придевско-заменичке деклинације.

Старе форме неодређенога вида опстају, пре свега, у блокираним синтагмама као што су називи празника, топоними и неки устаљени изрази:

до *Видова дџна* чува̄м Сл, по *Видову дџну* да одаврѣмо Сл, двадес ђсма гџди-на од *Видова дџна* Са, двадес шѣстога, уочи *Видова дџна* Сл, о *Дмитрову дџну* сам дџшла Бој, от *Петрџва дџна* Гр, пријен *Петрџва дџна* А, о *Илину днѣ* Се, уочи *Аранђелова днѣ* Се, о *Аранђелову днѣ* Се,

близу *Брашоњина вџа* ОБ, даљѣко од *Миљанова камена* А, с *Влајкова бџрда* Пр, с *Вучѣлина йџџка* Ку, кот *Кривџга дџла* Сл, испод *Вѣљѣга кџша* Кр, навр *Ка-раџина бџџѣга* Гр;

од *анџва дџба* (од давнина); *црно без бијѣла* (велико зло, невоља): Ово што снађе овџ поштѣнџ порџдицу — ово е *црно без бијѣла*; Нѣма шта да ти причам до *црно без бијѣла*, злѣ е великѣ; од *зла* џца, а од *горѣ мајке* Се.

Врло је раширена употреба неодређеног придевног вида у патронимији:

Ранџ сѣн Рада *Јевџџва* Миљана, Прѣтили смо *Тѣмашева* сѣна најмлађѣга, сѣнови Рада *Јевџџва*, имање Мѣла *Раџоева* Сл, Добѣо сам од *Мѣлџва* сѣна Кр, Видѣо сам *Петрџва* бџрата Кош, код *Милованова* стрѣца Ку, Купѣо сам имање кот сѣна *Бџгџанова* Пе, Је си ли ти тѣ тѣ чуѣо од жџћка *Миљанова* ОБ, Живѣтѣ ми *Тѣмче-шова* Бој, Крѣнѣо бѣо Дмитар Вѣкотѣн да раскатунѣ Нѣнаџа *Бџрџва* Кр,

Ни из других позиџија није сасвим ишчѣзла именичка промена придева:

О *дџбра* чоѣка ништа до добро Бож, Бѣли смо на час ко *дџбра* домаћина Ку; Уџдала се за *дџбра* чоѣка Сућ; *Туђа* грѣба не дѣра Бој; од *зла* џца Се; за *дџбра* рѣђа-ка Сућ.

О појединим падежним наставцима

249. а) *Гениѣив* и њѣму јѣднак *акузатѣив* јѣднине мушког и средњег рода за-меничко-придевске промене имају облике с наставком *-џга/-ѣга* (у зависности од мекоће основе), при чему завршно *-а* није покретни самогласник већ интегрални део флексије (*млаџџга*, *дџбрџга*, *гѣрњѣга*):²¹¹

Дѣбио сам писмо о *Драџџџва* сѣна ОБ; Ово е ливѣа *Јѣкџџва* сѣна одељака ОБ; *йѣкџџџга* Бџгџана тѣтка Бој; Премеђајѣу ѣѣци *йѣкџџџга* Вујаџина Кр; Бињѣја е од *кѣрџковџга* дрвета А; Од *варѣвнџга* сѣра не мѣже се угѣтѣвит Сућ; Иди поред *вођѣничџџга* јаза Бож; Имамо *фѣнџга* јунца За; Нѣмаше *Мѣлџџва* коња Кр; нѣ би видѣо *жѣнѣскџга* ўва ОБ; код *йѣнџга* дѣма нѣкад За; испребијали онога *Јовџџџга* литѣњу ОБ; Сваѣкога боли угѣсак *Сѣвџџџга* дѣма Кр; Виђи овога *Петрџџџга* уљѣп-ка Се; Он је засрам *ѣџѣлџга* бџраства Се; Ту сам срѣтаѣо *йѣкџџџга* Драшка Вѣкића Сл; Добро смо се најѣли *баѣѣнџга* јѣрдѣма Сл; *Јѣѣшѣѣга* и *здравѣшѣѣга* и *бѣљѣга* нѣма на ово наѣше мљѣсто Сл; Тура ми млиѣка *кѣѣлџга* Гр; Купѣо сам коња *ћѣра-*

²¹⁰ М. Стевановића бележи: „Независни падежи су, може се рећи, сасвим изгубили неодређене облике у народном говору“ (Стевановић ИЦД 77).

²¹¹ У овој позиџији М. Стевановић налази “покаткад” и краће облике, и то ако су „по две речи исте промене једна до друге“ (Стевановић ИЦД 78).

вога Шек; Чийāvога свога вијека радѿо е у а̀ндаврљ Кр; Избио Мило оногā нај-
сѿаријѿега ОБ; П̀веде сѿаријѿега сина у четнике ОБ; Дрљи су га жив̀вога Вел;
Имāли смо једногā врāњасѿиога ђвна Сућ; Јеногā сѿар̀ога ўзела Бој; Он седѿ крај
йр̀слогā шп̀орта Бој; Пā сам јеногā најсѿаријѿега подњивѿла Бој; “Убитѿ ти Бѿгдā-
на“ — брāта ми овогā сѿаријѿега За.

б) Дайѿив и локатѿив јединице заменичко-йридевске йромене имају наставак
-ѿме (млад̀ѿме, дѿбр̀ѿме), односно -ѿме и -ѿму ако се основа завршава на меки су-
гласник (гѿрњѿме и гѿрњѿму, дѿљњѿме и дѿњѿму):²¹²

Сāмо овѿ ћу ти рѿј, кā добр̀ѿме чоѿку, млад̀ѿме и йāметн̀ѿме Бој; Да понѿ-
сѿм мал̀ѿме брāту Бож; Одѿли сесѿирн̀ѿме сину на йспраћāј А; онѿмѿ Рад̀унѿв̀-
ме шлāну Кр; С апетѿитом те дāем Божини, дѿбр̀ѿме чоѿку Сл; Не дāд̀у йошѿиѿен̀-
ме чоѿку живѿта Пе; Злѿ се пѿшѿе йошѿиѿен̀ѿме нāрѿду Пе; ни брāту рѿђен̀ѿме Пе;
Свāкѿме се жив̀ѿме замљѿрио А; Цр̀нѿме ср̀йскѿме нāрѿду нѿје с̀уђено да живѿ с
миром Се; Ч̀у се мал̀ѿме гласнѿћак из сѿѿбе; Ђавѿ ти га тākѿ йљāнѿме пѿпио Кр; Во-
зѿили се по др̀ндавѿме п̀уту Бож; онѿмѿ зѿбѿиѿѿме мѿмку ОБ;

Онā би ѿгѿуша ударѿла по нāјачѿме чоѿку ОБ; Ојдоше по нāјвишѿе жаро-
пѿку ОБ; по нāјвишѿе бр̀ду Се; на дѿљњѿме кāмену Се; на йрѿдѿњѿме крају Сућ;
ш̀ућѿму ѿетѿту За; То е по нāјвишѿе му нāчѿну Се; по нāјмањѿе му нāчѿну Се;
на гѿрњѿе му кāмену Пе.

в) Сви придеви у инсѿтрументѿалу јединице мушког и средњег рода имају на-
статак -ијем:

Бој: с јенѿем йошѿиѿенѿем чоѿком; Сву к̀ућу покрѿио цр̀нѿем плāтном; Йдѿш
сā свѿјетом бѿѿелѿем; Оћу з дѿбријем чоѿком; А: с ѿиѿем дѿбрѿем чоѿком; с мā-
лијем д̀ушком; жѿйѿкијем сѿровијем пр̀утом; Кр: ш лѿбом ржсанијем; Јā волѿим
дрѿзгāвѿ сѿр с вр̀ућѿем качамаком; Забогāтише йошѿиѿенијем рāдом; Заклини гво-
здѿенијем клином; Немѿте залāмат (затрпавати) астāле йѿољѿкијем јѿлом; Ко залѿ-
бѿи йошѿиѿенијем рāдом ...; Сл: с йѿкѿнѿем Тѿмицом; с јенѿем чоѿком йошѿиѿени-
јем; Тāта га е избѿио брезѿѿвијем пр̀утом; Гр: тāбља офарбана мр̀кѿијем; да се поѿјѿе с
кукурузѿнијем лѿбом; За: Нека идѿ с мѿлијем бѿгом; Немѿ тѿ завежѿиват мр̀шѿвијем
завѿском; Кош: с мālѿем ѿетѿтом.

г) Придеви обе промене имају у гениѿиву множинице наставак -ијā, односно
-ијā у Шекулару:²¹³

Се: од дāвнијā дāнā; зāдњѿијā гѿдинā; бѿће компијѿрā до нѿѿвијā; ймāш дѿста
здрāвијā кошѿуљā; Пе: од йāметнѿнијā и йошѿиѿенијā л̀ућѿи; добра е и од дѿбријā; јѿ-
дан од нāјбољѿијā л̀ућѿи; испод вѿиѿијā ребарā; Ко: петнāс вѿеликијā волѿјакā; йма
млад̀ѿијā мушкарацā; Бож: Гāзила би преко мр̀шѿвијā; ймā бѿљѿијā лубеницā; неко-
лико дѿбријā жѿнā; Гр: из ѿијā рāсаднѿкā; о-др̀угијā сѿљанā; Гѿрњѿијā Гр̀удѿицā;
Кр: б̀укедāр (много) неисѿѿѿејанијā др̀вā; знā смѿѿешинијā гāнгалѿицā; од ваздāњѿи-
јā ср̀йскијā крвнѿкā; Нијѿсмо имāли ни чѿсѿѿиѿијā опāнāкā; испред мālѿијā врāтā;

²¹² Код М. Стевановића налазимо у овој позицији искључиво наставак -ѿму (Стев. ИЦД 78).

²¹³ Овакво стање је углавном и у Црмници (с тим што а није дуго) (Милетић Црмница 206). док
је у осталим крајевима овог дијалекта слика различита (исп., нпр., Пешикан СК-Љ 162 (-ѿе[x] и
-ија), Ћупић Бјел. 85 (-ија)).

*бѡљѣјѧ војникѧ; седѣцкѣјѧ гѧздѧ; Сућ: од онакѡ финѣјѧ родѣтѣљѧ; Вел: затѣвѡрени-
јѧ вратѧ; Шек: нѣмѧ школованиѧ љућѣ.*

д) *Дашѣв, инстрѣментѣал и локаѣѣв* множине одликују се синкретизмом и наставком *-ѣјема*, с обавезним самогласником *a*.²¹⁴

Примери: *ѣурскијема* цѣревима; *мѡдијема* женѡма Ку; *нѡшѣјема* стѡрѣјема Бож, *дѡбрѣјема* љућѣма Сућ, нѣ *крѣвијема*, нѣ *дѡжњијема*; ѡјма *ѣѣелѣјема* Гр; *Црвѣнијема* краѡма дѡѣмо имѣна краса и красуља Кр. Одрѣјесмѡ се од смија *Мѣлѡвијема* гангалиѣама; Гумеѡѧѣи су бѣли ка црѣвље спрема *кѡжњијема* опѡнѣцима; начиѡѣли кѡће с *ѣрѡвијема* дућѡниѡма; пѡкрѣт *ѣѡшѡрскијема* криљѣма; Нѣмѡ вишѣ ни једнѣ међу *жѣвијема*; јели *дрвѣнијема* ужѣѣама; с *онѣјема* књѣгама Гр; с *ѣошѣѣнијема* чѣљѡдѣма; Кад поглѣдѡ онијема *ѣрњијема* очѣма; Налагѡо се *дугѡѣкѣјема* ѣѣпѡниѣама; *ѣѣрѡли* су и *осѡѣѣѣлѣћѣјема* мѣтковѣма ОБ; о *дѡбрѣјема* женѡма Сућ;

Као што се види, завршеци *-ѡга/-ѣга* (ген.-ак. јд. м. и ср. рода), *-ѡмѣ/-ѣме, -ѡму* (дат.-лок. јд.) и *-ѣјема* (дат.-инстр.-лок. мн.) долазе увек с крајњим самогласником. Овај самогласник у поменутиѡ падежѣма није покрѣтан већ је обавезан део наставка. С другѣ стране, за разлику од Д-И-Л множине за које се везује наставка *-ѣјема*, у инструменталу једнине у употреби је искључѣво наставка *-ѣјем* (*дѡбрѣјема љућѣма* : *дѡбрѣјем чоѣком*). Ово значи да су завршеци *-ѣјем* и *-ѣјема* морфолошки фиксирани — *-ѣјем* за инструментал једнине, а *-ѣјема* за Д-И-Л множине, чѣме је остварѣно међусобно семантичкѡ разликовање овѣх падежних облика. Самогласник *a* се, заправо, испољѡва као маркирани елемент Д-И-Л множине у односу на инструментал једнине.

Сви придеѡи у наставку инструментала једнине мушког и средњег рода и Д-И-Л множине сва три рода имају у наставку рефлекс дугога јата.²¹⁵

О односу „тврѣих“ и „меких“ основа

250. У говору Васојевића добро је сачуван однос меких и тврѣих основа:

*кѡшѣѣ шѣѣме, нѡшѣѣ дѡба, зѣмѣѣ дѡба, колѡбѡшѣѣ брѡшно, ѣелѣћѣ печѣ-
ње, ѣѣлѣћѣ мѣсо, кокошѣѣ јѡје, одѡвѡшѣѣ Рѣгѡво, зѣмѣѣ вријѣме, задѣѣ вријѣме,
дѡвѣ мѣсо, ѣѡѣѣ јѡје, мѡѣѣ ѡко, врѡжѣѣ чѣљѡде, бѡжѣѣ наказѡније;*

дѡѡѡѣга крѡма, *срѣдѣѣга* рѡста, *јарѣћѣга* печѣња, *дѡљѣѣга* ѣѣвера, *ѣзѡѡѣга* стрѣца Стијѡвић Лекс., од *дѡѡѡѣга* (старѡга) брѡшна, *ѡкрѣшѣѣга* (цѡлога) свѣјѣта Кр, *ѣѣшѣѣѣга* пѡсла, *крѣћѣѣга* дробљѣња Пе, о *ѣѡрћѣга* дрѡвета;

по *нѡѡѡѣѣме* брѡду, на *ѣрѣдѣѣме* крају, *ѣѡћѣѣме* ѣѣтѣту, по *нѡѡѡѣѣме* начѣ-
ну, на *гѡрѣѣме* каѡену;

порѣд: *дѡбрѡга* чоѣка, *ѣошѣѣѣѣме* чоѣку, брѡту *рѡћѣѣме*, *зѡѡшѣѣме* мѡмку, по *дрѣдѡѡме* пѣту, по *нѡѡѡѣѣме* чоѣку,
мѡѣѣ, ѣѡѣѣ, бѣљѣ, мѡѡћѣ, дѡжѣѣ.

²¹⁴ Тако бележи и М. Стеѡанѡвић (Стеѡанѡвић ИЦД 79). Оѡако је и у старѡцрѡногорским говори-
ма (Пешикан СК-Љ 162), а углавном и у Црѡници (Мѣлѣѣѣ Црѡница 203).

²¹⁵ М. Стеѡанѡвић у инструменталу једнине бележи наставка *-ѣм* и *-ѣјем*: *вѣлѣѣѣѣм* и *вѣлѣѣѣѣјем* (Стеѡанѡвић ИЦД 79), док је нашѡм грађѡм потврђѣн само овај други.

Нарушен однос ових основа забележили смо у неколико примера: *црешњѡ-вѡ тѡп*, *црешњѡвѡ дрѡва Об*; *црешњѡвѡк слабо грѣје Кр*; *Срѣјемошова долиѡна За*.

О придевима типа *краљеѡв*, *младићеѡв*, *Милошеѡв* в. т. 253.

Именице с основном на (некад мек) сугласник *-р* имају наставке и меких и тврдих основа: *госѡдѡрев/госѡдѡров*. В. и примере у т. 253.

Уопштавање наставака тврде промене срећемо у облицима средњег рода придева *сво*: *свѡ сѣло Бој*, *свѡ лѣто Гр*, *свѡ жѣто Сућ*, *свѡ пѡље Бож*, *свѡ је на мѣне Се*; *Свѡга ћу те ѱ крѡв учињет Гр*. Забележили смо и: *свѣ лѣто За Се*, *свѣ жѣто Сућ*.

Поређење придева

251. Компаратив се гради наставцима: *-ѡ (<-ији)*, *-ји* и *-ши*. Њихов распоред и фреквенција унеколико одступају од стања у књижевном језику. Одступање се састоји, пре свега, у аналошком ширењу наставка *-ши* (*здравши*, *зелениши*) и у паралелној употреби двају компаратива од једног истог позитива (*глѡйљѡ* и *глѡйши*, *здрави* и *здравши*).

Старији компаративни наставак за мушки род *-ији* доследно је у говору Васојевића сажет у *-ѡ*. Наставци женског и средњег рода су *-ија* и *-ије*: *слабѡ А*, *здрави За*, *новѡ Пе*, *ради Бој*, *грчи* (од грк) *Се*, *зрели Гр*, *мили Се*, *стари Шек Сл*, *чисти Се Сућ Шек*, *ѡоли Ку*, *крујни Ло Вел*, *ѡосни*, *зелени А*, *црвени Кр*, *шарени Шек*, *височи Пе*, *вредни Бож*, *ѡошѡени Ку*, *ситни А Сл*, *јатѡрни Кр*, *ѡамейни Се Ко Ку А*; *старија Сл*, *чистије женѣ Бој*, *ѡоснија Сућ*, ништа *ѡошѡеније* од *вѣ Кр*, *ѡамейније* дијете *Се*.

Са облицима компаратива у стандардном језику поклапају се облици који се граде наставком *-ји*, *-ја*, *-је*: *дрѡжѡ Се*, *дрѡжѡ Бож*, *блѡжѡ Се*, *млађѡ А*, *млађѡ Сл*, *шврђе Кр Сућ Бој*, *јачѡ Ко Ђу*, *млача Се*, *брѡжѡ Ко Кр ОБ Бож*, *живљѡ Се*, *сѡвљѡ А Бож*, *грѡбљѡ Кр*, *глѡйљѡ А*, *црњи За*, *дѣбљѡ Се Ко*, *дѡжѡ мачѡгу Сућ*, *стѡрѡжѡ* родитељи *Се*, *ѡѡиши Се*, *блѡжѡ БК Сл*, *нижѡ Бој Гр*, *нижѡ Гр Ђу*, *ѡѡжѡ Бој*, *дѡбљѡ Ђу*, *слађѡ Кр*, *ѡѡњѡ За*.

Наставком *-ши* граде се компаративи: *лѡкиши Бож А*, *лѡкишија Сл*, *мѣкиши Се*, *лѣйши Ко Ђу*, *лѣйшиа Сл*.

Према компаративима типа *лѡкиши*, *лѣйши* устѡстављени су и други облици на *-ши*: *здравши*, *црњиши*, *блѣлши*, *глѡйши*, *сѡши*, *млакиши*, *слайши*, *зелениши*, *дебелши*, *врѡнши*. Компаративи ових придева граде се и наставцима *-ји*, односно *-ији*, тако да се паралелно употребљавају и облици: *здрави*, *црњи*, *глѡйљѡ*, *сѡвљѡ*, *млачи*, *слаби*, *зелени*, *дѣбљѡ*. Нисмо забележили неке од облика на *-ши* које налазимо код М. Стевановића, као, нпр., *високиши*, *дубокиши*, *жестѡкиши*, *ѡѡњѡши* и *мѡњѡши*. Уосталом и Стевановић истиче да су ретки, а за прва три каже и да их „можемо ... сматрати индивидуалним појавом“ (ИЦД 80). М. Стевановић наводи да Васојевићи, поред братоношких, горњокучких и североисточних села Пипера, знају једино за облике на *-ши* код придева који се завршавају на лабијал (Стевановић ИЦД 80). Међутим, као што се из наших примера види, данас се чују и компаративи ових придева на *-(ији)* и *-ји*.

Компаратив придева *висок* је *височи*: Милан је *височи* нō ја Се; Ови данашњи момци су *височи* нō ми ОБ. Облик *виши* компаратив је придева *велик*: Биоград је *виши* нō Загреб ОБ; Коњ је *виши* од магарца Сућ. Уп. и суперлативе: *Највиши* је био буљук Божине Иванове ОБ; *Највиши* газда у то село (Сућ); Ојдоше по *највишеме* варошеку Кр; Дошли су по *највишој* киши А.

Компаратив придева *збо* је *зли*.

252. Суперлатив се гради као и у књижевном језику додавањем речце *нај* на компаратив: шћер ми *најмлађа* Бој; а ова *најмлађа* Бој; ђевојку *најмлађу* Бој; *најстарија* би она Бож; ја сам *најстарија* сестра Гр; *најстарија* ми има две ђеце Гр; пратили смо Томашева сина *најмлађега* Гр; Избио Мило онога *најстаријега* ОБ; *најдебљи* крај Се, *најачи* је Мишо Сућ; Био е велѣ *најљейши* официр у цијелу војску ОБ; Ђвијек је био *најбољи* А; Одржао е рјеч у *најшежје* вријеме Кр; Остадоше Васевићи и пред њима *најачи* — Благое Станић Кр.

Сасвим је обичан суперлатив придева типа *ирви*, *средњи*, *задњи*, *крајњи*, *горњи*: Они су *најирви* стрјељани; Био је ту *најсредњи* Брано Бој; *Најзадњи* је стигао Гр; Дошли су ми *најкрајњи* сељани ОБ; Оће да е његова *најгорња* Се.

Присвојни придеви

253. Присвојни придеви с палаталном основом имају наставак *-ев*:

краљев, *богаљев*, *учишељев*, *иријашељев*, *родишељев*, *младићев*, *сестрићев*, *Богичев*, *Радосев*, *Урошев* Гр, *Његошев* Бој, *Милошев* Се. Изузетак од овога представља већ помињани придеви *црешњови*, *српјемошов* (в. т. 250).

Наставак *-ев* имају хипокористичка имена на *-е* типа *Миле*, *Вуле*, која присвојне придеве заправо граде додавањем придевског елемента *-в* на 'неокрњено' име као основу да би се сачувао однос према номинативу и направила дистинкција према именима типа *Мило*, *Брано*: Божина *Ђолев* Кр, умрла мајка *Ралева* Сл, *Вулева* ђеца Се, *Бранева* ливада Сућ.

У Васојевићима се јавља парадигматски тип *Пѣро* — *Пѣра* и придевска образовања типа *Пѣров*: Лут *Пѣров* Ту, Лут *Савов* ОБ, Голуб *Аков* ОБ, Тодор *Јосов* За, Јован *Гавров* Бој, кућа *Благдѣва* Бој, сестра *Милдѣва* Бож, Ливада *Бождѣва* ОБ, Ливада *Новдѣва* ОБ, Прло *Новдѣво* ОБ, *Радѣво* брдо Цр, *Бранѣви* синови Сућ.

Именице с основом на (некад мек) сугласник *-р* имају, као и у књижевном језику, наставке и меких и тврдих основа, тј. *-ев* и *-ов*: *господарев/господаров*, *сърдарев/сърдаров*, *морнарев/морнаров*, *шумарев/шумаров*, *Светшозарев* и *Светшозаров*.

Именице мушкога рода на *-а* присвојне придеве граде наставком *-ин*:

Василија — *Васиљин*, Мјсија — *Мјсијин*, Димитрија — *Димитријин*, Анања — *Анањин*.

Ако се овај тип имена завршава на *-е*, придевски облици су им на *-ев*:

Василије — *Васиљев*, Мјсије — *Мјсијев*, Димитрије — *Димитријев*.

Од властитих имена са завршетком *-с(л)ав* присвојни придеви се, насупрот стандардном наставку *-љев*, граде само наставком *-ов*:

Војиславов Се, Драгдславов, Радисавов Кр, Милисавов Бож, Милисавово Кр, Мирославова Сл, Светииславов Бој, Светииславовџа Се.

Према облику *очев* у говору Васојевића је у употреби само облик *дчин*: *дү-шѣ ми дчине А Се Сућ Пе Ку, ђца ти дчина Пе За Ку Ђу, дчинџа ћу ти ђца Сл, дчина сѣстра Бож, дчин сѣн Се.*

Именице на *-ија* граде присвојне придеве наставком *-иски*: *мераклиски Кр, акацијски ОБ, аустириски Сл, бинацијски Кр, змиска За, комийско А* и ређе наставком *-ински*: *аустиринска окупација, аустиринска система Кр, силу аустиринску, шумадински момци Се, шумадински чај Кр, пешадински пук Сућ, партијински задатак Сл.*

Према облицима придева на *-(у)ји* (типа *бож(у)ји*), у Васојевићима су само облици са извршеним сажимањем наставка у сва три рода: *-и, -а, -ѣ*:

јуначе бџји ЛР, бџја муња Сућ, бџја сила Бој, бџје њаковрље ОБ, чудовѣније бџје ОБ, бџје наказаније Се, вража кожа Се, враже чељаде Сућ, иџа погани Се, миша рупа Ку, у мишу рупу Пе, вуче око А, вуча јама, зѣча кожа Тр, двче месо За, двче руно Ло Пе, тиче јаје Се, гущче месо, иџче јаје, маџче око Сућ, кџи лџ Ко, двчи сѣр Ло.

Присвојни придеви од именица мушког и женског рода на *-ица* имају редовно *-ч-* на крају основе: *Богордичину њкону Се, Драгичин унук Пе, Драгичина свѣкрва Сућ, Јеличин дукат Сл, Јовичин сѣн, мајка Љубичина За, Маричина јѣтва, Миличин браћ, Ружичин зѣт А.*

Код иманице на *-ка* бележимо углавном палатализован сугласник: *ђевџичина спрѣма Кр, мајчин сине, мајчино дијете Пе, Зѳрчин браћ За, Загѳрчин унук БК, Милунчина кућа Бож, Миланчине шћери Пе, Радѳрчина сѣстра Се, сѣн Сшѣвчин Бој, унѳчина аљница Се.* Чује се, међутим, и: *Зѳркина ђѣца За, Загѳркина сна Пе, сѣн Милункин, Милункина ђѣца Бож.* Од Славка је само *Славкин*, јер је то новије име у Васојевићима.

Код имена с основном на *к, г* не долази до измене ових сугласника: *Магѣн ОБ, Драгѣн Сл, Миргѣн Се, Вѳкин Сућ, Лукѣн Бож* (изузев *Лучѣн џан*).

Присвојни придеви од имена животиња гласе:

а) *јарѣћа кожа Се, јарѣћџа Кр, јажњѣћи Бож, шелѣћѣ печѣње Се, крмѣћџа дробљѣња Пе, говѣћи рѣп Се Сућ, говѣћа глава А;*

б) *мишиња грозница Сл, мачињи кашаљ, кокошиња ѳш ОБ, маравињи траг Се,* по узору на овај тип: *ђѣтѣњи марѣфет Ко, џѣтѣња пѳсла Бож.*

в) *волѳјска кѳла А, волѳјском жѣлѳм ОБ.*

Само су *говѣдина, шелѣтина, јажњѣтина, илѣтина, крмѣтина.*

Попридевлѣне облике глаголског прилога садашњег с наставком *-ћи* забележили смо у следећим случајевима: *освѣтѣљѣћѣма мѣтковима Пе, ораћи алѣт Бож, илѣтѣћѣ ѣгле Се, сѣјаћѣ рѳо Гр, сѣјаћѣ војска БК, шивѣћа машина Ку,* још је *држѣћа А,* много е *сшѣдѣћа Се,* толико е *неболѣћ* да нѣ би дѣо ни Бѳгу тамљана Пе.

Забележили смо и трпне придеве: *знѣвен* (паметан), *знѣвѣно* дијете Кр, *незнѣвен* (незрео, недорастао; непаметан), Не лѳти се на тѳ дијете, онѳ е *незнавѣно Се, учѣњен* (који хође да учини другима, предусретљив), Тѣ чѳек је *учѣњен Бож, Свѣтѳ е учѣњен Се, неучѣњен Се А Сућ, нѣдошѣван* (умно ограничен), Онѣ му е џе-

вѡјка *нѣдошѡвн* ОБ и (безвољан, утучен), Нѣшто сам данас *нѣдошѡван* Се, *неудрен* (који је без дара, смисла за нешто, необдарен), За кѡла је нѣкако *неудрен* Кр, *неушѡван* (неучтив, неваспитан): Не слѹшѡ шта причѡ, ѡн је *неушѡван* Сл и (ограничених интелектуалних способности): *Неушѡвне* пѡгѡни, нѣ за што и Бѡг нѣје дѡо Кр, *неушѡван* (неучтив): Овѡ су ђеца *неушѡвна*, да Бѡк сачѹвѡ Бож, *нѣчемѹран* (неугледан): Онѡ му е ђевѡка *нѣчемѹрна* до злѡ бѡга Бож и (безвољан): Нѣшто сам данас *нѣчемѹран* БК.

Појединачне напомене о придевима

254. Нијансирање придевског значења постиже се, као и у књижевном језику, и префиксацијом²¹⁶ и суфиксацијом.

Префиксима *на-*, *о-*, *ѡ-*, *ѹри-*, *ѹро-* и *су-* постиже се ублажавање придевског значења.

Префикси *о-* и *ѡ-* комбинују се и са облицима позитива и са облицима компаратива и у оба случаја ублажавају значење основног придева: *ѡвисок*, *ѡдебео*, *ѡмршав*, *ѡшѡрд*, *ѡѹн*, *ѡслаб*, *ѡмѡли*; *ѡвиши*, *ѡдебљи*, *ѡмањи*, *ѡвелик*, *ѡвисок*; *ѡдвѡћѡ*, *ѡдвѡши*.

Компаративи придева са префиксом *ѡ-* употребљавају се и у конкретном поређењу, што није одлика књижевног језика²¹⁷: *Пѡвиши* је о-тѣбе Се; *Пѡбржѡ* је Мѡрко Бож.

Префикс *ѡ-* се може комбиновати и са облицима суперлатива: *ѡнајѡмањи*, *ѡнајѡмањи*, *ѡнајѡгрђѡ*, *ѡнајѡгори*, *ѡнајѡљейши*: Љеворѣчки баталиѡн је бѡо *ѡнајѡмањи*. Овѡ (ножеви) су *ѡнајѡљейши* Кр. Овакав суперлатив се осећа обично као ублажен, али понекад и као обичан, неублажен.²¹⁸

Од префикса за ублажавање значења нешто је обичнији још само префикс *на-*: *Наглѹв*, не чѹе дѡбро Се. Лијеп сѡр, нѡ *нагрк* Бѡј. *Нагрк* ти је овѡ љѣб Се. Дѡбар и пѡштен, нѡ мѡло *нашѡрд* (шкрт) За. Чѡста и кѹтња, нѡ мѡло *нашѡрда* Пе; *нашѡран* чѡек Сућ; *нашѡрѹла* јѡбука Гр.

С префиксом *ѹри-* забележили смо само придеве који означавају негативну особину:²¹⁹

Приглѹи је ѡн Бож. Дѡбра домаћѡца, али *ѹриѡѡра* Се. *Приљѹѡта* жѡна, али дѡбра, пѡштѡна ОБ. Дѡбар чѡек — мѡло *ѹриљѹѡш*, али истѡнит и тѡчен Ђу.

Сасвим су ретки префикси *ѹро-* и *су-*. Забележили смо само придеве: *ѹрѡсијед* Се и *ѹрдѡелѡв* ОБ, односно *сѹлѹд* Сл, *сумѡнѹш* Се, *сумркѡс* Кр.

За појачавање придевског значења користи се префикс *ѹре-*, који је врло фреквентан: Бѡо би дѡбар и *ѹредѡбар* да нѣје брзѡв Кр. Прѣцрче од *ѹревѡликѡ* жѡ-

²¹⁶ Исп. Рада Стијовић, *Префиксација ѹридева у срѡскохрѡвском књижевном језику*. — ЗБФЛ, 1983, књ. XXVI, 100–130.

²¹⁷ Стев. ССХЈ I 258.

²¹⁸ М. Пешикан за староцрногорске говоре констатује исто (Пешикан СК-Љ 161). Б. Милетић бележи да у Црмници тип *ѡнајѡбољи* значи отприлике што и слична образовања у књижевном језику: „Још/ сразмерно најбољи“ (Милетић Црмница 423).

²¹⁹ Овако је обично и у књижевном језику. Исп. Стевановић ССХЈ I 429.

лости За. Прѐмали ми је ова цѐмпер Се. Бил̆а је ѡрѐслаб̆ога здрав̆ља Бож, Прѐвелике су му ѡши За. Блијед̆а е и ѡрѐблијед̆а А.

Ублажавање придевског значења постиже се и суфиксима: (ј)ушан, -ашан, -ушав, -уњав, -(ј)икав, -кас, -ас, -ачак: ѡд̆њ̆ушан, ѡд̆нашан, зг̆од̆д̆шан, мѐкуш̆ав, блѐдуњ̆аво, слабуњ̆аво, м̆одрикӑв, ружњ̆икӑва, црвенкӑс, ӂућкӑс, ӂуј̆ас, зѐленкӑс, сивкӑс, сивуљ̆аси, г̆адуљ̆ас, ѡуњ̆ачак, слаб̆ачко Стијовић Лекс.

И у говору Васојевића, као и на широком простору српских говора, један одређен круг придева може да буде подвргнут удвајању када се жели нагласити да је особина основног придева изражена у највећем могућем степену: здрав̆-здрав̆цйи блѐше Сл; б̆осу босцйиу ме извук̆оше За; г̆о г̆олиц̆и ѡије ОБ; М̆икоња се к̆уп̆ао г̆о г̆олиц̆и Кр; здрав̆ је здрав̆цйј̆аи — к̆а цвијет Кр; н̆ове новцйј̆аи црѐвље ОБ; с̆ами с̆амцйј̆аи уљегли у М̆ојк̆овец Кр; ӑутобус ѡун ѡунцйи Бој; с̆иша сам с̆иша Се.

М. Ивић у овој појави, познатој и у бугарском и у македонском језику, а савним спорадично присутној у осталом „језичком свету“, види балканизам. Почетни импулс за овај тип експресивног изражавања пошао је из приморских говора (у којима је појава забележена још у XVI веку). Постојање и ширење ове појаве подржано је ситуацијом у турском језику, у коме постоји сличан творбени поступак.²²⁰

Исти принцип, али другачије граматички реализован јавља се у примерима типа: ѡстйина је истйинска Се; дубина је т̆о дубинска; на висину висинска За.

Творбени модел којим се остварује апсолутна суперлативност „на турски начин ... понављањем првога слога“ (Скок I 267) посведочен је и у говору Васојевића: Ц̆иј̆цио се на к̆ишу измок̆рио; За н̆ој сам прочитӑо ц̆иј̆ишомцйј̆елу к̆њ̆игу.²²¹

Придев ј̆ај̆оран са значењем ’живахан, окретан; јак, снажан’, који се у неким говорима јављају само у облику компаратива, у говору Васојевића има и позитив: Она е мртвица, а ђеца су јој св̆а ј̆ај̆орна. Ј̆а сам ј̆ај̆орни од њега, ништа ми не м̆оже.²²² Од придева је изведен и глагол ј̆ај̆орнўи (окрепити се, живнути): Грѐшни народ се н̆аједе и ј̆ај̆орнў. Ниј̆ако да ми ј̆ај̆орнў ова к̆рмад.

Употребљавају се и придевски облик вѐљи и придевски облик вѐлик̆и. Облик вѐљи се врло често појављује у топонимији (Вѐљ̆е б̆рдо, Вѐљи д̆о, Вѐља р̆уја, Слацко Вѐљ̆е), а чест је и у устаљеним изразима, као вѐљи ѡд̆сти, Вѐљи ѡѐшак, Вѐљи четйршак (али: између Вѐљ̆ега ѡѐшка и Вѐлик̆е суб̆ош̆е ОБ и увек: Б̆оже вѐли-

²²⁰ Милка Ивић, *О придевским образовањима шииа ѡун ѡунцйи. О зеленом коњу. Нови лингвистички огледи*. — Београд (Библиотека XX век), 1995, 319–331.

²²¹ Придеви са појачаним значењем ц̆иј̆цио и ц̆иј̆анцио јављају се и у Колашину (Пижурица Колашин 150), Ускоцима (Станић Ускоци III, књ II 468), у Црници (Милетић Црница 420). Облик ц̆иј̆цио забележио је и Маринко Божовић у Ибарском Колашину (Маринко Божовић, *Говор Ибарског Колашина*. — Приштина (Институт за српску културу), 1998, 184). Екавску варијанту ових облика ц̆иј̆цео и ц̆иј̆анцео налазимо на Косову и у Метохији (Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*. — Београд, свеска друга, 1935, 422, Милета Букумирић, *Говори северне Метохије*. — СДЗБ, књ. L, Београд, 2003, 242).

²²² Облик позитива овог придева јавља се и у Ускоцима (Станић Ускоци III, књ I), док се у староцрногорским говорима, као и код Вука јавља само у облику компаратива (Пешикан СК-Љ 160 и Вук, Рј.).

ки). У апелативној функцији подједнако често се употребљавају и *вѣљи* и *вѣлики* (облик *велик* нисмо забележили): *вѣља мѹка*, *мѹка вѣља* Бој, сиромаштина *вѣља* Бој, Она е *вѣља* била Бој, *вѣљи* дрвљаник Кр, Пѹпио сам *вѣљу* чашу водѣ Кр, Бѹи е *вѣљи* бѹиѹација (напасник) Кр, *вѣљу* силу аустринскѹ Кр, *Вѣљи* је тѹ дочеклија Кр, *Вѣља* би брѹка била Се, Догнала била *вѣљу* рѹбу Се, *Вѣља* га е нѹжда снашла За, за *вѣлѣ* чѹдо ОБ, *вѣља* пѹган ОБ, *вѣља* бичица ОБ, *Вѣљи* је онѹ бѹѹација ОБ, Била *вѣља* богаштина Бож, мачѹга *вѣља* За; *вѣликѣ* грѹде снѹјега Кр, *вѣлики* јунѹк Кр, *Правѹи* се *вѣлика* глава ОБ, *Вѣлики* је вљештѹк ОБ, Шѣр је *вѣлики* Се, *Вѣлика* е нѣмаштина Гр, Обѹлио онѹ *вѣлику* тополѹ Се, *вѣлика* галаштина А, *вѣлики* поштењѹк Бож, Удѹри *вѣлика* кѹша А, *Вѣлики* је тѹ гузѹчѹр (себичан, похлепан човек) Об, тѹ е дѹл *вѣлика* Кр, дѹдѹи е *вѣлики* нѹрод Кр, *Вѣлике* прѹтове усѹчи Гр, Тѹ е пила *вѣлика* — шѣга, разбѹѹѹа *вѣлика*, *вѣлику* бѹкву обѹли лѹђи Гр, Начини чѣсму *вѣлику* Гр, у јѣдну *вѣлику* собѹ тѹмо Сл, родѹла *вѣлику* ѣцу Сл, Држи стѹку *вѣлику* Ка, мѹка била *вѣлика* Вел. Уп. и изведенице: *вѣлеѹмѹс/вѣлеѹмѹс* (уображен), *вѣлеѹрдѹс* (уображен), *вѣлеѹрдѹити* се (правити се важан), *великоѹмѹс* (уображен).

Називѹи за боје. Иако ово не спада у морфологију већ у лексику, навешћемо само неке специфичности овог говора. Придевом *зелен* обележавају се светле очи — и зелене и плаве (Не вѹлим кад жѣнскѹ йма *зелѣне* ѹчи. Зовѹ га Зѣко затѹ што ймѹ *зелѣне* ѹчи). За вука и мачку се у Васојевићима каже да имају зелену боју (Овѹ *зелѣнѹ* мѹчка е дѹбар лѹвац. Нѹш зѣлов је *зелен* кѹ вѹк). Зеленим се може именовати боја као у књижевном језику (Још су гѹре *зелѣне*. Трава е пѹслије кѹшѣ *зелѣна*). За сиву боју постоје називи: *сив*, *сѹјер*, *срѣс*, *йѣйѣлѹс*. Кад је о животињама реч, чују се називи: *йѹргѹс*, *мѹѹс*, *брѹѹс*, *гѹлубѹс*, *йѹѹѹс*, *зѣлѹс*. За браон боју се каже *кафѣнѹ*. Плав је новији назив, старији је *мѹдар*. Поред *ѹрн*, каже се и *мрѹ*.

Нейроменљиви йридеви турског порекла употребљавају се врло ретко: *ѹсѹл* (добар, вѹљан): Гѹра е *ѹсѹл* чѣлѹде; *ѹзгим* (силовит, обестан, пуст): Учнѹио се *ѹзгим* пред вѣлѹм ѹлѹм; *кабул* (сагласан, спреман за прихватање нечега): Јеси л' *кабул* да се спријатѣлѹймо?

Овај творбени тип елиминише се додавањем српских суфикса или употребом именичких речи, нпр.: *азгиман*: Овѹ е коњ *азгиман*; *ѹсѹлан*: Кум-Бѹжо ймѹ *ѹсѹлну* ѣцу; *зѹран*: Виђи *зѹрна* ми је онѹ бѹкна; *бѹѹѹија* (срећан човек, срећник) *Вѣлики* је бѹтѹлија, у свѣ му се ѹѣе; *нѣсој* (лоша особа, поган): Таквѹга *нѣсѹја* нијѣсам чѹо ни видио.

Г. БРОЈЕВИ

255. *Основни бројеви* од 1 до 10 гласе: *јѣдан*, *дѹвѹ*, *ѹри*, *чѣйѹри*, *йѣѹ*, *шѣс*, *сѣдам*, *ѹсам*, *дѣвѣѹ* и *дѣсѣѹ* (Нах ЛР Вел), односно *јѣдан*, *дѹвѹ*, *ѹри*, *чѣйѹри*, *йѣѹ*, *шѣс*, *сѣдам*, *ѹсам*, *дѣвѣѹ*, *дѣсѣѹ* (Шек). Бројеви 5, 9 и 10 у сандхију често губе *-ѹ* (в. о томе т. 193), а број 6 га редовно губи (в. о томе т. 186): *йѣ-сѹѹѹијнѹ* звѹницѹ Сл, с *йѣ-шѣс* офицѹрѹ Сл, с *йѣ-шѣсѹоро*, по *йѣ-шѣс* вођеницѹ Гр, *йѣ-шѣс* гѹдѹнѹ Бој Гр Вел Ло, код нѹш *йѣ-шѣсѹину* Сл, *шѣс* кѹћѹ, *шѣс* йлѹдѹ Сућ, *дѣвѹ* ѣвѹѹѹ Се, *дѣсѣ* гѹдѹнѹ Бој ЛР, *дѣсѣ* дѹнѹ Гр Сл. Бројеви у овом случају чине акценатску

целину са наредном речи. Бележи се и: *иѣти* крава̄, от *иѣти* мљѣсѣца̄, *иѣти* пута̄ Бој, *иѣти* минута̄, *иѣти* факултет̄а Сл, *иѣти* смо биле Гр. Број *четири* не губи завршно -и.

Бројеви *два* и *три* у мушком роду у потпуности су изгубили деклинацију. Уместо њих се у зависним падежима употребљавају одговарајући облици бројних именица *двоица/двоица*, односно *троица/троица*: код овѣја̄ *двоице* Бој, зборим вама *двоици* Сућ, с вама *двоицом* За, кой од вас *троице* Пе, вама *троици*, о вама *троици*, с *троицом* војника̄ ОБ. Ређе се бележи и: Дѣбио сам писмо од вас *два*; Рекао сам вама *два*; Причали смо о вама *два* ОБ; Дѣбио сам телеграм од њи *три*; Дао сам њима *три* Кр.

Облици женског рода ових бројева чувају промену у дативу, инструменталу и локативу: Не дају нама *двѣма* ОБ; Нѣтѣ с вама *двѣма* Сућ; Доша сам с њима *двѣјема* Пе; Причај ми о њима *двѣјема* Кр; Ево вама *трима* Бож; Дао сам њима *тријема*; Доша сам с њима *тријема* ОБ. У инструменталу и локативу бележимо и: з *двѣје* ђевѣјке А; з *двѣје* сѣстре; с *дѣље* шѣри Се; о *двѣје* унѣке Шек; са *три* ђевѣјке Се; остало е на *три* краја Бој. Нисмо забележили генитив *трију*, који налазимо код М. Стевановића (Стевановић ИЦД 83). У нашој грађи је: од њи *три* Бож, с *три* старане, о[д] *три* сѣстре Сућ. Тако и: од вас *двѣје* А.

Број *четири* се не мења без обзира на род: Имѣо е *четири* брата, Од њи *четири*, остѣо е жив само Павле Кр. Забележили смо и: О њима *четири* ОБ. Уместо њега употребљава се бројна именица *четворци*: од *четворце* браћѣ, њима *четворци*, убили су *четворци* Сућ, с *четворцом* затвореника̄ Сућ, о њима *четворци* Бож.

Бројеви од 11 до 19 гласе у Нахији, Лијевој Ријечи и Велици: *једанѣс*, *двѣнѣс*, *тринѣс*, *четирнѣс*, *иѣтинѣс*, *шеснѣс*, *седмнѣс*, *осамнѣс*, *деветинѣс*, а у Шекулару: *једанѣс*, *двѣнѣс*, *тринѣс*, *четирнѣс*, *иѣтинѣс*, *шеснѣс*, *седмнѣс*, *осамнѣс*, *деветинѣс*. О судбини самогласничке групе *ae* в. т. 19а и 84.

Остале *десетнице* гласе: *двѣдес/двѣес*, *тридес/триѣс*, *четирдес/четѣрес/четѣрес*, *иѣдесѣ(ш)*, *шездесѣ(ш)/шѣсѣ(ш)*, *седмдесѣ(ш)/седмдесѣ(ш)*, *осамдесѣ(ш)/осамдесѣ(ш)*, *деведесѣ(ш)*: *двѣдес* кила̄, *двѣес* гѣдинѣ Гр, *двѣдес* и *четири* гѣдине Ло, *двѣдес* и *три* гѣдине, *сто* и *двѣдес* гѣдинѣ Сл, око *тридес* свѣтѣва̄ Бој, *тридес* гѣдинѣ, *триѣс* гѣдинѣ Сл, *тридес* и *јѣдну* гѣдину Ло, *четирдес* трѣѣ, *четирдес* четвртѣ Шек, *четѣрес* прѣве Ло, *четѣрес* прѣве Вел, *иѣдесѣ* гѣдинѣ Се, *шездесѣ* гѣдинѣ Ло, *шѣсѣш* гѣдинѣ ОБ, *седмдесѣ* пѣтѣ гѣдинѣ Сл, *седмдесѣш* и *три* гѣдине Гр, *осамдесѣ* динѣра̄, *деведесѣ*, *осамдесѣ* гѣдинѣ Сл.

Како у говору Васојевића нема старих финалних сугласничких група, то се и у овим бројевима, као што се из примера види, упрошћава група *-сти* губљењем сугласника *-ш* (в. о томе т. 149).

Финално *-ш*, видимо, губи се често и ако није део сугласничке групе (в. о томе и т. 159, 160). У бројевима 20, 30 и 40 доследно су спроведене одговарајуће редукције: *двѣес*, *триѣс*, *четѣрес*.

За 100 се каже *стѣо*, *стѣошина* и *стѣошину*. *Стѣошина* се употребљава обично самостално и мења се по трећој врсти, а *стѣо* и *стѣошину* остају непромењени у свим падежима: са *стѣошину* четника̄ Сућ, од њи *стѣошину* Се.

За остале стотине се употрбљавају следећи облици: *двѣје стодѣйине / даљѣ-стѣа, шри стодѣйине / шриѣста, четѣйри стодѣйине, њѣ-стодѣйинѣ / њѣш стодѣйинѣ, шѣ-стодѣйинѣ / шѣс стодѣйинѣ, седам стодѣйинѣ, осам стодѣйинѣ и девет-стодѣйинѣ / девѣш стодѣйинѣ.*

Говори се *иљада* и *иљаду*. *Иљада* се, као и *стодѣйна*, употрбљава само-стално и променљива је реч, док *иљаду* остаје непромењено: Врнѣ ми *иљаду* дѣнарѣ, а *иљада* дѣнарѣ нека ти је алѣл. Позѣјмѣо сам му *иљаду* дѣнарѣ. Та прѣстѣн вријѣди бѣрем *иљаду* дѣнарѣ.

Појаву исказивања бројева већих од хиљаду стотинама, коју бележи М. Стевановић,²²³ памте старији људи, док смо ми забележили само: *двѣје иљаде и њѣш стодѣйинѣ* Ку, *шри иљаде и седам стодѣйинѣ* ЛР и сл.

При исказивању сложених бројева обично се употрбљава везник *и*: *седам-десѣш* и *шри* године, *стѣб* и *двадес* годинѣ Сл, *шридес* и *шѣс* кѣла, *двадес* и *шри* године Бој, *шридес* и *јѣдну* годину, *двадес* и *четѣйри* године Ло, *иљаду* и *њѣш стодѣйинѣ* Кр. Знатно ређе бележимо: *стѣб десѣш* годинѣ Ло, *двадес шѣс* годинѣ Шек.

256. *Редни бројеви* гласе: *њрвѣ/њрвѣ, дрѣгѣ, њрѣћѣ, четѣврѣшѣ ... десѣшѣ, јѣдѣ-нѣстѣшѣ ... двадѣсѣшѣ ... стѣбѣшѣ ... иљадишѣ* итд. Њихова промена иде по заменичко-придевској деклинацији: ном. јд. *њрвѣ/њрвѣ*, ген.-ак. *њрвѣга*, дат.-лок. *њрвѣме*, инстр. *с њрвѣјѣм*; ген. мн. *њрвѣјѣ*, дат.-инстр.-лок. *њрвѣјѣма* итд. Ни овде, дакле, као ни код *придева* и *заменица*, самогласник у ген.-ак., односно дат.-лок. једине и дат.-инстр.-лок. множине није покретан већ је обавезан део наставка. И овде се, такође, наставак *-ијѣм* везује за инструментал једине а *-ијѣма* за дат.-инстр.-лок. множине (исп. т. 249).

Генитив једине редног броја од броја *два* забележен је у облицима: *дрѣгѣга* и *дрѣгѣгега*, а датив једине у облицима: *дрѣгѣму*, односно *дрѣгѣѣму* и *дрѣгѣѣме*.

Примери: *Првѣ* су њни дошли Бож; *дрѣгѣ* пѣт бљѣжѣли Шек; *Дрѣгѣ* је крѣв, а њн њне Бож; Немѣте клѣт *дрѣгѣга* брѣва; Код јѣднога њмѣм два сѣна, код *дрѣгѣгега* два Ло; Питѣ мене, а њѣ некога *дрѣгѣга* Се; Немѣ код *дрѣгѣга* да зѣјмѣш пѣре; Зѣд-њѣјѣма ногѣма јѣдан у *дрѣгѣга* Пе; Биштѣ јѣдан *дрѣгѣме* кѣсу Ђу; Теби ѣу дат, *дрѣгѣме* њѣ би Ма; Јѣднѣјѣм је ѣком глѣдао Бѣљ, а *дрѣгѣјѣм* МалѣвицуКр; Како е *дрѣгѣјѣма* — не тѣчѣ ти се Бож; С њнѣјѣма *дрѣгѣјѣма* њѣѣсам пѣзѣла пѣжѣву Бој; Пѣ му е бѣла *њрѣћѣ* жѣна от Ђулафѣћѣ Бој, *њрѣћѣѣму* ѣтетѣу дѣла Се, у *њрѣћѣѣме* разрѣду; *седамдесѣт* и *три* године и *четѣврѣшѣ*, јѣ мѣслим Гр, *Двадѣсѣш* годинѣ сам Ло, *Чѣтѣрдѣсѣтѣ* годинѣ бѣо сам у Подгѣрицу, у приправнос Сл.

Први, осим уобичајеног значења редног броја, у Васојевићима има значење и 'ранији, некадашњи, пређашњи': *Првѣ* љѣђи су бѣли мѣлого јѣчѣ њѣ данѣшнѣј Кр, Стока *њрвѣ* њарод бѣо е, Тврѣђе о челѣка мѣ жѣне *њрвѣ* За.

257. *Збирни бројеви* гласе: *дѣвѣ, њрѣѣ, четѣворо, њѣшоро ... десѣшоро, јѣдѣ-нѣстѣшоро, дваѣнѣстѣшоро, њрѣнѣстѣшоро ... двадѣсѣшоро*: Ако и њмѣ јѣдно, *дѣвѣ, њрѣѣ четѣворо* и *њѣшоро* дођѣ ис кѣћѣ Сл; параунѣчади *дѣвѣ* Шек; држѣла по *дѣвѣ*, по

²²³ *Двадѣс* и *њѣш стодѣйинѣ* (2500), *дѣдесѣш* и *седам стодѣйинѣ* (5700) (Стевановић ИЦД 83). Овако и у Пешикан СК-Љ 164, Милѣтић Црмница 222, Ђупић Бјел. 87.

шрде крмăди, по *иѣшоро* јагњади Ло; Заклăли смо *двѣ* пѣлăди Кр; Имăла *чѣшворо* ђецѣ Шек; Ја сам родила *иѣшоро* ђецѣ Гр Се; *ѡсморо* ђецѣ са њим имала Шек; жњѣ по *дѣсѣшоро*; Млăдѣжи ѡдовлѣ *двăдѣшоро* бѣло, тѣ пѣ бѣло *идесѣшоро* тѣ ђецѣ Гр.²²⁴

У дативу, инструменталу и локативу бројева *двѣ* и *шрде* бележимо: њима *двѣма* дăли ОБ, с њима *шрдема* одѣли Сућ, о њима *двѣма* ти зборѣм Се.

Забележили смо само номинатив у функцији генитива: коѣ од њѣ *двѣ* Се, од њѣ *шрде* остăла само Стăка Бож.

Чује се и *двѣ врăшѣ*, *двѣ колѣ* и *двѡја врăшѣ*, *двѡја колѣ* Кр.

258. Мултипликативне бројеве *двăш* и *шрѣш* забележили смо само у Лијевој Ријечи: *Двăш-шрѣш* пѣта зборѣо сам ја њѣму, Ја броѣм једăн, *двăш*, *шрѣш*, чѣтѣри. У осталим деловима испитиваног подручја је: *једнѡм*, *двăйу(ш)/двăйѣш*, *шрѣйу(ш)/шрѣйѣш*, *чѣшѣри ѣшѣ*, *иѣш ѣшѣ* итд: *двăйѣш* дѡдѣо А, Мѣлош, те су му кѣдали нѡге *двă-шрѣйѣш* Сл, Свѣкер ми се *шрѣйѣш* женѣо, *Трѣйѣш* зѣни, дѣшу дăдни Бој, Пăљено је овудијенăре *шрѣйѣш* Гр, По *иѣш ѣшѣ* би дѡнијѣла Бој, Бар *шрѣдес ѣшѣ* отишă у Пѣћ Сл.

Обично је и *једăмăн*: Упăљѣо *једăмăн* да гăђѣ Бој, Дѡдѣо е ѡн *једăмăн* код нăс, *Једăмăн* ђеш мѡрат да се помѣрѣш ш њѣм БК.

259. Обична је комбинација придева *сам* и редних бројева: *самдрѣгă*, која означава женску особу која је у друштву са још једном особом, а означава и трудну жену, *самшрѣђѣ* значи 'један + два', Бѣо сам *самѡсмѣ* (ја и још седам њѣх) у тѣ хелију Сл и сл.

260. За означавање приближног броја употребљавају се обично комбинације бројева и, ређе, изведенице:

Двѣје-шрѣ гѡдине нијѣсам ко шѣрѣ одѣла Бој; По *двѣје-шрѣ* гѡдине нѣмаде ни кѡња, ни вола Гр; Мѣ одаврѣјесмо *двă-шрѣ* дăна Сл; до ѣво *двѣје-шрѣ* гѡдине А; одѣла јѣно *шрѣ-чѣшѣри* гѡдине Гр; главѣцу купѣса појѣђѣ Гр; те за *шрѣ-чѣшѣри* дăна Гр; остăни *шрѣ-чѣшѣри* дăна Ко; ѡдовлѣн *шрѣ-чѣшѣри* сăта Гр; *шрде-чѣшворо* чѣлăди За; Изобичăјѣли колăче о *шрѣ-чѣшѣри* рѣке Сл; *Пѣ-шес* вођѣницă начини Бој; Мѡрăла сам ѣмат *ѣе-шес* гѡдинă, *седам-ѡсам*, тăкѡ Бој;

десѣшак овăцă Се, *десѣшак* дăнă Сл, *шрѣдесѣшак* гѡдинă Кр.

Д. ГЛАГОЛИ

261. Систем глаголских облика говора Васојевића састоји се од простих глаголских облика: презента, аориста, имперфекта, императива, глаголског прилога садашњег и радног и трпног глаголског придева, и од сложених облика: перфекта, плусквамперфекта, футура I, футура II и потенцијала. Добро се чува и инфинитив. Из система је ишчезао глаголски прилог прошли. Аорист је врло живо

²²⁴ Нисмо забележили облике *двојенас*, *шројенас* и сл., које налазимо код Стевановића (Стевановић ИЦД 83).

средство приповедања, као, уосталом, и друге наративне форме (приповедачки императив, пре свега, а затим и крњи перфекат, потенцијал и др.).

ПРЕЗЕНТ

262. Основни наставак *првог лица једнине* презента је -м: *Помӯзѐм* варенику и *одма усѝѐм*; Не могу да *кажѝѐм*; *Поздвѐм* свѝкрву и *шћѝр* Шек; *Кад зайнѐм*, тражићу ти Бој; Да ви ово *рѝкнѐм* Бој; Додала да се *обуѐм* За; Ја ојдо да *игрѐм* и да *илѝвѝам* Сл; Ја *ндѝм* на леђа днјѝте; Простри неке јаде што *ндѝм*; Ја њевојку за *рӯку држѝм* Бој.

263. Наставак -у у првом лицу једнине срећемо у облицима *оћу* (*нећу* / *не оћу*), *могу* (*не могу*), *вѝљу* (*не вѝљу*), *вићу* (*не вићу*). Неки од ових архаизама се замењују новим аналошким формама, нпр., *велѝм* и *видѝм* (нисмо забележили, нпр., **можем* или *оћем*). Примери:

Оћу д идѐм Бож; *Оћу* ли ја одит? Ђу; *Оћу* да и предвѝрѝм Бој; *Оћу* овѝ, *оћу* онѝ Вел; *Нећу* да се удѝем За; *Нећу* да блѝжѝм; *Нећу* да полудѝм; Ја вишѝ у моју кӯћу дој *нећу* Бој; Мѝ *не оћемо* да блѝжѝмо Сл; Тѝдор *не оће* да пѝје За; *Не оћу*, дѝ, тѝкѝ ми је драго ОБ; Ђе нѝмѝ, *не оће* нѝко Се; Ол дој? *Не оћу* Сућ;

Ја бѝлѝ *могу* Пе; Ја да *могу*, убиѝ би те сѝд; Послушѝм што *могу* Бој; Ја *не могу* да спѝвѝм рѝно; *Не могу* да ѝјем Се; *Не могу* вишѝ БК;

Разумѝјеш ли тѝ штѝ ти *вѝљу*; Ја *вѝљу* мѝжу Кр; Ја ти *не вѝљу* да ѝдѝш; а тѝ како гѝј ој Се; Потѝлѝњ пѝт ти *вѝљу* Бож; Чѝеш ли што ти *вѝљу*! Пе.

Пѝ ја за тѝ *велѝм* Гр; Ја ти *велѝм* — не сијѝци дрѝва Се; *Не велѝм*, лијѝп је А; Ја му *велѝм* да ишћѝра стоку Бож;

Вићу ја што чинѝ ОБ; *Вићу* ја да тѝ не радѝш ништа А; Ја у тѝј посѝ *не вићу* ништа лѝше Се; Он мѝсли е ја *не вићу* шта он радѝ Ко. Прво лице овог глагола гласи и *видѝм*: Пушти ме да и *видѝм* с очѝма; *Видѝм* ја што сам мрч радѝо Бој; Отишла ја да и *видѝм* Се; Сѝдек, *видѝм*, свѝ дрѝкшѝ Гр; Не могу да га *видѝм* с очѝма За; Разгледѝѐм да *видѝм* Сл.

Нема компаративног облика *вољу*, који налазимо у неким дијалектима.²²⁵ У Васојевићима сам забележила суперлатив овог глагола: *Најволи* сам учѝњет Се; Ја би *најволи* бѝо да доћѝш Бож; *Најволија* сам да ѝдѐм с тѝбѝм Се. За исказивање ове суперлативности употребљава се и: Што си *најради* вићи Бој, Ћди ѡе си *најради* Се.

264. У другом лицу једнине, поред стандардних облика: *вѝчѝш*, *мѝжѝш*, *зовѝш*, *брѝнѝш*, *чѝеш*, *илѝвѝаш*, *видѝш*, *ндѝш*, *држѝш*, срећемо облике *мѝж* и *ој* (< хоћ), које досадашњи истраживачи двојачко тумаче — као стари оптатив (Белић ДИЈС 511) и као резултат контракције (Ившић Посавски 188). Каснији истраживачи се опредељују за једну од ова два тумачења.²²⁶

Примери из Васојевића: Тѝ *не мож* рѝј ни јѝсам ни нијѝсам; Како ме *мѝж* оставѝт? Бој; Рѝди колко *мѝж*, кад *не мож* — сѝди па одмѝри; *Мѝж* да шѝташ у

²²⁵ Исп. нпр. пивско-дробњачко *вољу* у значењу „више волим“ (Вуковић П-Др 67).

²²⁶ В. о томе Реметић Шумадија 342.

онӯ авлију Сл; Од нѡѡас не мож; Нїшга о тогѡ дѡбит не мож За; Мѡж ли чӯват?; Како мѡж толикѡ сѡђет? Се; Вїчн шта гѡј ѡј; Кӯд ѡј; Ој ми капѡт још да скїнѡш?; Ако ѡј, ако неј, шта ти поднѡсї образу рѡди Бој; Како гѡј ѡј тї За; Нѡј на тӯ рӯку Се. Нѡј пѡтље мѡј да одвѡжѡш Ма.

265. Код глагола с инфинитивном основном на -к, -з, -х у *трећем лицу множине презентиа* бележили смо, готово на целој територији, и облике с основном на -ч, -ж, -ш, преузете из осталих лица презентиа, и облике с неизмењеном основном. Р. Алексић у Анцелатима бележи само *йечӯ, вӯчӯ* (Алексић Анцелат), што може да наведе на закључак или да су то у старије време били једнини облици, као, нпр., у новопазарско-сјеничким говорима (Барј. НП-С 67 и 99) и Бихору (Барј. Бихор I 43) или доминантни као, нпр., у Ускоцима (Станић Ускоци I 241) и Пљевљима (Ћупић Пљевља 93). Најмање материјала имамо из Лијеве Ријеке, која је готово расељена, а у којој смо забележили облике с неизмењеном основном.

Примери:

вӯчӯ А Се Гр Шек, *довӯчӯ* Сућ Се А, *одвӯчӯ* Бож, *извӯчӯ* Цр, *йечӯ* А Сућ Бож, *исйечӯ* Бој, *сијечӯ* А Се, *засијечӯ* Се Сућ Кр, *одсијечӯ* Се Шек, *свӯчӯ* Се Ма Бож Бој, *обӯчӯ* Се Бож За, *шӯчӯ* Сл Ма Шек, *истшӯчӯ* Ћу ГР Цр, *йшшӯчӯ* Се Шек, да се не *ушшӯчӯ* Сућ, *йрешѡчӯ* Бој, *стїрїжшӯ* Се; *вршшӯ* ОБ Се Сућ, *овршшӯ* Се;

вӯкӯ Се Кр, *довӯкӯ* Сућ Кр ЛР, *одвӯкӯ* Сућ ЛР ОБ, да и *йовӯкӯ* ОБ, *йекӯ* ОБ Ло, *свӯкӯ* ОБ Ве, *сијекӯ* ОБ Вел Шек, *шӯкӯ* Бож Сућ ОБ Ло, *истшӯкӯ* Бож Се Ло Вел, *рѡкӯ* Бож Ку Пе Ћу ОБ БК, *стїрїгшӯ* Се Сућ Бож.

Глагол *мѡј* (моћи), за разлику од претходних глагола, нема у трећем лицу множине презентиа измењену основу. Увек је они *мѡгӯ*. Презентска парадигма, уопште, у потпуности одговара оној у књижевном језику. Наводимо је овде у целости:

1. л. јд. *Не мѡгу* да йјем Се. В. и примере у т. 217.

2. л. јд. *Мѡжеш* валѡ Се; *Мѡжеш* да попијѡш чѡшу Сл; *Не мѡжеш* ме ѡдбит Сућ; *Дрӯкше не мѡжеш* Шек. В. и краће облике у т. 301;

3. л. јд. *Мѡже* бї да знѡш Гр; *Мѡже* бї пѡмтиш Гр; *Мѡже* се ожѡни, кѡко не *мѡже* Сл; *Мѡже* мѡне пӯна кућа бит Бој; *Не мѡже* бѡљї бит, бѡли не *мѡже* Гр; Нїко нї с кїм не *мѡже* Бож; *Не мѡже* да се пренѡсѡ Сл; Ада кѡко не *мѡже*, *мѡже* Се;

1. л. мн. *Не мѡжемо* сѡ да пїјѡмо За; Мї не *мѡжемо* да кѡжемо Шек; *Не мѡжемо* дѡј Сућ;

2. л. мн. *Мѡжете* л чӯват? Се; *Не мѡжете* ми забрѡнит пројѡвак Кр; *Не мѡжете* прој Сућ;

3. л. мн. *Сѡд не мѡгӯ* да га рѡдѡ Сл; *Дѡ л не мѡгӯ*, *дѡ л...* ? Гр; Нїшга ти не *мѡгӯ* Сућ.

Нисмо забележили облике *море*, *мере* и сл.²²⁷

Глагол *велим* у трећем лицу множине, поред стандардног *велѡ*, које је најчешћи облик у испитиваном подручју, забележили смо и *велшӯ* у Велици и Шекулару, односно *велшӯ* у Мурину:

²²⁷ Тако је и у већини оближњих говора: Кучиња (Петровић Кучи), Братоножићима (Петровић Брат.), Плаву (Алексић Плав), Гусињу (Ћупић Гусиње), Бјелопавлићима (Ћупић Бјел. 90). Исп. и Пижурица Колашин *мѡже* (21) и *мере* (65), Барј. НП-С 47 *мереш*, Николић М. Полиња 432 *мѡреш*, *мѡжеш*.

Велѐ ми свѣкрве; *Велѐ* е погинуо Јован Гáвров Бој; *Велѐ*, ђтѐ Тўрци ђпѐ да удáрѐ Вел; *Велѐ* — слáбо родило Бож; *Велѐ* — бойм се од рáта Се;

Они *велу* да се не сѣје ђђе пшеница Шек; *Велу* кога ће нáј кот кўћѐ, нѐте за-пáлит; Да ти причáм кá, онђ што *велу* овѐ жѐне нáшѐ, кá да ћу да мрѐм Вел;

Они *велу* да причѐкаш Му.

Глаголи VI и VII врсте имају у 3. лицу множине наставак *-е* у највећем делу испитиване територије:

вѐдѐ А Вел Шек, *не вѐдѐ* Се ОБ Пе Пеп Му ЛР, *глáчѐ* Се Сућ Кр, *сѐдѐ* А За, *ѓосѐдѐ* А Ку Цр, *нѓсѐ* Бој Шек, *не нѓсѐ* Сл За Кр Тр, *изнѓсѐ* Кр Се Сућ, *донѓсѐ* А ЛР Вел, *ѓронѓсѐ* Сл Сућ, *унѓсѐ* Бој Ку Се Сл, *ѓозáјмѐ* За, *врáшѐ* Се, *сврáшѐ* Сућ, *ломѐ* Се Кр, *ѓолѓмѐ* Кр, *долѓмѐ* Се, *рáдѐ* Се Сућ А, *не рáдѐ* Гр Пе За, *урáдѐ* За Ко, *зарáдѐ* Сл Гр, *долáзѐ* Се Сућ А, *излáзѐ* Се БК, *улáзѐ* А Сл Ко, *одлáзѐ* А Вел ЛР, *ѓролáзѐ* Се Бож, *ѓрáжѐ* Бож Бој, *зайрáжѐ* Се, *остáвѐ* Бој Ку, *љубѐ* За Сућ, *не љубѐ*, да се *изљубѐ* Бој, *кўйѐ* Бож, *ѓокўйѐ* БК, *ѓрѓсѐ* За, *исѓрѓсѐ* Бој, *зайрѓсѐ* Се, *изјáвѐ* ОБ, *дојáвѐ* Кр Се, *бљѐжѐ* А Вел, *држѐ* Кр Бож, *не држѐ* А Се.

У селима у близини границе с Плавом (Мурино, Машница, Пепиће, Горња Ржаница), као и у Велици и Шекулару бележимо и наставак *-у*:

болу Шек, *не вѐду* Шек, *сѐду*, *вѓлу* Му, *гору* Вел, *нѓсу* Ма, *донѓсу* Ма Вел, *долáзу* Шек, *ѓушѓу* Пеп ГР, *кат се угњѓлу*, *не држѓу*, *рáду* Вел, *бљѐжѓу*, *држѓу* Вел Шек Пеп. Забележили смо и неколико оваквих примера у селима Горње нахије, поготово полимским селима, и то од информатора који овде иначе употребљавају наставак *-е*: жѐне *бљѐжѓу* Бој, *држѓу* стоку Гр, *ѓрѓсу* љѐб, *болу* га нѓге Се, нѓшта не *рáду* Ул.

У Велици, Мурину, Машници и Пепићима забележили смо наставак *-у* и у трећем лицу множине презента помоћног глагола *шћѐи*: *ѓиу*, *нѐшѓу*. Овако је у суседном Плаву (Алексић Плав) и Гусињу — поред *ошѐ* (Ћупић Гусиње).

ѓиу ѓви мѓмци да идѓу на мѓбу, *ѓиу* овѐ ѓвце ниш Ћѐту, пá те се полѓмит Ма, *ѓиу* да доћѓ Вел, *Нѐшѓу* да донѓсу дрвá Му.

У осталим крајевима испитиваног подручја забележили смо наставак *-е*: *ѓшѐ* да доћѓ Се, *ѓшѐ* да кўпѐ крáву Сућ, *ѓшѐ* да држѐ свѓње Бож, *ѓшѐ* да га аперѓшѓ Шек, *Нѐшѐ* да ўзмѓ кѓсу Кр, *Нѐшѐ* да сѓјѓ пшеницу овѐ јѐсени Се, *Нѐшѐ* вáлда одѓзгѓ Сл; *Нѐшѐ* кўће да пáлѐ Вел; *Нѐ ошѐ* да ѓјѓ Сућ; *Нѐ ошѐ* ѓвѓјке селáка Сл.;²²⁸ *ѓћѐ* да копáјѓ канáл За, *ѓћѐ* да пáлѐ Вел, *Нѐћѐ* ѓни нáс Бој; *Нѐћѐ* зѐмљѓ да рáдѐ, Сл; *Нѐћѐ* те ѓни *ѓослўшáшѓ* Кр.

У трећем лицу мнѓжине глагола V врсте бележили смо наставак *-ају*. У овој позицији код Стевановића налазимо *-ау* (Стевановић ИЦД 86), а код Алексића (Алексић Анцелат) чешће *-ау* (*зрѓјѐвау*, *разговáрау*, *ѓушћáу*, *чўвау*), али и неколико примера са *-ају* (*ѓграјѓу*, *ѓмајѓу* поред *ѓмау*).²²⁹

²²⁸ О старом облику 3. л. мн. незахваћеног аналогнѓм према осталим лицима презента в. и т. 114.

²²⁹ У суседним говорима ситуација је разнолика. У Гусињу је забележено *ѓрѓчајѓу*, *ѓушћáјѓу*, *сѓграјѓу*, *добѓјајѓу* (Ћупић Гусиње), у Плаву је *разговáрајѓу*, *ѓушћáјѓу*, *ѓграјѓу*, *зрѓјѐвајѓу* (Алексић Плав). У Кучима се чују обе варијанте: *разговáрајѓу*, *ѓмајѓу* и *ѓушћáјѓу*, *ѓграјѓу*, *добѓјајѓу* (Петровић Кучи).

Примери:

бауљају Бој, *бљечвају* Кр, *брџкају* се ОБ, *бугијају* Бож, *будалају*, *воцају* се Кр, *врљају*, *вршљају* Се, *гаскају* Ку, *грацијају* (радују се), *грузају* топови ОБ, *гуцају* се (играју се гуце) Сућ, *добџају* А Сућ, *докобрљају* се Бож, *дрѣшвају* (напорно раде) За, *ђусају*, *жсѣкају* водѣ, *жсѣкају* (јачају, челиче) Ђѣцу Кр, *завџају* Гр, *засџивају* (клевећу) ОБ, *замотају* Вел, *заћайарају* Кр, *звиздају* (праште) зрна Пе, *не знају* Гр, *џграју* Бој ОБ, *џграју* се А, *измршају* Кош *џмају* Бој Гр За Шек, *немају* Бој Се Вел, *јарцају* Се, *јетрвају* се За, *клајају* (ударају), *клицају* (брзо пролазе) Кр, *крџају* Се Сућ, *лијемају* Бож, *лујежају*, *љемезају* се (туку се) Кр, *нџ се набџају* Ку, *наџуњају* се (љуће се) Бож, *одлџају* Ко, *осмџчају* Се Сл Гр, *очџају* Сл, *ошишкају* Ло, *џишају* Шек, *џљѣвају* Бој А Сл, *џоглѣдају* Бој, *џокуџѣају* ОБ, *чѣсто се џорџшкају* Пе, *џрежџивају* ОБ, *нешто се џрѣчкају* Сућ, *џројаваџују* За, *џрџкарају* грање Бој, *разговарају* ЛР, *сиџавају* Шек, *џрѣбају* Бој, *ћѣрају* Се Бој, *удџарају* Пе За, *фуџају* Кр *џѣливају* ЛР, *ћѣца се чѣшурају* Кр, *чиџају* Се Ку, *чувају* Ло.

ИМПЕРАТИВ

266. О већини релевантних питања у вези са императивом говори се на другом местима у овом раду: у т. 86 о губљењу наставка -ј у другом лицу једнине и множине неких глагола (*злѣдѣ* куд *џдѣш* Се, *не џгра се џђе* Сл, *не крџѣ* тѣ *орѣ* Бож, *џљѣва* тѣ *само* Сућ; *сазу* *опџнке* Се; *немо* *такџ* Цр, *али и чувај* *стоку* Гр, *џно се уфишџај* Гр, *скувај* за *ручек* Сл), у т. 63а о случајевима изостајања наставка -и у другом лицу једнине и множине императива (*дџг се* *џтле* Се, *дџђ* *овѣмо* Бож, *мџч*, *ћѣволе* *јѣдан* Пе, *ћџи*, *ка-ти* *кажѣм* Бож, *донѣсти* За, *бљѣшти*, *ћѣцо* Сл), у т. 316 о глаголима код којих се у овим лицима паралелно јављају наставци -ј и -и (*џребрџи/џребрџи*, *џодџи/џодџи*, *џросџџи/џросџџи*).

Овде ћемо навести појаве и облике о којима се не говори у другим одељцима.

267. Посебан облик за *џрво* *лице* *множине* редак је у говору Васојевића: Штѣ ћемо *радџ* *нџџас*? *Прѣдџмо*. *Плетџмо* *овџ* Се, *Пџишџмо* и[х] Бож. *Бљѣжмо* Сл. Облик *рѣџмо* нема право императивно значење: Да ви *прѣчам* *мџке*, *рѣџмо*, *чоѣка*; Е, *рѣџмо*, *дџђѣ* *кџ* *изџѣ* и-Слатинѣ Сл; *Рѣџмо*, *позџве* *чоѣка* Вел.

Обичније су за прво лице множине конструкције типа: *Ај* *да* *бљѣжџмо* Се; *Ај* *да* *џзмѣмо* *Зџру* За; *Ај* *да* *се* *пољџбџмо* Бој; *Ајде* *да* *џдѣмо* Кр; *Ајде* *да* *крѣнѣмо* Кр; *Ајмо*, *баке*, *да* *видџмо* Сл; *Ајмо* *јѣ* и *тѣ* Се.

268. Речца *ајде* (*ајд*, *ај*) користи се и уз *друго* *лице* *једнине* и *множине*. И овде, као и у првом лицу, она може добити наставке императива: *Ај* *бљѣж*, *ѣво* *га* Се;

Слично је у Братоножџињима: *џушџају*, *џграју*, *добџају*, *џмају* и *разговарају* (Петровић Брат.), као и у средњокатунским и џешанским говорима, с тим што овде -ају *никад* не прелази у -ау код глагола који имају *ј* и у другим лицима презента (*грају*, *лају*, али *ћѣрају*) (Пешикан СК-Љ 174–175). У Црмници (Милетић Црмница 324–325) и Бјелопавлињима (Ћупић Бјел. 89) далеко су обичнији облици без *ј*, али се чују и они други. Милетић појаву губљења *ј* из овог наставка тумачи аналогџом према осталим облицима презента, а Ћупић овде види фонетску појаву (Исто). М. Пешикан, као и Милетић, сматра да „ово неће бити гласовна појава, јер да је то, онда не бисмо могли имати примере као *стџају*, *грају* (од *сиџаја*, *граја*), *грају* (од *грајаш*, редовно)“ (Пешикан СК-Љ 175).

Ајде, Драга̀не, донеси у ову в́рцу леднѐ водѐ Кр; *Ајде*, ма̀ли, пу̀шти ју (козу) Пе; *Ајде* се ди́жи Се; *Ај* ди́кте се Бож; *Ајше* да идѐмо Бож; *Ајше* да се ра̀ди За.

Уз императив се као средство за подстицање користе и речце *ѐла*, *ѐлаше*, *дѐ*, *дѐше*, *дѐла*, *дѐлаше*:

ѐла ура̀ди Ко, *ѐла* опла̀сти тѹ лива̀ду Ку, *ѐла* рѐчи Сућ, *ѐла* пому̀зи кра̀ве Вел. Ова речца се користи и да се изрази сагласност за радњу о којој је питао саговорник: Оћу да идѐм? *ѐла* Се; Оћу ли одит? — *ѐла*, иди Цр; Оћу ли закл̀опит в́рата? — *ѐла* БК; Оћу ли до̀ј? — *ѐла* Сл;

ѐлаше, ура̀дите Се; *ѐлаше*, обу̀ците се Се;

Дѐ, узми мѐтлу Цр; *Дѐ*, обриши Ко; *Дѐ*, окрѐни А; *Дѐ*, узми да доручкуеш Кр; *Дѐ*, покупи мр̀вице Сућ;

Дѐше, ди́пште се БК; *Дѐше*, јѐђите Ђу; *Дѐше* да руча̀мо;

Дѐла, обу̀ци се Сл; *Дѐла*, очисти с̀обу Се; *Дѐла*, узди́гни постѐљу Тр; *Дѐлаше*, крѐните Се; *Дѐлаше*, опла̀стите Сућ.

269. Подједнако су обичне и негиране форме императива и конструкције од императивног облика *немѐ(ј)* и инфинитива, односно презента с везником *да*:

не блѐши́ се Се, *не босѐи́а* (не иди бос) Цр, *не бри́ни* Сл, *не брза́* Кр *не ви́чи* Бој, *не глиба́ се* Кр, *не дерѐи́а се* ОБ, *не ди́ра* ме А, *не ди́ра* тѐ Бож, *не же́ка* толику вѐду Кр, *не иди* Бож Вел, *не и́ша* Ку, *не је́ђи* Пе, *не шу́ра* ду̀ње у вѐдра Пе, *не вра́шара́ше* (не отварајте и не затварајте врата непрестано) Сућ, *не голош́аше* (не идите голи) Гр;

Немѐ ви́кат ЛР; *Немѐ* ми тѐ ви́кат Бој; *Немѐ* ви́рет Се; *Немѐ* га љу́ти ОБ; *Немѐ* да одрѐчѐш се За, *Немѐ* да ми в́рцнѐш Кр; За Да̀љѐ ме *немѐ* ди́рат Бож; *Немѐ* шта да пи́пнѐш Бој; *Немѐ* такѐ Бој, *Немѐше* што зборѐт Бој; *Немѐше* ми ку́ћу за́палит Бој; *Немѐше* ме та̀кѐ му́чит Вел; *Немѐше* сјављѐват Ку; *Немѐше* заборавѐт Ђу; *Немѐше* врагоша́ват толике́ табѐке Кр; *Немѐше* да га̀зите по тѐј гарѐвини Кр.

270. Треће лице императива једине и множине исказује се и у говору Васојевића конструкцијом нек(а) + треће лице презента једине, односно множине:

Нека че́ка шта га на́ђе Бој; *Нека* ти рѐкнѐ ђевѐјка Бој; Сви *нека* ка̀жу Гр; *Нека* тѹ ги́не Се; дољња *нека* е; *нека* би́диѐ и по да̀ну Се; *нека* идѐ и она Шек; *нек* се шу́чѐ Сућ; *Нек* идѐ са̀мо Бож; *Нека* идѐ, *нека* се ма̀кнѐ наро̀ду с грбачѐ ОБ; *Нека* идѐ и овѐ Бож; Брѐцни ти на вѐга, *нека* зна́ за стра́ Бож; *Нека* же́не си́рѐмѐ брашњѐнике А; *Нека* идѹ (брави) на бла̀шо да пи́ју Кр.

271. Забележили смо и конструкције *нека* + генитив у значењу 'пусти, остави':

ѐно и тѹчу́ се. *Нека* и, *нек* се тѹчу́ Се. Би́је се Бо́жо. *Нека* га, са̀мо *нек* тебе не би́је Сућ. Идѐм на́ воду. *Нека* водѐ. Не́ма др̀ва. *Нека* др̀ва Се. Ка́ ћу на́ пут? *Нека* пу́та Бож. *Нека* ру́кѐ Сућ. Забележили смо и *Нека* ру́ка Се.

272. Императив, нарочито приповедачки, јесте врло жива категорија у говору Васојевића.

Бој: *Увѐжи* то брѐме на ле́ђа, а њу́ свѐ у на́руче. Па́ *увѐ* се с пу́та, па́ *и́рѐстири* не́кѐ јаде што нѐсим, *и́рѐстири*, дијѐте до мене — ђевѐјка, овѐко, *кона́чи*, па́ *сѹтра*

дѣн ѿпѣ *иди*. Брѣт ми *дѣгни се*, те у Цѣицѣне. Талијѣнима *дѣћи* пѣснага. *Крѣни* ми из Јелѡвицѣ. Она *дѣћи* кот кѣћѣ тѣмо. Тѣрци *удѣри*, те шћѣли ју запѣли.

Сл: Прѣни ми да трајѣмо јѣнѣд. Прѣви дѣн *шрѣжи* — нѣмѣ. Сѣвѣ *ѣреобиди* — није нѣмѣ јѣнѣди. Јѣ *ѣирни* преко Бѣча и нађем Бѣжа. Он ти *сиђи* у Сѣножѣта, *сиђи* да пѣтѣ жѣну. *Прѡдѣдни* ѡвѣу — осамдесѣ дѣнарѣ.

Се: Пѣрѣ оѣу стѡку — велѣи. Јѣ *ћѣрѣ* пред ѣиме. Тѣри јѣ по двѣ кѣла жѣта. *Обѣци* се у ѡчево, пѣ ѡћу тѡбѡж да лѣубѣвѣм.

Гр: Пѣ *дѣћи* нѣкѣ млѣдић и пѣцао га. Шкѡла на Крушево, па ѡдѡвлѣн *ѡтѣиди* тѣмо. Тѣмо ѣмѣ некѣ лѣћа, па *уѣѣжи* дрѣѣ с ѡцом. На онѣ таблѣу пѣсѣли и онѡ јѡпѣ ѣстри рѣком, а *ѣѡшѣиши* крѣдѡм бѣјелѡм. Те ѡн, сирѡма, *ѣзми* ми нѣкѣ свѣске, а јѣ и *дѣдни* ѡнѡј ћѣци дрѣгѡј. Вуѣнѣ [чѣрапе] *сѣѣлѣти*, а мѣјка ни *ѣзѣти* узѣну, *сѣлѣти* цѣмпер, *сѣлѣти* сѣкѣницу, *сѣлѣти* тѡ од вѣнѣ.

ИМПЕРФЕКАТ

273. Имперфекат се јѡш увек чуѣа у говору Васѡјѣвића, па се у том смислу ѡѡј говор уклапа у своје ѡкружење.²³⁰ Гради се као у кѣнѣжном јѣзику, ѣмајући, наравно, у виду судбину сугласника *x* у ѡвом говору, као и резултате јѡтовања. Посебно треба ѣстаћи треће лице множинѣ, с ѡбзиром на то да смо ми ѡвде чѣшће налазила ѡблике са *-ају* (*бѣјѣју*, *ѣјѣју*, *вѣѣјѣју* и *брѡјѣју*, поред *бѣјѣу*, *ѣјѣу*, *вѣѣјѣу* и *брѡјѣу*), а да Стеѡанѡвић (Стеѡанѡвић ИЦД 86) и Алексѣић (Алексѣић Анѣлат) доносе ѣскључиво наставка *-ау*, који срећемо и у ѡколним говорима, наравно ако ѡни не чуѣају сугласник *x* или га нису супституисали сугласником *z*.²³¹ Може бити да се наставка *-ају* развио у периоду ѣзмеђу наших и Стеѡанѡвићѣѣѡвѣх, ѡдносно Алексѣићѣѣѡвѣх ѣстраживања углѣдањем на далеко чѣшћи ѡдговарајући ѡблик презентѣ. У нашој грађи 3. л. мн. презентѣ и 3. л. мн. имперфекта теже да се ѣзјѣдначѣ као и код Стеѡанѡвића, с тим што то ѣзјѣдначѣње по нашој грађи ѣде у правцу презентског наставка *-ају*, а по Стеѡанѡвићу ѡблици су се ѣзјѣдначили према имперфекту и добили наставка *-ау*.

Наставци за имперфекат у говору Васѡјѣвића јѣсу, дакле, следећи:

1. л. јд. *-ѣ*: *ѡрѣ, ѣѣсѣ, дѣсѣ, крѣсѣ, сѣјѣ, кѡѣ, знѣѣ, ѣѣѣѣ, чѣѣ, рѣћѣ, лежѣ, држѣ,*

2. и 3. л. јд. *-ѣше*: *ѡрѣше, ѣѣсѣше, дѣсѣше, крѣсѣше, сѣјѣше, кѡѣше, знѣѣше, ѣѣѣѣше, чѣѣше, рѣћѣше, лежѣше, држѣше,*

1. л. мн. *-ѣсмо*: *ѡрѣсмо, ѣѣсѣсмо, дѣсѣсмо, крѣсѣсмо, сѣјѣсмо, кѡѣсѣше, знѣѣсѣсмо, ѣѣѣѣсѣсмо, чѣѣсѣсмо, рѣћѣсѣсмо, лежѣсѣсмо, држѣсѣсмо,*

²³⁰ У говорима Црне Горе имперфекат је јѡш добро сачуѡан. Исп. нпр. Пижурица Колашин 167–168, Пупић Бјел. 94, Барј. Бихор II 21, Пешикан СК-Љ 176–178, Милѣтић Црмница 450–451, Вуковић П-Др 71, Петровић Кучи. Процес њѣговог гублѣња почиѣе у полимским говорима (Ник. М. Полимље 477) и интензивније се наставља на путу ка западносрбѣјанским јѣкавским говорима (Ник. М. Гор. 680, Тешић Љешт. 226).

²³¹ Тако је у Пупић Бјел. 94, Милѣтић Црмница 450–451, Петровић Врака 214, Петровић Кучи, Петровић Брат.

2. л. мн. -*а̄сти*: *ѡра̄сти*, *ӣиса̄сти*, *дӣиса̄сти*, *кр̄ес̄а̄сти*, *сӣја̄сти*, *ко̄ва̄сти*, *зна̄ва̄сти*, *ӣљ̄е̄ва̄сти*, *чӯва̄сти*, *ра̄ћа̄сти*, *леж̄а̄сти*; *држ̄а̄сти*,

3. л. мн. -*ају*: *ѡра̄ју*, *ӣиса̄ју*, *дӣиса̄ју*, *сӣја̄ју*, *ко̄ва̄ју*, *зна̄ва̄ју*, *ӣљ̄е̄ва̄ју*, *чӯва̄ју*, *ра̄ћа̄ју*, *леж̄а̄ју*, *држ̄а̄ју*. Ређе: *бӣја̄у*, *ӣја̄у*, *вучӣја̄у*, *броја̄у*.

Примери:

ѡра̄ за пшеницу Сућ; Често му *ӣиса̄* Сл; Тешко *дӣиса̄* Бој; *Кр̄ес̄а̄* грање; *Сӣја̄* и ра̄ж и пшеницу Гр; Сацак *ко̄ва̄*; Ја *ӣљ̄е̄ва̄* цӣјелијем пӯтем Се; *Чӯва̄* стоку на Бал Бож; Ја *ра̄ћа̄* на њиву; *Леж̄а̄* да се одм̄орим Пе; *Држ̄а̄* матику у р̄уке Ђу.

*ѡра̄*ше ли кроз во̄ћња̄к? Се; *ѡћа̄* да ти ка̄жем, ал ти *зна̄ва̄*ше А; *Пљ̄е̄ва̄*ше л оно̄ ти? ОБ; *Чӯва̄*ше л ти кра̄ве с Јаном? БК.

Он *ӣиса̄*ше сину у во̄јску Кр; *ѡћа̄*ше га Мӣћо окр̄оитӣ б̄уковачом Кр; Ка̄пи кр̄ви у обра̄зе *не̄ма̄*ше Се; Јако̄ *дӣиса̄*ше А; *Ра̄ћа̄*ше л ти ја̄буке? Сл; Ра̄дош *леж̄а̄*ше болесан Бој; *Држ̄а̄*ше дн̄јете за р̄уку Вел.

Ба̄ш *ѡра̄*смо ба̄шту А; *Дӣиса̄*смо пола̄ко да не не чӯју Вел; *Сӣја̄*смо са̄мо јес̄ење цвӣјеће Бож; *Ко̄ва̄*смо канту од ла̄стр̄е Кр; *Зна̄ва̄*смо ми за то̄ Пе; *Пом̄ӣња̄*смо ов̄е на̄ше несре̄ћнике Кр; Св̄у но̄ј *ӣљ̄е̄ва̄*смо Пеп; Мӣ *чӯва̄*смо стра̄жу Сл; Св̄и *леж̄а̄*смо у ла̄д За; *Држ̄а̄*смо га за прӣјатеља Ку.

*ѡра̄*сти вал̄а прӣје вре̄мена Бож; То̄ што *ӣиса̄*сти, ја̄ не би Се; *Дӣиса̄*сти ка̄ да хр̄чете Бож; Жесто̄ко им *кр̄ес̄а̄*сти Ђу; *Сӣја̄*сти ли тра̄ву? Ку; *Ко̄ва̄*сти ли на ов̄у на̄ковању? Се; *Зна̄ва̄*сти ли што о Ва̄сили, је ли ђе̄ жив? Кр; *Зна̄ва̄*сти ли да е Ш̄ћепан̄ умро? Сућ; Што̄ вӣ не *ӣљ̄е̄ва̄*сти? А.

Пӣса̄ју пӣсмо сину Се; *Дӣиса̄ју* пола̄ко, не зна̄м да л су жӣви БК; *Сӣја̄ју* дете̄лину Бож; *Зна̄ва̄ју* за игранку Сућ; Вӯле и Дӯшко *ӣљ̄е̄ва̄ју* забра̄нену пл̄есму; *Чӯва̄ју* ѓвце у Бал Бој; *Леж̄а̄ју* на под Вел; *Држ̄а̄ју* тӯђу ђецу Гр; Ма̄рковӣћи *држ̄а̄ју* ко̄ње Се; Го̄лубови *ѡћа̄ју* сутра за Београд ОБ; Бла̄гоевӣ јутро̄с *ӣра̄ша̄ју* колом-бо̄ћ За; Ва̄зда не̄што *броја̄ју* Сућ; *Броја̄у* до десет ОБ; *ѡра̄у* за ре̄пу Кр.

275. Код глагола I врсте паралелно срећемо наставак -а и -ија, с тим што се овај први знатно чешће употребљава:

ӣр̄ес̄а̄ — *ӣр̄ес̄а̄ше* — *ӣр̄ес̄а̄ју*; *ӣлет̄а̄* — *ӣлет̄а̄ше* — *ӣлет̄а̄ју*; *мӯза̄* — *мӯза̄ше* — *мӯза̄ју*; *в̄ез̄а̄* — *в̄ез̄а̄ше* — *в̄ез̄а̄ју*; *гр̄из̄а̄* — *гр̄из̄а̄ше* — *гр̄из̄а̄ју*; *ӣред̄а̄* — *ӣред̄а̄ше* — *ӣред̄а̄ју*; *бод̄а̄* — *бод̄а̄ше* — *бод̄а̄ју*; *ра̄стӣа̄* — *ра̄стӣа̄ше* — *ра̄стӣа̄ју*; *кра̄да̄* — *кра̄да̄ше* — *кра̄да̄ју*; *ӣеч̄а̄* — *ӣеч̄а̄ше* — *ӣеч̄а̄ју*; *ӣуч̄а̄* — *ӣуч̄а̄ше* — *ӣуч̄а̄ју*; *вуч̄а̄* — *вуч̄а̄ше* — *вуч̄а̄ју*; *сӣјеч̄а̄* — *сӣјеч̄а̄ше* — *сӣјеч̄а̄ју*; *вр̄ша̄* — *вр̄ша̄ше* — *вр̄ша̄ју*; *стӣрӣж̄а̄* — *стӣрӣж̄а̄ше* — *стӣрӣж̄а̄ју*.

Забележили смо и: *ӣр̄ес̄ӣја̄* — *ӣр̄ес̄ӣја̄ше* — *ӣр̄ес̄ӣја̄ју*; *ра̄стӣӣја̄* — *ра̄стӣӣја̄ше* — *ра̄стӣӣја̄ју*; *ӣлет̄ӣја̄* — *ӣлет̄ӣја̄ше* — *ӣлет̄ӣја̄ју*; *ӣред̄ӣја̄* — *ӣред̄ӣја̄ше* — *ӣред̄ӣја̄ју*; *в̄ез̄ӣја̄* — *в̄ез̄ӣја̄ше* — *в̄ез̄ӣја̄ју*; *ӣец̄ӣја̄* — *ӣец̄ӣја̄ше* — *ӣец̄ӣја̄ју*; *сӣјец̄ӣја̄* — *сӣјец̄ӣја̄ше* — *сӣјец̄ӣја̄ју*.

Примери:

Тр̄ес̄а̄ мӯрве Се; *Не ӣлет̄а̄* ништа; *Плет̄а̄* чер̄апе Сућ; *Мӯза̄* кра̄ве Вел. *Тр̄ес̄а̄*ше пра̄шину Бож; *В̄ез̄а̄*ше ја̄стук За; *Плет̄а̄*ше ц̄емпер; *Печ̄а̄*ше ра̄кију Се; *Мӯза̄*ше се добро ко̄за А.

Тр̄ес̄а̄ју ја̄буке; *Плет̄а̄ју* плетенице; *Кра̄да̄ју* свӣ Сл; *Мӯза̄ју* ѓвце Се.

Трѣсѣјѧ орѧе Кр; *Пеѣјѧ* раѣју Сл;
Трѣсѣјѧше малине; *Пеѣјѧше* лѣб Се;
Трѣсѣјѧју од зѣмѣ Кр; *Пеѣјѧју* компијере Се.

276. У неким глаголима III и VI врсте јотује се сугласник на крају основе:

шѡнѧ — *шѡнѧше* — *шѡнѧју*; *брѣнѧ* — *брѣнѧше* — *брѣнѧју*; *звѡнѧ* — *звѡнѧше* — *звѡнѧју*; *гѡнѧ* — *гѡнѧше* — *гѡнѧју*; *шрѣнѧ* — *шрѣнѧше* — *шрѣнѧју*; *шарењѧ* се — *шарењѧше* се — *шарењѧју* се; *румењѧ* се — *румењѧше* се; *румењѧју* се; *бѣнѧ* се — *бѣнѧше* се — *бѣнѧју* се; *ѣрѧнѧ* — *ѣрѧнѧше* — *ѣрѧнѧју*; *грѧнѧ* — *грѧнѧше* — *грѧнѧју*.

Примери:

Тѡнѧ све вѣше Сл; Млѡго *брѣнѧ* о ђѣци А.

Тѡнѧше у блѧто Бож; *Брѣнѧше* сѧмо о стѡци Бој; *Шарењѧше* се кѧ крѧва шарѣлѧ Се; *Вѡзѧше* тѡчек Сућ. *Тѡнѧју* у приче; *Брѣнѧју* о киши; *Гѡнѧју* Тѣрке Се; *Грѧнѧју* кѣћу Кр Стијовић Лекс.

Сугласници *с* и *з* остају нејотовани:

нѡсѧ — *нѡсѧше* — *нѡсѧју*; *донѡсѧ* — *донѡсѧше* — *донѡсѧју*; *кѡсѧ* — *кѡсѧше* — *кѡсѧју*; *вѡзѧ* — *вѡзѧше* — *вѡзѧју*; *ѣзѧ* — *ѣзѧше* — *ѣзѧју*.

Примери:

Нѡсѧ неке јѧде Бој; Вѧзда им *донѡсѧ* Гр; Брѣзо *вѡзѧ* Бој.

Нѡсѧше рѡбу А; Ђѣцу *донѡсѧше* Бој; Што бѡље не *ѣзѧше*? Ку.

Нѡсѧју на лѣћа Сућ; *Донѡсѧју* и на тѣзге Кр; Што не *ѣзѧју* свѡј нѧрод? Се; *Вѡзѧју* ђѣцу Кр.

277. Глаголи типа *ѣрѧи*, *брѧи*, *дрѧи* и сл. граде имперфекат и од презентске и од инфинитивне основе. Облици од презентске основе су чешћи:

ѣерѧ — *ѣерѧше* — *ѣерѧју*; *дерѧ* — *дерѧше* — *дерѧју*; *берѧ* — *берѧше* — *берѧју*; *ждерѧ* — *ждерѧше* — *ждерѧју*; *кѡлѧ* — *кѡлѧше* — *кѡлѧју*; *шѣлѧ* — *шѣлѧше* — *шѣлѧју*, али и:

ѣрѧ — *ѣрѧше* — *ѣрѧју*; *дрѧ* — *дрѧше* — *дрѧју*; *брѧ* — *брѧше* — *брѧју*; *ждрѧ* — *ждрѧше* — *ждрѧју*; *клѧ* — *клѧше* — *клѧју*; *слѧ* — *слѧше* — *слѧју*.

Примери:

Не *ѣерѧ* тѣ нѣкад Се; *Берѧ* јѧбуке Сућ.

Дерѧше сѣрѣште Гр; *Берѧше* јѧбуке Се; *Дерѧше* кѡжу Бож; *Шѣлѧше* не на прѣгу Шек; *Шѣлѧше* му пѧре Се.

Стѧлно га *ѣерѧју* БК; *Перѧју* л ти вѣш? За; Не *берѧју* тѣ пѣт Пе; *Шѣлѧју* ми брѧнѧ Сућ.

Прѧ вѣш; *Слѧ* му вѧзда пѧре Сућ.

Прѧше му нѡге Гр; *Слѧше* му пакѣте Вел.

Брѧју јѧбуке Се; Чѣсто ми *слѧју* писма Бож.

278. Имперфекат глагола *јѣс* (јести) гласи: *јѣнѧ* — *јѣнѧше* — *јѣнѧју* и *ѣјѧ* — *ѣјѧше* — *ѣјѧју*.

Примери:

Не *јећа* тога Гр; *Јећаше* мауне Бож; Зими *јећасмо* те јабуке Гр; Не *јећају* млого Сућ. *Ија* и ја по мало Се; *Ијаше* ли ти што? Сл; Не *ијају* мрсно Бож. Забележили смо: *Ијау* дѣтелину Кр.

279. Имперфекат глагола **велећи* гласи: *веља* — *вељаше* — *вељаше* — *вељасмо* — *вељасте* — *вељају*.

Примери:

Веља им да не идѹ Се; Ти ми *вељаше*, ал ја те не послуша Сућ; *Вељаше* ми Марица да то није друштво за мене Бож; *Вељасмо* му да е то добра ђевѳјка Бој; Не *вељасте* ми валā никад Ку; *Вељају* да е гора велика ту Гр.

280. Имперфекат глагола *мљаи* гласи: *мља* — *мљаше* — *мљаше* — *мљасмо*, *мљасте* — *мљају*, а од *мљавати*: *мљавā* — *мљаваше* — *мљаваше* — *мљавасмо* — *мљавасте* — *мљавају*.

Примери:

Мља од нега да си ти Се; *Мљаше* л ти ишта? Бож; *Мљаше* да нијесмо дошли Пе; Не *мљасмо*, валā Ку; Да *мљају* ишта, не би тако прошли Сл. *Мљавā* де ће ме послушат Пеп; *Мљаваше* да ће те пребит Пе; *Мљавасмо* да је боље тако Бож; *Мљавају* да нема никѳга Ку.

281. Имперфекат глагола *шћаи* гласи: *шћа* — *шћаше* — *шћаше* — *шћасмо* — *шћасте* — *шћају* и *шћа* — *шћаше* — *шћаше* — *шћасмо* — *шћасте* — *шћају*.

Примери:

Шћа да идѣм Цр; *Шћаше* ли ти продават имање? Кр; *Шћаше* да се шали Бој; Баш *шћасмо* да вечѣрамо А; *Шћасте* ли да се побийете? Ку; *Шћају* да издйжу Цр.

Шћа да ѳзмѣм водѣ Се; *Шћаше* ли ти ѳдит на воду? Се; Она *шћаше* да идѣ да пласти ливаду Сућ; *Шћасмо* да обрйшѣмо ѳбор А; Ви *шћасте* да идѣте, а ми ве ометѳсмо Сућ; *Шћају* ли ѳни ѳдит на свадбу? Се.

282. Имперфект помоћног глагола *бйи* гласи двојако: *бље* — *бљеше* — *бљеше* — *бљесмо* — *бљесте* — *бљеу* и *бйја* — *бйјаше* — *бйјаше* — *бйјасмо* — *бйјасте* — *бйјају* (забележено и *бйјау* Кр).

Примери:

Бље тада млада Кош; *Бље* млого болесна Ло; Ти *бљеше* у колијевку Пе; *Бљеше* јѣдан Владо; Чѣговић *бљеше* Лѣка? Бој; *Бљесмо* у ѳиву Бож; *Бљесте* веј отишли За; *Бљеју* добро Се.

Бйја заупио да ти нешто кажѣм Кр; *Бйјаше* л и ти тамо? Се; Најпотоњи *бйјаше* Брано Вел; Овсеница *бйјаше* дивно перје при лѣбу од лѣсковѣ рѣсѣ ОБ; *Бйјасмо* сви болесни А; Не *бйјасте* кот куће Се; Жабари *бйјају* страшљиви ка зѣчеви Кр.

АОРИСТ

283. Аорист је уз приповедачки императив врло живо средство приповедања. Гради се углавном од *свршених глагола*, и то, у поређењу са књижевним јези-

ком, са врло мало одступања. Примере наводимо по лицима, прво оне глаголе који могу имати једну основу, а потом оне који имају или могу имати две основе:

1. л. јд.: *Нађо* ову сушику Кр; *Нађо* свекра горе; *Дођо* уморан Бож; Ја *дођо* Ло; Ка му ја то *реко*, акнѹ Кр; Нѣј, *реко*, бѣгами; *Реко* му свѣ у брѣк; А шта ви *ођу*? — *реко*; Кад му *реко* да не мѣже, закоприѣ се; Ја му ништа не *реко* Бој; Ћути, *реко*, не виѣи Ко; Ја ти *реко*; *Реко* ти такѣ Гр; Шѣр ми направѣше *ѣим изидо*; *Знадо* да те *одит*, али *заборавѣ* казат Се; Док се ја *враѣи*, *они прођоше* Се; Ја *донѣсо*, а ви како гѣј *ођете*; Једва *изидо* уз овѣ кипин Сућ; *Клѣи* онакѣ уморан и *засѣа* кѣ *заклан*; Ја *узѣ* мало мѣса Бој; Ја дијѣте *узѣ* Бој; *Поглену* — свѣ бљѣжи Бој; Ја то *ѣу* Бож; Ја не *ѣу* шта *рѣче*; Ја *наилѣви* мѣј колѣмбоћ Сл.

Падо ево сѣ Бој; *Уиѣдо* у некакву рѹпу Ћу; Ја *сѣѣдо* да ју причѣкам Кр; А ја како *идѣм*, пѣ овако *сѣѣдо* Бој; *Сѣѣдо* ја Се; Ја *остѣдо* ж *ђѣѣом* Бој; Ја *остѣдо* на твоју рѣјеч Се; *Дѣдо* му онѣ што сам понѣјела Бој; *Дѣдо* писмо Мѣри; Ја *ипродѣдо* краву пошто-зашто Се; *Продѣдо* га Вукићу Кр; *Не знадо* да *ђеш* *ѣдма* да *наиђеш* Кр; *Умљѣдо* уради и бес тебе Ку; Ја *не умљѣдо* то сѣма Се; *Не смљѣдо* причат Бож.

Ја *засѣа* пред њѣме Сл; Ја *ѣсѣа* без ниђе ништа; Ја *ѣсѣа* на овѹ блѹзу Се.

2. л. јд. *Виђе* ли га какѣв је Се; *Сѣгоре* ли ју ти? Сл; *Рѣче* ли јој ти да *идѣ* на пазѣр? Пе; *Нађѣ* ли ју кот *кѹћѣ*? За; *Снађѣ* ли ју ти да ти саплѣтѣ *ѣѣмпер*? Се; *Прѣђе* ти порѣд мене кѣ порет гѹрскѣг грѣбља; Ти ме *ѣбѹче* Се; *Пѣсѣче* ли ти онѹ мѹрву? Се; *Слѣка* ли ме ти? Ку; *Сѣчѣка* ли га ти? Ко; *ѣкѹѣа* ли га ти? ОБ; *ѣбрука* не ти Цр; *Пѣсла* ли га ти да *кѹпи* *љѣб*?; *ѣсрамоѣи* ме валѣ Пе; Ти ме *ипрѣбѹди*; *Сѣши* ли ми ти онѹ *аљѣну*? *Добрѣ* и *ѣѣистѣи*; *Искидѣ* л ми ти онѣ *ѹзице*? Сућ; *ѣу* ли ју шта ми *рѣче*? Бож.

Не даде ми ти Бој.

3. л. јд.: Кр: Он *дође*; *Дође* она аламѹња Стѣнка, тѣ се тудије *исѣиѹиѣ* и *исѣриѣа*; пѣ *ѣјде* ка *вљѣтар*; *Виђе* ли колико она мѣчкоња *ѣирѣѣѣ* (појѣде)? Онѣ пѣмѣтно му *ѹмрије*; ОБ: *Дође* она зѹѣа Мѣлоша, тѣ ми *изѣртѣиѣли* *пѣре* и *ѣјде*; За: *Наљѹѣи* се на мене; *Пѣгледѣ* ме и *сѣѣде*; *Доѣрѣа* она; Онѣ кума-Мѣлово дијѣте *ѣсѣа* *ѣлно*; *Јурдисѣ* она *бѹдала* на мене; Се: *Прѣђе* ли овидѣје *јѣдан* талагѣнѣш?; *Наиђе* војска и *ѣѹѣа* свѣ што *нађе*; *Пѣбљѣже* колико гѣј мѣже; *ѣѣо* вијѣк *ипрѣжи* *ѣѣе* без ѣђе *ѣкѣг*; *Прѣђе* овидѣје *нѣѣи* *пѣс*; *ѣјде* војска; Она *се* *фѹкара* *ипрѣфѹла* порѣд мене; *Прѣфѹла* се *вѣлика* *пѣган* *пѣкрај* мене; *Прѣфѹѣа* *ѣуто* порѣд мене; Бој: *Дѣнесе* ми *ѣбрад* *пѣзив*; *Дѣнесе* онѣ *дѣкиѣе*; *ѹби* Радун зѣѣа; Пе: Штѣ ме *изгѣлиба* овѣкѣ, *пѣгани* *пѣсѣа*? Пе: *Гѣђѣ* ме Пѣро *јѣднѣм* *зунзуѣиѣѣм*, *замѣло* ми главу *рѣзби*; Он *исѣѣфѹѣа* *лѣвѣр* и *шѣѣ* да ме *ѹбије*; БК: *Пѹнѹ* *вљѣтрѣина*, пѣ ми *наведе* *сѣјѣно*; А: *Дѣнесе* ли ти *штѣ*?; *Враѣи* л ти *пѣгло*?; Вел: Оно *ѣѹѣе* и *ѹби* *мѣдрѣ* *пѣлѣмѣн*, *реко* — *ѣѣгибе*; *ѣ* *јѣј* *ѹмрије* *ѣѣѣк*, *ѣѣѣѣ* алаѣѹту на *мѣѹѹту*; *ѹзѣ* *јѣдан* *брѹмбѹластѣ* *кѣмѣн*, па га *гѣђѣ*; *ѣриѣѣи* ево *нѣѣи* *дѣн*; Сл: *Виђе* ли га Пѣљка? ЈР: *ѣу* ѣе ја *реко*.

Не могаде, *сирѣма*, *пѣрѣкаменѣт* ни *јѣднѣ* Се; *Дѣде* им Бѣг *ђѣѣу* Бој; *Извадѣ* *пѣртѣн*, те ми *даде* *пѣре* Бој; *Дѣведе* *пѣпа* да му *ѣитѣ* Бој; Бѣг га *ѹби* онѣ *дѣведе* онѹ *суѣиѣу* Кр; *Пѣведе* ме у *кѹћу* Бож; *ѹкраде* ми Мѣшѣѣа *бѣзмѣлѣтка* *нѣжиѣе* ОБ; *ѹфѣѣи* *сѣѣѣка* *мѣѣѣа* и *ѣѣѣде* га А; *Изде* ми *јѣзбѣѣѣѣ* *колѣмбоћ* А; *Пѣде* *кѣѣѣа*

Сућ; *Испаде* некакав дрэнго (трома и крупна особа) Кр; *Посље* испаде *добрo* Гр; *Отац* ме *даде* Гр; *Остаде* она аветуља; *Нестиаде* ми ракијѐ А;

Не *мога* дој Сућ; *Нестиа* ми брашна БК.

1. л. мн.: Кр: *Изгубисмо* главу идућн уз овo брдо; *Валa* се *нагладова*смо и *нажедова*смо; *Таман* се *йомолисмо* из горѐ; *Ми* се *одријесмо* радѐћи; *Найрaска-*смо се качамака и млијѐка и *oјдo*смо да *фaтa*мо рибѐ; *Срејдo*смо некакву ћечину; *Пушишисмо* Миша и Милана да се *мaло* тукну пa и *раздвојисмо*; Бој: *Ми* *йрнy*смо по најму; *Дoђдo*смо oђе; *Тy* *нађдo*смо Огъѐна покoјнoга мајку; *Писмо* му *йрaшш-*смо; *У* планину горѐ *oјдo*смо; Гр: *Извyкo*смо те *бaчисмо*; *Тy* *живисмо*; Стан остaо, пa га *довyкo*смо; Сл: *Ми* *дођдo*смо са жалбе; *Тy* ти ми *мaло* *сйависмо*; *Избa-*чисмо; *Пребачисмо* се тaмо преко косѐ; *Изидo*смо тaмо; *Одисмо* порет врѐла, пa се *сйушишисмо* нанјже; *Тy* ми једну нoј *ноћисмо*; *Ми* *дођдo*смо кот кућѐ; *Ми* *ода-*врйјесмо два-три дaна; *Знаш* како се ми *йобисмо*?; *Остйадосмо* ја и Тoмица; Шек: *Тришисмо* сѐдам дaнa.

*Не могaдo*смо прoј преко водѐ Цр; *Укрaдo*смо лубенице Шабaну Се; *Појe-*дoсмо му ручак Вел; *Изедo*смо га до кoсти Сућ; *Ми* им се не *дадo*смо Кр; *Не знa-*дoсмо oтѐ л oдит Тр; *Не смьедo*смо крѐнут нa њи Сућ;

*Не могa*смо дој прије Ко; *Јa* и Тoмица *остйa*смо Сл; *Лѐле* нaма кад *остйa*смо без оваквога брaта Кр; *Не смьѐ*смо узѐт парѐ Бож; *Не знa*смо га Пе.

2. л. мн. Се: *Нађдo*сти ли Мaру кот кућѐ?; *Прoђдo*сти ли порет кућѐ Баја Пивљанина?; *Обрaш*ти ли јабукѐ?; *Покосй*сти туђу ливaду; *Замyйшй*сти вoду; *Оћe-*лaвйсти од брига; *Остйрйгдo*сти ли oвце?; *Посйјaс*ти ли пшеницу?; *Посйјaс*ти ли колoмбоћ? *Кyйшй*сти столйце; *Покуйовaш*ти свѐ шгo *нађдo*сти; *Испросй*сти добру ћевoјку; *Не ойлeйшдo*сти плoт; Пе: *Ойлeйшдo*сти ли онѐ цѐмпѐре? *Наиђдo*сти на засе-ду; Сл: *Сашй*сти йстѐ aљйне; Ко: *Кудй*је *йрoђдo*сти? *Прошyђaш*ти се кa пaшчaд порѐд мене; Кр: *Закояш*ти ли га?; *Скyвaш*ти ли ручак? *Не ойрaш*ти сyђѐ;

*Једo*сти заедно нaко сте лyти Се; *Покрaдo*сти чоѐка; *Остйадo*сти дyго на игранку Ку; *Умьѐдo*сти лн нaј кућу? За.

*Умьѐш*ти ли дој? Цр.

3. л. мн.: *Доякaш*е му шћѐри и зѐтови; *Дочикaрй*ше (доселише се) из Бѐрaнa; *Налaжaш*е се и свѐ један дрyгoме *йовљѐровaш*е; *Нѐчи*је oвце ми *йoђрaш*е пшени-цу; *Млaдй* oјдoше; *Айерйсaш*е га и *сйaсй*ше; *Пѐчй*ше ме двa осйњака; *Пйлaд* се *разбљѐго*ше по шyми; *Почурyчй*ше (преморише) не овѐ годинѐ косйдбoм; *Онѐ* се двйје бyдале *йочурyчй*ше (потукоше); *Закурњaвй*ше некакав крдо; *Мйло* и *Мй-*лош се *мaло* *йрегнaш*е око водѐ; *Зайѐ*ше волoви и *йрекйдо*ше влaчѐ; *Удaрй*ше вy-кови Кр; *Найyцкaш*е пcа на мѐне; *Нѐмaш*е нйко до чистачйца; *Прoйшaрaкaш*е Тa-лијaни по чйтавој кући, али не *нађдo*ше оружѐ; *Раскaнй*ше се oблaци; *Расyкaш*е кућу и *найрaвй*ше новy; *Сaйшрй*шѐше ме овa ћѐца Се; *Замaкдo*ше y гору Цр; *Уљегдo-*ше у село и свѐ *oйљaчкaш*е; *Сушурйсaш*е ми се говѐда; *Трнyш*е (навaлише) бaлй-сти ОБ; *Тучй*ше се волoви насрѐт путa, пa се *учекрчй*ше; *Поћѐрaш*е ме Тaлијaни от кућѐ; *Кa* пaшчѐ ме *йрeвукd*ше; *Бoсу* ме *извукd*ше; *oмрчй*ше За; *Моблйсaш*е ме; *Једно* двaдѐс камиoнa *имaш*е; *Врaйшй*ше не; *Пушишй*ше и[х] кући; *Пребачй*ше не у срѐскй зaтвор; *Убачй*ше нaс петину; *Онй* *дођдo*ше; *И* oни ти *дођдo*ше за Зoру; *Oна* се тaмо *изгубй*ше; *Замркd*ше јyнaд Сл; *Закомакaш*е чoбaни; *Рекd*ше тy те свѐ да по-

касапѣ Гр; Чуше се пушке; Ово и стирјељаше; Сидише не краве; Ту се обретише; Зажмише ка Зелетину; Подрамеше се Бој; Муслимани се йомамеше; Ослободише не партизани; Наиђоше они; Партизани наиђоше; Реклоше — погинула Јела Вел; Оне не шћеше; Мене моји извадише Шек.

Ту доведше шездесѣт и пѣт свѣ лакшија криваца; Доведше ју; Поведше Зору Сл; Поведше ме у ту кућу комшиљачку За; Наједоше ли се они офуклиши? Поједше ђеца свѣ рѣпе попрдѣаче Кр; Поједше говно Се; Украдоше колѣмбоћ з гомилѣ Бож; Падоме ми напамѣт колачи Се; Наидоше ме праву-здраву Ко; Исидоше из Лијеве Ријекѣ Сл; Моје се йоудодоше; а твоје остидоше посећелице Се; Имидоше посла; Немидоше јагњѣди Се;

Појеше ме ка папшѣд Се; Појеше ме свѣдбе Кр; Украше ми ђеца колаче Се; Наидоше краве на гувно; Наидоше на воду да се купају Сућ; Остидоше у затвор Бој; Поудоше се ђевѣјке у село ОБ; Имаше рачуна да дадну Кр; Немаше времена да дођу Бож.

284. Забележили смо и примере с аористом од нескршених глагола, којима се, и у Васојевићима означава „вршење радње за једно одређено време у прошлости“²³²:

Ја га не ийиша баш кѣ; Он се ѣкрѣну к оним официрѣма; па виѣка Сл; Ја ѣјдо и не ийиша Се; Ја јо не ириѣа ништа Бој;

Они ме молише да пођем с њима; Они се врѣћаше прије времена Сућ; Ни се они врѣћаше; ни ... Шек; Они виѣкаше да не идѣмо; Они живѣше сиромашно; Они ђерѣше инѣт; Не шћеше се измирит; Они долѣзаше и на Бадѣѣ вѣче; Долѣзише л ви Мѣрковићи на славу? Се; Они ми ийсаше Сл.

285. Глагол виђети у аористу чешће гласи: виђо, виђосмо — виђостие — виђоше, али је забележено и нешто примера у облику: виђе, виђесмо — виђестие — виђеше:

Кад виђо от Полимља жѣне блѣжѣ Бој; Грѣза ме спѣпаде кад онѣ виђо ОБ; Виђо и ја кад се згѣгнуше Кр; Виђосмо паљѣвину на имање Се; Виђосмо стоку и чобѣне Бож; Виђостие ли пѣсѣ пред вѣрата? Пе; Виђоше ли те? Сл. Кад ме телѣд виђоше, зањѣчаше Бож.

Виђе л ти онѣ двоѣ? Виђе, валѣ Сућ; Виђестие ли лијеп ли блѣше младожѣња? Кр; Виђестие ли ливѣде покѣшене? Се.

286. Аорист помоћног глагола шћѣти најчешће гласи: шћѣ — шћѣ — шћѣ, шћѣсмо — шћѣстие — шћѣше:

Ја не шће сама; Ја шћѣ да плетѣм нѣћас Се; Ти ме не шће послѣшат Сл; Ти шћѣ да ме слѣжѣш Пе; Тако ми Бѣга га не шће ѣбит Бој; Шта јој шћѣ да се удѣ за њѣга? ЈР; Она шћѣ да интригѣ Се; Шћѣсмо да идѣмо на воду Сућ; Овѣ зѣмѣ не шћѣсмо држат свиње ЈР; Не шћѣстие свѣрати Бож; Шћѣстие ли ви да продѣѣте сѣјѣно? Се; Не шћѣше де попију чѣше За; Она не шћѣше с кравама ниђе Сл.

²³² М. Стевановић, *Аорист имперфективних глагола*. — ЈФ, Београд, 1966–1967, књ. XXVII, св. 1–2, 169.

Срећу се и облици: *шћѣдо* — *шћѣде* — *шћѣде*, *шћѣдосмо* — *шћѣдодостѣ* — *шћѣдоше*: *Шћѣдо* да лѣгнѣм Сл; *Шћѣде* ли тѣ попару? Се; *Не шћѣде* ту ђевѣјку Сућ; *Шћѣдосмо* на сѣдѣлку Ко; *Не шћѣдостѣ* сѣднѣт Се; *Шћѣдоше* да копају брѣзде За.

ПЕРФЕКАТ

287. Гради се од краћег облика презентѣ помоћног глагола *јесам* и глаголског придева радног глагола који се мења. Најчешће је у употреби, свакако, пуни облик перфекта:

Видѣм што *сам рѣдио* Бој, *Ишла сам* трѣ рѣзда Коњ, На поштѣње *сам* га *сиѣсио* Се, *Био си* са ш њѣма Бој, Два сѣна *си имѣо* Кр, Нѣшто *се клѣо* Се, Он је *погинуо* у мрчѣнке Бој, *Одѣли смо* ис Колашѣна дѣн Бој, *Држѣли смо* стѣкѣ Сл, *Турци су дѣшли* Вел.

Краћи облици перфекта се често употребљавају у приповедању (а) и клетвама и благословима (б).

а) Баба јена *била*. *Био* у Подгѣрицу напад на Талијане. Мѣјка ни тѣ *била* и ѣтац. Послѣ свѣтови *дѣшли*, те ме *довѣли* ѣје. *Гонѣли* ѣгуд, от Полѣмља, от Плава. Онѣ како *били* слѣму избачѣвали ис слѣмљѣча, пѣ по поду сѣдѣ, а онѣ постѣлѣ *закоѣли*. Овѣ ђѣцу *увѣла* ѣје без ѣѣкакѣ штѣтѣ. *Катѣишѣулирѣла* Југослѣвија. Тѣ стрѣц ми *имѣо* јѣнога сѣна. Свѣ кѣћу *покрѣо* црѣниѣм платном. *Били* ѣ Пѣћ, пѣ ѣгуд ка *били* на Чѣкор, урѣви се ѣутобус Бој. Наѣчиње тѣ мѣло колибѣ, те тѣ *зимовѣли*. Мѣјка ми и ѣтац *рѣдили*. Ў планину *остѣо* стѣн Гр. *Рѣдили* ѣѣћи ливѣде ѣ планину гѣре. Мѣјка *ѣирѣла* свѣ што е имѣла. Мѣјка ми *покуѣила* обѣћу и вљѣш. *Згѣћила* тѣ прѣт кѣћу куме-Ћѣнѣ. *Изазвѣла* кума-Ћѣну плачѣћи. *Дѣдѣла* да се обѣум, да се омрчѣм и обѣчем За. Мѣја мѣјка *имѣла* дѣсеторо ђѣцѣ. Мѣјка наѣша *родѣла* вѣлику ђѣцу Сл. *Ћѣрѣли* не Турци и *поѣѣли* Вѣлику. Послѣ се *врѣишѣли* ѣвѣје — врѣѣме албанскѣ *било*. Трѣ гѣдине *иѣѣчкали* не Турци Вел.

б) Жѣва *била*. Бѣже му *се ѣста позлѣишѣла*. *Не дао* Бѣг Се. Ћѣволи га *изѣли*! Свѣ му *се омрчѣло*! ѣгањ те *сѣржѣо*! Кр. ѣгањ те *сѣгорѣо*! Мѣчке ве крљѣма *убѣле*! Бѣг те *убѣо*! Се. Грѣм га *погѣдио*! Сућ. Грѣм те *убѣо*! Рѣја га *убѣла*! Бож. Кѣћа му *се искоѣла*! Свијѣћа му *се уѣишѣла*! ѣба му ѣка *исѣла*! Змија га *иѣчила*! Срце га *ѣдрило*! *Био* му злѣпѣт! Трѣг му *се зѣшро*! Кѣсти му зѣмља *истѣурѣла*! Сл.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

288. Плусквѣмперфекат се гради од перфекта или имперфекта помоћног глагола *биши* и глаголског придева радног глагола који се мења.

Примери:

Зблѣг наѣш ѣдовлѣн тѣ пѣт *побљѣгѣ био*; ѣтлѣн је *био побљѣгѣ* по нѣћи Гр; ѣтац је *био* нѣкако *остѣѣрао* Шек; Тамѣн *се* Душка *била* онѣ пѣт *ѣдѣла*; *Рѣдио се био* Вѣкота Сл; *Нијѣсмо били зѣнали* за ѣѣга; Како *смо били* мѣ ѣдовлѣн *побљѣгли* ... Тѣ пѣт *смо побљѣгли били* свѣ чѣлѣд Гр; *Били* мѣ слѣму *избачѣвали* и-слѣмљѣча Бој; *Љѣћи су били побљѣгли* Шек; Сѣдамнѣс кѣла *били* жѣта *зарѣдили* Бож.

Ја бљѐ обољѐла от фрўса Се; Тї бљѐше веј оїишла Сућ; Ђевѓјка овѧ најмла-
ђѧ нѧ бљѐше настїѧјѧла Бој; Он бљѐше оїишѧо у Пѧћ А; Он га бљѐше куїовѧо Се;
Бљѐше ју очїстїио прїје нѓ сам дошѧо Бож; Зѓрка бљѐше ѓмрла прїје; Ђѧци пре-
скѧкѧли, па ми бљѐше закїсло Кр; Бљѐѓ срушїли и темелѓ Сл; Они и бљѐѓ прѓдѧли
прїје нѧс Пе.

Дѓћѓше да ме зовѓ, а јѧ бїјѧ оїишла Се; Она бїјѧше ѓосїјѧла сѧма Бож;
Кѓм-Милан га бїјѧше прѓдоѧо Ђу; Мїло бїјѧше ѓокосїо Пе; Они га бїјѧју укрѧли
Сућ.

ФУТУР I

289. Када се помоћни глагол налази иза глагола с инфинитивним завршетком на *-иш*, бележимо у футуру облике идентичне онима у књижевном језику, осим, наравно, фонетских промена карактеристичних за говор Васојевића:

Кад за́пнѧм, *шїрѧжїћу* ти Бој; *Пїишѧћу* Зѓру; *Одїћу* јѧ с тѓбѓм Сл; *Вїћѧћу* сѓтра Бож; *Дѧћу* ти ју Пе; Пѧзи, *ѓоломїћеш се* Сућ; *Прочїишѧшѧ*, не бѓј се ОБ; *Убїшѧ* ти Бѓгдѧна За; *Донїјешѧ* они пѧре Се.

Глаголи на *-ћи* задржавају свој измењени фонетски лик, па у футуру са помоћним глаголом на крају гласе: *Нѧјћу* ти јѧ Сл; *Рѧјћу* ти да нїко не чѓјѧ Бож; *Дѓјћу* ујутру Ку; *Дѓјћу* у субѓту, ако бїдне лијѧпо вријѧме; *Прѓј* ће ти лѧто Бож; *Дѓјшѧ* и ѓни ОБ.

Енклитика *ше* и негирана форма *нѧше* долазе у 3. л. множине: *Прочїишѧшѧ*, не бѓј се ОБ; *Убїшѧ* ти Бѓгдѧна За; *Донїјешѧ* ѓни пѧре Се; *Дѓјшѧ* и ѓни ОБ; Они *ше дѓј* сѓтра Бож; *Нѧше* ме *зѧшеј* [затећи] За; *Нѧше дѓј* Се; *Нѧше да оїићу* да догїѧју стѓку БК; *Нѧше* га *нѧшас* Се; Уићїте, *уїсше* и ѓни Се; *Нагнѧше* ме да намѧкнѧм конѓпец нѧ грло Вел.

Ситуацију као у књижевном језику бележимо и ако се помоћни глагол налази испред глагола који се мења: Јѧ *ћу* јѓј *дѧш*; Јѧ *ћу* ти ју *дѧш* Сл; Сѧмо овѧ *ћу* ти *рѧј*; И тѓ *ћу* ти *исїрича* пѓсије; Јѧ *ћу* јѓј *ѧлѧш* Бој; Тї *ћеш оїиш* А; ѓни *ше дѓј* сѓтра Бож; *Нѧше* *дѓј* Се.

290. И у говору Васојевића инфинитив се понекад замењује конструкцијом да + презент: ѓпет *ће* нѧко да *ѓмрѧ* Гр; Ако га не дїрнѧш, *нѧће* тѧбе да *дїрнѧ* Сл; Мї *ћемо да* ве *ѓѓшїшїмо* кући Сл; Мї *ћемо да* ве *сїрїјѧѧмо* Сл; Тѓ *ћу да рѧчѧм* да е фїно.

Ипак, знатно су чешћи облици с инфинитивом: Јѧ *ћу* ви *кѧза* Бој; Причѧкѧ док се авизѧм (обавестим), па *ћу* ти *рѧј* Кр; Изгѧзїћѧмо и *изгїбѧш* обѓћу ОБ; Тї-јесно *ће* ти *бїш* Сућ; Дѧнас *ћемо кѓсїш* Гр; Јѧ *ћу* јѓј *дѧш* За; Јѧ *ћу* ти ју *дѧш* Сл; С тѓм бѓљкѓм *ћу умрїјеш*; *Нѧћу* га *наѓдїш*; *Нѧће* те *ѓослѓшїш* Кр; Крш *ће завлѧдѧш*; Сѧмо овѧ *ћу* ти *рѧј* Бој; Тї *ћеш оїиш*; Јѧ *ћу* и[x] *ѓошрѓшїш*, а тѧбе *ћу лѧгѧш*; Јѧ *ћу ѓљѧвѧш* Кр.

291. Као што се из изнесених примера види, у 3. л. множине футура I употребљава се енклитика *ше*, форма којѓ одговара пуни облик *ѓшѧ* (уп. стсл. **ХОТѧТѧ**), што значи да овде није дошло до аналошког уопштавања фонетизма са

(-)ћ- (*ће, оће*) из осталих лица презента. Истина, и енклитика *ће* за ово лице чује се данас у Васојевићима (нпр. *ипројће, дојће*), а њом се одликује говор млађих носи-лаца говора.

ФУТУР II

292. Сасвим су обични облици футура егзактног: Ако *биднѐм мѡгѡ*, посијѡ-ћу и мѡлко рѡжи Се; Вѡшѐ овакѡ неће бит, ако ја *биднѐм жив* Кр; Оплетѡ ми кад *биднѐш мѡгла* Бој; Мѡже неко да докаже милицији е ѡмѡш пушку ако данас *биднѐш ѡуцао* Бож; Кад *биднѐш дрѡ* кожу, пѡзи да ју не посијѡчеш ОБ; Јѡ ћу ви кѡза ако *биднѐ дошла* Бој; Дѡј ће кад *биднѡ мѡгли* Сућ.

Значење футура II исказује се и облицима презента свршених глагола: Ако *знѡднѐм*, ја ћу ви кѡза Бој; Ако ју *дѡднѡ*, добрѡ е Сућ; Врнѡће се кат *ипродѡднѡ* Се; Дѡће ако *имѡднѐ* Се; Кѡку тебе ако те *ѡознѡднѡ* Пе.

Нисмо забележили у овом значењу глаголске облике с префиксом *уз-* (*успѡшем, успѡревам* и сл.), познате неким суседним говорима.²³³

Да напоменемо и то да је у говору Васојевића позната конструкција простог облика футура глагола *бићи* и радног глаголског придева, типа: *Биће да е дошла* Се; *Биће да е зѡсиѡ* За.

ПОТЕНЦИЈАЛ

293. Поред честих облика за множину *бисмо, бисѡе, бисѡе*, у говору Васојевића долази и до уопштавања форме *би* за сва лица.

1. л. једнине:

Ка сам гѡј одѡла, *сврнѡла би*, те се испљѡчи; *Убио би* те сѡд; Магѡре би *ѡзѡла*, те догна дрѡ; Дѡвно би ја *била* низ Бродарѡво; По пѡт путѡ би ја *дѡнијѡла* Бој; Да није згѡдан, *не би* га *ѡзѡла*; Не знам шта би *рѡкао*; Јѡ би *ишла* чѡсто, ал не мѡгу сѡма; Штѡ *би се ѡкајѡла*? Шек; Јѡ би сѡтра *довѡ* нѡвѡ; *Дѡо* би ти ју да је пѡт факултѡта завршила; Јѡ би те *ѡслѡшѡла* Сл;

2. л. једнине:

Тѡ би га *довѡла* сѡ злом Се; Тѡ би *видѡ* кѡко е тѡ Ло; Тѡ ме *не би звѡо*? Се; *Тѡ би* тѡ *сѡиѡ* врчѡбућѡицѡ (на брзину) Кр;

3. л. једнине:

ѡна би ми *рѡкла*; Ако би што *мрчило* се и саплѡло од рѡкѡј; Фѡрбали у мрѡкѡ бѡју да га *не би узѡмѡли* вѡјсци; *Не би ѡмрѡ* да му не читѡ; А ѡн би се свѡ *смѡјѡо* Бој; А чѡљѡд би *рѡкла* Ђу; Свѡ би ме глаѡа *бољѡла* кѡко би ме *измѡшѡво*; Кѡ би ти тѡ *исѡричѡо*; Мѡјка би ми *сѡвѡла*; Прије Петрѡва дѡна би све *коѡла* Гр; С Вѡкотом би се *ѡкрѡнисѡла* нѡјѡ Вѡсојевичкѡ; Њѡму *не би* чѡек трѡес гѡдѡнѡ тѡда *шѡриѡ*; Мѡжда ѡму *не би* ни *ѡло* нам да се жени; На мѡј рѡд, на мѡје тѡгло никѡме *не би дѡла* Сл; Сѡкоѡ би *шѡло* да живѡ фѡно Вел;

У 1. л. множине бележимо облике *бисмо* и *би*:

²³³ Исп., нпр., Пижурица Колашин 169, Петровић Врака 216, Николић М. Полимље 490 (ретко).

Мї бисмо дошли; Шћели бисмо, како нє Сућ; Нє бисмо то умљели; Мї бисмо рўчали Се; Да слетимо нїза страну, свї бисмо тў изгїнули Пе; А, да бї да се дострнемо до копрїва, сїасїли бисмо се Кр; Да нїје бїло ђеда, їдмрли бисмо од глади За. Да се пїтам, одмā бїсмо їросїли онў зельооку ОБ; Одїли бисмо у њїву да нїје суво Сућ; Шћели бисмо да идемо код комшије Бож;

Мї би заредїли у Враешгїцу; На Трїичїн дāн їосїјали би колѓмбоћ Сл; Лўк би їосадїли; Нє би имали нѓ ми ѓтац їди за Пєћ; От Петрѓва дāна би їдчели Гр.

У 2. л. множине употребљавају се *бисте* и *би*:

Тѓ бисте вїћели како е тѓ Гр; Нє бисте ме слажали? Се; Нашли бисте по нєкога о-свѓгтє Сл; Прольєне да задѓцнї, шта бисте радїли? Бож; ... пā бисте се мањє свдїћали Кр; Знам да бисте окречїли, ал ви нїје дāло врїеме Пе; Знам е бисте дѓнїјели жїта, нѓ нїјесте имали нā шта Се;

Вї би їшли? Сућ;

У 3. л. множине такође се чују две форме — *бише* и *би*:

Да сам им рєкла, мѓжда бише и дошли Се; Дєсе гѓдїнā бише тѓ ђеца носїла А; Дошли бише да мѓгў Се; Нє бише досађивали да су мѓгли ископат бўнār Сућ; Они бише ми кāзали, ал су мїслили да знам А; Просєкли бише шўму, ал нє да комшија ОБ.

Пўно би ме їйїтали; Нєкї имали би вечєру За; Дошли би да мѓгў Бож; ... да га нє би узїмали вѓјсци Кр.

294. У Васојевићима је, као и у њима суседним говорима²³⁴, обична модална конструкција *било* + *инфинитив неког глагола*, којом се казује радња коју је у сопственом интересу требало да врши или изврши субјекат (односно у негативним реченицама радња коју није требало вршити односно извршити):

Тї бїло їазїи, пā се нє би ударио Кр; Они бїјажу рўчали. Ако су — бїло дѓј на врїеме Се; Дѓбила сам јединїцу. Ако си, бїло учїи Бож; Мї смо се досађивали. Ако сте. Бїло и вї дѓј Сућ; Бїло се и тї нашєгнуи кā јā Се; Тї нє бїло одїи бѓса, пā се нє би убѓла ОБ; Рāнко ме вўчє за кѓсу. Нєка га, нє бїло га дїрати Бож.

ИНФИНИТИВ

Познато је да су облици инфинитива на подручју зетско-сјеничких говора претрпели знатне гласовне промене. Ради се, пре свега, о редукацији инфинитивних завршетака *-и* и *-ћи*. Те промене су захватиле и говор Васојевића и оне се свѓде на следеће.

295. Глаголи на *-и* доследно долазе у инфинитиву без крајњег *-и*: Немѓ брїжїи о рўчку Се; Нєј тї мєне лāко забрѓи Кр; Крш ће завладати; Јā ћу јѓј їлāћати Бој; Од рāта се пѓче ѓт камена зїдати Гр; Тї си пѓчео будалати Цр; Немѓ буйїи изнебуа Сућ; Пѓчео се варакати окѓ кућє Бож; Ол вїћети има ли сѓли у продāвницу? БК; Немѓ ми тѓ вїкати Бој; Немѓ вїрети око врāти Се; Ол ти дāнас дѓдїи код мєне? За; Ол жєњети тў пшєнїцу? Шек; Кā ћеш здїзїи с планинє? Вел;

²³⁴ Исп., нпр., Пижурица Колашин 170 и 210, Вуковић П-Др 99, Пешикан СК-Љ 204–205, Николић М. 493 (бїо + инфинитив).

Ол *имаи* врѐмена? Пе; Ова̄ ће ц̄ио д̄ан̄ *ја̄ша̄и* на мѐне Се; М̄ор̄амо *комӣна̄ти* ова̄ кукуруз Се; Ја̄ ћу и *по̄шр̄ошӣти*, а тебе ћу *ла̄га̄ти* Сућ; Нем̄о *љ̄ошӣтӣи* по др̄уг̄и п̄ут Се; Оће л *м̄р̄кн̄ӯи* у ше-с̄а̄ти? За; Нем̄о *њ̄ире̄и* ц̄ио д̄ан̄ у те̄ њ̄гле Ћу; Ол *ора̄и* т̄у њ̄йву? А; Ја̄ ћу *ӣљ̄е̄ва̄и*, а ти како г̄о̄ј о̄ј ОБ; Иа̄ко је свѣтац, ја̄ ћу *раб̄о̄ӣа̄и* Пе; С̄ун-це ће *сӣја̄ти* и бес тебе Се; Нем̄о *зай̄ра̄ја̄ти* та̄мо Пе; Треба̀ла би *ӣка̄и* он̄ӯ ћеба̀д Ћу; Ол *го̄ш̄д̄вӣи* г̄о̄т̄ов за ручак Се; Оћу те *ф̄ӯкн̄ӯи* па да ћу *ӣӯкн̄ӯи* Се; Увӣ т̄у лампу, е ће *цӣкн̄ӯи* Пе; М̄ор̄ам *чѐмӯја̄ти* кукуруз А; Нем̄о *шла̄ја̄ти* тудӣје Сућ.

296. Глаголи на *-ӣи* могу да се јаве без инфинитивног наставка, тј. да се сведу на инфинитивну основу без обзира на положај у реченици:²³⁵

Ол *оди* на славу? Се; Ол *ра̄ди* на он̄ӯ шта̄лу? Се; Ол ти *учи* данас? Се; Не м̄огу *чӯва* данас Се; Ол *оди* на воду Сућ; То̄ ћу ти *ис̄ӣрӣча* по̀сӣје Бој; *Уда̄* се нећу и нећу Бој; Нем̄о ми *по̄иреч̄ӣва* очи Бој; Ја̄ ћу ти *ӣрӣча* ка̄ко е б̄ило А; М̄оже *бӣ* пам̄тиш Гр; М̄оже *бӣ* да знаш Гр; М̄оже *бӣ* да си га и ти чӯо Гр; Не могӯ се *вра̄тӣи* љ̄уди гл̄адни Сл; Да ми је *сӣа̄си* он̄ӯ Сл; Ништа о то̄га *до̄би* не мож За;

Како ме м̄ож *ост̄ӣа̄вӣ*, ја̄до Бој; Нем̄о ми то̄ *вӣка*, м̄оже мѐне п̄уна кућа б̄ит Бој; Нијесӯ се м̄огли *сӣа̄си*, стр̄ӣјељани су Бој; Ја̄ ти је данас нећу *чӯва*, па цркни Сућ; Куку, мрче, нем̄о нико̄ме *ӣрӣча*, затворит̄е те Сућ; Ја̄ не знам ка̄ ћу *бӣ*, нећу ја мр̄ӣјет још Сл; Ада м̄оже се *о̄ж̄ени*, како не м̄оже Сл; Да ју пита̄м, оће л те она *уз̄е*, па да ти р̄еч̄е оћу или нећу Сл;

Нем̄о те ми кућу *зай̄а̄ли* Бој; Не м̄огу на врата се *ӣом̄оли* Бој; Оћете л *св̄ра̄ӣи*? Бој; Турци удари, те ш̄ћели ју *зай̄а̄ли* Бој; Ја̄ данас нећу *ра̄ди* Се; Им̄ала сам и *ӣогин̄у*! Се; Неће се нико̄ вратит, св̄е ће се *ис̄ӣрода̄ва* Се; Не мисл̄им ја̄ колико ћеш ти *ӣра̄ја̄* Се; Ол ме *уз̄е*? За; Отац ми не да̄ ни *ӣом̄ену* За; Сто̄ динара нӣје м̄огла *уз̄е* Сл; Шта̄ ћу ти *ӣрӣча*? Вел; Та̄та не да̄ *ӣом̄ену* Гр; Нӣјесам м̄ло̄го како се м̄огло *ш̄е-глӣ* Шек.

Подједнако често се употребљава инфинитив на *-ӣи* и инфинитив на *-о̄*. Њихова дистрибуција је факултативна — исти говорник ће употребити инфинитив са *-ӣи* и онај без њега чак и у оквиру исте реченице:

Како ме м̄ож *ост̄ӣа̄вӣ*, ја̄до, и он̄о дӣјете *ост̄ӣа̄вӣӣи*? Бој; Ја̄ не знам ка̄ ћу *бӣ*, нећу ја̄ *мр̄ӣјетӣ* још Сл; Неће се нико̄ *вра̄ӣӣӣи*, св̄е ће се *ис̄ӣрода̄ва* Се.

297. Глаголи на *-сӣи* (< *-сӣӣи*), с обзиром на судбину финалних сугласничких група у овом говору (в. т. 149), доследно губе завршно *-ӣи*: Ол *ј̄ес* данас? Бож; Ти ћеш св̄о̄е *до̄јес* Се; Ол *ӣо̄јес* то̄ да се не бача̄? А; Нем̄о *к̄ра̄с* Сућ; Не см̄ӣјем остав̄ит у кућу, е ће ме *ӣокрас* Пе; М̄ор̄ам ово̄ *о̄йрес* А; Оли *ӣл̄ес* чара̀пе? ОБ; Оћеш ли ми *ис̄ил̄ес* бл̄узицу? Бож; Рекла̄ сам да ћу *о̄ил̄ес* БК; Оћу л *о̄ӣр̄ес* крпа̀ру? Бож; Оћу л *о̄ӣр̄ес* јабуку? Се; Почѐла је пшеница *ра̄с* Гр. М̄ор̄ам *ом̄ес* дво̀риште²³⁶ Сућ. Исп. и примере у т. 149.

²³⁵ Ова особина захвата шири балкански простор. Јавља се, нпр., у одређеним синтаксичким позицијама, и у неким бугарским и македонским дијалектима. В. о томе у Рада Стијовић, *О једном ӣӣ-ӣу редукованог инфинитива у неким зейско-сјеничким говорима с освр̄том на ста̄ње у бугарском и македонском језику*. — ЈФ, књ. LXIII, 199–206.

²³⁶ У Васојевићима је уобичајено рећи *бр̄ис̄а̄ӣ* (кућу, дво̀риште, гувно и др.). Ређе је *м̄ес(ӣи)*.

Појаву крајњег -з код ових глагола, унетих из других облика, коју бележи Стевановић, забележили смо и ми: Ол муз ђвце данас? Се; Ја ћу ђдмуз краве Кр; Ол ђгриз јабуку већ једном? А; Драгица ће ми се данас ошворз цио дан Се; Немо се ти случајно уврз у то ОБ.

Глаголи чија се основа завршава на уснени сугласник такође губе завршно -ш, а сугласничка група -ис се не упрошћава: грџис, ђгреис, изгреис, загреис, нагреис, назџис, искџис.

298. Глаголи на -ћи такође губе крајње -и, а -ћ се мења у -ј (исп. т. 111): Ол ђђј нђнас да седимо? Пе; Ол ђђј са мнђм? Се; Мђж ли ђрђј овудђје? Ђу; Како ћеш ђжљеј из тога дђга? За; Дђ ли ћеш наљеј покрај мене? Сућ; Не могу јђ ђдит код ђђга е ће ђђбљеј од мене Се; Рђј ћу ти дђвечђ А; Нђ мож ђшеј од ђђга Бож; Ол шљеј с тавђна? А.

299. Обичан је инфинитив (-ис (ићи): Оли ис са мнђм? Се; Требао би изис из те ђивђ више Сућ; Заљђтиће, нђ да ли ће изис иж ђђга ОБ; Мђрам га обис Ку; Треба обис ливђду Пе; Мђрам ошис да кђпим Бож; Требђм сис до кђма Се; Нијђсам кђдар сис низ овђ страну За; Нђћете мђј сис по овомђ лђду Кр; Мђрам сис с јабуке да покђпим што сам отрђсла Сл; Могђсте ли сис нис тђ страну? Бож; Мђжете наис на заседу Кр; Сђд мђжеш ошис да ти извђдђ зђб ОБ; Оставђиће свђ и ошис нђкуд ђ свијет ОБ.

300. У једном броју примера суфикс за имперфектизацију глагола -ива- развија се у -ијева-: Немђ ђрошијеваш од једнога до дрђтога Се; Мђрам ђрошијеваш јђрган За; Требђ ђрошијеваш сђкђу, па ју ђнда шит на сигђрно Се; Оћете л ми зашијеваш тђ ђђпове? БК; Зашијевђ то што пажљивђје Кр; Ол ми рашијеваш тђ блђзу? Кр; Ол ойшијеваш овђ тђпих? Припђзи то днђјете док спђва, ко тебе ће се ойкријеваш Сућ; Оћемо л ђокријеваш кђћу? Сл; Ол се ти омијеваш јђтрђс? Бож; Ол омијеваш тђ рђке? Се; Прежђијевајђ говђда ОБ; Ђђ ћеш ноћијеваш? Нђћу се јђ тђмо снебијеваш да ђдђм без ништа Сућ; Оћемо л ђочијеваш, уморђо сам се За; На овђ грђбље ђочијеваш ђђлики ђђцки бђнови Кр; Јђ ћу ве тражит, ви ћете се сакријеваш Сл; Опђри тђ сђде да се не закорђјевајђ Бож; Ако ћнкаре ђдмђ не опђрђш, онђ тоз закорђјева Бож.

Суфикс -ива- забележили смо у следећим примерима: Бој: Свђ кђће се ђо-сђаљђвђше; Слђму избачђвђли; Немђ ми ђђпрђчђва ђчи; Мђне није ђогледђвђо; Гр: Није се ужђвђло; Они су е награћђвђли; Такђ смо назђвђли; Сл: Кђга ђрозђвђм, нек излђзи; Није нико завирђвђо. Кр: Тако ти бђга — не закурђвђ вђздђн. Немђ ти мене залажђвђаш; Нђмђ више кђга ни залшијеваш.

У ретким случајевима бележили смо суфикс -ива- на месту обичнијег -ава-: Тђ ме сђашијђло Бој; Завршијђли четђри рђзрђда Гр; Табђу смо ту уђошребђљђвђли Гр; Ђто такђ су не кажњђвђли Гр, али и: У Плђв отђдни, те доносили, па се сђашијђли Се; С водђм смо се сђашијђли Сућ; Сђашијђло не је то што смо имђли близу јђз За; Мђ смо свђ завршијђли на врђјеме Бож; Јђ то нђвђ нђћу уђошребђљђвђаш Се; Кажњђвђаћу га за свђкђ грђшку Пе; Кажњђвђа ме и кад не трђбђ Сућ.

301. Инфинитив се у говору Васојевића доста добро чува, и то нарочито у футуру I (*Jā ћу ви кáза*), затим у императивним реченицама с одричном речом *немо(ше)* (*Немó ју дírаиш; Немо́ше што збóрйиш*), у безличним конструкцијама с прилошким предикатом (*Лáко је сáт иáметйовáиш; Тéшко бљéше сйáиш испрэд њй*), као и у извесном броју *йосебних инфинитивних конструкција* специфичног значења (*Тй нэ бйло одйиш бóса пá се нэ би убóла; Да ми се бй дóбрáиш до Колáшй-на*). Често се јавља и као семантичка и синтаксичка допуна глагола непотпуног значења у функцији другог дела сложеног предиката (*Мóрам ово дírес, Не смй-јем му дáиш пáре; Пóчео се вáрáкáиш око кўћё*). У свим овим случајевима инфинитив може бити замењен *да*-конструкцијом.²³⁷

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВИ

Глаголски придев радни

302. У вези с овим глаголским обликом може се рећи да нема разлика у односу на књижевни језик, осим оних које се тичу фонетских појединости карактеристичних за говор Васојевића. Гради се додавањем наставка *-о*, односно *-ао/-а*, *-ла*, *-ло*, *-ли*, *-ле*, *-ла*. О наставцима мушкога рода *-ао* и *-а* и њиховој дистрибуцији било је речи у т. 36 и 38. Наиме, група *-ал* дала је рефлекс *-ао* на целој испитиваној територији, док је стара група *-ъл* прешла у *-ао*, па прогресивном асимилацијом дала *-а* у Горњој нахији, Лијевој Ријеци и Велици, а у Шекулару је ова група дала рефлекс *-ао*, који је остао несажет. Илустрације ради наводимо нешто примера:

дошá — дóшла — дóшло, дóшли — дóшле — дóшла, сйшá — сйшла — сйшло, сйшли — сйшле — сйшла, мóгá — мóгла — мóгло, мóгли — мóгле — мóгла, дйгá — дйгла — дйгло, дйгли — дйгле — дйгла, рáсйá — рáсла — рáсло, рáсли — рáсле — рáсла — Нах, ЛР, Вел.

дошáо — дóшла — дóшло — дóшли — дóшле — дóшла, рёкао — рёкла — рёкло, рёкли — рёкле — рёкла, мóгао — мóгла — мóгло — мóгли — мóгле — мóгла Шек.

У одељку о *јáшу* (т. 30) било је речи о наставку *-ио* у коме је и добијено од *ѵ* испред *о* (< *л*), тако да се у Васојевићима јавља:

жйвйо, волийо, оболйо, сйо, йо (јео), *изйо, изгорйо*.

Облици радних придева осталих глагола гласе:

говорйо, -ла, -ло, носйо, -ла, -ло, брййвио, -йла, -йло, уфáшйио, -йла, -йло, удáрио, -йла, -йло, мáшио се, -йла се, -йло се, йўшйио, -йло, -йло, рáнио, -йла, -йло, мйслио, -йла, -йло;

йзео — йзёла — йзёло, йдйео, -ёла, -ёло, довёо, -ла, -ло, одвёо, -ла, -ло, йровёо, -ла, -ло, йовёо, -ла, -ло, йдчео, -ёла, -ёло, ойлёо, -ла, -ло;

²³⁷ О томе у којим синтаксичким позицијама и у којој мери се чува инфинитив у говору Васојевића в. мој рад *Прилог познавању уйшребе инфинитива у данашњем говору Васојевића* — 36ФЛ, књ. I, 875–885.

брїнуо, -ула, -уло, дой̄ануо, -ула, -уло, сазуо, -ла, -ло, шей̄нуо, -ла, -ло, йогїнуо, -ула, -уло, крѣнуо, -ла, -ло, йовр̄нуо се, -ла, -ло, ч̄уо-ч̄ула-ч̄уло;

брао — др̄ала — др̄ало, йис̄ао — йис̄ала — йис̄ало, смӣјао — смӣјала — смӣјало, ковао — ков̄ала — ков̄ало, њ̄евоао — њ̄ево̄ала — њ̄ево̄ало, чий̄ао — чий̄ала — чий̄ало, б̄љ̄еж̄ао — б̄љ̄еж̄ала — б̄љ̄еж̄ало, др̄ж̄ао, др̄ж̄ала, др̄ж̄ало.

Глаголски придев трпни

303. Репартицију наставака -н(-) и -ш(-) код глагола чија се инфинитивна основа завршава самогласником -а- илуструју следећи примери:

др̄ано Се Бој, узор̄ана Бож, н̄еор̄ано Се Сућ, ш̄кано Гр, ш̄кано Се, њ̄з̄ај̄кано-Гр, в̄езан Сућ, зав̄езан Кр, одв̄езан Бој, разв̄езан Се, угр̄ијан А Се Гр, ир̄ано Сућ, д̄ир̄ана А ЛР, ӣсир̄ано Се Вел, за̄ир̄ано Се, н̄еойр̄ан Се, б̄рано Се, убр̄ано Сл Сућ, ӣд̄брано Кр, зв̄ани Се, ӣд̄зв̄ани Сл А, кл̄ано Сућ, за̄кл̄ано Вел, ӣд̄кл̄ани Вел Пеп, ӣйс̄ано ОБ, за̄ӣйс̄ано Кр, най̄йс̄ано Гр, ӣсий̄ано Се, сӣјан Ко, ӣосӣјана Бож Кр, ӣросӣјано Се А, нам̄азан Кр, зам̄азана Се, ум̄азана Пе, орган̄изован Сл, да̄вано Сућ, ӣрод̄авано Бож, на̄ћ̄еран Сл, ӣш̄ћ̄еран Бој, ӣдрав̄ан Се, ӣзрав̄ан За, зид̄ан Пе, зид̄ана Сл, сазид̄ана Цр, озид̄ана Тр, в̄љ̄енчан А ЛР, ко̄иан Кр, за̄ко̄иано За, до̄ко̄иан Пе, ӯко̄иан БК, н̄еко̄иан Бој, кӯвано Тр Сућ А, скӯвано Се А, закӯвано Се, лӯиано Бож, излӯиано Сућ, ул̄уиано Се, сл̄уиано За, ћ̄ерано Сл, оћ̄ерана Бож, ӣоцӣјейан Кр, исцӣјейан Се Ло, ба̄чано Се, ӣд̄бачано Бож, ра̄збачано ОБ, др̄ж̄ан А ЛР,

поред: др̄а̄ишо, узор̄а̄иш Ко, в̄еза̄иш Се, д̄ир̄а̄ишо Бож, ӣсир̄а̄ишо Сл, убр̄а̄ишо Кр, ӣд̄зв̄а̄иш Сућ, ӣд̄кл̄а̄ишо Вел, оӣйс̄а̄ишо Бож, за̄ӣйс̄а̄ишо, ӣосӣја̄иш Се, да̄ишо Бож А, ӯда̄иша За Тр Гр А, ӯда̄ише БК, да̄ва̄ишо Кр, ӣрод̄ав̄а̄ишо ОБ, ӣрод̄а̄иш Кр, зид̄а̄ишо Сућ, за̄ко̄ӣа̄ишо Тр, ӣско̄ӣа̄иш За, ӯко̄ӣа̄иш Се, сл̄ӯӣа̄иша ОБ, ћ̄ер̄а̄ишо Бож, на̄ћ̄ер̄а̄иш Сућ, ӣш̄ћ̄ер̄а̄иш Пе, ӣдрав̄н̄а̄иш А ЛР, ӣзрав̄н̄а̄иш Ко, ба̄ча̄ишо Се, ра̄збач̄а̄ишо Бој.

304. Глаголи IV врсте најчешће имају завршетак -јен (<-и+ен) с јотованим претходним сугласником: *зав̄љен Се Сућ, ра̄зв̄љен Бож, на̄в̄љен Се ОБ, ӣд̄в̄љен Се, ӣов̄љено Бој, ӣр̄об̄љен За, ӯб̄љен Пе Кр.*

Нешто је ређи завршетак -ијен (<-и+ен): *избӣјен А, избӣјена А ЛР, зав̄ијен Се Кр, раз̄вијен Бој, ӣовӣјена Сућ.*

Забележили смо и неколико примера с наставком -иш: *ӣр̄е̄бӣиш д̄уг Се; Он је ӯбӣиш са свако̄е стран̄е Сућ; Вратило е на̄вӣишо ОБ.*

305. Што се тиче односа наставака -ивен и -иш, могло би се рећи да је први чешћи, али да је забележено и доста примера са овим другим:

Омӣвен је Бож; Разлив̄ена е [вареника] у карлице Гр; Ћутӣ ка̄ залив̄ен За; Стой̄ ка̄ да е са̄лив̄ен Пе; Јесу л ӣш̄ив̄ене? Сл; Није добро са̄ш̄ив̄ено Бож; Надно фир̄анг̄е ӣриш̄ив̄ене су грешпе (чипке) Кр; Он̄а̄ па̄ш̄ча̄д поједоше ше̄ер. Н̄ет̄е вӣше, са̄крив̄ен је Се; Кӯћа е ӣокрив̄ена вр̄ш̄евин̄ом Кр;

Је л за̄лӣишо цвӣјеће? Ко; Је л ти ра̄з̄лӣиша вареника? Бој; Та̄ е на̄лӣиш (= пи-јан) Се; На̄ӣиш је Бож; Са̄лӣишо јо е олово; Је си л до̄бӯиш? Се.

306. Код глагола VI врсте обеју основа на и забележили смо у трпном придеву само наставак -ен: *забор̄ав̄љен Бој, ос̄ӣа̄в̄љена Се Пе, зас̄а̄ђен А, изгра̄ђену Ко,*

преграђена Ту, *саграђена* А Сл, *дограђен* Кр Сл, *надграђен* ОБ, *подграђен* Се, *заграђени* Бож, *ограђено* Гр ЛР, *рђен* Сл Шек, *рђена* А Се Бој Вел Ло Шек, *зайаљен* Вел, *йойаљено* Ку, *уйаљена* Се, *сийаљени* А, *йолдмљен* Кр, *излдмљен* Гр, *слдмљен* Се, *забрањен* Бож, *учињен* (који хоће да учини) А Се Бој Сл, *исцрпошена* За Гр.

307. Глаголи I врсте на *с* и *з* имају по правилу аналошке облике — *донешен* А ОБ, *йонешен* ЛР, *йренешен* Бој Сућ, *снешен* Гр, *истирешен* Се, *мужен* А, *загрижен* ОБ и сл. В. и примере у т. 146. Говори се, међутим, и *извезен* Се, *навезено* Кр, *овезен* Сућ. Чују се и облици типа *ддњиети* и сл.: Је ли *ддњиети* љеб? Сућ, *Ддњиети* је решење Сл, *Пдњиети* је за женама, *Изнијети* је [жито] да се овђе Се.

О придевима типа *кршћен*, *йушћен* и сл. в. т. 134.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ

Глаголски прилог садашњи

308. Глаголски прилог садашњи гради се углавном тако што се на 3. л. множине презента дода наставак *-ћи*: Прође *цадџом вичући* Бож, Приђе на жалбу *наричући* Сл, Ојде *илачући* Гр, Дошао е *скачући* от среће За, Наљути се и ојде *йсујући* ОБ, Тодор је долазио и одлазио *сричући* плѣсме Се, Ојде *йрѣсући* од зимѣ Сућ, Забољеше ме прсти *йишући* Кр, Уморй се *йрѣдући* ЛР, сладолед *лижући* Сућ. У Шек и Вел смо такође забележили облике *вичући*, *скачући* и сл.

Забележили смо и облике: *йисајјући* Се, *викајјући* Бож Шек, *скакајјући* Се Шек Вел, *нарицајјући* Сл, *илакајјући* Сућ Шек, *срицајјући* Пе, *йрѣдијјући* Се, *исдвајјући* Се, настале аналогичном према облицима *йрицајјући*, *играјјући*, *йѣвајјући* и сл.

На целој испитиваној територији бележили смо и глаголске прилоге типа *држѣћи* и типа *држући*, што и Стевановић бележи у Горњим Васојевићима (Стевановић ИЦД 86). У Нахији су чешћи облици првога типа. Тамо и 3. л. презента ових глагола гласи *ндсѣ*, *радѣ* и сл. У Шекулару, Велици и селима у близини границе с Плавом чешће смо бележили облике типа *држући*. Тамо смо и 3. л. презента ових глагола често бележили са наставком *-у*.

Примери:

горѣћи Кр, *држѣћи* Се, *ндсѣћи* ОБ А, *бљежѣћи* Сл Ко Шек, *крстиѣћи* Бој Вел, *радѣћи* Бож; *држући* Гр Шек Вел, *ндсући* Се Шек, *бљежући* Бој Шек, *горући* Пеп.

Глаголски прилог прошли

309. Овај облик није потврђен у говору Васојевића, као, уосталом, ни у величини штокавских говора.²³⁸ Његови трагови чувају се у облицима придева *бивши*: *бившиа* жена Бож, *бившиа* подруга Се.

²³⁸ О судбини овог глаголског облика у српским говорима в. рад Слободана Реметића, *Судбина глаголског прилога прошлог у централним дијалектима српскохрватског језика (с освртом на ситуацију у једном источнобосанском говору)*. — НССВД 7/1, Београд, 1981, 71–78.

Нису сачувани ни облици *рекав* и *рекавши*, који се налазе у појединим говорима.²³⁹ У Васојевићима су они замењени прилогом времена садашњег: *шако рѣкућ* Се Кр Сл.

НАПОМЕНЕ О ГЛАГОЛСКИМ ОСНОВАМА

Разврставање глагола по врстама извршено је према Стевановићевој класификацији (Стевановић ССХЈ 330–336).

Глаголи I врсте

310. Као што је већ речено, у говору Васојевића у употреби су аналогизом сачињени облици *ис* (ићи), *изис*, *ојиис* и сл. Ипак, далеко чешћи су глаголи *одиш*, *изљеј*, *уљеј* и сл.

Презент глагола *ис* гласи: *идѣм-идѣш-идѣ-идѣмо-идѣте-иду* и *идѣм-идѣш-идѣ-идѣмо-идѣте-иду*: Сутра *идѣм* Бој; Да *идѣм* за Бању Гр; Више не *идѣм* Гр; Оћу д *идѣм* Бој; Једва *идѣм* Кр; Како *идѣш* у цркву? Бој; А *идѣш* са свијетом бијелијем Бој; Волио да *идѣ* у цркву; Он *идѣ* нѣз воду Сл; Он *идѣ* с овѣм женѣм Бој; Народ *идѣ* на грѣбља Кр; Нѣ ђемо да *идѣмо* кѣд стѣна Сл; *Идѣмо* за козѣма ОБ; Да *идѣте* ујутру Бож; ШѣASTE да *идѣте* Сућ; Не мѣгѣ да *иду* Ђу; *Иду* с тѣбѣм Сл; *Иду* на мѣбу Ма.

Аорист: *Не идо* јѣ, јѣк Бој; *Идѣсмо* кот кѣмшија; *Идѣсте* ли и ви? Се; *Идѣше* на игранку Се.

Имперфекат има двојакѣ облике: *иѣѣ-иѣѣше-иѣѣше-иѣѣсмо-иѣѣсте-иѣѣју* (*иѣѣ, иѣѣше, иѣѣсмо* итд.) и (ређе) *идѣ-идѣше-идѣше-идѣсмо-идѣсте-идѣју* (и *идѣсмо, идѣсте, идѣју*): Кад *иѣѣ* за стѣкѣм Се; *Иѣѣсте* ли у дрѣва? Пе; Они *иѣѣју* на воду Ко; Јѣ *идѣ* са ш њѣма А; *Идѣсмо* у шкѣлу Се; *Идѣсте* ли на сѣдницу? Сућ; *Идѣју* на игранку Сл.

Императив: *Не иди* Бож Вел; *Идиште* сѣмо Ло; Нек *идѣ* и ѣно Шек.

Радни придев: *ишѣ* чѣсто Шек; *ишла* посље рѣта Гр; *ишла* на прѣгу; *ишли* у шкѣлу ЛР; *ишле* на игранку Ђу.

Прилог садашњѣ: Задѣјаѣ се *идући* уз брѣдо Се; Задѣјаѣ сам се *идући* уза стрѣну. Поцијѣпаѣ сам *обућу* *идући* по овѣја дѣрѣ Кр.

Глагол *изис* у презенту, аористу и императиву најчѣшће долази са нејѣтова-ном оснѣвом, али није рѣтка ни оснѣва на *-ћ*:

Не знам ка ћу да *изидѣм* из овѣ гѣжѣвѣ Сућ; Док *изидѣм* навр Пѣѣвѣ, ѣчи да ми испѣнѣ Кр; Не мѣже да се *изидѣ* Сл; Бѣг зна кѣт ђе овѣ да *изидѣ* ОБ; Нѣшто *изидѣ* Сл; *Изидѣ* до вѣра, али се запѣа Бож; *Изидѣсмо* ис кѣћѣ За; Кад *изидѣсмо* у планину Сућ. *Изиди* јѣ уз брѣдо Сућ; *Изиди* напоље А;

²³⁹ Облици прилога прошлог *рѣкав* и *рѣкавши* чувају се у пивско-дробњачком крају (Вуковић П-Др 73), само облик *рѣкавши* у источној Херцеговини (Пецо ГИХ 158), а *рѣкаше* у Маглају и Тешѣу (Гојко Ружичић, *Један незајѣжен босански говор*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ XVIІ, Београд, 1936, 249). У говору Срба из Кладѣва и околине, у коме је боље сачуван глаголски прилог прошли, чују се и облици *рѣкав/рѣкав* и *нѣ рѣкавши* (С. Реметић, нав дело. 75).

Ќћу да *изџћем* Се; Ко *изџће* и-Слаћинѣ ... Сл; Мѳрате да *изџћеште*; Јѣдва *изџћѳсмо* Бож; *Изџћи* да видџш Сућ.

Забележили смо и облик *изџј*: Не мѳгу да *изџћем* ус тѳ брѳдо Пе; Ај да *изџћемо*; *Изџћи* ако смѣш Се.

Овако је и код глагола *сѳс*:

Јѳ планирѳла да *сѳдѣм* Сл; Не запаѳда ме да *сѳдѣм* у вѳрош А; Пѳ *сѳдѣм* до љѳтѣ Се; *Сѳдѳ* у штѳлу Бој; Јѳ *сѳдо* до Бѳја Се; *Сѳди* вѣј једнѳм Бој; *Сѳди* одѳтлѣ;

Мѳслиш ли да *сѳћѣш* нѳћас? Сућ; Док *сѳћѣм* нис канѳл, мрѳк је Бож; Он ти *сѳћи* у Сеножѣта; *Сѳћи* да питѳ жѣну Сл.

Јѳ *сѳћо* с планинѣ; *Сѳћи* вѣј једнѳм Сућ.

Глагол *обѳс* у значењу 'обѳћи' забележили смо и са јѳтованим и са нејѳтованим сугласником: *Обѳћѳ* ме; *Обѳћѳстѳ* ли Кѳја? Сл; Тѳ нѣ сврѳти, нѳ ме *ѳбѳћѣ* Сућ; Свѣ *ѳреобѳди* –нѣма јѳнаѳи Сл; *Обѳди* га, ваљѳ се Гр.

Глагол *обѳс* у значењу 'прѳбати, окусити' забележили смо само са нејѳтованим облицима: *Обѳди* ваљѳ ли А; *Обѳди* тѳ мѣсо Кр; *Обѳдѳ* сам јѳ свакојѳкѣ мѳке ОБ.

Глагол *наѳс* има следеће облике:

Презент: Ќћу да *наѳћем* Се; Пѳзи да не *наѳћѣш* нѳ ѳи Сућ; Не знаѳдо да ће ѳдма да *наѳћѳ* Кр; аор. *Ў* тѳ кѳмшѳнка *наѳћѣ* Шек; *Наѳћѣ* Јѳна и прѳбѳди ме Се; *Наѳћѳше* ѳни, ѳви партизанѳ *наѳћѳше* Вел; имп. *Наѳћѳ* Бож; р. пр. *Ќнда су наѳшѳли* од Ржанѳцѣ Вел; *Овудѳ су наѳшѳли* Вел.

Глагол *ѳѳѳс*:

Презент: *гдѣм* јѳ зѳрѳм Пе; Јѳ бѳгами *ѳдѣм* Кр; ѳбавезан сам да *ѳдѣм* Сл; Нѣ би бѳло згѳрѣга да *ѳдѣш* до Коњѳѳ ОБ; Блѳго тѳме дѳму ѳе ѳна *ѳдѣ* Бој; Мѳже нѣкуд да *ѳдѣ* Кр; Ајте да *ѳдѣмо* За;

ѳѳѳдѣм у Андријѣвицу Се; *ѳѳѳдѳ* у чѣтѳнике Сућ.

Аорист: Јѳ *ѳдо* прѳво за Врмѳшу; Те јѳ *ѳдо* у грѳбље Бој; Јѳ *ѳдо* кот кѳћѣ Ку; *ѳде*, ѳспросѳ ју Бој; *ѳде* и ѳљеже ѳнаѳо Сл; Зѳрупѳ врѳта и *ѳде* А; Он *ѳде* да ѳгрѳ За; Сѳгѳрно *ѳде* у дрва Сућ; *Ў* планину гѳре *ѳдѳсмо* Бој; *ѳдѳше* ми ѳчи Ку; *ѳдѳше* Величко и Мѳлан Бој;

Јѳ *ѳѳѳдо* у Плѳв Сл; *ѳѳѳдѳсмо* на врѳ Баљѳ Се; *ѳѳѳдѳше* и не врѳѳаше се вишѣ Бож;

Импѳратив: *ѳдѳ* кот кума-Дрѳгѣ Се; *ѳдѳшѳ* те ограбуљѳјте ѳно сѳјѣно Му.

Мѳка *ѳѳѳди* у Андријѣвицу; *ѳѳѳди* код Ђѳкѣ; *ѳѳѳди* за Берѳне, *ѳѳѳди* у сѣло Бој; Он *ѳѳѳди* сѳ мнѳм Гр; *ѳѳѳди* зѳрѳм Ко; *ѳѳѳди* од вѳљѣ БК; *ѳѳѳди* за стѳкѳм Гр; У Плѳв *ѳѳѳдни* Се.

Чѳје се и: Нѣтѣ да *ѳѳѳѳ* да догнајѳ стѳку Шек; *ѳѳѳѳо* Се; *ѳѳѳѳше* на жѳлбу Ма; *ѳѳѳѳше* бес питѳѳања Шек. *ѳѳѳѳи* полѳми клѳсѳвѳ за печѣње Се; *ѳѳѳѳшѳ* те распѳрѣдѳте вѳду Се.

У Васојѣвићима је обѳчан глагол *ѳљѣј* и нешто ређе *ѳј*, али смо забележили и *ѳѳс*:

Не мѳгу тѳ да *ѳѳћем*; Ол да *ѳѳћѣш*? Се; Нѣмѳм врѣмена да *ѳѳћем*; *ѳѳћѳшѳ*, *ѳѳсѳѳѳ* и ѳни Се; *ѳѳћѳсмо* у кѳћу Сућ.

Ќћу да *ѳћем* Бој; Чѳм *ѳћѣш* у кѳћу ... Кр; Сѳ *ѳћѳше* Се; *ѳћѳшѳ* Бож Сућ Се.

311. Неки глаголи на велар имају у трећем лицу множине презента и императиву двојаку основу — ону у коју су аналошким путем продрли резултати прве палатализације (*вучу*) и ону која остаје неизмењена (*вук*). Примере за презент видети у т. 265.

Императив:

Вучи се тамо, дрѣтво једна Се; *Повучи* конопац; *Извучи* краву и-штгалѣ Сућ; *Провучи се* испот плѣта Кр; *Провучи* ми испод жйцѣ; *Завучи* тѣ неђе Гр; *Привучи* ми канту ОБ; *Осијечи* ми парче лѣба; *Посијечи* ми прут Пе; *Не сијечи* шуму За; *Не ишучи се* ж љецѣм Бож; Ако бидне шѣровао, *ишучи* га Ку; *Ишучиш* ми ма̀ло лѣ-ка Се; *Рѣчи* ми тѣ; *Исијечи* питу Се;

Не вучиш ми тѣ сијено за ногѣма Се; *Извучи* водѣ из бунѣра Гр; *Провучи* га испот ко̀ца; *Довучи* ми тѣ нарамак дрѣва; *Превучи* ми љебе преко плѣта Бој; *Осијечи* ми парче плѣтѣва Сл; *Посијечи* ко̀нак дрѣва Сућ.

Забележили смо само: *Остиријжи* ја̀ре Се.

Глагол *врѣ* има облике по I врсти: Оћемо л *врѣ* пшеницу? Бож; *вршѣм* пшеницу Гр; *вршѣ* раж Бој; кад *овршѣмо* Се; *вршѣмо* овас Пе; *овршид*смо све Бож; *овршидше* ли? За; не *врши* ка̀ коњ у гувно Сућ; *овршид* сам. Р. пр. м. р. јд. гласи *вршид* и *врѣ*, а множине *вршли* и *врли*: ја̀ сам *вршид* Бој; ја̀ сам *врѣ* Се; ми смо *вршли* Се; *овршли* смо пшеницу Сућ; ми смо *врли* Кр; *вршући* Сл.

312. Глагол *јѣс* има двојаке облике:

Оћеш ли *јѣс*? Вољим да *јѣдѣм* качамак Се; *Јѣдѣ* гѣвна Бож; Ја̀ га зѣ да *јѣдѣмо* Сућ; *Јѣо* сам ја̀ Сл; Ви двојца *иојдѣиш* по батак Се.

Ијем ја̀ добро Кр; Не прича кад *ијеш* Пе; *Ије* ѣн сам Ђу; ка̀ да ни деѣти да̀н не *ије* Кр; Мѣра да ни спрѣма да *ијемо* А; Нијесам ви да̀вала заборѣвке да *ијеш* ОБ; Не *ију* мѣго Гр; *Појю* сам ја̀ сведе Кр.

313. Глагол *мријети* има следеће облике: Ја̀ га *мријети* нећу Се; Нећу *мријети* јѣш Сл; Са̀ тѣм жељом *мрѣм* Се; *Мрѣм*, жйвим како ми је Бог река̀ Бој; *мро* Се Сућ Гр; *Ўмро* млад Ка; *Ўмро* Бѣжо; *Ўмрла* ма̀жа Рѣлеѣва; *Ўмрло* јѣ дијѣте Сл; Пѣторо *ѣмрло* Вел.

Однос глагола I и III врсте

314. У Васојевѣиѣма, као, уосталом, и у књижевном језику и другим говорима, неки глаголи могу имати једне облике по I, а друге по III врсти, односно неке и по I и по III врсти. Стање у Васојевѣиѣма илуструју следећи примери.

а) Глагол (-)ћес / (-)ћенуѣи

Облици по I врсти: инф. Ко̀ ће љетѣту *наћес* ѣме?; Ол ми *ѣћес* ко̀нац у ѣглу? Се; Мѣрамо *саћес* сијено; Рѣче да ће *ѣћес* одијѣло; аор. Кѣт се *ћѣде* конопац Кр? Кѣт се *ћѣдоше* та̀ љѣца? ЛР; *Ижћѣде* ми ко̀нац Ку; р. пр. Поглѣ љѣ се *диѣо* А; Кѣт се *ћѣла* та̀ љѣвојка? А; Кѣмови су ми *наћѣли* ѣме За; трп. пр. Бљѣше *фино оћѣвен* Сл.

Облици по III врсти: инф. Кѣм ће му *наћѣнуѣи* ѣме; Не *видѣм* *ућѣнуѣи* ко̀нац; Треба *саћѣнуѣи* сијено Се; Не могу *заћѣнуѣи* прѣшлицу Бој; Шћѣла је *оћѣнуѣи* вљѣнчаницу Ко; през. Не *видѣм* да *ућѣнѣм*; *Заћѣнѣ* кѣку у сијено Бож; ... што се нешто

не *нађенѐ* њме Бој; аор. *Кӯт се њенӯше?* ЛР; *Ижђенӯ* ми ко̀нац Кр; имп. *Зађени* за појасом Се; *Ижђени* ми ко̀нац Сућ. р. пр. *Ођенуо* се у црног̀орскѐ Се; *Ођенӯла* је розу аљину Бож; *Нађенуо* ми крстине Кр; трп. пр. *Ођенӯи* у црног̀орскѐ Се; *Уђенӯи* је [ко̀нац] А.

Презентски облици овога глагола (презент и императив) имају облике по III, а инфинитивни (инфинитив, аорист, радни и трпни придев) и по I и по III врсти.

б) Глагол (-)ѡас/(-)ѡануѡи

инф. Немѐ *ѡас* на ша̀пе ОБ; Нѐте га *наѡас* Се; аор. *Па̀до* ево са̀ Бој; Зашкрча јѐла и *ѡаде* Кр; *Па̀де* ова̀ кѡша ОБ; *Наѡаде* ме *ка̀ па̀с* А; *Наѡадоше* га пси Сућ; *Наѡадоше* са̀ свија̀ страна̀ Се; *Уѡадоше* изнена̀да Ђу; *Уѡадоше* ми ѐвце у пшеницу Пеп; Пѐсле *ѡсаде* те добро ми је; Потѐље *ѡсаде* добро Гр; *Исѡадоше* ис ко̀ла Бој; *Исѡадоше* из Лѡјева Ријекѐ Сл; *Преѡаде* се Сл; р. пр. Ба̀пѡло е ка̀д је *ѡао* с та̀ва̀на Кр; *Ја̀ ѡроѡао* у рад Сл; Југосла̀вија *ѡроѡала* Вел; *Проѡала* е са̀ сва̀кѐ странѐ Бож; ства̀ри *ѡроѡало* Бој; Оно је *ѡѡло* ѐђе Вел.

инф. Сва̀шта ће му *ѡанӯи* на памѐт Сл; Нѐће ти *ѡанӯи* на ца̀бе; Но̀нас ће *ѡаднӯи* кѡша Се; О̀на̀ше га *наѡанӯи*; Немѐ се *ѡреѡанӯи* А; през. *Па̀нѐм* са столѡце Се; Сѐстричина ми *ѡанѐ* у Лѡм Шек; Мо̀же да *ѡанѐ* А; *Преѡанѐм* се ја̀ Сућ; аор. *Преѡанӯ* се од мѐне Сућ; *Наѡанӯше* на рӯчек Се; *Исѡанӯше* из дру̀ства А; имп. *Преѡани* се ја̀ Се; *Уѡани* у кӯћу А; Не *ѡѡани* у крѐч Бож; Ђѐ ми се мо̀мак *доѡани*, ја̀ отѡди Бој; р. пр. *Приѡануо* на јѐло Се; *Па̀нӯла* сам преко жѡлѐ За; *Наѡанӯла* ме А; То̀ е *исѡанӯло* из мо̀дѐ Се.

Овај глагол, као и претходни, презентске облике (презент и императив) има по III, а инфинитивни (инфинитив, аорист и радни придев) и по I и по III врсти.

в) Глагол (-)сѐс/(-)сѐднуѡи

инф. О̀нете ли *сѐс?* А, Нѐ мож *сѐс* ѐђе Бож; през. Не да̀те ми да *сѐдѐм* Се; аор. *Сѐдо* да попрѡча̀м Бож; *Сѐдосмо* да вечѐра̀мо Ку; *Сѐдосмо* да се одмѐрѡмо За; *Сѐдоше* да се одмѐрѐ Се; имп. *Сѐди* с мѝром Гр; *Сѐди* крај ѐгња Сл; *Сѐдиѡше* Ло; *Сѐѡше* Кр; р. пр. *Сѡо* је Се Сућ За; *Преѐѐо* ми је рӯчак За; Тѡи, бѡгами, *засѐла* Се; *Сѐли* смо Бој Сл;

инф. Немѡм ѡѐ *сѐднӯи*; през. Стан да *сѐднѐм* Бож; И ја̀ ти *сѐднѐм* код онѡја̀ гѡвѐди Сл; Чѐка̀м да *сѐднѐ* Бож; *Сѐднѐ* за со̀фру Сућ; аор. *Сѐднӯсмо* на разгѡвѐр Се; имп. *Сѐдни* Сућ; р. пр. *Преѐднӯло* ми је сеђѐње Се.

Облици презента овог глагола обичнији су по III, а остали по I врсти.

315. Глаголи на -ћи

а) Глаголи с основом на (-)бег-:

инф. Тѡи нѐ мож *ѡбљеј* Бож; Не мога̀ше *ѡбљеј* Вел; Кӯ нѐмо *ѡзбљеј?* Сућ; през. Не мо̀гу да *ѡобљејѐм* од на̀рѡда Пе; Не мо̀гу да *ѡзбљејѐм* Се; Није мо̀га да *ѡзбљејѐ* Вел; аор. Јѐдва *ѡзбљеѐо* Бож; Заврља̀жди низ јѐдну страну и побљеѐо Кр; Што *ѡобљејѐ?* Бож; Вӯк *ѡобљејѐ* А; Ми *ѡобљеѐосмо* с ѐцем Вел; *Побљеѐоше* од војскѐ Сл; *Избљеѐоше* и ѐни Ку; имп. *Побљеѐи* ми ис кӯћѐ; *Побљејѐ* Се; *Избљеѐи* то̀ ако мо̀жеш Сућ; р. пр. *Пребљеѐѡ* у Алба̀нију Сл; *Побљеѐѡ* у по̀ла но̀ћи

Кр; *Побљегли* ёто тѹ Гр; Ми смо *иобљегли* к планини; Љуђи су били *иобљегли* Шек; *Побљегле* на игранку Пе.

инф. Немамо кѹд *избљегнѹи*; Тѹ не мѹгу *избљегнѹи* Сућ; през. Не мѹгу да *иобљегнем* от пѹсла Се; Вирне, пѹ *иобљегне* Кр; Да видѹиш како ће да *иобљегнѹ* Кр; Зацѹкајѹ на врата, пѹ *иобљегнѹ* ОБ; Ако *иобљегнѹ*, нећемо и нај Гр; Пожѹри да ти не *иобљегнѹ* Пе; имп. *Избљегни* ако мѹжеш Ђу; *Побљегни* да те не нађѹ Се; р. пр.: *Побљегнѹла* је од мѹжа Сућ; *Избљегнѹше* њни Се.

б) Глагол (-)дѹј/(-)дѹгнѹи

инф. Не мѹгу *дѹј* Се; Ол *дѹј* тѹ? Бож; аор. *Издѹго* ѹ планину ОБ; Једва *дѹго* Кр; *Дѹјсе* педесѣт кѹла Бој; *Дѹгоше* кукуруз Сл; *Здѹгоше* с планине За; р. пр. Неко ми је *дѹгѹ* сѣкиру ОБ; Отац му е *додѹга* ис Кѹчѹ ОБ; Штѹ нијеси *дѹгла* сѹфру? Сл; *Надѹгла се* ис крѣвѣта Ко; Мирковићи *одѹгли* у Беране Сл; *Подѹгла* ђевојчицу Шек; *Здѹгли* смо ѹчи Арѹнђеловадне Кр; трп. пр. *дѹжен* ОБ А Кр; *издѹжен* Се Сућ; *издѹжена* Сл.

инф. Мѹж ли *дѹгнѹи*? Гр; Нема кѹ *издѹгнѹи* ѹ Бѹл Кр; Мѹрамо *здѹгнѹи* прије нѹ што пѹне снијег А; през. Да га *иодѹгнем* с пѹда? Вел; Да *издѹгнем* висо-чијѣ За; Како мѹж толикѹ да *дѹгнем*? Се; Пѹзи ташњу да ти не *дѹгнѹ* Кр; аор. *Дѹгнѹше* га на таван Сућ; имп. Брат ми *дѹгни се*; Јѹ се ујѹтру *дѹгни* Бој; *Подѹгни* тѹ рѹбу Ку; р. пр. *Надѹгнуо се* лѣб Бож; Штѹ нијеси *дѹгнѹла* постельину? Кр; трп. пр. Је ли *дѹгнѹио* сѹјено? Сућ.

Наведени примери показују да презент и императив имају облике по III врсти, а инфинитив, аорист, радни и трпни придев и по I и по III врсти.

в) Глаголи с инфинитивном основном *лег-* међају се по I и III врсти:

инф. Не мѹгу тѹ *лѣј* Се; през. О ли да *лѣжѣш*? Сућ; Кад *лѣжѣ*, не умије се дѹгнѹт Бож; аор. *Лѣго* кѹсно Сућ; Ѣдма *лѣгѹше*; *Лѣгѹсмо* кѹсно За; имп. *Не лѣзи* Се; *Лѣзитѣ* веј једнѹм БК; р. пр. *Лѣглѹ* сам Бој;

инф. Не умију *лѣгнѹи* Се; Ѣдѹ да *лѣгнем* Пе; *Лѣгне* па спѹвѹ Бој; имп. *Лѣгни* ка ти се лијегѹ; Облици *лѣгнѹла* и *лѣгнѹсмо* добијени су као одговор на директно питање, с напоменом да ће то понеко рећи.

г) Однос глагола (-)љѣј/(-)љѣгнуи

инф. Овѹ ђѣца немајѹ ђѣ *изљѣј* Ку; Ођу ли *љѣј* да видѹим? Цр; Немо *наљѣј* на мѣчку Кр; Мѹже *наљѣј* неко ОБ; през. Ѣтѣ да *изљѣжу* напѹље; Треба да *љѣжѣм* код Мѹлоњинијѹ ОБ; Стѹни да *љѣжѣм*; Крѣнѹћемо кад *наљѣжѣ* Марко Се; Не смѹјем да *сљѣжѣм* нис-стѹбе Сућ; аор. *Изљѣгоше* и-шѹмѣ Ку; *Изљѣгосмо* из ѹивѣ; *Уљѣгоше* у село Вел; *Сљѣгоше* низа шѹму Сућ; Док њни *сљѣгоше* с планине Кр. имп. *Уљѣзи* у кѹћу Сл; *Наљѣзи* порет комшијѹ; *Сљѣзи* до мене Се; р. пр. *Изљѣгли* смо Бож; Мѹчка је *уљѣгла* у кѹћу Пе; *Наљѣгѹ* је; Јеси л *сљѣгла* с планине БК.

инф. Ка ћете *сљѣгнѹи*? Се; Отѣ ли *наљѣгнѹи*? Сућ; през. Чѣка да *изљѣгнем* и-штѹлѣ; Не мѹгу да *уљѣгнем* од гѹжвѣ; Не мѹгу пѹсле да *сљѣгнем*; Дѹјѹ ако *наљѣгнѹ* за мене; Отѹс ђу, ако *наљѣгне* Драгољѹб Се; аор. Ѣдма *сљѣгнѹше* сѹ сѹјена Сућ; имп. *Изљѣгни* више напѹље Сл; *Уљѣгнитѣ* нѹћас у кѹћу Гр; *Наљѣгни* порѣд

мене Сућ; *Сљегни* низ ријэку Бож; *Сљегни* до водѣ; р. пр. Јесу ли *изљегну́ли* из њивѣ? За; *Уљегну́ла* сам; *Уљегну́ла* болѣс Се; *Сљегнуо* сам с пу́та Бож.

Сви облици иду и по I и по III врсти.

д) Глаголи (-)мај/(-)макнути

инф. Оли *мај* то ђтлѣ? Гр; Не могу *замај* за да́на; Не могу́ му *умај* Ку; *Помај* љу га ја ђтлѣ Ђу; *Смај* љу жице Бож; аор. *Замакѡше* ђвце БК; *Замакѡше* говѣда Гр; Сѣде те се добро *намаче* (наједе) БК; *Замче* Мило прекѡ бријега Кр; р. пр. Добро си *намакѡ* (наоштрио) бритву Сл; Јесј ли *намакѡ* петљу? БК; *Замакѡ* се Ку; *Замакла* се Стѣвка; Како *замакла*, јадо? Бој.

инф. Не могу́ *макнути* никуд Пе; Не могу́ *замакнути* да ме не видји За; Они те га *смакнути* ка с леда Сућ; през. Ђѣ ти је ре́мник да *намакнем* бритву? Кр; Нагна́те ме да *намакнем* конопец на грло Вел; Ођу да га *йримакнем* За; Ако ју не *намакнеш*, болиј кад се бритвиш ОБ; аор. *Умакну* ми Се; *Замакнуше* иза куће; имп. *Намакни* те за́сторе; *Намакни* ту́ бритву Кр; *Намакни* ми ко́су Сућ; *Намакни* коњу ђглав Ђу; *Макни* се Сл; *Помакни* кра́ве ЛР; р. пр. *Замакну́ла* мн се ко́за Се; Да сам зна́ла штѡ љу доживљет, *замакну́ла* би се ОБ; Да сам зна́ла каква́ ћеш бит, *замакну́ла* би те БК.

Презент и императив ових глагола иду по I, а остали облици и по I и по III врсти.

ђ) Сложени глаголи с основом (-)мог-

инф. Он ће ти *йѡмој* да завршиш Ку; Ко ће ти *йѡмој*? Сл; *снемѡј* се ОБ; през. Оли да ти *йѡмѡжѣм*? Сућ; Не́те да ми *йѡмѡгѡ* Се; Рекли су да ми *йѡмѡжѡ* Бож; Да Бо́г *йѡмѡжѣ* Се Кр Бож; аор. *Занеможе* и *умрије* Се; То ми *йѡможе* Шек; *Помо́гше* ми Кр; имп. Бо́же *йѡмѡзи* Се Сућ Гр ЛР Бој; Бо́же вели́ки *йѡмѡзи* Бој; р. пр. Да ми ѡна ни́је *йѡмѡгла*, не зна́м штѡ би би́ло Гр; Млѡго ми је *йѡмѡгѡ* Ко;

инф. Не могу́ ти *йѡмѡгнути* Се; Немѡ *занемѡгнути* Бож; през. Ођу да му *йѡмѡгнем* Сл; Ако ми *йѡмѡгну*, добро́ је Сл; имп. *Помѡгни* ја́ки не́јакоме Сућ; *Помогни* ми Гр.

Уобичајени су облици по I врсти. Од оних по III врсти бележили смо нешто чешће презент.

е) Глагол *реј/рекнути*

инф. Могу́ *реј* за овѡ ма́лѡ; Ни љу ти *реј* сѣди, ни љу ти *реј* иди Бој; Не могу́ ти *реј* Гр; Ни́је ме срамота *реј* Сл; през. Да чу́еш и да ти *рѣчѣм*; То љу ѡвијек да *рѣчѣм* Шек; Пра́во да ти *рѣчѣм* Бож; Да ви пра́во *рѣчѣм* Сл; Немѡ да *одрѣчѣш*; Убите ти Бо́г да́на, ако *одрѣчѣш* се За; Ни́је стѡ да *рѣчѣ* за мене Сл; аор. Ја́ се *изрѣко* Се; Неј, *реко*, на ту́ рѡку; Не зна́м, *реко*, ништа Бој; Ја́ *рѣко* да йде́м; Ми́љан ми *рѣче* Сл; Обећа ми па́ *йѡрече* Сућ; *Рекѡше* — ту́ те свѣ да покаса́пѣ Вел; Пѡсле́ *јѡпѣ рекѡше* Гр; имп. *Рѣчи* да на кољѣна чу́чѡмо Гр; *Рѣчи* му да йде́ Бож; р. пр. *Рѣкѡ* ми је; *Рѣкла* сам себе; Че́љад би *рекла* Бој; *Рекли* су ми Сућ;

инф. Немѡ при́чат, е ће ѡн то *йѡрѣкнути* За; през. Да ви овѡ *рѣкнем* Бој; Како да му *рѣкнем*? Се; Не могу́ да *рѣкнем* Бож; аор. Он ми *йѡрѣкнѡ* Сућ; *Рекнуше* л ти штѡ? Се; имп. *Рѣкни* Се Бож.

Сви облици овог глагола су обични по I врсти. По III је уобичајен само презент, а остали су бележени спорадично.

ж) Глагол *йуј/йукнуџ*

инф. *Пуј* ће од мукџ Се; аор. *Пуко* од кашља ОБ; *Пуче* пушка Кр; *Пуче* мајка овога Милана; *Пукоше* јено десетина на врата Бој; *Пукоше* од смија За; *Пукоше* везице Бож; р. пр. Нџу да идџм па да би *йукџ* Кр; *Пукла* од мукџ Бож; ... нџ му па-ска пџгибија *йукла!* Кр; *Найукла* му е кџс Суџ; *Пукле* приче по сџлу Пе;

инф. *йукнуџ* од мукџ Се; *зайукнуџ* (напуџи) Кр; през. Да ми да *йукнџм* Суџ; Ођу од зајадлука (мукџ, осећања неправде) да *йукнџм* ОБ; Да му *йукнџш* од смија За; Ка м да *йукнџ* Се За А; Мџраш му учинџет ил да *йукнџ* А; *Пукнџ* грџм небџски Кр; Немџ да ти *йукнџ* Бож; Отџ да *йукну* џ смија; аор. *Пукну* ми каиш Суџ; р. пр. *Пукнула* ми глава Се;

Инфинитивни облици су обични по I врсти, мада се ретко чују и по III. Презент је забележен само по III врсти.

з) Глагол (-)стџиј/(-)стџигнуџ

инф. Ка џеш *стџиј?* Пе; аор. Побљџгоше, ал и *стџиго* ЛР; *Стџигоше* на вријџме; *Стџигоше* ме мукџ Се; р. пр. Бџџе џн веј *стџиџџ* на катун Бож; *Постџиџгла* је што је шџџела Ку; *Стџиџгли* су ме џспут БК; Нијџсу ме *достџиџгли* Пеп; *Пристџиџгли* су ме Шек.

инф. Ол *стџигнуџ* на вријџме? Се; До Колашџна се мџже *стџигнуџ* даџнимицџ Кр; Тџшко да џеш и *стџигнуџ* Бож; през. Дџј џу, дако *стџигнџм*; Ка да ја не знам шта тџ џј да *йостџигнџш* За; Бџџџви те (наносити штету) џна пџган џе *стџигнџ* Кр; Ёе гој *стџигнџ*, замџтне кавгу А; Гџзџла би преко мртвија да *йостџигнџ* што јџј ваља гузици Се; аор. Не *стџигнуџше* Суџ; имп. *Стџигни* ме БК. р. пр. *Пристџигнуџли* су Се.

Инфинитивни облици овог глагола обични су по I врсти, али је забележено и неколико примера по III. Презентски облици иду по III врсти.

и) Глагол *доџај/доџакнуџ*

инф. Немџ ме *доџај* слџчајно Кр; аор. *Сиџако* се на некакџ бџцу Кр; *Доџакоше* ме џ срце ОБ; р. пр. *Найџакла* шешџр Се.

инф. Немџ ни *доџакнуџ* Пе; през. Плџтиџеш ми ако ме *доџакнџш* Сл; аор. *Доџакну* га нџоткџ Се; р. пр. *Найџакнула* на ноге Бож; имп. *Найџакни* га на главу Гр.

Инфинитивни облици су забележени и по I и по III врсти, а презентски по III.

ј) Глаголи с оснџвом -џшек- ређе иду по III врсти:

инф. *Преџеј* џу и без твоџ пџмџџи Бож; Нџте ме *зџџеј* За; през. Мџслџ да мџ-гџ цџо свџјет да *йреџџкџ* Кр; аор. Јџдва *уџџеко* Ђу; *Зџџекџ* га џе берџ јагоде Суџ; *Зџџече* ме Сл; *Нџ йреџџече* пџсиџе Радош Бој; *Зџџекџше* га с некџм Пе; *Уџџекџше* џд зла Пе; *Преџекџше* живи, *йреџџекџше*, богами Бој; р. пр. Није им *уџџекџ* ни џџ-вољџ А; нџ би *йреџџекџ* жив Кр; Кџ е жив те е *йреџџекџ* да е срџтењ Бој; *Оџџекла* ми уста Бож; *Оџџекла* ми нога Сл; Куџџ немџ у сџло да е *йреџџекла* Бој; ... те ни је нџ-што *йреџџекло* За;

инф. *Преџекнуџу* те ја Кр; през. Кад џн задџе главу (кад се наљути), *оџџекнџ* му ка трнка ОБ; аор. *Уџџекнуџше* ми Бож; р. пр. *Оџџекнуџо* мн чланак Кр.

Глаголи II врсте

Однос глагола II и V врсте

316. Известан број глагола има презентске и императивне облике по обе врсте, с тим што су они по II врсти обичнији:

Немô да те *гáђем* овијем бѹковáком Се; Нè би попѹштĳо, пá да га *гáђеш* мá-
љем ѱ глáву Кр; Немô да *гáђеш* ногôм у вáган Кр; Она *гáђе* у њèга Бој, Овĳ нáши
гáђу бљелèгу (мету) с Главѳцè; *Гáђи* она пáшчáд Кр, *Не гáђише* се, Ћèцо Кр; Мá-
ма, *гáђа* се Бóро брôдњáцима За.

Узĳмљем готвô Се; Такô ти се не *узĳмљу* између себе Бој; не *узĳмљи* Кр и:
Мôрáо сам да *узĳмáм* ливáде под нáполи Бож; На Дмитровдán *заузĳмáм* деветнá-
стѹ гôдину Кр; Садак готвô се *узĳмá* Гр; Што брађа не сáвију онѹ врзачицу да им
ôбраз не *узĳмá*? ОБ; Нô се у шкôлу мáло *заузĳмá* ОБ; *Ўјак* се *заузĳмá* за њèга Суђ.

през. *сĳийљем* А Бој, *насĳийљем* За, *усĳийљем* Кр, *засĳийљем* Бој, *ĳросĳийљем* Гр За,
ĳосĳийљем Сл, *ĳресĳийљемо* Ло, *сĳийљу* Суђ, имп. *сĳийљи* ОБ, не *ĳросĳийљи* Бож, *ĳреси-
ийљи* Се и: *сĳийáм* Бож, *засĳийáм* Кр, *сĳийá* ОБ, *сĳийáмо* Бој, имп. *ĳросĳийá* Пе, *ĳресĳийá*
Суђ, *насĳийá* Се;

кôийљем ЛР За, *закôийљем* Ло Се, *искôийљемо* А ЛР, *ĳрекôийљемо* За, *укôийљемо*
Бож и: *искоийáм* Суђ, *закôийáм*, *ĳрекôийáм* Гр;

укáийљем А, *кáийљеш* Се, *кáийљем* Кр, *ĳрокаийљем* ОБ ЛР, *накáийљем* Ло и *накáийáм*
Ку, *укáийáм* А, *кáийá* Се;

Пошĳийáйљем се на дренôвáк Бож, *ĳошĳийáйљем* Сл и *ĳошĳийáйáм* се Суђ.

рáмљем и *рáмá* Суђ;

зафáђем Кр, *дофáђем* Бож, *зabáђем*, *зафáђáм* Бож, *дофáђá* /*дофáђá* Пе, *zabá-
дá* Сл;

срќáм Се, *срќá* Суђ, не *срќáј* Бож, *срќем* Кр, не *срќи* Гр;

Глагол *ĳомагáй* углавном се мења по V врсти:

Не мôгу јá њĳма дôвијек да *ĳомáжем* За; Ако га навађиш да му *ĳомáжеш*
... Кр; *Помáжем* бôг А За Пе; *Не ĳомáжем* ништа кишобрán Се; Ће не нáђôсте по
нáјвишème гороглáвцу да ви *ĳомáжемо* ОБ; Родĳтеље пáзè и *ĳомáжѹ* Кр; Говори
се и: *Помáгá* бôг ОБ Се; имп. *Помáгá* [j]! Се.

317. Нешто су чешће облици по V врсти у следећим глаголима:

ĳозĳивáм Сл, *Дозĳивáм* га Кр, Јá му се не *одазĳивáм* Се; Нĳко ми се не *озĳивá* Кр;
Ни јèдно се не *озĳивá* кад ве зовем ОБ; Он ме не *ĳозĳивá* Ку; Како се *ĳрезĳивáш*? Се.
Чује се и: *дозĳивљем* Се, *ĳрозĳивљем* ОБ, што се не *озĳивљемо* Се;

Јá реко — мáло да *ĳрошĳетáм* А; Мôж да *шĳетáш* у онѹ áвлију Кр; *Шĳетá* по
нáрôду Бож; *Прошĳетá* ти до на Цегĳиње Бож; Мáра цĳо дán *шĳетем* Суђ; *Шĳетем* по
ливáди Се.

Срĳетáш ли га? А, Занôсĳ глáву кад се *срĳетá* сá мнôм Кр; *Не срĳетáмо* се Ко,
ĳресрĳетáмо Сл; *срĳетемо* се ОБ, *ĳресрĳетѹ* га БК.

318. У промени глагола (-)гнáш чува се старина: Óјдо да *дождèнèм* ôвце
Гр; да *ĳреждèнèмо* стôку Ку; *Изаждèни* ôвце А; *Дождèнийше* ôвце овáмо Кр; *До-
ждèнийше* гѹ стôку Кр; Нè би *ĳожденѹ* да кѹђа горĳ Суђ. Чују се и нови облици

по V врсти: *Ѐј да сaгнáмо* још по један óткос ОБ; *Сaгнá* óвце на извор А; Натовá-ри на коња, пá *догнá* ће óћу да вљекóем Бој; Бóжо *догнáо* дрва Се; Јесам, вáлá, *догнáла* била вельó рóбу Гр; *Догнáли* су десéт тóвáрá сáјена Се.

Поједини глаголи II врсте

319. Глагол *шкáш* се у Васојевићима мења по II врсти: *Óћу да шкém* Се; *Óј-до у шéтњу да се мáло разáшкém* (размрдам) Кр; *Штá* ћеш да *шкém*? А; *Ткém* ли ми пéлене? Сућ; *Ол да ми изáшкém* поњáву? Пе; *Ткé* ли штá? Сл; *Мóја* е мáјка знá-ла да *шкé* балóченé јастéке Гр; *Кojá* нíје умлéла дéкице да *шкé*, нíје вáљáла Бој; *Мýка* е старóцу íзјутра док *се разáшкé* Кр; *Ткéмо* шареницу Бож; *Док се мáло разáшкéмо*, пóтље ћемо бóлэ да кóсýмо Кр; *Ткú* тó и не прíчá Се.

Глагол *жњéш* има у инфинитивним и у презентским облицима основу *жње-*:

Óћу да жњém Се; *Друћшé* се у Банáт *жњé* Се; *Óћемо да жњéмо* колóмбоћ Ђу; *Кад дóжњéмо*, да се рúчá Пе; У Вáсéвиће мушкáрци не *жњу* српом А; Ђе је рáвно *жњу* кóмбáјни Бож; „*Жнýше, жњýше* жњéтварице, кóкота ви вáрим“ Се; *Јá* сам *зaжњéла*, сáт продóжитe Сућ; *Жéне* су *дожњéле* вр њивé Кр; *Свé* смо *ио-жњéли* Пе; *Тó* е *ио-жњéвéно* ОБ.

Глагол *дркúш* има презентске облике чешће по VII, а ређе по II врсти: *дркúш*м Сл Бој А Кр, *дркúш* кá прúт Пе Сл, Брáда и јáбучица му *дркúшé*; *дркúш*али Кр, *дркúшém* Се, *дркúшé* ОБ.

Глагол (-) *јáш*áш, односно (-) *јáш* иде по II врсти, тј. не прелази у VI врсту као у неким екавским говорима²⁴⁰: *јáшém* Сл Гр, *иојáшém* Се, *узјáшéмо* Кр За, *јá-ши* Се Ђу, *узјáши* Пе, *иојáши* Пеп; *узјáшао* Сућ, *иојáшао* Бож, *и-рејáшао* Се; *јáла* Се, *иојáла* ОБ, *узјао* Бој, *сјáо* Вел, *и-рóјао* ОБ.

Глагол *мирисáш* увек гласи: *мирíшém* Ко Цр, *мирíшéш* Се Са, Онó ти *мирí-шé* мýром; *иомирíши* Се; Нí лúк íјо, ни лúк *мирисáо* Кр итд.

Презент глагола *шýльáш* гласи: *шýльém* Кр, *шýльéш* Кр Се, *шýльé* Шек итд.

Бележимо облике *шáшáш* Кр, *и-рошáшáш* Бож, *шáшé* Се.

Глаголи III врсте

320. О односу глагола I и III врсте било је речи у т. 314 и 315. Овде ће се навести неки глаголи који се углавном увршћују у глаголе III врсте, мада неке глаголске облике (аорист и р. пр.) имају, односно могу имати по I врсти.

321. Глаголи сложени са *гинуш*и радне глаголске придеве имају на -ну-: Он је *иогíнуо* у мрчнике Бој; *Погíнуо* Јóван Гáвров Бој; Млóгí су тáмá *иогíнóли* Бој; У партизáне *иогíнóли* Гр; Љóуди нáши *гíнóли* Бој; *Погíнóла* е Јéла Вел; *Изгíнóло* се тáда Вел.

Аорист смо чешће бележили по III него по I врсти: *Изгíбе* толикí нáрод Кр; Фáлај Бóгу (божја воља), Вúчић *и-дгíбе!* Кр; Нíко нé *и-огíбе* А; Двá ми брáта ú рат

²⁴⁰ Уп., нпр., Реметић Шумадија 360, Николић Б. Срем 356 и др.

иогѣбоше Сућ; Изгѣбоше бена-бена јунаци Кр; Изгѣбоше ни у рат момци и љуђи бираници Се; Изгѣбоше дуванѣје ОБ; Изгѣбоше од крвниѣа Бој; Седамнаѣс и идогѣбе За; Погѣнуше чоѣку трѣе говѣди Гр.

322. Глаголе сложене са -*кинуѣи* бележили смо у аористу и по I и по III врсти: *Скинѣсмо* га с тавана Бож; *Прекѣнуше* рад на мѣбу Се; *Укинѣше* дорѣчак на дворѣње Сл; *Прекѣдо* причу А; *Прекѣдо* ка на трупѣну Кр; Био си зауѣтио да нешто рѣчѣш, нѣ те ја *ѣрекѣдо* Бож; *Скиде* ми га с леђа Бој; *Скиде* пршѣту За; *Скидоше* га с вљѣшалѣ Сућ; *Прекѣдосѣ* ме и сѣд заборѣви ОБ; *Прекѣдоше* влѣчег Сућ; *Укидоше* ъбавезни ѡткуп Кр.

323. Глагол (-)*крѣнуѣи* забележили смо по III врсти: ја *крѣну* А, *крѣнуше*, ја се *окрѣну* Ђу, *окрѣнуше* се А.

324. Овако је и са глаголима на (-)*срнуѣи*: ѡна *идсрну* За, *идсрнѣсмо* Се, *насрнѣше* Бож.

325. Чује се и *уфѣло* цвијеће Се и *уфенѣо* кукѣруз, *уфенѣла* е Сућ.

326. Уместо глагола *мѣинуѣи* (и) у Васојевићима се употребљавају глаголи *иѣурѣи* и *сѣѣвѣи*.

Глагол *замѣинѣи*, -нѣм у аористу чува наставак *ну*: Тѣшка ѡва врѣћа, једва ју *замѣинѣ*[х] Кр; *Замѣинѣ* се кавга Кр.

327. Глаголи с оснѡвом на *сѣа-* чују се и са наставком *ну* (ређе) и без њѣга (чешће): *настѣао* Бој, *застѣао* Бож, *остѣао* Бој, *састѣао* се Кр, *настѣала* А Се, *застѣала* За Сућ и: *остѣанѣо* Сућ, *настѣанѣла* Се, *застѣанѣла*.

Глаголи IV врсте

328. Глаголи чија се инфинитивна основа завршава на *ива* не преносе ову морфему у презентску основу, што је одлика и суседних говора.²⁴¹

дојављѣем Кр, *докажѣем* Бој, *залишѣем* ОБ, *згигѣем* се (подгуркивати се са жељом да се некоме подсмехне) Кр, *изјављѣем* А, *изназађѣем* Бож, *кажѣем* Бој, *разгледѣем* Сл, *наређѣеш* Сл, *засрамљѣеш* Бој, *смирѣеш* Бож, *исѣиѣѣе* Гр Ђу, *заграђѣе* Се, не *зарѣѣе* Вел, *награђѣе* За, *заграђѣѣѣ* ОБ, *зайаљѣѣѣ* Бој, *обукѣѣѣ* Гр, *ѣријављѣѣѣ* Вел, *ѣровукѣѣѣ* Се, *расѣиљѣѣѣ* Гр, *смирѣѣѣ* Бој;

заграђѣѣѣ Пе, *зарађѣѣѣ* ОБ, *избачѣѣѣ* Се, *исѣреѣреѣѣѣ* Гр, не *наређѣѣѣ* Се, не *досађѣѣѣ* За, *иѣиѣиѣиѣѣѣ* Гр, *свукѣѣѣ* Бој.

Глагол *дарѣивѣи* иде по V врсти: да *дарѣивѣм* свѣтове ОБ; Договорѣи су се да се не *дарѣивѣју* Се, а *дарѣивѣи* по IVб: Треба да *дарѣеш* накѣѣче За, *Дарѣе* ме снаа А, Чѣсти се, *дарѣе* се Бој.

Облици глагола *кажѣивѣи* и *зайиѣиѣивѣи* у складу су са оним што се чује и у суседним говорима.²⁴²

²⁴¹ Исп. Пѣжурица Колашин 161, Ђупић Бјел. 92, Алексић Плав, Петровић Кучи, Ђупић Гусиње.

²⁴² Петровић Кучи, Барј. НП-С 99 и сл.

Пā ја ви *докажљем* да е он тō урāдїо Сућ; Јā јој *докажљем* Бож; Нѣко *докажље* шљмāру кад гōј посијѣчем др̄ва Се; Бōл болље — нїкōм *не кажље* Ко; Ўзалљд си му *покажївāо* Гр; *Кажљј* зāнос, *кажљј* пушке Бој.

зайишљем, зайишивāо ОБ; *зайишљј* А.

329. Неки глаголи на *-ава-* иду и по IV и (ређе) по V врсти:

Дaе пāре на вађеви́ну; Заборāвак се не *дaе* ђѣци; *Издржaе* родїтеље; Јѣдва *издржaем* Се; *Дочујаем* (*дочујаваи*) ја шта ви рāдите по Биограду Стијовић Лекс.; Шта тō *зачаїрљaе?* (*зачеїрљаваи* — плитко закопавати); *Познaем* га по глāсу; Тї кā да ме *не љознaем*; Свāкоѣ га у село *љознaе*; Кō га *не љознaе*, замāштрā га за час пōсла ОБ; Кō ми тō сāд *їризнaе* Пе; *Признaем* себе. Кат *їризнaеш* своју грѣшку, и пред Бōгом си прāв Бој; *Знаїиѣ* ли ви што о тōмѣ? (*знāваи*) ЛР; Да ти нїје пāло нāм да се *удаеш?* Кāко да се *удаем* пōд старōс? *Замoшāјљ* овā нāрод у мљку Се. Што не *зайљувaеш* (*зайљувави*) Бōжа? Чѣкāм нека се ђѣца *зайљувāјљ*. *Креїāјљ* ђд глāди. *Зайишићaем* једно по једно; Не *їродāи* јāбуке у бешћѣње; Не *зафркāи!* Стијовић Лекс.

Не *дāвā* ми нїшта Кр; *Издржāвāм* порōдицу Сућ; Не *дочујāвā* добро; Тї свѣ нешто *зачеїрљāвāи* кā мāчка Стијовић Лекс.; Не *љознāвāм* га ја Се; Нїшта не *знāвāм* ЛР; Не *їризнāвāм* ти ја тō Шек; Не намерāвāм да се *удāвāм*; *Замoшāвāм* пакѣт; *Креїāвāјљ* ђд глāди Се; Он ме *зайљувāвā* док причāмо; Јā вāзда *зайишићāвāм* слāбōга Кр; Не *їродāвāмо* ракију; Не *зафркāвај* Бож.

330. У глаголу *чљи* јављају се две основе: не *чљем* Сл А, не мōгу да *чљнѣм* и сл.

331. Неки глаголи Стевановићеве VIБ врсте у Васојевићима се мењају по V врсти: *бōјāи*, -āм (бојити), *карāбојāи*, -āм (бојити у црно), *грāбāи*, -āм (грабити), *сїāрāи*, -āм, *осїāрāи*, -āм, *чāмāи*, -āм (задржати се): Сљтра ћу *бōјāи* ђѣци фанѣле Кр, Немō *карāбојāи* чарāпе Бож, Пā смо *грāбāли* кō ће више да изїје За; Кā да е *сїāрāло*, пā се млāдїло Сућ; *Осїāрāо*, пā измāтљфио Ко; Немō *чāмāи*; Штō си *чāмао* оволикō? ОБ. Забележили смо и: *Осїāрио* је нешто; Јā ћу ти га *угрāбїи* Сл. Забележили смо и облик *чāмии*, али са значењем 'чекати', док лексема *чāмāи* значи 'задржавати се': *Чāмили* смо сву нōј цāба А; Штō *чāмии* тљ? Не *чāми* више Се.

332. Неки глаголи Стевановићеве VIБ врсте у Васојевићима се мењају по VIа врсти — инфинитивна основа се завршава на *-е-*, а презентска на *-и-*: *вїреи*, -їм, *завїреи*, -їм, *їривїреи*, -їм *двōреи*, -їм, *їљљсеи*, -їм, *зайљљсеи*, -їм, *мљдрей* (мудровати; држати се смерно — о невести), -їм; Немō *мљдрей*; Немō *вїреи* проз врата Цр; Не смїјем ни *завїреи* Сл; Смїјем ли *завїреи* да вїдїм шта рāдѣ? ОБ; Не дā јој ни *їривїреи* у кљћу ОБ; Оћемо ли нōћас *двōреи* Мїла? Кр; Нѣма кōга *двōреи* Се; Немō *їљљсеи* толїкō Се; За нїм нїко неће *зайљљсеи* Бој. Оћу да и *їредвōрїм* нōћас Бој; Вāзда е *мљдрио* Се; Ретко се употребљавāју и глаголи са *-и-*: Немō ми *їривїрии* око кљћѣ Се; Оћемо л га *двōрии*? Сућ.

333. Редовно је аналошко *чињети*: Бôг знá штô ће *чињети* Вел; Свãшта ће *учињети* Пе; Свôга ћу те у крв *учињети*! Пе; Не можеш ни другôме *учињети* Се; *Начиње* тû мáло колибѣ Гр; *Начињела* ни је баба бучáлину Се; *Начињела* ђеца гйãље (штуле) Кр; Млôго јада *се чињело* Бој; *Чињело* му се — нйко кá он За; *Учињело* ми *се* Сл; *Начињели* спôменик; *Начињели* му згрôбницу Бој; Тû кућу *начињели* За; *Начињели* по мáло кућáра Вел; *Начињеле* спôменик браћи ОБ; Нйт су ми *учињели* чѣтници ни партизãни да ваљá Се.

Глаголи V врсте

334. О глаголима V врсте углавном је већ говорено на другим местима у овом раду: о њиховом односу према глаголима II врсте у т. 316–318, о 3. лицу множине презента у т. 265, о презентским облицима глагола на -ава- у т. 329.

335. Глаголи (-)дати, (-)знати, (-)имати граде презент углавном без форманта *д*: *дám* Бој Сл Вел, *не дám* Шек, *дáш* А Ко Кр Сућ, *дá* Гр А, *дáмо* Се Ку, *не дáше* Се Сућ, *дáју* За;

знám Се А Сућ За Бој Сл, *не знám* Гр Сл, *знáш* А Цр Ло Сл Гр, *знáмо* Сл Цр Ку, *знáше* Бој Сл Гр, *не знáју* Кр;

ймám Бој Гр Сл Пе За Вел Шек, *ймáш* Сл Бој Бож, *ймá* Гр Сл, *ймáмо* Гр Сл Бож, *ймáше* Пе ЛР, *ймáју* Гр Сл Сућ.

Ређе се чују и облици *се д*: *дáдү* ОБ, *не дáдү* Се Сућ, *йродáдү* Кр; *да знáдү* Бој, *не знáдү* Се.

Нисмо забележили такве примере за глагол *имати*.

Глаголи *дати*, *знати* и *имати*, поред презентских облика *дám*, *знám*, *ймám*, имају и презентске форме *дáднѣм*, *знáднѣм* и *ймáднѣм*, који се употребљавају при грађењу футура II (в. т. 336).

Аорист ових глагола је двојак:

дáдо Бож, *дáде* Се, *дáде* А, *дáдосмо* Ко, *дáдостше* Бој, *дáдоше* Сућ и: *дá*, *дá*, *дá* ОБ, *дáсмо* Се, *дáстше* Сућ, *дáше* Сл;

знáдо ОБ, *йознáдо* Бој, *знáде* Се, *знáдосмо* Сл, *знáдоше* Се и: *јá знá* Кр, *знáше* Се;

ймáдо Се, *нѣмáдо* Бож, *нѣмáде* Бож и: он *ймáше* Кр, *ймáсмо* Бож, *нѣмáсмо* Се.

У императиву су такође двојаки облици: *дá* Се, *дáше* Бож и: *дáдни* ОБ, *дáдните* Кр;

знá Сућ, *знáше* За и: *знáдните* ОБ;

ймá Се и: *ймáдни* Кр.

336. Глагол *шрѣбаѝ* у значењу 'бити потребан' има облике за сва три лица једнине и множине:

Не шрѣбám нйкоме Се; *Не шрѣбám* ви нйшта Бој; *Не шрѣбајү* ни нйшта Бож; *Трѣбајү* крмáд за кланицу Бој.

Када је *шрѣбаѝ* глагол непотпуног значења, јавља се и у безличним и у личним глаголским облицима:

Трѣб̄а да знаш Кр; *Трѣб̄а* да ђрѣмо Сућ; *Трѣб̄а* да чӯв̄ате Се, *Трѣб̄ало* е да идѣм ОБ; *Трѣб̄ало* е да посијемо Бож;

Трѣб̄ам да плетѣм Се; *Трѣб̄аш* да мн расучѣш блӯзу За; Нијѣси *ӣтрѣбала* ђдит А; Нијѣси *ӣтрѣбао* прескакат плѡт Се.

337. Све је више у употреби глагол *изгр̄а̄и се*, али се чује и *сигр̄а̄и се*: *Сигр̄а̄ј̄у се* ђѣца Се, Пӯштите и нек се *сигр̄а̄ј̄у* ОБ.

Глаголи VI и VII врсте

338. О трећем лицу множине презента ових глагола било је речи у т. 265. О трпним придевима глагола VI врсте говорено је у т. 261, а о првом лицу једнине презента глагола **велет̄и* и *видет̄и* у т. 263.

По VI врсти иде глагол *брѡит̄и*:

инф. *брѡит̄и* Кр А, *ӣребрѡит̄и* Се, *забрѡит̄и* Сућ, р. пр. *брѡ̄ио* ОБ, *избрѡ̄ио* Се ОБ. Ретко се чује и *брѡјат̄и*: *брѡјат̄и* Се ОБ, *број̄ао* Кр.

Императив глагола VI врсте на *-оит̄и* у 2. лицу множине чешће има заврше-так *-ој̄иѣ*, а ређе *-оит̄иѣ*:

брѡј̄иѣ ОБ А, *избрѡј̄иѣ* ЦР Се ЛР, *искрѡј* Гр Се Сућ, *искрѡј̄иѣ* Гр Сл, *одвѡј̄иѣ* ОБ; *изброј̄иѣ*, *искрој̄иѣ* Се, *одвој̄иѣ* Бож.

Глагол *бѡит̄и* (бојити) чешће се чује као глагол V врсте *бѡј̄а̄и*, па императив гласи: *бѡј̄а̄ј* Се, *обѡј̄а̄ј* А, *обѡј̄а̄ј̄иѣ* Сућ.

339. Глагол *извӣн̄ӯи се* у значењу 'замолити за извињење' иде по III, а не по VI врсти:

Мѡр̄ам му се *извӣн̄ӯи* Се, да *извӣн̄еш* Бож, да се *извӣн̄еш*, да *извӣн̄ѣиѣ* Сућ, *Извӣн̄ӯла сам му се* Се.

340. По VI врсти иде и глагол *сӣа̄сӣи*:

Да ми је *сӣа̄си* коју гѡј Сл, Нијесу се мѡгли *сӣа̄си* Бој; Да се *сӣа̄си* дијете Гр; Да га *сӣа̄сӣмо* Се; Они га *сӣа̄сѣ* Се; И тако се *сӣа̄сили* Шек; *Сӣа̄сили* бисмо се Це; Те смо се *сӣа̄сили* ђд глади Гр.

341. Код глагола *осӣа̄р̄а̄и* избегнута је група *-рје* (<е):²⁴³

осӣа̄р̄а̄и Се Кр А; *осӣа̄р̄ам* Бож; *осӣа̄р̄ала* Се А Бој Гр, *осӣа̄рао* Кр, *сӣа̄р̄ало*.

342. Презент глагола *слѡмит̄и* увек је по VI врсти: *слѡм̄им* Се, *слѡм̄иш* Бож, *слѡм̄и* Кр, *слѡм̄имо* Бој, *слѡм̄иѣ* Се, *слѡмѣ* Сућ.

У инфинитивним облицима глагола *ӣлѣв̄лѣи* и *чӣњети* налази се континуант јата:

ӣлѣв̄лѣи, *ӣлѣв̄лѣла* Се;

чӣњети Се, *учӣњети* Кр, *учӣњѣла* ОБ

Глагол *ћӯӣа̄и* има облике *ћӯӣа̄и*, *шӯӣа̄и*, који иду по VII врсти, и *шӯњети*, који иде по VI врсти: *ћӯӣа̄о* ОБ, *ћӯӣа̄ла* Се, *шӯӣа̄о*, *шӯӣа̄ла* Се Кр.

²⁴³ В. Д. Петровић, *О судбини групе рј и неким сродним јојавама у српскохрватском књижевном језику и неким његовим дијалектима*, ГФФНС XVIII/1, 1975, 162.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

343. Глагол *бић*:

Облици презента: *биднѐм, биднѐш, биднѐ, биднѐмо, биднѐше, биднѐ* забележени су у конструкцији футура II (в. т. 292).

Облици аориста: *би, би, би, бисмо, бистѐ, бише* или уопштено *би* за сва лица забележени су у одељку о потенцијалу (в. т. 293).

Облици имперфекта: *бљѐ — бљѐше — бљѐше — бљѐсмо — бљѐсте — бљѐу и бијѐ — бијѐше — бијѐше — бијѐсмо — бијѐсте — бијѐју / бијѐу* наведени су у одељку о имперфекту (т. 282).

Императив: *бидни, биднимо, биднише, нека биднѐ*.

Глаголски придев радни: *био, била, било, били, биле, била*.

344. Глагол *шћѐ*:

Презент: *оћу/нећу/не оћу, оћеш/нећеш/не оћеш, оће/неће/не оће, оћемо/нећемо/не оћемо, оћеше/нећеше/не оћеше, оће/неће/неоће* (спорадично *оћѐ* и *оћу* — о томе у т. 265). Енклитички облици: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеше, ше*.

О облицима аориста: *шћѐ — шћѐ — шћѐ, шћѐсмо — шћѐсте — шћѐше и шћѐдо — шћѐде — шћѐде, шћѐдосмо — шћѐдодсте — шћѐдоше* в. у одељку о аористу (т. 286).

О облицима имперфекта: *оћѐ — оћѐше — оћѐше — оћѐсмо — оћѐсте — оћѐју и шћѐ — шћѐше — шћѐше — шћѐсмо — шћѐсте — шћѐју* в. у одељку о импрфекту (т. 281).

Императив: *шћѐдни, шћѐднимо, шћѐднише*.

Глаголски придев радни на целој испитиваној територији: *сћѐо, шћѐла, шћѐло, шћѐли, шћѐле, шћѐла*, а у Лијевој Ријечи и *кћѐо, кћѐла, кћѐло, кћѐли, кћѐле, кћѐла* (што је овде и обичније од првог облика).

Ђ. ПРИЛОЗИ

345. Грађа садржи богат материјал у коме се велики број прилога по своме значењу и структури подудара с прилозима у књижевном језику. Али један број прилога специфичан је за овај, а и њему блиске говоре. Примери које наводимо илустроваће лексичко богатство, семантичку разноврсност, као и разноликост у њиховој структури.

Особености се огледају у примерима творбе: префиксалне (*ионавиш, ионаниж, идшаман, иддобро, идгоре*), суфиксалне (*ирсмице, иљоштимиче, остримице, ишримице, иунано, седећки, иошрбушкѐ, иобаучкѐ, назадачкѐ, гљавачкѐ*), различитим врстама сложеница (*вѐсвијек, зачас, заузачас, најофѐшу, исирвѐ, ишман, ишйуш*) и посебно фразеолошким сложеницама (*бѐгме, дабѐгда, акобѐгда*). Забележили смо и прилошке изразе типа *у злѐ дѐба, у нѐкѐ дѐба, у цѐк зорѐ, на ишѐње*.

Уобичајени су прилози настали од придева (*дѐдро, лијејо, драго, шѐило, шѐшко, лѐко, бѐшро*). Бележе се и прилози од предлошко падежне конструкције

придевских речи (*идѝријекo, умãло, одскòро, унãойако, нависòко*), као и, не тако бројни, прилози за начин од придева на *-ски*: Свѣ је љуци Сућ. Бõгами је љуци Стãка прòшла Бој. Жївї *госїдци* Се. Вїђи Баљòва како *мераклиски зүзã* Кр. *Мãјсторски* нãодїш и заплүвãеш тў ģецу ОБ.

Известан број прилога пореклом је од инструментала именица (*брзинòм, зорòм, ðлãгом, сїлòм, несрѣћòм*) или неког другог падежа и предлога уз њега (*йошемѣљу, нãсрамошү, найрекòшруй, ўзбрдо, ўјүшру, увїс, срүкѣ, снерүкѣ*). Прилошку функцију имају и облици номинатива неких именица (*чүдо, мрва, мрвица, комãи, сїла* и сл.). Стари облик именице *кãми* такође може имати прилошко значење.

Посебну, немалу, семантичку групу чине прилози партиципског порекла (или прилози саграђени према овом моделу), који су се значењски и функционално изједначили с глаголским прилозима новијег језичког постања (*клѣчѣ, сїлòјѣ, сѣдѣ, шркѣ, жмүрѣ, нѣойкѣ*).

Посебност овога говора чине временски прилози чије се значење у књижевном језику исказује описно, као: *їрекономãдне* (дан пре прекјуче), *їрекондвечири* (дан пре прексноћ), *нãкойãн* (дан после наќјуче) и др.

Забележили смо и образовања прилога од присвојних заменица, као: *швòјски, нãшки, његòвски, њински, свòјски*.

Најзад, у овом говору постоје и мултипликативни прилози и прилошки изрази типа *једнòм, дрүгòм ... десѣтìм, ни један једїни ѝүћ* и сл.

Неки облици прилога, као нпр. *одовуд*, који у основном значењу указују на правац или место, могу бити употребљени и у предлошкој функцији: Стãни *одòвуд* мене (с ове стране) ОБ. Кò е онã чòк *одòвуд* њега (с ове стране)? Кр.

С друге стране пак неки предлози могу имати прилошку функцију, као нпр.: Они су дòбро *блїзу* с нãма Бој. До Божїћа мòже, а *мїмо* Божїћа — нѣ! А. Тò е брдо *нãсїрема* (са супротне стране) За. Коѣ је онò сèло *нãсїрема*? Пе. (О томе ће бити више речи код предлога.)

Често се прилози за место (правац) и време реализују с партикулама: *-к, -ек, -ик, -ка, -љ, -н, -на, -нак, -нан, -р, -ар, -нар, -наре, -нарек*. Партикулу *-наре(к)* бележили смо само у селима Полимља и Велици.

Партикуле имају (могу имати) заменички прилози за *место* (*ође, їу* и *онђе*), за *їућ* и *їпростїрање*, за *їлоазно место крећãња* (*одавле, оїгле* и *оданле*), за *означавања крајње шãчке крећãња* (*докле, доїгле, довле* и *донле*) и за *време*. Уз заменичке прилоге за *їравац* и *количину* не употребљавају се партикуле.

Уз остале прилоге за време и место ретко смо бележили партикуле: *јуче, (-на, -нак, -нан), увече (-н), довече (-н, -нак); (їо)горе (-ка), озго (-р), оздо (-љ)*.

Заменички прилози су често појачани партикулама *ево, еїшо, ено*: Ђе ðн стїже чãк *евовãмо!* *Евосãд* ћу да га зовём. *Евовãкò* се рãди. ðкрёнү се *еїшовãкò*, лицем к мене. *Еїшонãкò* се цїјенѣ и поштүју пријатељи. *Еїшошãкò* смо се ми двоїца разговãрãли. *Енонãкò* чоëка јãд нãђѣ.

Прилози за место и правац појачани су често са *шãмо*: Вїдї се нѣко *шãмо-гòре*. Пõсле *шãмо-навїше* женү трүдну распорїли.

Прилози које наводн М. Стевановић у ИЦД по облику и значењу углавном се подударају с оним што се налази у нашој грађи. Понеки прилог за који М. Сте-

вановић тврди да га нема у овом говору, нпр. *одавде* (Стевановић ИЦД 92), данас је сасвим обичан, што је, вероватно, новији нанос из књижевног језика. Насупрот томе, прилог *жље* (зло), добро потврђен у Стевановићевом раду (Стевановић ИЦД 92), нисмо забележили на терену, док смо прилог *добре* бележили спорадично, у изразу *дд̄бре дош̄а̄*, за разлику од облика *добро*, који је у овом говору уобичајен (на супрот Стевановићевој тврдњи да је апсолутно непознат — Стевановић ИЦД 92). Ове су промене очигледно настале у временском распону између Стевановићевог и нашег боравка на терену.

ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ

346. Примери су груписани с обзиром на значење прилога, као и на њихову синтаксичко-функционалну употребу. Међутим, с обзиром на понекад хибридне синтаксичко-значењске околности, није их увек могуће строго класификовати — то су ситуације у којима се значење прилога може разумети на два или више начина, нпр. као прилошка ознака за место и као прилошка ознака за правац, потицање, порекло, с анафорско-демонстративном конотацијом и сл.

Сви упитни прилози употребљавају се и у функцији неодређених: *Ђе ти је чџек? Јџе ли ти (има ли ти) ђџ (негде) бра̄та? Ѐма ли он ђџ (негде) каквџга ватана (стана)?*

а. Прилози за место

У упитној или односној функцији ови прилози указују на опште место збивања или вршења глаголске радње или на положај, без указивања на додатне елементе (почетак, завршетак и др.). У говору Васојевића, као и у осталим говорима у Црној Гори, мешају се прилози за место и прилози за правац.

Ђџ: 1. а) у *уӣӣӣној* функцији: *на којем местџу, на које местџо*. — *Ђџ* ти је чџек? Бој. *Ђџ* су ви љџђи? Гр. *Ђџ* ви је он̄а баљџш̄а̄ста џвца? Кр. *Ђџ* онџ се Златија била џд̄ала? Сл. б) у *односној* функцији: *на местџу на којем, на местџо на којем*. — *Куђа* ни је тџ претџкла *ђџ* овџ шт̄ала Бој. Прџстри неке јаде што нџсим ... п̄а догна̄ *ђе* џђу да вљџкуем Бој. Те т̄амо *ђџ* ни је куђа дођи Бој.

2. у *прилошким конст̄рукцијама са речцама бџло и гџј у џојачаном а) неодређеном значењу*: *свејџдно где, на било ком местџу, на било које местџо*. — *Ост̄ави* *ђе* бџло Бож. *Ѐма* ли *ђе* гџј кога свџга? Ко. *Ѐди* *ђе* гџј џј Се. б) у *односном значењу*: *на сваком местџу на којем, свуда где*. — *Ђџ* гџј ст̄игнџ, замџтнџ к̄вгу. *Ђџ* гџј дођџ, завр̄гнџ к̄вгу Стијовић Лекс.

к̄амо забележено само као *прилог за местџо*, а не и као *прилог за правац*, и *џо* увек без глаголске којуле, са значењем: *где је (где суӣӣд)*. — *К̄амо* га Бџгд̄ан? Бу. *К̄амо* га биц̄кло? Се. *К̄амо* и онџ црџвље? Суђ.

џђе/џвђе/џџђе/џџђе/џџџђе (и с партикулама -к, -н, -на, -нак, као и појачано речцом *џџо* у значењу *баш овде*): *на овом местџу, на ово местџо*. — *џђе* *џма* око педесџ кџла Цр. Дођџ *џђе* кот кџћџ Бој. Довџли ме *џжек* А. Бач̄а *џђен* А. *Ѐма* *џвђе* кр̄аве да ни добро балџњајџ Ку. Дођџ те се испрџча, *џвђе* џзми, *џиђе* потџри

БК. Ко е био овође? Се. ... јер је наша кућа овође иза овога брда Ка. Ђво ти међаш овођен Кр. Владика е одмарао еговође Кр.

тѹ (и с партикулама -н, -на, -нак) на *ѹом месту*, на *ѹо место*. — Тѹ е кућа њина тѹ била. Шта е тѹ постѣље било! Бој. Тѹн ми је била штала Ло. Сѣди тѹн ЛР. Умукни тѹн Се. Нѣка тѹ тѹна Кр. Дѹшла ми шћер тѹна да родѹе Шек. Прије е био тѹнак ОБ.

ѹнђе/ѹнође/(ретко) нѹђе/ѹтонође (и с партикулама -н, -на, -нак, *нарек*, као и појачано речцом *ѹѹо*: *баш онде*) на *ѹном месту*, на *ѹно место*. — Крава се нѹкад не баљежѹ ѹнђе ѣ лежѹ Тр. Свако се чѣшѣ ѹнђе ѣ га сврби За. Помакни та столовач ѹнође БК. Трнокоп је јучѣ био ѹнођен иза врата Цр. Шта е ѹно ѹнђена? Прѹђи ти ѹнђенак, комотније ти је Бож. ѹнђенарек смо вадили тѹја компијера Гр. Начѹни фѹно каше, ка ѣто ѹно нѹђе Гр. Убише га ама ѹтонође Се.

нѣђе *негде*, на *неком (неодређеном, неѹознатѹом) месту*, на *неко место*. — Он пребљѣга у Албанију нѣђе Сл. Испало је нѣђе брѣмце Кр.

пѹнѣђе/ѣђе/пођеђе *ѹонегде*, *ѹу* и *ѹамо*. — Тѣ ѣлде ѹма пѹнѣђе Бој. Је ли ти нѹка кукуруз? Ђѣђе Се. Било и тѹ пођеђе Сућ. Окопниѹ снѹјег, видѹ се само пођеђе вровѹма Кр.

свѹј/свѹђе *свуда*, *свугде*, *свукуд*, *ѹосвуда*, на *свим местѹима*, на *све сѹране*. — Изѹшла му е ѹсла свѹј по тѹјелу Кр. Ја ѹво свѹј причам Кр. Ова грѹп је свѹђе Му. Свѹђе сам био и одѹо Му. Свѣкрва ми је свѹј ишла Шек. Одѹили свѹј преко сѣла Гр.

ѹђе *било где* (забележено у конструкцијама *без ѹђе икога* и *без ѹђе ичега*, где се ѹво *ѹђе* јавља у служби речце за појачавање значења). — Шта ѣу мрченица без ѹђе ѹкога! Кр. Пулам се без ѹђе ѹкога БК. Цѹо вијек проживље без ѹђе ѹког Тр. ѹстави ѣѣцу без ѹђе ѹчега Бож.

нѹђе *нигде*, *ни на којем*, *ни на јѣдном месту*; (у служби речце) *ѹѹишѹе*. — Нѹђе Влада нѣма! Сл. Нѹђе нѹко нѣма Пе. Нѹђе лѣпшѣга мљѣста Сл. Таква се пѹлица нѹђе не мѹже нај Кр.

б. Прилози за правац

кѹд *којим ѹѹѹем*, *у ком ѹравцу*, *ѹдносно*: на *које место*, у *које место*; *чѣсто* у *вези са речцама гој*, *било*, (*му*) *драго* и *сл.* у *ѹојачаном неодређеном значењу*. — Кѹ[д] ѣу сад Бој. Нѹшта не знамо кѹд ѹје ОБ. Кѹт ко мѹже ѹдит, нек ѹде Бој. Кѹд аљѹдаш по цѹо дан? Кр. Нѣмаш кѹд на сѹд А. Иди куд гѹј ѹј. Куд гѹј крѣнеш — ѹни Се. Иди куд било Сућ. Нек ѹде куд му драго Се.

ѹвамо а) на *ѹво место*, на *ѹвом месту* (и у *сѹрези са ѹнамо*, *ѹамо*, у *значењу ѹишѹег места*: на *све сѹране*, *свукуд*). — Врати не ѹвамо Сл. Мрш ѹвамо, крмачо Бој. Ја би ју повѣо ѹвамо у вашу кућу За. ѹвамо сам нашла свѣкрву Шек. Па пѹсле ѹвамо по радѹва Се. Одѹила ѹвамо ѹнамо Бој. Ко ѹђе ѹишка ме тамо и ѹвамо Сл. Одѹо и тамо и ѹвамо Сл.

б) у/на *ѹвом месту*, у *ѹвом крају*, *ѹвде*, *ѹу*. — ѹво су Дѣлетѹѣви ѹвамо Гр. Пѹсле ѹвамо свѣ друкѣ било Гр. На Гѹли ѹток нијѣсам био, нѹ ѹвамо Сл. ѹвамо сам нашла свѣкрву Шек. ѹвамо доша Бој. Ђѣ ѹн стѹже ев-ѹвамо! Кр.

тамо онде, у/на оном крају, месту. — Седморо тамо имамо Ло. Нећемо тамо да годинимо А. Тамо мало горе имаше Се.

онамо на/у оном месту; на оно место. — Онамо био плот Сл. Лале онамо остао сам Сл. Одила овамо онамо Бој. Оћу онамо у поток Бој. Онамо отићи Бој. Ојде онамо Се. Не смијем ја отић онамо Бож.

некуд у неодређеном правцу, на неодређено место, незнано куда, уз глаголе кретања, динамике, акције. — Ојдоше некуд онако у ампу ОБ. Вазда некуд блей Ћу.

никуд ни у којем правцу, ни у/на које место. — Није мога никуд бес коња Сл. Ни се у цркву иде ни никуд Бој. Најбоље је никуд не мрдат от куће Ћу. Не могу никуд до испрет куће А.

никуд у било којем правцу, ма/било куда, уз глаголе кретања и у уишној функцији. — Иде ли он никуд без аута? Се.

в. Прилози за пут и простирање

кудије којим иушем. — Кудије прође? Гр.

овудије (и с партикулама *-н, -на, -наре, -нарек*) *овим иушем, правцем, окуда.* — Овудије ти је ближе БК. Ђво ти пут овудије А. Што сте ово растоврзли овудијен? ОБ. Ко прође овудијена? Бож. Овудијенаре до ти пут нијесам одила Гр. Паљено је овудијенаре ти пут Гр. Нека и ђвце овудијенарек Ул. Саг прђдоше овудијенарек Му.

онудије (и са партикулама *-н, -на, -наре, -нарек*) *оним иушем, правцем, онуда.* — Прије онудије прђдоше неки љући А. Ја онудијен нијесам проша можда двапут Ку. Кођ оно прође онудијена? Кр. Онудијенаре пута није било Гр. Саг онудијенарек прђдоше два шумара Гр.

тудије (и са партикулама *-н, -на, -наре, -нарек*) *а) са значењем правца: иуда, иим иушем.* — Прође тудије некаква ђечина Сл. Ни тудије, ни овудије, но иди правијем путем За. Не мујакђ се тудијен ОБ. Не иди тудијена да се не сагрђш Се. Види јој се гола тудијенак КБ. Прошли су тудијенарек Гр. Немђ одит тудијенарек, но иди дољњијем путем Му. Вучђ се тудијенарек Му.

б) са значењем места: на шом месту, иу. — Одби ђвце да не брабоњђ тудије Се. Тудијена по сђлу нешто копали Се. Граво, тђ е наше сђло тудијенаре Гр.

некудије у неко (неодређено) место. — Некудије ђде Бож. Некудије е ђн одио ОБ.

свђкудије, свђјкудије *ио/на свим местима, свуда, свукуд, на све стиране.* — Допирао је свђкудије Ку. Наша се крв пролијевђла свђкудије ОБ.

г. Прилози за полазно место кретања, потицања или прекла

ђклђ, ђтколђн, одђклђ (у упитно-одиосном значењу) *са/од/из којег места, одакле.* — ђклђ је ђн? Ло. Јђ се немђм ђклђ [оженит] Сл. ђтколђн си ти? ЛР. Не знам ђтколђн му блђше снађ ЛР. Ко ти га зна одђклђ Шек.

ђдављђ, ђдовљђ (и са партикулама *-к и -н*) *од/са/из овог места, одавде.* — Ђђдови су им ђдављђ отишли прије стђ година Пе. Јђ им нарђдим да ураде ђдављђк

дòвлѣк Гр. Сѣт су отишли òдовлѣ ОБ. Òдовлѣк се неће чѹт Сл. Пѣ òдовлѣн зѣјми за Ријѣку Марсенићѣ Гр. Òдовлѣн се оселило млòго нѣрòда За.

òтлѣ, òтлѣн, òтолѣ (забележено и с партикулом -н) *одашле, са шòг местиа*. — Йди òтлѣ! Се. Мйчи ми се òтлѣн! Се. Òтлѣн експѣдовѣли за Гòли òтòк Сл. Не мòгу нйкѹд, ни òтлѣн дòтлѣн Сл. Па су ме òтлѣн зѣјмили на Цетйње Сл. Йди òтолѣ Сл. Не мòгу се помљѣрит ни òтоле дòтлѣ БК. Не мòгу се пòпрат ни òтолѣн дòтлѣн Бој.

òданлѣ, òдонлѣ, òндоле (и с партикулама -к и -н) *са оног местиа, оданде*. — Òданлѣ чѣсто лѣе лисица ОБ. Не смйјем га пуштит ни òдоилѣ донлѣ За. Не смйје òдит сѣм ни òдонлѣк донлѣк Гр. Òдонлѣн донлѣн је мòе Се. Премљѣстите онѣ ствѣри òндоле овѣмо ОБ.

однѣклѣ а) *из неког ѣравца, смера, однекуд*. — Дòђòше однѣклѣ војници За.

б) *с изблѣделим значењем ѣошйцања, ѣорекла: са неког местиа, однекуд*. — Однѣклѣ је набѣвио ракију, не пйтѣ га òклѣ Пе.

д. Прилози за правац долажења

òткуд у неодређеном значењу: *однекуд, одакле*, а у спрѣзи са *гој* и *било* у значењу *било одакле*. — Он и нѣмѣ òткуд врнут ОБ. Нека врнѣ òткуд гòј знѣ ОБ. Узми òткуд бйло Се.

одòвуд *од ове стйране, из овог ѣравца*. — Дòђе одòвуд Бој. Ђјте вй пѹтем преко горѣ, а јѣ ћу ви се одòвуд глѣскѣт.

òтуд *из шѣ стйране, из шòг ѣравца*. — Гонйли òтуд, от Полймља, от Плѣва Бој. Чйм òтвòриш врѣта, убије òтуд некаква ѣпа Пе. Мй òтуд овѣмо дòђòсмо Бој. Бљѣжй нѣрод тѣ òтуд Бој.

одòнуд *од оне стйране, из оног ѣравца*. — Кѹкѣ одòну преко Цѣрòва мѣјка ми овогѣ Милана Бој.

òднекуд *из неког, нѣйòзнѣшòг ѣравца, однекле*. — Òднекуд дòђе Бож.

освѹкуд, о(д)свѹкудије *са свих стйрана, одасвуд, из сваког ѣравца, смера*. — Освѹкуд и је бйло Се. Долѣзйли су освѹкудије Се. Тѹ дòђе нѣрòда одсвѹкудије Кр. Овѣ трѣве сѣм сѣкупљѣо одсвѹкудије Кр.

нйòткуд *ни са које стйране, ни из кога ѣравца, местиа*. — Ймѣ ли га йòткуд? Не, нйòткуд Ђу.

йòткуд *из било ког ѣравца, с било које стйране*. — Ймѣ ли га йòткуд? Ђу.

ђ. Прилози за означавање крајње, завршне тачке кретања

дòклѣ/дòклѣ *до ког местиа, до које границе, стйейена, до које даљине*. — Дòклѣ си тò наѹмио? Се. Дòкле допйре нѣша гòра? Сућ. Јеси ли дошѣо дòклѣ? Кр.

дòвлѣ (и с партикулама -к и -н; често у корелацији с *одавле*) *до овог местиа, доведе*. — Дòвлѣ су дòшли Се. Мòгѣ ли се докобрљѣт дòвлѣ? Пе. Вòда дòвлѣн Сл. Дòвлѣн је Лѣкòво Се. Јѣ им нарѣдйм да урадѣ òдавлѣк дòвлѣк, а они нйшта Гр.

дòтлѣ (и с партикулом -н; често у корелацији са *ошле, ошòле* и сл. у демонстративном значењу) *до шòг местиа*. — Йди сѣмо дòтлѣ Се. Не мòгу се помљѣрит ни òтоле дòтлѣ БК. Не мòгу ни òтлѣн дòтлѣн Сл.

дѡнлѣ (и с партикулама -к и -н; често у корелацији са *одонле*, у демонстра- тивном значењу) *до оног мѣста, донде*. — Дѡнлѣ смѣјеш Сућ. Ђдонлѣн дѡнлѣн је мѡе Се. Не смѣје ѡдит сѡм ѡдонлѣк дѡнлѣк Гр.

дѡнеклѣ *до извесне даљине, мѣста, мере, границе; делимично*. — Мѡгу дѡ- неклѣ Се. Мѡж ли ми пѡмѡј? Дѡнеклѣ мѡгу, ал не по свѣ Сућ.

нѣдоклѣ *ни до којег мѣста, ѡложја, ни до чега*. — Је си ли дошѡ доклѣ? Нѣ, валѡ, нѣдоклѣ Се. Доклѣ си дошѡ с копѡњем? Нѣдоклѣ, нијѣсам ни пѡчео За.

е. Прилози за количину

347. Прилози за количину упућују на меру, одиосно степен особине или радње, а како су често заменичко-прндевског порекла, имају или поредбену или упитну демонстративно-анафорску функцију. Јавља се и морфолошки облик за деминутивно-хипокористичним значењем.

колѣкѡ, кѡлко (често у вези са *гој, било, му драго*) и у дем. значењу **колѣ- шно, колѣцко**: Колѣкѡ ћеш ми дѡт? Се. Крив је колико и јѡ ОБ. Колико гѡј ѣмѡм, бѣће твѡе Се. Нек дѡ, колико му драго Сућ. Дѡј колико бѣло Бож. Начињѣли помѡ- ло кућарѡ, колѣко да се склѡнѣмо Гр. Пѡ кѡлко кѡ знѡ Бож. Колѣшно ти је дѡо! Се. Колѣцко ћеш тѡ дѡбит? Се Сућ.

оволѣкѡ: Састѡвѣ се у оволѣкѡ мѡло некакијѡ стѡнѡва по педесѣторо ѡмла- динѣ Гр. Кѡ дѡђи, ѡзмѣ ћепѡницу, пѡ оволѣкѡ мѡшкијѡ главѡ, оволѣкѡ жѣнскијѡ, оволѣкѡ овѡ, оволѣкѡ онѡ Бој. Штѡ си чѡмао оволѣкѡ? ОБ.

толѣкѡ, тѡлко: Нијѣсмо толѣкѡ знѡли Гр. Јѣсам толѣкѡ путовѡла Гр. Није се шкѡловѡло толѣкѡ Вел. Онѡ мачѡгу да ме окрѡји — ѡтац међу тѡлко лѡђи За.

онолѣкѡ: Онолѣкѡ учѣо, пѡ ништа Пе.

нѣколико: Тѡ бѣ ми нѣколико Бој. Тѡмо су свѣ ево нѣколико годѣнѡ.

нѣколико: Ымѡш ли ѣколико? Нѣ, нѣколико Бож.

свѣколико: Свѣколико, свѣ што ѣмѡм бѣће твѡе Се.

ѣколико: Ымѡш ли ѣколико? Нѣ, нѣколико Бож.

ж. Прилози за начин

како (често у корелацији са *гој, било, (ши и сл.) је воља*): Поред мѣне нека рѡ- дѣ како сѡми ѡтѣ Се. Како бѣло Се. Како гѡј ѡј Се. Уради како ти је воља тѣбе Се.

овѡкѡ, вѡкѡ (понекад појачано речцом *ѣшо* или *ево*): Сѡбори су бѣли овѡкѡ ... Сл. Разговѡрѡли смо овѡкѡ — нѡрмѡлно Сл. Окрѣну се етовѡкѡ Се. Евовѡкѡ е тѡ Се.

тѡкѡ, такѡ (и појачано речцом *ѣшо*): И ѡста такѡ Бој. Штѡ рѡно дѡђе такѡ Бој. Етѡтѡкѡ смо рѡтовѡли Бож. Сѡјмѡм јѡ да е тѡ такѡ Бож. Такѡ се живљѣло Ку.

онѡкѡ, нѡкѡ (и појачано речцом *ѣшо*): Ђдѡше нѣкуд онѡкѡ у ѡмпу ОБ. Жѣ- вљѣло се онѡкѡ сељѡчкѣ Вел. Етонѡкѡ Бѡг нагрѡдѣ Кр.

нѣкѡко: Тѡ ми је нѣкѡко зѡмѣтио Цр. Прича нѣкѡко завѡлито Се. Шћѣри су ми нѣкѡко долѡзиле Гр. Не мѡгу сврѡтит, није ми нѣкѡко нѡпѡтно ОБ.

свѡкојѡко: Кѡко си? Ада, свѡкојѡко.

нѣкѡко: Нѣкѡко да изиђе из беѡта ОБ. Нѣшто се нѣкѡко не миришѡ Ку. Онѡ мѡја блѣса нѣкѡко да се удѡ Пе.

иќако: Ако иќако можеш, дођи Сућ.

3. Прилози за време

кад (и у изразима: кад гој у значењу: у свако време, кад било у значењу неограничене могућности избора времена). — Каџ си догрѣдио (дошао, допутовао)? Бој. Каџ се врћете из Подгорице? Проговори кад гој нешто паметно Кр. Кад било да било, да ће два дана, крш ће завладат Бој. Немам кад да се задржавам ОБ.

откад (често у изразу: *откад себе* и *откад знам за себе* у значењу — *већ одавно, врло дуго*). — Није га нема откад га е милиција тражила А. Откад и знам, немају ништа ОБ. Опрала сам откад себе Се. Откат себе је он ожењен За. Он живи с нама откад знам за себе Се.

сад (и с партикулама *-ек* и *-ик*) понекад појачано партикулом *ево* у значењу *сад одмах, сместа*. — А сад, сад не могу да га родѣ Сл. Већ сад је друкшѣ Сл. Садек има, садек и не ваља ништа Гр. Црешања има и садек Гр. Он је у Скопље садик Гр. Евосад идѣм у варош, немам времена да те чекам Пе. Евосад ћу да га зовнем да дође Се. Идѣм евосад у Андријевицу А.

досад: Очи ми досад нијесу гледале онаквѣ боже аковрље. Ћешило ме то свѣ досад и сад Сл. Досад је Ђоко био ту Пе. То досад нигда нијесам чуо Ло.

посад: Досат сам долазио, а посад нећу Се.

тада: Њему не би чѣк триес година тада турио За. Тада ми је мџ био, па јопѣ мало лашњѣ Шек.

потад *иосле тога*. — Запријети му ја и потад ме ниќад није задијевао Кр. Умро му е и браћ и потад ниќад није запјевао Се.

онда: Помузем варенику и онда одма успѣм Бож. Скинеш га и онда опѣт успѣш у једну канту водѣ Ко.

одонда: Одонда није долазио Ко.

доонда: Он је био здрав доонда докле се пѣвриједи Се.

негда и неќад: И ја сам негда млада била ЛР. Негда е свѣ друкчѣ било Ло. Миќа отиди неќад у Андријевицу, отиди за Бѣране, отиди у село, а он све са мном Бој.

нигда и ниќад (и с партикулом *-ар*): Нигда није био здрав Ло. Нигда му ја не би дао ђевојку ЛР. То досад нигда нијесам чуо Ло. Ниќад ништа паметно да каже. Ниќад не изије цијело јајце Пе. Нијесам ниќад ништа ни знао Сл. Ниќат се нијесмо спорѣкали Ко. Ниќат се не омијева Ку. Ниќад немѣ дугодљаит ОБ. Није ништа ниќадар ни знао Сл. Ниќадар ништа није радио Бој. Та чѣк није учинио ниќоме ниќадар ништа Се. Ниќадар ништа немају у кућу А. Ниќадар ништа не ради Се.

игда и иќад: — Ол се игда помирит с њим? Се. Болѣ игда нѣ нигда А. Оћеш ли игда завршит? ЛР. Јеси л иќад одио? А.

свагда увек. — Свагда је куповао ђѣци бомбоне Се. Свагда је додио сам ЛР.

ђеќад гдеќад, ионеќад. — Ђеќад дође да не види Сл. Идѣш ли код Маре? Ђеќад Се.

пођеќад ионеќад. — Пођеќад ђјдѣм до Подгорице Пе. Берѣм пођеќад Се.

дѠклѠ/дѠклѠ *докад*. — ДѠклѠ да чѠкѠм?

дѠтлѠ/дѠтлѠ *дошад*. — ДѠтлѠ ѡу јѠ заврши Се.

347. ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН ПАРТИЦИПСКОГ ПОРЕКЛА

брѠначкѠ, брѠнечкѠ / брѠначки *поиречно, као брану*. — ПѠвѡче га брѠначкѠ За. ѠбѠли га, пѠ га ѡзѠ за ногу и пѠвѡче брѠнечкѠ низ ливѠду ОБ. ВѡкѠ га е брѠначки стѠ метѠрѠ Се.

брѠножицѠ 1. *наниже, низ брдо; сѡрмоглавце*. — ПѠде ми кѠца сѡра с кѠња и ѡјде брѠножицѠ. ПричѡвѠ се да не ѡјдѠш брѠножицѠ низ онѡ стрѠну Бож. ПѠо сам брѠножицѠ Ђу. 2. *несрећно, наоѡако*. — ОвѠ ни је свѠ отишло брѠножицѠ.

глѠвачкѠ *на главу*. — ѡмљесто да скѠчи у вѠду глѠвачкѠ, ѡн је шлѠпио пљѠштимицѠ, пѠ га е бољо стамѠк Кр. СкѠче глѠвачкѠ Ку.

дѠнимѡицѠ 1) у *шоку једног дана*. — До Колашина се може стѡгнѡт дѠнимицѠ Се. 2) *за дана, за видела*. — КрѠнѡли смо послѡје рѡчка и стѡгли дѠнимицѠ Бож.

ђѡтурицѠ *од ока, без мјере, имѡровизовано, без одмеравања*. — Он је тѠ рѠкѠ ѡтурицѠ, није мљѠго размѡшљѠо. ДѠвѠо сам јѠ ѡјма ѡтурицѠ, шѠкѠм и кѠпѠм, а сѠд кад немѠм, ѡнда сам слѠб рѠђѠк.

жмѡрѠ *жмурећи*. — ЈѠ би и жмѡрѠ пѡт потрѠфио Ђу.

зѠсѠбицѠ, изѠсѠбицѠ, изѠсоб *узасѡјоино*. — ДвѠпѡт сам зѠсѠбицѠ одѡу у бѠрбу, а нѠко ниједнѠм. Трипѡт сам зѠсѠбицѠ одѡу на пруге. ГађѠ ме један пѠт пѡта зѠсѠбицѠ, двѠ ми зрна пробѡше шинѠл, нѠ ме, срећѠм, ниђе не дофѠти. Три нѠћи зѠсѠбицѠ нијѠсам спѠвѠо. ДобѡјѠо је пѠфале три гѠдине изѠсѠбицѠ Бож. ТребѠ неђѠељу дѠнѠ свѠки дѠн изѠсѠбицѠ пѡт линцѡру. ДолѠзио је три дѠна изѠсоб Ђу.

зѠтркѠ *из залѡта, изашрке*. — ДѠбро скѠче зѠтркѠ, а слабѡјѠе трѡпачкѠ Кр.

изѠтркѠ: Мѡлош бѠље скѠче трѡпѠ, а БѠжо изѠтркѠ Се. Скочио сам сѠдам метѠрѠ изѠтркѠ За. Прескочио је Краштѡцу изѠтркѠ БК.

лѠжѠ *лежећи*. — ЛѠже јѠдѠ Се.

нагѡзачкѠ *седећи*. — НагѡзачкѠ се дѠвучѠ до фурунѠ Бож. До трѠћѠ гѠдине је одѡла нагѡзачкѠ ОБ.

нѠзадачкѠ *уназад, наоѡако*. — ЀдѠ ми посѠо нѠзадачкѠ А.

нѠопачкѠ: СвѠ му е пѠшло нѠопачкѠ Ло.

нѠсѠтицѠ, нѠсетицѠ *бочно, на боку*. — ВѠзда јѠше нѠсѠтицѠ А. НемѠ да спѠваш нѠузнѠк, иѠ сѠмо нѠсѠтицѠ Кр. КѠњу је тѠшко ако га јѠшѠш нѠсетицѠ Д. Луге.

насѡмицѠ: Пѡцао сам насѡмицѠ Вел.

нѠузиѠк *на леђима, на леђа*. — НемѠ да спѠваш нѠузнѠк, нѠ сѠмо нѠсѠтицѠ Кр. ЛѠгни нѠузнѠк ПѠп.

нѠотичкѠ, нѠоткѠ, нектѠћи *нехѡтице*. — Није га нѠмљѠрно удѠрио, нѠ нѠоткѠ Се. УдѠрио ме нѠотке Се. НѠотке га рѡнцио лѠктом у стамѠк ОБ. Он ми је нѠотичкѠ дѠбро учинѡу Ку. — УдѠрио сам га нектѠћи. УдѠрио га нектѠћи Суђ.

ничкѠ *ничице*. — Да не пѠдо ничкѠ, гранѠтѠ би ме убѡила За.

ѠскочкѠ *ѡри одскоку, одскачивши*. — Зрѡно га е потрѠфило ѠскочкѠ ОБ. НѠјгорѠ је кѠ[д] те зрѡно погѠди ѠскочкѠ ПѠ.

џстримниџе *ошџрим делом, ошџриџом*. — Ако ми дођу на кућу, бићу и се-
кирџм џстримиџе За. Ударџо је краву џстримиџе ОБ.

осу̀мниџе *одока, ошџрилике*. — Ја сам то одредџо осу̀миџе Ђу.

пљџшгџимиџе *џлоснаџом сџраном*. — Умљесто да скџчи у воду гљавачкџе,
џн је шлџпио пљџшгџимиџе, па га е болиџо стамџк Кр.

пџбауџчкџе *бауџајући*. — Прикраџо сам им се пџбауџчкџе Ку.

пџсу̀мниџе *одока, ошџрилике; без размишџања*. — Посу̀мниџе сам погођо
ОБ. Ёдем пџсу̀миџе Се. Задџвијек је радџо пџсу̀миџе ОБ.

потрџбуџшкџе: Он по дџну спџва потрџбуџшкџе Ђу.

потрџпаџчкџе *из местџа*. — Ја би џво прескџчио потрџпаџчкџе Сућ.

пџрсџмиџе: На нџпријатеља не смџјеш пџрсџмиџе За.

пџџтимниџе *џраво џушем*. — Пџџџимиџе се запџџи џвамо Кр.

пџшџџимниџе *џустџивши нешџио из руку*. — Гађа ме ш џџоме (мотком) пџшџџи-
миџе Кр.

стоџје *стојећи*. — Ајмо, ако смџјеш, да се понџсеџмо, ја седећкџе, а ти стоџје Кр.
Слушџали смо џиџо гџвор стоџје Кр.

седеџе *седећи*. — Ада ја то мџгу седеџе учџњет Се.

седећкџи: Ја би мџга с тоџџом да се понџсеџм и седећкџи Се.

тџркџе *џрчећи*. — Ојде некут тџркџе Пе. Ја би џну џевојку џзео тџркџе Кр. Донџси
ми, ал тџркџе Сућ.

тџрџпаџчкџе *из местџа*. — Ја доџро скаџџем тџрџпаџчкџе Пе. Доџро скаџџе зџтџркџе, а
слабије тџрџпаџчкџе ОБ.

тџрџпџе *из местџа*. — Скаџали смо и тџрџпе и изџтџркџе ОБ. Мџлош бољџе скаџџе
тџрџпџе, а Боџо изџтџркџе Се.

тџпџнниџе *џуџиџом сџраном*. — Ударџо га тџпџмиџе Се.

ћџвачкџе, ћџвачкџи *џушџанџом џеви*. — Ударџали су наџрод ћџвачкџе Сућ. Убиџо
је Турџина ћџвачкџи Се.

џтумџџ *насуџмиџе*. — Не иди тамо џтумџџ Кр.

шџџрџниџе *свом шџџриџом*. — Шџџџимиџе се рџшиџџила Се.

348. ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ И ПРИЛОШКИ ИЗРАЗИ

а. Прилози за време

1) Прилози за *ошџџиџе* значење времена

џвијек *џвек*. — Ја сам џвијек за џџега мџсила Бој. Увијек су ме виђџели и чуџли
и помџгли Гр. То ћу џвијек да рџџџем Шек.

џџвијек *џвек*. — џџвијек смо се слаџали ОБ. Ёни су џџвијек биџли гаџде Кр.
џџвијек сам устаџаџо рано зорџм Кр. џџвијек им помџжџем Кр.

џџсвијек *за сва времена, доџека, заџвек*. — џџсвијек ш џџим нећу проговџ-
рит За. Ојде за џџсвијек Су.

задѡвијек увек, вечито. — Мѣлица Мѣкашева задѡвијек рабѣ краве Се. Задѡвијек је био у андаврљ (како не треба) ОБ.

занавијек заувек. — Та се дѡм занавијек угасио А. Занавијек ти нећу дѡдит Се.

вљечито: Ту е вљечито долазница и пролазница.

вѡзда увек, сѣално. — Вѡзда нешто авѣта ОБ. Вѡзда нешто тражи и вѡзда му се чини да ја више ѣмам Ко. Вѡзда су ѡлни ОБ. Вѡзда нешто баљезга Ко. Вѡзда некуд бравѣта Ку.

пѡваздѡн неирѣстѡно, сѣално. — Пѡваздѡн бугијајѡ ОБ. Пѡваздѡн се гиличѡ А. Пѡваздѡн докѡличѣ Гр.

свѣ неирѣстѡно, сѣално. — Увѣжи брѣме, а њѡ свѣ у нарѡче Бој. Он ѣдѣ свѣ с овѡм женѡм Бој. А он би свѣ се смѣјаѡ Бој. Узми ми ѡтац слѡмѣ, пѡ овакѡ по пѡду, а ми свѣ пију, пију, пију Бој. Свѣ је код нас дѡдио Ђу. Уди свѣ понавѣш Кр. А жена га свѣ ћѣрала Сл.

стѡлно: Он стѡлно намѣшља. Тѡ се прѡло стѡлно обурѣва За. Стѡлно се сичијам Сл.

2) Сложени ѣрилози у функцији заменичких ѣрилога (< *шај* + *мах* + *ѣарѣи* кула -н; *ѣи* (= *шај*) + *ѣуѣи* и сл.)

тѡман, тѣман, тѡпѡт, тѣпѡт ѡада. — Тѡман сам изгубио Се. Тѣман сам преко планине премѣо прсте на ноге Кр. Тѣман ми је брат погинуо Сл. Тѡпѡт је погинуо и Ђоле ОБ. Кад овѡ поѣјеш — тѣпѡт ѣди Ку.

ѡтѡпѡт од ѡада. — Прошло је ѡтѡпѡт и дѣсет гѡдинѡ Кр. ѡтѡпѡт му нијѣсам у кућу уљѣгла Сућ.

ѡнаман, етонаман онда. — ѡнаман није било арачуга ка данас. Етонаман смо ми били бољѣ ОБ. Није то било етонаман, нѡ четрдес четвртѣ гѡдинѣ ОБ.

3) Прилози са значењем ѣриода времена (одсека дана, доба дана, године и сл.)

данас у данашњи дан, у данашње време: Данас је слава Пе. На примљер, данас бљѣжѣш некут. Немѡ данас што да пѣпнеш. А данас не мѡгу на врата се помѡли. Тѡ ме дан данас ћѣра Бој. А данас, данас — ѡдѡ ми је брашно Сл. ѡће данас пѡре да утринга ОБ. Данас и сѣљанке брѣнују кѡсу Шек.

по-данас одсад, од овог дана, убудуће. — До данас си рађѣла такѡ, по-данас више неј Се.

јучѣ (и с партикулама -н, -на, -нак, -нан): Од јучѣ није дѡшла сѣбе ОБ. Нама су Милѡна јучѣ Талијани такѡ и такѡ Бој. Брѣновѡла сам кѡсу јучѣн Сућ. Трнѡкоп је јучѣна био ѡноће иза врата Цр. Не знам ни јучѣнак шта е било Гр. Стријељѡли су јучѣнан четвѡрицу Бој. Стријељѡни су јучѣнан Бој.

ѡномѡдне ѣрекјуче. — ѡномѡдне су и одвѣли Пе.

прекоѡномѡдне дан ѣре ѣрекјуче. — Прекоѡномѡдне су били За.

сѡтра, сѡтрадан, сѡтридан: Сѡтра ћемо да јавимо стѡку у батлаке Кр. Сѡтрадан јѡпѣ ѣди Бој. Пренѡћѣи и сѡтридан зорѡм ѣдѣ Кр.

прѣксѡтра, прѣксѡтра: Драган зѡвѣ за прѣксѡтра мѡбу Кр. Мѡрам ѡдит за Берѡне и прѣксѡтра Ђу.

прѣкотан наксуѣра. — Не могу се врнут прѣкотан, тек ако мѡгнѣм накотан Се. Мбрам одит за Беране и прекосутра и прѣкотан Ђу.

накотан дан ѡсле наксуѣра. — Не могу се врнут прѣкотан, тек ако мѡгнѣм накотан Се.

сйнѡј синоћ. — Бѡрѡ е још сйнѡј дошѡ Се.

онѡвечери ѡрексиноћ. — Врнули су се онѡвечери ОБ.

прекоонѡвечери дан ѡре ѡрексиноћ. — Прекоонѡвечери су га довели Се.

ноћас и ѡрошкѡла и садашња ноћ. — До ноћас мѡга си ју ѡбит, од ноћас не мож, она је мѡја За. Оћемо л ноћас? Ку. Она се мученик ноћас преставио Сућ. Та квѡ е ноћас тумуша да се не видѡ прс прѣд оком А.

ѡвечѣ (и с партикулом -н): **Он ѡпѣ дође ѡвечѣ Бој.** ѡвечѣн ѡзми слѡмѣ Вел.

дѡвечѣ (и с партикулама н, -нак): **Рѣј ћу ти дѡвечѣ А.** Вишина у село нѣмѡ дѡвечѣ шта вечѣрат Бож. Дѡј ћу ко-тебе дѡвечѣн ОБ. Ђе ћеш бит дѡвечѣнак? Кр.

сѡтра вѣче, сѡтра ѡвече: Дѡј ћу сѡтра вѣче Се.

зорѡм у зору. — Ојдѣм јѡ зорѡм и донѣсѣм Бој. Пѡ ја ујутру отѡди зорѡм бијелом Бој. Сѡтра са зорѡм отѡди За.

нѡ зору: Шта ти оће плѣсма нѡ зору? Се. Шта блѣше она брѣка јутрѡс нѡ зору? Е кѡд ли је онѡ загутѣлао јутрѡс нѡ зору?

ѡ зору: Устѡла е ѡ зору Бож. Тѡ би ѡ зору Се.

зоромшијѣ ујутру раније, шѡ раније. — Дѡђи код мѣне зоромшијѣ ОБ.

сабајле рано ујутро, у рану зору. — Сабаиле смо стѡгли у Андријевицу Вел.

јутрѡс: Блѣѡ јутрѡс рано закосили Ку. Јутрѡс смо се дѡбро накрѡли ОБ. Било је топло до јутрѡс Пеп.

ујутру/ѡјутру: Да идѣш ујутру код њи гѡре Бој. Јѡ се ујутру мрчи, дѡгни Бој. Ујутру брзо да се врнѣ Вел. Ујутру ћу да заждѡм право нѡ планину Кр.

сѡтра ујутру: Сѡтра ујутру прни ми по најму Бој.

најутро: Вакат је да се изјављуе најутро Кр. Изјавѡше стѡку најутро ОБ.

подѡну дању. — Не учи подѡну нѡ понѡћи Се.

понѡћи ноћу. — Нѣмѡ ѡди понѡћи Се.

нѡтѡ ноћу. — Радѡмо нѡтѡ Се.

лѡни: Лѡни су ни отворили абулѡнту ОБ.

онѡмлѡни ѡретѡрошле године. — Изблѣгли су ис Пѣћи онѡмлѡни Сућ. Влѡдо се ожениѡ онѡмлѡни Кр.

прекоонѡмлѡни јѣду годину ѡре ѡретѡрошле године. — ѡмро е прекоонѡмлѡни Кр.

догѡдинѣ следеће године. — Кѡ ће се удават? Догѡдинѣ Се.

прекогѡдинѣ у шоку године. — Кѡ ћеш овѡ заврши? Прекогѡдинѣ Сућ.

лѣтѡс: Догнаѡ ми зѣт Бѡно лѣтѡс трѡе јѡнадѡ Сл. Оздрави она бољѡвима што си ју лѣтѡс глѣдаѡ ѡ се одвѡја од овѡца Кр.

пролѣтѡс: Вићѣла ми га бѡба пролѣтѡс Сл. Снѡјет му е оштѣтиѡ пѡкров на кѡћу, кад онѡ ѡдари пролѣтѡс Бож.

јесѡнас: Јесѡнас је положиѡ Се.

ѡјесѡн: Тѡ озимѡк се брѡѡ ѡјесѡн Гр. Пѡ ѡјесѡн сѡмо маѡну и компѡјер вѡри Гр.

зимѹс: Зимѹс се оженѹ Сућ. Немѹ ѡпѣт да зачѹпаш кѹ онѹ зимѹс ОБ.

4) Наводимо још неке карактеристичне прилоге за време, али и њихове значењске еквиваленте који су обични и у Васојевићима и у књижевном језику: **вѹктиле** *давно*. — Доселили су вѹктиле ис Плѹва Пеп. Јеси куповаѹ одијело? А јесам вѹктиле Се.

дѹвно, **одавно**: Он ти се дѹвно преселиѹ у вѣлѣ село За. Видѹ се да е тѹ дѹвно писано Сл. Ђето Миланов одавно њѹчи Кр. Е, бѹгами, ја нијесам одавно ѡђе зимѹла, нѹ у Приштину и Андријевицу Се.

пѹдѹвно: Брашно е пѹдѹвно самљевѣно.

отпѹдѹвно: Овѣ ѡвце нијесу отпѹдѹвно сѹлене, пѹ су заблѹђеле Кр.

ѡдма: Уради ѡдма Бож. Не идѣ ѡдма кѹ кући А.

наовѹчас *овог часа, одмах, смѣша*. — Наовѹчас ћу ти урадит Ку. Наовѹчас да идѣш. Дѹжи се наовѹчас Бож.

зѹчас: Плѹнѣ зѹчас кѹ ѡгањ Кр. Спрѹлѹфѣти тѹ овѹ зѹчас Кр.

чѹском: Дѹђи чѹском Бож.

једѹнак *истовремено*. — Једѹнак стѹгосмо Сућ. Крѣнѹћемо једѹнак Се.²⁴⁴

заузѹчас *у зао час*. — Заузѹчас га ти напѹштиѹ школу За. Заузѹчас га ѡде кот стрица те нас зѹвади Се.

ѹспрвѣ а) у *ѹочѣћу, најѹре*. — Овѹ е маѹка ѹспрвѣ бѹла дѹвља Бож. б) *из ѹрвог ѹокушаја*. — Јѹ погоди[х] ѹспрвѣ. Запали[х] вѹтру ѹспрвѣ Се.

прѹје, **прѣје**: Немѹ да купѹеш имање Милѹво прѹје нѹ га питаш Ђу. Тѹ е бѹи Шекулѹр један прѣје Шек.

пѹслѣ, **пѹслије**, **пѹтље**. — Он се пѹслѣ оженѹ Шек. Пѹслије с ѹим имѹла двѣе ѣце Шек. Пѹтље ћу ти рѣј Кр. Немѹ пѹтље да се кѹеш Сућ.

нѹјпослије, **нѹјпотље** *на крају*. — Шта бѹ с вѹма нѹјпослије? За. Нѹјпотље ће неће зализат Сућ. Шта ће бит нѹјпотље с нама? Сл. Нѹјпослије ће ѡн дѹј кот првѣ женѣ Бож.

5) *Прилошки изрази за време (као синѹтаксички скуѹови или синѹагме):*

Вѹс **боговѹјетни** **дѹн** **лежи** Сл.

Дѹдо му пѹре нѹ за кад, ѡн и нема ѡткуда врнут ОБ. Тѣ маѹке што је уложиѹ у бѹнку — тѹ е нѹ за кад Кр.

Ѳдѹше толики ѹѹђи, **нијкад** за **нијкад** (*за сва времена*), **нико** се неће врнут. По-зѹјми му илѹду динара ѣво двѹје године, тѹ е **нијкад** за **нијкад**, ја сам и прежалиѹ Кр.

Онѹман за **онѹман** (*у ѹрошло време*) бѹлѣга чоѣка нијесмо имѹли ОБ.

У злѹ дѹба неѹко пѹкуца на врата Пе.

У неѹкѹ дѹба дѹђѹше Ђу.

У онѹ дѹба кат се рѹдило ... Се.

У цѹк зорѣ дѹђе Сућ.

У бѹјелѹ зѹру нѹије Јѹна и прѹбѹди ме Се.

²⁴⁴ Овај прилог је и у староцрногорским говорима забележен у значењу *истовремено*, поред значења *одмах* (Пешикан СК-Љ 185). У Црмници и Колашину забележено је само значење *одмах, смѣша* (Милетић 436, Пижурица 176).

Мбр̄ам̄ ùстат зор̄ом̄ б̄н̄јел̄ом̄ да ч̄ек̄ам̄ ù ред Се.
 Тре̄ба̄ да устан̄ем̄ р̄ан̄ом̄ зор̄ом̄ да уф̄атим̄ а̀тобус Бож.
 Д̄о̄ђ̄е ми глас̄ у ц̄р̄н̄у (у несре̄ћну) н̄о̄ј да ми је ùмро бр̄ат За.
 Вр̄н̄уше се у м̄р̄кл̄у н̄о̄ј Пе.
 Мр̄че н̄о̄ј т̄ам̄н̄а̄ Бој.
 Ч̄џ̄с пр̄ӣје т̄о̄ з̄авр̄ши? А.
 Из т̄ӣј̄е ст̄оп̄а̄ (одмах, смест̄а) кр̄ени, ако о̄ђеш да ст̄иг̄н̄еш А.

б. Прилози за место и правац

Ови прилози указују на положај нечега у односу на положај говорника или појама према којем се одмерава место нечега, односно означавају куда, у ком правцу се врши или је усмерена глаголска радња или којим се путем протече.

г̄оре на висини, изнад (нечега/некога); *йонекад йојачано са тамо*. — Г̄оре се дае св̄е Сл. Ђ̄е е г̄оре Крӯшево! Гр. Да није Владо дојавио г̄оре? Сл. Вӣд̄и се неко тамо-г̄оре Сл.

п̄огоре(ка) *мало више, на виши йоложај*. — Ов̄ӯ ђ̄ецу увӣјем̄ п̄огорека малко, п̄огоре од њи Бој.

д̄о̄ље доле, ис̄ц̄од (нечега/некога), *на нижем йоложају (у односу на некога/нешто) и сл.*. — Се̄ђ̄али смо д̄о̄ље з̄адно Сл. Д̄о̄ље на Сӣњ̄и Д̄о̄ нема нӣко Сл. Отишли су та̄мо д̄о̄ље низа с̄ело БК. А ми пр̄а̄шӣли д̄о̄ље Гр. Стр̄ӣјељан је на Андријевицу д̄о̄ље Бој. Д̄о̄ље он̄е п̄ет кра̄в̄а̄ уз̄еше Бој. Вр̄н̄е се д̄о̄ље на пос̄а̄ Гр.

дал̄еко, д̄а̄љ̄е на ве̄ћој или ма̄њој удаљености, *раст̄иојању (од некога/нечега)*. — Т̄о̄ е дал̄еко та̄мо Гр. Далек̄о е планина на̄ша Бој. Јеси била ђ̄е д̄а̄љ̄е? Сл. Не могу д̄а̄љ̄е ни к̄ора̄ка Пе.

о̄да̄љ̄е, п̄о̄да̄љ̄е (и у конкретном поређењу и без њега, са нешто ублаженим значењем у односу на основни прилог). — Лив̄аде су ни о̄да̄љ̄е от кӯћ̄е Кр. Њ̄йна је кӯћа о̄да̄љ̄е от с̄ела Се. Св̄е изг̄ӣнӯло, само ма̄ло п̄о̄да̄љ̄е Шек.

нан̄ӣже на нижи йоложај, у низину (значење *йонекад йојачано са тамо*). — Вуч̄у нан̄ӣже Гр. Ојдоше неку[д] тамо-нан̄ӣже Гр. Д̄авно би ја била низ Бродар̄ево нан̄ӣже Бој. Па се спӯшт̄исмо нан̄ӣже, низ ов̄ӯ ш̄уму Сл. О̄ће она да иде на Са̄вин̄дан̄ нан̄ӣже За.

нав̄ӣше на вишем йоложају, на виши йоложај, у висину (значење *йонекад йојачано са тамо*). — Грӯд̄ице — то е с̄ело на̄ше, т̄у нав̄ӣше. Й̄ма̄ Батлак нав̄ӣше. Планина Секирица е нав̄ӣше. Г̄оре два чо̄ека се прим̄е, а д̄о̄ље два, па вуч̄у нав̄ӣше, нан̄ӣже Гр. Нем̄о̄те о̄дит тамо-нав̄ӣше Се. Пос̄ље тамо-нав̄ӣше ж̄ену трудну распор̄или. Ж̄ито б̄ӣел̄о пос̄ӣ тамо-нав̄ӣше ù планину Гр. Из̄ј̄ав̄или су ст̄оку тамо-нав̄ӣше, ус те д̄ере Се.

пона̄вӣш *йравцем йрема горе, узбрдо*. — Йди св̄е пона̄вӣш Кр. Не ко̄п̄а̄ј нӣз брдо н̄о пона̄вӣш Се. Не̄ т̄у, но ма̄ло пона̄вӣш За.

пона̄нӣж *йравцем йрема доле, надоле*. — О̄довле ти је св̄е пона̄нӣж ОБ. Ла̄ко ти је на̄ј йди св̄е пона̄нӣж Се. Та̄ не би к̄уд окр̄ен̄уо веј пона̄нӣж За.

п̄раво у *п̄равој линији, равно, директно*. — А̄кни да га тра̄жѣ, а ђн п̄раво у планину Кр. Порет кӯће њ̄инѣ п̄раво про̄ђу Бој. На̄ђи пӯшку п̄раво иза кӯће Бој. А ја ђдо п̄раво за Врм̄ошу Бој.

на̄нзван ван *граница одређеног п̄ростора, најоље, изван*. — Нем̄о т̄о оста̄вља̄т најзван Кр.

на̄спрема са *супротне стране*. — Т̄о е бр̄до на̄спрема За. Ко̄ѣ је он̄о с̄ело на̄спрема? Пе.

озд̄ољ, **одозд̄ољ** са *доње стране, одоздо*. — Ђно и п̄ѣњу се *озд̄ољ* Ку. Вӣђели смо и како *иду одозд̄ољ* Цр.

озг̄о, **од̄озг̄о** (обично с партикулом *-р*) са *горње стране, одозго*. — Ӯзми ис планине *озг̄о* Гр. Гра̄дили *озг̄ор* оп̄анке Гр. *Озг̄ор* тӯри да̄ску Гр. Испили да̄ску па је *озг̄ор* закӯј Гр. Један вӣчѣ с тав̄ана *озг̄ор* Бој. Па̄ порав̄на *озг̄ор* онога̄ га̄ршгта Бој. Не̄те ва̄лда *од̄озг̄о*? Сл. Увѣжи ја на ле̄ђа, па̄ но̄си *од̄озг̄ор* Гр.

ђколо-на̄около *заобилазним п̄ушем, унаоколо*. — М̄брамо за̄одит ђколо-на̄около Кр.

за̄ђдно *заобилазно*. — Иди преко Гр̄бавица, ца̄ђом ти је за̄ђдио Сл.

наок̄осо *укосо, ѡпреко*. — Не ћ̄ера се ђткос п̄раво, н̄о ма̄ло наок̄осо Ту. Ид̄ите наок̄осо т̄ијем пут̄ељком Ку.

в. Прилози за количину

ма̄ло, ма̄лечко: Не̄мамо ч̄име из̄имит ов̄о ма̄ло бр̄ава̄ка Ку. Ма̄ло бљ̄еше нав̄ѣо БК. Да̄ ми ма̄ло вареник̄ѣ Бој. Просӯнуо ми се ма̄ло тал̄аган Гр. Да̄ ми ма̄лечко тога̄ ле̄ба Бој. Ја̄ ма̄ње ѡма̄м Сл.

ним̄ало: Скӯвај без ним̄ало ше̄ћера Гр. Нӣје ме ним̄ало стра̄о Кр. Нӣје ним̄ало па̄косен ОБ.

ка̄ми мало. — Јесу ли ти род̄иле вӣшње? Ада, б̄огами, ка̄ми. В. и примере у т. 207.

мр̄ва, мр̄вица: Да̄ ми мр̄вицу ле̄ба Бож. Нӣје ми оста̄ла ни мр̄ва Сл.

зе̄ра сасвим мало. — Пом̄ер т̄о још зе̄ру Ку. Дода̄ још зе̄ру ше̄ћера Ло.

мл̄ђго: Гријеш̄или овӯд̄ије мл̄ђго Гр. Мл̄ђго је у ов̄о на̄ше с̄ело пог̄инуло Шек. Ран̄ије је б̄ио мл̄ђго б̄ољ̄и Ло.

пӯпо, пуна̄но: Пӯно би ме пӣтали Бој. Има̄ли су пуна̄но ст̄ђкѣ За. Ђма̄ још пуна̄но да се пљ̄еша̄чи Ту.

д̄ђста: Има̄о сам ја̄ због тога̄ д̄ђста бо̄логла̄вѣ ОБ. Д̄ђста сам ја̄ главо̄б̄ља̄о Ту. Род̄ило ми је д̄ђста колом̄ђђа за бӯлање Пе.

вӣше, н̄ђповише (*нешт̄о више*): Вӣше б̄ило ч̄ѣт̄ника Шек. Нем̄о се т̄и стӣђет, но ӯзми п̄ђповише̄ Бож. П̄ђповише си ми мӯка̄ за̄дао проз ов̄о ма̄ло вӣјека Пе.

ч̄ђдо много, веома много. — Род̄ило ми је ч̄ђдо компӣјера А.

сӣла веома много. — Род̄иле пљ̄иве сӣла Се. Пӯт не на̄веде преко једнѣ га̄ре̄винѣ ђе бљ̄еше сӣла ја̄г̄ђда ОБ.

сӣлио: Род̄ило е сӣлно Се.

комѧт *досѧа, ѡѡрилично*. — Ымѧш ли кѡлко да ѡјеш? Ымѧм, бѡгами, још комѧт Се.

тѧшко много. — Ымѧ још тѧшко да се кѡсѡ Кр.

г. Прилози за начин

392. Прилози за начин, познато је, указују на вид остварења, извршења тока глаголске радње или дешавања, унуђивањем на својства као што су квалитет, квантитет, интензитет, став, форма, (субјективни) осећај, понашање, расположење и др., с тим што се у неким случајевима исти прилог може различито разумети, у зависности од могућег спектра семантичких конотација (нпр. *брзином* = брзо, хитро, брзоплето, површно), па смо ове прилоге сходио томе и разврстали.

1) Прилози за квалитет, својство (у ѡиштем смислу)

пѡсигѡр баш сигурно. — Тѡ ти је *ѡдсигѡр* Се. Јѧ ти тѡ рѧко пѡсигѡр ОБ.

пѡпријeko: Пѡгледа ме пѡпријeko А. Глѧдѧмо се пѡпријeko Се.

потемѧљу ѡѡшѡуно, сасвим. — Пострѧдѧли смо потемѧљу За. Тѡ си пѡгѧн потемѧљу Се.

прчевѡто добро, ваљано; храбро, одважно. — Овѡ сте урађѡли прчевѡто Кр. Рѧјо онѡ рѧче прчевѡто Кр.

напрекѡтруп на брзину, нейромишљено. — Тѧквѧ ствѧри се не рѧде напрекѡтруп Пе. Свѧ што рѧди, рѧди напрекѡтруп За.

унѡпѧко наоѡко. — Не умѡјем јѧ унѡпѧко кѧ тѡ Ку.

тѧрѧтно ѡешко, наѡрно. — Тѧрѧтно е изѡс уз овѡ брдо Ку. Одебљѧо, пѧ му е тѧрѧтно пљешѧчит Пе.

тѡмоло неразговѧтно, неразумљиво; нејасно, магловѡто. — Збѡри тѡмоло, једвѧ га разумѡјеш Бож. Не вѡдѡм дѡбро, нѡ тѡмоло За. Пѡзнаде л га? Нѧ бѧш. Тѡмоло е бѡло Се.

завѧлито неразумљиво. — Причѧ нѧкѧко завѧлито Се.

бадијѧва бадава, узалуд. — Свѧ што мѡгу чинѡм за нѧга, иѡ бадијѧва ОБ. Рѧдѡ сам цијелога вијѧка и свѧ бадијѧва.

лѡјѧпо: Ако сѡјено лѡјѧпо привршѡш, нѧће ти закѡснѡт Бож.

нѡрмѧлно: Разговѧрѧли смо овѧкѡ — нѡрмѧлно Сл.

омрчѧно лоше, јадно. — Омрчѧно су га пѧзѡли Се. Омрчѧно се ожениѡ, омрчѧније бит не мѡже Кр.

срѧтњо среѡно. — Срѧтњо бѡло, дабѡгда За Вел ЛР. Нека му е срѧтњо Суђ. Не мѡже ти бит срѧтњо ОБ.

несрѧтњо несрѧтно. — Несрѧтњо су прѡшли ѡ рѧт Се. Ђдаде се несрѧтњо Пе.

рѧт сѡкојно. — Мѡже рѧт зѡму да провѧдѧ Суђ.

бѧдно јадно, бедно; ѡешко. — Бѡгме бљѧше бѧдно обѡчен Суђ. Нѧшто ми је бѧдио без нѧга Пе.

тѧшко/тѧшко: Тѧшко бљѧше стѧт испрѧд нѡ Вел. Тѡ пѡт, вѧлѧ, тѧшко бѡло Шек. Јѡш је тѧжѧ кѧ ти фѧмилијѧ жѡви на рѧздвѡицу Кр. Пѡт се зѡми тѧшко одрѧвѧ Се.

топло: Нѣшмо га данас ни запириват, топло е Пе. Било је топло до јутрѣс Пеп.

мило: Радї шта му е мило Ђу.

фино: И он ти фино дади Зѳру Сл. Марија живљела фино са Зѳром Сл. Драгѳтин Милошев фино музика ОБ.

право: Право да ви кажем — не знам Сл. Каза право Се.

неправо: Нѣшто му е неправо За. Шта е тебе било неправо у овѳ државу? Пе.

криво: Да ви се криво не закѳнем Сл. Јес ми мало криво, али се неѳу наљу-тит Бож.

бистро: Пѳчѳ око да ми се отвара. Мене бистро Шек.

вљерно *шако да му се може веровати, сигурно, ѳоузвано, ѳошћено и сл.* — Ја тргѳем ко-тебе, ко-тебе ми је вљерно. Ко-тога чоѳка ми је свѳ вљерно, повљерно би му и живот и ѳбраз ОБ.

срукѳ *згодно.* — Прѳђи с тѳ странѳ, тамо ти је срукѳ Се.

снерукѳ *згодно.* — Овѳ ми је нешто снерукѳ Бож. Мѳж ли ми дѳдат? Мѳгу, ал ми је снерукѳ Се.

другѳјачѳ, друкшѳ: Она ми тѳ сад другѳјачѳ исприча БК. Не мѳже бит другѳјачѳ ОБ. Ранијѳ си друкшѳ причаѳ Сућ. Кѳчи зборѳ друкше нѳ ми Ло.

свѳјски *како треба.* — Кад радї, радї свѳјски Цр. Уради, валѳ, свѳјски Ку.

твѳјски *добро, како ти умеш.* — Уради тѳ твѳјски, не брукѳ се! Се.

нашки: Ова ѳѳца не знадѳ нашики ни ријѳчи Бож.

његѳвски *на ѳегов начин, како он уме.* — Ако те ѳн дочѳпа ѳгѳвски, нѳј се дѳзѳт Сућ.

по ѳњински *на ѳихов начин.* — Талијани су нешто дѳго по ѳњински ѳапарѳли Пе.

дѳбре добро само у изразу: Дѳбре доша Кр.

дѳбро/ бѳљѳ/ најѳбољѳ: Дѳбрѳ сам била Шек. Изглѳда су се дѳбро рѳждили Бож. Дѳбрѳ смо се најѳли За. И тѳ маѳа ме дѳбро држала Шек. Дѳбро си тѳ намотриѳ ОБ. Привѳђите се ви дѳбро валѳ ли ви раѳѳта Цр. Држала га жена дѳбро Бој. Кѳ е жив, свѳ је дѳбро Бој. Данас бѳљѳ пролазе пушћенице нѳ ѳевѳјке Се. Проси-јѳци просијѳком, бѳљѳ иѳ сврдлом Бој. Најѳбољѳ је никуд не мрдѳт ис кѳћѳ Пе.

лако, лѳшњѳ: Није лако изѳс уз ова пркендаћ Пе. Ка сам био на ѳемѳн, свѳ ми је било лако Цр. Није лако отѳс на онѳ угасу Кр. Тада ми је мѳж био, па јѳпѳ мало лѳшњѳ Шек.

насрамоту *на силу.* — Насрамоту ми браѳа зајмили у партѳију Се. У потѳль-њѳ крај су не ѳѳрали насрамоту Гр. Ако нѳј милѳм, ѳј насрамоту А.

бѳјѳзно ојасно. — Бѳјѳзно је од дивинѳ Се.

забрѳжно забрињавајуѳ. — Забрѳжно ми је што затрајѳаше ОБ.

зѳметно шешко, сложенѳ, комѳликовано; заѳбилазно, неустѳјино. — Тѳ ми је некако зѳметно Цр. Сврѳтиѳ би ја чѳшћѳ, нѳ ми је нешто зѳметно Кр.

напоклѳку *шако да буде несѳабилно.* — Не остављѳј тѳ напоклѳку да се не преврѳнѳ Се.

напофѳату *на дохваћ руке, ѳри руци.* — Свѳ треба да стој напофѳату Се. Тѳри тѳслу тѳ, да ми је напофѳату Пе.

напа̀руку на *дохва̀шу руке, ири руци*. — Мене е сва̀ка ства̀р у ку̀ћу напа̀руку Бож. Порѐђај ала̀тке да су ми напа̀руку За.

на̀кхѐр, на̀кхѐре *наздрави, без узрока, разлога*. — Забо̀ље ме пр̀с на̀кхѐр Ко. Бо̀ли ме ру̀ка на̀кхѐр Ко.

на̀влаш, на̀влаж *намерно*. — Ти си на̀влаш пу̀штио да се побѝју А. Ударио те на̀влаж ОБ. Пушѝаш ли сто̀ку на̀влаж у лива̀ду?

бо̀ш *узалуд, бадава*. — Збо̀рио сам му, но̀ бо̀ш За. Помо̀гали смо и, но̀ бо̀ш Ђу.

ца̀ба *бесила̀тно*. — Ца̀ба би код љека̀ра Шек.

за̀дно/за̀едно: Сеѝали смо и разговара̀ли до̀ље за̀дио Сл. Њѝвиле *за̀едно* Шек. Ми два̀ са̀та посеѝели за̀дно нѝесмо За.

на̀пу̀тно *узгред, усѝуи*. — Не мо̀гу сврати́т, нѝје ми нѐкако на̀пу̀тно ОБ. Сврати́о би но̀ ми нѝје на̀пу̀тно Бој.

грѐдом *узгред, усѝуи*. — Сврати́ грѐдом код Мѝлово̀ Се. Донеси́ ми грѐдом љѐб Пе. Виѝи грѐдом и́ма ли со̀ли Се. Сврну̀ли смо грѐдом кот кума̀ А.

2) *Прилози за инѝензиѝети, кванѝиѝети, сѝеиен, обим, за исѝиѝање и сл.*

чѐсто/чѐсто: Ја̀ би ишла чѐсто, ал не мо̀гу, ста̀ра сам Шек. Чѐсто се он раз-
викѝе на ра̀днике Се. Ода̀нле чѐсто ла̀е лисѝа ОБ.

но̀чешѝе: По̀чешѝе се он чурѝчѐ ОБ.

бр̀зо: Бр̀зо се он ражљѝти ОБ.

брзино̀м на *брзину*. — Ура̀ди брзино̀м Бож.

по̀лако: По̀лако прогѝва̀ те за̀лага̀е ОБ. Раска̀ње се на̀род по̀лако Се.

о̀лагом *лагано, без журбе*. — Са̀мо о̀лагом, сва̀кога да̀на помало̀ Бож. Иди́-
те о̀лагом, не и́та̀те ОБ.

на̀па̀сно јако, много. — Изби́ли су га на̀па̀сно Ко. Разбо̀лио се на̀па̀сно За.

на̀гр̀дно јако, много. — Бље́ше плѝан на̀гр̀дно не мо̀га́ше се но̀гѝ дрѝат За.
На̀гр̀дно су изгѝну̀ли Ко.

зама̀ши́то *много*. — Во̀лио је да ла̀же зама̀ши́то.

ја̀ко, ја̀че: Ја̀ко сам на̀пу̀вао пу̀вало Сл. Изви́ та сви́так да мало̀ ја̀че сви́не Се.

сла̀бо: Сви́так сла̀бо сви́ти БК. Сла̀бо чу̀вам Шек.

ма̀ло, помало̀, мало помало̀: Тру̀сни ма̀ло то̀ дијетѐ Се. Помало̀ бљеѝу ком-
пијери́ заметну̀ли Сл. Облѝ Брдо се ма̀ло помало̀ раската̀ње ОБ.

ума̀ло скоро, го̀шово, замало̀. — Ко̀њ ми се стра̀ви, па̀ се ума̀ло са̀трије Ку.

једва̀: Једва̀ сам исплѝвао Вел. Једва̀ сам то̀ срѐдила Бож.

одједама̀н одједанѝуи, одједном. — Он одједама̀н мо̀же изес ја̀гѝе ОБ. Ве-
чѐра̀мо, кад одједама̀н пу̀че пу̀шка Бој.

нависо̀ко: Добра̀ ђевѝка, али гледа̀ нависо̀ко Кр. Сви́ се он дрѝе нависо̀ко ОБ.

за̀па̀зно и́ако да се дуго̀ и́амѝи. — Ако те рѐпим, би́ће ти за̀па̀зно док си
жив. Би́ће ти за̀па̀зно кат си сти́о да се бијеш Кр.

бо̀л доста̀, дово̀лно. — И́мамо, ва̀ла, бо̀л свега̀ што ни трѐба Се.

ду̀пке ио̀шѝуно. — Са̀ла бље́ше ду̀пке пу̀на Пе.

диби́ду̀с уо̀шѝиѝе, сасвим, ио̀шѝуно. — Диби́ду̀с ништа̀ не зна̀ Ко. Диби́ду̀с
ништа̀ не чу̀е ОБ.

ди́п сасвим, ио̀шѝуно. — Лу̀до по̀све, ама̀ ди́п БК.

посвѣ, пòсве: Остѣо е посвѣ нѣспособан за рѣд Шек. Õко пòсве забòље Шек. Лúдо пòсве, ама дѣп БК.

прѣгнѣто *ирекомерно*. — Блѣше плѣан прѣгнѣто ОБ. Жўрио сам прѣгнѣто За. **вѣшѣ:** Нацòјѣо сам се, вѣшѣ не мòгу Се.

дòста: Дòста е òдбѣшан Се. Јѣ сам препѣдѣла дòста нѣродСе.

јўрде чак. — Допѣрали су нѣши стѣри јўрдѣ до Јѣвора ОБ. Одјѣвиле òвце јўрде до Рўжѣћа орнѣцѣ БК.

д. Прилози синтагматско-фразеолошког типа

Осим као једночлане лексеме, прилози се, као и у стандардном језику, јављају у облику сложенијих лексичких израза, синтагматског или фразеолошког типа, било у склопу с прилогом било као изрази сачињени од других врста речи.

на ѣтѣње *хѣиро, на брз начин, хѣѣајући*. — Мòрам да га саплѣтѣм на ѣтѣње Сућ.

у по јѣдну ... у по другу с јѣдне сѣране ... с друге сѣране. — У по јѣдну òн нѣје крѣв, нѣ било га òни дѣрат, а у по другу мòга е свѣђу и да избѣгнѣ Сућ. У по јѣдну си у прѣву, ѣмѣ дòста и њѣгòвѣ крѣвицѣ, а у по дрўгў нѣје млòго ни крѣв Пе. У по јѣдну је тò такò За.

у понѣкў донекле, делимично. — У понѣкў òн ѣмѣ прѣво Ку.

у ѣндаврљ ѣогрешно. — Чѣтѣвòга свòга вијѣка рѣдио је у ѣндаврљ Кр. Õјдѣ ти чѣвѣја у ѣндаврљ Ку.

брже-бòље: Брже-бòље тў се обрѣтòше Бој.

с ѣглом олако, без муке. — Нѣшта ме у жѣвот с ѣглом нѣје пѣло ОБ.

ни ѣѣвољòм нимало. — Нѣје ми нѣшта дѣо ни ѣѣвољòм. Не мòгу нѣшта да ѣјем ни ѣѣвољòм Се.

без пѣкѣ без разлога. — Нѣје овò без нѣкѣ Сл.

под нѣполи: Дѣо сам лѣвѣде под нѣполи да се кòсѣ За. Мòрѣо сам да узѣмѣм лѣвѣде под нѣполи Бож.

како ти је вòља: Урѣдн како ти је вòља тѣбе Се.

од јўтра до мрѣка: Прѣшѣли смо вѣздѣн, од јўтра до мрѣка Кр.

ђ. Мултипликативни прилошки изрази

Вѣлѣм јѣ њѣму и јѣднòм и дрўгòм и трѣћòм. И десѣтòм да му кѣжѣм, òпѣ ѣе бѣ цѣбѣ Се.

Јѣде л бѣр јѣднòм дѣнас? Бож.

Штò нѣ дòђе ни јѣдан јѣднѣнѣ пўт Сл.

Тў сам срѣтао пўно пўта покòјнòга Дрѣшка Сл. По пѣт пўтѣ би јѣ дòнијѣла Бој. Пѣљено је овудијѣнѣре трѣпўт Гр. Бѣр трѣдес пўтѣ отишѣ у Пѣћ Сл.

Негѣција за мултипликативне изразе је обично нијѣднòм, али се експресивно каже и ѣѣвољòм:

Јѣде л бѣр јѣднòм дѣнас? Нијѣднòм, вѣлѣ Бож. Ўрѣди л тò већ јѣднòм? Нѣ, ни ѣѣвољòм Се.

Облици двѣш и трѣш забележени су само у бројању:

Јѣ броѣм јѣдан, двѣш, трѣш, четѣри, а òн ми се смијѣ ЛР.

Е. ПРЕДЛОЗИ

349. Ова категорија речи показује неке сличности са стандардним језиком, али и извесне посебности, које се огледају у два правца — у правцу специфичних значењских обележја и у правцу специфичних падежних односа и значења. У овој служби, осим аутохтоних предлога употребљавају се и друге врсте речи, као и предлошки изрази, на шта ће се посебно указати. Настојали смо да дамо што свеобухватнији преглед постојећих предлога класификујући их по падежима уз које стоје, не улазећи подробније у предлошко-падежне односе, нити у предлошка значења, мада смо се трудили да изнесемо што разноврсније примере који би то илустровали.

Не разматрајући, дакле, овом приликом исцрпно значењско-синтаксичке вредности наведених предлога, желимо да укажемо само на нека својства, односно на неке специфичности падежног система испитиваног говора.

Основна карактеристика падежног система говора Васојевића свакако је губљење опозиције падежа места и падежа правца²⁴⁵ (Ивић Дијал. 78, 104, 164). Ово се односи, пре свега, на конструкције с предлозима *у* и *на*, у њиховом месном значењу²⁴⁶. Уз ове предлоге редовно иде акузатив: *Осташе у зајвор* Бој. *Раде на некѹ фабрику* Гр.

За однос акузатив/инструментал углавном важи правило које даје М. Стевановић (ИЦД 106–108): предлози *над*, *иод*, *ипред*, *међу*, *за* иду уз оба падежа, али нема осећања за њихову правилну употребу. Именице које значе жива бића уз њих по правилу долазе у инструменталу, али не онако доследно као код Стевановића: *Ова̄ е чѢк доша̄ међӯ на̄ма* Кр. Тако ми није било да *идѣм међӯ шѢм̄ љѣѢм̄* БК. *Ста̄о е̄ ӣрѣда̄ мном̄ Се*. *Ста̄вӣ ӣѢ-шѢбѢм̄ Сӯћ*. *Глѣда̄ ӣрѣш̄ собѢм̄* Бож. *Глѣда̄ те̄ ӣѢш̄ собѢм̄* Сл. Али и: *Не уносӣ завадӯ међӯ бра̄ћӯ Ђу*. Уз речи које не значе жива бића употребљавају напореда акузатив и инструментал: *Оста̄вӣ кљѢч̄ међӯ гра̄на̄ма*. *БѢље̄ тѢ̄ овѢ др̄жӣ ӣѢш̄ кљѢчем̄* Кр. *Под̄ БѢр̄ сӯ билӣ Бој*. *Лежӣ ӣѢш̄ крѣвѣш̄* Кр. *Бача̄ ӣѢш̄ стѢ̄ Се*. *Ђѣд̄ нам̄ лежӣ за̄ фѢрун̄* Сл.

За означавање места или положаја са задње стране нечега ређе се користи предлог *за* с акузативом (*Ђѣд̄ нам̄ љѣжӣ за̄ фѢрун̄* За), а чешће предлог *иза* с генитивом (ГрнѢкоп је бѢо *иза̄ вратѢ̄* Цр).

Конструкција *акузатив + ипредлог за* за означавање циља кретања бележи се подједнако често као и конструкција *акузатив с ипредлогом у*: *Отец̄ идӣ за̄ ПѢћ̄ да̄ догна̄ коломбѢна̄* Гр. *Како̄ ћеш̄ на̄ ова̄ вѢр̄ за̄ БерѢне?* Кр. *Онӣ ѢдѢше̄ за̄ ВрмѢ-*

²⁴⁵ Ова је појава захватила, у већој или мањој мери, и суседне, како зетско-сјеничке тако и херцеговачко-крајишке говоре. Исп.: Стевановић ИЦД 106–108, Секулић БП 170, Барј. НП-С 120–121 и 123, Милетић Црмница 480–484, Ђупић Бјел. 129–132, Пешпикан СК-Љ 190, Николић М. Пољимље 425–430; Пижурица Колашин 185–187, Вуковић П-Др 83, Вушовић ДИХ 68, Станић Ускоци I 62–64.

²⁴⁶ Стевановић такође бележи ову појаву: „*На* се употребљава у значењима која има у нашем језику уопште, с разликом што увек долази уз овај падеж [акузатив], а никада и уз локатив, било да у ствари значи заузимање неке површине после извесног кретања или стално налажење на тој површини ... Једнако овоме и предлог *у*“ (Стевановић ИЦД 104).

шу Бој. Мика отићи за Беране Бој. Вратим се у Врањештицу. Отиша̂ у Пех̂ Сл. Одила у Америку. Однo у Свете Дечани Бој.

Интересантна је употреба предлога за с акузативом за означавање периода трајања неке радње: Ал највише̂ за двџе, за шри̂ гoдине табљу смо употребљивали Гр.

Забележили смо и употребу предлога за с инфинитивом, додуше само у конструкцији за вљеровџи: Ово̂ чудо̂ није за вљеровџи Кр.

Предлог *џо* уз генитив множине употребљава се уместо локатива: Какви блеџ аврици *џо Рoвџиџ* Сл. Сџбор је данас *џо џланџнџ* Бој. Овце пџсу *џо лџвџoџ* Ку.

Честа је употреба предлога *с(а)* уз инструментал оруђа: Пушти ме да и ви-дџм *с* очџма. Дођоше *с* колима Бој. Конструкције типа: Учињеш толико *с моје љубџви*, које налазимо код Стевановића (Стевановић ИЦД 101), нисмо нашли на терену, већ само: Учини то̂ за моју љубџв Кр. Покретни самогласник *а* јавља се само тамо где није могућ изговор овог предлога и наредне речи: Ти би га довела *сџ* злом Се. Испред инструментала личне заменице 3. лица јавља се редупликација предлога *с(а)*, при чему се *с* увек асимилује са њ- испред кога стоји: бџо си *сџ ш њџма* Бој (о томе и у т. 182). Облик *сџ* нисмо бележили.

Карактеристична је за говор Васојевића употреба предлога *из* уз генитив личних имена и заједничких именица које значе сродство, звање, занимање и сл. у аблативном значењу: Не излази по џо дан̂ *из* њи Суџ. Јџ сам пџре џзџла *из* женџ другџ За. Јеси ли доњо оно̂ бурџло *из*ж Љубџа? Бож.²⁴⁷

Предлог *из* са генитивом служи и за исказивање посесивности: Ово̂ ми је сџстриџ *из* трџе глџвџ Бој.

Предлог *к(а)* обавезно иде уз датив када означава завршетак, циљ кретања (у значењу предлога *до*): Дођерџте овце *кџ* куџи Се. Принџсџ сџјено *кџ* куџи Се. Јџ ојдо *кџ* куџи Бој. Овај предлог, затим, уз имена празника (светаца) указује и на време збивања радње, имајући значење: *око, о, џпред*: То̂ е било нџе *к* Божићу Пе. Покретни самогласник јавља се, као и код предлога *с*, само онда кад је отежан изговор овог предлога и наредне речи.

Од језичког стандарда се разликује употреба предлога *без* с акузативом, као и с номинативом у прилошкој служби са значењем *осим*: Нџма ниџкога *без* онџ авџтџицу Пџп. Нијџсмо виђели ниџкога *без* Аџџу А. Ниџко то̂ није рџкџ *без* ти Бож.

²⁴⁷ Ову појаву бележи и М. Пешикан у СК-Љ и тумачи је утицајем старе опозиције *из/у* (<вџ), на основу које је предлог *из* преузео улогу опозитума и према *у<оу* (СК-Љ 191). М. Стевановић такође налази овакву употребу предлога *из* у источноцрногорским говорима. Он истиче да конструкција *из* + име лица може да значи узимање, добављање и сл. лично од онога чије се име означава генитивом (*Донеси ми они дџг из Марка — од Марка*) и тада *из* стоји уместо предлога *од*, а може да значи и узимање из онога што припада дотичном лицу (*Узео сам сџме из Тодора значи Узео сам сџме из Тодорове куће или из Тодорова коша*) (Стевановић ИЦГ 98). Слично бележи и Милетић у Црмници, где се, ако се жели истаћи да је „нешто добивено лично од некога, употребљава ... предлог *од*“, док реченица типа: *Добио сам из Ника* значи „из Никове куће“ (Милетић Црмница 505–507). За разлику од овога, у новопазарско-сјеничким говорима „*из* садржи у себи нијансу припадности у ужем смислу и ограничену само на лице“ означену именицом уз коју предлог стоји и у потпуности замењује предлог *од* (Барј. НП-С 117).

У стандардној језичкој пракси нису распрострањени предлози: *извише* (Биле *извише* главѣ Бож) и *лише*, који се употребљава у клетвама и, како је то Стевановић забележио „ако хоће да се изузме од нечега страшног: смрти, тешких болести и слично“ (Стевановић ИЦГ 103) (Свѣ му се омрчило *лише* онѣ ђецѣ! Кр, Бѣгами добра нѣма, *лише* ми ђецѣ! Се). Нису уобичајени ни предлози *мимо* и *навр* у временском значењу (До Божѣна мѣже, а *мимо* Божѣна — нѣ! А; Нѣћу да се удаем прије нѣ *навр* гѣдинѣ За), затим неки предлози за означавање места: *украј* у значењу 'поред' (Нѣј ћеш га *украј* потѣка Се) и у значењу 'с краја, при крају' (*Украј* њѣвѣ оставите да се посѣдѣ мѣло компијѣра Сућ), *искрај* у значењу 'из околине, из места одакле неко, односно нешто потиче' (Он је однѣкуд *искрај* Андријевице Бож. Крѣнѣћемо *искрај* Бѣсѣ — од Босине куће Се) и *накрај* у значењу 'на самом крају' (Нѣј ћеш га *накрај* њѣвѣ Се. Бѣо сам *накрај* ливѣдѣ Сућ).

Поред сложених предлога за означавање места које се налази у непосредној близини (*украј*, *юкрај*), бележили смо у том значењу и предлог *крај* (Он сѣдѣ *крај* прѣлѣга шпѣрта Бој), који М. Стевановић не налази у источноцрногорским говори-ма (Стевановић ИЦД 98). У овом значењу се, иначе, у Васојевићима употребљавају и предлози *јоред* и *уз* (Продѣвница ни је прѣво *јорѣи* куће Бож. Сѣдѣ *уз* ѣгањ А).

Предлог *јрема* с генитивом има значење 'у односу на' (некога, нешто) (Штѣ си ти *јрема* њѣга! ОБ), а с локативом значење 'насупротив, преко пута' (Сѣдѣ з другѣ странѣ ѣгња *јрема* Пѣтру Кр).

Близу се употребљава и с прилошким значењем: Они су добро *близу* с њѣма Кр.

Предлог у с генитивом у значењу предлога *код* одговара старијој књижев-нојезичкој пракси (Узѣ мѣло мѣса у Талијѣна Бој. Позѣјмио сам пѣре у Рѣнка Кр).

Релативно је често удвајање предлога. Тако бележимо: *до* у комбинацији с предлозима *на*, *у*, *јред*, *јод*, *увр* (Крѣнѣли га *до на* Влѣтерник Сућ; Да ѣјдемо *до у* Берѣне? А. Не мѣгу ни *до јрѣи* кућу Кр. Иди пѣтем *до јод* онѣ брѣдо Се; Сѣме изјѣвљѣју *до увр* оногѣ брѣда Сућ), *без* с предлогом *за* (Нѣко нѣкогѣ не вѣли *без* (у прилошкој служби — *осим*) *за* ѣнтерес Сл, предлог *за* с предлозима *на* и *у* (Овѣ су јѣстѣци *за на* столѣце Сл; Мѣ се спрѣмамо *за у* Пѣћ Се).

Један број предлога издваја се по свом облику: *сјрема*, *насјрема*, *сјоред*, *јорад* итд.

Предлог *кроз* се употребљава само у облику *јроз* (с покретним самогласником испред *с*, *з*, *ш*, *ж*: *јрозѣ зѣбе*, а ретко и *јрѣ-земљу*). Овај предлог се употребљава и у временском значењу (Дѣј ћу *јроз* нећѣљу дѣнѣ ЛР), као и у Ровцима и Колашину (Пижурица Колашин 193), у Бјелопавлићима (Ћупић Бјел. 159), а не употребљава у староцрногорским говорима (Пешикан СК-Љ) .

Нисмо забележили конструкције типа: Виће ли нѣко *од Томѣна*, које налазимо код Стевановића (Стевановић ИЦД 97), већ само: Имаде ли кѣ *од Никѣлинија*? Се.

Да напоменемо и то да је далеко најраспрострањенија употреба предлошких конструкција с обликом генитива (предлози: *без*, *близу*, *више*, *вр*, *до*, *дуж*, *због*, *зарад*, *из*, *исјод*, *изнад*, *извише*, *иза*, *између*, *искрај*, *усред*, *крај*, *код*, *лише*, *међу*, *мимо*, *мљѣсто*, *навр*, *насред*, *насјрам*, *насјрема*, *насред*, *ниже*, *накрај*, *на-мљѣсто*, *од*, *око*, *около*, *осим*, *јо* (у значењу локатива), *јовр*, *јодно*, *јокрај*, *јорад*, *јоред*, *јосред*, *јосѣјослијејјошѣје*, *јреко*, *јрема*, *јрије(н)*, *јрошѣиву*, *јуш*, *ради*,

с(а), *садно*, *свр*, *сем*, *скрај сјоред*, *сјрема*, *у*, *увр*, *удно*, *украј*, *умљестио*, *уочи*, *усред*). С дативом смо регистровали предлоге *к(а)*, *јрема* и *сјрема*, с акузативом предлоге: *без*, *до*, *за*, *међу*, *мимо*, *на*, *над*, *низ(а)*, *о*, *јо*, *јод*, *јред*, *јроз*, *с(а)*, *сем*, *у*, *уз(а)*, с инструменталом: *за*, *међу*, *над*, *јод*, *јред*, *с(а)*, с локативом: *о*, *јо*, *јрема*, *јри*, *сјрема*.

У односу на књижевни језик знатно је сужена употреба локатива, што проистиче из чињенице да његову улогу врши акузатив с предлозима *у* и *на*, као и генитив множине с предлогом *јо*.

Примери:

без (нисмо бележили облик *брез*) *а* с генитивом. — Не мџе се зидат без лјивера Се. Мљѣрѣ без оглѣвинѣ Сућ. Скѣвај без нимѣло шећѣра Гр. Врнѣо се без бауна ОБ. Нѣће му се без зла размјнут Бој. Остѣо је јѣдо без никѣга За. Остѣли су без имѣња и кѣћѣ Се. Јѣ остѣдо бе-сестѣрѣ Се. Урѣдѣсмо овѣ бес пѣ мѣкѣ За.

б с акузативом (*у* значењу: *осим*, *изузев*): Нѣма никѣга без онѣ авѣтнѣицу Пеп. Нијѣсмо виђѣли никѣга без Анђу А. Није имѣла бес тѣ дијѣте Бој. Остѣо е без јшѣта ОБ.

в у прилошкој служби (*у* значењу: *осим*, *сем*, *изузев*). — Кѣћѣ нѣмѣ у сѣло да је претѣкла бес кѣћа нѣша Бој. Нѣко тѣ није рѣкѣ без ти Бож. Дошли су сви без Шпѣро Сл. Нѣма сѣмена на њѣга, без сѣмо лѣс Гр. Нѣко никѣга не вѣли без за интерес Сл. Не мѣгу, слаба сам, без да јдѣм за Бању Врњачку Гр.

близу *а* с генитивом (*у* просторном и временском значењу). — Бѣли близу кѣћѣ њинѣ Бој. Будимља е близу Бѣрѣна Кр. Кат су дошли, билѣ је близу пѣнѣћи ОБ. Онѣ е билѣ близу Васкрѣса Ку. Јмѣше и близу стѣтинѣ Се.

б у прилошкој функцији (*у* значењу: *блиско*). — Онѣ су дѣбро близу с нѣма Кр. У Лопѣте бѣла вѣда близу Ка.

више (*изнад*; *в*. и *извише*) с генитивом. — Тѣмо више Андријѣвицѣ Се. Више глѣвѣ дѣшѣица. Више Бѣжѣћѣ отѣди Бој. Ливѣде су више сѣла А.

врѣ (*в*. и *навр*, *јовр*, *свр*, *увр*) с генитивом. — Нѣмѣдо кѣд нѣ врѣ њѣга Се. Врѣ мене свѣки дан кѣ да сѣм му нѣшто крѣв Ку.

до *а* с генитивом (*у јросјорном*, *временском*, *нумеричком значењу и сл.*). — Ми крѣни ѣтлен до Мурѣна Гр. Путовѣла сам до Плѣва Гр. Тѣрѣ до Гусѣња Бој. Идѣ од игрѣнкѣ до игрѣнкѣ Пе. Прѣстри дијѣте до мѣне Бој. По ливѣди је крѣтѣњѣк до крѣтѣњѣка Се. Тѣ је гѣре Крушево до Мурѣна Гр! До рѣта сам мѣња и бѣла Гр. Пѣ е Пѣчни од Илинѣ дѣна па до јѣсени жѣји Гр. Пѣ до зорѣ За. Краѣо е свѣ от кѣкошака до кѣња А. Тѣшко е искусурит до краја да ваља Бој. Доша је до јѣда и мѣкѣ Кр. Нѣ мож дѣј до рѣјѣчи Пе.

б уз прилоге и прилошке изразе (*за означавање времена*, *интензивнѣица радње*, *мере и сл.*). — До нѣћас мѣга си ју ѣбит За. Јмѣ дѣнас да кашлѣкуемо до милѣ вѣлѣ Кр. Бљѣшѣтура је порѣсла до више глѣвѣ А.

в уз бројеве (*за означавање времена*, *количине и сл.*). — До осамнѣсте гѣдинѣ сам чѣвала Вел. Ўјак ми је држаѣо до триста овѣца Гр. Јмѣ до илѣду лѣди Сл. Мило дѣдио до ѣво двѣје гѣдинѣ Бој.

г) с акузативом

1) *за изузимање: осим.* — Немају до једну краву Бож. Немају земље до једну њиву и ливаду Се.

2) *у сирези с предлозима на, у и пред у месном значењу.* — Крѣнули га до на Вљетерник Сућ. Да га испратите до на Лукин фир Сућ. Трећа армија оступила и дошла до на Мурино Сућ. Да ђдемо до у Беране? А. Докотурѣ се велика грѣда снѣјега право до прет кућу. Родитељи ми достарели, не могу ни до прет кућу Стијовић Лекс.

д) у прилошкој служби (у значењу: *осим, само*). — Неће нико да уради до ти Се. Нико не зна до једини Бог Сућ. Немаше нико до чистачица Сл.

дуж с генитивом. — Стоје војници дуж пута ОБ.

за а) с акузативом

1) *уз глаголе крѣтања који казују правац или намеру (и у спрези с предлогом у и на).* — Отец иди за Пећ да догна коломбоћа Гр. Како ћеш на ова вѣр за Беране? Кр. Шта народа ђде за Подгорицу! ОБ. Они ђдоше за Врмошу Бој. Мика отиди за Беране Бој. За мном [иде] кума-ћана: Ја сам увијек за њега мисла [да се удам] Бој. Мислим ја за тебе [да се удам] Се. Ми се спремамо за у Пећ Се. Намијенила сам за у цркву Се. Ово су јастуци за на столице Сл.

2) *уз глаголе крѣтања у значењу предлога ѿ.* — Марија дошла за Зору Сл. Дођоше за Зору Сл. Увече идемо за њи Ку. Идѣ за доктора Шек. Однѣу ја с тобом за њу Сл. Отиша у Пећ за товар кукуруза Сл.

3) *за означавање времена, дужине трајања неке радње: ѿкоком, у ѿериоду од и сл.* — Сва ћеца се послѣжи за пе-шес година Гр. Ал највише за двије, за три године табљу смо употребљивали Гр. По станова за неђељу дана били Гр. За три године нијесмо знали што је у рат био Гр. Ја сам паре узела за годину да чекам За. Нијесу се запријавала огњишта за двије године. Стијовић Лекс.

4) *у значењу инструмента (исп. иза).* — Ћед нам лежи за фурун За. Боље да држи језик за зубе. Шта дрмиш [дремаш] ту ка коњ за празне јасли?

5) *друга значења:*

За вријеме албанско начињели помало кућара Вел. Ја сам за вријеме рата огриза и ками и дрво Сл. Ја ћу да идѣм за Светога Саву За. Беку ћемо заклат за Аранђелов дан Ку. Оставио сам за зиму Пеп. То није било за мене Бој. Све што могу чиним за њега Ђу. Дао би живот за свакога свога Пе. За крмад је добра Бој. Листове су сѣкли за стоку Вел. То е лијек за стамак Гр. Требају крмад за кланицу Бој. Бљелошум је добар за каце Ку. Распиљују за подове и за станове Гр. Узѣ мало мѣса у Талијана за пасуљ Бој. За доручак ћу ви испригѣт приганица Сућ. Што су тражили за рану, ми смо им то све дали Ка. Ја мало мѣса за талу узѣла Бој. Родило ми је доста коломбоћа за буљане Пе. Ја ћу ви каза, ако бидне за причу Бој. Немамо ми ђвѡјке за ѡдају За. Старамо се ми за то Бож. Причам за овога најстаријега Бој. Учини то за мој ајтар ОБ. Нијесмо били знали за њега Гр. Узѣли су анабетлију за прѣседника општинѣ Ђу. Нема да се жита нађе за живот Бој. Пријенѡ ми је глиб за опанке Ђу. Узео петоро кола дрва за врећу жита Сућ. Ја ђвѡјку за руку и ај ка кући Бој. Држите се за руке Се.

б) 1) с инструменталом:

Трчи за ујаком Гр. А ми свѣ „пију, пију, пију“, па за њима Бој. За нама идѣ маѣ свијета А. За онаквијем јунаком отишā је вѣс народ ОБ. Отиди за стѣком Гр. Умро е ђда за сѣном А. Дѣн за дѣном пролази вријеме Бож. Црче за брѣтом Пе. Пришио је кѣрету за ђцем ОБ. Нѣси кѣрету за сестрѣм Се.

2) с инструменталом у функцији акузатива. — Остави за крѣвѣтом Се. Ја сам удата за Тѣмицѣм Бѣјѣвићем Бој.

в) у конструкцији с инфинитивом. — Овѣ чѣдо нѣје за вљѣровѣт Кр.

зарад (*ради*) с генитивом. — Ја сам му брѣниѣ, али зарад мене — нека ју узмѣ Се.

због с генитивом. — Четворица побјени због њѣга Бој. Размѣнули су се због некаквѣ мѣђѣ Кр. Задѣнио сам због тѣбе Сл. Нѣје га тѣбе ни врт што се ја мѣчим због тѣбе Стијовић Лекс.

из с генитивом: а) *личних имена, заједничких именица и личних заменица које значе сродство, звање, занимање и сл. у аблазивном значењу.* — Јеси ли дѣнио онѣ бурѣло иж Љуба? Бож. Ја сам паре узѣла из женѣ другѣ За. Позајмио сам паре из њѣга Се. Та би дијете из мајке украо Кр. Бѣгме се из Мићковијѣ и Вѣшѣвијѣ не мѣчѣ А.

б) *за означавање ѣосесивности.* — Овѣ ми је сѣстрић ис трѣћѣ главѣ Бој.

в) *за означавање у колико махова, наврати се нешто догађа, бива.* — Из двѣје-три нѣћи тѣ уфѣтим Се. Доодио е из двѣје гѣдине Се.

г) *друга значења* (обична и у књижевном језику). — Ђје из дубѣкѣга вагѣна Цр. Сѣ се тѣ сѣдн из ђвијѣ рѣсѣднѣкѣ Гр. Жѣну трѣдну распорѣли и извадѣли дијете иж њѣ Вел. Ограбуљала сам сѣјено из зѣноге ОБ. Крѣни ми из Јелѣвицѣ Бој. Узми ис планинѣ озгѣр Гр. Жѣна му ис Присоѣ Гр. Жѣна му е ис Кѣти рѣдом Бој. Од Вѣчѣлићѣ сам из Цѣцѣна рѣдом Бој. Не знам да л су из Гусѣња, да л от Плѣва Бој. Ис Подгѣрицѣ дѣји у Берѣне Бој. Отишѣ из Мѣшѣвићѣ Рѣјекѣ Гр. Из Мѣшѣвићѣ Рѣјекѣ ми је побљѣгѣ Гр. Одѣли смо ис Колашѣна дѣн Бој. Ка смо предѣгли из Лѣпѣтѣ, овѣ смо имѣње кѣпили Ка. Вѣзда лѣцкѣ онѣјема из влѣсти ОБ. Не чинѣ он тѣ ис пѣкости Сућ.

изѣ (исп. и *за* а4) с генитивом. — Трѣнокѣ је бѣо изѣ вратѣ Цр. Бѣ тѣмо изѣ кѣћѣ јенѣга Јѣнка Бој. Тѣман су и стријѣљѣли изѣ црквѣ Бој. Нађи пушку, брѣта ми, правѣ изѣ кѣћѣ Бој. Дѣбра овѣ ливѣда изѣ врзѣнѣ [врста ограде] Кр. Ђно и замѣчѣ изѣ крѣша Пе.

извише (исп. и *више*) с генитивом. — Ђто га извише тѣбе Се. Бѣлѣ е извише главѣ Бож.

између (исп. *међу*) с генитивом. — Узмиѣ тѣ *између* себѣ Се. Искрѣо сам се између њѣ свијѣ Се. Протрѣѣо је између нас А. Изабѣри између оволикѣ љѣвојѣкѣ Сућ. Тѣ е било нѣђе између Божѣиѣ и Сѣвина днѣ За. Умро е између Вѣљѣга пѣтка и Вѣликѣ субѣтѣ ЛР. Између нас нѣма ништа А. Између онѣјѣ нѣшто имѣ, не раздѣјајѣ Се Кр.

изнад (исп. *над*) с генитивом. — Којѣ е магѣла изнад Дѣљѣнѣ најѣје! Се. Дѣжѣ се дѣим изнат кѣћѣ Сућ. Ђво не изнат сѣла, стѣгли смо Пе. Оскѣчио је изнат свијѣа у сѣло А.

искрај (исп. и *крај*, *накрај*, *покрај*, *скрај*, *украј*) с генитивом *са значењем краја пошлицања*. — Крѣнѹћемо искрај Бѡсѣ (од Босине куће) Се. Сѣт сам дошѣ искрај Вѣша (од Вешове куће) Се. Он је однѣкуд искрај Андрѣјевце (из андријевичког краја) Бож. Стѣгѣ је на жалбу искрај Данскѣ Кр.

испод (исп. *под*) с генитивом. — Нѣјледенијѣ је вода испод бѹквѣ Кр. Црнѣ је извор испот сѣмѡга Кѡма Сућ. Испод Бѣра дошли Бѡј. Погодило га је испот срѣца За. Тѡ е испот свѣке мљѣрѣ Се. Тѣбе је тѡ испот чѣсти Ло.

испред с генитивом (и у спреси са *до*)

а) *у месном значењу*. — Лѣтѣ ми сѣкѣру испрет кѹћѣ Цр. Обрѣбоњчѣла ти се ѡвца испред вратѣ Цр. Нѣшто рабѡтѣју испрет кѹћѣ БК. Видѣ се некаква гѣрга испрет кѹћѣ Пе. Разлигѣло се испрет кѹћѣ Шек. Стоѣ испрет кѹћѣ А. Изиди испрет кѹћѣ Кр. Утѣкѣ е испрет Швѣбѣ Ко. Не мѡгу никѹт до испрет кѹћѣ А.

б) *у временском значењу*: *преди*; *пред*, *уочи*. — Стѣгли су испред нѣс Ке. Ожењѣ се нѣје испред рѣта ОБ.

к(а) с дативом а) *у месном значењу*. — Нѣма су Милѹна поћѣрѣли к Андрѣјевци Бѡј. Ђѣ да се бљѣжѣ к Јелѡвци Бѡј. Одјѣвише ѡвце к врѣлу Бож. Не долѣзи кѣ кѹћи до пѡноћи А. Врнѣ се кѣ кѹћи Се. Нѣмаш га кѹд кѣ кѹћи Кр. Доћѣрѣте ѡвце кѣ кѹћи Се. Принѣсѣ сѣјено кѣ кѹћи Се. Јѣ ѡјдо кѣ кѹћи Бѡј. Ајде кѣ кѹћи и онѡ дијѣте пѣзи Бѡј. Нарѣђење да се врѣне кѣ кѹћи свѣ Бѡј. Окрѣнѣ се к сѹнцу А. Врѣтила се к ѡцу Кр. Врѣјеме је да ѣдѣте к овѣма ЛР.

б) (уз имена празника, светаца) *у временском значењу*: *о*, *око*, *преди*. — Тѡ е било нѣје к Божѣу Пе. Дѡј ѣу на лѣто, тѣмо к Свѣтоме Пѣтру ОБ.

код с генитивом а) *у месном значењу уз глаголе мировања и уз глаголе крѣшѣња*. — Јѣ сам бѣла тѹ код Вѹчка Бѡјѡвиѣа Бѡј. Бѣла сам јѣ тѣмѣ код Вѹчковијѣ Бѡј. Књѣга ти је код мѣне Се. Кѡга ѣе нѣј кот кѹћѣ, нѣте кѹће да пѣлѣ Вел. Ојдѡше кот стѣрѡга дѡље Бѡј. Свѣ дотрѣчѣ код мѣне БК. Да ѣдѣш код нѣи гѡре Бѡј. Отиди код Јѣлѣ Бож. Свѣ је код нѣи дѡдиѡ Ђу. Сврѣти код Мѣлоњѣ Се. Цѣба бѣ код лѣкарѣ рѣ Шек. Идѣте код овѣцѣ Бож. Што не сѣдиш кот кѹћѣ? ОБ. Сѣви се једнѡм кот кѹћѣ Пе. Штѡ е долѣзио јѹтрѡс ко-тѣбе? Ђу. Врѣтила се код ѡца Кр. Свѣкѡ вѣче би дошѣ код нас да сѣдимѡ А. Јѣ и покѡјнѣ Нѡле сѣшле дѡле кот кѹћѣ Ма. И мѣ дошли кот кѹћѣ Вел. Дѡјо кот кѹћѣ Бѡј. Она дѡјѣ кот кѹћѣ Бѡј. Јѣ ѡјдо кот кѹћѣ Бѡј.

б) (у) *поријед*. — Ко-толикѡ рѡдбинѣ живѣ сам Пе.

крај (в. и *искрај*, *накрај*, *покрај*, *скрај*, *украј*) с генитивом. — Продѣјѹ крај пѹта Пе. Сѣдим крај водѣ А. Кољѣвка крај мѣне Бѡј. Крај мѣне овѣ двѣ лежѣ Бѡј. Он сѣди крај прѣслога шпѡрта Бѡј.

лише с генитивом (*осим*, *изузев*). — Свѣ му се омрѣило, лишѣ онѣ ѣѣцѣ! Кр. Ђѡгѣ те сагорѣо, лишѣ чѣлѣдѣ! Се. Грѡм га погодѣо, лишѣ нѣс и овѡга дѡма! Сућ. Тѣ кѹћа прѡпаде, лишѣ оногѣ ѣтетѣ. Бѡгами, дѡбра нѣмѣ, лишѣ ми ѣѣцѣ! Стијовић Лекс.

међу (исп. *између*) а) с акузативом. — Ено га стоѣ међу дѡбове Се. Велѣ да е с јатагѣном улѣгѣо међу Тѹрке ОБ. Не унѡси зѣваду међу брѣћу Ђу.

б) с инструменталом у значењу акузатива. — Остѣви кљѹч међу грѣнѣма. Овѣ е чѡк дошѣ међу нѣма Кр. Такѡ ми нѣје било да ѣдѣм међу тѡм ѣѣцѡм. Ка-га-кѡ дѡћѣм међу ѣѣцѡм, нѣје тѡ лѣко. Да јѣ дѡћѣм међу нѣма ... БК.

в) с инструменталом. — Каква е то закачка међу њима? Велика е завада међу њима. Немо стварај завађу међу браћом. Јеси ли видио како е забавио међу љуђима? Стијовић Лекс.

мимо а) с генитивом 1) у значењу: *пored, покрај*. — Прође мимо куће А. Протрчаше мимо нас Сл. Прошли смо мимо њи Сућ. Њему се размињују кости мимо кости БК.

2) *дуже од, после*. — До Божића може, а мимо Божића — не! А. За дуг те мимо Васкрса чекај не могу ОБ.

б) с акузативом 1) као и значење под а1) *пored, покрај*. — Немо ми продит мимо кућу Се.

2) *другачије него*. — Не могу ја мимо народ Кр. Нађе ју мука от пљанџа чоџка мимо једну другу Бож.

мљесто с генитивом (*уместо*). — Ово е мљесто Јовановџ главе камџн Бој. Ја сам јој мљесто браћа ЛР.

на (понекад у комбинацији с предлогом *до*)

а) с акузативом у значењу локатива: Остали смо на рад Сл. На Сињи До нема нико Сл. Нема семена на њџга Гр. Три године на постџлу лежала је Бој. Раде на некџ фабрику Гр. Рџчи да на кољџна чџчијмо Гр. На њџга кабаница војничка Бој. Бауљају на кољџна Бој. Четворицу носџ на тџзге Бој. Ја носим дијете на леђа Бој. Били на Крш горе Бој. Стријџљан је на Андријевицу Бој. Посље битке на Мџжковац Сућ. Има једна јејина на онџ велџ крушку Бож. Годину дана у јџну собу на кревет Сл. Сви су тамо на послџве Ка. Прије рата Милун је био учитељ на Цетџње Ђу. На Милошеву свадбу је кума Мара била анђибула За. На ово грџбље леже Цр. Бљељавина је добра на врућину Кр. Цио дан су волови бурукали на ливаду А. Није радио на државни посај Гр. На Мурино закончили Гр. Погиуно е на Лису Сућ. Новица живи на Виницкџ ОБ.

б) *остала значења предлога на с акузативом обична и у књижевном језику*. — Натовари на коња Бој. Лати колијевку на рамо Бој. Пређите на другџ банду ОБ. Врнули ми се ови стари на угарке Гр. Пребачи мало станка на тџ зидину Гр. Четри године сам одила на Крушево Гр. Идем до на Улџтину Се. Прошџта ти до на Цетџње Бож. Одила на седнике Бој. Данас не могу на врата се помџли Бој. Био напад на Талијане Бој. Навукла јој се бијџла на џко Шек. Немамо на чем да спавамо Се. Обљеји пушку на клин ОБ. На седџке кршћеница се вадџла Бој. Ёто и на конак Милан и Велџчко Бој. Жаљаше му се на Мила Се. Нџшто је акнуо на мене Бож. Они бљеу на цијџни ти пут Гр. Дој ћу на јесџн Сућ. Бљеше у Зелџтин горе на Илин дан Бој.

навр с генитивом (исп. и *вр, џовр, свр, увр*) 1) у месном значењу: *на горњој џовршини; на крајњем делу*. — Кџса ми се диже навр главе А. Свијецке приче су ми се испџле навр главе ЛР. Њин је стан навр катуна Бож.

2) у временском значењу: *џо истџеку, џо завршејку, џосле (неког времена)*. — Преварио сам ју навр два мљџсеца ОБ. Навр неђеље џмро е Сл. Нећу да се удаџем прије нџ навр годинџ За.

над (исп. *изнад*) а) с акузативом уместо локатива. — Виџсају им двџје печенице над огњџште За. Глџе која е црџавина над Лису Кр. Ђоле је био јунак над ју-

наке А. Владика је нат све попове и калуђере најстариј Кр. Она седи нат кућу, а не у кућу Се. Немџ се надносит над бунар Ку.

б) с инструменталом. — Вијју се некакви велики орлови нат Тисовијем кршом Кр. Какџв је — црни му се барјак нат кућом вијо! ОБ.

накрај (исп. и *искрај, крај, њокрај, скрај* и *украј*) с генитивом (*на самом крају*): Нај ћеш га накрај њиве Се. Био сам накрај ливаде Сућ. Њина је кућа накрај села Се. Куће су им накрај Андријевице Вел. Отишла говеда накрај села Се.

наспрам/ наспрема с генитивом: Седи наспрам ђгња Се. Зове наспрема себе ОБ.

насред с генитивом: Разбукали су волви рупу насред ливаде Ђу. Прџстро постелу настрет собе Ђу. Извадио жџр настрет собе За.

низ(а) с акузативом: Обуривају камење низ прло Кр. Кобрљамо се нџза стрању Ло. Нџси варенику низ онџ крше Се. Вуле ђде низ џлицу Се.

ниже с генитивом: Кућа му е ниже пута Ђу. Ено стџке ниже шумџ Се. Сврни ниже пута ОБ.

намљесто с генитивом (*уместо*): Она ми је намљесто сестре Сл.

о а) с локативом: Обљџси поврџз о рамену. Ђџ е сџто? Чија онџ пушка виџси о клину? ОБ. Ено ти га мџнтил о чивилуку БК. Причали смо о њџ Ђу. Веј смо причали о томе Се. Јестџ ли разговџрали о томе? Се. Дуго смо разговџрали о сестрама Бож. Расправљали смо о луговима покрај Лџма Се. Разговџрали су на седницу и о тџме случају За. Ево [да причам] о рџту Ка. Косџбашино је да брижи о одмџру БК. Та мџсли сџмо о фџзбалу А. Остарџ брижеџи о њџму БК. Па понџси два кабла млијека, па у јџдан лџнац о рамену, па понџс те продаџни Гр. За мене је најважније онџ о чем живџм Бож. Раџдили смо о свџме лџбу БК. О Ђурђеву дџне ћу му исплатит прву рџту БК. Тџ е било неђе о пџкладџма Сућ.

б) с акузативом: Није му се ништа ђ главу обџјџло ОБ. Удри главџм ђ зџд. Ено га о чивџју Стијовић Лекс. Врже ш њџме ђ земљу Се. Обљџси о ту чивџју БК. Обљџси о бабу от самџра Кр. Ошџњао се о њџга Се.

од а) с генитивом: 1) *значења обична и у књижевном језику*. — Јџдна вџјска ђтуд од Зелџтина Бој. Кад виђо, от Полџмља жџне блџжу Бој. Одџло се от куће до куће Бој. Најболџе је никуд не мрџат от куће Ђу. Увијџте се од онџ богобитинџ Кр. Пџчни од Илџна дџна па до јџсени жџњ Гр. Од рџта е искочџла онџ шарџна гџма Гр. Двадџс ђсма гџдина од Видџва дџна Бој. От Петрџва дџна би све копџла Гр. Па ми се све чинџ од онџга грџба нароџ идџ Бој. Гонџли ђтуд от Полџмља, от Плџва Бој. Не знам да л су из Гусџња, да л от Плџва, да л од Бџрџна Бој. Одвџја тџ бабе от компџјџра Кр. Јџ од овџ ђџце се не одвџјам Бој. Од њџ остџше сџмо аврџуле Се. Ко би се наџао злу од онакога чоџка? А. Узмите од овџја дрџва Се. Тражио је помџћ од мене Се. Живљџло се от плџчкџ Кр. Жџна му от Кастрџтовџћа Гр. Она е о-Дџдо-виџћа бџла Бој. Јџ се зџвџм Лџубица, од рџда Ивџновић Гр. Дџбра е и од дџброга рџда А. Тџ е брат от стрица мџжа ми Гр. Погџнуо брат ми о-стрица Бој. Бџла ми је јџдна о-стрица сџстра Гр. Сџдморо и џмам од брата Ка. Сломџше ми бигу от кола Гр. Тџ е бумбаја от канџара Кр. Бџгами ћу ууџтру у дружину — од јџда, ђд зла Бој. Разболџе се од грипа ОБ. Имџдо умрџјџт ђд глади А. Умрџјеђе ђд глади Бож. Пуко ђ жеђи Се. Сагџрио сам от сџнца Се. Од овџ ливџде нџма џйра Се. Све от коже је тџ

грађено Гр. От стокѣ се живљело Гр. Саплети то од вунѣ Гр. Двије врѣхе пуне плетњѣ од вунѣ Бој. Вљесу саплети ђ-дрвета Гр. Фин је лѣб кисели од ѣлѣде Гр. То е запис од некога калужера ОБ. Ви сте лужји от школѣ и од знања За. Не боим се од њѣга Бож. Око му се не мрди ни от кога ОБ. Млађи је од мене Гр.

2) *указује на део шела захваћен болешћу.* — Слѣјеп од једнога ђка [на једно око] Се. Сакат је од једне руке [у једну руку] Кр.

б) уз прилоге: Од нѡћас нѣ мож За.

в) уз бројеве: [Упознала сам га] кат сам била от седамнаѣс гѡдина Шек. Оста-ла је от пет мљѣсеца, син ми од двије гѡдине Бој. Па сам једнога подњивила от петнаѣс дана Бој. Жѣна му блѣше брумбулача о-сто ѡка Ко. В. и прим. под а2.

око а) с генитивом: Ја комачи, онѡ се окупи окѡ мене катун БК. Блѣше ми капѡт одреавио око рукава Кр. Вије се око кућѣ Ко. Набачи му ѡмчу окѡ врата Бож. Има доста посла око кућѣ Се. Ради нешто око пензије А. Судили су се око некаквѣ ливадѣ Кр. Пољутили су се окѡ потрѣ ОБ. Стигоше око пѡноћи Ло. То се дѣсило неђе око Васкрса Ђу. Стријељани су око Никоља дана Гр.

б) (у прилошкој служби уз бројеве): *приближно, отприлике.* — Имамо око осамдесѣт гѡдина Бој. Ође има око педесѣ кила Цр. Ту е дубина око четри метра Са.

около с генитивом (око): Нека ѡдѣ около кућѣ А. Иди около Крагуѣвца. Мѡрам ѡди около брда Стијовић Лекс.

осим с генитивом: Таквѣ кутњице није било осим Дмѣтрѣ Радошеве Кр. Свакога су слѣшали осим Драгана Сућ.

по а) с генитивом множине у значењу локатива: Какви блѣу аврици по Рѡ-ваца Сл. Сабор је данас по планина Бој. Овце пасу по ливадѣ Ку. Нашѣтао си се по граѡва Пе. Пије сваки дан по кафана А. Воли да иде по кафана За.

б) с локативом: Дој ћемо по Божиху Се. Жѣни се по Васкрсу Ку. Свакога по сѣлу слика Се. Играју се по ливади Ко. Ђѣца бауљају по сѡби Шек. Врѣже по сѣлу Ђу. Ми прѣусмо по најму Бој. Она свѣ работѡ по планини Бој. Вѣчѣра, те бѡса по сѡби За. Изјаричао му фрѡс по прѣима Пе. Блѣше се ваѣ изјаричао по образу Кр. Колико видим по збору, то е некакав Инглѣз Се. Смрзнуће се по овѡј студи Цр. Опрчи митролѣз по нама Ко. Послао сам му писмо по Бѡру Кр. Послаћу ти по ѡа-цима Кр. Ово му е подошло по ѡѣду и ѡцу Сућ. Кад има шару по грлу зѡвемо га ги-љѡв А. Ударио ме по рѡату Кр. Дошли су по највишој киши А. Шта ѡтѣ сѡт по нѡ-ћи За. Ја би ти га платио по цијени каква је у народ Се.

в) с акузативом: Стој га јѣка по свѡ нѡј А. Нећу им се прѣдат по цијѣну жи-вѡта Пе. По цијели дан се играју Ко. Ију по цио дан Ку. Свако е изио по три киле качамака ОБ.

повр (в. и *вр, навр, свр, увр*) с генитивом: Бѣсмо *повр* грѡбља Бој. Прошѡ сам *повр* караулѣ А. Ово повр вадѣ је Јеврѣмово Стијовић Лекс.

под

а) (понекад у комбинацији с предлогом *до*) с акузативом у значењу инстру-ментала. — Лежи пот кревет Кр. Ёно га прет кућу Ку. Сѣдимо под бѡкву Гр. Онѡ обрѣни под онѡ бѡкву Гр. Главна ни је ѡива пот кућу А. Под Бѡр су били Бој. Дошѡ под нашу крушку па купи Стијовић Лекс.

б) с акузативом. — На стријељање су не водили под једну воћку Шек. Бље-
жали у шуму пот смрче Шек. Иди путем до под оно брдо Се. Бача пот сто Се. Све
косио под наполице туже Сл. Радио сам туже имање под четвртину БК. Оженио се
пот старос Се.

в) с инструменталом у значењу акузатива. — Стави по-тобом Сућ.

г) с инструменталом. — Боље ти ово држи пот кључем Кр. Великo е жвoкно
под њим. Гледа те пот собом Сл. Још је пот казном Сл. Њемцима се пријавио
по[т] тужијем именов Пе. Кад зачкрљи снијег под ногама — то е права зима.

подио с генитивом. — Ено га подио бора Бој. Подно облака утеј не мож Бој.
Птица да пролетј подно облака, партизани знаду Бој. Пут иде подно горе Се. Ку-
ће су им подно онога брда Ку.

покрај (исп. *искрај, крај, њокрај, скрај, украј*) с генитивом: Прoјyри покрај
мене ка метак Сућ. Седи ту покрај мене Се. Разминули су покрај Побљеника ОБ.
Петрове ливаде су покрај нашија ОБ.

пoмеђу (*између*) с акузативом. — Стаћу помеђу вас двије. Ушао сам помеђу
оње двије зграде Стијовић Лекс.

порад с генитивом: Мoрaм порад себе Се. Ја те овако учим, а ти порад мене
(што се мене тиче) — чини како гој ој ОБ. Порад мене како гој ој Се.

поред с генитивом: Како и пуштише саме поред воде! Сл. Ливада порет
потoка вазда бари Се. Отреса крушку порет потoка ОБ. Продавница ни је право
порет куће Бож. Прoјyри брзинoм поред мене Сл. Поре-толикe ћеце остадoсмо
два старца само сами Кр. Поред мене (ради мене, што се мене тиче) нека радe ка-
ко сами отe Се.

посред с генитивом: Погодио је бљелегу посрет средине Кр.

пoслије/пoслe/пoтљe с генитивом. — Врати су се послије поноћи Се. Бу-
че ти долази послије Виницке Ђу. Вулe је први послије директора Ђу. Ту сам
ишла после рата Гр. Јесмо одили после рата Гр.

пред а) с акузативом. — Опет долазе прет кућу Сућ. Ја, куку, утеко прет кућу
За. Запрчио је на планину прет саму ној Кр. Пред зиму здижем у Подгорицу Сл.

б) с инструменталом. — Љукнуо се пред љућима Кр. Обрукао се пред нарo-
дом А. Учинио се азгим пред велом алoм Бож. Ето и прет кућом ОБ. Иде прет
компанијом Се. Једва утекосмо прет кишом Сућ. Ово ћу да речем прет свијема ва-
ма Се. Искочи зец преда мном А.

преко с генитивом: Сама е прелазила преко Чагора Ку. Одила преко грани-
це Бој. Кубаџици се преко бријега За. Бoим се е ће омиркнут преко комскија гoра Се.
Баџи покривач преко те ћеце А. Преко браће повезао се с главарима Се. Ја ћу то
остварит преко суда Ло. Има преко шездесет године Се. Одили преко села тамо
Гр. Побљегли уз Батлак, па преко Брда у Шекулар Гр. Па се врати преко Сеоца
Гр. Не смју преко пута Цр. То е било преко лета Бој. Преко зиме ке смо бљeжа-
ли Гр.

према а) с генитивом (у значењу: *у односу на*): Шта си ти према нега! ОБ.

б) с дативом: Иде он према мене Се. Иде војска према Чагору За.

в) с локативом: Ово е добро према (у односу на) јаду јучерашњема За. Седи з
друге стране огња према (на супрот) Петру Кр. Таман су једно према другоме Се.

при с локативом: Нама е кућа при шуми (уз шуму) Кр. Чија е онџ ливада при потоку (уз поток)? ОБ. Срећом сам био при обали Сућ. Њин је стан навр катуну, при гори Бож. Немамо ништа при (у) Црној Гори ОБ. Нијесам данас при парамма Ко. Је ли Томо при свијести? Бож. Бљеше Ђиро при пићу А. Сви су момци при (у односу на) Ђоку и његовој снази — Јеца За. Он није при здравој памети Бож.

прије(и) с генитивом: Прије рата смо гријешили овудије млого Гр. Брвња-че биле прије рата Гр. Пријен Петрова дана би све копала Гр. Отац ме даде пријен једне сестре старије Гр. Ђедови су им отишли прије сто година ОБ. Он је по знању прије вас свакогга А. Овце су ми прекапиле прије Крстовадне Сл.

проз (кроз) с акузативом: Нешто мујакá проз гору Се. Идем ја проз гору ОБ. Нешто се рка проз гору Се. Прођи проз кућу Се. Тврди метеризу проз све ратове Се. Вазда је био нафачен проз свој живот ОБ. Поповише си ми мукé задао проз ово мало вијека Пе. Дој ћу проз неђељу дана ЛР. Ово ми је испричала проз плач и проз суже Бож. Прича проз смије За. Прославили су се проз ђедове А.

против(у) с генитивом: Ратовао сам против Туракá, Швабé и Арнаутá За. Ко игра против кога? А. Говорио е против либерала За. Против кога онџ вичу? Пе. Шта имаш ти противу мене? За.

пут с генитивом: Отишла е војска пут Чагора ОБ. Окрените се пут истока ОБ.

ради с генитивом: Ја све ово радим и мучим се ради тебе А.

с(а) а с инструменталом: Не дружи се с том аветињицом ОБ. Анђели с вама Бој. Немџ да ајкарé с тобом Ку. Није му лако с онџм бркуљом Пеп. Увџи дрва с оцом Гр. Ми се не свађамо с њиским Шек. Макни се ж ђецџм у поток Бој. Ја остадо ж ђецџм Бој. Ја ж ђевојкама отиди Бој. Одићу с тобом Сл. Дође у додир с мојем оцем Сл. Био сам с покџнијем Томиџм Сл. Носила бадњаке са сином Бој. Ти би га [рат] довела са злом Се. Знам га [рат] са злом Се. С том жељџм мрем Се. Оже-нио се ш њџме Кр. А идеш са свијетом бијелијем Бој. Раставио се са женџм ОБ. Растала се ш њџм на Зидани Мос Бож. Бљесмо завршили с пластидџом Бож. С мукџм пишем Бож. Што с добром прође, злом се не врће Се. Сва ђеца се послужи с онџјема књигама Гр. С том мајџм се сирило Бој. Пушти ме да и видим с очима Бој. Само с очима да и видите Бој. Дођоше с колима Бој. Послужише не с кавџм и ракијџм Сућ. Земља се не попушта с међашем Сл. Није се бавио с тијем Сл. С коњем вратим се Сл. Бавили се с кукуруџом Шек. Сутра са зорџм у кућу стару доље За. Трговао е са стџком Бож. Брат с браџом рати Бој. Он ту са ш њџме Гр. И са ш њџма на врата Бој. Није имала ђецé са ш њџме Бој. Шћери су ми некако долазиле ж ђецџм Гр. Био си са ш њџма Бој.

б с генитивом: Скиде ми га с леђа Бој. Уви (склони) се с пута Бој. Један ви-чé с тавана озгор Бој. Те опраши, па нагни, па огули, све з дланџва мойја Бој. С Крша одовлэ су одила Гр. С врбе ју калемили Гр. Пуцао с прозора Сл. Све је тџ с народа Вел. Отиди на Шекулар, па са Шекулара на Марсенића Ријеку Гр. Макни котá с џгња Сућ. Пренијели смо сијено с ливадé Бож. Синџ смо с пута А. Вратили су се са жалбé Бож. С прољећа издијемо на планину Пе. Избачићу га с ногé на ногу Се. Ми смо му са срца зафални Пе. Задџвијек ћеш страдат с твоé луде паметн Ко. Зарадио је затвор с језика Кр. Погинусмо з главé ОБ. Саџ сам с Андријевице

Бој. Милоприје е доша са Ћулићџа А. Ови Лалићи су с Виницкџе Се. Његова е кућа с онџе странџе водџе Пе.

в) с акузативом: То е с ону страну брџа Кр. Коџу е с ту страну Пеџва Се. Сеџце је с ону страну Лима А.

сџдно с генитивом: Сир је сџдно каџе Сл. Врнуџо сам се сџдно сџла Бож. Маџни таџ покривџач сџдно нџгу Се. Загрџба сџ днџ долинџе Кр.

свр (в. и вр, навр, џовр, увр) с генитивом: Разџџио Миџло свр Тиџсовџга крџша Кр. Коџ ли онџ зовџ свр онџ цуџкџ?

сем а) с номинативом: Ниџко ниџе рџднџ сем ти Бож.

б) с генитивом: Сваџко е дошџ сем џи А.

в) с акузативом: Поздрџви свџ сем Миџлосаву Се.

скрџј (исп. и искрџј, краџ, накрџј, џокрџј, укрџј) с генитивом: Дошџ е скрџј оваџџа Кр.

според (исп. и џорџд, џоред) с генитивом: Според мене — нека рџдџе како џтџе А.

спрема а) с генитивом: А каџо ви је онџ Лџубо што ви је онџџе спрема куџџе? Бој. Виџдио сам и кџт су биџли спрема нџс Кр. Нашџ е приџјатџеље спрема себе Пеп.

б) с дативом: Окрџените се спрема зџпаду А.

в) с локативом: Ђевџџка е спрема мџмџку Суџ.

у с акузативом (у значењу локатива): Таквџга блџсџџе нема у нашџе сџло А. У планину гџре смо сиџџали Гр. У рџт биџо Гр. Остџо у Скџпље Гр. Јџдна ми је у Приштинџу биџла Гр. Двиџе су ми у Цџџџне Гр. Бџгами смо у ту Лиџсу биџли дџго Гр. У планину остџо стџн Гр. Док смо биџли у онџ Рџдџа брџда, нашли би по неџкога о свџџтџе Гр. И у рџт имџали смо до триџдес оваџџа Гр. Јџдна ми је џевџџка у Београд, а двиџе у Приштинџу Гр. Тамо је рџдџила у продџвџницу Гр. Ка сам биџла у болџницу дџље, јџдан дџктор ми дџо Гр. Конџчи у неџе куџице ту Гр. У овџ сџбу си мџга двџ вџвџра да наџџеш компиџџџа Гр. Јџ сама остџло у куџу За. Јџсам ли у партију? Сл. Био сам у Подгџорицу Сл. Био сам у Даниџловград Сл. Био сам у рџзерву Сл. Проџпџо у рџд Сл. Пџ конџчи у неџе куџице Гр. Маџка изгорџла у куџу Гр. У Зџриџе блџџе продџвџница Гр. Он је у Београд Бој. Био у војни стџн Бој. Живи у Београд Кр. У пџнзију е у Прокџпље Бој. Имџ лџба у обраџницу Бој. Прџва е нџј у рџвове Бој. Остџше у зџтвор Бој. Куџџе нема у сџло Бој. Он блџџе у колиџџевку Бој. Петџнаџ гџдинџа сам биџла у Бџџџвиџе Бој. Капетџн је у пџнзију Бој. Брџта имџам у Београд Бој. Погџнуо у мрџчџиџе, у џџтџиџе Бој. Био у Подгџорицу наџпџд Бој. Био у Берџне Кр. Биџба ми вџда у желџдеџ Гр.

б) с акузативом: Брџпио га каџеном у лџџа Пе. Погодџо ме у лџџа Вел. Не турџ дџџе у џџџдра Гр. Одиџли смо у Трџпчу Гр. Водиџо ме у Врџџачку Баџу Гр. Повџџџе ме у ту куџу За. Јџпе се врну у сџбу За. И доџе у Слџтинџу тамо За. Па ју утовџри у камиџџн Сл. Премџџџтен је у Цџџиџе Сл. Јџ изџџо у хџдџник Сл. Преџбџџега у Албџнију неџе Сл. Зарџдџили ис куџџе у куџу Сл. Врџтим се у Враџџештиџу Сл. Отишџа у Пџџ Сл. Сидџу у штџлу Бој. Отишџла у Америку Бој. Одиџла у Америку Бој. Одиџо у црџкву Бој. Одиџо у Свџџе Дџџџани Бој. Воџиџо да идџе у црџкве Бој. Јџ сам у црџкву одиџла Бој. Тури лџџб у црџпџљу Бој. Идџе у Београд Кр. Отишџла у Берџне Бој. Јџ вишџе у мџџу куџу дџј неџу Бој. Идџем у дрџва Кр. Пџсџље сам се врџтиџо у Бео-

град Сућ. Таман је у овѣ данове било Бој. Да се јави сѹтра у команду Бој. Кат се ранио у ногу, то га бољело Бој. Не знам ку ћу, ил у гору, ил у воду Се. Отишѣ у Беране Кр. То е било у јесѣн За. Кунѣ се у ћѣцу А. Уфати ме грч у ногу Пе.

в) с генитивом. — Узѣ мало мѣса у Талијанѣ Бој. Позајмио сам пѣре у Ранка Кр. Она је јединица у мајкѣ Бој. Сећѣли смо у Вѣша Кр. Ретко се чује: Нѣма ништа у њѣга (обичније: код њѣга) ОБ. У Влајка нѣма ни бритвуљина, а нѣ левора Кр.

увр (в. и вр, навр, ѿвр, свр) с генитивом. — Рѣпио га нѣко увр главѣ А. Мора̄м изис увр Рудога брда Кр. Сѣме изјављују до увр онога брда Сућ.

удно с генитивом: Сйшли су удно сѣла А. Остѣло је још мало сйјена удно ливадѣ Бож.

уз(а) с акузативом: Тѣшко је изис уз овѣ аврике ОБ. Одйли уз то Трѣшѣво Гр. Ојде му жила уш чѣло Бож. Јѣ уз пљѣцу одо Бој. Уз гору утѣче Бој. Бѣгами сам чула ка сам била уза Смољѣвице Бој. Сѣдѣ уз огањ А. Био је ѣвер уж ѣвојку Ђу. Лако му е било уз оца Се. Научила нѣшто уз брата Кр. Дошѣ је уз вѣлѣ постѣ ОБ. Уз овѣ свѣце нѣнемо радит Се.

украј (исп. и *искрај*, *крај*, *накрај*, *ѿокрај*, *скрај*) с генитивом 1) *ѿоред*; *скраја*. — По цю дан сѣдѣ украј упрѣта Бој. Нај ѣш га украј потѣка Се.

2) *на крај*, *с краја*. — Украј њивѣ оставите да се посади мало компијѣра Сућ. Скрајните то украј вѣлѣ собѣ Се.

умљесто с генитивом: Дѣ ти мѣне пѣре умљесто жита Бож.

уочи с генитивом: От кѣжѣ је то грађено уочи рѣта Гр. Оженио сам се уочи рѣта Сућ. Уочи самѣга Сѣвина днѣ За. Уочи Божића не иди За. Дошѣ је уочи свѣдбѣ Се. Уочи лијѣгања омије нѣге Се. Уочи Видова дана слѣмио сам нѣгу Сл.

усрѣд с генитивом. — Ујавила стѣку усрѣд ливадѣ Ко. Кућа му е усрѣт сѣла Се. Бануше љући усрѣт кѣћѣ А. Нѣстаде ни сйјена усрѣд зймѣ А. Цѣка нѣко на врата усрѣд нѣћи Пе.

Ж. ВЕЗНИЦИ

350. С обзиром на то да везници, осим формалног повезивања двеју реченица или двеју речи, обалежавају и врсту, тип међусобних односа спојених речи, делова реченице или реченица, њихова употреба је условљена управо тим функцијама. У том погледу везници у Васојевићима се најчѣшће не разликују од стандарднојезичких прилика. Дијалекатске особености се оцртавају махом у морфолошком склопу везника или у њиховој другачијој функционално-семантичкој примени.

Осим морфолошки аутохтоних облика везника, у везничкој се функцији, као и у стандардном језику, употребљавају и речи које су својствене другим категоријама речи, као, нпр.: *како*, *само*, *као*, *а* итд.

Морфолошко-семантичка, односно синтаксичка слика стања је, према нашој грађи, следећа:

а) *временски*: *чим*, *само ишѣ*. — Ђ дођѣш у Беѣград, зѣви ме телефѣном Сућ. Отишѣ е, ѣ су га зѣвнѣли Бож. Зѣспао сам, ѣ сам лѣга Се.

б) *суиројни*: али, ма; међуџим. — Ваџда бравѣтѣ, а нѣкѣме не кажѣе кѣд ѣдѣ А. Брѣну у утѣчницу, а ѣно пѣче Ђу. Образ сам сачѣвала, а боѣм се сѣд да нѣшто брѣкаво не ураѣдѣм Бој. Јѣ га пѣтам, а он шѣтѣ Кр.

в) (поновљено) *расѣавни*: било ... било, или ... или. — Ђ прѣчаѣ, ѣ лаѣао, кот погѣни нѣшта не бѣја За. Ђ му даѣ, ѣ не даѣ — ѣн ѣпѣт нѣмѣ Се. Ђ остаѣ, ѣ отиша, мѣне је свејѣдно Пеп. Ђ зборѣо, ѣ не зборѣо мѣне је све ѣзалѣд Се.

г) *сасѣавни*: и, ѣа. — Ђтуд преко сѣла пѣше кѣће, а јѣ дофѣти колијевку пѣ ѣнаѣмо у пѣток Бој.

ако ѣгодбени: уококо, у случају да. — Ако настѣвиш да пѣјеш, пропѣо си Бож. Омркнуѣемо ако не поѣтаѣмо Се. Ако бѣднете мѣгли, дѣђѣте Пе. Уди ако ти је вѣља Бож. Јѣ ћу ви кѣза ако бѣдне за прѣчу Бој. Кѣњу је тѣшко ако га јѣшѣш нѣсетицѣ ОБ.

али а) за исказивање какве *суиројности*, *неочекиваности* с обзиром на *прѣходни* исказ: а, међуџим, ѣа иѣак. — Послаѣо сам му пѣре, али не знам је ли дѣбио А. Мѣли је бѣо, али бѣстер Бој. Настрѣдали, али претекѣше живѣи Бој. Огријешѣо је, али је имѣо жѣну дѣбру Бој.

б) *расѣавни*, за означавање *могућности* избора: или. — Ти али Раѣош коѣи ѣће Сл.

ама а) *суиројни*: али, међуџим. — Лијѣпа је, ама нѣје кѣ јѣј сѣстра Бож. Помаѣаѣо сам га, ама ми нѣје зафѣлан Сућ.

б) у *служби* рече ма. — Амѣ шта е ѣна регеѣнта испрет кѣћѣ Миљѣанѣвѣ За. Ама нѣј на тѣ рѣку ако јѣ бѣднѣм жив ОБ.

било а) (поновљено) *расѣавно*: за исѣицање да је *могуће* јѣдно од наведе-
ног: или ... или. — Сѣтра на сабор — било у Зелетѣн, било кѣ Кѣму, било кѣ Кршу мѣлѣме Бој.

б) *макар* (да је, да није). — Нађѣнѣ се ѣме [удовицама] пѣ било ѣстина, нѣ било ... Бој.

да а) *макар*, кад. — Удѣм да би погѣнуо За. Не дам да би црѣка мѣјци Кр.

б) *ѣа, ѣе*. — Умѣ лѣђѣи да не мѣгѣ заспат кад је вљетровѣтѣ нѣј Сућ.

док за означавање *временске најоредности* две радње или след јѣдне радње иза друге. — Ђѣти док јѣ збѣрим Гр. Ђдјѣри док си трѣпнуо ЛР. Дѣбри су док се боѣ Пе. Бѣће ти запазно док си живѣ БК. Мѣрен је док је сѣт БК. Не ѣди док ударѣ РМ. Не крећѣи док те не зѣвнѣ Ло. Сѣди док те не обавѣјестѣ Вел.

докле док не. — Ваѣвољѣим залагај дѣкле га савладам А. Дѣклѣ јѣ дођѣм, тѣ сѣди Бој. Јѣ ћу покѣсит дѣклѣ сташе рѣчек Се.

ђе а) у значењу *исказног везника* да. — Виђѣла је ѣе јѣј тѣ нѣма савѣтка ОБ. Виѣдио сам га јѣтрѣс ѣе нѣшто купѣваше А. Виѣдио сам и ѣе нѣшто ћѣћѣрѣ За. Слѣшао сам ѣе прѣчајѣ о тѣме Ђу.

б) у *ѣѣѣним реченицама* у значењу: *ишло, заишло*. — Ђе нѣ дѣђе, јѣнѣче, лијѣпо је било Ђу. Ђе ми не кѣзѣсте да прѣтите Мѣлоша ѣ вѣјску?

в) као *исказно-начински везник* у значењу: *како*. — Не мѣгѣ га слѣшат ѣе ла-
жѣ и авѣтѣ Шек. Не мѣгѣ и слѣшат ѣе га оговѣрајѣ За.

е а) у значењу *исказног везника да*. — Виђу е си бѡн Бож. Не види е ми је дѡшла вода до пѡда А. Не зна е су му подвѡлили Ђу. Јѡ не велѡм е сте тѡ нѡмљѡрно учињѡли А. Обеђѡли су е те дѡј у субѡту Се. Бѡгдѡн да утврђи е сам пѡре узѡла За.

б) за *исказивање узрока*: *јер, зајшо шшо*. — Немѡте га дират е ве мѡже ѡзбит Ку. Немѡ ништа да дирѡш, е мѡжеш нѡшто поквѡрит Пе. Не могѡу ти пѡмѡје е ме бѡли рѡка Ђу. Не мѡже рѡдит ништа е је бѡна Бож.

ем (у спрѡзи: ем ... ем (још)) *не само ... него (још)*. — Ђм му слѡмѡ сѡт, ѡм још пријѡти Бож.

зашто (спојеница од зато+што) *зајшо шшо, због шѡга шшо, јер*. — Примљен је зашто је њин чѡек ОБ. Отишѡ је у чѡтнике зашто су партизѡни шћѡли да га убѡју Сл. Напуштно је шкѡлу зашто није имѡо да плаћѡ интернѡт Кр.

и у *служби и са значењем сѡнѡдарног сѡшѡвног везника*: — Ђди кѡ кѡћи и ѡно дијѡте пѡзи Бѡј. Он блѡше свѡ чѡо и видио Ку. Све зѡдовољни и Бѡг дѡдни За. Знаѡ кѡт се дѡвѡо и како је блѡжѡо Гр. Тѡ смо одили и завршиѡвали чѡтири рѡзрѡда Гр. Петнѡс гѡдинѡ сам бѡла и тѡ сам се ѡдѡла Бѡј.

или у *значењу расѡшѡвног вѡрзника, као знак избора између две могућности*. — Мѡжемо ли се нѡдат бѡлѡтку или ће ни бит све гѡрѡ? Донѡси ѡцу дувѡна или сѡли Гр. Ђстри рѡкѡм или сѡнђѡром нѡкакијем Гр.

иѡко у *сѡнѡдарном значењу доѡусног везника*: *мада, ѡремѡда*. — Мѡне је задлѡнчио, иѡко је ѡн крив тамѡн колико и јѡ ОБ.

јер у *сѡнѡдарном значењу узрочног везника*: *зајшо шшо, због шѡга шшо*. — Није стѡо да кѡже за мѡне, јер јѡ сам бѡла мѡло, знаш, лѡпшѡ Сл. Дѡо би ти је да је пѡт факултѡтѡ завршила, јер ти си чѡек у своје мљѡсто Сл. Јѡ нијѡсам ишла, јер ме свѡкрѡ заштићѡвала Шек. Немѡ, тѡтка, да га аперѡшѡш, јер скѡче бѡјѡла Шек.

кѡ у *значењу сѡнѡдарног ѡредбѡног везника*: *као*. — Није се бѡчѡло кѡ сѡд Гр. Није кѡ сѡд имѡло брѡвѡ Бѡј. Сѡо кѡ кѡс Гр. Ђсто кѡ да ме замађѡја За. Ти бѡгами кѡ момчић Сл. Погѡнуо, кѡ ћеш! Кр. Црѡа дабѡгдѡ, кѡ е! Бож.

кад/кад

а) у *стандардном значењу везника за време*: *у време у које*. — Кад је кѡћу грѡдио, није кѡме досѡдио за пѡ-динѡрѡ За. У рѡту, кѡ е бѡла капитулѡција Јуѡ-слѡвијѡ, на Скѡдар је погѡнуо Бѡј.

б) у *служби узрочног везника, у значењу*: *зајшо шшо, јер, ѡошшо*. — Не рѡчунѡм ти ништа, кад нијѡси положиѡ бѡрем дѡѡ испѡта. Не бројѡмо ти ништа, кад нијѡси дѡо нијѡдан гѡ Сућ. Не мѡгу да бѡднѡм лѡта, кѡт сам се нѡдѡла да ће да дѡ-ћѡ Шек.

в) у *служби допусног везника, у значењу*: *чак и да, макар да*. — Не дѡм, кад би црѡѡ! Се.

Овѡмо брѡ, кѡ[д] ти вѡљу А. Ђно онѡ гѡдинѡ, кад рѡни сѡн Рѡда Јѡфтѡва Ми-љѡна Сл.

г) у *значењу условног, погодбѡног везника*. — Кѡд је рѡта, нѡмѡ брѡта.

мѡ (исп. ама) у *значењу супротног везника*: *али, међушѡим*. — Дѡбар је, мѡ му је брѡт бѡлѡ Се. Ожѡниѡ би се ѡн, мѡ нѡмѡ ћѡвојкѡ да му се допѡдѡ. Долази, мѡ рѡјѡтко Ку.

мада у значењу допусног везника: *иако, ирема*. — Мада је нѣрадан, њстом је поштен и добар Се.

макар у допусном значењу: *ма, чак и ако*. — Идѣм, макар погинуо За.

нако у погодбеном значењу: *сем ако, осим ако*. — Дѳј ћу, нако љмрѣм ОБ. Нѣмѣм, нако да ми ти позѣјмиш Сућ. Није био дошѣ, нако је по поноћи Сућ.

него у значењу супротног везника: *већ*. — Нијесу полетички кривци него свађалице, пијанице Сл. Да ти дам Пѳлку? Нѣ Зѳрку него Пѳлку Сл.

ни сасѣавни: *ниѣи*. — Ти нѣ мож рѣј ни јесам ни нијесам. Нѣмамо ни занѳса, ни пушѣкаѣ, ни љѳђи Бој. Ни ћу ти рѣј сѣди, ни ћу ти рѣј иди. Онѳ бљѣше, памѣтно, ни врѣѣђа кога, ни шалапи, ни приѣа Бој.

ни(т): Нѣт су ми учињѣли ѣтњици, ни партизѣни да ваља Гр.

но а) него, већ. — а) Лајѣеш, нѳ си га прѣтила да не бије Бој. Није ни пренѳшен у старѳ грѳбље, нѳ е разбѣчен Бој. Није тѳ твоѣ нѳ Мѣлѳво Бож. Нѳ нѣка ја, нѳ виђѣла ми га баба љѣтѳс Сл. Више не мѳгу нѳ се умѳрѣ Сл. Нѣга не виђѳ нѳ колко твог ѳца ил мајку данас За. Не мѳже ништа изѣс нѳ сѣмо каплу вареникѣ Бож. Он је поштен, нѳ мѳго сѣромѣшан Се.

б) у значењу супротног везника: *али, међушим*. — Онѳ претекѳше, нѳ нѣ претече посије Рѣдош Бој.

в) у компарацији: *него*. — Више мѳже понијет нѳ ѣкавак коњ Пеп. Бѳљи је био Ћѳле нѳ свѣ ѳни ОБ.

на а) у стандардном последичном значењу: *ѣе*. — Нѣшто му трѣба, па ме страши Вел. Сломио ми се брѣч, па нѣмам ѣиме избрѣкат качѣмак Сућ. Пѣла киш, пѣ су воде надѳшла А.

б) у значењу саставног везника и. — Узми брѣзовачу, пѣ обрѣши гѣвно Бож. Уви се с пуѣа, пѣ прѳстри неке јаде што нѳсим Бој. Натѳвари на коња пѣ догна ѣ ѳћу да вљѣкуем Бој. Узѣ камѣн, пѣ га гађа Цр. Донѣси дрѣва пѣ ѳтљен на Крушево Гр. Кат сѣде пѣ почѣ да ѣје — фѣста и фѣста, поједе за три мѳмка ОБ.

в) у служби истицања, наглашавања: *баш, уѣраво* и као поштапалица без значења. — Па ми мѳго страѣасмо о[д] Турака и сад ѣво ѳпѣт ОБ. Јѣ ли дѳста? Па, јѣсте.

те а) као саставни везник. — Идѣ од града до града те трѣју ОБ. Док сам се ѣдѣла те гѣ дошла, нијесам кошуљѣ имѣла без онѳ вуњенѳ . У Зѳриѣе бљѣше прѣдавница, те ѳн узми ми неке свѣске Гр. Лѣгни те се испѣва Сућ.

б) последични: *ѣа*. — Не знам ништа те ме ѳн избѣје Гр. Пуштио га је ѳтец, тѣ ѣе да ѣдѣ з друштвом Ћу. Наљѣтио ме је те сам му онѳ рѣка Сл. Побљѣгнѣ за Србију те се спѣси А.

в) односни: *ѣѣо*. — Врѣти ми кѣйгу те сам ти дѣо А. Шта е с онѳм ѣевѳјком те си ју лѣни доводиѳо? Кр.

чим

а) временски везник, у значењу: *само ѣѣо, неѣом ѣѣо*. — Чим ѣђѣш у кѣћу, ѳѣтиѣеш алѳтињу Бож. Чим ѳтвориш врата, убије ѳтуд некаква ѣпа Пе. Пријавите ѳвце чим угрѣје сѣнце Ку. Заклапа кѣћу чим мрѣкнѣ Сл.

б) у значењу узрочног везника: *јер, ѣѳѣо*. — Дѣли смо му пушку чим је из пограничнѳга сѣла Сл.

ћи

а) за везивање истих речи које се понављају кад се истиче интензитет или трајност радње: *иа, ше*. — Ја пропао — ћи пропао Кр.

б) у значењу раставног везника *или*. — Ти Андрија, ћи Милија, ћи Ђукова глава Кр.

што у значењу везника: *док, пре него што, а да*. — Не идём да се играм што не питам тату или маму Сућ. Неће ти уљеј у кућу што га неј зóвнут За. Завија пас. Неће се размíнут што неће неко умријет Пе. Неће прој што ти се неће јавит Бож.

3. УЗВИЦИ

351. Ову категорију речи чине лексичка (или квазилексичка) образовања којима се махом спорадично изражава каква лична емоционално-афективна или експресивна реакција: чуђење, изненађење, похвала, лични став, бол, уздах, сажаљење, негодовање, љутња, бес или какво друго афективно стање, односно речи у функцији дозивања, одазивање, терања, вабљења (стоке), скретања пажње, опонашања природних или других звучних ефеката и сл. Не означавају појмове, већ су гласовни израз одређених расположења или хтења. Могу бити аутохтоне лексеме или део синтагматског споја; представљају самостални или интегрални део реченице. Акцент је обично мелодијски и емоционално обојен сходно „сдржају“ који се њима потенцира.

Може се уочити да међу узвицима у Васојевићима ипак има релативно мало оних који изражавају субјективна расположења, а да се највећи број употребљава у вези са стоком, као подстицај за вабљење, дозивање, за терање или наредбу за полазак. Доста је и оних који означавају какав снажан, енергичан или нагли покрет, жустру и брзу радњу — цепање дрва, кошење ливаде, нагли одлазак, ударац и сл. Они, заправо, осликавају сточарску средину и начин живота људи овога краја.

Навешћемо по азбучном реду примере које смо забележили.

а за *подстицање, при обраћању, дозивању и сл.; при одобравању или негодовању*. — **А** јуначе, **а** соколе — пождени! Кр. **А**, **Васо**, потроши ли ти онѐ паре? Се. **А**, да, сад разумијем Ку.

ајс за *крепање вола*. — **Ајс**, вошо Стијовић Лекс.

ара-дара за *подстицање овнова на борбу, комбиновано с узвиком шук, ионовљеним више иуша*. — **Ара-дара**, **ара-дара**, тук, тук, тук! Кр.

арда за *терање овна*. — **Арда** тамо, рогџа! Ђу. **Арда**, вукови те изѐли! Се.

арча за *подстицање бика или овна да се слари с кравом, односно овцом*; исп. ац — **Арча**, Жујоња.

ац за *подстицање бика да оилоди краву*; исп. арча. — **Ац**, **ац**, **ац**, Жујоња! ОБ.

ачкосам за *одобравање, подстицање, браво*. — **Ачкосам** ти га, баш си јуначина! Стијовић Лекс.

бамбац за *опонашање вада (у буквалном или пренесеном смислу) — вада на земљу, у поштељу, на исишћу и сл.* — Пофуја се на лед — **бамбац**, добро сам се раз-

био. Разбоље се зимус од грипа, те бамбац, десе-данџа на постѣљу. Паде ми дијете на поправни, бамбац, из математикѣ.

бап за *иодражавање звука који се чује при наглом њаду или удару*; исп. буп, буца, бапа, дуп, дуца, туп, тупа, драг. — Ја спавам, докле нешто бап, и пробуди ме. Бап — паде колико је дуг и широк. ОБ.

бапа (*ионовљено два или више њуџа*) в. бај. — Бапа и бапа — исцијѣпа сва дрва Се.

биц за *иодстицање бика да оџлоди краву*. — Биц, биц, биц, Дивџа Кр.

благџ за *изражавање велике радости, задовољства, благо*. — Благџ мене данас и задвијек! Суџ. Благџ ко ми је доша! За.

бољ којим се указује на *истирајно најорно или убрзано крѣпање*. — Рекџше ни да ћемо омркнућ, ако не пойтѣмо, те ми бољ, бољ, бољ и стѣгосмо у први мрак ОБ. Ја реко — мало да прошетѣм, па бољ, бољ, бољ и довлѣ Се. Бољ, бољ, бољ — помакни па одмѣри, тѣко неколико путѣ — једва дођо Суџ.

бра за *иојачавање при обраћању с љуџињом, неодобравањем, бре*. — Овам бра, нијеси ми утѣка Вел. Овамо бра, ка[д] ти вељу А.

буп за *иодражавање звука који се чује при наглом њаду, снажном удару неким предметом и сл.*; исп. бап, бапа, дуп, дуца, туп, тупа, драг. — Пофужа се на лед и — буп, падо ка с тавѣна Пе. Буп — погоди краву каменом За.

бупа (*ионовљено два или више њуџа*) за *иодражавање звука који се чује при снажном ударању, обично неким џуџим предметом*; исп. бап, бапа, дуп, дуца, туп, тупа. — Некака чворновѣта дрва, нѣ ја — бупа и бупа — сва и[х] искрати За. По сву нѣ би играли у тѣ лѣк сѣбѣца, бупа и бупа до зорѣ Гр.

виш за *џерање вола да иде више у сѣрану џриликом орања*. — Виш, Жужџња, виш! Сл.

гуд (обично поновљено) за *вабљење свиња и џрасади*. — Гуд, гудо, да једѣш Се.

драг за *ионашање звука који се чује при наглом њаду*, исп. бап, бапа, буп, дуп, туп. — Тамѣн сам заспао, а онѣ нешто драг испрет кѣћѣ Сл.

дуп (поновљено више пута) за *ионашање звука који се чује при ударању*; исп. бап, бапа, буп, буца, туп, тупа, драг. — Обѣлио га па бијѣ — дѣу, дѣу, дѣу Ку.

дупа в. дуѣ. — Уфатѣ га па по њѣму — дупа, дупа, дупа Ђу.

дур за *џерање коња*. — Дур, вућ те изѣо Пе.

ђа а за *вабљење коња*. — Ђа, мѣли, џа, мѣли! А. б) за *указивање на ионављање неке радње, час-час, мало-мало*. — Доѣта е мене биѣо прѣмљештѣја — џа тѣмо, џа овамо, џа у Плѣв, џа у Плѣвѣ ОБ.

ђио за *џерање коња и овнова*. — Ђио, вућ те изѣо ОБ.

ѣ: за *истицање, наглашавање при указивању на нове околности, на излаз из прѣтходне ситуације и сл.* — Ђ, сад можемо да се одмѣрѣмо Ђу. Ја сам се борѣла и радѣла, ѣ сад — клѣнула сам Бој. Ђ, сѣт се сѣти!

ѣја и **ѣја а** *при одазивању из далека*. — ѐ, Петре! Ђја! Бож. ѐ, Гѣлѣбе! — Ђја, звѣ ли овамо? б) *при вајкању*. — ѐђу да се бранѣм што могу, ѣја Бој. Ђја, тѣко ти је тѣ. Нарѣдио сам се више не могу, ѣја ОБ.

енѣ за *изражавање чуђења*. — Енѣ, шта би овѣ? Ко. Енѣ, шта онѣ свѣти из оне тмуше? Енѣ, виђи ко ни долази! Стијовић Лекс.

- жиж** за одераћање малог дeтeтa од ваиpе или нечeга чимe сe мoжe oиeћи.
- **Жиж** — сaгоре сe! Пe.
- јиш** за шepaњe живинe и ишци.
- јар** за вaбљeњe козa, jаради. — *Јарrrr!* Оj, јар, јар, јар! Тикe, тикe, шулeее! Сe.
- крк** а) за oионашањe зyкa који сe чујe при наглом иoкрeтy. — Крeнy oн да уљeжe, а jа крк — затвoрим му вратa ОБ. б) за oионашањe зyкa који сe чујe при иc-иyишћaњу гасoвa из дeбeлог црeвa. — Oтpжe ми сe — крк, свi сe насмијашe ОБ.
- кyц** за вaбљeњe иcа. — Кyц, кyцo, кyц, кyц Стијoвић Лeкс.
- мa** вeзник у слyжби узвика, ама, ша. — Мa, нијe, чoчe! Сућ.
- мaц** за шepaњe мачкe. — Мaц, нaпoљe ис кyћe Стијoвић Лeкс.
- миц** за вaбљeњe мачкe. — Миц, мацo, да јeдeш Сe.
- мрш** за шepaњe иcа, марш. — Мрш тaмo, мрш Сe.
- нy дe** за иoдcтицaњe, дeдe, хaјдe. — Нy дe да видим Сл. А нy дe дижитe сe Кр.
- o e** узвик за шepaњe гoвeдa. — Oe! Мрдни ћeтa! Сућ.
- o** за дозивањe. — O, Влaјкo! Кр. O, Миљaнe! ОБ.
- oј** за дозивањe и oдaзивањe. — Oј, Зoрe, Зoрe! За. O Влaјкo! — Oј? Кр.
- oјa** за oдaзивањe. — O, Миљaнe! — Oјa? ОБ. O, Мило! — Oјa, кo зoвe, кo? Сe.
- oћ** за зaуcтaвљaњe вoлoвa. — Oћ! Oкрeни сe, Жyјoњa. Oћ, cтaни Дивoњa! Кр.
- пpс** за вaбљeњe oвaцa; исп. ћикс. — Oј, пpс, oј пpс! Сл.
- пpц** при иoдcмeвaњу. — Пpц — нe билo гa дират Сућ.
- cиk** за шepaњe крaвa. — Cиk, вpaгocиcа, вyци тe изeли За.
- тaк** oзнaчaвa нeки бpз, изнeдaн иoкрeт; исп. тaкa. — Јa к њeмy, а oн — тaк, зaтвoри вратa ОБ.
- тaкa** (oбичнo пoнoвљeнo) в. шaк. — Јa yзмeм качaмaжић — тaкa, тaкa, тaкa и избpкaм качaмaк Сe.
- тpт** за oионашањe зyкa који сe чујe при наглом иcиyишћaњу гасoвa из дeбeлог црeвa. — Андријa идe пyтeм и тpт, тpт, нe cудн задњицoм ОБ.
- тpуc** у иeсми при цyикaњу дeтeтa на колeнy. — Тpуc билa кoбилa, тoвaр cо-ли нoсилa Сe.
- тyк** за иoдcтицaњe oвнoвa на бopбy, увeк у кoмбинaцији сa aрa-дaрa. — Aрa-дaрa, aрa-дaрa, тyк, тyк, тyк! ОБ.
- тyп** в. бyи. — Тyп — пaдe кaмeн Сућ.
- тyпa** за oбeлeжaвaњe нeкoг жycтpог рaдa; исп. бaп, бaпa, бyп, бyпa, бaпa, дyп, дyпa, тyп, дpaнг. — Тyпa, шyпa, шyпa — пoкocиcмo свy ливaдy Сућ.
- ћикс** за вaбљeњe oвaцa; исп. пpс. — Ћикс, ћикс, ћикс! Oј, пpс, oј пpс! Сл.
- ћиo** за шepaњe oвнa нaйpед. — Ћиo, гaшo, изeли тe вyци Сe.
- ћyк** за вaбљeњe кoкoшaкa. — Кoкoшкe дoтpчe чим викнeмo ћyк, ћyк, ћyк Бoж.
- yј** за шepaњe ишци. — Чијe oнo дијeтe цyo дaн вичe: yј, yј, yј? Кр.
- yјcтy** за шepaњe вoлa. — Yјcтy, Cивoњa, вyк тe изиo! Сућ.
- yс** за иoдcтицaњe мaгapцa дa идe. — Yс, вyк тe изиo! ОБ.
- фијo** за изpaжaвaњe нaлoг, бpзoг иoкрeтa; исп. фис, фистa, фић, фjo, фpк, фpкa, фpћ, фyк, фyкa. — Крeнy jа дa гa избијeм, а oн — фијo, yтeчe кa зpнo ис пy-шкe Бoж.

фѝс за *ојонашање удара љруѝа*; исп. фрс, фрст и фрста. — Измиље змија из њѝвѝ, а ја прутом по њѝј фѝс, фѝс, фѝс, док ју не ўби Ку.

фѝста којим се дочарава нека одлучна и брза радња; исп. фијо, фис, фић, фјо, фрк, фрка, фрћ, фук, фука. — Ўзе сѝкиру, пѝ фиста, фиста, фиста — за сѝт времена нацијѝпа дрва за десе-дѝна Гр. Кат сѝде пѝ почѝ да ѝје — фиста и фиста, појѝде за трѝ мѝмка ОБ.

фѝћ за *означавање наглог ѝокреѝа*; исп. фијо, фис, фиста, фјо, фрк, фрка, фрс, фрст, фрста, фрћ, фук, фука. — Јѝ ўзмѝм нѝж, пѝ фѝћ — прекинѝм конѝпец Бож.

фјѝ в. *фијо*. — И фјѝ — пѝбљеже ти ѝн Се.

фрк за *ојонашање звука ѝри снажном, енергичном ударцу*; исп. фијо, фис, фиста, фић, фјо, фрк, фрка, фрћ, фук, фука. — Ўзе сѝкиру пѝ фрк, фрк, фрк — посѝче цѝр за пѝт минѝтѝ Се.

фрка в. *фрк*. — Узећу прѝт, пѝ фрка, фрка — свѝћу ти гузицу навѝз Сућ.

фрлѝ за *изражавање коѝрљања*. — Испѝдоше ми пѝт банкѝ, пѝ фрлѝеѝ, очетураше, тѝ у траву Се.

фрс, фрст и фрста за *ојонашање звука који се чује ѝри ударцу љруѝом*; исп. фрк и фрка. — Учѝтель ўзе фрбѝвак, пѝ фрс по глави ОБ. Наљѝти се пѝ фрст по глави Се. Скѝпа фрбѝви прѝт те мѝне и Душѝна фрста и фрста — и сѝд ме рѝке жѝре За.

фрћ за *исказивање брзине, наглости ѝокреѝа, радње уѝишѝе*; исп. фијо, фјо, фук, фундос. — Јѝ подно ѝнѝ грѝдѝ — фрћ, пѝ у Андријѝвицу Бож.

фрш за *ојонашање звука који се чује ѝри ѝаљењу шибице*. — Нѝма чѝек машине, те ја фрш, припѝлим му цигѝр Сућ.

фјѝја за *имѝѝирање звука ѝри клизању*. — Прѝјѝри поред нѝс — фјѝја! Се.

фјѝс и фјѝста за *ојонашање ударца*: — Јѝ ўзмѝм јѝдну мѝтку пѝ фјѝс по њѝму За. Узећу прѝт пѝ фјѝста, фјѝста по тѝбе Кр.

фјѝк за *исказивање брзине, наглости неке радње*; исп. фјо, фијо. — Крѝнѝ ѝтац да га бѝје, а ѝн фјѝк, пѝбљеже код мѝне у крѝвет Бож.

фјѝкѝ за *изражавање снажног ударца*. — Загрне јѝј рѝшу, пѝ мѝкрѝјѝем конѝпцем по њѝј — фјѝкѝ и фјѝкѝ, док помодри кѝ чѝвит Се.

фундѝс за *означавање брзог ѝромицања, креѝања и сл.* — Крѝну јѝ да га бѝјѝем, а ѝн фундѝс пѝбљеже у кѝћу ОБ.

хјѝ за *изражавање олакшања ѝри збаѝивању ѝерѝа ѝосле најѝрног носења*. — Спуштѝи врѝћу с лѝћѝа и ўчиње хјѝ Бож.

цѝк за *ојонашање звука који се чује ѝри ломљави или углављивању, намешѝању нечега*. — Цѝк — слѝмѝ се Бож. Цѝк — ўгодѝ се дѝо у дѝо Сл.

цѝка за *ѝдражавање ѝишѝрог звука или звецкања нечега*. — Цѝка, цѝка, цѝка — пѝправи ми ѝнѝ сѝтове за дѝсет минѝта Бож.

цѝб, цѝба, цѝбе за *гоњење јѝгњѝди*. — Цѝб, цѝб, кѝ ћеш ѝвамо! Сућ. Цѝба, вѝкови те ѝдрли! Се. Цѝбе, брѝ, мрдните се! Кр.

чѝп за *означавање хваѝања, ѝај*. — Прикрали су се стражѝру и чѝп за врат! Кр.

И. РЕЧЦЕ

352. Речцама се махом истиче, експлицира лични став, однос према ономе што се у реченици казује. Служе као знак одобравања, саглашавања, потврђивања, одиосно порицања, одрицања, наредбе или питања и сл. у одиосу на речено. Функционишу или као сепаратне лексеме или као синтагматски спојеви више елемената.

ада за *истичање онога што је речено*. — Ада, чуџеш ли ти што ти причам А. Ада, неће ти он дој Се.

а(да) нџ *наравно, свакако*. — Оћете ли да ијете? А нџ! Се. Бљџу ли свџ појџ-ли? Ада нџ! Се.

ану де, дедџ, хајде. — Ану да видјмо кога ти псуџеш! Пе. Ану да видјмо шта е то Се.

бџли а) за *појачавање онога што је речено у љушњи: богме*. — Неј, бџли, на ту рџку! Нећемо овако, бџли, ако ја биднџм жив!

б) за *истичање неког исказа: заиста*. — Не мџже бџљи бит, а бџли не мџже Гр. да са појачаним значењем исказивања *жеље, хџења или сумње*. — Да живи господар Се. Да ми је барем иљаду дџнарџ Пеп. Да нијџси козе изгубио? Пе.

дако за *истичање наде, уверења, очекивања*. — Дако биднџ бџље Ко. Дако дођу у субџту Пеп. Дако бџгда, љуђи (куда ћете)? ОБ. Само ти вржи по нџни, дако те неко измџра! Се. Дако неко искрџка вџљу поган! А.

џво: Ёво што Гр. Ёво двџје године сџн му оболџо Бој. Ёво крџ дође Бој. Ево нека ти рџкнџ џевџјка Бој.

џно: Ёно ми Милуна нџсџ Бој. Ёно га прет кџћу. Ёно онџ годинџ, кад рџни сџн Рада Јџфтџва Милџана Сл.

џто: И тек џто, чуџше се пџшке Бој. Окрџну се ето вако Се. Ето тако Се Бој Гр. Ето тако Суђ Бој Бож.

џла као знак одобравања *нечега или подстицања на нешто: дџ, дџла*. — Оћу ли наложит? Ёла Се. Оћемо ли одит? Ёла, идите А. Ёла, иди ако ти је вџља Бож.

џламо за *подстицање за 1. л. мн.: де, хајдемо*. — Оћемо л одит да пластџмо? Ёламо, бџгами. Мбра се то скџпит Се.

џлате за *одобравање или подстицање за 2. л. мн.* — Оћемо ли полагат стџци? Ёлате Суђ.

џими (< жив ми) *при исказивању шврдње, при убеђивању саговорника у нешто*. — Не слџша ти, жџми, шта он причџ Кр. Није, жџми, нџ лаџже Бож.

јџде ли има ли. — Јџде ли ти џџ брџта? Пе.

јџк: Не идо ја, јџк Бој.

лв: Тџшко ли је косит по овџ бџжџј муђн Се. Ада чуџеш ли ти што ти причам А.

макар кад се дођушџа и мања количина и нешто мање повољно: бар, ако не друго, ако не више и сл. — Пиши, макар да знамо како си Бож. Пошџи му макар иљаду дџнарџ А.

мѣши кад се изражава лични сѣлав, мислим, чини ми се. — Он се, мѣши, вр-
нѹо из Београда Се.

на кад се некоме нешто нуди. — На ти овѣ парче лѣба Ко. На, ѹзми овѣ Ђу.
Ђво, на, ѹзми овѣ Кр.

нѣ: Оћете л сварати? Нѣ — вели Бој. Јеси л што ѿо? Нѣ, ништа Бој.

нека: Нека се ћѣца причѹвајѹ Сл. Нека ћавѣ све нѣси! Се. Зарад мѣне нека ју
ѹзмѣ Се. Нека радѣ како сáми ѣтѣ Сућ. Нека чѣкá шта га наћѣ Бој. Нека ти рѣкне
ћевѣјка Бој. Нека су здрава овá ћѣца Гр.

нѣте *немојше*. — Нѣте, лѹћи, нѣћете се због тѣга бит ОБ. Нѣте, лѹћи, ѹзмите
се ѹ памѣт А.

нѣборе *вероватино*. — Он је, нѣборе, нешто лѹт ОБ. Бѣрѣ е, нѣборе, још сѣ-
нѣј дошá Се.

нѹ де: — Нѹ ми додá тѹ сѣкиру Бож. Нѹ де, почѣњи Се.

тамáи: Ђво тамáи нѣнас дѣнио ми Вукáјло извод Сл.

тек: И тек ето, чѹше се пѹшке Бој. Сѣду у штáлу тек онáкѣ да поглѣдајѹ Бј.

теке: (за појачавање значења): — Ада теке нѣј како тѣ мѣсиш! Ђу. Имајѹ
свѣга — теке имá ћевѣјка да прѣдѣ живот у рáтлук Сућ. Овѣ е теке добро Кр. Дошá
би, алн теке нѣмáм врѣмена Се.

IV

ЗАКЉУЧЦИ

Досадашње излагање је омогућило увид у фонетске и морфолошке карактеристике говора Горњих Васојевића, као и у основе његовог акценатског система. Истраживања су показала да испитивана област у језичком смислу није компактна целина. Разлике постоје, нпр., у рефлексу полугласа, а самим тим и у вокалском систему, у судбини неких самогласничких и сугласничких група, у презентским наставака 3. лица множине глагола VI и VII врсте нтд. Ипак, далеко су бројније особине заједничке целом испитиваном подручју. Навешћемо овде најзначајније резултате до којих смо дошли.

Акценат. На основу изложеног материјала може се видети да говор Васојевића спада у ред старијих новоштокавских говора, и то оних у којима се новоштокавско преношење своди на уклањање окситонезе. Краткосилазни акценат се мера и са затворене и са отворене ултима на пенултиму и прелази у дугоузлазни, односно краткоузлазни у зависности од дужине датог слога. У свим осталим позицијама оба акцента задржавају старо место у речи. На овај начин прозодијски систем Васојевића уз два силазна — кратки и дуги, добија и два узлазна акцента, такође кратки и дуги.

Кратки силазни акценат се може наћи на једином, првом и унутрашњем слогу, сваком, дакле, сем последњег (*злѡ, мѣш; кућа, ѡдрѡд, јабуке, у чѣшникѣ; имѡла, смрѡвина, вареника, кришеница*). У енклизи углавном остаје на старом месту (*греѡшѡ е, добрѡ сам, ѡмакнѣ се*), али и, ређе: *Милѣву су просѣли, Бѡжа су виђѣли*.

Дуги силазни акценат се јавља у свим положајима у речи — на једином, првом, унутрашњем и последњем слогу: *крѡв, радѣм, ѡвѡјка, вѡјскѣ, жѣвим*.

Узлазни акценти могу се јавити само на претпоследњем слогу испред кратке ултима (*вѡда, жѣвошѡ, вратѡа, зѡнос*).

Слободну дистрибуцију, као што се види, има само дугосилазни акценат, краткосилазни је искључен са ултима, краткоузлазни и дугоузлазни су везани искључиво за пенултиму.

Осим наведених акцената, прозодијски систем Васојевића обухвата и неакцентовану дужину и краткоћу.

Дужине се добро чувају и пре и после акцента.

Дуги неакцентовани самогласници јављају се непосредно испред краткосилазног и дугосилазног акцента: *дoђишe, нaрoдy; з глaвe, oд зимe*.

У одређеним морфолошким категоријама дужина се јавља испред дугоузлазног акцента, и то: у 1. и 2. лицу мн. презента (*вршeмо, вршeтe*), у глаголском прилогу садашњем (*вичући*), у 2. и 3. лицу јединице и 1. и 2. лицу множине имперфекта глагола I врсте (*вршашe*), као и у придевима типа *живoгa*. У овим категоријама се у енклизи јављају две дужине испред силазних акцента: *мрзимo се, шрeсући се, музаштe ли*. Две дужине се јављају и испред дугосилазног акцента у 3. лицу имперфекта глагола I врсте: *вршaју, музaју, сирисaју*, с тим што се прва дужина чује као полудужина.

Иза узлазних акцената нема дужина.

Иза силазних акцената дужине се добро чувају — и у унутрашњим и у последњем (отвореном и затвореном) слогу: *гoрњaк, пo сeлa; знaвaштe, јунaд, иијe, видимо, иисају, иo грaдoвa*.

У говору Васојевића доследно налазимо дужине у генитиву множине (*врaбaциa*), у наставку *-ама* у дат. -инстр. -лок. множине именица женског рода на *a*: *бaбaма*, у инфинитивним наставцима *-нући, -аћи, -ићи* када им претходи кратак акценат: *завргнући, шрајаћи, усирити*, у самогласнику основе иза кратког акцента у глаголским именицама: *грување, иолажeње* (код глаголских именица се срећу и ликови: *орање, сивање, ирање*), у придевским наставцима *-ав, -ас, -ин, -аћи* ако им претходи силазни акценат: *глибaв, жућкаc, оћин, сийан*, у наставку *-у* у трећем лицу множине имперфекта: *они нoшaју*.

Презентски наставци глагола с презентском основом на *је* немају дужину (*дојављуем, кљем*).

У слововима са силазном интонацијом које затварају сонанти, а после којих долазе сугласници обично изостаје дужење самогласника: *сидрци, Турци, ојанци, шoрба* и сл., али: *сунце, здравље, Подгоричанка*.

Најчешће изостаје и секундарно дужење основног самогласника у именицама типа: *гвожђе, грoбље* и сл.

Чува се прасловенски тип преношења на проклитику (*у брк, у лoв, иoд oблаке, зa зиму, у иланину, низ воду, oд глaди, уз брдо, oд злaтиa*), мада су обични и примери са индивидуалним акцентом акцентогених речи (*низ воду, на љeтo*).

Акценат се преноси на други слог двосложних предлога: *иoднo бoра, ирозa зубе, ирeкo мoстиa, исидo грла*, што се може тумачити аналогичном према једносложним предлозима.

Ново преношење акцента на проклитику могуће је само са једносложних речи (*сa дна, на криш*). И овде се, међутим, јављају примери са непренесеним акцентом (*у илaч, на смрћ, на љeтo*).

Вокализам. У говору Горњих Васојевића разликују се два вокалска система — један који поред пет стандардних самогласника има и специјалан рефлекс полугласника (*a*), а који обухвата територију Лијеве Ријеке, Горње нахије, Велике и шекуларског села Мезгале и други, у коме има пет стандардних вокала и у

коме се полуглас развио у *a*, а обухвата територију Шекулара и Ријеке Марсенића. У обема зонама се јавља и вокално *p*, које се чува и у позицијама *мрo*, *ӯмрo*, *ӯшрo* и сл.

Самогласник *a* има вредност гласа између *a* и *e*. Јавља се и у дугим и у кратким слоговима (*дaн*, *иaс*, по *сeлa*, *дoбap*). У крајњим кратким слоговима после акцента факултативно се замењује фонемом *e* (*стпaрeц*, *лaкeи*). Јавља се и као резултат сажимања групе *ao* (< *o*), како у средини (*зaвa*) тако и на крају речи (*дошa*, *мoгa*), као и сажимања групе *-aa-* (< *-aja-*) (*нaмник*). Редовно се јавља у наставку генитива множине именица, придева, заменица и бројева (*иo вeликiјa сeлa*, *иo тивјa улицa* и сл.). Јавља се и тамо где му етимолошки није место: у домаћим речима — као резултат сажимања самогласника *a* и *e* у бројевима од 11 до 19 (*јeданac* и сл.) и сажимања самогласника *e* и *a* (*нaкaв* — некакав), затим у лексемама *нaдно*, *зaдно*, *зaдница* и сл., као и у неким појединачним случајевима на месту самогласника *a* (*врaг*, *чaс*) и, спорадично, самогласника *e* (узвик *брa*). Јавља се и као рефлекс секундарног полугласа (*јeсам*, *сeдам*), а налазимо га и у речима страног порекла (*вaкaш*, *Бaљ*).

У Лијевој Ријечи и неким граничним селима према Плаву самогласник *a* се у радном придеву мушког рода јединице реализује нешто отвореније, са slabим *n* на крају без оклузије.

Основна вредност дугога јата у Васојевићима је двосложни рефлекс *ије*, без обзира на то да ли је он под акцентом или није.

Рефлекс дугога јата под акцентом силазне интонације јесте *ѡe* (*биѡелa* 'мрена', *виѡек*, *диѡe*), под акцентом узлазне интонације — *ѡe* (*диѡетe*, *зѡeзде*), а под неакцентованом дужином *-ѡe* (*грѡешили*, *рѡeчима*).

Рефлекс продуженога јата јесте *јe*, односно *e* (*биeгa*, *вeрa*, *мeђeдa*, *мрeжa*, *биeжaш*, *замeраш*).

Основни рефлекс краткога јата јесте *je*, које доводи до јекавског јотовања претходног сугласника (*нeдра*, *лeб*, *ћe*, *ћeрaм* и сл.).

У кратким слоговима иза групе сугласника од којих је последњи *p jati* је дало *e* (*брeгови*, *брeсква*, *бубрeзи*, *Лeворeчани*).

У предлозима *ипред* и *ипреко* бележимо доследно *e*.

У префиксу *ипре-* кратко јат је дало *e* (*ипребискaш*, *ипребрижити*, *ипреварити*), а дуго јат — *e*, односно *ије*: *ипрегон*, *ипребол*, *ипријетити*).

Изворни префикс *ипри-* се добро чува.

Јат се рефлектује као *и* испред *j* (*бијашe*, *гријаш*), испред *ћ* (*зайовићетити*), ретко испред *љ* (*биљег*, *биљeжити*, *биљeжница*), испред *o* (< *l*) (*видиo*, *желиo*).

Забележили смо и нешто екавских замена јата (*иозлећиваш*, *вреднос*, *дeтелина*, *обeћаш*, *целиваo*, *вододeља*, *бeдуняво* итд.).

На месту група *ипр* и *ер* јавља се рефлекс секундарног јата и у домаћим и у речима страног порекла *вамийјер*, *водијер*, *комийјер*, *бистийјерна*. Редовно је *мир*, *фир* и сл.

Самогласничке групе се у доброј мери чувају. Има и случајева њиховог уклањања било сажимањем (преко прогресивне или преко регресивне асимила-

ције) било уметањем прелазних консонаната *v* или *j*. Сажимању нешто склонија зона с полугласничким рефлексом *ǰ*, а у њој нарочито Лијева Ријека.

Говор Горњих Васојевића у вези са неким самогласничким групама није јединствен. Ради се, пре свега, о групама *самогласник + o* насталим после преласка *л у o* (осим *-oo < -ол: вѡ, сѡ* и сл.), као и о још неким појединачним случајевима.

Група *-ao (< -ал)* чува се у Горњој нахији, Велици и Шекулару (*гледѡао, боловѡао*), а у Лијевој Ријечи се сажима путем регресивне асимилације дајући *ǰ (ӣ-с̄ǰ, глед̄ǰ)*.

Финална група **-ъл* се у Горњој нахији, Лијевој Ријечи и Велици сажима дајући *ǰ (<ǰо)* у радном придеву мушкога рода јединице — *дош̄ǰ, рѣк̄ǰ*, у неким именицама — *ѡос̄ǰ, вӣш̄ǰ* и сл., као и неким придевима — *з̄ǰ, окур̄ǰ* и сл. У Шекулару се група *-ao (<ъл)* чува: *дош̄ǰо, рѣк̄ǰо, ѡос̄ǰо, кош̄ǰо, з̄ǰо*.

Самогласничка група *-ae-* у бројевима од 11 до 19, као и неким појединачним лексемама, такође дели испитивану територију на две поменуте зоне — прву (Горња нахија, Лијева Ријека и Велика) у којој се ова група сажима (*један̄ǰс, з̄ǰдно*) и ону другу (Шекулар), у којој се група чува (*један̄ǰес, з̄ǰдно*).

Самогласничке групе *-ao- (<-ъл)* у именици *заова* и *-ea-* у заменици *некакав* добијена испадањем сугласника *k* сажимају се на целој испитиваној територији дајући *ǰ* у Горњој нахији, Лијевој Ријечи и Велици (*з̄ǰва, н̄ǰкав*), а *a* у Шекулару (*з̄ǰва, н̄ǰкав*).

На целој територији се углавном чувају самогласничке групе *-eo* и *-eo-* (*дов̄ѡ, вѣсео, ст̄ѡена, нѡѡицие, в̄идио*, али *грѡѡа* 'грехота'). Остаје непромењена група *-uo-* (*уб̄ио, Биорец*), као и група *uo-*, односно *-uo-* (*ѡорец* 'креста', *суѡ* 'суво', *з̄иуѡ*).

Сажимају се секвенце састављене од двају истих самогласника, ако их не предваја морфемска граница и ако нису под акцентом (*н̄ǰмили, ст̄ѡри, нѣчи св̄ѡчи, тѣшко с̄ѡ* пролазило (тешко *се је* пролазило) итд., али: *ѡоѡиѣр̄кн̄ѡи* 'поодрасти', *ѡодра̄и, ис̄ѡиѡ ст̄ѡрѣе, уб̄ѡ сам се* и сл.).

Консонантизам. Консонантски систем Васојевића одликује се постојањем 24 фонеме које су одлика српског књижевног језика — свих, значи, осим сугласника *x*, као и две фонеме које су дијалекатска особеност јекавских говора *ǰ*, *ǰ̄*. У неколико примера експресивне лексике и у сандхију јавља се и африката *s*.

Сви консонанти, у принципу, могу се налазити у свим положајима у речи, осим *ǰ̄* за које нема потврда у почетној и завршној позицији и *ǰ*, које није потврђено у завршној позицији. Нема секвенци састављених од денталног пловива и африкате. Почетна група двају сонаната је могућа само ако је њен први члан *v* или *л*: *вл̄ѡча, мл̄ѡд* и сл. Сонант *j* не може се, по правилу, срести ни иза других сонаната ни иза опструената, изузев у новијем импорту из књижевног језика (*ѡр̄ѣк̄јуч̄ѣ, ѡѣр̄је*). Сонанат *j* на морфемској граници може стајати иза сонаната *r*: *мрам̄ѡр̄је, бѡр̄је, Подбѡр̄је, Загѡр̄је* итд., а забележили смо и нешто потврда за позицију *j* иза струјних сугласника *ǰ*, *z* и *s*, бројнијих ако је реч о граници између префикса и основе: *ѣ̄ǰѡ узв., з̄ǰ̄ѡно, из̄ǰ̄ѡѡк, раз̄ǰ̄ѡиѡ, с̄ǰ̄ѡиѡ* итд. Иза лабијалних консона-

ната уместо *j* обично је *љ*: *иљѣсма*, *бљѣжанѣја*, *мљѣсец*, *жѣиљѣи*, мада све више продиру из књижевног језика и облици са *j*.

Изостаје опозиција између *m* и *n* испред лабијала *v*, *b*, *и* и испред неких ден-талних опструената. Консонанти *c*, *з*, *ц* не стоје испред консонаната из групе *ч*, *џ*, *ћ*, *ђ*, *с*, *з*, *ш*, *ж*, *њ*, *љ*. Дентални пловиви не долазе као унутрашњи чланови консонантских група чији би завршни члан био консонант који није *v* или *p*.

Сугласник *x* је, осим у неколико случајева, ишчезао из говора Васојевића у свим фонетским позицијама, и то, опет уз неколико изузетака, без икакве замене. Зев који се том приликом ствара најчешће се не уклања (*џо*, *сџо* 'суво'). Број примера са прелазним гласовима *j* и *v* релативно је мали и новијег је постанка.

Фонеме *ф* је широко заступљена у говору Васојевића. Најчешћа је у позајмљеницама (*фанаиџ*, *фригаиџ*, *фармерице*) и у ономатопејама (*фијџ*, *фијџук*, *фик*, *фикнуџ*). Јавља се и на месту етимолошког *v*, како у домаћим речима (*фир*, *зафириниџ*, *фрба* нтд.) тако и у страним (*кофѣрџа* и сл.). У незнатном броју примера фонема *ф* налази се на месту сугласника *и* (*иосифка*, *фруга* итд.), а доследно на месту групе *xv* (*фаџаџ*, *зафаљиваџ* и сл.). Ретки су случајеви замене сугласника *x* другим сугласницима (*Крваџ*, *вазџук*, *киџо*, односно *сиџо*).

Струјни палатали *с* и *з* настали су, пре свега, новим и јекавским јотовањем сугласника *c* и *z*, а јављају се у познатим позицијама и у говору Васојевића, као и у другим зетско-сјеничким и сродним херцеговачко-крајишким говорима (*сџиџра*, *иџси*, *иџосаџ*, *наџеј*, *осџиџиџ*, *сџера*, *сџенариџа*, *сџеџеџ*, *сџеме*, *сџедок*). Срећу се и у хипокористичким образовањима (*Сава*, *Гоџо*, *колиџно*, *оволиџно*, *Баџо*). Једини примери јотовања сугласника *z* јесу глагол *иџес* и облика од њега изведених, као и придев *коџи*.

Јекавским јотовањем је у већини јекавских говора повећана учесталост африката *ћ* и *ђ*. У говору Васојевића њихова фреквенција је донекле смањена преласком ових консонаната у сонант *j* у финалној позицији (*џџ*, *иџџ*, *вџџ*, *сиџџ*, *џџ*, *ноџ* *иџмоџ*), затим преласком *-ћ* у сугласник *џ* дисимилацијом у групи *-ћњ-* (*воџињаџ*, *куџињџ*), као и чувањем сугласника *џ* у 3. л. мн. презента и у 3. л. мн. футура глагола *хиџеџи* (*џиџе*, *неџеџе*).

Сугласник *џ* се, као и у већини штокавских говора, јавља у речима страног, пре свега оријенталног, порекла (*џаџбе*, *џаџаџа*), у словенским речима с турским суфиксом *-џиџа* (*говџриџиџа*, *иџџираџиџа*) и у резултату различитих гласовних промена (*враџбина*, *вџеџба*). Ономатопејског су карактера лексема: *џиџла* (јако мршава женска особа), *џаџа* (галама) итд.

За главнину Васојевића обичан је двочлани систем латерала /л и љ/. Изговор сонанта *л* разликује се у зависности од његовог положаја у речи. Испред самогласника задњега реда изговара нешто тврђе него у књижевном језику, а испред самогласника предњега реда спорадично се среће извесно умекшавање (*оџиљ'и*, *исџиљ'и*; *саџиљ'еџи*, *л'еџни*). Најчешћа су умекшавања овога типа у Велици и у селима у близини Плава и албанске границе. Сугласник *љ* у потпуности чува своју индивидуалност и стандардне је артикулације (*љеваџиџа*, *љекџар*, *љџига*).

Сугласник *v* се због своје нешто пасивније артикулације у појединим гласовним секвенцама губи или редукује (*јеџвериџа*, *меџед*, *иџосџџџиџиџ*, *иџиџеџиџало*,

срби, мршца, грѹда, некакѹ). Ипак, могло би се рећи да је он у Васојевићима нешто постојанији него у добром делу српских дијалеката, као нпр.: у групи *-вљ-* у итеративним глаголима (*заустѹвљѹ, ѿоздрѹвљѹ*), у група *-вљ-* добијеној новим и јекавским јотовањем (*дѹвљѹ, здрѹвље; вљенчаница, двљѣста*), у групи *шврѹи* и *шврд* (*четврѹиѹ, шврдо*), а добро се чува и међувокалско *в* (*волѹви, говѣда, одѹвуд, чѹвѹм, ѹрѹви* и сл.).

Сонант *ј* има најизразитију артикулацију на апсолутном почетку речи, односно акценатско-артикулационе целине. На крају речи такође има пуну и изразу реализацију без обзира на његово порекло. Потпуно ишчезава у положају између било ког самогласника на првом месту (изузев *и*) и *е* на другом (*крѹеви, мѹе, болѹе*), губи се у императиву глагола Стевановићеве V врсте на *а* (не *бљѣши* се, не *босѹиѹ*, не *брѹѹ*, не *врѹшарѹше*), глагола IVa врсте типа *ѹиѹи* и глагола II врсте типа *грѹјѹиѹ* (*избѹи, ѹи, ѹѹиѹ*). Финално *-ј* се не чује ни у номинативу јединине показних заменица мушкога рода: *ѹвѹ, онѹ, ѹѹѹ*.

Старо јѹшовање налазимо у готово свим морфолошким категоријама у којима је оно вршено (*ѹѹѹшен, дрѹбљѣње, забрѹнѹвати, настѹвљѹиѹ, мѹшљѹсмо, вѣжѣм, брѹжи, ѹрѣђа*). Распрострањени су и случајеви аналогije: *ѹшрѣшен, угрѹжѣн, увѣжѹем, ѹрѣжѹем*.

Новим јѹшовањем обухваћене су такође све морфолошке категорије у којима је оно иначе вршено, и сви сугласници, осим сугласника *р*: *грѹбље, весѣље, брѹђа, дѹвљѹ, крѹвљем, бѹшра, кѹзи* итд.

Групе *јѹи* и *јд* у глаголима сложеним са старим *ѹиѹи*, *идем* јотоване су по *ѹрогрѣсивном* јотовању, а јотовањем добијено *-ћ* (< *-ћи* < *-јѹиѹ*) прешло је у Васојевићима у *ј* (*ѹѹј, ѹѹј, сѹј*).

Јекавским јѹшовањем обухваћени су сви одговарајући консонанти: *ѹђѣраѹ, неђѣља, мѣђед, ћѣјаница, ћѣјаниѹ, ѣѣб, сњѣгови, бљѣжанија, ѹѣсма, мљѣсѹ, вљѣшар*. Јотовани лабијали се, међутим, све више губе, па се чује *бјѣше, мјѣсѣц, жѣвјѣли*.

Стара група *st'* и *sk'* имају рефлекс *штѹи* (*штѹиѹи, воштѹиѹнѹ*). Јавља се и група *жд* као резултат старијих и новијих процеса, како фонетских тако и аналошких (*брѹјждѹи, брѹјждѹалина, звѹјждѹи*). Рефлекси *шћ* и *жћ* јављају се у резултату подновљеног јотовања (*гѹшћѹи, крѹшћен, ѹвлѹшћен, ѹѹшћено, угнѹјѣжћен*).

Проблем почетних сугласничких група своди се, пре свега, на понашање група састављених од сонанта и пловива. Стијовић Лекс. показује да су ове групе најчешће африкатизоване, и то: на целој испитivanoј територији африкатизоване су групе *жб* (*ѹбѹн*), *жг* (*ѹгѹљѹв*), *см* (*ѹмиљѣиѹ*), *стѹк* (*ѹклѹ*), *шк* (*ѹкиљѣиѹ*, али *шкѹла*), *шѹи* (*ѹиѹѹн*) (чују се и: *жбѹн, ждѹљѹв, смѹље, стѹагло шкрѹљѹв, шѹиѹн*), а у Лијевој Ријеци и Велици и група *ѹс* (*ѹѹѹи, ѹѹѹе*) и само у Лијевој Ријеци још и група *ѹш* (*ѹченица, ѹчениѹчиѹше* и сл.).

Процесу асимилације на целој испитivanoј територији подлеже и иницијална сугласничка група у лексеми *шћѣр*, односно *шћѣрка*, а асимилативне промене су захватиле и групе *гн-* (*гњѹјѣздо, гњѣѹљѹв*) и *шл-* (*шљѣм*), док су групе *кл-* и *жл-* остале непромењене: *клијѣшта, жлијѣб*.

Што се тиче сугласничке групе *хш-*, територија Васојевића није јединствена. У Г. нахији, Велици и Шекулару говори се *сййо* и *шћѣла*, а у Лијевој Ријечи и *сййо/шћѣла* и *кййо/кћѣла*.

Старе групе *чр-*, *чр-* дале су *цр* (*црвен*, *црни*, *црѣшња*, *цријѣво*).

Дисимилативне промене су знатно ређе. Захватиле су сугласничке групе *мн-* (*млѣго*, *млѣжити*, *млѣм* поред *мнѣм*), *дл-* (*глијѣшо*), *сн-* (*слимийи*, али *снйјез*).

На целој територији доследно се упрошћавају групе *йй-* (*ййца*, *ййчи*), *йк-* у заменици *йко* и *гд-* (*ђе*, *дѣња*). Спорадично се упрошћавају *йш-* (*шеница*, поред чешћег *йшеница*) и *йч-* (*чѣла*, *челиња̋к* поред *йчѣла*, *йчелиња̋к*). У *йкайи*, *йканица* и сл., иницијална група се чува као и у добром делу српских говора.

Није ретко ни уметање неког сугласника у већ постојећу консонантску групу: *здрйо*, *здрѣнйи*, *ждра̋ка*, *згдба*, *чкланак*, као ни додавање на почетак речи: *ждри̋йца*, *згдбница*, *зддговѣр*, *здоговѣри̋и се* и сл.

Сугласничке групе у средини речи такође подлежу процесу асимилације (посебно африкатизације), дисимилације и упрошћавања сугласничких група испадањем једног или више сугласника.

Африкатизација је чешћа у Лијевој Ријечи и Велици него у Нахији и Шекулару. У ЛР бележимо *љѣйчѣ*, *лййцайи*, *ла̋цкайи*, у Велици: *љѣйше*, али *лййцайи*, у Нахији *љѣйше*, *лййсо*, али *изљѣцкайи*, *ла̋цкайи*. На целој испитиваној територији африкатизоване су групе *жб* (*вљѣмба*, *вљѣмбайи*, као и *ѣбун*), *жс* (*оцгдѣйла*, као и *ѣгдѣв*), *ск* (*ла̋цкайи*), *шк* (*зачкр̋чао*, *очкр̋љила*, као и *чкр̋ња̋в*, *чкр̋ба̋в*, а и *школа* као *ишколовао*), *ши* (*очййја̋и*, *йрочййја̋и*, као и *чййјун*, *чйдрѣи*).

Група *йс* африкатизована је у Лијевој Ријечи и Велици (*лййцайи* као и *йцайи*), а у Лијевој Ријечи и група *йш* (*љѣйче* као и *йченица*). У Нахији и Шекулару ове две групе се чувају (*лййсайи*, *љѣйше*, као и *йси*, *йшеница*).

Асимилацијом је промењена медијална као и иницијална група *гн* (*нагњијѣздити* : *гњѣздо*), затим групе *ми* (*йантйим*, поред: *йантйим*), *нб* (*зелемба̋ћ*), *ни* (*јѣдамйји*), *нк* (*шумка*), *лњ* (*дѣља̋к*), *сн* (*басмари̋и*).

Асимилативне промене нису захватиле групе *кл* и *жл* (*уклијештйо се* : *клијештѣа*, *ујшлѣби* : *јшлјѣб*), као ни групе *мк*, *мц*, *мч*, *ми*, *мд* и *миш*: *момка*, *момци*, *момче*, *ѣмѣер*, *осѣдесѣ*, *кѣмија*.

Дисимилација је широко захватила групу *-ћњ-* (*вдћња̋к*, *гайћњик*, *кућњѣ*), а њој подлеже углавном и група *-мњ-* (*сумља* *сламљача*).

И у медијалним сугласничким групама налазимо уметнуте сугласнике (*комѣндија*, *Интйа̋лија*, *октйѣмбар*, *йментѣвайи*, *ја̋зба̋вац*). Друге групе су упрошћене испадањем неког сугласника (*ивалида*, *Краштйица* — краљска река, *кѣшија*, *машйра̋и*, *лѣшрика*).

У потпуности су ишчезле финалне сугласничке групе *-ст*, *-шт* и *-зд* (*йрс*, *шѣс*, *вљѣш*, *грѣз*) (за *-жд* нема потврда). Група *-йс*, настала отпадањем крајњег *-ш* код глагола на *-йсти*, добро се чува: *загрейс*, *изгрейс*. Чују се и финалне сугласничке групе у речима страног порекла (*комаданш*, *стйудѣни*, *ганц* и сл.).

Именце. Именице мушкога рода у вокативу имају наставке *-у* и *-е*. Наставак *-у* долази код именица с основом на предъонепчани сугласник (*мла̋дићу*, *кѣ-*

сачу, Милошу, коњу). У осталим ситуацијама преовладава наставак *-е* (*до̀кѝоре, брѝгадѝре и брѝгадѝру, гѝсѝодѝаре и гѝсѝодѝару, га̀де, бра̀ше, грѝме, ло̀йѝве*), а код именица с основом на *-к-, -г-, -х-* јавља се као једини наставак (*во̀јниче, Бѝже, ду̀ше*).

Наставак *-ом* у инструменталу јединине именица мушког рода шири се, мање или више, и на именице меких основа (*с младѝћем, бѝчем, с мѝшем, мѝжем, родѝшељем*, али и *с младѝћом, бѝчом, с мѝшом, мѝжом, родѝшељом*). Спорадично се, међутим, среће и наставак *-ем* код именица с тврдим сугласником у основи (*нѝсем, с Мѝлора̀дем*).

Множинско проширење формантима *-ов-* и *-ев-* захватило је већину једно-сложних именица мушког рода (*бѝкови, брѝгови, шѝдрѝови* 'шпорети'). Јављају се и именице без проширења (*бра̀ви, гѝсти, зу̀би*), као и оне које се употребљавају и са проширеном основом и без ње (*брѝци/брѝкови, да̀ни/да̀нови, мѝши/мѝшеви*). Множинско проширење захватило је и неке двосложне именице мушког рода на *-ац* (*ју̀нчеви, ко̀нчеви, сѝа̀рчеви, шѝру̀йчеви*). Уобичајено је: *ја̀рмови, ко̀шлѝви*, као и: *га̀вранови, со̀колѝви*. Чује се и: *ко̀коши, лѐйшири* као и: *ко̀кошови, лѐйширови*.

У генитиву множине именице мушког рода имају наставке *а/а* и *и*: *бра̀ва̑, во̀јник̑а, зѝдѝва̑; гѝстѝи, минѝши, нокѝи, мр̑авѝ*.

У дативу и инструменталу множине именице мушког рода увек имају *има*: *во̀јниѝма, с волѝвима*.

И у говору Васојевића постоји синкретизам генитива и локатива множине, па тако у локативу с предлогом *ио* бележимо увек наставак *-а/-а*: *ио брѝгов̑а, ио кра̀ев̑а, ио зѝдѝва̑, ио љека̀ра̑*, односно: *ио гра̀дѝва̑, ио кра̀ев̑а, ио ра̀дѝва̑*.

С предлозима у и на уместо локатива у месном значењу се употребљава акузатив: *Оста̀ли смо на̀ ра̀д. По̀сле биткѝ на Мо̀јко̀вцу. Сви су на ѝсло̀ве. Бѝба во̀да у желу̀децу. У ра̀ш био. С предлогом о увек је наставак *-има*: *о брѝговима, о гра̀довима, о лу̀говима*.*

Мушки хипокористици и лична имена типа *Пѐро* и *Ву̀ле* имају промену типичну за јаковске говоре: *Пѐро, Пѐра; Ву̀ле, Ву̀ла*.

Именице на *-лац* које означавају вршиоца радње доследно имају *-о-* уместо *-л-* и у номинативу јединине, односно генитиву множине: *бра̀шоубѝоц, гу̀лиоц, дворѝоц, ко̀сиоц, ко̀сиѝоц̑*.

Вишесложна мушка имена типа *Дѝмиѝрије* гласе у Нахији, Велици и Шекулару чешће *Дѝмиѝрије, Ва̀силије*, а у Лијевој Ријечи чешће *Дѝмиѝрѝја, Ва̀силѝја*.

Једина именица средњег рода на *-а* јесте именица *до̀ба*. Као именице средњег рода мењају се: *ау̀шо, ѝг̀ло, бѝѝикло, лѝтро*. Именица *ра̀мо* има у номинативу овај стари фонетски лик.

У Васојевићима се употребљава велики број именица на *-ије* пореклом из црквеног језика или образованих по моделу тога језика (*наказ̀аније, ѝоруг̀аније, ѝривѝѝеније*).

У генитиву множине именица *јаје* поред обичнијег *ја̀ј̑а* гласи и *ја̀ј̑и*.

Збирне именице гласе: *жа̀дрѝба̀д, шѝла̀д, зр̀на̀д*. У Шекулару се чује и: *ѝра̀сѝћи, јаг̀њ̑ѝћи*.

Говори се: *ѝр̀си, ѝлѐћи, кр̀сѝћи*.

Женска лична имена с двосложном основом и дугоузлазним акцентом (који у вокативу прелази у дугосилазни) имају у вокативу најчешће наставак *-е*: *Бђсе, Вѹке*. Тако је и: *бђке, јђде, кѹке*.

Женска имена на *-ица* имају вокатив једнак номинативу: *Ѐница, Вѹкица, Данѹца, Мѹлица*. Остале вишесложне именице на *-ица* имају углавном наставак *-о*: *авѹиѹиѹо, бѹдниѹо, љѹиѹиѹиѹо*.

Именице женскога рода на *-а* у генитиву множине имају наставак *-а/-а* (*ѹглђ, ѹѹглђ* и *игђлђ, ѹѹгђлђ*) и *-и* (*клѹиѹви, мђјкѹ*, поред: *клѹиѹвђ* и *клѹиѹвђ*). Именице *рука* и *нога* имају стари двојински наставак *-у*, коме се често додаје и формант *ј* (*рѹкѹ, нѹгѹ*, од *рѹкѹј*).

У дативу, инструменталу и локативу множине именице женскога рода имају наставак *-ама*: *бђбђма, ш ѡѹвђјкђма, о женђма*. У функцији локатива употреба се генитив множине с предлогом по: *ѹо брђздђ, ѹо игрђнкђ, ѹо слѹжбђ*.

Именице женског рода на сугласник имају у инструменталу једнине наставке *-ом, -ем*, и, ретко, *-и* и *-у*: *с крѹвѹом, мђиѹом; с крѹвѹем, са сѹљем; с мђсѹи; глђђу*.

Генитив множине ових именица гласи *сѹвђри, радосѹи*, а датив, инструментал и локатив *сѹвђрима, о ноѹима, са сѹвђрима*.

У Васојевићима се чује само *вѹла, грабѹља, рѹгља*, затим *гѹсли* и *јђсли*, али *грѹбени* и *грѹбене*. Искључиво су *сђниѹе*, односно *сђни*.

Заменице. Датив и локатив првог и другог лица једнине и повратне заменице редовно је *мѹне, шѹбе, сѹбе*. Енклитички облици личних заменица су *ме, те, се* за генитив и акузатив, *ми* и *ѹи* за датив, док енклитике *си* као скраћеног облика повратне заменице нема. Генитив, односно акузатив заменице трећег лица мушког рода једнине гласи *њѹга*. Скраћени облик заменице трећег лица женскога рода у акузативу је увек *ју* (*пѹтаѹ ју стрѹц, нијѹсам ју виѹђѹла, доведѹше ју*). Партикула *зи* забележена је само уз облик *њѹј*: *њѹјзи*. У дативу множине енклитички облици гласе *ни, ви*, а у акузативу *не, ве*. Локатив именичке заменице *ѹѹиѹа* има облик *ѹѹѹ*, али и архаични облик *ѹѹ*, који је с предлогом *за* забележен у акузативном значењу (*За ѹѹ си дђо толикѹ пђре?*), а с предлозима у и на локативно (*Ѐ ѹѹ ѹѹ донѹѹет?*).

Заменица *ѹѹиѹа* је потврђена у упитном и зависно-упитном, а заменица *ѹѹиѹо* у односном значењу: *Шѹѹ ѹѹѹ?*, *Ѐзмѹм ѹѹиѹо е најважнијѹ*. Уобичајена је употреба заменице *ѹѹиѹо* у прилошком значењу „зашто“: *А ѹѹиѹо Јовђна засрамљѹеш?* Облик *ѹѹиѹо* употребљава се у неодређеном значењу: *Немѹ дђанѹс ѹѹиѹо да пѹпнѹш*.

У Велици, затим нахијским селима Новшиће, Горња Ржаница и Грачаница забележен је облик *њѹјзин, -а, -о*: *њѹјзин брђт, ѹѹјзина мђјака*.

У трећем лицу једнине женског рода присвојне заменице редовно бележи-мо *њѹн, ѹѹни*: то е *кѹѹа ѹѹна*, близу *кѹѹѹ ѹѹне*, то су *њѹнѹ стѹари*.

Показне заменице у мушком роду једнине гласе: *овђ, ѹѹђ, онђ*. Од генитива ових заменица образују се присвојне заменице *овѹгов, ѹѹѹгов, онѹгов* са значењем „који припада овоме, томе, ономе“, а од ових форми се додавањем суфикса *-иѹ* граде именички облици: *ѹѹговѹиѹ* и (ређе) *кѹѹговѹиѹ* са значењем „из које породице“.

Ойишѣа заменица за кванѣишѣи гласи: *вѣс/вѣс*: *Вѣс* је *у* крв; *Вѣ*-се *на*пио; *Вѣс* је *на*грдан; *Вѣс* је *из*ѣден.

Придеви. Чувају се оба придевска вида. Уобичајено је да се у функцији именског дела предиката и у адвербијалној служби појављује неодређени придевски вид, али бележи се и: *Стар чѣок*, а има *младу* жѣну, *Она остала млада* удовица.

Одређени вид је уобичајен код придева који означавају својство врсте или су интегрални делови појмова, као: *мѣки сыр*, *кисели купус*, *йишѣма* крушка. Облике одређенога вида бележили смо и код присвојних придева на *-ов* (*црешњѣви топ*, *дрѣнѣви прѣт*, *јасенови лис*, *комѣјѣрѣви качамак*).

Старе форме неодређенога вида опстају, пре свега, у блокираним синтагмама као што су називи празника и топоними (до *Видѣвѣ дѣна*, по *Видѣву дѣну*; *Обло Брѣдо*, *Рѣвно Краље*, *Крѣви дѣ*.) и у патронимији (син *Рѣда Јѣвишѣва*, имање *Мѣла Рѣдовеа*).

Далеко су фреквентнији облици придевско-заменичке деклинације, али се чувају и облици неодређене (именске) промене. Генитив и њему једнак акузатив, затим датив и локатив једине, као и датив, инструментал и локатив множине имају само дуже облике (*дѣбрѣга*, *срѣдњѣга*, *дѣбрѣме*, *срѣдњѣме*, *срѣдњѣму*, *дѣбријема*), што значи да завршно *-а* није покретни самогласник већ интегрални део флексије. С друге стране, за разлику од Д-И-Л множине за које се везује наставак *-ијема*, у инструменталу једине у употреби је искључиво наставак *-ијем* (*дѣбријема љѣдима* : *дѣбријем чѣѣком*), чиме је остварено међусобно семантичко разликовање ових падежних облика. У наставку инструментала једине мушког и средњег рода и датива, инструментала и локатива множине оба придевска вида бележимо рефлексе дугога јата: *с младијем*, *младијема*. У генитиву множине редовно је наставак *-ија/-ија* (*младијѣ*, *сѣѣријѣ*, *младијѣ*, *сѣѣријѣ*). Ово се односи и на друге врсте речи које се мењају по придевско-заменичкој деклинације: *мога*, *свога*, *једнога*, *дрѣгога*, *своме*, *дрѣгоме* и сл.

Добро је сачуван однос меких и тврдих основа: *куѣињѣ* шљѣме, *нѣињѣ* дѣба, *зимњѣ* дѣба, *дѣвѣѣга* крѣма, *срѣдњѣга* рѣста, *йошѣнѣме* чѣѣку, *дѣбрѣме* чѣѣку.

Према компаративима типа *лѣкши*, *лѣиши* успостављени су и други облици на *-ши*: *здѣвѣши*, *зелѣниши*, *бљѣлиши*, *слѣиши*, али се чује и: *здѣви*, *зелѣни*, *слаби* (са контрахованим компаративним наставком за мушки род *-ији*).

Забележени су и удвојени придеви типа *го гѣлѣиши*.

У употреби су и облик *вѣли* и облик *вѣлик*.

Бројеви. При исказивању сложених бројева обично се употребљава везник *и*: *седѣмдѣсѣи* и *ѣри* гѣдине, *сѣо* и *дѣѣдѣс* гѣдѣнѣ, *ѣридѣс* и *шѣс* кѣлѣ. У дативу, инструменталу и локативу бројева *дѣѣ* и *ѣрѣ* бележимо: њѣма *дѣѣма*, с њѣма *ѣрѣма*, о њѣма *дѣѣма*. Само је *чѣишѣоро*, *йѣишѣоро* и сл. Мултипликативне бројеви *дѣѣш* и *ѣриш* забележили смо у Лијевој Ријѣци: Јѣ броѣм јѣдан, *дѣѣш*, *ѣриш*, четѣри. У осталим деловима испитиваног подручја је: *једнѣм*, *дѣѣиу(ш)/дѣѣиуш*, *ѣриу(ш)/ѣриуш*.

Обична је комбинација придева *сам* и *редних бројева*: *самдрӯгā* (у значењу 'једна женска особа у друштву са још једном' и 'трудна'), *самџсми* ('један плус седам').

Глаголи. Систем глаголских облика састоји се од простих глаголских облика: презента, аориста, имперфекта, императива, глаголског прилога садашњег и радног и трпног глаголског придева, и од сложених облика: перфекта, плусквамперфекта, футура I, футура II и потенцијала. Добро се чува и инфинитив. Из система је ишчезао глаголски прилог прошли.

Основни наставак *јрвог лица једнине* презента је *-м*: *седџм*, *јрџџм*. Наставак *-у* срећемо у облицима *џћу* (*нећу / не џћу*), *мџу* (*не мџу*), *вџу* (*не вџу*), *вићу* (*не вићу*), али и: *велџм* и *видџм*. Глаголима с инфинитивном основом на *-к*, *-г*, *-х* у трећем лицу множине основа се завршава на сугласнике *-ч*, *-ж*, *-ш*, преузете из осталих лица презента, *вџчџ*, *јечџ*, *сџрџжџ*, али се нормално срећу и облици са неизмењеном основом: *вџкџ*, *јекџ*, *сџрџгџ*. Глаголи VI и VII врсте имају у 3. лицу множине презента наставак *-е* у највећем делу испитиване територије: *видџе*, *седџе*, *нџсе*, *донџсе*. У селима у близини границе с Плавом, као и у Велици и Шекулару, спорадично и у Нахији, бележили смо и наставак *-у*: *болџу*, *не видџу*, *седџу*, *вџлџу*, *нџсџу*.

У императиву су обичне конструкције типа: *Ѐј да блџџимо*; *Ѐјде да јидџмо*; *Ѐјмо да видџмо*; *Ѐј блџџ*; *Ѐјде се дџжи*; *Ѐј дџкте се*; *Ѐјше да идџмо* и сл.

Као средство за подстицање користе се и речце *џла*, *џлаше*, *дџ*, *дџше*, *дџла*, *дџлаше*: *џла уради*; *џлаше*, обуците се; *Дџ*, узми мџтлу; *Дџше*, дџште се; *Дџла*, уздџгни постџљу; *Дџлаше*, крџните.

Подједнако су обичне и негиране форме императива и конструкције од императивног облика *немџ(ј)* и инфинитива, односно презента с везником *да*: *не блџешџ се*, *не брџни*; *немџ* вџкат, *немџше* да дџрџте.

Треће лице императива једнине и множине исказује се конструкцијом *нек(а) + треће лице презента једнине, односно множине*: *Нека ти рџкнџ џевџјка*; *Сви нека кџжџ*.

Аорист је врло живо средство приповедања, као и друге наративне форме (приповедачки императив, а затим и крџи перфекат, потенцијал и др.). Гради се углавном од свршених глагола, али смо забележили и примере од несвршених глагола: *Јџ га не јџиша* баш кџ; *Он се џкрџну к онџм официрџма*, *пџ вџка*, *Јџ јо не јрџча* нџшта.

Имперфекат се још увек чува у говору Васојевића. У трећем лицу множине чешће смо бележили облике са *-ају* (*бијџају*, *ијџају*, *вџџијџају* и *брџџају* поред *бијџаџ*, *ијџаџ*, *вџџијџаџ* и *брџџаџ*), за разлику од старијих истраживача који доносе искључиво наставак *-ау*. Може бити да се наставак *-ају* временом развио угледањем на далеко чешћи одговарајући облик презента.

Прилог времена прошлог је непознат, а прилог времена садашњег је фреквентан.

У потенцијалу поред миојинских облика *бисмо*, *бистје*, *бише* (Дошли *бише* да мѡгу) долази и до уопштавања облика *би* за сва три лица једине и мнојине.

Инфинитив глагола на *-и* доследно долази без крајњег *-и*: *брѣжѣи*, *завлѣдаи*, *илѣћаи*. Ови глаголи могу да се јаве и без инфинитивног завршетка, тј. могу да се сведу на инфинитивну основу (ол *ради*, немо *оди*, не мож *доби*). Глаголи на *-си* (< *-сии*), с обзиром на судбину финалних сугласничких група у овом говору, доследно губе завршно *-и*: *јес*, *иојес*, *крѣс*. Код глагола на *-ћи* такође се губи крајње *-и*, а *-ћ* се мења у *-ј*: *дој*, *иој*.

Прилози се по своме значењу и структури подударају са прилозима у књижевном језику, али један број прилога је специфичан за говор Васојевића.

Осебености се огледају у примерима творбе: префиксалне (*ионавиш*, *ионаниж*, *идѣшан*, *идѣдобро*, *идѣгоре*), суфиксалне (*ирѣсимице*, *илѣдѣишѣимице*, *дѣсѣримице*, *ишѣримице*, *иунано*, *седећки*, *иошѣрбушкѣ*, *иобаучкѣ*, *назадачкѣ*, *главачкѣ*), различитим врстама сложеница (*вѣсвијек*, *зачас*, *заузачас*, *напофѣшу*, *исѣрвѣ*, *ишѣман*, *ишѣиуш*) и посебно фразеолошким сложеницама (*богме*, *дабѣгдѣ*, *акобѣгдѣ*). Забележили смо и прилошке изразе типа у *злѣ дѣба*, у *некѣ дѣба*, у *цик зорѣ*, на *ишѣање*.

Известан број прилога пореклом је од инструментала именица (*брѣзинѣм*, *зорѣм*, *несрећѣм*) или неког другог падежа и предлога уз њега (*иошѣмењу*, *насрамошу*, *срѣкѣ*, *снерѣкѣ*). Прилошку функцију имају и облици номинатива неких именица (*чѣдо*, *мрѣва*, *комаи* и сл.). Стари облик именице *кѣми* такође може имати прилошко значење.

Посебну семантичку групу чине прилози партиципског порекла (или прилози саграђени према овом моделу), који су се значењски и функционално изједначили с глаголским прилозима новијег језичког постања (*клѣче*, *сѣшојѣ*, *сѣдѣ*, *ишѣкѣ*, *жмѣурѣ*, *неѣшкѣ*).

Посебност овога говора чине временски прилози чије се значење у књижевном језику исказује описно, као: *ирѣкоономѣдне* (дан пре прекјуче), *ирѣкоондѣвѣчѣри* (дан пре прекѣсиноћ), *накошѣан* (дан после накјуче) и др.

Забележили смо и образовања прилога од присвојних заменица, као: *ишѣѣјски*, *нашѣки*, *његѣвски*, *њински*, *свѣјски*, као и мултипликативне прилоге и прилошке изразе типа *једнѣм*, *дрѣгѣм* ... *десѣшѣм*, *ни један једѣни иуш* и сл.

Често се прилози за место (правац) и време реализују с партикулама: *-к*, *-ек*, *-ик*, *-ка*, *-љ*, *-н*, *-на*, *-нак*, *-нан*, *-р*, *-ар*, *-нар*, *-наре*, *-нарек*.

Партикуле имају (могу имати) заменички прилози за *местѣо* (*оће*, *иу* и *онѣје*), за *иуш* и *иросѣирање*, за *иолазно местѣо крѣшања* (*дѣвлѣ*, *дѣилѣ* и *дѣданлѣ*), за *означавања крајње шачке крѣшања* (*дѣклѣ*, *дѣшлѣ*, *дѣвлѣ* и *дѣнлѣ*) и за *време*.

Заменички прилози су често појачани партикулама *ево*, *ешо*, *ено*: Ће ѣн стѣже чѣк *евѣѣмо!* *Евосѣд* ћу да га зовѣм. Окрѣнѣ се *ешоѣѣкѣ*, лицем к мѣне.

Прилози за место и правац појачани су често са *ишѣмо*: Вѣдѣ се некѣ *ишѣмо-гѣре*. Пѣсле *ишѣмо-навѣше* жѣну трѣдну распорѣли.

Предлози. У раду је дат преглед забележених предлога, који су класификовани по падејима уз које стоје, без подрѣбнијег улажења у предлошко-падејне

односе и предлошка значења, мада се ишло за тим да се дају што разноврснији примери који би то илустровали. Наведене су и друге врсте речи у предлошкој служби.

Основна карактеристика падежног система говора Васојевића јесте губљење опозиције падежа места и падежа правца. Ово се односи, пре свега, на конструкције с предлозима *у* и *на*, у њиховом месном значењу, уз које иде акузатив: *Осташе у зашвор; Раде на некӯ фабрику.*

За однос акузатив/инструментал углавном важи правило да предлози *над*, *под*, *пред*, *међу*, за иду уз оба падежа, али нема осећања за њихову правилну употребу. Именице које значе жива бића уз њих по правилу долазе у инструменталу: *Ова̄ е чѢк дош̄а међу нама; Стао е прѣда мно̄м; али и: Не уноси заваду међу бра̄ћу.* Уз речи које не значе жива бића употребљавају напореда акузатив и инструментал: *Остави кључ међу гр̄анама; Под Бар су били; Лежӣ иош̄ крѣвет̄и.*

За означавање места или положаја са задње стране нечега ређе се користи предлог *за* с акузативом (*Ћед нам лежӣ за ф̄урун*), а чешће предлог *иза* с генитивом (Трнокоп је био *иза вр̄аш̄а*).

Конструкција *акузатив + предлог за* за означавање циља кретања бележи се подједнако често као и конструкција *акузатив с предлогом у*: *Отец идӣ за̄ Пѣћ; Отиш̄а у Пѣћ.*

Предлог *ио* уз генитив множине употребљава се уместо локатива: *Сабор је данас ио иланин̄а.*

Честа је употреба предлога *с(а)* уз инструментал оруђа: *Пушти ме да и вӣд̄им с оч̄има. Дѡђоше с ко̄лима.*

Карактеристична је за говор Васојевића употреба предлога *из* уз генитив личних имена и заједничких именица које значе сродство, звање, занимање и сл. у аблативном значењу: *Не излазӣ по цио дан̄ из њи.*

Предлог *из* са генитивом служи и за исказивање посесивности: *Ово̄ ми је сѣстрӣ ис трѣће гла̄вѣ.*

Предлог *к(а)* обавезно иде уз датив када означава завршетак, циљ кретања (у значењу предлога *до*): *Доћѣрате ђвце ка̄ кӯћи.* Овај предлог уз имена празника (светаца) указује и на време збивања радње, имајући значење: *око, о, иред*: *То̄ е било нѣђе к Бож̄ићу.*

Предлог *без* иде с акузативом, као и с номинативом у прилошкој служби са значењем *осим*: *Нијѣсмо вӣћелӣ нӣко̄га без̄ А̄нђу; Нӣко̄ то̄ нӣје рѣка̄ без̄ тӣ.*

Карактеристични за овај говор јесу и предлози: *извише* (*Било̄ е извише̄ гла̄вѣ*) и *лише* (*Свѣ му се омр̄чило̄ лише̄ онѣ̄ ђѣцѣ*), предлози *мӣмо* и *на̄вр* у временском значењу (*До Бож̄ића̄ мѡже, а мӣмо Бож̄ића̄ — нѣ; Нѣћу да се уда̄ем пр̄ије нѡ на̄вр̄ гѡдинѣ*), предлог *украј* у значењу 'поред' (*Н̄ај̄ њеш̄ га̄ украј̄ пото̄ка*) и у значењу 'с краја, при крају' (*Украј̄̄ њивѣ̄ оставите да се поса̄дӣ ма̄ло̄ компӣјѣра̄*), *искрај* у значењу 'из околине, из места одакле неко, односно нешто потиче' (*Он̄ је однѣкуд̄ искрај̄ Андр̄ијевице*) и *накрај* у значењу 'на самом крају' (*Н̄ај̄ њеш̄ га̄ накрај̄̄ њивѣ̄*). Предлог *ирема* с генитивом има значење 'у односу на' (некога, нешто) (*Шта̄ сӣ т̄ӣ ирема̄̄ њѣга*), а с локативом значење 'насупротив, преко пута' (*Седӣ з̄ друге̄ странѣ̄ ѡгња̄ ирема̄̄ Пѣтру*).

Релативно је често удвајање предлога: Крѣнѹли га до на Влѣтернѣк; Да ђ-демо до у Берѣне?; Не мѡгѹ ни до ирѣи кѹћу; Сѣме изјављѹјѹ до увр оногѣ брѣда; Ми се спрѣмамо за ѹ Пѣћ и сл.

Један број предлога издваја се по свом облику: *сѣрема, насѣрема, сѣоред, ѡрад, ѡроз* (у месном и у временском значењу) итд.

У одиосу на књижевни језик знатно је сужена употреба локатива, што проистиче из чињенице да његову улогу врши акузатив с предлозима *у* и *на*, као и генитив множине с предлогом *ѡ*.

Међу узвицима у Васојевићима је највећи број оних који се употребљавају у вези са стоком, као подстицај за вабљење, дозивање, за терање или наредбу за полазак. Доста је и оних који означавају какав снажан, енергичан или нагли покрет, жустру и брзу радњу – цепање дрва, кошење ливаде, нагли одлазак, ударац и сл. Они, заправо, осликавају сточарску средину и начин живота људи овога краја.

У раду је дат и преглед везника и речца.

ТЕКСТОВИ

ГОРЊА НАХИЈА

Бојовиће

Не знам, нијесам имала кршћеницѐ, нō на седоке кршћеница сѐ вадѝла ка сам одѝла на записник с мѹжом. Ё. Да му, утѹчи. А мōрала сам имат пе-шес гōдѝна, седам-осам — такō. Ја сѹмњам да имам окō осамдесѐт и седам-осам гōдѝна. Ја се зовѐм Стамена, име ми е Стамена, а ѹдата за Томицōм Бōјовићем. Он је погѝнуо у мрчѝнике, у чѐтѝнике, стрѝељан је на Андријевицу дōље. Такā е рата бѝла — мѹка. Ё. А од Вѹчельѝћа сам из Цеѹна рōдом.

Вѐља мѹка, мѹка вѐља. Запазила сам пређашњѝ жѝвот црѝи. Саѝд је дōбро свѐ. Каѝд је рата нѐма брата. То е старā рѝјеч. Мој е рōд бѝо у партизане, а дōм у мрчѝнике. Кућа ни је тѹ претѐкла, ље овō штала. Тѹ сѐ свō сѐло слиѐгало и одбор, коферѝнциѐ, Далматѝнскā бригаѝа, Кōмски одрѐд. Није рѝјеч искочѝла да не вѐља. Нѐ. Уморила сам се, уморила сам се. Каѝд је крѐнѹо на стрѐљѝште рѐкā ми је: „Ајде ка кѹћи и онō дијѐте пазѝ, остало е на три краја, сѝн ми. Ако ој, ако нѐј, шта ти поднōси образу ради. Ја више у мōју кѹћу дōј нећу“. Тō и дан данас прѝтим тѹ рѝјеч. Ёто такō. Ё.

*

Шћѐр ми је овā најмлађā ѹ Стрāлију. Ево двадес и три гōдине нијесам ју виђела. Ја сам се борѝла и радѝла, е саѝд — клōнѹла сам, бōгме сам клōнѹла потемѐљу. Ё, такō.

*

А пређашњѝ жѝвот. Асѹре су се звале, асѹре, слама она, пā тѹр овакō, пā превѐжи, свѐ, пā тѹр, пā сламѐ, пā простирач наѝав, поњаву. Црѝи је жѝвот бѝо, црѝи је жѝвот бѝо, сиромāштина вѐља. Дѐветоро нѐ љѐцѐ бѝло — седам сестарā и два брата. Е имам још двије сѐстре и брата имам у Београд — капетан је у пѐнзију — Милутѝн Вѹчельѝћ. Ё, црѝи је жѝвот бѝо — бōсо сѐ и гōло сѐ и мрчѝено се (sic). Свѐ од рѹкѹј, ако би што мрчѝило се и саплѐло од рѹкѹј, от стōкѐ. Да се кѹпѝ ни кошѹља, кошѹља. Црѝи је жѝвот бѝо. Ми прѝнѹсмо по најму, прѝнѹсмо по најму, ја сам бѝла тѹ, у Бōјовиће, код Вѹчка Бōјовића, ти знаш, знаш га, он је ѹмро ѐво двије-три гōдине. Петнāс гōдѝна сам бѝла и тѹ сам се ѹдала. Е такō. Ја сам га во-

љела, овѡга, мѹжа ми. Вољела сам га вѡзда. Петнѡс гѡдѡнѡ сам бѡла у Бѡјѡвиће, одѡла на сѡднѡке, одѡла овѡмо-нѡмо. Јѡ сам ѡвијек за нѡга мѡсѡла. И склањѡла се што сам мѡгла, да га нѡшто не ... Пошѡлим се, а с онѡјема дрѹгијема ниѡсам пѡзи-ла пѡжњу, нѡ се шѡлѡла. Ё.

Бѡли на Крш гѡре, на сѡбор. Дѡћѡсмо. Он дѡђе. Кѡжѡ: „Стѡмена, ол ме узѡ?“ — „Оћу, ѡћу.“ Он ѡзвѡди прѡстѡн, те ми дѡде пѡре. Јѡ ѡјдо кот кѹћѡ тѡмо, у Цѡцѹне. Пѡслѡ свѡтови дѡшли, окѡ трѡдес свѡтѡвѡ, те ме довѡли ѡђе. Сѡдам гѡдѡнѡ и пѡ сам ти бѡла. Рѡта, мѹка. Вѡљѡ мѹкѡ, вѡљѡ мѹкѡ, вѡљѡ мѹкѡ. По вѡди, по гѡри. Увѡжи брѡме на мѡне, а ѡвѡјку — ѡстѡла е от пет мљѡсѡца, овѡ нѡјмлађѡ ми, а овѡ, сѡн ми о дѡвије гѡдине, а овѡ нѡјстѡриѡ от четѡри гѡдѡне. Увѡжи тѡ брѡме, а нѹ свѡ у нѡрѹче. Тѡ е преко ѡета, тамѡн је у овѡ дѡнове, стрѡљѡни су, стрѡљѡни су окѡ Нѡкѡла дѡна. Пѡ, увѡ се с пѹта, пѡ, прѡстри неке јѡде што нѡсим, прѡстри дѡјѡте до мѡне — ѡвѡјка, овѡкѡ, конѡчи, пѡ сѹтрадѡн ѡпѡ ѡди, нѡша е планѡна до Колашѡна. Ёто такѡ. Млѡго јѡда. Пѡ сам одѡла преко гранѡце ж ѡвѡјкѡм у нѡрѹче, нѡсѡла рѡбу тѡмо. Нѡмѡ овѡмо да се жѡта нѡђѡ, за жѡвѡт. А јѡ ѡми бѡз и онѡ што сам дѡниѡела, кѡмару, дѡкице, трѡдес и шѡс кѡлѡ коломбѡна на лѡђѡ, а нѹ у нѡрѹче. Онѡ е вѡљѡ бѡла, скѡро гѡдину. Тѡ е бѡло преко ѡета — бљѡжанѡна. И Тѹрци, Нѡмци, Тѡлијѡни — млѡго јѡда.

Тѡ е постѡла, спрѡми се, спрѡми ти мѡјка, мѡјка ми спрѡмѡла, кѡмара сѡ звѡла прѡђе, постѡљѡну. Тѡ ти е свѡ. Дѡнѹ, кѡко кѡ ѡмѡ штѡ. Свѡтови дѡђѹ, а кѡмару дѡнѡ ми мѡјка, пѡ нѡтовѡри на кѡна, пѡ догнѡ ѡе ѡћу да вљѡкѹем и такѡ. Млѡго јѡда. Е такѡ.

Млѡго јѡда. Млѡго јѡда. Нѡмѡштина, сѡромѡштина. Сѡд је дѡбро све, сѡмо дѡј Бѡже смѡрка, дѡј Бѡже смѡрка и здрављѡ, ко е жив свѡ је дѡбро, свѡ је дѡбро. Стѡку држѡли, стѡку, нѡјвишѡ о стѡкѡ, пѡ онѹ вѹну ѡпрѡди, пѡ ткѡло се, рѡзбѡи, пѡ тѡки, све вуњѡнѡ. Плетѡнѡ. Ёто такѡ. Прѡдѡи, мрчи, купѹј, мѹчи се. А, мѹчило се.

Дѡђѹ Тѡлијѡни. Пѡ е бѡла пѡснага. На Тѡлијѡне удѡр, свѡ се скѹпили зѡно, пѡ е пѡсиѡ дѡшла пѡснага. Пѡснага дѡшла Тѡлијѡнѡма и Нѡмцијѡма. Млѡги су тамѡ погѡнѹли. Пѡслѡ пѡртије — онѡ четѡник, онѡ партизан. Брѡт з брѡтом рѡти. Мѹка, мѹка, мѹка. Бѡло у Подгѡрицу нѡпѡд на Тѡлијѡне, пѡ се рѡни ѹ ногу. Пѡ ис Подгѡрице дѡђи у Берѡне. А дѡктор рѡкѡ им, бѡло е тамѡ Вѹкота Дѡдѡвић дѡктор, рѡкѡ: „Јѡ не ѡдговѡрам за бѡлѡницу, кѹт ко мѡже ѡдит, кѹт ко, нек ѡдѡ и нека чѡкѡ шта га нѡђѡ“. Брѡт ми дѡгни се, пѡ преко тијѡ планѡнѡ, те у Цѡцѹне, те тамѡ, ѡе ни је кѹћа, дѡђи. Мѡјка ни тѹ бѡла и ѡтац. Нѡђи пѹшку, брѡта ми, прѡво изѡ кѹћѡ у нѡкѡву бѹкѡву. Онѹ пѹшку скѡни. На врѡта ... К Андријѡвици. Стрѡјѡљѡн је. Није ни прѡнѡшен у стѡрѡ грѡбљѡ, нѡ е рѡзбѡчен.

Овѡ ми је брѡт дѡбро. Смѡ сѡна. А, мѹка, мѹка жѡвѡ, мѹка.

То е бѡло нѡпѡд на Тѡлијѡне. Тѡлијѡнѡма дѡђи пѡснага. Онѡ кѹт ко, у Јѡлѡвицу гѡре. Вѡли ми мѹж: „Сзми дѡјѡте на лѡђѡ“, а ѡвѡјка овѡ нѡјмлађѡ нѡ бљѡше настѡјѡла, „и ѡвѡјку за рѹку и ѡј ка кѹћи“. Кѡга не нѡђѹ Тѡлијѡни, не нѡђѹ у кѹћу, запѡљѹјѹ кѹћу. Те Гѡјѡ Бѡјѡвић, покѡјни, тѹ, ѹмро е, и јѡна жѡна, Перуниѡ Рѡдулова, крѡни мѡ из Јѡлѡвице, ѡјд, ѡјд, ѡјд, ѡјд, јѡ нѡсим на лѡђѡ дѡјѡте, ѡвѡјку за рѹку. Кѡ смо бѡли кѡ вѡроши — што е нѡ гѡру лѡста, Тѡлијѡн до Тѡлијѡна, шљѡм до шљѡмена, Нѡмци, Тѡлијѡни, пѡтѡ Бѡга. Кад бѡсмо повр грѡбљѡ, тамѡ повр грѡ-

бља старога к Андријевици, ја познадо брата. Четворицу носе на тезге, и по главѣ му кламара. Познадо га ја. Вељо овој жени: „А узми ми дијете, узми ми дијете с леђа, падо ево са, па разби му главу од улицу. Ено ми Милуна носе, брата ми“. Ова чоек: „Да га мене“. „Неј“, реко, „богами, неј богами. Одили смо ис Колаши-на дан“, далеко е планина наша, „нијеси није рѣка“, а ђевѣр ми је био прстенски, „да ми дијете, да те измијеним. А ова жена е викала, но ја боље могу“, реко, „нећу“. Узе ми га она, одма. Скиде ми га с леђа. Ја ђевѣрку за рѣку, овако, држим — ајд, ајд, ајд, ајде, дођо ође кот куће, отклѣпи кућу, мајка ми дођи: „Стамена, нама су Милуна јуче Талијани тако и тако, нашли пушку Милутинову, брата му, и поћерали к Андријевици“. Па е био један Масловарић, преводио е рјечи талијанске и наше, Милета Масловарић, он је умро. Ја јо не прича ништа. „Не знам“, реко, „ништа“. Ојде она. Доље јој он рѣка: „Ај ти ка кући, стријѣтали су јученан четворицу, он је четврти, ај ти ка кући.“ Она дођи кот куће, тамо — питао ју стриц, ђевѣр мајке ми: „Шта би, Радосава?“ Она се шлогирала, анђели с вама, шлогирала, три године на постѣљу лежала е, па умрла. Е тако. А, више главѣ е било, четворица, овако су укопани, па више главѣ дашчица — име и презиме. Ја ка сам гој одила сврнула би те се исплачи. Посиен, педесѣ гођина йма отаман. Ето тако. Не, не, они, би наређење, она, који су у партизани погинули, па не може да се пренесе, да му се сресто свако дане, и да се пренесе сандук. Мене дођоше с колима, те ја ојдо у гробље. Навр педесѣ гођина — узглавнице не, ничега не, туђа гроба не дирѣ. Не знам, не зна. Ето тако. Е, то оста тако.

Кућа е нама претекла. Затѣ е претекла, да ти кажем. Гонили отуд, от Поли-мља, от Плава, па све у кућу нашу тура, па стоку и ђѣцу ка Кому, па е пуна кућа остала свега. Турци удари, те шћели ју запали, баба јена била, стрина мога мѣжа, ту, она: „Немоће ми кућу запали“. „Нећемо, валѣ, кад је овако пуна“. — „Богами је то све сиротиња ту турала“, „Ако, ако“, потовари па ћѣра до Гусиња. Кат пале се куће, пале се куће, о, Госпде! Ја, вели ми свѣкрва: „Ајде, јаде, ајде, мрче, макни се ж ђѣцом у поток, видиш шта се ради“. „Нећу“, реко, „нећу. Одила сам свѣј и блѣжала и мрчила, не могу више. Нек бију, нек шта гој отѣ чинѣ. Не могу“. Ка теке пукоше јено десетина на врата. Отуд преко села пуше куће, а ја дофати колливку, ову ђевѣрку најмлађу, и ова двоѣ, па онође, па ођу онамо у поток. А они, брже-боље, ту се обретоше. „А, мрш овамо, крмачо! Мрш овамо, бра, куд ој?“ „А што ви ођу“ — реко. „Не трѣбам ви ништа. Ођу д идѣм, да ву ђѣцу увиѣм у поток. Видите л шта се ради, све куће се поспаљиваше“. „Врн се бра“. „Нећу“, реко. Прескочише, онамо био плѣт. Мене за рѣку. „Врн се, врн се“. Те ја опѣн, врати се, те у собу. Оно како били сламу избачивали ис сламљачѣ, па по поду седѣ, а оно постѣље закопали. „Кажуј занос, кажуј пушке, ђѣ ти је чоек?“ Реко: „Нема га, стријѣлан је, партизани су га стријѣтали“. Така е рѣта била, мѣжа. „Нема ништа, пушакѣ немамо, немамо ништа. Немам.“ А свѣкрва ми, стрина мога мѣжа, био ни је — кућа наша горе, па е запальена — па е био трап, па у она трап све збачи — шта е ту постѣље било, шта е ту робѣ, све бачи, па поравња озгор онога гаршита — ништа нема да се позначѣ. А свѣкрва ми све: „Мрче, јаде“. „Немо ми“, реко, „попрѣчиѣ очи ништа“. Ја јој докажуем. „Немамо ни занѣса, ни пушакѣ, ни љуђи, никѣга. Убите, закољите, шта ви подносѣ образу радиѣте. И шта ођете, шта ме му-

чиће. “Један виће с тавана озгор: „Одмак се“, вели, „от крмача“. Мисим: „Вичи шта гoј ој, што си најради. Ка ме нећете запали, па ...“. Турци, Турци. Не знам да л су из Гусиња, да л от Плава, да л од Бѣранѣ. Ето тако, ојдоше. Опѣ ја, вѣло, нећу да блѣжим. Кад вићо от Полймља жене блѣжу тамо. Ја узѣ колијевку на рамо, дијете, ђевојку, па на крај села тамо, у јену пећину, у јену пећину. Ту наћосмо Огњена покoјнога мајку, он блѣше у колијевку. Тo ни је кошија, па е мрчио, себе скрѣо, дијете и жену. Ђ, коначимо. Ујутру, ждрака е, пуца пушка, јена војска отуд о Зелетина, друга, тако, Бoга пита. Ја ђецу ову моју увијем, увијем, на крај, погорека малко, погоре од њи, а ова мајка Огњенова, Огњена у колијевку она са свѣкрвoм и са свѣкром подоље и пет крава и намник, а ја овако, како седим, овако ... „Муч ту, да не Турци не убију. Немoте што зборит, муч, муч“. Оне не зборѣ ништа. Кад ја овако седим. Све трњи, лиѣске, трњи, жбунови у потоке, поток је тако, а ми смо у поток. Кад ја овако, ојдоше ми очи — десетина, бауљају на кољена, чакшираша онѣја, онѣ Турци, чакшираши онѣ с ћулафима, пушке на рамо. Кукү мене, кукү мене, па овој кошинки овако, није она жива, овако. Дотрча она: „Шта е?“ Лати колијевку на рамо, дијете, није имала бес то дијете, а свѣкра остави и свѣкрву па у з гору, утече. Ја дијете узѣ, а ова ми ђевојка најстарија: „А, мајко, јаде, ол да не оставиш да не Турци кољу, јаде?“ „Е не, вала“. Па онo дијете потурѣ, сина, па сѣди. Доље, онѣ пет крава узѣше, зајмише ка Зелетину, намника ... „Шта ој ту, ти, крмачо, шта ој ту?“ „Па?, реко, „видиш ли шта оћу, јадан, немo тако, видиш ли, пуца пушка на сваки крај, палѣ се куће, ратно стање, па ову ђецу увила оће без ни-какѣ штѣтѣ, ничијѣ, мужа немам, стријељан је“. „Лажеш, нo си га пратила да не бије. Ђут, крмачо!“ „Вичи“, реко, „што си најради вичи, што ти подносѣ образу вичи. Ја ти овако кажум.“ Један вели: „Пушти крмачѣ“, вели, „немa ништа, пушти“. Ојдоше, те кот старoга доље и код ове свѣкрве и свѣкра ове кошинке. Двије вреће пуне — све плѣтѣ онѣ од вунѣ, свега, онo рашчишћаше, па шињер на њѣга војнички. Пређе, кад је била капитулација па е рoба била војничка — кут ко, што е накав викаo, кут ко, мили моји, кут ко. Капитулирала Југославија, па неко мајге, а неко рoбу, а пушке ко е мога, све — блѣш, кут ко. Па су тo карабойсали, овамо, фарбали у мркү рoбу, у мркү боју, да га не би узимали војсци, ону рoбу. И на њѣга кабаница војничка, окарабойсана. Кажѣ: „Свукүј ту, свукүј ту кабаницу, свукүј ту, свукүј ту, крмче“. А он овако чини, старец: „Оћу, оћу — оћу, оћу, како не, крмек си и крмача си и оца ти твога, и ја да могу и да имам шта ти, убио би те сад, нo немам. Немам, оца ти жебѣм, немам. Понесе ми, поведе пет крава и рoбу оволикү, нo ој ми капoт још да скинѣш, срѣм те било, оца ти жебѣм, мајку ти жебѣм“. Свашта, да извинѣте, свашта му рѣче. И тако ми Бoга га не шће убит. „Свукүј, свукүј — свукүј, свукүј.“ „Оћу, оћу.“ Свуче, бачи му. Он узѣ, те на вр онѣ рoбѣ ју турѣ, па пушку, пушка, подрамѣше се, па к Зелетину ојдоше. Ми отуд овамо, доћосмо оће — то е кућа њина ту била, наша ту. Велѣ ми свѣкрве: „Шта би, јаде?“ „Зло мое“, реко, „замало, спасише не краве, не убише не, доћо.“ Ето тако.

Та стрѣц ми имao јенoга сина, то е она што су четвoрица побјени због ... не знам ни ко е биo, па oдо ја. Велѣ, е погинүo Јован Гавров, брат ми о стрица, није имao ни сестрѣ, ни брата. Те ја oтгљѣ те у Цецуне, у род. Свү кућу покрѣо црнимѣм платном. А отац ми униo камѣн у прочѣље, па на она камѣн наслониo главу ова-

кѡ. „А“, реко, „штâ е тѡ, јадо.“ „Овѡ е“, кажѣ, „мљесто Јовановѣ главѣ камѣн“. Тѹ, млого јада се чинѣло, одило се от кућѣ до кућѣ, тројица су тѹ били, близу, куће њине, што су стриѣљани, а један је у Кѹти горе бѣо. Млого јада. Умро ми је и стриц тâ и стрѣна, а њемѹ су начинѣли спѡменик ње му е куће била, ѣмâ један бѡр, пâ тѹ му е спѡменик. А, мѹка свâкâ, свâкâ мѹка. Ојдоше Величко и Милан, то е бѣо командант тâ, мајѡр ненѡ, стâрѣ, и овâ ми кошија тѹ, ѡни ојдоше за Врмѡшу. Мѹж ми ѡста. „Шта велиш, Стâмена, ођу ли ја ѡдит?“ „Шта гѡј ѡј“, реко. „Нѣ љу ти рѣј сѣди, нѣ љу ти рѣј иди. Видѣш шта се радѣ, да не рѣкнѣш сѹтра, нѣ даде ми тѣ, шта гѡј ѡј“. Он ѡде тамо накрај сѣла, дубрава ни јена, да дрва уготѡви, а једен, партизан, нѣмâ му ни кућѣ ни кућѣшта, штâ њеш, два брата по једен тамо — једен тамо — такâ е рата бѣла. Писмѡ му пратѣсмо, тамо у дубраву по јениѣм чоѣком, да се јавѣ сѹтра у команду у Андријевицу. Он дође, рано. Реко: „Што рано дође такѡ?“ Вели: „Донесе ми Обрад позив да сѹтра идѣм у команду у Андријевицу да плаћам шта е чинѣо Милан и Величко, а ја ниѣсам ништа. „Кâ лѹк“, реко, „ѣо — кâ лѹк мирисâо“ — старâ рѣјеч. „Бѣо си са ш њѣма, тѣ нѣ мож рѣј ни јесам ни ниѣсам. Бѣ шта ко шѣнѣ“. Рѣче: „Јâ знам.“ „А штâ?“ „Јâ ѡјдо право за Врмѡшу.“ Пâ су ни тамо бѣла врата, старâ кућа, а он ниж њѣву, пâ тудије, пâ тамо, пâ преко граничѣ код овѣјâ двоичѣ што е са ш њѣма бѣо у четниѣке. Тѡ бѣ како бѣ. Сѣдѣмо, нѣмâ нѡђи, нѣмâ дана бес коферѣнције. Кућѣ нѣмâ у сѣло да е претѣкла бес кућа наша. Кат пѹче мајка овогâ Милана. Кажѣ: „А ѡста кућа на висѣни, мѡја и вâша.“ „А штâ ти је“, реко, „тâ рѣјеч?“ „Дошли су“, кажѣ, „у Превѣје. Ёто и на коња Милан и Величко и Тѡмица“, Тѡмица е мѡј мѹж, „пâ ти је рѣкâ Тѡмица да идѣш ујѹтру код њѣ горе, и ми ѣмо“. „Слушâ“, реко, „тѣ, овâкѡ му рѣкни: Тѣца да пролетѣ подно облакâ, партизани знадѹ. Јâ од овѣ ѣцѣ се не одвâјам. Мрѣм, живѣм како ми је Бѡг рѣкâ“. „Тѣ си се“, кажѣ, „обрѣла четничкâ, овѣ партизанскâ“. „Нѣ сам тамо, нѣ тамо јâ, без мајка овѣ ѣцѣ и овѣјâ старчѣва да и послушâм што мѡгу.“ Нѣ ѣдо јâ, јѡк. Кад ујутру ѡни одѣли, овâ горе виђели и ѡни отишли преко сѣла, пâ тамо више Андријевицѣ, што знам јâ кот кога, кат кѹкâ јена преко сѣла, Величкова снаâ. „Бѡгами“, реко, „што е нака вѣкала кѹкâ се, бабо, по сѣлу“. Бѡгами, кѹкâ јена жѣна ѡгуд. „Јâ мнѣм су и стриѣљали, уфâтили и стриѣљали“. „Нѣ, нѣ“, вели. Дође. „Штâ е, јаде?“ Кажѣ: „Уфâтили Величка, Милана и Тѡмицу, уфâтили. ѡни тамо бѣли, пâ код некѡга котâра, наложили мало ѡгња. Вѡјска: „Стѡј, мајѡре!“ Овâ, мѹж мѡј упâлио једаман да гађѣ. ѡни: „Сѣд, немѡ, овѡ су наши сѣнови, нѣне ѡни нас, сѣд“. „Потѹр оруѣе, рѹке увѣс“. Са ш њѣма у Андријевицу, у зâтвор. Свѣкрва ми, стрѣна мѡга мѹжа, сѹтра и за Беране, ѡна отѣшла у Беране, пâ, сестрѣ јѡј близу кућа зâтѡра, виђѣла ка су и врнѹли сѹтридан у камѣн ѡтѡрени. „Бѡгами“, вели, „ѡпѣ и врнѹше за Андријевицу“. Он ѡпѣ дође ѹвечѣ. Вели овâ, мајка Миланова: „Оли дѣмо да видѣмо и?“ „Ођу“, реко. Тѣ јâ мало мѣса, нако шѣљѣже за талу ѹзѣла, те узѣ мало мѣса и накав вѣш у Талијанâ за пасѹљ. Умâше пакла, овâкѡ, дувâна и картиѣе и тѡ са ш њѣма на врата, ка стражâр, на пошту у Андријевицу. Тѹ ... затѡрени. То е бѣла тâ кућа, пошта у кућу. Тѹ. Вели онâ стражâр: „Штâ ѡћете?“ Вели овâ, мајка: „Пушти ме да и видѣм с ѡчѣма“. Кажѣ: „Нѣћу, јâ не смѣјем, јâ сам бѣо ѣе ѡни, пâ су ме пуштили и далѣ ми пушку. Да знадѹ да јâ вас пушâм к њѣма смљѣста би ме к њѣма“. Прѣтрѣсе онѡ свѣ, да нѣмâ оруѣа, да нѣмâ

штга. „На, уљесте, само с очима да и видите“. „А, откут си“, вели, „скорупа и лѣба понијела, откут ти је ова скоруп?“ „Нашла“, вели, „нѡ појѣдите, пѡ да ве сите убийу“. Тѡ тако би. Нѡјпослије, јѡ вѣло мѣжу, дадо му онѡ што сам понијела да мрчи: „Е, штѡ се“, реко, „јѡдо, нѣ убий, што сам себе нѣ убий онође, пѡ да знаш, да ти знаду ђеца сѹтра, ако претечѹ, ђе ти је грѡб“. Вели: „Видим јѡ што сам мрч радѡ, све, нѡ иди ти и онѡ дијете пѡзи и шта ти поднѡси образу ради. Јѡ више у кѹћу мѡју дој нећу. Понѣс дијете код Рѡдула Бѡјовића. Ку ти рѣкнѣ Рѡдуле склони дијете, да претечѣ. На три краја ми је остѡло“. А данас имѡ три унѹка, Бѡгу фѡла, пѡ сам једнога, нѡјстаријега, подѣйвила от петнѡс данѡ. И тѡ ћу ти исприча пѡсије. Изидѡсмо. Вѣло: „Јѡ ѡдо кѡ кѹћи“. Поглѣну, бљѣжанија, све бљѣжи. Товѡри се ђерају, ђеца се нѡсѣ, стѡка се ђѣра. А, штѡ ово! Тамѡ је у овѣ данове тѡ било, окѡ Никѡља данѡ, само е била копнина, смрзлина. А, штѡ овѡ, реко, кѹкалѡ! Велѣ, ѡтѣ Турци ѡпѣ от Плава да ударѣ, пѡ бљѣжи нѡрод тѡ ѡтуд. Јѡ ѡјд, ѡјд — ѡјд, ѡјд, ка би тамѡ иза кѹћѣ јенѡга Јѡнка, онога Спѡсоевића. И тек ѣто, чѹше се пѹшке кѡ спрѣма — бр, бр, бр, а јѡ, како ѡдѣм пѡ овакѡ стадо. Е, кѹкалѡ. Е би л ти камѣн ѹ дѡм? Е би, тако ми Бѡга! Овѡ и стријељаше. И тамѡ су и тамѡ стријељѡли. Онѡ Дѡдина спрѣма к Андријевици. Дѡђѡ, чѹ. „Шта би?“ „Ништа“, реко, „осташе у зѡтвор. Нѡ такѡ и такѡ, тако ми Бѡга су и стријељѡли“. Мѡло би, дође, кѹкѡ одѡну преко Цѣрѡвѡ мајка ми овога Милѡна и жѣна. „Бѡгами“, реко, „кѹкају — стријељѡни су. Бѡгами сам“, реко, „јѡ чѹла кѡ сам била уза Смѡлѣвице — машинка. Тамѡ су и стријељѡли, иза цркви“. Дѡђѡше ѡне, ѡјдѡше ѡне, гѡре кот кѹћѣ. Јѡ остѡдо ж ђѣцѡм. Колијевка крај мене, овѡ ђѣвојка што ми је от пет мљѣсѣца остѡла, крај мене, овѡ двѡе лежѣ. Дѡђѡше. „А шта би?, реко, „угѡшениче“, свѣкру, „шта би“, реко, „утрѣниче, шта би?, реко, „несрѣтѣице, шта ти би, штѡ е?“ „Немѡ ми тѡ вѣкат!“ „Стријељѡни су, а како ти“, реко, „немѡ вѣкат. Двѡ сина си имѡ. Јѣдан, кад је био, капитулација, на Скар, погинуѡ е, остѡ е нѣкопан. Овѡ у мрчнике. Овѡ дијете ко ђе ти подѣйвит?“ — реко. „Утрѣниче, ѡмрчениче, несрѣтѣице“. Броим ја, броим, броим, броим. „Немѡ ми то вѣка, мѡже мѣне пѹна кѹћа бит, пѹна, пѹна кѹћа мѣне мѡже бит“. „Дѡбро, дѡбро. А кѡ ђе ти га подѣйвит, јѡдо?“ „Бѡг“ — кажѣ — „и ти“. „Е Бѡга ми нећу, нѡ ћу јѡ ујутру у дружину, у дружину ћу јѡ ујутру, од јѡда, ѡ зла.“ Јѡ заспи. Он сѣди крај прслѡга шпѡрта, свѣкар ми. „А нијѣси лијѣгаѡ“ — реко — „несрѣтѣице?“ „Нећу“ — кажѣ — „нѡ ћу да и предвѡрим нѡћас. Прѡвѡ е нѡј у рѡвове, пѡ ѡћу да и предвѡрим“. Овѡ што велѣ двѡриѡ и. Е, кѡ се ѹмрѣ пѡ се двѡри, велѣ. Ето такѡ, јѡдо. Млѡго сам јѡда, свѡкоѣга сам јѡда млѡго пропѡтила. И да ви овѡ рѣкнѣм — дѡсад овѡ штѡ е, нѣмѡ да рѣкнѹ пѡтамо се. Образ сам сачѹвѡла, а бојим се сѡд да нешто брѹкаво не урадим рѡду и дѡму. Обољѣла сам.

*

Зѡнос је, на пример, данас бљѣжиш нѣкут, сачѹвѡ Бѡже, пѡ ѹзмѣш ис кѹћѣ што е нѡјважнијѣ — тѡ е зѡнос.

*

У рѡту, кѡ е била капитулација Југослѡвијѣ, на Скар је погинуѡ. Тѣшко сам ѡ ѡйвила. Ево штѡ. Мѡ смо били одијељени. Свѣкар ми сѣ трипу жениѡ, пѡ му

е била трећа жена от Ђулафића ис Полимља, имала е ђевџку довџтку и он је све са ш њима, са женом и с том довџтком. Мене није уопштѣ погледивао. Имала, немала шта, било шта, не било, није водио рачуна. Е, оће да се блѣжи к Јелџвици. Он идѣ свѣ с овом женом и с њенијем мџжом и с њѣном ђѣџом, ова довџтка што е, а ја увѣзала се, брѣме нѣсим, а ђевџку у нарѣче, а ова ми ђевџка водѣ дијете. А, вељо, јадо, а јадо, како ме мџж оставѣ, јадо и онѣ дијете оставѣт? Овѣ ти је свѣтка твоѣ кућѣ, јадо, а идѣш са свѣјетом бијелијем. „Морам ја, не смѣјем од Марте, од женѣ“. „Добрѣ е“, реко, „добрѣ е“. Ојдоше они. Ајд, ајд — ајд, ајде. Горе, има јѣна планина, па се тѣ копали, има, није ка сад имало бравѣ, нѣ ко умри, уколѣи га тѣ. Нѣ, свако ме размѣнѣ. Ка мрче нѣј тамна, е шта ѣу, сирѣта, кѣ ѣу сад? А тамо, а овамо, па с пута се уви, прѣстри, па и полијѣга, ђевџку овако. Кад, вели: „Мене страѣ, па ми се свѣ чинѣ од онѣга грѣба народ идѣ“, па ђевџци, овѣ најстаријѣ — Милка, Милка. „Шта е, мама, јаде?“ „Ћути“, реко, „не вѣчи, ѣути“. „Страѣ мѣ, па ми се привѣћа народ од грѣбља“. Она, те заспи ѣпѣ. Онѣ, лѣтна нѣј кратка, самнѣ. Ја се ујутру мрчи дѣгни, те онѣ насложи прѣѣ, па конѣпец те се увѣжи, па им по мало лѣба дадни. А ђевџка ова: „Мајко, узми тѣ“, најстарија, „узми тѣ, ја могу, па кад запнѣм, трајѣи ѣу тѣ“. „Ћути“, реко, „има ево лѣба у обравницу“. Ајд, ајд — ѣ планину горе ојдѣсмо. Најо свѣкра горе и женѣ му. Ни макар „јѣси могла“, ни ништа. Тѣ би, мѣ, неколико, па ѣпѣ натраг. Нареѣење да се врѣе ка кућѣи свѣ, те ѣпѣ натраг. Млѣго јада, млѣго јада.

Ја не знам у почѣтку рѣта, у почѣтку (sic), онѣ су најпрѣви стрѣјѣљани. Најпреѣе су они у рѣвоѣе отѣшли. Ето тако. Па помѣси имала сам лѣба. Нијесѣ ми ѣѣца бѣла беж лѣба. Нѣ свѣ продаѣи прѣе. Преко граниѣѣ иди тамо, у арбанашки катѣн. Тѣ имаше жѣта, амбарѣ, а моја рѣба лијѣпа, па донѣси — тѣ мѣ спашѣвало. Ето тако.

*

Да ти кажѣм, јѣпѣ сам врѣједна бѣла, снажна, па сам радѣла. По петнаѣсторо зѣвнѣло би на зарѣде, колика ни је ѣива, те опраши, па нагрѣни, па огули, свѣ з длачѣновѣ мойѣ. Ова мѣ ђевџка најстарија помагѣла добрѣ. По десѣт оваѣѣ, по двѣје краѣе, па издѣгни ѣ планину горе. Држѣла сам, набавѣ конѣ, јадан, нѣ оће конѣ да се ... оће снагу, па магѣре, магѣре би узѣла, те пѣ-шѣс гѣдинѣ, магѣре, те догна дрѣва. На магѣре натовѣри и нѣси дрѣва свѣ, платѣи, па ми угѣгови, па свѣ на лѣѣа. Овѣ е лѣто данас, по пѣт путѣ би ја дѣнијѣла, јѣна дубрава ни је тамо накрај сѣла. А данас не могу на врата се помѣли. Ето тако.

*

Код Вѣчка да ти кажѣм. Имаѣ е Вѣчко жѣну што такѣ женѣ младѣ имало није. Она е о Дѣдовѣћа бѣла, покѣјнога Бѣгдѣна тѣтка, Радѣнова сѣстра, покѣјнога Радѣна Дѣдовѣћа. Мѣ смо кѣмовѣ, старѣ кѣмсто. Он дошѣ код оѣа ми: „Да ми даш Стамѣну код нас, ја ѣу јѣј плаѣат ка остѣлѣј, али мѣсим да јѣј нѣѣе рѣваѣ бит.“ Петнаѣс гѣдинѣ, немѣла јѣнога брѣта, немѣла ниѣкога, ако сам се кад заплакала ил ако су ме кад окѣрали. Што е у кућѣу, кѣ да сам ја бѣла, Мѣка ми свѣ рѣкни: „Кад нијѣсам ја оће, па дође кѣшија да позѣјми ваган брѣшна, осѣљѣк сѣли, овѣ-онѣ, дадни, дадни, немѣ да рѣкнѣш: „Не смѣјем ја од Мѣкѣ“. Свѣ е лѣѣчки. Даде им Бѣг

ђецу, премашала. Он обòље, обòље жèна, обòље, бòна, бòна, бòна, нì би ђецу погледивàла, ни кùћу, ни нìшта. Такò јену гòдину дàнà, дàде Бòг òзлијечì се. Дòбро бì. Имàли трì, трòе ђеце мùшко и двìе ђевòјке. Вевòјка јо е умрла у рàту, пà другà настàла — жìвà јò е тà другà.

А. Сàбор је дàнас по планинà. Онà би ми рекла: „Стàмена, немò дàнас што да пìпнèш, веј сèбе спрèми, опèри, испèгла, сùтра на сàбор“. Било у Зелетìн, било ка Кòму, било ка Кршу мàлòме, било. Ето такò.

Пà, бòгами, имàла сàм окò десе гòдинà, дванàс. Ё, сèдам гòдинà ò по сàм била за мùжом и зàратило се. Ето такò, и погìнуо е.

Вољèла сàм и кà да ми је мòја кùћа. Пà му е сìn један умро, Рàдош мрчени, е кùкù, и Милàнка, шћèр јòј, е Рàдош, а Мило е жив и Лàка, Влàјко, Вàсилìје му е òме, пà га зовù Лàка и Влàјко, нò е Мило, бòгами, оболìо, сìn Вùчков, овà нàјстарì, у пèнзију е, у Прокùплè, не знам ђе блèше, бòгами. И овà, на мòре тàмо, овà другì. Òмајù сà двоìца и шћèр.

Јà сàм била врìедна, а бàстàна, и тò ме дàн дàнас ћèрà, а не мòгу вìше, не мòгу, нò сàм оболèла, остàрàла и не мòгу. Вољèла сàм, слùшà, да ми је свè чìсто, и дàнà—сàм такà, нò не мòгу, не мòгу. Орибàла би јà свè по нòни. Претрлà вèш, сùтра опèри, крàве помùзи, усìри, понèкед јà чùвàм, понèкед му òтец нєгов чùвà. А Вùчко и Мìка, пà тò нìје било, è, пà тò нìје било за мèне. Пà е Мило дòдио до ево двìе гòдине. Ево двìе гòдине, сìn му, нèmà га, оболìо, оболìо е.

Мàлì је бìо, мàлì је Рàдош бìо, али бìстер, е бìстер, е дòбер. Мàлì блèше, пà Мìка отìди нèкад у Андријевицу, отìди за Берàне, отìди у сèло, а òн све сà мнòм, òн свè сà мнòм, свè сà мнòм, пà јà пèри, а òн дођи пà ме пољуби, пà сèди крај мене. То е такò било, и бìстер, и бìстер, али бòлès такà га, òочи га бòлès такà, огријешìо е, али је имàо жèну дòбру. А, држàла га жèна дòбро. Нìје имàла ђеце сà ш òìме.

Били ò Пèћ, ò Пèћ, пà òтуд ка били на Чàкор, пà ка су били преко Чàкора, овàмо, на Чàкор пà овàмо, ка су прòшли, урви се àутобус, те настàрали, али претекòше жìви. Претекòше, бòгами, Бòгу фàла. Àутобус пун пунцит, и стварì пропàло и, поплàчкàно и, побивèно и, мртво и, млòго јàда, млòго јàда, млòго јàда. Ал òни, да е Бòг, претекòше, нò нè претече пòсије Рàдош, нò га нàђе јàд.

Бòгами не мòгу ти тò рèј. Признаем сèбе. Слùшà, кат признаеш своју грèшку и прèд Богом си прав и пред лùђиима. Јà нијесам такò купила сир да ми сèди, кà нèна мàјка. Прèђе сè сирìло, закòљи брàв, пà онò сирìште опèри фìно, пà га осуши, пà га прекò лèта турà, и посòли да се не иштèти, пà с тòм мàјòм се сирìло, а сàд је овò вьештàчкò. Јà сàм мàом била кот кùће, а ђевòјка ми је ова старìјà нà планину бивàла доклè сè ùдàла, и онà е купила. Слùшà да ти овò рèкнèm, да ми нìје нè било, дàвно би јà била низ Бродàрèво нанìже. Знаш штà е Бродàрèво? Бродàрèво — к Берàнàма вòда — трì рìјеке, пà се састàвè, пà Лìм. Дàвно би јà била низ Бродàрèво. Мòгу рèј за овù мàлу — блàго томè дòму ђе òна òјдè. Ето такò. А òна ме зòвни: „Ајде, мàјко, да дорùчкуеш“. Крàве помùзи, усìри, смируј. Млòго ми је тà ђевòјка јàда вìђела. Òмà двìе шћèри, у Србију су ùдàте. Ево двìе гòдине, Бòгу фàла, ùдàле су се òбедвìе. Србијàнци, Србијàнци.

Ја ћу прича отец како е на Бадњи дан, како се онџ зоваше, уочи Божиха, бадњаке донеси, донеси бадњаке, па искрати, искрати, па турџ крај врата на излаз. Кџ дођџ, узме ћепаницу, па оволикџ мушкија глава, оволикџ женскија, оволикџ ово, оволикџ онџ. Ту су били, нијесу били шпортови нџ јади и упрети, упрет смо звали, кућа, црепуља, па се тура лџб у црепуљу. А отац ми увечџ, увечџ ми отац узми сламџ (И Бџг ти даџ, и Бџг ти даџ, ако се за ками дофатила, јеси чула. Такџ ти се не узимљу између себе. Тџ е јено брасто. Ђ, на пример, кад останџ удовица, па ћецџ немџ. Увакет пређе, узимали су, а иначе друкше нџ), па узми ми отац сламџ, па пред нама, па „слама, слама, слама, слама, слама, слама, слама, слама, слама, те овакџ по поду, а ми све пију, пију, пију, пију, па за њџма, за њџме, дџветоро нџ било. Ђ, па турџ бадњаку ракијџ, чашу успџ, лџб и поред огња на онџ бадњак турџ. Е, полажџе. Полазили су се пређе. На пример, дође полазник: „Добро јутро“. „Добро јутро“. „Срџтењ Бџжић“. Ијемо, пијемо, части се, даруе се и још онџ ћепанице у огањ тарака. Ето такџ. Ја сам носџла бадњаке с онџјем, са сином. Тамо ни је бџла јена дубрава, у Сибињаке, па ју е продаџ син, па тџ близу. Ајте д-џјдџмо, ај Лака, д-џјдџмо, да посијечџмо бадњаке, па ћемо и узаслџнит, па јутру само џјдџм ја зорџм и донџсџм и. Он отџди са мнџм, па ја јутру отџди зорџм бијелџм, нџ, нџ увечџ, увечџ бадњаке, па узаслџни. Кад милиција идџ тудџе. „Добро јутро“. „Ада добра ти срџћа, џћете л сврати?“ „Не“, вели, „нџ ме интересује нешто да те питамо“. „Па“, реко, „ако знаднџм, ја ћу ви каза, ако бџднџ за причу“, реко. „Како“, вели, „овџ — та кућа немџ бадњака, онџ немџ, није не виђосмо бадњаке бес прет кућу ващу?“ Е шта ћу да реќнџм сад? Реко: „Знаш шта е. Ја сам остџла удовица рано, па онџ ћџтап пређашњи, будалаштџне, џћу, онџ, да ћецџ испунџм вољу, па сам“, реко, „донџјела“. „Па што нијесу ова кућа ал онџ?“ „Тџ су њџне ствари. Ја не знам, бџгами, тџ су њџне ствари“. Ја сам и у цркву одџла. Отџди, па прекади, отџди од вољџ. Пуно би ме питали: „Како идџш у цркву?“ „Ја бџгами џјдџм. Не чинџм ни комџе ништа, злџ никакџ. џјдџм, прекрстџм се, пољубџм онџ свеце, намијенџм свиђџу и роду и дому, те запалим. На светџга Арџнђела ако имам динара, потурџрим, Бџже помџзи и свеци Бџжи, тџ ми је стрџц такџ радио. Па стрџц ми јенџга е сџна имџо, јенџга е сџна имџо, па онџ су, онџ су нешто згрџешџли, још троџца и он четвртџи. Нијесу се мџгли спџси, стрџељџни су. Талијџни, а наши и предали. Под Бар су бџли, испод Бара дошли, па, џн вољџо да идџ у цркву, вољџо је да идџ у цркве и да се мџли Бџгу. А, вџљо Чаму, Кџкаш смо га звали, „а Чамо Кџкашу, мџлиш се, јадо. Јовџна ти немџ, кућа ти је порушена, угашена, јадо“. Вели: „Стџмена, с мџлого друшта, нијесам сам, нећу да полудџм, џћу да се бранџм што мџгу, да се бранџм што мџгу. Ђја, и готџво, и готџво, да се бранџм што мџгу.“ Кад је био у војни стан, па се рџнио у ногу и тџ га бољџло. И о тџга е умро. Није имџо ивалидџ ни нићџга, пошто му е син стрџељџн. Ђ, валџ, кад је Драгџша Вучџлић на Андријевџцу, тџ ми је биџо рџђак, умро е. „Валџ, Драгџша, доведџ ми пџпа да ми читџ, доведџ ми Жџрка“. А Жџрко му е, томџ погу имџе било. Те џн доведџ. Ту се обрџети још двоџца, и сџла дошли да поседе. И познџ Гџвра. Вели, ова доша, пџп кажџ: „Јеси што џџо?“ „Не, ништа, нџ џћу, џћу да ме причџстиш“. Те га причџсти. И читџо му тџ, читџо, читџо. И крџни да идџ. Па овакџ, јена главџца е и тџ е бџр, тџ е спџменџк ово-

гā ми брāта о стрица и стрица ми, стрине згрѡбница. „Е, поглєни“, вели, „єно га сā поп“, вели, „поднѡ бѡра, пā онѡ трипут зйни, дѡшу дāдни. Ето тākѡ.

Нијєсу вољєли цркву, нијєсу вољєли крс. Вели, кaжє: „Поглєдā Гāvра, дѡведе попа, нє би ѹмро да му не чита, и крс пољуби и ѹмриє ѡдмā“. А ѡн викаше, јāдо ... Начињєли му, ѡн је бйо комуниста, партизан, куд је кѡ вољио, начиниѡ му згрѡбницу и спѡменик и петокрāку, петокрāку на спѡменик. А стриц ми, а стриц ми одио у Свєтє Дечани, у цркву, пā видиѡ тāмо Нєгошев грѡб, како је заграда от каме-на и крс тѹрен, пā е овāмо дошā те платиѡ, пā сѹи зйд, опѹчило сє, пā начиниѡ стєпенице овākѡ, пā наниже, пā крс. А вєљѡ: „Кикашу, а штѡ, јāдо, а штѡ Јовāна, засрамљѹеш га?“ „А штѡ га засрамљѹєм, Стāмена?“ „Кāко — реко — штѡ? Кāко — реко, штѡ, јāдан? Крс на ѹлаз, на вратницу, а на спѡменик петокрāка“. „Кад — да, попāм-ти ти, Стāмена, кад бйло да бйло, да ће двā дāна, крш ће завлāдат“. „Е нєћє“, реко, „бѡгами. Нй се у цркву идє, нй, Бѡже помѡзи“, реко, „никуд“. „Ма ѡће, јā ти кaжєм“. Пā се чєсто размйслим: „Е, мѡј Кйкашу, викаѡ си — кад-дā крш ће завлāдат“. Ёво крс дѡђе. Пā колико кѡ знā. Сāмо овѡ ћу ти рєј, кā добрѡме чоєку, младѡме и пāметнѡме, слѹшā, сāмо дāј Бѡже Гѡсподе, да се прекрстим, јā сам се вāзда крстила, Бѡже помѡзи, сāмо дāј Бѡже мйра и слѡгє и ко е жйв те е претєкā да е срєтењ, и да е мйр. „Уви се“ вели, „тй. Оћу јā на столйцу, а тй се увиј“. Ето тākѡ.

*

Кот Крша мālѡга, онāмо, више Бѡжићā, отиди. Е, па фйно, пā загрли се, пā йгра. Пā бљєше у Зелетин гѡре, на Илиндāн, на Петрѡв-дāн, пā дѡђи Полймљāни, кā ѡни, дѡђи ѡгуд и ѡгуд. А јā сам вољєла узєт, рєкла сам сєбе: „Нєћу узєт, ка нєкє што су узєле невалāла чоєка, мѡмка. Удā се нєћу и нєћу, и гѡтѡво. Иако ми је и срамѡта, мѡ је мѹж млѡго лијєп бйо. Пā бљєше, јєден, на Андријєвицу кот црквє, пā се покѹпи, Винйћāни, пā же нѡ спѡменик сād онѡћє е бйло Винйцкѡ кѡло, пā свє обѹчєни, црногѡрска одиєла, ѡвѡјке долāктице, кāпе, а мѡмци, кā Винйћāни, а јā ж ѡвѡјкāма, отиди пā код њи, у кѡло. Пā се прєђе, да ти кaжєм, йграјѹ двојца, йграш тй, на примљєр, ж ѡвѡјкѡм, мѡже да измиєни онѹ ѡвѡјку којā ѡће. А јā свє же ми се мѡмек допāни, лијєп, јā отиди, пā измиєни онѹ ѡвѡјку, пā јā, а лѹбљāјѹ се, тāмā се све лѹбљāше, а сā нєє, прѹж рѹку, ал не прѹж. Е јā. Ето тākѡ.

*

Бљєше јєдан Влāдо, Морāчанин, Морāчанин, цāндāр, запāзила сам јā цāндāре. Амā тѡ бљєше старй чѡек. Е ѹзє ѡвѡјку ис Кѹти, Бѡжа Сāвовићā сєстру, оногā Бѡжа што погйбе, Даница јѡ е име, не знāм да л је жйва. Е ѹзє ѡвѡјку, е кāку ѡвѡјку, пā лєпотє јѡј у ова крај нйје имāло, пā отиди, отиди у Зелетин на Илин-дāн, пā тѹ се скѹпй бѡжā сйла, Полймљāни, Улѡћāни, пā јѡј плєвајѹ: „Ој, ѡвѡјко рѡзє блѹзє / што старѡга ѡдā ѹзє“ / Што не виђе мѡмек нйје, / испāле ти ѡбєдвйє. / Тѹ пачāру из Морāчє / да ти, дѡшо, срце плāчє? Е Бѡже, дрѹгє плєсмє нємāјѹ бес тѹ. А јā помйси — како смйјѹ? Тѡ е бйо млѡго пргāв ... Не бй те заштйтиѡ за овѡ чоєка.

*

Која није умљела дѣкице да ткѣ, није ваљала, а са се то не трага. Јена, ту е и сѣла нашѣга, она е јединица у мајкѣ, покојнога Ђорђија Бојовића, она е о Туровића ис Коњѹа, јединица. Па Мика, ђе да ткѣ дѣкице, тѣ отишла и пониѣла, па мѣне научи ђе им је кућа, више црквѣ, право Туровићима, и ја ојдо. Бљѣше ђевѡјка добра, Стѣвка јо е било име. Она узѣ овога Бојовића, онамо е, преко водѣ. Ка дође Мика, дође Ђорђије. „Е“, велї, „куме Ђорђије“, онї су се кумали, „куме Ђорђије, да ѹзмѣш Стѣвку Туровић. Е која е то работница, е каке ми је дѣкице изаткала, е каке!“ Па донесе онѣ дѣкице, јена љепѡта. Шта бива? Нѣма друго, подно ѡблака ѹтеј нѣмош, бес што ти је Бог сѹдио на рођени час, ка си се родио. Како је завршила да ти причам. Ова ју послуша, Ђорђије, и ѹзѣ Стѣвку. Ојде, ѡспросї ју, доведѡше ју. Блиѣда овако, а фиѡна, бїстра. Даде им Бог ђѣцу, три сїна, три-четри ђевѡјке. Она свѣ работа, по планини, на планину, па дрш стоку, па ради. Па им бљѣше јена мала, Станка јѡ е име, бљѣше, жива е. А он би свѣ се смијао, Ђорђије, отац јѡј. Мѣне свѣ: „Станка чува крмад“. А чѣљад би рѣкла: „Немо то викат, мѡже ти она најизбавнија бит“. „И за крмад је“, велї, „дѡбра. Требајѹ крмад за кланицу.“ Ё, то тако би кад ова Станка изучї, па се продови некако, продовила се те отишла у Америку, у Америку. Свакоѣ му е превѣла, три сїна, ђевѡјке. Он је одїо тамо и Стѣвка. Ё, шта бива, најсретњија би она, Станка му та ђевѡјка најмлађа. Кад, болесан Ђорђије, доша из Америкѣ, ту, бон, доктори долазѣ, и Стѣвка, одила са шњим у Америку. Кад, отишла ја да га видїм, радио ми је, вазда косїо, поштѣна е то кућа, поштѣни чѡек и порѡдица сва. Узѣла боцу ракије. Одо. Кад доктор дође Мићовић, и Ђука. Отишли, те га довели. Велѣ: „Шта те боли?“ „Болѣ ме“, кажѣ, „деведесѣ годїна, млого сам јада видїо“. А Стѣвка му велї, жѣна: „Мѣне не боли ништа, Ђорђије, само ме овѡ боли — тѣшко мѣне бес тѣбе, ако ти штѡ бїднѣ. Ја ти нећу у Америку ѡдит.“ „Ој, Стѣвка, ој, тамо су сїнови, тамо су шћѣри, тамо су свї ево неколко годїна, како нѣ, ту куће начињѣли, покрили цїглѡм, урѣдили, у кућу свѣга. Ё, ојдоше. Ту сећасмо. Ђорђије, нѣ прѡђе мљѣсѣц дана, ѹмрије. Велѣ: „ймрла Стѣвка Ђорђијева“. „А шта јѡј бї — реко — забога?“ А бљѣше добро, овако. „Шта јѡј бї, кої јади?“ „А замакла се“, кажѣ. „Како замакла, јадо?“ „Јѣс, богами“. Бїо ту најсредњи, Брано, Брано му име, а жѣна му е ис Кѹти родом. Снаа јѡј: „А мама, а мама, а мама!“ Нѣма мамѣ. А они ймајѹ штаљу, начинїо доље на њиву, а горе кућа му е, па сидѹ у штаљу, тек онако да погледајѹ, кад онамо, она висї, прекрївила главу. То е така жѣна бїла. Ево нека ти рѣкнѣ ђевѡјка, ка Стѣвка Ђорђијева, па пуно сам чула жѣна: Памѣтиа Стѣвка Ђорђијева.

Причам за овога најстаријега овѣ Стѣвке што сѣ замакла, сїн, троїца су, свї троїца су у Америку, и порѡдица им, и сестрѣ им, и свѣ. Па ја нијесам одїла на жалбу. Обољѣла сам, има седам-ѡсам годїна и више не идѣм на жалбе. Па, рѣче, вїкао најстари сїн Стѣвчин: „Мајко, за свѣ ти фала, а за овѡ ти, мајко, не фала, што си урадила. Добро си не засрамїла, добро си не засрамїла, мајко.“ Ево двије-три годїне нијесам ко шћерѣ одїла. Ка сам одїла прѣђе — фино, фино. Баш је јѣден от сестрѣ, овога ми зѣта, па су онамо у Сѹћеску, баш му е Светозар име, он је

шумар, један Милоња, један Милован, он је у Београд, умро е. Фино, фино свѣ. Нема, нема шта“. А да умрју да се пошале. Па, да ви причам.

*

Идем ја јенѡга дана. На Андријевицу била. Кад идѣ Лѣка. Чѣговић онѡ блѣше Лѣка? Губеринић, Томов брат. Напио се мѡртус. Ада мѡртус пљан. „А Стамена“, насрѣ пљаци, на улаз, насрѣ пљаци овође, „Стамена, да се пољубимо.“ „Како нѣ“, реко, „ођу ја, бѡгами“, реко, „с добријем чоѣком, како нѣ. Нијесам ја прѡста да те псуем сѧ и да ти разбијем главу кршима, нѡ да се пољубимо, нѡ како.“ Он лијепо ѡтуд, пољуби се сѧ мнѡм, ја сѧ ш њиме. Кад онѧмо ѣе е кућа Блађѡва била, ја не знам која е својта Блађу, ѣе онѧ Миѧјлова шѣер, блѣше ли, јенѡга старѡга узѣла, пѧ онѡђе е становѧла. „А Лѣка, не заборѧви, тѡ е Стамена наша, Лѣка“. Тако ми Бѡга ѡћаше да се шали, он попио добро, пѧ тек, у онѡ стаде. „Ништа, ништа“, реко, „јд здраво.“ Ја ус пљаци ѡдо. Лѣка! Ка посије ја иди тамо г ѣевојци, пѧ порет куће њинѣ право прођи, а он ме сѧмо овакѡ погледа, а ја смијем се: „Како си, Лѣка? Шта рѧдиш? Како су твоји?“ „Добро, свѣ добро.“

Сеочѧни прју. Кѧ Сеочѧни! Ђја, ѧко су, бѡгами! Мѡ е зѣт, сѧд му е син пристасѡ, пѧ не смије да пије, а пиѡ е, е Бѡже вѣлики помѡзи! Е, Бѡже, како е пиѡ! Али мирѧн. Ымѧ га пѧ попије, пѧ се помѧми, пѧ потуче порѡдицу. Ако попије, пѧ фино легнѣ, пѧ спѧвѧ, пѧ вечерѧ, пѧ шта ѡј. Ђ, свѧшта ѣмѧ, свѧшта. Овѧмо нема, ја да знам. Нѣ, па нѣ. Може овакѡ кријући да попије чѧшу, и онѣ, али нѣ, нѣ. Пређе се мѡгло нѧј, а сѧ нѣ, нѣ — нѣ, нѣ.

Фина е била свѣкрва, од Вучелѣћа, првобрѧгучѣда, Вѣда покѡјна, мѡме ѡцу, Стакина свѣкрва, пѧ сам свѣ ја, кот Стакѣ отиди, али фино она свѣ, онѡ блѣше, памѣтно, ни врѣђѧ кога, ни шалапи, ни причѧ, ни, бѡгами, бѡгами је ѡцки Стака прѡшла. Шта ѣеш? Ђ. Свакѧ удовица која ѡстанѣ бе старѣшинѣ тѣшко е искусурит до краја, да вељѧ, што се нѣшто не нађенѣ ѣме, пѧ било ѣстина — нѣ било. Валѧ ја нѣ.

Стамена Бојовић, рођ. око 1908.
у Цецуница; снимано 1996. год.

Грачаница

Ја се зовѣм Љубица, од рѡда Ивѧновић — тѡ ѣстом и сѣла, а дѡмом Дѣлетић. Седамдесѣт и три гѡдине и четвртѧ ја мѣсим. Јесам, бѡгами, ти пѡт одила јѣно три-четри гѡдине, нѡ послѣ нијесам тѡ понѧвљѧла, и сѧд макар тѧ слѡва, не знам, али јесам, одила сам, четри гѡдине сам одила — на Крушево. Шкѡла на Крушево, а ѡдовлѣн отидн тамо — ѣмѧ нека лѣћа — па увѣжи дрѡвѧ с ѡцом, те донѣси дрѡвѧ тѡ, пѧ ѡглѣн, пѧ ѡглѣн на Крушево, тѣ тобож учи. И ујак ми је био учѣтель — Ново Вукѧнић — мѡже бѣ да си га и ти чѡо. Те Ново Вукѧнић ме учи, ѣзби ме бѡгме, не знам ништа, те ме он избѣје, како ћу да знам. Дѡђи послѣ јѡпѣ. Те тѡ сам учѣла. Дѣветоро нѣ било. Сиромѧштина била, али учѣо не ѡтац. И одѣли смо свѧкоѣ помѧло у школу.

Лѣћа — дрѡва, гѡра, гѡра, шума.

Е, нѣ валā, нѣ е ти пѹт бїло мѹже бїи педесѣторо тѣ ђецѣ ѿтле да упѹтїмо — с Крша ѿдолѣ су одїла, пā долāзилā вође, пā мї сā ш нїма пā одїли свѹј преко сѣла тāмо, пā Крушево — ђе е горе Крушево до Мѹрина! Тѹ смо одїли и завршївалї четїри рāзрѣда. И потѹле — имāло е дѹста с Крша — овā Љубо е бїо сā мнѹм и Мїлош и ... имāло е млāдѣжи ѿдолѣ — двāдѣсторо бїло — нѣђе рѹђак, нѣђе од ѹјчевинѣ — теке имāло нѣ дѹста тї пѹ школу. Сā ако нѣмā — тї пѹт је дѹста нās бїло.

Мѣне е ујак бїо учїтель, пā у Зѹриће бљѣше продавница, те ѿн, сирѹма, ѹзми ми некѣ свѣске, а јā и дāдни онѹ ђецї дрѹгѹј. Ѽна ми: „Дā ми, дā ми“ и дāднѣм јā свѣске. А учїли смо, тāбља е бїла — ето овольїкā и овакѹ — їстом и онѹ тāбљу пїсāли и онѹ јѹпѣ їстри рукѹм или сѹнђером нѣкакїѣм, а потпїши крѣдѹм бїјелѹм, а тāбља бїла ка црнā нѣкакā — тāбљїца нѣкā, такѹ е бїло. Књїге, бѹгами, тѣшко се тѹ куповāло тї пѹт. Купи овѣ гѹдинѣ, пā свā ђеца се послѹжи, за пѣ-шес гѹдїнā с онїѣма књїгāма. Такѹ е тѹ бїло — тѣшко сѣ пролāзїло.

Слāбо ти је тѹ. Понāвљāла нїѣсам. Слāбо сам запāмтїла. Јā ти рѣко, пѹслије рāt бїо, пā пѹслије бљѣжанїя, пā јā потѹле, и тѹ се ѹдāла у сиромāштину, пā стѹка ї ђеца ї чѹвā — сā тѹ књїгу, тѹ нѹвину нїѣсам поглѣднѹла — нїкат. Слāбо сам запāзїла. Имāли смо буквār, имāли — онѹ пїши, истїри, тѣку, свѣску — онѹ потпїшѹј, пā онѹ истїри, пā јѹпѣт пїши, онѹ гѹмицу, пā онѹ, пā јѹпѣт на онѹ їстѹ свѣску пїши. Нїје се тѹ цїѣпāло и бачāло кā сād, нѹ онā свѣска, пā онѹ потпїши, пā гѹмицу, те онѹ їстри, пā јѹпѣт поново, задаїи ни учїтель и мї јѹпѣт онође пїши. Мї тї пѹт нѣ, нѹ једна свѣска ти је за свѹ гѹдину бїла нāма тї пѹт. Ал нāјвїшѣ, бѹгами, за двїѣ, за три гѹдине тāбљу смо тѹ употребљївалї. О дрвета тāбља, пā офārбāнā мркїѣм и тѹ пѹслије крѣдѹм, онѹ ни учїтели задаїи, мї онѹ запїши. Ѽн пѹслије јѹпѣ истїрѣ ни, ѿн ал мї, истїрѣ и јѹпѣ нāново рачунā и такѹ ни је тѹ бївāло, нїѣ кā сādек да бачаш и да ... Имā сā, нѹ се најѣло свāкоѣ, пā не знā куд удārā. Тї пѹт нїѣ бїло наједѣно, нѹ гредга бїла. Кажњāvāли: тѹри ни зрнā от колѹмбѹнā, пā не посїѣдā крај тāблѣ, пā рѣчи да на кољѣна чѹчїмо на онѹ тāбљу и вѣлике прѹтове усѹчи фрбѹвѣ, пā тѹри рѹке, те свѣ у онѣ. .. Ето такѹ су не кажњївалї. И шāкѹм, валā, ѹјак ме е бїо, свѣ би ме глава бољѣла десѣ дāнā како би ме рукама измлāтїю. Смїјѹ се.

*

Бїлā ми је овā — једна о стрїца сѣстра, онā е деклāмовāла, ѿни су е награђївалї, ѿна е бїла одликāш.

Чѹвāла стѹку, жњѣла, жїто бїјелѹ посї тамо навїше ѹ планину, и тѹ посї ѿтац, ѿгїди са мнѹм и с пѣ-шѣсторо окѹ њѣга, пā трнѹкоп и матїчицу, пā пѹспи ѿн јѣчам и рāж, те онѹ закѹплїи, фѹкāj, те тѹ нїкни и онā, пā потѹле жњї тѹ, по свѹ јѣсѣн жњї, жїто бїјелѹ, рāж, јѣчем, ѿвес, ѣлду, по свѹ јѣсѣн, пѹчни од Илїна дāна пā до јѣсени жњї. Чѹвāj, нѹси пāпрād, нѹси лїшће ис Кршā, крѣши пā нѹси лїшће ис Кршā, стѹку те зими. Ето такѹ се грїѣшило. Нїје се уживāло. Пā и сā те ѣлѣдї имā понѣђе, и сād ју имā нѣђе у сѣло. Фїн је лѣб кїсѣлї од њѣ. Ћлду — тѹ ѹ планину горе смо сїјāли, ѣлду, рāж, јѣчем, пшеницу. Тѹ се свѣ сїјāло. И тѹ нїѣсмо имāли кѹѣе и волѹве, нѹ трнѹкопе, пā онѹ свѣ по трнѹкоп, а горе, планина е, мѣка зѣмља пā онѹ зачѣпрлā, нїкни потѹле, жњї по свѹ јѣсѣн по дѣсѣторо. Нїѣсмо орāли тѹ, а

Њ планину нѣ, нѣ гѣре ѣе су ни ста̀нови били, не нѣ смо свѣ по трѣнокѣ. И сѣт ке се зарѣтило, није имѣло ти пѣт ни ко̀ња ни во̀ла, нѣ смо свѣ по трѣнокѣ то сѣјали и сѣдѣли — свѣ по трѣнокѣ и под матику. Ке се зарѣти, пѣ двеје-три гѣдине нѣмаде, ову̀дије за̀пали се, ни ко̀ња, ни во̀ла, ни ништа да брѣш. То ти причѣм сѣ, у рѣт на примљер, а прије рѣта, и прије рѣта смо ми гриѣшили ову̀дије млого. Ко̀д нас је планина, пѣ е сѣмо о сто̀кѣ се живљѣло. Та̀ко смо то рѣдили и гриѣшили, бѣгоми.

Опѣнке ко̀жнѣ, од говѣчета. Зако̀љи говѣдо, пѣ одѣри ко̀жу, пѣ ју рѣза̀гни и осу̀ши, пѣ искрѣј опѣнек колко ти онѣ мо̀же, пѣ наба̀ђи нѣкакиѣм, не зна̀м, чивѣјом, пѣ онѣ по̀слије јѣпѣ опу̀тама од ова̀ца̀ начѝни, пѣ те опѣнке, пѣ то по̀прска̀ј и оја̀ди, пѣ узми јѣпѣ пѣ пријепреко̀м приѣчи, пѣ отѣди за сто̀ко̀м, ка̀ ово̀ данѣс на ово̀, ка̀ ово̀ сѣша, пѣ се то угла̀чи, пѣ фу̀ја да слѣмиш се.

Пријепрека — о то̀га, о тѝја, ѣстом, ко̀жѣ искрѣј, ова̀ко̀ искрѣј, искрѣј та̀нко, дугѣчко, пѣ то̀ испрепречу̀ј до̀ље да се не фу̀ја. Опу̀та е — гѣре смо то̀ та̀њили, пѣ гра̀дили озгѣр опѣнке, а пријепреку до̀ље, ненѣ шѣру, пѣ испрепречу̀ј ка̀ ти прѣсни и да се не фу̀јаш. Теке свѣ от ко̀жѣ е то̀ гра̀ђено, уочи рѣта. Е, од рѣта е искочѣла онѣ шарѣнѣ гу̀ма, то̀ може бѣ памтиш, те смо гумѣнѣ гра̀дили. Оздѣљ, оздѣљ, по опѣнку, ка̀ ти прѣснѣ, прѣснѣ они. Пѣ кад она прѣснѣ, узми ка̀ ето̀ во̀ сѣ што заплѣћемо макар ово̀ позѣпке, па онѣ испрепречу̀ј и ма̀њѣ ти се фу̀ја.

Ву̀њѣнѣ саплѣти, а ма̀ја ни изѣтки узину, ву̀њѣнѣ ова̀ ко̀нец, узина, може би да зна̀ш — сѣкно што су тка̀ли љѣђима панталѣне. Она ни изѣтки, ми смо били дѣветоро ѣце, она ни изѣтки узинѣ, пѣ ни сѣши ѣљинице о то̀га. Ето̀, то̀ смо носили. И по̀слије, ова̀мо касније, саплѣти ѣмпер, саплѣти сѣкѣци, саплѣти то̀ од ву̀нѣ. А док сам се у̀дала те тѣ до̀шла ниѣсам ко̀шуљѣ имѣла да обу̀чем без онѣ ву̀њѣнѣ, пѣ и потѣље, ду̀го, ду̀го до сѣдек. Сѣдек се имѣ, сѣдек и не ва̀ља ништа — нека су здра̀ва ова̀ ѣца. Тешко се прола̀зило, бѣгоми.

*

Ти пѣт фино. Сѣдек, то̀ сам ишла по̀слије рѣта, до рѣта сам ма̀ња и бѣла и није се ... пѣ смо одѣли на̀јприје нѣђе на ко̀ферѣнцију, нѣђе на тѣ игра̀нку по̀ циѣлија̀ Грѣдица̀, а сѣстави се у оvolìко̀ ма̀ло нѣкакија̀ станѣва̀ и ко̀шарица̀, пѣ по̀ педесѣторо ѣмладинѣ — то̀ е живѣвало и јѣдно з дру̀гиѣм — слѣбодан си бѣо. Сѣдек нѣ, сѣдек вѝдим свѣ дру̀кшѣ, а по̀ свѣ нѣј би игра̀ли у те ѣјек со̀бѣица̀, бѣпа и бѣпа до зорѣ и од зорѣ јѣпѣ ке ку̀ћи смо и здра̀во сва̀коѣ и фино. Јѣсмо, јѣсмо одѣли по̀слије рѣта, ѣ се ослобѣдило, ову̀дијѣна̀ре до ти пѣт, бѣгоми, ниѣсам одѣла.

*

Грѣдице — то е сѣло на̀ше, тѣ навѣше. Грѣдице До̀љнѣ, Грѣдице Гѣрнѣ, та̀мо Грача̀ница ... Гра̀во, то̀ е на̀ше сѣло тудијѣна̀ре.

А ми, бѣгами, пѣт смо бѣле, пѣ и сѣромѣшно, пѣ и по̀слије он тѣ сѣ ш ѣиме, сѣ ш ѣиме и ѣтец ме да̀де, а приѣн јѣднѣ сѣстрѣ старѣје. И он ме да̀де ето̀ тѣ тако̀. И дола̀зили су по̀слије свѣтови. По̀слѣ сѣ свѣтовима во̀ђе и ѣко се сѣромѣшно бѣло, тро̀шило се.

У рѣт бѣо и отиша̀ из Му̀шовѣиѣа Риѣкѣ. Три гѣдине ниѣсмо зна̀ли за ѣѣга, а ми сѣстре пѣт. Он је у Ско̀пље и сѣдик, та̀мо е пу̀ковник, сѣ пензиѣнѣсао и оста̀о

у Скопље. Саџик је тамо. Жена му ис Присоје, от Кастратовића, Мујо један, може бит да га знаш. Остао е тамо, тамо му син, узео Македонку, шћери му се поудава-ле и тако. Тамо е и станове добио.

Свака ми је поудата. Једна ми је у, тамо у Приштину била, па сад у Београд, двије су ми у Цеџуне, једна ми је ту истом у Грудице што ја виčem, ту је село на-ше. Једнога сина има, те ми је два дана био и вратио се. Долџи, долџи годишње, те се видимо онако помало и долџи. А из Мушовића Ријекѣ ми је побљега у пола ноћи и за три године нијесмо скоро знали што је у рат био, а мали је био, млађи је од мене био, нијесмо били знали за њега. Ал после је испале те добро ми је, добро ми је брат. Тако ми Бога некако не знам. Најпотоње мислим ове ке смо се попали-ли некако. Из Мушовића Ријекѣ ти пут викаше, а ујак ми био отиша, а мајка ми: „Трчи, сине, за ујаком, рекосе ту те све да покасапе, трчи за ујаком, да се спаси дијете ... после, богме за двије године, једман смо га виђели мало доле неђе код Лубниџе, ја и мајка, више нијесмо га виђеле. Потолје испале добро, добро ми је био. Сат се пензионисао.

Богами не знам које е године то било, заборавила сам.

То е далеко тамо Мушовића Ријека, о Титограда неђе тамо, то Мушовића Ријека, од Лисѣ неђе, Лиса ова што се зове, чујао си ти то, мислим. Отлен. Како смо били ми одовлен побљегли и ту блежали, блежанија била и ту се збљег наш одовлен ти пут побљега био, ти пут, и то зовају Мушовића Ријека, то блеше гора велика ту. Отлен је био побљега по ноћи и после не знам кут се дијевао и како је блежао.

То е неђе око Титограда, чини ми се, око Подгориџе. Чула сам то Лопате, Лопате ... Матешево ... крећеш ус Краље па к Подгорици Матешево.

Мене овѣ другѣ — мајка и отец и сестре, нијесу блежали, но ето ту само отле побљегли ето ту, у ту Ријеку, а ја и ова ми брат побљегли, па има Батлак на-више, што зовемо, уз Батлак, па преко Брда, па у Шекулар. Ке смо се попалили те годинѣ, ке смо се вратили, које е годинѣ то било, богами, не знам. Текѣ, ми смо ту, па на Шекулар, па са Шекулара на Марсенића Ријеку, па с Марсенића Ријеке ус Трепчу, тамо имали смо некога стрица, те ту смо от пола ноћи допрли и мало пре-коначили — ја и брат ми. А имао е збљег грачанички — доста лужѣ и омладинѣ. И ми смо ти пут ту побљегли, преконачили, ја и брат ми, ту ко тога стрица, па отле после одили истом ус то Трешњево и тамо навише блежали и ту, то е јесен би-ла, и по станова за неђелу дана били. Само помало главѣце от купуса наодили око тија станова, те ту главѣцу купуса појеђи, те за три-четѣри дана, е после јо-пе рекосе: „Добро е, добро е, те се врати и јопѣ нис Трепчу, па се врати преко Се-оца, па ми једен брат од ујака прати двије њевојке оздол те довле да се допре, ово-ђе је попалено све, ал врнули ми се овѣ стари на угарке и ми потолје, ја и брат ми, ти пут дошли ту. Е после другѣ блежаније, брат ми је побљега тамо. Које е било, богами, не знам. Заборавила сам. Ми смо носили помало поњава, вако лати те оно поњава носили, а некед остани три-четѣри дана, а некед, богами смо ти пут тамо, у ту Лису били дуго, дуго смо били. Ти пут смо побљегли били сва чељад, и ја и отец ми и та ми брат, одили у Трепчу ко тетке једне, па одили ко тебе, код онога, код онога, те по два кила ни дали жита, а ми прашѣли доле. Па се врнули ту. Кол-

ко смо се врнџили, викаше: „Ааа, блѣж! Те ми онѡ жита, јено седамнаѡ кила били жита зарадили — коломбоћа, жито се зовѣ коломбоћ, кукуруз. Блѣж с онѣм ус тѣ Лисе. Е тѡ смо варили тамо послѣје, тамо е слободније било. Ми смо тобож, блѣжали, тамо налож огењ, па тѡ смо кували, варили, те појеђи тога. Ада мучило се. Праскавец онѡ убери, коприву. Ова, некѡ зѣље по ливади што е, тѡ смо брали. Убереш, тѡ е танко било, тѡцкаш, има некѡ зрнциѡд на њему — праскавец смо га звали. Тѡ смо јели, турѡли у тутовѡн. Пљѣва једен мој: „Тѡтовѡне, јадо мој, како ће ти љето прој?“ Малечко брашна кукурузнога и тога зѣља, па помѣшѡ, звали су га тутовѡн од мѡкѣ, што знам ја: „Тѡтовѡне, јадо мој, како ће ти љето прој?“ Смијете се.

Па тамо док би били у онѡ Рѡда брѡда, нашли би по некѡга о својтѣ и богами же нѣма својтѣ, било е ти пѡт фино, па не прими у кѡћу те заспи, а тѡ преко зимѣ ке смо блѣжали, а преко љета ненѡ навѣше па по ливада, по ливада и нѣше стѡнови су бивѡли, гѡре по тѣја стѡновѡ и такѡ. По два-три данѡ па јѡпѣ се врати, јѡпѣ смо се враћали, па су изгнѡла тѡ, богами, код нас, овога Пуна Дѣлетића, двије ђевѡјке су запаљене и жена. Турци. Изгорѣле. Па овамо, били овога Стѡраша и Вѣља и њѣна е мајка изгорѣла у кѡћу. Ово су Дѣлетићи овамо Пѡнови што су изгорѣли — жена и двоѣ ђецѣ Пѡнова изгорѣли у кѡћу. Пѡно е у Грачаницу сагорѣло. А Пѡнова јѣсу, јѣсу — двије ђевѡјке, ова судѣја што е, тѡ им је брат и мајка му је сагорѣла. Како нијесу горѣли јаден и паљено е оудијенѡре ти пѡт. Ке смо се врнџили — јѣсен, снѣг пада, само смо нашли малечко компѣра. Знаш трапови су ни били у кѡћу. Па вакѡ ископѣли, па озгор турѡ дѡску. Па онѡ, онђенѡрек смо вадили тѣја компѣра, зими нијесмо имѡли трапове. Е тѡ смо нашли, па изгорѣла кѡћа, па изгорѣли онѣ компѣри, па јенѡ неђељу данѡ смо јѣли од онѣ компѣра, послѣје нѣ, нѡ се онѡ уфѣшѣло, извѡкѡсмо те бачѣсмо. Па ми само ѡтец прѣбачѣ мало, ѡ планину оѡтаѡ стѡн, ѡн ни прѣбачѣ мало стѡнка на тѡ зидину, те тѡ живѣсмо. У планину стѡн оѡтаѡ, овакѡ стѡн, стѡнови што смо држали, није био сагорѣо, па га довѡкѡсмо, па начиње тѡ мало колибе, те тѡ зимовѡли. Колико се мучило, кѡ би тѡ испричаѡ!

Како није, јадан, јѣсте. Јѣсте, јѣсте. Ето ви ѣсти Бранко, чѡо си Бранко, па Слобѡдан, па Слѡвко, па троѣца Милићѣви сѡнови су погнѡли, ти главни, па ова Рѡјков ѡтец Миливое, о Дѣлетића.

*

Ова е кѡћа сѡ прављѣна. Ти пѡт нѣ, нѡ највише брвѡаче от смрчѡ. Мој ѡтец одѡ, тѣ смрчѡвину тѣши, тѣши. Мало сѣ и пиљѣло. Имѡле су онѣ пиле рѡзбѡјнѣ, па два чоѣка дѡље, једен гѡре, па пѣли и о тога усѣјај кѡће брвѡаче. Кѡће брвѡаче биле прије рѡта, па од рѡта се пѡче ѡт камена зѣдат и тѡ, а прије рѡта само брвѡаче.

А радѣле, јадан — чѡвале, турѡле понѣшто да се ѣје, ја сам најстарија сѣстра од онѣ ђецѣ, онѡ ђѣцу држала и подизѡла, а мајка ми и ѡтац радѣли, а ми држ онѡ ђѣцу и пѣри, саплѣти наглавке, саплѣтн нѣшто, опреди. Ето тѡ се радѣло.

Тѡ е пила велика — шега, разбојѡча велика, па турѣна, дрва турѣна у њѡ. Па турѣ тѡ сѡде грѣде и сѡе побѣ, па гѡре два чоѣка се примѣ, а један, ненѡ гѡре један

ја мисим, а доље два, па вучу навйше, нанйже, те онѡ распиљују за подѡве и за станове и за куће — о тога се градила кућа прѣђе.

Ма ми смо излазили ка на ливаде наше ту. Ливаде су ни висѡко, па на те ливаде, а планина Секирица е навйше наша, али ми смо ту на ливаде наше, имали ливаде, па на онѣ ливаде, ту, те си жита бйела, рѣко ти такѡ.

Бѡгами јѣсмо. Ти пѹт се држало, уочи рата. И у рат имали смо ... ми смо ка и сиромашни бйли, мањѣ, до двадес до тридес оваца имало е, ујак што ми је, држао до триста. Кѡзе нијесмо држали, говѣда и крмке — јѣсмо то, и коња смо имали уочи рата. То е свѣ бйло поплъачкано и поћерано, а ми остали овакѡ без није ништа.

Варенику, бѡгами, дѣсеторо сйри и бѡгами скорупйли, па помало скорупа и сйра и млијека и ... Није се имало шта ти пѹт другѡ. Ти пѹт за овѡ зеље нијесмо толикѡ знали, е јѣсмо овѹ краставицу садили. Ова парадајз и то никад, лѹк би посадили и мауне и, бѡгами, с вареником и свари, мауне у варенику па и то јеђи и трѡши и продадни, бѡгами, ти пѹт. Неје млијеко понеси, на Андријевицу по каблић млијека, па донеси ѡцу дувана или сѡли. То сам и ту радила код мѹжа — понеси два кабла млијека и усйри сйра, па у јѣдан лѡнац о рамену, па понес те продадни, те му купи дувана и сѡли и ћѣци књигу и понѣшто такѡ. Живљѣло се. Није радио на државни поса, није добијаѡ ништа.

Ја сам родила пѣторо ћѣцѣ. Јѣден ми је, најстари, мѹшки, умро од годинѣ. Пѡслије три ћѣвојке ймаѡ и овога јѣднога сйна. Јѣдна ми је у Београд, а двије у Приштину. Па ѡне су понѣшто маѡ завршиле, па на овѣ фабрике радиле. Јѣдна ми је шћерка, најстарија, ѡна е код овога ми брата тамо завршила економску, те ради. Тамо е радила у продавницу, са јѡпѣ при школи нешто ради. Добро су. Ова ми син јѣдан, ѡн ради доље на лабораторију.

*

Јѣсем, бѡгами, путовала до Плава, ѡдовлѣн три-четйри саѡта, пѣт. До Бѣранѡ, такѡ путовала на ноге велиш, јѣсем, јѣсем толикѡ — до Бѣрана и до Плава вала, нијесем више. Јѣдне годинѣ сам до Пећи, ја мисим, отишла плѣшке. Па поћерам стоку да продаѣм и такѡ до Бѣранѡ. Стоку сам ћѣрала да продаѣм до Бѣранѡ, краѡе и ѡвце.

Ка сам бйла болесна и бйла у болницу доље и јѣдан дѡктор ми даѡ да, не могу, слаба сам, без да йдем за Баѹу Врњачку. И ми крени ѡтлѣн до Мурина, ја и мѹж ми, на Мурино закончили, па ѡтлѣ јѡпѣ до Чаѡора йди, па тамо пѡслије неје низ те рйеке не неѡ узео на неки камиѡн до Пећи. От Пећи пѡслије отишли некијем ѡзовима, те ме водиѡ у Врњачку Баѹу ти пѹт. Е то сам плѣшачйла, више нијесам. Јѣсам плѣшачйла ка сам одйла да чйстим снйег, ранйе. А друкшѣ нѣ. У Чаѡкор. Пѡслије рата смо одйли све ѡмладина те чйстила снйег. По два даѡа и три у Чаѡкор, па коначи у неке кућнице ту — ѡмладинѣ по педесѣторо. Па ја за то велѡм — како то блѣше слѡжно. Свѣ полијега у оvoliкѣ сѡбе, свѣ е ту, та ѡмладина и свѣ фино блѣше. А чйсти по ѡс даѡ снйег, избачуј у Чаѡкор до на вр. Зајмили ѡдовлѣ, стварно и ѡмладина свѣ одйла туј, а пѡслије у потѡљни крај су не ћѣрали насрамоту. Мѡрали смо.

Па раніје смо од овїјѧ дрѣновѧ и то раніје, бѣгами, мајка би ми скувала бездуу — то вїкају лїек за стамѧк, без нимѧло шећера, а другѣ нијесмо, бѣгами без ракију, пређе јаден. Сѧд радѣ слѧткѣ, сѧ овѣ, онѣ. Пређе ништа без тѣ ракију от шљивѧ. Мало је шљивѧ и воћа код нас и било пређе овудије. Сѧдек је воће, раніје није имѧло, бѣгами. Ора и то, све е мањѣ било нѣ сѧ што имѧ то воће. Јабукѣ сѧмо побѣри те остави, те зими појеђи такѣ.

Крушке смо сѣшили. Вљѣсу саплѣти о дрвета. Саплѣт овакѣ четвртастѣ вљѣсу от прѣћа. Саплѣти, саплѣти, па тѣри навр огња, тѣри, обљѣси. Оздѣл налажи огѣн, па гѣре онѣ пуши, то се осуши. Знаш како се осуши. Јабукѣ и шљивѣ и крушке — то се дѣбро пређе сѣшило. И зѧ зїму то сѣо, сѣо кѧ кѣс и по сво лѣто вѧри, нѣнѣ преко лѣта, прѣђи зїма па преко лѣта вѧри онїјѧ крушѧкѧ да се поїе с кукурузницѣм лѣбом. Слабо се живљѣло. Тѣ раніје памтїм кѧ диѣте, а пѣслије овѧмо јѣпѣ свѣ друшкѣ било. Лѣба и крушѧкѧ скува то и фїно блѣше. Овѣ крушке — озимѧци смо и звѧли, ал питѣмѣ овѣ сађѣнѣ. Она е овакѣ малѣ округла, тврѣда. Такѧ јѣ е назив — озимѧк. Пређе смо звѧли јѣне сѧ што имѧмо питѣмѧ крушка, јѣдне јѣпѣт озимѧк смо звѧли, другѣ дивљѧ крушка. Овѣ тамѣ кроз крш — то е сїтно, дивљѣ и лѣто. Е, бѣгами, другїјѧ није имѧло тї пѣт. Сѧ се то сѧди из ѣвїјѧ рѧсѧдникѧ. А тѧ озимѧк се браѣ јѣсѣн, јѣсѣн, али ѣна е гњїла и фїна.

Јабукѣ — сѧд и зовѣ фрѣбѣвачѣ. Фрѣбѣвачу смо некѣ имѧли и вѣловѧчѣ неке жѣтѣ мало дѣгуљѧсте. Ёто и сѧ имѧ. Па изглѣдѧ с фрѣбѣ ју калѣмили и нагркна е. Крстѣвачѣ е лѣта овѧ. Кожѧрка сѧ што се калѣми, а овѣ лѣтѣ, тврѣде што су овѣје старѣви — онѣ е крстѣвачѣ.

Дѣбер ми је и слѣша. Само ми нѣма ѣце. Жѣѣн је ево пѣшѣс гѣдинѧ, сѣдам, ѣсам. Бѣгами ѣн ми долѧзи, субѣта и неђѣла, а јѧ тѣ сама. Мѣж ми ѣмро ево двѧнас гѣдинѧ, трїнас. А ѣн долѧзи, субѣта и неђѣла, тѣ из Бѣранѧ те радї понѣшто, у субѣту и неђѣљу, и врнѣ се дѣље на посѧ и јѣпѣ мало дѣље замѣли друшто, остави, те дѣђѣ помѧло. Не мѣже бѣлї бит, а бѣли не мѣже. Ёво и овї свї нека кѧжу.

Шћѣри су ми некѧко долѧзилѣ, до ево двїе-трї гѣдинѣ с фамїлијама и ж ѣцѣѣм. Сѧ нѣ, бѣгами, да л не мѣгѣ да л ... Овѧ најстарїјѧ ми имѧ двѣ ѣце, овѧ срѣдњѧ трѣ — двѧ ближњѧка и жѣнскѣ. По двѧес гѣдинѧ им ѣца имѧју, ѣїма циѣлїе-ма. Овѧ тамѣ у Београд и она имѧ двѣ — мѣшко и жѣнскѣ. По двѣ ѣце, а јѣдна трѣ. Они радѣ тамѣ, ѣна и мѣж јѣј на некѣ фѧбрику. Бѣгме нѣма, рѣче, нѣ гриѣшѣ, али радѣ по нѣшто. Слабо им тѧ фѧбрика и радї. Тѣ е пређе било на сѧтове су рѧдїли, сѧ вїкаше на оруже било — тѧ фѧбрика. Сѧ велѣ слабо, ослабїла е. А овѧ срѣдњѧ и ѣна ми радї на некѣ фѧбрику — не знам како се зовѣ, бѣгами. У Кѣсовѣ Пѣље ѣни жївѣ.

Јѣсмо, бѣгами, компїјѣре и жїто бїјѣло. Нѣ би имѧли, нѣ ми ѣтец иди зѧ Пѣћ да догна сто кїлѧ коломбѣћа. Па јѣсѣн сѧмо мауну и компїјѣр вѧри, а тѧ компїјѣр по оволикї — свѣ прснї кѧ брашно бїјѣлѣ. А сѧд компїјѣри некѧкѧ лїга. А тї пѣт нѣ, нѣ от Пѣтрѣва дѧна би пѣчѣли те компїјѣре ѣ планину, посѧди, па тїјѧ компїјѣрѧ и. Тѣ се није тї пѣт компїјѣрѧ жалїло. У овѣ сѣбу си тї мѣгѧ двѧ товѧра, трї, да нађѣш компїјѣрѧ, сѧд јѣк. Нѣ, нѣ. А от Пѣтрѣва дѧна стрїна ми јѣдна прїѣн Пѣтрѣва дѧна би свѣ копѧла, па носї, ѣни блѣѣу на циѣни тї пѣт, у Андриѣвицу,

пā продāдни, пā ми донеси дōста понешто за тō компијерā што понеси, фīно. Тē компијере нијесмо штетјели, бōгами, нō е имало. Ископљи, пā узми двадес килā, ис планинē озгōр, пā, озгōр тā планина није кōлко одовлѣн до Андријевицē што плешāчимо, пā одовлѣн до на Андријевицу тōрбу, тōрбу изатки од вунѣ, пā ону тōрбу напунѣ, пā о рамену, тē на Андријевицу продāдни, па ни купи понешто да се замāемо или, бōгами, ето овакō крпу нāма шарѣнū, фīнū купи мѣне и вōјзиној шћери, пā се, шāлпе смо звāли, рōзō, те се завѣ. Шāлпа смо звāли крпе овѣ, овō. Сад зову марāма, тѣ пūt шāлпа смо ју звāли. Тō такō смо називāли, рōзā е била, од овогā — кā сā овā свила штō е, пā ми купи тū крпу стрīна, стрīна ми и задовōљи ме да чувāмо сўтра.

Кāко се зовāју?

Дебелицу, дургўљу и пїскавицу — тē три врсте шљивā смо вође имāли и јā сā за њѣ знам и више, бōгами, и не знам. Црешāњā е тѣ пūt имало и сāдек имā — црешње, вишње. Пāздријен — нѣмā сѣмена на њѣга, бе сāмо лїс, слику дрїена, а воли га стōка, онā лїс. Дивљāка и дрїен — ето тō имā. Имā цѣр, имā бѣква, топōла, фрба, јова, маликовō дрво, смрча, бōр. Маликовина — дрво ў планину гōре, слично јели, слично бōру.

Увѣжи јā на лѣђа, пā носи одозгōр, овође ријѣка, тū су поточāрице биле, по пѣ-шѣс вођеницā начини, свѣ сѣљāни, пā по сѣдем-осем смо тō имāли, нāша вођеница, пā сѣдам-осам другїјā сѣљāнā до десѣт. Мѣ увѣжи, пā понеси самѣљи, па врни. Тō се није заклапало, нō кед ми нестāни — носи, кед Рāнко — он носи, кед Вукота, кед им нестāнѣ, носи. Те смо мљѣли такō и носили, самѣљи. Тō су све жїта бїјелā и колѣмбоћ тѣ пūt, сāдак готѣвō се узимā.

О дрвета, велїкū бѣкву обāли љуђи, пā ју кōпли, кōпли, кōпли, пā начини йскопāнū чѣсму велїкū, па испили даску, пā ју озгōр закўј, пā тō направѣ, а дōље кōло тē онō обрћѣ дрвѣнō, свѣ е о дрвета, под ону бѣкву, тē обрћѣ онā кāmѣн и такō мѣљи. Гōре у вођеницу мāло запōдн и начини гōре кōш на вр оногā о дрвета и дōље јōпѣ свѣ тō лијѣпи земљōм тē начини ње онā кāmѣн вртѣ — свѣ се тō градїло такō. Брашно јōпѣт овāмо кā мучници начини о дрвета, фīно кāше кā ѣто онō нōђе сād, ето онāкō кāше направѣ, пā бачā онōђе и пунѣ, а мѣ у цāк пунѣ потōље.

Љубица Делетић, рођ. 1924. год.
у Грачаницѣ; снимано 1997. год.

Слатина

Стїо сам да ви причāм мўке, рецимо, чоѣка. Чѣек кāжѣ: „Јā рāдїм, пā јā пропāо ў рāд.“ Пā овō, пā онō. Ў рāд је свōј лāко. Рāди кōлко мōж, кад нѣ мож, сѣди пā одмōри. Нō су мўке кā јā што сам провѣо — свѣ зātвѣре сам обїшā — и четнїчкѣ, и талијанскѣ, и инфомбирѣвскѣ и гōдину дāнā четрдѣсте гōдинѣ бїо сам у Подгōрицу у приправност — мобилисāше ме кад је онō зарātїло се четрдес прѣвѣ. И послїје гōдину дāнā у партизанѣ бїо сам. И пōсијен бїо сам три мљѣсѣца у рѣзѣрву — је не гōдинѣ у Подгōрицу три мљѣсѣца, другѣ у Даниловград и пōсијен слōми нōгу, те гōдину дāнā у јену сōбу на крѣвет нѣпокрѣтан, причāо сам ви прије. У крљу. И ѣво двадес и сѣдам гōдинā, двадес ѣсмā гōдина од Вїдова дāна, двадес шѣстōга

уочи Вјдова дана седамдесѐт пѐтѐ гѝдинѐ сломѝо сам нѝгу. И, лѝуди мѝји, не знѝм откут сам жѝв. Сѝмо ѐво шта ме ђѝшило. Пѝшило ме тѝ свѐ досад и сад — Бѝгу фѝла за милѝс — пѝрѝдица ми је здравѝо и вѝсело што је од нашѝга срца пало. Четрна-стѝоро унѝчади имѝмо, синѝвѝа и јѝш шѝерѝ. Пѝрс мѝли нијѝсам запазиѝо да ми коѝ забѝли. Јѝ сам, бѝгами, више остѝраѝо, нијѝсам нијѝкад ништа ни знаѝо, школе немѝам, сѝљаѝ.

Четрна-сте. Ёво тамѝн нѝнас дѝниѝо ми је Вукѝјло извод из мѝтичнѝ књѝгѝ.

Нѝ, бѝгами, у бѝлницѝу, нѝ овѝ мѝја бѝба згѝренѝа ... Видѝш овѝ мѝју бѝбу згѝренѝу, мѝлѝу, колѝкѝа е, бѝгме мѝлѝа. Сѝмо, бѝгами је бѝла поштѝена и од добрѝога рѝда. Није ме срамѝота рѝј. Шѝѝстѝоро, да извинете на изрѝаз — рађѝала и је по Бѝчѝвѝа. Чѝвѝа ѝвце пѝ га рѝди на Бач, пѝ ју нѝко измијени, ѝна донѝси га у крило. А сад, сад не мѝгѝу да га рѝдѝ, нѝ у бѝлницѝу и из бѝлницѝе вљѝштѝачкѝа рѝана.

Држѝали смо стѝкѝе. О тогѝа смо жѝвјѝели, бѝгами. Држѝали смо стѝкѝе. Јѝ сам држѝаѝо о тридес пѝ до деведесѝе. Бѝгами сам зѝмѝиѝо по деведесѝе, пѝ све косѝиѝо под нѝ-полице тѝђѝе. Имѝање Мѝла Рѝдѝоева педесѝе гѝдинѝа дѝнѝа јѝ з брѝаѝом косѝиѝо сам под нѝполи, и држѝали ѝвце и држѝали крѝве и жѝвјѝели што ни рѝдѝ на имѝање. Није бѝло кѝ сад овѝ домаћѝице нѝше ѝђе пѝ: „А, удѝ ми је брѝшно, црнѝо ми је брѝшно“. А јѝ, јѝ сам, лѝуди, нѝјмањѝе, нѝјмањѝе, да ви се крѝиво не закѝнѝем, бар тридес пѝтѝа отишѝа у Пѝћ за по тѝвар — нѝ јѝ, нѝ одѝли смо свѝ, рѝниѝла не Пѝћ — за по тѝвар кукурузѝа. Продаѝни ѝвцу — осамдесѝе динарѝа, деведесѝе, стѝ дѝнарѝа да е бѝла три гѝдине јѝло-ва, није мѝгла узѝе. А жѝто е бѝло прѝвизѝорно у Пѝћ, мањѝе-вѝишѝе, али дѝнар. Пѝтѝи дѝн с коњѝем о свѝме трѝшку вратѝим се у Врањѝштѝицу — коњѝу сѝјена ѝ цаѝ, а мѝне у торбѝаѝ лѝба и сѝра и кѝплѝу млијѝека. Ё, а дѝнас: „Удѝ ми је брѝшно“.

Ожениѝо сам се седамдесѝе пѐтѐ гѝдинѝе, четрдес пѐтѐ. Имѝаѝо сам, бѝгами, имѝаѝо сам тридес гѝдинѝа. Отишли јѝ и покѝјни Вѝљко и покѝјни Тѝмѝаш — ѐво, они су покѝјни ѝбѝдѝвѝа, јѝ не знѝм кѝ ђу бѝ, нѝћу јѝ мрѝјет јѝш. Отишли те ју довели, тѝ су јѝ свѝатови бѝли. Није бѝло погѝнства ка сад, ниѝко ни с кѝме, ниѝко ни с кѝме не збѝрѝи, ниѝко ниѝкога не вѝли бе-за ѝнтерѝес. Ми тѝ пѝт смо овѝкѝо, овѝ прѝви нѝра-штѝај, мѝја генѝраѝија и ѝѝенѝа и тѝкѝо, мѝ би зарѝдѝили у Врањѝштѝицу ис кѝћѝе у кѝћу и свѝаѝу дрѝгѝу нѝј — по јѝчнѝу ѐто да поспѝавѝаѝо, свѝаѝу дрѝгѝу нѝј да сѝдѝиѝо. Омла-дина фѝнѝа, ђѝвѝѝѝе, мѝмци, ѝграѝо двѝе ѝ двоѝе, пѝјѝваѝо, ѝграѝо козе. Нарѝчѝиѝо раѝијѝе. Пѝ. Тѝ свѝ ис кѝћѝе у кѝћу, одѝли смо од вѝљѝе. И тѝкѝо се слѝгаѝали и вољѝели, а сад ненѝ ниѝко ни с кѝме не мѝже, брѝт з брѝаѝом не мѝже. Ёво видѝте шта су ура-дѝили гѝре сѝстрићѝи.

Сѝбѝори су бѝли, бѝгами, овѝкѝо. Нѝјважнији сѝбѝори бѝли су на Мѝднѝ дѝ, кот Крѝвѝога дѝла, гѝре више стѝнѝѝвѝа нѝшијѝа, пѝ у Врањѝштѝицу ко школѝе, пѝ на Грѝб Јѝвѝанѝѝв гѝре на Лѝсу, пѝ у Јѝлѝѝвицу тѝмо.

Рѝније, лѝуди, бѝлѝо е, кѝжѝе се кѝ сѝфра Кѝћѝѝѝѝа. Чѝли сте, вѝкало се кѝ сѝ-фра Кѝћѝѝѝѝа. Онѝ на Крѝсте, на Трѝљичѝндѝан посѝјѝали би колѝмбоћ, кукуруз, бо-рѝнију, пасѝљ, лѝѝ, овѝ, онѝ, шта знѝм. Пѝ ѝмладина појѝши коњѝа, пѝ ѝгра по ови-јѝ ѝјѝвѝа тѝмо и овѝмо и бѝгами и ништа није смѝло. Рађѝаѝо ни је ѝсѝев. Нијѝсмо бѝли глѝдни јѝднѝаѝо, нѝ рађѝаѝо ни је. Рѝдѝили смо, бѝгами, тѝглили смо, косѝили, прѝши-ли, држѝали стѝѝу, рѝдѝили о тогѝа смо жѝвљѝели. Није бѝло магѝазѝнѝа. Ујѝавѝили, ма-гѝазѝн, ѐво тѝу и у Забрѝје и на ... Ёто тѝкѝо, разумѝјѝеш тѝ, жѝвљѝели смо, бѝгами, тѝ-

глили смо, али живљели смо фино, па смо живљели по стò гòдйнā. Јā знам Илија Урошев, òтац Радуна Ивāновића и Ћед овѣјā синòвā Радуновијā, стò и двāдес гòдйнā имāо е. Јā сам бѣо кот шкòлє у Врањештицу, пā сам сврāћāо код нєга те сєдио ка данес, а на вр нећєлє ўмро е — стò и двāдес гòдйнā. Разговāрали смо овāкò. Нòрмāлно разговāрали.

Дāемо и сā истò — дворѣоцима и нāрòду. Да сте били вѣ на жалбу сєстра мò-ја овā кад је ўмрла, мāјка Ралєва и Пєрòва, Вукићева жєна, да сте били вѣ гòре, пā да видите коѣ је трòшек òн учиниò. Гòре се дāе свє и дворѣоцима и ... мєзе и з грòбља првò јутрò вратѣли нāрòд цѣо. Тò е мāса òгрòмна бѣла — свєг и свāчег. Ё, валā ми, лўди, нѣе да ви прāво рєчєм, нѣе ми што се дāе ракѣја лєднā — тò се мò-рā. Е, рєцимо, дòћє ко изѣћє и Слāтине, из Бєрāнā — òсвуј и òткуд, ис Подгòрицє — што се вратѣ нāрòд и трєбā да се вратѣ, дāдни му пāрче лєба и пāрче мєса и сѣ-ра, нмā скòро свāко, ако нємā, ако нємā и кўпѣ се. Не мòгу се вратѣ лўди глāдни. Јā сам за тò. А овò! Но теке не знам ја нѣшта. Овò што се прāвѣ, четрдєснице, по-лагòдѣшњице и гòдѣшњице пòзѣвѣма и гòре кòд нас, знāш кāко е дòса гòре кòд нас бѣло. Рєцимо позòвє чòвєка, дòћє ти пòзѣв, тєби или тєби или мєни или коему бѣло, дòћє пòзѣв, разумѣјеш тѣ, за четрдєсницу, полагòдѣшњицу или гòдѣшњи-цу. Е, ја сам, òбавезан сам да òјдєм, ја или мòј члāн порòдицє. Јєдно. Али гòре! Гò-ре се избòчѣило. Ако и имā јєдно или двòе, трòе, чєтвòро и пєтòро дòћє ис кўћє, кѣимнємо глāвòм на онў плòчу и онò свє вратѣ се, разумѣјеш тѣ, и гòзбўе чѣтавѣ дāн. Кад је умро Бòжо Мòјāшевић, бòгами је тò дòбар чòек бѣо, бòгами је Бòжо Мòјāшевић фѣни чòек бѣо, и овā — Милош те су му кѣдали нòге двā-трипут, и òн — тò су фѣни лўди били, и навр гòдину дāнā пòзвāли, они су мòгућни, сѣнови Бò-жòви, жєна и ћєр онā нєудāта, и тākò, кā и овā нāшā, пòзвāли пє стòтѣнā звāницā пòзѣвом, образа ми мòга и свєга дòбога, ѣе е имāло ис кўћє трòе и чєтвòро и пєтò-ро бѣлò е и отѣшли те кѣмнули глāвòм на онў плòчу, дòшли кот кўћє, до трѣ сāта пòсијєн гòзбòвāли, шта ни је дўши бѣло тāмо. Сāт кòд нас гòре у Врањештицу из-òбчѣили — нєка мєсо, лєб, сѣр, тò, избòчѣили колāче о трѣ-чєтири рўке, сāрме нєкакє, патѣшпань, єто, што ти ја знам. Пòсā нāрòд, без сāмо мўзику што не развѣє. Ето такāв ти је òбчѣј кòд нас.

*

А јєсам, бòгами, како нијєсам и глєдāо ѣе ми [вук] нòсѣ òвцу и не мòгу да јòј помòгнєм. Пиштòлā имāо нијєсам, пўшкє имāо нијєсам. Òн рўпѣ, òн рўпѣ у педесєт или деведесєт овāцā, рўпѣ, разумѣјеш тѣ, онє òвце рашћєрā тām и овām. Аа ... Òн збòгом, довићєнā. Јā да ми је спāси онў коју гòј, онў нек нòсѣ.

Мећєда јєсам јєдамāн. Нò нєка ја, нò вићєла ми га бāба лєтòс. Јєсам бòгами, вићāо сам мећєда бòгами. Само мећєд ако га не дѣрнєш, нєћє тєбе да дѣрнє, ā ако га дѣрнєш, гòтòв сѣ.

*

Јā нијєсам бѣо на Гòлѣ òток, нєго сам врāћєн ис Кòтòра. Мєнє су затворѣли, видѣо сам тў Крста Асāновића, òн преблєгā у Албāнију нєћє.

Бѣо сам ти гòдину дāнā на Гòлѣ òток, на Гòлѣ òток нијєсам, нєго крєнўли на Гòлѣ òток, у Андријєвицу кā су ме затворѣли. Мўчили ме и премўчили и горєли

ме струјом и давили ме водом и млатили док више не могу нō се уморē, пā су ме отлијен зајмили у Цетинје те десе данā био у бетон, озгор капље, а доле вода довлē, пā отлијен ме зајмили у Котор и у Котор био сам ти два мљесџа данā с покојнијем Тџомицом Ђекџовићем от познатијā. Пā навр два мљесџа данā отлијен, тū су у Котор прикупљали тако ове кои су виђели инфобирџвце и не казали, кои се изјаснио и што знам јā. Тū су и прикупљали, а отлен експедовали за Гџли оток. Пā тū навр два мљесџа данā дошā је генерал Јауковић, Војо Јауковић звāо сē, с пē-шџс официрā у ћелију. Био сам самџсмй у тū ћелију, Тџомица био Ђекџовић у другū и питали не све редџм: „По чџму одговараш ти, по чџму ...“ А један све држи овакџ прет сџбџм и предā се. Онā генерал испитџе: „По чџму одговараш ти, по чџму ти?“ Дође ред на мене. „По чџму одговараш ти, је л по линији ИБ?“ Реко: „Јџсте“. „Кџга имаш кџћи?“ Реко: „Имам порџдицу, мајку сакатū, ћџцу ситнū.“ И тако. „Јџси ли организован?“ Јџсам ли у партију, знаш. Реко: „Нџ.“ „Шта имаш школџ?“ Реко: „Имам четџри рāзрџда оснџвнџ школџ бившџ Југослāвије.“ Он се џкрџну к оним официрџима, пā вика, вели: „Школџ нџмā, организован нџје, сџљак чџвек. Куп своџ ствāри, излāзи нāпољџ!“ „Штā ствāри“ Нџмам јā ствāри. Јā ... Дошла милиција, те ме повџла иж нџивџ, само овакџ мало прџнā, овџ трањавџ. „Јā изāђџ у хџдник, тāмо милицāјац чџкā. Воц, воц, воц сā мнџм у јџдну вџлику сџбу тāмо, у иштū згрāду. Тā згрāда блџше колко џдавлџ кот кџћџ Милоша Мојāшевићā тāмо. Тū доведџше шџездесџт и пџт све лāкшијā кривāцā, друштвā мога. Дāдоше ни тāмо џлџвке и папир да пишемо изјавџ да смо се покајали, овџ-онџ, држāше ни гџвџр: „Ми ћџмо да ве пуштџмо кџћи. Ви сте мањџ кривци, виђџели, не казали, овџ-онџ, сџљаци, џуди неорганизовани.“ Нџ јā не умџјем да напишем онū изјаву, бџгами. Но имā тū сџдијā, имā тū дирџкторā, имā тū учитељā, војних (sic!) лицā, имā ту џуди, нијџсу сāмо све сџљаци. Написā ми један онū изјаву. Ми тāмо предā. Они доћџрали тū нџј транспорт ис Цетинја у Котор. Доћџрали транспорт затвореникā у Котор и тū и размџстџили тāмо. Јџдно двāдес камџџнā и аџтобусā имāше, ако не вишџ. Отлијџ нас разбāчū у онџ камџјџне и онџ аџтобусџ. По јџднога милицāјца код нас, с нāма. Тū јā, тū Цетинје. Врāтише не, шџездесџ и пџт бџло, и вишџ, стџ, тākџ. Тū омрчи, прџноћи на онā бетџн. Вџда довлџн. Ујутру упаде официр нџкџ, зāстāвник учињџло ми сџ, што знам, код нас пē-шџстџину. Нџ, негџ упаде код цијџлијā, код овџјā шџездесџт и пџт. „Кџга прозивāм, нек излāзи.“ Прозивā, излāзи, прозивā, прозивā, прозивā, излāзи, излāзи. Остāдџсмо јā и Тџомица Ђекџовић и три из Лијџевџ Ријекџ. Дāм! Врāта зāтвори. Чџџемо тāмо аплāуз: „Живџо Тџито“. Пуштџише и кџћи. Нџ прџђе пџт минџтā црнā мāрица, нāцрнџ им бџло све, пред врāта пџснū, отвори се врāта: „Испāдā тройцā.“ Те овā тройцā испāдоше из Лијџевџ Ријекџ. Јā и Тџомица остāсмо. Нџ прџђе ни пџт минџтā и јџпџ, разумџјеш ти. „Испāдāј и ви двā!“ Те и ми двā. Они с нāма, пребāчише не у срџски зāтвор. У срџски зāтвор, џуди. Јџдна бāрака колко од онџ Милоша Јџлићā. Двџџџта затвореникā, нијџсу затвореници полџтички кривци или кā овџ ми, друштвџ нāше, негџ свāђалице, пијāнице, прџневџрāчи, овџ-онџ, лџпџви, онџ мџже бџ све из џколине џђе. [Лупежи.] Сџгџрно и јџсу. Тū нāђџмо нџ. Убāчише нāс пџтџину тū, Тџомицу Ђекџовићā и мене, онџ тройцу из Лијџевџ Ријекџџ. Тū ко е дошā здрāв — дџбро. Авлџјā вџликā, слџбџднā, мџж да шџтāш у онū авлџју. Четџри мџтра бетџн је око онџ авлџје гџре. Четџри мџтра! Гџ-

ре на четири хошника четири оне стражарнице и стражар. Гледā те пѳт собѳм. До-
 ђе, шетāш проз ону авлију, вода слободна, вода унутра, ве-це, да извинете на из-
 раз, слободан. Рана мало боља. Оно мљештани ту, па им долази храна от куће —
 не бранē њима. Па ми некē прими више на казан, неке ми дадни они ту, ѳ глāди
 могло сē, али на рад ѳсам мљесēци ... Ја и Томица Ђекѳвић и ове тройца остали
 смо ту на рад, кѳсē се наке пољане, тамо поведи, двā милицајца поведи по двадес,
 по тридес, да кѳсимо, пластимо, радимо. Врāти не овамо, увечē води не по зградā,
 градē се зграде, те малтер носи и бриши улице. Сваку улицу сам обрисао, сваку
 улицу сам обрисао. Ту сам сретаѳ пуно путā покѳјнога Драшка Вукића. Он је био
 премљештен у Цетиње та пѳт. Не знам ђе је био тамо, па у Цетиње био премљеш-
 штен. Па водē не оно у стрѳј затвореника да радимо. Он само овако мало ѳдби ми
 главѳм, ал не смје проговорит ништа. Ёто тако сам ти проша. Тачно у годину да-
 на, навр годину данā пуштили су мене и Томицу Ђекѳвића и оне тройцу. Те ја на
 Гѳли ѳток нијесам био, нѳ овамо.

Служило сам [војску] у Сињ, у Далмацију. Годину њ пѳ, бѳгами. Та пѳт се
 служило по годину њ пѳ. Јесмо, бѳгами. Правио се њспраћāj војнику, како не и та
 пѳт и вāзда. Ёно оне године, кад рани син Рада Јѳфѳова Миљана, ранио га, прати-
 ли смо овога Томашева сина најмлађега, Пула. Та пѳт га ранио неотице, пуцаѳ и
 поврнуѳ, с прѳзора поврнуѳ и ранио Миљана. Ёво и сад носи метак у ногу.

Не отē ђевѳјке сељака. гстарā бѳгами. Ада мѳже се ожени, како не мѳже. Ја,
 тако ми Бѳга, да ми ѳне, да ми ѳне ова баба удрит, ја би сѳтра довеѳ нѳву. И вијетā
 ми ту ова, ова Батѳва жена вијетā ми да ми нађе наку ђевѳјку. Ја реко: „Немѳ, ва-
 ла“. Вели ѳна мене ту, видѳ ме ђепнем дрво и полагам кравама и нешто ту: „Ти,
 бѳгами, ка момчић“. Реко: „Ја ка момчић, нѳ да ми је неђе неако помлађе нај“.
 „Наћу ти ја“ — вели. Реко: „Слѳбодно наћи“. Реко: „Немѳ старију, но осамнас,
 деветнас годинā, па двадес. Кам да пѳкне! Некѳ капѳљу женē!“

У Сувѳ Гѳру тѳ што е — тѳ су све грѳбови. Ђѳрђије са женѳм грѳб, сестра му
 грѳб, Милица Томашева грѳб, ѳ, Жѳјо са женѳм грѳб, Љубѳ са женѳм — жена Љѳ-
 бѳва мало, ова Павићева шћѳр, ѳна јѳш се бѳгами држи, али и ѳна, и ѳна није. Ова-
 мо немā — Мирковићи одигли у Беране, сѳнови Рада Јѳвѳова — један је ту, она Вѳ-
 јо, а она Већо, ѳн је у Бар тамо, преселиѳ с порѳдицѳм и тамо е. Ё. Дѳље Пѳро са
 женѳм, Лале онамо остаѳ сам, онамо Рѳса Бѳжѳва и шћѳр јо е ту, сѳнови су по
 служба и по свијету и ѳна. Дѳље на Сињѳ Дѳ немā нико. Ова, рѳд њен, онѳ су у
 Подгѳрицу, Радомѳр ѳмро. Они у Подгѳрицу, преселили тамо. Она дѳље Дѳка
 Маслар и ѳн је сāt са женѳм и с порѳдицѳм у Подгѳрицу. Није нико немā. Сѳа Гѳ-
 ра — завѳјате вѳци у рѳку о три године.

Томица Кићовић, рођ. 1914. год.
 у Слатини, снимано 2001. год.

гмро Мирѳ Иванѳвић и Сеножећани дошли на жалбу. Т шта бивā? гн до-
 ша. Ја сам била, Радомѳр, па ја, па Зѳра, та што је узѳла Божину. гн код ѳца, доша,
 ѳн оно био ожѳњен, немāѳ ђеце чѳек, за дѳго није имāѳ ђеце, а жена била живā. Т
 шта бивā? гн дошаѳ у Сѳѳ Гѳру. Т ѳн код ѳца доша. Пѳрала га жена да се жѳни.

Рекла: „Не! Да ти се не угуљи свијећа због мойјѧ, да извинѧте, чѧрѧпѧ, нѧ ожѧни се.“ „Јѧ се немѧм ѡклѧ.“ Он чѧек старий. И шта бивѧ? Моја мѧјка имѧла десеторо ѡѧцѧ, шѧс шѧѧри и четйри сйна. Ђ, ѡн ти дође на жѧлбу гѧре и дође у дођир с мойјем ѡцем. А ѡтац мѧј што је рекѧ свѧме ѡтету, тѧ е мѧрѧло бит. Е сѧд није стйо да рѧчѧ за мене, јер јѧ сам бйла мѧло, знѧш, ѧѧпшѧ и такѧ, а ѡна е бйла мѧѧђѧ од мене. „Ђ, ол ми дѧт Зѧрку?“ А тѧта се нашѧлио и рѧкѧ: „Не, не, нѧ да ти дѧм Пѧљку, не Зѧрку него Пѧљку.“ „Неђе мене Пѧљка.“ Овијем ријечима: „Неђе мене Пѧљка. Ол ми дѧт тй Зѧру?“ „Да ју питѧм. Да ју питѧм ѡће ли те ѡна узѧ, јѧ да ти рѧчѧ ѡћу ил нећу. Јѧ ћу ти ју дѧт. Дѧо би ти да је пѧт факултетѧ завршила, пр си чѧек у свѧе мљѧсто и чѧек гласѡвит. Ако ме сѧмо шѧѧенѧ послушѧт.“ А ѡн рѧкѧ: „Немѧ ме за Пѧљку питѧт, Пѧљка ме неђе узѧ,; „Ђ, питѧћу Зѧру.“ ѡна е бйла двйје гѧдине мѧѧђѧ од мене. Дѧбро. Питѧ ти ѡн Зѧру. Мй дођѧсмо сѧ жѧлбе. Питѧ ѡн Зѧру. Вели Зѧра: „Ђ, бѧгами, тѧта, како сѧд да се јѧ удам, Пѧљка неудѧта, Рѧдомйр нежењен. Није сѧд за мѧју удабду.“ „Мѧрѧ се, чѧек ме питѧѧ.“ А овѧ мѧјка нѧша родйла вѧлику ѡћу и сѧд, ѡн тѧ рѧчунаѧ проз тѧ. А нењѧ да му рѧдй дијѧте. Зѧра, бѧгами, рѧкла: „Ѐј тѧта ако тй кѧжѧш, ако тй кѧжѧш да јѧ узмѧм Божйну“. Тѧта рѧка: „С апѧтитом те дѧем Божйни, дѧбрѧме чѧѧку. Знѧм да си тй дијѧте јѧш, мѧѧда, али штѧ ѡе ти фаслѧче мѧѧѧ. Тѧ е чѧек у свѧе мљѧсто, а родйће ви се дијѧте.“ Ђво овѧ Вуко-та што се родйѧ, вй тѧ знѧте. „Родйће ви се дијѧте да му зѧвидй свйјет.“ И такѧ јѧс. И такѧ јѧс. И ѡн ти фйно дѧдне Зѧру. Сутрадан ѡни поведѧше Зѧру, сѧ жѧлбѧ поведѧше Зѧру. Не, прѧскѧчйла сам! ѡн ти сйћй у Сѧножѧта, сйћй да питѧ жѧну. А жѧна га свѧ ѡѧрѧла, Марйја. ѡнѧ га ѡѧрѧла да се жѧнй. ѡн ти у Сѧножѧта дођй: „Марйја, бѧжѧ ми силѧ, јѧ сам разговѧрѧѧ с јѧнйјем чѧѧком поштѧнйјем. Ако тй одобѧрѧвѧш, јѧ сам нашѧѧ ѡѧвојку.“ А ѡна скѧчй да га изљѧубй: „Јѧ ти честитѧм! Одићу јѧ с тѧѧѧм за ѧу.“ ѡна: „Одићу јѧ с тѧѧѧм за ѧу. Јѧ сам свѧ срѧтѧѧ, свѧ срѧтѧѧ. Чѧѧш, да ти јѧ угѧсйм дѧм“, да извинѧте, „чѧрѧпе мѧѧе да ти угѧсѧ дѧм! Тй си чѧек чѧѧвен.“ ѡни дођѧше, поведѧше Зѧру. Божйна и ѡна. ѡна, Марйја. Дѧѧѧше ти ѡни. Договориѧ се тѧта з Божйнѧм и Зѧра рѧкла тѧти: „Вѧлѧ, тѧта, да тй кѧжѧш: „Ѐјде, Зѧре, у Лйм“, јѧ би те послушѧла“. Мй смо такѧ ѡѧца бйли, Мйлѧрѧде. Мй смо такѧ ѡѧца бйли свѧкоѧ. И ѡни ти дѧѧѧше за Зѧру. Поведѧше Зѧру. Божйна и ѡна. Поведѧше Зѧру. Мѧне тѧ нешто мѧѧка. Штѧ е Зѧра узѧла стѧра чѧѧка. Како тѧ? Нѧма мѧѧка. Мѧјка и ѡна изѧшле. Зѧрѧ ти фйно, јѧчнѧ јѧј умрѧло дијѧте, трѧѧ ѡѧцѧ, јѧчнѧ јѧј умрѧло, нѧјстаријѧ јѧј умрѧло, ѡнѧ ти фйно двѧѧ ѡѧцѧ. Зѧра. Божйна е болоѧѧ пѧт гѧдйнѧ данѧ. ѡн је имѧѧ кошѧѧнй рѧмѧтиз, реуму, кошѧѧнй рѧмѧтиз имѧѧ, болоѧѧ е тѧ. Зѧра држѧла кѧ свѧ другѧ. Подѧйвйла двѧѧ ѡѧцѧ. Шкѧловѧла. Пѧну кућу. Да чѧѧш и да ти рѧчѧм. С Вукоѧѧм би се покѧрѧнйсѧла нѧйјѧ Вѧсојѧвичкѧ.

Бѧгами, старий тѧс. Не, нйје, нѧ е старйи био тѧс. Нйје ѡн имѧѧ осамдѧсѧ гѧдйнѧ. Сѧд не знѧм за гѧдине, прѧво да ви кѧжем, не знѧм. Аѧ ѡн је изглѧѧѧ мѧѧд, аѧ ѡн је изглѧѧѧ ... Неѧму не би чѧек трйес гѧдйнѧ тѧда тѧрйѧ кѧд је ѡн дођйо за Зѧру.

А Марйја жйвљѧла фйно сѧ Зѧрѧм кѧ да јѧј е бйла Зѧра шѧѧѧ, кѧ да јѧј е бйла Зѧра рођѧнѧ шѧѧѧ. Е такѧ. Ето такѧ.

*

Догнао ми зет Бано и шћер љетос трѣе јунади да и чувам горе. Бѣгами ја, реко, не могу, ал ајд нека и. И ја ти чувам до Видова дана. До Видова дана чувам. Оно ти се онамо изгуби. Један дан. До Видова дана чувала, по Видову дану, реко, да одавремо, нѣтѣ ваља одозгѣ. Ми одавријесмо два-три дана она се нама изгубише, та јунад зѣтова. Ми тѣ имамо двије кравице. Она не шћеше с кравама није, нѣ се изгубише. Зѣтова јунад. Ђе, шта бива. Дође Бѣжо, ова, да и узме. Ја поручила: „Изгубила су се, ненѣ да се не изгубе, да нѣотѣ у говѣда и да се изгубе и да дођу да и узму. Да не погину јунад чоѣку. Бѣжо доша горе, таман љвече доша, кад онамо — нѣма јунади. Ми тражи — нѣма. Замрѣше јунад. Нѣма. Сѣтра љутру прни ми, Тѣмица с коњем, дијете, Милка. Прни да тражимо јунад. Први дан тражи — нѣма. Свѣ преобиди — није нѣма јунади. Тѣмица ти одио ка Градишници доље, ми тѣ у планину, тѣ горе. И шта бива. Нѣма, нѣма, видимо да и нѣма, погинула, погинула. И ја ти од грѣбѣва овија Бѣжѣвичкија оту свѣ преобиди. Врћем се оту да дођем ти ја више рупе Бѣжѣвића. Има доље једна вода, извор, а бљѣју доље говѣда нѣчија тућа. И ја реко да идѣм да пијем на она извор и да видим теке слѣчајно да нијесу отку наша тѣ. И ја сѣла. Чуеш ја да идѣм, а ја не могу ни, ни до у штаљу. Али мѣка. Кат приперѣ мѣка, свѣ мѣже. Погинуше чоѣку трѣе говѣди. И ја ти сѣднем код онија говѣди. А жедна, скврчила ми се уста. Сѣдим овако и разгледѣм теке на сваку страну да видим — нѣма. Кад из рупѣ — тамо е извор, и тамо е рупа, она поток. Ја на оно брдо сѣдим и сат планирала да ... а тѣ е мало овамо ближе грѣбѣва, ја планирала да сѣдѣм да пијем, ка поглѣну, нѣшто из онѣ горѣ ѣ, ѣ, нѣшто љидѣ — црно нѣшто, ка оно, ка оно добра двиска ѣвча, црно. Има ова Влѣдо Савѣљић горе ѣвце. Реко да није Влѣдо дојавио горе па љегове ѣвце. Поглѣни, поглѣни, није Влѣда нѣма. Ја се заглѣда — мѣчка! Оздѣль оно, знаш, мѣчка. Идѣ, идѣ, идѣ, идѣ, оздѣль из онѣ горѣ идѣ. Па теке дође на онѣ равнину, јѣље. Дође ти онѣ. Она мѣчка ај, ај, ај, ај, преко онѣ равнинѣ и преко ливѣдице љеже онамо у онѣ јѣле, љеже онамо, ѣде и љеже онамо. Ја реко — она и је поклѣла и ѣде онамо. Ама не смѣјем ја отис онамо, не смѣјем да ѣдѣм да видим да није тѣ стѣв. Онамо ти она ѣде. љеже онамо. Ама, ја не смѣјем онамо. Ја пирни преко Бѣча и нађем овамо на Бѣч Бѣжа.

Пољка Кићовић, рођ. 1922. год.
у Слатини, снимано 2001. године

Миш проша преко пѣда. „Вићи“, вели, „ђе прође ова миш“ — река чѣк жѣни. А жѣна: „Није миш нѣ мишица“. „Није, жѣно, нѣ миш“. Ка миш ка мишица, тѣ није нико завиривѣо љему шта е. Она чѣк љфати тѣ по жѣни. „Није, валѣ, нѣ миш“. Тѣ по љѣ, по љѣ, она — мишица! Тѣка ју свакога Бѣжића ка дође. „Знаш како се ми побисмо“, вели, „на Бѣжић лани љсто за миша и за мишицу“. „Па“, вели, „мишица е била, није миш“. Он јѣ не мѣга ништа, нѣ тѣка и тѣка, па ју бѣчи љ Лим. А она идѣ низ воду и свѣ вако како се стриже. „Мишица, мишица, мишица, мишица“ — она

јопѣт. И утопила се, отишла е ко̀лко ѐ једно̀мна била. И остала е то̀ старā при́ча. То̀, знаш старī при́чали. Са̀д јел било истина, јел није, не знам.

Љубица Рачић, рођ. 1922. год.
у Врањештици, снимано 1997. год.

З а б р њ е

Ја сам Радисава узела, није ми дао паре, није ме питао: „Ол ме узе?“ Ја сам паре узела из женѣ другѣ. Мајка овога Драгомира, Драгомира горе што е — мајка његова, викала чоѣку: „Ај да узмемо Зору Дмитрову и-Слатинѣ“. „Балавче“. Ја малā била, седамнаѣ годинā. „Како балавче?“ — Љубица. „Нут, она из добрѣ кућѣ, добри љући“, ово, оно. „Да ти мене паре, ја ћу јој даѣ“ — мајка Драгомирова. И дође у Слатину тамо — око мене као кокошка око полѣга: „Ој, Зоре, Зоре“. Ја: „Каква удабаба моја! Да се удам ја!“ „Да ти дам паре, да ти дам паре, Зоре“. Па: „Брат му у авионе лети“, па „добар чоѣк“, па преда мном златна брда и долине. Узѣ паре да чекам за годину данā, а њега не виђо нѣ колко твог оца ил мајку данас. Ето ти. Тако узѣ паре, ајд. Исто ка да ме замађија. Бљеше то десе данā прет Савиндан. Реко: „Ја нећу да се удаем прије нѣ навр годинѣ“. Љубица: „Ка[д] ти је гој воља тебе“. А она лажа. Она дошла ту, причала.

Ја ћу да идѣм за Светѣга Сава до Иванграда. Доље ми тетка, мајка Љубичина, и Богдан у школу. Пошљу ме да нешто понесѣм брату доље. Љубица то чула. Оне она да идѣ за Савиндан нанѣже. Они се ѓвѣ зговори — Богдан и Тодор Јосов и Радисав: „Онемо л ноѣас? Онемо“. Уочи самѣга Савинаднѣ. Да извинѣш, ми се опрāли тамо у Слатину. Све опрāли што смо имали, све у собу обљѣсили прњаѣче. Ђед ни љежи за фурун, отац ми седи, извадио жар насрѣт собѣ. Мајка опрāла све што е имала, опрāли. Те дође ни комшија један. Кажѣ: „Ево љући наки, Дмитри, одовуд“. „Шта, ко е?“ „Забрђани“. „Каки Забрђани, шта ѓте сат по ноћи?“ Они не знаду. Не знам ни ја! Не знам ни ја! Бѣса ја! Бѣса по соби. Кад ево ти комшије, један и другѣ. Они тамо комшијама казали. И они трѣица. Ја кад виђо, паре узѣла, утрну. Разговѣр, разговѣр. Донесе им отац боцу ракије. Она Тодор не оне да пије, Јосов. Такāв је у њѣ обичај. Неће да пије ако ниѣси ѣвѣјку обеhao и добио. „Шта е? Попите, Тодоре Бакићу“. „Па, не можемо са да пијемо, не можемо, па пињемо, Дмитри.“ „Нењемо“. Не шњеше да попију чање. Разговѣр, разговѣр. Ова Тодор, чоѣк ни не збори ништа, ни ова Богдан, а његова жена паре ми дала — Љубица. Тодор почнѣ: „Дмитре, ми смо дошли да ти трајимо ајтар накав.“ „Какав“, вели, „ајтар код мене ѓнеш по ноћи?“ „Да ти трајимо ѣвѣоку.“ „Каку ѣвѣоку, балавче!“ „Е, така кака е, дошли смо, ако даѣте, ако не даѣте ...“ Разговѣр, разговѣр, разговѣр. Отац ми не да помѣну. А ѣд ми крај фурунѣ каже: „Тодоре Бакићу, ја да имам ѣвѣоке, ја би ју повео овамо у ващу кућу, ја би ју ... ја повео ѣвѣоку у ващу кућу Бакићā. А немāмо ми ѣвѣоке за удају“. Ја, куку, утеко прет кућу. Утеко. За мном кума-Ћана: „Кума-Зоре, ти си паре узѣла, немѣ да одрѣчѣш, убитѣ ти Богданā ако одрѣчѣш се“. „Кума-Ћане, ја сам рекла за годину данā да чекам, нећу саѣ“. „Убитѣ ти Богданā“, брата ми овога старѣјега. Испрепада ме. Јопѣ се врну у собу. Они разговѣр, разговѣр, разговѣр. Богдан Васов вика: „Дмитре, ѓну зазват

Зору да ју пита̄м?“ Оће Бѡгд̄ан да утвр̄ди е сам ја̄ п̄аре ӯзела. Ја̄ будала ша̄ш̄ава. Каж̄ем ти — дӣете младо. Вели: „Зоре, јеси тӣ п̄аре ӯзела?“ „Јесам, Бѡгд̄ане, иж ње̄гове жен̄е. Јесам, ал бѡгме, ја̄ сам п̄аре ӯзела за гѡдину да ч̄екам, а не да ид̄ем нѡнас.“ „Јеси п̄аре ӯзела?“ „Јесам, бѡгами, али нећу прӣе нѡ навр гѡдин̄е да ид̄ем.“ Уљеже Бѡгд̄ан, ја̄ за њиме. Тодор пита̄: „Бѡгд̄ане, шта̄ е?“ Каж̄е: „Бевѡка е п̄аре ӯзела, Дмитре, па̄ с̄ат како̄ гѡј ѡј ти.“ „Кѡ ӯзела п̄аре, како̄ ӯзела п̄аре, ӯзео јој Бѡг ѡчи.“ А како̄ мачӯга веља̄ крај̄ ђеда ми, па̄ онӯ мачӯгу да ме окрѡи — ѡтац, ме-ђу то̄лко љӯђи. Мѡмче овѡ, младожења, шчеп̄а ме, преко ... „Дмитре, до нѡнас мѡга̄ си ју ӯбит, од нѡнас не мож, ѡна је мѡја“. Па̄ преко врат̄а ка̄ па̄шче ме превӯкоше. Ни ла̄ку нѡј нӣесу рекли. Ни ла̄ку нѡј трӣ чо̄ека.

Прет кӯћу. Изӯва Радосав бљел̄а̄че, изӯва Бѡгд̄ан Васов оп̄анке. Сн̄ӣег до-вл̄е. С̄ав̄ин д̄ан. Бѡсу ме извук̄оше, омр̄чише ... Поведоше ме у тӯ кӯћу — комши-ља̄чк̄у. Кум та̄ скиде прш̄уту, Радисав п̄ет кила̄ љут̄е ракӣе. Пр̄ед зору то̄ бљ̄еше. П̄и до зор̄е. Ма̄јка ми пок̄упила обӯћу и вљ̄еш. Згучила то̄ прет кӯћу куме-Ћан̄е. Изазв̄ала кума-Ћанӯ пла̄чӯћи. До̄дала да се обӯем, да се омр̄чим и обӯчем. С̄утра са̄ зорѡм јед̄анек у кӯћу стар̄у доље. Мӣ два̄ са̄та посе̄ђели за̄дно нӣесмо — Бѡгд̄ан и Тодор и мӣ. На С̄ав̄ин д̄ан он ѡјде да ӣгра̄ и да пл̄ева̄. Ја̄ са̄ма оста̄до у кӯћу. Са̄ма. Нӣ знам ко̄га, ни што̄, ни ништа. Угрӣем ма̄ло вод̄е, па̄ изн̄ес̄ем на а̄јет стар̄и, те острӯжи со̄фрицу, крӯг, каш̄ику дрвенӯ ѡ качама̄ка, горӯжду дрвенӯ ѡд вод̄е опер̄ем. Са̄мо што не пла̄ч̄ем. Не знам ђе сам дошла, кот ко̄га. Тако̄ сам се ја̄ уда-ва̄ла.

*

Трѡе ђе̄це̄ здра̄во, ѡни два̄ здра̄во. Бѡгу фа̄ла има̄ју и п̄ара̄ да про̄ћу сре̄дње̄ ако не могӯ најбоље. Нема да кук̄аш, срамот̄а е. Срамот̄а е кук̄ат. Сиромашно жи-вљ̄ели — некад има̄ли би вечеру, а ручак не̄. И нӣесмо кук̄али — не дај Бѡже, ни-кад. Све̄ задовољни и Бѡг да̄дни. Све̄ задовољни. Бѡгами ра̄ди, гр̄еби, ра̄ди, гр̄еби. А нӣкед нӣесмо кук̄али. Нӣкад, нӣкад, нӣкад. Ево вӣдиш Милун — нӣкад чӯла нӣесам пожал̄ит. Нӣкад, нӣкад! Ма̄ла пла̄та, ја̄дна пла̄та — кад је кӯћу гра̄дӣо ни-је ко̄ме доса̄дио за п̄е д̄ина̄ра̄. Гра̄дӣо кӯћу трое-чет̄воро чеља̄ди. Не ваља̄ кук̄ат. Греот̄а е. Срамот̄а е. Ништа ѡ то̄га до̄би не̄ мож. Задовољни, онѡ што има̄ш сво̄е, па̄зи га и ра̄ди, нек си задовољан.

*

Ра̄дӣли љӯђи лива̄де у планину гѡре. Јӯли. Св̄етац то̄ е стра̄шн̄и. Не шӣћели да ра̄де ништа. А један сам ра̄дио, пла̄стиѡ. Вӣкали му љӯђи: „Немо̄ данас да ђе-н̄еш сӣјено“. А ѡн, ја̄дан, окупи фа̄милију, ж̄ђени сӣјено. Нико не ра̄дио без ѡни. Там̄ан да се скӣне са ш ње̄га, вели: „А ви, вели, дрӯгови, не ѡхете, ја̄ ж̄ђенӯ. Нек ћурӣче, нек јурӣче, ја̄ ж̄ђенӯ сӣјено“. Лӣјепѡ бӣло све̄ врӣјеме. Одјед̄ампут, још се нӣје ни скӣнуо тӯ, загр̄мљ̄ело. Увр̄ глав̄е, увр̄ глав̄е ње̄га и остѡже, увр̄ глав̄е — ње̄га на̄мрт̄во! Крај̄ сӣјена се прекобрља̄о. Сӣјено покрај̄ остѡжа зап̄али се до на̄ зе-мљу. Ђено му спо̄меник и са̄д, зов̄е се ва̄кам. Још како̄ сам чобан̄че бӣла, крај̄ то̄га смо про̄дӣли. Вӣдиш како̄ мѡже бӣт.

*

А једна жена у планину нашу — и то истина — е, са не знам је л мајка Јашова ил баба... Ја мисим мајка. Јашо е био у колијевку, умро са, немā двѣс данā.

Петрѡвдāн. Остригли љуђи ѡвце. Жене све сеђеле на ѡкуп, пѣт, дѣсе, по планини. Кѡд стāна сеђели, разговāрали. Она прāла вуну. Жене ју карāле: „Нѣка прāње данас. Данас Петрѡвдāн!“ „Немам кад. Оћу да сўтра идѣм по ливадā. Да опѣрем данас, лијеп дāн.“ Она прāла вуну вāз дāн. Прѣд нѡћ се наоблāчи. Жене потрчў само да убаче дрва, да убаче поњаве. Она убачила вуну ў стāн — фика, фика! А од Јеловицѣ кā да је упўтио Бѡг мркй ѡблāк. Прāво к њѣнѡме стāну! А мѡе тѣткѣ Станѡјкѣ стāн у близину био. Жене наложиле ѡгањ. Она колијевку тўрила такѡ тў, а вуну напластила на крѣвет. Она[Ј] ѡблāк црнй к стāну — хўјā! Она, како наложила ѡгањ и садā ће да пўне ўпрет — знаш вериге су држāли, е, и садā ће да пўне. Загрми посрѣ главѣ и упрѣта. Колијевка здрава, а ѡна мртва крај ѡгња. Тѣтка мѡја: „Мā шта не пўши стāн, штā е овѡ? Изиди й[з]-стāна!“ — Станѡјка. Отвѡрена јој вратā. „Шта јој овѡ не пўши стāн?“ Намоли се дѡље — кад жена крај упрѣта лежи. Осмўдила јој се кѡса и глава. Кā ѣвѡ проз ўпрет.

Тѡ е истинскā истина. На истй Петрѡвдāн.

*

А један чѡек ѡђе у Зāбрђе косйѡ е на Блāгў, на Огњенў Марију, сād овў што идѣ. Гѡре су ни ливадѣ ўпорѣд. Нāше ливадѣ до ријекѣ. Па преко ријекѣ ѡђе косйѡ. Тў му жена и снаа. Косйѡ, косйѡ до пѡдне. От пѡдне чѡек брдан преко косѣ пāни и језик оволикй избāчио. Закўкаше жене, а косāчи по ливадā: „Штā е?“ А ѡне: „Ўмрије Тѡдор“. Ми онāмо, ѡн избѣчйѡ ѡчи, зйнуо. Оволикй језик изйшā, пѡтпуно изйшā. Љўди направйше носйла — у Андријевйцу, те код љѣкарā. Нѣкције прймио, дāли му љѣкове нāке. Неђѣљу дāнā био у бѡлницу. Јѣдва убачйѡ језик унўтра. Тѡ е бйло на Огњенў Марију.

Зора Бакић, рођ. 1908. год.
у Слатини, снимано 1990.

Се оце

Рѡђена сам на Сеѡце, нā Кўти. Нā Кўти сам рѡђена. Зāсѡк Кўти. Бѡгами, рѡђена сам ўјесѣн, а ймāм ти седамдесѣ ... трынāсто гѡдйште сам јā. Е, па пиши. Од Мйтровйћā, Дрāга Мйтровйћ, Бāца Дмйтровйћā шћѣр. Е, йстѡм Дрāгиња ми је йме.

Ѡтац ми је био чѣтнйк. Двāдѣс и пѣт гѡдйнā е био на границу. И дошā он у Бѡдград, ке су га затвāрали. Затворйли га. „Обрāза ми“ — кажѣ ѡн. Нѣшто се клѣо. „Тй немāш обрāза“. „Е, јā ћу гузйцѡм“. И остāла е тā рйјеч. Он сѣ гузйцѡм пѡслијен клѣо. И пўштили га. А ѡни пѡслије и тѡ се прѡтивйли. „Вй не дāте“, велй, „немāм чйме“.

Гријешйли, како е рāt бйјѡ. Сйтна ѣѣца. Свѣ јѣдно зā другйјем. Ймāм пѣторѡ живйјā. А пѣторѡ ми је ўмрѡло. Дѣсетѡро сам имāла. Да извйнѣте, нйје бйло нāчйна

да се она миџу, нō се рађала. Турци ке су дошли, овога зајмише, а мене ... Ја једно дијете носим, узешē ми стоку. „Ћера ову стоку“ вели мене, те ја ћера пред њиме. Ја нећу више да ћерам. „Мене су“, реко, „оста̀ла ћеца кот кѹћē. А ја сам радија убити ме оће“. Те он мачугом. Ево ми и са локва етооће. Ја сва љ крв и оно дијете држим и вратим се. Млого се јада ... гладно, жедно, У, не пита. Боже се помѣнуло, сине, не поврнуло. Ето ти. Ја, велē, боим се од рата. Бра̀на свē: „Шта, мајко, ти би га довела са злом.“ „Знам га са злом, па се боим, сине. Ва̀ма. Мене, вал̀а ...“ Мнōго се јада виђело, гладно, жедно, убивено, њх!

Е, бо̀гами, ја блѣжала никуд нијесам, нō ... Био ми је ма̀ло чѣк јено два мљѣсеца у четнике, а отец у четнике. Да ми је било партизани добар дан да назову, сретња би била. Нō, нико. Самоста̀лна држава сам била. Нит су ми учињели четници, ни партизани да ваља. Четници ми бра̀та убили, а партизани насрамоту ми бра̀та зајмили у партију. Муке су живе биле. Косио ми е чѣк по Коњу̀а за кило жита да се турѣ вечера. У Плав отидни па, да извинеш, тури ја, како сам ћетѣња, греотē, по два кила у кецељу, па послѣиен кецељу ова̀ко. Млого јада. Помѣнуло се, не поврнуло се.

А истом и ја сам препадала доста народ. Ја га мрѣет нећу, ја̀дан. Ја сам била ѣаво. Препадала народ и ћосала ... а ѡх. Обуци се у ѡчево, па кой се љуђи бо̀е женама, ја тобож љубавим. Имала сам и погину. Ћосала сам млого. Ама бојали се и бојате се, ада ва̀зда е то било. Е, већ сад је друкшē, сад нико никог̀а не трага. Чини шта знаш. И нема замљеркē. А прѣђе, ја̀ден, жена кат се не би увила на дољњу страну чо̀ека, Боже сачува те бру̀кē. На дољњу страну пу̀та. Да не идē горе, да е она горња, нō дољња нека е. Ка̀но, да извинеш, по нѣи кад је дољња нека бидне и по дану. Свѣ дољња.

Шко̀ле немам. Е па с том жељом мрѣм што нијесам љ шко̀лу. Није се прѣђе шко̀ла трагала. Мој стрѣц — од основне шко̀ле четѣри, капетан првѣ класē. А ово сад — нико не зарежуе шко̀лу. Провукују се, нема шко̀ле. А била е Иванградска гимназија — вѝкало се ка професори. Са то није. Ово са — то не зна ништа. Научио свē, а ништа не зна. Ма̀ не, брē. Боже сачува. Узмē те дипломе, купују се оне, па правник. Кака̀в правник, он не зна ка̀ теле.

*

Ау, а немо, ти ме ѡвриеди, а но шта сам нō Српкиња. Црногорци су наумити љуђи. Ка̀же: „Нећу ја Србију, у Србију се носе шајкаче, оћу ја црногорско“. Ма ко ти бра̀ни, брē, носи шта го̀ оћеш, али смо једно. Шта е то? Црногорци! Ка̀ко Црногорец, црка! А ће то срете? Усијане су то главе Црногорци! Оће да е самоста̀лан. Срби, нō! Православни Срби. Вели „Сама слѣга Србина спаса̀ва“. Виђите на онē ка̀пе црногорскē. Нема, нарѣт се помайио. Ово изазива рату. Е, а то су будале највене, малоумнасти. Немају, нијесу рођени, нō ето та̀ко. Ми не наљичемо ни на каку нацију. Ти трѣбаш то добро да сфатиш, ми смо нико и ништа, живота̀ ми. Јесмо то! Ни признае кум кума, ни пријатељ пријатеља, ни ... Е не ваља, не ваља.

Како нѐмā! Ймā по Ср̑бији. Тō е богāтā... Нѐ од њй се откāчи, нй дāо Бōг. Ми смо прāзни. Е кō е надйо Цр̑нā Гōра, е, Бōже му се ўста позлāтйла. Е бāш смо цр̑ни. Цр̑нā Гōра! Тамāн су валā.

Драгиња Фолић, рођена 1913. год.
на Сеоцу, снимано 1990. год.

Б о ж и ћ е

Помўзѐм варенику и онда ђдмā ўспѐм. Кад ймāм домāћѐ сйрйште, направйм, а кад нѐмāм кўпим овў мāју те зовѐмо сйрйште и ђндā тākо онō усйрим ђдма кат помўзѐм и оставйм да ми мaло постой. И кой се усйри измйшāм, исцйјѐдим онў йру и тākо. Нѐ, нѐ. За сйр не мōже вареника да се вāри. Тō се вāри за јѐден сйр. На примљер, мйчѐ се кaјмак и пōслије се онō усйри, ал то се зовѐ слāни сйр, тō е тврдо и ѐто с кромпйром мōже да се йје, а дрўкшѐ не мōже.

Тō е сйрйште о стокѐ. Свакā стōка ймā сйрйште. Кат се закōљѐ, онō сйрйште дōбро опѐрѐш и стој ти нѐколико дāнā у онў сō, пā га пōслијен рашйриш да ти се осушй и кат се осушй, кат ти је пōтребно, ђндā га ђпѐт опѐрѐш и стāвиш га у нѐкў пōсуду и налийѐш ако ймāш йрѐ, ако нѐмāш йрѐ, тōпле водѐ налийѐш и тўриш сōли у њѐга и онō ти стој јѐдно тры-чѐтири дāна, пѐт и оно се направй сйрйште. И пōсьѐ помāло оногā сйрйшта сйпāш у варенику.

*

Чйм смо прāли? Кўвали цйјећ — мй тō зовѐмо. Ызмѐш у кāнту водѐ и онā вōда кад шћѐнѐ да ти узāври и узāври, ўзмѐш у нѐкў посйфку, мй тō зовѐмо посйфка, лопата, пѐпела, кр̑кнѐш у онō, те онō прокљўчā, нѐколко кључā, кључā, пā пōсьѐ прокључā, скйнѐш га и ђндā ђпѐт ўспѐш у јѐдну кāнту водѐ — залиѐш и онā пѐпелйна пāднѐ на днō оногā казāна, а онō ти се онā цйјећ побйстри и тй га процйјѐдйш и у вѐш тўриш. Ако ймāш сапуна, пр̑во одапѐрѐш онā вѐш у тōплу вōду и сапуном онā вѐш мaло истрљаш, па га тўриш у онā цйјећ, па се онō кўвā, бōгами, јѐдно пōла сāта и фйно нōсйш и испйрāш и онō ти мирйшѐ мйром.

Росанда Јукић, рођ. 1927. год.
у Коњусима, снимљено 1997. год.

К у т и

Нѐмā смр̑ти бе-сўћена дāна. Нѐмā. Свр̑шено е. Ни ўдадбѐ, ни женйдбѐ, ни роћѐња, ни смр̑ти. Нйшта. Овѐ Кōсѐ мāјка, Свѐтозаровѐ, билѐ смо првобрāтучѐди. Јā румѐнијѐ жѐнскѐ нијѐсам вићѐла од њѐ у живот. Ймаде Кōсу и ўмрије, а јā дѐсеторо. Дѐвет пōроћājā и ѐво ме — жива. А она би косйла и мѐне носйла. На пōроћāj Бōсу рoдй и ўмрије. Сāмо Кōсу и ўмрије. А јā дѐсеторо — дѐвет пōроћājā, дѐсеторо.

Милена Савовић, рођ. 1910.
у Трепчи, снимано 1997. год.

ЛИЈЕВА РИЈЕКА

Лопате

Зовем се Златија Милошевић, ако ћеш по дому. А рођена сам — двајесто годџште при крају, дванаестог децембра, у село тамо, Ками се зове, засеок Ђуров до.

Имам кот сѣнѡвѡ два мушкарца, два унѡка и пѣт ђевѡѡкѡ, а кот шћерѣ исто два унѡка и три ђевѡјке, код једнѣ двѣје, а код једнѣ једну и сѣна, а код брата имам четѣри — имам братѡниће, код једнога два сѣна, а код другоѡга два — четѣри и код једнога један — пѣт и један имѡ и двѣје ђевѡјке. Сѣдморо и тамо имам од брата. Свѣ су тамо на послове. Брат ми сѡ женѡм... Фамѣлија му идѣ и долази, али он је тѡнак, на село живѣ, држѣ стѡку великѡ.

Нијесам одила ѡ школу. Ни један дан. Знаш штѡ? Мајка моја дѡста сѣромашна, нѣма кѡ да јѡ чѡвѡ и јѡ сам имѡла брата и јѡ — код нас је такав обичѡј да сѣн идѣ ѡ школу, а ђевѡјка ако мѡже, ако не мѡже, да сѣди кѡћи. Затѡ сам јѡ остѡла. Нијесам одила ѡ школу. Понѣшто сам научѣла уз брата.

Фамѣлија ми идѣ и доодѣ. Ш њѣма сам ти добро задовољна, сѡ сѣновима и сѡ шћерѣма и унѡчадима. Да ми је сѡ најстарѣ сѣн — свѡкѣ, ал овѣ најстарѣ, пѡ да ти испрѣча — тѡ би видѣо како е тѡ. Слажѣм се ш њѣма добро, радѣм. Овѡ смо имање ѡтуд ке смо предѣгли из Лѡпатѡ, ѡје кѡпили, код овога Радула Попѡвића, овога што ти реко — тѡ ми је кѡм. И сад ми ѡје жѣвѣмо. Мене е тѡ тѣшко напѡштѣт — да идѣмо и да га нѣко врагошаѣ, јѡ док мѡгу ѡје. Онѣ нек доодѣ.

Слуша да ти тѡ испрѣчам. Јѡ сам ти држѡла и по дваес оваѡѡ и по три краве и кѡња и касније мѡло и магарѣ. Ал сѡ[д] то више не мѡгу — тѡ више прѡшло. Имѡли смо ѡје пашу и такѡ. Најпоследње смо издѣзѡли на Мрченѡ гѡру. Знаш ли ђе е Мрченѡ гора? Е, тѡ. Тѡ смо издѣзѡли. И тѡ нијесмо наш стѡн имѡли, бѡгами, нѡ нѣкѣ тѡђѣ стѡнове. У Маргарѣту и овѡ Сланѡ рѡпу, тѡ ђе ми је рѡд, и овѡ Вељѡ рѡпу — тѡ се зѡве Вељѡ рѡпа, и Мрченѡв дѡ и Каменскѡ рѡпа. Идѣш од Опѡсаниѡе пѡ тамо, а мѡже и од Барѡ ѡтуд. Сѡ су свѡј ѡаде, направљени су пѡтеви. На Цѡрине, велѣ, ѡтобус идѣ.

Ада, јѡ сам тѡ носѣла ѡ рѡд, онѡ бурѣла окрѡгла. Знаш како е нама далеко вода, тамо ѡклѣ сам јѡ. Имѡ пола сѡта да идѣш залуд, а пола да се врнѣш, сѡт мѡрамо, јер је наша кѡћа овѡје иза овога брда. Имѡ да идѣмо пѡ сѡта на воду, да ѡјдѣмо и да се врнѣмо — сѡт. А сѡт су добѡвили братѡнићи овѣ цистѣерне, ђе су кѡће прѡвили, пѡ донѣсѡ. У Лопѡте бѣла вода близу.

Штѡ смо јѣли? Ада на дрѡва бѡковѡ, кѡ цѣровѡ, кѡ бѡковѡ, грѣјѡли се, јѣли, бѡгами, дѡста. Јѡ сам ти, кѡт сам млада бѣла, држѡла по двѡе, по трѡе крѡмади. Прѣкѡ љета, вљѣрѡјте ме, мој мѡж је клѡ по пѣторѡ јѡгњѡди и пѣторѡ јѡради. Једнѣ годѣне му јѡ поглѣдну ѡ тѡр — дѣсеторо. Дѣсеторо смо заклали. А сад јѡ што не мѡгу, тѡ е друга рабѡта. Рањили се добро, бѡгами, и сѣра, и мѣса, и свѣга.

Нѣћу да прѣчам ке не знам. Ђѡ о рѡту. Четрес прѡве се зарѡтило вође. Војске су одѣле и долазилѣ. Лѣчно наше село да нас мѡчи — ни Њѣмци, ни четњѣци, ни партизѡни, нѣко не није мѡчио. И Албанци су додѣли, нијесу не мѡчили. Ал, што

су трајили за рану, што им је трѣбало, ми смо то свѣ дали. Ја ти причам, ка сам одила код браћа, нико ме дирало није.

Муж ми је одио ... прво је отиша^н с војском, па онда по службѣ. Никад није кући додио без кад је отиша^н у пензију. А, мало смо задио и живљели — тридес и једну годину. Он је умро млад — шездесѣ година. Двадес и четри године ће у новембар, десѣтога новембра.

Златија Милошевић, рођ. 1920.
у селу Ками, снимано 1996. год.

Опасаница

Ја сам рођена триес првѣ годинѣ. Јесам, одила сам у школу. Таман пред рат. Не знам јесам ли четврти завршила, три разреда. Учио ме и поп и учитељ.

Та пут је било добро. Но е било мирно то доба — за вријеме бивше Југославије. Посљенак се оно заратило. Ја сам била мала ка се заратило. Тежак је та рат био — Немци и онѣ Талијани ка су наступали, а послѣје поћера била, послѣје су људи наши гинули. Били су у двије партије, распорѣдили се у двије партије. А, богами, један другога убѣјали. Е са кој коѣга више — то не знам. Коѣга е болѣ закачило. И тако, тешко се, у рат се тешко живљело. Страовали смо од свакѣ војскѣ. Добро, нијесмо баш, можда, от поједне, ал страовали смо од двије-три војске.

Наталија Лашић, рођена 1931. год.
на Лопатама, снимано 1996. год.

Велика

Двије године имам ти школѣ. Посље Југославија пропаала, она прва, и онда се заратило и посље смо бљѣжали, ћерали нас Турци и попалили Велику и изгинуло се тада, али не пуно. Посље се вратио ђе — вријеме албанско било. Три године плачкали не Турци, свѣ што је живѣ, што су могли пониѣт — и стоку, и рѣбу, и постѣљу, и судоѣ, и што им се свићело. Е, тако смо живљели три године ђе, па потѣље ослободише не партизани те бисмо, богами, добро, ослободи се. Наићоше ђни, овѣ партизани наићоше. А но. Би богами, вѣкаше ни: „Бљѣште!“ Те ми побљѣгосмо с оцем тамо у Нѣвшиће, у некѣ гору Дуковѣ, више Нѣвшића. То е близо, сусѣдно то село. Али прѣнесе неко: „Она ко ће бит кот куће“, кажѣ, „нѣте куће да палѣ.“ А ту није било тада ни кућа, ни јада, но за вријеме албанско начињели помало кућара, колико да се склѣнимо — чѣљад. Онѣ мајка ми ђе, једна ђевѣјка Трифа Радѣновића, ђтуд от Плава, једна стасала, а једна мала от пед годинѣ и моја мајка, дошла ту и коначила у Нѣвшиће. Ујутру брзо да се врне и још три жѣне. Брзо да се вратѣ да се куће не запалѣ, јер вѣљу кога ће нај кот куће нѣте запалит, а кога нѣте ... Партизани су то и кажѣ: „Оћѣ да палѣ“. Кажу да су били то вѣлетари, Немци и четници — да је та војска била помѣшана. Јѣ ли или није, ја сам тада мала била — не знам. Онда су били чѣљад по Велици, онда су нашли од Ржаницѣ оздѣ, од Мурина једно село што је дѣтчно. Свѣ што су нашли прѣт со-

бѡм — били и клали и драли жива чѣљад и бачали љ огењ и свѣ тѡ. Овѣда су најшли, по тијѣ кућѣ погинула чѣљад.

Моја мајка таман ѡтѡд је стигла тѡ ... Још двије жѣне су ш њѡм одиле, ал нијесу мѡгле брзо ка ѡна. Она је упала ѡђе. Чѡле су ђе е закукала. Ѣне су се вратице и дошле тамо у Нѡвшиће. Рекѡше: „Погинула е Јѣла“. Пѡсле су продѡжили тѡ — у тѡ првѡ кућу, десеторо чѣљадѣ су тѡ побили — на јѣдно мљѣсто, пѡ пѡсле продѡжили тамо у јѣдан пѡток — тѡ су чѣљад дрли, ђѣцу живу ... Томислава Вѡчетића ... дрли су га живѡга. И ѡн, сирѡма, мали је бѣо, виќаѡ: „Убите ме ко љѡди, немѡте ме такѡ мѡчит“. И мајку му убили и брата и ... Ў, ко би свѣ тѡ исприќаѡ! Пѡсле тамо навѣше жѣну трѡдну распорили и извѡдили дијете иж њѣ, ђѣцу јѡј ѡко њѣ пѡклали. Тѡга, знѡш шта е тѡга, бѣла у Велику, кѡ сѡт што пријављују те е бѣло тамо у овѡ Крајину. Е такѡ шѣ-стѡтина чѣљадѣ до на вр Великѣ, гѡре. Што су уфѡтили, што су мѡгли уфѡтит, ко није мѡга да избљѣжѣ, тѡ су ѡни побили, пѡклали, попѡлили. Жива чѣљад су бачали у вѡтру.

Како е бѣло? Ада прије рѡта, за вриѣме прѣвѣ Југослѡвије, бѣло, како сам чѡла ... Ма нијесам јѡ тѡ мѡгла да запѡмтим, за вриѣме тѣ прѣвѣ Југослѡвије, старѣ што е бѣла. Мала сам бѣла четрес прѣвѣ кат смо блѣжѡли. Прѣђе није се школовѡло толикѡ, него су сеђѡла ђѣца, више ђѣце се рађѡло и сеђѡло ѡђе на сѣло. Држали љѡди стѡку, издѡзали у тѣ планине, косили ливѡде, рађили, сѣкли листовѣ церѡвѣ, листовѣ су сѣкли за стѡку зѣми да изѣмѣ. Рађило се, бѡгами, пѡ имѡ народ. Рабѡтѡле жѣне. Прѣђе ти је тѡ такѡ бѣло — да изѡткѡ, да опреду, да саплѣтѡ, да се обукују — више тѡ с рѡкуј него да се купи. Држали стѡку, имѡли, ето такѡ, да јѣдѡ. Није кѡ сѡд — трѣба да се свѣ купи, трѣба да се свѣ добѡви. Ѣе свѡкоѣ да живѣи, а неђе ни јѣдно да рађѣ. И пѡсиен су крѣви влѡдѡри. А нијесу крѣви влѡдѡри нѡ народ. Јер свѡкоѣ би шѣло да живѣи фѣно, а неђе да рађѣ нијѣдно. Неђе зѣмљу да рађѣ, него ѡдѣ по овѣјѡ ѡлицѡ. „Ѣу овѡ, ѡу онѡ, дѡ овѡ, дѡ онѡ“. Отишло у школу, мѡжда није ни учѣло. Јѣсте јѣдна половѣна ђѡка учѣло, а јѣдна половѣна овѣ ђѣце развѡченѣ, ђе родѣтељи бѣли мѡгућни, нијесу ни учѣла. Идѡ са те урлићѡ, те замѡтају овѡ народ у мѡку. Да ти прѡво кѡжѣм овѡ е свѣ слѡбо, овѡ катастрѡфа, нѡ свѣ је с нѡрѡда. Зѣмља је остављѣна нерађѣна. Свѣ ѡђе да живѣи добѡ, а неђе да рађѣ.

Живљѣло се онѡко сѣљѡчки, за вриѣме прѣвѣ Југослѡвије сѣљѡчки. Бѣли су неќѣ жѡндѡри, чѡла сам такѡ, учѣтељ ђе којѣ. Рѣђе е имѡло слѡжбѣникѡ нѡ сѡд. Сѡд имѡ тијѡ слѡжбѣникѡ бѡг те пѣта. Углѡвнѡм је народ држѡ стѡку, зѣмљу, жиѡво е, имѡ е да јѣдѣ.

Сѡкна су се ткѡла, прслѡци се плѣли, цѣмпѣри. Такѡ, жѣне су рабѡтѡле по нѡћи, бѡгами. Ако немају кѡт по дѡну, по нѡћи.

Коса Кнежевић, рођ. 1933.
у Велици, снимано 1995.

Мѣне е име Дѡница Кнежевић. Рѡдом сам од Гѡјковѣћѡ. Велићѡнка и по рѡду и по дѡму.

Запѡзила сам мѡлога јѡда, да ти прѡво кѡжѣм. Рѡтове и мѡку свѡкојѡку сам запѡзила. Бѣло стѡкѣ, чѡвѡла сам док сам бѣла ѡ рѣд ... до рѡта, до осѡмнѡсте гѡдинѣ

сам чувала. Пџсијен се заратило и мѹка била велика. Били смо пот Плављанима и пот Турцима четри године и на крају дођоше те не поклаше. У нашу кућу петоро чељади убијено. Брата сам једнога имала. Био у четврту бригаду. Погиуо у Србију на Ушће, баш са Шишовим братом Вуком, ја мислим. И тако. Род ми се утро цио. Тешко сам прошла цио вијек.

Не богами, Боже сачува, какву школу? Та пут ђевџке нијесу ишле у школу.

Удала сам се четрес пете године. Узела сам старијега чоѳка. Двије-три године били, пџсијен зајмили га на Гѳли ѳток, те био три године. Јадно се живљело. Тешко смо ти живљели, тешко смо ти претурили вијек. Имамо ђеце — от прве му женѳ остало четворо и ја имам шесторо — десеторо. Два сина су ми остали и двије ђевџке и ја овѳга сина што сам срѳла имам.

Даница Кнежевић, рођ. 1922. у Велици
снимљено 1995.

Шекулар

Ја сам Браќочевић Анђа, Милоша Браќочевића. Рођена Лабан, ѳтац ми Ту-ро, мајка Мика, ал она е умрла, остала сам мала. О четри године сам остала. Он се пџслије оженио, богами прѳшло пуно, па се оженио. И та маћа ме добро држала, и мене и моју сестру. Двије године ми је сестра имала. И тако — чувале, радиле, расле. Онѳ, богами, за вријеме Југославије није имало ка сад. Бавили се с кукурѳом, са шљивама, да се то продае, да се живи. Није имало другѳ. Сад, ја пристасала, виђела се с ѳвијем Браќочевићем, Милошем. Узели се. Овамо сам нашла свѳкрву, удовицу. У току Швабе јој е мѹж погиуо. Она остала млада удовица. И пџслије са њим имала двоѳ ђеце — сина и шћерку. Њивиле заедно. Мѹж ми осту-пио у четнике. И тако живиле, мѹчиле се, богами. Ја га школовала — шћерку нијесам, сина јесам. И тако.

Јесте. Да није згодан, не би га узѳла. Двадес шѳс, ја седамнаес. Тако се узѳли. Од рода имам два брата, три сестре, три — једна е умрла, двије су живе. У Савино Сѳло ми је млађи брат. Он је учитељ. Старији је у Врбас, прѳфесор. Богами су ме и помагали и тако. Увијек су ме виђели и чули и помогли. Сестра ми има ѳсмо-ро ђеце. Она у Спалевиће живи. Сви здраво — шѳс шћери и два сина. То разудала. Чудила сам се како и је изњивила, богами. Ја овѳ двоѳ, па тешко. Не она. Ти пут је, вала, тешко било. Трпљело се, шта ћеш.

Малине се брале, продавале. Шишарке о смрча. Имали смо ѳвце. Нијесмо нѳку величину, ал по једно десѳтак оваца, по двије краве, некад вола и тако. Пџслије кат смо сина школовале, продавале ђе ѳвцу, ђе краву, ђе ... и тако. Он се школовао у Никшић, завршио, пџслије се оженио. Од њѳга имам унука и двије унуке. Параунуцади — двоѳ, исто — мѹшко и женско. Пџслије сам добро била. Мало сам радила у школу, али двије године, нијесам више. Пџслије, он кад је завршио, нијесам. Он је ѳдма ступио у Шекулар на пѳслу. Он је изучио за учитеља. Касније продѹжио за наставника. Исто у Никшић положио. Добро сам била. Шћер се удала. Малољѳтна и она, али удала се, исто у Лабѳдовића и Шекулара. Са њиме имала четворо ђеце. Добро сам и са њѳме била. Финѳ јој.

Вѣћ сам забатурѣла тѣ. Како нијесмо, палили се. Стѣка ни се узѣла. Ал, тада ми је био мѹж пѣ јѣпѣ маѣо лѣшњѣ и такѣ. А пѣслијен се ... једамѣн блѣжѣли, пѣ другѣ пѹт блѣжѣли за Јелѣвицу, пѣ такѣ, ал није ѣн био, нѣ свѣкрва ми добра била, па свѣ је лакшѣ било. Нѣси јѣдно ѣна, јѣдно јѣ. На стријѣлање су не водили под јѣдну воћку. И тѹ кажу: „Ми ћемо да ве стријѣламо. Ђе су ви љѹђи?“ Ми кажемо: „Нијесу воће. Ми нѣмамо љѹђи“. „Како нѣмѣте, ѣткѹт су ви ћѣца?“ „Тѣ е давно било, ѣни су изгинули“. „Кажи, кажите ни ћѣ су“. Ми не мѣжемо да кажемо ћѣ. У тѣ су пѣслије наишли авиѣни. И мнѣго је у ѣво нѣше сѣло погинуло ѣд авиѣна — ћѣцѣ, жѣна. Љѹђи су били побљѣгли. Да није било авиѣна и ми би били стријѣлани. Шиптари из Рѹѣѣ, из Пѣћи. Кѣ ти га знѣ одаклѣ. И такѣ се спѣсили. Сѹтрадан ка смо вићѣли да е свѣ изгинуло у тѣ нѣше сѣло, сѣмо маѣо пѣдаљѣ, ми смо побљѣгли к планини. Блѣжѣли, нѣко к стѣновима — ко е имѣо, у шѹму, пот смрче, крићѣцу, тѹри им рѹку на уста да не плѣчу, да не зѣвѹ. И такѣ смо се сналѣзили, штѣ мѣжемо.

Пѣ, у нѣше сѣло и тѣја и тѣја. Не мѣгу да кажем нѣ е имѣло и партизанѣ и чѣтничѣ. Штѣ знѣм сѣд. А више, бѣгами, било чѣтничѣ нѣго партизанѣ. Ал ѣпѣ партизанѣ нијесѹ не нѣшто мѹчили. На ѣкције нарѣди. Свѣкрва ми је свѹј ишла, на тѣ ѣкције, јѣ нијесам, јер ме заштићивѣла.

ѣви мѣдѣи ѣтишли у чѣтнике, стѣри тѹ. Тѣ су ћѣвери мѣје свѣкрвѣ. Јѣдан је имѣо ћѣцу — двѣ сѣна, јѣдан је имѣо сѣмо жѣну и шћерку.

*

Не мѣгу да бѣднем љѹта, кат сам се нѣдала да ћѣ да дѣћѣ. ѣткѹд да сам љѹта. Нѣ, јѣ, бѣгами, нѣ имѣла нѣду. ѣни не питѣли: „Нѣдѣте л се љѹђима?“ Нѣдамо, валѣ. Тѣто ћѣ дозѣлит ко е жив да ћѣ се вратит. Ни се врћашѣ, ни ... Такѣ тѣ ѣстѣло — у тѹ нѣду. Пѣсије кад ми је сѣн стѣсао и шћѣр нијесам ни бѣјала. ... ѣстѣла су ћѣца и жѣне. Сѣд је ѣво достѣсѣло свѣ. Мѣмци су тѣ, ћѣвојке. На прѹгу су не шѣљѣли. Ал ѣпѣ, мѣне свѣкрва и тѹ заштићивѣла. Нијесам ишла на прѹгу. Не мѣгу ћѣцу да ѣстѣвим и, ѣна добра, заштићивѣла ме. ѣна е ишла. Нарѣћивѣли су јѣј да чѣсти снѣг на пѹтове. ѣна е свѹј ишла. Брѣниѣла, бѣгами: „Снѣу не дѣм, а јѣ ме ѣво“. ѣни кажу: „Снѣ трѣба, ѣна е мѣлада, да идѣ.“

*

ѣко ме зѣбољѣ. Изглѣда ка сам брѣла малѣне. Тѣ јѣ занемѣрим. Нѣко кажѣ — тѹри камѣмѣлицѹ. Нѣко — ракѣју. Јѣ турѣ. ѣно пѣсѣ зѣбољѣ. Јѣ ѣдѣм код јѣднога ћѣвера у Берѣне. Тада се зѣво Иванград, сѣд Берѣне. И ѣн имѣо нѣкога ѣцу. И ѣдѣм код нѣга. Кажѣ: „Бѣка, штѣ би ѣвој снѣи за ѣво ѣко?“ Кажѣ: „Јѣ имѣм стѣ дѣсет гѣдина. Нѣ знѣм штѣ би рѣкао. Не умѣјем нѣј тѣ ѣѣкове. Сѣмо мѣгу да рѣчѣм да турѣ камѣмѣлицѹ док ѣдѣ код ѣѣкара. И јѣ такѣ узѣмѣм ѹпѹт за Подгѣрицу. Тамо ѣтѣ да га аперѣшу. Јѣ не дѣм. Нѣкѣ ѹченице: „Немѣ, тѣтка, да га аперѣшѣш, јер скѣче бѣјѣла, нѣго ако мѣгѹ нѣкције.“ Тѣ јѣ урадѣм такѣ и ѣни ми дѣднѹ нѣкције. Док трѣјѹ ѣнѣ нѣкције, ѣко дѣбро. Чим нѣстѣни нѣкције — ѣко зѣболѣ. И јѣ штѣ ћѹ, како ћѹ. Имѣм тѹ дѣљнѣга ћѣвера. Кажѣ: „Јѣ не смѣјѣм тѣ, велѣ, да ти урадѣм, ѣнћѣ. Сѣмо знѣм — кѹпио сам коња ћѣравѣга, пѣ сам му тѹрио коњскѣ камѣн. Јѣл ѣн скѣкао?

Јес, вала̄. Али с тѣм — ђо му је оздравѣло. “И ја то такѡ рѣшѣм. У ма̀ло кѣселѡга млијѣка турѣм, позѡвѣм свѣкрву и шћѣр, дошла ми шћѣр туна да родѣ. Оне не шћѣше. Ја љспѣм са̀ма. ђо забѡлѣ. У то̀ једна кѡмшинка наићѣ. Рѣко: „Турѣ ми млијѣка кѣселѡга, ако ѣма̄, рѣко, ја са̀горе ђо.“ „Кѣ ти је кѡ?“ Рѣко: „Разбљѣжали се. И свѣкрва ми и шћѣр. Турѣ млијѣко.“ Она ми ставѣ млијѣко, ђо се печѣ ко сѣр. Ја такѡ док се ђо затвѡрѣ. Ка се затвѡрѣ ништа ниѣком. Такѡ трѣпѣсмо седам да̀на и седам ноћѣ. Седам да̀н почѣ ђо да се отвѡра̄. Мене бѣстро. И такѡ сам га излѣјѣчила. Цѡба бѣ код љѣкарѣ. Сад ме не болѣ. Са̀т сам до̀бро.

*

Нијесам да није ра̀тѣ бѣло, штѡ би се покѡјала. По̀слије ма̀ло јесам се ка̀јала. То̀ е бѣо Шекулѣр ја̀дан прѣђе. Са̀д не. Ту̀ е во̀ће, ту̀ су кѣће, ту̀ су пу̀тови. Што̀ није имѣло та̀да ни во̀ћа, ни гра̀да. Ма̀ло учѣтеља̄, ма̀ло прѡфесѡра̄, ма̀ло по̀повѣ. Са̀т свѣ ѣма̄. Свѣ се да̀ло шкѡли, свѣ шкѡловѣло. Нема̄ кѣће што̀ нема̄ шкѡлованија̄ љѣди. И жѐна̄. Са̀д је ѡдлично. То̀ ћу љвијек да рѣчѣм да е фѣно, да е Шекулѣр бо̀љѣ него што̀ сам ја̀ у Грача̀ницу бѣла, у По̀лимље. Зѡвемо Грача̀ницу ма̀ње сѐло. По̀лимље: Уло̀тина, Грача̀ница, Му̀рино до Андрѝјевице — то̀ се звѣло По̀лимље.

*

Ова̀ мла̀ђа сѣстра, ѡна остѣла посмр̀че. По̀слије њѣ ѡтац држа̀о. Но̀ поручѣвали да ју носѣ. Неѣи Висѣтор та̀мо више Пла̀ва сѐ звѣо. И ѡна ... до̀ђе ми љјак и љзме ју. Преко то̀га̀ Ли́ма у Грача̀ницу да прѣђе — та̀да није бѣо самѣр него сѐдло. И ѡн да прѣђе — ѡна склѡбѣк поскѡчӣ, ѡна ѣво̀јка испред љја̀ка ми, ѣгеѡва сѣстричина, па̀не у Ли́м са колѝшевком. И ѡн вѝди шта се ура̀дило, да ѣво̀јке нема̄, вра̀ти јѡпѣ оно̀га̀ ко̀ња и ѡде покра̀ј Ли́ма. Пѝтајѣ га неѣи љѣди. „Шта тра̀жиш?“ Ка̀же: „Па̀де ми сѣстричина, ова̀ што̀ ми је сѣстра љмр̀ла, па̀ сам доша̀о за њѣ. И ѡн иша̀о покра̀ј то̀га̀ Ли́ма. Њѣ ѣзбачѣ во̀да у фр̀бе. И ѡн ѡнѣ ѣво̀јку љзме, ѡна се ма̀ло расѣкла ѣе су зу̀би, ресѣцу, и ѡнѣ ѣво̀јку по̀веде у Висѣтор код ба̀бе и да̀днѣ ју. „Бо̀ље би бѣло да ти је ѡна љмр̀ла, ка̀ шћѣр ти, а мо̀ја сѣстра, но̀ што е остѣла“. „Па̀ — вели — брѝга, вала̀, кад је отѣшла шћѣр нека ѣде и ѡна“. Она ју држа̀ла мљѣсец ѣ по̀ да̀на. Она свѣ чѝљѣла. ђе ми ѡтац за њѣ и ка̀же: „Шта̀ ѡво̀ си ура̀дила, Ми́лосава, кат се слѡмѣла, за̀што ју није вра̀тио Ђѡле да ју да̀ мене?“ „Ја̀, бо̀гами, пра̀во да ти рѣчѣм, нијесам те ни во̀љѣла ка зѣта, јер ми нијеси бѣо зѡдан ка̀ шћѣр. Али ѡпѣт за ѣјтер ѣнѐ ља би јѡј подѣгла ту̀ ѣво̀јчицу.“ ђн љзме ту̀ ѣво̀јку и не шће ју вѝше да да̀ у љјевину ниѣко. Порѣсла је, јѡш у љјевину није отѣшла. А ја̀ сам бѣла, двѣ-је-трѣ го̀дине док ми се ѡтац ѡженѣо.

Анђа Бра̀кочѣвић, ро̀ђ. 1923. год.
у Грача̀ници, снимано 2001. год.

Рада Стийович

ГОВОР ОБЛАСТИ ГОРНИ-ВАСОЕВИЧИ

Резюме

Васоевичи — это племя и область на северо-востоке теперешней Черногории. Географически, а с середины XIX века и политически, они делятся на две части — Горни-Васоевичи (центр Андриевица) и Дони-Васоевичи (центр Беране). В Горни-Васоевичах выделяются два района — Лиева-Риека (от Вьетерника до Трешневика) и Горня-Нахия (Андриевичский край с Полимлем и рекой Злоречицой). В административном отношении Горни-Васоевичам с половины XIX века принадлежат также селения смешанного происхождения — Велика и Шекулар. Дони-Васоевичам принадлежат деревни с неvasoevichским населением, какими являются Горня-села.

В нестоящей работе описан говор области Горни-Васоевичи, который входит в состав зетско-съеничского диалекта. Речь идет об обстоятельном исследовании, в котором дается обзор фонетических и морфологических особенностей, а относительно ударения говорится столько, сколько было необходимо для того, чтобы определить место акцентной системы говора Васоевичей в акцентной системе штокавских говоров. В некоторых случаях, когда в зависимости от объемного и разнородного материала это было необходимо, приводились в отделе морфологии и некоторые синтаксические и лексические черты (напр. об употреблении инфинитива, о повествовательном императиве, о некоторых предположно-падежных значениях, о специфических названиях цветов-красок).

Ударение. Говор Васоевичей принадлежит к числу новоштокавских говоров прежних эпох. Нисходящее ударение за пределами первого слога сохраняет старое место в слове, за исключением краткого нисходящего на последнем слоге. Данное ударение перемещается как с закрытого, так и с открытого ультима на пенультим, и переходит в долгое восходящее, иногда, в краткое восходящее, в зависимости от долготы данного слога. Таким образом просодическая система Васоевичей при наличии двух нисходящих — краткого и долгого ударений получает и два восходящих ударения, также краткое и долгое.

Свободной дистрибуцией обладает только долгое нисходящее ударение, ультим лишен краткого нисходящего ударения, краткие восходящие и долгие восходящие связаны только с пенультимом.

Долготы хорошо сохраняются и перед и после нисходящих, а также перед восходящими ударениями. После восходящих ударений нет долгот.

Особенностью данного говора является долгота перед долгим восходящим ударением в определенных морфологических категориях: в 1 и 2 лице мн. ч.

настоящего времени (*вр̄шѣмо, вр̄шѣше*), в деепричастии настоящего времени (*вӣчӯћи*), во 2 и 3 лице ед. ч. и в 1 и 2 лице мн. ч. имперфекта глаголов I спряжения (*вр̄шѣше*), а также в прилагательных типа *жив̄вога*. В данных категориях в энклизе присущи две долготы перед нисходящими ударениями: *мр̄зим̄о се, шр̄есӯћи се, мӯзѣш̄ѣ ли*. Две долготы проявляются также перед долгим нисходящим ударением в 3 лице имперфекта глаголов I спряжения: *вр̄шѣју, мӯзѣју, ст̄ир̄ѣжѣју* и т. п., при чем первая долгота воспринимается как полудолгота.

Сохраняется праславянский тип переноса, ударения на проклитику (*ѹ лѡв, ѹдд облѣке, зѣ зѣму, ѹ ѵланину, нѣз воду, ѡд глѣди, ѹз брдо*). На всей рассматриваемой территории встречается и один необычный, с помощью аналогии установленный тип переноса ударения на проклитику — это перенос ударения на второй слог двусложных предлогов: *ѹднѡ бѡра, ѹрозѣ зѣбе, ѹрекѡ мостѣа, исѹдд зрла*.

Новый перенос ударения на проклитику возможен только тогда, когда речь идет об односложных словах (*сѣ дна, нѣ кри*). В обоих случаях есть также примеры с индивидуальным ударением в акцентогенных словах (*низ вѡду, у ѵлѣч, на смр̄ѣи, на љѣшѡ*).

Вокализм. Различаются две вокалические системы — в одной системе кроме пяти стандартных гласных имеется также специальный рефлекс редуцированного гласного (*ɑ*), распространенный на территории Лиева-Риека, Горня-Нахия, Велика, шекуларского села Мезгале; в другой системе имеется пять стандартных гласных, с гласным *a* из редуцированного; вторая система представлена на территории Шекулары и сел Риека-Марсенича и Навотина. В обеих зонах имеется и слогообразующее *r*, сохраняющееся и в позициях *мр̄о, ѹмро, ѹшро* и т. п.

Гласный *ɑ* воспринимается как звук между *a* и *e*. В финальных кратких слогах после ударения этот гласный факультативно замещается Фонемой *e* (*ст̄ѣрец, лѣкетѣ*). Он также проявляется и в результате стяжения группы *ao* (< ѡл): *зѣва, дошѣ, мѡгѣ*, и стяжения группы *-aa-* (< *-aja-*): *нѣмнѣк*. Данный гласный регулярно проявляется в окончании генитива мн. ч. существительных, прилагательных, местоимений и числительных (*ѹо вѣликӣѣ сѣлѣ, ѹӣѣја дрӯгѣѣ сѣлѣана*). Он встречается даже там, где этимологически ему не место: *једанѣс, нѣкав, нѣдно, зѣдно, зѣдница, вр̄ѣг, чѣс, вѣкаш, Бѣль* и т. д.

В Лиевой-Риеке и в некоторых пограничных селах в направлении Плава гласный *ɑ* в действительном причастии мужского рода ед. ч. реализуется более открыто, с слабым *n* в конце, без окклюзии.

Судьбу долгого ятя в Васоевичах характеризует образование двусложного рефлекса *ѹје*, несмотря на то находится ли он под ударением или нет.

Рефлекс долгого ятя под ударением при нисходящей интонации звучит как *ѹе* (*бѹелѣ 'бельмо', вѹек, двѹје*), под ударением при восходящей интонации как *ѹѣ* (*бѹѣлце, глѹѣшѡ, двѹѣше*), а при безударной долготе как *-ѹе* (*зрѹѣшѣли, рѹѣчѣма*).

Рефлекс продленного ятя звучит как *јѣ* или *'ѣ* (*бѹльѣгѣ, вѹѣрѣ, мѣѣдѣ, мрѣжѣ, бѹѣжѣшѣ, замѣрѣшѣ*).

Основным рефлексом краткого ятя является *je*, йотизирующее предыдущий согласный (*њѣдра, љѣб, ѣѣ, ѣѣрам* и т. п.).

В кратких слогах после группы согласных, в которых последним согласным является *p*, ять давал *e* (*брѣгови, брѣсква, бубрѣзи, Льворѣчани*).

В предлогах *йред* и *йреко* последовательно проведен рефлекс *e*.

Регулярными являются образования: *йребѣскаѣй, йребрѣжѣй, йрегон, йрѣбол*, а также *йријѣйлей*.

Подлинный префикс *йри-* стабилен.

Ять дает *и* рефлекс перед *j* (*бѣйаше, грѣйашѣ*), перед *h* (*зайовѣжетѣ*), редко перед *ь* (*бѣльег, бѣльѣжѣй, бѣльѣжница*), перед *o* (< *л*) (*вѣдѣво, желѣво*).

Нами отмечены и некоторые экавские замещения ятя (*йозлеѣивашѣ, врѣднос, целѣвѣво* и т. д.), а также рефлекс секундарного ятя: *вамѣйжер, водѣйжер, комѣйжер, бѣсѣйжерна*, однако: *мѣр, фѣр* и т. п.

Сочетания гласных сохраняются в значительной степени. Даже хиатус, полученный утратой *x*, редко устраняется, в основном представителями младшего поколения.

Сочетание *-ao* (< *-al*) сохраняется в пунктах Горня-Нахия, Велика и Шекулар (*глѣдао, боловѣо*, а в пункте Лиева-Риека происходит стяжение путем регрессивной ассимиляции, в результате чего получается *a* (*йѣсѣ, глѣдѣ*)).

В финальной группа **-ьл* в пунктах Горня-Нахия, Лиева-Риека и Велика происходит стяжение, в результате чего получается *a* (< *ao*) в действительном, причастии мужского рода ед. ч. — *дошѣ, рѣкѣ*, в некоторых существительных — *йосѣ, вѣйѣ* и т. п., а также в некоторых прилагательных — *зѣ, округѣ* и т. п. В Шекуларе сочетание *-ao* (< *ьл*) сохраняется: *дошѣо, рѣкао, йосѣо, кошѣо, зѣо*.

В сочетаний гласных *-ae-* в числительных 11–19 также происходит стяжение в пунктах Горня-Нахия, Лиева-Риека и Велика (*једанѣс, зѣдно*), а в Шекуларе отсутствует стяжение (*једанѣес, зѣдно*).

Сочетания гласных *-ao-* (< *ьл*) в существительном *заова* и *-ea-* в местоимении *некакав*, в котором после выпадения первого *x*, происходит стяжение не всей исследованной территории, дающее *a* в пунктах Горня-Нахия, Лиева-Риека и Велика (*зѣва, нѣкав*), а в Шекуларе *a* (*зѣва, нѣкав*).

На всей территории в основном сохраняются сочетания гласных *-eo* и *-eo-* (*довѣо, сѣѣона, нѣошѣце*, однако *грѣша* 'грех'). Сочетание *-uo* и *-uo-* не изменяется (*убѣо, Бѣорец*), а также сочетание *yo-* и *-yo-* (*йорец* 'гребень у птиц', *суо* 'сухо', *зѣнуо*).

Стяжению подвергаются звукосочетания, состоящие из двух одинаковых гласных, если между ними нет морфемной границы и если они не под ударением (*нѣжмѣлѣ, сѣарѣ, свѣчѣ*, тѣшко *сѣ* пролазило (тѣшко *се је* пролазило) и т. д., однако: *йоошѣфрѣкнѣшѣ* 'подрасти; вырасти', *йодрашѣ, исѣошѣ сѣрѣе, убѣо* сам се и т. п.).

Констанантизм. Консонантная система Васоевичей характеризуется наличием 24 фонем, являющихся особенностью сербского литературного языка, исключая согласный *x*, а также две фонемы, являющиеся диалектной особен-

ностью екавских говоров — *с̑, з̑*. В нескольких примерах из экспрессивной лексики и в сандхи встречается аффриката *s*.

Согласный *x*, за некоторыми исключениями, исчез из говора Васоевичей во всех фонетических позициях, почти без какой-либо замены. Хиатус, который при этом образуется, чаще всего не устраняется (*јуо, сјуо* 'сухо').

Фонема *ф* широко представлена в данном говоре. Она чаще всего встречается в заимствованиях (*ф̑анай̑, фр̑игай̑*) и в ономастопеях (*ф̑икн̑уй̑, ф̑иж̑ук, ф̑ик*). Она встречается и вместо этимологического *в*, как в сербских (*ф̑ир, фр̑ба* и т. п.), так и в иностранных словах (*коф̑ер̑иа* и т. п.).

Фрикативные палатальные согласные *с̑* и *з̑* получены, в первую очередь, в результате новой и екавской йотизации согласных *s* и *z*, и встречаются в определенных позициях и в васоевичском говоре, а также в других зетско-сьенических и родственных герцеговинско-крайишских говорах (*с̑у̑тра, и̑ас̑и, и̑рос̑ак, нас̑еј, ос̑е̑тий̑и, с̑ера, с̑еме, и̑зес, ко̑зи*). Данные согласные встречаются и в гипокористических образованиях (*С̑ава, Го̑со, ко̑ли̑сно, Ба̑зо*).

В результате екавской йотизации в большинстве екавских говоров увеличилась частотность аффрикат *ћ* и *ђ*. Однако в васоевичском говоре их частотность уменьшилась до некоторой степени благодаря переходу данных консонантов в сонант *j* в финальной позиции (*до̑ј, и̑ро̑ј, в̑еј, с̑ино̑ј, до̑ј, но̑ј, и̑до̑мо̑ј*), затем благодаря переходу *ћ* в согласный *ш* в результате диссимиляции в сочетании *-ћњ-* (*во̑ш̑ня̑к, х̑у̑ш̑њи*), а также благодаря сохранению согласного *ш* в 3 л. мн. ч. настоящего времени и в 3 л. мн. ч. будущего времени глагола *х̑и̑е̑ти* (*о̑ш̑е̑, не̑ше̑*).

Согласный *џ* встречается, как и в большинстве штокавских говоров, в словах иностранного, в первую очередь восточного происхождения (*џа̑бе, џа̑да*), затем в славянских словах с турецким суффиксом *-џија* (*гов̑ор̑џија, и̑до̑ира̑џија*) и в результате различных звуковых изменений (*вра̑џбина, в̑е̑џба*). Звукоподражательный характер имеют лексемы: *џи̑гла* (очень худая женщина), *џа̑ка* (шум, галдеж) и т. д.

Для большинства территории Васоевичей обычной является двучленная система латеральных согласных [л] и [љ]. Сонорный согласный *л* перед гласными заднего ряда произносится немного тверже, чем в литературном языке, а перед гласными переднего ряда спорадически встречается небольшое смягчение (*одо̑л 'и, ис̑и̑л 'и; с̑айл 'е̑ти, л 'е̑гни*'). Согласный *љ* полностью сохраняет свою индивидуальность и обладает стандартной артикуляцией (*љев̑ица, љек̑ар, љи̑га*).

Согласный *в*, благодаря своей до некоторой степени пассивной артикуляции, в некоторых звукосочетаниях теряется или редуцируется (*је̑вер̑ица, ме̑ћед, и̑ос̑ед̑оч̑ий̑, иш̑ћет̑ило, ср̑би, мр̑шац, гр̑уда, не̑каки̑*). Все-таки, можно сказать, что он в Васоевичях не так склонен к изменениям, как это бывает в большей части сербских диалектов (*зауст̑а̑в̑ља, и̑оздр̑а̑в̑ља, здр̑а̑в̑ље, в̑енчан̑ица, чет̑вр̑т̑ий̑, т̑вр̑до, вол̑д̑ви, гов̑е̑да* и т. п.).

Сонорный согласный *j* обладает весьма выразительной артикуляцией в абсолютном начале слова или акцентно-артикуляционного целого. Такой же самой выразительной артикуляцией он обладает и в конце слова, несмотря на его

происхождение. Полностью он исчезает в положении между любым гласным, который ему предшествует (исключая *и*) и *е*, который следует за ним (*краєви*, *моє*, *болує*); он также теряется в императиве глаголов V спряжения на *а*, по классификации М. Стевановича (не *блѣша се*, не *босоѡа*, не *брзâ*, не *враѡа-рâше*), затем глаголов IVа спряжения типа *ийѡи* и глаголов II спряжения типа *грѡѡи* (*изби*, *ий*, *йойѡи*). Финальный согласный *-j* не слышится также в номинативе ед. ч. указательных местоимений мужского рода: *овâ*, *онâ*, *ѡâ*.

Старая йотизация встречается почти во всех морфологических категориях, в которых она совершалась (*йокдшен*, *дроблѣеъе*, *забраѡиваѡи*, *настâвъâѡи*, *мишьâсмо*, *вѣжѣм*, *брѡжѡи*, *ѡрѣѡа*). Имеются также случаи аналогии: *ойѡрѣшен*, *угрѡжѣн*, *увѣжѣм*, *ѡрѣжѣм*.

Новой йотизацией охвачены также все морфологические категории, в которых она как правильно происходила, и све согласные, за исключением *р*: *грôблѣ*, *весѣлѣ*, *брâѡа*, *дѡвâѡи*, *крâѡем*, *кôзи* и т. д.

Сочетания *јѡи* и *јд* в глаголах, образованных соединением со старым *ийѡи*, *идем*, йотизировались по принципу прогрессивной йотизации, в результате чего получен согласный *-ћ* (< *-ћи* < *-јѡи*), который потом в Васоевичах давал *ј* (*дôј*, *йôј*, *сѡј*) и *ћ*: *дôћѡ*, *нâћѣ* (однако: *јâ ôјдо*, *ôјдôше*).

Екавской йотизацией охвачены все консонанты, которые могли ей подвергаться: *оћѣрао*, *нећѣла*, *мѣћед*, *ћейâница*, *ћейâѡи*, *лѣб*, *сьѣгови*, *блѣжанѡѡа*, *йлѣсма*, *млѣсѡо*, *влѣѡар*. Йотизированные лабиальные согласные, однако, все больше теряются, в результате чего получается *блѣше*, *млѣсѣц*, *жлѣвѣли*.

Старые сочетания *st'* и *sk'* дают рефлекс *шѡи* (*шѡѡѡи*, *вошѡѡнâ*). Отмечено и сочетание *жд* как результат старых и более новых процессов, фонетических и аналогических (*брѡждѡи*, *брѡждôлина*, *звѡждѡи*). Рефлексы *шћ* и *жћ* появляются в результате возобновленной йотизации (*зѡшћѡи*, *крѡшћен*, *овлâшћен*, *йѡшћено*, *угнѡјѣжћен*).

Начальные сочетания согласных, состоящие из сонорного и взрывного, склонны к аффрикатизации. На всей территории имеется *ѡбѡн*, *ѡгôлав*, *ѡмѡлѣѡи*, *ѡкло*, *ѡклѣѡи* (однако: *шкôла*), *ѡйѡјѡн* (встречаются также формы *жбѡн*, *жгôлав*, *смѡлѣ*, *стѡякло*, *шкрѡбав*, *шйѡјѡн*). В пунктах Лиева-Риека и Велика аффрикатизацией охвачена также группа *ѡс* (*ѡцѡи*, *ѡцѡе*), а в пункте Лиева-Риека и группа *ѡш* (*ѡченѡа*).

Ассимилятивными изменениями охвачены также группы *гн-* (*гнѡјѣздо*, *гнѣцав*) и *шл-* (*шлѣм*), в то время как группы *кл-* и *жл-* не менялись: *клѡјѣшѡѡа*, *жлѡјѣб*. На всей территории имеется *шћѣр* или *шћѣрка*.

В пунктах Горня-Нахия, Велика и Шекулар имеется *сѡѡо* и *шћѣла*, а в пункте Лиева-Риека и *сѡѡо/шћѣла* и *кѡѡо/кћѣла*.

Диссимилятивные изменения встречаются гораздо реже: *млôго*, *млôжѡиѡи*, *млѡм* (наряду с *мнѡм*), *глѡјѣшѡо*, *слѡмѡиѡи*.

На всей территории последовательно упрощаются только группы *ийѡ-* (*ѡѡѡа*, *ѡѡѡи*), *ѡк-* в местоимении *ѡко* (*ко*) и *гд-* (*ће*, *дѡѡа*). Спорадически

упрощаются группы *йш-* (*шеница*, наряду с более частым *йшеница*) и *йч-* (*чѣла*, *чѣльняк* наяду с *йчѣла*, *йчѣльняк*).

Нередко встречаются вставки согласных в консонантную группу: *здрио*, *здрѣнуй*, *ждрака*, *злѣба*, *чклѣнак*, а также прибавления согласных к началу слова: *ждрийца*, *зрѣбница*, *здѣговѣр*, *здоговѣрий се* и т. п.

Сочетания согласных в середине слова также подлежат процессу ассимиляции (в частности аффрикатизации), диссимиляции и упрощению консонантных групп путем выпадения одного или нескольких согласных.

Аффрикатизация чаще встречается в пунктах Лиева-Риека и Велика, чем в пунктах Нахия и Шекулар. В пункте Лиева-Риека отмечены формы *љѣйчѣ*, *лийцайт*, *лацкайт*, в пункте Велика *љѣйше*, однако *лийцайт*, в пункте Нахия *љѣйше*, *лийсо*, однако *изљуцкайт*, *лацкайт*. На всей рассматриваемой территории аффрикатизированы группы *жб* (*вљѣцба*, *вљѣцбаит*), *жг* (*оцгѣльла*), *ск* (*лацкайт*), *шк* (*зачкрѣао*, *очкрѣйла*, однако *шкѣла*), *ши* (*очийцайт*, *ирочийцайт*).

Группа *йс* аффрикатизирована в пунктах Лиева-Риека и Велика (*лийцайт*), а в пункте Лиева-Риека также группа *йш* (*љѣйче*). В Нахии и в Шекуларе обе группы сохраняются (*лийцайт*, *љѣйше*).

Путем ассимиляции изменились также группы *гн* (*нагњијездити*), *ми* (*йѣн-ийим* наряду с *йѣмийим*), *нѣ* (*зелѣбѣн*), *ни* (*једамийи*), *нк* (*шумка*), *лѣ* (*дѣльняк*), *сн* (*басмарийи*).

Диссимиляция широко охватила группу *-лѣ-* (*вѣшляк*, *гѣшляк*, *куйля*), а диссимиляции подлежит также группа *-мѣ-* (*сумѣа*, *слѣмѣача*).

Полностью исчезли финальные группы согласных *-ст*, *-шит* и *-зд* (*йрс*, *шѣс*, *вљѣш*, *грѣз*). Группа *-ис*, образованная отпадением конечного *-ш* у глаголова на *-ист*, хорошо сохраняется: *зѣгрейс*, *озѣйс*. Слышны группы согласных в конце слов иностранного происхождения (*комаданш*, *студѣнтш*, *гѣнц* и т. п.).

Именице. Существительные мужского рода имеют в звательном падеже окончания *-у* и *-е*. Окончание *-у* получают существительные с основой на переднеязычный согласный (*младийѣу*, *кѣсѣчу*, *Милошу*). В остальных ситуациях преобладает окончание *-е*, а у существительных с основой на *-к-*, *-г-* *-х-* это единственное окончание (*гѣде*, *брѣйше*, *грѣме*, *лѣйѣве*, *вѣјниче*, *Бѣже*, *дѣше*, *дѣкторе*, *гѣсѣодѣре* и *гѣсѣодѣру*).

Окончание *-ом* в твор. падеже существительных м. р. распространяется, в большей или меньшей степени, и на существительные с мягкой основой (*с младийѣем*, *бйчем*, *с мйшем*, *мѣжем*, *родийѣем*, однако и *с младийѣом*, *бйчом*, *с мйшом*, *мѣжом*, *родийѣом*). Спорадически встречается окончание *-ем* у существительных с твердым согласным в конце основы (*ндѣем*, *с Милорѣдем*).

Расширение основы во мн. ч. с помощью формантов *-ов-* и *-ев-* охватило большинство односложных существительных м. р. (*бикови*, *брѣгови*, *шидрѣови* 'шпорети' — кухонная плита), затем некоторые двусложные существительные м. р. на *-ац* (*јунчеви*, *кѣнчеви*, *стѣрчеви*, *йруйчеви*). Обычны формы: *јѣрмови*, *кѣшлѣви*, а также: *гѣвранови*, *соколѣви*. Возможны также дублетные формы: *кѣкойи*, *лѣйшири* : *кѣкойови*, *лѣйширови*.

Для род. п. множ. ч. существительных м. р. характерны окончания *а* и *и*: *бр̄āvā, војник̄ā, зид̄ōvā; гост̄ий, мин̄ӯий, нок̄т̄ий, мр̄āvī*, для дат. и твор. п. -*има*: *војн̄иц̄има, с вол̄ōвима*.

Мужские гипокористические и личные имена типа *Пѣро* и *Вуле* склоняются по образцу: *Пѣро, Пѣра; Вуле, Вула*.

Для существительных на *-лац*, обозначающих производителя действия, характерно *-о*- вместо *-л*- в им. п. ед. ч. и в род. п. мн. ч.: *бра̄й̄оуб̄йоц, гӯл̄йоц, двор̄йоц, кос̄йоц, кос̄йоц̄ā*.

Многосложные мужские имена типа *Димитрије* в такой форме чаще употребляются в пунктах Нахия, Велика и Шекулар (*Димитрије, В̄асилије*), в то время как в пункте Лиева-Риека чаще употребляются формы *Димитрија, В̄асилија*.

Благодаря синкретизму генитива и локатива мн. ч. в локативе с предлогом *йо* всегда имеется: *йо бр̄ѣōvā, йо кра̄ѣvā, йо зид̄ōvā* или: *йо гр̄ад̄ōvā, йо р̄ад̄ōvā*.

С предлогами *у* и *на* вместо локатива в местном значении употребляется аккузатив: *Ост̄али смо на̄ р̄ад̄. Св̄й су на̄ йосл̄ōве. У р̄а̄й̄ б̄йо*. С предлогом *о* всегда имеется окончание *-има*: *о бр̄ѣōвима, о гр̄ад̄ōвима, о л̄уговима*.

Единственным существительным среднего рода на *-а* является существительное *д̄ōба*. По модели существительных среднего рода склоняются: *а̄ӯйо, й̄ѣгло, б̄иц̄икло, л̄ӣт̄ро*. Существительное *р̄а̄мо* в номинативе сохраняет данную старую фонетическую форму.

В Васоевичах употребляется большое число существительных на *-ије* церковнославянского происхождения или образованных по модели этого языка: *наказ̄анное, йоруг̄аније, йрив̄ӣѣније*.

Собирательные существительные являются в следующей форме: *ждр̄ѣб̄ад̄, ш̄ѣл̄ад̄, зр̄н̄ад̄*. В Шекуларе слышатся и формы: *йрас̄ӣћи, йсӣћи, јаж̄н̄ӣћи*.

Нередки формы: *йр̄си, йл̄ѣћи, кр̄ст̄ии*.

Женские личные имена с двусложной основой и долгим восходящим ударением, которое в вокативе переходит в долгое нисходящее, имеют в вокативе чаще всего окончание *-е*: *Б̄осе, Вӯке*. То же самое имеется в случаях: *б̄аке, ј̄аде, кӯке*.

В женских личных именах на *-ица* вокатив совпадает с номинативом: *А̄ница, Вӯкица, Дан̄ица, Мӣлица*. Остальные многосложные существительные на *-ица* имеют в основном окончание *-о*: *ав̄ѣ̄н̄ӣцо, б̄ѣд̄нӣцо, љ̄ей̄о̄й̄ӣцо*.

Существительные женского рода на *-а* в генитиве мн. ч. имеют окончание *-а/-а* (*й̄гл̄ā, й̄ѣгл̄ā и иг̄ālā, й̄ѣг̄ālā*) и *-и* (*кл̄ѣ̄т̄ив̄и, ма̄јк̄и* наряду с *кл̄ѣ̄т̄ив̄ā и кл̄ѣ̄т̄ив̄ā*). Существительные *рука* и *нога* сохраняют старое окончание двойственного числа *-у*, к которому часто прибавляется формант *ј* (*р̄ӯк̄у, н̄о̄г̄у, од р̄ӯк̄ј̄*). В дательном, творительном и предложном падежах является окончание *-ама*: *б̄аб̄āма, ш̄ љ̄ев̄о̄јк̄āма, о жен̄āма*.

Существительные женского рода на согласный в инструментале ед. ч. имеют окончания *-ом, -ем*, редко *-и* и *-у*: *с кр̄в̄ьом, ма̄ш̄ном; с кр̄в̄ьем, са с̄о̄љем; с ма̄ст̄и; гла̄ћу*.

Генитив мн. ч. данных существительных имеет форму *ст̄вар̄ӣ, радост̄ӣ*, а дательный, творительный и предложный форму *ст̄вар̄има, о но̄има, са ст̄вар̄има*.

В Васоевичах слышится только *вила, грабӯла, ро̄гла*, затем *гусли* и *јасли*, однако: *грѣбени* и *грѣбене*. Исключительно встречаются формы *санице* или *сани*.

Местоимения. Дательный и предложный падеж первого и второго лица ед. ч. и возвратного местоимения как правило представлены формами *мене, тебе, себе*. Энклитические формы личных местоимений *ме, те, се* характерны для родительного и винительного падежей, *ми* и *ѣи* для дательного падежа, в то время как энклитики *си* как сокращенной формы возвратного местоимения нет. В дательном падеже мн. ч. энклитические формы представлены видами *ни, ви*, а в винительном падеже видами *не, ве*. Предложный падеж именного местоимения *што̄а* представлен формой *чему*, а также архаичной формой *чем*, которая с предлогом *за* отмечена в значении аккузатива (*За чем си да̄о то̄лик̄е па̄ре?*), а с предлогами *у* и *на* в значении локатива (*У чем љу ов̄о дон̄ѣт?*).

Для местоимения *што̄а* характерно вопросительное и зависимо-вопросительное, а для местоимения *што̄о* относительное значение: *Што̄а о̄ћете?*; Видите *што̄и* су ура̄дили; *Узм̄ем што̄о е најважнӣје*. Обычным является треление местоимения *што̄о* в наречном значении «зашто»: *А што̄о Јов̄ана засрам̄љеш?* Форма *што̄о* употребляется и в неопределенном значении: *Немо данас што̄о да пипнеш*.

В третьем лице ед. ч. женского рода притяжательные местоимения постоянно отмечаем формой *њин* и *њини*: то е кӯћа *њина*, близу кӯће *њине*, то су *њине* ст̄вари, порет кӯће *њине*.

Указательные местоимения мужского рода в единственном числе выглядят так: *ов̄а, ѣа̄, он̄а*. От генитива данных местоимений образуются притяжательные местоимения *ов̄огов, ѣо̄гов, он̄огов* с значением «принадлежащий этому, тому, оному». От данных форм прибавлением суффикса *-ић* образуются формы существительных *че̄говић* и (реже) *ко̄говић* с значением «из какой семьи».

Общее местоимение для количества имеет форму *ва̄с/ва̄с*: *Ва̄с је ӯ крв; Ва̄-се на̄пио; Ва̄с је на̄гр̄дан; Ва̄с је из̄еден*.

Прилагателные. Сохраняются обе формы (по сербски: вида) прилагательных — неопределенная (или краткая) и определенная (или полная). Обычным стало употребление неопределенной формы прилагательных в именной части сказуемого и в адвербиальной функции, однако нами отмечено и: *Ст̄ар чо̄ек, а има мла̄дӯ ж̄ену; Она ост̄ала мла̄да̄ удов̄ица*.

Гораздо более частотны формы адъективно-местоименного склонения, однако сохраняются и формы неопределенного (именного) склонения. Генитив и совпадающий с ним аккузатив, затем дательный и предложный падеж, ед. ч., а также дательный, творительный и предложный мн. ч., имеют только полные формы (*добр̄ога, сре̄дњега, добр̄ома, сре̄дњема, сре̄дњема, сре̄дњема; добрӣјема*). Это значит, что исходное *-а* не беглый гласный, а интегральная, составная часть флексии. С другой стороны, в отличие от дательного-творительного-пред-

ложного падежей мн. ч., чля которых характерно окончание *-ијема*, в творительном ед. ч. употребляются только окончание *-ијем* (*дѣбријема људима* : *дѣбријем чоѣком*). Этим осуществлено семантическое различие данных падежных форм. В окончании творительного падежа ед. ч. мужского и среднего рода и дательного, творительного и предложного падежей обеих адъективных форм (видов) отмечаем рефлексы долгого гласного «ять»: *с млѣдијем, млѣдијема*. В родительном падеже мн. ч. регулярно окончание *-ија/-ија* (*млѣдијѣ, сѣѣријѣ, млѣдијѣ, сѣѣријѣ*). Это касается и других частей речи, склоняющихся по адъективно-местоименному склонению: *мѣга, свѣга, једнѣга, дрѣгѣга, свѣме, једнѣме, дрѣгѣме* и т. п.

Хорошо сохранилось отношение между магкими и твердыми основами: *куѣињѣ шљѣме, нѣињѣ дѣба, зѣињѣ дѣба, дѣвѣѣга крѣма, срѣдѣѣга рѣста, ѣишѣнѣме чоѣку, добрѣме чоѣку*.

По отношению к компартивам типа *лѣкши, лѣйши* установлены и другие формы на *-ши*: *здрѣвши, зелѣши, слѣйши*, однако встречаются и формы: *здрѣви, зелѣни, слаби*.

Числительные. В дательном, творительном и предложном падежах числительных *двѣ* и *ѣрдѣ* отмечаем формы: *њима двѣма, с ѣима ѣрдѣма, о ѣима двѣма*. Сохраняются формы *чѣѣворо, ѣѣѣшоро* и т. п. В пункте Лиева-Риека нами отмечены мультипликативные числительные *двѣиш* и *ѣриѣш*. В остальных частях рассматриваемой территории встречаются формы: *једнѣм, двѣѣу(ѣ) / двѣѣѣѣѣ, ѣриѣу(ѣ) / ѣриѣѣѣѣѣ*.

Обычной является комбинация прилагательного *сам* и порядковых числительных: *самдрѣгѣ* (в значении 'одна женская особа, составляющая компанию другой' и 'беременная женщина') *самѣсмѣ* ('один плюс семь').

Глаголы. Система глагольных форм состоит из простых глагольных форм: презенса, аориста, имперфекта, императива, деепричастия настоящего времени, действительного и страдательного глагольного причастия, и из сложных форм: перфекта, плюсквамперфекта, будущего I, будущего II времени и потенциального сослагательного наклонения. Хорошо сохраняется инфинитив. Из системы выпало деепричастие настоящего времени.

Основным окончанием первого лица ед. ч. настоящего времени является окончание *-м*: *сѣдѣм, ѣрѣдѣм*. Окончание *-у* встречается в формах *дѣу, мѣгу, вѣљу, вѣѣѣу*, однако встречается и *велѣм, вѣдѣм*. Глаголы с инфинитивной основой на *-к, -г, -х* в третьем лице мн. ч. появляются в формах *вѣѣѣѣѣ, сѣриѣѣѣѣѣ*, однако также употребляются формы с неизменной основой: *вѣѣѣѣѣ, сѣриѣѣѣѣѣ*. Глаголы VI и VII склонения имеют в третьем лице мн. ч. настоящего времени окончание *-е* в самой большей части рассматриваемой территории: *вѣдѣѣ, сѣдѣѣ, нѣсѣѣ*. В селах недалеко от границы с Плавом, а также в пунктах Велика и Шекулар, спорадически и в Нахии, встречаются формы: *болѣѣ, вѣдѣѣ, вѣлѣѣ, нѣсѣѣ*.

В третьем лице мн. ч. имперфекта гораздо чаще встречаются формы с *-ају* (*бѣѣѣѣѣ, ѣѣѣѣѣ, вѣѣѣѣѣѣѣ*), чем формы с *-ау*.

В императиве обычны конструкции типа : *Љј да блѣжимо; Љјше да идѣмо* и т. п.

В качестве стимулирующего средства используются и частицы *ѣла, ѣлаше, дѣ, дѣше, дѣла, дѣлаше*: *ѣла уради; Дѣше, дѣште се; Дѣлаше, крѣните* и т. п.

Одинаково обычны и отрицательные формы императива и конструкции, образованные от императивной формы *немѡ(j)* и инфинитива или настоящего времени с союзом *да*: *не блѣшā се, не брѣни; немѡ* вѣкат, *немѡше* што да дирāте.

Третье лицо ед. и мн. ч. императива выражается с помощью конструкции *нек(a)* + третье лицо ед. или мн. ч. настоящего времени: *Нека ти рѣкнѣ* ђевојка.

Аорист весьма выразительное средство повествования, наравне с другими нарративными формами (повествовательным императивом, ущербленным перфектом, сослагательным наклонением). Нами также отмечены примеры, образованные от глаголов несовершенного вида: *Јā га не ийѣша* кѡ; *Он се ѡкрѣну пā* вѣка; *Јā јо не ирѣча* нѣшта.

В сослагательном наклонении наряду с формами мн. ч. *бисмо, бисше, бише* (Дѡшли *бише* да мѡгѣ) имеет место и обобщение формы *би* для всех лиц ед. и мн. ч.

Инфинитив глаголов на *-иш* последовательно употребляется без исходного *-и*: *брѣжшѣш, илаћаш*. Данные глаголы могут являться даже без инфинитивного окончания (ол *ради*, *немо ѡди*, *не мож дѡби*). Глаголы на *-сѣш* (< *-сѣши*) последовательно теряют финальное *-иш*: *јѣс, иѡјес, краѣс*. Глаголы на *-ћш* также теряют финальное *-иш*, а *-ћш* переходит в *-јш*: *дѡјш, иѡјш*.

В настоящей работе приведено большое количество *наречий*, совпадающих по своему значению и структуре с наречиями в литературном языке, однако определенное количество наречий специфично для васоевичского говора. Мы старались приведенными примерами проиллюстрировать лексическое богатство, семантическое разнообразие, а также разнообразие их структуры.

В данной работе дается обзор отмеченных нами *иредлогов*, расклассифицированных по их падежному употреблению, без более подробного анализа их предложно-падежных отношений и предложных значений, хотя мы и старались подавать наиболее разнообразные примеры для того, чтобы как можно лучше проиллюстрировать наши выводы. Приводятся также другие части речи в предложной функции.

В конце работы дается обзор *союзов, частиц и междометий*.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА

- Алексић Анцелат Радомир Алексић, *Уиџитник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас. Анцелат* (необјављена грађа, МО).
- Алексић Вас. I Радомир Алексић, *Извештај г. Рад. Алексића* [о испитивању говора Горњих Васојевића]. — ГЗС, 1935, св. II, 21–25.
- Алексић Вас. II Радомир Алексић, *Извештај г. Рад. Алексића* [о испитивању говора Горњих Васојевића] — ГЗС, 1936, св. III, 13–14.
- Алексић Паштр. Радомир Алексић, *Извештај о испитивању говора Паштровића*. — ГЗС, св. VI, 17–20.
- Алексић Плав Радомир Алексић, *Уиџитник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас. Плав* (необјављена грађа, МО).
- Алексић Спич Радомир Алексић, *Извештај о испитивању сичанског говора*. — ГЗС, св. VII, 15–22.
- Алек. — Вук. Жупа Радомир Алексић и Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и брусског говора*. — Анали Филолошког факултета, Београд, 1966, књ. 6, 291–319.
- Барј. Бихор I Др Данило Барјактаревић, *Бихорски говор. Фонетске особине и акценат*. — ЗФФП, 1966, књ. III, 9–79.
- Барј. Бихор II Данило Барјактаревић, *Бихорски говор. Морфолошке и синтаксичке особине*. — ЗФФП, 1967, књ. IV, 1–39.
- Барј. Метохија Др Данило П. Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*. — Приштина (Јединство), 1979, стр. 335.
- Барј. НП — С Данило Барјактаревић, *Новојазарско-сјенички говори*. — СДЗБ, Београд, 1966, књ. XVI, I–XIV + 1–177.
- Белић Деклинација *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 1: Речи са деклинацијом*. Четврто издање. Предавања др Александра Белића. — Београд (Народна књига), 1969, стр. 1–279.
- Белић ДИЈС А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. — СДЗБ, 1905, књ. I, стр. I–CXII+1–715 (са двема картама).
- Белић Конјугација *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом*. Четврто издање. Предавања др Александра Белића. — Београд (Народна књига), 1969, стр. 1–212.
- Белић Оцена А. Белић, *Михаило С. Сивановић, Источноцрногорски дијалекат — с картиом уз њекси — ЈФ XIII (1934–5), 1–128 (Докторска дисертација)*. — ЈФ, 1935, књ. XIV, 161–180.
- Белић Фонетика *Основи историје српскохрватског језика. I: Фонетика*. Четврто издање. Универзитетска предавања др Александра Белића. — Београд (Народна књига), 1976, стр. 1–172.
- Божовић Колашин Маринко Божовић, *Говор Ибарског Колашина*. — Приштина (Институт за српску културу), 1998.
- Богдановић ГАП Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. — СДЗБ, 1987, књ. XXXIII, стр. 7–302.

- Бошковић Глас х Р. Бошковић, *О њироуди, развијџку и заменицима гласа х у говорима Црне Горе*. — ЈФ, 1931, књ. XI, 179–196.
- Бошковић Озринићи Радосав Бошковић, *О неким црџама озринићког говора*. — ГЗС, 1935, св. II, 27–36.
- Букумирић Метохија Милета Букумирић, *Говори северне Меџохије*. — СДЗБ, књ. L, Београд, 2003.
- Вешовић Вас. Др Р-Ј В. Вешовић, *Племе Васојевићи у вези са историјом Црне Горе и њлеменским живојџом сусједних брда*, Сарајево, 1935, стр. 463 + две карте Васојевића.
- Вујовић Мрковићи Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат (с крајџким осврџом на сусједне говоре)*. — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 73–398 + карта.
- Вујовић Рекција Л. Вујовић, *Историјски ѡресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима*. — ЈФ, 1953–1954, XX књ. 1–4, 87–126 + допуне уз чланак на стр. 493–494.
- Вук Рј. *Срџски рјечник истџумачен латџнскијем и њемачкијем ријечиме. Скуџио га и на свијетџ издао Вук Стџеф. Караџић*. — У Бечу (у штампарији јерменског манастира), 1852.
- Вуковић П — Др Јован Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*. — ЈФ, 1938–1939, књ. XVII, 1–113.
- Вушовић ДИХ Данило Вушовић, *Диалект истџочне Херцеговине*. — СДЗБ, 1927, књ. III, 1–70.
- ГЗС Годишњаќ задуљбине Саре и Васе Стојановића, 1934–40, књ. I–VII (Београд).
- ГФФНС Годишњаќ Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1956–1974, књ. I–XVII.
- Даничић Акценти Ђуро Даничић, *Срџски акценџи*. — Београд–Земун (СКА. Посебна издања LVIII. Филозофски и Филолошки списи, књ. 16), 1925.
- Дашић Вас. I Миомир Дашић, *Васојевићи од ѡмена до 1860. године* — Београд (Народна књига), 1986, стр. 602 + карта Васојевића.
- Дашић Вас. II Миомир Дашић, *Васојевићи у устџанцима 1860–1878. године*. — Подгорица (НЈП Побједа), 1992, стр. 708 + седам карата Васојевића.
- Драг. Лика Милан Драгичевић, *Говор личких јекаваца*. — СДЗБ, 1986, књ. XXXII, 7–241.
- Ђорђић Гусиње П. Ђорђић, *Белешке о гусињском говору*. — Извештај задуљбине Луке Ђеловића за 1933. год., Београд, 1934, 183–188.
- Ђук. Драг. Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*. — СДЗБ, 1995, књ. XLI, 1–240.
- Ђуровић БиХ Радосав Ђуровић, *Прелазни говор јужне Босне и високе Херцеговине*, СДЗБ, 1992, књ. XXXVIII, 9–378.
- Ђуровић Јат Радосав Ђуровић, *Рефлекси јаџа у околини Прибоја*. — СДЗБ, 1980, књ. XXVI, 237–317 + две карте.
- ЕРСЈ *Еџимолошки речник срџског језика*. — Београд (Сану и Институт за српски језик САНУ), 2003–2006, св. 1–2.
- ЗБФЛ Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1957–1958, књ. I–XVIII.

- И-Б-Д Банат Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадјиско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам.* — СДЗБ, 1994, књ. XL, 1-419.
- Ивић Галипоље Павле Ивић, *О говору галипољских Срба.* — СДЗБ, 1957, књ. XII, стр. XXI + 520.
- Ивић Два правца Др Павле Ивић, *Два главна њравца развоја консонантизма у српскохрватском језику.* — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1957, књига II, 159-184.
- Ивић Дијал. Др Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шћокавско наречје.* — Нови Сад (Матица српска), 1956, стр. 218 + карта.
- Ивић Дијалекти Павле Ивић, *Целокупна дела. Том III, Српскохрватски дијалекти, њихова структура и развој. Прва књига: Ошћта разматрања и шћокавско наречје.* — Сремски Карловци. Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 1994, стр. 319 + дијалектолошка карта српскохрватског језика.
- Ивић Инвентар морф. Павле Ивић, *Инвентар морфолошке ѡроблематике шћокавских говора.* — ЗБМСФЛ, 1992, књ.
- Ивић Инвентар фон. Павле Ивић, *Инвентар фонетске ѡроблематике шћокавских говора.* — ГФФНС, 1962-1963, књ. 7, 99-110.
- Ивић Историја Павле Ивић, *Изабрани огледи, књ. II: Из историје српскохрватског језика.* — Ниш (Просвета), 1991, стр. 327.
- Ивић Језик Prof. Dr Dalibor Brozović — Prof. Dr Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski.* — Zagreb (Izvadak iz II izdanja enciklopedije Jugoslavije), 1988.
- Ивић Класификација I-III Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација.* — ЗБФЛ, 1998, књ. XLI/2, 113-132; 1999, књ. XLII, 303-354; 2001, књ. XLIV/1-2, 175-209.
- Ивић Осврт Павле Ивић, *Осврт на лингвистичке методе досадашњих ѡроучавања црногорских народних говора.* — Црногорски говори. Резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању. — Титоград (ЦАНУ. Научни скупови, књ. 12. Одјељење умјетности, књ. 3), 1984, 31-47.
- Ивић Услови Павле Ивић, *О условима за чување и исљадање ѡлогласа у српскохрватском језику.* — ЗБФЛ, 1974, књ. XVII/2, 34-47.
- Ивић Фонологија Павле Ивић, *Целокупна дела. Том X/1: Расјаве, сљудије и чланци. Прва књига. О фонологији.* — Сремски Карловци. Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 1998, стр. 755.
- Ивић Посавски Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor.* — Rad JAZU, 1913, knj. 196, 194-254.
- Историја срп. нар. *Историја српског народа* (у шест књига). — Београд (Српска књижевна задруга), 1981, књ. I, стр. I-VIII-701, 1982, књ. II, стр. 596.
- ЈАЗУ Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб.
- ЈФ Јужнословенски филолог, Београд, I-XL.
- Јовић Трстеник Душан Јовић, *Трстенички говор.* — СДЗБ, 1968, књ. XVII, стр. XVII-238 + карта.

- Кишовић Вас. Кишовић проф. др Драгомир, *Географски приказ Васојевића*. — Времекази, Андријевица 2001, 153–168.
- Ловрић Матешево Нада Ловрић, *Акцентна именица мушкога рода у говору Матешева*. — ППЈ, 1971, књ. 7, 139–156 + карта.
- Милетић Вас. Бранко Милетић, *Извештај г. Бранка Милетића* [о испитивању васојевићког, белополског и црмничког говора]. — ГЗС, 1935, св. II, 13–16.
- Милетић Црмница Бранко Милетић, *Црмнички говор*. — СДЗБ, 1940, књ. IX, 209–663 + карта.
- Младеновић Елем. Проф. др Александар Младеновић. — *Елементи историје српскохрватског језика*. — Општа енциклопедија Larousse, Београд, 1971, т. 1, 419–426.
- Младеновић Прет. Александар Младеновић, *Претпоставка о старој измени иницијалног в- са слабом полугласником у једном делу српскохрватског језика*. — НССВД, 1981, св. 1, 65–69.
- Младеновић Рав. Александар Младеновић, *Око имена манастира Раванице*. — ЗФЛ, 1999, књ. XLII, 69–87.
- Младеновић Слав. Александар Младеновић, *Славеносрпски језик. Студије и чланци*. — Нови Сад (Књижевна заједница. Дечје новине из Горњег Милановца), 1989, стр. 163.
- Млад-Петр. Полугл. Др Александар Младеновић и др Драгољуб Петровић, *О судбини полугласника у неким зетским говорима и синонимима с осверћом на призренско-шимочку ситуацију*. — ГФФНС, 1971, књ. XVIII/1, 139–155.
- МО Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе САНУ.
- Николић Б. Срем Берислав М. Николић, *Сремски говор*. — СДЗБ, 1964, књ. XIV, 201–412 + карта.
- Николић Б. Уп. Берислав Николић, *Упутник за испитивање акцената у штиокавским говорима*. — ЈФ, 1966–1967, књ. XXVII/1–2, 307–336.
- Николић М. Полимље Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*. — СДЗБ, 1991, књ. XXXVII, стр. 548.
- НЈ Наш језик (Институт за српскохрватски/српски језик САНУ), Београд.
- НССВД Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд (Међународни славистички центар СР Србије), 1971–1985, књ. I–XIV.
- Павл.-Стам. Конс. Звездана Павловић-Стаменковић, *Консонантске секвенце у штиокавском дијалекту*. — ППЈ, 1968, књ. IV, 69–119 + десет карата.
- Петровић Анцелат Драгољуб Petrović, *Андзелат* (OLA 77). — FO 552–557.
- Петровић Брат. Драгољуб Петровић, *Упутник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас. Браћоножићи* (необјављена грађа, МО).
- Петровић Врака I Др Драгољуб Петровић, *Гласовне особине говора Врачана у Зетци*. — ГФФНС, 1972, књ. XVI, 179–209 + карта.
- Петровић Врака II Др Драгољуб Петровић, *Морфолошке особине у говору Врачана*. — ГФФНС, 1973, књ. XVI/1, 201–233.
- Петровић Група рј Драгољуб Петровић, *О судбини групе рј и неким сродним јојавама у српскохрватском књижевном језику и неким његовим дијалектима*. — ГФФНС, 1975, књ. XXII/1, 73–80.

- Петровић Змијање Др Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*. — Библиотека ЗБФЛ, 1973, стр. 214 + карта.
- Петровић Конс. групе Драгољуб Петровић, *Судбина консонантских група сц, шч, шћ, шђ у говору Зеше*. — ЗБФЛ, 1968, књ. XI, 237–241.
- Петровић Кучи Драгољуб Петровић, *Уџивник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас*. Кучи (необјављена грађа, МО).
- Петровић Номен. Драгољуб Петровић, *Неки проблеми српскохрватске дијалектолошке номенклајтуре*. — НЈ, 1985, књ. XXVI/4–5, 234–240.
- Петровић Паралеле Драгољуб Петровић, *Неке средњоморачко-црноречке њрозођијске ѡпаралеле*. — О српским народним говорима, Деспотовац, 1997, 105–114.
- Петровић Пјешивци I Драгољуб Петровић, *Прилог ѡзнавању акцентног система у ѡјешивачком говору*. — ЗБФЛ 1966, књ. IX, 129–135.
- Петровић Пјешивци II Драгољуб Петровић, *Неке вокалске и консонантске карактеристике ѡјешивачког говора*. — ЗБФЛ 1967, књ. X, 161–169.
- Петровић Расправа Драгољуб Петровић, *Једна незајажена расправа о говорима Црне Горе*. — Зборник за језик и књижевност, књ. I, Титоград, 1972, 67–71.
- Петровић Ровца Драгољуб Петровић, *Гласовни систем ровачког говора*. — ЗБФЛ, 1965, књ. VIII, 157/184.
- Петровић Спец. дужине Др Драгољуб Петровић, *Неке специфичне ѡредакцентнајске дужине у српскохрватским дијалектима*. — Зборник радова професора и сарадника Педагошке академије у Никшићу, Никшић, 1973, књ. 4, 35–38.
- Петровић Шестани Dragoljub Petrović, *Неке напомене о рефлексу полугласника у говору Шестана*. — Сарајево (Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине. Посебна издања, књ. XXXIV. Оделjenje друштвених наука, књ. 6), 1977, 335–337.
- Пецо ГИХ Асим Пецо, *Говор источног Херцеговине*. — СДЗБ, 1973, књ. XIV, стр. 200.
- Пецо Дијал. Др Асим Пецо, *Преглед српскохрватских дијалеката*. — Београд (Национална књига), 1989.
- Пецо Прилози Асим Пецо, *Прилози говору ѡриједњољског краја*. — Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића, Пријепоље, 1981, књ. VIII, 239–262.
- Пецо–Милан. Ресава Асим Пецо — Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. — СДЗБ, 1967, књ. 17, 241–366 + карта
- Пешикан ЗХР Митар Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на ѡочетјку турскога доба*. — Оноματοлошки прилози (САНУ. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику), 1982, књ. III, 1–182.
- Пешикан Поглед Митар Пешикан, *Један ѡишњи поглед на црногорске говоре*. — ЗБФЛ, 1979, књ. XXI/1, стр. 149–169.
- Пешикан Правци Митар Пешикан, *Правци диференцирања и класификације црногорских говора и неки проблеми њиховог ѡроучавања*. — Црногорски говори — зборник радова, Одељење умјетности ЦАНУ, Титоград, 1984, књ. 3, 49–56.
- Пешикан Прилог Митар Пешикан, *Прилог картографској обради црногорских говора*. — Гласник одељења умјетности 6, Титоград (ЦАНУ), 1985, 207–216 + 7 карата.

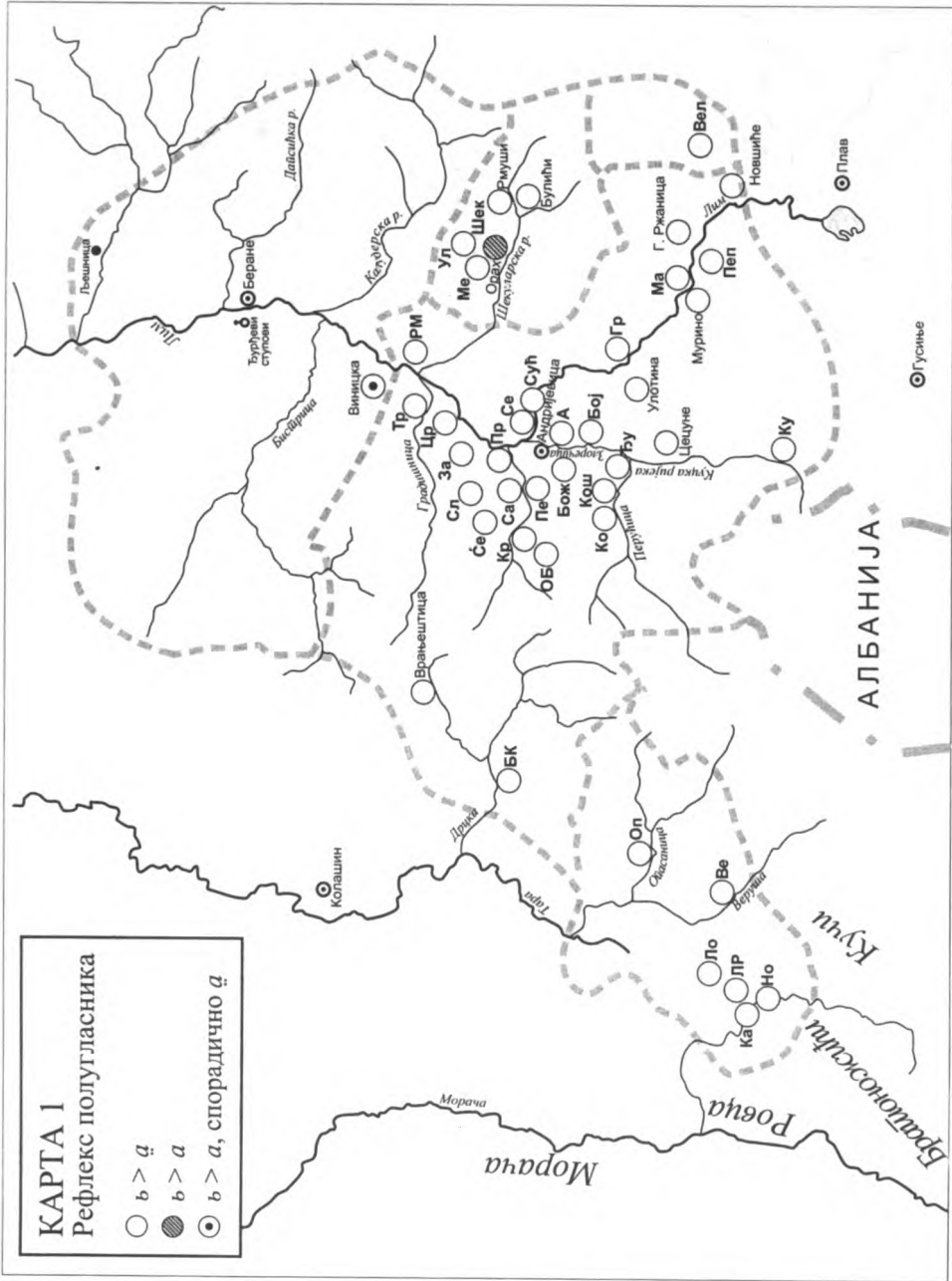
- Пешикан СК-Љ Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори*. — СДЗБ, 1965, књ. XV, стр. VIII + 294 + карта.
- Пешикан Стање Митар Пешикан, *Стање проучавања црногорске говорне зоне и даљи задаци*. — ЗФЛ, 1970, књ. XIII/1, 185–194.
- Пижурица Колашин Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*. — Титоград (ЦАНУ. Посебна издања, књ. 12. Одјелјење умјености, књ. 2), 1981, стр. 251 + карта.
- Пижурица Трагови Мато Пижурица, *Трагови међујезичких додира у говорима Црне Горе*. — Црногорски говори — зборник радова, Одјелјење умјености ЦАНУ, Титоград, 1984, књ. 3, 83–95.
- ППЈ Прилози проучавању језика, Нови Сад (Издаје катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), 1965–85, књ. 1–21.
- Правопис *Правопис српскохрватскога књижевнога језика са правописним речником*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска – Матица хрватска), 1960, стр. 829.
- Реметић Јат Слободан Реметић, *О незамењеном јайћу и икавизмима у говорима југозападне Србије*. — СДЗБ, 1981, књ. XVII, 7–105 + карта.
- Реметић Кладань Слободан Реметић, *О шесточланом йрозодијском сисџему у говору Кладаньа и околине. Зборник радова са йрећег међународног научног скуја Живой и дело академика Павла Ивића*. — Београд, Нови Сад, Суботица, 2004, 651–660.
- Реметић Призрен Слободан Реметић, *Српски йризренски говори I (гласови и облици)*. — СДЗБ, 1996, књ. XLII, 319–614.
- Реметић Траг. Слободан Реметић, *О Траговима црквеног језика у народним говорима (йоййерде именица средњег рода на -ије)*. — ЈФ, 1997, књ. LIII, 75–85.
- Реметић Шумадија Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. — СДЗБ, 1985, књ. XXXI, XIX + 555.
- Решетар Шток. Milan Rešetar, *Der stokavische dialekt*. — Wien (Kais. Akad. der Wissenschaften Schriften der Balkankommission, Ling., Abt. VIII), 1907, 4 320 стубаца + две карте.
- РЈА *Рјечник хрватскога или српскога језика*. На свијет издаје ЈАЗУ. — Загреб, 1880–1976, књ. I–XXIII.
- РМС I–VI *Речник српскохрватског књижевног језика*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска — Матица хрватска), 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–1976, књ. IV–VI.
- РСАНУ I–XVI *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (САНУ — Институт за српскохрватски језик), 1959–1989, књ. I–XVI.
- Рад.-Гешић Пива Милица Радовић-Гешић, *Романизми у говору Пиве*. — Дурмиторски зборник. На извору Вукова језика, Титоград, 1991, 49–51.
- Ружичић Пљевља Гојко Ружичић, *Акцентајски сисџем йљеваљског говора*. — СДЗБ, 1927, књ. III, 113–176.
- САНУ Српска академија наука и уметности, Београд.
- СДЗБ Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1905–2006. књ. I–LIII.
- СЕЗБ Српски етнографски зборник, Београд, 1894–1980, књ. I–XCIII.

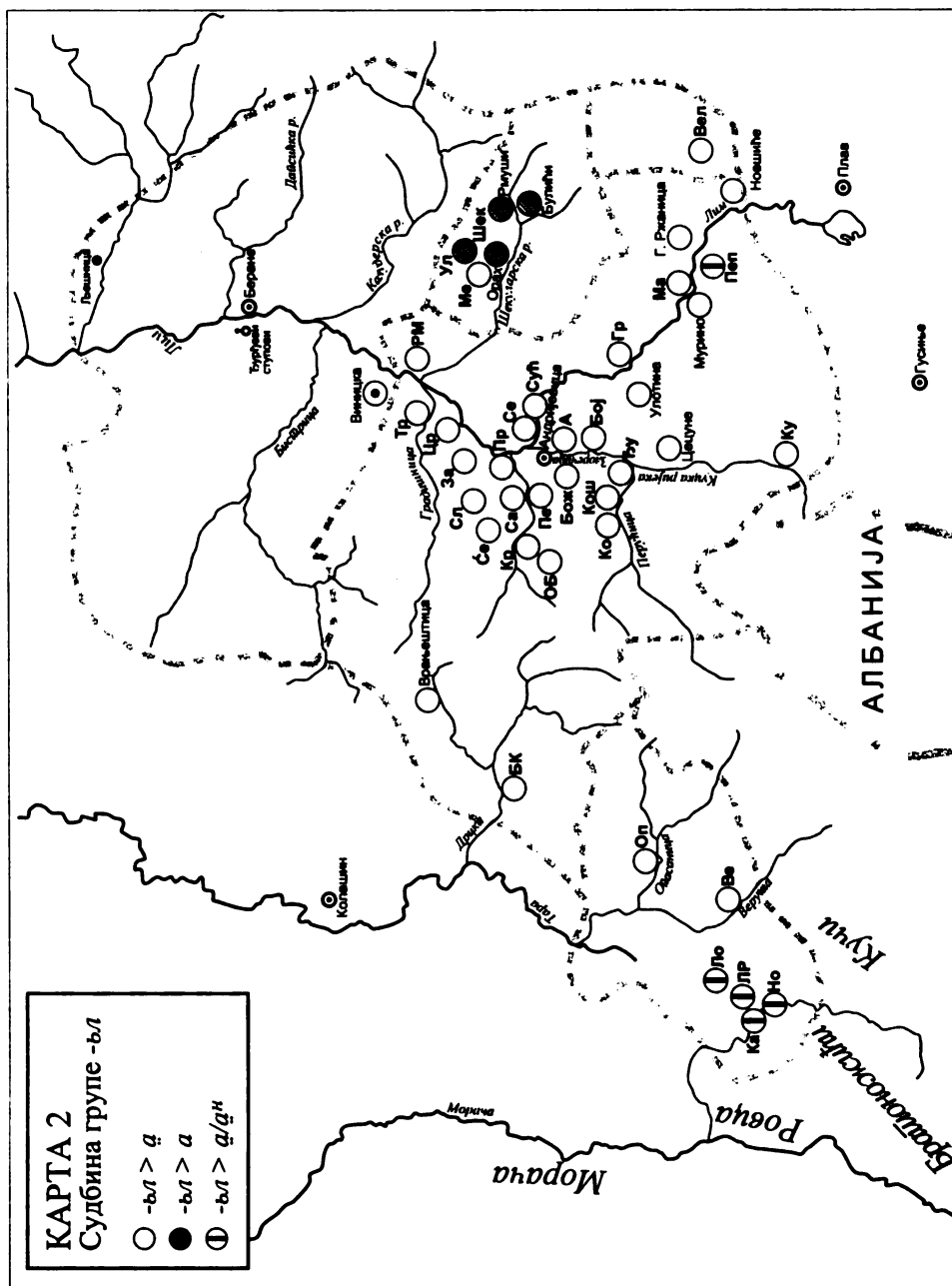
- Секулић БП Момир Секулић, *Неке особености говора Бијелог Поља*. — Посебан отисак из часописа Токови 2–3/1, Иванград 1971, 113–176.
- Симић Левач Радоје Симић, *Левачки говор*. — СДЗБ, 1972, књ. 19, 1–618 + карта.
- СКА Српска краљевска академија, Београд.
- Скок Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Zagreb (JAZU), 1971–1974, knj. I–IV.
- Станић Ускоци I Милија Станић, *Ускочки говор I*. — СДЗБ, 1974, књ. XX, 1–259.
- Станић Ускоци II Милија Станић, *Ускочки акценати*. — СДЗБ, 1982, књ. XXVIII, 63–191.
- Станић Ускоци III Милија Станић, *Ускочки речник*. — Београд (Научна књига), књ I, 1990, књ II, 1991.
- Стевановић Вас. Мих. Стевановић, *Главне дијалекатске црте васојевићког говора*. — Извештај задужбине Луке Ђеловића за 1933. год., Београд, 1934, 188–191.
- Стевановић ИЦГ Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*. — ЈФ, 1933–1934, књ. XIII, 1–128 + карта.
- Стевановић Пипери М. Стевановић, *Систем акценџуације у њиперском говору*. — СДЗБ, 1940, књ. X, 303–317.
- Стевановић ССХЈ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма*. — Београд (Научна књига), 1975 (треће издање), књ. I, стр. + 653.
- СТИЈОВИЋ ЛЕКС. Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*. — СДЗБ, 1990, књ. XXXVI, 119–380 и *Речник говора Васојевића* (рукопис).
- СТИЈОВИЋ С. КОРЕЛ. Светозар Стијовић, *Пишање корелације између замене јаџа и сџан-дardне хипокористичке формације Пера/Пѐро у шћокавским говорима*. — НССВД 7, св. 1, 1981, 49–55.
- СТИЈОВИЋ С. СЛАВ. Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим њесничким делима*. — Сремски Карловци. Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 1992, стр. 255.
- ЋУПИЋ А+О Драго Ћупић, *Судбина вокалске групе А+О (< ал), џл' у говорима Црне Горе*. — Гласник одјељења умјетности 6, Титоград (ЦАНУ), 1985, 207–216.
- ЋУПИЋ БЈЕЛ. Драго Ћупић, *Говор Бјелойавлића*. — СДЗБ, 1977, књ. XXIII, стр. IX + 226 + карта.
- ЋУПИЋ ГУСИЊЕ Драго Ћупић, *Уџићник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектoлошки атлас. Гусиње* (необјављена грађа, МО).
- ЋУПИЋ ЗЕТА Драго Ћупић, *Преглед главнијих особина говора Зеће*. — ЈФ, 1977, књ. XXXIII, 265–284.
- ЋУПИЋ ЈОТ. ЛАБ. Др Драго Ћупић, *Јекавско јоџовање лабијала у говорима Црне Горе*. — НССВД, 1977, књ. 7, 57–63.
- ЋУПИЋ ЈР Драго Ћупић, *Уџићник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектoлошки атлас. Лијева Ријека* (необјављена грађа, МО).
- ЋУПИЋ ПЉЕВЉА Драго Ћупић, *Основне особине говора Пљеваља*. — Гласник одјељења умјетности 8, Титоград (ЦАНУ), 1988, 79–107.
- ЉАЛОЈ Fjalor serbo kroatisht shqip. — Prishtinë (Instituti albanologjik i Prishtinës), 1974.

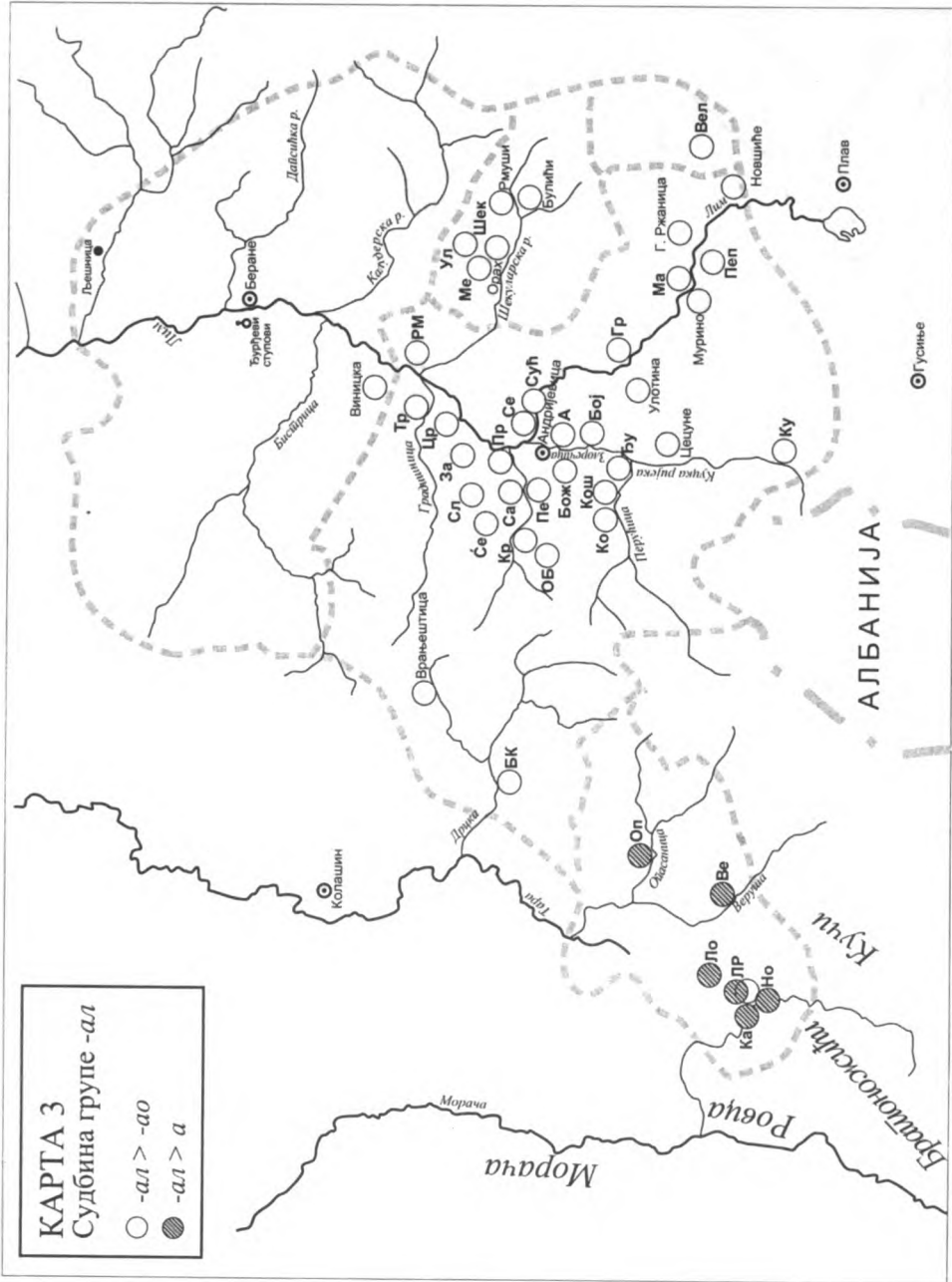
- ФО *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slo-venačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom.* — Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV. Odjnenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, стр. VIII (непар.) + 828 + карта.
- Шкаљић *Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku.* Treće izdanje. — Sarajevo (Svjetlost), 1973, стр. 662.

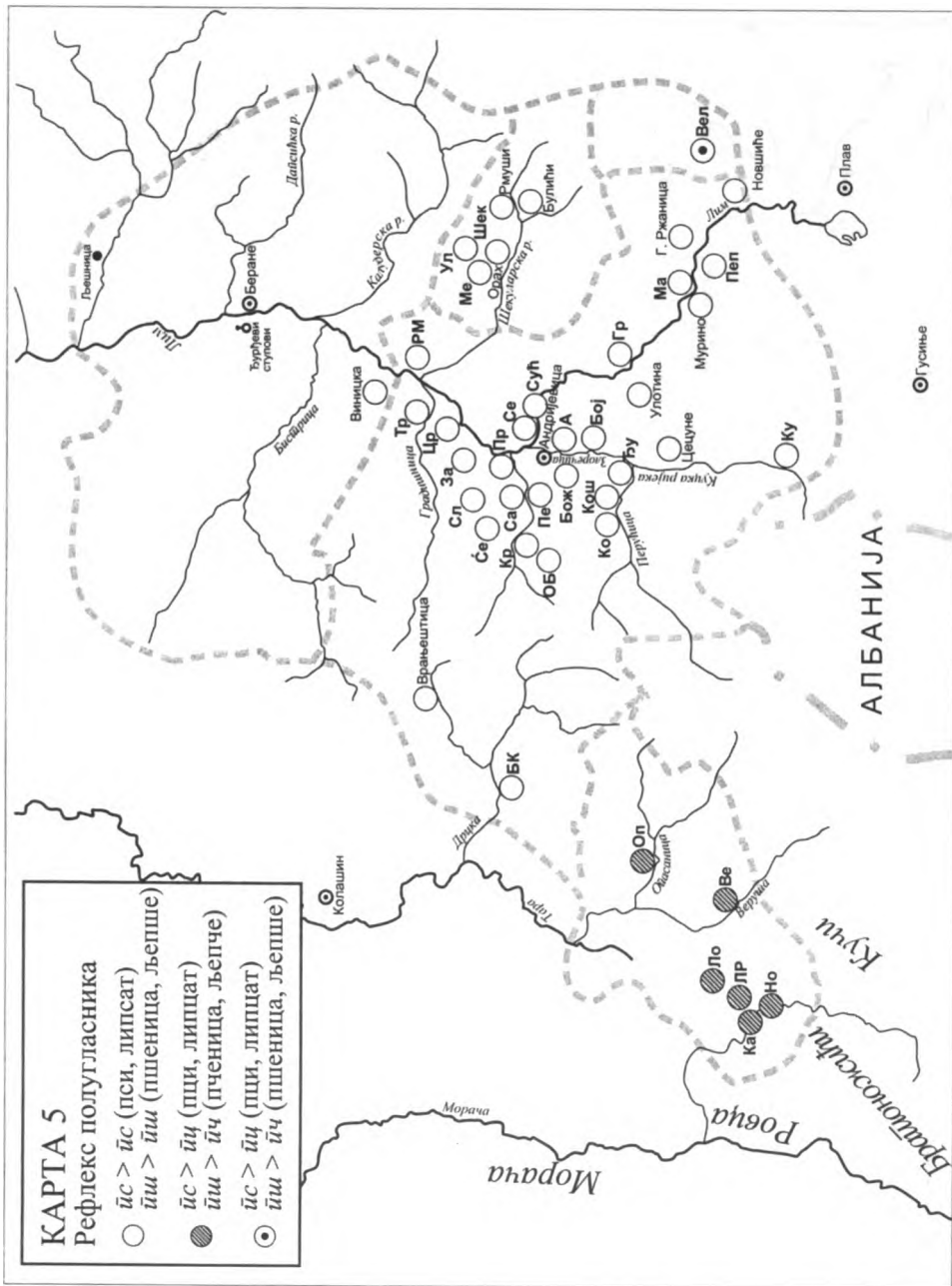
Списак скраћеница

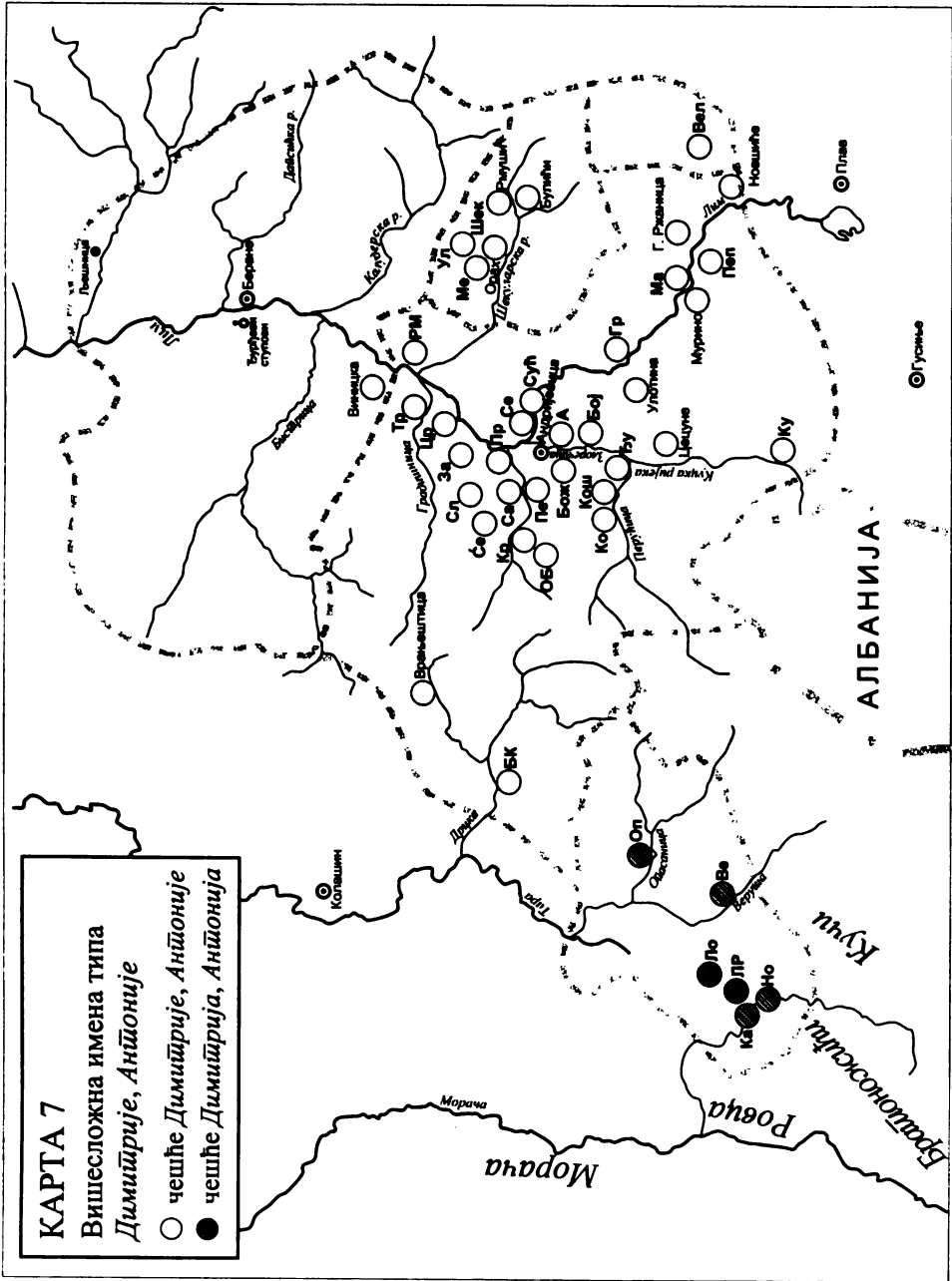
А	Анцелате	Ме	Мезгале
БК	Баре Краљске	ОБ	Обло Брдо
Бож	Божиће	Оп	Опасаница
Бој	Бојовиће	Пе	Пеовац
Ве	Веруша	Пеп	Пепиће
Вел	Велика	Пр	Присоја
Гр	Грачаница	РМ	Ријека Масленића
Ђу	Ђулиће	Са	Салевиће
За	Забрђе	Ће	Ћеножета
Ка	Ками	Се	Сеоце
Ко	Коњуе	Сл	Слатина
Кош	Кошутиће	Сућ	Сућеска
Кр	Краље	Тр	Трепча
Ку	Кути	Ул	Улица
Ло	Лопате	Цр	Црешњево
ЛР	Лијева Ријека	Шек	Шекулар
Ма	Машница		

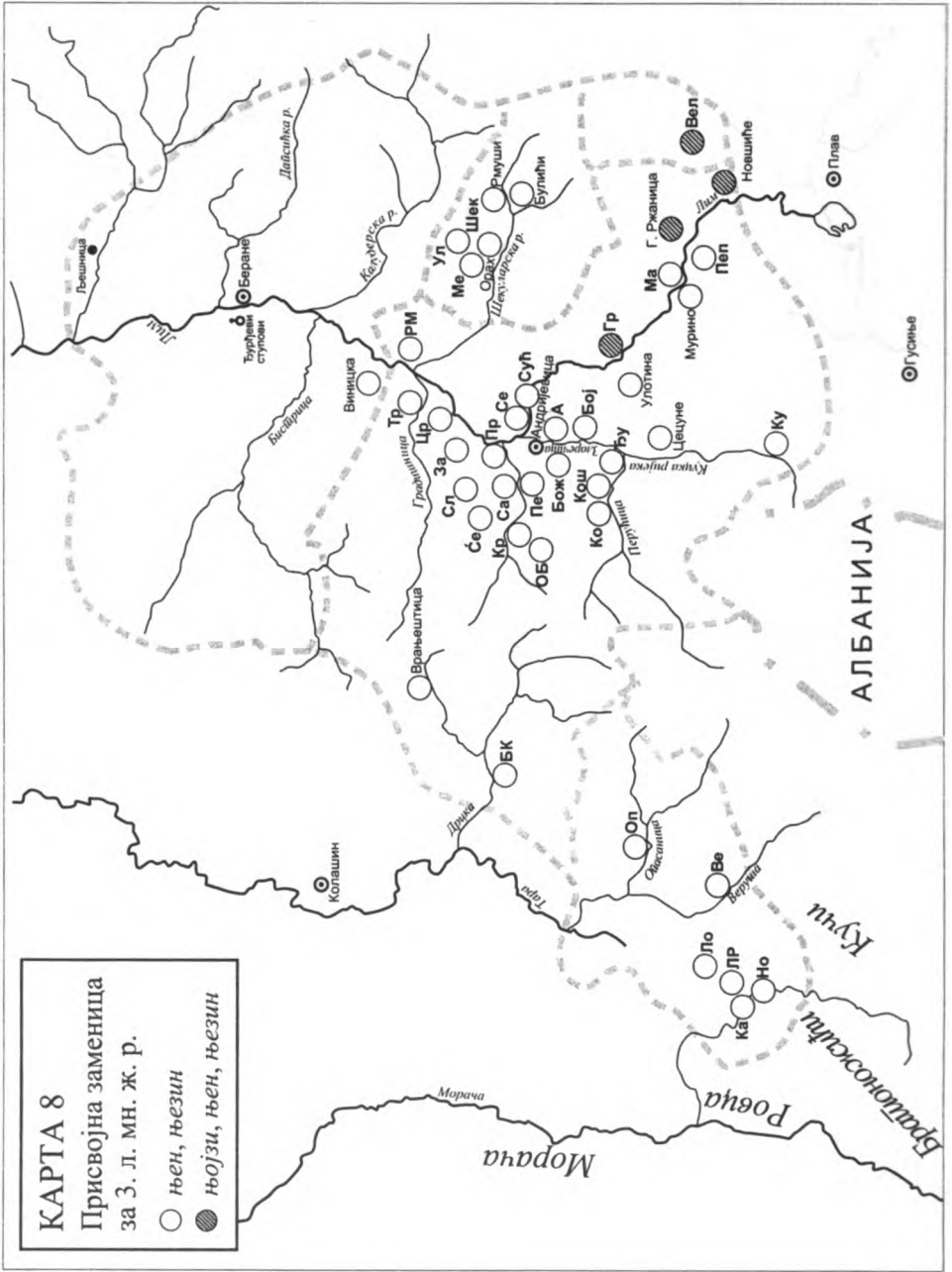

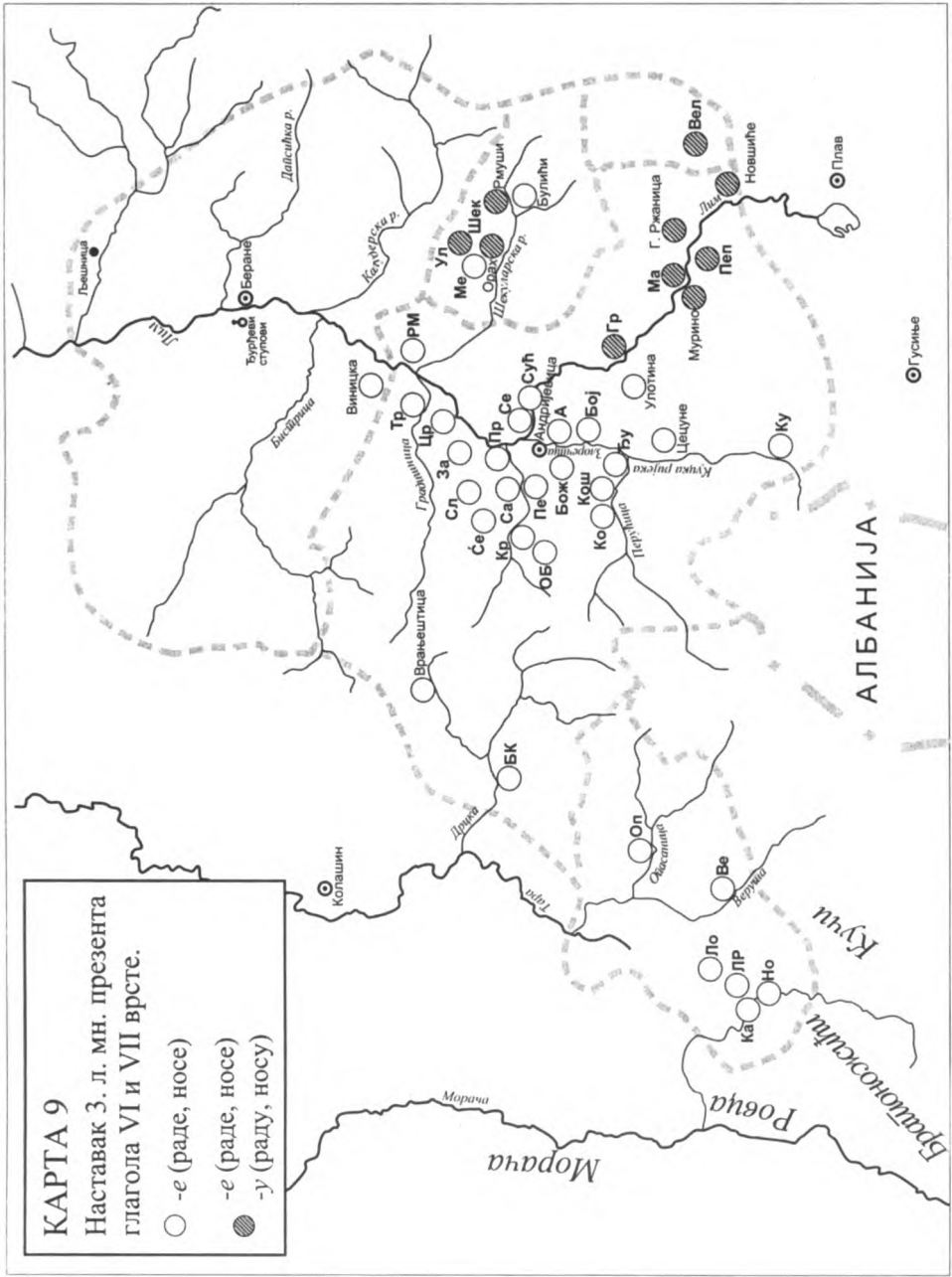

Милан Драгичевић

О ГОВОРУ СРБА БАЊЕ ВРУЋИЦЕ КРАЈ ТЕСЛИЋА
I
(ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ)

САДРЖАЈ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	327 [5]
Први дио: ФОНЕТИКА	331 [9]
А. ГРАЂА	331 [9]
ВОКАЛИ	331 [9]
<i>Инвентар</i>	331 [9]
<i>Вокали појединачно</i>	332 [10]
<i>Рефлекси јаћа</i>	336 [14]
<i>Судбина вокалских скупина</i>	339 [17]
СУГЛАСНИЦИ	342 [20]
<i>Напомена о инвентару</i>	342 [20]
<i>Судбина сугласника х и ф</i>	342 [20]
<i>Сонанти</i>	344 [22]
<i>Африкативни сугласници</i>	345 [23]
<i>О осталим сугласницима</i>	346 [24]
<i>О групама *si' (*zd'), *sk' (*zg') и резултатима новог и јекавског јошовања</i>	347 [25]
<i>Судбина неких других сугласничких група</i>	348 [26]
<i>Неке друге посебности</i>	350 [28]
АКЦЕНТИ	351 [29]
<i>Основи система</i>	351 [29]
<i>О акценцима неких облика</i>	355 [33]
Б. ДИСКУСИЈА	359 [37]
Други дио: ОБЛИЦИ	363 [41]
А. ГРАЂА	363 [41]
ИМЕНИЦЕ	363 [41]
<i>Именице мушког рода на сонанти и консонанти</i>	363 [41]
<i>О осталим именицама мушког рода</i>	367 [45]
<i>Именице средњег рода</i>	368 [46]
<i>Именице женског рода</i>	369 [47]
ЗАМЈЕНИЦЕ	371 [49]
ПРИДЈЕВИ	373 [51]
БРОЈЕВИ	374 [52]

ГЛАГОЛИ	375 [53]
<i>Глаголски облици</i>	375 [53]
<i>О појединим глаголима и групама глагола</i>	378 [56]
ПРИЛОЗИ	381 [59]
Б. КОМЕНТАР И ЗАВРШНА НАПОМЕНА	382 [60]
Трећи дан: ТЕКСТОВИ	385 [63]
ЛИТЕРАТУРА	394 [72]
РЕЗЈУМЕ	398 [76]

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ*

1. *Бањом Врућицом* (етници: *Врућичан* и *Врућичанка*, ктетик: *врүћички*) назива се овеће полуурбано насеље дисперзног типа смјештено испод обронака планине *Борја*, у долини ријеке *Ћсорѐ*, три километра југоисточно од *Теслића*. Мјесто је познато по истоименом бањско-туристичком комплексу о коме је досад — из ових или оних разлога — писано често¹, а у њему данас живи нешто мање од три хиљаде становника. Становништво у огромној већини чине припадници српске и хрватске националности, с тим што, данас нешто изразитија, апсолутна бројчана премаћ становника српске националности ни у ближој, ни у нешто даљој прошлости није била спорна. Свједоче о томе како резултати периодично обављених пописа становништва², тако и чињеница да се у литератури с краја XIX вијека данашња Бања Врућица означавала називом *Врућица Срјска*³.

2. Говор Срба Бање Врућице припада оном комплексу српских ијекавских говора размјештених источније од ријеке Врбас у средишњим дијеловима сјеверне Босне који су тек у новије вријеме постали предмет интензивнијих научних испитивања⁴, а, колико ми је познато — сам за себе — досад није посебно истра-

* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Испитивање срјског дијалекатског комплекса Босне и Херцеговине*, који финансира Министарство науке и технологије Републике Српске.

¹ В. нпр. Ђато-Маријанац 1996. и тамо поменуто литературу.

² *Ibid.*, 30.

³ *Ibid.*, 7.

⁴ Иако понешто обавјештења о говорним особинама Срба са поменутог простора доносе и радови М. Решетара (1907), Г. Ружичића (1936), И. Брабеца (1959), Д. Брозовића (1966), М. С. Филиповића (1969), М. Окуке (1973^a и 1973^b), П. Ивића (1988) и др., засад још увијек највише дијалекатских података о њима садржи рад групе аутора (Д. Вујичић, Д. Брозовић, А. Пецо и Ј. Баотић) *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне* (БХДЗб, књ. V, Сарајево, 1985, 7–372), у коме су изложени резултати истраживања спроведених у оквиру пројекта *Босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс — синхроничка дескрипција и однос према стандарднојезичком изразу у Босни и Херцеговини*. Вриједност тамо изложене грађе, међутим, знатно умањују, како скроман избор пунктова за истраживање, тако и неке, више него очите, погрешке теренских истраживача. У новије вријеме објављено је неколико, да их тако назовем пилот-радова који наговјештавају да је започело систематскије истраживање наведеног говорног комплекса. Међу те радове спадају: мој прилог о говору села Бранешчи (в. Драгичевић 2003), као и два краћа рада о неким фонетским особинама говора требавских Срба (в. Драгичевић 2002. и Драгичевић 2004), затим прилог Д. Козомаре о консонантском инвентару говора села Станари (в. Козомара 2003), као и његов још необјављени магистарски рад о говору села Че-

живан. Теренска истраживања овога говора започео сам августа 2004. приликом дужег боравка у тамошњем бањском центру, и, у почетку, са прилично скромним циљем — да попуним квестинар за потребе израде *Српског дијалектолошког атласа*. У међувремену су ме говорне особености идиома којим се служе мјештани овога насеља заинтересовале у већој мјери, па сам истраживања наставио и наредних година: јула 2005, такође, приликом дужег боравка у поменутом бањском центру, а затим и приликом неколико краћих „екскурзија“ током 2006. и 2007. године⁵. Приликом тих истраживања главну пажњу посвећивао сам говорним особинама идиома којим се служе старији припадници вруничке популације, и то првенствено они који потичу из породица које се овдје сматрају старосједилачким⁶. На овакво одређење нису толико утицали мање-више устаљени по-

чава (в. Козомара 2005), те три краћа рада С. Танасића у којима се приказују неке синтаксичке особине ових говора: *О конструкцији к/ка + дашив у говору Срба добојског краја* (Српски језик, IX/1–2, Београд, 2004, 351–357), *Из синтаксе говора добојског краја: падежи са финалним значењем* (у зборнику *Животи и дело академика Павла Ивића*, Суботица — Нови Сад — Београд, 2004, 479–488) и *Један случај модалне употребе фушуре другог у говору Срба добојског краја* (Годишњак за српски језик и књижевност, год. XX, бр. 8, Филозофски факултет у Нишу, 2006, 435–443). Доста дијалекатских података садрже и квестинари попуњени у појединим пунктовима са тог подручја за потребе израде *Српског дијалектолошког атласа*, али је грађа коју они садрже још увијек углавном недоступна широј научној јавности.

⁵ Несебичну помоћ, нарочито у трагањима за dobrим информаторима, током рада на терену пружио ми је колега проф. др Лазо Ристић, иначе рођени Вруничанин. Због тога му, и овом приликом, најсрдачније захваљујем.

⁶ Термин старосједилачкн употребљавам условно. Ради се, заправо, о старијим особама које су рођене у овом мјесту и чијих је више генерација предака, такође, свој животни вијек провело у Вруници. Иначе, и овдје су, као и у другим западнобосанским предјелима, представе о првобитном поријеклу становника прилично мутне. Усмена предања у најбољем случају „памте“ само то да се неки далеки предак населио овдје из неког другог мјеста из ближе или даље околине, а понекад чак ни то. Присутне су, такође, и неке нејасне представе о Херцеговини као првобитном завичају, али сам понио утисак да су се оне углавном јавиле као резултат неких књишких сазнања, иако се, без сумње, поријекло многих православних родова у овоме крају — директно или индиректно — може доводити у везу с оним бројним миграционим струјама становника које су, за вријеме турског господства у овим крајевима, издашно давале херцеговачке области (схваћене у најширем смислу). Становништво ове области претрпјело је у том времену знатније промјене, а њих су, у првом реду, узроковале многобројне сеобе. Алекса Ивић је, на примјер, у својим радовима (исп. Ивић 1923 и 1926) саопштио доста података о сеобама православног живља „из унутрашњости Босне“ на просторе које је обухватала тадашња аустријска Војна граница (Militärgrenze), и то како њен „хрватски“, тако и њен „славонски“ дио. Од тих података, кад је у питању овај крај, посебно су интересантни они који говоре о насељавању Кореничког поља у Лици, које су Турци плански спроводили у неколико наврата током XVII вијека због потреба да се замијене чести пребјези у сусједне крајишке (аустријске) крајеве (Ивић 1923, 16–17). Међу пребјезима на томе подручју помиње се и бројна скупина Усорчана коју је сачињавало око 100 породица са преко 1000 укућана (исп. Ивић 1923, 17, 121–124. и 132–144). Поријекло њиховог заједничког имена Усорчани (Усорци) Ивић, истина, изводи из назива — данас углавном непознатог — локалног насеља Усорач (Ивић 1923, 121. и 1926, 197), чије постојање, због етапног миграционог стања тадашњих сеоба, и не мора бити спорно, што, опет, не значи да и Стјепан Павичић није у праву кад такво њихово „skupno ime“ доводи у везу с именом „краја iz koga su bili doselili na to zemljište“ (Павичић 1962, 149). Осим сеоба, становништво усорских предјела у ранијим раздобљима често су прорјеђивале и епидемије разних болести, о чијем „учинку“ свједочи постојање „na više mesta kužnih groblja“ (в. Филиповић 1969, 42), а на демографску слику краја вјероватно су утицали, између осталих, и они покрети становништва чије су се миграционе струје, након бројних аустро-турских ратова с краја XVII и првих деценија XVIII вијека, кретале супротним

ступци у нашој научној дијалектологији којима се, нажалост, још увијек главна пажња усмјерава према језичкој егзотици, колико чињеница да је слојевитост поријекла данашњег српског становништва у Бањи Врућици последица и неких збивања из новијих времена. Наиме, интензиван развој здравствено-туристичког комплекса у овоме мјесту током друге половине XX вијека, као и ратна дешавања у раздобљу од 1992. до 1995. године, утицали су, између осталог, и на повећање укупног броја становника. Према неким процјенама укупно становништво Бање Врућице повећало се у периоду 1948–1996. за 2,1 пута⁷. Српско становништво у том раздобљу није се увећавало само природним прираштајем, већ и досељавањем из ближе и даље околине. Разлике у говорима старосједилаца и досељеника — без обзира на то што су процеси нивелације изузетно снажни и убрзани — још увијек се могу уочити, па је отуда и одређење за говор старинаца, у овој прилици, било заправо једини логичан избор.

3. Дио грађе прикупљене приликом наведених теренских истраживања — и то углавном оне којом се презентују фонетске особености овога говора — већ сам публикувао у појединим краћим радовима⁸. Ради се, дабогме, о тзв. пилот-радовима чије објављивање обично претходи појави цјеловитијих дијалектографских приказа. Овим описом важнијих фонетских и морфолошких особина говора Срба Бање Врућице започињем тај цјеловитији приказ. Као што је већ истакнуто и у поменутих пилот-радовима, и писање овог рада у основи су мотивисала два разлога: а) с једне стране, настојање да се саопшти изворни дијалекатски податак више из говора једног досад готово неистраженог ареала, и б) с друге стране, жеља да се употпуне наше још увијек доста скромне спознаје о размеђама између херцеговачко-крајишких (ијекавскоштакавских)⁹ и источнобосанских (ијекавскошћакавских) говора. Надам се да ћу бити у прилици да цјеловитије прикажем и

смјером од претходних, тј. са простора западне Херцеговине, сјеверне Далмације и Лике, при чему су, нарочито оним из ова два последња краја, поједина западнобосанска поља, као и терени рибачких долина Лашве и Усоре неријетко служили као етапне станице на даљем путу у средњу Босну (в. Брозовић 1966, 182, а исп. и Филиповић 1928, 290. и 299). Није немогуће да је међу припадницима ових миграционих струја било и потомака оних православних Усорчана који су се у XVII вијеку населили у Лику, али о свему томе моћи ће се рећи поузданији судови тек онда кад, и ако, о поријеклу појединих православних породица у усорском крају будемо имали знатно више података од оних које садрже, иначе, по много чему хвале вриједни етнографски прилози В. Скарића (исп. В. Скарић, *Поријекло православног народа у сјеверозајадној Босни*, Гласник Земаљског музеја, књ. XXX, Сарајево, 1918, 219–265) и М. С. Филиповића (в. Филиповић 1969, 42–44).

⁷ Исп. Ђњато-Маријанац 1996, 28.

⁸ В. *Српски језик*, књ. XI/1–2 (2005), 21–36. и књ. XII/1–2 (2007), 97–108, те *Зборник МС за филологију и лингвистику*, књ. L, 2007, 223–232.

⁹ У досадашњој српској и хрватској дијалектолошкој литератури ови су говори обично означавани термином *источнохерцеговачки*. Назив *херцеговачко-крајишки* почео се у српској дијалектологији устаљивати тек у најновије вријеме, након што је потребу његовог увођења шире образложио проф. Павле Ивић (в. Ивић 1998, 116–117, у напмени под текстом). Интересантно је да је и, данас већ давне 1960. године, хрватски лингвиста Далибор Брозовић — готово идентичним разлозима као касније проф. П. Ивић — образлагао потребу замјене термина *источнохерцеговачки* термином *источнохерцеговачко-крајишки* (в. Брозовић 1960, 83, такође у напмени под текстом). О томе да се ова идеја проф. Д. Брозовића почела, изгледа, шире остваривати у хрватској дијалектолошкој пракси исп. Лисац, 2003, 98. и д.

неке друге особине које карактеришу говор овдашњих Срба — оне о којима овдје неће бити ријечи, а које, такође, на свој начин, могу да буду, дијалектолошки гледано, врло интересантне.

Први дио

ФОНЕТИКА

А. ГРАЂА

ВОКАЛИ

Инвентар

4. И у говору Срба Бање Врућице, као и у књижевном језику, инвентар вокалских јединица чини пет правих вокала (*а, е, и, о, у*) и силабичко *р*. Могућности комбиновања, унутар ријечи, правих самогласника са сугласничким фонемама и овдје су, у основи, практично слободне, а да се свака од поменутих вокалских јединица остварује и у кратком, и у дугом алофонском лику свједоче ове, углавном насумице изабране потврде:

а) за вокал *а*: *ба̄бин, бра̄ћа, ма̄ћија, ра̄ш, ша̄каш, ха̄ћа, а̄јмо, а̄миер, да̄ска, ја̄рац, ја̄рандјед^ш, ра̄сџала се, са̄крила, задр̄шџе, мо̄мак, ја̄ревариш, ша̄џак*, односно: *бла̄го, га̄з^с, гла̄д^ш, кла̄с, ла̄д^ш, ра̄дӣ, гла̄ва, гла̄дан, ма̄сна, ја̄рче, ра̄на, чва̄рци, вр̄шња̄к, им̄ам, ја̄реба̄, ја̄к, че̄ља̄д^ш*;

б) за вокал *е*: *ве̄села, вре̄ћа, дје̄д^ш, не̄ко, ја̄сма, све̄кар, ја̄решња, брес̄џӣш, жс̄ена, лемеш, његов, ја̄ћи, че̄ла, ш̄ћене, виле, оже̄њен, сир̄ће, и: жс̄е̄ћ^ћ, зс̄е̄, ја̄џӣ, шрес̄џӣ, х̄ер, гр̄еде̄љ, зс̄џӣши, кл̄ела, кре̄ја, љен̄чина, др̄ве̄ће, кор̄јен, рич̄е*;

в) за вокал *и*: *дим, млин, ја̄џемо, сја̄џӣ, ја̄џӣца, вӣљушка, имали, ја̄ћи, ба̄џила, очима*, односно: *зид, сив, син, брӣџо, крӣло, ја̄смо, ја̄џӣр*;

г) за вокал *о*: *дн̄о, х̄он, ко̄њ, ко̄чка, о̄џак, х̄ошак, горӣ, ко̄лац, ло̄за, ло̄нац, оже̄с, ја̄друм, вла̄кно, че̄ло, и: бр̄од^ш, зоб̄ӣ, ко̄сџӣ, нб̄жш, нос, до̄шло, кор̄њача, ло̄јов, о̄вца, жс̄ал̄џӣ*;

д) за вокал *у*: *гус̄ле, дуг̄ме, кӯк, ја̄шћен, бубрези, кундура, ја̄дари, ја̄нуци, ко̄шуља*, односно: *жс̄ӯљ, зуб̄ӣ, ја̄рӯће, вук̄ла, гув̄но, кљӯчом, ја̄унац, руда, свук̄ла, ус̄џа, ја̄ћи, нб̄гџа̄/нб̄гџа̄*;

5. И слоготворно *р*, дабогме, зна за краћи и дужи изговор, и то како у наглашеним, тако и у ненаглашеним позицијама ријечи: *бр̄до, бр̄да* (ген. јед.), *гр̄м, др̄жа̄ла/др̄жала, др̄жа̄но, кр̄ви* (ген. јед.), *кр̄сӣ, ја̄рсӣ, ја̄рсӣен, р̄жс̄е, смр̄џӣ, бр̄да*

sation)¹², а у финалним позицијама најчешће у рјечци *нека*: *нек вѣдѣ*, *нек знѣ*, *нек љдѣ*, *нек нѣсѣ* и сл.¹³ О неким случајевима у којима фреквенцију овог вокала појачава његова употреба на мјестима других самогласника в. примјере наведене у т. 7–9, а за случајеве губљења који се јављају као последица упрошћавања вокалских секвенци исп. грађу изложену у т. 21а и т. 21б.

7. Вокал е. Отворенији изговор вокала *е* биљежио сам и у акцентованим и у неакцентованим позицијама (*мајѣара*, *нема*, *неајисмена*, *љвечѣ*, *љиѣале*, *чѣа-му*), али нисам стекао утисак да је појава посебно раширена. Иначе, уз неке случајеве у којима се појављује као супституент других вокала (в. т. 6, 8. и 9), фреквенцију му знатније појачава и чињеница да се овдје збирни бројеви редовно граде суфиксом *-еро*: *двадѣсѣро*, *десѣсѣро* (имам и: *дѣсѣсѣро*), *љѣсѣро*, *љѣсѣра кѣла*, *љѣсѣре лѣче*, *седѣмнѣсѣро*, *сѣдмеро*, *љрѣсѣсѣро* и сл. С друге стране, у односу на прилике које владају у књижевном језику, фреквенцију му снижавају преовлађивања морфолошких форми у којима се не остварује промјена *о > е* у позицијама иза палатала (в. т. 9).

Чува се у облицима именице *врѣшѣно*, а замјењује вокалом *а* у туђицама: *фрѣѣѣл* (<њем. Viertel), *љѣгара* (<тур. siġer) и (рјеђе) *балѣгија* (<белегија<тур. bileġi). Уз чешће *двадѣсѣѣ* и *љридѣсѣѣ*, понекад се срећу и реализације типа: *двадѣљѣѣ* и *љридѣљѣѣ*. Готово подједнако често остварују се поставе: *бурѣзер* (<тур. birader) и *бурѣзор*. Једнако тако, чак и у говору једне те исте особе, јављају се облици ријечи са покретним *е* типа: *о јѣднѣме*, *с кѣме*, *кѣме*, *мѣме*, *нѣкоме*, *љљу њѣзинѣме*, *ш њѣме*, *ш њѣме*, *свѣме*, *љ љѣме* и сл., као и они без тога *е*: *о јѣднѣм*, *сѣ кѣм*, *кѣм*, *мѣм*, *љљ мѣм*, *нѣкѣм вѣѣѣ*, *њѣѣѣм љљу*, *нѣком нѣѣѣ*, *ш њѣм*, *ш њѣм*, *свѣм*, *љ љѣм*.

У иницијалним позицијама редукује се у ријечи *ластѣика* (<фр. elastique), а у медијалним, понекад, у облицима именице *мајѣријал*: *мајѣријѣл*, *у мајѣријѣлу*. Слушао сам, такође: *љмрѣ* у *Сѣрѣјѣу*, али ће бити чешће: *Сѣрѣѣѣво*, *и-Сѣрѣѣѣва*, *у Сѣрѣѣѣво* и сл. Основни бројеви *двадѣсѣѣ* и *љридѣсѣѣ* јављају се каткад и у ликовима у којима је медијално *е* сведено на неутрално „шва“: *двадѣсѣѣ*, *љридѣсѣѣ*. У финалним позицијама његове редукције биљежио сам код неких прилога: *гѣр жѣвѣѣ*, *гѣр на Бѣѣѣ рѣдѣла*, *гѣр у Кѣѣѣѣѣѣ*, *дѣѣѣ дѣл* (= доле) и сл. За случајеве његовог губљења који су у вези са упрошћавањем самогласничких група в. примјере изложене у т. 21в и т. 23.

8. Вокал и. Фреквенцију му, у главнини случајева, појачава присуство нешто ширег дијапозона икавизама од оног уобичајеног у већини наших других ијекавских говора (в. т. 17), као и оног морфолошког *и* које се јавља као последица раширене промјене *ну->ни-* у основама глагола III Белићеве врсте: *љѣгнѣѣѣ*, *зѣвнѣѣѣ*, *кѣнѣѣѣ*, *лѣѣнѣѣѣ*, *мѣѣнѣѣѣ*, *љѣгнѣѣѣ*, *скѣнѣѣѣ*, *сѣѣгнѣѣѣ* и сл. Снижавању

¹² Колико се данас наведене именице уопште употребљавају, с обзиром на то да би их свака објективнија лексиколошка класификација овдашњег мјесног вокабулара неминовно морала разврстати у категорију тзв. лексичких историзама.

¹³ О томе да има схватања која и другачије третирају финално *а* у поменутој рјечци в. Дешић 1976, 57.

фреквенције не доприносе толико спорадична јављања његових супституената *e* и *a* у примјерима типа: *алшелѐрџа*, *муслемáne*, *муслемáну*, *муслемáнскѐ*, *муслемáнскō*, *ноћевáи*, *йрáвеле се*, *фáмѐлџа*, *фáмѐлџу*, *на беџиклу*, *баџикл* (напоредо са: *биџикл*, и синонимском формом: *йџочак*) и д., колико бројне редукције неакцентованог *и* у свим позицијама ријечи:

а) У иницијалним позицијама губи се у облицима: *некџија* (=инјекција<лат. *inјисеге*), *некџије*, *Талијáн*, *Талијáни*, *йталијáнка* (=врста пшенице).

б) У медијалним, пак, остварују се дјелимичне и потпуне редукције. Међу дјелимичним јављају се оне типа: *гōдчнѐ*, *Јáсенчца*, *Јōвчка*, *кобáсчца*, *лáсџавчца*, *лубенчца*, *нōжчце*, *йрíчалчца*, *йунчца*, *Рíсџичне*, *шѐнчца* и д., као и оне типа: *гōдчнѐ*, *јерѐбџаца*, *крузōвџа*, *ладōвџнѐ*, *нōсџа*, *йџродџаца*, *йџродџу* и сл. Примјери за потпуне редукције медијалног *и* — они који показују како такве редукције стварају могућности сонантима *л* и *н* за њихово појављивање у слоготворној функцији — већ су наведени у т. 5. Од бројних других забиљежених потврда — издвајам ове: *вáрошџа*, *вѐлкí вáгџр*, *вѐлкí рáдџиџи*, *вјѐверџаца*, *вōзџа*, *гōведџа*, *гōвџорли*, *гōнџло*, *гүјавџаца*, *дѐйшџелџа*, *дјѐдовџну*, *дōлазџе*, у *Ерџеговџну*, *жѐйшџалџаца*, *зобōравџа*, *задршџиџе*, *извōзџа*, *јáвџа*, *јѐловџна*, *кōлкō*, *кōршџо* (=корито), *күкавџаца*, *күкавџо*, *ладōвџна*, *од љѐсковџнѐ*, *йџйравџи*, *йрáвџи*, *рѐџмо*, *йџлкō*, *учџиѐловиџаца*, *чѐйрí*, *шѐнџа* итд.

в) Осим у атоничким формама у примјерима типа: *ал дрџџō*, *ал с òни*, *ал смо òрáли*, *ал су се òбүкли*, *да й кáжџем*, *ил јá ил òн*, *јá б гá вíдџо*, *нíсу м òшли* и сл., завршно *и* се, дјелимично или у потпуности, нарочито често редукује у облицима инфинитива глагола. Исп.: *бíйч*, *вíдйч*, *вōдйч*, *дүбйч*, *жѐнйч*, *йч*, *йлйвáйч*, *сййáйч*, *сйáвáйч*, *срѐсйч*, *узáјмйч*, *чйсййч*, *шййáйч* и др., односно: *благосòвйч*, *врйшйáйч*, *врйáйч*, *врйшйч*, *глѐдáйч*, *гòнйч*, *гүлйч*, *дòвџсйч*, *дòдйјáйч*, *дòбч*, *дүбйч*, *жѐнйч*, *знáйч*, *йграйч се*, *изáйч*, *издржáвáйч*, *ймáйч*, *исййáйч*, *йч*, *кашйáйч*, *клеяйч*, *кōйáйч*, *кòсйч*, *күйч*, *күйдóвáйч*, *лòжйч*, *мѐнáйч*, *мѐйшйч*, *мòлйч*, *мòйáйч*, *набйјáйч*, *намйрйч*, *найравйч*, *нарџзáйч*, *наручйáвáйч*, *научйч*, *нòсйч*, *овршйч*, *òзѐйсйч*, *òсйáрйч*, *осүшйч*, *òййáсйч*, *òйрѐсйч*, *ййјүџкайч*, *ййáсáйч*, *йодлòжйч*, *йозáјмйч*, *йоклеяйч*, *йомусйч*, *йòсѐч*, *йòчйсййч*, *йрáвйч*, *йрáйч*, *йрѐварйч*, *йрѐмѐнáйч*, *йрѐсáдйч*, *йрѐсйч*, *йрѐшйáвáйч*, *йрџжйч*, *йрíчáйч*, *йушйнáйч*/*йушйнáйч*, *рáдйч*, *разговáрайч*, *разрџзáйч*, *рáсџѐч*, *рѐч*, *сйјáйч*, *сййáйч*, *сјџдйч*, *сјџсйч*, *сновáйч*, *сйáвйч*, *сйáјáйч*, *йкáйч*, *йрлáйч*, *йрййч*, *хүйáйч*, *убйч*, *убосйч*, *увүч*, *углѐдáйч*, *удáйч*, *узáјмйч*, *уздáйч се*, *узѐйч*, *унйч*, *умйч се*, *уйáсйч*, *учййч*, *чййáйч*, *шáйнуйч*, *шййч*, *шййáйч*, *шүшйч* и д.

9. Вокал *о*. Иако сам најчешће сусретао нормалну новоштокавску артикулацију овог вокала, у пар наврата забиљежио сам случајеве његовог отворенијег (*кòшōве*, *йџдвōре*, *свáйшōве*), као и затворенијег (*мáџа*, *мáџмак*, *òн*, *òндáк*) изговора. Примјера је, међутим, толико да се може помишљати и на обичне случајности.

Фреквенцију му појачавају већ помињана (т. 7) преовлађивања морфолошких форми у којима изостају промјене *о>е* иза палатала: *са грѐдељом*, *грѐжђом*, *врүћо*, *жрвњови*, *камѐњом*, *күчом*, *күчови*, *кòњом*, *крáјџвá*, *лйшћом*,

мишом, ножом, ножови, шрешњов, љом, учишљов и д.¹⁴, као и обичност у употреби ликова демонстративних замјеница типа: *òшāj, од òшòгā, òшā, òшē, òшòj, òшò* и сл. За случајеве у којима се вокал *o* појављује као супституент других вокала исп. одговарајуће примјере наведене у т. 6, а за оне у којима се јавља као аналошки супституент сонанта *л* в. потврде изложене у т. 30.

Вокал *a* умјесто *o* забиљежио сам у: *йрāцјēй, с̀убайòм, дваје* (=двоје) и *āндā* (=онда), а вокал *e* у поставама: *зā шēбòм, йрē-себòм, нē мерем, нē мере*. Замјене акцентованог *o* вокалом *у* у позицијама уз назале, особину широко распрострањену у говорима западне скупине¹⁵ сјеверозападнoг огранка говора херцеговачко-крајишког дијалекта¹⁶, спорадично сам слушао у изговору замјеничких форми *ун* и *уна*. Неспорно је да данас апсолутну превласт у овдашњем говору имају фонетизми *грòб/грòб^a* и *грòбље*, али биће да нису посве непознати ни они типа: *грēбље*¹⁷. Имам у материјалу и ликове: *с̀ишēчана* и *с̀ишēлна*, а од облика са редуктованим вокалом *o*: *вāкē, вāкò, вāм ње нāша с̀ишāрā к̀у̀ћа, вāмо, воликò с̀ишēна, главина* (<оглавина=оглав), *нāкò, бòлѐ нег^x с̀ада, йā-ндā, с̀овина* (напоредо са: *ос̀овина*), *зāдњòм с̀овинòм, у с̀овини, шāк и јēстш, шāм-вāм се нòси, шāм извòзла и учи* (=уочи) *Бòжшā*. Неколико потврда за његово губљење изазвано процесима који воде ка укудању хијата наведено је у т. 21д.

10. Вокал у. Фреквенцију му снижавају поменута јављања морфолошког *и* у неким облицима глагола III Белићеве врсте (в. т. 8), а томе доприносе и његове елизије у примјерима типа: *ал с̀òни, белēгшē с̀ биле, биле с̀òде ч̀увенē к̀òсе и с̀р̀иòви, биле с̀òнē, билш с̀ и колāчиши, да с̀ лāкиши, међу коње с̀ ишли ваг̀ири, шò с̀ билш,* и сл. *И* умјесто у често се јавља у облицима именице *с̀ирушкa*, а уз: *й̀у̀й̀иру*, прилично често чују се и ликови: *д̀иш̀ира, д̀иш̀ирòс* (=јутрос). С друге стране, могуће је да забиљежени фонетизам *й̀òнца* (=пуница) представља и случајну омашку информатора. Редовно се говори: *рòгуље*, али исто тако само: *грāбље, грāбљā.* Уз

¹⁴ Нешто потврда за ову појаву наводи се и у одјелцима у којима се говори о акценатским особеностима појединих облика (в. нпр. т. 47. и 49), а далеко више у оним у којима се излажу подаци о морфолошким особинама говора. Исп. нпр. т. 64, 65, 71, 78. и 81.

¹⁵ О могућностима подјеле сјеверозападних говора херцеговачко-крајишког дијалекта на тзв. западну и источну скупину њихову в. Драгичевић 1986, 226–228, Ивић 1996, 146–147. и 1998, 121–122, те Драгичевић 2001^a, 86–87.

¹⁶ Исп. Дешић 1976, 42–52, Петровић 1978, 60, Бјелановић 1978, 24, Драгичевић 1986, 54–60. и 1997, 195–196.

¹⁷ Фонетизам *грēбље*, истина, нисам чуо у спонтаном говорењу мојих информатора (старије особе), а и на директна питања увијек су слиједила ватрена увјеравања по којима „нико код њй тākò не гòворй“. Демантовали су их, међутим, њихови потомци, скренувши ми пажњу на то да те тврдње треба прихватити с резервом, пошто из искуства знају да и понеки од мојих информатора „некад знā рēћ *грēбље*“. Но, да и није било оваквих упозорења, с обзиром на чињеницу да је чување трагова промјене *ro>re* у облицима наведених лексема — у овој или оној мјери — потврђено у низу говора херцеговачко-крајишког дијалекта (в. Пецо 1964, 37, Дешић 1976, 40. и Драгичевић 1986, 62; 1996, 187. и 1997, 194–195), те „на с̀ијелом (...) ијēсē. подг̀у̀чу“ (в. Брозовић 1966, 134), унутар којег и у говору мјештана из насеља у ближем сусједству (исп. Окука 1973^a, 93. и Вујичић 1985, 29), морало би се претпоставити присуство и у овом говору сличних фонетизама, макар у размјерама које би се слагале са познатом Брозовићевом тврдњом по којој их православни мјештани „ирак рòзнају иako ih са̀ми (...) не употребљавају продуктивно попут кат̀о̀лика и муслимана“ (Брозовић, *ibid.*, 193).

ликове типа: *свѣму*, на *чѣму*, слушао сам и оне типа: *свѣм*, *ò чѣм*. Потврде за упрошћавања секвенце *yo* наведене у т. 20. и т. 21е употпуњавају представе о тенденцијама које воде ка његовој елиминацији из појединих позиција ријечи.

11. *Вокално р*. Нестабилан статус велара *x* у консонантском систему овдашњег говора омогућава му нешто чешћа јављања испред вокола у медијалним положајима ријечи, као и у неким финалним позицијама: *вр̄̂, в̄ра, на в̄ру, в̄рови, в̄р̄ов̄а̄, В̄р̄овац, В̄р̄овци, в̄р̄ò, òвр̄ò* и д. Чува се у облицима именица *јѣ̄т̄р̄ва* и *свѣ̄кр̄ва*, а уз новије импорте из књижевног језика типа: *гòрак, гòрка, гòрки* и сл., у употреби су и ликови типа: *г̄рк, г̄рка, г̄рки* и д. Доследно је девокализовано у форми *ѣ̄мр̄ò*, баш као што досљедно опстаје у облицима: *ѣ̄мр̄ла, ѣ̄мр̄ле, ѣ̄мр̄ли* и сл.

Рефлекси *ја̄ѣа*

12. За дуго наглашено јат (ѣ̄) под силазним акцентом имам ове потврде:

а) ѣ̄ > ѣ̄е (*ѣ̄је*):

бр̄ѣ̄ст̄и, в̄ѣ̄ек, в̄ѣ̄ести, òѣ̄етӣе, вок., жл̄ѣ̄еб̄а, ждр̄ѣ̄ебе, зв̄ѣ̄ер, зв̄ѣ̄ев, л̄ѣ̄ек, р̄ѣ̄еч, св̄ѣ̄етӣ, с̄ѣ̄ено, с̄ѣ̄ена, на с̄ѣ̄ену, сн̄ѣ̄еж̄, т̄ѣ̄ело, т̄ѣ̄ела, цв̄ѣ̄етӣ, цв̄ѣ̄еће, цв̄ѣ̄ећа, ц̄ѣ̄ев, цр̄ѣ̄еј;

л̄ѣ̄ев̄и, л̄ѣ̄еј, р̄ѣ̄етӣк̄и;

òѣ̄елӣ, зв̄ѣ̄ев̄а;

òв̄ѣ̄је;

л̄ѣ̄ејо, ѣ̄р̄ѣ̄је, р̄ѣ̄етӣко.

б) ѣ̄ > ѣ̄ј̄е (*ј̄е̄*):

бр̄ѣ̄ј̄еж̄, òѣ̄ј̄етӣе, вок., жл̄ѣ̄ј̄еб̄а, ѣ̄л̄ѣ̄ј̄еса̄њ, р̄ѣ̄ј̄ечи, млинови р̄ѣ̄ј̄еч̄ња̄ци, св̄ѣ̄ј̄етӣ, св̄ѣ̄ј̄етӣа, с̄ѣ̄ј̄ено/с̄ј̄ено, на с̄ѣ̄ј̄ену, на с̄ѣ̄ј̄ѣ̄ену, ц̄ѣ̄ј̄еви;

б̄ѣ̄ј̄елӣ/б̄ј̄ѣ̄лӣ л̄ѣ̄к, сл̄ѣ̄ј̄еј̄ӣ м̄иш, сл̄ѣ̄ј̄еј̄ò цр̄ѣ̄ј̄ево, т̄ѣ̄ј̄ес̄н̄и;

л̄ѣ̄ј̄еш̄а̄/м̄ј̄еш̄а̄;

л̄ѣ̄ј̄еј̄о, р̄ѣ̄ј̄етӣко.

Овдје спадају и форме ријечи с извршеним јотовањем: *жл̄ѣ̄ѣ̄б̄а* и *л̄ѣ̄к*.

13. Од супституената за дуго наглашено јат (ѣ̄) под узлазним акцентом забиљежио сам примјере у којима:

а) ѣ̄ > ѣ̄е:

б̄ѣ̄ѣ̄да, бр̄ѣ̄ѣ̄стӣа, бр̄ѣ̄ѣ̄стӣови, в̄ѣ̄ѣ̄нац, в̄ѣ̄ѣ̄стӣима, вр̄ѣ̄ѣ̄ме, вр̄ѣ̄ѣ̄ћи, гн̄ѣ̄ѣ̄здо, òв̄ѣ̄ѣ̄тӣе, òл̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄ò, òр̄ѣ̄ѣ̄нови, ждр̄ѣ̄ѣ̄бац, зв̄ѣ̄ѣ̄зде, зв̄ѣ̄ѣ̄зòа, кл̄ѣ̄ѣ̄ш̄а̄/кл̄ѣ̄ѣ̄ш̄тӣа, л̄ѣ̄ѣ̄кове, мл̄ѣ̄ѣ̄ко, у мл̄ѣ̄ѣ̄ку, Нл̄ѣ̄ѣ̄ци, òд̄ѣ̄ѣ̄ло, òд̄ѣ̄ѣ̄ла, ѣ̄л̄ѣ̄ѣ̄сак, р̄ѣ̄ѣ̄ке, у р̄ѣ̄ѣ̄ци, р̄ѣ̄ѣ̄чима, с̄ѣ̄ѣ̄ло, с̄ѣ̄ѣ̄на, на сн̄ѣ̄ѣ̄гу, ѣ̄ò сн̄ѣ̄ѣ̄гу, ср̄ѣ̄ѣ̄да, цр̄ѣ̄ѣ̄во;

л̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄а, л̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄е, л̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄ò, р̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄к̄и, р̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄тӣко, т̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄сан;

òв̄ѣ̄ѣ̄л̄ò, òв̄ѣ̄ѣ̄лила, ѣ̄л̄ѣ̄ѣ̄вили, ѣ̄л̄ѣ̄ѣ̄встӣи, ѣ̄òд̄ѣ̄ѣ̄лили, св̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄л̄ē, св̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄л̄ӣ, св̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄л̄ӣӣ, с̄ѣ̄ѣ̄ѣ̄к̄у, ус̄ѣ̄ѣ̄чеш.

односно:

б) ѣ̄ > ѣ̄ј̄е (*ј̄е̄*):

с̄ѣ̄ј̄ѣ̄нци, вр̄ѣ̄ј̄ѣ̄ме, òѣ̄ј̄ѣ̄òв̄а̄/òј̄ѣ̄òв̄а̄, зв̄ѣ̄ј̄ѣ̄зòа, л̄ѣ̄ј̄ѣ̄кови, с̄ѣ̄ј̄ѣ̄на/с̄ј̄ѣ̄на, у ц̄ѣ̄ј̄ѣ̄ви, у ц̄ѣ̄ј̄ѣ̄л̄остӣи, цр̄ѣ̄ј̄ѣ̄во, цр̄ѣ̄ј̄ѣ̄ва, цр̄ѣ̄ј̄ѣ̄в̄а;

*б^чјела, б^чјелом, л^чјѐе, ш^чјесне/ш^чјесне;
д^чјѐлли/д^чјѐлли, исц^чјѐдиш, л^чјѐчио, м^чјѐнали се, од^чјѐлшо/од^чјѐлшо, иод^чјѐ-
лли, иод^чјѐлли, ирим^чјѐиши/ирим^чјѐиши, ирос^чјѐцали, ирос^чјѐцо, ц^чјѐнили/ц^чјѐни-
ли.*

Напомињем да се обавезно говори: *љѐнчина*, а у неколико наврата забиље-
жио сам и употребу форми: *њѐси* и *усѐчеш*.

14. Примјере за хетерогене фонетске реализације — оне типа: *шѐ/ше* (*ијѐ/ије*),
као и оне типа: *ч^јѐ* (*јѐ*) — биљежио сам и код супституената дугог неакцентованог
јата (ѓ). Исп.:

а) *к^ршѐн, љ^сшѐно, к^рш-сн^шѐг^к, љ^сшѐв;
д^дн^шѐла/д^дн^шѐла, д^дн^шѐш, д^дн^шѐша, д^дн^шѐшо, д^дн^шѐшмо, об^шѐлѐ, д^дни-
јѐла, д^дн^шѐши, и^дн^шѐш, р^азд^шѐли, и^ром^шѐни, и^рос^шѐиши, р^асц^шѐиш, ум^р-
јѐш/ум^рѐиши, ум^рѐше;*

д^бадвије;

в^ав^шѐк/в^авијѐк, к^асн^шѐ, и^дслије (напоредо са: *и^дслѐ* и *и^дслѐ*), *и^ирије;*

са:

б) *з^аи^ов^јѐд^ш, з^аи^ов^јѐди, к^ор^јѐн, к^ор^јѐње, и^ра^чјѐи;*

*д^бч^јѐли/д^бч^јѐли, и^дд^јѐлене, и^ром^чјѐни/и^ром^чјѐни, и^рос^чјѐца/и^рос^чјѐца, р^асц^чјѐ-
иѐ, у^бч^јѐли се/у^бч^јѐли се;*

д^бадв^јѐ;

в^ав^јѐ/в^ајѐ, у^вјѐ, у^вч^јѐк/у^вч^јѐк.

Од форми с извршеним јотовањем спорадично сам слушао: *д^дшѐла, д^дшѐле*
и *д^дшѐли*. О случајевима у којима се секвенца *ше* јавља као резултат чувања на-
ставака некадашњих старих тврдих основа (тип: *младше, с^таршѐм*) в. неколико
примјера наведених у т. 78. и т. 81.

15. Доследну замјену кратког ѓ секвенцом *је* потврђују бројни примјери:

*бѐсјѐда, у бѐсјѐди, в^јѐвр^чца, в^јѐрен^чца, в^јѐшар, в^јѐшрѐњ^ак, д^јѐвѐр, д^јѐвојка,
д^јѐвојци, д^јѐвојка^а, д^јѐд^ш, д^јѐдови, д^јѐшешом, д^јѐца, д^јѐцѐ, д^јѐци, д^јѐцо, вок., м^јѐ-
ра, м^јѐсѐц, м^јѐсѐци, м^јѐсѐша, м^јѐсѐшима, м^јѐсѐшо, м^јѐур, м^јѐури, м^јѐшина, м^јѐши-
не/м^јѐшане, и^јѐсма, и^ранд^јѐд^ш, св^јѐдок/с^јѐдок, св^јѐдоци/с^јѐдоци, св^јѐшла, с^ијѐни-
ца, цв^јѐшови, ц^јѐди^лка, ц^јѐианица/ц^јѐианица;*

в^јѐнчан, в^јѐрски, д^јѐдова, д^јѐчи, и^јѐшачки;

*б^јѐжш, б^јѐжала, б^јѐжш, б^јѐжш, в^јѐнчала се, в^јѐрују, д^јѐнѐ, и^ст^ијѐраш, и^с-
т^ијѐрамо, д^сјѐчене су, и^јѐва, и^јѐв^ам, св^јѐд^очио/с^јѐд^очио, с^јѐде, с^јѐдѐ, с^јѐдише,
с^јѐш, с^јѐшам се, и^јѐраш, и^јѐраш, у^бјѐн^во, у^дјѐнуш;*

н^иг^дје, и^јѐшицѐ, и^јѐшкѐ.

Слушао сам: *ш^јѐме* и *ш^љѐме*, а уз спорадично јављање књижевних ликова:
ч^ов^јек, ч^ов^јеком и др., обично се говори: *ч^оек, ч^оека, ч^оече, ч^оеком* и сл.

Секвенцу *је* као супституент продуженог кратког ѓ потврђују облици: *бѐ-
с^јѐд^а, м^јѐр^а, м^јѐсѐш^а, см^јѐн^а, и^јѐвѐ* (<пјехе=пјешке), као и форме: *к^ољѐн^а, м^ѐѐд^а,*
у којима се редовно остварује јекавско јотовање.

О домашајима јекавског јотовања, иначе, в. грађу изложену у т. 39.

16. Икавске замјене старога јата (Ѣ) које су се развиле фонетским путем у секвенцама Ѣј, Ѣљ, Ѣо (<-л) уобичајене су и овдје, као и у другим ијекавским говорима. Исп.:

а) *вијайи, вијачица, грѣјайи, грѣју се, маћѡа, сѣјайи, сѣјала се, сѣјали, сѣјемо, смѣем се, смѣу се* и сл.

Ту спадају и примјери типа: *смѣем, смѣе, нѣ смѣе, разумѣемо, умѣе, умѣемо* и д., у којима се старо Ѣ налазило испред секвенце *је*, о чему в. Дешић 1976, 107.

б) *биљег*, биљезиш, кудшѡа, кудшѡе, кудшѡу, нѣдишѡа, нѣдишѡом, Нѣдишѡко, Нѣдишѡка, ѡпред Нѣдишѡком, ѡнѣдишѡак;*

в) *вѣдишѡ, вѣлишѡ, дѣшѡ, дѣшѡба/дѣшѡба, дѣшѡникѡ, дѣсѣшѡ, жѣлишѡ, жѣвишѡ, сѡзрѣшѡ, сѡшаросјѣдишѡци* и д.

С друге стране, изгледа, да су фонетизми типа: *сѣшѣиш, зашѣдишѣиш* и сл., у којима *Ѣђ > иђ*, овдје непознати.

17. Обична су и јављања тзв. морфолошких икавизама у инфинитивним основама глагола VII Белићеве врсте: *вѣдиш, вѣдила/вѣдла, вѣдили/вѣдли, вѣлила, вѣлили, гѣрила, гѣрило/гѣрло, жѣвиш/жѣвишѣиш, жѣвила, жѣвили/жѣвли, забѣлило, изгѣриш, ѡлоудила, разбѣлиш, сјѣдила* итд.

Често, мада не и досљедно, остварује се промјена *ѣрѣ > ѣри* у примјерима типа: *ѣридѡ њ, ѣридѡ њга, ѡлодѣжи ѣрид ѡвѣ, ѣрико дѡна, ѣрико кућѣ, ѣрико нѣши, ѣрима вѡма, ѣриш кућу, ѣриш кућѡм, ѣришѡшѣиш, ѣришѡшѣишѡм/ѣришѡшѣишѡмѡм, ѣришѡшѣишѡви* и д.

У вези са другим интересантнијим икавизмима напомињем сљедеће:

а) Одричне форме презента помоћног глагола јесам типа: *нисам — ниси — нисмо — нистѣ* и сл. у потпуности су из употребе потиснуле оне типа: *нијесам — нијѣси* и д.

б) Уравнање облика: *сѣкира — сѣкирѣ — сѣкирѡм* последица је асимилације према вокалу *и* из сусједног слога.¹⁸

в) Чешћем јављању форми: *дѡи ѣ пѡ, дѡи куће, са дѡи стрѡне, дѡима, з дѡима* и *дѡишѡа*, засигурно је, између осталог, допринијело угледање на форме бројева *шри (шрима)* и *шришѡа*.

г) Икавске ликове прилога *нѣгди* и *нигди* све чешће из употребе потискују јекавски облици *нѣђе* и *ниђе* (в. и т. 39а), док се подједнако у употреби јављају икавски и екавски ликови: *гѣри* и *гѣре, дѣли* и *дѣле*, односно: *ѡди* и *ѡде (ѡде)*.

18. Понеке од обичнијих екавских форми већ су поменуте у претходним одјељцима рада (в. т. 14. и т. 17). Напомињем да се и овдје, као и у главнини других ијекавских говора секвенца *рѣ* обично остварује као *ре*. Обавезно је тако: *брѣза, брѣшѣиш, врѣло, у врѣлѡма, врѣмена, врѣмена, врѣменѡ, врѣшѣено, врѣшѡа, врѣше, грѣшка, грѣшке, ждрѣбна, зрѣла, зрѣли, мрѣжа, мрѣжу, мрѣже, сѣрѣва, ѡш сѣрѣвѡм, шрѣбайи, шрѣбѡ, нѣ шрѣбѡ, шрѣбѡ, шрѣшѡња, шрѣшѡња, шрѣшѡѡв*, а, та-

¹⁸ Д-р Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шћокавско наречје*. Нови Сад (Матица српска), 1956, 70.

кође, и: *рѣзай̄, рѣжѣ̄, н̄арезай̄, одрезай̄, одрежѣ̄, ѓ̀р̀орѣжѣ̄, рѣжњови, рѣђѣ̄, рѣ̄-йа, рѣ̄у*, односно: *срѣ̄ш̄и, срѣ̄ла, срѣ̄ћа, срѣ̄шан, срѣ̄ш̄ни/срѣ̄ћ̄ни* и сл.

Обично је и: *ѓ̀р̀евоз̄с, ѓ̀р̀елаз̄с, ѓ̀р̀енос, ѓ̀р̀ећ, ѓ̀р̀ећем, ѓ̀р̀ећѣ̄, ѓ̀р̀ећӯ, ѓ̀р̀еш̄о, ѓ̀р̀е-шле*, али се понекад могу чути и икавске форме типа: *ѓ̀р̀ишла* (=прешла), *ѓ̀р̀ишле*.

Редовни континуант префикса *нѣ-* је секвенца *не-*: *нѣко, нѣкав/нѣкакав, нѣ-каквӣм, нѣкӣ, нѣко̄г̄с, нѣшӣо/нѣшӣто, нѣкад̄м* и д.

Екавски континуанти јата обично се јављају и у овим лексемама:

Београд̄м, из Београда, у Београд̄м;¹⁹

ѣ̄с̄ѣ̄ша/ѣ̄с̄ѣ̄ша, кра̄ј ѣ̄с̄ѣ̄иѣ̄, н̄а ѣ̄с̄ѣ̄и;

з̄ѣ̄ница, на о̄чно̄ј з̄ѣ̄ници;

обећа̄ње, обећа̄иш̄, обећа̄вала, обећа̄ѣ̄;

озлѣ̄до̄ш̄о, ѓ̀озлѣ̄до̄ш̄о га.

Топоним *Сѣ̄нењак* (ајмо на *Сѣ̄нењак*), такође се појављује само у том - екавском лику.

Чешће се говори: *на ѓ̀р̀имѣр*, али сам у пар наврата забиљежио и: *на ѓ̀р̀имѣр*.

19. Од форми у којима се јавља тзв. секундарно *ђ*, постојан је фонетизам лексеме *в̄од̄иѣ̄р*.

Ликови типа: *кӯмӣш̄ѣ̄р/кӯмӣјѣ̄р, кумӣш̄ѣ̄ри* и сл. још увијек нису посве ишчезли, али су их из употребе увелико потиснуле књижевне форме ове ријечи: *кр̄о̄мӣш̄р, кром̄ӣш̄ри* и др. Уз чешће: *мӣр̄овина/мӣр̄овна, на мӣр̄овну*, слушао сам и: *на м̄јер̄овну*.

Само спорадично именица *ѓ̀ѓ̀р* (=свадбена гозба) појављује се у гласовним ликовима *ѓ̀ѓ̀ѣ̄р* и *ѓ̀ѓ̀јѣ̄р*. Напореда са: *дӣрек — дӣреци* (<тур. *diğek*)²⁰, говори се и: *дӣрјек — дӣрјечи — дӣрјек̄а*, а уз : *сӣро̄ш̄ӣња*, забиљежио сам и поставу: *с̄јер̄о̄ш̄ӣ-ња*.

Форме именице *д̄јѣ̄ш̄елина* редовно се остварују у екавским ликовима: *д̄ѣ̄-ш̄елина/д̄ѣ̄ш̄елна, у д̄ѣ̄ш̄елни* и сл.

Уз мјестимично чување раније уобичајеног: *до̄ган* (<тур. *doğan*), данас се говори: *ја̄с̄т̄ӣр̄ѣ̄б̄м* (чешће) и *ја̄с̄т̄ӣр̄ѣ̄б̄м* (рјеђе).

Судбина вокалских скујина²¹

20. Акцентоване вокалске скупине чувају се, углавном, добро:

¹⁹ Информатори памте да су „стари људи“ обично говорили *Бѓ̀оград̄м*. Овакв гласовни лик поменуте именице, који је — као што је познато — обично употребљавао и Вук Караѓић, прије неких тридесетак година, забиљежио је и Дешић у говору мјештана више западнобосанских насеља (в. Дешић 1976, 124). Данас, међутим, у Врућици нико тако не говори.

²⁰ Овако се овдје обично означава сваки већи и јачи дрвени стуб или колац. Мањи кочићи, па и они што се „с̄адѣ уз стрӯкове парад̄јаза“, најчешће се означавају облицима збирне именице *ко̄ље*, а дуже мотке „уз гра̄ тркља̄ш“ називом *ѓ̀р̀ӣш̄ке* (ном. једн. *ѓ̀р̀ӣш̄ка*). Тзв. сијенско коље, тј. два дужа коца „за нош̄ење пла̄ста“ називају се *ѓ̀д̄вори* (ном. једн. *ѓ̀д̄вор*).

²¹ Ради се, првенствено, о тзв. новијим вокалским скупинама — онима које су настале било вокализацијом финалног *-л*, било губљењем појединих сонаната или сугласника из интервокалних позиција ријечи, односно приликом грађења неких твореница.

аукусѝ, аушо, аушом, баук, Београд, заова, јаук, кло́нѝца, у кло́нѝцу, мау-
на, мјеур, мјеури, јаук, јаун, иреокреѝи, ириуза, ириузо́м, ириузе, ириуза́, сао́нѝце,
на сао́нѝцама, сљеио́чица, снаа, шеоци, шеоца́, шеоцима, уо (<ухо), чдек, чдече;
неакѝиѝван, неодо́ворна, нео́жењен, иреозби́љан, сеоски;
дваес/дваесѝ, ирде;
дао, зао, знао, зрео, јаукала, лае/лае, мауче, научиѝ, јао, љеуе, идеде, идо-
есѝ, иреорѝ, ирадо́к, ироодала, ироодали, ћео, чуо;
заедно / заедно.

Осим у стандардним облицима типа: мо́г(а), иво́г(а), свѝм(е), дво́га и сл.,
односно у онима типа: го, во со, као и ликовима именице иас (<поас<појас), кон-
тракција оваквих секвенци обична је још само у неким изолованим лексичким
случајевима: До́ви (= Духови), о́р (<уор<ухор/хухор=креста), Шѝр (=Шехер)²²,
ко́се ше́рке, бе-ше́ркѝ, ше́рку. Фонетизми ријечи за́ва, зна́, сна́ и чи́ (=чији) јављају
се спорадично.

Секундарно в на мјестима старог интервокалног х готово је обавезно у: бѝ-
ва, дува́н, кува́р, кува́ се, мува, ијеве́ (<пјехе = пјешке), сѝрѝва и д., а исто тако
умјесто већ поменутих ликова именица уо и снаа/сна́, далеко су чешћи у употре-
би ликови типа љво и снаја. У осталим случајевима разбијања акцентованих во-
калских секвенци интерполацијом секундарних сонаната су прилично ријетка:
аушо, јауш, шеоци, шеоца́.

21. Неакцентоване вокалске секвенце обично се упрошћавају, и то најче-
шће контраховањем. Тако нпр.:

а) Ликови бројева од '11 до '19 редовно се остварују са -ѝ- (< -ае-): једа́-
нѝс(ѝ), једа́нѝсѝи, два́нѝс(ѝ), иринѝсѝи, иѝинѝс(ѝ), шѝснѝс(ѝ), седа́мнѝсѝеро,
оса́мнѝс(ѝ) и сл.

Секвенца -ае-, међутим, опстаје у форми броја дваес и кад формално није
под акцентом: дваес дру́го, дваес иѝиѝ, дваес о́смо.

б) Фреквентна финална секванца -ао готово увијек се сажима у -ѝ: бања́о се (= бањао се), баца́о, би́авѝ, бјѝжѝо, брѝѝо се, ви́ко, да́во, ди́го се, до́шо, дрѝжѝо, дрѝѝо,
изаши́о, имѝо, иши́о, кази́во, клѝѝо, клѝчо, ко́во, коѝѝо, куѝѝо, куѝѝовѝ, ле́го, мо́го, мо́ро,
ѝро (=орао), иѝко, иѝѝѝо, идо́кисѝо, идо́клеѝо, идо́со, ири́чо, ириши́о, ре́ко, сарађи́во, си-
ши́о, смеѝѝо, смѝѝо се, ирѝѝо, ирѝѝо, убјеђи́во, уѝѝо, че́шѝѝо, чу́во, илагирѝо се и др.

Истина, у поредбеном везнику као секвенца се понекад чува (као ја́руга,
као мо́мак), или разбија интерполацијом секундарног в (као бра́не), али су и у та-
квим случајевима контраховани ликови најфреквентнији: ко дру́енови, ко о́вца,
ко сада́, ко у коѝлу, ко цу́ра.

в) Форме ријечи са контрахованом неакцентованом секвенцом -ео такође
су сасвим обичне: вѝсо, до́во, ѝѝѝо, идо́чо, узо́ и д., али овдје, изгледа, ни оне у који-
ма се поменута секвенца чува не заостају по фреквентности: дебео, до́вео, ки́сео,
ѝдѝево, ѝѝѝево.

²² У мјесном говору ова форма представља уобичајен назив за насеље Нови Шехер, са чијим су становницима пословни и други контакти раније били врло чести.

Слушао сам једино ликове: *а̀нђео, з`асеоци, у з`асеоц`ма*, а чешћем јављању наведене секвенце доприноси и то што се овдје, према фреквентној инфинитивној постави *са̀гђѡи се*, обично остварује и одговарајући лик глаголског придјева радног м. рода типа: *са̀гео се*.

г) Као ни другдје, ни овдје се досљедно не остварују екстраполације интервокалног *-ј-* у позицијама између два *и*, али ако до њих дође, секвенца *ии* (<ији) редовно се контрахује. Разумљиво је отуда присуство пралелизма ликова типа: *д`ивѡи̇ и д`ивѡи̇, зд`равѡи̇ и зд`равѡи̇, н`овѡи̇ и н`овѡи̇, с`тѡарѡи̇ и с`тѡарѡи̇*, итд.

д) Неакцентована секвенца *-ао-* увијек се реализује као *-а̇-* у облицима : *рђ-зерв`ар, крај рђзерв`ара, у рђзерв`ару* и д.

е) Мање-више досљедно спроводи се и сажимање неакцентоване скупине *-уо* у примјерима типа: *б`оцн`о га, г`урн`о, д`игн`о, ѝз`о се, к`рђн`о, м`ѡи̇н`о, н`ас`о, ѝд`оги̇н`о, с`кѡн`о, с`крђн`о, у̀с`о, уш`ћин`о, ш`аин`о* и сл.

22. Секвенца *ио* и у акцентованим и у неакцентованим позицијама обично се изговара једнако: *б`и̇о, д`и̇о, њ`и̇ов, њ`и̇ов`ом, ћ`и̇о*, односно: *бѐс`једѡо, вѡдѡо, в`одѡо, в`одѡо, г`оворѡо, доп`осѡо, к`уѡи̇о, нау`чѡо, одрђдѡо, ож`ѡнѡо, ѝокл`онѡо, р`адѡо, р`одѡо, с`једиѡо, сл`уѡжиѡо, ћ`уѡи̇о* и сл.

Разлике у изговору ове секвенце у наведеним дјелимичних или потпуних редукција вокала *и* у неакцентованим позицијама, чиме се стварају претпоставке за изразитију артикулацију прелазнога *ј* и дужење завршног вокала *о*: *в`ол`ј`о/в`олј`о, г`овор`ј`о/г`оворј`о, заб`орав`ј`о/заб`оравј`о, нау`ч`ј`о/нау`чј`о* и д.

23. Самогласничке секвенце у сантхијским везама: *-а е, -е е, -о е* и *-у е*, настале као посљедица губљења сонанта *ј-* из клитике *је*, чувају се или упрошћавају сажимањем, што, изгледа, понајвише условљава природа казивања у датом тренутку. Исп.:

б`ила е ба̀ња, зн`ам да е ма̀шѡера зн`ала, ма̀ла е св`адба б`ила, ма̀шѡера е зн`ала, ђ`бадв`а е с`ина, ѝл`д`ска е б`ила, Т`дма е р`одѡо Ј`овч`не, ц`ура е дошла;

б`ољѐ е ч`уо, свѐ е ѝб`о ѝтак`о, у̀жсѐ е ѝб`о б`ило;

ако е ј`ач`а, ако е у̀жс`а, б`ило е б`ило, в`одло се рачуна ко е с`тѡарѡи̇, ѝшло е ѝб`о, к`ако е с`аи̇, к`ако е ѝб`о б`ило, к`олк`о е к`ућ`а б`ило, мн`ога е к`ућ`а, н`ѡко е з`вао, он`о ѝшѡо е б`ило, Р`исѡо е н`аш р`одѡо, С`и̇мо е ѝу̇, ѝб`о е а̀мин, ѝб`о е с`и̇гурно;

б`ило му е ш`ѡешко, н`огу е ѝозлђдѡо, свѐ му е ѝу̇;

са:

ба̀ња б`ила ѝ ѝрије, ба̀шк`а ѝдѡика а ба̀шк`а о̀снова, б`ил`а б`олесна, б`ил`а зару`чена, б`ил`а ѝу̇ ѝри̇ да̀на, д`јев`ѡјк`а н`осла к`ошуљу, ѝмал`а она в`ише ћ`ери̇, ма̀залац`а б`ила за кв`ашење, ма̀шѡера̇ зн`ала, ѝл`д`ска била;

б`ржѐ р`адѡо, свѐ ѝб`о б`ило у̀ско, ѝудѐ б`и̇о;

б`и̇б`о с`т`ан, б`ил`о њ`и̇а, д`обр`о кл`еи̇б`о, зн`ал`о ѝб`о ѝдѡирајаш, ѝм`о о̀шѐл, Л`аз`о р`одѡо Р`исѡи̇ч`не, Н`едѡи̇л`к`о б`и̇о ѝамо, св`ако̇ ѝм`о, ѝб`о њ`егово б`ило, ѝб`о ш`ала, ѝд`олк`о б`ило ј`арм`ѡв`а;

свѐ му зд`рово, ѝб`о му к`ум.

Секвенца *-и* и (<-и их), дабогме, у сличним спојевима се не контрахује: *буди* и *ра̀но*, *но̀си* и *сва̀ки да̀н*, *они* и *не волѐ*, *ра̀ни* и *до̀бро*, *тра̀жи* и *ду̀го*.

СУГЛАСНИЦИ

Найомена о инвентару

24. Сугласнички инвентар овога говора, слично као и сугласнички инвентари других босанскохерцеговачких говора²³, садржи у основи оне исте фонемске јединице које налазимо и у српском књижевном језику. Природу гласовних реализација појединих сугласничких фонема у појединим позицијама, као и дистрибуцију њихову, међутим, карактеришу и одређене посебности. Управо на те посебности упућује грађа изложена у одјељцима који слиједу.

Судбина сугласника *х* и *ф*

25. О томе да је судбина велара *х* у овдашњем говору у основи онаква какву сусрећемо и у главнини других српских народних говора — оних из ближег и ширег окружења, као и оних даљих и најдаљих, рјечито говоре потврде у којима:

а) *х > ø*:

ајва̀н, *ајва̀нчѐшу*, *ајде*, *ајмо*, *аљине*, *евџа*, *евџи*, *Ерцего̀вна*, у *Ерцего̀вну*, *ерцеговачко*, *иљада/иљеда*, *иљаде*, *иљаду*, *иљедиш*, *Ишлер*, *ла̀д^м*, *ла̀дан*, *ла̀ди*, *ла̀дна*, *ла̀дни*, *ла̀дно*, *ла̀че*, *љѐб^м*, *љѐшак* (<хаљетак), *ода̀*, *одају*, *одаши*, *орџ^с*, *отѐл*, *о̀ће*, *о̀ћемо*, *о̀ћеш*, *о̀ћу*, *ра̀на*, *ра̀нимо*, за *ра̀ну*, *ра̀си* (<храст), *ра̀сиовна*, *Рва̀ш*, *Рва̀ши*, *Рва̀шима*, *Рва̀цка*, *рва̀цки*, у *Рва̀цку*, *ћѐла*, *ћѐли*, *ћѐо/ћио*, *ћѐш/ћѐши*, *Усѐин*:

вра (<врха), *врѐ*, на *врѹ* (<на врху), у *гра̀у*, *До̀ви* (<Духови), *изла̀ди/изла̀ди* *изла̀димо*, *изла̀диш*, *исирелађивали се*, *ма̀уна*, *мјѐур*, *мјѐури*, *оврѐ*, *ола̀ди*, *ола̀ди*, *ола̀дим*, *ор* (<ухор=креста), *уо* (<ухо), *Шѐр* (<Шехер), *у Шѐр*, у *Шѐру*, *ко̀са шѐрка*, *шѐркама*, *шѐрке*, *шѐрки*;

вр̑, *гра̀*, *да̀до му*, *до̀бри* кома̀да, *до̀ђо та̀мо*, из *ду̀боки* планѝна, *ка̀кви* о̀ћеш, *крѹ*, *лѐго ту*, *нико од мла̀ђи*, *мо̀ји* родитѐља, на *њи*, *не би ја*, *одо ја*, *одма̀/ома̀*, *осџадо*, *ѝеко*, *ѝдедо онѐ*, *ѝоче ја*, *ош* *приирѐмљени* др̀ва, *рѐко му ја*, *од р̑јѐшкѹ* даса̀ка, *сва̀какви* бѝло, *ош сви* сѐла, *сво̀ји* кра̀ва, *сла̀шкѹ* кола̀ча, *ши* ло̀наца, *увр* гла̀ве.

б) *в* се јавља на мјестима ранијег *х*:

бу̀ва, *бу̀ва*, *бу̀ве*, *глу̀ва*, *ду̀ван*, *ду̀вана*, *кру̀ва*, *кру̀вом*, *ку̀ва*, *ку̀вали*, *ку̀вало се*, *ку̀вано*, *му̀ва*, *му̀ве*, *ѝазува*, *ѝазуво̀м*, *ѝјѐвѐ* (<пјехе), *ску̀вало се*, *сџрѐва*, *сџрѐве*, *су̀ве*, *су̀ви*, *у̀во*, *иза ува*, *на уву*;

ва̀здѹв, *глу̀в*, *Јѐла̀в/Јѐла̀в* (<Јелах), *кру̀в*, *о̀ћу̀в*, *ѝазув/ѝазу̀в*, *ѝасџу̀в*, *су̀в*;

в) *ј* се јавља на мјестима ранијег *х*:

грѹ̀ошџа, *ма̀шџа*, *ма̀шџи*, *ма̀шџин*, *Мѐјо* (<Мехо), у *Мѐјѐ*, *Мѐјина*, *њѝа* су *шѝри*, за *њѝа*, *њѝа* дво̀лица, *њѝов*, *њѝови*, *њѝовѝм*, *њѝово̀м* оцу, *сна̀ја*, *сна̀ја*.

²³ Исп. Пецо 2001, 613.

г) $x > k$:

сиромāk, сиромáку, шēйик.

Напомињем да се старије *кѝ/кћ* добро држи у: *дркѝаѝ(и), дркћē* и д., те да се редовно употребљавају и ликови форми: *орас, ђраса, ѝод ђрасом* и сл.

Обично се говори: *рвāли, рвē се/рве се, рђа* и сл., а спорадично јављање ликова типа: *хрвāли се*, биће да је резултат хиперкорекције потакнуте употребом протетског *х-* у сличним формама у данашњем хрватском и бошњачком књижевном језику.

Судбина грује хв-/хв- видљива је из примјера наведених у т. 40.

26. Општа процјена по којој сугласник *х* у овоме говору има судбину као и у главнини других наших говора, дабогме, не значи и да је он посве непознат. Добро знана дејства оних посредника који шире норму књижевног језика о којима су писали многи — међу којима и проф. Мато Пижурица²⁴ — и овдје резултирају његовим јављањем у спонтаним казивањима чак и најрепрезентивнијих информатора: *хаљина, хаљине, хемѝјскā ђлѡвка, хѝљада, хлāче, хлѡр, Хрвāѝ, оѝ Хрвā-шā, Хрвāѝкā, хрвāѝкѝ, Хрвоје; ѝо врху, кѝхиња, ис кѝхиње; вāздѡх, ѝаѝшѝх, Сāлих* и сл. Фреквенција тих јављања, међутим, је таква да се и употреба сугласника *х* у говору врућичких Срба може уврстити у ред оних језичких појава за које проф. Д. Брозовић тврди да их „prav[oslavci] ипак рознају иако ih sami (...) ne употребљавају produktivno poput (...) muslimana“²⁵. Оваквој рестаурацији „умјереног интензитета“ велара *х* у сугласнички инвентар говора овдашњих Срба — сличној оној коју је проф. М. Пижурица биљежио у говорима околине Колашина²⁶ — изгледа, у најновије вријеме доприноси и чињеница да је у новоформираном бошњачком књижевном језику овај сугласник добио статус неке врсте заштитног националног знака. На моје честе провокативне опаске због изостављања сугласника *х*, информатори су углавном реаговали „скромним“ полуироничним признањима типа: „А шѝā мѡремо — са х слāбо сѝдѡѝмо!“²⁷

27. Реинтеграција сугласника *ф* у консонантски систем овога говора спроведена је знатно досљедније. Исп.:

фāбрика, фāбрике, фāмѝлѝа/фāмѝлѝа, фāмѝлѝе, фāмѝлѝи, фāмѝлѝју, фāрѝаѝ (према њем. Feuerzeug), фѝāкер, фѝāкере, фѝāкери, Филѝѝовић, фѝлѝан/финѝан, фѝн, фѝнѝē ѝлāѝно, фѝно, флāша, гѡри се флѝйери шѝсāли, фрѝшка, фрљāкā, фрљāкнѡ, фрѝѝāѝ, фрѝѝѝук, фрѝѝѝуѝи, фѝруна, фѝрунама, фѝруне, фѝчѝа;*

карāнфил, кѝфла, кѝфлѝ, кѡфа, офѝѝѝр, ѝлāфѡн, ѝлāфѡнā, ѝрѡфесѡр, сѡфра, ѝѝфлѝнге;

²⁴ В. Пижурица 1981, 82.

²⁵ Исп. Брозовић 1966, 193.

²⁶ Пижурица 1981, 82.

²⁷ На то да о поменутом детаљу, као чиниоцу који може утицати на брзину процеса реинтеграције сугласника *х* у консонантски инвентар говора босанских Срба, треба водити рачуна, скренуо сам пажњу и у раду у коме су разматране особине говора мјештана села Бранешци из околине Челинца. Исп. Драгичевић 2003, 309.

грѣф (= потковица), *дòлāф* (=весећа кухиња), *чāшаф*.

На мјестима сугласника *х* спорадично сам га слушао у: *кѣфина*, *кѣфинē*, *кѣфињу*, *ѹ куфињу*, а уз обавезно: *кафāна*, *кафāнē*, *у кафāну*, говори се: *кафа* и *кава*.

Једнако тако могуће је чути у говору сваког појединца ликове типа: *јѣф-шѣн*, *јѣвѣшѣн* и *јѣйшѣн*.

За свођења *хв-/хв->ф-/ф-* в. потврде наведене у т. 40.

Укупно узевши, дакле, положај сугласника *ф* у сугласничком систему овога говора нешто је стабилнији него у главнини других говора сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта²⁸, али је, изгледа, још увијек прерано да се говори о његовој пуној реинтеграцији у систем. Ово не толико због тога што се и овдје, као и у другим нашим говорима, супституције *ф>в* стабилно чувају у облицима оних ријечи које припадају категорији архаизама (тип: *ѣвѣша*=седмица, *ѣвѣшѣ*), већ првенствено стога што нису необичне ни у формама неких ријечи које припадају тзв. активној лексици: *āсвалѣ*, *āсвалѣшом/āсволѣшом*, *ѣо āсвалѣу* и сл.

Сонантѣи

28. Сонант *ј* се углавном стабилно чува у иницијалним позицијама ријечи:

јāње, *јāњци*, *јāсле*, *Јѣвѣшо*, *јѣдан*, *јѣдна*, *јѣднōч*, *јѣжш*, *Јелена*, *Јѣлка*, *Јōво*, *јѣчѣ* и сл. Фреквенција примјера типа: *ѣдан*, *ѣдна*, *ѣднē*, *ѣо ѣдно двā*, *ѣдну бомбōну*, је таква да се њихово јављање може сматрати и чистом случајношћу. У сваком случају, ни изблиза нема оне размјере какве нпр. има у говорима западније скупине сјеверозападног огранка говора херцеговачко-крајишког дијалекта²⁹.

Поменуто је већ да се из интервокалних позиција, посебно између два *и* (т. 21г), *-ј-* понекад губи, након чега долази до контракција секвенци *ии*: *здравѣ*, *зрѣлѣ*, *нōвѣ*, *сѣјарѣ*, *чѣ*. Речено је, међутим, и то да се у наведеним позицијама сонант *ј*, макар и у форми слабог прелазног гласа, често и чува: *дѣвѣшѣ*, *здравѣшѣ*, *нōвѣшѣ*, *сѣјарѣшѣ* и сл. Слабо прелазно *ј* редовно се остварује и унутар вокалске секвенце *ио*: *бѣо*, *дѣо*, *бѣсједѣо*, *вѣдѣо*, *вōлѣо*, *говōрѣо* и др. Ако се у оваквој секвенци вокал и дјелимично или у потпуности редукује, артикулација сонанта *ј* постаје изразитија: *вōлѣјō/вōлјō*, *говōрѣјō/говōрјō*, *наѣчѣјō/наѣчјō*, *ѣдѣјō*, итд.

У финалним позицијама ријечи губи се иза вокала *и* у примјерима типа: *дбѣ*, *ѣи*, *ѣдвѣ*, *ѣдѣшѣ*, *сакрѣ*, *сѣ*, *смѣ се* и сл. Ако му у сличним формама претходи неки други вокал, обично се чува: *дāј*, *мōшāј*, *ѣѣцāј*, *ѣѣшѣј*, *слѣшāј*, *чѣј*. До његовог губљења долази и у сантхијским везама типа: *бѣла е*, *мāлā е свāдба*, *цѣра е дѣшла*, односно у оним типа: *дā-је ѣѣму*, *мō-је ѣѣћа*, *швō-је дѣшāц*, *слѣшā-је дѣбρо* и сл.

О његовим јављањима на мјестима ранијег *х* било је ријечи у т. 25. Напомињем да се, напоредо са *гōсѣођа*, говори и *гōсѣоја*, напоредо са *кāжсѣ*, такође, и *кāјѣ*, а уз *сјāњна*, слушао сам и: *сјāјна*.

²⁸ Исп. нпр. Петровић 1973, 67–68, Дешић 1976, 138–140, Петровић 1978, 67, Бјелановић 1978, 24. и Драгичевић 1986, 98–99.

²⁹ Исп. Дешић 1976, 144–148, Петровић 1978, 68, Бјелановић 1978, 24. и Драгичевић 1986, 89.

Протетичко *j*- обично се остварује у облицима именице *jūlār*, а нису ријет-ка ни његова јављања у форми *jōīē* (напоредо са : *ōīē*). У финалним позицијама секундарно *-j* остварује се у прилошкој форми *īūj*.

29. Супституције типа *v > љ*, за које знају многи наши говори, овдје су, изгледа, непознате. Редовно сам биљежио: *црвен/црвени, црвена/црвенā, црвен-кас(и)*. Исто тако, обавезно је: *вагѝр, вагѝра, вагѝри, вагѝра, вагѝрима*, а обично се говори и: *жувāнце, од жувāнцѝта*.

Потврде за случајеве употребе сонанта *v* у интервокалним позицијама на мјестима сугласника *x* наведене су у т. 25, а оне у којима се јавља умјесто сугласника *ф* у т. 27. За неке друге случајеве његовог јављања у интервокалним позицијама имам у прикупљеној грађи: *аушо, јануар, иаун, сѝѝона, иѝѝоци иѝѝоца*. Хијатског је поријекла, нема сумње, и секундарно *v* у облицима ген. мн. *ногѝ-ва/ногѝва* и *рукѝва*³⁰. О појавама губљења изворног *v* и јављања секундарног *v*, до којих долази у процесима упрошћавања сугласничких група, свједочи неколико потврда наведених у т. 40.

30. Од интересантнијих детаља који карактеришу употребу осталих сонаната помињем само ове:

а) Фреквенцију сонанта *л* знатније снижавају прилично чести случајеви његових аналошких вокализација оличених у примјерима типа: *глѝдаоца, дваоца, дваоца, кѝиоца, кѝиоца, молиоца, молиоца, ираиоца, руководоца, слушаоца, сѝаросјѝоца, иаоца, иаоца* и д. *Л* умјесто *н* редовно се јавља у формама: *дѝлум* (<тур. *dönüm*), *дѝлѝма* и сл.

б) Фреквенцију сонанта *р*, као и у многим другим нашим говорима, појачавају честе промјене *же > ре* у : *мѝре, мѝрем, мѝремо, нѝ мерем, нѝ мерел/ нѝ море*. Прилог *одозго* обично се остварује у постави са партикулом: *озгѝр*.

в) Секундарно *љ* често се јавља у компаративним формама *вишљѝ* и *вишљѝе*, а обавезно, умјесто *л*, у облицима позајмљенице *фрѝиал* (< њем. *Viertel*).

Уз рјеђе: *иѝѝеме*, обично се говори: *иѝѝеме*.

г) Секундарно *м* слушао сам у *окиѝмбар, ирамбаба* и *скором нишѝа*, а секундарно *н* у облицима именице *ирандједѝ*. Напоредо се употребљавају именички ликови *брадѝн* и *брадѝљ, филцаѝн* и *финдѝн*, а уз *иу* и *иуј* (в. т. 28) слушао сам и: *иуне*.

Неколико других појединости, које, такође, на извјестан начин утичу на проширивање или сужавање поља дистрибуције појединих сонаната, илуструју потврде наведене у т. 40.

Африкаѝивни сугласници

31. Да говор чува стабилан систем африката, потврђују и ове, методом случајног узорка, изабране потврде:

а) *ѝавѝ, ѝак, ѝон, доѝе, леѝа, меѝа, меѝаш, ирѝа, чаѝ/чаѝа;*

³⁰ В. Дешић, 1976, 232, Реметић 1985, 251. и тамо поменути литературу.

- б) *ħāħa, ħēr/ħérka, ħīlim, ħōšak, ħūšaiš, vrēħa, kūħa, īlēħe, nōħ*;
 в) *čvīēiš, čr̥kva, čr̥n, čūrē, nōvci, ōvca, kōlač, lōnač, ōšaič*;
 г) *čānak, čāša, čvārци, čōban, čūnak, vēčē, kīčma, ōčev, žsūč, krēč*;
 д) *čāk, čāmija, čēi, čīgara, āmiče, bāčo, dājča, ōča, ōčāk, īēnčer*.

Од именских ликова *жандар* и *цандар* овдје су, изгледа, обичније фонетске поставе са африкатом *ɟ*: *čāndār, čāндари*. С друге стране, слушао сам само фонетизме форми: *Maħār, Maħāri, Maħarškā, у Maħarškōj* и сл. Ђ умјесто *ɟ* редовно се јавља у облицима именице *ħēm* (=врста пекмеца), *ħ* умјесто *č* обично у облицима *moskviħ* — *moskviħa* (= врста аутомобила) и *Ōħaūš* — *Ōħaūša* (= село *Ōčaūš*), а о томе да се *ɟ* умјесто *ħ* понекад остварује у ријечи *gōsīoja* било је ријечи у т. 28.

О осталим сугласницима

32. И остали сугласници изговарају се углавном као у књижевном језику, а извјесне посебности испољавају се претежно у виду чешћих дјелимичних десоноризација финалних опструената: *бубреж^с, бућ^н, гáз^с, глáд^ш, граб^н, град^ш, грдб^н, зглдб^н, зуб^н, јéж^ш, кōмáд^ш, кúруз^с, лúж^с, лѐб^н, мѐжд^ш, нōж^ш, ѓрōз^с, ĩарадајз^с, снĳеж^с* и сл. Потпуне десоноризације наведених сугласника у поменутиим позицијама, међутим, представљају, знатно рјеђу појаву: *граш* (=град), *лѐш* (=лед), *млáш* (=млад).

33. Од других појединости које — на овај или онај начин — доприносе ширењу или сужавању поља дистрибуције појединих консонаната, издвајам ове:

а) Честа су, разумије се, асимилациона прилагођавања по звучности у везама типа: *бес шѐркѐ, дваез дрѹгѐ, ħе гѹш су сĳāновáли, з брĳѹѹм, з бурáзером, з даскама, з двĳма, з дјѐвером, з дѹбрĳм, з добрѹм, з дрѹгѐ сĳāнѐ, ис кųхињѐ, каѹш се краде, нĳкаш се нѐ знá, нис ĳѹшѹк, ош количá, ош криѐљушá, ĳрĳш кућу, ĳрĳш кућѹм, шĳѹ гѹш се мѹгло, као и она (асимилација по мјесту изговора) типа: бѐж њѐга, ĳж њѐ, ш њĳм, ш њĳма, ш њѹме, ш ħáħѹм, ш ħѐри, ш Чѐдѹм, ш чĳм, ш чĳме* итд. Даљинска асимилација предодредила је фонетизам именице *шубаша*.

б) Сугласник *б*- умјесто *й*- понекад се јавља у ријечи *брѐзѹме* (=презиме), а, као и у главнини других наших говора, и овдје је према њем. *Wirtshaus* формирана лексема *бĳрĳшĳа*. На то да се поставе прилога *оĳѐш* каткад остварују и без финалног *-ш* (*оĳѐ/јѹѐ*) скренута је пажња у т. 28, а напомињем да се уз *шĳ, шĳĳ* и *шĳне* (в. т. 30г), не мање често, говори и: *шĳуде* (понекад и: *шĳуди*). Једнако тако, у употреби су ликови прилога: *ѳвјѐк, вáвѳѐк* и *ѳвјѐ, вáвјѐ/вáјѐ* (в. т. 14), односно они типа: *ѹндá* и *ѹндáк*.

в) Губљења завршног *-д* (испред безвучних *-ш*) обична су у везама типа: *ка-дѹлазĳ, ка-дрѹгĳ ĳушá, ка-сам јá, ка-сам рáдшѹ, ка-сам у шкѹлу ĳшѹ, ка-се гребѐнá, ка-смо бĳли, кá-ħѐ дѹшĳ, ко-дјѐвера, ко-ħáкá, ку-се ĳрѹвлáчĳ, о-дáскѐ, о-дрвѐшá, о-дѹбрѐ фáмѐлшĳѐ, о-сúкна, о-шѐлѐшá, о-шĳфуса, о-чĳглѐ, сá-шĳ сѐби, сá-ħѐ ѹни и д., а финалног *-з* и *-с* у онима типа: *дáна-се, зĳмų-се чųли, ĳ-сѹбѐ, ĳ-шĳалѐ, ĳ-шумѐ, јųшрѹ-се нѐ видĳ, крѹ-земљу, крѹ-зĳд, нĳ-зĳд* и сл.*

О групама *st' (*zd'), *sk' (*zg') и резултатима новог и јекавског јошовања

34. Секвенцу *шћ* < *st' слушао сам у: *буњџише, годџише, грабљџише, грабљџишом, дворџише, зџмџише, на зџмџишу, зџбџише, јџчмџише, клиџиша, косџише, кромџирџише/кумџирџише, лџнџише, џгњџише, крај џгњџиша, за џгњџишом, на џгњџишу, џрџрџише, џрџрџишама, џрџишћ, џрџишћом, сјџџише, сџџлише/ш џџлише, сџрџише, сџрџиша, ушћай/ушћай, шћай, шћайма, шћайовима/шћайовма, шћене.*

Напомињем да је сугласник *ш* у овој секвенци *шћ* редовно знатно мекши од стандардног, због чега би, можда, било правилније говорити о сугласнику *ш* 'ћ.

Поједине лексеме из ове групе забиљежио сам и у ликовима у којима се остварује рефлекс *ћ* < *st': *буњџише, годџише, грабљџише, зџмџише, косџише, лџнџише, џрџрџишама, ш џџлише, сћай*, односно само *с* < *st': *грабљџише, јџчмџише, џрџрџишама, сћай, ш џџлише*.

Рефлекс *шћ* < st', такође, није непознат: *годџише, грабљџише, дворџише, зџмџише, на зџмџишу, џгралџише, клиџиша, косџише, кромџирџише, кџукусџише, лџнџише, џгњџише, на џгњџишу, џрџишћ, џрџишћом, сјџџише, џо-сјџџишћом, сџрџише, шџнџише, шћай, шћене*.

Лексеме *зџшћер* и *кућџише* слушао сам увијек само у том штакавском лику.

35. Степен „штакавизације“ појединих информатора вјероватно је главни разлог што честота јављања напријед презентованих различитих супституената старе сугласничке групе *st' варира од говорника до говорника. У говору неких појединаца, на примјер, рефлекси *шћ* и *сћ* преовлађују у толикој мјери да се ликови ријечи са *шћ* могу чути само спорадично (углавном у лексемама *зџшћер* и *кућџише*). Код других је ситуација обрнута, а, изгледа, да је највећи број оних у чијем је говору наизмјенична употреба и једних и других ликовова таква да је о превласти појединих фонетизама бесмислено и говорити. Извесне разлике у годинама између појединих информатора нису од пресудног значаја кад је у питању ова одабрана група представника³¹. Генерално гледано, међутим — ако се узме у обзир цјелокупна старосједилачка популација — генерацијски раскол је несумњив. У говору млађих потомака врућичких старосједилаца *шћ*кавске форме ријечи представљају данас праве раритете.

36. Кад су у питању неки други интересантнији случајеви у којима се остварују групе *шћ* и *шћ*, стање изгледа овако:

а) Обично се говори: *врџишћай/врџишћити, врџишћим, врџишћи, врџишћџ, врџишћџ, врџишћџи/врџишћили*, али исто тако и: *кришћити, кришћи, кришћили*.

б) Уз чешће: *џшћџ, џшћџ* и сл., спорадично се јављају и форме: *џшћџ* и *џшћџ*, али је, изгледа, једино: *џрџишћџ, џрџишћџ, џрџишћџ*.

в) Потврђено је: *шћџџ, шћџџ* и *шћџџ, шћџџџ*, али и само: *ушћџџ/ушћџџ*.

г) Уз: *џсџишћ, џсџишћ, џсџишћ, џсџишћџ*, биљежио сам и: *џушћишћ, џушћишћџ*, те мање-више уравнато: *џушћишћ/џушћишћ — џушћџџ/џушћџџ*.

³¹ Најстарији информатор из ове групе рођен је 1922, а најмлађи 1937. године. Највећи је број у скупу оних који су рођени у раздобљу од 1928. до 1934. године.

37. Секвенцу *жћ* као континуант слабо фреквентне старе групе **zd'* чуо сам у: *звѣж҃һѣ* и *звѣж҃һали*.

У два-три наврата записао сам: *мѡж҃ханѡ* и *мѡж҃данѡ* (*ѡдѡр*).

38. Ново јотовање редовно се остварује у примјерима типа: *бра̑на*, *весѣље*, *гвѡж҃ђе/гѡж҃ђе*, *гвѡж҃ђом/гѡж҃ђом*, *грѡбље*, *грѡж҃ђе/грѡж҃ђе*, *грѡж҃ђом/грѡж҃ђом*, *здрѡвље*, *зеље* (= врста зелени), *камење*, *лишће*, *ируће*, *сноѡље/сноѡље*, *цвѣће* и др., с тим што се форме: *дивљи* и *крѡвље*, остварују и у поставама: *дивљи/дивљи*, односно: *крѡвље/крѡвијѡ*. Исто тако, именички облици: *рѡђа̑к — рѡђа̑ци*, понекад се јављају у ликовима: *рѡдѡја̑к — рѡдѡја̑ци*, а уз обичније: *суѡира*, мјестимично сам слушао и: *суѡира*.

Облици презента глагола *дѡћи/дѡћ*, *на̑ћи/на̑ћ* и *и̑рѡћи/и̑рѡћ*, нису ријетки у стандардним поставама: *дѡћем*, *дѡћѣ*, *на̑ђеш*, *на̑ђѣ*, *и̑рѡћем*, *и̑рѡћѣ* итд., али ништа рјеђа није ни употребе форми типа: *дѡјдѣ/дѡјѣ*, *изѡдѣ*, *на̑јдѣ/на̑јѣ*, *на̑јдѡ*, *и̑рѡјдѣ/и̑рѡјѣ* и сл., дакле без тзв. специјалног јотовања

Умјесто *ѡсје*, обично се говори: *ѡсна̑ц*.

39. Јекавском јотовању, као и у књижевном језику, досљедно су подвргнути само сонанти *л* и *н*:

жѣљезница, на *жѣљезници*, *жѣљезо*, *кѡљено*, *кѡљена*, *кѡљеном*, на *кѡљену*, *љѣвшѣ/љѣшвѣ*, *љѣвши̑м*, *љѣйѡша*, *љѣйѡшѣ*, *љѣйша̑/љѣвшѡ*, *љѣсков*, *љѣсковнѣ*, *љѣши*, *љѣши̑* вриѣме, *љѣшо*, *љѣшѡс*, *љѣшин̑к*, *и̑љѣва*, *и̑љѣву*, *и̑рѡље̑на*, *и̑рѡље̑не*, у *и̑рѡље̑ће*, *сљѣйило*, *сљѣйѡчица*, *шљѣме*, на *шљѣмену*;

њѣжан, *њѣжна*, *Њѣмачка̑*, *њѣмачки*, *и̑ѡ ъѣмачкѡм*, *сњѣгови*, *сњѣжина*, *сњѣжан*, *Сњѣжана*, *сњѣшко*, *Шњѣгой̑чне*.

На то да је прецес јотовања алвеолара *л* и *н* у секвенцама *лѣ* и *нѣ* захватио и дуге слоге упутили су неки примјери наведени у т. 12, т. 13. и т. 14.

Јотовање неколико других, углавном денталних, сугласника спроводи се недосљедно и у ограниченом броју лексичких случајева. Исп. потврде у којима:

а) *ѡѣ> ѣ*: *ви̑ђа̑шѡ/ви̑ђѣшѡ*, *ви̑ђе/ви̑ђо*, *ђѣ* на̑ша *ку̑ћа*, *ђѣ* сам се *купѡ*, *ђѣ* *тѡ*, *мѣђедѡ*, *мѣједу*, *мѣједи*, *мѣједица*, *нѣђе*, *ни̑ђе*, *сва̑ђе*;

б) *шѣ> ѣ*: *и̑шѣра̑шѡ*, *и̑шѣра̑мо*, *ѡђера̑шѡ*, *ѡђерало*, *ћѣра̑м*, *ћѣра̑но*/ћѣра̑шѡ, *ћѣшѡ/ћѣшѡ*, *ћѣла*, *ћѣли*, *ћѣѡ/ћѡѡ*;

в) *ѡѣ> з* 'е': *и̑з 'есѡ*;

г) *сѣ> ѣ*: *бѣседа*, *зѣсеница*, *и̑ѡсекли*, *сѣсѡ*, *сѣдѣм*, *сѣдѣ*, *сѣде*, *сѣдоше*, *сѣдѡ*, *сѣдѡмо*, *сѣдѣ*, *сѣди*, *сѣдишѡ/сѣтиѣ*, *сѣла*, *сѣме*, *сѣмена*, *сѣћа̑м се*, *сѣћи*, *сти̑ро̑сѣди̑ѡци*.

Примјера за случајеве у којима се остварује јотовање лабијалних сугласника у позицијама испред *је<ѣ*, као ни оних за јотовање секвенце *ѡѣ*, није се нашло у моме материјалу.

Судбина неких других сугласничких група

40. Њихово чување или упрошћавање видљиво је из следећих потврда:

бз- *зѡва*, *зѡвѣка*;

-вд- *ѡвде*, *ѡвди*, али и прилично често: *ѡде*;

вл-/вл-	<i>вл̌ага, вл̌адаи̏, вл̌ас</i> (=бољи дио предива) уз: <i>извл̌ачи̏ се</i> и <i>изл̌ачи̏ се</i> ;
-вл̌-	<i>на̏йрављено, ос̌тављам̌о, и̏ри̏й̏и̏д̌ос̌тављам̌</i> , напоредо са: <i>на̏йрављено, ос̌тављам̌о, и̏ри̏й̏и̏д̌ос̌тављам̌</i> ;
-вн-	<i>бр̌вно, бр̌вна, гла̌вни̏, да̌вно/да̌вно</i> ;
-вт-	<i>е̌вѣта</i> (=седмица), <i>е̌вѣй̏, Јев̌ѣто, шев̌ѣтели̏ја</i> (=дивља бресква);
гв-	<i>гв̌д̌ж̌е, гв̌д̌ж̌ен̌им ш̌а̌йовма</i> , и: <i>гв̌д̌ж̌е/гв̌д̌е, гв̌д̌ж̌ен̌и̏ њ̌л̌у̌г</i> *;
гд-/гд-	Преовлађују јекавска упрошћавања типа: <i>ђ̌е, не̌ђе, ни̌ђе</i> , али нису ишчезли из употребе ни икавски ликови прилога <i>не̌гди</i> и <i>ни̌гди</i> ;
гл-/гл-	<i>гла̌ва, гла̌д^м, гла̌дна, гл̌едаи̏, ма̌гла, с̌и̏й̏гли, у̌гледа̏, у̌гледаи̏</i> ;
-гм-	Обично је: <i>бо̌ме, да̌бо̌ме</i> , али посредством посредника који шире норму књижевног језика у новије вријеме продира и: <i>бо̌гме</i> .
гн-	<i>гн̌ѣздо</i> , али исто тако и: <i>гн̌џ̌</i> ;
-гњ-	<i>ја̌ње, ја̌њци, ја̌њцима</i> ;
-дгл-	<i>по̌глава̌ч</i> (<подглавач=јастук)
дл-	<i>дл̌ака, дл̌ан</i> , па и: <i>дл̌ѣти̏</i> ;
-дм-	Чешће је у употреби: <i>џ̌дма̏</i> , али се чује и: <i>џ̌ма̏</i> .
дн-/дн-	<i>дн̌џ̌, дн̌ѣвни̏к, је̌дна, је̌днџ̌, у̌јадн̌е</i> , али и: <i>ис̌тан̌е, ѡ̌ан̌е</i> ;
-дњ-	<i>ба̌дн̌и да̌н, за̌дн̌и, и̏р̌едн̌и, ср̌едн̌и</i> ;
ждр-	<i>ждр̌ебна, ждр̌ије̌бац</i> ;
жл-	<i>жл̌ѣб^м/жл̌чи̌јеб^м</i> и <i>жл̌ѣб^м</i> ;
-зд-/зд-	<i>браз̌да, у браз̌ди, нџ̌дрва, грџ̌д</i> ;
здр-/здр-	<i>здр̌ав, здра̌вље, на̌здрав̌и, ѡ̌здрав̌иџ̌</i> ;
-зј-	<i>уз̌јаши̏, уз̌јаши̏џ̌, уз̌јашила</i> ;
-зљ-	<i>из̌љуб̌е</i> и <i>из̌љуб̌ѣ</i> ;
зм-/зм-	<i>зми̌ја, уз̌ми, уз̌мѣш</i> ;
зн-/зн-	<i>зна̏, зна̏м, зна̏ње, жс̌ѣзница</i> ;
зр-/зр-	<i>зр̌еџ̌, зр̌ела, раз̌резаи̏</i> , али: <i>здр̌ака</i> ;
кв-/кв-	<i>кв̌асац, кв̌ачак, букв̌а, лџ̌ква, црк̌ва</i> , уз обавезно: <i>кџ̌чка</i> (=квочка);
кл-/кл-	<i>кл̌ас, кл̌епац, кл̌ѣчала, кл̌ије̌ш̌а/кл̌ије̌ши̏та, кл̌и̏, вук̌ла, свук̌ла, ш̌ук̌ла</i> ;
кљ-/кљ-	<i>кљ̌уч, кљ̌учови, ѡ̌рок̌љука, ѡ̌рок̌ључ̌а, ѡ̌рок̌ључаи̏</i> ;
-кн-	<i>сук̌но, о-сук̌на, сук̌нен̌и, сук̌нен̌а....</i> , уз ријетко: <i>сук̌лен̌и</i> ;
-кс-	<i>ру̌сак, у ру̌саку</i> ;
-кт-	<i>нок̌ти, нок̌тишма, на̏ ла̌кти̏у</i> ;
кћ-	<i>ћер̌-ћери̏-ћерима, ћер̌ка-ћерк̌е-ћер̌кама</i> ;
-кч-	<i>др̌укчи̌ја, др̌укчи̌ѣ</i> ;
-лк-	<i>ал̌ка, Јел̌ка, ма̌лко, Ми̌лка</i> ;
-мд-	<i>седамд̌есѣ̏и̏, осамд̌есѣ̏и̏, осамд̌ес̌^з гџ̌ѡд̌ина̏</i> ;
мл-/мл-	<i>мла̌д, млади̏</i> (=невјести), <i>мла̌дѡџ̌ци, мли̌во, млин̌, са̌мла̌џ̌</i> ;
мљ-/мљ-	<i>мљ̌ѣти̏, зем̌ља, зем̌љѣ, зѣм̌љани̏</i> ;
мн-/мн-	<i>млѡ̌го, млѡ̌ги̏</i> , и рјеђе: <i>мнѡ̌го; гув̌но</i> , напоредо с рјеђим: <i>гум̌но</i> ;
-мт-	<i>ѡ̌ан̌и̏ш̌им, ѡ̌ан̌и̏ш̌ѡ</i> , уз — утисак је — рјеђе: <i>ѡ̌ам̌и̏ш̌ ѡ̌н</i> ;
-мш-	<i>ком̌иши̏је</i> и <i>кони̌ши̏је</i> ;
-нб-	<i>ва̌мб̌ра̌чни̏ с̌ин, и̏р̌ехрамб̌ен̌и, с̌и̏амб̌ен̌и</i> ;
-нд-	<i>кома̌дан̌и̏, кома̌дан̌и̏а</i> ;

-пк-	Обавезно је: <i>кљуко</i> (=крупко), <i>кљука</i> ;
-пн-	<i>канѐ, канииш</i> ;
пс-/пс-	<i>совали, сјују, шевсија</i> , али: <i>исѝ</i> ;
пт-/пт-	Редовно је: <i>шѝца, шѝце</i> , али и: <i>лѝшѝр, лѝша</i> .
пч-/пч-	Обично је: <i>чѝла, чѝле</i> , те: <i>ковча, ковчѝ</i> , али и: <i>зѝкоичѝ</i> .
пш-/пш-	<i>шѝница/шѝнца, шѝничнѝ йѝгачу</i> ; <i>лѝшѝа</i> , и: <i>лѝвшиѝ, лѝвшѝлѝ/лѝшѝвѝ</i> .
-пшт-	Досљедо је: <i>ѝшѝшина, у ѝшѝшѝни</i> .
свј- (<свѝ-)	<i>свјѝдок, свјѝдоци, свјѝдочиѝо</i> , и: <i>сјѝдок, сјѝдоци, сјѝдочиѝо</i> ;
свр-	<i>шврѝака, шврѝаке</i> ;
сл-/сл-	Уобичајено је: <i>слѝва, слѝш, слѝка</i> и <i>шѝшѝва</i> , а такође и: <i>гѝсле, гѝслѝр</i> , односно: <i>блѝгосѝв, благосѝвишѝ</i> .
-см-	<i>шѝсмо, шѝсма, чѝсма</i> , али и: <i>шѝљѝбѝшѝмо, шѝѝшѝмо, рѝкошѝмо</i> ;
ст-/ст-/ст	<i>стѝајѝти, стѝакло, стѝѝмак</i> ; <i>кѝсти, лѝстѝавѝца, шѝстѝѝн, рѝстѝала се, ѝстиа</i> ; <i>влѝсти, кѝсти, крѝсти, мѝсти, нѝрѝсти, йѝсти, чѝсти</i> , уз: <i>мѝстиан</i> и <i>мѝсан, свѝстѝан</i> и <i>свѝсан</i> , те: <i>дѝанѝсти</i> и <i>дѝанѝс, јѝданѝсти</i> и <i>јѝданѝс, шѝсти</i> и <i>шѝс</i> .
стр-/стр-	<i>стѝранѝца, стѝранѝче</i> , као и обавезно: <i>ѝшѝра, ѝшѝришѝ</i> .
-сц-	<i>шѝрѝце, шѝрѝци</i> , напореда са: <i>дициѝлина, дициѝлинѝ</i> ;
тк-/тк-	<i>шѝкашѝ, шѝка, шѝкала, шѝканѝца, мѝшка</i> , али и редовно: <i>кѝ, нѝко, нѝко</i> ;
-тс- (<дс-)	<i>ѝсјѝкѝ, ѝсјѝши/ѝсјѝшѝ, ѝсјѝчена, шѝсјѝдѝнѝк</i> , уз: <i>ѝселла</i> и <i>ѝшѝселла</i> ;
-тск-	<i>лѝцки, Рѝѝцкѝ, у Рѝѝцкѝ, свѝцки рѝшѝ</i> ;
-тст-	<i>дѝвѝстѝѝ, шѝстѝѝ</i> ;
-тстѝ-	<i>бѝгѝстѝво/бѝгѝстѝво, срѝстѝво, срѝстѝво</i> ;
тх-	Према <i>шѝхор-<дѝхор-</i> обично се говори: <i>шѝвѝришѝ</i> .
-ћк-	<i>вѝћке, срѝћке</i> ;
-ћн-	<i>бѝжѝћнѝ, вѝћнѝ, нѝћнѝ</i> , па и: <i>срѝћна, срѝћни</i> , напореда са обичнијим: <i>срѝйна, срѝини</i> ;
хв-/хв-	<i>фѝла, фѝлѝшѝ, фѝлѝѝо</i> , те: <i>шѝфѝшѝ, шѝфѝшѝи га, шѝфѝшен</i> , уз: <i>вѝшѝшѝ, вѝшѝшѝ, шѝвѝшѝшѝ, шѝвѝшѝшѝѝо</i> ;
чл-	<i>члѝнак, члѝнци</i> ; о томе да континуант старијег <i>чловѝк</i> најчешће гласи <i>чѝек</i> в. примјере наведене у т. 15.
шк-/шк-	<i>шкѝла, шкѝле</i> ; <i>мѝшко, шѝшка, шѝшке</i> ;
-шств-	<i>дрѝшѝтво, сјѝдѝ са дрѝшѝшѝвом</i> .

Неке друге ѝособностѝ

41. Осим у формирању поставе: *сѝв*, удио метатезе огледа се и у спорадичном јављању ликова: *лѝшѝвѝа, лѝшѝвѝлѝ, нѝде/нѝде* и *ѝвѝѝѝ*³².

Упрошћавањима хаполошке природе стабилизовани су фонетизми именичких форми: *кѝрузѝ, кѝруза, курѝза-курѝзѝ, кѝрѝзѝа, кѝрузе, кѝрузи, курѝзѝма, крузѝвина/крузѝвна*, а и замјеничких ликова типа: *шѝкав, нѝкав, свѝкав*, који се употребљавају напореда с пуним ликовима: *шѝкав, нѝкав, свѝкав*.

³² Исп. за све: Дешић 1976, 196–197.

Облике *рòдишѐљу* (вок.једн.) и *рòдишѐљи* (ном. мн.) чуо сам и у ликовима: *рòшѐљу, рòшѐљи*.

Сасвим су обична и упрошћавања типа: *брзо-ш ии́и, брзо-ш чўи́и, гòре-ш би́и, дòле-ш на́и, нѐ-ш сий́и, ии́и-ш шáмо, шò-ш иòгледа́и, шийò-ш шў?*, односно: *бић-á шáмо, даћ-á ви́ше, дòћ-á ири́је, знаћ-á шò, ић-á, наћ-á шѐбе, рѐћ-á њòј, сийћ-á дòле, чўћ-á* и сл.

АКЦЕНТИ

Основи система

42. Као и у другим новоштокавским говорима, па и књижевном језику нашем, акценатски инвентар овога говора чине четири акцената који се међусобно разликују по интонацији и трајању: краткосилазни (˘), дугосилазни (˘˘), краткоузлазни (˘˘˘) и дугоузлазни (˘˘˘˘), као и поста акценатска дужина (—). Природа акцената је новоштокавска, а и дистрибуција њихова углавном стандардна. Акценти силазне интонације (˘ и ˘˘) обавезни су у једносложним облицима ријечи (*бра́и, гра́, ко́и, идо́, ра́и, са́н, смр́и, џе́и, шй́ек; влáс, гáј, зна́, зна́ш, зòбá, лўж́, млáд нòћ, óн, и́ећ, сáи, сй́вáр, шò* и д.), а у двосложним и вишесложним, принципски гледано, везани су за први слог: *бáквица, бунáр, вáйра, врѐћа, гра́бље, жй́шо, зáвòрањ, и́љада, јèдòм, кўва́и, кўка́и, сй́до́и́на; бра́вчáдá, гўж́ва, зáдруга, кáјлама, ма́јсй́ори, нòсá, скáчѐ, сй́áрòга* и д. Узлазни акценати (˘˘ и ˘˘˘) у двосложним и другим вишесложним ријечима могу се јавити на било ком слогу ријечи, осим на посљедњем који, по правилу, обично није наглашен: *вòда, гòзба, даскама дòлази́и(и), дома́ин, жене́и, кладу́рна, кола́чићи, кри́љуша, и́редлòжи́и(и), сирòти́иња, увучèна, цимèруша; базèни, бијáвò, во́јска, грèдељ, клéйац, крмци, мòрò сам, и́рèсједник, и́регòвáрати́и(и), разми́шља́ју* и д. Примјери који упућују на спорадичне појаве нарушавања ових основних дистрибуционих правила углавном су онакви какве налазимо и у низу других говора херцеговачко-крајишког дијалекта. Ради се о случајевима јављања силазних акцената ван првог слога (укључујући ту и посљедњи) у сложеницама типа: *Аустрòу́гарскá, до Аустрòу́гарскè, аустрòу́гарскў во́јску, Југослáвија* (напоредо са: *Југòслáвија*), *иòльòи́ривредá, иòльòи́ривреди, иòльòи́ривредòм, самойòслугá, у самойòслугу, шелевй́зија*, и д., затим у облицима ген. мн. типа: *богомòља́ця, губй́и́акá* (напоредо са: *губй́и́акá*), *добро-вòља́ця, комáрця́, комуни́стá, недостй́и́акá, омладй́и́ця, и́равослáвця́* и сл., те у формама неких других лексема, претежно стране провенијенције: *амбасáдор, дешерцèнй́, о-дешерцèнй́а, дешерцèнй́и́а, забушáни́и, забушáни́а, комадáни́и, комадáни́у, и́арадáјзс, и́реварáни́и, и́ройагáшор* и др.

Случајеви чувања непренесених силазних акцената, какве сам имао прилике да спорадично чујем у говору требавских Срба³³, овдје су, изгледа, посве непознати.

³³ В. Драгичевић 2004, 455–456.

43. Добро чување поста акценатских дужина у свим оним акценатским категоријама у којима су обавезне и у књижевном језику³⁴ потврђују ове — такође на сумице биране потврде:

а) форме ген. мн. деklinационих ријечи типа: *дана̄, коња̄, момака̄, ијаса̄, Руса̄, Срба̄; зубӣ, мјесецӣ, људӣ, мравӣ, саијӣ, црвӣ; гизда̄, хаћа̄; враџӣа, звона̄, јаја̄, имена̄, кола̄, крила̄, илећа̄, ребара̄, села̄; баба̄, бува̄, врећа̄, глава̄, дасака̄, зви́езда̄, кила̄, кућа̄, оваца̄, руда̄, цура̄, шума̄; кокошӣ/кокошијӯ, костӣ/костинӯ, ноћӣ, ћерӣ; мојӣ/моји́е, нашӣ, швојӣ, свакаквӣ, ош̄ својӣ; добрӣ, из дубокӣ, ош̄ прии́рёмљенӣ, од рџејкӣ, сџарӣ/сџарӣ, црнӣ; двајӯ, двинӯ, о-дру́ги и д.*, као и оне типа: *адеџӣа, бакова̄, водова̄, врагова̄, гдубова̄, дүлүма̄, зидова̄, јармова̄, конџа̄, коноиџа̄, лакаџӣа, лонаџа̄, мо́сурова̄, нокџӣа, о́раса̄, и́дслова̄, свџи́дова̄, синова̄, ша́дова̄; буква̄, гдоина̄, грабаља̄, гүсак̄а, дјевојак̄а, крушка̄, наћава̄, ма́чка̄, и́риуза̄, се́дмиџа̄ и д.*

б) облици ген. и инстр. јед. оних именица ж. и м. рода које у ном. јед. завршавају на -а: *брље̄ — брљом̄, воде̄ — иод̄ водом̄, из војске̄ — са̄ војском̄, главе̄ -главом̄, земље̄ — са̄ земљом̄, косе̄ — косом̄, ош̄ керамик̄е — керамиком̄, кулџуре̄ — кулџуром̄, лоџаџе̄ — лоџаџом̄, сикире̄ — сикиром̄, сланине̄/сланне̄ — за̄ сланном̄, о-џигле̄ — џиглом̄; бриџо̄ — з̄ бриџом̄, код Јове̄ — с̄ Јовом̄, Лазе̄ — за̄ Лазом̄, Сүме̄ — са̄ Сүмом̄, хаће̄ — ш̄ хаћом̄, Чед̄е̄ — ш̄ Чедом̄ и д.*

в) падежне форме оних ријечи које се деклинирају по промјени придјева одређеног вида: *богаџӣ — богаџи́ог(а) — богаџи́ом(е), високӣ — висок̄ог* — висок̄ом̄, врућ̄о̄ — врућ̄ог* — врућ̄ом̄, гвџденӣ — гвџден̄ог* — дрвенӣ — дрвен̄ог* — дрвен̄ом̄, земљанӣ — земљан̄ог* — земљан̄ом̄, краџкӣ — краџк̄ог(а), љуџкӣ — љуџк̄ог* — љуџк̄ом̄, нискӣ — ниск̄ог(а), сџарӣ — сџар̄ог(а) — сџари́ом(е), шеничнӣ — шеничн̄ог(а); бјељӣ — бјељом̄(е), бољӣ — бољ̄ог(а), вишӣ/вишљӣ — виш̄ог(а)/виш̄љог(а), јаџӣ -јаџег̄(а)/јаџог̄(а), љућӣ — љућ̄ог(а)/љућег̄(а) — љућ̄ом(е), сџарӣ — сџари́ог* — сџари́ом̄, шврђӣ — шврђ̄ог(а) — шврђ̄ом(е); најбољӣ/најбољӣ — најбољ̄ом̄/најбољ̄ом̄, најкраџӣ — најкраџ̄ог* — најкраћ̄ом̄, најсџарӣ — најсџари́ог* — најсџари́ом̄; некакво̄г* — некакв̄ом(е), његово̄г(а) — његов̄ом(е), њи́ово̄гк — њи́овом̄; свакӣ — свак̄ог(а) — свак̄ом(е); једно̄г* — једно̄м(е), и́рвӣ — и́рво̄г(а) — и́рвом̄(е), се́дмӣ — се́дмо̄г* — се́дмом̄(е), че́тврџӣ — че́тврџ̄ог* — че́тврџ̄ом̄ и д.*

г) облици презента оних глагола који чувају квантитет завршног самогласника основе: *вџлим̄ — вџлиш̄ — вџлӣ, ви́дїм̄ — ви́дїш̄, глџдам̄ — глџдаш̄, дрџим̄ — дрџиш̄ — дрџӣ, зовџем̄ — зовџе̄ — зовџемо̄, и́дџем̄ — и́дџеш̄ — и́дџемо̄, им̄ам̄ — им̄аш̄ — им̄аџе̄, каџџем̄ — каџџе̄/каџе̄, но́сїм̄ — но́сїш̄, мџи́нџем̄ — мџи́нџеш̄ — мџи́нџе̄, оџаџим̄ — оџаџиш̄, ра́змакнџем̄ — ра́змакнџеш̄, сџа́ва̄м̄ — сџа́ва̄ш̄, чи́иџам̄ — чи́иџаш̄ и д.*

Одсуство потврда за дужи изговор вокала *а* у наставцима имперфекта не треба посебно образлагати, с обзиром на то да је и у овом говору, као и у другим говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта³⁵, наведени глаголски облик ишчезао из система глаголских облика (в. т. 86).

³⁴ Исп. Николић 1970, 13.

³⁵ Исп. Петровић 1973, 119, и 1978, 104, Дешић 1976, 265, Павлица 1984, 403, Драгичевић 1986, 163, и 1997, 198, и Далмација 1997, 131.

44. Од осталих интересантијих појединости које су у вези са јављањем по-стакценатских дужина у овоме говору — издвајам ове:

а) Двојства деминутивних образовања суфиксима *-ић* и *-ић̄*, присутна, иначе, и у многим другим нашим говорима³⁶, и овдје се остварују углавном у случајевима у којима наведеним суфиксима претходи слог са краткоузлазним акцен-том (`): *зубић : зубић̄, комадић : комадић̄, ијетић̄лић : ијетић̄лић̄, синчић : синчић̄, цр-вић : црвић̄*, и д.³⁷

У облицима ном. и ак. јед. изведеница на *-ост̄и* суфикс је редовно дуг без обзира на то да ли му претходни дуг или кратак слог: *будућност̄и, глупост̄и, жалост̄и, младост̄и, ишлост̄и, сличност̄и* итд., а обично губи дужину у облицима осталих косих падежа: у *будућност̄и*, у *жалост̄и/жалост̄и*, зависло е од *могућност̄и*, са својом *ишлост̄и*, бојѝ се *ст̄арост̄и*, због њиовѝ *шкр̄тост̄и* и д.³⁸

Ако се изузме усамљени примјер: *неким̄ г̄зд̄ам̄ то̄јим̄*, у коме је дужина на наставку највјероватније секундарног поријекла, немам других потврда за присуство старе дужине на наставку *-ама* у облицима дат., инстр. и лок. мн. именица на *-а*, чије су чување потврдили истраживачи неких источнијих српских новоштокавских говора³⁹.

б) Понио сам утисак да се суфикс *-ав* у придјевским образовањима чешће јавља са дужином: *б̄ал̄ав̄, б̄љӯтӣав̄, г̄ар̄ав̄, г̄р̄б̄ав̄, ж̄ил̄ав̄, к̄ил̄ав̄, сл̄ӣн̄ав̄* и д., али сам слушао само: *кр̄вав̄, кр̄вава̄*, било *кр̄ваво̄*, а у бржем темпу говорења забиљежио сам и ликове: *б̄љӯтӣав̄, ж̄илав̄* и *к̄илав̄*.

Уравнато је: *Ан̄ђин̄, ба̄бин̄, г̄зд̄ин̄, Ђор̄ђин̄, Јов̄ин̄, Лаз̄ин̄, Мар̄ин̄, На̄дин̄, Ни-кин̄, Рӯж̄ин̄, сес̄тӣрин̄, С̄ӣо̄јкин̄, ш̄е̄ӣкин̄, ц̄ур̄ин̄, Че̄дин̄, Чӯбр̄ин̄* и сл., односно: *бр̄е-стӣов̄, вр̄б̄ов̄, гр̄аб̄ов̄, ле̄ск̄ов̄, рас̄ӣов̄*, али је, изгледа, само: *д̄обар̄, м̄окар̄, д̄иш̄ар̄*.

в) Осим у добро знаним презентским формама типа: *мо̄гу/мо̄рем/не̄ мерем — мо̄реш — мо̄ре, о̄ћу — о̄ћеш — о̄ће — о̄ћемо — о̄ћетӣе (не̄ћу — не̄ћеш — не̄ће — не̄ћемо — не̄ћетӣе)* и *јесам — јеси (нисам — ниси)* и д., завршни самогласник презентске основе не зна за дужину ни код многих других глагола прве Стевановићеве врсте: *везем — везеш* и д., *вршем — вршеш* и д., *вучем — вучеш* и д., *гризем — гризеш* и д., *зебем — зебеш* и д., *крадем — крадеш* и д., *иредем — иредеш* и д., *усӣџем — усӣџеш* и д.

Разумије се, завршни вокал 3. л. мн. презента главнине наведених глагола обавезно је дуг: *мо̄з̄у, о̄ћ̄е (не̄ћ̄е), вез̄у, врш̄у, вук̄у, зеб̄у, крад̄у, иред̄у* и сл.

г) Као и у неким другим нашим говорима⁴⁰, извјесна колебања у чувању по-стакценатских дужина осјећају се у облицима презента глагола с основом на *-је*,

³⁶ В. нпр. Ружичић 1927, 122, Вуковић 1940, 205, Станић 1982, 115. и Николић 1991, 93–94.

³⁷ Слично је и у Лици (исп. Драгичевић 2001^б, 179).

³⁸ Тако је и у Лици (в. Драгичевић 2001^б, 179–180). У српским говорима Баније и Кордуна „су-фикс *-ост̄и* дуг је ако је претходни слог кратак“ (Петровић 1978, 24), а у говору Тршића чува се дужина „на наставку и у косим падежима“ (Николић 1968, 386).

³⁹ Исп. нпр. Вуковић 1940, 226, Николић 1972, 637. и 1991, 79–81, Станић 1982, 76, Реметић 1985, 69–72. и тамо поменути литературу.

⁴⁰ В. нпр. Вуковић 1940, 319, Николић 1972, 636. и 1991, 91, Петровић 1978, 23, Симић 1978, 18, Ђуровић 1992, 235, Далмација 1997, 45. и Драгичевић 2001^б, 181.

али је утисак да и овдје преовлађују ликови са дугим вокалом. Исп.: *вјерујем, гри-је, добвијеш, добвије, забвијеш, забвије, казујеш, казујемо, кујује, највије се, ивије, ирџлије, свијемо, сакрвије, швијем*, са, изгледа, рјеђим: *брије се, не вјеруемо, кује, ивијемо, иљује, чујемо, швије* и д.

Постакценатске дужине типа: *гледāйи, гледāла* и сл., какве су налазили истраживачи у појединим другим нашим говорима⁴¹, овдје су, изгледа, посве непознате.

д) Мјестимично се јављају и секундарна дужења завршног вокала у облицима глаголских придјева радних: *бавиџ, биџ, видиџ, волиџ, доствиџ, најравиџ, одниџ, ирениџ, смјиџ, ћџ/њиџ, чуџ* и д. За случајеве у којима су такве дужине настале као резултат сажимања вокалских секвенци дато је доста потврда у т. 21–23, а за оне које се јављају као последица преношења дугосилазног акцента на проклитике у т. 45.

Природа говорења у датом тренутку омогућава да се секундарне дужине понекад остварују и ликовима појединих енклитика: *води и шијмо, чува-и добро, већинџ и Цијгани ирџели, да-иџ шиџ, гџни је враџу, каџи јџ* и сл.

45. Да говор зна за оба начина преношења акцената на проклитике — старо (прасловенско) и ново (новоштокавско) — свједоче ови примјери:

а) *из воза, кроз гај, у гај, из града, у град^м, за дана, ирико дана, за зџцом, кро-зид, на зид^м, ни-зид, за зуб^а, у лад^м, у мјесџ, у мрак, у нџс, до ијаса, на рџд, кро-сниџџ^к, у шијан, у шџр;*

за брџдом, на брџду, у грлу, у грџбље, иџс кола, од мџса, на оку, иџд оком, у иџоље, на раме, у свијено, за срџце, на уво;

иџд воду, у воду, на главу, у главу, кро-земљу, на земљу, у зору, ириџд џвце, на рџке, у рџке; од глади, од жеџи, у јесџн, у лажџш, ирџд ноџ, у ноџ, иџо раџш, у циџев;

за мџом, са мџом, за шџобџ/шебџом, ирџда њу, уза њу;

из два иуџа, у два саџа, на шџри сџрџне, у девџи, у десџи, дваџџи и иџи;

да не би њџга, није га ни било, да не извџче, не ирџжџи ми рџку, не рече, не скоџи;

и ирије.

б) *од браџа, на вр, у грџб^а, на длан, са длана, на коџма, за крувом, на ирџи, од раџа, у раџ, у Теслиџ, у Теслиџу, у џеи;*

на дну, ириџ дну, у гџвна, на колма, у сџнџе;

иџд букву, за ваџру, у ваџру, на воџку, од вунџ, на годну, у јагоде, коџи куџџ, окџ куџџ, ириџко куџџ, ириџи куџу, у куџу и-собџ, у собама, на џесџи, у џрџкву, и-шу-мџ, у шуми, у шуму, и-шиџалџ; ирџ-смрџи;

и ја, ни ја, за мене, од мене, у мене, на мени; ни ши, бес шебе, џ шеби; бџж њџга, за њџга, од њџга, за њџм, на њџму, у њџму; до њџ, иџж њџ, окџ њџ, на њџ; коџ нџс, крај нџс, у нџс, ирџд нама; кџ ви, од вџс, џ вама; за њџа, на њџ, за њџма, џ њџма; са себе, џ себи; од мџџ оџа, за шџвога даџу, џ свџм шџрџику; до шџога, са

⁴¹ В. Станић 1982, 77, Реметић 1985, 72. и Николић 1991, 83.

šīm/šīwēm чџеком, *ò šomē* чџеку, *zà šū* свадбу, *zà šē* цуре, *ù šīm* фурунама; *ò* чем; *zà nekòž** *šāmo*;

na други *dān*, *ì sīārī* су знāли, *ù šreñī* рāзред;

nē vidī, *nē volīm*, *nē dām*, *nē dā*, *nē znā*, *nē znājū*, *nē idē*, *nē jedē*, *nē merem/морем*, *nē мере*, *nē mōrā*, *nē òdā*, *nē rādī*, *nē šrāžī*, *nē šrebā*; *nē sīade*, *nē чу*;
nī vāmo — *nī šāmo*, *ko* *ì sad*⁴².

Ваља, међутим, нагласити да и овдје — као и у другим нашим говорима, па и књажевном језику — ова помјерања акцената нису и обавезна, па се због тога сваки од наведених примјера, као и многи други који нису ни наведени, могу чути и у ликовима са непренесеним акцентом.

Познате су и проклитичко-енклитичке везе типа: *kròzā* ме, *ùzā* ме, *īrē-dā/īrīdā* ше, *mēñū* се, *īdōdā* се, *īrēdā/īrīdā* њга, као и оне типа: *zā* њ, *zā* њга, *īō* њ, односно: *zā* ме, *īō* ме, *nā* ше, *ú* ше, *nā* се, *ú* се и сл.

Примјери типа: *dāvā dāna*, *dāvā sāša*, *īē-šēs* људī, *īō* килē, *svū* нōћ рādī, *šīšā jā znām*, потврђују да се у овоме говору и неке друге ријечи укључују у проклитичке односе⁴².

О акценћима неких облика

46. Именице м. рода које припадају акценатској категорији *vrāg* — *vrāga* (в. Даничић 1925, 19–22) обично чувају неизмијењен основни акценат у облицима једине ако означавају нешто живо: *vūk* — *vūka* — *vūku* — *o* *vūku*, *drūg* — *drūga* — *drūgu* — *o* *drūgu*, *knēz* — *knēza* — *knēzu* — *o* *knēzu*, *kūm* — *kūma* — *kūmu* — *o* *kūmu*, *sīn* — *sīna* — *sīnu* — *o* *sīnu* и д. Ако, пак, означавају нешто неживо у лок. јед. основни акценат замијењују дугоузлазним: *na* *glāsu*, у *grādu*, у *klūnu*, *na* *zīdu*, *na* *zūbu*, у *lādu*, *īo* *mraču* у *sīšanu* итд. Рјеђе се остварују акценатска двојства каква оличавају примјери: *o* *nāšom* *vrāgu* и *krēnlo* *īo* *vrāgu*.

У дужим множинским формама наведених именица основни акценат најчешће алтернира у краткосилазном ("): *brkovi* — *brkōvā* — *brkov(i)ma*, *vragovi* — *vragōvā* — *vragov(i)ma*, *vukovi* — *vukōvā* — *vukov(i)ma*, *gradovi* — *gradōvā* — у *gradov(i)ma*, *zidovi* — *zidōvā* — *īo* *zidov(i)ma*, *sīnovi* — *sīnōvā* — *sīnov(i)ma* и д., али нису посве непознате ни множинске форме типа: *brkōvā* — *brkōv(i)ma*, *vragōvā* — *vragōv(i)ma*, *sīnōvā* — *sīnōv(i)ma* и сл.

47. У облицима лок. јед. оних именица из акценатске категорије *bōg* — *bōga* (Даничић 1925, 23–24) које означавају нешто неживо, редовно се остварују алтернације " > ` : *na* *brōdu*, у *krāju*, *na* *krōvu*, *na* *mōsīu*, *īo* *nōsu*, у *īōdru* и сл., а краткоузлазни акценат (`) у дужим множинским формама имају све именице ове ак-

⁴² „Синтагме типа *dāvā sāša*“ М. Николић сматра „типичном особином југоисточне гране источнохерц. дијалекта“, а разлогом „можда и зато што није стара“ коментарише Брозовићево изостављање ове особине из списка дискриминанти „за (...) северозапад-југоисток“ (исп. Николић 1991, 41, у напомени под текстом). Присуство појаве у говору мјештана Врућице, затим личке говорне прилике (в. Драгичевић 2000, 405–406), као и спорадично јављање случајева у говорима Баније и Кордуна (в. Петровић 1978, 27), назнаке су, ако ничег другог, а оно тога да је ареал појаве знатно шири од оног за који је везује Николић.

ценатске категорије: *бòгови — бòгòвā — бòгов(и)ма, крòвови — крòвòвā — њо крòвов(и)ма, крајови — крајòвā/крајèвā, нòсови — нòсòвā — нòсов(и)ма, њòрови — њòрòвā — у њòров(и)ма* и др.

Акцент главнине јединских облика чувају и множински облици именица акценатске категорије *рòб — рòба* (Даничић 1925, 25–26): *бакови — бакòвā -бакòв(и)ма, грòбови — грòбòвā, њòнови — њòнове, кòшови/кòшеви — кòшòвā — кòшо-а̀ве, њòйови — њòйòвā, њèйови — њèйòвā — у њèйов(и)ма*, а, такође, и они од именица из акценатске категорије *стíриц — стíрица* (Даничић 1925, 22): *га̀еви — га̀е́ве, кључови — кључòвā — кључòве, лучеве — с лучев(и)ма, нòжови/нòжèви — нòжòвā/нòжèвā -нòжòве/нòжèве, њлástи/њлástиови — њлástиè/њлástиòве, њу̀шеви/њу̀шòви — њу̀ше́ве/њу̀шòве, стíрици/стíричеви, ш́ћайови — ш́ћайòве — ш́ћайòвма* и д.

48. Напоредо са: *лāн — лāна*, прилично често јављају се и облици ове именице у прозодијским ликовима: *лāн — лāна*.

Дугосилазни акценат (˘) имају облици двосложних мушких имена на -ко: *Брāнко — Брāнка, Гòјко — Гòјка, Жèљко — Жèљка, Здрāвко — Здрāвка, Јāнко — Јāнка, Мāрко — Мāрка и Ра̀јко — Ра̀јка*. Обавезно је, међутим: *Вèљко — Вèљкè и Стíојко -Стíојкè*.

Облици неких ближих топонима гласе: *Дòбòј — до Дòбоја — у Дòбоју, Тèслић — ис Тèслића — у Тèслићу Теслић — у Тèслићу Теслићу*, али: *Јелāв — из Јелāва и Јелāв -Јелāва, Тешањ — ис Тешња — у Тешњу*, и: *Тешањ — ис Тешња — у Тешању Тешањ*.

Иницијални акценат се обично чува у облицима лок. јед. вишесложних именица типа: *у гòвору, њо дòговору, у зāвичāју, на кāмену, у мјèсèцу, њо обичāју, у њлāмену* и д., али да у томе може бити и изузетака свједоче потврде: *њо гòвору/гòвòру* и *њо њавòлу*.

49. И главнина именица средњег рода у лок. јед. чува акценат на иницијалном слогу: *на бр̀ду, на вр̀елу, на др̀вèиу, на̀ оку, у њ̀длу/у њ̀олу, на с̀иèну/с̀јèну, на̀ уву* и сл.

Говори се: *бòгаст̀иво* и *богаст̀иво*.

Уз мање-више уравнато: *гвòж̀е/гвòж̀е — гвòж̀ом/гвòж̀ом, с̀у̀е — с̀у̀ом*, односно: *грòб̀ље — грòб̀ља — грòб̀љу, здр̀ав̀ље — здр̀ав̀ља, зè̀ље — зè̀ља, л̀иш̀е — л̀иш̀а и њ̀ру̀е — њ̀ру̀а*, двојаке акценте забиљежио сам у формама: *грòж̀е/грòж̀е — грòж̀ом/грòж̀ом, с̀нòй̀ље/с̀нòй̀ље* и *у̀ље/у̀ље — у̀лом/у̀лом*.

О акцентима облика неких других именица средњег рода в. грађу изложено у т. 70. и 71.

50. Изгледа да су укупни домашаји квалитативних алтернација у појединим облицима именица ж. рода из акценатске категорије *змѝја — змѝје* (Даничић 1925, 2. и 6–8) и *гла̀ва — гла̀вè* (Даничић 1925, 2. и 4–5) блиски стандардним приликама. Исп. форме акуз. јед. и ном.-акуз. мн. типа: *б̀у̀ву — б̀у̀ве, вò̀ду — вò̀де, д̀а̀ску — д̀а̀ске, зè̀м̀љу — зè̀м̀ље, змѝу — змѝе, њ̀глу — њ̀гле, кò̀су — кò̀се, м̀у̀ву — м̀у̀ве, нò̀гу — нò̀ге* и д., са одговарајућим формама: *ж̀èну — ж̀èне, кò̀зу — кò̀зе, сè̀ст̀ру — сè̀ст̀ре, с̀на̀ју — с̀на̀е* и сл., односно оне типа: *вò̀јску — вò̀јске, гла̀ву — гла̀ве, гр̀ану*

упркос чињеници да је овдје сасвим обична и употреба ликова типа: *кад је јаџ би-ја, она била мала, мали с они још*, односно оних типа: *о̀нај ја̀ки, до̀дај оној ја̀кој, о̀шај ма̀ли, ѝријази ш̣у ма̀лу* и сл.

Обично се говори: *др̣вен/др̣вена, з̣ем̣љан/з̣ем̣љана* — односно: *др̣вени/др̣вена, з̣ем̣љани/з̣ем̣љани*.

Чешће се употребљавају прозодијски ликови форми: *го̀рњи, до̀њи*, али нису непознати ни они типа: *го̀рњи, до̀њи*.

Уравнато је: *кра̀ша̀к, кра̀шѝка*, односно: *кра̀шѝки, кра̀шѝка*.

54. У облицима косих падежа личне замјенице редовно имају краткосилазни акценат на првом слогу: *мѐне — мѐни, шѐбе — шѐби, њѐга — њѐму, сѐбе — сѐби*.

Поменути акценат слушао сам каткад и у ликовима форми показних замјеница типа: *о̀вај/о̀ви, о̀во, од о̀вог, о̀ви на̀ши, о̀ни, о̀но, о̀ног, с о̀не сѣ̀ране, о̀не жѐне* и д., али је чињеница да се облици ових замјеница неупоредиво чешће јављају са краткоузлазним акцентом: *о̀вај/о̀ви, о̀ва, о̀во — од о̀вог*, од о̀ве — о̀ви, о̀ве, о̀ва; о̀нај/о̀ни, о̀на, о̀но — о̀нога, о̀не, са о̀ним — о̀ни, о̀не* и сл.

Слушао сам само: *њѐзин чо̀ек, крај њѐзну ку̀ће, њѐзну тка̀нцу*.

За остале замјеничке облике исп. грађу изложену у т. 76–79, а прозодијске особине неких бројева видљиве су из примјера презентованих у т. 83. и 84.

55. Употреба акценатских ликова инфинитива типа: *до̀вести, за̀коича̀ши*, *исѣ̀ћи, у̀босѣ̀ти, у̀весѣ̀ти* и д., као и оних типа: *до̀вести, за̀коича̀ши, исѣ̀ћи, о̀илѐсѣ̀ти, у̀босѣ̀ти* и д., таква је да је тешко процијенити који су ликови фреквентнији. У покраћеним формама инфинитива акценат је обично на иницијалном слогу: *до̀вести, за̀коича̀ш, исѣ̀ћ, у̀босѣ̀ш, у̀весѣ̀ш* и сл., а наведена двојства акцената јављају се и у облицима презента наведених глагола: *до̀ведем, до̀ведемо, за̀коича̀, изведѣ̀ мла̀ду, исѣ̀чѐ ја̀ње, у̀бодѐ га* и д., напореда са: *ка-се до̀ведѣ̀ мла̀да, до̀ведемо, донѐсѣ̀ш* и шумѣ, *за̀коича̀, изведѣ̀ дијете, исѣ̀кѣ̀ кр̣ме, ѝонесѣ̀ракију, у̀ведѣ̀ш* и тѣмо и сл.

Дугосилазни акценат (˘) из покраћених облика инфинитива типа: *ву̀ћ, до̀ћ, на̀ћ, ѝдо̀ћ, ѝпрѣ̀сѣ̀ш* и д. пренио се и у неокрњене инфинитивне форме, па се напореда са: *ву̀ћи, до̀ћи, на̀ћи, ѝпрѣ̀сѣ̀ши* и д., говори и: *ву̀ћи, до̀ћи, на̀ћи, ѝпрѣ̀сѣ̀ши* и сл. Раширена употреба покраћених инфинитивних ликова ствара утисак да се форме с дугосилазним акцентом чешће употребљавају.

Према инфинитиву *ко̀шиѣ̀ши(и)* долазе и ликови презента: *ко̀шиѣ̀ши* мно̀го, *ко̀шиѣ̀ши*, а имам у материјалу и ликове облика: *са̀њаѣ̀ши(и) — са̀њаѣ̀ш и са̀њаѣ̀ши(и)-са̀њаѣ̀ш*.

56. За разлику од прилика које владају у западнијем крилу говора сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта⁴³, овдје се облици презента глагола *јесѣ̀ши* јављају у стандардним акценатским ликовима: *јѣ̀дем — јѣ̀деш — јѣ̀де — јѣ̀демо*.

Одрични облици презента глагола *имаѣ̀ши* јављају се са двојаким акцентима — онима типа: *нѐмаѣ̀ш — нѐмаѣ̀ш — нѐмаѣ̀ш — нѐмаѣ̀мо*, као и онима типа: *нѐмаѣ̀ш — нѐмаѣ̀ш — нѐмаѣ̀ш — нѐмаѣ̀ш*.

⁴³ В. Драгичевић 2001^a, 87.

Уз обичније акценте презентских облика: *izlāđīm — izlāđiш — izlāđī — izlāđiмо*, забиљежио сам и ликове: кад *izlāđīm*, да с ђнџ *izlāđī*.

Обавезни су акценти форми: *жєлїмо — жєлїше, їмāмо — їмāше, їчємо — їчєше, чїйāмо — чїйāше* и др.

57. Радни придјев глагола *звāиш* јавља се у различитим акценатским ликовима: *звāо*, али: *звāли* смо њ, мї смо зāвџрањ *звāли*, фијакери се *звāли*, односно: гурāбије се *звāле*, *звāла* се тā пāрјеница, ђнџ се *звāло*, па се тџ *звāла* као прѣврата, прџкљукa се *звāла*, шāјкаче се *звāле*, те: Врућица се *звāла*, *звāли* су, свѣ *звāло*.

Тако је и: *брāла/брāла/брāла* и *брāли/брāли/брāли*, а имам у прикупљеној грађи и ликове: *їйāла* и *їйāла*.

Облици глаголских придјева трпних који се граде суфиксом *-ен* често се изговарају са финалним акцентом: *добїєна, исїучєна, їџосєвєна, їлєшєна, їлєшєне, їлєшєно, сакривєна, сакривєно, сатїрєна, увучєна, увучєно* и сл.

Б. ДИСКУСИЈА

58. Бољи познаваоци српских ијекавских говорних комплекса и овлашним увидом у напријед изложене податке о важнијим особинама гласовног и прозодијског система говора Срба Бање Врућице могу закључити само једно — то да стање у овоме говору, у том погледу, не одудара много од оног стања које би се могло назвати одговарајућим просјеком карактеристичним и за главнину осталих говора који чине сјеверозападни огранак херцеговачко-крајишког дијалекта⁴⁴, и то првенствено оних говора који чине источнију скупину његову⁴⁵. Главнина евенталних посебности које се јављају у овоме говору спада у ред оних ситуацијских разлика какве се, и иначе, увијек могу наћи унутар говора који чине ком-

⁴⁴ О особинама говора који чине сјеверозападни огранак говора херцеговачко-крајишког дијалекта постоје данас бројни подаци у научној литератури. Осим низ краћих прилога у којима се разматрају неке карактеристичне појединости, о њима је написано и више цјеловитијих приказа монографског типа. Међу такве радове спадају радови М. Поповића (в. Поповић 1938), Д. Петровића (Петровић 1973. и 1978), М. Дешића (Дешић 1976), Д. Павлица (Павлица 1984), М. Драгичевића (Драгичевић 1986), С. Далмације (Далмација 1997) и Д. Козомаре (Козомара 2005). Топонимију и антропонимију Буковце савјесно је описао и лингвистички интерпретирао Ж. Бјелановић (Бјелановић 1978. и 1988, а в. и његов *Rječnik antroponima Bukovice*, Ономатолошки прилози, књ. X, Београд 1989, 175–363), о рефлексима старог вокала љ у личким говорима опширно је писао М. Драгичевић (Драгичевић 1980), С. Далмација је израдио солидан диференцијални рјечник говора Поткозарја (Далмација 2004), а у најновије вријеме појавила се и студија Д. Павлице, *Творба именица у говору Срба југоисточне Лике*, Српски дијалектолошки зборник, књ. LIII, Београд, 2006, 1–187. Корисне податке о акцентима појединих говора овог поддијалекта у засебним радовима пружили су Н. Симић (в. *Nastavni vjesnik*, књ. VIII, Zagreb, 1999–2000, 15–26, 103–114), Д. Павлица (в. Прилози проучавању језика, књ. 7, Нови Сад, 1971, 69–103), те у низу краћих радова М. Драгичевић. Два од тих радова наведена су попису литературе (Драгичевић 2000. и 2001^б), а о осталима в. Јужнословенски филолог, књ. XLIV (1988), 73–88. и књ. XLIX (1993), 155–174, Зборник МС за филологију и лингвистику, књ. XXXIV/1 (1991), 143–154. и књ. XXXVI/1 (1993), 153–158, Нови љетопис СКПД „Просвјета“, бр. 1, Загреб, 1990, 26–34. и Зборник II, Педагошка академија, Бања Лука, 1994, 201–215. Од прегледних радова синтетског типа в. Кашић 1972, Ивић 1988, 1996. и 1998, те Драгичевић 2001^а.

⁴⁵ О дискриминантима које дијеле поменуте говоре на источну и западну скупину в. Драгичевић 2001^а, 86–88.

пактан, могло би се рећи и јединствен говорни идиом, па отуда и не захтијевају посебан коментар. Двије појединости се, ипак, не могу заобићи. Ријеч је о рефлексима старог вокала јат (џ) и тзв. шћакавизмима — појединостима које не само што спадају у ред актуелних проблема наше научне дијалектологије, већ се убрајају и међу важне дискриминанте помоћу којих се утврђују размеђе између херцеговачко-крајишких (ијекавскоштакавских) и источнобосанских (ијекавскошћакавских) говора. А оно најважније, што о њима треба рећи — своди се на ових неколико напомена.

59. Изложена грађа о рефлексима старог дугог јат (џ) у говору вруничких Срба интересантна је утолико што свједочи о чврстој повезаности овога говора са другим говорима сјеверозападног огранка говора херцеговачко-крајишког дијалекта, као и по томе што додатно потврђује присуство оних тенденција које су увелико захватиле и све друге наше ијекавске говоре. А кад то кажем, имам на уму следеће. Ранији општеприхваћени стереотип о „ијекавском“ југоистоку и „ијекавском“ сјеверозападу, заснован на опозицији *говори матичне области : миграциони говори*⁴⁶ и резону по коме је могућа само еволуција од једносложног ка двосложном рефлексу, али не и у обрнутом смјеру⁴⁷, већ су уздрмала озбиљнија дијалектолошка истраживања ијекавског говорног комплекса спроведена махом у другој половини XX вијека. Разоткрила су, наиме, сву сложеност проблематике везане за замјене некадашњег дугог џ, при чему се показало да је теорија о уравнатим *је*-рефлексима старог дугог џ у говорима ијекавског сјеверозапада, и уравнатим *ије*-рефлексима у говорима ијекавског истока (укључујући ту и говор Вуковог Тршића) и југоистока (додајући овима и оне најјужније, ван ареала који захватају херцеговачко-крајишки говори) изграђена на климавим темељима⁴⁸. Дана, опет, присуство оних тенденција чије дјеловање најнепосредније протежира превласт једносложних супституената старог дугог џ, а које су прилично давно, из разноразних — знаних и незнаних — разлога, захватиле многе наше ијекавске говоре, те у низу посљедњих деценија, махом под утицајем језика урбаних средшта, снажно преправиле и читав ијекавски говорни комплекс, могу оспоравати само они лингвисти који развитак појединих језичких иновација посматрају искључиво кроз унапријед постављене кабинетске схеме, независне од времена и простора па, ваљада, и од људи који тим језиком говоре. Због свега тога неспорну истину представља чињеница да се, упркос томе што је о ортоепским вриједностима замјена старог дугог џ у штокавским ијекавским говорима нашег језика дискутовано засигурно више него о било ком другом проблему у нашој науци о је-

⁴⁶ Белић 1972, 93.

⁴⁷ В. Маројевић 1996, 137.

⁴⁸ Исп. нпр. грађу коју су у својим радовима из говора ијекавског сјеверозапада презентовали: Петровић (1973, 49–50. и 1978, 43–47), Дешић (1976, 99–109), Драгичевић (1980, 163–169), Павлица (1984, 372–373) и Далмација (1997, 26–29), и ону коју су из говора ијекавског истока и југоистока изложили: Милетић (1940, 241–244), Пецо (1962, 303), Б. Николић (1968, 397–398), М. Николић (1972, 652–653. и 1991, 226–228), Тешић (1977, 188–189), Симић (1978, 41), Ђуровић (1980, 272–277), Ђукановић (1995, 34, 37–38), Јахић (2002, 64–67), Халиловић (2002, 291, 297) и др.

зику, ни данас не може рећи да су наведена питања дефинитивно искључена из круга тзв. актуелних лингвистичких проблема. Један од приоритетних задатака нових дискусија о овој проблематици, између осталог, биће и тај да се већ једном рашчисте недоумице око тога колико Вуково „тројство“ двосложних рефлекса старог дугог љ у различитим позицијама (*љје-ије-ије*) представља уистину тачан дијалектолошки факат, а колико само добро рјешење једног врсног (иако приученог) стандардолога.

60. Одређен значај за утврђивање напријед поменутих размеђа између говора херцеговачко-крајишког и источнобосанско-ијекавскошћакавског дијалекта има потпуно одсуство из овога говора јекавизама типа: *рјѣѣа, одрјезѣну, срјѣћѣм*, односно: *смјѣјати се, огрјѣј се, смиѣјемо се* и др., које Брозовић убраја међу типичније особине говора источнобосанског дијалекта⁴⁹.

Мањи, или готово никакав, осјетнија концентрација екавизама (в. т. 18) и икавизама посебног типа (т. 17), зато што се сви они — истина донекле с другачијом дистрибуцијом — јављају и на другим, знатно западнијим просторима које захватају говори сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта⁵⁰.

Свакако никакав одсуство секвенце *ње-<нѣ* (в. т. 18), пошто ова особина и по Брозовићу спада међу „*двје опсејјекавскошћакавске crte kojih никоји prav[oslavci] nisu primili*“⁵¹.

Све у свему, дакле — гледане у цјелини — замјене старог вокала јат (ѣ) у говору врућичких Срба у основи су онакве какве налазимо и у главнини других говора ијекавског сјеверозапада.

61. Јављање шћакавских супституената старих сугласничких група **st'*, (**sk'*) и **zd'* (**zg'*), међутим — како то и примјери наведени у т. 34. и т. 36–37. говоре — представља говорну реалност о којој се и данас мора водити рачуна. Истина, будући да су процеси штакавизације говора узели маха, особина јесте у нестајању, али је њено присуство још увијек више него очито. Судећи према досадашњим, разумије се и непотпуним, дијалектолошким сазнањима, изгледа да је говор Срба Бање Врућице уједно и један од најистуренијих српских говора на западу кога у изразитијој мјери карактерише наведена особина. Даље на запад, не узимајући у обзир по много чему нејасну ситуацију у говорима насеља уз горњи ток ријеке Врбање — на коју је прије нешто више од педесет година скренуо пажњу И. Брабец⁵² — шћакавски рефлекс поменутих сугласничких скупина представљају особину која углавном карактерише говоре католичког и муслиманског становништва. У српским говорима размјештеним на просторима до Врбаса, и западније од Врбаса — ако се занемаре нека добро позната уопштавања (тип: *ју-*

⁴⁹ В. Брозовић 1966, 133–134.

⁵⁰ Исп. нпр. Петровић 1973, 53–56. и Дешић 1976, 118–126.

⁵¹ Брозовић 1966, 193.

⁵² В. Брабец 1959, 421–422. Новија истраживања Б. Кршића, студента Одсека за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Бањалуци, упућују на то да од српских становника у том предјелу шћакавизам у свом говору чувају мјештани села Крушево Брдо.

шћаиши) — поменути рефлекси су или потпуно непознати, или се јављају спорадично⁵³.

62. А кад се све ово напријед наведено узме у обзир, онда се — хтјели ми то или не хтјели — никако не може заобићи ни рутинско питање: „Да ли у презентованој особини, која, ето, и данас карактерише говор вруничких Срба, треба гледати органску, аутохтону црту, или, најпросто, импорт из сусједних (ближих и даљих) локалних говора несрпског становништва.“? Одговор на овакво питање и не мора бити тако тежак, као што на први поглед изгледа. А ево и зашто. О ранијим разноврсним дугогодишњим везама овдашњег становништва са шћакавцима католичке и муслиманске провенијенције, и то не само са онима из најближег сусједства (данашња теслићка општина), већ и са онима из недалеког Тешња и Јелаха често сам слушао од својих информатора приликом рада на терену. Те везе су, између осталог, диктирале и раније другачије административне подјеле ових простора, односно чињеница да се данашње општинско сједиште Теслић релативно касно (крај 19. вијека) почело уобличавати у насеље урбанијег типа. Биће, отуда, да се овдје ради првенствено о импортованој језичкој особини, која се у говору вруничких Срба могла нешто чвршће укоријенити из истих оних разлога којима и Реметић објашњава устаљивање шћакавизама у говору какањских и земничких Срба⁵⁴. То да ли је понеки од овдашњих стариначких родова примио шћакавизам на неком од претходних станишта, прије доласка у Вруницу, или је, пак, шћакавизација проведена након досељавања, од маригиналног је значаја. И у једном, и у другом случају ради се о накалемљеној особини — усамљеној међу оним језичким одликама које би овај говор могле повезивати са говорима ијекавскошћакавског типа. Периферни географски положај Бање Врунице у односу на друге, досљедо штакавске, комплексе српских говора теслићког краја — доприноси је томе да се ова особина дуже очува, баш као што ће и касније измијењене животне околности подстаћи снажан замах тенденција које воде ка њеном радикалном укидању. Једнако, као што ни раније прихватање шћакавизама није представљало појаву која се „десила“ одједном, тако се и њихово одбацивање одвија кроз процесе који трају већ дуже вријеме. Незахвално је говорити о томе колико ће још тачно времена ти процеси потрајати, али се може рећи то да су заправо и данас њихови крајњи исходи сасвим јасни и предвидљиви. С изумирањем помнутих старијих генерација вруничких старинаца и шћакавица ће се највјероватније у говору вруничких Срба задржати углавном само у сјећањима понеког из реда њихових млађих потомака.

⁵³ Исп. Драгичевић 2003, 309, Козомара 2003, 639. и 2005, 43, Петровић 1973, 76–77, Дешић 1976, 172–174. и Далмација 1997, 77.

⁵⁴ В. Реметић 2000, 947–948.

Други дио

ОБЛИЦИ

А. ГРАЂА

ИМЕНИЦЕ

Именице мушког рода на сонант̄и и консонант̄и

63. Именице ове категорије са тврдим сугласником у основи граде облике вокатива јед. наставком *-е*: *а̀нџеле, бра̀ише, в̀дле, Вру̀ћича̀не, гѐнерале, г̀длѹбе, го̀сиддине, д̀једе, Душане, ђа̀воле, зѐше, ку̀ме, ло̀йове, ма̀јмуне, мѐђеде, Милане, Нѐнаде, си́не, со̀коле, Ср̀бине, ш̀уџане, Турчине, чо̀бане* и д., с тим што се код оних чија основа завршава на веларни сугласник испред тога *-е* редовно остварују алтернације по првој палатализацији: *бѐже, бѣ̀же, Вла̀ше, во̀јниче, вра̀же, вѹ́че, дру̀же, ђа̀че, ју̀наче, мо̀мче, оче, ѝресједниче, ѝуковниче, ро̀ђа̀че, си́ромаче, сѣ̀риче* (уз обичније: *амица̀*), *у̀ја̀че* (напоредо са обичнијим: *да̀јца*), *чо̀че* (уз, утисак је, чешће: *љу̀дино*) и сл.

Дабогме, код оних које имају предњонепчани сугласник у основи — као и у главнини других наших говора — преовлађује наставак *-у*: *бра̀ишићу, Бо̀рићу, Ва̀јићу, Ђу̀кићу, Је́лићу, ко̀њу, кра̀љу, Ла̀зићу, мла̀дићу, Нѐдићу, ѝрѡа̀шељу/ѝрѡѐшељу, Ри́стићу, ро̀дишељу/ро̀шељу, сѐстирићу, синчићу, сѣ̀воришељу, учи́шељу, Шѣ̀ирићу* и д., али да су у наведеним вокативним формама могућа и двојства наставака, свједоче потврде: *зна̀ш Ми́лошу*, и: *о̀стави то̀, Ми́лоше*, односно: *му̀жу мо̀ј*, и: *му̀же дра̀ги*.

За двојаке наставке у вок. јед. знају и оне именице чија се основа завршава сонантом *р*: *лѐйи́и́ре и лѐйи́и́ру, лѐшина̀ре и лѐшина̀ру, ма̀јоре и ма̀јору, мли́на̀ре и мли́на̀ру, и́йсаре и и́йсару, сѐкрейа̀ре и сѐкрейа̀ру, чу̀варе и чу̀вару* и д., али биће да у укупном збиру у говорној пракси, ипак, преовлађују форме с наставком *-е*: *дјѐвере, до̀кѡре, ма̀јсѡре, ѝро̀фесоре, свѐкре, сѣ̀воре, ца̀ре* и сл.

Новоимпортоване именице *г̀рѡба̀р* и *зв(ј)ез̀да̀ш*, којима се именују присталице фудбалских клубова Партизана и Црвене звезде, такође се у облицима вок. јед. могу јавити у различитим ликовима. Форме вок. јед. прве од њих слушао сам

и са наставком *-e* (*грѡб̄аре*) и са наставком *-у* (*грѡб̄ару*), а вокативне форме друге само са наставком *-у*: *зв(ј)ѣзд̄ашу*, али најчешће и једну и другу у ликовима у којима се њихови облици вок. јед. подударају са облицима ном. јед.: не жури, *грѡб̄ар!*, причај сад, *грѡб̄ар!*, *ђе си, звјезд̄аш!?*, *шт̄а си се уозб̄иљио, звезд̄аш?*, и сл.

Уз обичнију употребу у обраћању покраћене форме *бур̄азе*, спорадично сам биљежио и употребу ликова *бур̄азоре* и *бур̄азеру*, код којих је, вјероватно, ди-стрибуцију наставака предодредила и природа вокала у претходном слогу.

С облицима ном. једн. понекад се подударају и ликови вокативних форми именице *друг* (*ѣ, мѡј дрӯзк*), неких именица на *-ак* и *-ац* (*дођи мом̄ак, каж̄и рођ̄ак, здрав̄о ш̄еѣтак, чѣкај Вровац*), као и вокативне форме презимена: *госп̄одине Сп̄ѡјчић, ѡсп̄ави ш̄ѡ Ђукић, слуш̄ај Борић*, и др. Разумије се, обавезно имају вокатив једнак ном. јед. оне именице мушког рода на *-о* које се деклинирају по парадигми прве деклинационе врсте: *Бѡшко, Бр̄анко, Гѡјко, Душко, Јанко, М̄арко, Рајко* и сл.

Облик *синко*, као форма за интимније обраћање старије особе млађој, употребљава се у разноразним говорним ситуацијама.

64. Именице с тврдим сугласником у основи, дабогме, имају редовно облике инструментала јед. с наставком *-ом*: *з бра̄шом, вѡзом, гра̄дом, д̄имом, з д̄јѣдом, з друг̄ом, зидом, зубом, кајмаком, кра̄мѡм, са мом̄ком, луг̄ом* (=пепелом), *но̄кшом, ир̄сшом, радом, с унуком, ш чѡбаном* и д.

Уопштавање овог наставка на штету наставка *-ем* и код именица с некадашњим меким основама — какво, иначе, налазимо и у бројним другим нашим говорима⁵⁵ — узело је такве размјере да се облици INSTR. јед. с наставком *-ем* јављају само спорадично. Исп. ријетко: *за бра̄шѡм, иред гр̄едељем, с коњем, с млад̄ићем, с м̄ужем, са ир̄јаѡм, са секрет̄арем*, са далеко обичнијим: *ашѡвчићом, з Борићом, з бра̄шѡм, иред Ва̄ићом, гњѡјом, са гр̄едељом, жр̄вњом, жуб̄ом, ка̄ишом, кључом, коњом, ко̄јаѡм, кр̄ечом, лѡјом, с м̄ишом, с млад̄ићом, са мом̄чићом, с м̄ужом, нѡжом, ишиш̄ѡм, с ир̄јаѡм, ир̄ишѡм/ир̄ишѡм, са род̄ишѡм, са синчићом, сиуб̄ом, уг̄ом, са учишѡм, за ѡиш̄ цѡм, чѣшѡм* и д., односно: *з бур̄азером, з д̄јевером, з до̄кѡром, са мајѡром, са официѡром, с ир̄фесором, са секрет̄аром, с ѡаром*, те: *с јарѡм, кв̄асѡм, с новѡм, са ѡѡм, с иунѡм*, и сл.

Познате су форме *иуб̄ем* и *иуб̄ом*, а утисак је да се ова друга чешће употребљава.

65. Највећи број једносложних именица проширује множинске форме формантима *-ов*- (чешће) или *-ев*- (рјеђе): *бакови — бакове, бѣгови/бѣгови — бѣгѡв̄а, бикови — бикове, бѡгови — бѡгове, бриѣшѡви, брѡдови — брѡдове, вирови — вирове, вѡлови — вѡлове, врѡви — врѡве, га̄јеви — га̄јеве/га̄јове, гра̄дови — гра̄дове, грѡбови — грѡбове, д̄имѡви — д̄имѡв̄а, д̄јѡдови — д̄јѡдове, ѡнови — ѡнове, жуб̄ѡви/жуб̄ѡви, зѣчеви/зѣѡви, зидѡви — зидѡв̄а, кључѡви/кључѡви — кључѡве/кључѡве, кра̄јеви/кра̄јѡви, крѡвоѡви — крѡвоѡве, куб̄ѡви — куб̄ѡве, луб̄ѡви — луб̄ѡве, м̄ишеви — м̄ишеве, мѡсѡви, нѡжѡви — нѡжѡве, нѡсоѡви, иуб̄ѡви/иуб̄ѡви — иуб̄ѡве/иуб̄ѡ-*

⁵⁵ Исп. за ово нпр. Реметић 1985, 223, Драгичевић 1986, 129. и тамо поменути литературу.

ве, ра̀шови — ра̀шове, р̀бови — р̀бове, св`а̀шови — св`а̀шове, с̀нови — с̀нове, сњ`егови — сњ`егове, ср̀јови, ш̀дјови — ш̀дјов`а, ш̀дрови — ш̀дрове, џеј`ешови — џеј`ешове, џејови — џејове, ш`авови — ш`авове, и др.

Неке од њих, осим у дужим, понекад се јављају и у краћим множинским формама: бр̀ци — бр̀цима, уз чешће: бр̀кови — бр̀ков`а/бр̀ков`а — бр̀кове; вр̀зи, уз обичније: вр̀гови — вр̀гов`а; в̀ци — в̀цима, уз: в̀кови — в̀ков`а — в̀ков(и)ма — в̀кове; њл`асџи — њл`асџе, уз: њл`асџови — њл`асџове, р̀зи — р̀ге, уз: р̀гови — р̀г`ов`а — р̀гов(и)ма, те: ш`а̀ј`а — ш`а̀ј`ама, напореда са: ш`а̀ј`ови — ш`а̀ј`ове — ш`а̀ј`ов(и)ма. Забилежио сам и форме: с̀јрици и с̀јричеви, али се умјесто њих још увијек чешће употребљавају (в. и т. 63) множинске форме именице амица: амице, амицама и сл.

Само са краћим множинским формама употребљавају се: г̀сџи — г̀сџе — г̀сџима, Гр̀ци — Гр̀ке — Гр̀цима, д`ани — д`ан`а — д`ане, ђ`аци — ђ`аке, з̀уби — з̀убе, к̀лини — к̀лине, к̀њи — к̀њ`а — к̀њ(и)ма, мр̀ви — мр̀ве, њр̀сџи — њр̀сџе — њр̀сџима, њсџи — њсџ`а — њсџе, Р̀си — Р̀се, цр̀ви — цр̀ве и др.

Од дужих множинских облика двосложних именица, с једносложном или двосложном основом, наводим потврде само за неколико интересантнијих случајева: буб`њеви/буб`њови — буб`њове, г̀лубови — г̀лубов`а — г̀лубов(и)ма, жр̀вњеви/жр̀вњови, ј`армови — ј`армов`а, о̀нови — о̀нове, с̀рчев`а с̀ви, с̀колови, ш̀р`шкови — ш̀р`шкове. Ту спадају и форме: к̀шлови — к̀шлов`а и њ̀слови — њ̀слове, пошто се именице к̀шао и њ̀сао овдје обично у ном. јед. јављају као двосложне (в. т. 21).

Уз: дј`евери — дј`евере, слушао сам и: дј`еверови — дј`еверове, а уз: о̀бручи — о̀бруче, и: о̀бручови — о̀бручов`а — о̀бручове. Исто тако, билежио сам њл`ци и њл`чеви, а уз рјеђе: о̀ци — о̀ш`аца, и обичније: о̀чеви/о̀чеви — о̀чев`а.

66. Облици генитива мн. ових именица најчешће се граде наставком -`а. Да бих илустровао апсолутну превласт образовања са овим наставком, наводим овдје нешто више потврда, међу којима и неке од оних поменутих у претходним одјељцима приликом представљања појединих других говорних особина. Исп.:

ад`еш`а, од В`ај`и`а, д`ан`а, д̀лум`а, ђ`авол`а/ђ`авол`а, ђ`ак`а, к̀њ`а, л̀јов`а, м`еђед`а, о̀бичај`а, о̀рас`а, њр̀ш`ац`а, Р̀с`а, Ср̀б`а, љченик`а, ч`ешник`а;

богом`ољ`аца, губиш`ак`а/губиш`ак`а, добров`ољ`аца, ком`ар`аца, к̀нац`а, к̀ној`аца, л`ак`аш`а, л̀нац`а, мом`ак`а, н`вац`а, н`к`аш`а, њл`с`а;

б`ак`ов`а, б`ег`ов`а, бр̀ков`а/бр̀ков`а, бр̀д`ов`а, в`л`ов`а, вр̀гов`а/враг`ов`а, в̀ков`а, дч`јел`ов`а, зид`ов`а, ј`армов`а, к̀шлов`а, м`ишев`а, м`сур`ов`а, о̀чев`а, њ̀слов`а, св`ај`ов`а, с̀нов`а/син`ов`а, ш̀р`ов`а, шр̀г`ов`а, џеј`еш`ов`а, ш`ав`ов`а.

Наставком -`и, као и у главнини других наших говора, облике ген. мн. гради ограничен број именица. Осим оних које означавају неку мјеру или количину: м`ешери, мјесец`и, њари, с`аш`и и сл., њиме се обично граде генитивне форме: з̀уби, мр̀ви и цр̀ви, а, дабогме, обавезан је и у суплетивној постави љ`уди.

Облици ген. мн. именице њр̀сџи гласе: њр̀сџи, њр̀сџиш`у и, рјеђе: њр̀сџи, именице г̀сџи: г̀сџи и г̀сџиш`у, а уз обичније: р̀г`ов`а (в. т. 65), забилежио сам и : око р̀г`у/о̀ко р̀г`у.

67. Форме датива, инструментала и локатива множине редовно се јављају са завршецима *-има*, *-ма* или *-ма*, при чему у поставама *-ма* и *-ма* треба гледати аломорфне ликове основног наставка *-има*, настале као посљедица бројних — дјелимичних или потпуних — редукција неакцентованог вокала *и*, о којима је било ријечи у т. 8. Исп. потврде:

а) за облике датива: *баковима/баков^чма/баковма*, *биков^чма/биковма*, *богов^чма/боговма*, *волов^чма/воловма*, *врагов^чма/враговма* и *врговима/враговма*, *вук^човима/вук^човма/вук^чима*, *гдубов^чма/гдубовма*, *гдстима*, *Грцима*, *ђацима/ђаџма*, *крмцима*, *људима/људма*, *момцима/момцима*, *ндов^чма/ндовма*, *Рвајима*, *синов^чма/синовма* и *синдовима/синдовма*, *сиромацима*;

б) за облике инструментала: за *баков^чма/баковма*, за *биковма*, *брков^чма/брковма* и *брковима/брковма*, за *воловма*, *кудиљу направљш грѣбенма*, *са заворњевма*, *с коњима*, *ланцима*, *с лучевма*, *са људима/људма*, *с момцима*, *ноктима*, *ирстима*, *с Рвајима*, *шћајма* и *с шћајов^чма/шћајовма*;

в) за облике локатива: у *градовима/градов^чма/градовма*, *на вагон^чма/вагонма*, *на грѣбенма*, *по зидов^чма/зидовма* и *по зидовма*, *по зуб^чма/зубма*, *на коњ^чма* и *на коњма*, *по крововима/кровов^чма/крововма*, *на ноктима*, у *иаршизан^чма*, у *ишоров^чма/ишоровма*.

Немам потврда за образовања наставком *-ије*, какве су, иначе, биљежили истраживачи у низу других говора ијекавског сјеверозапада⁵⁶, а ни оних за облике датива множине са старим наставком *-ом*, чије је присуство у западнобосанским ијеквским говорима давно уочио М. Решетар⁵⁷, а потврдили и други истраживачи ових говора⁵⁸.

68. Од појединости које карактеришу поједине именице, или групе именица, помињем следеће:

а) Да се и овдје⁵⁹ јављају колебања у употреби форми са сингуларским *-ин* и оних без тога наставка свједоче потврде: *Врућичан^чн*, *душман^чн* — *душман^чна*, *Загрејчан^чн*, *Комушан^чн*, *Теслићан^чн*, *укућан^чн* и д., односно: *Блајичан*, *Врућичан* — од *Врућичан* — *Врућичану*, *душман* — *душмана* — *душману*, *Комушан*, *Теслићан*, *укућан* — *укућана* — *укућану*, *Циган* — *Цигана* — *Цигану*, *чобан* — *чобана* — *чобану* и сл. У множинским формама наведених именица наставак *-ин* се не јавља: *Блајичани*, *Врућичани*, *душмани* — *душманџа*, *Теслићани*, *укућани* — *укућанџа*, *Цигани* — *Циганџа*, *чобани* — *чобанџа* и др. Говори се, дабогме, редовно: *Србин* — *Србина* — *Србину* — *Србине*, односно: *Срби* — *Срба* — *Србима* и сл.

б) Осим у добро познатим случајевима типа: *сједимо уз инокјиника/мртвџаца*, синкретизам ген. и акуз. јед. у категорији неживо остварује се и код неких

⁵⁶ В. нпр. Петровић 1973, 100–101. и 1978, 89, Дешић 1976, 220–222, Драгичевић 1986, 134. и Далмација 1997, 97.

⁵⁷ В. Решетар 1907, 159.

⁵⁸ Исп. Петровић 1973, 99, Дешић 1976, 220. и Далмација 1997, 96.

⁵⁹ Слично је и у Лици. В. Драгичевић 1986, 135.

именица које означавају поједине врсте аутомобила: слуп̄о је *гџлфа*, ко кад би сад^т купио *мерџедеса*, таман ја купио *москвића*, гледā *џиела*⁶⁰.

У т. 30. наведено је више потврда које упућују на то да продирање аналошког *о<л* у облике ном. јед. и ген. мн. именица на *-лац* има шире размјере.

в) Облици збирне именице *браћа* представљају једине множинске форме именица *браћ*, а, исто тако, множинске форме именице *камѣн* редовно гласе: *камѣње*, *камѣња*, *на камѣњу* и сл.

г) Именица *раћ* увијек је мушког, а именица *глад* женског рода. Именица *џазухо* остварује се у облицима обају поменутих граматичких родова: *џазув̄/џазуџ* — *џазуџа* — *џазуџом*, односно: *џазуџа* — *џазуџе* — *џазуџџм*.

д) Издиференциране нијансе значења лексема: *крџв/крџ* (ген. *крџџа*) = „крџв от кџрузног брашна“, *џџгача* (ген. *џџгаче*) = сваки (ферментирани и неферментирани) хљеб „от шѣничног брашна“ и *љѣбџ* (ген. *љѣба*) = хљеб купљен у продавници, какве сам раније примијетио у говору житеља сусједног прџаворског краја⁶¹, присутне су и у свијести овог старијег дијела врућичке популације. Сазнање да су некад „крџв звџли *сџмун*“ носе из своје ране младости.

О остџалим именицама мушког рода

69. Својеврсно укрштање форми прве и треће деклинационе врсте забиљежно сам код имена: *Мџлоје* — од *Мџлоја* — *Мџлоџи*, *Рџдоје* — код *Рџдоја* — *Рџдоџи*, *Сџџсоје* — до *Сџџсоја* — *Сџџсоџи* и *Сџџаноје* — код *Сџџаноја* — *Сџџаноџи*. Име *Васкрсије*, међутим, деклинира се редовно као именице женског рода на *-а*: *Васкрсиџе* — *Васкрсиџи* — *Васкрсиџу*, и д.

По обрасцу промјене именица женског рода на *-а* деклинирају се и све именице мушког рода на *-а*: *балија* — *балиџе*, *Бариџа* — *Бариџе*, *вџдџика* — *вџдџикџе*, *вџђа* — *вџђе*, *војвода* — *војводе*, *гџзда* — *гџзде*, *Ђука* — *Ђукџе*, *Илија* — *Илиџе*, *кџмшија* — *кџмшиџе*, *кџсибаша* — *кџсибашџе*, *Лука* — *Лукџе*, *Мџћа* — *Мџћџе*, *Нџкица* — *Нџкицџе*, *Нџкола* — *Нџколџе*, *сџбаша* — *сџбашџе*, *сџдија* — *сџдиџе*, *Тџма* — *Тџме*, *ћџћа* — *ћџћџе*, и д. Код главнина ових именица облици вок. јед. једнаки су облицима ном. јед., али да се и ту јављају извјесна колебања потврђују забиљежене вокативне форме: *балија* и *балиџо*, *вџдџика* и *вџдџико*, *вџђа* и *вџђо*, те: *војвода* и *војводо*.

По овој промјени деклинирају се и оне двосложне именице на *-о* или *-е* које имају дугоузлазни акценат на првом слогу: *бриџо* — *бриџџе*, *брџко* — *брџкџе*, *Вџљко* — *Вџљкџе*, *Ђџрђо* — *Ђџрђџе*, *Ђџуро* — *Ђџурџе*, *Јџво* — *Јџвџе*, *Лџзо* — *Лџзџе*, *Мџле* — *Мџлџе*, *Нџџдо* — *Нџџџе*, *Нџџко* — *Нџџкџе*, *Пџџџо* — *Пџџџџе*, *џјано* — *џјанџе*, *Рџџџе* — *Рџџџџе*, *Рџџџџо* — *Рџџџџџе*, *Сџџџо* — *Сџџџџе*, *Сџџџџо* — *Сџџџџџе*, *Сџџџџџо* — *Сџџџџџџе*, *џмџздо* — *џмџздрџе*, *Чџџџо* — *Чџџџџе*, *Шџџџо* — *Шџџџџе* и сл. У облицима вок. јед. оне се обично јављају с дугосилазним акцентом: *бриџо*, *брџко*, *Ђџуро*, *Јџво*, *Лџзо*, *Мџле*, *Сџџџџо* и д.

⁶⁰ Сличну појаву примијетио је и у говору мјештана недалеке Чечаве Д. Козомара. В. Козомара 2005, 69.

⁶¹ Исп. М. Драгичевић, *О једном џримџеру семантичџке диференџијације међу синонимима*, Наш језик, књ. XXXII/3–4, Београд, 1998, 198–200.

Овакву промјену у облицима јединине имају и именице на *-ист(а)*: *бицикли-ст(а) — бициклист(е) — бициклист(и), везист(а) — везист(е), комунист(а) — комунист(е), иракџорист(а) — иракџорист(е)* и д., које се у множини деклинирају као именице мушког рода прве деklinационе врсте: *бициклист(и) — бициклист(а) — бицикли-ст(има), везист(и) — везист(има), комунист(и) — комунист(а), иракџорист(и) — ирак-џорист(а)/иракџорист(а)* и сл.

Именице средњег рода

70. Једнакосложну промјену имају: *брдо — брда, мн. брда — брд(а) — њо бр-дима/брд(и)ма/брд(и)ма; врело — врела, мн. врела — врел(а)/врел(а); звона — звона, мн. звона — звон(а) — звон(и)ма/звон(и)ма; зрно — зрна, мн. зрна — зрн(а); језеро — језера, мн. језера — језер(а) — на језер(и)ма; крило — крила, мн. крила — крил(а) — крил(и)ма/крил(и)ма; крчало — крчала, мн. крчала — крч(а)л(а); лице — лица, мн. лица — лиц(а) — лиц(и)ма; мјесто — мјеста, мн. мјеста — мјест(а) — мјест(и)ма; њдље — њдља, мн. њдља — њдљ(а) — њо њдљ(и)ма; село — села, мн. села/села — сел(а)/сел(а) — сел(и)ма/сел(и)ма, црњиво/црњиво — црњива, мн. црњива — црњ(и)в(а); време — времена, мн. времена — врем(е)на — у гадним врем(е)нима/врем(е)н(и)ма, њме — њмена, мн. њмена — њмен(а) — њмен(и)ма/њмен(и)ма; раме — рамена, мн. рамена — рам(е)н(а) — рам(е)н(и)ма/рам(е)н(и)ма/рамен(и)ма; сјеме/семе — сјем(е)на/с(е)м(е)на, мн. сјем(е)н(а)/с(е)м(е)н(а) — сјем(е)н(и)ма/с(е)м(е)н(и)ма* и сл.

По неједнакосложној промјени иду у јединици: *бјеланце — бјеланц(е)ш(а), брд(а)шце — брд(а)шц(е)ш(а), буре — бур(е)ш(а), говече — говеч(е)ш(а), гужиче — гужич(е)ш(а), дв(е)ш(е) — дв(е)ш(е)ш(а), дрво — дрв(е)ш(а), дугме — дугм(е)ш(а)⁶², њубре — њубр(е)ш(а), жув(а)нце — жув(а)нц(е)ш(а), звонце — звонц(е)ш(а), јаје — ј(а)ј(е)ш(а), јање — ј(а)њ(е)ш(а), јаре — ј(а)р(е)ш(а), крилце — крилц(е)ш(а), крме — крм(е)ш(а), мјест(а)нце — мјест(а)нц(е)ш(а), њиле — њил(е)ш(а), ир(а)се — ир(а)с(е)ш(а), селце — селц(е)ш(а), сирће — сирћ(е)ш(а), шеле — шел(е)ш(а), ујсе⁶³ — ујс(е)ш(а), чељаде — чељад(е)ш(а), ш(и)ћене/ш(и)ћене — ш(и)ћен(е)ш(а)/ш(и)ћен(е)ш(а)* и д.

У облицима множине, пак, остварују се у разноликијим формама. Тако на примјер, у регуларним непроширеним множинским облицима остварују се: *бјеланца — бјеланц(а), брд(а)шца — брд(а)шц(а), жув(а)нца — жув(а)нц(а), звонца — звонц(а), јаја — ј(а)ј(а) — ј(а)ј(и)ма, крилца — крилц(а), мјест(а)нца — мјест(а)нц(а), селца — селц(а), св(а) разн(а) сирћ(а) и ујс(а) — ујс(а) — ујс(и)ма*. Функцију множинских облика ове посљедње понекад врше и облици збирене именице *ујс(а)д^м*, а, исто тако, кад се именица *њубре* употребљава с пренесеним значењем, у служби њених множинских облика појављују се облици збирне именице *њубр(а)д^м*. Облици збирних именица на *-ад*: *бур(а)д, дугм(а)д, чељад и ш(и)ћен(а)д/ш(и)ћен(а)д*, најчешће се јављају и као форме множинне именица: *бур(е), дугм(е), чељад(е) и ш(и)ћен(е)/ш(и)ћен(е)*. Напоредо са облицима колективна на *-ад*: *гужич(а)д^м, јањ(а)д^м, јар(а)д^м, крм(а)д^м, њил(а)д^м, ир(а)с(а)д^м и ш(е)л(а)д^м*, оствару-

⁶² Раније се обично говорило: *њљ(а)/њљ(и)ца* (ген. *њљ(е)/њљ(и)це*), „за дугмад на капућу“, а ону на кошуљи звали су: *сњдеф/сњдей*, односно: *сњдеф(и)/сњдей(и)*.

⁶³ Обично се овако зове „само ује за везање шенце“. Остала „се зов(у) њр(и)за“.

ју се и множинске форме типа: *гѹшчићи* — *гѹшчић̄а*, *ј̄ањци* — *ј̄ањ̄ац̄а* — *ј̄ањцима*, *ј̄арићи* /*јарићи* — *ј̄арић̄а* /*јарић̄а*, *к̄рмчићи* — *к̄рмчић̄а*, *ӣлићи* /*илићи* — *ӣлић̄а* /*илић̄а*, *ӣрашчићи* — *ӣрашчић̄а* и *ӣџоци* — *ӣџоц̄а* — *ӣџоц̄ма*. Множинске форме именице *гòвече* гласе: *гòведа* — *гòвѣд̄а* — *гòвед(и)ма*, а облици колективне именице *д̄јеца* врше редовно функцију множинских облика именице *д̄вѣѣ*. Облици типа: *др̄ва* — *др̄в̄а* — *др̄в(и)ма*, обавезни су кад именица *др̄во* означава „*ono što je isječeno za vatru i za građu*“⁶⁴, а ако означава „*ono što raste iz zemlje sa stablom i granama*“⁶⁵, умјесто праве множине обично се употребљавају облици збирне именице *др̄вѣе*.

Од облика множине колективних именица на *-ад*, који се не јављају тако често, имам у материјалу: у *бур̄адма*, *ј̄ар̄ад̄ма* / *јар̄ад̄ма*, *к̄рм̄ад̄ма* / *кр̄м̄ад̄ма*, те: *чељ̄ад̄и*, *чељ̄ад̄ма* и *ӣћен̄ад̄и*, *ӣћен̄ад̄ма*.

71. У облицима инструментала јед., дабогме, наставак *-ом* преовладава и код оних именица чија основа завршава на палатал: *гв̄òж̄ом* / *гòж̄ом*, *гр̄аб̄љ̄иш̄ом*, *гр̄òж̄ом* / *гр̄òж̄ом*, *здр̄ав̄љ̄ом*, *зѣљ̄ом*, *ӣњ̄ом*, *кам̄ењ̄ом*, *лӣиш̄ом*, за *òгњ̄иш̄ом*, *ӣиш̄ом*, *ӣд̄љ̄ом*, *ӣруш̄ом*, *с̄ӣањ̄ом*, *с̄уш̄ом*, *ӣр̄њ̄ом*, *уљ̄ом* / *уљ̄ом*. Облици типа: *ӣиш̄ем*, *ӣд̄љ̄ем*, јављају се само спорадично.

Именице *òко* и *у̀во* јављају се у овим карактеристичним облицима: *крај òка*, *на̀ оку* и *иза у̀ва*, *на̀ уву*, односно: *òчи* — *òчӣу* и *у̀ши* — *у̀шӣу*. Говори се, такође, обично: *ӣлѣе* — *ӣлѣа*, мн.: *ӣлѣа* — *ӣлѣћ̄а* — на *ӣлѣћ̄има* / *ӣлѣћ̄ма*, као и: *рѣбро* — од *рѣбра*, мн.: *рѣбра* — *рѣбар̄а* — *ио рѣбрима*. Облици ген. мн. именица *ӣисмо* и *с̄ӣабло* гласе: *ӣис̄ам̄а*, *с̄ӣаб̄ал̄а*, а познате су и форме типа: *неб̄ес̄а*, *чуд̄ес̄а*. Присуство именице *дòба* потврђују ови примјери: у *мòја дòба*, у *ӣд̄иас̄на̀ дòба*, у *с̄ӣа̀рò дòба*, у *ӣò/ӣа̀ дòба* и у *ӣòмѣ̀ дòбу*.

Изгледа да се и именица *ӣòднѣ* најчешће јавља као непромјенљива: *до иза ӣòднѣ*, *ӣ ӣрије ӣòднѣ*, *о̄ӣ ӣòднѣ до ӣòднѣ*, *ӣд̄слѣ̀ ӣòднѣ*, и сл. Свега једном успио сам „искамчити“ форму: *до ӣòднева*.

Облици неких *pluralia tantum* гласе: *вр̄а̄ӣа* — *вр̄а̄ӣа̀* — *вр̄а̄ӣ(и)ма*, *кòла* — *кòла̀* — *кòлима* — на *кòлима* / *на̀ колма*, *лѣћа* — *лѣћа̀* — на *лѣћ(и)ма*, *ӣрса* — *ӣрса̀* — *ӣрсима*, *у̀сӣа* — *у̀сӣа̀* — *у̀сӣӣма*.

Именице женског рода

72. Именице женског рода на *-а* у облицима вокатива јед. имају или наставак *-о*, или им је вокатив једнак номинативу. Исп.:

буд̄ало, *вòјско*, *гла̀во*, *гòсиòђо*, *д̄јѣвòјко*, *д̄у̀шо*, *жѣљо*, *жѣно*, *зѣмљо*, *кòзо*, *к̄умо*, *к̄урво*, *к̄у̀шо*, *ма̀јко*, *òвцо*, *ру̀ко*, *сѣ̀стиро*, *срѣ̀шо*, *ц̄у̀ро* и д., односно: *А̀нђо*, *Гò̀сиò*, *Д̄а̀до*, *Зò̀ро*, *Ј̀елко*, *М̄а̀ро*, *М̄ѝлко*, *М̄ӣш̄ро*, *Р̄у̀жсо*, *С̄ӣа̀но* и сл.

са:

ба̀ба, *гò̀сиòја*, *ма̀ма*, *ӣѣ̀шка*, *у̀јна* и д., те: *Зò̀рка*, *Ѝвка*, *Ј̀елена*, *М̄арѝја*, *Р̄а̀јка*, *С̄а̀вка* и др.

⁶⁴ Маретић 1963, 160.

⁶⁵ Ibid., 160.

Код вишесложних именица на *-ица* преовлађују, такође, вокативне форме на *-о*: *ба̀лавџо, другарџо, ку̀кавиџо/ку̀кавџо, учишељџо* и д., али није занемарљив ни број оних на *-а*: *ко̀мшиница, њрофесорџа*, односно: *Данџа, Драгџа, Зорџа, Марџа, Милџа* и сл.

У новије вријеме, вјероватно посредством посредника који шире норму књижевног језика, продиру у говор и форме на *-е* типа: *госпо̀ђице, другарџице, њри-јашељџице, учишељџице* и д., али је њихов укупни удио у говорној пракси још увјек изразито скроман.

Позната колебања у употреби фонетизама облика датива и локатива јед. изазвана честим изостајањем сугласничких алтернација *з/з* и *к/ч*, за која знају и бројни други наши говори⁶⁶, илуструјем навођењем свега неколико од мноштва забиљежених потврда. Исп.: *војсџи, дјевџи, мајџи*, односно: у *Бањалуџи, у војсџи, на да̀сџи, у за̀друџи, на но̀зи, на њру̀зи, у ру̀зи* и д., са: *војски, гуски, дјевџи, маџки, Милки, шешки, ћерки*, те: у *Бањџ Луки, у војски, на да̀ски, о за̀друџи, на њруџи, на ру̀ки* и сл.

73. У т. 43а наведено је више примјера који упућују на то да ове именице облике генитива мн. најчешће граде наставком *-а̄*. Показују то и ове потврде: *ба̀ца̄, бешика̄, биб̄а, верига̄, господ̄а, грана̄, гура̀бӣа, др̄ж̄ава̄, дужина̄, душа̄, жена̄, киша̄, књига̄, ковча̄, ко̀за̄, ко̀йрива̄, ко̀са̄, куд̄ӣа, ла̀ђа, лисица̄, ло̀ја̄ӣа, мјешина̄, њланина̄, сџра̀ња̄ча̄, шица̄, ча̀ша̄, чѐла̄, ца̀ка̄, шко̀ла̄* и д., односно: *бр̄е̄са̄ка̄, ва̀ша̄ра̄, ига̀ла̄, зема̀ла̄, ко̀ноја̄ла̄, њјеса̄ма̄, њуша̄ка̄, сест̄ра̄ра̄, шеш̄ака̄, њреш̄а̄ња̄* и сл.

Од генитивних форми на *-ӣ* имам: *ба̀шӣӣ/ба̀шӣчӣ, во̀жњӣ, е̄в̄ӣӣ, кифлӣ, но̀шњӣ и ћеркӣ*. Чуо сам и форму *но̀га̄*, алн ће од именица *но̀га* и *ру̀ка* обичнији бити облици ген. мн. *но̀гува̄/но̀гува̄* и *ру̀кува̄*.

То да је у облицима датива, инструментала и локатива мн. наведених именица уравнат наставак — *ама*, потврђују ови примјери:

ба̀бама, гускама, женама, кра̀вама, о̀вцама, свињама, сест̄рама, ћеркама; з да̀скама, з дјевџама, са женама, са он̄ӣм ка̀јама, но̀ама, за о̀вцама, њр̄е̄гр̄сама/њр̄е̄гр̄шама, њру̀зама, ру̀кама, за ца̀рама, ша̀кама, и о ба̀бама, на веригама, на вѝлама, њо гредама, њо зема̀лама, на но̀гама, у ња̀у̀чама, на ру̀кама, на са̀он̄цама/са̀нкама, у собама, у шӣм фу̀рунама, у њу̀мама, и д.

Свега једном записао сам: *њ̀о шума*.

74. Говор, иначе, познаје именичка образовања типа: *Ђорђиница* (=Ђорђина жена), *Јовиница* (=Јовина жена), *Стојкиница* (=Стојкина жена), *учишељовица* (=учитељева жена) и сл. У њему се именице *бедр̄а, кила* и (-) *лиш̄ра* увијек јављају као именице женског рода: за *бедр̄у, на бедр̄и, њоглед̄а-јџ бедр̄е, да̀ј килу, шӣри киле, њрод̄ај лиш̄ру, ва̀ди дво̀лиш̄ру* и д. Карактеристични облици неких *plurālia tantum* из ове именичке категорије гласе: *виле — вѝла̄ — вѝлама, гра̀бље — гра̀ба̄ла̄ — гра̀бљама, гусле — гусала̄ — гуслама, ја̀сле — ја̀сала̄ — у ја̀слама, на̀ње — на̀њава̄ — у на̀њама и ро̀гуље — ро̀гуља̄ — ро̀гуљама*.

⁶⁶ В. нпр. Дешић 1976, 189–190, Петровић 1978, 93, Реметић 1985, 247–248, Драгичевић, 1986, 142, Николић 1991, 355, Ђукановић 1995, 134, Далмација 1997, 101. и тамо поменути литературу.

75. Код именица женског рода на сугласник у инструменталу јед. преовлађују форме на -и: *својом крви, са ма̀сти, ж̀али за мла̀доси, са ла̀жи, са ша̀ко̀м ѝамѣти, са со̀ли, ѝноси се својом стѝароси, ш`ћери, кунѣ се ш`часи* и сл. Облици типа: *с ма̀шићу, за мла̀дошићу, ш`ча̀шићу* и др., нису посве непознати, али се јављају неупоредиво рјеђе. Облик инстр. јед. именице *ча̀ћ* обично гласи *ча̀ћом* или *ча̀ћом*, што значи да се остварује у ликовима у којима је највјероватније „došlo do ukrštanja starog instrumentalа ових именица, на -ју, и instrumentalnog nastavka именица ž. г. на а“⁶⁷. Немам потврда за инструменталне форме на -им, које, по проф. Д. Брозовићу, представљају једну „od bitnih значајки ијеџ. дијалекта“.⁶⁸

Облике генитива мн. ове именице обично граде наставком -и: *вечери, вла̀сти, зајовједи, кокоши, ко̀сти, ла̀жи, ма̀сти, но̀ћи, ѝећи, со̀ли, стѝвари, ћери, уши, ц̀јеви* и д. Именице *кост, кокош* и *уш* јављају се у наведеном падежу и у облицима старе двојине: *кокошиу, ко̀стиу, ушиу*.

У облицима датива, инструментала и локатива мн. ових именица билежио сам наставке -има и -ма: *вла̀стима, кокошима/ко̀шима, ћерима/ћерма; с костима, ла̀жима, с ма̀стима, но̀ћима/но̀ћма, рѝечима, са стѝварима, ш`ћерима/ћерма; у ко̀стима, у но̀ћима, на рѝечма, у ц̀јевма* и сл.

ЗАМЈЕНИЦЕ

76. Личне замјенице *ја, ти* и *себе* имају стандардну промјену: *ја — мене (ме) — мени (ми) — са мном, ти — тебе (те) — теби (ти) — с тобом, себе (се) — себи — сабом*. Говор не зна за енклитику *си*, а на то да се облици инстр. јед. замјеница *ти* и *себе* остварују и у поставама типа: *за тебеом, прѣ-себом*, скренута је пажња у т. 9. Стандардну промјену имају и замјенице *ми* и *ви*: *ми — нас (нас) — нама (нам), ви — вас (вас) — вама (вам)*, а, такође, и личне замјенице 3. лица, с том разликом што овдје не постоји енклитика *ју* (*зѣо е себи, шра̀жио је дѣго*), затим што се уз енклитику *њ* појављује и енклитика *њага* (*за њга, ио њга, ирѣда њга*), те што облици ген. и акуз. мн. ових замјеница, осим у мање-више уобичајеним дијалекатским ликовима типа: *има њи, на њи, од њи, шра̀жи њи* и д., овдје често гласе и: *више њи́а имају ни́ти, за њи́а, кад калѣ њи́а, њи́а била ти́ри бра́та, њи́а иѣше-ро, њи́а шро̀јаца, њи́а шѣсти сино̀ва, од њи́а дви́у, и́анши́м њи́а* и сл. На то да се енклитичке форме личних замјеница често јављају уз акузатив с предлозима (типови: *крѣза ме, у́за те*, односно: *за њ, за њга, ио њга*, те: *за ме, на те, у се*) упуће-но је већ у т. 45.

77. Ако се употребљавају с упитним значењем, подједнако често јављају се форме *шѣа* и *шѣд*: *ал знаш шѣа е?, а шѣа се шкало?, шѣа није?, шѣа се дѣсло?, шѣа си се замислио?*, наредо са: *шѣд ра̀диш?, шѣд си мѣино?, шѣд си ша̀кав?, шѣд ти је?*, и сл.

У двојаким ликовима остварују се и облици генитива ове замјенице: *о чег` је ђво?, ош` чѣга си на̀правио?*, али и: *о шѣа ђно?* и *о шѣа ѝчѣш?*

⁶⁷ Пецо 1979, 131.

⁶⁸ В. Брозовић 1966, 158.

За двојачке ликове знају и облици типа: *зà нишџа* и *ни зà шџа/ни зà шџа*, те: *с нџџим/нџџ-с-џџим*, *с нџџим/нџџ-ш-џџим*, и: *с ниџџим/ни-ш-џџим*.

Замјеница *свако* у облику ном. јед. обично се јавља у фонетском лику *свак*: *данас свàк имà, нòси свàк, свàк знà, свàк мудàр, свàк њàмешàн* итд., иако није необична ни стандардна постава *свако*: *имà свàко, мòре бити свàко, није знàо свàко најравнији* и сл.

78. У облицима инстр. јед. и ген., дат., инстр. и лок. мн. придјевских замјеница данас апсолутну превласт имају наставци меких основа: *с вàшиџм, вàшиџи* (=ваших), *с кòџим, кòџи* (=којих), *с мòџим, мòџи* (=мојих), *о мòџим, од нàшиџи, нàшиџи рòдишџеџà, нàшиџим, с нàшиџим, нџегови* (=његових), *с нџеговиџм, о нџеговиџм, онџи* (=оних), *џред онџим, с онџим, од свàкакви кòнàџи, свòџи* (=својих), *свòџим(а), о свòџиџм, сà џиџм/с џиџим, чунџима џиџм* и д. Форме с наставцима старих тврдих основа, чија је, иначе, употреба прилично раширена у неким другим говорима ијекавског сјеверозапада⁶⁹, овдје се јављају само спорадично: *мòџиџе/мòџиџе, мòџиџем/мòџиџем, нџеговиџе, нџеговиџем, òџиџем, ò-џиџе, сà џиџем*.

Јесте да се данас у говору сваког појединца могу чути ликови облика: *вàше — вàшеџ* — вàшем, кòџе — кòџег(а), нàше — нàшеџ* — нàшем, чџиџе — чџиџеџ* — чџиџем*, али они још увијек по фреквентности далеко заостају за оним ликовима у којима се не остварују алтернације *о>е* иза палатала: *вàшо — вàшоџ* — вàшом, кòџо — кòџоџ* — кòџом, нàшо — нàшоџ* — нàшом, чџиџо — чџиџоџ* — чџиџом(е)*.

79. На присуство хаплолошких замјеничких постава типа: *џкав, нџкав* и *свàкав* указано је у т. 41, а на то да се облици неких показних замјеница могу остваривати с двојачким акцентима (*òвàџ/òви* и *òвàџ/òви*) у т. 54. Напомињем да су овдје, уз облике демонстративних замјеница типа: *џà, џà, џò — џòџà, џе — џò-мџе, џòџ* и д., сасвим обични и облици типа: *òџàџ, òџà, òџò — òџòџ*, òџе — òџом, òџòџ* и сл. Исп. и: *имà òџòџà кàмàра, од òџòџ зàвиџси, од òџòџ* чòека, òџàџ зàвò-рàњ, òџà џàмо, òџе стџрàњаче, òџомџ Милошу, с òџиџм шџàџовма, у òџомџ мџџ-стиу* и др.

То да се у облицима косих падежа присвојних замјеница *мòџ, џвòџ* и *свòџ* остварују искључиво контраховане форме типа: *дàџ мòме брàџиу, џво мòџ динџера* (=вршњака), *о мòм чòеку, џвòџа дџџџеџа, џвòм àмиџи, од⁷⁰ свòга сџла, у свòм крàџу* и д., готово да и не треба посебно образлагати. Присвојна замјеница *њџхов* углавном се јавља у гласовној постави *њџов*, те у формама које несумњиво потврђују превласт облика придјевске деклинације: *за џџòвòџ вòџводу, крàџ џџòвòџ џџџма, џџòвòџ* кџма, џџòвòм òџу, џџòвòм џрџџеџџу, у џџòвом мџџџиу* и д., уз ријетко: *из џџòва двòрџиџа* и *у џџòву гàџу*. Замјенице за какавоћу *òвакав, онакав* и *џакав*, остварују се и у ликовима: *вàкà/вàква џџра, вàкџ дàн, нàкџ дòкџòр, нàкџ/нàкав чòек, џàкџ џџуди, џàкџ òбџџàџ* и сл. Напоредо са: *какав си? каква е?* и д., говори се и: *какà е? какà рàкиџа? какџ су?* и сл. Замјеница *сав* јавља се у овим карактеристичнијим ликовима: *сàв (свà, свџ/свò) — свџгà/свџџ* — свџму/свџм, мн.: свџ (свџе, свà) — свџи/свџиџ — свџмà/свџемà/свџим*.

⁶⁹ Исп. нпр. Петровић 1973, 107, Дешић 1976, 246. и Драгичевић 1986, 150–151.

ПРИДЈЕВИ

80. Обиље потврда за придјевске облике типа: *бòгайòг(а)*, *брайшовòг**, *висò-кòг**, *врућòг(а)*, *гòрњòг**, *дајиноòг(а)*, *дòбрòг**, *дòњòг(а)*, *жèднòг(а)*, *живòг и здравòг(а)*, *крайкòг*, *ладнòг**, *лудòг(а)*, *младòг**, *мршòг**, *ружнòг(а)*, *сèстиринòг**, *стйарòг**, *црнòг**, *цуринòг** и д., односно: *бчјелòм*, *буковòм*, *висòкòм*, *газдинòм(е)*, *гладнòм(е)*, *дòњòм(е)*, *живòм(е)*, *жушòм*, *јакòм(е)*, *лудòм(е)*, *младòм*, *расшòвòм*, *стйарòм* и сл. потврђује апсолутну превласт деклинационих форми одређеног придјевског вида. Облици именске промјене јављају се спорадично и мање-више углавном у посебним говорним ситуацијама: преко *бчјела* свјèта, из *ведра* нèба, èно га *жива* и *здрàва*, *луда* чòека, имала è *стйара* чòека, от *стйрна* жита; *младу* чòеку, *стйару* кукавèљу, о *субу* круву, у *чйшаву* сèлу.

Придјеви одређеног вида јављају се понекад у ген. и дат. јед. и у поставама типа: *младшòг** — *младшòм*, *стйаршòг** — *стйаршòм* и сл.

81. Као и код придјевских замјеница (в. т. 78), и овдје у облицима инстр. јед. и ген., дат. инстр. и лок. мн. преовлађују форме с наставцима меких основа: *вуне-ним* влакном, з *гвозденим* плугом, *зидним* штèлом, *каљавим* путом, за *ниским* грмом, са *стйарим* свàтом, *црним/црним* кòнцом; *добрй*, из *дубокй* планина, *жеље-зний*, *ошй* *прирèмьенй* дрвà, *йушничкй* вагòнà, од *рчјèшкй* дасакà, *стйари/стйарй*, *црнй*; *дòбрим* лудима, *мàлим* прàшчићима, *младим* цурама, *стйарим(а)*; з *дòбрим* лудима, с òним *гвòжђеним* шћàповма, с *òшйрим* крововма, са *стйарим*, са *субим/субим* шљйвама; на *жèнским* прèгачама, на *лèвшиим* мјèстима, о *стйарим* времèнима и сл. Фреквенција облика с наставцима старих тврдих основа је таква да се може рећи како се приближава оној граници када ће они постати прави раритети: мètлама *брèзовим*, *жушйим* мравй, *жушйим* мравима, *младйим*, *младйим*, из *разнйим* мјèстà, *нййà сàмйим*, *стйарйим*, *стйарйим/стйарйим*, *црнйим*.

С друге стране, наставци меких основа (с вокалом *е*) у примјерима типа: јèдно *вèћè* и јèдно *мàњè*, *јачèг(а)*, *лòше* вриèме, *лужèг(а)*, *најстйаријè* сèло, *шйћè* диèте, и д., не јављају се ни изблиза тако често као наставци некадашњих тврдих основа (с вокалом *о*): *бјèльòг(а)*, *бјèльòм*, *бòльòг(а)*, *вèћò* мјèсто, *вишльòг(а)/вишòг(а)*, *врућò/врућò*, *врућòг**, *врућòм*, о *врућòм*, *гòрњòг**, *дòњòг(а)*, *дòњòм(е)*, *јачòг(а)*, *ковачòв*, *крайòг**, *крайòм*, *лаганшò*, *лòшо* вриèме, *лужòг(а)*, *лужòм(е)*, на *мèкшòм*, *Милошов/Милошов*, *млаћòг(а)*, *слаћòм(е)*, *шврћò*, *шврћòм(е)*, *учишèльòв* шћàп, *шуйò* дрво и сл.

Нисам се нашао у прилици да придјев *шйћй* чујем у облицима неодређеног придјевског вида.

82. Ако се занемаре утицаји локалне фонетске козметике на формирање појединих облика, о којима је било ријечи у т. 21г (форме типа: *здравй*, *новй*), т. 30б (тип: *вишльй/вишльè*), т. 40 (тип: *лèвший/лèвшè*) и т. 81 (тип: *бјèльò* платно), за компарацију придјева би се могло рећи да је стандардна: *бòльй/бòльà*, *бржй/бржà*, *вишйй/вишà*, *јачйй/јачà*, *млаћйй/млаћà*, *слаћйй/слаћà*, *шврћйй/шврћà*; *здравйй*, *новйй*, *стйарйй*; *мèкшйй/мèкшà* и д. На најважнију посебност у компарацији, ону која се

Од збирних бројева *двоје* и *шроје* забиљежио сам облике косих падежа: *двога* — *двоме* и *шрога* — *шрома/шроме*. Остаје, међутим, само: *четверо*, *петеро*, *седмеро*, *десетеро*, *дванестеро*, *седамнестеро*, *дваестеро* и *петеро*, *шридестеро* и д. Обично се каже: *петера кола* и *петере лаце*.

Раширена је употреба бројних именица са формантом *-ор-* типа: *петорица/петорца*, *шесторица/шесторца*, *седморица/седморца* и д., као и оних које се изводе суфиксом *-ка*, било од основних: *десетка*, *дванеска*, *шринеска* и др., било од збирних бројева: *двојка*, *шројка*, *четворка*. Ништа мање нису честе ни оне на *-ица*: *двјица*, *шрјица*, *четврјица*, *петјица*, *седмица*, итд.

ГЛАГОЛИ

Глаголски облици

85. Инфинитив. Из бројних потврда наведених у т. 8в видљиво је да се облици инфинитива најчешће јављају у ликовима с редукованим финалним *-и*. Употребљавају се, разумије се, и у ликовима с очуваним финалним *-и*, али је јављање оваквих инфинитивних постава знатно рјеђе: *везајти*, *врвјећи*, *вући/вүћи*, *дигнџти*, *дџи*, *дјећи*, *добићи*, *довести*/*довести*, *доћи/доћи*, *жснџти*, *жсвићи*, *завићи*, *закочајти/закочајти*, *засјајти*, *зејсти*, *изаћи*, *исјећи/исјећи*, *ићи*, *јести*, *кањџти*, *кајајти*, *клејајти*, *клећи*, *кошџајти*, *наћи/наћи*, *однвјећи*, *озејсти*, *осџарџти/осџарџти*, *ошџићи*, *ошџасџти*, *идећи*, *илести*, *идесећи*, *ирајти*, *ирести*, *иросџријећи*, *сијајти*, *скнџџти*, *сијасџти*, *шресџти/шресџти*, *убосџи/убосџи*, *увести*/*увести*, *умријећи*, *унџи*, *ући*, *ишџти* и сл.

Према: *вџлим* — *вџлиш* и д., ни овдје⁷² се не јавља инфинитивни облик *вџлџти*. Међутим, према: *гледџм* — *гледџш*, слушао сам инфинитивну форму: *гледџиш*. Случајеви удвајања инфинитивних наставака, какве су нпр. спорадично налазили проф. А. Пецо и проф. Д. Петровић у неким другим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта⁷³, нису познати овоме говору. О раширеној промјени *ну->ни-* у инфинитивним основама глагола III Белићеве врсте в. у т. 8. Инфинитиви глагола *крејајти* и *мејајти* обично се јављају у ликовима *крејајш* и *мејајш*.

86. Глаголска времена. Као и у другим говорима ијекавског сјеверозапада и систем глаголских времена овдашњег говора упрошћен је ишчезавањем облика имперфекта. Радикално напуштање његових облика је тако да и окамењени његови остаци оличени у формама типа: *бјеше* и *бијаше*, какви се, иначе, чувају у неким другим сјеверозападним говорима⁷⁴, овдје представљају праве раритете. Краћи рапорт о временима која се чувају у говору, изгледао би овако:

а) Само због чешћег јављања облика 1. лица јед. презента глагола *моћи* типа: *мџрем* (уз рјеђе: *мџгу*) и *нџ мерем/нџ морем*, систем презентских наставака у овоме говору разликује се од прилика које владају у књижевном језику. Иначе се

⁷² Једнако је и у Лици, в. Драгичевић 1986, 161.

⁷³ В. Пецо 1964, 160. и Петровић 1978, 104.

⁷⁴ Исп. Петровић 1973, 119, Дешић 1976, 265, Драгичевић 1986, 163. и Далмација 1997, 131.

тиче чешћег јављања двају акцената у облицима суперлатива (*најбољ̄и/најбољ̄и*) скренута је пажња у т. 53⁷⁰. Напомињем, да ни разбијања суперлативних форми, слична оном какво налазимо у примјеру типа: *нај била е вреднија ствар*, нису необична у овом говору⁷¹.

Од двосложних личних имена и хипокористика типа: *Јово, Миле*, присвојни придјиви се овдје редовно граде наставком *-ин*: *Вајин, Милин, Рајин, Ристин, Савин, Симиин* и сл. Исп. за ово и неколико потврда наведених у т. 446.

БРОЈЕВИ

83. Редовно се по придјевској промјени деклинира кардинални број *један/једна*: *једно̄г(а) — једно̄м(е) — с једно̄м*, односно: *једне̄ — једно̄ј — с једно̄м*. На спорадичне случајеве јављања наведеног броја у ликовима без иницијалног *ј*- (тип: *један, једна, једну* и сл.) скренута је пажња у т. 28. Обичне су у употреби и множинске форме овога броја са значењима неодређених замјеница *неки* и *неке*: *једни* (= неки) *јд̄у, једнӣма* (=некима) *не̄ б̄и пра̄во, једне* (=неке) *су бо̄же са̄чува̄ј*.

Облици косих падежа основног броја *два* (*двај̄у — двама*) су познати, али је промјена овога броја ријетка. И то не само због тога што су обичне у употреби конструкције типа: *с о̄ш̄а два̄, ш̄ њ̄ӣа два̄*, већ што су честе у употреби и форме бројне именице *дво̄ица*: *дво̄ице̄ — дво̄ици — з дво̄ицо̄м* и д. Исто тако, обичније ће бити: *од њ̄ӣа/од њ̄и об̄о̄ице̄, об̄о̄ици, с об̄о̄ицо̄м*, него: *оба̄ј̄у, обадва̄ј̄у, обадвама* и сл. Форме косих падежа основног броја *дво̄је/дво̄и*, међутим, често се употребљавају: *за њ̄ӣа дво̄ӣу, од њ̄ӣа дво̄ӣу, да̄ј о̄ш̄ӣѐм дво̄ӣма, з дво̄ӣма, ш̄ њ̄ӣма дво̄ӣма* и др. Имам у грађи и потврде за *ш̄рӣу* и *ш̄рӣма*, али нн фреквенција ових облика није нарочита. Основни број *чет̄рӣ*, изгледа, не зна за промјену, а ликови неких других кардиналних бројева гласе:

ш̄е̄с/ш̄е̄с̄ӣ, један̄е̄с/један̄е̄с̄ӣ, дван̄е̄с/дван̄е̄с̄ӣ (в. т. 21. и 40);

двадес̄е̄ӣ, дваес/дваест̄ӣ и два̄це̄ӣ;

ш̄ридес̄е̄ӣ, ш̄рӣес/ш̄рӣест̄ӣ и ш̄рӣце̄ӣ;

чет̄ирдес̄е̄ӣ, ч̄е̄ш̄р̄е̄с и чет̄ирес;

ш̄ездес̄е̄ӣ, ш̄ездес̄^м и ш̄е̄с̄е̄ӣ.

Говори се, дабогме: *ст̄ӣо*, и: *ст̄ӣо̄ш̄ина*.

84. По придјевској промјени, разумије се, деклинирају се и сви редни бројеви: *ј̄р̄вӣ — ј̄р̄во̄г* — ј̄р̄во̄м, др̄ӯго̄г* — др̄ӯго̄м, ш̄р̄е̄ћ̄о̄г* — ш̄р̄е̄ћ̄о̄м, ч̄е̄ш̄вр̄ш̄о̄г* — ч̄е̄ш̄вр̄ш̄о̄м — ш̄ ч̄е̄ш̄вр̄ш̄ӣм, њ̄едес̄е̄ӣа̄ — њ̄едес̄е̄ӣѐ, ш̄ездес̄е̄ӣа̄ — ш̄ездес̄е̄ӣѐ — у ш̄ездес̄е̄ӣо̄ј, нас из дваес о̄смо̄г год̄ӣш̄ӣа, чет̄ирдес̄е̄ӣ и ј̄р̄в̄ѐ, чет̄ирдес̄е̄ӣ и ш̄р̄е̄ћ̄ѐ, ч̄е̄ш̄р̄е̄с ч̄е̄ш̄вр̄ш̄ѐ, ч̄е̄ш̄р̄е̄с д̄ев̄ѐӣѐ.*

⁷⁰ Појаве се сусреће и у многим другим нашим говорима. Исп. нпр. Петровић 1973, 109. и 1978, 102, Драгичевић 1986, 156, Тукановић 1995, 119, Далмација 1997, 112–113 и др., а присутна је и у књижевном језику у оним случајевима „кад је основни придев вишесложен и акценат компаратива (...) даље од почетка речи“ (Стевановић 1964, 276–277). За објашњење појаве в. Пецо 1971, 71. и Реметић 1985, 283.

⁷¹ Да за појаву знају и други западнобосански говори исп. Петровић 1973, 109. и Далмација 1997, 112.

Од збирних бројева *двоје* и *шроје* забиљежио сам облике косих падежа: *двога* — *двоме* и *шрога* — *шрома/шроме*. Остаје, међутим, само: *четверо*, *петеро*, *седмеро*, *десетеро*, *дванестеро*, *седамнестеро*, *дваестеро* и *петеро*, *шридестеро* и д. Обично се каже: *петера кола* и *петеро лаце*.

Раширена је употреба бројних именица са формантом *-ор-* типа: *петорица/петорца*, *шесторица/шесторца*, *седморица/седморца* и д., као и оних које се изводе суфиксом *-ка*, било од основних: *десетка*, *дванеска*, *шринеска* и др., било од збирних бројева: *двојка*, *шројка*, *четворка*. Ништа мање нису честе ни оне на *-ица*: *двјица*, *шријица*, *четврјица*, *петјица*, *седмица*, итд.

ГЛАГОЛИ

Глаголски облици

85. Инфинитив. Из бројних потврда наведених у т. 8в видљиво је да се облици инфинитива најчешће јављају у ликовима с редукованим финалним *-и*. Употребљавају се, разумеје се, и у ликовима с очуваним финалним *-и*, али је јављање оваквих инфинитивних постава знатно рјеђе: *везаџи*, *вријећи*, *вући/вући*, *дигнџи*, *дићи*, *дјећи*, *добити*, *довести/довести*, *доћи/доћи*, *женџи*, *жсвиџи*, *завити*, *закочаџи/закочаџи*, *засиџи*, *зејсти*, *изаћи*, *исјећи/исјећи*, *ићи*, *јести*, *канџи*, *кајати*, *клејати*, *клећи*, *кошпаџи*, *наћи/наћи*, *однијећи*, *ожејсти*, *остарџи/остарџи*, *ошџи*, *ошјасти*, *ићи*, *илести*, *иоцећи*, *ираџи*, *ирести*, *простријећи*, *сијаџи*, *скинџи*, *сијасти*, *шрести/шрести*, *убосџи/убосџи*, *увести/увести*, *умријећи*, *унћи*, *ући*, *шџи* и сл.

Према: *велџи* — *вџи* и д., ни овдје⁷² се не јавља инфинитивни облик *вџи*. Међутим, према: *гледџи* — *гџи*, слушао сам инфинитивну форму: *гџи*. Случајеви удвајања инфинитивних наставака, какве су нпр. спорадично налазили проф. А. Пецо и проф. Д. Петровић у неким другим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта⁷³, нису познати овоме говору. О раширеној промјени *ну->ни-* у инфинитивним основама глагола III Белићеве врсте в. у т. 8. Инфинитиви глагола *креџи* и *меџи* обично се јављају у ликовима *креџи* и *меџи*.

86. Глаголска времена. Као и у другим говорима ијекавског сјеверозапада и систем глаголских времена овдашњег говора упрошћен је ишчезавањем облика имперфекта. Радикално напуштање његових облика је такво да и окамењени његови остаци оличени у формама типа: *бјеше* и *бијаше*, какви се, иначе, чувају у неким другим сјеверозападним говорима⁷⁴, овдје представљају праве раритете. Краћи рапорт о временима која се чувају у говору, изгледао би овако:

а) Само због чешћег јављања облика I. лица јед. презент глагола *моћи* типа: *морем* (уз рјеђе: *могу*) и *не мерем/не морем*, систем презентских наставака у овоме говору разликује се од прилика које владају у књижевном језику. Иначе се

⁷² Једнако је и у Лици, в. Драгичевић 1986, 161.

⁷³ В. Пецо 1964, 160. и Петровић 1978, 104.

⁷⁴ Исп. Петровић 1973, 119, Дешић 1976, 265, Драгичевић 1986, 163. и Далмација 1997, 131.

доследно говори: *оћу, нећу*, а за разлику од стања у говорима источне Херцеговине⁷⁵, овдје је уравнато и: *велѣм, видѣм, вѣлим*.

б) Због несигурног положаја сугласника *х* у систему (в. т. 25) облици 1. лица јед. аориста најчешће се јављају без финалног *-х*: *дадо, дођо шамо, лего, не би ја, одо брже, остиадо, иеко, идедо онѡ, иочѣ ја, реко*, и д., а као и у другим ијекавским говорима из сјеверозападних предјела⁷⁶, обична је и употреба облика 1. л. јед. аориста без икакве морфолошке ознаке: *виђе ја, даде њѣму, дијже онѡ, дође гѡри, изађе ирѣда њга, нађе га иу, оде ја шамо, иднесе онѡ, рече му, сѣијже га, увѣче онѡ* и сл. Множинске форме аориста редовно се граде наставцима *-шмо, -шѣ* и *-ше*:

дадошмо, дигошмо, дођошмо, изађошмо, нађошмо, озѣбошмо, остиадошмо, идишмо, рекошмо, скѣишмо, увѣкошмо, уиадошмо;

дадошѣ ли...?, дођошѣ...ли?, рекошѣ нам;

видише, дадоше, дигоше, дођоше, донѣсоше, зѡвнуше, наириаше, одоше, иадоше, рекоше, сѣириаше, узѣше, итд.

в) Перфекат се гради на уобичајен начин (тип: *јѣсам лагѡ/лагѡ сам*), и то је, несумњиво, најфреквентније претеритално глаголско вријеме у овоме говору. Честу употребу тзв. крњег перфекта потврђујем са свега неколико од мноштва забиљежених потврда: *биѡ водѣиѣр, биѡ и ошкѣи, биѡ сѣиан, бијѡ члѣн Сѣвеза комунистѣа, биле сѣраѣаче, били клѣѣац и баквица, гѡр жѣвиѡ, дјѣвојка нѡсла кошуљу, доиѡ данас, имѡ вѣрош, имѡ некѣ ишлѣну, јѣдан Рѣѣи ошѣлѣшѡ иѡ звѡно, кѣшѡлкиѣе носле кѣиу, косе биле шѣрке, кѣиѡ он ѡвде, нѣс остѣало дјѣцѣ, нѡсчѣли илѡстиѣе, обувала чѣраѣе и ѡиѣнке иуириѣвѣце, остѣ ми брѣи мѣлѣи, илели гѣжѣву, иризнѣвали кѡ е кѡ, рѣзнѣ гѡре занѣишѣе рѣдиле, с лѣчевма дѡчекали мѣлѣду, срѣскѣ жѣне нѡсиле у ирѣгачи зѣмљу, сѣиѣрѣ бѣѣа бѣла ѡковѣна, шѣкале свѣ*, и д.

С друге стране, плусквамперфекат се ријетко употребљава и, углавном, у оним говорним ситуацијама у којима не може бити адекватно замијењен перфектом⁷⁷. Због чињенице да имперфекат не постоји у систему глаголских облика, гради се редовно помоћу перфекта помоћног глагола *биѣи*: *ја сам бѣла дѡшла, ја сам бѣла ћѣла, онѣ бѣла ириириѣмила, она сѣ бѣла уѡдѣла* и сл.

г) Футур I се у формама престога глаголскога времена јавља како у случајевима типа: *бићу, бићеш, даће, звѣћеш, исѣашће, казаћеш, мѡлићу*, и д., тако и у онима типа: *доћу/доћу, доћѣ/доћѣ, наћу, мѡћеш, ошѣићу, ошѣићеш, ошѣићемо, ошѣићѣ, иѣћу, рѣћеш им* и сл.

Футур II се гради углавном од несвршених глагола и обично употребљава у погодбеним исказима типа: *ако бѣдѣ ишли, ако бѣдѣмо мѡгли, ако бѣдѣше рѣдили, ако бѣдѣ ирѣжили*, и д.

87. Глаголски начини. Облици императива у основи се граде као у књижевном језику: *бјѣжѣ/бјѣжѣи, види, видѣшѣ/виѣше, глѣдај, дај, држѣи/држѣи, иди, идишѣ/иѣше, јѣди, јѣдишѣ/јѣше, кѣиуј, мѡиѣј, иѣцишѣ/иѣцишѣ, ијѣвѣј, иѡжѣури, иуѣј, сјѣдишѣ/сѣдишѣ, чѣвѣј, чѣј* и д. На фонетизме облика императива типа: *оби, ии, са-*

⁷⁵ В. Пецо 1964, 149.

⁷⁶ Исп. Дешић 1976, 264, Петровић 1978, 105, Павлица 1984, 403. и Драгичевић 1986, 162.

⁷⁷ В. о томе Ивић 1980, 93–100.

криј и сл. скренута је пажња у т. 28, а о неким другим биће ријечи приликом говора о облицима појединих глагола и скупина глагола (т. 90. и д.).

У облицима потенцијала I уравни су облици помоћног глагола у свим лицима: *ја би волио, ја би дошо, ја би реко, могао би седохвати, он би до, она би узела, ми би волили, ми би дошли, ми би стигли, ви би могли, оне би причале*, и д. За потенцијал II имам свега двије потврде: *ја би био реко, и: они би били дошли*.

88. Глаголски придјеви. Радни глаголски придјеви се, као и у књижевном језику, граде наставцима: *-о (<-л), -ла, -ло, -ли, -ле и -ла*, а о томе да процеси упрошћавања самогласничких секвенци утичу на њихово чешће јављање у дјелимично измијењеним гласовним ликовима говори, између осталог, и грађа изложена у т. 21. У наведеној тачки поменуто је и то да се према фреквентној инфинитивној постави *сагѣти се*, обично говори: *сагео се*, а овдје додајем и податак да се, уз обичније фонетизме придјева радних глагола III Белићеве врсте типа: *дигно, мѣтино, идгино* и сл. (в. т. 21е), понекад јављају и они типа: *мѣтиншо, идгиншо, скиншо*. За различите прозодијске вриједности радних придјева глагола *браћи* и *звати* исп. грађу презентовану у т. 57.

И глаголски придјеви трпни се граде стандардним наставцима *-н (-ен)* и *-иш*, али је дистрибуција форми с поменутим формантима, као и у главнини других наших говора⁷⁸, нешто другачија него у књижевном језику. И овдје, на примјер, глаголи с инфинитивном осномом на *-а* познају двојаке ликове глаголских придјева трпних: *вјенча̀на/вјенча̀ша, да̀но/да̀шо, дѣза̀н/дѣза̀ш, дрѣса̀на/дрѣса̀ша, за̀коя̀но/за̀коя̀шо, за̀шрѝана/за̀шрѝа̀ша, зѝдано/зѝдано̀шо, изу̀даран/изу̀дараш, ђа̀са̀н/ђа̀са̀ш, ђсно̀ва̀не/ђсно̀ва̀ше, ђшкано̀/ђшкано̀шо, свѣза̀н/свѣза̀ш, ћѣра̀но/ћѣра̀шо, јуда̀на/јуда̀ша, ју̀коя̀н/ју̀коя̀ш*, и д., али стоји и чињеница да се форме с формантом *-н* јављају знатно чешће. Код глагола III врсте, разумљиво је, преовлађују форме трпних придјева на *-иш*: *зурну̀ша, дигну̀ш, иддигну̀шо, скину̀шо, стѣисну̀ш*, и д., али да су и ту могућа колебања говори примјер: *виле су ма̀ло увр̀њене* (=уврнуте). Уз чешће јављање постава типа: *добѣ̀нен, добѣ̀нена, изу̀вен, јроливѣ̀но, сашѝвен, убѝнен* и сл., спорадично се могу срести и оне типа: *јролѝша, сашѝшо*, а уз обичније ликове: *за̀робљени, ја̀вљено, ку̀љена, ку̀љено, најпра̀вљено/најпра̀љено, ђжѐнен, ђста̀вљен, ђсу̀њена, јђста̀вљене, слђм̀љен, слђм̀љено, сѣа̀љено*, и д., и ликови типа: *најпра̀вишо, ђженѣ̀ш, ђста̀виш, слђмѝш, слђмѝшо*. Имам у грађи и потврде за: *довезен и довѣ̀жен, извѣ̀зена и извѣ̀жена*, али само за: *јђмужена, јђмужене, ђшрѣ̀шена, шрѣ̀шена, шрѣ̀шене* и сл.

89. Глаголски прилози. Прилог времена садашњег представља живу категорију, али му честота јављања није нарочита. Обично се остварује у ликовима са формантом *-ћ*: *говорѐћ, жмирѐћ, јду̀ћ, клечѐћ, јишѣ̀ћ, јишѣ̀кајѣ̀ћ, јјевајѣ̀ћ, радѐћ*.

⁷⁸ Исп. нпр. Пецо 1964, 157–158, Николић 1966, 274. и 1968, 422, Николић 1972, 682. и 1991, 485–486, Петровић 1973, 122. и 1978, 107–108, Станић 1974, 255, Дешић 1976, 267–268, Тешић 1977, 228, Симић 1978, 80, Пижурца 1981, 170, Павлица 1984, 404, Реметић 1985, 328–329, Драгичевић 1986, 164–165. и 1997, 198, Ђукановић 1995, 152–153, Ивић 1997, 194. и тамо помињану литературу.

сједѣћи, и д., а посве ријетко у поставама с нередукованим завршним *-и*: *гòворѣћи*, *држѣћи*, *ишѣуцајѣћи*, или, пак, у оним у којима је то и дјелимично редуковано: *играјѣћи*, *идѣћи*, *ишѣјући* .

Прилог прошли, с друге стране, радикално је уклоњен из система глаголских облика. Као и у бројним другим нашим говорима⁷⁹, једини његов траг представља новоимпортована попридјевљена форма *бѣвши*, чнја је фреквенција, иначе, знатна: *бѣвши Југослáвiа*, *бѣвшем ирѣјатишељу*, *бѣвши другови*, *бѣвши мѣнистар*, *моја бѣвши* и сл.

О ијојединим глаголима и групама глагола

90. Облици презента глагола *ићи* (*ић*) редовно гласе: *идѣм*, *идѣш*, *идѣ*, *идѣмо* *идѣше*, *идѣ*. Његове форме императива наведене су у т. 87, а у облицима придјева радних уравнато је: *ишѣ*, *ишла*, *ишло*, *ишли* и сл.

О композитама овога глагола напомињем сљедеће:

а) О напоредој употреби двојакних ликова облика презента глагола *доћи*, *наћи* и *ићи* (типови: *доћѣм/дојидѣм*) било је ријечи у т. 38. Облици презента глагола *ошѣићи* гласе: *одѣм*, *одѣш*, *одѣмо* и др., облици императива: *ошѣиди/ошѣићи* и *ошѣише/ошѣише/ошѣише*, а од облика придјева радних забиљежио сам: *ошѣишѣ*/*ошѣишѣ* и *ошѣишли/ошѣишли*, односно: *ошѣишла/ошѣишла* и *ошѣишле/ошѣишле*.

Потврде за облике футура I в. у т. 86.

б) Изгледа да се чешће употребљавају форме типа: *изаћ*, *изаћѣм*, *изаћѣш*, *изаћѣ*, *изаћи*, *изашѣ*, *изашѣ*, односно: *обаћ*, *обаћѣш*, *обаћѣ*, *обаћѣмо*, *обаћѣш*, *обашиѣ*, *обашѣ* и сл., од оних типа: *изић*, *изићѣ*, *изишла*, и: *обѣћ*, *обѣћѣш*, *обѣћѣ*, *обѣћѣмо*, *обѣћѣш*, *обѣћѣ*, *обѣћѣмо*, *обѣћѣш*, *обѣћѣмо*, *обѣћѣ*, *обѣћѣ*, *обѣћѣмо*, *обѣћѣш*, *обѣћѣ*, *обѣћѣмо*, *обѣћѣш* и д., иако нису посве непознати ни они типа: *сач*, *сачѣм*, *сачѣш*, *сачѣ* и д.

Напоредо са: *ућ/ући/ући*, *ућѣм*, *ућѣш*, *ући*, *ућѣмо*, *ушѣ*, *ушла* и д., говори се и: *унић(и)*, *унићѣм*, *унићѣш*, *унићи*, *унишѣ*, *унишли* и сл.

91. Од облика глагола (-)врћћи забиљежио сам инфинитивне форме: *врѣћи*, *врћи*, *вршии*, *вршии* и *овршии*, облике презента: *вршем*, *врше*, *вршемо* и *вршишѣ*, императива: *врши*, *вршише*, *оврши*, глаголских придјева радних: *врѣ*, *врли*, *оврѣ* и *оврли/оврли*, те глаголских придјева трпних: *вршено* и *овршено*.

Према инфинитивним облицима облицима глагола *дјѣи*/*дјѣи*⁸⁰ иду карактеристичне форме презента: *дјѣѣм*, *дјѣѣш*, *дјѣѣ* — *дјѣѣмо*, *дјѣѣш*, императива: *дјѣѣ*, *дјѣѣше бржѣ*, и глаголских придјева радних: *дјѣо*, *дјѣли*. Од *сáдјѣи(и)*, имам форме аориста: *сáдјѣи* (у новије вријеме и: *сáдјѣи*), *сáдјѣише*, те облике глаг. придјева радног: *сáдјѣо* (напоредо и са хиперкорекцијским ликом: *сáдјѣо*) и придјева трпног: *сáдјѣѣно*.

⁷⁹ Исп. Петровић 1978, 109, Реметић 1985, 332, Драгичевић 1986, 166, Ђукановић 1995, 149. и тама наведену литературу.

⁸⁰ Употребљава се напоредо са глаголом *иáсѣи(и)*.

92. Говори се: *јѣсти, изѣсти, наѣсти, идѣсти*. Облици презента гласе: *јѣдѣм, јѣдѣш...јѣдѣмо, јѣдѣ, наѣдѣм се, наѣдѣ, идѣдѣм, идѣдѣ, идѣдѣше*; аориста: *наѣдо се, идѣде, идѣдошмо*; императива: *јѣди, јѣдише/јѣше, наѣди се, наѣдише се/наѣше се, идѣди/идѣ, идѣдише/идѣше*; глаголских придјева радних: *јѣо, јѣла, најо, идјо, идјела*.

Изгледа да су непознати облици типа: *ије, ијо* и сл., раширени, иначе, у другим сјеверозападним ијекавским говорима⁸¹.

93. Од глагола: *дић(у), лећ(у), йомоћ(у), рећ(у), сресті(у)* и *ушећ(у)* ријетко се јављају форме презента по I врсти: *кад лѣжѣ, лѣжѣмо, йоможѣм, рѣчѣш, рѣчѣмо, срѣшѣм, ушечѣш* и сл. Обичније су оне по III врсти: *дйгнѣм, дйгнѣ — дйгнѣмо, дйгнѣ, лѣгнѣм, лѣгнѣш — лѣгнѣ, йомогнѣм, йомогнѣш — йомогнѣмо, рѣкнѣм, рѣкнѣш — кад рѣкнѣ, срѣшнѣш, срѣшнѣ — срѣшнѣше, ушекнѣм, ушекнѣ — ушекнѣ*. Такође, умјесто *йасіи* обичније је *ујасіи(у)* са облицима презента по III врсти: *ујаднѣм, ујаднѣш, ујаднѣ — ујаднѣ*. Облици аориста и глаголских придјева радних, међутим, од свих наведених глагола обавезни су по I врсти: *дйго, дйжѣ — дйгошмо, дйгоше; лѣжѣ — лѣгоше, йоможѣ — йомогоше/йомогоше, рѣкошмо, рѣкоше, срѣшоше, ујадо, ујаде — ујадошмо, ујадоше; ушече — ушекоше*, односно: *дйгб, дйгла, лѣгб, лѣгла, йомогб, йомогла/йомогла, рѣкб, рѣкла, срѣо/срѣо, срѣла, ујб, ујала, ушекб, ушекла/ушекла*.

На другој страни, опет, изгледа да се од глагола *сјѣсти/сѣсти* чешће употребљавају облици презента типа: *сјѣдѣм/сѣдѣм*, од оних типа: *сјѣднѣм/сѣднѣм*. Облици аориста, дабогме, гласе: *сјѣде/сѣде, сјѣдоше/сѣдоше*, императива: *сјѣди/сѣди, сјѣдише/сѣдише (сјѣше/сѣше)*, а придјева радних: *сйб/сѣб* и *сјѣла/сѣла*.

94. За неке карактеристичне облике глагола *дѣниѣти(у)* и *умриѣти(у)* исп. примјере наведене у т. 11. и т. 14. Презент од *йрѣстйрѣти(у)* гласи: *йрѣстйрѣм, йрѣстйрѣш* и д., а облици глаголских придјева: *йрѣстйрб, йрѣстйрла* и *йрѣстйрша, йрѣстйршо*.

Према *сйсаи* говори се: *сйсб* и *сйснѣ*, а придјеви радни гласе: *сбало* и *идсало*. Од форми глагола *клѣти(у)* имам: *кунѣм иш се, кунѣ се, кунѣмо га*, те: *клѣо, клѣла* и *клѣле*.

95. У т. 44г наведено је више потврда за облике презента с основом на *-је* (тип: *брѣѣ се, грѣѣ*), а у т. 8. неколико инфинитивних форми глагола III Белићеве врсте у ликовима с извршеном промјеном *-ну->-ни-*. У ликовима с извршеном поменутом промјеном јављају се и форме футура I наведених глагола: *крѣнчу/крѣнчу, йѣкиснчу, стѣгнѣ мрѣз* и др., као и њихови облици придјева радних ж. и ср. рода: *зѣвчуло га, канчуло, крѣнчула/крѣнчула, мѣшчула, скйнчула/скйнчула, шайчула* итд.

Основа наведених глагола остаје неизмијењена у облицима презента: *дйгнѣм, дйгнѣш, дйгнѣмо, крѣнѣмо, мѣшнѣм, мѣшнѣш, мѣшнѣмо, рѣмакнѣм, рѣмак-*

⁸¹ Исп. Петровић 1973, 120. и 1978, 110, Дешић 1976, 101, Драгичевић 1986, 169. и Далмација 1997, 128.

нѣш, скѣнѣм, скѣнѣше и д., као и у облицима једине аориста: *крѣну ја, макну, нагну се, рѣзмакнѹ*. Њихове множинске форме аориста, међутим, обично гласе: *дѣгнѣше, крѣнише, мѣтинѣше, скѣнише, сѣгнѣшмо* и сл. О облицима придјева радних м. рода, као и о облицима придјева трпних ових глагола в. у т. 88.

96. Према *клайѣ(и)* и *мљѣѣ(и)* иду стандардни облици презента: *кѡљѣм, кѡљѣш — кѡљѹ* и *мѣљѣм, мѣљѣш — мѣљѣмо*.

Облици презента глагола *жѣѣ(и)* гласе: *жѣњѣм, жѣњѣш, жѣњѣ — жѣњѣмо, жѣњѹ*, облици императива: *жѣњѣ, жѣњѣше*, а придјева радних: *жѣѡ срѣѡм, жѣѡ дѡбро, жѣѡ, жѣѡ* и сл.

97. Облици презента глагола *клѣйаѣ* и *ѡклѣйаѣ* јављају се у ликовима: *клѣйѣм, клѣйѣ, клѣйѣш* и *ѡклѣйѣм, ѡклѣйѣш, ѡклѣйѣш*, а напоредо са презентским формама типа: *кайа, кайајѹ*, говоре се и оне типа: *кайѣ, кайѣш*.

Глаголи (-)зидаѣ, (-)ѡшимаѣ, (-)сийаѣ и (-)узимаѣ обично имају облике презента по VI врсти: *зидѣм, зидѣ, зидѣш, зидѣш; ѡшимаѣм, ѡшимајѹ, засийаѣ, ѡссийаѣ, сийаѣм, сийаѣ, одузимаѣ, узимаѣм, узимаѣ* и д., мада ни мјестимично јављање постава типа: *зидѣ, ѡшимаѣм, сийѣ* и сл. не представља неко изненађење.

Од глагола *ѣкаѣ(и)* имам у материјалу презентске форме: *ѣкам, ѣкаш, ѣка, ѣкајѹ*, облике императива: *ѣкај* и *ѡѣкај ѡѡ*, те ликове глаголских придјева: *ѣкала, ѣкале, ѣкало се*, односно: *свѣ ѡѡ ѣкано, ѣкашо* и *ѡѡ, и: ѡѣкано/ѡѣкашо*.

98. Као и другдје на ијекавском сјеверозападу⁸² облици презента глагола *даѣ(и)*, *знаѣ(и)* и *имаѣ(и)*, осим у ликовима: *даѣм, даѣш, даѣ, нѣ даѣ, даѣмо/даѣмо, знаѣм, знаѣш, знаѣмо/знаѣмо, знаѣш*, и: *имаѣм, имаѣш, имаѣ, имаѣмо, имајѹ*, јављају се и у поставама: *даѣдем, даѣдеш, даѣдѹ (даѣднѣ, даѣднѹ)*, *знаѣдем, знаѣдеш, знаѣде* и *имаѣде, имаѣдѹ*. У овим другим, утисак је, осјетно рјеђе.

Облици презента глагола *сийаѣ(и)* редовно гласе: *сийаѣм, сийаѣш, сийаѣмо* и д., а глагола *засийаѣ(и)*: *засийѣм, засийѣш, засийѣмо* и сл.

Глагол *јаѣшиѣ(и)* има облике по VII врсти: *јаѣшѣм, јаѣшѣ, кад ѹјаѣшѣш, ѹјаѣшѣш, јаѣше кѡне*, придјев ради: *јаѣшѣѡ, ѹјаѣшѣѡ, ѹјаѣшила*.

99. Од облика глагола *зрѣѣ* забиљежио сам презентске форме: *зрѣлѣ шѣнца, зрѣлѣ шљѣве*, као и оне типа: *зрѣѣ, зрѣјѹ*, те облике радних придјева: *зрѣѡ, зрѣла, зрѣле*. Од глагола *врѣѣ* имам форму: *врѣјѣ*, као и облике: *ѡврѣрѣла, ѡврѣрѣла* и *ѡзаврѣрѣла*.

Облици итератива на -аѣѣ и -ѡѣѣ, изгледа, обичнији су по IV врсти: *даѣѣм, даѣѣш, даѣѣмо, издаѣѣм/издаѣѣ, ѡбеѣѣѣ, ѡродаѣѣм, ѡродаѣѣ, ѡдаѣѣм/ѡдаѣѣ; дарѣѣм, доказѣѣм, дочѣкѣѣм, дочѣкѣѣм/дочѣкѣѣ, изѡѡрѣѣм/изѡѡрѣѣ, казѣѣм, казѣѣш, казѣѣмо, нарѣѣѣм, нарѣѣѣш*, иако нису посве непознати ни они по VI глаголској врсти: *даѣѣ свѣѡком, ѡродаѣѣ плаѣц, ѡдаѣѣ ѣѣр, дочѣкѣѣ гѡсте, изѡѡрѣѣѡ* још ѹвјѣк и сл.

Формант -аѣ- слушао сам и у облицима: *биѡаѣѣш, биѡѣѡ* у Шѣру.

За форме помоћних глагола могло би се рећи да их карактерише оно што би се могло назвати херцеговачко-крајишким стандардом. Ликови неких од карак-

⁸² Исп. нпр. Дешић 1976, 261, Петровић 1978, 118–119. и Драгичевић 1986, 174.

теристичнијих облика ових глагола видљиви су из примјера наведених у т. 6, 10, 23, 25а, 44в, 86в, 86г и 87.

ПРИЛОЗИ

100. С обзиром на то да је главнина прилошких форми, оних чији се фонетски ликови разликују од стандардних облика, већ поменута у појединим одјелцима Фонетике, овдје излагање о овој категорији ријечи сводим на упућивање на неке интересантније случајеве.

а) *Прилози за мјесто.* Форме оваквих прилога у којима се огледају рефлекси старог вокала јат (ѣ) видљиве су из потврда изложених у т. 15. и 17г, а на различите фонетизме прилога *шӯ* (*шӯде, шӯди, шӯј, шӯне*) упућено је, између осталог, и у т. 33б.

Фреквентне облике *вāмо* и *шāмо* слушао сам и у поставама: да дође *вāм-дōл*, дођи *вāм*, дн̄и се *шāм* спрēmē, па се нōси *шāм-вāм*, а често се употребљава и прилошка форма: *о̀номо*. Напоредо са *о̀даклē* говори се и: *о̀клē*, а, исто тако, уз: *о̀дозгō, о̀доздō*, обични су и ликови: *о̀згō/о̀згōр* и *о̀здō*.

Уз стандардно: *на̀йоље, на̀йољу*, што може бити и новији импорт из књижевног језика, говори се и: изађи *вāн*, однеси *вāн/вāни*, чēкāм *вāни*, а у истом значењу понекад се може срести и форма: *на̀двōр*⁸³. Заједно са уобичајеним: *близу/близо, далеко* и *дāљē* (нē мере *дāљē*), обично је и јављање прилошких постава *изну̀штра* и *уну̀штра*: да се изглад̄и *изну̀штра*, за *изну̀штра* имā пōсебнā ч̄истилца, уред̄и *изну̀штра*, ће су се мēћале тē āлине *уну̀штра* и сл.

б) *Прилози за вријеме.* На то да се неки од ових прилога, баш као и у књижевном језику, остварују у ликовима с покретним вокалом и без тога вокала (тип: *сāд/сāда*) упућено је у т. 6. Поставе оних временских прилога у којима се јављају супституенти јата (ѣ) презентоване су у т. 12. и 14, а о различитим фонетизмима у којима се појављује прилог *ју̀шрос* било је ријечи у т. 10. За гласовне ликове неких других прилога за вријеме исп. одговарајуће примјере изложене у т. 32б и 40. Разумије се, у широкој су употреби и стандардне поставе прилога типа: *вечерас, дāвно/дāвно, дāнас, з̄ими, з̄имус, јесенас, јучē, лāни, љēши, љēшōс, нōћас, с̄инōћ, с̄уштра* (напоредо са: *с̄уштра*, в. т. 38), *ўвечē* итд.

Прилог *скоро* се, такође, употребљава у оба своја временска значења⁸⁴: *тō е скōро* (=недавно) *б̄ило*, и: *скōро* (=ускоро) *ће дн̄*. Обични су и примјери типа: *брзо-ш ш̄и* (=ускоро ћеш ти), *брзо-ш ч̄уши* (=ускоро ћеш чути), а нису ријетки ни они у којима се јављају прилошке форме *једноч* и *ономад*: *једнōч ја д̄ишишō гд̄ре, једнōч се шāкō с̄ас̄шали, оном̄ад нас уш̄ушишō* и сл. Уз устаљено: *ѝрēклāни, ѝрēксинōћ*, готово подједнако често јављају се ликови *ѝрēксуштра* и *ѝрēксуштра*, али, изгледа, фреквенција фонетизма *ѝрēкучē* увелико надмашује фреквенцију гласовног лика *ѝрēкјучē*.

в) *Прилози за начин и количину.* Прилози за начин и количину бројни су овдје као и у другим нашим говорима, али се најчешће јављају у стандардним облицима. Отуда су и у овом говору обичне у употреби прилошке форме типа: *вōз̄и брзо, уч̄и дōбро, нōси се л̄ишею, рад̄и мāло, имā мнōго, пōнишō се р̄у̀жно, изглед̄а*

сӣгурно, *од̄у фино* и сл. Дејства вокалских редукција, о којима је било ријечи приликом говора о појединим самогласницима (т. 6–10), узрокују јављања постава типа: *ва̄кō*, *на̄кō* и *во̄лкō*, *й̄д̄л̄кō*, а дисимилациони разлози јављање фонетизма *мл̄до*. Напомињем да облици компаратива прилога *лӣјејо* обично гласе *љ̄вшӣ* или *љ̄шв̄е* (в. т. 40), а прилога *радо*: *рад̄ш̄е* и *ра̄ш̄е*.

Напоредо са *й̄ј̄ешӣц̄е* и *й̄ј̄ешк̄е* употребљава се и форма *й̄ј̄ев̄е* (в. т. 15), а говор зна и за прилог *ба̄шка* (<тур. *baška* = посебно): *ба̄шка е гр̄еб̄ен*, *ба̄шк̄а й̄д̄ӣтка а ба̄шк̄а основа*. Бројним формама прилога за количину: *д̄б̄ста* (рјеђе: *д̄б̄сти*), *ма̄ло*, *мл̄до/мн̄до*, *й̄р̄евӣш̄е*, *й̄уно*, *сӣла* и сл., прикључиле су се и поставе форме: *зе̄ра* (<тур. *zette* = мало).

Б. КОМЕНТАР И ЗАВРШНА НАПОМЕНА

101. Ни иоле пажљивија анализа напријед изложених података о важнијим морфолошким особинама говора вруничких Срба не може заобићи ноторну истину која указује на то да се, укупно узевши, њихов херцеговачко-крајишки (источнохерцеговачки) карактер не смије доводити у питање. У изложеној грађи готово да и нема морфолошке појединости за коју се не би могла наћи потврда и у неком од бројних других говора овог нашег, територијално гледано, најраспрострањенијег дијалекта. Ова општа констатација, међутим, не значи и то да у развоју појединих морфолошких особина говора вруничких Срба не постоје и неке посебности које га чине донекле аутохтоним међу другим херцеговачко-крајишким говорима. Те посебности постоје и оне се углавном испољавају на дистрибуционом плану у виду нешто другачије расподјеле оних морфолошких црта које се узимају као дискриминанте по којима се говори херцеговачко-крајишког дијалекта дијеле на двије велике скупине говора — ону југоисточну, и ону сјеверозападну. С једне стране, на примјер, јасно је да обавезна деклинација двосложних мушких имена и хипокористика типа: *Б̄о̄ж̄о*, *Ј̄о̄во* и сл. по обрасцима промјене именица на *-а* (т. 69), затим редовно грађење присвојних придјева од наведених имена суфиксом *-й̄н* (т. 82), као и радикално уклањање имперфекта из система глаголских облика (т. 86), чврсто повезују овај говор са говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, али исто тако, с друге стране, стоји и чињеница да је и уравније главнине множинских деклинационих форми, са потпуним одсуством неких архаичнијих облика широко распрострањених у ијекавским говорима западније од Врбаса⁸⁵, извршено у њему на начин који је ближи стању какво налазимо у говорима ијекавског југоистока. Аутохтон карактер овоме говору, у односу на друге херцеговачко-крајишке говоре, даје донекле и чињеница да се у њему данас јавља маригиналан број оних деклинационих фор-

⁸³ Забиљежио ју је и Петровић у говору Змијања (в. Петровић 1973, 126), Далмација у говорима Поткозарја (в. Далмација 1997, 138), Дешић и у другим говорима западнобосанских Срба (Дешић 1976, 273), а обична је и у говору личких Срба (исп. Драгичевић 1986, 176).

⁸⁴ В. *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. V, Нови Сад, 1973, 813.

⁸⁵ Нпр. форми на *-ами* (тип: *ж̄енами*, *о̄вцами*, *в̄ами* и сл.). Исп. Петровић 1973, 102–103. и 1978, 94, Дешић 1976, 232–234, Павлица 1984, 391–392. и Драгичевић 1986, 143–144.

ми у којима се чувају наставци старих тврдих основа (в. т. 78. и 81), пошто је познато да се поменути наставци у говорима ијекавског југоистока релативно добро чувају у облицима придјевско-замјеничке промјене⁸⁶, те да су у оним говорима сјеверозападне скупине који су смјештени западније од Врбаса, осим у поменим формама, широко распрострањени и у неким падежним облицима именица⁸⁷. Све у свему, дакле, ако би се узеле у обзир само маркантније морфолошке особине овога говора, онда би било основа да се он распореди међу говоре херцеговачко-крајишког типа оне „прелазне зоне“ у којој, по проф. П. Ивићу, долази до таквих укрштања изоглоса наше ијекавштине која понекад доприносе томе „да нпр. севернији делови југоисточне области иду заједно са северозападном или да се источнији крајеви северозападне области слажу са југоисточном“⁸⁸. И сам географски смјештај Бање Врућице говори у прилог оваквог општег одређења мјеста говора њених мјештана међу другим ијекавским говорима, али је неспорна чињеница и то да су, ако се узме у обзир укупност презентованих особина које га карактеришу, његове споне са говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта далеко чвршће и изразитије.

102. О неким паралелама на морфолошком плану између овдашњег говора и источnobосанских ијекавшћакавских говора фактички и нема шта да се каже. Сам Брозовић наглашава да „ijekavskošćakavski dijalekt (...) nema u deklinaciji većih osobitosti u odnosu na standardnu ijekavštinu“⁸⁹, а међу конјугационим особинама које наводи главнину чине оне „što su značajne i za cio niz bosanskih i eventualno kojih drugih zapadnih govora izvan iješćđdijalekta“⁹⁰. Неколико напавирчених „bitnih značajki iješć. dijalekta“ какве, на примјер, представљају „nastavak -im u instr. i deklinacije“ (ibid., 158), затим чињеница да „posesivni pridjevi i pridjevske zamjenice na -ov/-ev i -in (...) ne poznaju pridjevske deklinacije“ (ibid., 159), као и „osobit složeni oblik za habitual, sastavljen (...) za sva lica sing. i pl. od uopćenog *bi* + 2. lice sing. imperativa“ типа: *jā bi pèци* (ibid., 159), данас је непознато говору врућичких Срба (исп. грађу изложу у т. 75, 80. и 85), а нема трагова ни у њиховим сјећањима да се тако некад говорило. На то да чињеница што се у овдашњем говору нешто фреквентније јављају ликови замјеничких форми ген. и ак. мн. типа: *њѝѝ* (т. 76), као и форме демонстративних замјеница типа: *òвѝ/òвѝ, òнѝ/òнѝ* и сл. (в. т. 79), не мора представљати неки поуздан доказ о чвршћим везама овога говора са говорима ијекавскошћакавским дијалекта упућују не само поменути Брозовићева тврдња о раширености наведених облика у многим босанским говорима (ibid., 158), већ и податак да је њихово присуство, посебно наведених форми демонстративних замјеница, засвједочено и у неким ијекавским говорима размје-

⁸⁶ В. нпр. Пецо 1964, 140–141. и 145, Ђуровић 1980, 284–285, Пижурца 1981, 146. и Николић 1991, 390–396.

⁸⁷ Исп. Петровић 1973, 100–101, 107–108. и 1978, 89, 100, Дешић 1976, 219–222, 225–226, 246. и 250, Павлица 1984, 388, 390, 396. и 399, те Драгичевић 1986, 134, 140, 150–151. и 154–155.

⁸⁸ Исп. Ивић 1998, 119.

⁸⁹ Брозовић 1966, 157.

⁹⁰ Ibid., 158.

штеним западније од Врбаса⁹¹. Из свега, дакле, произилази да се на основу важнијих морфолошких особина говора Срба Бање Врућице мало тога може спознати о контактима које су они неминовно морали имати у прошлости са становништвом ијекавскошћакавске говорне провинијенције.

103. Завршну општу оцјену укупне природе говора врућичких Срба започињем констатацијом да, бар кад је у питању говор стариначког српског становништва Бање Врућице који је једини и био предмет мојих истраживања, давно изречена процјена проф. М. С. Филиповића по којој „pravoslavni Srbi u Usori govore štokavski i ijekavski, ali sa primesama šćakavštine“⁹², звучи и данас сасвим прихватљиво. Прецизнија дијалектолошка одређења, дабогме, разврстала би га међу говорима сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта на начин како сам то учинио у т. 101. овога рада. То што општу процјену проф. Филиповића и данас оцјењујем прихватљивом произилази из чињенице што је из свега изложеног недвојбено јасно да шћакавски супституенти старих сугласничких група **śi* (**sk*) представљају и сада једини видљив траг утицаја ијекавскошћакавских говора на говор овдашњих Срба. Њиховом дужем очувању у говору најстаријих представника стариначког дијела врућичке популације, између осталог, допринијели су, изгледа, и неки разлози из арсенала оних чинилаца које је, данас већ далеке, 1925. године поменуо угледни дански лингвиста Ото Јесперсен у својој чувеној синтези *Mankind, Nation and Individual*, а која се на нашем језичком подручју, у преводу др Зденка Лешића и под насловом *Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta*, појавила тек 1970. године. Ради се просто о томе да је интензиван развој помињаног (т. 2) истоименог здравствено-туристичког комплекса у Бањи Врућици током друге половине XX вијека привукао у ово мјесто и бројне досељенике из ближе и даље околине. Па иако се претежно радило о досељеницима исте конфесионалне, националне, а, у основи, и дијалекатске припадности, чији се говор од говора старинаца углавном разликовао по штакавским замјенама старих сугласничких група **śi* (**sk*), рурално васпитано стариначко становништво Врућице, са својом укоријењеном психолошком везаношћу за најужи завичај, земљу коју посједује и материњи говор, осјетило се угрожено, па је свеколико неповјерење према дошљацима исказало, између осталог, и преко досљеднијег конзервусања у своме говору оне језичке посебности по којој се њихов говор најизразитије и разликовао од говора придошћих „Врoвāца“. Аналогно томе, ни у радикалном напуштању шћакавских супституената старих сугласничких група **śi* (**sk*) од стране њихових млађих потомака, на што је скренута пажња у т. 35, не тереба гледати само трагове утицаја бројних посредника који шире норму књижевног језика, већ и њих знатним дијелом треба доводити у везу са оним свеукупним промјенама у свијести и поимањима животних вредноста млађих нараштаја које су изазвала њихова одрастања и формирања у знатно измијењеним и укупно другачијим друштвеним околностима.

⁹¹ В. нпр. Дешић 1976, 247, Драгичевић 1986, 153. и Далмација 1997, 117–118.

⁹² Филиповић 1969, 43.

Трећи дио

ТЕКСТОВИ

1.

Како су прòсили? Лако! Оде фино домаћину и понесе ракију први пута. Он-да пита оне маладице: „Је ли ви оште се узети?“ Ја! И они рекли да оће. И онда, ако е — свадба буде. Фино оду, сарађивају — договарају се ка-ће доћи по цуру и све. Ови донесу крме, а они се там спреме... И туј се пије... Није прије се ни узимò тај мираз^с. Р^нјетко. Него кад изводе младу, шале буде. Изведу дијете, па онда мало већу... Дјеве мора нешто платит, ал то ситно било. Ујутру ајде... Ал није ко сада — кола. Ако е велка свадба, онда су коњи. На коњма! На коње нареда се — ко партизани. Ако се договорē, иду у цркву. Ако се не договорē — кући...

То кад је прòшња и правā свадба. А кад се краде — у мрак микне и оде... Ја саом се удала у рату. Био рат и ја саом се украде од оваца. Овце затворла и ошла са пè-шес људи. Ништа није било. Још ме ћела браћа убит. Браћа се љутла и долетли за мном...

Анђа Петровић, рођ. 1922. године

2.

Ја сам дваес осмò гòдишће. Имам четри рзреда основне школе — тада није више ни било. Стално сам туде живио. У војсци сам био у Скопљу — два гòдне служио педесетē. Нисам радио нигди... Имò сам земље, тако да сам остò на земљи, пољопривреди. Ја и жена смо родили десетеро дјецē. Седмеро одранио — сви су се и оженили, и удали. Имò сам пет ћерки, баш скоро су биле. Сви смо били на окупу. Унучади имам седамнестеро, а праунучади трòе...

Оженио сам се млад четрдесет и петē у новембру. Мòро сам због^к тога што су четрдесет и треће у мене и отац, и матера умрли о-тифуса. Нас остало дјецē — остò ми брат млађи и три сестре...

У моје врјеме претезно се све цуре краде. Ја сом био сиромак. Од Вајића се оженио — они богати били. Није знао нико нег Ђорђо Њилов, цура и нас пар. Не

знају укућани, отац не зна — једино ма̀тера знала. Ма̀тера е знала. Ја знам да е ма̀тера знала. Ма̀тера е њу наговарала да идѣ мени...

Након три вечери идѣ одабра̀ни људи, фамѣлија, на мировну. Носи се ракија и овако неки ма̀њи по̀клон. Овако, како п ти реко, као пешкир, гура̀бија, па лијеп сирац сѹви... Дабоме, ако е ја́ча фамѣлија, они то рашире. Ако е ужа́ фамѣлија, они то са̀ми скуче. Није то било ко сада. Са̀т се надмеће ко ће боље, ко ће љепше, ко ће — не знам ни ја сам. А прије било уско. Било уско, ал је било грѹмко, слатко и весело.

...

Старосједибци у До̀њанма су Мишићи и Ри́стићи најста̀ри. По̀сле, ова̀ј, Видовћи и Ва̀јићи су дошли. Видовћи дошли из Блатнице, колко ја знам, а Ва̀јићи су дошли са Кра̀гића брда... Највише по̀којни Милан прѣнио̀ нама, вако, нашѣ историје. От прије дви стотине го̀дина, вако, ми се зове́мо Ри́стићи, зва̀ни Јокићи. Сва наша околна сѣла нас зову́ Јокићи, ил Јокићи... Мој дјед Ђура̀ђ, он се у књигама зове́ Ђура̀ђ Ри́стић, зва̀ни Јокић. Ако су дошли, дошли су као Јокићи. Јер ми смо и Ма̀рковћи били оба̀двоји Јокићи. Оида су Ма̀рковћи отишли у Ма̀рковиће, Ма̀рко, а Ри́сто е наш сигурно пришо́ вам же наша ста̀ра кућа. Наши су Ри́стићи били увјек ве́лки ра̀дници и то е, сигурно, од бегѹва́ купљено... Ми смо Ри́стићи близу. Њи́ја била три бра̀та. Симо е родио Ђу̀ђине, моје, Тома е родио Јовичне, а Ла̀зо родио Ри́стичне. То су три бра̀та — њи́ја тро̀јица су били дјеца од оца. Тако нам је зе́мља отишла на три стране.

...

Ја нисам о̀рб с плу̀гом којѣ се носѣ... Ја и по̀којни отац имали смо дрвени плу̀г, ал смо бра̀ли по равни. А рецмо, горе у брду били су прѣметачи — гвѹздени плу̀г да се мо̀ре прѣмеѣат. Били дѣсни и лијевѣ, па се носѣ там-вам.

Дрвени плу̀г* је имо рѹчице, пла̀з — по̀стоље до̀ле на чему сједи́ пла̀з — и да̀ску да одби́ја бра̀зду. Имо е и цимѣрушу што држи́ лѣмеш, а цр̀тало е било загла̀вљено са оним ка̀јлама. На грѐдељ се насло̀њала коли́ца — једно ве́ће и једно ма̀ње — а от коли́ца с ишле крпѣљуше. Крпѣљуше с држа́ле крчало да не опла̀за, а от крпѣљуша́ ишло е међу во̀лове оје, а међу ко̀ње с ишли ва̀гири: ва̀гир ве́лки и два́ ма̀ла ва̀гира...

У моје врѣ́ме није ла̀нца било — била́ гѹжва. Плѣли гѹжву и та се гѹжва прико̀но́и скида́ и ме́ће се у воду. Ујутру, о̀пѣ, она е фришка. На грѐдељу е био дрвени за̀ворањ. Неки су и овде зва̀ли ѣ ку̀рељ, ал ми смо за̀ворањ зва̀ли...

...

Косило се ко̀сом и прѣтежно се ко̀сило са до̀ста коса̀ца. Га̀здинства су била ве́лка. Рецимо, Јовни су имали по два̀стѣро ѣ петѣро чеља̀ди, Ва̀јићи с имали до тридѣстѣро, Видовћи с имали два̀стѣро, ма̀ли Видовћи с имали два̀стѣро-триѣ-

стеро, и тако... Послије је онџо, кад је рат већ дошџо четрдесџет и првџе, диџоба нанишла. Онџа се изџјелџло — сваџи брџат посебно...

Ми смо велики љуџки карактер имали ка-се коџи. Признавали коџе ко, ко е старџи — воџило се рачуна. Знаш како е туџе џдраз биџо културџе?! Ја знам, реџмо, Милош Виџовић — он је биџо свима коџибаша. Ал да би он изишџо пред Неџдиљка Ваџића, да б он приџа њга — Боже саџуваџ! Јер Неџдиљко е биџо, џваџ, већџа плџета, џоџк биџо теџмељан, старџи биџо, и тако. Ја сам доџносиџо воџу и то сам доџбро уџпантиџо.

На коџи има коџиште, кваџак прџви и заџњи и гриџвину што дрџи коџу. Ништа више. Биџо воџиџер и у њем воџа, балџгиџе и маџзалца за кваџшење. Маџзалца е биџа дрџвена и у њџој крџпа увучџена и воџа, јер белџгиџа бољџе приџања и бољџе, џваџ, навлаџи жиџу. А белџгиџе с биџле — џбично коџци то знаџу — маџло меџша и маџло љуџћа. Ако сџ саџ скџро поџклепџо, идџеш маџло меџшџом белџгиџом да саџуваџ џштрањ. Ако п ти џџма поџџо љуџтом брџљџом, онџа си џџбрџо бџстан. Биџли, даљџе, клеџпац и баџквица. Ја сам у своџе врџјеме биџо, моџго би се похваџлит, најџбољи маџстор за поџлепат коџу... Клеџпат коџу је велики маџсторлук. Доџбро, љуџди су коџсили маџло и снаџџом, ал ко уџмиџе поџлепат коџу — то џ јест коџац.

Коџсе биџле шеџрке — биџле доџбре. Јџсу биџле и ваџрџарке, ал су биџле неџкаџо алватне и голџме. Ми нисмо приџе џџели коџсит бес шеџрке. Ја сом ишџо прџевџе у Шеџр — таџмо између Маџглаја и Жеџпча — наруџиват коџсу. Биџјавџо у Шеџру и чеџкам док се скуџе коџа и нап्राџви, па је нџсџим куџћи. Ту су биџли маџстори џуџвени и биџле џуџвенџе коџсе и срџпови. Виџдиџо сам, џваџ, кадџ калџе. Имаџу саџвјено коџрто и пуџно коџрто лоџа. Таџмо има по пет-шеџс коџса приџремљени и њиџа трџџца, по четџворџа да калџе... И меџтно е таџмо двџ врџе уџгља, јер он у тоџ јџдној ваџтри праџви пет-шеџс коџса. Не мере он каџлит сваџи даџн. Он каџли у петнеџс даџна и у мјесеџц.

...

Сиџјала се шеџнца, куџрузи, зџбџл, лаџн и коџнопља. Лаџна смо ми сиџјали мноџго. Није биџло џџеђе неџо од вуџне и лаџна. Биџџо стаџн, неџко зџвџе и наџтра, па жеџне ткаџле. Није жеџне биџло да није знаџла све раџдити. Моџја жеџна знаџла све: и суџкно, и прџегаче, и ткаџнце. Доџлазле жеџне које нису знаџле моџџој Мари: Маџро, како идџе џво, како онџо, како тоџрбе џне шаџренџе...

Дрџјало се стоџке: џвџце, коџзе, гоџведа, коџњи... Наџше поџдруџје мноџго дрџјало стоџке. Маџло е љуџди џвџде биџло да није имало тоџра, коџза, џваџца... Коџлко е куџћа биџло, тоџлко е биџло јаџрџова. Сваџко имџо. А мноџго е куџћа биџло па да е имала и по двџџе воџлове, и по двџџе коџње. Саџд ни јаџрма, ни коџла, ни воџлова...

...

Заџдруге џсновџне, а биџо и џткуп. И наџс је гоџнло у заџдругу, ал ми нисмо џџели. Имали смо лџјџе коџмплексе зеџмље. Онда треџбало да идџемо под неџкакџим прџитџском. Што гоџт се моџгло — даџ за џткуп. Имали смо веџлџки теџрџор, ал јџџџе нисмо... Заџпџели смо ми ко џвџца у клаџџнџу.

Маџрко, њиџов брџат најстарџи, он је биџо прџеџједџник мјџесџнога гоџри џџџбора. Биџџо члаџн Саџвеза коџмуниџта и он је наџс наџводно уџбеђиво да идџемо у заџдругу. Док

њѝјов о̀тац, бѝјо̀ бо̀гат — ѝмѝо̀ њѝја̀ шѝст синѝва̀ — он̀ нѝје да̀. Мѝ смо, што он̀ рѝ-
чѝ, мѝ смо њѝга̀ слу̀шали. И Ма̀рку јѝдноста̀вно рѝко̀: „Нѐ да̀м!“ А што о̀тац рѝкнѐ
— то̀ е ко̀ а̀мин.

...

Ба̀ња̀ била ѝ прѝје. Ја̀ ка-сам̀ у̀ шко̀лу ишѝо̀, о̀вдѐ бѝјо̀ Сѝмо Кр̀стић. Ћмѝо̀
о̀тѐл, ауто̀бус и сво̀ја лу̀ксузна̀ ко̀ла. Оба̀два̀ е во̀зиѝо̀ Нѐдо Нѐдић. Ја̀ па̀нтѝм њѝја̀
— па̀нтѝм Нѐдића̀ по̀којно̀г* и ауто̀бус. И па̀нтѝм ко̀ла — била̀ цр̀на.

Ја̀ сам се ку̀по̀ у ста̀рој Сѝмѝ Кр̀стића̀ ба̀њи, у ба̀зѝну. Ста̀ра̀ ба̀ња била̀ о̀кована̀
на са да̀скама и било̀ јѝдно два̀десѝт прѝсвла̀чилѝа. Зна̀чи, мо̀гло е два̀десѝт, два̀цѝт ѝ
пѝт љнѝћ у она̀ј ба̀зѝн. А билѝ су и ба̀зѝни он̀и што су кѐрамикѝм о̀бложени. Ту̀ е
у̀воѝена вода. А онѝо̀ ље сам се ја̀ ку̀по̀ — онѝо̀ е з да̀скама... Ту̀д је врѐло ко у кот̀лу.

Сѝмо Кр̀стић је бѝјо̀ из Беѝо̀града. Он̀ ти је бѝјо̀, о̀вај, мѝнистар шѝма̀ и рѝда̀.
Бѝјо̀ вѐлка гу̀та — бо̀гата̀ш. Ку̀пиѝо̀ он̀ о̀вде, мо̀жда — ма̀ нѝје мо̀жда него̀ сѝгурно̀
— преко̀ ѝљаду̀ и двѐ ѝљадѐ ду̀лѝма̀ зе́мље. Бо̀гат бѝјо̀.

...

То̀ е Чу̀брѝн га̀ј. Бѝјо̀ до̀ктор Чу̀бро, Бра̀нко Чу̀брило̀вић, ја̀ мѝслим да стѐ
Вѝ чу̀ли за Бра̀нка. Бѝјо̀ до̀бар до̀ктор — лѝѝчиѝо̀ о̀чи. Го̀ре су по̀стављенѐ сто̀лице,
по̀стављено̀ свѐ, да гѝсти до̀лазѐ на одма̀рање. А во̀диле се и лѝѝпе жѐне... По̀-
слѐ смо мѝ, по до̀ктору Чу̀бри, на̀зва̀ли Чу̀брѝн га̀ј.

Сѝмо Рѝстић, ро̀ђ. 1928. године

3.

Е, то̀ су дру̀кчиѝ били, мла̀дѝ да̀ни били. У мо̀ја до̀ба дру̀кчиѝ се ѝшло на̀
прѐло. Ја̀ сам зна̀о јер мѝ смо жѝвли у за̀једници, за̀једница били. Ка̀жем: Ја̀ о̀ћу на̀
прѐло! Мо̀ја ма̀јка ка̀же: Лѐти, ура̀ди нѐшто, па онда̀ на прѐло. Ја̀ сам мо̀ро — онѝ
били тр̀кѝе гра̀... Ка̀же: Обѝ она̀ј гра̀ на гу̀мну, ону̀ тр̀кљу гра̀ о̀би и онда̀ на прѐло.
А ја̀ по̀жури, о̀биѝо̀, п-онда̀ на прѐло, п-оидѝа̀ а̀јде цу̀ри. А прѐла била̀... Ве́чѐрас
ко̀д мене, су̀тра ко̀д ово̀га дру̀гога, па кад је перу̀шање, чѐшљање вѝне ил прѐдња.
Ту̀ј се са̀стајали... Ка-се то̀ ма̀ло за̀вршѝ, ако се прѐло ил се чѐшља̀ла вѝна — онда̀
вѐћ про̀јде и но̀ћи до̀ста — та̀д^г се устанѝ и а̀јде у ко̀ло. Ша̀ргѝа свѝра, ко̀ло — ѝгра̀
се, пѝва̀ се... Мо̀гла се и та̀да цу̀ра прѝтит ку̀ћи, ал се то̀ крѝло јер су ро̀тељи бра̀-
нили. Ја̀ сам зна̀о и за̀спати у ку̀ћи, зна̀ш, док ѝзѝђѝ. Нѐ дајѝ ро̀дитељи, нѝје то̀ ко̀
да̀нас. Јер ро̀дитељ бра̀ни: Фѐ си? Ка̀ко си? Ку̀-ћеш? А ја̀ чѐкам на ва̀ни да цу̀ра
ѝзѝјдѐ.

Са̀во Рѝстић, ро̀ђ. 1928. године

4.

У̀ на̀с, на прѝмер, дру̀кчиѝ љу̀ди та̀мо го̀ворѝ из ду̀бокѝ планѝна, дру̀кчиѝ,
о̀пет, о̀ви о̀вда̀, а дру̀кчиѝ и му̀слема̀ни го̀ворѝ...

Били с у нас о̀ни пѡдвори за нѡсит сїјено. Тѡ су о̀ни кома̀ди што се сїјено нѡсї. Јѣлови мѡрају бїт да с лакшї — јѣдно два-три мѣтера дугачки... Забијеш та два пѡдвора и нѡсїш сїјено. Нѡсїли пласте. Пластови се звали. Навиљак је о̀нѡ кад узмеш са̀мо воликѡ сїјена са вилама, а пласт је већї — јѣдно, мѡре бїт, педесет-шесет кїла у њему...

Виле су ма̀ло уврњене да се мѡре згѡднијѣ сїјено узѣт. Највише с прављене од лѣсковнѣ, мѡре се и од јасена — мѡгло се, исто, и од грабића, од грабовнѣ. Ал већ растовна и ова̀ тежа дрвѣћа слабије су ишла. На вилама е ручка, нѐко рѣкнѣ и виљшїше — о̀нѡ за што се држї. Тѡ се расцїјѣпї, а у средини бїѡ јѣдан што се звѡ пачворак. Оде у о̀ној средини — он је држѡ да се о̀нѡ не би са̀ставло...

Рѡгуље су о̀нѡ кад пѡчнѣш дјѣти. Са̀мо дваје ва̀кѡ рашље — исто дрвенѣ...

Грабље су имале јѣдно дрво што се провртї, па се овда̀ као о̀ни клини помѣћу. Тѡ се правло о-дрвета — зупци се чешиће звали. Грабљїше се зѡвѣ о̀нѡ ђе бѡдѡ клини, а о̀нѡ се штиљїше зѡвѣ што бѡдѡ грабље на њима.

...

Ва̀кѡ је бїѡ обичај: На прїмер, притпѡстаља̀м, ѡће Лазѡ жѣнит сїна. И о̀ун ђе са̀д јѣдан дан да ѡде да зѡвнѣ кѡ ђе бїт кѡм њѣговѡм сїну. О̀тиће с крметом кѡму и зѡвнїт кѡма да дѡјде у свѡдбу. Зѡво се и старї свѡт, а и старїѡм се свѡту нѡсило. Старї свѡт мѡре бїт свѡко, нѐ мѡра бїт фамїлїја. Ал, ѣто, ѡпѣ се глѣдало да бѡде нѐко ко ти је дѡбар као прїјатељ, ја̀ран и такѡ. Онда̀ кѡм, ка-дѡлази, дѡноси — и кѡм и старї свѡт — ѡба нѡсѣ пѡгаче. Та̀кї обичај бїѡ.

Бїѡ и дјевѣр, највише бѡдѡ браћа, ал мѡре бїт и нѐко другї. Нѐ мѡра бїт бра̀т. Бїла и дјевѣруша — јѣнга се зѡвѣ... Пѡ цуру се ишло с коњима, а нѐкад ишло и на̀кѡ. Идѡ младїћї, мѡмци и тї лѡди кої су зрѣлї. Ако дѡђе до тѡчѣ, да се мѡре бра̀нит. Ја̀ зна̀м ка-се жѣниѡ тѡј амица Ђѡрђѡ, Радѡјку кад је дѡвео. Он је дѡвео из ѡвѣ Гѡмјеницѣ, а о̀ни су, ј... га — штоно ка̀їѣ — ко лѡди та̀мо гѡдни. Дѡшло е до тѡчѣ, тешко се тѡ извѡкло. Тѡ се дѡбро сјѣћа̀м. Ка-су дѡшли ва̀мо — није бїло свјѣтла — онда̀ су свї прїд онѡ ва̀шу старѡ кѡћу, о̀нѣ жѣне, лѡчеве изнѣле. С лѡчевма дѡчекали младѡ. Ту̀де пјѣсма бїла, весѣље и такѡ. Радѡјку дѡвео, ка̀жѣ: Боже му срећѣ!

Сѡдба е тѡ кад младѡ водѣ — код испраћаја. А пїѣр се зѡвѣ ка-се ва̀мо дѡјде, ка-се доведѣ младѡ. Ка̀жѣ: Идѣмо, притпѡставља̀м, код Лазѣ на пѡјѣр — жѣнї се... Прїје се нѡсило, та̀кї обичај бїѡ. Треба̀ дѡнїјѣт ко̀кѡш, ил ва̀кѡ нѐшто за јѣст, пїт... Колачи се кѡвали ѡде од о̀ног* шѣничнѡга брашна. Нѐкад се кѡвале, као за тѡ свѡдбу, и тѣ от пѣкмеза — гурабије се звѡле. Тѡ с бїли слѡткї колачи.

Били с и колачићї уштипци. Убїјѣ се ја̀ја, па се тѡ звѡла као прѣврата. И тѡ се, тї колачићї, ѡбавезно нѡсли ка-се пѡроди жѣна, као и кома̀д шпѣка. Нѐко рѣкнѣ шпѣк, а нѐко слѡнна — ѡбоѣ се гѡворї...

ѣто, та̀кї су тѡ обичајї бїли. Бїла е сирѡтиња, јер се није та̀кѡ мѡгло... Ва̀кѡ у јѣсѣн бїѡ е обичај да се за̀коље нѐка бра̀вча̀д: теле или ѡвца, ил штѡ ја̀ зна̀м. Ал за̀висло е од мѡгућности. Нѐђе рѣкнѡ и крмцима бра̀вча̀д, ал мї нѐ. Мї рѣкнѣмо крмци и — гѡтово. Оде су крмци дрѡѡ.

...

Она зна, а и ја знам кад је она цура била. Тòлкò е било тада слабо цура да она, кад је се ћела да удае, она е имала сигурно десет момака. Мòгла се удат ће замислила. Ёво, нек рекнè.

Жèли с òни шенцу гòре, а ја бйò доли, знаш, ће Грабовач. Два мòмка дòшла — накò крупни, с òним гвожђеним шћаповма — и мèни велè: Ај, мали, бй л òтишò гòре да рекнèш нòј да дòђе вам-дòл, да јој сàмо нèшто рекнèмо. Није она знала да с òни дòшли, ал она пòшла на воду, пòшла порад водè туде. Òни дадоше мèни по èдну бомбòну и нййà двојица ш нòм. А она дòјде, насу водè, нè рече ш нйма ни двйе, утече и оде. И кажè: Мй жèњèмо шенцу — нèмàм кàт с вама причат... А òни мòмци, штоно кàјè чòек, ко дриèнови. Другò е било тò, знаш, за тè цуре... Ал она е била из богатè фамйлиè... Тй Јòкићи бйли богати тада: имали краве, имали волове — зàтò им се свйдла. А она сирòтиња — ну нйј нйко нй зà што пйтò.

Па ја ка-сам се, бòже опрòсти, ћèо, пòчò ја на Бањи рàдит — сирòтиња сам бйò, нисам имò скором нйшта у кући — ће гòт цуру коју наћем, пйтà она мèне: Шта имàш кòт кућè? Имàш краву? Имàш ли волове? Кажèm ја: Нèмàм!

Јèднòч ја òтишò гòре у Гòрњу Врућицу, вàкò прèло било, па мòмци пйèвају. Кажè: Жèниће се бараба и лóла, койй нèмà ни кравè ни вола. Кући дòшò, велйм старòме: Старй, узимàј како знаш! И ствàрно, ће гòт сам ја дòшò, цура те пйтà...

Била недилà, лиèпа цура била, гòр на Бањи рàдила и она — ћела се удат зà мене и свè... И ка-сам ја нèколко ш нòм причò, пйтала мàтèр чйй сам и кò сам. Кажè: Фин је, дòбар је нèму и òтац и òни су о-дòбрè фамèлиè... Ка-другй пута била: Е, кàјè, јеси тй дòбар и фин, ал мй смо чўли да ви имàте жита сàмо до Бòжи-ћа... Тò се глèдало. А ја, ј... га, тàк и јèст. Нèмàмо мй — èдно три врèће! Тàд је тò бйò òбичàј: глèдаш кошоавè, кòлкò имà у кошу жита, шенце и тàкò...

...

Кру се зòвè свè от куруза, а òвò зòвèмо лèбп — òвй што се купујè. От шèничнòг* што се кувало, звàло се пòгача. Није се, бòгами, пййе јèло òвàј лèбп и òвò... Сàмо се јèла куруза, ал ни она се није јèла нйкàко врућа... А знаш зàшто? Пòедè се млòго, а вàкò кад је ладна, мàњè се пòедè. Није се имало — пàтило се!

Èднè гòднè уочи Ускрса, било субатòм, па нèмàмо штà јèсти. Нèмà крува. Сàмо она кòка кат којà снèсè, мй чўемо да кàкоћè, па потèци... Јàје òнò убиèш, тò пòједèш и кòприве куваш... Кад Милош, свèкар твòј, зòвну старòга: Ајде, рòђо, вàмо, дè сина пошàљи да т даднèм! А ја, òндà, нàјвèћй чàнак јèдан и гòре òтомè Мйлошу. Òн мèни нàтрпà, насу... Òнè мйèшнè биле о-тèлета, знаш, па се тò упртй на раме. Није било цака, òтè мйèшнè биле. А ја, чйм је унò насò — ко глàдан — òдмà сам јèдну шàку òногà брашна курузнòг* у уста стрпò. И док сам дòшò близу кућè, а ја ну и другу шàку да пòјем òногà брашна, да не òпазй старй. Кад òн òпазй, кàјè: Ј... ти свèца, нèнèмо сàда, ёво мрàк вèћ се пòчò смркàвати. Сà-нèмо, кажè, спàват. А òн мòгò бйт да нè јèдè. Пйшйò вàкò кй вй, па је мòгò дўжè бйт да нè јèдè...

...

Прије су те куће све дрвенѣ већинѣм биле. Тѣ наше, притпѣсталам, српскѣ и муслѣманскѣ. Ако дођѣш чѣеку муслѣману прит кућу, биле с њѣ, знаш, гѣре стрѣве вѣлѣкѣ о-даскѣ, и шиљак је бѣо гѣре. Ако е српскѣ кућа, мѣреш ѡдмѣ видит — ѡна има са двѣ стране ѡнѣ бателака гѣре на врѣ. А биле су и баце које су се ѡтворале ка-се вѣтра лѣжла дѣле. Дѣле бѣло ѡгњѣшѣ. Тѣ е бѣо као прѣви знак. И ѣе гѣд дођѣш кући, тѣ с мѣгѣ ѡдмѣ знаѣ чѣја е кућа... А прѣвеле се већинѣм о-даскѣ и бр-вѣна...

Кућа е имала само тѣ кућињу и као тѣ спѣвању сѣбу. У кућињи је бѣло ѡгњѣшѣ. Кѣвало се на ѡгњѣшѣ. Вѣриге су биле и на вѣригама вѣсио ѡнѣ котѣ да се кѣва рѣчак. А другѣ су бѣли лѣнци зѣмљани који су за вѣтру ѡдмѣ мѣћани. Биле с и ѡнѣ тѣнцере ѣсто. Тѣ су биле за мѣиѣко и ѡна што се ѡзгѣр покѣпала тѣнцера, прѣкѣлука се звѣла...

Пѣслѣ се, ѡнда, прѣвле фѣруне од зѣмљѣ. Тѣ е бѣло као најнѣвиѣ. Тѣмо направѣ, а вѣмо ѡстави, па се лѣжѣ ѡдовдѣ... Лѣжло се ѡдовдѣ ис кѣхињѣ, а тѣмо е бѣла фѣруна — ѣ собама. Тѣмо грѣје! Кѣсниѣ су пѣчѣле излазит ѣ тим фѣрунама као рѣрне... ѡнѣ се направѣ, па се маѣло мѣгло као направит јѣдиу ѡнѣ рѣрнициу...

ѡнда се пѣчѣле мѣћат зѣданѣ пѣћи. Пѣчѣле се прѣвти о-циглѣ. Мѣни је старѣи тѣвој направѣ јѣдну тѣ о-циглѣ. ѡзгѣ се мѣтле ѡнѣ плѣте на ѣи. Ё, тѣ су биле већ ма-ло — личиле на нѣшто.

Шпѣрети су пѣслѣ дошли, а већинѣм ѣ Цѣгани прѣвли. Фијѣкери се звѣли... ѡни нѣсу мѣгли — гѣдѣну ѣ пѣ, двѣ увр главѣ. Није мѣгло дѣљѣ бит. Риѣткѣ ко јѣзимѣ ѡвѣ пѣћи, вѣкѣ ко сада. Њѣси имѣ за шта.

Ал знаш штѣ е?! Добри су бѣли фијѣкери. Ал, брѣте, ѡнѣ док су бѣла ѡгњѣшѣ — тѣ е пѣрушло шѣме. Дѣпло се вѣшѣ трѣшило дрѣва него сада. Само тѣвѣрма нѣсѣло и накѣ воликѣ комаде лѣжи... А нѣкат се није припрѣмало, вѣкѣ ко садѣ, да имѣш за чѣтавѣ зѣму. Јѣ сам знаѣ, снѣгѣ до пѣса, а ѣдѣм ѡде у дрѣва. ѡдѣш, уснѣчеш трѣ нарѣмка кѣјујѣ ѡном сѣкирѣм. Није бѣло мѣтѣркѣ. Пѣ-нда, накѣ, ѡнѣ нѣси, сѣши... Донѣсѣш трѣ нарѣмка и тѣ ти је за чѣтав дѣн. Па јѣпѣ другѣ дѣн! Јѣ, Бѣже, ка-се смѣслим кѣко е дѣнас жѣвот! Дѣна-се лѣди асијѣју, а јѣпѣ кѣкајѣ...

И да т не забѣравѣм рѣћи — није бѣло шѣбѣцѣ. Није се мѣгло није купит вѣкѣ да тѣ наложѣш вѣтру, него донѣсѣш ѣ-шумѣ бѣкову кладѣрну јѣдну вѣлкѣ и ѡна се приложѣ. Чѣтавѣ нѣћ тѣне као вѣтра тѣ гѣри да ѣутру мѣреш подлѣжит. Није се имало! Кѣлка пѣта кѣжу: Ајде тражи вѣтру у сѣлу да мѣремо да наложѣмо вѣтру! Чѣек ти маѣло дѣднѣ на ѡномѣ ѡжегу, а ѡжег је бѣо ѡнај што се грѣбла ѡна као жѣра. Биле су и машѣ, вѣкѣ, као ѣдна штѣпѣлка... Вѣтра се и запрѣтала. Загрнѣ се ѡним лѣгом врѣћим да сѣчѣвѣ се тѣ вѣтра...

Бѣла и вѣлкѣ бѣрба кад ѡћеш стѣћи на пѣсѣ. Није бѣло сѣта, глѣдало се кад ѡрѣз заплѣвѣ. Ў мене аѣица, на примѣр, није смѣѣ ноћѣват тѣмо у ѡнѣј сѣби, већ се ѡн сѣрѣма тѣде ус кладѣрну и грѣѣб, и спѣвѣ. Па ѣ ја знам ка-сам пѣчѣо рѣдит: ѣстанѣм у нѣћи ѣ трѣ сѣта. Ёто, ка-сам пѣчѣо рѣдит, нај у мѣјѣј кући, нај бѣла е

врѣднѣјѣ ствѣр што сам јѣ кѹпио онѣј сѣт вѣкер. Свѣ дѣлазлѣ и глѣдали. Тѣ е бѣло ко кад би сѣдѣт кѹпио мерцѣдеса.

Нѣко Тѣмић, рођ. 1932. године

5.

Ис кѣноплѣ трѣба сјѣме ѣтрѣст, пѣ-ндѣ ѣдиѣјѣт ѹ воду да се пѣкиселѣ. Онѣѣ извѣдит, осѹшит, па на стѹпу пребѣјѣт. Стѹпајѹсе ка-се извѣдѣ из водѣ. Кажѣ: Идѣмо набѣјѣт кѣноплѣ, набѣјѣт лѣн... Онѣ имѣ трлѣца, па истарѣш је, и грѣбѣн, па грѣбѣнѣш. Имѣ и грѣбѣн, и грѣбѣча. Грѣбѣча е грѹба, волкѣ, и тѹди имѣјѹ зѹбовѣ ко и у грѣбѣна. Онѣѣ, јѣдна сјѣдѣ тѣмо, јѣдна вѣмо и грѣбѣнајѹ. Извлѣчѣ се пѣздер и влѣс ѣстае сѣмѣје. Ёто! Кѹдиљу нѣправѣш грѣбѣнѣма, па прѣде се. Сјѣдѣ и прѣдѹ прѣље, тѣ се звѣло сѣјѣло. Мѣтѣ се у кѣнчѣло, па се ѣпарѣ, излѹпѣ се и ѹбѣјѣлѣ. Тѣѣ је прѣђѣ прѣвѣ. Имѣш тѣ ѣтогѣ — кѣмара!

...

Бѣшкѣ пѣтка, а бѣшкѣ ѣснова. Имѣ и јѣдно, и дрѹгѣ. Влѣс је бѣјѣ ѣснова, а пѣтка е бѣла дрѹкѣиѣ. Прѣвѣла се ѣсто ѣд ѣтогѣ ка-се грѣбѣнѣ. Влѣс слѹжѣ за ѣснову, а ѣнѣ што ѣстанѣ на грѣбѣнѣма — ѣнѣ е пѣткивѣ.

Бѣјѣ стѣн. Бѣлѣ стрѣнѣче са стрѣнѣ, па вратѣло, брдѣла и брѣдилице што дрѣжѣ брдѣ. У брдѣла идѹ брдѣ. Брѣдила се нѣтакнѹ на вѹчѣла, па се тѣ рѣзѣмакнѣ — па се стѣвѣ брдѣ. Више ѣјѣ имѣјѹ нѣтѣ. Бѣлѣ дѣле пѣложнѣци да се ѣтворѣ зѣвѣ ку-се прѣвлѣчѣ чѹнак...

Прѣво се мѣрѣ снѣват, п-ѣндѣ идѣ навѣјѣѣње на вратѣло. Идѣ се с ѣнѣм мѣсѹровѣма. Кѣлкѣ тѣ мѣсѹрѣвѣ мѣтнѣ, ѣд ѣтогѣ зѣвѣсѣ у кѣлкѣ ѣе нѣтѣ наснѣват. У чѣтрѣ нѣта, ил ѹ двѣ — ил ѹ десѣт, ил ѹ девет пѣсѣмѣ. Пѣсам се звѣло. Тѹ е бѣло процѣдѹрѣ...

А штѣ сѣ ткѣло? Ткѣло сѣ што се стѣгло: пѣнѣве за стѣрѣње, слѣмарѣце, сѹкно, бѣз кѣо мѣло фѣнѣиѣ плѣтно... Штѣ нѣје?

...

Дјѣвѣјкѣ нѣсла кѣшуљу и ткѣнѣцу, а нѣје нѣслѣ прѣгѣчу. Нѣје до-гѣт се не ѹдѣ. Ткѣнѣце се ткѣле ѣд бѣјѣ — у шарѣнло ѣбѣјѣш ѣд свѣкакѣ кѣнѣѣѣ. Кѣтолѣкињѣ нѣсле кѣпу, а ѣвѣ нѣше нѣкадѣт нѣсу нѣшта нѣсле. Нѣше цѹре нѣсу нѣсилѣ мѣраму. йдѣтѣ е мѣрѣла, и прѣгѣчу мѣрѣла ѣдмѣ ѣд сѹкнѣ. Обѹвѣла чѣрапѣ и ѣпѣнке пѹтрѣвѣце. ѣгѹлѣш кѣжу ѣд кѣнѣ ил ѣд вѣла, па нѣправѣш. Штѣ-ш дрѹгѣ? Ујѣ кѣлко сам ѣ пѣдерѣла — не знѣ ни врѣгѣ.

А мушкѣрѣци — и ѣни су тѣ нѣслѣ. Нѣсли чѣрапѣ, чѣкѣшире и гѣре лѣѣтак. Бѣјѣ ѣд сѹкнѣ и крѣтак, а жѣне су нѣсле дѹжѣ. Кѣпѣ су нѣсилѣ рѣзнѣ. Шѣшѣре прѣѣтежно, а дѣста и јѣ нѣсло шѣјѣкачу. Рѣјѣтко кѣ шѹбару. Нѣје тѣ знѣо свѣко нѣправѣт.

Пѣтра Бѣрић (дјѣв. Пѣповић), рођ. 1934. године

6.

Пантѣм ја, а и тѣ мѡжда — тѡ није старѡ. Тешањ је бѣо срѣз мѡм ѡцу и мѡјѡ мајци... Православци су прво држали Тешањ. У Тешњу су трговци главни били Теслићани. Имали су највѣћѣ продавнице. Турскā војска, кад наишла, православце туде — ка-су наишли — они су тѡ свѣ побили, погђавили, потушили... Између Добоја и Тешња, тѣ е побивѣно православѡца, јѡј, не зна се колкѡ...

Врућица се спомињѣ прије Теслића. Дѡбила е назив Врућица по врућѡј води, а Бошко тврди да е Теслић пѡстѡ по едном чѡеку који се звѡ Станоје, а прези-вѡ Теслић. Живѣо у Горњѣм Теслићу. Горњи Теслић је старији од овог Теслића. Тај Станоје гѡр живѣо, имѡ варош, разне гѡре занатлије радиле — имѡ некѣ пила-ну. И Јѡн бѣѡ — политикѡм се бавѣѡ — и кад је чѣо да ће дѡћ Турци и да ће ѡд њѣга тѡ ѡтѣти и преузѣти, ѡн је побегѡ у Рѡцкѣ. Купѣо ѡгромно имање тамо, а јѣдан њѣгов син дѡспѣѡ у аустроугарскѣ војску (официр бѣѡ) и пѡстѡ генѣрал... Е садт, кад дѡшла Аустроугарскā, направла се фабрика и, како се фабрика формирала, ѡвāј дѡле дѡбија назив Теслић по ѡвомѣ Теслићу. Теслић се садт појавѣо, а није га прије ни бѣло... Није бѣло мѡста уопште у Теслићу до Аустроугарскѣ. Јѣдна бака што живѣла тѣ, баба-Ивкѣ мајка, ѡнā причала да е вѡзла јапију (ми садт кажемѡ грађу) за мѡст. Ма Теслић је старѡ око стѡ гѡђинā.

...

Ѳнѡ звѡно у Кѡмушини гѡре, тѡ е српскѡ, православнѡ. Тудѣ бѣла српскā некā црква, бѣлā у јѣднѡј дѡлини. Црква е затрпана свā. Српскѣ жѣне носиле у прѣгачи зѣмљу и затрпале цркву у ѡнѡј дѡлини. Звѡно е јѣдан муслиман ѡставиѡ ко-себе. Јѣдан Рѡат отплатѣо тѡ звѡно — даѡ не знам колкѡ волѡвā и масла за ѡнѡ звѡно — и тѡ е звѡно ѡдниѡ тај чѡек гѡр у Кѡмушину... Кажѣ да ѡ томѣ имају књи-ге тамо у Рѡцкѡј.

Марко Видовић, рођ. 1934. године

7.

Кадт спомѣнуште шпѣк, да убацим и ѡвѡ. Радиѡ у мене шѣра у шуми на сјѣ-чи дрѡвā, па да сāмо кажѣм какѡ прѡшѡ. Скѣвѡ у ѡномѣ зѣмљанѡм лѡнцу сѣби гра и ставѣо унутра сланнѣ. И сад ѡн, пошто се журиѡ да јѣдѣ на брзину, ставѣи у пѡток да му се ѡладѣ... Дигнѣ ѡнāј лѡнац зѣмљани да ѡвāмо јѣдѣ, кад ѡно свѣ ѡде унутра. Прѡмјѣна температурѣ, па ѡнѡ ѡтпало днѡ. Сāмо сланна пливā по врху. А ѡн држи ѡнѡ мāло сланнѣ. Кажѣ: Да не бѣ ѡнѡ мāло сланнѣ, ја ѡстаѡ без рѣчка.

Стѡјко Пѡповић, рођ. 1934. године

8.

А дѡбро, тѡ е знаш, радло се тѡ, није бѣло ни давнѡ — тѡ шездѣсетѣ бѣло. Ка-сам дѡшѡ из војскѣ, ја нѣсам мѡгѡ, да т право кажѣм, ѡвде пѡсѡ добити у „Бѡр-

ју“. Нèкѝ бѝло директор, кàжè: Мòрāш мјèсèц дāнā ићи гòре у шуму. А у шуми се просјèцò пѹт рѹчно. Нѝје бѝло бāгера, знāш, него крāмпом и лòпатòм просјèца-ли. И сādт, нāс имā десетина — рāди. Јā сам упò тѹ, а Бòжо ми, òвāј, Бāић бѝло пò-словођа. Пòсловођа прòјдè òнò јèднòм, знāш òнò, и нèга нèмā вишè. И имā òдрè-ђенā пāуза — бѝла исто ко и сādт. И свāко сèби пòнесè, сā-тѝ сèби пòнесèш, òвāј, за сèдам дāнā — гòре ћеш бѝти — нèмā ићи. Имā барāка гòре ће се спāвā. И сā-тѝ гòре сèби гòтовѝш што с пòнјò. Штò згòтовѝш — тò-ш јèст. Нārèдāмо мѝ, нāложѝш вā-тру, тѹдā се прòсèцā — нārèдāш тѝ лòнāцā кòлкò нāс имā, око пè-шèс... Нèко крòмпѝр, нèко грā, нèко нѝш. Имā у рāнцу, мòжда, слāннè, нāпиè се ил вèћ нè-што... Сād и јā сèби мèтнò грā... Пòнјò сèби слāнинè, òсјèкò слāнну и мèтнò у тāj лòнāц. А тѝ су лòнци бѝли зèмљанѝ... Тò се сѹвало и сād јè пāуза. Òнѝ сјèдајѹ, свāк свòј узò òнѝ лòнāц, свòе мјèшā, сѝпā тāмо... Јèдèш из лòнца — нèмāш шèрпè, ни тањѝра. А јā не мòгу трпѝт — врѹћò знāш... Ўндā, да с òнò излāдѝ, мèтнèм јā òнò у пòток. Кад јā поглèди дòле — грā лèтѝ нис пòток. О ј... тѝ свòју мātèр! Вѝ-дѝм јā и слāнна йдè! Згрāбѝм слāнну у òвѹ рѹку, пòглèдā јā — òвѝ се смѝјѹ. Òвѝ лѹди мāло стārѝ — смѝјѹ се. Кāжè: Штò си мèтнò? Па ј... га, òклè сам јā знā да ће тò òтпасти! Òнò, вāљда, врѹћò бѝло, вòда лāдна и одвòјило се...

...

Прије, кат прāње вèша бѝло — нѝје бѝло детерцèнātā, нòрмāлно, и сапѹна, него би се стāвило у, као за бадань, òнѹ од бѹквè пāрјеницу. Тò се слòжи и òдозгò се прèспè вòдòм врѹћòм са пèпелом. Лѹкшија е òнò што се прèлиè, бѝлā ко детерцèит, а òнā од лѹга. Сāмо се лѹг* просѝјāvò... Звāла се тā пāрјеница ће су се мèћале тè āљине унутра. У пāрјеницу слāжèш, а тò клāда. Сāмо, тò нѝје мòгло свāкво дрво... Мòрā се нāћ шѹпљò дрво, клāда, па òсјећи на мèтер — зāвисѝ кòјѹ висѝну òћеш... Онда тѹ, за изнутра, имā пòсèбнā чѝстилца, да се углāдѝ изнутра и òчѝстѝ се...

Стòјко Бòрић, рођ. 1937. године

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1972** — Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I Фонетика (универзитетска предавања), Београд, 1972.
- Бјелановић 1978** — Živko Bjelanović, *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Split, 1978.
- Бјелановић 1988** — Živko Bjelanović, *Antroponimija Bukovice*, Split, 1988.
- Брабец 1959** — Ivan Brabec, *Istraživanje govora stanovništva na lijevoj obali Bosne*, Ljetopis JAZU 63, Zagreb, 1959, 421–422.
- Брозовић 1960** — Dalibor Brozović, *O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1960, књ. III, 68–88.
- Брозовић 1966** — Dalibor Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb, 1966, knj. 2, 119–208.

- Вујичић 1985** — Група аутора, *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне*, Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, Сарајево, 1985, књ. V, 7–379; Драгомир Вујичић, *Фонетске особине*, 13–170.
- Вуковић 1940** — Јован Вуковић, *Акцентни говори Пиве и Дробњака*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књ. X, 187–417.
- Гњато — Маријанац 1996** — Рајко Гњато–Здравко Маријанац, *Бања Врућица (географско-балнеолошко-џуристичка монографија)*, Бања Лука, 1996.
- Далмација 1997** — Стево Далмација, *Ијекавски говори Пошкозарја*, Бањалука, 1997.
- Далмација 2004** — Стево Далмација, *Рјечник говора Пошкозарја*, Бања Лука, 2004.
- Даничић 1925** — Ђуро Даничић, *Српски акценџи*. — Посебна издања Српске краљевске академије, Београд-Земун, 1925.
- Дешић 1976** — Милорад Дешић, *Зайаднобосански ијекавски говори*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1976, књ. XXI, 1–316 + карте.
- Драгичевић 1980** — Милан Драгичевић, *Рефлекси јаџа у данашњим личким говорима*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1980, књ. XXVI, 147–233.
- Драгичевић 1986** — Милан Драгичевић, *Говор личких јекаваца*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1986, књ. XXXII, 7–238 + карте.
- Драгичевић 1996** — Милан Драгичевић, *О вокализму говора Бараћа у околини Мркоњић-Града*, Зборник МС за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1996, књ. XXXIX/1, 183–190.
- Драгичевић 1997** — Милан Драгичевић, *Ардалићева дијалекатска грађа у свейлу новијих испраживања говора Буковице*, О српским народним говорима. Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996. Дани српског духовног преображења, IV, Деспотовац (Народна библиотека „Ресавска школа“), 1997, 191–199.
- Драгичевић 2000** — Милан Драгичевић, *О џрозодијским односима у џроклизи у говору Срба Лайачког џоља*, Јужнословенски филолог, Београд, 2000, књ. LVI/1–2, 399–406.
- Драгичевић 2001^а** — Милан Драгичевић, *Најзайаднији српски говори данас*, Зборник за српски језик, књижевност и умјетности, Бања Лука, 2001, књ. I, 79–89.
- Драгичевић 2001^б** — Милан Драгичевић, *Биљешке о неакцентшованим дужинама у говору Срба Лайачког џоља*, Српски језик, Београд, 2001, књ. VI/1–2, 177–183.
- Драгичевић 2002** — Милан Драгичевић, *Судбина самогласничких секвенци у данашњем говору џребавских Срба*, Српски језик, Београд, 2002, књ. VII/1–2, 205–211.
- Драгичевић 2003** — Милан Драгичевић, *О говору села Бранешци у околини Челинца*, Српски језик, Београд, 2003, књ. VIII/1–2, 303–314.
- Драгичевић 2004** — Милан Драгичевић, *О неким фонетским особинама данашњег говора џребавских Срба*, Зборник радова са трећег међународног научног скупа *Живот и дело академика Павла Ивића*, Суботица-Нови Сад-Београд, 2004, 451–459.
- Ђукановић 1995** — Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1995, књ. XLI, 1–240.
- Ђуровић 1980** — Радосав Ђуровић, *Рефлекси јаџа у околини Прибоја*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1980, књ. XXVI, 235–317+2 карте.
- Ђуровић 1992** — Радосав Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговина*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1992, књ. XXXVIII, 1–378.
- Ивић 1923** — Алекса Ивић, *Миграције Срба у Хрватску током 16, 17. и 18. стјолећа*, Српски етнографски зборник, Суботица, 1923, књ. XXVIII, Насеља и порекло становништва, књ. 16, 1–158.

- Ивић 1926** — Алекса Ивић, *Миграције Срба у Славонију током 16, 17. и 18. столећа*, Српски етнографски зборник, Суботица, 1926, књ. XXXVI, Насеља и порекло становништва, књ. 21, 1228.
- Ивић 1980** — Милка Ивић, *О значењу српскохрватског глусквामीерфекта*, Зборник МС за филологију и лингвистику, књ. XXIII/1, Нови Сад, 1980, 93–100.
- Ивић 1988** — Dalibor Brozović–Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski /hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski* [Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije], Zagreb, 1988; P. Ivić, *Istorija jezika*, 5–54. и *Narečja*, 54–80.
- Ивић 1996** — Група аутора, *Рејублика Српска Крајина*, Книн-Београд, 1996; П. Ивић, *О језику*, 143–158.
- Ивић 1997** — Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта* (Друга књига: *Морфологија, Синтакса, Закључци, Текстови*), Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1997, књ. XLIII, 1–585.
- Ивић 1998** — Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, Зборник МС за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1998, књ. XLI/2, 113–132.
- Јахић 2002** — Dževad Jahić, *Ijekavskoštakavski govori istočne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo, 2002, knj. VIII, 7–235+karta.
- Кашић 1972** — Јован Кашић, *Говор Срба у Хрватској и његов однос према књижевном језику*, Нови летопис СКПД „Просвјета“, Загреб, 1972, бр. 7–20.
- Козомара 2003** — Драгомир Козомара, *Крајак преглед консонантског система говора села Штанари код Добоја*, Српски језик, Београд, 2003, књ. VIII/1–2, 637–643.
- Козомара 2005** — Драгомир Козомара, *Говор Чечаве (села у сјевероисточном дијелу оштинне Теслић)*, магистарски рад у рукопису, Бања Лука, 2005, стр. 141.
- Лисац 2003** — Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija I [Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i govori torlačkog narječja]*, Zagreb, 2003.
- Маретић 1963** — Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*³, Zagreb, 1963.
- Маројевић 1996** — Радмило Маројевић, *Мркаљ, Вук и Његош — три шемеља српског књижевног језика*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 1996, књ. 25/2, 133–144.
- Милетић 1940** — Бранко Милетић, *Црмнички говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1940, књ. IX, 209–663 + карта.
- Николић 1966** — Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1966, књ. XVI, 179–313 + карта.
- Николић 1968** — Берислав М. Николић, *Тришћки говор*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1968, књ. XVII, 367–473.
- Николић 1970** — Берислав М. Николић, *Основи млађе новотишковацке акценџуације*, Београд, 1970.
- Николић 1972** — Мирослав Б. Николић — *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1972, књ. XIX, 619–746.
- Николић 1991** — Мирослав Николић, *Говори србијанског Полиња*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1991, књ. XXXVII, 1–548.
- Окука 1973³** — Miloš Okuka, *Neke osobenosti vokalizma današnjeg govora donjeg toka Usore*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 1972–73, knj. VII, 83–100.
- Окука 1973⁶** — Miloš Okuka, *Dijalektološki tekstovi iz donjeg toka Usore*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, књ. XVI/2, 207–213.

- Павичић 1962** — Stjepan Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. 41, Zagreb, 1962, 1–333.
- Павлица 1984** — Драган Павлица, *О говору околине Удбине*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1984, књ. XXX, 357–424.
- Петровић 1973** — Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*, Нови Сад, 1973.
- Петровић 1978** — Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад — Загреб, 1978.
- Пецо 1962** — Асим Пецо, *Мјесто централнохерцеговачког говора међу осталим говори-ма данашње Херцеговине*, Јужнословенски филолог, Београд, 1961–1962, књ. XXV, 295–328.
- Пецо 1964** — Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1964, књ. XIV, 1–200 + карта.
- Пецо 1971** — Asim Peco, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd, 1971.
- Пецо 1979** — Група аутора, *Govori sjeverozapadne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo, 1979, knj. II, 7–157; Asim Peco, *Morfološke osobine*, 119–157.
- Пецо 2001** — Асим Пецо, *Консонантизам босанскохерцеговачких говора*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 2001, књ. XLVIII, 607–696.
- Пижурица 1981** — Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград, 1981.
- Поповић 1938** — Milko Popović, *Žumberački dijalekt*, Zagreb, 1938.
- Реметић 1985** — Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1985, књ. XXXI, XIX+555.
- Реметић 2000** — Слободан Реметић, *О иђакавизму зеничких и какањских Срба*, Јужнословенски филолог, Београд, 2000, књ. LVI/3–4, 931–949.
- Решетар 1907** — Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Schriften der Balkankommission Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Linguistische Abteilung VIII, Wien, 1907.
- Ружичић 1927** — Гојко Ружичић, *Акцентнајски систем љеваљског говора*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1927, књ. III, 113–176.
- Ружичић 1936** — Гојко Ружичић, *Један незапажен босански говор*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1936, књ. XVI/1, 230–255.
- Симић 1978** — Милорад Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1978, књ. XXIV, 1–124.
- Станић 1974** — Милија Станић, *Ускочки говор I*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1974, књ. XX, 1–259.
- Станић 1982** — Милија Станић, *Ускочки акценат*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1982, књ. XXVIII, 63–191.
- Стевановић 1964** — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* (Грама-тички системи и књижевнојезичка норма), I дио: Увод, Фонетика, Морфологија, Београд, 1964.
- Тешић 1977** — Милосав Тешић, *Говор Љешћанског*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1977, књ. XXII, 159–238 (с картом).
- Филиповић 1928** — Миленко С. Филиповић, *Височка нахија*, Српски етнографски зборник, Београд, 1928, књ. XLIII, Насеља и порекло становништва, књ. 25, 191–649.
- Филиповић 1969** — Milenko S. Filipović, *Prilozi etnolozkom poznavanju severoistočne Bosne*, Građa ANUBiH, Sarajevo, 1969, knj. XVI, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 12, 1–169.
- Халиловић 2002** — Senahid Halilović, *Fonetske osobine govora Hercegovine i jugoistočne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo, 2002, knj. VIII, 239–242.

Милан Драгичевич

О ГОВОРЕ СЕРБОВ БАНИ ВРУЧИЦЫ ОКОЛО ТЕСЛИЧА (ФОНЕТИЧЕСКИЕ И МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ)

Резюме

Именем Баня Вручица (этнонимы: *Вру̀ича̀н* и *Вру̀ича̀нка*, деонимический адъектив: *вру̀ичкѝ*) называется сегодня полуурбанизованное население находящееся под склонах горы Борья в котловине реки Усоры, три километра юго-восточно от Теслича, городка в Республике Сербской и Боснии и Герцеговины. Место известно по одноимённому здравоохранительно-туристическом комплексе и в нём сегодня живёт около 3.000 жителей, главным образом сербской национальности. Говор сербов Бани Вручицы автор исследовал многократно в период с 2004 по 2007 год. В настоящей работе он излагает самые важные фонетические и морфологические особенности говоров более пожилых представителей той части жителей Вручицы которые считаются коренными. Изложенный материал дает возможность прийти к следующему заключению:

1. Вокальная система приведенного говора содержит пять основных гласных (*a, e, u, o, y*) и вокальное *r*. Основные гласные обладают совершенно свободной дистрибуцией, а из-за частых явлений утрачивания согласного *x* немного более свободную дистрибуцию, по отношению к обстоятельствам которые владеют в сербском литературном языке, имеет и вокальное *r*: *вр, вра, врови* и под. В говоре встречаются вокальные супституции типа: *a > o* (*ја̀ром, ливо̀да, ђсом*), *a > e* (*ѝвѐда, мѐйтер*), *e > a* (*чѝгара, фрѝа̀ль*), *e > u* (*два̀дицѐш, трѝдицѐш*), *o > a* (*ѝра̀цѐйи, а̀нда̀*), *o > e* (*за̀ шѐбо̀м, ѝрѐ-сѐбо̀м*), а как и в других более западных сербских говорах, в нём часто являются редукции неударяемых гласных, особенно неударяемого гласного *и*: *ва̀роѝща, вѐлки, вјѐверца, го̀вори, дјѐдовну, глѐдаш, рѐш* и под.

Если группы гласных под ударением, то они обычно сохраняются: *а̀ушо, ба̀ук, два̀ес, да̀о, за̀о, ѝрѐорњ, чу̀о* и под., более редко стягиваются (*До̀ви, сна̀, чѝ*) или разбиваются вторичными сонантами (*а̀*ушо, шѐ*оци, сна̀ја*). Неударяемые группы гласных *-ао, -ео* и *-уо* сводятся на *-њ*: *до̀шњ, ѝмо, рѐко; вѐсо, до̀во, њшо; гу̀рно, ѝзо се, крѐно*, а медиальная группа *-ае-* на *-е-*: *јѐданњс, два̀нњс, трѝнњсийи*.

2. Замены древнего гласного ять (ѣ) некавские, а в долгих слогах, как и в других говорах северозападной группы герцеговинско-краинского (восточно-герцеговинского) диалекта — часто и в говоре одной и той же персоны — осуществляютя разнообразные рефлексы:

а) Под (˘) ѣ > *и̋е/и̋је: ви̋ек, зи̋ев, си̋ено, ли̋ей, дв̋ије, и̋ри̋је*, но всё же так и *чи̋е/и̋е: си̋јено/си̋јено, би̋јели/би̋јели, ми̋јеша̋/ми̋јеша̋*.

б) Под (') ђ > шé: *бшéда, вршéме, дшéше, лшéша, дшéлила*, но всё же часто и *чјé/јé: врчјéме, дчјéлoвā/дјéлoвā, счјéна/сјéна, дчјéлили/дјéлили*.

в) На местах долгого безударного ятя (ђ) являются как рефлексы типа *шé/шe (ијé/иje): крo-сншéж*, у цшéв, дoншéла/дoншéла, oбaдшé, вāвшéк/вāвшéк, иoслиje, и ириje*, так и те типа *чјé/јé: зāиoвјéд^ш, oбчјéлш/oбјéлш, ирoмчјéни/ирoмјéни, увшéк/увшéк*.

В коротких слогах гласное ять (ђ) в основном заменен секвенцией *je: бéсje-да, дјéвэр, дјéца, мјéсто, ијéсма; вјéрски, дјéчи; бјéжш, вјéнчала се; ијéшкé*, а как и в других некавских говорах и здесь являются многочисленные икавские и экавские замены древнего ятя (см. примјеры приведённые в т. 16, 17. и 18).

Присутствие случаев в которых *ир > шэр (чјэр/јэр)* подтверждают отмеченные формы: *водшэр, кумшэр/кумјэр, ишэр/ишјэр* и пр.

3. Самую важную особенность в согласной системе этого говора, по отношению к обстоятельству которые характеризуют большинство других говоров герцеговинско-краинского диалекта, представляет присутствие групп *шћ (чћ, ч)* и *жћ: гoдшшше/гoдшшше, грāблшшше/грāблшшше/грāблшшше, шшш/чшш/чшш, мoжшшнш*, как субституэнтов старых согласных групп *st' (*sk') и *zd' (*zg'). Упомннутые секвенции в новейшее время всё больше вытесняют из употребления стандартные рефлексы *штш (кoсшшшше, шшшшш)* и *жд (мoжданш)*.

Группа *шш* в этом говоре не отмечена, но, наряду с: *oдшшм, oдшшé, нāшшш, нāшшé, ирoшшм, ирoшшé* и под., говорится и: *oдшшé/дoшшé, нāшшé/нāшшé, ирoшшé/ирoшшé*.

Согласное *x*, как в большинстве других сербских народных говорах, или теряется без замены (*шшда, лāд^ш, рāна, мāуна мјéур, грā*), или на его местах являются сонанты *в (бува, мува, глшв, кршв), j (гршoшш, мāшшш, Мéо, снāш)* и, значительно реже, согласный *к (шшшшш)*. Процессы возвращения согласного *ф* в систему консонантов этого говора почти уже закончены, но всё же можно услышать формы отдельных слов в которых этот согласный заменен сонантом *в (асвалшш, иo асвалшш, éшшш)*.

Екавской йотации последовательно во всех позициях подвержены только сонанты *л* и *н: жéшшзо, кoшшзено, лéшшш; нéжшшн, нéмāчки, снéгови* и под. Группа *шш* йотируется последовательно только в формах с основой *шшр- (шшрāм, ишшшш-рашш, oшшшшш)* и в формах вспомогательного глагола *шшшшш (шшшшш/шшшшш, шшш, шшшшш)*, а группы *oш* и *сш* йотируются непоследовательно и только в ограниченном числе примеров: *вшшшшш/вшшшшш, мéшшшшш, нéшш, ншшш; бéсшшда, сéшшме, сéшшшш, сéдшшм, сéди* и под.

Группы согласных становятся проще способом характерным остальным некавским говорам (см. т. 40), а в говоре встречаются и случаи выпадения звуко-сочетаний типа: *кшшшшш, кшшшшш, ишшшшш, нéшшшшш; гoшшш-шш, нéшшшшш, ишшшшш, рéшшшшш*, как и формы отдельных слов со совершенной метатезой: *сшшш, нoшшде, oшшшшшш* и под.

4. Система ударений в этом говоре стандартная, новоштокавская, но, как и в других новоштокавских говорах, известные правила о дистрибуции ударения нарушают явления нисходящих ударений вне первого слога в сложных словах типа: *Аушшшшшшшшшш, Југoшшшшшшшшшш, иoшшшшшшшшшш, сāшшшшшшшшшш* и под., затем в

формах родительного падежа мн. ч. некоторых существительных муж. рода: *губишайкѧ, добровольцаѧ, комарцаѧ* и под., как и в формах некоторых других слов, преимущественно иностранного происхождения: *амбасадор, дейтергентш, забушантш, комадантш* и др.

Заударные долги хорошо сохраняются во всех тех категориях слов в которых обязательны и в литературном языке, а только последовательно теряются в формах настоящего времени некоторых глаголов первого спряжения по Стевановичу: *везем — везеш, вучем — вучеш, збем — збеш, крадем — крадеш* и под.

В говоре существуют оба типа переноса ударения на проклитики: а) древнее (праславянское): *ѡз воза, ѡ гѧј, ѡ градѡ, ѡред нѡћ, нѧ брду, ѡ воду*, и б) новое (новоштокавское): *ѡд брашѧ, нѧ вр, ѡ гробѧ, ѡд букву, ѡ вайру, ѡ кућу*, но ни одно из них не осуществляется обязательно.

Особенности ударений отдельных категорий слов главным образом такие какие встречаются и в других говорах северозападной группы герцеговинско-краннского диалекта.

5. Из самых важных морфологических особенностей надо отметить следующие:

а) Существительные муж. и сред. рода в творительном падеже ед. ч. имеют главным образом окончание *-ом* и в примерах типа: *ашѡвчиѡм, гњѡјѡм, са грѡдељѡм, кѡњѡм, ѡњѡм, ѡдљѡм, шѡрњѡм*, а, подобно тому, значительно снижается и частота морфемы *-ев-* в пользу морфемы *-ов-* в множественных формах типа: *жуљѡви, кључѡви, крајѡви, нѡжѡви* и под.

В родит. падеже мн. ч. существительных муж. рода чаще всего является окончание *-ѧ* (*ѡдѡшѧ, бакѡвѧ, вѡлѡвѧ, данѧ, дѡлѡмѧ, свѡшѡвѧ*), а окончание *-ѡ*, кроме у существительных которые означают какую-то меру или количество (*мјесѡциѡ, мѡшѡриѡ, сѡшѡиѡ*) обыкновенный и в формах: *зубѡ, мравѡ и црвѡ*. Окончание *-(ѡ)ѡ* встречается во всего нескольких примерах: *ѡко рѡгѡ/ѡкѡ рѡгѡ* (наряду с более частым: *рѡгѡвѧ*), *гѡсѡшѡѡ* (наряду с: *гѡсѡшѡ*) и *ѡрсѡшѡѡ* (наряду с: *ѡрсѡшѡ и ѡрсѡшѡѡ*).

Дательн., творит. и предложн. пад. мн. ч. существительных муж. и сред. рода образуются с помощью окончания *-(ѡ)ма*: *вѡковѡма/вѡковѡма, ѡѧциѡма/ѡѧциѡма, са ѡудѡма/ѡудѡма, ѡо крѡвовѡма/крѡвовѡма/крѡвовѡма; имѡнима/имѡнѡма/имѡнѡма, с крѡлиѡма/крѡлиѡма, ѡо брдѡма/брдѡма*.

б) Имена собственные типа *Јѡво, Мѡле* склоняются как существительные жен. рода на *-ѧ*, а притяжательные прилагательные этих имѡн образуются с помощью суффикса *-ѡн*: *Јѡвѡн, Мѡлѡн*.

в) Родительный пад. мн. ч. существительных жен. рода на *-ѧ* чаще всего гласит: *гѡсѡѡѡ, грѡнѡ, дрѡжѡвѡ, дѡшѡ, жѡнѡ, кѡзѡ, лѡсѡциѡ, ѡјѡсѡмѡ* и под., а гораздо реже: *бѡшѡшѡ/бѡшѡчѡ, вѡжѡшѡ, кѡфлѡ, ѡѡркиѡ* и под. У существительных *нѡга* и *рѡка* гласит: *нѡгѡвѡ/нѡгѡвѡ и рѡкѡвѡ*.

Дательн., творит. и предложн. пад. мн. ч. этих существительных образуются всегда окончанием *-ѡма*: *бѡбѡма, жѡнѡма, з дѡсѡма, за ѡвѡма, на нѡгама, у шѡѡ*

мама и под. Формы образованные устарелым окончанием *-ами*, которые являются в ряде дугих северозападных иекавских говорах здесь совсем неизвестны.

В творительном падеже ед. ч. существительных жен. рода на согласный обычно употребляется окончание *-и* (*са ма̀сти*, *са со̀ли*, *ш ђѣри*), а редко *-ју* (*с ма̀шићу*, *ш ча̀шићу*). Формы образованные с помощью окончания *-им*, которые, иначе, существуют в соседних восточнбосанийских иекавскощакавских говорах не являются в этом говоре.

г) В разницу от состояния которое характерно для иекавских говоров распространённых более западно от реки Врбас, в которых употребление формы старых твёрдых основ широко распространено, здесь на преждевременное употребление таких форм напоминают только редкие явления некоторых форм местоимений и прилагательных: *мо̀йџе/мо̀йџѣ*, *њего̀виџем*, *о̀йџѣм*, *са̀ џиџѣм*, *сѝари́је*, *цр̀ниџѣ* и под.

д) Система глагольных форм этого говора характеризуется отсутствием имперфекта и деепричастия прошедшего времени, как и низкой частотностью плюсквамперфекта, будущего времени II и сослогательного наклонения II.

Инфинитивная морфема часто встречается без конечного *-и*: *глѐдаџи*, *до̀ђи*, *зна̀џи*, *има̀џи*, *рѐђи*, *убѝџи*.

Формы 1-го лица ед. ч. настоящего времени у глагола *мо̀ћи* гласят: *мо̀гу* и *мо̀рем*, *нѐ мерем/нѐ морем*.

В 1-ом лице ед. ч. аориста являются часто окончания как и формах 2-го и 3-го лиц ед. ч.: *вѝђе ја̀*, *да̀де њѣму*, *о̀де ја̀*, а в формах 1-го и 2-го лица мн. ч почти всегда проникает по аналогии *ш* вм. *с*: *да̀дошиџе*, *до̀ђошмо*, *до̀ђошиџе*, *озѣбошмо*.

Будущее время I имеет простые формы и в примерах типа: *до̀ђу/до̀ђу*, *мо̀ћеш*, *на̀ћу* и под.

б. Вообще, если бы на основе фонетических и морфологических особенностей говора сербов Бани Вручицы определяли место этого говора среди других наших иекавских говоров, то тогда возможно сказать что этот говор имеет все более важные фонетические и морфологические особенности которые характерны и для других говоров северозападной группы герцеговинско-краинского диалекта. В связи с этим надо подчеркнуть и то что в нём встречаются и некоторые особенности характерные для восточнбосанийских иекавскощакавских говоров. Эти особенности проявляются в присутствии секвенций *шћ* и *жћ* как субституэнтнов старых согласных групп **st'* (**sk'*) и **zd'* (**zg'*). Сохранении этой особенности в говоре более пожилых коренных жителей в Бане Вручице способствовали, кажется, и некоторые общественные обстоятельства, именно как и изменены условия жизни в новейшее время значительно влияли на то что их молодые потомки в своём говоре заменили упомянутые секвенции стандартными рефлексами *ши* и *жд*.

Властимир Јовановић

ДОДАТАК РЕЧНИКУ СЕЛА КАМЕНИЦЕ КОД НИША

УВОД

Речник села Каменице код Ниша, објавио сам 2004. године у LI књизи Српског дијалектолошког зборника у издању Српске академије наука и уметности и Института за српски језик САНУ. Тада сам у уводу рекао да сам сакупио 12.000 речи и да то није целокупан фонд, јер се још увек појави по нека незаписана реч. За две и по године од штампања *Речника* сакупио сам још око 3.500 нових речи које објављујем под насловом *Додатак Речнику села Каменице код Ниша*.

У раду сам се држао исте методологије.

Ни овим не сматрам да је посао око прикупљања свих речи завршен. Наставићу даља трагања за новим, непознатим речима.

У Нишу
25. маја 2007. године

Властимир Јовановић

РЕЧНИК

Ь

- ь-ѣ речца за исказивање *йойвердног одговора на йосѣављено йиѣање*. — Ел Бѣшко бил у школу? ь-ѣ, бил је.
- Ѣрба несвр. *хаба*. (о обући). — Не скитај се, и бадав не Ѣрбај сандале.
- Ѣрбан, -а, -о *хабан* (о обући). — Овѣј Ѣрбане цѣпиле могу још ма̀лко да носим.
- Ѣрвѣ несвр. *гризе*. — Трвѣ са̀мо су̀в лѐб.
- Ѣрвѣ се несвр. *бори се*. — Има, има, ал' с тѐб нѐћу вѝше да се Ѣрвѣм.
- Ѣрга несвр. *удара*. — Трга га у мешину и сла̀бице.
- Ѣргне се свр. *удари (се), набије (се), забије (се)*. — Тргну ме нѐколко пут у сла̀би-не. — Тргну му но̀ж у мешину. — На какво̀ се Тргну?
- Ѣрдѣква ж бот. *ройква* *Raphanus sativus* L.
- Ѣрдѣквица ж *дем. и хий. од Ѣрдѣква*. — Насеја̀ ма̀лко Ѣрдѣквице, ко̀лко за адѣт.
- Ѣрдѣквичка ж *дем. и хий. од Ѣрдѣква*. — Усладише ми се Ѣрдѣквичке из моју̀ ба̀чу.
- Ѣрђа пеј. *лош човек*. — Онај Ѣрђа ће ме упропа̀сти.
- Ѣрђа ж *йаѣина*. — Уватила се Ѣрђа на но̀ж. Обриши ју.
- Ѣрђав, -а, -о *лош*. — Трђаво му потекло̀.
- Ѣрђа (се) несвр. *добија (се) йаѣина на ала̀ћу найрављеног од гвожђа*. — Обриши но̀ж да не Ѣрђа. — Све што е од железо̀, Ѣрђа се.
- Ѣрђосан, -а, -о *онај ко се одао нераду, ленствовању*. — Ало Ѣрђосана, доклѐ ми-слиш да дру̀ги ра̀боте за тѐбе?
- Ѣрђосу̀је се несвр. *зайуѣи се, ленствује*. — Бѣше ра̀ботан човек, а сѣг почѣл да се Ѣрђосу̀је.
- Ѣрђоше се свр. 1. *зайуѣи се, олѐни се*. — Трђосал се, едѣа̀ се вучѣ; 2. *йуѣи, остѣви на миру*. — Трђоши се од мѐн. — Нѐка се Ѣрђоше од мѐн.
- Ѣрж м бот. *раж* *Secale segetale* L. — Полѣгал Ѣрж, едѣа̀ га пожѐмо.
- Ѣржѣк м бот. *дем. од Ѣрж*. — Посеја̀ ма̀лко Ѣржѣк, ко̀лко за ју̀жа.
- Ѣржѣњ м *ражањ*. — Турѣ прасе на Ѣржѣњ, па га испѣко.
- Ѣржѣнче с *дем. Ѣржѣњ*. — Направи Ѣржѣнче за за̀јца.
- Ѣржен, -а, -о *ражен, од ражи*. — У едѣн ца̀к држимѣ Ѣржено бра̀шно.
- Ѣрженѣца ж бот. *ѣрава слична ражу*.
- Ѣржен лѐб м *хлеб од ражи*. — Тржен лѐб је мло̀го здрав.
- Ѣржи несвр. *режи* (о йсу). — Тржи како̀ ку̀че.

- Ѕржњика ж *углављени шћай на лоштрама који је с горње сћране зашиљен*. — Нёке ми се Ѕржњике покршиле, мора да и[х] замёним.
- Ѕрка несвр. 1. *хрче*. — Док спи, млого Ѕрка; 2. *иљује*. — Не Ѕркај по кућу, Ѕркај по обор.
- Ѕркање с 1. *хркање*. — Од његово Ѕркање не могу да заспим; 2. *иљвање*. — Досади и Богу с његово Ѕркање, а камоли мён.
- Ѕркмаче ж мн. *ианћалоне без шлица, са отворима са сћране (као џејови без йосћаве)*. — Људи који су носили Ѕркмаче имали су си мўке да мочају.
- Ѕркне свр. *иљуне*. — Чёс по чёс па Ѕркне.
- Ѕркољак м *исћувак*. — Сал се његови Ѕркољци виде по собу.
- Ѕрљав, -а, -о *онај који је ириглуј*.
- Ѕрљча м *ириглуј човек*. — Ѕрљчо Ѕрљави, видиш ли да те сви засебају.
- Ѕрмба несвр. *ради шешке йослове, ради без одмора*. — Цёл вёк сам Ѕрмбал, и ни кој ми не рече „вала“.
- Ѕрмбање с *шешак, найоран рад*. — Изгуби здравље у Ѕрмбање.
- Ѕрмбше несвр. в. *Ѕрмба*.
- Ѕрмпалња м *делија, снажан човек, крућан човек*. — У његову вамилију свё Ѕрмпалије.
- Ѕрњана ж пеј. *женска особа са великим ноздрвама*. — Онуж Ѕрњану нећу да вйдим у обор, ўпрокуди ми децу.
- Ѕрњка ж *ноздрва*. — Запишле ми се Ѕрњке, па не мóg се изркнем.
- Ѕрпћик м бот. *сићан црни лук за расаћвање, арићик*.
- Ѕрпа ж *гомила*. — Турн свё на едну Ѕрпу.
- Ѕрпаћнк м бот. в. *ьрићик*.
- Ѕрпће несвр. *гризе, гризе шћако снажно да се чује*. — Кад еде, Ѕрпће како свиња.
- Ѕрска несвр. *хрска*. — Кад едем мёсо, оћу да ми Ѕрска под зўби.
- Ѕрскавица ж *хрскавица*. — Купи мёсо с Ѕрскавицу.
- Ѕрскавичав, -а, -о *хрскавичав*. — Воли да еде Ѕрскавичаво месце.
- Ѕрскавнчка ж дем. *од Ѕрскавица*. — Дај ми месце, ал' да има Ѕрскавичку.
- Ѕрскање с *хрскање*. — Цёпе мёсо, па се чуе Ѕрскање.
- Ѕрсне свр. *хрсне*. — Ѕрсну ми нешто под зўби.
- Ѕрт м зоол. *хриј, ловачки йас*. — Изр.: — С врзаног Ѕрта се не иде у лов.
- Ѕртов, -а, -о *оно шћо иријада хрију, који се односи на хрија, хришов*. — Йдемо по Ѕртов траг.
- Ѕрчка несвр. *боцка, гура, мува*. — Не Ѕрчкај по рўпу, да не излёгне нешто да те уплаши.
- Ѕрчкало с *онај који се задиркује, који изазива сваћу*. — Израсал у големо Ѕрчкало. — Мора га бијем, големо је Ѕрчкало.
- Ѕрчкање с *задиркивање, зайодевање сваће*. — Досади ми њино Ѕрчкање.
- Ѕрчка се несвр. *задиркује се, изазива сваћу*. — Ѕрчка се, па кад га избију крив му ћавол.
- Ѕршум м *перед, лом*. — Направили Ѕршум у собу.

А

а́ речца у служби везника: чим. — А́ дојде, одма направи русвај. — А́ узне паре, одма и[х] потроши.

а́вгус м осми месец у години, август.

авијо́н м авион.

авијо́нче с авиончић.

А́влацијини м назив фамилије.

ајва́р м сала́ша од самлевених и ујржених њајрика.

ајва́рка м бот. врста њајрике од које се њрави ајвар.

ајду́к м 1. најрава од њикве *Lagenarie vulgaris* за вађење вина или ракије из буре-ша; 2. пеј. њејошњена особа, лојов, врдолама. — Ајду́к, прету́па ме.

ајду́клџк м хајдучија, разбојништво, лојовлук.

ајду́чка че́шма ж хајдучка че́сма. — Ајдучка че́сма се налази на пу́т према Цџрје.

ајду́чки, -чка, -чко хајдучки, разбојнички.

ајду́чки прил. хајдучки, разбојнички. — Гледа ме ајду́чки, као да сам му ја крив што га неки потказал.

а́јлаз м њокварџак. — Изр.: — А́јлаз чо́век.

а́кнут, -а, -о јако ударен. — А́кнут у мешину, па се превија.

а́ко речца за одобравање (може и са злурадошћу), нека, не мари, њако и њреба.

— Ако си га ударил, а́ко. — Несџм крив ако те куче упало (правдање). —

Ако дојде њу му натрљам нос. — А́ко, нека се игра и з-другу децу. — А́ко оће нека поприча и с њу.

Алба́тини м назив фамилије.

а́лва ж халва. — Изр.: Продава се као а́лва. — Ђде као а́лва.

алилу́ј ѡриџев у црквеним ѡсмама.

а́ли (се) несвр. мази (се), размажује (се). — Немој га алиш, ѡе си ѡмаш после муку. — Не ваља да се дете али, за његово добро.

Алку́книни м назив фамилије.

алу́миниј м врста лаког метала, алуминијум. — После рат смо купили ложнице од алуминиј.

алу́миннјскн, -ска, -ско коју је од алуминијума, алуминијумски. — Заменмо дрвене ложнице с алуминијске.

Алчи́нин м назив фамилије.

америка́н м врста ѡмучног ѡлашина. — Ткаје америка́н. — Купила америка́н за јестџи.

амре́л м кишобран. — Идо у град, ал' си не купи амре́л.

амре́л за слњце м сунцобран. — Госпа, носи амре́л за слњце.

амре́лче с дем. од амрел.

анасо́нлија ж ракија у којој има анасона због чега ѡбелн као млеко кад се у њу улије вода. Њоме су, и другим ѡаконијама, у ѡролеђе 1878. ѡчасишли генерала Косиу Сџ. Прошнѡа, начелника Генералиштаба Књажевине Србије, коју је са свишом, свраишо у Каменицу, задовољан шио је власник имања,

*Каменичанин, део свога имања њоклонио књазу Милану Обреновићу за њо-
дизање сјоменика Стевану Синђелићу и његовим неумрлим јунацима (из
зайиса Владимира Ђорђевића).*

анасонлика ж дем. и хий. од *анасонлија*.

андрамњл м *сѡвар без вредности*. — Сви андрамњли ћу врљим на ћубре.

андрамњлак м дем. од *андрамољ*. — Свакакав андрамњлак турила у кѡвчег, па
нема куде да остави дрње.

антикрис м *безбожник, неверник, антикрисѡ*.

ао узвик за изражавање чуђења. — Ао, ао, ао... каквѡ тѡј напраисте?

апсанѡија м *човек који чува зашворенике*.

арање с *харање*. — С арање се ништа не постѡза.

араѡија м *шиѡетник, онај који хара*. — Не се родиљ шпѡраѡија, него араѡија.

Ардѡквини м *назив фамилије*.

ардѡв м *буре од 500 до 1000 литѡара*.

армољѡк м *ћубре, смеће*. — Да сметем овђј армољѡк на гомилу, па да га врљим на
буњѡште.

арнавуѡци, -цка, -цко који *ириѡада арнавуѡу, који се односи на арнавуѡа*.

асвалѡира (се) несвр. *ипрекива (се) ѡуѡ асфалѡом*. — Почѡли да асвалѡирају пѡт
за Каменицу. — Пѡт се јѡш асвалѡира.

асприѡа ж дем. од *асѡра*.

астѡлче с дем. од *асѡал, сѡочий*. — Мѡла сѡба, мѡло астѡлче, голѡма сѡба, голѡм
астѡл.

астраган м *скуѡиѡено црно коврѡаво јазњеће крзно*. — Нѡси шѡбару од астраган.

астраганка ж *шубара од асѡрагана*. — Астраганку су носили најбогати у селѡ.

асѡра ж *ипросѡирка од шевара*.

асфалѡира (се) несвр. в. *асвалѡира (се)*.

а там, а вам прил. *ѡамо амо*. — Несмѡ знали куде ѡдемо, па смо ишли а там, а
вам, док несмѡ излѡгли на пѡт.

атар м *сеоско ѡдруѡје*. — Каменичани су имѡли имѡње и у дрѡги атар.

атарѡк м дем. од *аѡар*. — И мѡло селѡ мѡже да ѡма голѡм атар, а не атарѡк.

ау узвик којим се изражава чуђење. — Ау, ѡма и[х] прс и плѡва.

аут м *наѡље*. — Изр.: Шѡтне у аут (избаци напоље).

аууу узв. *оном. за ѡдражавање урликања, завијања разних живоѡиња (вука,
ѡса и др.)*.

ах узвик за исказивање расѡоложења. — Ах, да сам мѡлко помлад па да видиш ка-
кѡ се рабѡти.

Б

бѡгрѡче с дем. од *бѡгрѡ*. — Овѡј бѡгрѡче ћу оставим да ми растѡ.

бѡкрѡ, -а, -о *бакрѡ*.

бѡкѡ се несвр. *ѡруди се узалудно*. — Сѡмо се бѡкѡ, а ништа не мѡже да направи.

бѡчвар м в. *бачвар*.

бѡчварски, -ска, -ско в. *бачварски*.

- баба-девојка** ж *уседелица*. — За резил, остаде баба-девојка.
- Бабин-кал** м *име њоља*.
- баџи** се несвр. *задржава се*. — Немој се баџиш, дојди одма.
- багаж** м *џрџаг*. — Узе багаж и оде у бели свет.
- баглама** ж *шарка на вратишма*. — Турџи нове багламе на врата.
- багра** ж *олош, људи који заслужују џрезир*. — Дружи се з-багру, а не с људи. — Мџн тај багра не трџба у кућу.
- бајонџт** м *вој. нож, бодџж који се нађише на џев џушке и служи за борбу џрса у џрса*.
- бакџр** м *бакар, бакрено џосуђе*. — Сви су ми котлови од бакџр.
- бакаруша** ж *ситан бакарни новац*. — Кад појде у гџсти, за свако дете понесе по бакарушу.
- бакшиш** м *оно шџо се даје џреко уђврђене цене, нађојница*. — Кџлнер мџже да живџи и од бакшиш.
- балџн** м *ситаклена џосуда за џиће*. — У едџн балџн дрђим ракију за лџк, а у друђи оџџт.
- балџнче** с *дем. од балон*. — Дадо браћу еднџ балџнче с ракију.
- бамбадава** прил. *бесџлађино, џабе (у џојачаном значењу)*. — Ништа ме не кошта, узџ бамбадава.
- банда** ж *лоша друђина*. — Улџгал у неку банду, па џуда правџ по селџ.
- бандџра** ж *ситуб*. — Натураше бандџре од Ниш до селџ, ће спроведу струју (1945–1946. год.).
- бандџцки**, -џка, -џко *бандџцки*. — Овој су бандџцки коњи, не наши.
- банкин**, -а, -о *које џрида банџи, које се односи на банку*. — Банкино неће пропадне, него твоје.
- банџн** несвр. *расџа, џроши (о новџу)*. — Банџи, џч не мџсли на кућу.
- Бањџца** ж *џоџли извор на северном делу села Горњи Мађејевац*.
- бапка** ж *хлейџић уз славски колач, служи за свеђњак*. — Деда узе свеђу, тури ју у бапку и запали.
- бапскн**, -ска, -ско *који џрида баџи, који се односи на бабу*. — Лџчи се з-бапски лџкови.
- бапскн** прил. *на баџски начин*. — Како почџ да се бапски лџчим, такој живну.
- барабџа** ж *неваљаџ човек, џроџалиџа*. — Како га избџише, више се не друђи з-барабџе.
- барабџари** несвр. *изједначава, настиџи да нешти буде једнако*.
- баранија** ж 1. бот. *боранија*. У селу се гаџи: обџчна, џриџкара, џушерка и шарена боранија; 2. фиг. *ситница, безначајна сџвар*. — То је за мџн баранија; 3. (*честџо са џридевом „ситна“*) *безначајни људи*. — Они су за мџн „ситна баранија“.
- бараниџа** ж *јело од замашђена џројина брашна, џечено у џеџсији, џонекад са сџром и јајима*. — За ручџк џмамо бараниџу. — Деџа воле да им баба направи бараниџу.
- барџем** *џрилог за израђавање извесног ограниџења у речениџи, бар*. — Да је барџем малко знал, учџтељ би га пропуштил.
- барџен**, -а, -о *куван*. — За ручџк џмамо барџени компџри.

ба̀рење с *кување*.

баретина ж *аугм. и њеј. од бара*.

ба̀с м *музички инструменти, конџрабас*. — Свири у ба̀с.

басамак м *стешеник*. — Сјеба се низ басамаци.

басацнја м *свирач на конџрабасу*.

батак м *буџ од живине, њиџице, жабе*. — Чул сам да Талијани еду батаци од жабу.

батаче с *дем. од баџак*.

батнсан, -а, -о *џокварен, џџроџашџен, униџиџен*.

батисување с *кварење, џџроџашџивање*.

батисује несвр. *квари, џџроџашџује*.

бау *узвик за џодраживање џџџовског џуџња*. — Тџке се чу: бау. Тој паде нека гра-
на̀та.

бачва̀р м *о̀нај ко̀ји џрави бачве, бурад, каце и сл.* — Деда позва̀л бачва̀ра да му од
расто̀вину напра̀ви бачву и едџн ардо̀в.

бачва̀рскн, -ска, -ско *ко̀ји џриџада бачвару, ко̀ји се односи на бачвара*. — Погледа̀
да ви́дим кџкво̀ џма у бачва̀рску ра̀дњу.

ба̀ш речца 1. *за исказивање одбијања*. — Е ба̀ш нѐђу да џдем; 2. *за исказивање*
истџвремености. — Ба̀ш сам пошџл куд ва̀с, а ви́ сте пошџи куд мѐн; 3. *за*
ублаживање. — Кад ме ви́дѐл, нѐсе се ба̀ш обрадува̀л.

бдѐније с *бдење*. — Црква слџжи бдѐније.

бега̀ње с *бежање*. — Нема бега̀ње од рабо̀ту. — 3-бега̀ње се ништа не постиза.

бегендисување с *свиџање, доџадање*.

бегендисује несвр. *воли, свиџа, доџада се*. — Мо̀мци бегендису̀ју дево̀јке на џро.

беда ж *зло, џакост*. — Навџл си бе́ду на вра̀т.

бе́зочан, -чна, -чно *дрзак, без стиџа, безобзиран, безобразан*. — Бе́зочан, џтера си
башту̀ и ма̀тер од се́б.

бекрѝја м *џијанаџ*. — Про̀пи се, по̀стану голџм бекрѝја.

бекрѝка ж *жена џијанаџ*. — Бекрѝка, џсвџрца ракѝју из бу̀ре.

бекрѝштина м *аугм. и њеј. од бекрѝја*. — Бекрѝштина, по̀пи све. Нема кџкво̀ да се
обесра̀мим кџд нѐко до̀јде.

бе́ла ду̀днца ж бот. *бели дуд* *Florus alba* L. — За свилену бу̀бу у шко̀лу бра̀ли смо
ли́с од бе́лу ду̀дицу (1947).

Бе́ла зе́мља ж *местџо где се вади глина беле боје (ума)*. — Отидо̀ у Бе́лу зе́мљу, па
накопа̀ две ко̀ве џму. Треба̀ јутре ма̀ти да перџ.

бе́ла кѝша ж *фиг. снег*. — Децо, излѐгните да ви́дите како̀ пада бе́ла кѝша.

бе́л-бе́лцат, **бе́ла-бе́лцата**, **бе́ло-бе́лцато** *џџџџуно бео*.

бе́ле па̀ре ж *мн. у изразу: — Чу̀ва бе́ле па̀ре за црне да̀не*.

Бе́ле ру̀пе ж *каџ. звано местџо*. — Изнад Бе́ле ру̀пе била̀ је ку̀ла у ко̀ју се Мѝлоје
Јова̀новиџ саз-беџари затворѝл и трѝ дена̀ и трѝ но̀џи пуца̀л на Ту̀рци (*Друга*
Милојева размирица 1841).

бе́лн га̀бар м бот. *бели граб*. — На̀јбо̀ље држа̀ље за секѝру је од бе́ли га̀бар.

белѝја ж *врстиа високо̀родне џшенице*.

бе́ли ко̀пу̀с м бот. *бели кџџус* *Brassica oleracea* var. *capitata* L. — И бе́ли ко̀пу̀[с]
смо киселѝли, а нѐ са̀мо црвени. — На̀јбо̀ље су са̀рме од бе́ли ко̀пу̀с.

белосвѣтска ж пеј. *жена, девојка сумњивог морала.* — Вуче се с неку белосвѣтску, за њег нема девојка у селу.

белосвѣцки, -ца, -цко пеј. *који је ниског морала.* — Дружи се с неки белосвѣцки олош.

Бѣљнна њња ж кат. *звано мeстo на Каменичком вису.* — Имамо браниште у Бѣљину њиву.

Бѣљко м *надимак.* — Тој има само Бѣљко Шолин. Он ти може помогне.

бербѣрка ж *жена берберин.* — Нећу да ме бербѣрка шиша, него бербѣрин.

бербѣркнн, -а, -о *које иријада берберки, које се односи на берберку.*

бербѣров, -а, -о *које иријада берберу, који се односи на бербера.*

бербѣрски, -ска, -ско прил. *као берберин.* — Среди ме бербѣрски.

бесноћа ж *бес, обесит.* — С милос се живи, а не з-бесноћу.

бетон м *мешавина њеска, цемента и воде која се уиошребљава у грађевинарству.* — Праве темел од бетон.

бетонира свр. и несвр. *обложити, облажити, изградити, изграђује нешто од бетона.* — Бетонирају мос, не мо[ж] се пројде преко њег. — Бетонираше ваду пред капију.

бетонирање с *облагање, грађење нечега бетоном.* — Кад се заврши бетонирање плоча, тѣг ће се руча.

бетонскн, -ска, -ско *који се односи на бетон, који је од бетона.* — Туримо на кућу бетонску плочу.

бетоњерка ж *фабрика предмета од бетона.* — Мој син работн у „Бетоњерку“.

Бећаровн м *назив фамилије.*

бећарски, -ска, -ско *момачки, који је карактеристичан за нежењу.* — Купимо за Доцка бећарско одело.

бећарскн прил. *као бећар, на начин бећара.* — Живи бећарски, за ништа се не секира.

билет м *исправа о својини стике (стична исправа).* — Иди у општину да узнеш билет за Мурцу.

биран, -а, -о *одабран.* — Ово је бирано за њег.

бирање с *избирање, одабирање, ипробирање.* — И у големо бирање промакне нешто лошо.

бирач м 1. *гласач, онај који бира на изборима.* — Малко га бирача бирало; 2. *ипробирач, избирач.* — Голем бирач, не умејал ништа да изберѣ.

бирачкн, -чка, -чко *који се односи на бираче.* — У бирачки одбор изабрали само њини.

бисквити м (обично у множини) *колач, кекс.* — Купи неколко бисквита за децу, да и[х] заљжем.

бистар, -стра, -стро 1. *чист, бистар.* — Пије бистру воду; 2. *оштроуман.* — Бистар, брзо панти; 3. *изр.: Бистар као боза (малоуман).*

бистри (се) несвр. 1. *избистрава (се) (о њечности).* — Бистри воду. — Бистри се вино; 2. *разјашњава (се) (о њолици).* — Голем политикант, почел да бистри политику. — На сваку ћошку се бистри политика.

бистроћа ж *оштроумност.*

битанга м *скићница, њројалица, варалица*. — Башта му беше добър човек, а он битанга. На куга ли се изметну.

благó узв. — Благó теби, имаш мýшку дѣцу. Има на куга да остане имање.

Благовести ж в. њ. *славе се 7. айрила њо новом календару.*

благó винó с *слајко вино*. — Рицѣљ се прáви у благó винó.

Благојнци м *назив фамилије.*

благосóви свр. *да благослов, благослови*. — Чекал попá да му пресече колач и благосóви светѣц. — Кад се срѣтне поп каже се: „Благосóви оче“.

блатњав, -а, -о *ујрљан блајом*. — Нећу д-идем по блатњав пýт.

блѣшча м *блесавко*. — Прáви се блѣшча.

блнжњн поим прид. *блиска родбина*. — Блнжњи смо, мóра се помагамо.

блнзйна ж *мала удаљеност*.

близне с *близанац*. — Овој јáгње је близне с онóј.

блнзнннн с мн. *близанци*. — Мојн близнннн напредују, несú закржљали.

блóк м *ојека већих димензија за зидање која има шуљине*. — Од блóкови направнше кућу.

бљештн (се) несвр. *сјаји (се), светли (се)*. — Какво онóј бљештн на Чукёр? Излѣгни да видиш. — Нешто се бљештнје на Каменички вис.

Бљештинн м *назив фамилије.*

бóговетни уз речи: *сав, цео, за њојачавање њиховог значења*. — Цѣл бóговетни дан преспáл, ништа не поватил у рúке.

богослóвија ж *обред који свешћеник обавља исјред каквог зайиса или богослужења*. — Крстоноше стануше пред запис да поп одржи богослóвију.

Бóжа м *име.*

бóжи, -жја, -жјо *божји*. — Дете ти е бóжи дар.

Божика ж *име*. — Мојá мати и тѣтка Божика су биле дрúшке кад су биле мале.

бојацинн, -а, -о *који њријада бојацију*.

бојациница ж *радионица у којој се врши бојење (ѡређе, шканине и сл.)*.

бојациски, -ска, -ско *који се односи на бојацију*.

болежњнв, -а, -о *болешљив*. — Нешто еболежњнв, лежи у кревет.

бóи м *ѡризница, ѡшврда*. — Прошло је време кад се све купувáло на бóнови.

бóс, -а, -о 1. *који је без ѡшкова, ѡшкoван (о коњу, волу)*. — Волóви су ми бóси, мóра да и[х] потковём; 2. изр.: Провёл се као бóс по трње (*лоше ѡшоао*). — Бóс по главу (*ћелав*).

Бóса ж *име.*

Бóска ж *име.*

Бóшко м *име.*

брáва ж *најрава за закључавање*.

бравáр м *занайлија*. — Мој брат је учиљ за бравáра.

браварски, -ска, -ско *који се односи на бравара*. — Дал сина на бравáрски занáт.

брáвос *узвик за одобравање, ѡхвалу, шáко је!, одлично!* — Брáвос, скидам капу.

брáзда *узвик којим се волови ѡјомињу да не излазе из бразде*.

бразди несвр. *оре*. — Отишъл да бразди њиву у Кисељку.

брани несвр. 1. *шишии* (некога, *нешшо*) од *најада*. — Брани га од кучићи; 2. *одо-брава*, *йравда*. — Ја му не браним да појде с вас у град; 3. *засиуи* *йред судом*. — Мора да најдем доброг адвоката да ме брани пред суд; 4. *ускрађује*, *забрањује*. — Бране ми да излазим ис кућу; 5. (*са негацијом*) *не йрошиви се*, *не одуиуре се*. — Мати ми не брани да се шетам з-друшке. — Не бране ми да излазим на оро; 6. изр.: Куј ради Бог не брани.

брани се, несвр. 1. *чува се*, *шишии се од најада*, *каквог зла*, *невоље*, *нейријайно-сџи*. — Узе тојагу да се брани от кучићи; 2. *даје своју одбрану йред судом*. — Не треба ми адвокат, сам ћу се браним пред суд; 3. *одуиуре се*, *ошима се*. — Брани се и с руке и с ноге.

брање с *берба*. — Отишли на брање момурзу.

братанац м *брашовљев син*.

братаница ж *брашовљева кћи*.

братанче с мн. **братанчићи** дем. од *брајанац*.

браћка ж *хий*. од *браћа*. — Браћка сте, треба си живујете.

брацки прил. *брајски*. — Брацки поделише имање. — Брацки живују.

брбало с *онај који говори брзо, нејасно, нейовезано*. — Евѣ га иде Јбца брбало.

брдавка ж *мањи израшијај на кожи*. — Израсле ми брдавке по руке, па се не мoг послужим.

Брѣница ж *име села у нейосредној близини Каменице*.

брѣсје с зб. *им. од бресѣ*.

брецање с *извикивање, дрско одговарање*. — Ништа се не може учини з-брецање, него з-добру рѣч.

брзак м бот. *йарадајз који брзо сазрева*.

бритвар м *занайлија који израђује или йродаје бришве*.

бритвица ж дем. од *бришва*.

Бритвица ж кат. *звано месџо*. — Имамо лојзе у Бритвицу.

бритвичка ж в. *бришвица*.

брковез м *йовезица за бркове*. — Деда Рака је имал брковез. Увечер је врзувал бркови с њѣга.

броце с *доњи део набрдила на йкачком разбоју*.

брсти несвр. *фиг. халайљиво једе*. — Еде, па брсти.

брук м мед. *брух, кила*. — Аперисал се од брук.

буба ж зоол. *ошџи назив за инсекџа*.

буба-златка ж зоол. *инсекџи йврдокрилац златнозелене боје*.

бубачка ж *аугм. и йеј. од буба*. — Уплаши ме една бубачка.

бубри несвр. *йовећава свој обим (уйијајући воду)*. — Турџла бoб у воду да бубри.

бубуљичка ж *бубуљица*. — Избише ми неке бубуљичке по образи.

бување с *млаћење (о йасуљу, ораху и сл.)*. — Јутре йдемо на бување ораси.

бугарка ж бот. *врџа йајрике*.

будалише се несвр. *йрави глуйосџи, будалашџине*. — Не будалиши се, ћу те биѣм.

буђа ж *йлесан*. — Уватила се буђа на слатко.

буђав, -а, -о *йлесив*. — Не јѣди буђав леб.

буздован м пеј. *глушак, ѝростшак, ограничен човек*. — Несъм знал да је бѝл голѝм буздован.

бујѝр м *богашаш*. — Бујѝр, има свѝ.

бујѝрка ж *жена бујѝра*.

бујѝркин, -а, -о *ѝриѝада бујѝрки*.

бујѝров, -а, -о *ѝриѝада бујѝру*.

бујѝрски, -ска, -ско *који се односи на бујѝра, који ѝриѝада бујѝру*.

бујѝрски прил. *на начин бујѝра, као бујѝр*. — Живи бујѝрски, за ништа не оскуђује.

букне свр. 1. *ѝлане, зайламѝи (о ваѝри)*; 2. *нагло се расцветѝа*. — Букну цвеће у ливаду; 3. *нагло отекне (о болесном делу ѝела)*.

Буквини м *назив фамилије*.

букти несвр. *ѝламѝи*. — Суво грање букти у кубѝ.

бум *узвик за ѝдражавање ѝуцња, експлозије, луѝе од ѝада или удара*. — Чу се бум из пушку и паде јастреб. — Топови запуцаше: бум... бум. — Бум — трѝсну з-главу у остал.

бунарчѝк м *дем. од бунар*.

бунарче с в. *бунарчѝк*.

бунариѝја м *онај који коѝа бунаре*.

бургѝца ж *сврдлиѝ*.

бургѝја ж *сврдло*. — Узѝ бургију и поче да прѝви отвор за бурму.

бургѝче ж в. *бургѝца*.

бурче с *дем. од буре*. — У овој бурче ми е препѝк, а у оној прѝак.

бутѝк м *дем. од буѝ*. — Оцѝчи ми едно килцѝ од бутѝк.

бутање с *гурање*.

бутѝника ж *дем. од буѝина*. — Бутѝнке ме заболѝе од клечање.

бѝтка ж *дем. од буѝ*. — Воли де едѝ мѝсо сѝмо од бѝтку.

бѝтка се несвр. *гурка се*. — Нѝмају мѝрку, сѝл се бѝткају.

бѝткица ж *баѝтак од кокошке*. — Воли сѝмо бѝткице да едѝ.

бућ *узвик за ѝдражавање звука који се чује кад неѝѝо ѝадне у воду*. — Слагну се да се напијем воду, а оно сѝт бућ у воду.

бућне свр. 1. *уѝадне у воду изазавѝи шум*. — Сѝмо чу како нѝшто бућну у воду; 2. *загњури*. — Бућну главу у воду, па ју извади.

бућне се свр. *ускочи у воду*. — Бућну се у воду.

буцмас, -ста, -сто *буцмасѝ*.

В

вагон м *железничка кола за ѝуѝинички и ѝерѝѝни ѝромеѝ*. — Прекачи се из едѝн вагон у други.

вазна ж *ваза*. — Гѝспа, турила цвеће у вѝзну.

Вакини м *назив фамилије*.

вакултѝт м *факултѝѝ*. — Мој син ѝде на висѝке школе, на вакултѝт.

ваљак м *сѝрава за набијање и равнање*.

ва̀ља (се) несвр. *равна (се)*. — Дошъл ва̀лак да ва̀ља дру̀м од Нѝш до Ка̀меницу. —

Почѐл дру̀м да се ва̀ља.

ва̀лкас, -ста, -сто *ва̀лкасѝ*.

Ва̀нтрини м *назив фамилије*.

варба ж *боја*.

варба несвр. *боји*. — Не мо̀гу да излѐгнем, почѐл сам да варба̀м врата.

варба̀р м *радник који боји*. — Не трѐба ми варба̀р, ја ћу си бу̀дем варба̀р.

варба̀ра ж *йродавница боја*.

варнѝа ж *велики чекић за вру̀е заваривање*. — У деда-Ра̀кину кова̀чницу видѐл сам варѝју, голѐм чу̀к.

Ва̀цини м *назив фамилије*.

ва̀шар м *неред, лом*. — Па̀ напраи́ли ва̀шар у со̀бу.

вѐђа ж *обрва*. — Има гу̀сте вѐђе.

векосу̀је (се) несвр. *веку̀је (се)*. — Ни́кој се нѐ векоса̀л на овѝ́ј свѐт. — Гра̀би, оти́-ма, тр̀па, као да ће векосу̀је на овѝ́ј свѐт.

веко̀ше (се) несвр. *в. веко̀сује (се)*.

вели́ча несвр. *хвали, узди́же*. — Нѐ заслужи́л да га вели́чају.

велоципѐд м *велосийед, бицикл*. — Прѐ сто̀ го́дине љу́ди су се вози́ли на велоципѐд.

венти́л ж *одушка за ваздух*. — Изди́са на венти́л, мо̀ра га замѐним.

венчани́ца ж 1. *исѝрава о венчању, извод из ма̀йичне књиге венчаних*; 2. *ха̀љина за венчање*.

вѐнчано поим. прид. *венчано одело, ойрема*. — Обу̀кал се у вѐнчано.

венча̀ра ж бот. *врси́а ѝаирике*. — Засади́мо у гра̀дину попри́ку венча̀ру.

венча̀рка ж бот. *в. венчара*.

Вѐра ж *име*.

вѐра ж *религија*. — Променѝ́л вѐру да би бо̀ље живѐл.

Верѝ́гници м *назив фамилије*.

Вѐрољуб м *име*.

вѐрује несвр. 1. *има йове́рења и некога, нешѝто*. — Ја му вѐрујем, али он ме́н не вѐрује. 2. *буде религиозан, држи до онога шѝ́то вера нала́же*. — Вѐрује у Бо̀га.

вѐс ж 1. *веси́*. — Ел ѝма не́ка вѐс од ра̀дијо? 2. *фес*. — Госпо̀дин, но̀си вѐс на гла̀ву.

вечѐрња́ча ж *колач који се ре́же уочи славе у окри́љу најбли́же родбине*. — Ве-
чѐрња́ча се ме́си за по̀вечери, а кола́ч за светѝ́ц.

вѐш, -шта, - што *окре́шан, сналажљив*. — За свѐ је вѐш.

видѐли се несвр. *йосѝаје видно, сви́ће*.

Ви́ден м *име*.

Ви́динка ж *име*.

видов, -а, -о *који се може видѐти, видљив*. — Не́ке су свезде ви́диве, а не́ке не́ви-
диве.

Ви́дојко м *име*.

ви́је се несвр. *йреви́ја се од бола*. — Ви́је се од болѐж.

ви́ла ж 1. *метална ала̀јка за чишћење шѝ́але која има четѝири мало йови́јена йа-
рошка навѝше*. — Узни ви́лу, па изне́си љубре ис коша̀ру; 2. *дрвена ала̀јка*

за сакуиљање сена, сламе која има шри њарошка њовијена навише, а четири њарошак одозго њовијен наниже.

вимѐнце с дем. од *виме*, мало *виме*.

Вѝник м име брда изнад Ниша.

Вѝнка ж име.

вино́ с вино. У селу њостоје разне врсте вина: бело, благо (слајко), комињак, ружица, црно, шиљер.

вирѝк м дем. од *вир*, *вирић*.

вирчѝк м в. *вирѝк*.

вѝсак м метални шег на танком канају (служи за одређивање вертикалног њоложаја).

виси́ несвр. 1. лебди обешен. — Јајце *виси*, а ми *амкамо*; 2. *стилно борави, задржава се*. — Сваки дѝн *виси* куд *нас*; 3. изр.: *Виси на врат (буде на чијој бризи)*.

виси́-кѝр м бот. *рано њролећно цвеће*. — На Каменички *вѝс* има и *виси́-кѝр* и *виси́-баба*.

вискултѝра ж *фискултура, наставни њредмет*.

витиљ м *ујредени конац у свећи*.

Вѝтка ж *хѝй. од Видосава*.

Вѝтко м *хѝй. од Виден*.

Вѝца м *хѝй. од Виден*.

влас м *власѝ*. — Изр.: *Дај му влас да му чуеш глас*.

Влађови м *назив фамилије*.

водерљив, -а, -о *влажан, са много воде, мочваран*.

водѝтна ж *аугм. од вода, велика вода*.

вѝди несвр. 1. *силом, одводи, шѝра*. — *Вѝде га у апсу*; 2. *даје њравац крѝшања коме идући исѝред њега*. — *Вѝди нас, ти знаш пут*; 3. *газдује*. — *Вѝди имање*. — *Вѝди кућу*.

вѝди се несвр. *госѝодари (о имовини)*. — *Свѝ имање се вѝди на мѝне*.

Вѝдице ж *ѝлѝй. в. ѝ. Богојављење (слави се 19. јануара њо новом календару)*. — *За Вѝдице се вѝре питѝје*.

водѝчка ж *дем. и хѝй. од вода*. — *Напи се водѝчку од чешмѝ у сред селѝ*.

водоцрѝвац м *особа која ѝије много воде*.

водурѝна ж *аугм. и ѝеј, од вода*. — *Паде кѝша, па се набра водурѝна пред пѝдрум*.

вѝз м *железница*. — *Идемо на вѝз*. — *Укачи се на вѝз, па отидѝ у Београд*.

вѝзи (се) несвр. *ѝревози (се)*. — *Вѝзе сѝно дѝм*. — *Вѝзи се лѝтина*.

воли́на м *пеј. глуѝак, ограничена особа*. — *Воли́на, ништа си не зна*.

волѝви м *мн. божични хлеб намењен здрављу волова*.

врађи, -жја, -жјо *вражји*. — *Идите у врађу матер*.

врапче с *дем. од врабац*.

врапчи, -ча, -чо *који ѝриѝада враѝцу, враѝчији*. — *Видѝмо еднѝ врапчо гњездѝ*.

вратѝнца ж 1. *омања враѝша ѝнаправљена од лѝѝава, али и од дасака*. — *Кад излазиш напѝље, затвори вратѝнца на дивѝану*. — *Утѝрај свиње у кѝчар и затвори вратѝнца*; 2. *ѝтвор на шѝедњаку за лоѝжење*. — *Затвори вратѝнца на кубѝ, да не падне неки жѝр*; 3. изр.: *Дошла маца на вратѝнца*.

- вр̄г** м суд од осушеног њлода *шикве* *Lagenaria Vulgaris* зајремине *џри* до *џей* *лишара*.
- вр̄гањ** м *вр̄сџа* *гљиве* *Volerus*. — Деда се разумѣл у пећурке. Бр̄ал је и вр̄гањ, и смр̄чак и др̄уге.
- вр̄ека** несвр. *оглашава се* (о *кози*). — Нап̄ој козу, да не вр̄ека.
- вр̄екање** с *оглашавање* (о *кози*).
- Вр̄ело** с *име села*.
- вр̄ењци** м мн. *џарадајз*. — Мор̄авци за петлицани казују вр̄ењци.
- вр̄ећур̄ина** ж *аугм. од вр̄ећа, сџара вр̄ећа*.
- вр̄еч̄и** несвр. *в. вр̄ека*.
- вр̄же** свр. бот. *замейне њлод*. — Вр̄зала ј̄бука, ће њмамо ј̄буке. Само да се одр̄жи.
- вр̄зује** несвр. бот. *замеће њлод*.
- вр̄тача** ж *веће џросџраније удубљење у земљи*.
- вр̄т̄и** несвр. 1. *буши*. — Узел свр̄дал и почел да вр̄т̄и р̄упу; 2. *окреће*. — Само ћут̄и и вр̄т̄и пруче у руке; 3. *миче неким делом џела, џамо-амо*. — Нешто му не по вољу, само вр̄т̄и з-главу.
- вр̄т̄и се** несвр. 1. *окреће се у круг*. — Не вр̄т̄и се у круг, ће ти се завр̄т̄и у главу, па ће паднеш.
- вр̄ућ**, -а, -о 1. *који има високу џемџераџуру*. — Вр̄ућо му чело, мора га водим куд доктура; 2. *свежи, скораџњи (о хлебу)*. — Немој да едеш вр̄ућ леб, ће те боли мешина.
- вр̄ућак**, -ћка, ћко *који је џоџао*. — Пиј вр̄ућак чај. — Вр̄ућко је, зн̄оимо се.
- вр̄чкање** с *увлачење узице (вр̄ице) на неки џлатџнени или кожњи џредмеџ*.
- вр̄шалица** ж *машина за вр̄шење жџиџа*. — Кад нема комбај, добра је и стара вр̄шалица.
- вр̄шка** ж *џоследњи њлод џаџрике*. — Испр̄жи вр̄шке от попр̄ику, па се слатко наједо.
- второ** бр. *друго*. — У Матичну књигу рођени (из 1879) место друго пише: „второ“.
- вун̄ика** ж *дем. од вун̄ија, мали левак*.
- вун̄ица** ж 1. *дем. од вуна*. — Испредо две кудеље вун̄ицу; 2. *џанко вунено фабрично џлетиво*. — Купи вун̄ицу, да исплетем шал на дете.
- вун̄иче** с *в. вуника*.
- вут̄арче** ж *дем. од вут̄арка*.
- вуче се** несвр. 1. *џешко, сџоро се креће*. — Вуче се као мр̄цина. — Вуче се као пребџјено куче; 2. *забавља се (о момку и девојци)*. — Вучу се, а још се не узџмају.

Г

- Г̄дљини** м *назив фамилије*.
- га̄** *узвик за џодражавање гушчјег гакања*.
- габр̄ов**, -а, -о *који је од граба, грабов*. — За габр̄ову је мотку.
- гагр̄ичав**, -а, -о *који има жџижак, цр̄влив*. — Гагр̄ичав пасуљ никој неће да ти купи.
- гад** м *безвредна и мрска особа*. — Изр.: Ние сваки гад за у град.

- гадан**, -дна, -дно 1. *одвратиан*. — Млого е гадан, не могу га гледам; 2. *зао, нейо-шшен*. — Изр.: Гадан старац расте.
- гадљив**, -а, -о *који се гади*. — Гадљив на све.
- гадно** прил. *одвратино, шешко*. — Беше неко гадно време. — Гадно у рат пројдомо.
- гадурџа** ж пеј. *гадна, одвратина, зла жена*. — Синко, не узимај туј гадурџу за жену.
- газда** м 1. *богати човек*. — Газда, има све; 2. *власник нечега*. — Он је газда од овуј кућу.
- газдни**, -а, -о *који припада газди*. — Улегал у газдино лојзе, да откине неки гроз.
- гази** несвр. 1. *иде, хода по нечем кварећи по*. — Не гази цвеће, ћу те бијем; 2. *йони-жава*. — Нећу више никој да ме гази, па ни брат рођени.
- гајба** ж *дрвени или пласћични решеткисти сандучић за йреношење воћа, йоврћа, йуних боца и сл.* — Купи две гајбе вишње. — Мајстори попише гајбу пиво.
- Гајгини** м *назив фамилије*.
- гајдаџин**, -а, -о *који припада гајдаџији, који се односи на гајдаџију*.
- галџа** ж *вика, граја*. — Од галџу ме глава боли. — Изр.: Ваџа на галџу.
- галџи** несвр. *виче, ларма*. — Кад учитељ улеже у учијоницу, ђаци премануше да галџе.
- галамџија** м *онај који виче, лармаџија*. — Галамџија, ал' је и раденик.
- галамџика** ж *она која виче, ларма*. — Снашли се — он галамџија, она галамџика.
- галџати** несвр. *воли да се задиркује, да се шуче*. — Галџати да се бије.
- галица** ж *сулфатних неких мейшала*. — Моја мати је чинила прећу у зелену галицу.
- Галкини** м *назив фамилије*.
- галоп** м *најбржи коњски шрк*. — Дадоше се коњи у галоп. Никој живи не мож да и[х] заустави.
- гарда** ж *вој. род војске*. — Мој башта је служио војску у Краљеву гарду (1931).
- гардис** м *војник који служи у гарди*. — Само најбољи војник може да буде гардис.
- гардиски**, -ска, -ско *оно што се односи на гарду, што припада гарди*.
- гарка** ж *црна овца*.
- Гаров** м *име ња црне боје*.
- гаси** несвр. 1. *йрекида ваиру или свеишоси*. — Гаси огањ. — Гаси сијалицу; 2. *залива водом негашени креч*. — Не мож да иде нигде, гаси киреч.
- гаћан** м 1. *врста голуба*. — Чува голуби гаћани; 2. *пеј. онај који се шејури*. — Иде као голуб гаћан.
- гвинт** м *техн. завршањ, алашка која ради на йринцију завршања*.
- гвинтује** несвр. *заврше, зашрафљује*.
- гегање** с *клаћење у ходу*.
- гега** (се) несвр. *клаи (се) у ходу, вуче (се), иде (се) шромо*. — Кад иде гега као пловка. — Има криве ноге, па се гега кад иде.
- гибаница** ж *йиша*. У селу су се правиле разне гибанице, као: зељаник, зељаница, јајчаник, копусник (од купуса), орашник, орашњак (од ораха), тиквеник, пченичник — пченичњак (са пшеницом), гибаница са сирење, с месо, са спанаћ, с јабуку, с каврму (кавурму), с пилав, с прџи лук и друге.
- гвиџастика** ж *гимнастика*.

гивна́стички, -чка, -чко оно *што* *припада гимнастици*, *што се односи на гимнастику*. — Кад сам ишъл у гивназију, први пут сам видел гивнастичке справе.

Ги́гини м назив фамилије.

главѝна м пеј. *својеглава особа*. — Главѝна, свѣ би тел да се иде по његово.

главурда ж *аугм. и њеј. од глава*. — Заметнул онуј главурду, а сиромá си ништа нема у њу.

главурдан м 1. *особа са великом главом*; 2. пеј. *уображена особа*. — Главурдан, ал' га никој не примећује.

главурѝна ж *в. главурда*.

главче с *дем. од глава*. — Турил на главче дѣдину шубару, па се уздиза.

главчи́на ж *део шочка (у који улазе жбице и осовина) кола*. — Кола запала у блáто до главчи́ну.

гла́д ж *неси́ашица, немање хране*. — Врљајте ви леб, врљајте, ал' ка[д] дојде гла́д неће имате каквó де едѣте.

гладни́ца м и ж 1. *особа коју је њешко заси́иши*, *прождрљива особа*. — Гладни́ца, едѣ за тројцу; 2. *грамжљива особа*. — Свѣ ўзе, па се дѣда наљути и рече: „На ти гладни́цо и овој, па се најѣди!“.

гла́осује несвр. *гладује*. — Ни́кој га не глѣда, па гла́осује.

глѣда несвр. 1. *има уѝравњен поглед у некога, нешто*. — Деда-Рака свако јутро глѣда у небо, па тѣг иде на рабóту; 2. *буде усмерен, окренуѝ према некоме, нечему*. — Моји прозори глѣдају у његову кућу; 3. *гаѝа*. — Глѣда му у длан; 4. *води рачуна, обазире се*. — Ти си глѣдај тебе, не секирај се за другог; 5. *подоноси, шри́и*. — Не мóгу више да га глѣдам онаквог љигавог; 6. *изр.*: — Глѣда крос прсти (*пройуши́а*). — Глѣда попреко (*не шри́и, не мари*). — Глѣда пра́во у очи (*не сѝиди се*). — Глѣда с висѝну (*презир*).

глѣда се несвр. 1. *сѝара се (о себи)*. — Сам се глѣдам; 2. *показује узајамно расѝо-ложење, однос*. — Глѣдају се како мачкóви.

глеђ м *сѝакласти ѝревлака на земљаном поосућу*. — Изѣл се глеђ на грне, немóј га користиш.

глеђóсан, -а, -о *који је ѝревучен, обложен глеђом*. — Купујем са́мо глеђóсани су́дови, неглеђóсани не!

глеђóсање с *ѝревлачење, облагање глеђом*.

глеђóше (се) несвр. *сѝавља (се) глеђ на земљане судове*. — Гледáл сам како грнчар глеђóше грнци. — Овија љувѣци трѣба се глеђóшу.

глогѣк м 1. *дем. од глог (о биљци)*. — Убóдо се на глогѣк, па ме боли; 2. *плод глога*. — Набра глогѣк за дѣцу, да пробају.

глогѝња ж *плод глога*. — На Каменички вис има и црвѣне и црне глогѝње.

глогѝњка ж *дем. и хий, од глогиња*.

глуп, -а, -о *који је умно ограничен, необразован, неразуман*. — Млóго је глуп.

глупáк м *глуй, ограничен човек*. — Глупáк, ништа си не разуме.

глупáча ж *глуйа, ограничена женска особа*. — Глупáча не види да ју вучу за нос.

глупо прил. *на глуй начин, бесмислено, неразумно, неразбори́то, лудо*. — Глупо је погину́л.

гњѣзди се несвр. *фиг. намешѝа се*. — Гњѣзди се како квáчка на јáјца.

Гоганови м назив фамилије.

големење с *убраженост*, *уздизање*. — Бађав му големење, кад га никој не шљи-воше.

голѐми се несвр. *йрави се важан, горди се, кочојери се*. — Голѐми се, а за ништа нѐ. — Само се голѐми.

голѐм нишан м *йрошевина*. — Дојди на голѐм нишан зајтре у недељу.

голѐмо слѐво с *велико слово* (*йисано или шѝамѝано*). — Писана голѐма слѐва се тѝшко писују.

гологуза ж бот. *врста лековите биљке* *Cichorium intybus*.

Голойгрини м назив фамилије.

Голуб м *име*.

голубарник м 1. *кућица за голубе*; 2. *мали сѝан, кућа*. — Живи у голубарник. — Не напраиљ кућу, нѐго голубарник.

гомѝла несвр. *йрави гомилу*. — Гомѝла паре, а не трѐши и[х].

гомѝла се несвр. *нагомилава се*. — Не дозволи да ти се рабѐта гомѝла.

гѐспа ж пеј. *убражена, надмена женска особа*. — Голѐма гѐспа, обѝкла се у аљину.

гѐспѐди се несвр. *чини се гѐспѐдином или гѐспѐђом*. — Ако се гѐспѐди, знам га из коју је вамилију.

гѐспѐјица ж *само уз реч: учиѝељица*.

гѐспѐцки, -цка, -цко *гѐспѐдски*. — Гѐспѐцки ѝде. — Улѐгомо у гѐспѐцку сѐбу. — Живи гѐспѐцки, а нѐма за каквѐ кѝче да га увати.

гѐстирање с *гошћење*. — Пошли смо на гѐстирање у бабини.

гѐстира (се) несвр. *једе без журбе, са уживањем*. — Сѐдал уз остал, па полѝк гѐстира. — Дошѝл да се гѐстира, а нѐ да рабѐти.

гѐтов, -а, -о 1. *који је довршен, израђен*. — Шнајдѐр рече да ће одѐло да ми бѐде гѐтово за у недељу; 2. *згошѝовљен, скуван*. — Ручѝк је гѐтов мѐ[ж] се еде; 3. *буде сѝремљен, йриремљен*. — Ако си гѐтов, мѐж да пѐјдемо. — Гѐтов сам, мѐжемо; 4. изр.: *И гѐтово (свршено и шачка)*. — Гѐтово је, гѐтово (*свршено, нема му йомѐћи*).

готован м *онај који не воли да ради, који воли све гѐшѝово, који живи на йућ рачун, нерадник*. — Тѐл би да йма, а да не рабѐти. — Готован, зна да еде, а нѐ зна да рабѐти.

готованка ж *жена гѐшѝован, нерадница*. — Готованка, никој нѐ тѐл да ју узне. — Готованка, мѝсли да се без рабѐту стица лѐб.

готовански прил. *йаразитѝски, на йућ рачун*. — Прошлѐ врѐме кад је моглѐ да се готовански живѝ.

готовинка ж *мала новчана ушѝеђевина*. — Ймам си малко готовинку, и јѐш малко да додам, па да си кѝпим нѐшто пѐголемо. — Затѐкла се нѐка готовинка, па ју тражим.

Гѐцини м назив фамилије.

грабена погача ж *йогача која се ломи йред јело*. — Кој откриши највише од грабѐну погачу, најболѝ је орач.

град м *јединица за мерење јачине алкохола*. — Најболѝа је ракија од двајес гради.

градина ж божични хлеб намењен расипињу у башти.

градина ж дем. од градина, баштица. — Идем да насадим градинку.

граматички прил. како треба, исправно (о говору). — Врѣви граматички, па га едѣ разумем.

грањка ж дем. од грања, гранчица. — Да несѣ биле грањке, не би наклал огањ.

граорка ж кокошка џејевиве боје.

грацки, -ца, -цко градски. — Он је грацки човек, н-уме као ми.

грдан, -дна, -дно ружан. — Изр.: Грдан па слѣтан.

грдосија м и ж нешто што је несразмерно велико, а није лепо. — Грдосија от човека. — Направила се на грдосију.

гре м грех. — Гре ли је, не ли је, да га човек бије, бије, а да му не казује зашто га бије.

гребенар м мајстор који израђује гребенци.

гребенарка ж гребенарова жена, жена која продаје гребенце.

грејана ракија ж кувана ракија. — Деда је волел, кад му дојду гости да с њи пије грејану ракију.

грешка ж одстијање од исправног, неипростојан постојање. — Опрости му прву грешку, ал' другу нећу.

грешком прил. нехотице, случајно, погрешно. — Грешком узме моји опњци, па и[х] обу.

гривна ж 1. наруквица од сребра или злата. — Кад појде на оро, моја сестра тури гривну на руку; 2. метални прстен на шочку који држи главчину и џаоке; 3. део руке изнад шаке, зглавак. — Изместил руку у гривну.

гризне свр. узме мало (о храни). — Гризну проју, па ју остави.

грицка несвр. у дем. значењу: гризе. — Гледам како овце грицкају траву у стрњику; — Грицка нокти; — Грицка као миш.

грицие свр. в. гризне. — Грицну леб, па поврну душу.

грничар м занатлија који израђује глинено посуђе, продавач грнчарије. — Дојде с кола едн грнчар, па купимо две врчве и две тестије.

грничарија ж зб. разно посуђе израђено од глине.

грничаров, -а, -о који се односи на грнчара, који припада грнчару.

Грничарови м назив фамилије.

грничарска земља ж глина, шловача, земља од које се прави посуђе.

грничарски, -ска, -ско који припада грнчару, који се односи на грнчара.

грозешљив, -а, -о грозљив, гадљив. — Не еде из туђу паницу — грозешљив је.

грозна ж раница на усни. — Избила га грозна.

гројзар м 1. онај који воли грозђе. — Гројзар, едѣ чека да гројзе узреје, па да се слатко наеде; 2. крадљивац грозђа. — Гројзар, уватише га у туђо лојзе, па га, за укор, провелише кро[с] село.

гројзарка ж жена гројзар.

гројзе с грозђе. Врсте грозђа: бели дрѣн, белина, биволско око, врѣнац, вузалија, зајчина, камбург, петлова мѣда, плѣвдина, смедерѣвка, тавњаника, франковка, црни дрѣн, црнина.

гроф м забележено само у изразу: Живи као гроф.

грóш чáршински м основна новчана јединица која се користи́ла у XIX веку. — У Реверсу (од 20/11. 1880 год., Ниш, Т. Топусковић) пише: „За петстотине тридесет комад цигле по % 160 гроша чаршиски примио сам Осамдесет и пет гроша чаршиски од Леку Богдановић преседника Каменичког.“

грѹб, -а, -о *ружан*. — Грѹб у лице.

грубавѣје несвр. в. *грубеје*. — Изр.: Раг не убавѣје, него грубавѣје.

грубѣје несвр. *йосѣјаје ружан, ружни*. — Беше ѹбав, почѣл да грубѣје.

гру́ва несвр. 1. *йуца (о йоѹу)*. — Тој топови гру́вају; 2. *фиг. халайљиво једе*. — Седал уз остáл, па сáмо гру́ва; 3. *скида зрно са клија кукуруза нарочитом на-йравом*. — Гру́вају момѹрзу з-грувáч.

грувáч м *найрава за скидање зрна са клија кукуруза*.

гру́не свр. 1. *йукне (о йоѹу, грому)*. — Кад гру́ну, зáглуши ме; 2. *удари, йоче нагло да йада (о киши)*. — Ајде, бѣжи, док ние грунѹла киша.

гугѹтка ж зоол. *врѣѣа йѣище Streptopelia decasocto из йородице Colurabidae*. — Слушам какó гугѹтка гѹка.

гугѹче с *йѣиш гугѹшке*.

гѹ́жва ж *неред, ѣуча*. — Напраи се нека гѹ́жва између њи[x].

гѹ́жва несвр. *чини да нешѣо изгуби свој уредан облик, да се набора, савијајући га, гњечећи и сл.* — Узѣл бóчку у рѹке, па ју гѹ́жва.

гѹ́жвање с *гл. им. од гѹ́жва (се)*.

гѹ́жва се несвр. 1. *йосѣјаје неуредно наборан, задржава случајне наборе (о оделу, ѣканини и сл.)*. — Овѣј штóф се не гѹ́жва. — Не смѣм да сѣднем, гѹ́жвају ми се панталóне; 2. *живи у ѣескобној йросѣорији*. — Нећу се гѹ́жвам у заједницу, ћу се одѣлим и направим кућу сáмо за сѣб.

гѹ́ка с *израслина на йелу*. — Дѣгла му се нека гѹ́ка под мишку.

гѹ́ка несвр. 1. *гуче (о голубу, гугѹѣки)*. — Станѹла гугѹтка на јáбуку, па гѹ́ка; 2. *йу-шѣа йрве неарѣикулисане гласове (о малом деѣѣѹу када йочиње да говори)*. — Почѣло детѣ да гѹ́ка.

гѹ́кне свр. *зѹцне*. — Дѣда зáпрети: „Да нѣкој нѣ гукнѹл!“

Гулијáнци м *назив фамилије*.

гѹ́мница ж *школски йрибор*. — Дáј ми гѹ́мицу да избрѣшем грѣшку.

гусáн м *пеј. глуј, ограничен човек*. — Испаде голѣм гусáн.

гѹ́ска ж *пеј. глуја, ограничена женска особа, глујача*. — Изр.: Иде као гѹ́ска кроз ма́глу.

густѣш м 1. *шѣйраг, чесѣар*. — Улѣгомо у неки густѣш, па залутáмо; 2. *густѣина, густѣоћа, ѣалог*. — На днó остáл сáмо густѣш.

гушѣчка ж *дем. од гуша*. — Мóре, требáше га увáтим за гушѣчку, па да исцѣкли сас óчи.

гушка ж *дем. в. гушѣчка*.

Д

дá свр. *даде*. — Неће ништа да ми дá, а јá му дáвам.

Дáбила ж *каѣ. зв. месѣо*. — На Дáбила йма еднá чешмá с корѹбе.

дабѡгда прил. за изрицање жеље, ѡроклињања. — Не видѣл бѣло видело, дабѡгда. — Дабѡгда му у кућу билѡ свѣ живо и здраво.

дабѡме прил. наравно, дакако. — Дабѡме да несѣм добѣр, кад им не давам.

Давњанови м назив фамилије. — Давњаново лѡјзе је изнад нашу кућу.

дадѣ свр. 1. *ѡреда нешто из руке у руку*. — Дадѡ му лѣб, нек едѣ; 2. *дарује, ѡклони*. — На дѣвера дадо пешкир; 3. *уда*. — Дал ћерку у Кошеркови, најгазде у село; 4. *ѡшаље, ѡуѡи*. — Дал сина на занат; 5. *зайрети*. — Ако овакој настави, нећу му дам ништа; 6. *доѡусѡи*. — Не дадо му да бѡде голоигра; 7. изр.: Дадѣ блáгосов (*исѡуче*). — Дадѣ лѣб у руке (*осѡособи за живош*); — Дадѣ рѡку (*јамчи*); — Дадѣ едну заушку (*ошамари*).

дакће несвр. *дахће, убрзано дише*. — Дакће као куче.

дал везн. да ли. — Несѣм сигуран дал ће дојде.

далѣчак, -чка, -чко ѡрилично далек, ѡдаљи.

далѣчан, -чна, -чно 1. *далек, удаљен*. — Ако идеш направо, Бреница није далечна; 2. поим. придев. *стиран, ѡућ*. — Он је далечан.

далѣчи се несвр. *удаљава се, одрођује се*. — Почѣл да се далѣчи од рѡд.

далечкѡ прил. ѡрилично далеко, ѡдаље. — Далечкѡ је, трѣба д-идеш три сата док стигнеш.

Данилови м назив фамилије.

дањум прил. дању. — Каквѡ дањум работим, тѡј нѡћум шњѣвам.

даса м *младић који се исѡиче својим изгледом, али ѡнекад и ѡреѡшениношћу*.

да се свр. 1. *доѡусѡи*. — Несѣм се дал да ме увате; 2. изр.: Да се у бригу (*ѡчне да брине*); — Да се у чѡдо (*зачуди се*); — Да се у плакање (*у ѡлач*); — Да се у мѡсли (*замисли се*); — Да се у трѡшак (*ѡчне да ѡроши новац*).

даскал м *учишељ*. — На маргннама псалтира горњоматејевачке школе пише: „Попа Борђе поп Јовановић от Горно Матевце кнѡге учил у Каменицу на 1820 лето даскал Станко Стевановић от Ниш“.

дваестѡна ж збир од ѡриближно двадесѡѡак (*особа, ѡредмета*). — На светѣц билѡ дваестѡна ѡуди.

двајес бр. *двадесѡѡ*.

двајестѡна ж в. *дваестѡна*.

двѣста бр. *две стѡшине*. — Трѣба да дам двѣста динара за порез.

двѡнчка ж хѡѡ. од двоѡца. — Њѡ двоѡчка си ѡбаво спорѣдују.

двѡјка ж *школска оцена која исказује довољан усѡѡх (некада је означавала слаб усѡѡх)*. — Некад, се з-двѡјку понављало, а сѡг се проѡди.

двѡјкаш м *ученик са довољним оценама*. — Бѡље двѡјкаш него едѡничар.

двѡјке ж мн. *близанци (ѡ стѡѡци)*. — Наша гарка ојагњѡла двѡјке.

двѡјчица ж хѡѡ. од двѡјка. — Има и понѣку двѡјчицу у књѡжицу.

двѡпáрка ж *метални ковани новчић од две ѡаре*. — Ни двѡпáрку му нећу дам, а кáмоли дѡнар.

дѣ предл. *где*. — Тѣл би да има, а да не работи. Дѣ то има?

деверѡчи несвр. *служи некога, двѡри некога*. — Нећу више да му деверѡчим.

Несѣм јá слѡга без áлук.

деветка ж *бројка девѡѡ*. — Погоди мѣту, у девѣтку.

девојкин, -а, -о *који се односи на девојку, које припада девојци*. — Ред је да се упознам з-девојкини родитељи, да виде да сам добър, а не нека алавужда.

Девојкин камен м *култна стена, литица у клисури Жорело код Каменице*.

дедер речца за *подстицање, сокољење*. — Дедер и ти нешто направи, па ми се повали.

декламација ж *реципација*.

декламује несвр. *реципује*. — Зна убаво да декламује.

делџк м *дем. од дел, делић*. — На делџк ми паде најбоље лојзе.

делавѐра ж *смицалиса, подвала*. — Направише му делавѐру, па се чеша куде га не сврби.

делѐње с 1. *деоба*. — За њино делѐње чуло цело село; 2. *рачунска операција, дељење*. — Данá[с] смо учили делѐње с пет.

дѐли несвр. 1. *одваја на делове*. — Овуј јабуку ћу сам да поедѐм, нећу с никог да ју дѐлим; 2. *врши рачунску операцију сувројну множењу*; 3. *раздваја, расшавља од кога или чега*. — Само нас две куће дѐле од ујку.

дѐли се несвр. 1. *врши деобу (о имовини)*. — Делише се, ал' се не побѐше; 2. *одваја се, хоће самостално да живи*. — Дѐли се од баштѐ. — Дѐли се з-брата.

дѐља несвр. *шеше*. — Дѐља грѐде за дирѐци.

дѐмка ж *свежањ гранчица или сѝно исецканих дрваца припремљених за пошѝалу (о ваѝри)*. — Дѐда цепка дрвца за потпалу и врзује и[х] у дѐмке.

Дѐнчини м *назив фамилије*.

дѐпеша ж *телеграм*. — Стѝгла дѐпеша да трѐба да се јави у војни оцек.

дерѐ несвр. 1. *скида којзу, гули*. — Деру свињу; 2. *израбљује*. — За мале паре дерѐ куга увати.

дерѐ се несвр. *издире се, извикује се*. — Кѐј му је мѐј, па се тољко дерѐ.

десѐтка ж *бројка десѝ*. — Погоди мѐту у строги центар, у десѐтку.

Дѐспотови м *назив фамилије*.

детиња́с, -ста, -сто *дѝтиња́сѝ, неизбињан*. — Остарѐл, а јѐш детиња́с.

дѐтиште с *аугм. и ѝеј. од дѝше*. — Едно дѐтиште ми ѝппави куче.

дешња́к м *онај који се служи десном руком; 2. онај који се налази на десној стѝрани (о стѝоци)*. — Плавча је лѐвак, а не дешња́к. Знае си ѝн своју страну.

дивљѝна ж *диваљ, нейроходан, забачен, ненасѝањен крај*. — Ја не би моѓл да живѝм у онуј дивљѝну. — Навѝкал да живѝ у дивљѝну, па му убаво.

Дѝка ж *име*. — Дѝка је билá друшка на моју сестру.

дѝктује несвр. *зайѝива, зайѝвара улошцима*. — Дѝктује врата да му зѝми бѐде топло. — Врата ми не дѝктују, мѐра да и[х] задиктујѐм.

Дѝичини м *назив фамилије*.

дѝп прил. *сасвим, ѝѝѝуно*. — Дѝп не моѓу, иначе би му показал како се работи.

дирѐк м *стѝуб на којем лежи грѐда у кућној констѝрукцији*.

дирѐк прил. *дирекѝно*. — Погоди га дирѐк у челѐ. — Пукну пушка, и погоди га дирѐк у срце.

дѝрка (некога) несвр. *дира, задиркује, узнемирава*. — Малко ћу га дѝркам, само чекам да заспи.

дирне свр. *шакне*. — Тебе никој не сме да дирне. — Само ми кажи ако те неко дирне, па да му покажем како се бије.

дициплѝна ж *дисциплина*. — Без дициплѝну се ништа не постиза.

днó с *доња сѝрана суда*; 2. изр.: Дóјде до днó (*до краја*).

добър, -бра, -бро 1. *ваљан*. — За сви добър, а за себ не ваља; 2. *родан, илодан*. — Овај година ће испадне добра; 3. *лековити*. — Бели лук је добър за здравље; 4. изр.: Бóде дóбре воље (*буде расѝоложен*); — Да ни Бóг да дóбро здравље (*здравица*); — Добър човек и будала су браћа рођене (*увек су на удару*).

дóбар дан м *ипразник*. — Изр.: Ние сваки дан дóбар дан.

добаци свр. *дода бацањем*. — Добаци ми секиру да оцечем овуј грањку.

добацује несвр. *додаје бацањем*. — Добацује му цигле, а он и[х] ређа.

добивање с *добивање*. — Куде има добивање паре без рабóту, па и ја да појдем да ми даду.

добѝва (се) несвр. 1. *добѝва (се)*. — Срећан, увек добѝва. — Добѝва се и кад се не надаш; 2. *усмрћује*. — Добѝва змију. — Добѝва се све што мрда; 3. *фиг. рађа (се)*. — Добѝва све мушку децу. — Нек се добѝвају деца, ние важно каква су.

добѝје свр. у изразима: Добѝје вољу (*зажели шѝо*); — Добѝје место (*заѝосли се*); — Добѝје по главу (*буде сѝречен на груб начин*); — Добѝје своје (*буде кажњен ѝо заслужи*).

добѝје (се) свр. *в. добѝва (се)*.

дóбро прил. 1. *како шреба, како је ред да буде*. — Учи дóбро, па ће завршиш разред; 2. *слаже се, нека буде шак*. — Дóбро, што се мѝн тиче, бóдите туј.

довари (се) свр. *докува (се)*. — Нек се копус довари, јóш је жилав.

доведѝ свр. 1. *водећи кога учини да дође до одређеног месѝа*. — Довѝл га мртвог пијаног дóм; 2. *узме у кућу жену ради женидбе*. — Довѝл девојку дóм. — Довѝл жену з-детѝ.

довукување с *довлачење*.

довуче се свр. 1. *вукући се с муком сѝигне*. — Опѝл се, па се едѝа довукал дом; 2. *буде досадан*. — Сваки дан се довучѝ куд нас, не мóжемо на мѝр да си едемо од њѝг.

догѝга (се) свр. *дође гегајући (се)*. — Едѝа догѝга до теб. — Догѝга се некако до теб.

доглави свр. *доѝуни*. — Тури јóш мálко, да доглави до два кѝла.

догоре прил. *мало више, мало горе*. — Одóвде догоре ће брзо да стѝгнеш.

догори свр. 1. *изгори до краја*. — Нека кубѝ догори, па ћу га очѝстим; — Изр.: Догори до нóкат (*дође у сѝање неиздржљѝивостѝи*).

догóрке прил. *дем. од догоре*.

дóда свр. 1. *домѝшне, надода*. — Додáј јóш неки грóз, да кантар мálко рѝпне; 2. *да, иружѝ*. — Додáј му чáску с ракију.

додáва несвр. *ипрема дода*.

доднó прил. *до дна*. — Дошѝл доднó.

додóле прил. *мало ниже, мало доле*. — Идем мálко додóле, па ћу се врнем.

додóлке прил. *дем. од додóле*.

дóђе свр. *налази се у сродсѝву*. — Дóђе ми као брат од тетку по мáтер.

- дожњева несвр. *завршава са жетивом*. — Дожњевају њиву у Комрен.
- дозида свр. *догради*. — Дозидá још едну sóбу.
- дозиђује несвр. *дограђује*.
- дозида свр. *в. дозида*.
- дозиђује несвр. *в. дозиђује*.
- дојаше свр. *јашући дође*. — Дојашаше два бугарска овицира, па питаше нешто деду.
- доједџи, -днá, -днó сви, све. — Мрзé ме сви, доједџн. — Узе ми све, доједно.
- дојурн свр. *јурећи сџигне*. — Дојурил као без дýшу.
- доказување с доказивање.
- докарување с довожење, дошеривање.
- докарује несвр. *довози, дошерије*. — Још докарују дрва.
- докленза се свр. *дође клецајући, шешурајући, довуче се*. — Едвá се доклензá, како ли ћу се отклензам.
- докóлко прил. *до колико*. — Докóлко ће бýдеш тáм?
- докрадé свр. *заврши са крађом*. — Чéкам га да докрадé, па да га увáтим и слáтко изубивам.
- дóктур за живци м *йсихијашар*. — За резил, одвéдоше детé у Топóлницу. Да га лéчи дóктур за живци.
- долетí свр. *фиг. брзо дође, брзо сџигне*. — Сáмо што нé долетéл. — Причéкај га, сь[г] ће долетí.
- Дóљна Врéжнина ж село крај Ниша.
- Дóљни Комрен м село крај Ниша.
- Дољни Матéвац м Доњи Мајшејевац, село крај Ниша.
- дољномáлац м човек који живи у Доњој махали.
- дољномáлка ж жена из Доње махале.
- дољномáлче с дете из Доње махале.
- домáк м дем. и хий. од дом. — Све, све, ал' нéма ништа бóље од свој домáк.
- домаћински, -ска, -ско као домаћин, срдáчно, љријашељски. — Дошли смо у домаћинску кýћу, а нé код јебивéтра.
- донесé свр. 1. *несећи да, љружи*. — Оде на пијац да ми донесé све што ми трéба; 2. *дá у мираз*. — Женá му донéла лóјзе и њиву; 3. *дá зараду, љриход*. — Овој лóјзе ће ми донесé голéме пáре.
- донéшен, -а, -о донесен. — Овој грóјзе је донéшено од Виник.
- донóси несвр. *в. донесе*.
- допитување с договарање, сџоразумевање. — 3-допитување се све постíза.
- допушти свр. *да коме слободу*. — Допустил да га деца гáзе.
- дорабођује несвр. *довршава са радом*.
- досéлац с досељеник, дошљак. — Досéлац ис Копáј Кошáру.
- досецује несвр. *довлачи*. — Досецује нéки грања́к, па га врља на дрвник.
- дóста прил. 1. *у довољној количини*. — Дóста су му два кíла сирење; 2. *изр.*: Дóста кугá бију.
- дóста узв. *мир, џишина!* — Дóста, кад ви кáжем! — Дóста, сь[г] ћу да бијем!
- достíза несвр. *досџиже*. — Мóра да докúпим пченицу, не достíза ми.

дотлѣ прил. 1. *до тог места*. — Само дотлѣ мѡж да дѡјдеш, ако преступиш уби-
вам; 2. *до тог времена*. — Док се ја обујем, ти дотлѣ упрѣгни волови.

доцепује несвр. *довршава цепање, доцепава*. — Доцепује дрва.

доцкан прил. *касно*. — Изр.: Доцкан Јанко стиже на Косово.

Доцко м *хит. од Добривоје*.

доцни несвр. *касни*. — Увек доцни, никад на време не дојде.

дочека свр. 1. *престане да чека онога кога очекује да стигне*. — Дочекал га на ка-
пију и увел у кућу; 2. *доживи*. — Дочекал унука да ожени; 3. *снађе, задеси*.
— Дочекали смо да ни градуска убије сав род.

Драјдин м *назив Фамилије*.

дрвара ж *стоваришће дрва, место где се продаје огрев*. — Оде на дрвару да купи
дрва.

Дрешкина чешма ж *чешма на Каменичком вису*.

држећи, -а, -о 1. *крейак, чио*. — Још сам држећи, могу сам; 2. *доброг имовног ста-*
ња. — Држећи су, не оскуђевају за ништа.

држи несвр. 1. *ухвати кога и не испушти*. — Држи дете за руку и води га; 2. *при-*
мора кога или што да остане на месту. — Држи козу за рогови док не до-
несу јуже да ју завржу; 3. *одржава*. — Држи кућу како треба; 4. *цени*. — Др-
жи до себе; 5. *садржи, зајрема*. — Овој буре држи сто кила; 6. изр.: Држи
език за зуби (*ћути*); — Држи га као капку воду на длан (*угаћа коме у свему*);
— Држи му страну.

држи се несвр. 1. *буде у доброј снази, добром стању*. — Старацак је, а још се др-
жи; 2. *носи се у рукама*. — Воли да се држи у руке; 3. изр.: Држи се као пијан
за плот. — Једва се држи на ноге (*ијан*).

дрља ж *крмељ, згуснућа слузна излучевина из очију*. — Обриши дрљу од око.

дрљача ж *направа за дрљање поораног земљишта*. — З-дрљачу задрља њиву.

дрѡт ексѡр м *ексер без главе*. — У признаницу из 1882. годину писује да је за Камене-
ничку школу купено „пола оке ексери дрѡт“ и за њи плаћено „четерес пара.“

другар м *друг, пријатељ*. — Дружи се с његови другари.

друмар м *иушар*.

друмарина ж *иушарина*. — Млого је скупа друмарина.

друс-друг говори се *малом дејтеју кад га старији држи на колону и дрмуса*.

дуг м у изразу: Дуг није зајац, па да побегне.

дуга ж *једна од дасака у каци, бачви, односно бурѡу*. — Засипа чебѡр да му се ду-
ге задују.

дудинка ж *дем. и хит. од дудица, за ѡлод дуда*.

дудица ж бот. *дуд* *Morus sp.* — У обѡр смо имали белу и црну дудицу, а деда Рака су-
ру. — Од белу дудицу смо брали лис за свилену бубу у школу (1947. године).

дудица ж *ѡлод дуда*. — Кад едемо црне дудице умршкамо, се како праѡи.

дудовача ж *ракија од дуда*. — Несѡм чул да је неко у село пекал ракију дудовачу.

дужнос м *дужности, обавеза*. — Дужнос ти е да учиш и да помагаш.

Дукат м *село у моравском крају*.

Дукатинѡви м *назив фамилије*.

дуњка ж *дем. и хит. од дуња*. — Дај ми неку дуњку да понесѡм на децу.

дупал, -пла, -пло *удвостручен*. — Турил дупла врата и дупли пѐнциери да му зими буде топло. — На подрум има дупал сид.
 дупло прил. *удвојено*. — Пије, док не види дупло.
 дућанче с дем. од *дућан*. — Отвори дућанче, па си зарађује паре колко за трошак.
 дүх м само у изразу: Свети дүх.
 дүшеван, -вна, -вно *човечан, ѿлемениш, саосећајан, ѿравичан*. — Иди код ча-Пѐтра, он је дүшеван човек.
 Дүштеровн м *назив фамилије*.

Ђ

ђаволнја ж *враголија, смицалица*. — Изводи неке ђаволије, знам ја неџа.
 ђаволски, -ска, -ско *који се односи на ђавола, који ѿрипада ђаволу*. — Изр.: Ђаволска рабџта.
 ђаволски прил. *на ђаволски начин*. — Све што је стџекал, стџекал је ђаволски.
 ђаволује несвр. *изводи враголије, смицалице*.
 ђенерал м вој. *официр који има један од највиших чинова у војсци, генерал*.
 ђердан м *кожа која виси исџод ѿодбрашџка, ѿодбрадњак*. — Како старџе је ђердан му растџ.
 ђериз м *канал ѿрекривен каменим ѿлочама или бешџоном*. — Пред капију направил ђериз, да му вода не улази у обџр.
 Ђерман м в. ѿ. *Св. Герман, 25. маја, Празнује се од грома*. — Дњнџ је Ђерман, не рабџти се.
 ђи (*обично ѿновљено*) *узвик за ѿодсџицање коња да крене или да убрза ход*. — Ђи, Мишко, ђи!
 ђи-ђи *деч. коњ*. — Иде ђи-ђи, бежи!
 ђинђа ж *фиг. накинђурена девојка*.
 ђинђа несвр. *кишџи, украшава*. — Ој девојко, ђинђо моја, ђинђала те мајка твоја (нар. песма).
 ђинђури се несвр. *кинђури се*. — Ништа не рабџти, само се ђинђури.
 ђон у *ѿридевској служби са значењем: који је неосетљив, који нема осећања, сџида, морала*. — Турил ђон на обрџз и за ништа не аје.
 Ђонини м *назив фамилије*.
 Бука, ж *име*.
 ђутурүм прил. *сви, све, заједно, као целина*. — Појде едн, а по нег ђутурүм сви.

Е

е 1. *узвик за исказивање ѿрешње*. — Е, чџк да ти покажем; 2. *узвик за исказивање безбрижностџи*. — Е, баш ме брига! 3. *узвик за исказивање каквог савџша*. — Е, мој брајко, не иде тој такој, нег како други кажу.
 еванђеље с *цркв. јеванђеље*.
 едини несвр. *сједињује*.
 единица ж 1. *једина ћерка, јединица*; 2. *недовољна оцена (о усџеху)*.

единичар м ученик са *недовољним оценама*.
е-е узвик за *исказивање чуђења*. — Е-е, и ти си ми неки јунак.
експлозија ж *ѿрасак*. — Врљи бѳмбу и чу се експлозија.
екстра прид. непром. само у изразу: Тражи нешто екстра.
ектар м *мера за ѿвршину, хектар*.
еи бр. један. — Еи, два, три.
есењак м 1. *куѿус јесењак*; 2. *црни лук који се сади у јесен*.
есењи копѿс м бот. *куѿус који се сади у јесен*.

Ж

жѿцка несвр. *боцка, ѿецка*. — Уме да жѿцка, а н-уме да рабѳти.
жаба ж у изразу: Куд нас жабе не крекају на сѿво (*не ѿева се без ѿића*).
жабљак м *усѿајала, ѿрљава вода, бара у којој има много жаба*. — Децо, не брчкајте се по жабљак.
Жабѳтнини м *назив фамилије*.
жалосно прил. *ѿужно*. — Жалосно гледа дете како се мѿчи, а не може му помѳгне.
жалостивно прил. *жалосѿиво, жалосно, ѿужно*. — Жалостивно ме погледа, а слѿзе му потѳкоше низ образи.
жапче с 1. *дем. и хѿи. од жаба*. — Улегомо у едн жабљак, а ѳко нас бѳли свѳт жапчићи; 2. *фиг. мало дете*. — Повѳдо у гости и еднѳ жапче.
жарѳк м *дем. од жар*. — Остал жарѳк у кубѳе, тамн да поткладѳм ѳгањ.
жарас, -ста, -сто *који је боје жара*. — Имам жарасту кобилу, нећу ју продавам.
жган м зб. *много сѿиће деце у ѿродици*. — Изнарађал онѳлки жган, а нема с ка-кво да и[х] израни.
ждѿмн свр. *нагло ѿбегне, шмугне, здими*. — Кад ме виде, ждѿми нис пѿт и побеже.
ждѿмне свр. в. *здими*. — И ѳн ждѿмну, ѳтадо сѳмо ја.
Ждрелѳ с *клицура изнад села*.
жѳнско с поимен. прид. *жена*. — Жѳнско ће пометѳ и оперѳе, а мѿшко неће.
жѳњка ж бот. *врѿћа украсне баѿшѳенске биљке Tagetes erectus L.*
жѳтва ж 1. *кошење (срѿом, косом, жѳѿѿалицом) и скуѿѿање жиѿћа*. — Јѿтре ће ѿдемо на жѳтву у Равно поље; 2. *време жѳѿѿвених радова*. — Почѳла жѳтва на време; 3. *род, леѿина, ѿринос*. — Овај жѳтва је била добра, напунил сам ѳмбар.
жива ѿстина ж *ѿрава ѿѿћина*. — Кад се неко искија каже се: жива ѿстина.
Жѿванови м *назив фамилије*.
жив жѳл м *неѿребол, жива рана*. — Уби ју жив жѳл за сѿна едѿнца.
Жѿвници м *назив фамилије*.
Жѿвковци м *назив фамилије*.
живѳписан, -а, -ѳ *сликовѿиѿ*. — Улегомо у Ждрелѳ, живѳписну клисуру, кудѳ је Девѳјкин камен.
живѳписац м *сликар*. — У онѳј време су били живѳписци, а не сликари (*фѳѿѿо-графи*) као данѳс.
живѳпише несвр. *слика*. — Овуј ѿкону на иконостаѳ је живѳписаѳ Кѳча Попѳв.

- животиња** ж 1. *живи створ*; 2. *пеј. груба, сурова, некултурна особа, никакав, гадан човек*. — Рекоше му да е животиња и он и [х] све поби. — Животињо ед-на, нећу те видим у обор!
- живо трње** с бот. *грмастиа биљка која има љубичасте цветове и сабљасте листове којима се хране иилићи*.
- живчан**, -а, -о *нервозан, узбудљив*. — Од живчаног човека да бежиш долеко.
- жикино коло** с *народно коло*. — Увати се у оро да одиграм жикино коло.
- жител** м *жишљ*. Реч узета из Матичне књиге рођених из 1879. године.
- Жбжин** м *назив фамилије*.
- жуљк** м *мед. главњ на йенису*.
- жута рада** ж бот. *лековита биљка налик на камелицу са жућим цветовима Ant-hemis tinctoria L.*
- жути петлићан** м бот. *врста парадајза жуће боје*. — Баба је у градинче садила жути петлићан.
- жутка** ж *име кокоши жуте боје*.
- жут пасуљ** м бот. *врста пасуља жуће боје*.
- жућа** м *пас. жуће боје*.

3

- зъм** *узвик за подражавање зујања (наглог йокрешта)*. — Зъм, зъм, и упали се мотор.
- зџп** *узвик за подражавање тирзаја на отегнутом канџу*.
- забкнут**, -а -о *збуњен, заглуљен*. — Нешто ми е дете забкнута.
- забаграви** свр. *йрекрије се слојем нечистиће (о суду)*. — Врта ми забаврелу кацу, па не мог да ју оперем.
- забагри** свр. *в. забаврави*.
- забашури** свр. 1. *йодвали*. — Забашури ми кусур; 2. *зайашка*. — Воли да забашури ствари.
- Забел** м *зв. место у ашару*.
- забелје** се свр. *забели се*. — Падал снег, па се Чукер забелел.
- забибери** свр. *пеј. најакости у изразу: Забиберише му чорбу*.
- заблешти** свр. *йочне да блешти*. — Заблешта нешто на небо и нестану.
- забогати** се свр. *обогати се*. — Забогати се, а беше сиромџ.
- заборави** свр. *фиг. ойроси*. — Овој му нећм заборавим, ћу му врнем с исту мѣру.
- заборави се** свр. *изгуби контролу над својим йосиујцима, занесе се, йреда се осећањима*. — Заборавил се, не зна какво работи.
- заборџак** м *онај који често заборавља*. — Кад постану заборџак?
- забрађује** несвр. *йовезује, везује мараму (коме)*. — Забрађујем свекрву, нешто ју боли рука.
- забрађује се** несвр. *сама себи везује мараму*. — Мати узела нову бочу, па се забрађује.
- Забрце** с *каш. зв. место*. — У Забрце йма чешма.
- забушант** м *особа која йодваљује*. — Забушант је, немој те превари.

- забуши свр. *йревари, не уради како йреба*. — У мерење ми забуши два кила. — Забуши ми два динара.
- завари свр. *йомоћу јаког загревања сйоји делове мейшала*. — Чекај да завариш уши на матику.
- заведе свр. 1. *йоведете (о колу)*. — Никој неће да заведе коло; 2. *уведе ред, дисциплину*. — Дојде нов директор и заведе дисциплину.
- завергла свр. *йокрене у рад (о мотору)*. — Заверглај мотор нец се (нећ се) упали.
- завлачување с влачење, дрљање. — За завлачување треба дрљача, а не брана.
- заврти з-главу свр. *йрийрейи*. — Башта ми заврте з-главу и ја се ућута.
- загаси се свр. *йрестйане да гори (о вайри)*. — Не туримо дрва и огањ се загаси.
- загвинтује свр. *йрийтегне заврйтањ (шраф)*. — Узни кључ, па загвинтуј шрав, да се не одшрави.
- заглави (се) свр. 1. *учврстйи (се) чиме да се не клима*. — Што не заглавиш држаље на матику, да се не клима? — Не се добро заглавило, одглави га; 2. *настйрада (се), лоше (се) йрође, изгуби (се) глава*. — Заглавил је, мора д-йде у апсу. — Никој му не крив што се у дугови заглавил до гушу.
- загледа се свр. *фиг. има мерак*. — Загледал се у Месечиново девојче, ће га узне.
- загорчи свр. *учини мучним*. — Под стар заман ми деца загорчаше живот.
- загртање с *гл. им. од загрйта*. — Јутре йдемо у Комрен на загртање момурзу.
- зада свр. 1. *учини коме шйшо не йреба*. — Млого ми е мукe задал, док је школу изучил; 2. *йостйави, одреди*. — За домаћи ни учитељ задал тешки задаци из рачуницу.
- зададе се свр. *йојави се*. — Зададе се неки црни облак откуд Бреницу и манумо работу.
- задан прил. *за један дан, у шоку једног дана*. — Брз, и задан покоси ливаду.
- задиктује свр. *сйави уметйак, уложак (од гуме, йлуше, йласйике и сл.) који служи за заййивање на састйавима*. — Задиктувал сам и пенцер и врата, сг могу да дочекам зиму.
- задоцни (се) свр. *закасни (се)*. — Не додн на време, увек задоцни. — Неће се задоцни ако се на време појде.
- задржи свр. 1. *йридржи*. — Задржи ми купче, док напуним тестију; 2. *сачува, остйави*. — Да несъм задржал жито од лани, сг би гладуваљ; 3. *сйречи у крейтању*. — Задржи волови док дојдем.
- задржи се свр. 1. *одржи се*. — Вузнү се, ал' се задржа на ноге; 2. *дуго остйане*. — Млого се задржал у воденицу.
- задржује несвр. *йридржава, йошйомаже*. — Задржавај га да не падне.
- задркти свр. *задрхтйи*. — Задркта му рука, па му чашка йспаде и разби се.
- задушница м религ. *дан йосвећен усйомени на мрйве*. — Ишљ сам з-бабу на задушницу, да видим како тој изгледа.
- зажени (се) свр. у изразу: *Ако не знаш какав си, зажени се па ће чујеш*. — Зажени сына око Гмитровдан.
- зажиња свр. *зайочне жейву*.
- зажмури свр. 1. *зайвори очи, йочне да жмури*. — Зажмури да ми не улегне прашина у очи; 2. *йрогледа кроз йрсйе*. — Неколко пут са[м] му зажмурил, ви-

- ше нећу; 3. *смело се одлучи на нешто*. — Зажмури, па како б'уде; 4. *направи се да не примећује*. — Зажмури на едно око.
- зздравеје свр. *залечи се, скоро оздрави*. — Од ов'ија лекови малко заздраве. — Кад заздравејем ћу дојдем кред вас.
- ззими (се) свр. *йочне зима*. — Зазимило. — Зазимило се. — Млого рано зазимило. — Ззими се, а ја не дотера дрва.
- ззубице ж *обично у мн. фиг. жудња, йохлейност*. — Изр.: Вата ззубице.
- ззјзи свр. *прегради, заустави, загати (о води)*.
- Ззјчини м *назив фамилије*.
- ззкладе свр. *йочне са йошйаљивањем (о вайри)*. — Заклал огањ још ојутрос и још га не наклал.
- ззкладује несвр. *йочиње да йошйаљује (о вайри)*.
- ззклан необ. *чврст, дубок (о сну)*. — Изр.: Спи као ззклан.
- ззкоси свр. 1. *йочне да коси*. — Он ззкоси од едн крај, а ја о[д] други, док дојдомо до средину; 2. *йосстави косо*. — Ззкоси ми сид.
- ззкоти се свр. *почне да доноси на свет младунце (о животињи)*.
- ззкрви се свр. *буде у лошим односима са неким*. — Закрвили се, очи ће си поваде.
- ззкржља свр. *застане у рашћењу*. — Нешто ми јаре не расте, закржљало.
- ззкрка свр. *забије, зарије*. — Ззкрка му нож у слабину.
- ззкрмачи свр. *направи мрљу од мастила*. — Полк писуј, да не закрмачиш писанку.
- ззкрпа ж *йарче неке майерије које се йричвршћује на ошћењено месћо, на рују*. — Напрај ззкрпе за вреће за жетву.
- ззкрпи свр. *ушије*. — Узе иглу да ззкрпи на мужа панталоне.
- ззкукуљен, -а, -о *замршен, зайейљан*.
- ззкукуљи свр. *замсри, зайейља*.
- ззкући се свр. *стекне кућу и оно што је у кући йошребно, окући се*. — Како се ожени, такој се ззкући.
- ззламање с *одламање, скраћивање ломљењем (о ластару на чокошу)*. — Прво заламање, па тг прскање.
- ззлама (се) несвр. *одлама (се) йошйуно или делимично крај, врх нечему, скраћује (се) ломљењем (о ластару на чокошу)*. — Мати и башта отидоше у Виник да заламају лјзе. — Оној лјзе у Равниште треба се залама.
- ззларма свр. *загалами, завиче*. — Залармаше на збор, па ништа не разбра какво причаше.
- ззлепи свр. *фиг. ошамари*. — Ззлепи му шљакавицу, па га умири.
- ззлнже (се) свр. *фиг. глайко (се) зачешља (о коси)*. — Прво да залнжем косу, па тг ћу појдем на оро. — Ззлиза се и оде у гости.
- ззлнзан, -а, -о *човек који носи заглаћену косу*. — Правн се важан, носи залнзану косу.
- ззломи (се) свр. *одломи (се) йошйуно или делимично крај, врх нечему, скраћи (се) ломљењем (о ластару на чокошу)*. — Прво ће лјзе да заломимо, па тг да га опрскомо. — Кад се заломи лјзе, одма ће га опрскомо.
- ззлужен, -а, -о *зайрљан, исирљан*. — Иде залужен као вол.

Заљакóви м назив фамилије.

заљóпан, -а, -о *уйрскан блашом*.

заљóпа (се) свр. *уйрска (се) блашом*. — Пројде áуто, па га заљóпа з-блато. — Куде се тóлко заљóпа?

замáже се свр. *уйрља се*. — Кад еде, мóра се замáже.

замáзан, -а, о *уйрљан*. — Избише га, и не иде више замáзан.

замáзано поим. прид. *уйрљана одећа*. — Нема у каквó да се преобуче, па иде у замáзано.

замáкне свр. *зађе*. — Замáкну поза кућу и не видó куде óтиде.

замíје свр. *ојере (обично о деишеу) који део шела, зайере*. — Кад се дете усере, замíј га, немóј га кúпеш.

замíта с езíк несвр. *ошежано говори*.

замишљава несвр. *замишља*. — Замишљава да је голем, а нíкој га не цени за човека.

замлаћује се несвр. *заноси се, ирича свашиа*. — Изр.: Замлаћује се као Марјан по бурјан.

заморáва се несвр. *замара се*. — Нешто оболел, па се брзо заморáва.

замрчка свр. *замрља, иреирша оно шшо је найисао*.

замузе свр. *иочне да музе*.

замумуљен, -а, -о в. *закукуљен*.

замумуљи свр. в. *закукуљи*. — Тó[ј] је замумуљено, нíкој не мóже да га одмумуљи.

замути се свр. 1. *осеши вршоглавицу, несвестшицу*. — Замути ми се нешто у главу, мóра да седнем; 2. *иосиане мушно*. — Несъм претакал винó, па се замутило.

замуцкује несвр. *зайиње, засијаје у говору, ирекида речи, муца*. — Беше убаво врејл, а сьг замуцкује.

замучи се свр. *осеши шрудове иред иорођај*. — Замучила се пређи слнце и родила сина.

занатък м дем. и хий. од *занаш*. — Има си убав занатък, мó[ж] се жени.

занацки, -цка, -цко *занашки*.

занесе се свр. 1. *изгуби свест*. — Засмеја се, па се занесе и паде како свећа; 2. *унесе се у рад*. — Занел се у рабóту, и не видел кад му прошъл дьн.

занитује свр. *иричврсти, сшоји закивцима, нишнама*.

заобиколи свр. *заобиђе*. — Заобиколи бару, да се не укаљам.

заобикољен, -а, -о *заобиђен*.

заорáва несвр. *завршава са орањем, иушиа иоследњу бразду око њиве*.

заорé свр. 1. *заврши са орањем, иусиши иоследњу бразду око њиве*. — Јóш да заорем, па ћу си појдем дóм; 2. *зађе орањем у шућу њиву*. — Мálко заорá у комшиску њиву.

заóстрен, -а, -о *заоштрен*.

запáрниа ж *оморина*. — Данас беше голема запáрина.

запарлóжен, -а, -о *найушиен, зайушиен, занемарен, необрађен, зарастао у коров*. — Кад излэгнеш на Вíник, има да видиш запарлóжена лојзá.

запарлóжина ж *найушиено, зайушиено, занемарено, необрађено у коров зарасло земљише*.

- запарлџи (се)** свр. 1. *зайустии (се), џустии (се)* да зарасџе у коров, да џосџане ледина (о њиви, винограду и сл.). — Запарлџише њиву на убаво мџсто. — Запарлџише се лојзџа и џко селџ, па и обџри; 2. *фиг. занемари (се), џреџустии (се)* немару. — Запарлџи децу. — Запарлџил се, па не личи на чџвџка.
- запат** м *набављена или одабрана живоџиња за џриџлод.* — Овој овне остави мо за запат.
- запати (се)** свр. *намножи (се) (о сџоци, цвећу).* — Запати мо дукатинке.
- запатише (се)** свр. *обавије (се), џривеже (се) неџиџо џко џаса, сџрука, џиаше (се).* — Мати запатише дете. — Запатише се, па излџгни на џро.
- запекљување** с *закојчавање (о шлицу).* — Запати се трџскот у обџр, па и де мо као по ћелим.
- заперџ (се)** свр. *џйере (се) овлаш.* — Запџри дете, да не добије џјед. — Кад се на дете мџњају постџљци, увек се трџба запџре.
- запињаџ** м *део џкачког разбоја.* — Затџгни запињаџ, немџј да ти е лабав.
- заповед** м *зайовесџ.* — Деџин заповед је закон у кућу.
- заподџне (се)** свр. *зайџчне (се) разговор, изазове (се) свађа.* — Заподџну кџвгу, па извуче подебел крај. — Заподџну се прича од Маркови конџци.
- запојџи** свр. *да џечностџ.* — На крштџе поп запојџи дете с црно вино.
- запџслен, -а, -о** *заузџџ џослом.* — Млого запџслен, не дџза се от столџцу (*каже се нераднику*).
- запџслџе** с *џосао, рад, служба.* — Има запџслџе у град.
- запџсли (се)** свр. *сџџџи на рад, службу.* — Запџслили га у вабрику да рабџти. — Запџслил се у Ристићеву вабрику.
- запџсти** свр. *џџчне да џосџи.* — Запџсти пре постџ.
- заправо** прил. *исџински, џраво, џаџно.* — Заправо да си причамо тџј џиџе било такџј.
- запревџсти** свр. *џрекрије џревезом (о младој невестџи).* — Запревџстише младевесту, па ју извџдоше.
- запрџи** свр. *фиг. наџакоџи.* — Запрџише му чџрбу, па га милиџџџи отџраше у џпсу.
- запрџида** свр. *џџчне да џреде (о вуни).*
- запрџича (се)** свр. *зайџчне (се) разговор, занесе (се) у разговор.* — Запрџичаше како је било у онџј рџт. — Кад се запрџича н-уме се заустаџи.
- запрлџџен, -а, -о** *в. зайарлџџен.*
- запрлџџина** *ж в. зайарлџџина.*
- запрлџџн (се)** свр. *в. зайарлџџе (се).*
- зарине** свр. 1. *зайрџа земљом.* — Заринуше јџндек; 2. *пеј. сахрани.* — Заринуше га као кџче.
- зарубџен, -а, -о** *зарубљен.* — Зарубџени вилдџни се мџже осуше.
- Засџдиште** с *кат. звано мџџо.*
- заслџзи** свр. *засузи, џустии сузу.* — Видџ како му заслџзи џко.
- заспџи** свр. 1. *фиг. умре.* — Заспџл, не се мучџл; 2. *фиг. дуго се задрџи.* — Кад отидеш негде, немџј там да заспџиш, не го се џдма вртај.

- затапа** несвр. *йуни буре водом ради заййивања*. — Башта и дѣда затапају бурићи, да буду спремни за бербу грџе.
- затапање** с *йуњење бурейта водом ради заййивања*. — Помагал сам на башту и дѣду у затапање бурићи.
- затворен**, -а, -о 1. *шаман (о боји)*. — Кад плетеш цемпир, слагај отворену и затворену прѣђу; 2. *йовучен у себе*. — Дете ти је затворено.
- затезалка ж шйай** на *йредњем врайшлу разбоја, служи за зайезање основе*.
- затекне** свр. фиг. *мало оттекне*. — Малко ми затекну колѣно, па ме боли.
- затира** несвр. 1. *зуби*. — Излапѣл, па почѣл да затира ствари; 2. *уйройашћава, води у йройастй*. — Почѣл да затира кућу.
- затирање** с *губљење, уйройашћавање*.
- заткаје** свр. *зайочне ткање*. — Заткала на Божйћ, а завршила на Младѣнци.
- затупаѣн** свр. *учини неког будалом, глуйаком*. — Затупаѣше га, па га и мала деца забавају.
- затупен**, -а, -о 1. *зайуйѣн*. — Секйра ми малко затупена, треба ју заострим; 2. фиг. *замлаћен*. — Малко је затупен, немај послу с њѣг.
- затупи** свр. 1. *учини шуйим*. — Ако мислиш да ти се дьска не рацѣпи, затупи малко јексер; 2. фиг. *учини глуйим*. — З-бијѣње затупи дете.
- затупује** несвр. *ушиче да неко йостйане глуй, будала*.
- затуца** свр. *учини да особа слейо верује у нешйо*. — Затуцаше га, па полуде.
- затуцан**, -а, -о *онај који слейо верује у нешйо*. — Затуцан, цѣл дѣн се моли Богу.
- затуцѣтина** м и ж *особа која слейо верује у нешйо*. — Затуцѣтина, цѣл век прѣведе по цркве и манастири.
- затуцује** несвр. *чини да неко слейо верује у нешйо*.
- затуцује се** несвр. *заноси се, йрича свашйа, замлаћује се*.
- зацѣпен**, -а, -о *онај који йрешера у нечему*. — Зацѣпен, мора да буде по његово.
- зацѣпи** свр. *йрешера у нечему, уйорно, шврдоглаво остйане йри своме мишљењу, сйаву, не йойустйи*. — Зацѣпи цѣну, и не прѣдаде ништа.
- зацѣпује** несвр. *йрешера у нечему (у цени, у йонашању)*.
- зацѣпује се** несвр. *заноси се, замлаћује се*.
- зацрњи се** свр. фиг. *несрећно йрође у живошју*. — Ожени се па се зацрњи. — Одадо се па се зацрњи.
- зачьчкување** с *задиркивање*.
- зашашавѣје** свр. *заблесави, залуди, йостйане ћакнуѣ*. — Манте ме, ћу зашашавѣјем од вас.
- зашашавен**, -а, -о *заблесавѣен, залућен, ћакнуѣ*. — Не беше толко зашашавен. — Малко је зашашавен.
- зашашави** свр. *в. зашашавѣје*.
- зашићери** свр. *заслади шећером*. — Дај ми ложичку да си зашићерим чајк.
- због зато зайо шйо**. — Бију га због зато штѣ лѣже.
- због зашто због чега**. — Због зашто га бију?
- збогом речца за йоздрав на расйанку**.
- збоду се** свр. *йободу се (о говечѣшју, козама и др. живошйињама)*.

- збор** м *скуй, састѣнанак мешѣтана ради неког договора*. — На збор су доодѣли само мужи.
- збрѣше** (се) свр. 1. *ѿбегне (се)*. — Збриса на време. — Ако се не збрѣше, ће се награише; 2. *ѿједе (се)*. — Бео гладан, па збриса два леба и паницу пасуљ. — Кад се збрисаше сарме, изнесоше печење.
- збрчкан**, -а, -о *зборан, наборан*. — Остарела, па збрчкана у лице.
- збуѣти**, -а, -о *фиг. несѣреѣтан, смоѣтан*. — Збуѣтан, мора му помагати док работи.
- збуѣта** се свр. *згура се, сабије се*. — Збуѣташе се и направише место за чича Живка.
- збуѣчкан**, -а, -о *згњечен (о грозђу)*. — Збуѣчкано грѣже никој неће да купи.
- збуѣчка** се свр. *згњечи (се) (о грозђу)*. — Пази како носиш грѣже, да ти се не збуѣчка.
- званица** ж обично у мн. *особа која је ѿзована на славље*. — На свадбу сам имао преко сто званице.
- званѣ** с *ѿозивање на славље*. — Узе кондир и оде на званѣ.
- званѣ** с *занимање, ѿпрофесија*. — Ја сам по званју учитељ, а он професор.
- Зврѣгини** м *назив фамилије*.
- зврндѣ** несвр. *зврѣји*. — Заузни сваку собу, немој ти нека зврндѣ празна.
- зврчка** ж *ѿодвала, смиѣалица*. — Направише му зврчку и још се не може опасуљѣ од њу.
- зглѣдана девојка** ж *девојка коју су ѿре ѿраве ѿрошевине ѿросци дошли да је виде и ѿocene да ли им одговара*.
- зглеђује** несвр. *ѿосмаѣра, мерка (о уѿознавању момка и девојке)*. — Отишѣл на манастир да зглеђује девојке.
- згѣтви** (се) свр. *ѿриѣреми (се) какво јело, какав обед*. — За ручѣк згѣтви пасуљ. — Чекамо да се згѣтви обѣд, па да ручамо.
- згрбави** се свр. *згрби се, ѿогрби се, ѿогури се, ѿосѣане грбав*. — Беше прав, а сѣг се згрбавио, па едѣа иде.
- згрбѣше** се свр. *в. згрбави се*.
- згрне** свр. 1. *ѿрикуѣи нешѣо*. — Згрну сѣно на едно место; 2. *сѣекне, заради*. — Згрнуо голѣме паре.
- згрне** се свр. *окуѣи се*. — Згрнуло се село пред ѿпштину.
- згрудѣ** се свр. *ѿоквари се (о млеку)*. — Згрудѣвало се млеко, било у нечи[с] суд.
- здаден**, -а, -о *сѣворен*. — Човек је за муку здаден.
- здѣпи** свр. *украде*. — Пази новчаник, да ти га неки не здѣпи.
- здравѣ** м бот. *врѣѣа зељастѣ биљке Geranium macrorrhizum*.
- здравѣчак**, -чка, -чко *ѿрилично здрав*. — Здравѣчак је, мо[ж] се послуша.
- здрав-здравѣат** *ѿошѣуно здрав, сасвим здрав*. — Здрав-здравѣат, као чѣлик.
- здрав-здравѣит** *в. здрав-здравѣаѣи*.
- здравница** ж *ѿоздравне речи којима се уз чашу наздравља некоме или нечему, којом се изражава жеља за нечије здравље и срећу, за усѣх и најредак нечега: чаша ѿића која се исѣѣја у ѣаквој ѿрилици*. — Ајде куме одржи здравницу. — Кад кум одржа здравницу, токнуше се с чаше и попише ракију.
- здравичка** ж *дем. и хѣи. од здравица*.
- здравје** с *здравље*. — Служи ме здравје.

- здрáвување с њоздрављање. — Не трéба ми његово здравување.
 здраву́је се несвр. њоздравља се рукујући. — Цéл сáт се здравују.
 здуван, -а, -о укварен, шруо (о воћу). — Одвоји здуване јáбуке, да се не дýвају друге.
 зéвалица ж бот. врста цвећа *Antirrhinum*.
 зезáнција з шала, зафркавање. — Ударише на зезáнцију.
 зéкас, -ста, -сто зеленкастí, сивкастí, зеленкастíосив (кад је реч о живошíњама).
 зéкоња м име коња, вола зеленкастíосиве боје.
 зелéн, -а, -о фиг. још је млад. — Трéба да растé, још је зелéн.
 зелениш м ошшíи назив за њоврће. — Пíјац, пун са зелениш.
 зелéнкаст, -ста, -сто зеленкастí.
 зелéно поим. прид. зелена одећа. — Воли да носи зелéно. — Обукал се у зелéно,
 као гуштер зелембаћ.
 зеленчи́ца ж дем. и хíи. од зелениш. — Отидó у ба́чу да откинем мáлко од зелен-
 чи́цу.
 зéље с бот. самоникла зељаста биљка кој се уйошребљава као њоврће. — У обóр
 имамо пуна зéље.
 зéљко м њас сиве, зелене боје.
 зељóв м в. зељко.
 зембил м цегер. — У гра́д се за цéгер казу́је зембил.
 землодéлац м земљорадник. Узето из Матичне књиге рођених из 1879. године.
 земљовíто с поим. прид. в. љубровишó месíто. — Узе земљовите њиве, а мéн оста-
 ви ледíне.
 земљóпис м настáвни њредметí у стáрој школи, географија. — И[з] земљóпи[с]
 смо учíли рéке у Србију. — Земљóпи[с] се учíл у трéћи разред оснóвну
 шко́лу.
 земљóсан, -а, -о шаман у лицу као земља, као мршвац; њрешворен у земљу, ис-
 шрунуо.
 земљóше се свр. исшруне, њрешвори се у земљу; добије шамну боју као земља. —
 Од бóле[с] се земљóсáл. — Земљóсáл се, зрél за чамóвину.
 зенгíја ж узенгија.
 зéтоња м пеј. иронично или шаљ. у значењу: зéш. — Ђде зéтоња сь[г] ће баба да за-
 коље копу́с.
 зíвт м никоштински шáлог, смола и смоласта шéчносí која настáје у лули, му-
 шшикли и сл. њриликóм њушења.
 зíми несвр. зиму́је, њроводи зиму. — Зíму зíми куд мéне.
 зíмница ж храна њприремљена за зиму, оно шíто се уйошребљава, њпроши шóком
 зиме. — Потрошíмо зíмницу око Блáговести. — Спремíмо зимницу више
 него лáни.
 зимóвка ж врста крушке.
 зíне свр. 1. ошвори уста. — Колкó је зину́л, ће му улетé мује у уста; 2. њроговори,
 ода исшину. — Ако зíнеш, ћу те уби́јем; 3. окоми се, њовиче, гракне. — Сви
 зíнули на њéг, мóра се тресé као прут; 4. хíшео би све да има, да њриграби. —
 Зину́ла му áла за свé; 5. фиг. издахне, умре. — Кьд зíнем, ћу ви пíтам кькó
 ћете без мéн; 6. фиг. роди се. — Изр.: Зину́л на свét.

зѣфт м в. зивѣй.

зрнас, -ста, -сто зрнасиѣ.

зуља́н прид. непром. *неразвијен, закржљан*. — Изникло цвеће, ал' зуља́н.

S

сьнгѣја ж в. зенгија.

свѣрнѣак м звериѣак.

Свѣркови м назив фамилије.

свѣска ж *двогодишња овца*. — Овуј свѣску чувам за Велигден.

свѣнчиѣи м мн. бот. *врста цвећа Campanula*. — У градинче имамо пуно свѣнчиѣи.

сидурѣна ж аугм. и њеј. од зид.

И

ѣи ѣишање. — *И?*

и зам. ак. мн. од они. — Да и[х] видим каквѣ ће рабѣте без мѣн.

ѣ брѣ узвик за *исказивање разочарења*. — И брѣ, какѣ тој неси знал.

иглиця ж *игла за везење*. — Млого сам волѣл сестру да глѣдам какѣ с иглицу везѣ.

игличка ж дем. и хий. од игла. — Баба ми узе цѣпене гаће, па и[х] с игличку зачѣс
уши.

Игнат м име.

Игњатовдан м в. ѣ. *Свѣйи Игњайѣије; 2. јануар ѣо новом календару*.

играбрац м онај који радо игра, играч у колу. — Кад играбрац поведѣ брѣ, слѣтко
се изиграмо.

играбрка ж она која радо игра. — Ако ѣнеш да се најиграш, увѣти се до играбрку.

ижвѣака свр. фиг. *згужва, набора*. — Не смѣм да седим, ћу си ижвѣакам панталѣне.

нжвѣакан, -а, -о *згужван, наборан*. — Нѣси ижвѣакану кошѣљу.

нждѣми свр. *несѣане, ишчезне*. — Иждѣми нѣгде, а сѣг бѣше тѣј.

Ижиште с *кай*. зв. *местѣо*.

избѣли свр. *учини белѣм*. — Мѣти ѣднесе ткаѣе да га с ѣму избѣли на рѣку.

изберѣ свр. *одабере*.

избесѣје свр. *искали бес, избесни се*. — *Избеснова* по кућу, па онакој ѣлутѣт ѣде
на рабѣту.

избѣје свр. 1. *исѣуче*. — Избѣили га, па га умирили; 2. *ѣрѣбије се найѣе*. — У десѣт
мѣтара избѣила вода.

избѣра несвр. *одабира*. — Избѣра, избѣра, ал' н-умѣ да избѣрѣ.

избрѣтви (се) свр. *избрија (се)*. — Чѣча ѣбрѣтви дѣду, па га избрѣтви. — Кад се ба-
шта брѣтви, ѣн се ѣвек избрѣтви.

избрѣји свр. 1. *заврши бројање*. — Избројѣл свѣ ѣвце, па и[х] затворѣл у трѣѣк; 2.
исѣлаѣи. — Ако сте се нагодили, избрѣј му пѣре и тѣчка; 3. *ѣремлаѣи*. —
Кад ѣзнем овѣј тојагу, ћу му избрѣјим рѣбра; 4. изр.: Мѣжеш на прѣсти да
и[х] избрѣјиш.

избуѣи свр. *исколачи*. — Избуѣил с ѣчи, да те стрѣ увѣти.

- избу́та свр. *изгура*. — Избу́таше га из ре́д.
- избу́тује несвр. *гурајући ѿмера с једног места на друго*.
- изва́ља (се) *искошрља (се)*. — Изва́љаше бу́ре ис по́друм да га оперу́. — Ја́ и бра́т Сла́вко сла́тко се изва́љамо по сла́му у плевњу́.
- изва́та (се) *обави ѿлни однос*. — Како́ смо били́ са́ми мо́гл је да ме изва́та. — Уле́гоше у плевњу́ па се изва́таше.
- изведе́ (се) свр. *излеже (се) (о ѿлићима)*. — На́ша ква́чка изве́ла пи́лићи. — Едва́ че́камо да се изведу́ пи́лићи.
- извезе́ свр. *ошера*. — Извезо́мо тро́ја ко́ла ђубре́ у Попади́ку.
- изве́цба свр. *извежба*. — Виде́л сам како́ војни́ци ве́цбају. Кад изве́цба́ше, отидо́ше си у ка́сарину.
- изви́ра несвр. *извире*.
- Изви́рало с назив *места*. — Ка́меничка ре́ка изви́ра у Изви́рало.
- изво́зи се свр. *навози се, наужива се возећи се*. — Се́до у ко́ла, па се сла́тко изво́зи.
- извр́да свр. *избегне*. — Увек извр́да од рабо́ту, а пра́ви се да је рабо́тан.
- извр́не свр. 1. *обори*. — Извр́таше се, па га До́цко изврну́ и у́дари о́сам; 2. *окрене с унутрашње стране нао́ље*. — Извр́ни це́пови, да ви́дим како́ има́ш у њи́.
- извр́не се свр. 1. *легне, исјружи се*. — Изврну́ се у кре́вет и за́спа; 2. *прештури се, преврне се*. — Изврну́ше се ко́ла и па́доше у је́ндек.
- извр́нут, -а, -о 1. *прешурен, преврнут*. — Изврну́та ко́ла јо́ш стоје́; 2. *окренути с унутрашње стране нао́ље*. — Но́си изврну́то је́лече.
- извуче́ свр. *буде кажњен у изразу*: Извука́л де́бљи кра́ј.
- извуче́ се свр. *сјаси се чега нејријайног*. — Извука́л се, не́ доби́л бије́ње.
- изгла́ница свр. *учини сјајним*. — Изгланца́л ци́пиле, па се ци́кле.
- изгле́да свр. у изразу: Изгледа́ си о́чи по излози́.
- изгло́ђе свр. *изглода*. — Изглођа́ше ко́ске па и[х] врљи́ше на ку́чићи.
- изгме́чи (се) свр. *изгњечи (се)*. — Изгмечи́ше ми се кру́шке у кро́шњу. — Сва́ри компи́р, па га изгме́чи за ручы́к.
- изгори́ се свр. *фиг. превари се*. — Изгоре́ се, па купи́ ма́чку у ца́к.
- изгрве́ља се свр. *издаде се (у игри или шучи; реч је о ѿсима, курјацима)*. — Изгрве́ља́ше се како́ ку́чићи.
- изгре́ши свр. *изгреша*.
- изде́ље свр. 1. *истеше, ошеше (о дрвету)*. — Док ти то́ј изде́љеш ће про́јду два са́та; 2. *начини неки предмет дељући га од дрвета*. — Изде́ља држа́ље за секи́ру. — Ако о́ћеш и теб́ ћу изде́љем.
- изде́не свр. *да некоме надима́к*. — Издену́ ми име́, па ме и даны́с тако́ј о́кају.
- изде́ре се свр. *викне, извика се (на некога), изгрди (некога)*. — Заба́ђав се издра́ на дете́.
- изди́ра се несвр. *виче, извикује се (на некога), грди (некога)*. — Са́мо се изди́ра. — Што́ ли се изди́ра? — На куга́ ли се изди́ра?
- издо́лек прил. *из дањине, заобилазно, околишећи*. — Пријди́ му издо́лек, па ће ти све́ ка́же.
- издоне́се свр. *у више навра́ћа донесе велику количину ствари*. — Издоне́соше ми и што́ тре́ба и што́ не тре́ба.

издонџси свр. *в. издонесе.*

издржив, -а, -о *издржљив, може да њоднесе шиџо најорно.*

издрпа (се) свр. *обави (се) њолни однос, чин, сношај.* — Видџ и [х] како се издрпаше у сливак. — Издрпа ју у плевњу.

изџлица м и ж *лоша особа.* — Онј изџлица ће ме изеде.

изџида свр. *сазида, заврши са зидањем.* — На брзину изџида кџчину.

изџрне свр. *џровири.* — Нџма, нџма, па изџрне крос пџнцер.

изџрта несвр. *џровирује, вири, џомаља се.*

изџми свр. *џрезими, изџура зиму.* — И овју зиму изџми куд мџн.

изџска свр. *измоли.* — Тџлко је скрчав, едџа изџска едну паркју.

изџскује несвр. *извољева, исџиражује, увек изнова џиражи.* — Млџго изџскује. — Изџскује од мџн оној и штџ џмам и штџ нџмам.

изнџтински прил. *исџински.* — Изнџтински се бџју. — Изнџтински се воле.

изџалџви се свр. *фиг. не добије нишџа.* — Изџалџви се, нџ доби нишџа.

изџлаје се свр. *фиг. ода се, избрбља се, искаже се, каже нешџо шиџо не џреба.* — Изџлаја се, па га сџг мрзе у селџ.

изџландра (се) свр. *наскиџа (се).* — Изџландра се, изџландра, па се џмири.

изџлапџје свр. *џосџане забораван.* — Остарџл, ал' нџ изџлапџл. — Изџлапџл, па нџ зна какџвџ прича.

изџлема свр. *изудара, исџуче.* — Заслужџл да га изџлемам.

изџлитање с *излеџање.*

изџмакља свр. *исџуче добро (некога).* — Уватише еднџ лапџва, па га изџмакљаше.

измалтерџше свр. *заврши малџтерисање.* — Три мајстора за два денџ измалтерисаше деда Ракину кју.

измаџши свр. *измахне да би кога ударио.* — Измаџши да га удари, ал' га не закачи.

измеџусџб прил. *меџу собом, меџусобно, узајамно.* — Чаркаше се измеџусџб, па се надокрајке побџше.

измет м *добронамерно дело, џомоћ.* — Маџи се наљути и рече да никџме више нџће да чџни измет.

измеџар м *слуга.* — Нџћу више да бџдем ниџии измеџар.

измеџарка ж *слушкиња, служавка.*

измџдира се свр. *изађе из моде, џресџане да буде у моди.* — Измџдираше се кошуље з-голџми огрљаџи. Ниџој и [х] више не нџси.

измџзга свр. *измисли, џронађе решење, начин.* — Едџа измџзга како ћу тој да урабџтим.

измрџда свр. *избегне, изврда.* — Ёвек измрџда, не мџж га уватиш ни за главу ни за реп.

измрџлан, -а, -о *уџрљан, неџистџ.* — Нџси измрџлану кошуљу.

измрџљано поим. *прид. уџрљано одело, рубље.* — Обуџује се у измрџљано.

измрџља се свр. *уџрља се.* — Куде се тџлко измрџља? — Кречи сџбу, па се све измрџља.

измрџчка свр. *измрџља, исџрља.*

измуља свр. *исџисне сок из грџжја, изгњечи.* — Чџм смо грџје обрали, џдма смо га измуљаџи.

- изнаједѐ** се свр. *наједе се, засити се храном обично једући у више наврати* (обично више људи). — *Изнаједомо се, ће ни мешине попуцају.*
- изналаока** се свр. *наије се, засити се њићем наијајући се у више наврати*. — *Кад се изналаокаше, почеше да се пцују и бију.*
- изнамеси** свр. *умеси већу количину њецива у више наврати*.
- изнамирн** свр. *намири редом, све до једног (о већем броју живих бића).*
- изнаоколо** прил. *наоколо, заобилазно*. — *Боље ти је изнаоколо д-идеш, него на-право.*
- изнапоји** свр. *напоји све редом, једно по једно (о већем броју животиња).*
- изнаправи (се)** свр. *направи (се), начини (се) (више предмета)*. — *Изнаправи врата и полице, па и [х] испродава*. — *Изнаправише се викендице на Виник, а ми не напраимо.*
- изнарађа (се)** свр. *изроди (се), добије (се) њуно деце*. — *Изнарађал толку децу, како ли ће да и [х] израни*. — *Изнарађали се све едн другом до уши.*
- изнарани** свр. *нахрани све редом, једно по једно (о већем броју живих бића).*
- изнаспн се** свр. *изнаспава се*.
- изнасуче** свр. *направи већу количину кора за њишу*. — *Мати изнасука овге за две гибанице.*
- изнаткаје** свр. *истка већи број разноврсних предмета у више наврата.*
- изнатрупи** свр. *насече већу количину огревног дрвета у више наврати*.
- изнесе** свр. 1. *фиг. избави се, спаи се*. — *Едва изнесо живу главу*; 2. *фиг. кришом узме, украде*. — *Изнесоше му пченицу из амбар*; 3. *донесе, дойреми*. — *Изнесе два цака с ораси и поче да и [х] продава*; 4. *послужи*. — *Изнесоше пред гости мезе и ракију*; 5. *саошши (усмено или писмено)*. — *Изнесе пред судију своју мuku*; 6. *прејри, издржи*. — *Све је тој изнел на своју грбину, никој му не помогал*; 7. *оклевета*. — *Изнел нешто лошо од њег, па побеже и [з] село*; 8. *несећи њремести најоље, ван*. — *Изнесоше ствари и [з] собу, ће ју кирече.*
- изнеспосби** свр. *чини кога неспособним, инвалидом*. — *Удари га с тојагу, па га изнеспосби*.
- изнеспосби се** свр. *поспана неспособан својом кривицом*. — *Од силну работу се изнеспосби*.
- износи** свр. *изађе из њошребе због дуге њошребе, дошраје*. — *Износил чашире, па и [х] врљил на љубре*.
- изобрне** свр. *изокрене, каже другачије (о ономе што је речено)*. — *Изобрну истину, рече друкче*.
- изобрта** несвр. *изокреће, говори другачије од онога што је речено*.
- изодава** свр. *пудаје, разодаје*. — *Изодава ћерке, још сина да оженим и да пребринем бригу*.
- изожени** свр. *ожени више особа (синова, браће)*. — *Изожени синови, и сг сам миран*.
- изозгор** прил. *одозго, с горње стране*. — *Негде изозгор дојдоше четници у наше село*.
- изоздол** прил. *одоздо, са доње стране*. — *Дојдоше направо, изоздол*. *Несу обикаљаи.*

изоколо прил. *в. изнаоколо.*

изоправи свр. *све ѿправи (све што је било у квару).*

изоправља свр. *в. изойрави.*

изопраља свр. *в. изойрави.* — Мајстор Веца изопраља сви сатови, и на крај поправи и мој сат.

изоре свр. 1. *заврши орање.* — Изора њиву у Равно поље, па се премести у другу; 2. *орући извади из земље.* — Изора едн голем камен, мислел сам да је ћуп са злато.

изоткара свр. *ошера све редом, једно ѿ једно.* — Врну се неколко пут на њиву и изоткара сви снопови.

израђа (се) свр. *в. изнарађа (се).*

изразбива свр. *ѿразбија.* — Изразбива тањирѿи и ником ништа.

изразбуди свр. *ѿробуди (о већем броју деце).* — Изразбуди децу у ниједно време, па не могу да и[х] успим.

израсипе свр. *ѿросије све редом, једно ѿ једно (о јелу).* — Све што се зготвило за обед, све се у кола израсипа, па сѿг едемо само леб.

изриба свр. *фиг. ѿрекори, укори.* — Изрибаше га, па је сѿг мек као памук.

изуали свр. *размази (о деци).* — Изуали децу, па сѿг не може да и[х] одали.

изуапје свр. *изуједа (о ѿсу, оси и сл.).* — Изуапаше га осе, па едвa остал жив.

изуизма свр. *у више наврѿаа узме, све узме.*

изучи свр. *научи.* — Мој син изучи занат, сѿг може да отвори радњу.

изцигла свр. *нагло ѿорасије.* — Лани беше малецак, а сѿг изцигла, прави бећарин.

Илијини м *назив фамилије.*

Илини м *назив фамилије.*

иљада бр. *хиљада.* — Тој ти је една иљада.

иљадарка ж *новчаница од хиљадудинара.* — Дале му иљадарку, па му замаза очи.

иљади (се) несвр. *богати (се), сѿвара (се), сѿиче (се) (у хиљадама).* — Да иљадиш куде идеш. — Куде идеш да ти се иљади.

иљадит, -а, -о *хиљадити део нечега.*

иљаду бр. *хиљаду.* — Дужан му иљаду динара.

имање с *земља која ѿријада једном домаћинству.* — Од имање нећу ништа да продам. Још ћу и да докупим. — Ћу препишем имање на старејег сина, млађеј нде у школу.

инвалида ж *инвалиднина.* — Не прима пенсију, него инвалиду.

интирис м *инѿерес.* — Ако имаш интирис, продавај, ако немаш, немој.

инциеѿр м *инжеѿер.*

инциеѿрка ж *жена инжеѿер.*

исекне се свр. *издува се (о секреѿу из носа).* — Исекни се! — Виси му цинца, н-уме се исекне.

искасапи свр. 1. *исече на комаде;* 2. *убије.* — Бегај од нег, кад се наљути, мој те искасапи.

искастри свр. *искреше (о гранама).* — Овѿј брес трѿба да искастриш за брстину.

искида се све *фиг. ѿреѿишереѿи се, намучи се.* — Искида се од работу.

искићен, -а, -о *накићен*. — На Русáлницу, обичај је, да б'уду искићене лесе с орао-
ве грањке.

исклепа (се) свр. *наошћри (се) клепањем, ковањем, искивањем*. — Исклепамо
мати́ке кут Цигани. — Мати́ке су ту́пе, тре́ба се исклепају.

искове свр. *укуца (о ексерима)*. — Искова тара́бе, па седе да се одмори.

искоси свр. 1. *йокоси*. — Кад искосим ову́ј ливаду, идем на дру́гу; 2. *йосћави ко-
со*. — Уместо кола да ми занесе, он и[х] искоси.

искрижа свр. *сићно изреже листове дувана*. — Де́да увечер искрижа дува́н и ту́-
ри га у табакеру.

искрка свр. *йоједе с уживањем*. — С апетит искрка два тањира пасу́љ.

испшка се свр. 1. *исћустии гасове из себе*. — Оде у страну да се испшка; 2. *фи-
зички ослаби*. — Испшка́л се од рабóту.

испадне свр. *наће се у йовољној сићуацији*. — Испала прилика да се ожени. — Ис-
пала прилика да купи ку́ћу за јевтине па́ре.

испари свр. *фиг. несћане, изгуби се*. — Кад улеже де́да, онí испарише и[з] со́бу.

испарцелише свр. *йодели већи део земљишћа на мање делове*. — Едва́ испарце-
лиса́ њиву у Дурла́н.

испарча свр. *исече у йарчиће (о месо)*. — Испарча ме́со, на́ређа га у тањири, и из-
несе пред гóсти.

испегла свр. *фиг. изудара*. — Испегла́ га с тоја́гу, па се смири.

йспит м религ. *обред йре склајања црквеног брака йри којем свешћеник уйврћу-
је нейосћојање смећњи за склајање брака и сагласносћи будућих суйру-
жника за сићујање у брак, веридба йред свешћеником*. — Прво мора д-йде-
мо куд попа́ на йспит, па тг да се ўзнемо.

исплеви свр. *очистии од коро́ва (о башћи, њиви и сл.)*. — Исплеви́мо лојзе, па га
тг опраши́мо.

испобије свр. *йоубија све редом*. — Испобише и[х] као пцету́.

исповеда се несвр. *фиг. ойравдава се*. — Не́ма закакво́ да се пред не́г исповедам.

йсповес м *исйовесћ*. — Отишъл куд попа́ на йсповес.

испозатвара свр. *зайвори једно йо једно, йозайвара (обично враћа, йрозоре и
сл.)*. — Испозатвара́ сви пени́ери, да и[х] ветар не поразб́ива.

испозатира свр. *изгуби једно йо једно, йогу́би све (обично о новцу)*. — Бе́ше ми цеп
ицепен, па испозатира́ све па́ре.

испоје (се) свр. *исйева (се)*. — Чека́ да испоје песму, па тг запоја́, да види да и ја
умем да појем. — На сва́дбу се слатко испојаше кум и старојка.

испокуси свр. *йокоси све редом, једно йо једно*.

испокрши свр. *йоломи све редом, једно йо једно*.

испокује (се) свр. *исйече (се) у брашну, јајима, мрвицама*. — Испокувамо пилеће
ме́со за ручк. — Чека́мо да се испокују поприке, па седомо да едемо.

испокута свр. *йосакрива*.

испомага свр. *йрићекне неком у йомоћ, йружи неком йомоћ, йомогне*.

испомеша свр. *йомеша, измеша велики број сйвари или йића*. — Испомеша́ше ви-
но́ и ракију, па се изупива́ше.

йспомоћ м *йомоћ*. — Дошъл на йспомоћ.

- испóмре** свр. *поумире редом, једно по једно (о већем броју лица)*. — Овуј зиму испóмре млого људи у селó.
- испоорé** свр. *пооре све редом једно по једно, изоре*.
- испоотвара** свр. *ошвори све редом, једно по једно, поошвара*. — Испоотвара и пѣнцири и врата, да се собе излуттирају о[д] дуван.
- испопада** свр. *попада све редом, једно по једно*.
- испоплéте** свр. *исилéте све редом, једно по једно*.
- испоразбíва** свр. *у више навршта једно по једно разбије, поразбија*.
- испоруби** свр. *поруби, подашије, једно по једно*.
- испосéче** свр. *исече све редом, једно по једно*. — Испосече ми вилдани у сливак.
- испоскида** свр. *скине, поскида, једно по једно*. — Испоскида сијалице, па тури друге.
- испраћување** с *испраћивање*. — Млого ме коштало његово испраћување у војску.
- испрвице** прил. *испрва, на почетку*. — Испрвице бéше сиромá, па полък, полък, те се забогати.
- испрђује** се несвр. *испушта гасове, прди*. — Нè га срмотá о[д] дèцу да се испрђује.
- испребива** свр. *испребија*. — Испребивá га, кóске му покрши.
- исприповéда** свр. *исприча*. — Слушá га док ми исприповеда едну причу из рат.
- испромењује** свр. *све промени*. — Испромењува́л сви пѣнцири на кућу.
- испроми́не** свр. *престигне једно за другим*. — Млого је људи испромину́л док је дошъл у селó.
- испроми́ња** свр. *в. испромине*.
- испростира** свр. *прости́ре (о вешу)*. — Испрости́ра чѣрге и целими да и[х] слънце грéје.
- испуни се** свр. *ошвари се нешто добро*. — Испунила му се жéља, роди́л му се син.
- испуца (се)** свр. 1. *заврши (се) с пуцањем*. — Испуцаше мунцију. — Испуцаше се: и пушке, и митрољези, и топови; 2. *добие (се) пукошина*. — На ладноћу ми испуцаше руке. — Немаше киша, па се зéмља испуца; 3. *искаже шта има да каже*. — Испуца се, испуца, па си отиде.
- испцује** свр. *исцује*. — Испцува́ свé по рéд, па си отидо́.
- истéгне** свр. *заврши са истезањем*. — Истéгоше жицу, па почéше да ју сечу́ по мéру; 2. *пеј. умре*. — Истéгал па́нци; 3. *фиг. омршави*. — Истéгал шију.
- истéза** несвр. *истеже*. — Истéзамо жицу за носáчи.
- истéза се** несвр. 1. *пошеже се, ленчари*. — Цéл дън се истéза, а други рабóте за њéг; 2. *изр.*: Истéза се као куче на пздёр.
- истóрија** ж 1. *наставни предмет*; 2. *непресушна прича*. — Да ти причам моју истóрију.
- истраска** се свр. *извиче се на кога*. — Истраска́ се на њéг, па га и избí.
- истрэзни (се)** свр. *ошрезни (се)*. — Истрэзнише га с црни лук под нóс. — Још се не истрэзни́л.
- истрэска се** свр. *извиче се*. — Прво се истрэска, па се тгг уми́љава.
- истрисање** с 1. *испресање*. — Поче истрисање чѣрге и ћелими у обóр; 2. *вика, грдња, љушња*. — Нèћу ничие истрисање да трпим.
- истрошен**, -а, -о 1. *изломљен*. — Истрошене тарáбе треба се замéне; 2. *попрошен*. — Врта ми кутíју с истрошен ћибрит; 3. *испијен (о алкохолу)*. — Истрошена ракија у буд-зашто.

исфиљује свр. *сѣяви на дев на колач, шорѣу.*

исфирца свр. *прошије.*

исцвака свр. *замаже се, зайрља се.* — Куде се толко исцвака?

исцѣвчи свр. *исѣије, ѿиѣије (о алкохолу).* — Када исцѣвчише балон? Беше пун.

исцрпен, -а, -о *исцрѣн.* — Исцрпен бунар (*остао без воде*). — Исцрпена снага (*јак о уморан, преморен*).

ицѣди свр. 1. *исцѣди, цѣдећи исѣисне.* — Ицѣдила кошуље, па и[х] турила да се шуше; 2. *искайи, ѿиѣије до ѿоследње кайи.* — Ицѣдил и[з]шише и последњу капку.

ичетали се свр. *ѿустѣи бокор.* — Ичеталила се пченица, од милѣн да ју погледаш. — Ичеталила се пченица у Умско, а код нас још не.

ичѣтка свр. *добро очисти чѣйком.* — Ичѣткај ми капут, треба д-идем у гости.

ичѣта свр. *прочиѣта.* — Млоге сам књиге ичитал, и млого мого да ти причам од њѣ.

иш *узвик за шѣрање кокоши.*

ишара свр. *ушврља.* — Узе писанку, па ју ишара.

иштипе свр. *иштиѣта.* — Иштипе га по образѣ, па му направи модрице.

иштркља свр. *нагло израсте, изцигља.*

Ј

јави свр. *саошѣти, обавѣсти.* — Јави ми кад појдеш.

јави се свр. *да вѣсти о себи.* — Отишъл у војску и још се не јавил.

јаганчар м *онај који чува јагањце.* — Ој овчаре јаганцаре, терај овце у дубоку шуму (*нар. ѿсма*).

јаганчѣс мн. *јаганчићи дем. и хий. од јагње.* — Гледам како се јаганчићи играју.

јагњило с *место где се овце јагње.*

јагњѣи м зб. *од јагње.* — Одвоји јагњѣи од овце.

јаготка ж *дем. и хий. од јагода.* — Одомо на Каменички вѣс да наберемо јаготке.

јадување с *жалостѣ, шуга, јад.* Изр.: За карање треба двојница, а за јадување едн.

јазбина ж *зайушѣна прѣшѣрија.* — Живи у неку јазбину. — Неће да живѣи у чи-сто, него у јазбину.

јајас, -ста, -сто *који има облик јајѣта, јајолик.* — Има јајасту главу.

јајчанѣк м *ѣиѣта од јаја.*

јамболија ж *врѣта чујавог вуненог ѿкривача.* — Купѣмо јамболију за Славкову свадбу.

јапарат м *ѣарѣи, најрава.*

Јасѣнѣвик м *име села крај Ниѣа.*

Јашарѣви м *назив фамилије.*

Јѣва ж *име.*

Јѣвица ж *име.*

једва прил. 1. *с најором, с шѣшкоћом, с муком.* — Ноге ме издале, једва стојѣм; 2. *несѣрѣливо, жељно.* — Једва чѣкам да дојдеш.

једѣница ж 1. *јѣдина кѣр, јѣдиница;* 2. *школска оцена којом се изражава недовољан усѣх и владање.*

јединичар м ученик са *недовољним оценама*.

јединка ж дем. од јединица (2). — Има све јединке у школу.

једне (се) свр. *набрзину (се) мало једе*. — Једну малко, колико да ми се вече ра не скита. — Да се малко једне, па да се иде на рабóту.

једио прил. 1. *око, близу, оштрилике*. — Туј има једно пет кило; 2. изр.: Једно мисли, друго казује (*двоуми се*); Тражи једно те исто.

једногòтка ж она која има једну годину (*обично о животињама*).

једиòјка ж в. *јединка*.

једнопајас у м и с роду са једним *шестисом* (*о животињи*). — Продадо на Цигани једнопајасто овне.

језичав, -а, -о *језичаји, оштар на језику*.

језичак м *метални клинчић на којичи, шнали за каиш или обући, иређица и сл.*

језичар м онај који много *ирича*. — Језичар, само ломóти.

језичарка ж она која много *ирича*.

јек прил. *уштребљава се уз поједине именице да би изразио највиши степен онога што значе*. — Дојдоше ми гóсти у јек рабóту. — Прави свадбу у јек жетву.

јектар м *мера за површину, хектар*. — Два јектра су ми под пченицу, а једн под момурзу.

Јела ж *име*.

Јелица ж *име*.

јен бр. *један*. — Пóче да брóји: јен, два, три...

јенац м *ирекшај, играње руком (о сиоршу)*. — Из јенац даде гò. — Напраи јенац пред гò.

јендек м *јарак*. — Не могà да прерипим јендек, па упàдо у нег.

Јера м *човек из ужичког краја*.

јеребица ж зоо. *врста иштице из рода кокоши Galliformes*.

Јеремија м 1. *име*; 2. *дан који се иразнује ироштив уједа змије (14. мај по новом календару)*.

Јеркиња ж *жена из ужичког краја*. — Оженил се с Јеркињу.

Јерско с *ужички крај*. — Отишъл у Јерско да доведе жену.

јесенс прил. *јесенас*.

јесеншњ, -шна, -шњо *јесенашњи*.

јесеншањ, -шња, -шњо, в. *јесеншњ*.

јесеника ж 1. *озима ишеница*; 2. *врста крушке*.

јесениче с *младунче које дође на свету у јесен*.

јесенјак м *лук који стиже у јесен*.

јесје прил. *да, јесте*. — Јесје, и он је бил.

јестаственица ж *старији назив који се уштребљавао за иприродоис као наславни предмет*. — Чувам чичино Познавање природе на које пише: „Читанка за основе природних наука и јестственице за IV разред основне школе“ (38. издање, штампано у Београду 1928).

јечъм м бот. *јечам*. — Засади малко и јечъм.

јечи несвр. 1. *оглашава се јаким гласом, ори се*. — Кад окне цела шума јечи.

јечменка ж *врста крушке која сазрева кад и јечам*.

јечмења̀к м *хлеб од јечменог брашна.*

јечми́чак м *гнојница на очном кайку.*

Јовка ж *име.*

Јо̀јини м *назив фамилије.*

Јолга ж *име.*

Јолгица ж *хий. од Јолга.*

јорганче с *дем. и хий. од јорган.*

јорганџија м *онај који љрави или љродаје јоргане.*

јорганџика ж *жена јорганџије.*

ју зам. *од она (даџи. и акуз.). — Све ју дадо, и па ју ма̀лко. — Ту ју ви́дим како̀ ће живѝ сама.*

ју̀жи несвр. *шо̀и се (о снегу кад о̀шо̀или време), љо̀стиаје шо̀илије. — Почело да ју̀жи, почел снег да се то̀пи.*

ју̀ли м *седми месец у години, јул.*

Ју̀лка ж *име. — Баба Ју̀лка ка[д] до̀jde, на сва̀ко детѐ дадѐ по јајцѐ.*

ју̀ни м *шести месец у години, јун.*

ју̀рца се несвр. *бесциљно љрчи, забавља се, јури. — Јурца̀л се по ву̀збал и ништа од њег ни́е било̀; — Само се ју̀рца, ништа дру̀го не работи.*

ју̀тредьн прил. *суџрадан. — Јавише ни да ће ју̀тредьн да сти́гну.*

ју̀троске прил. *јуџрос. — То̀ј се до̀годи ју̀троске око̀ шѐ[с] са̀ти.*

К

кџсветан, -тна, -тно *уљудан, љрисџојан, разуман, нормалан, свестџан. — Из кџсветну је фамилију. — Какво̀ то̀ј причаш? Кџсветан ли си?*

кџткако̀ прил. *кадкако, љонекад. — Кџткако̀ до̀бди.*

каба̀тење с *сваљивање кривице на некога, џеређење кога, укоравање, грдња. — Стари су за каба̀тење, а не деца̀.*

кавеџија м *в. кафеџија. — Воли да га услужи кавеџија, а не било̀ ко̀ј.*

кавеџика ж *в. кафеџика. — Љже се с едну̀ кавеџику. Изгледа̀ ће се узну̀.*

Кадџиџини м *назив фамилије.*

кадѝлница ж *кадионица. — С кадѝлницу по̀п за̀кади собу.*

казан м 1. *већа љосуда за џо̀љење масџи. — Натопи́мо три казана̀ ма̀з; 2. суд за десџилаџију ракије. — Донесомо од чџча Живка казан да печемо ракију.*

казанѝца ж *љросџорија у којо̀ј се чува казан за љечење ракије.*

казанче с *омањи казан.*

казанџиски, -ска, -ско *који се односи на казанџију, који љриџада казанџији. — У казанџиско сока̀че се налазе казанџиске радње.*

каџиш м 1. *кожна џрака за оџасивање са метџалном алком. — Мо̀ра си кџпим но̀в каџиш; 2. део нечега џџо је изрезано, исечено од нечега а има облик каџиша. — Пун остал наређамо каџиши сланину. Узомо каџиши сланину, па и[х] одво̀и́мо од ко̀жу и почемо̀ да ју то̀пимо.*

калаџише несвр. *калаџише. — Дадо котџл на Цџгани да ми га калаџишу.*

Калаџиџини м *назив фамилије.*

- калаштѹра** м и ж 1. *веома лош човек, свађалица*. — Не свари вѹду с онѹг калаштѹру, све би тел да бѹде по његово. — Калаштѹра, не мож ју се угоди; 2. *неморална жена*. — Оженил се с неку калаштѹру, па си очи ваде.
- калпазан** м 1. *ленишина, гошован, нерадник*. — Калпазан, затекне ни на едење, а не на рабѹту; 2. *лажљивац, ѿревараниѿ, варалица, шарлашан*. — Мани се о[д] тог калпазана, видиш да га никој не цени.
- калѹша** ж *овца црних образа и црна око очију*.
- калфа** м *занайлијски или трговачки ѿмоћник*. — Беше шегрт, а сѿг калфа.
- калфено писмо** с *сведочанство о ѿложеном исѿишћу за занайлијског ѿмоћника*.
- калфин**, -а, -о *који ѿријада калфи, који се односи на калфу*. — Обѹко калфино одело, да видим како изгледа.
- Калѿини** м *назив фамилије*.
- Каменко** м *име*. — По Каменку је Каменица добила име (*легенда о ѿосѿанку села*).
- Камењар** м *каш. зв. место*. — пмамо њѿву у Камењар.
- камењар** м *каменишо земљиште, криш, камениѿ, кришевиѿ крај*. — Иступѿ си плѹг орајѿи по камењар.
- камијѹн** м *врѿша ѿревозног средѿтва, камион*. — Дотераше камијѹн с песѿк.
- канатка** ж *дем. од канаша*. — Турѿ душеме, јѹш канатке и мож да упрѿгнемо волѹви.
- кандѿлка** и 1. *кандило*; 2. *бот. зељасѿа украсна биљка шарених цветѿова Aquilegia vulgaris*.
- Кандѿлини** м *назив фамилије*.
- кантар** м 1. *наѿрава за мерење ѿежине, која се сасѿоји од једне двокраке ѿолуге са означеним ѿодеоцима и ѿомичном куглом на дужем краку, а ѿасом и кукама за ѿереѿ на краћем краку*. — Узе кантар па ми ѿмери три кила јабуке; 2. *изр.: Разѹме се као мѹгаре у кантар (ниѿиѿа не зна)*. — Турѿ на кантар (*ѿровери ѿежину како се не би ѿреварио*).
- кантариѹн** м *бот. лековитѿа биљка Hupericum perforatum*. — Чѿј од кантариѹн отвѿра апетѿт.
- кантарче** с *дем. и хѿѿ. од каншар*. — Додај ми кантарче да измѿрим ујѿм.
- канфор** м *камфор, сивкасѿа смоласѿа маѿерија која се добија од камфоровог дрвеѿа и која се уѿѿиребљава у медицини и индустѿрији*. — Кад улѿгнеш у болницу, а онѹ мирѿше на канфор.
- капак** м *дрвени засѿор на ѿрозорима*. — Деда Рака ѿма капци на прозори; 2. *ѿоклоѿац на казану*. — Напунише казан с комине, па му турише капак.
- капарисѹје** *несвр. даје кайару*. — Капарисѹјем плаѹ у Дурлан.
- капе** *несвр.* 1. *каѿѿе (о киши)*. — Капу стрѿје; 2. *окаѿава*. — Нигде не ѿде, капе дѹм.
- капѿлиник** м *вођа*. — Немѹј да си капѿлиник. — Капѿлиник на банду.
- каплѿма** ж *наѿѿреѿница*. — Да не станѹрно под едну каплѿму, све би ни киша убила.
- капче** с *дем. и хѿѿ. од кайа, кайица*. — Удари га по образ, па му капче ѹдлете у јендек.
- капѿц** *прилог у изразу: Зрѿло, капѿц (веома зрело)*.

ка̀ра несвр. 1. *довози (о огреву)*. — Ка̀рају др̀ва до̀м; 2. *вози, одвози*. — Ка̀рају гро̀-
зе у гра̀д на пѝјац; 3. *шера (о стиоци)*. — Ја́ и мо́ј бра́т Сла̀вко ка̀рамо во̀лови
на реку да пи́ју во̀ду.

караба̀так м *горњи део байшака, надбайшак*. — У̀зе ба̀так и караба̀так па се сла̀тко
на̀једе.

Караба̀ца ж *кай̑. зв. место*.

Караба̀шови м *назив фамилије*.

Кара̀вилови м *назив фамилије*.

ка̀рање с 1. *сва̀ђа*. — Не мо̀же д̀н да про̀јде бес ка̀рање; 2. *вожсење, довожсење,
одвожсење*. — Ка̀рање гро̀зе у гра̀д на пѝјац и ка̀рање др̀ва и[з] шѝбу до̀м су
ти најгла̀вни; 3. *шерање (о стиоци)*. — Сва̀ки д̀н ка̀рање во̀лови да пасу́.

ка̀ратаван м *горњи део шаванице*. — Мо́ја ку̀ћа је на ка̀ратаван.

Кара̀чица ж *зв. место*.

Ка̀рлини м *назив фамилије*.

ка̀светан, -тна, -тно в. *к̀свештан*.

ка̀стрѐње с *кресање, (о гранама)*.

ка̀т м *врѐца, стирука*. — Купи́ ју̀же о[д] три́ ка̀та.

ката̀нац м *направа за закључавање*. — Узни ката̀нац па затво̀ри вра̀та.

ката̀нче с *дем. и хий̑. од кай̀шанац*. — Купи́ се ката̀нче за сандџк, да ми ни́кој не
прету̀ра по њѐг.

ката̀раџија м *продавач кай̀рана*.

ката̀рањив, -а, -о *уйрљан (умазан) кай̀раном*. — Ка̀ко ли ћу оперѐм ката̀рањиве
ру̀ке.

ка̀уч м *кревет̑ на стиуштане и йодизање за седење и спавање*. — У гра̀д го̀спе спѐ
и одма̀рају се на ка̀уч. — Го̀спа, спи́ на ка̀уч.

ка̀фѐн, -а, -о *мрк (боје кафе)*. — Но̀си ка̀фѐну кошу̀љу.

ка̀феџија м *онај који држи кафану, гостџионичар*. — Ка̀д улѐгоше у ка̀фану, ка̀-
феџија́ и[х] љу̀чки до̀чека.

ка̀феџи́ка ж *она која држи кафану, гостџионичарка*.

ка̀феџи́ски, -ска, -ско *оно што йријада кафеџији, који се односи на кафеџију*.

ка̀ца ж *дрвени суд са дугама, користи се за комину и др*. — Напуни́мо ка̀цу с ко-
пу̀с за зиму́.

ка̀чица ж *мања каца*.

ка̀чка ж *дем. од каца*. — Опра́ ка̀чку, па ју засипа́ с во̀ду.

ка̀чкѐт м *врста кайе са ший̑иом*. — Ка̀д сам пошѐл у гивназију, купи́л сам ка̀чкѐт
и на њѐг тури́л римски бро̀ј јѐдан, да се зна́ у који́ разред њдем (1948).

ка̀чкѐти́на ж *ауг. и йеј̑. од качкѐт̑*.

ка̀чкѐче с *дем. и хий̑. од качкѐт̑, качкѐти̑ћ*. — О̀днесе ми ветар ка̀чкѐче у Ниша̀ву
и ви́ше га несѐм носи́л.

кв̀а́ка ж *рукохват̑ браве*. — Држи́ се за кв̀а́ку и при́ча.

Кв̀а́чкини м *назив фамилије*.

Кѐ̀нини м *назив фамилије*.

кѐ̀лиер м *конобар*. — Јо̀ш несѐм сѐдал, а кѐ̀лнер дојде́ да ме послужи́.

Кѐ̀љнин м *назив фамилије*.

- кѣнза** ж *неодољиви и необјашњиви нагон да се учини нешто лоше.* — Тѣра га нека кѣнза да си учини белаж.
- керѣфеке** ж мн. *којештарије.* — Изводи неке керѣфеке.
- кијавичав**, -а, -о *онај који има кијавицу.* — Немој да идеш у гѣсти, кијавичав си.
- кила** ж мед. *брух, херниа.* — Аперисал килу.
- кимање** с *махање.* — Његово кимање се видело све док не залегоше иза едну кућу.
- кирург** м *хирург.*
- кисел**, -а, -о 1. *кисео.* — Волим да едем кисел копус; 2. *нерасположен, зловољан, снужден.* — Не видо куд њега расположење, него кисело лице. — Не дирајте га, нешто је кисел.
- кисѣли** несвр. 1. *чини да што буде кисело додавањем сирћетине киселине, лимуна и др.* — Кисѣлимо копус.
- кисѣли се** несвр. 1. *уйија шечност, омекшава.* — Дѣдине се чашире кисѣлише цѣлу ноћ; 2. *буде нерасположен, зловољан.* — Што ли се кисѣли кад све има.
- кисело** прил. *нерасположено, зловољно, снужено.* — Некако ме кисело гледа.
- Кисѣлка** ж *каш.* зв. *место.*
- кисѣлка** ж *врѣћа крушке киселог укуса.*
- киѣт** м *мека лејљива смеша минијума или креде и фирнајса, која служи за иѣрајно и чврѣто ѡвезивање маѣеријала истѣорodne или разнорodne иѣрироде, иѣуђавање иѣукоѣина, неравнина и сл., гии.* — Скида стѣри киѣт, па тура нѣв.
- китѣње** с *кићење.* — Заврѣише с китѣње гѣсти, па и[х] послужише како трѣба.
- киѣтна пѣмоћ** м *служба хиѣне ѡмоћи.*
- киѣтовање** с *ѡсѣављање киѣа (гииа) ради учврѣћења иѣрозорског окна или ѡѡуњавање руйица на даскама.* — Заврѣи китовање, па офарба перваз на врата.
- киѣтује** несвр. *ѡсѣавља киѣ (гии) на иѣрозорско окно, ради учврѣћења сѣакла на њему.*
- киѣшница** ж *кишна вода.* — Кошѣље се најбоље перѣ у киѣшницу.
- кландрѣ** узвик *којим се означава шкриѣа циѣела осигураних ланчиѣима да се не би клизале ѡ леду.* — Врза ти ја ланчиѣи на ципиле, па кландрѣ, кландрѣ... и едѣа стѣго у задругу.
- клѣнфа** ж *двосѣрука гвоздена шийка за међусобно иѣрчврѣћивање, сѣјање греда, балвана и сл.* — Учврѣсти дѣве греде с клѣнфе.
- клѣња** се несвр. 1. *сагиње главу или део шѣла (као знак ѡсѣѡвања, ѡздрава, ѡбѡжностѣи или др.).* — Само се клѣњам Бѡгу, ником више; 2. *ѡниѣжава се.* — Само ѡн може мѣн да се клѣња, а не ја њѣму.
- клѣкне** свр. 1. *фиг. онемоћа, разболи се.* — Кад клѣкнеш, никој те неће погледа; 2. *чучне.* — Клекну, па збра сливе око мѣн.
- клѣнза (се)** несвр. *иде (се) једва ходајући, клаѣећи (се), шѣѣурајући (се).* — Кленза се, кленза, док се до тѣб не докленза.
- клѣнза (се)** несвр. *в. кленза (се).*
- клѣпне** свр. *удари.* — Докипеле ми, па га клѣпну преко ѣста.
- клѣчи** несвр. *чучи.* — Клѣчи и рабѣти.
- клѣма** несвр. *чини ѡкреѣе главом у знак одобравања, неодобравања, сумње и сл.* — Само клѣма з-главу и ништа не врѣји.

к^ліма се несвр. *к^лаіи се.*

к^лі^н, м у изразу: Н^ово с^іто на к^лі^н в^іси.

К^лі^ці^ні^ні м назив фамилије.

к^ло оном. (*честіо йоновљено*) узвик за йодражавање звука који се чује йри наглом гу^ліању ішечностіи или избијању воде. — Н^аврну в^лашу, и к^ло — к^ло, іспи ју до д^но.

к^ло^па^нціја ж *храна, обидмо једење, ждерање.* — Йдемо на к^ло^па^нціју.

к^ло^пка ж *мишоловка.* — Увати се м^іш у к^ло^пку.

к^ло^т прил. *йойіуно.* — Ошишаше га к^ло^т.

к^ло^ца^нје с *цвокоішање.* — Беше голема зима, и само се чуло његово к^ло^ца^нје са з^уби.

к^лу^па ж 1. *део намешіаја за седење (са наслоном или без наслона).* — Седі на к^лу^пу и одм^арају се; 2. *ћачка к^лу^па (скаміја).* — Седі у магарећу к^лу^пу (*мешіо за лоше ученике*).

к^лу^ч м *метално оруђе за оішварање и зайшварање браве.*

к^лу^ч катан^ац м *дечја игра која се игра на ішај начин кад изабрани играч каже: к^лу^ч к^аішанац, сви играчи хііро кажіірсіом једне руке обухваіају кажіірсіі друге руке. Најсіорији играч настіавља игру.*

к^нед^ла ж 1. *ішешіо од гриза, вађено кашиком.* — Ћу направим с^упу сас к^недле; 2. *изр.: Г^ута к^недле (лоше йролази).*

К^несело с *Кнез Село, село крај Ниша.*

к^ов м *йойков.* — Слаб к^ов на М^урцу, м^ора га ме^нам.

Кованціјіні м назив фамилије.

ков^ач^ов, -а, -о *ковачев.*

Ков^ач^ов^и м назив фамилије.

ков^іље с *врсіа ішраве у изразу: С^міље и ков^іље у смислу: „мед и млеко“, „свега и свачега“.*

К^одіні м назив фамилије.

ко^жуші^на ж *аугм. и йеј. од ко^жу, велики ко^жух.* — Обуче ко^жуші^ну наопако, па ни поплаши.

ко^зе^ћнна ж *месо од козе.*

ко^зина ж *козја длака, ко^сіреті.* — Од ко^зину је д^еда правіл в^рце за оп^нци.

ко^зи^њав, -а, -о *који је найрављен од козје длаке, ко^сіретіи.* — М^ој б^рат Д^оцко је у ко^зи^њаву т^орбу турал л^еб и с л^еб и иш^л у ш^ібу да чу^ва вол^ови.

К^окіні м назив фамилије.

ко^кл^ица ж *сіолица са четіири ножіце без наслона.* — Седі на ко^кл^ице и разв^зали причу.

ко^ко^да^ка несвр. *кокодаче.* — Кокодака ко^ко^шка, с^нела ј^ајц^е.

Кокор^ејіні м назив фамилије.

ко^коч^етіна ж *ауг. и йеј. од ко^кошка.* — Улеже нека ко^коч^етіна у на^ш об^ор. Н^е знам чија је. Ће помисли не^кн да сам ју укр^ал.

ко^ко^шка ж 1. *кокош.* — Имали смо п^ун об^ор с ко^кошке; 2. *изр.: — Куд^е ко^кошка поје, т^уј ку^ћа не^ма.*

ко^кош^кар м *кокошар.*

- кóла** ж божични хлеб на којем су *йредстављена* кола.
- коларóв**, -а, -о коларев.
- Коларóви** м назив фамилије.
- колачићи** м мн. *колачи*. — Баба за светџц *направила* бели свет *колачићи*.
- колектíва** ж *сељачка радна задруга (1946–1954)*. — Млóги људи несóу тели д-нду у колектíву.
- колектívски**, -ска, -ско *који йрипада колектíви*, *који се односи на колектíву*. — Колектívске њиве су поóране.
- колектívско** с *йоим. йрид. имовина која йрипада колкíиви, колектíвна имовина*. — Куде је билó колектívско, тó е данс ледíна.
- колиба** ж 1. *йокривено склониште у йољу*. — Поче да пада киша, а ми беж у колибу; 2. *сирóињска, йросíа или мала кућа, изба*. — Мислел сам да живи у кó-ћу, кад онó, у колибу.
- колипка** ж *дем. од колиба, колибица*. — Улегомо у једну колипку, да не накиснемо.
- колица** ж *саставни део рала. На њих се окачи йредњи део йлуга*. — Тури плóг и колица у кола, па д-идемо на њиву да оремо.
- коломаз** м *мазиво којим се йодмазују йочкови на колима*. — Узни канту с коломаз, па подмажи осовине на кола, да се не једу.
- колчџк** м мн. *колчићи дем. од кольџ*. — Направи неки колчџк за градинче.
- кољаш** м *злочинац*.
- коматар** м *нерадник, гошован*.
- коматарка** ж *нерадница, гошованка*.
- комесија** ж *комисија*. — Излégла комесија да процени штету.
- кóмина** ж *осíаишак грожђа йосле ошакана вина*.
- комита** м *йрипадник нерегуларне војске (у Другом светском раиу), ойасан човек, разбојник*.
- комиташ** м в. *комиша*. — Мисли ако је комиташ да му се неко плаши.
- кóмова ракија** ж *комовица*.
- комóција** ж *ширина, йросíрансйво*. — Направите комóцију да седне кум. — Неће да седи у тескобу, него у комóцију.
- комунис** м *члан комунистичке йартије*. — Голем комунис, а крстил дете у цркву.
- комшија** м *сусед*. — Изр.: Комшија ти је кошóља до грбину.
- комшика** ж *сусейка*. — Не заглеђуј се у комшику, комшија је óпасан.
- комшилóк** м *суседсйво*. — Имам добар комшилóк.
- комшиски**, -ска, -ско *комшијски*. — Комшиско кóче ме напало, па ме и уапало.
- комшиче** с *дете комшије*.
- коначи** несвр. *ноћива*. — Гóсти ће коначе куд нас.
- конопља** ж *конойља*. — Изнад кућу смо сејали конопље. — Не ваља да се спи у конопље.
- конопљарка** ж *йишица йевачица из йородице Fringillida е*.
- Константин** м *име*.
- кóнтра** ж *кочница на бициклу (у задњем делу бицикла)*. — Мóрам да подмажем кóнтру на тóчак.
- кóнтра** прил. *суйројно*. — Увек рабóти кóнтра.

контраш м човек који *постује* на *сујрошан* начин.

контраши несвр. *сујрош*но ради од онога *што* *треба*. — Улегло му да контраши.

контрoла ж *провера*. — Улеже контрoла у вагoн.

контрoлише несвр. *проверава*. — Дете се мора контрoлише с куга се дружи.

контрoлoр м човек који врши *контрoлу* над ким или чим. — Јутре ће у село да дојде *винансиски контрoлoр* (1946. година).

кoњаник м 1. *јахач на коњу*; 2. *војник који служи у коњици*. — Мој деда је бил *кoњаник*.

кoњe с *омањи коњ*. — Имам *пргаво коње*, мора га продaм.

кoњина м пеј. *крушан човек*. — Коњина, игра се з-дeцу.

кoњница ж *род војске*. — Мој син служу *војску* у *коњицу*.

Кoпaј Кошaра ж *село с оне стиране Каменичког виса*. — Кад је била Дрyга Милојева *размирица* (1841), људи ис Каменицу су бегали у *Кoпaј Кошaру*.

Кoпaјци м *назив фамилије*.

кoпачица ж *нарочити илуг за окопaвање и прашење кукуруза*. — Ја водим *волoви* а *деда шпaрта* с *кoпачицу*.

кoпили свр. *роди ванбрачно дете (о девојци)*. — За брyку, пa *копилила*.

кoпиљак м пеј. *ванбрачно дете, койиле*. — *Изнарађали се, све копиљаци*.

Кoпиљакoви м *назив фамилије*.

кoпка несвр. *гони нешто (кога) да сазна исход или што друго о нечему или коме*. — *Кoпка ме да знам како се тој десило*.

кoпoран м *војничка блуза*.

кoпyс м бот. *куйус Brassica oleracea var. capitata L. У селу се гаји: бели, јесењи, рани и црвени куйус*.

кoрав, -а, -о *који није мек, круш*. — Опњци су ми *кoрави*, још се несy *разгазили*.

кoрисан, -сна, -сно *корисан*. — Није *кoрисан* за државу, сaмо ју штeти.

кoритaр м *онај који праши, израђује кориша (често уз реч Циганин)*. — *Пројдоше Цигани коритари*.

кoритaрка ж 1. *она која праши, израђује кориша; коришарева жена (често уз реч Циганка)*; 2. *безвредна, безначајна особа*. — *Коритарке, мори, никој те такву неће узне*.

кoритo с 1. *издубљен камени суд за сипање хране свињама*. — *Сипа помиде у корито, па пушти свиње да лопају*; 2. *лимена, иластична или дрвена посуда за прање и куйање*. — *Окупа дете у корито*. — *Потопи прање у корито*.

кoсa ж *длаке на глави, власи*. — *Зализа косу, па излеже на оро*.

кoсa ж *пољопривредна алатка за кошење прае*. — *Имам косу, остру као змија*.

кoсир м *алатка са сриастим сечивом за сечење грана, жбунова, лозе и сл.* — *Узo косир и посеко све грање на крушку које несъм могл да доватим*.

кoсник м *косо постављена греда у зиду куће од илешаре*.

Кoсовo с у изразу: *Касно Марко на Кoсовo стиге*. — *Све му равно да Кoсовo поље*.

кoтe с *оно што се окоши, пород живоишње, кош*. — *Изр.: Нeма ни дете ни кoтe*.

Кoца м *име*.

Кoцкa ж *име*.

кoцкa ж *кадрма*. — *Не може волoви д-иду по коцку*.

коцкас, -ста, -сто који је облика коцке.

коцкица ж *квадрашић*. — За рачун смо имали свеске у коцкице, а за писување свеске с мале и з-големе линије.

Кошёркови м назив фамилије.

кошта несвр. 1. има своју *продајну или куйовну цену*. — Тој све кошта милијон днара; 2. *стаје каквих трошкова, најора*. — Ништа ме не кошта ако пробам; 3. изр. — Кошта ме *ђавол и по (иретирано много)*. — Ништа не кошта (*не изискује труда, најора, није тешко учии*). — Шта кошта да кошта (*без обзира на цену, макар цена била висока, знајна*).

коштање с 1. *цена, вредности* обично изражена у новцу. — Троши а за плаћање и коштање не пита; 2. *цена коштања*. — Цена коштања по госта ти је *иљаду днара*, без музикау.

кошунља ж *део мушког рубља од лаке тканине за горњи део тела*.

кошунлица ж само у изразу: *Змијина кошунлица*.

кошунље с дем. од *кошуља*.

крава ж пеј. *глуја женска особа*. — Баш си крава, сви те насамаре.

крава музара ж *фиг. и пеј. неиресушан извор прихода*. — Несъм ја крава музара па да ти стално давам.

Кравје с назив села. — Иза Цёрје је Кравје.

кравји, -ја, -јо *крављи*. — Купује кравјо млеко за дете.

Кравље с в. *Кравје*.

кравље *сице* ж мн. бот. *лековита биљка чији се листови (са којих се скине ойна), сивавају на рану Sedum telephium*.

крављи, -ља, -љо в. *кравји*.

кравче с дем. и *хий. од крава*. — Чувам си едно кравче, колко за млекце.

краден, -а, -о који је украден. — Нећу крадено да купујем.

крак м пеј. *нога*. — Раширила краци, па ју се види онај работа.

кракат, -а, -о онај који има *дугачке ноге и прави велики корак*.

краљници, -а, -о *краљичин*.

краставица ж пеј. *красшава женска особа*.

краставко м пеј. *красшава мушка особа*.

кратак, -тка, -тко 1. *мали по дужини*. — Има кратке руке. — Носи кратке гаће; 2. *мало у времену, који не траје дуго*. — Рече да да ће за кратко време да се врене.

крати несвр. *скраћује*. — Крати држаље на матику. — Идем да си кратим пут.

крв м посебна значења: *Њина крв је таква*. — *Њина крв је неваљашна*. — Увукло му се нешто у крв.

крвав, -а, -о у изразу: *Оној што је крваво стечено, тој се не продава*.

крвавица ж *црево наведено крвљу и парчићима сланине*. — Гледал сам како деда прави крвавицу. Бил је мајстор за крвавице.

Крвацко с *Хрватска*. — Отишъл на воз у Загреб, у Крвацко, да продава грђе.

крвнички прил. *злочиначки*. — Претрну кад ме крвнички погледа.

кревет м *дрвена или метална направа наредена за спавање*.

креветък м мн. *кревечи дем. и хий од кревет*. — Лего на креветък да се слатко одморим. — За дете смо купили креветък.

- крéвeцки**, -цка, -цко *крeвeтски*. — Крeвeтк прeкрíен с крeвeцки чаршáв.
- крeдeнац** м *дeлимично засíакљeн орман за храну и судове*. — Пóслe рáт (Други свeтски рат) пoчeли крeдeнци да сe купују у сeлo.
- крeкáњe** с *крeкeтáњe (o жaби)*. — Из рeкy сe чујe жáбино крeкáњe.
- Крeмeнац** м *каш. зв. мeстo*. — Имáли смo њíву у Крeмeнац, у Рујнички áтар.
- крeмeн кáмeн** м 1. *врло íврд кáмeн, који сe ранијe уíоíрeбљавao за крeсањe*; 2. *чoвeк чврстíог карактeра, јак, снажан*. — Мáрко је чврс као крeмeн кáмeн.
- Крeмeнко** м *надимак*. — Код амбулáнту у сeлo, подíгнута је бíста првoбoрцу Брáнку Пeтровићу Крeмeнку.
- крeмeничe** с *дем. од крeмeн кáмeн*.
- крeмeњáчa** ж *стáринска íушкa*. — У oнoј врeмe билe су пúшкe крeмeњáчe.
- крeсa** несвр. *крeшe (o гранама)*. — Крeсaj грáњe на овéј брeс и нóси на кoзe да брстe.
- крíв**, -а, -o 1. *хром*. — Крíв на лeву нoгу; 2. *нијe íрав*. — Испрáлa крíво жeлeзo; 3. *у íравом и íрeносном смислу*. — Кoј ти e крíв штo н-умeш? — Ёл' сам ти јá крíв? — На крíвога бeдá (*кажe сe у шали*).
- кривáк** м *íастíирски шíшай*. — Узe кривáк и úби змију. — Ћу ти испрáм рeбра с овéј кривáк.
- кривíна** ж 1. *oука*. — До Кáмeнички вíс íма пúно кривíнe; 2. *краћа цeв за одвод димa, савијeна íод углом од 90 стeйeни*. — Купи двe кривíнe за ћунци.
- кривíнка** ж *мала кривина на íушy, завијутáк*.
- кривоус**, -ста, -сто у кога су крива уста.
- кривошíја** м *чoвeк са кривим врáшом, накривог врáшa, кривоврáш*.
- кривошíјас**, -ста, -сто *кривоврáш*.
- кривошíкa** ж *жeна са кривим врáшом, кривоврáшa*.
- крíжа** несвр. *сиíно рeжe у калуј сажeтíe листoвe дувана*.
- крíжáњe** с *сиíно рeзáњe у калуј сажeтíих листoвa дувана*. — Кá[д] дeдa зáврши с крíжáњe, тúри дувáн у лúлу и зáпали ју.
- крíлцe** с *дем. и хий. од крило*. — Узe бáтак, а за мeн oстави крíлцe.
- Крíс** м *íо Библији назив Исуса из Назарeтa, оснивачa хришћанстíва, Христí у изразу*: Мучи сe као Крíс.
- Кристíвојe** м *имe*.
- Кристíна** ж *имe*.
- Крíстов**, -а, -o *Христíов*.
- Крíстос** м *Христíос в. Крис*.
- крк** oном. *узвик за íодражáвaњe краíкоíтрајног звука који сe чујe íри лому, удару*. — Крк, пучe грáња и пáдe. — Узe нoж и крк њeга у мeшину.
- кркáњáц** м *oбилáто узимáњe хранe, крканлук*. — Дoодн сáмо на кркáњáц, а нe и на рáботу.
- крмeњe** с *крмeњe*. — Трeба да направим јáрму за крмeњe.
- крми** несвр. *дајe сíтоци осoљeно íрицe или јáрму*. — Оде дeдa да крми oвцe. — Крми стoку, спрeма ју за прoдаву.
- крмíло** с *мeстo гдe сe крми сíока*. — Изр.: Трчи као oвцá на крмíло.
- Кричини** м *назив фамилíјe*.

кросрѣд предл. *крос саму средину*. — Нѣ га стра, пројдѣ кросрѣд гробље, усрѣд ноћ.

крѠчи свр. *коракне*. — Нѣћу више да му крѠчим у кућу.

крѠра ж *сѣаза изаѣкана од крѣа*. — Моја маѣ тѣје крѠре за едну гѠспу у град.

крѠж м *оно што је крѣљено, ѣоѣрављано, дроњци*. — Изр.: КрѠж трѠж, кућу држи.

крѠње с *крѣљење*. — ДѠсади ми сваки дѣн крѠње дрѣшке на дѣцу.

Крсјана ж *име*.

крсник м *омањи хлеб умешен у облику крсѣа, који се о ѣоѣуѣима износи на гробље*.

Крстате бѣке ж *каѣ*. зв. *месѣо*.

Крстѣвоје м *име*.

крт м *крѣица у изразу: Мѣчи се као крт*.

крт, -а, -о *лако ломљив, нееластичан*. — Не стѠј на тѣј грању, крта је.

кртѣнци м *мн. измеѣ крѣице*.

крѣг м *даска округлог облика на којој се меси ѣогача и размешује хлеб*.

крѣи се *несвр. одроњава се (о зубу)*. — ПѠче зуб да ми се крѣи.

крѣпно с *поим. прид. односи се на новаѣ*. — Умам крѣпно, нѣмам сѣтно.

крушкар м 1. *месѣо где расту крушке*; 2. *онај који радо једе крушке*.

крѣ оном. *узвик за означавање наглог ломљења, сламања или за ѣоѣражавање звука који се ѣри ѣоме чује*. — Савѣ остѣн, и Ѡн — крѣ, и пѣче. — Узе орѠ, тѣри га под зѣби, и Ѡн — крѣ, рѣзби се.

крѣца *несвр.* 1. *крѣа*. — Крѣца орѠси. 2. *шкрѣи*. — Крѣцају кѠла, мѠра да и[х] подмажем.

крѣне свр. *зашкрѣи*. — Чу како крѣнуше кѠла и зауставѣше се.

крѣкори (се) *несвр. крѣка (се) (о јелу)*. — На шѠрет се крѣкори копѣс. Нѣка га, нѣка крѣкори.

крѣма ж *часѣ, чашѣње (због неког радосног догађаја, срећног случаја)*.

крѣши *несвр. лѠми*. — Уде и крѣши вѠви на вилдѠни.

крѣши се свр. *фиг. остави кога на миру*. — Крѣши се од мѣн, барабо.

крѣтевање с *крѣшавање*.

крѣтеница ж *извод из маѣичне књиге рођених*. — МѠра дѣм у месну канцелѠрију да извадим крѣтеницу.

кубѣк м *кубни мѣшар (о ѣеску, огревном дрвѣу и сл.)*. — Продадо пѣт кубѣка дрѠва. — ДотерѠ два кубѣка песѣк, да малтерѣшем кућу.

куѣка ж *наѣрава за вађење сена, сламе из сѣога (има облик броја један)*. — Ўзни куѣку, па наваѣи сѣно и[з] стѠг и дѠј на волѠви.

куѣвица ж 1. *фиг. слабић, ѣлашљиваѣ*. — Сви отѠше, Ѡн Ѡстаде — ѣспаде куѣвица; 2. *фиг. особа која заслужује ѣрезир, бедник, ниѣков*. — Куѣвица, ѣздаде, да би остѠл жив, а нѣма ни дѣтѣ ни котѣ.

куѣкас, -ста, -сто *који је кукаси*.

куѣово лѣто *прил. никад*. — Фе дѠјде на куѣово лѣто.

куѣуѣж м *сѣшаринско народно коло*.

КуѣутѠри м *назив фамилије*.

Куѣлини м *назив фамилије*.

кумрија ж фиг. *пошмула особа*.
 кун м бот. клен *Acer campestre L.*
 куњење с *клешва*. — Ће га стигне моје куњење.
 купен, -а, -о *куљен*. — Купено у задругу, не у град.
 купован, -вна, -вно *који се кујује, а не прави код куће*. — Еду све куповно.
 курвештина ж аугм. и пеј. *блудница, развратница*. — Тај курвештина ће га упро-
 пасти.
 куре с фиг. *малишан, унук*. — Дедино куре, куде деда туј и оно.
 куренце с *дем. и хий. од куре*.
 курталише се свр. *избави се, сјаси се, ослободи се*. — Едва се курталиса од не-
 слани људи; — Едва се курталиса од голем дуг.
 кутгача ж *већа кашика ђолулојшастог облика са дршком, служи за сињање је-*
ла. — Сипи ми две кутгаче пасуљ у паницу.
 кутриште с пеј. *исејо*.
 кућеван, -вна, -вно *који припада кући, кућни*. — Понел сам си кућевне ствари, ће
 ми затребају.
 кућетерина ж аугм. и *пеј. од кућа, кућина*.
 кучина ж *конољино влакно*. — Мати је прела вуну и кучина.
 кучка ж пеј. *ојака, зла жена*. — Тај ми кучка више не треба у кућу, упала ме за
 срце.

Л

лабав, -а, -о *ојуштен*. — Овој се треба затегне, лабаво је.
 лабави се несвр. *ојушта се*. — Жица почела да се лабави, затегни ју.
 лабаво прил. у изразу: *Нема лабаво (нема околишања, изврдавања, мора се зайе-*
ши из све снаге, мора се ђосћујаши одлучно и строго).
 лагање с *лаж*. — Живи с лагање. — С лагање се ништа не постиза.
 ладнокрван, -вна, -вно *хладнокрван, ђрибран, смео*. — Ако мисли да опстане, чо-
 век мора понеки пут да буде и ладнокрван.
 ладнокрвно прил. *хладнокрвно, ђрибрано, смело*. — Сви се поплашише, а он лад-
 нокрвно излеже напоље да види какво је тој било.
 ладњача ж *зрада у којој се ђомоћу нарочитих уређаја одржава ниска ђемпера-*
тура ради чувања кварљивих намирница. — Ради у ладњачу.
 ладолџ м 1. бот. *врста цвећа Calistegia sergium*; 2. пеј. *ленишина, нерадник*. —
 Ладолџ, тел би да има, а да не работи.
 лађен, -а, -о *хлађен*. — Пију лађено пиво из вриждер.
 лађење с *хлађење*.
 Лазичини м *назив фамилије*.
 лајсна ж *летива*. — Треба да купим лајсне да опшијем паркџт.
 ламка несвр. *устима обухвата кувано јаје обешено о коњу на дан Белих ђоклада*.
 ламкање с *гл. им. од ламка*.
 ландање с *скишање, вуцарање*. — Досади и Богу с тој његово ландање.
 ланзање с *скишање, луњање*. — Пројде му дџн у ланзање.

ланза се несвр. *скићи се, луња се, лући бесиослен*. — Куде ли се ланза цел дѣн?
ланзање с в. ланзање.

ланса се несвр. в. ланза се.

лапара несвр. *шороче, блебеће, љрича бесмислице у и изразу*. — Лапара с език.

ларма ж 1. *галама, вика*. — Однекуд се чује некаква ларма; 2. *фризура*. — Турѝ капу на главу, па си поквари ларму.

ларма несвр. *галами, виче*. — Не лармај, него работи.

лармање с *галама, вика, гласно љричање*.

лармација м *галамѝја*.

ласно прил. *лако, без муке*. — Ништа се ласно не добија, мора се работи.

латииче с бот. *драгољуб, украсна биљка* *Troaeolum majus (minus)* из f. *Troaeolaeae*.

лебеди несвр. *лелуја се, једва се креће, једва стоји на ногама од изнемоглости*. — Рече ми доктор да корѝстим дијету. И ја ју корѝсти, па поче да лебедѝм. Како ју ману, такој престадо да лебедѝм.

лебно брашно с *хлебно брашно*.

левак м *леворук*.

леворвер м *револвер, љишиљољ*. — Има леворвер, а не га пријавѝл.

леворвераш м *револвераши*.

легал, -гла, -гло *рад. љрид. од легне*. — Легал да спи. — Легло дете да спи.

легне свр. 1. *оѝружи се (обично у кревету) ради спавања*. — Да легнем, малко да се одморим; 2. *фиг. разболи се*. — Ћу те питама какво ће работиш кад легнеш у кревет; 3. *изр.; Легне на брашно (ѝокори се)*. — Легне на руду (*ѝокори се*).

легнул, -а, -о *рад. љрид. од легне*. — Легнул, па све четри увис.

лежи несвр. 1. *одмара се*. — Лежи пот крушку; 2. *фиг. болује*. — Лежи у кревет од Гмитровдан.

лезна ж *пеј. и шаљ. особа која се лези*.

лејне свр. *нагло исиѝје (о алкохолу)*. — Лејну чашку и па ју напуни.

лека м *име*.

лекуван, -а, -о *лечен*. — Лекуван у болницу.

лекување с *лечење*. — Гоца паре истрошимо у њоно лекување по доктори и идење по бабе.

леѝла ж *име*.

леѝлица ж *име*.

леѝкнини м *назив фамилије*.

ленчуга м и ж *лењивац, лењивица*.

Лесковиќ м *село крај Ниша*.

лѝтва ж *дрвени држач цреѝа у кровној констѝрукцији*. — Кову лѝтве, ће покрѝвају кућу.

лѝтошањ, -шња, -шњо *лѝтњи (односи се на ѝрошлу годину)*. — Овај пченица је лѝтошња, не сѝгшња.

лѝшје с *кат. зв. место*. — Имамо лѝзѝе у Лѝшје.

лѝштије се несвр. *сија се, ѝресѝјава се*. — Нешто се лѝштије у Чукѝр.

- либѣла ж 1. *сирава за одређивање равне површине*. — Све мора да буде под либѣлу; 2. *лоше воље*. — Нешто данѣс ние под либѣлу.
- ливада ж *божјињи хлеб намењен ливади*.
- Ливађе с *назив пошеса у многим селима*. — Идемо на излет у Ливађе.
- ливатка ж *дем. и хий. од ливада*. — На дел ми припаде ливатка у Студѣну водицу.
- лијандер м *бот. украсна биљка Nerium oleander*. — Имам два лијандера, оба бѣли.
- лилав, -а, -о *љубичаст*. — Исплето за детѣ едѣн лилав џемпир. — Ћу учиним прѣћу у лилаво.
- лимонада ж *освежавајући најиштак, лимуната*.
- липцан, -а, -о *угинуо*. — У Бѣлу рупу видѣмо еднѣ липцано куче.
- липцување с *цркавање, лиисавање (о живошњи)*.
- липцује несвр. 1. *цркава*. — Прави се важан, а кад остареје ће липцује за лѣб; 2. *лиисава (о живошњи)*. — Дај на куче нешто; греотѣ је да липцује, а имаш све.
- лисицин, -а, -о *лисичин*. — Идѣ по лисичин траг и дојдо до њѣну јазбину.
- лисице с *младунче лисице*.
- лисичина ж *крзно од лисице*. — Голѣма гѣспа, турила око шију лисичину.
- литра ж *стара мера за шѣжину (четвртина оке)*.
- личотија ж *лейоша*. — Он модрѣлан, она модрѣлана, личотија.
- лишавица ж 1. *бот. росойас Chelidonium majus L.* — Лишавица је трѣвка, коју кѣт прекинѣш пушта жуто млекѣ; 2. *она која има лише по лицу*.
- лишавко м *онај који има лише по лицу*.
- Лишко м *име љса*. — Кад је дѣда умрѣл, Лишко је скуцкал, као да је завијал.
- лѣзница ж *бот. Tradescantia*. — Посади еднѣ лѣзницу ус тарѣбе.
- лѣзнице с *место где је био виноград*.
- лѣм м *неред*. — Направили лѣм у кѣћу.
- ломѣње с *ломѣње*.
- ломив, -а, -о *ломљив*.
- ломотѣње с *ломотање, брбљање*.
- лопатица ж 1. *мала лѣпаша*; 2. *анат. љлећка*.
- лоповлук м *непоштенје, љљачка*. — И поштѣни се људи дадоше у лоповлук. — Живи од лоповлук.
- лоптас, -ста, -сто *који има облик лѣпше (ћеле или једног њеног дела), обао, округао као лѣпша*.
- Лѣчкини м *назив фамилије*.
- лѣбен-диња ж *шалѣ. измишљено воће које би истовремено било и лубеница и диња; нереални прѣштерани љрохѣви и жеље*. — Тражи лѣбен-дињу да му дам. Кудѣ тој има?
- лѣбенче с *дем. и хий. од лубеница*. — Јѣ и мѣј брат Тѣка купимо еднѣ лѣбенче, па га у слѣс поѣдомо.
- Лѣбомир м *име. Налази се у Машичној књизи из 1879. године*.
- лѣдира се несвр. *љонаша се неозбиљно, љрави лѣдѣсти, глѣдѣсти, љрави лѣдѣрије*. — Види се да ние ѣзбиљан, лѣдира се.
- лѣдѣс м *лѣдѣсти у изразу: Младѣс лѣдѣс*.
- лѣкац м *дем. и хий. од лук*. — Салѣта без лѣкац ние салѣта.

лу́ла ж 1. *џрибор за џушење*. — Гледа́л сам како́ де́да ту́ра крижан дувáн у лу́лу; 2. *џокрејшна бакарна цев џри крајевима савијена џод углом од 90 степену кроз коју џролази џара џри десџилацију ракије*. — Наложимо казан, туримо капак, још лу́лу да туримо и да почнемо да печемо ракију.

лу́фт м мали оџвор (скоро неџримешан) кроз који улази ваздух (на враџима или џрозору).

луфтирање с џровеџравање.

луфти́ра (се) несвр. *џровеџрава (се)*. — Прејдите у дру́гу со́бу, ову́ј ћу луфтирам. — Отвори пенџери да се со́ба луфтира.

лу́цкас, -ста, -сто *ћакнуџ, шашав, сулуд*. — Пу́шти га, ма́лко је лу́цкас.

лу́чац м *дивљи бели лук*. — Лу́чац џма и на Каменички вџс, са́мо треба да га на́јдеш.

лу́че с 1. *дем. од луџка*. — За Вџтку купи́ лу́че; 2. *фиг. дешенце*. — Лу́че мо́је, во́ли те ба́пка.

Љ

љагање с *клеветашање, срамоћење*.

ља́павина ж *снег који џада џомешан са кишом, влажан снег, суснежџца, блаџњава џло са расквашеним снегом*. — Није ми ну́жно да по ову́ј џа́павину џдем у град.

ља́павица ж *в. џа́павина*.

љу́бџица ж бот. *Viola v. odorata*. — На́ша учџтељица је мло́го волела кад ју џаџи донесу́ џубџицу.

љу́т, -а, -о *срдџиџ*. — Мо́ра га пита́м што́ је џу́т на мене; 2. *изр.*: Љу́т на ра́ну.

љу́тињка́в, -а, -о *џомало џуџиџ*. — Ајва́р ми је џутињка́в.

љу́тит, -а, о *в. џуџиџ*.

љу́тито прил. *срдџиџо*. — Ја́ га пита́јем, а он ми џу́тито одговára.

М

Мџглини м назив фамилије.

Ма́га ж *хџи. од Магдалена*.

магаџи́н м *зграда, џросџорија за смешџај разне робе, стоваришџе, складишџе*. — Има ду́ћан и у џега магаџин.

магаџио́нџр м *службеник који води магаџинске џослове*. — Мој си́н рабџги у ва́брику као магаџио́нџр. При́ма ро́бу и изда́ва ју.

Магдалена ж *име*.

Ма́дини м назив фамилије.

ма́же несвр. 1. *џревлачи нешџио машћу или неком другом маџериџом*. — Ма́же ма́з на леб. — Ма́же пџкмез на леб; 2. *џрља машћу или џекућином*. — Ма́же ци́пиле с имали́н.

- мажен**, -а, -о онај коме је посвећена наклоност нежним, њишомим умиљатим њонашањем. — И какво има што е бил и мажен и пажен? Ништа. Само је навукал мрзост од браћу и сестру.
- маже се** несвр. *ѡрља се*. — Не купуј бело, оно се више маже.
- мазно** прил. *глашко, лако, на лак начин*. — Мазно ме прѣде. — Куд њег све иде мазно.
- мајање** с *задржавање*. — Нема мајање.
- мајасил** м *врста кожне болести, екцем* Escencia chronicum.
- маје (се)** несвр. *задржава (се)*. — Немој ме мајеш, има да работим. — Немој се мајеш по село, врни се одма.
- мајковина** ж *наслеђе од мајке, имовина мајке*. — Сестра узе мајковину, а ми поделимо татковину.
- мајмун** м *фиг. и пеј. ѡревејана особа*. Изр.: Отидоше људи дојдоше мајмуни.
- мајстор** м 1. *фиг. ѡрепредењак, лукав човек*. — Мајстор је да те прѣде; Изр.: Коза, мајстор за бомбоне.
- макароне** ж мн. (*у јд. комадић шестенине у облику дугуљастих, цевкастих комадића и јело од ѡакве шестенине*). — У интернат смо јели макароне са сирење (1952).
- макац** м само у изразу: Ни макац (*не ѡмери се смести*).
- малаксалос** м *малаксалост*. — Нека ме малаксалос обузе, па се до да се малко одморим.
- малер** м *неѡријатност, неѡрилика, незгода*. — Бије ме неки малер, не могу да започнем роботу.
- малерише** свр. *чини неуспешним ѡривлачећи неѡрилике, невоље (ѡрема народном веровању, злим слуђама, ѡгледима и сл.)*. — Немој ме малеришеш, добро сам почел.
- малерѡзан**, -зна, -зно онај који сѡално доживљава малере, коме се често догађају невоље, незгоде, неѡрилике, баксузан, злосрећан. — Малерѡзан до зла бога.
- малечко** с *мало дете, беба*. — Остави малечко куд бабу да га чува.
- Мали лаз** м кат. зв. *место*.
- мало слово** с *врста ѡисаног или ѡшамѡаног слова*. — Прво учимо да пишемо мало слово, па после големо.
- малтер** м у *води замешана смеша креча и ѡеска којом се облейљују зидови или која у зидању служи као везивни материјал*. — Помагај сам на мајстори да направе малтер за малтерисање кућу.
- малтерисање** с *облейвање малтером (о зиду)*. — Три дана је трајало малтерисање, па малко и четврти.
- малтерише (се)** несвр. *облейљује (се) малтером (о зиду)*. — Јутре ће малтеришемо кућу споља, а изнутра други пут. — Кућа се мора малтерише.
- малтерција** м *онај који ѡрави, меша малтер*. — Малтерција, зачѡс направи малтер.
- Малче** с *село надомак Ниша*.
- Мамудрови** м *назив фамилије*.

Манастириште с кат. зв. *место*.

мангуп м *неваљалац, безобразник, њробисвети*. — Боље да б'удем мангуп, него будала.

мангупарија ж зб. *неваљалци, њробисвети, обешешачи, с'иадала*. — Нека ми мангупарија обрала црешњу у В'иник.

мангупира се несвр. *њонаша се нес'ташно, обешешачки, чинећи неваљалство*. — Фрајер, почел да се мангупира. — Отиш'л у град да се мангупира, а не да учи школу.

мангупски, -ска, -ско *који се односи на мангује, својствен мангуйима, безобразан, њпростачки*. — Изр.: Мангупска посла.

мандало с *човек који бесциљно иде, луња, ѡумара*. — Немој си мандало, сврти се дом.

Мандов м пеј. *Циганин*. — Мандов ли е, дијај руке од њег.

Мандовка ж пеј. *Циганка*.

мандовски, -ска-ско пеј. *цигански*. — Мајку му мандовску, заеба ме.

Мандовче с пеј. *дете Циганина*.

маневра ж *маневар*. — Кад сам бил у војску, ишли смо на маневру од Вршац до Б'елу Цркву, а неки пут и до Ковин.

Маичини м *назив фамилије*.

Мартини м *назив фамилије*.

марш узвик *којим се у грубом изражавању, љутињи и сл. неко ѡтера, гони да иде или оде*. — Марш напоље!

Масљинкини м *назив фамилије*.

масло с *фиг. њодвала*. — То[ј] је његово масло.

масиоћа ж *масноћа*.

Мастине ж кат. зв. *место*.

матер ж *мајка*. — Питај матер да те пушти д'идеш с мене у град.

материн, -а, -о *мајчин*. — Узо, материну бочу, па се забради.

Матини м *назив фамилије*.

маћенин, -а, -о *маћехин*. — Обуче маћеину вутарку.

мафија ж *лоше друштво, банда*. — Упал сам у неку мафију, па се едва извуко из њу.

мафијаш м *њриядник банде, ојасан човек*.

Маџини м *назив фамилије*.

мачи се несвр. *доноси на свети мачиће (о мачки)*.

Маџкини м *назив фамилије*.

Маџарке ж зв. *место*.

машингевер м вој. в. *машинка*.

Машинни м *назив фамилије*.

машиница м *џачки њрибор за њодрезивање оловака, њодрезач*.

машинка ж вој. *врсиа лаког ауѡоматиског оружја*. — Певају машинке лепше него птице (*нар. њесма*).

машка ж *џарач, ваѡраљ*. — Узни машку па процарај огањ, да боље гори.

медаља ж *одликовање*. — Има медаљу за храброс из Први свеџки рат.

медеџина ж *лек*. — Пије неку медеџину од кашљицу.

- мезе** с *јело*, обично (*млечни и сухомеснасти производи, салата и др.*) које се *јома-ло* узима уз *јиће*, *јонекад* као *јредјело* *јре* главног *ручка*. — За мезе изнели: и *сирење*, и *салáму*, и *варена јáјца*, и *цигёрку*... Сáмо од мезе да се наедеш.
- мезелук** м *в. мезе*. — Улэгоше гóсти у гóстинску сóбу. Сéдоше уз остáл, а пред њи *ракија* и *разни мезелуци*.
- мезенце** с *дем. и хий. од мезе*. — Бáба изнесе мезенце, да мајстори мáлко замезе пред *ручк*.
- мэзи (се)** несвр. *једе (се) као мезе (обично уз јиће)*. — Гóсти, мэзите се, немóј да не мэзите.
- мэзне** свр. *нешто мало јоједе (обично уз јиће)*. — Улэгомо у кавáну, мезнóмо мáлко и излэгомо.
- мејур** м *мехур, илик*. — Попарí се, па ми се појави мејур на *кóжу*.
- мéке крушке** ж мн. у изразу: *Једé мéке крушке (заноси се, замлађује се, говори глујости)*.
- мељање** с *млевање*. — Мељање ће мlóго да потраје.
- мéље** несвр. *фиг. и јей. шороче, блебеће, луйиша*. — Да има *кóј* да га слóша у стању је да мéље *цёл дён*.
- менђучица** ж бот. *девојачко срце* *Dicenta spekrabilis*.
- мераклија** м *онај који у нечему ужива*. — Мераклија је и у *једёне* и у *пијёне*.
- мераклика** ж *жена мераклија*.
- мераклиски**, -ска, -ско *који се односи на мераклије, који припада мераклији, својствен мераклијама*.
- мераклиски** прил. *на мераклијски начин, као што раде мераклије, с уживањем*. — Пије мераклиски. — Кад би имáл *пáре*, и *ја* би *јёл* и *пил* мераклиски.
- мертёчи** несвр. *јоставља мертёке*. — Окнуше *деду* да им *помогне* да мертёче *кућу*.
- мéseц** м у изразу: *Едé се као мéseц*.
- Месёчинови** м *назив фамилије*.
- метлар** м 1. *занатлија који израђује и јродаје метле*; 2. *чистач улице*. — У град метлари с посебите метле мету *улице*.
- Метó** с *узвишење изнад Горњег Матшејевца на коме се налази Латинска црква*.
- мéче** с *младунче мечке у загонеци*: *Црно мéче дупе пéче*.
- мечкар** м *мушка особа (обично Циганин) која иде јо селима, мањим местима и за новац јриказује вештине дресиране мечке*.
- мечкарка** ж *жена мечкара*.
- мечкаров**, -а, -о *мечкарев*.
- мешáвина** ж *врста горива за фрезу*. — Купи два *паковања* мешáвину за *фрезу*.
- мешáлица** ж *машина у којој се мешањем јрави, јпроизводи нешто*. — Узни још *едну* мешáлицу да брзо удáримо *темељ*.
- мешáње** с *улишáње, дружење, сарађивање*.
- мéша** се несвр. 1. *улиће се*. — Не мешáј се у *туђу рабóту*; 2. *сарађује, дружи се*. — Мешáју се још из *основну школу*.
- Мй́ка** м *фиг. Циганин*. — Ајде, Мй́ко, излђжи ме за *банку*. — Па ал' рече за *двё*.
- Милáнка** ж *име*.

милијон бр. *милион*.

милијонер м *веома богат човек, милионер*. — Милијонер, лежи на паре.

милијонерка ж *жена милионер*.

Милкнини м *назив фамилије*.

милосан, -сна, -сно *добар, љубазан, њедусретљив, њлеменић*.

милостиван, -вна, -вно *милостив, саосећајан, умиљат*. — Милостиван, кад види просјака даде му пару.

милостивно прил. *милостивно, саосећајно, умиљато*. — Милостивно погледа у болника, па му рече да се држи, да ће оздрави.

Минна ж *име*.

минна ж *експлозивно оружје*. — Деда Петар у мајдан погинул од мину.

мине свр. *прође (о времену)*. — Мину и овај година.

минер м *онај који њоставља мине*.

мнира несвр. *њоставља мине*. — Да би извадили камен, минери су морали да минирају мајдан.

мињување с *њролажење, њројницање (о времену)*.

мињује несвр. *њролази, њројиче (о времену)*. — Мињују године, а живот се крати.

миразовнина ж *имовина коју жена доноси њриликом удаје*. — Узел ју због миразовину.

миро с *освећено уље којим свештеник у цркви маже („миройомаже“) верника њо челу*.

миросане с *мазање освећеним уљем верника њо челу, које врши свештеник у цркви*.

мироше несвр. *миройомаже освећеним уљем њо челу*.

мисирка ж *зоол. врста кокошке, бисерка Numida meleagris*. — У Каменицу, а казала мисирка, а казала дукатинка, исто ти се вата.

Митко м *име*.

миц речца, *само у изразу: Миц по миц („мало по мало“)*.

мица се несвр. *миче се, њомера се*. — Ел' се мица? Мица се. Добро е. Жив је.

миши м *мн. мишеви*. — Напатили се миши, па се шетају по обору.

миши, -ша, -шо *миши*. — Завукал се у мишу рупу, па ћути.

Мишини м *назив фамилије*.

младарија ж *зб. млади свей, младићи и девојке, младеж, омладина*. — Назбрала се младарија пред задружни дом.

младоликас, -ста, -сто *младолик*. — Младоликас, кој би рекла да је деда.

младуника ж *старија жена младолика*. — Младуника, уватила се з-девојке, а има унуче.

млати несвр. *фиг. њрабуња, свашта њрича у изразу: Млати празну сламу*.

млати се несвр. *фиг. и пеј. замлаћује се, заноси се*. — Изр.: Млати се као Марјан по бурјан. — Млати се као Максим по дивизију.

млатие свр. *удари снажно*. — Млатну ме с тојагу преко ноге, па ме оћопави.

млачан, -чна, -ено *млак, умерено загрејан*. — Нека млеко за дете буде млачно.

млопопантљив, -а, -о *онај који много њамши*. — Не заборавља, млопопантљив је.

могућан, -ћна, -ћно *богат, имућан*. — Могућан је, може му се.

могућнос м *могућност*. — Немам могућнос да правим поголему кућу.

- могућо** прил. *могуће*. — Све је могућо, а и немогућо.
модернише се несвр. *прави се важан, прави моду*. — Мисли ако има паре да може да се модерише.
- модрје** се несвр. *постјаје модар, њлав*.
- можда** речца којом се означава могућност, вероватноћа. — Почекајмо, можда ће да дојде.
- може** несвр. 1. *има снаге за извршење нечега*. — Могу да радим; 2. *наговести вероватноћу*. — Бегај о[д] снд, може да падне; 3. *буде несигуран*. — Може да дојде, а може и да не дојде.
- можејање** с *могућности*. — Једно е можејање, а друго нетејање.
- може се** несвр. у изразу: *Има се, може се*.
- момак** м 1. *слуга, измећар*. — Ниједи момак нећу да будем; 2. *младић сипасао за женидбу*. — У оро се наватали момци и девојке.
- момче** с дем. и хий. од *момак, момчић*. — Ви имате девојче а ми момче, мо[ж] се пријатељимо.
- момчиште** с *ијеј. од момче*. — Не свиђа ми се оној момчиште. Сво је никакво.
- момчурљак** м зб. од *момак*. — Збрал се момчурљак на бриште. Чекају да излэгну девојке.
- морално** непром. прид. *преко њошребно, њошходно*. — Зар је морално д-идем по овуј кишу да купим цигаре.
- морање** с обавеза. — Кад је морање, ние питање.
- море** узвик за исказивање љушње, беса. — Море кад га уватим, има га бијем а да му не казујем зашто га бијем.
- мота се** несвр. 1. *обавија се око чега*. — Повит се мота око дрво; 2. *облеће, намеће се*. — Мота се око њу, оће с њу да се ожени.
- мотља се** несвр. *врзма се*. — Мотља се по обор, и само гледа какво да украдне.
- мотор** м *мошцикл*. — На зета купили мотор.
- Мратиње ноћи** ж мн. *ноћи у шоку Мрашинаца, које се сматрају најдужим ноћима у години*.
- мрвка** ж *мрвица*. — Пометите мрвке од остал, па и[х] врлите на пилићи.
- мрвка** прил. у значењу: *сасвим мало, или нимало*. — Све узеше, ни мрвку не оставише.
- мрза** ж *лењости, мрзешљивости*. — Увати ме нека мрза, па ми се ништа не работи.
- мрзешљив**, -а, -о који не воли да ради, кога мрзи да нешто уради, лењ, лењив. — Мрзешљив на роботу.
- мрзешљивко** м *онај који је лењ, лењивац, који не воли да ради*.
- мрзешљивос** м *лењости*.
- мрзос** м *мржња*. — Направише си неку мрзос између себ, па им се село сапри.
- мрмољење** с *мрмљање*. — Чуе се неко мрмољење.
- мрмољн** несвр. *мрмља*. — Ништа га не разбирам, мрмољи кат прича.
- мртва** коприва ж бот. *врста биљке, корова*.
- мртвосан**, -а, -о скоро *мршав, као мршав; мршав уморан, који је изнемогао*. — Сав мртвосан, и па иде на роботу.
- мртвоше** се свр. *изнемогне се*. — Мртвоса се, па се до да се малко одморим.

- мрцина** ж *ленишина*. — Дошла онај мрцина, да се наједѐ и да си отиде.
мрчка несвр. *мрља (оловком или чим другим), шара, иише неразговетно*.
мрчкав, -а, -о замрљан (*оловком или чим другим*).
мршавѐње с *мршављѐње*. — Од мршавѐње ништа, само дебелѐње.
мување с гл. им. од *мува се*.
мудрос м *мудрост*. — Само мударос може да ни извуче из неприлику.
мужњев, -а, -о који *иријада мужу, који се односи на мужа*. — Мужњев смѐј ме
 увек орасположи.
музара ж само у изразу: Крава музара.
музе несвр. фиг. *искористићава*. — Будала, дозволил да га музу.
музење с фиг. *искористићавање*. — Нема више музење. Ако оћеш да имаш, мора и
 да работиш.
музикант м *музичар*. — За свадбу погодил музиканти, не гајдацију.
Мујини м назив *фамилије*.
муља несвр. 1. *гњечи грозђе муљачом*. — Двоја кола има да муљају; 2. пеј. *хала-*
љиво једе. — Муља ли муља, као да леб никад није видѐл.
муљање с 1. *гњечење грозђе муљачом*; 2. пеј. *халаљиво узимање хране*.
мум-ножице ж плт. *маказе за иодсецање фиџиља на свећама*. — Кад су сидали
 манастир Свети Ђорђе нашли су мум-ножице (1983–1998, *манастир се на-*
лази у клисури Ждрело, недалеко од села и иоџиче из XV века).
мумџија м *свечар*. — Најстар човек у селу едѐа се сетил да е мумџија мајстор за
 свеће.
муниџија ж *меџи, ексџозивна убојна средсџива уоџиџе*. — Без муниџију се не
 побди у лов.
мусака ж *јело од нарезаног кромџира у колуџове и млевеног меса*.
Муџини м назив *фамилије*.
мушко с поим. прид. *мушкараџ*. — Мушко је, дај му да се не изјалови. — Прво му-
 ски нек седну, па тџ жење.
муштра несвр. *мучи, злосџавља, малирџеџира*. — Ако је навџкал да муштра дру-
 ге, мѐн не може.

Н

- наака** свр. *наџрија, сџави много, сџави унуџира*. — Отвори ковчег, наака стџари
 без рѐд, и затвори га.
наален, -а, -о *размаџен, навикнуџ*. — Мора му идеш по вољу, наален је.
наали (се) свр. *навикне (се) на неџио, навади (се), размази (се)*. — Наалише дете да
 не работи, па га сџг бију што неће да работи. — Наали се, па стално дооди.
на ангро прил. *навелико*. — Продава се на ангро.
набџцка свр. *засади неко семење уземљу убадајуџи га ирсџима*. — Набџцка арпа-
 џик, па сџг могу да бџдем мирна.
наберѐ се свр. фиг. *скуџи се (о џлаџну)*. — Од прање ми се набраше панталоне, па
 сџг не мог да и[х] обучѐм.
набивање с *набијање*.

- наби́ра** се несвр. *скупи́ља се (о илаи́ну)*. — Пла́тно се наби́ра кад га ту́риш у во́ду.
- набрецува́ње** с издирање, осорно йонашање. — Његово ме набрецува́ње ич не потри́са.
- набрецу́је** се несвр. *издире се, йомаша се осорно*. — Са́мо зна́е да се набрецу́је, а за ништа не́.
- набр́чкан**, -а, -о *йун бора, наборан*.
- набу́брен**, -а, -о *йовећао свој обим (ујијајући воду)*.
- набу́бри (се)** свр. *йовећа (се) обим (ујијајући воду)*. — Пу́шти бо́б да набу́бри, па му тѣг скини ко́ру и ту́ри у во́ду да се ва́ри. — Набу́брил се бо́б. — Потопи бо́б у во́ду, да се набу́бри.
- нава́та** свр. 1. *йохвати́а*. — С кло́пку нава́таше пу́но вра́пци; 2. *налови*. — О́де у ло́в и нава́та за́јци.
- нава́та се** свр. *стивори се, образује се слој, наслага на йовршини чега; йадне и йрекрије шти́о (о ињу)*. — Нава́тал се ча́ђ на вери́ге. — Нава́тало се и́ње на гра́ње.
- наве́јиште** с *нанос снега*. — Бе́ше зима́, наве́јишта мло́га, а башта́ је морал д-йде у гра́д на службу́.
- нави́ди (се)** несвр. *йомаже (се), слаже (се)*. — Бра́ћа сте, навидите се. — Ни́кој нас неће навиди, ако се са́ми не навидимо.
- нави́кса** свр. *намаже ималином (о ци́тели)*. — Узе имали́н, на́викса ци́пиле, па и[х] йзгланца́.
- на́влака за јестѣк ж** *јастичница*. — Ма́ти ши́је на́влаку за јестѣк.
- наводаци́ја** м *йроводација*. — Не мо́же да на́јде дево́јку, па му тре́ба наводаци́ја.
- наводаци́ка** ж *йроводаџика*.
- наводацилѣк** м *йроводаџисање*.
- наводациса́ње** м *в. наводаџилѣк*.
- наводаци́ше** несвр. *йроводаџише*. — Дојдо́ше наводаци́је да наводаци́шу за моју́ сестру́ у Коше́ркови, а наводаци́ке за бра́та у Бре́ницу.
- на́врат** м *мах*. — У два́ на́врата дојде да ви́ди какво́ рабо́тимо.
- на́врат-на́нос** прил. *на брзину, у великој журби*. — На́даде се о́блак, а ми́ на́врат-на́нос докопа́мо ло́јзе и бе́ж у коли́бу.
- навре́ви** се свр. *найрича се, наразговара се*. — Сре́то се з-бра́та, па се навреви́. — Убаво се навреви́мо.
- навр́же** свр. *навеже, йовеже*. — Башта́ и чи́ча бр́зо наврза́ше сно́пови.
- навр́зан**, -а, -о *йовезан*.
- наврзу́је** свр. *в. наврже*. — Наврзува́мо сно́пови, па се́домо да се одмо́римо.
- навр́та** несвр. 1. *навраћа, свраћа*. — Навртали су куд ме́н сви́ док сам им треба́л, а сѣг кад сам остаре́л и кле́кав ни́кој неће ни да пригви́ри; 2. *обилази*. — Навртам да ви́дим какво́ рабо́ти; 3. изр.: Наврта во́ду на своју́ водени́цу; 4. *скреће*. — Наврта ми во́ду у обо́р.
- наврта́лка ж** *моџика којом се окреће врашило на разбоју йри тикању ради одвијања неизаџкане основе*.
- наврше́** свр. *добије доста йшенице йриликом вршидбе*. — О́вуј го́дин сам на́јвише наврл́.
- нага́ђа** несвр. *йретийостиваља, наслуђује*.

- нагаздује** се свр. *йроведе дуго времена у газдовању.*
- нагианца** свр. *гланцањем учини нешто сјајним, блиставиим (обично обућу).*
- наглави** свр. *најуни.* — Још малко па ће наглави седамдесету.
- нагладничав**, -а, -о који је у извесној мери гладан, није сити.
- нагладује** се свр. *йроведе доста времена у гладовању.* — Нагладували смо се за време рат.
- наглас** прил. *гласно.* — Треба се учи наглас. — У школу смо читали наглас.
- наглође** свр. *глодањем оштети, почне да глође.* — Омотај вилдани да и[х] зес не наглође.
- наглувичав**, -а -о *наглув.* — На лево уво је наглувичав.
- наглупичав**, -а, -о *йриглуи.* — Наглупичав је, треба ам много објашњавам.
- нагмаца** свр. *загази, угази.* — Нагмаца у неко благиште, па се едва извуко.
- нагмура** свр. *йошйои што у воду.* — Њагмура дедине чашире да се киселе.
- нагњете** свр. 1. *нагура.* — Нагњел све без ред у ковчег; 2. *узме, ошме.* — Изр.: Све би тел у дупе да нагњете.
- нагњетен**, -а, -о *найриан, сабијен.*
- нагњита** несвр. *йриа, набија, сабија.*
- нагорке** прил. *навише.* — Отидоше нагорке, па избеше на Дабила.
- нагорњичав**, -а, -о *йомало горак, узгорак.*
- нагорњује** несвр. *има йомало горак укус.* — Нешто ми копус нагорњује.
- нагорчује** несвр. *йомало горчи.* — Нагорчује ми на пелин.
- наготово** прил. *без муке, без рада, на лак начин, йаразийски добије.* — Дојде наготово.
- нагрди** (се) свр. 1. *унакази (се).* — З-бијене га онеспособише и нагрдише. — Куде се толко нагрди?; 2. *осрамоти (се).* — Никој га не нагрдил, сам се нагрдил.
- нагребе** се свр. *фиг. и пеј. на нейоштен начин се обогати.* — Нагребал се, не стекал з-десет прста.
- нагризе** свр. 1. *ошיתי (о мољцима).* — Мољци ми малко нагризли зимски капут; 2. *начне гризањем.* — Нагризал крушку, па ју оставил; 3. *разреди (хемијским средством).* — Рђа ми нагризла ралник.
- нагура** свр. 1. *найриа.* — Пуни му цёпови, нагурал свашта у њи; 2. *сабије, збије негде већи број људи.* — Нагураше и[х] све у одну собу; 3. *пеј. буде грамзив.* — Изр.: Све би тел да нагура у своје дупе.
- нагура се** свр. 1. *увуче се.* — Нагура се у черге и заспа; 2. *нађе се где му није место.* — Нагурал се, па се сви чуде како се насъл тјј.
- надвиси** свр. *йовећа (о цени).* — Надвисише цену, и ништа не продадоше.
- надвисује** (се) несвр. *йовећава (се) (о цени).* — Малко се донело на пијац, цене се држе, ал' се не надвисују. — Нећу да купим од њег, надвисује цену.
- надврѣн** свр. *надговори.* — За ништа не, а рођен да надврѣви човека.
- надврѣвује** несвр. *надговара, говори гласније од других.* — Само се он чуе, надврѣвује и[х].
- надглеђување** с *надгледавање.*
- надглеђује** несвр. *мошти, йраши, конйролише.* — Одредише га да надглеђује радници.

надене свр. *в. издене*. — Наденул му име, па га сви заебавају.

надзиђување с *надзиђивање*.

надсида свр. *надзида*. — Надсида сид код пут.

надија свр. *зайахне*. — Улегал твор у кочину, па надијал све кокошке. Ниедна не остала.

надлагување с *надлагивање*. — Има мајстор и за надлагување.

надолке прил. *нешто ниже, мало ниже*. — Идем надолке до чешму, па ћу се врнем.

надонесе свр. *много донесе, донесе у прекомерној количини*. — На свадбу се надонесоше белн свет поклони.

надоноси свр. *в. надонесе*. — Ујка и ујна ми за крштење надоносили многи поклони.

надобди свр. 1. *у више наврати дође, надође*. — Несъм се надај да ће овољко гости да ми надооде; 2. *набуја, нарастје (о води)*. — Почела вода да нађооди.

надрипи свр. *надскочи (кога)*. — Рипамо, па ме надрипи.

надуван, -а, -о фиг. *преувеличан у изразу*: Надувана ствар.

надуже свр. фиг. *победи (о сиорџу)*. — Надуже ни с три нула.

нађубри свр. *баци ђубре (на ораницу)*. — Нађубримо њиву на Врбицу.

наедно прил. *уједно у исто време*. — Продаде наедно двоја кола гројзе.

нажал прил. само у изразу: Ником ништа нажал несъм учинил (*напакостио*).

назадица ж *назадак, назадовање*. — Какó се ожени појде ми нека назадица.

назбира се свр. *окуи се, накуи се*. — Назбраше се људи код задружни дом, да дочекају новог учитеља.

наздравје *в. наздравље*.

наздравље 1. *узвик за изражавање добре жеље приликом наздрављања*; 2. *узвик којим се приораћа кијање*. — Наздравље! Сџг, па догодин.

назимн се свр. *нахлади се*. — Назими се чекајћи те да дојдеш.

назлн се свр. *постане ојасан*. — Назлеше се, а браћа су.

насеб ж *назед*. — Пије лекови од насеб.

насида се свр. *назида се, сазида се*. — Насидаше се викендице на Чегър.

нај речца за *грађење суперлатива код придева, именица, глагола и прилога (најубав, најгазда, најради, најпрво (најпре))*.

најгоца прил. *највише*. — Од сви њи, он најгоца набрал гројзе.

Најдан м *име*.

Најден м *шаљ. од Најдан*. — Неси Најдан, него Најден.

наједно прил. *в. наедно*.

најсад прил. *најзад*. — Најсад стиже и он.

најлон м *синтетичка материја чија се влакна уопштебувају за израду чарайа, рубља, мреже и сл.* — Носи најлон черапе, а не од вуну.

најлонски, -ска, -ско *који је од најлона, у чијем је саставу најлон*. — Купил на девојче најлонске черапе.

најмалечак, -чка, -чко *најмањи, најнижи*.

нај-најсџдњи, -дња, -дњо *сасвим назад*.

нај-најсад прил. *сасвим на крају*.

нај-накрај прил. *на крају, најослешку*. — Скараше се, па се нај-накрај и побише.

нај-напред прил. 1. *најред, сасвим најред*. — Нај-напред иде стареј, а млађеји по њег; 2. *најпре, прво, пре свега*. — Нај-напред да се договоримо, па ће тг да работимо.

накаје се свр. *покаже кајање у великој мери*. — Не могу да се накајем што са[м] му помагала, а он ми овакој врта.

накалѐмн (се) свр. 1. *дода (се)*. — Накалѐмише му још нешто, па га осудише. — Овој се не може накалѐми, види се истина; 2. изр.: Накалѐмил се куде му не мѐсто.

наканн се свр. *реши се, одлучи се*. — Едва се канан да дојдем код вас.

накањује се несвр. *решава се, оклева*. — Јошкд се накањујем да дојдем код вас, па се едва канан.

накапе свр. 1. *најуни се кајањем (о тѐчности у суду)*. — Тури тестију по[д] дуљц, вода ће накапе у њу; 2. *досади*. — Накапа ми с тој његово доодѐње.

накара свр. 1. *дошѐра*. — Накарамо пѐт кола з-дрва; 2. *нашѐра, примора*. — Едва га накарамо да работи.

накарување с приморавање.

накарује несвр. *в. накара*.

накастри свр. *насече гранчице са лишѐм*.

накашљување с накашљавање. — Живцира ме његово накашљување.

накисѐли се свр. *намршти се, љосѐане нерасѐоложен*. — Тике се накисѐли, и ђе си.

накметн се свр. *заузме мѐсто које му не приличи*. — Накметн се, као да је старојка.

накокори се свр. *надигне се, најне се, накострѐши се*. — Накорил се како петл на кокошку.

накоматише свр. *в. искомаише*.

накострѐши се свр. *фиг. ошѐро одврати, наљути се, исѐречи се*. — Колицко је, а већ умѐ да се накострѐши.

накоти (се) свр. *донесе (се) на светн велик број малдунчади (о живошнѐама)*.

накриви свр. *уради нешѐо у користи другог а како је мислио да му најакости*. — Изр.: Накривили му. — Накривил му шешир.

накриво прил. 1. *мало укриво, искошвно*. — Сид му стоји некако накриво. — И лѐса му стоји накриво; 2. Изр.: — Накриво насађен.

накривује несвр. *храмѐе*. — Убил се, па накривује на лѐву ногу.

накрнѐжа свр. *сишно изреже лисѐове дувана*. — Накрнѐжа дѐда дуван, и зави одну цигару.

накрсник м *врѐћа хлеба у облику крѐта који се меси за давање љодушја, крсник*.

накршњак м *в. накрсник*.

наљна ж *нанула*. — Госпа, нѐси наљне.

наладњичав, -а, -о *љомало хладан, љрохладан*.

налице прил. *сѐреда*. — Овој ти је налице, а не тој. — Види се кѐкво је налице, а кѐкво не.

налицкан, -а, -о *онај који се уљадљиво украсио, дошѐрао*. — Боље му стоји кад нѐе налицкан.

- налицка се свр. *доћера се, улејша се, украси се (обично ујадљиво)*. — Налицка се, па излеже у ёро. Сви се засреше у њу.
- налуѓњичав, -а, -о ударен, *ћакнућ, сулуд*. — Мálко је налуѓњичав, бёж од њёг.
- налуња се свр. *наскића се*. — Налунса се по селó.
- наљóска се свр. *наије се*. — Нalјоска се и не можé да се дигне од остal.
- наљутњичав, -а, -о *йомало љућ, љућкастй*.
- наљутњује несвр. *има љућкастй укус*. — Овај чорба мálко наљутњује, мóж дете да ју еде.
- намеље свр. *самеље довољну количину чега*.
- намерачн се свр. *добије мерак, жељу, вољу за шћо, йожели, зажели шћо*. — Намерачил се да ми упропасти лóјзе.
- намести свр. 1. *стйави на одговарајуће место*. — Наместил кума да седи у челó; 2. *доћера да лејо стйоји, удеси*. — Наместил шајку како треба; 3. *враћи у нормалан йоложај*. — Вука Милоков му наместил нóгу; 4. *доведе у ред, расйреми*. — Наместил кревет за спање; 5. *кришом йосйави, йодмейне (некоме)*. — Ћу наместим и ја њёга, па ће види како је.
- намести се свр. *заузме место, сместй се*.
- намет ж *снежни нанос*.
- наместалка ж *йодвала, смицалица*. — Сватил за óзбиљно, а билa сáмо наместалка.
- наместа се несвр. *заузима место, смешйа се*.
- намíне свр. *навраћйи у йролазу*. — Нанесе ме пút, па намну код пријатеља да се видимо и мálко попрíчамо.
- намињује несвр. *навраћа, свраћа*.
- намирн свр. 1. *нахрани (о стйоци)*. — Намíри стоку, па седни да едеш; 2. *йодмири (о деци)*. — Кад намирим децу, ћу пóчнем да плетём.
- намитa несвр. *мейлом йрикуйља на једно место*. — Намита ћубре ускрај.
- намлóжи се свр. *намножи се, йрошири се*. — Намложише се миши у амбар.
- намóкричав, -а, -о *йомало мокар, није сув ни мокар*. — Нека га чаршав, да се дошүши, мálко је намóкричав.
- намћорас, -ста, -сто *онај који је злочестй, набусйй, задрйй*. — Таквог намћорастог човека јóш несъм видёл.
- намува свр. *набије, нагура*. — Нíкој га не видёл каквó је намувал у цакови.
- намува се свр. *фиг. наједе се*. — Намувамо се печёње, па не мóж да пребрёкћемо.
- нанé с бот. *нана Mentha*.
- наново прил. *изнова, йоново, исйочейќа*. — Изр.: Јóво наново.
- наоодмара се свр. *засййи се одмора*. — Ајде, да урабóтимо лóјзе, па ће пóсле да се наоодмарамо.
- наострён, -а, -о *наошйрен*. — Йма наострён алат.
- напарашен, -а, -о *унакажен, онај који не води рачуна о свом сйољашњем изгледу*. — Какó га не срмота д йде онакóј напарашен?
- напати се свр. 1. *намучи се*. — Напатил се док је кућу направил; 2. *намножи се*. — Напатил се трóскот у наш обór.

- напендуши** се свр. *наљуши се, расрди се, надури се, нарогуши се.* — Напендуши се, и за ништа ни ипцува.
- наплакује** несвр. *йомало йлаче, йойлакује.* — Не плаче, него наплакује.
- наплати** свр. 1. *узме новац за учињени рад.* — Неси мајстор ако добро не наплатиш; 2. *пеј. найакошти, врати дуг, освети се.* — Ћу му наплатим, неће ми остане дужан.
- напоље** прил. 1. *найољу.* — Воли да седн напоље; 2. Изр.: *Иде напоље (врши велику нужду).*
- напости** се свр. *йроведе дуго времена у йостиу.* — Напостимо се, ред је и да се обложимо.
- направде-бога** прил. *без имало кривице.* — Направде-бога Немци га убише.
- направо** прил. *директно, йраво.* — Ударише направо преко Виник и стигоше у село.
- напред** прил. *некад, у йрошлости.* — Напред су људи на стра живели.
- напредшањ**, -шња, -шњо *ранији.*
- напредница** ж *найредак, найредовање.* — Нека је напредница у овуј кућу (*здравица*).
- наприкрајке** прил. *најзад, йри крају.* — Наприкрајке теоше да ни бију.
- напробрисан**, -а, -о *није йоново (овлаш) обрисан.*
- напуђен**, -а, -о *исћеран.* — Не сме се врне дом, напуђен је.
- напуни** свр. 1. *учини йуним, насје, налије и сл.* — Напунил цац с пченицу. — Напунил балон с вино; 2. *заузме йростор у великом броју.* — Напунил кућу з-гости; 3. *йрипреми се за йуцање.* — Напунил пушку, само да опали; 4. *наврши, достигне одређени број, меру.* — Још два месеца па ћу напуним педесет године; 5. изр.: *Напунил му главу (ойћерейио невољним сйварима).* — Напуни гаће (*уйлаши се*).
- напуни** се свр. 1. *йосћане йун.* — Напунило се буре с вино; 2. *исћуни се мношћвом (људи).* — Напунила се кућа з-гости; 3. *исћекне, наврши се.* — Напуниле се три године откако су се узели.
- напушта** свр. *дозволи да уђе.* — Напушта бели свет људи у обор.
- нарга** се свр. *набоде се.* — Нарга се на едн чепар, па не мог д-йдем.
- наредн** се свр. *сйоразуме се, нагоди се.* — Наредише се око коњи и волови, ће и[х] купе.
- нарепа** свр. *лоше ошиша.* — Узоше ножици па га нарепаше по главу. — Боље нарепан, него нешишан.
- нарипа** свр. и несвр. 1. *ускаче.* — Нарипаше деца у кола и седоше да се возе; 2. *скаче да се шуче.* — Нарипа да се бије.
- нарипа** се свр. *наскаче се.*
- нарипује** несвр. *има обичај да зайочне шучу.* — Нарипује да се бије, па извуче дѣбљи крај.
- нарогуши** се свр. *наљуши се.* — Тике се нарогуши и поче да ока.
- наројн** свр. *нанесе муљ (о води).* — Голѣма река, нароји пут.
- нароцки**, -цка, -цко *који се односи на народ, народни.* — Нароцки човек.
- нароцкн** прил. *како је уобичајено у широким народним слојевима, на начин својсћвен народу.* — Причај нароцки, да те сви разуму.

нарúсен, -а, -о *нашруњен*. — Нећу да пијем нарúсено млекó!
насађување с *насађивање*.

насамари свр. *намагарчи*. — Пази се да те не насамаре.

насамује се свр. *проведе живој самујући*.

наседí се свр. *задовољи се седећи*. — Док ти не дојде, ја се наседé.

насеје свр. 1. *йосеје (о семену)*. — На време насејамо пченицу; 2. *йросеје (о брашну)* у довољној количини. — Насеја брашно да месим леб.

насекира (се) *изнервира (се)*. — Има дебел образ, никог не може да га насекира. — Насекира се, па ће срце да ми пукне.

насити свр. *исити, измрви, издоби, усити*.

наситио прил. *на ситне мале делове, уситио*. — Узе главицу копус, па ју наситно исецка и тури да се вари.

наскрòз прил. *сасвим, йошйуно у изразу*: Скрòз-наскрòз.

наслуша се свр. 1. *проведе много времена слушајући*. — Наслуша сам се њине приче од Маркови конаци па до сьг; 2. *проведе много времена служећи друге, наради се као слуга*. — Наслуша сам се куд гáзде.

насмеје се свр. 1. *осмехне се*. — Насмеја се кад чу тóј; 2. *йодсмехне се*. — Насмеја му се у лице; 3. *фиг. исцеја обућу*. — Насмејали ми се опњци, мора да купим други.

насмита свр. 1. *засмеша*. — Насмита ми, па не мога да си повидим волóви; 2. *мешлом нашера на једну гомилу (о ђубрешу)*.

настаљање с *настављање*.

настанут, -а, -о *нагажен*. — Настанут на нóгу па му се надула.

настоји се свр. *проведе доста времена сйојећи*. — Настојали смо се док смо га чекали.

настраничав, -а, -о *нашран, који је мало скренуо, задртй, својеглав*. — С настраничавог човека никој неће да се дружи.

настрану прил. *на шрану, даље*. — Одвој тóј настрану, да ми не смита. — Буди настрану, не уплитај се у туђе рабóте.

настраује свр. *йомало се йлаши, найлаши се*. — Настраује да га не увате.

настрашничав, -а, -о *йомало сйрашан, који йлаши, изазива сйрах*.

настрашничаво прил. *йомало сйрашно*.

натéкне свр. 1. *ошкне, надује се*. — Натéкло му колéно па га боли; 2. *скуји се шекући (о води)*. — Натéкла вода у корито, па га напунила.

натенане прил. *без журбе, йолако, йолагано*. — Изр.: Кóј се набрзину жéни, тај се натенане каје.

натера свр. *йримора*. — Натераше га да призна, иако ние крив.

наткаје свр. *изайка, найка*. — Наткала ћелими за обе ћерке и снаје.

наткачи свр. 1. *дода измишљено*. — Натакачише му, па га осудише на робију; 2. *йовећа (о цени)*. — Наткачи, и ништа не продаде.

наткачује несвр. *надодаје, означава више него шйо шреба*. — Кантар не мери тачно, наткачује.

натреби свр. *ошреби у довољној количини, очисти, ишчисти, шребећи уклањајући оно шйо је сувишно, шйо загађује, квари*. — Натреби пасуљ за едно грне.

натрѣска се свр. фиг. и пеј. *наиџе се*. — Седнуше у кавану и натрескаше се.
натронта (се) свр. *обуче (се) у много одеће*. — Натронташе га, па едва пувка. — Не
 ваља да се мало дете много натронта. Не може да расте.

натрпн се свр. *много љреџри, наиџи се*. — Натрпел се док је тој стекал.

натрупи свр. *насече дрва на џруице*.

натури се свр. *намеџне се*. — Н-уме да се натури, и полк пропада.

натутка свр. *нахушка*. — Натуткаше га, па не вреји з-башту и с матер.

наузима свр. *узме више ствари, љрикуи више ствари*. — Наузимала је она и дру-
 ге ствари, а не само овеј што сам нашл код њу.

иаузима се свр. *награби се*. — Наузимала се она куд мен све и свашта. Не отишла
 са суве руке.

нафрака се свр. *уџадљиво се нашминка*. — Нафракала се, па личи на страшило.

Наход м име. — Д-идеш код Находа у Бреницу, он тој џма.

нацѣдн свр. 1. *стџискајуџи, гњечеџи, истџисне џечности (о вођу)*. — Нецѣди лимон
 у чај; 2. изр.: Нацѣђен с памет (*веома џамеџан*).

начапка свр. *накваси, џокваси (о рани)*. — Начапкај рану с ракију.

начет, -а, -о пеј. *луцкаси, сулуд, насџран*. — Беж од њег, малко е начет.

начџсти свр. *чисџеџи џриџреми додаџак јелу (о џоврђу)*. — Начџсти компири и
 лук, да припраим нешто за ручк.

начнсто прил. *сџурно*. — Ођу да будем начнсто, ништа друго не тражим.

начмоше се свр. пеј. *наџава се*. — Чмоши, не начмоши се, дабогда (*клеџва*).

начне свр. 1. *одвоји део чега (од целине)*. — Ние требал да начне леб; 2. *џочне да
 џроши*. — Начел цак з-брашно; 3. *џочео да губи здравље*. — Начела га нека
 болка, па иде по доктури.

нашара свр. 1. *наџрави шару на нечем, џрекрије шарама*; 2. *изудара*. — С пруче
 му нашара дупенце, па ће сџг миран да буде.

нашироко прил. у изразу: *Иде нашироко (размеђе се, џрави се важан, џриказује
 своје богџство)*.

нашкраба свр. *наџише нечиџко*. — Мора да добие еђинку, кад је нашкрабал пи-
 суване.

нашо зам. *наше*. — Улегли у нашо лојзе, па очукали сви ораси.

наштѣлован, -а, -о *џодешен за рад (о машини)*. — Наштѣлована машина ради као
 змај.

наштѣлује (се) свр. *џодеси (се) да би се џусџио у рад (о машини)*. — Кад наштѣлу-
 је машину, мајстор ће ју пушти у рад. — Машина се треба наштѣлује, ние на-
 штѣлована.

наштрапа свр. 1. *набаса*. — Наштрапа у неко бладо, па се едва извуко; 2. *наџрави
 оџисак (о ноzi)*. — Ајде наштрапај еђну штрапку, да видим колка ти је.

нашунтичав, -а, -о *будаласџи*. — Он ти је малко нашунтичав, бежи од њег.

не свр. *није*. — Не дошл на време.

небран, -а, -о *који није бран*. — Изр.: Нашл се у небрано гројзе (*у џешкој сџџуа-
 цији*).

небрџтвен, само у мушком роду *необријан*. — Иде небрџтвен.

невен м бот. *невен* Calendula.

невѣнче с дем. и хий. од невен.

невидив, -а, -о невидљив. — Има око и да види и невидиво.

невидно прил. 1. невидљиво, неиримейно. — Провуче се крос тарабе и невидиво
улеже у обор; 2. кришом. — Невидиво дава.

Нега м хий. од Негослав.

Негица ж хий. од Негослава.

неглеђосан, -а, -о није иресвучен, обложен глеђом. — Не купујем неглеђосани су-
дови.

Недеља ж име.

Недељко м име.

недељно прил. у шоку недеље. — Дојди ми у гости бар еданпут недељно.

не дирај ме бот. врста цвећа *Impatiens polii tangera*.

недобитен, -а, -о који није дошучен до краја, недошучен. — Вуче се као недобитено
куче (каже се за скијача).

недобо прил. касно у ноћ. — Око пола ноћ, у недобо, залаја Зељов, па ни избуди.

недоспј свр. не исјава се довољно. — Недоспал, па само њржи.

недостаје свр. недостиже. — Недостала ми пченица, мора да ју докупим.

недостиза свр. недостиже. — Не останемо гладни, недостиза ни леб за ручк.

недочује свр. слабо чује, не чује добро. — Малко је глув, недочује, мора да окаш
кад причаш.

незализан, -а, -о онај који не носи заглађену фризуру.

незапамћен, -а, -о незапамћен.

незаситник м 1. ирождрљивац. — Незаситник, какво му изнесеш, одма смаже; 2.

грабљивац, њохлејан човек. — Незаситник, све му малко. Из око би ти извадил.

некасветан, -тна, -тно недоказан, неразуман. — Родил се некасветан, и какво му
можеш. Ни тојага му не помага.

некњашањ, -шња, -шњо ирекјучерашњи.

неколицина ж неколико особа на окују. — Дружи се с неколицину другара.

нели речца. — Нели сам ти казал да тој не чиниш?

нељуцки, -цка, -цко нељудски.

немање с сиромаштво, беда. — Ако искусиш немање, ће поштујеш сваки динар
који зарадиш.

немогућно прил. немогуће.

немој речца за изрицање забране: не. — Немој ми више додиш у кућу!

немотиња ж в. немање.

немча м ћушљив човек, мушавац.

ненавидан, -дна, -дно њакостан, зао.

ненаситник м в. незаситник.

необритвен в. небритвен.

неподносив, -а, -о нејодношљив, неиздржљив.

непоправив, -а, -о нејојрављив, који се не може измениши.

непотопен, -а, -о нејошљен. — Конопље ни осташе непотопене. Мора и[х] по-
топимо да ни се људи не смеју.

непоштен, -а, -о њокварен. — Испал непоштен.

непоштено прил. *на нейоштен начин, нечасно.*

непоштење с *нейоштен, нечасан йосиуџак, йокварењаштво.*

непраи, -а, -о *неоџран.* — Непрана вуна треба се опере, па тџ да се носи у влачару.

непрано поим. придев *нейрана одећа.* — Иде у непрано. — Воли да носи непрано.

нерадан, -дна, -дно *није радан.* — Субота је нерадан дан, па ћу наврнем ку[д] теб да се малко попричамо.

нерадник м *бесиосличар, ленишина.*

неразумив, -а, -о *неразумљив.*

Нерезини м *назив фамилије.*

несвесан, -сна, -сно *несвестан.* — Бил несвесан кад је правил свињарије.

несвидљив, -а, -о *шкрџ, шврд.* — Онакој несвидљивог човека још несъм видџл.

Не даде ни парку на децу, а наједе се и напи као код своју кућу.

несигурнос м *несигурносџ.*

несклотан, -а, -о *нескладан, незграџан.*

несрећа ж пеј. *неваљао човек, хуља.* — Тај ми несрећа не треба у кућу.

нестањује несвр. *губи се, несџаје.*

неуљуђен, -а, -о *неуредан.* — Уљуђи се, немој да си неуљуђен. Имаш децу за жеидбу.

неурабођен, -а, -о *неурађен.* — Треба се урабођи неурабођена њива у Трипун.

неџ м *мрежа за косу.*

Нешини м *назив фамилије.*

ни зам. *нам.* — Дошли смо да ни даје књиге. — Дајте ни леб.

никој зам. *нико.* — Никој не дојде да ми помогне, никој. Ама баш никој.

никуј зам. *в. никој.* — Сам се гледам, никуј ме не гледа.

нипошто прил. *никако, ни за живу главу.* — Нипошто не напуштам дом. Одовде могу само мртвог да ме изнесу.

нисак, -ска, -ско *низак.* — Спарџли се: он нисак, она нисацка.

нисацак, -цка, -цко *достџа низак.*

нисачак, -чка, -чко *в. нисацак.*

нитка ж *ниш, конац, жица на разбоју за ткање.*

новина ж *новине.* — Купи ми новину. — Еве ти новина, па ју читај.

новос м *новосџ.* — Да чуеш новос — добиџи смо принову.

новчаник м *нарочиџа шашница са йреградама, направљена од коже, у којој се носи новаџ или лични документи.* — Нема ни аспру у новчаник, а ће купује.

ногџт, -а, -о *који има велике ноге, који има велика сџоџала.*

ногџца ж *дем. и хий. од нога, ножица.* — Да ти бапка опере ногџце, па да те тури да спиш.

ножетџна ж *аугм. и џеј. од нога, ножурда.* — Цџн, колке си ножетџне има, нема за њега цџпиле.

нуђник м *џољски клозеџ.*

иурџа ж *џарохија.*

иуријаш м *џарохијан, йријадник нурије.* — У матичне књиге рођених, венчаних и умрџих, устројених 1879. године пише „да се у књиге уписују сви рођени,

венчани и умрли нуријаши који под ту цркву припадају, јер за сваку нурију неће бити особене књиге, него једна за ову црквену нурију.“

нѹт м *жлеб*.

нѹтује несвр. *йрави жлеб на йредмету*. — Пинтер нѹтује буре, да му тури данце.

Њ

њајближњи, -жња, -жњи *најближси (о сродству)*. — Ми смо си најближњи род, из исту смо вамилиу.

њива ж *божични хлеб намењен богајшом роду на њиви*.

О

обдѹван, -а, -о *йрезасићен*. — Од обдѹваног човѣка не можеш да очекујеш да ти нешто да, или да ти помогне.

обедѹвање с *обедовање*. — Затече ни на обедување, па ни се придружи.

обѹдује несвр. *руча*. — Дојде обѹд, седомо да се одморимо и да обѹдемо.

обелѹжен, -а, -о *фиг. изложен йрезиру, йодсмеху*. — Обелѹжен, никој се не дружи с њѣг.

обешеник м 1. *обешењак*. — То е све онј обешеник направил; 2. *фиг. йрейредењак*. — Обешеник, ће те жѣдног преведе преко воду.

обешейца ж *жена обешеник*.

обиђе свр. *йроба (о јелу)*. — Чѣс по чѣс, па обиђе ручѣк.

обиђување с *йробање, исйробавање (о јелу)*. — Толко обиђување, и па ручѣк не испал добѣр.

обиђује несвр. *йроба, исйробава (о јелу)*.

обланда ж *шанка исйечена кора најрављена од брашна, служи као йодлога за неке колаче*. — Правим обланду с фил од чоколаду и ораси; 2. *изр.: Тура обланде (вара, обмањује)*.

облизни (се) свр. *донесе на свей два младунца (о крави, овци и сл.)*. — Шутка ми облизнила два јарета. — Све овце ми се облизниле.

обнада се свр. *изнада се, ишчекује*. — Бађав се обнада, кад ми брат не дојде.

обоји, -је, -ја бр. *и један и други, и једне и друге, и једна и друга*. — Обоји волови ми, обосѣли. — Обоје краве раним само са сѣно, да имам повише млеко. — Обоја кола з-грѹје ћу отѣрара на Матѣвачки подрум.

оболи (се) свр. *разболи (се)*. — Оболе, па не мрда ис кућу. — Чувај се да не болиш, а кад се боли, тѣшко се у овој време наоди лек.

обрано млеко с *млеко са кога је скинуѣа масноћа*.

обрѣкне (се) свр. *обећа (се)*. — Кад се обрѣкне не смѣ се порѣкне. — Изр.: Обрѣкал, па порѣкал. — Која уста обрѣкла, тај и порѣкла.

обрѣтвен само у м. роду, *обрѣјан*. — Сваки дѣн иде обрѣтвен.

обрѹби свр. *ойсече, ойшије, сѣяви обруб око нечега*. — Обрубѣ ногаѣнице на гаће, па дадо на дете да и[х] носи.

- обруч** м *метални њојас којим су сџегнуће даске (дуге) на каџи или бурейу*. — Мо-рам да окнем пинтера да ми затегне обручи на буреџи.
- обурва** се свр. *одрони се, сруши се*. — Обурвало се камење у Сићевачку клисуру.
- овдџшањ**, -шња, -шњо *овдашњи*. — Овдџшањ је. Туј живи.
- овдџшањ**, -шња, -шњо *в. овдџшњ*.
- овдџшањ**, -шња, -шњо *в. овдџшњ*.
- овеје** свр. *очисти зрнење од њлеве и других њримеса (о њасуљу, њшеници и сл.)*. — Узни решето па овеј пасуљ.
- овниште** с *џеј. од ован*. — Удари ме едно овниште у грбину па падо.
- овсџк** на *дем. од оvas*.
- овсен**, -а, -о *који је од овса, који њприпада овсу*. — Едемо овсен леб. — Претерамо овсену сламу.
- овсеник** м *хлеб од овсена брашна*.
- овчарник** м *божични хлеб намењен здрављу оваца и њасџиру*.
- Овчиновн** м *назив фамилије*.
- оглашување** с *оглашавање*. — Све су заврџили без оглашување.
- огледало** с *фиг. њпример*. — Тој си е његово огледало, њне твоје.
- Огњана Марија** *ж в. џ. Огњена Марија, слави се 30. августџа њо новом календару*.
- огреботина** *ж ожџак на џелу или њредмеџу начињен гребањем*. — Како ли ће ми зарасту овеј огреботине?
- огрубџ** свр. *џостџане ружан, џоружни*. — Огрубел, огрубел, да му ора из руке не узнеш.
- одавначка** прил. *џоодавно*. — Одавначка је тој било, одавначка.
- одаде** (се) свр. *ода (се)*. — Одаде ћерку у друго село. — Одадоше се девојке, оста нежењет.
- одадала** *ж одвика*. — Їма уала, ал' џма и одала.
- одалечује** се несвр. *удаљава се, одрођава се*. — Не знам зашто и брат почел да се одалечује од мен.
- одали** (се) свр. *одвикне (се), одучи (се)*. — Одали га од пцовку. — Сам се одали од неке ствари.
- одане** свр. *одахне, одмори се*. — Оданумо од голему работу.
- одбива** несвр. 1. *одбија*. — Одбива д-џде у град. — Одбива да работи; 2. изр.: Одбива на глупос.
- одбира** несвр. *одабира*. — Одбира попрџку за турџију.
- одбирање** с *одабирање*.
- одврчка** (се) свр. *извуче (се) узица, врџца и сл. са нечега*. — Не дџрај ми запрег, да га не одврчкаш. — Одврчкаше ми се опнци, па не мога да и[х] наврчком.
- одврчкување** с *извлачење узице, врџце са нечега*.
- одврчкује** (се) несвр. *извлачи(се) узица, врџца са нечега*.
- одгледа** свр. *оџџраџи џогледом*. — Одгледа децу како си отоше.
- оделење** с *одељење (о школи, разреду)*. — У које оделење џде твоје дете? У прво три.
- одлабави** свр. *олабави, џоџустџи*. — Одлабави џицу да не пукне.

- одла́ндра (се) свр. *одскиџа (се)*. — Одландра, а не рече ми куде. — Кад се одланда н-уме се врне дом.
- одличан, -чна, -чно *који је најбољи у свему*. — Добил књигу за одличан успек.
- одлу́иза (се) свр. *в. одландра (се)*.
- одлу́нса (се) свр. *в. одландра (се)*.
- одлу́ра (се) свр. *в. одландра (се)*.
- одма́га (се) несвр. *одмаже (се)*. — Место да га помага, он га одмага. — Треба му се помага, а не да му се одмага. — Сам се одмага.
- одма́рка се несвр. *деч. одмара се*. — Седнуло дете у ладовинку, па се одмарка.
- одмо́рки се свр. *деч. одмори се*. — Одморки се малко од раду.
- одмуму́љен, -а, -о *одмршен, ошйейџан*.
- одмуму́љи свр. *одмрси, ошйейџа*.
- одозго́рке прил. *одозго*. — Ене ји иду одозгорке.
- одоздо́лке прил. *одоздо*. — Едни иду одозгорке, а други одоздолке, па ће се сретну на Чегър.
- одре́чљив, -а, -о *који одбија, који одриче*. — Ние одречљив, све узима, па чак и отима.
- одри́не свр. *очистиш лопатом*. — Узни лопату па одрини снег око кућу.
- одсѣг прил. *одсад, убудуће*. — То е било досѣг, ал' одсѣг не може.
- одсе́ди свр. *дуго се задржи седећи*. — Одседје едно-два сага док он стиже.
- одсе́ца свр. *однесе, одвуче*. — Заметну му цаќ на рамо, н он га одсеца у воденицу.
- одси́пе свр. *одлије, одсија*. — Препунил си грне, одсипи га малко.
- одспре́д прил. *спреда*. — Изр.: Одспреда апе, осад апе.
- ожа́лостен, -а, -о *ожалошћен*. — Ожалостен, жали брата и сестру.
- озго́рке прил. *в. одозгорке*.
- оздо́лке прил. *в. одоздолке*.
- оја́гњи (се) свр. *добије младунче (о овци)*. — Наше овце ојагњиле по едно јагње. — Една се овца ојагњила пред Божих.
- о́ка ж *стара мера за тежину и течност*.
- окљека́ви свр. *изгуби животићну снагу*. — Ние чудо да стар човек окљекави, ал' је за бруку да млад човек окљекави.
- окопи́ли (се) свр. *роди койиле*. — Окопилила још едно дете. — Па се окопилила.
- оле́чи се свр. *излечи се*. — Едва се олечи.
- олиша́вн свр. *добије лишу*. — Олишаве, па оде код кожног доктору да му да лек.
- оља́га свр. *осрамотиши, обрука*. — Никој други неће те такој ољага као што ће свој.
- она́м прил. *онамо*. — Можда смо онам заборавили матику.
- опа́ва свр. *скине мейлом (чејком) ирашину, иаучину са зида, ојаја*. — Опавај сабу, па ју тг киречи.
- опатра́вен, -а, -о *који је шейав*.
- опатра́вн свр. *иостане иайправ, шейав*. — Беше прав и здрав, а сг патрав. Када ли опатраве?
- опа-цу́па узв. *хойа-цуја*.

опраљање с *оџрављање, њоџрављање*. — Од машину нѣма ништа, ни опраљање ју нѣће помогне.

оп-цуп узв. в. *оџа-цупа*. — Мисли: оп-цуп, и готово — без работу. Не може тој такој.
опшишари свр. *обухваџи*. — Опшишари гџжу, па ју заврза. — Дебело дрво едџа га нас двоџца опшишаримо.

Орачић м кат. зв. *местџо*.

орашник м *џиџа са орасима*. *Приџрема се о џосним славама и Бадњем дану*.

орашњак м в. *орашник*.

орбан, -а, -о *наџрижен на више местџа, оглодан*. — Нѣћу више да нџсим орбане цџпиле.

орба (се) свр. *наџриза (се), наџлода (се)*. — Орба цџпиле, па и[х] џстави. — Орбаше ми се цџпиле, мора да кџпим нџве.

ордев м в. *ардов*. — Па отџде у гџрњи пџдруми | па џсточи трџ ордева вино (*нар. џесма*).

ордов м в. *ардов*.

оризџк м дем. од *ориз*. — Напунџ поприке с мѣсо и оризџк.

орлѣ с дем. од *орл, орлић*.

ортаклук м *заџеднички џосао*.

осамнаџес бр. *осамнаестџ*.

џсица ж 1. дем. од *оса*. — Жџцну ме еднџ џсица, па ми се наџду челџ; 2. фиг. *џргава, џуџиџа особа*. — Љџт као џсица. — Не пџпај га, џсица је.

осмак м 1. *куџуруз са осам редова*. — У Кџмрен смо садџли момџрзу осмак. Там се најбоље раџала; 2. *ученик осмог разреда основне школе*.

основе свр. *оснује, џриџреми основу за џкање, ниџи које ће касније уводиџи у бр-до на разбоју за џкање*.

оспџ се свр. *џроведе много времена у сџавању*. — Оспџ се, па задоцнџ за вџз.

џстава ж 1. *џросџориџа у којој се налазе кућне џоџреџиџине, џџаџз*. — Има голѣму и пџну џставу; 2. *оно џџло је џстављено да се чува (новац и сл.)*. — Брат Жико, онај џстава што остаде код вас троџицу, да ју дате нама да ју пренесе-мо у Србију у српску народну касу... (*из џтранскрибованог заџиса џексџа на маргинама црквене књиге Пенџикостџар која се до 1960. године налази-ла у Горњомаџејевачкој цркви. Ради се о неџрошемом новџу џрикуџљеном за дизање Друге Милојеџе размирице 1841, зв. Нишка буна*).

остниџује несвр. *хлади се (о јелу, најџџку и сл.)*.

острач м *оџџрач*. — На острџло острач џстри секџре, нџжеви и др.

џстро брашно с *оџџро џшенично брашно*. — Црвенци се праве од џстро брашно.

џстроуман, -мна, -мно *оџџроуман*. — Остроуман, не да да га превџрају.

џстроумно прил. *оџџроумно*.

џстџпање с *џовлачење, узмицање џред неким*. — Остџпање кроз Албанију билџ је тѣшко.

џстџпи свр. *џовуче се, узмакне џред неким*. — Да несџ остџпили, изгинџли би како врапци.

от предл. од. — Скџни тој от полиџцу.

отад (од + тад) прил. *џџада*. — Како га изгрдџ, отаџ ми не доџди у кућу.

отаљава несвр. *ради веома сјоро*. — Отаљава сваки посал, затој га људи и не узимају да им рабóти.

отворен, -а, -о *свештао (о боји)*. — Киречи сòбе с отворене бóје.

отвори чéс свр. *покаже се лејо, покаже се часно; уишребљава се и у ироничном смислу када има суйројино значење: нечасно понашање*. — Пијанка нигде ние отворила чéс.

òтет, -а, -о *на силу узет*. — Изр.: Òтето прòклето.

отклéнза се свр. *оде клецājuћи, шéйурајући, одвуче се*. — Едвá се отклензá дóm.

откраја несвр. *одваја слейљене површине једну од друге*. — Откраја слéпени листови от књигу.

откукуљи свр. *в. одмумљи*.

откуса свр. *кашиком кусне неколико појта с врха*. — Препунић тањир, откусај мáлко.

òтоман м *кауч без наслона*. — Мáлко му кауч, па кúпи и òтоман.

отóчке прил. *малойре*. — Отóчке бéше, кудé ли се дéну?

отпекљување с *ошкóйчавање (о шлицу)*.

отси́пе свр. *одси́а*. — Отси́пи мáлко из грне.

отспí свр. *одси́ава, добро насíава*. — Отспí мáлко, па тѣг намири стоку.

оцеди́ свр. *в. одседи*. — Оцеди́ мáлко у тёткини.

òцек м *одсек*. — Мòра д-идем у војни òцек, доби́л сам пòзив за војну вéцбу.

очети́ри кáта прил. *чéйворосируко (о концу)*. — Направи́ јуже очети́ри кáта.

очётка свр. *очисти́ чéйком (о одећи)*. — Очётка панталóне от прашíну.

очипка свр. *деч. окуйа*. — Очипка детé, па га на́рани.

очита́ви (се) свр. *ойорави (се) од болести́*. — Едвá читавé. — Јóш се не читави́л, а ће рабóти.

ошунта́ви свр. *обудали*. — Ошунтавéл, па не излáзи у људи.

П

Пѣшкини м *назив фамилије*.

павáње с *скидање порашине (мешлом, чéйком) са зидова, појање*.

павкáње с *деч. сивакáње*. — Дóста павкáње, дйзáј се да пиш млекцé.

Пáвун м *име*.

Пáвунови м *назив фамилије*.

пáдне пáра свр. *фиг. заради се, дође се до новца*. — Ако мислиш да пáдне нéка пáра, а ти рабóти. — Работи́ цёл дѣн, и пáде пáра.

пáждрамóљ м *сти́ара криа, крие́шина*. — Збрá пáждрамóљи, па и[х] запали́.

Пáја м *име*.

пáламúди несвр. *сваши́а по́рича, баљезга*. — Не пáламúди, сáл се ти чуеш.

Пáиини м *назив фамилије*.

Пáичини м *назив фамилије*.

парлóг м *зайушшéно, занемарено, необрађено у коров зарасло земљишће, густи́иш, коров, по́рњак и сл.*

парлóжина ж *аугм. од по́рлог*.

- паро́кија** ж *ѧрохија*. — Сва́к си по́п држи своју́ паро́кију.
- партиза́н** м *учесник у народноослободилачком рашу*. — И[з] село́ су мно́ги отишли́ у партиза́ни.
- партиза́ника** ж *жена ѧртизана*.
- партиза́нски**, -ска, -ско *који се односи на ѧртизана, који ѧриѧада ѧртизану*. — За Ка́меницу се ка́же да је било́ партиза́нско село́. За вре́ме ра́т се зва́ла Ма́ла Мо́сква.
- па́ртија** ж 1. *ѧолиѧиичка сѧранка*. — Де́да је саветува́л башту́ да не ула́зи у па́ртију, да га љу́ди не мрзе́; 2. *мања гру́па*. — У две па́ртије је́доше; 3. *игра (о шаху)*. — Ајд' да одиграмо́ едну́ па́ртију ша́к; 4. *краѧак сан*. — Оцпава́ едну́ па́ртију, па поче́ да рабо́ти.
- па́ртиски**, -ска, -ско *ѧартиѧски*.
- парце́ла** ж *мањи комад земљишѧа који чини део неке целине*. — Сва́ка парце́ла је упи́сана у ката́стар и по бро́ј мо́же лѧко да се на́јде.
- пасе́нт** прил. *оно шѧио одговара*. — Ел пасе́нт? — Пасе́нт.
- па́сош** м *лична исѧрава за ѧуѧовање у иносѧрансѧтво*.
- пасу́љ** м бот. *једногодишња махунаста биљка Phaseolus vulgaris L.* — У селу се гаје: жу́ти, пребра́нац, те́тавац, црешња́р, црни и шаре́ни пасу́љ.
- пасуљѧина** ж *аугм. од ѧасуљ*.
- пасуљчи́на** ж *в. ѧасуљина*.
- па́тка** несвр. *ѧадуцка (о киши, снегу)*. — Почела́ киша да па́тка, ула́зите у ку́ћу.
- па́тока** ж *слаба ракија која излази из казана на крају*.
- па́тос** м *даскама ѧрекривен ѧод*. — Учијо́нице у на́шу шко́лу су има́ле па́тос.
- па́тоше** несвр. *ѧосѧавља даске ѧреко ѧода*.
- па́трона** ж *метѧак за ловачку ѧушку*.
- Па́унови** м *назив фамилије*.
- па́уново пе́ро** с бот. *украсно цвеће*.
- па́ша** м мн. *па́ше мужеви сесѧара*.
- паше́ног** м *в. ѧаша*.
- пашку́љ** м зб. *жена и деца*. — Збе́ри си пашку́љ, па си ѧди.
- Педѧѧеви** м *назив фамилије*.
- Пе́јко** м *име*.
- Пе́јкови** м *назив фамилије*.
- пе́кн** ѧрилог за *одобравање, ѧрисѧајање на нешѧо, у значењу: добро, у реду*. — Ел пе́ки? — Пе́ки.
- пелене́че** с *дете у ѧеленама*.
- пе́ља** несвр. у заг.: *Жив живеља живо ме́со пе́ља (одојче)*.
- пеље́ши** несвр. *ѧљачка, одузима све*. — Не пре́за ниоткуга́, пеље́ши све што́ му па́дне под ру́ку.
- пеидуше́ње** с *љуѧиња, ѧућење*.
- пенти́ри** се несвр. *ѧење се, ѧенѧира се*. — Не́ га стра́, пенти́ри се на сва́ко дрво́.
- пења́чица** ж бот. *врѧа руже са дугим сѧаблом и мно́го цвеѧова*.
- пепе́линица** ж *болесѧи винове лозе*. — Опрска́мо ло́јзе, да га не напа́дне пепе́линица.
- пера́ѧи сапу́н** м *саѧун за ѧрање*.

- пёрне свр.** *набрзину ойере.* — Перну́ постѣльци на детѣ, да му бѹду чѣсти. перунѣка ж бот. *Iris.* *Постѣйоје: бела, жуѣа, ѡлава, рожѣ и бордо ѡеруника.*
- Петкѣна ж име.**
- петнѣјест бр.** *ѡѣйнаестѣ.*
- Петрѡвдан м в. п.** *слави се 12. јула ѡо новом календару.*
- Петрѡве вруѣине с** *веома ѡѡили дани око Петѡровдана.*
- пѣчено мѣсо с ѡечење.** — Пѣчено мѣсо мѡже да бѹде: говѣдина, јагѣѣина, јарѣѣина, јунѣѣина, овчѣтина, овнѣѣина, пилѣѣина, гушчѣтина, ѡурѣѣина, од кокошку, од плѡвку и др.
- пијѣѣа вода ж вода за ѡиѣе.**
- пилавчѣк м дем.** *од ѡилав.*
- пилиѣѣар м** *крадѣливац ѡилиѣѣа.*
- пнлиѣѣарка ж** *крадѣвица ѡилиѣѣа.*
- пилнштѣр м зб.** *скуѣ ѡилиѣѣа.*
- пнрѣ с** *врѣѣа јѣла од кромѣира, каша од скуваног кромѣира.*
- Пнроѣѣанци м** *назив фамилије.*
- пнсмѣнце с ѡисамце.** — Написѣ писмѣнце на војнѣка.
- пиѣне се свр.** *овлаш се доѡѣра, уреди.* — Да се пиѣнем, па ѡу излѣгнем. Овакој не ѡде.
- пиѣѣама ж одеѣа** *која се облачи за сѡавање.* — Госпѡдин, спи у пиѣѣаме.
- пншѣње с** *зѡушавање.*
- Пнштѡѡови м** *назив фамилије.*
- плави камен м** *бакрени сулфѣѣ, ѡлава галица; ѡѡѡребѣава се као средѣѡво за униѡѡавање ѡаразитѣа.* — С плави камен и кирѣч направѣмо чѡрбу да јѡтре опрскамо лѡјзе у Бритвицу.
- пламѣнче с бот.** *врѣѣа баѡѡенског цвеѣа црвенкасѣе боје.*
- пламѣнѣѣа ж** *болесѣ винове лозе Russcipia graminis.*
- плаѣц м** *месѣо, ѡѣрен на којем се гради куѣа, или је ѡгодан за ѡу намену.* — Нѣѡу продавам нијѣдѣн плаѣц, ѡмам си дѣцу.
- плачечки прил.** *ѡлачуѣи.* — Плачечки дојдѣ дѡм.
- плѣва ж у** *изразу: Од лѡшог дужника и кош плѣва дѡста.* — Прс и плѣва (*много*).
- плѣме с у ѡсовци:** *Плѣме му ѣегово.*
- плиткомѣслен, -а, -о ѡлиѡкоуман.** — Испѣде плиткомѣслен.
- плнѣѣак м** *месѣо у ѡлиѡкој води.* — Купѣмо се у Ниѡѣву, у едѣн плнѣѣак.
- плѡча ж 1.** *ѡѡѡковица (за вола, коѣа).* — Албѣтин тѡри нѡве плѡче на Плавчу; 2. *наѡѣрешница изнад ѡѣрасе наѡравѣена од бѣѡона и армаѡуре.* — Скинумо бедахѣн и турѣмо плѡчу; 3. *ѡлафон, ѡаван.* — Турѣмо плѡчу на куѣу; 4. *равна сѣена.* — Излѣгомо на плѡчу да се слѣнчамо.
- пѡблаг, -а, -о комѣ.** *од благ, слаѣи.* — Мѣд је пѡблаг од шиѣѣр.
- пѡбуѣја свр.** 1. *узбуѣа.* — Побуѣѣл, никој га не мѡже заустѣви; 2. *израсѣе (о ѡрави).*
- повѣсмо с** *изгребено влакно од коноѡѣе ѡриѣремѣено за ѡредење.*
- повртѣѣка ж** *ѡѣѣај на задѣем враѡиѡилу код ѡѣкачког разбоја, служи за ѡѡезање основе, а и да се враѡиѡило не би одмѡѡавало.*
- пѡгоре прил.** *нешѣѡо више, изнад.* — Иди пѡгоре, па ѣе видиш едѣн клѣданац.

- пограбује свр. *жури, њожурује, иде хиџрије него обично.* — Пограбује с прскање да га не увати киша. — Пограбује да стигне за видело.
- погрбави се свр. *јочне се грбавији.* — Погрбави се од рабóту.
- подављује несвр. *даје њомало, њонекад.* — Подављује, није засебљив.
- подадљвен, -а, -о *ошечен.* — Иде на штакле, подадљвена му нога.
- подадљен, -а, -о в. *њодадљвен.*
- подадљт, -а, -о в. *њодадљвен.*
- подбљкљује свр. *њодбада, њодсџрекава.* — Подбљкљује га да се кара.
- пóдвала ж обично у множини, *грета исџод буреша.* — Наређа бурџи на пóдвале.
- подварак м *вреша јела од кујуса са месом или без меса.*
- поделбина ж *нешџо шџо је дељено, најчешће земља.* — Свак си живи на своју поделбину.
- подели се свр. *издвоји се из заједнице.* — Поделише се преко сџд.
- поднзало с *гредица њомоћу које се диже и сџушџа воденични камен.*
- подложување с *ложење, њошџаљивање (о ваџри).* — Чувај грање за подложување.
- подложљује несвр. *ложи, њошџаљује (о ваџри).* — Јошкџд подложљује кубе.
- подмџца несвр. *њодмиче.* — Подмџца треску под остал, да се не клати.
- подмџца (се) несвр. *фиг. додворава се.* — Уме да се подмџца, па иде напред, а ти н-умеш, па идеш насад. За тој ти никој не крив.
- пóдоле прил. *нешџо ниже, исџод.* — Од нас су надоле Туторови, а пóдоле Мџглини.
- подрињување с *чишћење исџод сџоке.* — А сџг идите на подрињување волови.
- подрипкување с *њодскакивање.*
- подрипкљује несвр. *њоскакује.* — Од радос дете подрипкљује.
- подруку прил. *на дохваџ руке.* — Подруку си ми, џу те ударим.
- пóдрумче с *дем. од њодрум.*
- подсмејљује се несвр. *њодсмехује се.* — Заслужил да му се џуди подсмејљују.
- подсмџшка се несвр. в. *њодсмејљује се.*
- подсмџскување с *њодсмехивање.*
- подстица несвр. *њодсџиче (о ваџри).* — Седи уз огњџште и подстица огањ да бóље гори.
- подљвен, -а, -о в. *њодадљвен.*
- подувкљује несвр. *џирка (о веџру).*
- подувљује несвр. 1. *квари се, џрули (о воћу).* — Почеше јабукe да ми подувљују; 2. *џирка (о веџру).* — Подувљује ветар, разлађљује ни, па брзо рабóтимо.
- подљен, -а, -о в. *њодадљвен.*
- пожени се свр. *ожени се све редом.* — Овљј јесен поженише се сви момци.
- пóјам м у изразу: Немам пóјма.
- појџтиште с *месџо где је била њојџа.*
- пóјџ м *џевач (најчешће у цркви).*
- пóјевтин, -а, -о *комџ. од јевџин, јевџинији.*
- појечки прил. с *џесмом, џевајљу.* — Нешто се постиза појечки, а нешто плачечки.
- Покарци м *назив фамилије.*

- поклађује несвр. *врши њокладне обичаје, слави њокладе.*
- поклисар м *црквењак.* — По попа њде поклисар.
- поклопалце с дем. *од њоклојало, њоклојчић.* — Паде ми поклопалце, па се њзљуска.
- покован, -а, -о *ѡечен у брашну, јајима и мрвицама, ѡхован.* — За ручк ѡмамо поковано месо.
- покрадњује несвр. *има навику да краде, краде ѡмало, краде ѡнекад.* — Прави се Тоша, а воли да покрадњује.
- покује (се) несвр. *ѡече (се) у брашну, јајима и мрвицама, ѡхује (се).* — Покујемо пилећину. — Покују се поприке и тиквице за ручк.
- покупује свр. *куји све редом.* — Одо у задругу да покупујем поситнице.
- покућниња ж *ѡкућсиво.*
- пол непром. *ѡола, ѡоловина.* — Изатка едну полу, па ћу другу. — Мати и баба саставише обе поле од ћелим.
- полакнлче с боца за ракију од ѡола *лиѡре.* — Воли да си обори полакнлче на дн.
- полегне свр. *нагне се ка земљи, не сиоји усѡравно (о ѡшеници).* — Полегла ми пченица, како ли ћу ју пожећем.
- полекује (се) несвр. *ѡолечи (се) извесно краће време.* — Малко ме синови полекуваше. Још ће да ме полекују. — Малко се полекува.
- политикант м *ѡолиѡичар.* — Политикант, води некакву политику.
- политичи несвр. *бави се ѡолиѡиѡом.* — Само зна да политичи, а н-уме да работи нити да помогне на башту и на матер.
- полица ж *доњи део јарма.*
- полован, -вна, -вно *ношен, ѡѡѡребљаван, није нов.* — Купује половне ствари.
- полудеје свр. *ѡолуди.* — Полудел, поби децу за ништа.
- полутка ж 1. *ѡоловина заклатног бравчеѡа.* — Узó полутку од прасе; 2. *навални играч (о фудбалу).* — Игра леву полутку.
- Пољаница ж *узвишење изнад цркве на коме се налази гробље.* — И њег ће закопају на Пољаницу. — Идомо ус Пољаницу док не стигомо на Дабила.
- помал, -а, -о *ѡоми.* *од мал, мањи, нижи.* — Ја сам помал од њег.
- помени м *сећање на кога или нешѡо, сиомињање кога или нешѡо.* — Нема ни помен о[д] тој. — Какав помен, заборавил сам га.
- поменик м *ѡоѡис ѡомрлих чланова једне ѡородице које свешѡеник ѡомиње у својој молиѡви.*
- помењује несвр. *сиомиње.* — Боље га помењуј по добро, а не по лошо.
- помлад, -а, -о *ѡоми.* *од млад, млађи.* — Ја сам у средин, ѡмам и помладог и поста-рог брата.
- помоз-бог *ѡоздрав који се изговара ѡрилиѡом сусреѡа са одговором: Бог ти по-могал.*
- помораница ж бот. *Citrus aurantium.*
- понасре свр. *в. ѡонасрне.*
- понасрне свр. *навири ѡнекад, ѡогледа ѡнекад.* — Деда увек понасрне стоку, да види какво работи.
- пообије свр. *окуси, оѡроба мало (о јелу).*

пообиђује несвр. *с времена на време окуси, ойроба йомало (о јелу)*. — Пообиђуваше копус, па га покусаше.

поодне несвр. *йоодахне, мало се одмори*.

поодава несвр. *у више навраћа уда (о девојкама)*. — Пребрину бригу, поодава ћерке. — Поодаваше се девојке, оста нежењет.

поођување с *йолажење*.

поођује несвр. *йолази*. — Јошкѣд поођује, никакo да појде.

пооруже несвр. *с времена на време оре, оре йомало*.

Попавѣшкени м *назив фамилије*.

Попадика ж *узвишење йознайо из Боја на Каменици 1809. године*.

попазује несвр. *гледа, моћри, чува*. — Попазује, млеко да не пројде. — Попазује на здравље.

попазује се несвр. *чува се, йази се*. — Попазује се, не еде све, не пие и не пуши.

попаротна ж *озледа, рана начињена врелом водом*. — С мелѣм маже попаротину.

попивкује несвр. *йије (йомало, йовремено)*. — Море и он си попивкује.

Попови м *назив фамилије*.

попоје свр. *йойева*, — Паде ми мерак, па си малко попоја.

попојује несвр. *йомало йева, с времена на време йева*. — Чича попојује кад га никој не слуша. Срмота га кад га слушају.

попољк прил. 1. *комй. од йољк, сйорије*; 2. *лакше, йише*. — Децо, врејте попољк, да не разбудите дете.

попре прил. *йре, раније*. — И попре се добро живело.

попридигне се свр. *йодигне се, ойорави се, ойорави се йолико да може да устави*. — Да могу да се попридигнем, да могу да се послушам.

попричека несвр. *чека*. — Изр.: Малко ће да попричека.

попцује (се) свр. *мало (се) међусобно исисују, изгрде се, исвађају се*. — Наљуті се, па га малко попцува. — Попцуваше се, па се ућуташе.

Попчица ж *Пойшица, село северно од Каменице*.

порабођује несвр. *йомало ради, с времена на време ради*. — Нећу да кривим уста, деда си помалко порабођује.

пораначко прил. *ујућурано*. — Пораначко се дигну, нарани стоку, и отидо у вабрику.

порђавѣје свр. *йресвуче се рђом*.

поржује несвр. *режи йонекад, режи йомало*. — Уме да се умиљкује, али и да поржује.

порија ж *облога за дрвену осовину на зайрежним колима*.

порипкује несвр. *йоскакује*. — Дете од радос порипкује.

порта ж *црквено двориште*.

поруб м *ойшивена ивица да се йлаино не би разресало*. — Сас поруб или без поруб?

порубн свр. *ойшије ивицу да се йлаино не би разресало*.

порумѣни свр. *добије румѣну боју*. — Кад мусака порумѣни, извади ју из релну.

поруси свр. *баци йруње у неку йечності*.

- поткув^ује несвр. *йошкива*. — Видел сам како алб^атин поткув^ује на^ши вол^ови.
- потку^си свр. *йошкрайи*. — Мл^ого ми поткуси пантал^оне.
- потов^ари свр. *найшовари редом, једно за другим*. — П^отовари св^е ств^ари и ^оде у град.
- п^отпала ж *гранчице, сийно дрво, йайир и др. шийо служи за ложење, йошйаљи-вање (о вайри)*. — Без п^отпалу не м^огу да наклад^ем ^огањ.
- потп^ира несвр. *йодуйире*. — Деда потп^ира л^есу.
- потп^ирање с *йодуйирање*.
- потп^ирује несвр. *йодуйире*.
- потпр^еи, -а, -о *йодуйрен*. — Потпр^ен тр^ла^к.
- п^отпр^на ж *дебло за йодуйирање дрвене ограде, кайије*.
- потр^евен, -а, -о *йогоћен*. — Куд^е је потр^евен? У гла^ву.
- потр^упа свр. *йолуја ногом*. — М^омци йграју, па потр^упају.
- потр^упка свр. *йолујка ногом*.
- по^ћушка несвр. *мало гура, йогурка*.
- по^ћушкује (се) несвр. *йогуркује (се) (обично одос^траг, и са с^тирене)*. — Не^ћу да се по^ћушк^ујем. — Не^ћу д^идем куд не^га на свет^ц, да ме св^и по^ћушк^ују па да б^удем поза в^рата.
- по^ћуши^е свр. *мало гурне, йогурне (обично одос^траг или са с^тирене)*. — По^ћушн^уше ме и ја исп^адо из р^ед.
- по^цени свр. *йодцени*. — По^ценише ^ујку и ^он им више не до^оди.
- по^це^њивање с *йодце^њивање*.
- по^це^њување с *йодце^њивање*. — С по^це^њување йзгуби при^јатељи.
- поч^иња несвр. *йочиње*. — Поч^иња к^иша да п^ада.
- поч^ињавање с *йодчињавање*.
- поч^ињање с *зайочињање*.
- поч^ињен, -а, -о *йодчињен*. — Нес^ѐм у во^јску, па да на св^аког б^удем поч^ињен.
- почу^вује несвр. *чува, шийеди*. — Почу^вује п^аре, не тр^оши и[х] у б^ило шт^а.
- почу^вује се несвр. *йази се, чува се*. — Почу^вуј се, кад обол^иш н^икој те не^ће погл^еда.
- почу^ка свр. 1. *йокуца, закуца (о в^раишима)*. — Почу^кај на в^рата, м^ожда су д^ом; 2. пеј. *йойије, йроћерда*. — Св^е п^аре почу^ка у в^рајле и у кав^ане.
- почу^кне свр. *йокуцне*. — Чу^кне, почу^кне, па ћу^ти. Па ^опет: чу^кне, почу^кне.
- почу^кује несвр. *куца с времена на време*. — Почу^кује на в^рата да га пу^ште да ул^егне.
- пошт^енски, -ска, -ско на *йошйен начин, йошйено*. — Пошт^енски се подел^ише, да си жив^ују као бра^ћа.
- пошт^нпување с *шишйањем кидање доњих лист^ова би^љке (о кукурузу, црном луку и др.)*.
- пошт^нпује несвр. *шишйањем кида доње лист^ове би^љке (о кукурузу, црном луку и др.)*. — Кад загр^таш мом^урзу, пошт^нпуј запер^ци. — Пошт^нпуј п^ерца на ц^рни л^ук.
- п^оштуван, -а, -о *йошйован*. — Ба^ћав т^ој што си ст^екал, кад од свој^и неси п^оштуван.
- пошун^тави свр. *йошашави, скрене йамећу*. — Од секира^цију п^ошунтаве.

- пра** несвр. 1. *покушава да лети (о ијици)*. — Не мо́ж да полети, са́мо пра с кри́ла;
2. *фркће, љути се*. — Наљути́л се, па са́мо пра на но́с.
- пра́сква** ж бот. *бресква Prunus persica*.
- пра́вк** м 1. *ђак првог разреда*; 2. *прва, најбоља ракија која пошече из казана*.
- пр́ви**, -а, -о 1. бр. *први*; 2. прид. *најбољи*. — Бил је пр́ви у трку.
- Пр́вулови** м назив фамилије.
- пр́гав**, -а, -о *љутии, набуси*. — Млóго је пр́гав, брзо се љути.
- пребрíне** свр. у изразу: Пребрíне бри́гу.
- Прéвалац** м кат. зв. *место*.
- прева́рба** свр. *изнова обоји, офарба*. — Прева́рбаше вра́та.
- прева́рбан**, -а, -о *изнова обојен*.
- превезé (се)** свр. 1. *и́ређе (се) вожењем и́реко нечега*. — Превéзо ко́ла преко мо́с.
— Превéзо се с ча́мац на дру́гу страну; 2. *вожењем и́ремеси нешто с једног места на друго*. — Превéземо пчени́цу из Ко́мрен до́м. — Ће врше́мо кад се пчени́ца превезé на гúвно.
- превлада́** свр. *надјача*. — Превлада́ше на́с па ни победи́ше.
- прево́зи (се)** несвр. в. *и́ревезе (се)*.
- превр́же (се)** свр. *и́ревеже (се) (о сноју)*. — Овј́ сно́п се мо́ра превр́же. — Ја́ врза́ сно́п, а башта́ га преврза.
- превр́зан**, -а, -о *и́ревезан (о сноју)*. — Превр́зани сно́пови че́кају да се утова́ре у лој́тре.
- преврзува́ње с и́ревезивање (о сноју)**. — Издангуби́мо у преврзува́ње сно́пови.
- преврзу́је** несвр. *и́оново везује, и́ревезује*. — Врзу́ј чврсто, да не преврзу́јеш.
- превуку́је** несвр. *и́ревлачи*. — Превуку́ју ка́мен из ма́јдан.
- прегла́бичав**, -а, -о *који је и́ун ру́ја, удубљења (о иу́ју)*. — Немóјте да идéте по до́лни пúт, млóго је прегла́бичав.
- преглеђу́је** несвр. *и́регледава*. — Преглеђу́је књи́гу.
- прегóсти** свр. *и́ревише угости́и или и́ремало угости́и*. — Млóго ме прегóсти. И́знесе не́ко еде́ње, ни́е ни за сви́ње.
- прéдњо** прил. *и́редње*. — И у прéдњо вре́ме се добро́ живéло, прича́л ми де́да.
- прежалéје** свр. *и́режали, и́рекине жалоси́*. — Прежали́ше ба́бу, па напраи́ше сва́дбу.
- презрéје** свр. *и́резри*. — Не окуси́ цре́шње, презрéше.
- прекару́је** несвр. *и́ревози*. — Прекару́јемо се́но, па не мо́гу да ти помóгнем.
- прекачува́ње с и́релажење и́реко и́рейрека и́ењањем**. — У прекачува́ње преко тара́бе ицепи́ си га́ће.
- прекачу́је се** несвр. *и́ењући се и́релази и́реко неке и́рейреке*. — Видéл сам га како́ се прекачу́је преко тара́бе.
- преки́не (се)** свр. 1. *наглим и́окреши́ом и́редвоји (се) на два дела (о канају)*. — Ја́к у ру́ке, преки́ну ми узи́цу. — Ју́же иструлéло, па се преки́нуло; 2. *нагло заустави́и то́к радње*. — Преки́нуше купа́ње. — Преки́ну се рабóта; 3. *раски́не (се) и́ознанси́во, сараднички односи*. — Преки́нуше да се ви́ђају. — Преки́ну се вéза с родби́ну.

- прекипи** свр. *йрелије се йреко ивице йосуде услед загревања (о млеку)*. — Несъм пазил, па ми млекó прекипело; 2. *дође до границе неиздржљивости, йређе йраг йолеранције*. — Прёкипи ми, па га изударá.
- прёклани** прил. *йреййрошле године, йре две године*.
- прёклањски**, -ска, -ско *који је био йреййрошле године, йре две године*. — Још пáнтим прёклањски снёг.
- прекодън** прил. *йреко дана, у йшоку дана*. — Прекодън рабóти, а ноћу се одмáра.
- прекопување** с *йрекойавање*.
- прекопује** несвр. *йрекойава*.
- прелáди се** свр. *йрехлади се*. — Пије лёкови, прелáдил се.
- премёна ж йреобука, чисто рубље**. — Узе премёну, премени се, па óтиде на óро.
- премењување** с *облачење йразличне одеће*.
- премисли се** свр. *йредомисли се*. — Узни док се не премислёл.
- премóта** свр. *йоново намoйá*. — Неси овој добрó намотáл, премóтај га.
- премотување** с *йремошáвање*.
- прёобука ж чистй веш, йресвлака**. — Чёка ме прёобука. Сáмо да се окупем па ћу ју обучём.
- препитује се** несвр. *исиййује (се)*. — Слáвко и јá учимо пёсму, па едън дрýгог препитујемо. — Кад учимо ми се препитујемо.
- препуштен**, -а, -о *oстáвљен*. — Деца су препуштена дрýгом на врат.
- препушти** свр. 1. *устйуи коме шйю, да шйю на коришићење*. — Препуштил сам му свó имање па нёк рабóти; 2. *oстáви*. — Препуштил децу да и [х] дрýги чува.
- прерачуна** свр. *йоново, још једном израчуна*.
- прерачуна се** свр. 1. *йребаци се у рачуну, у йроцени, у йросућивању*; 2. *види да ли има корисйи*. — Лошо сам се прерачунал, губим.
- пресёдлас**, -ста, -сто *са наглашеним куковима*. — Нёкако ми је мерáк да глёдам пресёдласте жёне.
- преслйша** свр. *фиг. изудара*. — Уватише га у лажу, па га преслисáше.
- пресóли** свр. *сйáви више соли*.
- престáви (се)** свр. *йредсйáви (се)*. — Преставише га као учевњáка. — Дојде и прёстави се одóкле је.
- прећути** свр. *фиг. ойросйи*. — Нёћу му прећутим, мóра му кáжем, па куд пукло да пукло.
- префáрба** свр. *в. йреварба*.
- прецрта** свр. 1. *йонишйи (о задáйку)*. — Учитељ ми прецрта лис и рече пóново да пишем; 2. *нацртйа са йрегледа*. — Гледá у читáнку и прецрта Мáрка Краљевића.
- пречукан**, -а, -о 1. *йовређен*. — Не мóg д-йдем, пречукан ми прс; 2. *йреварен, обмануи*. — Пречукан, вáта се за главу, нёма ни пребијену пару у нóвчаник.
- прешије** свр. *йоново ушије (о дугмадима)*. — Прешиј пулке, лáбаве су ти.
- приваркује** несвр. *чува йомало, чува йонекад*. — Приваркује лóже од лапови.
- приваркује се** несвр. *чува се, буде ойрезан, йази се*. — Приваркује се, не излáзи ис кућу. Седи ус кубё.
- прйвaтaн**, -тна, -тно *није друшйвен, ни држaвни, него неког лица*.

- приватно прил. у *четири ока*. — Има с њег нешто приватно да разговарам.
 привревује несвр. *йриговара*. — Ја му вреим он ми привревује.
 приврзује несвр. *йривезује, овлаш завезе (о сноју)*. — Не зна да врзује снопови,
 него и[х] само приврзује, па ја мора да и[х] преврзујем.
- Придибини м назив фамилије.
 Призеткови м назив фамилије.
 приковé свр. не *закуца како йреба*.
 прикрадне се свр. *неојажено йриђе*. — Гледа да се прикрадне, и да види каквó
 работимо.
 прилэгне свр. 1. *легне на крајко*. — После ручџк деда воли да малко прилэгне; 2.
седне, заседне. — Прилэгеше уз остал и поједоше све што је било изнето; 3.
да се на йосоа. — Прилэгеше на роботу.
 прилика ж 1. *згода, йовољан йренушак*. — Имал прилику да се извуче, ал' не
 умејал; 2. изр.: Слика и прилика.
 приличи несвр. *йрисијаје*. — Приличи му да буде господин.
 пример м *углед*. — Служи за пример, а не за укор.
 примераи, -рна, -рно *који служи за углед*.
 примерно прил. *угледно, најбоље*.
 принаправи (се) свр. *найрави (се) на брзину, склеја (се)*. — Седé цабе, па си при-
 направи држаље за секиру и матику. — Треба се принаправи шупа да у њу
 држим алат.
 принапраља (се) несвр. у *више наврџа йрави (се) на брзину*. — Не треба ми мај-
 стор, могу све сам да си принапраљам. — Принапраљаше се куће у Панта-
 леј, а ми не напраймо.
 припије се свр. *йојави се осећај за йијењем йечности (воде, алкохола...)*. — При-
 пи ми се вино, а ймам ракију.
 припомага (се) несвр. *йријомаже (се)*. — Припомагам му да иде. — Кад иде, с
 тојашку се припомага.
 припрос, -ста, -сто *йриглуј*. — Деца су му припроста.
 прирез м *додашак йорезу*. — Плаћам и порез и прирез. — Прирез ми већи от по-
 рез.
 прирујан, -јна, -јно *недозрео*. — Црешње још несу зреле, прирујне су.
 пристави свр. *сџави храну на вайру да се кува*. — Пристави пасуљџк за ручџк.
 причита се несвр. *йошџује се, сарађује се, йредусређује се*. — Причитам се с род-
 нину.
 причитује се несвр. в. *йричитџа се*.
 причувује(се) несвр. *чува(се)*. — Причувује стоку. — Причувује се, пази каквó
 еде.
 прџос м бот. *врџа украсног цвећа Portulaca grandiflora*.
 прње с пеј. *одевни йредмети*. — Изр.: Скупи прње па си йди.
 проба ж 1. *исџиџивање, йроверавање*. — Тој мора д-йде на пробу; 2. изр.: Проба
 се не плаћа.
 проба свр. 1. *исџиџа, йровери*. — Пробај пасуљ, да видиш да л' је слан; 2. *йоједе,*
йоџије мало ради йроверавања каквоће. — Узел месо да проба и види да л' је

ва̀рено; 3. *обуче ново одело да уѝврди да ли му одговара*. — Проба̀л но̀во одело, па му големо; 4. *усуди на какав њос̀тѹиѹак*. — Са̀мо прба̀ј да га бѝјеш!

пробла̀жи свр. *ѹрекине ѹос̀т, ѹочне да једе мрсну храну*.

пробр̀ише свр. *овлаш обр̀ише*. — Пробр̀иса аста̀л и клупе, ће до̀јду гостѹи.

прова̀ља несвр. *ѹрова̀љује, буши*. — Видѐл сам га како̀ с јекс̀ер прова̀ља ко̀ву.

проврѐдни се свр. *ѹос̀тѹане вредан*. — Како̀ се про̀вредни, ку̀ћа почѐ да напрѐдује.

прогло̀би свр. *ѹешко ѹовреди у̀једом (о ѹсу)*. — Уа̀па ме ку̀че за но̀гу, па ми ју про̀глоби.

прода̀вцов, -а, -о ѹрода̀вчев. — Прода̀вцов мантѝл бѐше иц̀епен и зама̀зан, па од гроз̀е ништа не купѝ.

прокр̀чкѹри (се) свр. *ѹрокр̀чка (се) (о јелу)*. — Кад ко̀пу̀с прокр̀чкѹри, изм̀кни га от шпѹрет. — Пу̀шти ко̀пу̀с да се ма̀лко прокр̀чкѹри.

пролу̀втѝра (се) свр. *ѹровѐѹри (се), извѐѹри (се)*. — Ја̀но, пролу̀втѝрај со̀бу. — Отворѝ пенцери и врата̀, да се со̀ба пролу̀втѝра.

пролу̀нса се свр. *ѹроскѝѹа се, ѹролу̀ња, се*. — Пролун̀са се ма̀лко по село̀, да чу̀ем нѐку но̀вос.

промѐњив, -а, -о ѹромѐњив. — Промѐњиво врѐме ме ѹмете да ура̀ботим по̀ље.

Про̀пас м с̀иѹена ис̀од ко̀је извире Каменички ѹо̀ѹок.

пропо̀ју̀је несвр. *учи се да ѹева, ѹроѹевава*.

пропр̀скѹри свр. *заромѝња (о киши)*. — Ма̀лко про̀прскѹри, па ме ѹмете.

про̀стачак, -чка, -чко ѹрѝросѝ, ѹриглу̀й. — Про̀стачак, не мо̀ж од њѐг мло̀го да очѐкујеш.

про̀сти свр. — Изр.: Бо̀г да про̀сти. — Да про̀стиш...

про̀сто прил. 1. *оѹро̀шћено*. — Нека̀ ти е Бо̀гом про̀сто; 2. *изр.*: Про̀сто као пасу̀љ (није сло̀жено).

про̀ту̀ри се фиг. *ѹос̀тѹане снала̀жљив, веш̀т*. — Како̀ почѐ да се дру̀жи з-До̀чка, про̀ту̀ри се.

прочѐтка свр. *чѐшком ѹовршно очистѝи ѹрашину (о одѐћи)*.

прошвѐрцу̀је свр. *ѹрокрѝјумчари*.

про̀шлос м ѹро̀шлосѝ. — Про̀шлос не смѐ да се заборавѝ.

пр̀си се несвр. 1. *јуначи се, ѹрави се важан*; 2. *изр.*: Пр̀си се као ма̀че на цигѐрку.

пр̀тка несвр. *ѹрдуцка, ѹрди с времена на време, ѹрди ѹомало*. — Најело̀ се детѐ па-су̀љ, па са̀л пр̀тка.

пру̀т м ш̀ѹай. — На̀модри му ду̀пе з-дрено̀в прут̀.

пр̀шкана по̀прика ж мало за̀йечена, омекшана сува ѹа̀йрика. — Без пр̀шкану по-прѝку дѐда не сѐда уз оста̀л.

пр̀шка по̀прике несвр. *ѹомало ѹече суве ѹа̀йрике да би их омекша̀о и ѹако ѹри-ѹремио као ѹосласѝѹу уз ручак*.

пужев̀чнѹи м мн. ѹужѝѹи.

пум̀парица ж пл. т. ѹанѝѹалоне од ѹа̀њег ма̀ѹеријала са ласѝшком на дну но̀гавица.

пун̀цат, -а, -о само у изразу: пун-пун̀цат.

пу̀њена по̀прика ж вр̀сиа јела. Па̀йрика може бѝѹи на̀девена: ѹасу̀љем, ку̀ѹусом, кром̀ѹиром, ѹиринчем и месом и сл. О ѹос̀ѹу се с̀иремају ѹосне ѹа̀йрике.

пупа несвр. деч. пеј. *халаљиво једе*. — Седе уз остал, па пупа, пупа, док се не на-
пупа.
пупка несвр. в. *йуиа*.
пупури несвр. *йуии, развија йуиољке*.
Пурко м надимак.
Пурта м надимак.
пўслица ж обично у мн. *вршиа колача од беланцеша*. — Правим пўслице за дете.
пўца ж *вршиа койче из два дела који се закойчавају уйискивањем, дрикер*. —
Старе књиге су се затварале на пўце.
пцето с 1. *йсейшо, йас*. — Лају пцета по село; 2. пеј. *ојак човек*. — Он ој пцето заслу-
жило да га не погледам кад остареје.
пцованье с *йсовање*. — Заслужио је големо пцованье.
пцовка ж *йсовка*. — Не могу пцовку да му избием из главу.
пцуванье с в. *йцовање*.
пченичник м *вршиа йише надене скуваном йшеницом*. — Пченичник се прави
за посни свеци.
пченичњак м в. *йченичник*.

Р

рабџник м *радан и вредан човек*.
рабџница ж *радна и вредна жена*.
Равниште с зв. *место*. — На Равниште је Милоје Петровић ископао шанац да бу-
де близу Стевана Смиђелића (*Милоје Петровић је био командант српске*
војске уйућене 1809. да нападне и ослободи Ниш од Турака).
равњача ж *дрвена најрава којом се равња зид йриликом малшерисања*.
раденички, -чка, -чко *које йријада раднику, које се односи на радника*. — Обуче
раденичко одело и оде на посао у фабрику.
радијо с *радиоуријемник, радиоапарат*. — Први радијо за школу је сас ђаци ку-
пио учитељ Столе (1947).
Радисав м *име*.
радња ж 1. *радионица*. — Још не дошъл из радњу; 2. *йродавница*. — Оде да отвори
радњу; 3. *занимање*. — У Посебним напоменама Матичне књиге рођених из
1879. године у тачки 9 пише: „...записују се имена и презимена и радња ро-
дитеља (оца и матере) и место у ком они живе.“
радос м *радоси*. — Голем радос, родило се мушко.
радосан, -сна, -сно *радосан*. — Радосан, радосан, па нема куде. Решил син да му
се жени.
ражењује се несвр. *разводи се од мужа, од жене*. — Беоше добри, а сџг се раже-
њују.
разберџ свр. *схваиши, разуме*. — Едва га разбра какво ми врџн.
разбиванье с *разбијање*.
разбива паре несвр. *мења круйницу новчаницу за сийниције новчанице*.
разбира (се) несвр. *разуме (се)*. — Не разбира ништа. — Разбира се у све.

- развидељује се** несвр. *йостјаје видно, свиће*. — Ди́зајте се, почéло да се развидељује.
- развóди се** несвр. *йражи сйаривање с биком (о крави)*.
- разглављује** несвр. *разглављује*. — Заглавила се секи́ра у едн дуба́р, па ју башта́ разглављује.
- раздаде** свр. *раздели*. — Раздаде па́ре на а́ле и вра́не, а за ку́ћу не оста́ви ништа.
- раздеља́к** м *врста фризу́ре*. — Но́си ла́рму на раздеља́к.
- разлађу́је (се)** несвр. *расхлађује (се)*. — Разлађу́је вино́ у бунáр, ће му до́јду го́сти. — Ма́ва с ру́ку па се разлађу́је.
- разла́ма се** несвр. *рашири се (о ластяру на чокошју)*. — Разламáло се ло́јзе, трéба се залóми.
- разноврсáн**, -сна́, -сно́ *разноврстáн*. — Узíма разноврсну рану́.
- Рајковн** м *назив фамилије*.
- Рајков кла́данац** м кат. зв. *месѠо*. — И дань[с] се ви́де на Рајков кла́данац оста́ци о[д] ту́рску кара́вулу поста́вену 1833. године.
- раки́чка** ж *дем. и хий. од ракија, ракијица*. — Попíмо по едну́ раки́чку, па по́чемо да прича́мо од рáт.
- ра́м** м *оквир за слику*. — Направи́ ра́м за сли́ку.
- раска́же** свр. *каже, исйрича, йренесе вестии*. — Расказа́ по малу́ онóј што не трéба, па сви́ обрта́ју гла́ву од мéн.
- раско́вник** м бот. *врста йолског цвећа које има магичну моћ Laserpitium siler, siler trulobum*.
- раскусу́ри се** свр. *доведе у сйање исйог рачуна*. — Едвá се раскусурíмо, не дугу́јемо едн дру́гом ништа.
- распа́ран**, -рна, -рно *није у йару*. — Но́си распа́ране черáпе.
- распа́ри** свр. *раздвоји йредмети који чине йар*.
- распару́вање** с *сйаривање*.
- распару́је** несвр. *раздваја йредмети који чине йар*.
- распа́рча** свр. 1. *раскомада*. — Распарча́ мéсо на зáлчићи; 2. *усийни*. — Распарча́л има́ње, па пла́цеви прода́л.
- распи́кућа** м и ж *особа која йрешерано йроши, расийник, расийница*.
- распи́та се** свр. *иййајући сазна*. — Распи́тај се да ви́диш какви́ су љу́ди.
- распиту́је се** несвр. *иййајући сазнаје шйо о некоме или нечему*.
- расплаз** ра пеј. *особа навикнућа на исйуњавање свих жеља, размажена, зайушйена особа*. — С онóг ли се расплаза дру́жи? Сьг ви́дим зашто́ се то́лко промени́л.
- располо́жан**, -жна, -жно *расйоложен*. — Ни́е распо́ложен ни да прича́ ни да вре́ви.
- располу́ти** свр. *исече, йрецейи на две йолушине*. — Распо́луги пра́се, па ја́ узó едну́ полугину́, а дру́гу Пёрча.
- распреде́** свр. *фиг. расйрича се*. — Запричáше се од рáт, и деда́ Ли́ла распо́реде причу́ от Солу́нски врон́т.
- распреде́ се** свр. *добиие вољу за йредењем*. — Узéше кудéље, кудéлке и распо́редоше се.

- распрóда свр. *йрода разним куйцима*. — Пијаница, свó имање распрóда за ракију.
- распрóдава несвр. *расйродаје разним куйцима*.
- распрóдава ж *расйродаја*. — Купи ба́смо на распрóдаву.
- распус м *школски расйустй, ферије*. — Дојде и распус, цéло лéто ћу се одмáрам.
- распушти се свр. 1. *расйустйи се (о школском расйустйу)*. — На Видовдан се ђаци распуштише; 2. *ода се лошем йонашању, исйустйи дисцийлину*. — Распуштил дéцу, па чýдо прáве.
- растанe се свр. *разведе се*. — Не да́доше мирáз, па се растану́ше.
- ра́стов, -а, -о *храсйов*. — Ра́стово дрвó дава голéму топлóту.
- растра́ка се свр. *расйрича се, разбрбља се*. — Растракáл се, па се сáмо он чу́је.
- растрза се свр. *исирйљује се, изнурује се радећи разне йослове*. — За кугá се растрзам, кад ме нйкој не поштује.
- ра́т м у изразу: Нéком ра́т, нéком бра́т.
- Ра́тко м *име*.
- рачу́н м 1. *математйика као настйавни йредметй у основној школи*. — Имáл сам петйицу из рачу́н; 2. *йрошак, йлаћање йрошка*. — Платй рачу́н за стру́ју. — Нйе живéл на ту́ђ рачу́н; 3. *сйор, размирица*. — Ми ће си рéшимо нáш рачу́н 4. *корисй*. — Ако йма рачу́н ће рабóти, ако нé нé; 5. изр.: Вóди рачу́н (*брине се*). — Поквáри рачу́н (*оногоући коме да остйвари своје йланове*). — Пола́же рачу́н (одговара). — Чис рачу́н (*не дугује нишйа*). — Свéде рачу́н.
- рачу́на несвр. 1. *врши рачунску ойерацију*. — На пр́сти рачу́на, и не мóже да погрéши; 2. *очекује, ослања се, буде сигуран*. — Рачуна́л сам на нéга, ал' сам се правари́л.
- рачуна́лка ж *настйавно средстйво у основној школи које се уйошребљава на часу математйике (у I и II разреду)*. — Знá да рачу́на и без рачуна́лку.
- рачу́нање с *рачунска ойерација, решавање математйичких задатйака*.
- рачу́ница ж 1. *уџбеник у основној школи йисан за сваки разред йосебно (од I до IV разреда)*. — Из рачу́ницу смо решáвали занимљиви задáци; 2. *рачунање*. — По моју рачу́ницу, ти ми дугу́јеш јóш пéт банке.
- Ра́ша м *име*.
- ре́брас, -ста, -сто *ребрасй*.
- револвѐр м *йишйољ*. — Чича Душáн је у овјј рáт бйл комесáр. Увек је носи́л револвѐр.
- регру́т м *млад војник*. — Регру́ти давају зáклетву.
- регрута́ција ж *йровера физичких сйособностйи за служење војске*. — Моје годйште ову́ј годин йде на регрута́цију.
- регрутува́ње с в. *регрута́ција*.
- регруту́је се несвр. *йроверава се физичка сйособностйи за служење војске*.
- редáр м 1. *лице које одржава ред*. — Отидó у бйјоскоп, па ми редáр пóказа кудé да сéднем; 2. *ћак који одржава ред у учионици и брине се о йроветйравању и чистйоћи учионице*.
- ре́ђа несвр. 1. *слаже*. — Ре́ђа дрвa у кóла да му више стáну; 2. *набраја*. — Ре́ђа штá је чу́л; 3. *йостйавља йо реду*. — Ре́ђа тањйри на астáл, ће дојду гóсти.

- ружица ж 1. *врста вина*. — Воли да пије ружицу уз ручък; 2. бот. *ружа Rosa R. centiflora*.
- рузмарин м бот. *врста цвећа Rosmarinus officinalis*.
- рујевина ж *рујево дрво, лист*.
- Рујник м *име села недалеко од Ниша*.
- рукување с *руковање*.
- рупчага ж *аугм. од руйа*. — Идомо по неке рупчаге, замалко да изврнемо кола.
- рупчас, -ста, -сто *руйчас*.
- руси несвр. *йруни*. — Немој да русиш млеко, ћу те бијем.
- Руткови м *назив фамилије*.
- ручни рад м 1. *наставни предмет у традиционалној школи (техничко образовање)*; 2. *предмет израђен ручно*. — Продава ручни радови.
- ручио прил. *руком, мануелно*. — Пре се работило само ручно, а не као сџг.
- Рушка ж *хил. од Ружа*.
- ршум м в. *бршум*.

С

- сабор м *скуп, вашар*. — Идемо на сабор у Лесковик.
- саборски, -ска, -ско *који припада сабору, који се односи на сабор*. — Поју саборске песме.
- Савета ж *име*.
- Савка ж *име*.
- садење с *сађење*. — Били смо на садење момурзу.
- саздат, -а, -о *створен*. — Човек је саздат да се мучи.
- Саламунови м *назив фамилије*.
- салата ж 1. бот. *салата Lactuca sativa L.*; 2. *предјело направљено од њорфа*. — За салату имамо кисел копус и киселе поприке.
- Салдини м *назив фамилије*.
- салицин м *салицил, конзерванс*.
- сало с *масне наслаге у телу човека и неких животиња*.
- салче с *колач умешен са салом*. — За светџ направеше салчићи.
- самница ж *још себна соба у зајвору одређена за самовање*. — Одведоше га у самницу и у њу иструну.
- самовање с *усамљеност*. — Уби ме самовање.
- самовле ли га *у значењу: не знам, шта ти га знам*. — Самовле ли га куде је, беше туј. — Самовле ли га куде је отишъл.
- самување с в. *самовање*.
- сандџићи м *мн. сандучићи*.
- Санда м *име и хил. од Александар*.
- Сандин, -а, -о *који припада Санди, који се односи на Санду*. — Обукувал сам ујка Сандино одело, да се кицошим.
- сапет, -а, -о *сиптан, ирајав, несиретан, везан*. — Иде као сапет.
- сапињало с *кочница*. — Кад појдеш у шибу, понеси сапињало за кола.

- сапињује несвр. *кочи (о зайрежним колима).*
- саплетѐ свр. *йодмеѝне ногу некоме да йадне, сйоѝакне некога.* — Саплѐто га, да види како тој изглѐда.
- саплетѐ се свр. *сйоѝакне се.* — Саплѐто се, па се покрши низ басамѐци.
- саплиѝта несвр. *йодмеѝне ногу некоме да би йао, сйоѝиче некога.* — Навѝкал да саплиѝта дѐцу и да ужива како падају.
- саплиѝта се несвр. *несйреѝино иде, сйоѝиче се.* — Н-умѐ д-йде, сал се саплиѝта.
- сапне свр. *укочи.* — Ако не сапнеш кола ти и[х] потпри.
- сѝрана ж *сахрана.* — Врѝтам се од сѝрану.
- сарѝни (се) свр. *сахрани (се).* — Сарѝнише га у недељу. — Може и без попа дѐда да се сарѝни.
- сараѝивање с *сахраѝивање.* — Била сам на млога сараѝивања.
- сараѝује (се) несвр. *сахраѝује (се).*
- сѝраца ж мед. *шкрофула.* — Да га сѝраца нападне, па никад да не оздрави, дабогда (*клеѝва*).
- саслуша свр. 1. *йослуша до краја.* — Саслуша га до крај, па и ја реко нѐшто; 2. *исйѝта (о судији).* — Саслушаше га у сѝд.
- састѝви свр. у значењу: Састѝви са зѝмљу (*убије*).
- сатѝк м *дем. и хий. од сѝш.* — Купи на детѐ сатѝк да се радује.
- сѝтре свр. *униѝши.* — Сѝтра га мучѝјни.
- свадбарски, -ска, -ско *који се односи на свадбу, који йриѝада свадби.* — Направил свадбарски копус.
- Свадбини м *назив фамилије.*
- сѝата несвр. *схваѝа.* — Бѝстар је, брзо сѝата.
- сѝати свр. *схваѝи.*
- сѝѝс м *свесѝ.* — Изгуби сѝс и паде како свеѝа.
- сѝѝсан, -сна, -сно *свесѝан.* — Бѝл је сѝѝсан док је писѝл тестамент.
- сѝѝсио прил. — Сѝѝсно је отишѝл у пропас.
- сѝѝт м 1. *мноѝиѝво ѝуди.* — Назбрѝл се сѝѝт пред ѝпштину; 2. *иносѝтрансѝво.* — Отишѝл у бѝли сѝѝт; 3. изр.: Отишѝл на онѝ сѝѝт. — Нѝкој нѐ оѝтал на овѝ сѝѝт.
- Сѝѝта Пѝтка ж в. п. *Преѝодобна мученица Параскева, слави се 8. августѝа йо новом календару.* — Йдемо на мѝнастир у Сѝѝта Пѝтку у Дѝљни Матѝвац.
- сѝнѝла ж 1. *сѝилен конац.* — Везѝ са сѝилу; 2. *ѝучак на кукурузу.* — Пуштиѝла мѝурза сѝилу.
- сѝиленкас, -ста, -сто *сѝиленкасѝ.*
- сѝињарѝв, -а, -о *сѝињарев.* — У сѝињарѝву тѝрбу бѝше сѝмо лѝб, главѝца црни лук и заструзи са сѝрење.
- сѝртиште с *сѝаниѝше, йребивалиѝше.*
- сѝѝвер м *врѝта хладног вѝѝра.* — Одма се осѝти кад пѝчне да дѝва сѝѝвер.
- сѝѝѝрац м в. *север.*
- Сѝѝѝтка ж *име.*
- сѝѝѝѝше (се) свр. в. *сѝѝѝше (се).*

севтише (се) свр. *нешто (се) учини први њиш*. — Севтиса опњци на Панталеј. —

Не ваља нешто да се чува. Кад се севтише, онда треба и да се носи.

седамнајес бр. *седамнаесѝ*.

седлас, -ста, -сто *седласѝ*.

секирче с *секирица*. — Деда Рака је са себ увек носио секирче.

секунда ж *секунд, временска јединица*. — Претрча шесет метара за двајес секунде.

сељачки, -чка, -чко оно *што припада сељаку, које се односи на сељака*. — Обукал се у сељачко одело.

семене с зб. им. *разне врсте семена*.

сенце с *дем. и хий. од сено*. — Дај на теле сенце, да не њуца.

серсем м *замлаша*. — Ђм серсем, тм будала.

сефтѣ бр. *први њиш*. — Не ми сефтѣ да се качим у воз.

сефтелише свр. *в. севѝтелише*.

сефтише свр. *в. севѝтише*.

сѣчко м *месец јануар*. — Голѣм сѣчко јанувар. — Мали сѣчко вебрувар.

си (дат. од сам себе) *честѝа је у говору села*. — Идем си дом. — Имам си рабѣту.

сијасет м *мноштво људи*. — Пред задругу беше сијасет људи.

сикѝл м анат. *дражица*.

сила прил. *много*. — Сила мрзим да ми се неко меша у посал.

сиров, -а, -о *који је још њн влаге, мокар, који није сув*. — Изр.: И сирова дрва горе.

сиротњиско месо с *фиг. ѝасуљ*. — Пасуљ ти је, друшкане, сиротњиско месо, пасуљ!

ситан, -тна, -тно 1. *који се сасѝоји из малих ишѝоврсних честѝица, измрвљен, самлевен или сѝучен у фин ѝрах*. — Ситан шићѣр. — Ситан сол; 2. *фиг. недорасѝао, малолетѝан*. — Треба да расте, још је ситан.

ситно прил. — Изр.: Игра ситно.

ситно поим. *прид. сѝѝан новац*. — Немам ни динар ситно, а баш би ти дал.

ситулација ж *сѝѝуација*. — Тѣшка ситулација.

сиѝѝмче с *дем. од сиѝѝмка*. — Носи сиѝѝмче за јаре.

скарѝа свр. *дошѝера (шѝѝо) са висине, у долину*. — Едва скарѝамо дрва низ Пољаницу.

скарѝа се *ѝосвађа се*. — За ништа се скарѝаше и не врѣје.

скарѝтри свр. *скреше. (о гранама)*.

склѝотан, -тна, -тно *најбољи у свему*. — Башта му беше склѝотан, а ѝн, на куга ли се изметну.

скѝнча свр. *оконча, заврши (о живоѝу)*. — Скончал пот плѝт, како куче.

скѝори се свр. *сѝѝврдне се, ухваѝи кору*. — Скорѝше ми се опњци пот кубѣ.

скрађување с *скрађивање*.

скупо прил. *има високу цену*. — То је скупо за мене.

скупѝѝа ж *сѝѝање високих цена*. — Завлада нека скупѝѝа, да не мѝж да појмиш.

слабина ж *меко месѝо од кукова до ребара*. — Муну ме у слабине, па едѝа уздану.

слабинка ж *дем. од слабина*.

слабѝс ж *слабѝѝ*. — Сѝв сам малаксѝл, осѣнам неку слабѝс.

славје с *славѣ*. — Три денѝа је трајало славје.

Славка ж *име*.

Слáвко м *име*.

Слáвче м. *хий. од Славко*.

слáгарица ж *слагалица*. — Не пропушта да гледа слáгарицу на телевизију.

слáмка ж *ражана сламчица за извлачење њића (нарочићо ракије)*. — Кад пијем ракију, мерáк ми да ју са слáмку пијем.

сланиничка ж *дем. и хий. в. сланинка*. — Наједе се сланиничку, па се даде на рабóту.

сланиника ж *дем. и хий. од сланина*. — Тури ми мálко и сланинку у тањир.

слáтко с *кувано воће у сирују од шећера*. — Слáтко чувам за гóсти, да и[х] послу́жим ка[д] дојду.

слáтко прил. с *йосебним расйоложењем*. — Слáтко се налибáше чóрбу, па отóше да се и́грају.

сле́дување с *оно шћо некоме йријада, шћо следује, следовање*.

слéпен, -а, -о *слейбен*. — Одлепи слéпени листови у књигу.

слéпо кúче с *врста сийног глодара који живи йод земљом*. — Мòј брат Доцко бил је тата-мата за слéпо кúче.

Слívје с *назив села у сврљишком крају*. — Узóмо девојку из Слívје.

Слívље с *в. Сливје*.

слíма несвр. *снима*. — Слимáше му плућа.

слíмак м *снимак*. — Слíмак казује да нема ништа на плућа.

слóжан, -жна, -жно *онај који живи у слози*. — Слóжна браћа кућу граде, а нéсложна разграђују (*нар. йосл.*).

слóжно прил. *на сложан начин, у слози*. — Ако слóжно живíмо, свé ће íмамо.

слóши се свр. *йриядне мука, изненада се разболи*. — Седéомо, пíмо, а њéму се слóши, па окнóмо китну пóмоћ да дојде.

слúгин, -а, -о *који йријада слузи, који се односи на слугу*. — Сви слúгини дни су црни.

смáк м *йройасћ само у изразу: Смáк свéта*.

смéлос м *смелосћ, храбросћ*. — Какó íма смéлос да поврне на баштú.

смíље с у изразу: Смíље и босíље, и: Смíље и ковíље (*свега и свачега*).

смíром прил. *мирно, без свађе, у миру*. — Онí тóј смíром решише, не карáше се.

смíшка се несвр. *смешка се*. — Сал се смíшка. — Добро му па се смíшка.

смóлница ж *врста оранице, смоница*.

сна́ ж *снаја само уз име: сна́ Љубинка, сна́ Марија*.

сновáлка ж *најрава за сновање*.

собу́јен, -а, -о *изувен*. — Волим да бóдем собу́јен у собу.

Сóкерини м *назив фамилије*.

спш́шка се свр. 1. *исћрули, йоквари се (о воћу)*. — Нéшто ми се спш́кáше јáбуке;

2. *ослаби од рада или болесћи*. — Спш́кáл се од рабóту. — Увати га нéка бóлка, па се спш́шка.

Спáса м *име*.

Спасéна ж *име*.

спáситељ м *онај који сйасава, сйасилац*.

спл́јиска свр. *фиг. йошроши неразумно*. — Што заради́, спл́јиска у кавáну.

спомéне (се) свр. *йомене (се)*. — Прича́ше, прича́ше, и не спомену́ше га. — До́бар чо́век у́век тре́ба да се спомене́.

спраља́ње с *сйрављање*.

спре́ма ж девојачка *ојрема, дарови*.

спрóтив прил. *насырам*. — Седи́ едѣн спрóтив дрúгог.

сра́мување с *сйидљивосй*.

срасте́ свр. *сйоји се у једну целину расйући, развијајући се*. — Срасле гра́ње. —

Срасли му пр́сти.

срашћу́је несвр. *расйући сјаја се у једну целину*.

Срба ж *хий*. од Србијанка.

Србија́нка ж *име*.

срдит, -а, -о онај који се брзо и лако љути, раздражљив.

срдито прил. на *срдий начин, љутийо*.

срётња ж *сусрей*. — Напрајмо срётњу на Превалац.

Српка ж *хий*. од Србијанка.

срце с 1. *срце Сог*. — Престало срце да му бије; 2. *средина каквог йлода, дрвета и сл., језгро*. — Овој дрво́ има здра́во срце. — Дај ми ма́лко срце од лубени́цу; 3. изр.: *Бе[з] срце (без осећања)*. — Има ме́ко срце (*има осећања за друге*). — Големо́ срце (*веома добар човек*). — Прирасал за срце (*йосйао врло близак*). — Наште́ срце (*на йразан желудац*). — Слэгло му срце у пете (*уйлашио се*). — Пуно́ срце (*исйуњен задовољством*). — Руку на срце (*искрено, ойворено*). — Срце на ме́сто (*исйуњена жеља*). — Падал ка́мен от срце (*ослободио се велике бриге*).

срчани болесни́к м *болесник са срчаном маном*.

Стамбол капи́ја м *улаз у Нишку йврђаву*.

староли́кас, -ста, -сто — *млад, а има сйар изглед лица*. — Ма́лко ти је дете́ староли́касто, а мла́до је.

стативо́ с *бочни део разбоја*.

стварно́с ж *сйварносй*. — Таква́ ти је ства́рнос.

ствóри свр. 1. *религ. учини да неко или нешто йосйане из ничега (о Богу и наййприродним бићима)*. — Бог је за шес́ дана створи́л све́т, а седми́ дѣи седал да се одмóри; 2. *буде од речи*. — Несѣм се надал да ће одма да створи́ паре.

ствóри се свр. *йојави се, настйане*. — Несѣм се надал да ће то́лка сури́ја да се створи́.

Стёва м *хий*. од *Сйеван*.

Стева́на ж *име*.

Сте́вка ж *име*.

стовари́ свр. *исйовари*. — Стовари́ше ко́ла се́но, па отидо́ше да дотера́ју дру́га.

стоварува́ње с *исйоварање*.

сто́лњак м *йлайнени йокривач за сйо, чаршаф*.

Сто́лови м *кат. зв. месйо*.

стра́овање с *сйраховање*. — Обо́ле од стра́овање.

стра́ување с *в. сйраовање*.

страши́к м *врста корова*. — От страши́к се пра́ви чај за проста́ту, казу́ју људи.

- стрњиште** с њива са које је њожњевена њшеница. — Пушти овце у онј стрњиште, нека пасу.
- строшен**, -а, -о њоломњен, разбијен (о сѡаклу). — На полицу стоје строшене влаше.
- строшн (се)** свр. њоломи (се), разбије (се) (о сѡаклу). — Нек се јави ко је строшил букару. — Паде ми влаша из руке, па се строши.
- строшљак** м 1. пеј. ѡешко ѡкреиљива особа, изнурена особа (од болести). — Иде као неки строшљак, а не као млад човек.
- струче** с дем. од сѡрук. — Оцеко едно струче момурзу, жива несъм. — Дај ми неко струче црни лук.
- струченце** с в. сѡруче.
- Студена водица** ж кат. зв. местѡ.
- сүв**, -а, -о 1. није мокар, нема влаге. — Ако су кошуље сүве, скини и[х] од жицу; 2. који има мало ѡадавина. — Јесен није сүв, не можемо да пооремо њиву; 3. који није свеж. — Једу сүв леб и коричке; 4. који је омршавио. — Сүв као прѡтка.
- сүво грѡје** с суво грѡже.
- сүд** м 1. ѡсуда. — Сви су ми сүдови заузети, немам ниедн прѡзан да ти дам; 2. усѡанова у којој се суди. — Позвал ме сүд да сведочим; 3. судска зграда.
- сүдбина** ж — Никој од сүдбину не побегал. — Сүдбина му да погине. — Судбина те прѡти.
- сүдњи дн** м у изразу: Дошъл му сүдњи дн.
- сүдови** м мн. 1. ѡсуђе. — Нек су ти сүдови увек чисти; 2. бурад. — Перемо сүдови, ће беремо грѡје.
- сүдска такса** ж ушврђена цена суда. — Неће млого да те кошта сүдска такса за пренос.
- сүма** ж збир, износ, своѡа (о новцу).
- сүма сумарум** прил. свега, скуѡа, укуѡно (о новцу). — Сүма сумарум, тој износи две ѡладе динара.
- сумѡра** несвр. рачуна. — Келнер сумѡра колко треба да платим.
- сүрва** се свр. сѡройошѡа се. — Сурваше се кола у јендек.
- сутлијаш** м зашећерена ѡсласѡица од ѡиринча кувана у млеку.

Т

- тѡке, тѡке...** узвик за изражавање ѡуцња из ауѡоматског оружја. — Узе машингевер и тѡке, тѡке... и поби све.
- тѡкмење** с в. ѡакмење.
- тѡкми** несвр. в. ѡакми.
- табак** м 1. ѡабак. — Узе табак артију да напише писмо; 2. изр.: Пресавије табак (ѡужси).
- табакера** з метална куѡија за дуван. — Башта купил табакеру за деду, да има у какво да тѡра дуван.
- Табакѡви** м назив фамилије.

та́бла ж *школска шабла*. — Изведе ме учитељ на та́блу да израчу́нам едѝн зада́-
так.

та́блица ж *ђачка шаблица на којој се некад вежбало рачунање, њисање и цршање*.
та́блица де́лења ж *шаблица де́лења с одређеним бројем*. — Дань[с] смо учили та́-
блицу де́лења с пѝт, а јутре ћемо з-де́сет.

та́блица мло́жења ж *шаблица мно́жења с одређеним бројем*.

тавња́нчѝк м *дем. од шавњан*. — Узе по́п тавња́нчѝк да зака́ди со́бу.

таи несвр. *држи у шајносѝи*. — Ништа не казу́је, све таи.

таји несвр. *в. шаи*.

тајнос м *шајносѝи*. — Све се држи у тајнос.

такме́ње с *слагање у нарамке*.

та́кми несвр. *слаже њо величини (о исеченим гранама и сл.)*. — Та́кме гра́ње и вр-
зу́ју.

таксе́на ма́рка ж у изразу: Зале́пи као таксе́ну ма́рку (*лоше се ѡведе*).

та́мњи, -ња, -њо у значењу: *онај шамо* (та́мњи по́друм, та́мња со́ба, та́мњо село́).

тапи́ја ж *исѡрава о имовини*. — Има́м тапи́ју од ло́же. Ни́кој не мо́же да ми га
у́зне.

та́пша несвр. 1. *луйка њо рамену*. — Чувај се од оно́г кој те мло́го та́пша по ра́мо;

2. *аѡлаудира*. — Онѝ ѡграју а ми с ру́ке та́пшамо.

тапша́ње с *ѡвесакање рукама, аѡлаудирање*. — Још ми зьвне́ ру́ке о[д] тапша́ње
на при́редбу.

тари́фа ж *ценовник*. — Имају си онѝ своју тари́фу по коју́ наплаћу́ју.

Та́скини м *назив фамилије*.

Тата-Ва́снни м *назив фамилије*.

та́та-ма́та м *ѡрави мајсѡор, велики мајсѡор, мајсѡор за све*.

та́циа ж 1. *ѡсѡље за шољицу*. — Да́де му ви́лцан сас та́цну; 2. изр.: О́ће све на
та́цну (*каже се ономе ко много извољева*).

Та́чини м *назив фамилије*.

та́шиа ж у изразу: Дојдо́ше с та́шне и с ма́шне да ии распамѝте.

тво́р м зоол. *врсѡа дивље живоѡиње*. — Изр.: Смрди́ као тво́р.

те́бке зам. *хѡи. од шебе*. — Од ро́д си ѡмам са́мо те́бке.

Теган́ка ж *име чесме*. — На Теган́ку у́век мо́жеш да зава́тиш во́ду, ни́кад не пре-
сушу́је.

тежиња́во плáтно с *ѡлаѡно од коноѡѡиног или ланеног влакна*.

те́к прид. непром. *неѡар у изразу: Чѡв или те́к (ѡар или неѡар)*.

те́кне свр. *ѡѡтече (о води)*. — Те́кну ма́лко вода, па прѝстану.

тенѝ́пка ж *канѡа*. — Купѝ́ две тенѝ́пке за млеко́.

те́пке зам. *в. шебке*.

тесани́к м *шесан камен*. — Направѝмо тесани́к за по́друм.

тескоба́ ж *скученосѝи, недосѡѡаѡак ѡросѡора*. — Мло́го го́сти, тескоба́, ал' не́како
сви́ стану́ше.

тескоба́н, -бна, -бно *одсутѡво ѡросѡора*. — Ма́лко ни е теско́бно, ал' се помињу́је.

тесли́ми свр. *ѡреда, уручи*. — Де́да и башта́ тесли́мише па́ре за во́лови, па си дој-
до́ше.

тефтер м *шрговачка књига, свеска у коју се записује*. — Кошџерков деда Милан је имал дућан и водио свој тефтер.

тефтерче с *дем. од шефтер*. — Чек да те убележим у моје тефтерче. Оно панти за мѣн.

течнос м *шечност*. — Не ваља да се пије много течнос.

тешка непром. прид. (*само у женском роду*) *шрудна, у другом сѣнају*. — То е било кад сам била тешка з-Доцка.

тијо прил. *шхо*. — Децо, тијо причајте, да не разбудите деду.

Тикомир м *име*.

типав, -а, -о, *дроњав*. — Овј се капут типав, па је сѣв типав.

тица ж *шшица*. — Долетеше неке тице на јабуку, па се распојаше, од милин да и[х] слушаш.

тичица ж *дем. од шшица, шшичица*. — А туј си тичице, сѣ[г] ћу те уватим.

Тодоркини м *назив фамилије*.

Тоза ж *хш. од Светозар*.

токање с *куцање чашама и наздрављање (о славу)*. — Чу се токање и здравица домаћина.

Томна недеља ж в. п. — У Томину недељу 5. априла 1841. подигомо се а у суботу 11. априла Кутину разбише Турци а у недељу 12. априла Матевци и Каменицу Турци разбише (*запис из црквене књиге Пеншкосѣар — Друга Милојева размирица 1841. год.*).

топал, -пла, -пло *шйоао*. — Цѣл дѣн бѣше топал, не мога да окопам лојзе.

Топило с *нерегисшрвана бања код Кравља*. — Како идо у Топило, такој остави штаке.

топка ж *свежањ цвећа везан канайом*. — Дадомо топку љубичицу на учитељицу.

топљѣк, -чка, -чко *шомало шйоао*.

топлачѣк, -чка, -чко в. *шйољѣк*. — Дњѣс бѣше малко топлачко.

топлачак, -чка, -чко в. *шйољѣк*.

топлачко прил. *мало шйоило, мило*. — Кат чу теј рѣчи, а оно ми бѣше топлачко око срце.

торбиче с *дем. и хш. од шорба, шорбшца*.

торбичка ж в. *шорбшче*. — Узе торбичку, тури у њу леб и с леб и оде да пасѣ волови.

торбуљак м *шј*. и *аугм. од шорба, шорбешина*. — Пројдоше Цшганке с неки торбуљаци поред нашу лѣсу.

торење с *шубрење шреврелим шживинским шубрешом*.

торока несвр. *говори много и брзо, говори којешш*. — Ајд не торокај, него работи.

торта ж *вршш колача са јајима, шежером и разним додацшма*.

траг м *шшсак од ногу и сл.* — Улѣгомо му у траг. — Нѣшто оставило траг у лојзе.

тракало м *шричалица, брбљивац*. — Тракало, сѣл се он чује.

трактор м *шйољшривредна машина*. — Чим се појавшше трактори у сѣло, почѣше да се продавају волови и да се гѣсе албатнице (*60-ше године шрошлог века*).

тракторшс м *возач штракшора*.

трапав, -а, -о *несшрешшан*. — Сѣв трапав. — Трапав и рѣке и у ноге.

трапавко м *несшрешшѣк*.

- трапаво прил. *везано, не иде како њреба*. — Некако тој иде трапаво.
- трафџка ж *џродавница новина и цигаретџа (у граду), киоск*.
- трачаџ м *инџригаџ*.
- трачаџа ж *жена инџригаџ*. — О[д] туј трачаџу не мо[ж] се живи.
- трачаџн несвр. *џрича којеџџарије*. — У дуџу му да трачаџи.
- трескање с *нагло ударање*. — Доста трескање с врата!
- треџак м 1. *џрогодац (о сџоци)*. — Трчи као јелен треџак; 2. *ученик џреџег разреда*.
- треџо бр. *џреџе*. — Он је треџо дете у куџу.
- тријес бр. *џридесети*.
- тријестџна ж *џридесети део целине*.
- триста бр. *џри сџоџине*. — Видел сам триста чуџа, ал' овој чуџо ниџде несџм видел.
- тричџак м *хлеб умешен од мекиња*.
- трни несвр. *фиг. сџрахаје*. — Трним да га не увате.
- трнчџк м *дем. од џрн*. — Убоџо се на трнчџк, па не моџу да га изваџим.
- трокатаџ, -тна, -тно *џросџрук*. — Овој калемче је с трокатаџ конџц, узни га.
- трсење с *чиџење џерена од корова, џрња*. — Јутре идем на Виниџ на трсење лоџзе.
- тртка се несвр. *дуго се задрџава око неког џосла, данџуби*. — Ајд не трткаџ се, треба д-идемо на раџоџу.
- трује несвр. *убија оџровом*. — Купил отров да трује миџи.
- трује се несвр. *излаџе се (свесно или несвесно) деловању оџрова*. — Трује се з-дуван. — Трује се с ракију.
- трул, -а, -о *џруо*.
- трулеџ м *оно џџо је џруло*. — Врџи тџј трулеџ на џубре.
- трунтоџ м *нераџник, гоџован*. — Изнараџали се трунтоџ до трунтоџа, ниџој ништа у руке неџе да повати.
- трупџк м *дем. од џруџ*. — Ицеџи овџј трупџк, па га донеси да се грејемо.
- трупџа несвр. *удара ногом о џло*. — Игаџу, па трупџају.
- трупџање с *ударање ногом о џло (о колу)*. — Нема оро без трупџање.
- трупџење с *резање дрва џасџером*.
- трупн несвр. 1. *реџе дрва џесџером*. — Узел бичџију да трупн дрва; 2. *фиг. халаџиво једе*. — Еде, па трупн. — Трупн ли, трупн, као да ниџад не видел едење.
- трупне свр. *удари ногом о џло (о колу)*. — Иџра, иџра, па трупне.
- труп, труп *узвик којим се израџава удар ногом о џло (о колу)*.
- трупче с *дем. од џруџ, џруџчиџ*. — Тури неко трупче у кубе.
- туџа ж *нелаџносџ*. — Нека ми туџа око срце.
- Тугаринн м *назив фамиџије*.
- туџување с *џуџовање*.
- туџује несвр. *осеџа џуџу, џалосџи, израџава џуџу, џал*. — Тугује за сина јединца.
- туџо прил. *џуџе*. — Изр.: Туџо слатко.
- туџлица ж *бот. врџџа корова*.
- туџумба ж *врџџа џослаџице*.
- тумаџа несвр. *луџџа без џџџа*. — Тумаџа по село, не седи му се дом.

- тунел** м *ѝробијен ѝролаз кроз ѝланину*. — Улѝгомо у нѝки тунел, па се нѝшта не види.
- тунтав**, -а, -о 1. *ѝмуран*. — Тунтаво нѝко врѝме, сѝмо што не кѝпне кѝша; 2. *муѝно (у глави), није како ѝреба (неко чудно осећање)*. — Нѝ знам каквѝ ми је. Нѝшто ми тунтаво у главу.
- туња**в, -а, -о *смоѝан, несѝреѝан*.
- туња**вко м *смоѝана, несѝреѝна особа*.
- тупи** га несвр. *закера, ѝеѝидлачи*. — Млѝго је глѝп. Зна да га тупи, а за нѝшта нѝ.
- тупса** м *глуѝа, ѝросѝа, ограничена особа*. — Тупсо, тупсави, не рабѝти се тѝј та кѝј, него овакѝј.
- тупсав**, -а, -о *глуѝ, ѝросѝ, ограничен*.
- тупсан** м в. *ѝуйса*.
- Турни** м *назив фамилије*.
- турш**нјарка ж бот. *врѝѝа ѝаѝрике*.
- ту** скѝро прил. *недавно*. — Тѝј бѝше ту скѝро.
- ту**та узвик *којим се означава ѝерање свиња од себе*.
- тутор** м *онај који надгледава шѝѝа ко ради и намеће своју вољу*. — Мѝн ми не трѝбају тутори.
- туторѝше** несвр. *надгледава, воли да намеће своју вољу*. — Сѝла мрзѝм да ми неко туторѝше.
- Туторовн** м *назив фамилије*.
- туц** узвик *за изражавање два ѝпредмеѝа када се сударе*.
- туцана** поприка *ѝучком измрвљена црвена ѝаѝрика*. — У солѝнче стојѝ сол и туцана поприка.
- туце** с *ѝаковање од дванаестѝ комада*. — Купѝ еднѝ туце ѝибрит, да ѝмам.
- туц**, муц узвик *за изражавање несигурносѝи, незнања*. — Нѝма туј туц, муц, ѝма се зна.
- Тушти**ни м *назив фамилије*.

Ћ

- Ћари** несвр. *има корисѝи*.
- Ћатини** м *назив фамилије*.
- Ћебе** с *врѝѝа ѝрекривача*. — У војску сам се покривѝл с војничко Ћебе, а нѝ с чѝргу као у селѝ.
- Ћебѝнце** с *мало Ћебе*.
- Ћеле-кула** ж кула *од лобања јунака изгинулих на чегру 1809. године. Налази се у Нишу код Војне болнице*. — Кад улѝгнем у Ћеле-кулу сѝв се најѝжим.
- Ћеманијја** м *онај који свира на ѝеманѝу (виолини)*.
- Ћѝр** м *газда*.
- Ћѝрилица** ж *срѝско ѝисмо*. — У школѝу смо учѝли прѝво Ћѝрилицу, па пѝсле латѝницу.
- Ћѝр** Кѝстино с кат. зв. *месѝо*. — Ћмамо ѝѝиву у Ћѝр Кѝстино.
- Ћѝрише** несвр. *краде*.

ћорне свр. *украде*. — Пази се од њег, воли да ћорне.
ћорсокак м *слеја улица, улица која нема излаза*. — Улегомо у неки ћорсокак, па не могамо да излегнемо.
ћувик м *мање узвишење*. — На онј ћувик има млого каћун.
ћујини м *назив фамилије*.
ћумур м *дрвени угаљ*. — Деда Рака је купувал ћумур за његову ковачницу.
ћумурана ж *место где се израђује и продаје ћумур*.
ћумуриња м *онај који израђује и продаје дрвени угаљ*.
ћуран м *ијей. глуп човек*.
ћурка ж *ијей. глупо женске чељаде*. — Ћурка, ништа си не зна. — Глупа као ћурка.
ћућини м *назив фамилије*.
ћуфте ж *обично у множини врста јела од меса и сићино исецканог црног лука зачињеног сољу и бибером исцрженог у шигању*.
ћушнут, -а, -о, *гурнуй, избачен*. — Ако си ћушнут не мо[ж] се увучеш у ред.

У

у *узвик за изражавање чуђења*. — У, колки је!
у-а *узвик за изражавање негодовања, љутиње, али и засипрашивања*. — Публика поче да ока у-а, судија, у-а. — У-а, у-а, држ га!
уала ж у *значању: навика*. — Има уала, ал' има и одала.
убавачко прил. *лејо*. — Убавачко се наједоше, па се дадоше на рабџу.
убавилице с *дем. и хий. од убавило*.
убајати с свр. *изгуби свежину (о хлебу)*. — Дњњшњи лѣб се брзо убајати.
убајаћен, -а, -о *нема свежину, није свеж (о хлебу)*. — Нећу да едем убајаћен лѣб.
уварн с свр. *скува се, укува се*. — Слатко се увари, мо[ж] се измъкне.
увелико прил. *умногоме*. — Увелико спи. — Увелико рабџи.
увечер прил. *увече*. — Увечер дојдоше гости.
увлака ж *део прибора за писање, настџавак за оловку*. — Да не има увлаку, не би могл да пишем с малѣчак плавез.
уво с 1. *орган чула слуха код човека и животиња*; 2. *слух*. — Има добро уво, чује све; 3. *фиг. неубран грозд на чокошу (приликом бербе винограда)*. — После бербу деца иду по лојза да беру уши; 4. *изр.: Вуче за уши (казна или обичај при честийшању рођендана)*. — Искубе уши (*казни вучењем за уши*). — Ни кој га не бил по уши (*нейошребно исцрчава*). — Начуљи уши (*иодигне увис — животиња да боље чује, а човек прислукује*). — Отвори добро уши (*иажљиво слуша*). — Претвори се у уши (*заинтересовано слуша*). — Пуца му иза уши (*једе са великим айетийшом*). — Седи на уши (*неиажљиво слуша*). — Тврд на уши (*наглув*). — На едно уво улѣгне, а на друго излѣгне (*олако узима, брзо заборавља*). — Из твоја уста у бџје уши (*жеља да се оствари замишљено*). — Чѣша се иза уво (*буде у недоумици*).
уврзан, -а, -о *увезан, везан*. — Уврзани снопови чекају да се здѣну у крстине.
уврзује *несвр. везује, увезује*.
уџце с *дем. и хий. од уво*. — Воли да му вијолина свири на уџце.

у́гар м *илийко узорано земљишће*.

угарење с *илийко орање земљишта*.

угари несвр. *илийко оре*. — Идем у Кóмрен да угáрим њиву.

угасне свр. *фиг. изумре*. — Угасну му фамилија.

углúмен, -а, -о *урасíао у грање, жбуње, траву*.

угмечн (се) свр. *згњечи (се), угњечи (се)*. — Угмечн крúшке док и[х] донéсо на пи-
јац. — Угмечиле ми се мушмуле у тóрбу, возил сам и[х] на тóчак.

угњетé се свр. *пеј. увуче се, угура се*. — Угњете се и сéде кудé му нé мéсто.

угњита се несвр. *пеј. увлачи се, угурава се*. — Нéма обра́з, свúд се угњита.

уграбн свр. 1. *ипредухи́три*. — Уграбише му девојку пред нóс; 2. *йожури (о раду)*.

— Уграбише с работу, па си отидóше; 3. *украде*. — Уграби срéћу; 4. *узме*. —
Свé што мóжеш да уграбиш, угра́би.

уда́ви се свр. *ушóи се*. — Не и́ди дибóко у во́ду да се не уда́виш.

уда́ра несвр. *йосíавља, гради*. — Уда́ра тéмeљ. — Уда́ра прстен на ку́ћу.

уда́ра се несвр. *не зна иш́а да ради (о и́ешкој си́туацији)*. — Погрешíл, па се уда́-
ра у гла́ву. — Ће се уда́ра у гла́ву, ал' ће бúде до́цкан.

удóмен, -а, -о *удомљен*. — Сва́ су ми деца́ удóмена.

ужутí свр. *йожуи́и (услед болесíи)*. — Ужуте, ўжуте, нéма му спáс.

ужутí се свр. *услед дугог сíајања йожуи́и (о во́ћу)*. — Ужутéше се јáбуке.

узасто́пце прил. *једно за другим, заредом*.

узбуђа́ва се несвр. *узбуђује се*. — Не узбуђа́вај се за сва́ку ситни́цу.

узвртí се свр. *буде у не́пријатној си́туацији, не зна иш́а да ради*.

у́зголем, -а, -о *овећи, йовелик*. — Дрéшке су му у́зголеме, трéба се мáлко поткрате.

уздрíгне свр. *йодригне*.

уздригу́је несвр. *йодригује*.

у́змалечак, -чка, -чко *омален*. — Мáлко је у́змалечак за моје девојче.

узмúва се свр. *йочне да се мува, врзма*.

ука́ра свр. *ушера*. — Укара ко́ла у обóр и испреже волóви.

укарува́ње с *ушеривање*.

укару́је несвр. *ушерује*. — Нéка дéду почéкају, укару́је ко́ла под áјат.

укатрањíви се свр. *умаже се катраном*. — Мазáђни ко́ла с катра́н укатрањíви се.

укисéли свр. *учини неш́ио да йосíане кисело (сíављањем у сирће, врењем)*. —
Укисели́ попрíке у чебър.

укисéли се свр. *йосíане кисело*. — Копу́[с] се јóш нé укисели́л.

укра́ј пред. *на сíрану*. — Сédни укра́ј, да нíком не смíташ.

укрва́ви (се) свр. *умаже (се) крвљу, йосíане (се) крвав*. — Кудé ўкрвави кошú-
љу? — Укрва́ви се сечéђни мéсо.

укúтка се свр. *добро се йокрије, ушушка се*. — Укúтка се у чéрге и зáспа. — Укúтка
се у чéрге као мáчка.

У́м м *назив села недалеко од Ниша, Хум*.

у́малко прил. *замало, умало*.

умéтри свр. *сложи у кубике дрва исечена у комаде од йо један мейар*.

умнра́чка ж *умирање, смрí*. — Дошлó врéме за умира́чку.

умиш́ља несвр. *замишља, ирешíйосíавља*.

умно́жи (се) свр. *поштане (се) бројнији, увећа (се)*. — Овуј годин умножи́ ђвце. — У обор ми се трóскот брзо умножи.

умња́к м осми зуб у вилицѝ. — Рано му изникли умњаци.

умо́кри (се) свр. *навлажи (се), намокри (се)*. — Умокри́ га с во́ду. — Нагази́ у реку, па се умокри́.

умрља́н, -а, -о *уирљан*. — Едва́ опра́ умрљану кошу́љу.

умрси́ (се) свр. *учини (се) да се што зайети́ља (о коңцу, власима и сл)*. — Умрси́ коңцѝ, па не мо́гу да га размр́сим. — Умрси ми се коса́, па не мо́г се оче́шљам.

Умска чу́ка ж *узвишење, чука изнад села Хум*.

уна́сад прил. 1. *и́ре* — Тој се догоди́ло уна́сад де́сет го́дине. 2. предл. *уназад*. — Бро́ји уна́сад од сто́ по де́сет.

унака́зни (се) свр. *осакайѝ (се)*. — Унакази́л га Бо́г, па така́в и́де по свѣт. — Куде́ се то́лко унакази́?

уна́пред прил. *акони́о, аванс*. — Да да́м нешто́ уна́пред.

уна́траг прил. *од већег ка мањем*. — Ај[д] да бро́јимо уна́траг од два́јес до де́сет.

уна́трашке прил. *креће се уназад*. — Ајд се такми́чимо ко́ј ће ви́ше д-и́де уна́трашке.

унику́м прил. *јединствено, нешто невиђено, ретко виђено*. — То́ је унику́м. Још то́ј у сво́ј живо́т несѣм виде́л.

у́пшине се свр. 1. *и́ихо и́рдне, нечу́јно и́рдне*. — Ко́ј се то у́пшну, па мо́ра да отво́римо про́зор да се излу́вти́ра?; 2. фиг. *обрука се*. — Куд сви́ се у́пшну́л, не сме́ да и[х] погле́да у очи.

упа́дне свр. 1. *иадне одозго доле*. — Упа́дал у је́идек, па се е́два изву́кал; 2. *уђе, морално иосрне*. — Ако упа́днеш у ло́шо дру́ство, не мо́жеш тако́ј лѣсно да излѣгне́ш из њѣг.

упаља́ч м *направа за љађење цигарѝта*.

упарло́жи (се) свр. *заусти́и (се), не обради (се) (о земљишту)*. — Не мо́гу да рабо́тим, па упарло́жи сво́ имање. — Упарло́жише му се њи́ве, па се у њи́ изводе зми́је и а́крепи.

упа́сује (се) свр. *уклоји (се)*. — Че́кај да упа́сујем ова́ј дѣл у то́чак. — Ћу се пому́чим, ал' ћу га упа́сујем. — Мо́ра се упа́сује. — Едва́ га упасува́.

упи́сат, -а, -о *веома лей*. — Упи́сат као сли́ка.

упреподо́бн се свр. *смири се*. — Насекира́ се, па не мо́г још да се упреподо́бим.

упре́ће свр. *и́рекрије врелим љейелом*. — Упре́ћи компири́ у пѣпел да се испечу́.

упрло́жи (се) свр. *в. уйарложи (се)*.

упрчен, -а, -о *идигну́и, усйрављен*. — Носи́ упрчени мустаћи́.

у́пут м — Добил у́пут д-и́де у бо́лницу.

ура́мен, -а, -о *урамљен*. — Све́ су ми сли́ке ура́мене.

ура́мн свр. *сйави у рам*. — Мо́ра и ова́ј сли́ку да ура́мим.

ура́мује несвр. *сйавља у рам, урамљује*.

урипува́ње с *ускакање*.

урипу́је несвр. *ускаче*.

урнису́је несвр. *уништи́ава, сйицире*. — Бо́ље му помо́гни, не урнису́ј га.

Урубјинин м назив фамилије.

усъне свр. *усахне*. — Не вади ба́чу па ми усъну попрѣка.

уса́мен, -а, -о *усамъен*. — Воли да је уса́мен, да му ни́кој не смѣта.

уса́мн се свр. *осѣане сам, не жели да има друштво*. — Усами се, куд ни́ког не иде, ни́ти му па[к] ко́ј до́ди.

усви́њн се свр. фиг. *йовраћа*. — Пи́ше па се усви́њше.

уседи́ се свр. *дуго седи, не ради*. — Уседѣл се, трѣба се ма́лко размрда.

усере́ се свр. 1. *унереди се*. — Усрál се у гаће; 2. фиг. *јакó се уйлаши*. — Усрál се от стра́; 3. *обрука се*. — Усрál се код сви́.

усира́ се несвр. *унеређује се*. — Онóлки би́цман, јó[ш] се усира́.

уси́рн свр. *сѣави сок из сиришѣа и учини да се млеко йреѣвори у сир*.

уси́рн се свр. *йреѣвори се млеко у сир*.

уси́тнн свр. *размени, йреѣвори у си́ине делове (о новцу)*. — Уситни́ стодина́рку у двобáнке.

ускра́ј прил. *сасвим на сѣрану, сасвим на крај*. — Буди́ тјј, ускра́ј.

усми́вка се несвр. *осмехује се, смешка се*.

усмнвкүва́ње с *осмехивање, смешкање*.

усмнвкүје се несвр. *осмехује се, смешка се*.

усóли (се) свр. *сѣави (се) со у намирницу да се не би йокварила*. — Ел усóлисте месо́? — Кад се месо́ усóли, ће га ту́римо да се шу́ши.

усољу́је (се) несвр. *сѣавља (се) со у намирницу да се не би йокварила*.

успáли се свр. — Па́зи да ти се жи́то не успáли!

успек м *усѣх*.

у́сра м онај који се *усира*, врши *нужду у гаће*.

у́сранко м в. *усра*.

усре́д прил. — Дојде *усре́д зиму́*. — Усре́д село́ йгра óро.

усре́ћн се свр. 1. *срећно се уда или ожени*. — Ожени́л се, ал' се не́ усрећни́л; 2. *йосѣане срећан*. — Усрећни́л се, па́дла му секи́ра у ме́д.

у́стесан, -сна, -сно *мало узак*. — Бѣше у́стесно, ал' се не́како смести́мо.

устре́ба свр. *буде йошребан, зашребан*. — Кад ми устре́баш, ја́ ћу те óкнем.

у́суди се свр. *има храбрости́и, одважи се*.

утѣпкан, -а, -о *ушабан, угажен*. — Идите по утѣпкан пүт.

у́та-та́ узвик за засѣрашивање. — Ене́ и[х] лапо́ви, у́та-та́. — Кад почемо́ да óкамо́ у́та-та́, они́ побего́ше.

утвр́ди свр. 1. *исѣишивањем усѣанови, сазна*. — Ако сү́д утвр́ди да си крив, йма да лежи́ш а́псу; 2. *учврсти́и*. — Утвр́ди ко́лѣц да се не кру́ља.

утка́је свр. *уйка*.

утова́ри свр. *смеси́и у кола ради йревоза*. — Утовари́мо бу́рићи с вино́ и отера́мо у Матевачки подрум.

утова́рује несвр. *смешѣа у кола ради йревоза*. — Де́да и ја́ почемо́ да утовару́јемо дрва́ у кола.

утри́е свр. 1. *йрожде жмарцима, йрнцима*. — Утрну́ла ми нога́, не мо́г се поди́гнем; 2. фиг. *уйлаши се*. — Кад видо́ то́ј, утрну́ од стра́.

- утрошен, -а, -о 1. *пошрошен*. — Утрошен њибрит, треба се купи нов; 2. *испијен* (о *шечности*). — Утрошена ракија, треба се напуни шише.
- утрчи свр. *шрчећи уђе*. — Појури га куче и он утрча у кућу.
- утуцан, -а, -о *прекомерно ограничен, прешерано заблесавен, ђакнуи*. — Беше утуцан дозлабога, а сљг се протурил.
- утуца (се) свр. *прекомерно (се) учини ограниченим, прешерано (се) заблесави*. — Бештија, утуца децу. — Утуцаше се деца за нигде несу.
- ућари свр. *дође до зараде, заради, извуче неку користи* (не баш на најпошвенији начин).
- ућутка свр. *примора неког да ућути*. — Кад га ударим, одма ћу га ућуткам.
- уфарба се несвр. *умаже се бојом, уйрља се бојом*. — Узо фарбу, па се уфарба.
- уфлека се свр. *уйрља се, најрави мрљу* (о оделу). — Пази да се не уфлекаш.
- уцмека свр. *убије*. — Уцмекаше га Бугари.
- учеван, -вна, -вно *наобразован*. — Дружи се учевни људи.
- учитељов, -а, -о *учишељев*.
- учтиван, -вна, -вно *добар, примеран, пристојан, уљудан*. — Кад отидеш негде, буди учтиван, а не бараба.
- учтивно прил. *уљудно, пристојно, примерно*. — Пођашај се учтивно уз остал.
- учуди се свр. *зачуди се, да се учудо, изненади се*. — Учуди се, ал' се извуче.
- учука свр. *укуца*. — Учукрај поголем јексер у дирек; нека служи да турим нешто на њег.
- уцерица ж *сљраћара*. — Мислел сам да живи у голему кућу, кад оно, у церицу.
- ушара свр. *ишара, њоквари нечији рад шарама*. — Узе писанку па ју ушара и рече ми да поново писујем.
- ушлин свр. *најрави врх на коцу, зашљи*.
- ушлинска (се) свр. *ујрска (се) водом*. — Пројде ауто па ме ушлинска. — Идо по неки барушљак, па се све ушлинска.
- ушур м *десељак од сљварности*. — Воденичар ми узе десет кила брашно на сто кила пченицу. Толко износи ушур.

Ф

- факман м *онај који је сналажљив, њромућуран, њрејреден*. — Голем факман, све има. — Пази се да те не прејде, голем је факман.
- фалење с *хваљење*. — Никакву корис немам од његово фалење.
- фалција м *хвалисавац*.
- фалцика ж *жена хвалисавац*. — Он фалција, жена му фалцика. Само се фале, а у кућу си ништа немају.
- фарбање с *бојадисање*.
- фарбар м 1. *њродавач боја*; 2. *онај који бојадљше*. — Обично су фарбари били и молери.
- фарбара ж *њродавница боја*.
- фарбаров, -а, -о *фарбарев*.
- фарбарски, -ска, -ско *који њриљада фарбару, који се односи на фарбара*.

- фáрба** (се) несвр. *бојадеше (се)*. — Узéл фáрбу да фáрба тарáбе. — Јутре ће стола-рија да се фáрба.
- фафарóне** ж *обично у мн. мале љуше љајричице*.
- фафарóнке** ж *дем. и хий. од фафароне*.
- фиксање** с *гланцање (о обући)*.
- фíл** м *надев за шорџу и друге колаче*. — Направи фíл за тóрту.
- фíлује** несвр. *јуни филом, љремазује филом*.
- фíрнајз** м *разређивач за боје*.
- фитиљ** м *в. виџиљ*.
- фланéл** м *лака, мека љамучна шканина*. — Нóси пóткошуљу от фланéл да му не лáдно.
- флéка** ж *ујрљано местио на оделу, мрља или љега*. — Овај флéка тешко мóже да се скине.
- флéка** несвр. *љрља, љрави на нечему флека*. — Дéца несú за уз остáл. Док седé и едú флéкају чаршав.
- флéкав**, -а, -о *ујрљан мрљама, флекама (о одећи)*. — Нéма дрúге гаће, па нóси овéј флéкаве.
- флéкна** ж *љлочица (љоџковица) на цијели*. — Идем код шуштера да ми тúри флéкне на цијиле.
- фóрта** несвр. *шаље од једног до другог, шобож други може да уради*. — Сáмо ме фóрта, а нéће ми помóгне.
- фрајер** м *лакомислен, бесјослен човек, човек незбиљног и недолчног љонашања, мангуј, љројалица*. — Голém фрајер. Сви се засирúју у њéг.
- фрајерјше** се несвр. *мангујира се*. — Ништа не работи, сáл се фрајерјше.
- фурнир** м *шанка дашчица од 0,6 до 0,3 тт од финог дрвеша (хрastiа, јасена, ораха, букве и др.) која служи за облагање дрвеног намештаја израђеног од јештиног дрвеша*. — Турјше фурнир на врата.
- футрóла** ж *навлака за чување наочара и сл.*
- фућ** *узвик којим се означава да је нешто ишчезнуло или за шренушак нестало*. — И фућ, нéстану. — И фућ, паде.
- фућка** се несвр. *не сјоји на једном местиу, свуда се налази*. — Фућка се по кúћу, сáл да не работи.

Х

- ха́, ха́, ха́** *узвик којим се означава смејање*.
- хе́, хе́, хе́** *узв. в. ха, ха, ха*.
- хра́м** м *храм*. — У књигу рођени[х] из 1879. гóдине у заглавље пише: „Књига цркве каменичке храма Светог Николе за уписивање рођених од 1879 до 18... гóдине.“

Ц

- ца́ка** ж *решење*. — За све љма ца́ку. — Најде ца́ку.

Царева лнвада ж кат. зв. *место*.

Цареви м назив фамилије.

царичка ж дем. и хий. од *царица*.

царов, -а, -о *царев*.

цвакање с *мазање, њрљање*.

цвака се несвр. *маже се, њрља се*. — Не цвакај се, ћу те бијем.

цвакне се свр. *замаже се, исџрља се*.

Цвѣта ж име.

Цвѣтко м име.

цвѣће с 1. зб. *цвеће*; 2. фиг. *лед на њрозорском стаклу*. — Нѣћс бѣше млого ладно, па се уватило цвѣће на пенцери; 3. *бела скрама на њовршини вина*. — Вино уватило цвѣће, мора га прѣтакамо.

цвѣћенце с дем. и хий. од *цвеће*.

цвѣкери м плт. *наочари*. — Деда је имал футролу за цвѣкери.

цѣдн несвр. *џроушѣа ѣечности кроз нешѣо шуѣљикаво ради џрочишѣавања*.

цѣднѣка ж *сѣрава кроз коју се нешѣо цѣди*. — Дај ми цѣднѣку да процѣдим чај.

цѣдн се несвр. *слива се кай њо кай или у ѣанком млазу*.

цѣлиндер м 1. *врѣа шешира, цилиндар*. — Кој је како њн, носи цѣлиндер; 2. *део моѣора, цилиндар*. — Попраља цѣлиндер на кола.

Цѣломанци м назив фамилије.

Цѣрјанци м назив фамилије.

Цѣрје с назив села у нишком крају.

цивил м онај који није војно или свешѣеничко лице.

цивилни, -лна, -лно — *нешѣо шѣо је какракѣеристѣично за цивила, да је грађанско*. — Носи цивилно одѣло.

Цѣганин м Ром.

цѣганин м фиг. *човек без частѣи*. — Немѡј да си цѣганин, бѣди човек.

Цѣганка ж Ромкиња, жена Цѣганина.

цѣганка ж фиг. *жена без частѣи*.

цѣганлѣк м *цѣганско џостѣуање*.

цѣгански, -ска, -ско који џриѣада Цѣганима, који се односи на Цѣгане, као њпр.: цѣгански брак, цѣгански образ, цѣгански живѡт, цѣганска работа, цѣганска тѡрба и сл.

Цѣганче с у мн. **Цѣганчињи** *дѣте Цѣгана, Рома*.

цѣганчење с *џросјачење*. — Дал се у цѣганчење.

цѣганчи несвр. *џросјачи*. — Неће да работи, боље му је да цѣганчи.

Цѣганштина м аугм. и ѣѣ. за Цѣганина или Цѣганку.

цѣгу-лѣгу с у значењу: *виолина*. — Свири у цѣгу-лѣгу, од милин да га слѣшаш.

цѣгулѣсање с *свирање на виолини (неџриѣајно), шкриѣање*.

цѣгулѣче несвр. в. *цѣгулише*.

цѣгулѣше несвр. *шкриѣѣћи свира на виолини*.

цѣклѣма ж бот. *Ciklamen europеum*.

цѣмање с *вучење, џовлачење*.

- цима (се)** несвр. *вуче (се), дрма (се)*. — Ци́ма ме за ра́мо, а ја не сме́м да се обр́нем, ће ме ви́ди учитељица, па ће ме изгр́ди. — Док вучу́ ко́ла воло́ви се ци́мају.
- ци́мие (се)** свр. *йовуче (се)*. — Бра́т Сла́вко ме ци́мну за ра́мо, да ми не́што ка́же. — Ци́мну се Пла́вча, па ме о́макну.
- циркула́р** м *бескрајна кружна шесџера*. — С циркула́р сечу́ дрва.
- цичи́** несвр. *вриши́и*. — Ци́чи, као да га ко́љу.
- цмо́к** *узвик за йодражавање љубљења*.
- цмо́ка се** несвр. *љуби се*. — Видо́мо и[х] како́ се цмо́кају у слива́к.
- цмо́кне (се)** свр. *йољуби (се)*. — Цмо́кну ју, па ју о́стави модри́цу на обра́з. — Цмо́кнүше се да и[х] ни́кој не ви́ди.
- цо́л** м *сџара мера за дужину, йалац, око 2,5 ст*.
- Цо́цки́н** м *назив фамилије*.
- Црвѐна зѐмља** ж кат. зв. *месџо*.
- црвени́је** се несвр. *црвени се*. — Не́што се црвени́је у Дави́янове њиве. Си́гурно је ру́ј.
- црвѐни копу́с** м *врџа куџуса црвенкаџе боје*. — Де́да је у́век у ка́цу оставља́л црвѐни копу́с за зиму́.
- црвѐница** ж *врџа земље*.
- цркви́ца** ж *новчи́й, йара*. — Те́шко се зарађу́је цркви́ца, — Чу́ва не́ку цркви́цу за не да́ј Бо́же.
- цр́на бе́рза** ж *недойуши́ена, шџекулани́ска йрговина која доноси велике зараде*. — Ба́ви се с цр́ну бе́рзу. Све́ му ма́лко.
- цр́на ду́дица** ж бот. *црни дуд* *Morus nigra*.
- цр́ни га́бар** м бот. *црни граб*.
- црноберзи́јанац** м *онај који се бави црном берзом*. — Немо́ј се дру́жиш с црно-берзи́јанци, да си не навуче́ш цандари́ пред капи́ју.
- Цриго́рци** м *назив фамилије*.
- црнче́ње** с *обављање шџешких и пайорних йослова*. — Изгравѝ се од црнче́ње.
- црнчи́** несвр. *ради́ шџежак и пайоран йосао*. — Не́ћу ви́ше да црнчим.
- цу́г** м 1. *гуџљај*. — Има голѐм цу́г; 2. *йромаја*. — Има цу́г на врата, осѐћа се.

Ч

- Ча́вини** м *назив фамилије*.
- Ча́вкини** м *назив фамилије*.
- чаву́љење** с *сиџичарење, закерање, зановџање*.
- чаву́љи** несвр. *сиџичари, закера, зановџа*. — Увек се на́јде да га неко чаву́љи.
- ча́кља** ж *пайрава за гашење креча*. — Узо́ ча́кљу да гасим кире́ч.
- Чали́је** ж кат. зв. *месџо*.
- ча́м** м *чамовина, чамова грађа*.
- чами́** несвр. *издржава казну у заџвору*. — Чами́ у а́псу.
- чанди́ја** ж *сџреха*. — Дува́н се шу́ши под чанди́ју.
- ча́с** прил. 1. *сад*. — Ча́с га ви́диш, ча́с га не ви́диш; 2. *брзо*. — Ча́с ће се вр́не.
- ча́ском** прил. *брзо, на брзину*. — Иди ча́ском на бунар и напо́ј воло́ви.

- ча̀стѣ̀ва** несвр. *ча̀шћа̀ва*. — Ча̀стѣ̀ва и Ку̀рту и Му̀рту, а ро̀д не́.
ча̀уш м *онај који носи накићену буџлију у сваштовима, а за време ручка служи гостіе*.
ча̀чак м *брзо народно коло*. — Играју ча̀чак, па све́ у трупџа.
ча̀чка се несвр. в. *чџка се*.
ча̀чне се свр. в. *чџне се*.
чва̀кне свр. *удари, чвркне*. — Умири́ га, кад му чвакнѹ едѢн ко̀кавац.
чво̀риоват, -а, -о *онај који има доста чворова*. — Не купѹј чво̀рновате дџске.
чвр̀сто прил. *на чврстї начин*. — Чвр̀сто заврџи врѐшу, да се не одврџе.
чеву̀љење с в. *чавуљење*.
чеву̀љи несвр. в. *чавуљи*.
ЧегѢр м *узвишење на коме је Стеван Синђелић 1809. године ѿгоинуо са својим Ресавцима*.
чѐзе ж плт. *двоколице*. — Авлацијини су имали чѐзе.
чѐмер непром. прид. *много љуѢи (о ѿајрици)*. — Овај поприка је чѐмер.
черга̀р м у значењу: Цигани черга̀ри.
чѐргичка ж дем. *од черга*. — Покриј дете́ с чѐргичку, да не осѣбне.
Честїта недеља ж в. п. *Чистїа недеља, ѿрва недеља Ускршњег ѿосїа*.
Честїти петѢк м в. п. *ѿешак у Чистїој недељи*.
Честїти понедељник м в. п. *ѿонедѣљак у Чистїој недељи*.
Честїти то̀рник м в. п. *ушорак у Чистїој недељи*.
Честїти четвртѢк м в. п. *чеѢврѢак у Чистїој недељи*.
четали се несвр. *бокори се*. — Почѣла пченица да се четали.
четво̀рка ж 1. *врло добар (школска оцена)*. — Има све́ четво̀рке у школу; 2. *чеѢворке (о деци)*. — Добила четво̀рке, а про̀шли пу̀т близни́ла. СѢг су бога̀ти з-децу.
четвртѢк м *Ѣак који ѿохаѢа чеѢврѢи разред основне школе*. — Про̀шлу годин бе́ше треѢак, сѢг је четвртѢк.
четвртас, -ста, -сто *квадрајни, чеѢвороугаон*.
четерѣс да̀на м *једно од ѿодушја*. — Јутре ће му да̀вају четерѣс да̀на.
четка̀р м *онај који ѿрави или ѿродаје чеѢке*.
четка̀ра ж *радионица за израду чеѢака*.
чѐтка (се) несвр. *чистїи се чеѢком*. — Чѐткам капѹт, да ми бу̀де чїс. — Чѐтка се, ће ѿде на сва̀дбу.
чѐтне (се) свр. *очѢйка (се) овлаш (о ѿрашїни)*. — Док се обуку̀јем, чѐтни ми ци́-пиле. — Четнѹ се ма̀лко, па уљу̀ђен излего́ у оро.
чѐтристо бр. *чеѢири сїошїне*.
четрнајѣс бр. *чеѢрнаесї*.
чеша̀гија ж *чешаљ са металним зуйцима за шїмарење сїоке*.
чешањ м *чесно од белог лука*.
чешљѢк м дем. и хий. *од чешаљ*. — У̀зни чешљѢк, па се очѣшљај.
чешљичѣ с в. *чешљѢк*.
Чешљовица ж кат. зв. *местїо*. — пмамо ло̀же у Чешљовицу.
чешми́чка ж дем. и хий. *од чешма*. — По̀ред реку́ беоше две-три чешми́чке, а сѢг и[х] не́ма.

чѝв непром. прид. *ѝар* у изразу: Чѝв или тѝк (*ѝар* или *неѝар*).

Чивирóви м назив фамилије.

чивѝт прид. непром. *ѝлав*, *модар*. — Модар му образ као чивѝт.

чиву́цки, -цка, -цко *чивуѝски*.

чижма́р м *чизмар*.

чикѝрка ж *врѝѝа* клина којим се јарам *ѝричврѝћује* за руду кола.

Чѝлкни м назив фамилије.

читáнка ж *уѝбеник* за основну и средњу школу.

чкóлување с *школовање*.

чкóлује се несвр. *школује се*. — Мој унук се чкóлује за учитеља.

чмрљав, -а, -о *зайуѝен*, *сиљошѝен*. — Има чмрљав нóс.

Чобáнови м назив фамилије.

чобрља несвр. *чеѝрка* (о *кокошци*). — Кокóшке цѝл дѝн нѝшто чобрљају по буњиште.

човечѝна м *аугм.* од *човек*, *здрав круѝан човек*, *грмаљ од човека*. — Улеже една човечѝна у нашу кућу и з-главу дóпипну шокáтор. — Бѝше тој човечѝна, од коју су сви бегáли.

чорбáс, -ста, -сто *чорбасѝо јело*. — Воли да еде чорбас пасуљ.

чорбѝчка ж *дем.* и *хий.* од *чорба*, *чорбица*. — Услади ми се чорбѝчка од јагњѝе мѝсо.

чорбуљѝна ж *ѝеј.* од *чорба*. — Направила нѝку чорбуљѝну, нѝ кучићи нѝће да ју еду.

чу́вај се *узвик* у значењу: *ѝази се*, *склони се*.

чу́вар кућа ж 1. *ускрише јаје* које се чува до следеће године; 2. бот. назив биљке *Sempervivium tectorum*.

чува́ч м *чувар*. — Чува́ч, чува ствáри као óчи у главу.

чу́кало с *чекић*, *алаѝка*, *наѝрава*.

Чукер м *брдо изнад села*. — Пѝра Бугарин је направи́л лóже у Чукѝр.

чу́ркало м *ѝеј.* онај који *ѝреѝура ѝо ѝуђим стварима*. — Онóј чу́ркало претурáло ми по ствáри.

чутура́н м *ѝеј.* *човек са великом главом*. — Чутура́н, онóлку чу́туру заметну́л, а нѝшта си у њу нѝма.

Чу́чкини м назив фамилије.

Ц

Цавѝд м *надимак*.

цакчѝ с *дем.* и *хий.* од *цак*. — Заметну ца́кчѝ с пченицу и óтиде у воденицу.

цáндамѝрија ж *жандармерија*.

цáндáров, -а, -о који *ѝриѝада жандарму*.

Цáне м *надимак*.

ца́њкало м онај који *ѝревише мољака*. — Дај на онóј ца́њкало кома́т леб, да ти не досађује.

ца́њкање с *мољакање*.

цасање с бусање у груди, ойирање, нейрихватање. — Бађав његово цасање, кад мора да буде онакој како други кажу.

цигљав, -а, -о онај који је израсио у висину у мршав.

Цоднини м назив фамилије.

Ш

шалџк м дем. и хий. од шал. — Увиј шалџк око гушу, да ти не зима.

шала ж у изразима: Не зна за шалу (не воли да се шали). — Нема туј шала (што је озбиљна ствар). — Није му до шалу (није расположен за шалу). — Шала на страну (говоримо озбиљно).

шали се несвр. 1. йрави шалу. — Шали се са свој врс; 2. усуђује се, извргава се ојасносити. — Не шали се с пушку, може да окине; 3. изр.: Шалили смо се (бајати се йукли, нису се йукли).

шамар м ударац ойвореном шаком, дланом йо образу. — Ућута га з-два шамара.

шандртав, -а, -о онај који је блесав, који ји умно ограничен.

шандрца се несвр. блесави се, шашави се.

шарен, -а, -о који је врдолама, човек у кога се нема йоверења. — Изр.: Малко је шарен, беж од њег.

шареника ж шареница. — Гледам на телевизију Жикину шаренику.

шарењикав, -а, -о шаренкаст. — Малко је шарењикава.

Шарко м име йса.

шашави се несвр. блесави се, бесни, лудује. — Ајд' не шашави се, ћу те бијем.

Шваба м Немац.

швајс-апарат м айарай за заваривање.

швајсер м заваривач. — Са швајс-апарат швајсер швајсује капију.

швајсује несвр. заварује (о мейалу).

швалер м женско рош, лола, љубавник у изразу: Голем швалер.

швалерај м швалерисање. — Дал се у швалерај.

швалерација ж в. швалерај.

швалерише се несвр. одржава љубавне односе са неком женом, девојком (шајно).

швалерка ж љубавница.

швалеркин, -а, -о које йријада швалерки, које се односи на швалерку.

Швапкиња ж Нemiца.

швапски, -ска, -ско које йријада Шваби, које се односи на Швабу. — Бранко Залков ми је причал да је едн швапски овичир кад је бил рат (реч је о Другом свейском рају) дошъл у Каменицу да види ел йма партизани. Бил је угошћен и отишъл си.

шверц м кријумчарење, кријумчарена роба.

шверцер м кријумчар. — Напатише се шверцери.

шверцуван, -а, -о кријумчарен. — На бувљак се продава шверцувана роба.

шверцује несвр. кријумчари.

шворц прид. непром. без йребијене йаре. — Немам ништа, шворц сам.

шебој м бот. *Mathiola incana*.

- шевѝр** м бот. Турпа. — Узе шевѝр да шеварише буре.
- шевѝља** несвр. *йри ходу се несигурно креће, иде час лево час десно.*
- шевѝрда** несвр. *кривуда, иде час лево час десно.*
- шевѝрдање** с *кривудавао крешање.*
- шевѝрдне** свр. *мрдне, скрене.* — Да не шевѝрдну на десну страну, погодил би ме с камен у грбину.
- шесѝт** бр. *шездесѝт.*
- шѝснајес** бр. *шеснаѝстѝ.*
- шѝсто** бр. *шѝстѝ стѝошѝина.*
- шеткање** с *шѝтуцање.*
- шѝтка** се несвр. *йомало се шѝта, с времена на време, шѝтуца.*
- шеширићи** м мн. бот. *врѝта корова ййонац Convolvulus arvensis L.*
- шешириѝја** м *израђивач и йродавач шешира.*
- шѝба** несвр. *убрзано иде.* — Шѝба по пут као међава.
- шибљаќ** м зб. *шибље.* — Идѝмо по еђн шибљаќ, па се свѝ ицепѝмо.
- шиљас**, -ста, -сто *шиљашѝ.* — Колци несѝ шѝљасти, трѝба се зашѝље.
- Шилегѝрник** м кат. зв. *месѝо.*
- шилегѝрник** м *месѝо на коме се чува шѝљежад.*
- шинтер** м *онај који хваѝта йсе лућалице.*
- шинтерски**, -ска, -ско *који йриѝада шинѝтеру, који се односи на шинѝтера.*
- шипковиње** с *йлод шѝйка, шѝйурци.* — Брамо шипковиње на Чукѝр за пѝкмез.
- ширит** м *йанѝљѝика која се йришава йреко хаљине (одела) ради украса.* — Овиѝци-ри носѝ шѝрит на панталѝне.
- Шѝркови** м *назив фамилије.*
- широм** прил. *каже се:* Отворила шѝром врата.
- шићѝрана** ж *шећѝрана, фабрика за йпроизводњу шећѝра.*
- шићѝрна болес** м *шећѝерна болесѝт.* — Болан од шѝћѝрну болес.
- шићѝрна репа** ж бот. *шећѝрна реѝа.*
- шифоњѝр** м *ормар.* — У мирѝз понѝла сѝбу саз-дѝва шѝфоњѝра.
- Шѝшоњѝини** м *назив фамилије.*
- шкарќ** м *оно шѝто није добро, шѝто је ошићѝћено, неуйѝйребљиво, шѝто је за одбацивање.*
- шкарќира** свр. *издвоји, избаци оно шѝто је нейѝдесно, йѝкварено и неуйѝйребљиво (у некој рѝби и др.).* — Стѝре стѝвари сам шкарќираљ и продѝл. — Шкарќира здѝване јѝбуке и дѝдо и[х] на свѝње.
- шкарќиран**, -а, -о *издвојен, одбачен.*
- шкарќирање** с *издвајање, одбацивање.*
- шкљѝц** *узвик за изражавање ошићѝрог звука (о йушци, брави, маказама и др.).*
- шкљѝца** несвр. *одаје краѝке ошићѝре звуке (о йушци, брави, маказама и др.).* — Не шкљѝцај с маказѝ.
- шкљѝцај** м *краѝак ошићѝар звук йпроизведен бравом, маказама и др.*
- шкљѝцање** с *йпроизвођење краѝких ошићѝрих звукова (о йушци, брави, маказама и др.).*
- шкљѝцне** свр. *йпроизведе шкљѝцај.*
- шкѝдн** несвр. *сѝта.* — Свѝ што ти шкѝди немѝј да јѝдѝш.

- шкóдљив, -а, -о *шћешан*. — Дувán је шкóдљив за здравље.
- шкóлуван, -а, -о *школован*.
- шкрáба несвр. 1. *шврља*. — Узéл плáвез па шкрáба по писáнку; 2. *йише нечићко*. — Не шкрáбај, да мóже свáки да ти прочíта.
- шлòг м *мождани удар*. — Ударíл га шлòг, едвá остáл жíв.
- шлогíра свр. *доживи мождани удар*.
- шлогíран, -а, -о *коме је услед шлога остíао нейокреíтан екстíремитетíт, и сл.* — Шлогíран у дéсну рúку.
- шлџáка ж *згура*. — Кад су постаљáли пátос у сòбу, морáли су испод пátос да тóра-ју шлџáку.
- шлџáкáње с *шежак, найоран йосао*. — Изгрбавí се од шлџáкáње.
- шлџáка (се) несвр. *ради (се) шежак йосао*. — Цéл дýн шлџáкам, да бар знáм заштó? — Мòра се шлџáка, íмам сítну дéцу.
- шлџáс узвик за означавање *шамара, йруша*.
- шлџáска несвр. *шамара*. — Увати га, па почé да га шлџáска по образí.
- шлџáскáње с *шамарање*. — Од шлџáскáње им црвéни образí како јáбука.
- шлџáсне свр. *ошамари*. — Кад ме шлџáсну по образ, úво ми зáсьвне.
- шлџáс-шлџус узвик за означавање *двосíруког шамара*. — Сáмо се чý шлџáс-шлџус, и плакáње.
- шлџíвка ж *шљивовица*. — Гуцнúмо по еднú шлџíвку, па се опíмо.
- шлџíс узвик за означавање *йрскања водом или удара шаком йо образу*. — Пројдé áвудо, и шлџíс — свé ме úмокри. — Чý се шлџíс еднóм и дрúгом и прéстану кáвга.
- шлџíска несвр. 1. *йрска (о води)*. — Немóј ме шлџíскаш, ћу те бíем; 2. *шамара*. — Стрá ме úвати кад видó какó га шлџíска по образí.
- шлџíскање с 1. *йрскање водом*. — Улéгоше у Нишáву и пóче шлџíскање; 2. *шамарање*. — Не помáга шлџíскање, него дебéло бијéње.
- шлџус узв. *в. шљас*.
- шлџуска несвр. *в. шљаска*.
- шлџускáње с *в. шљаскање*.
- шлџусне свр. *в. шљасне*.
- шмиргла ж *йайир* за *гланцање, гланц-йайир*.
- шмиргла несвр. *чистíти, уклања мрље са метáла*. — Úзни глáнц-папíр, па шмирглај плóтну на шпóрет, док ју не очíстиш; 2. *глача дрво, даску*. — Узé шмирглу да шмиргла држáље на матíку.
- шмирглáње с 1. *уклањање мрља са метáла*; 2. *глачање (о дрветíу)*; 3. *фиг. грдња*. — Не помáга шмирглáње, него тојáга.
- шнóла ж *шнала, койча*. — Девóјчићи нóсе шнóле, да им косá не пáда у óчи.
- шнóлица ж *дем. од шнола*.
- Шóлини м *назив фамилије*.
- Шољéрови м *назив фамилије*.
- Шотáри м *назив фамилије*.
- шóфер м *возач мотóрних возила*.
- шóферка ж *жена возач мотóрних возила*.

шоферски, -ска, -ско који *припада шоферу, који се односи на шофера.*

шпајз м *осијава*. — У град свака кућа има спајз.

шпалир м *ред у винограду најрављен од бейонских сиубова, повезан са више редова жице за које се везује лиснар са чокоша*. — У Бабин-кал имамо лџзе на шпалир.

шпекулант м *човек који се бави куйовином и продајом робе ради зараде, шићарџија*. — Уватише шпекуланта, па га затворише.

шпекулација ж *недозвољена трговина*.

шпекулише (се), несвр. *бави (се) недозвољеном трговином*. — Откако беше у апсу, не шпекулише више. — Почело да се шпекулише на големо.

шпенадла ж *чиода*. — Узе шпенадле и рузмарин па поче да кити гости (о свадби).

шпиц м 1. *шиљак*. — Носи ципиле на шпиц; 2. *алашка са зашиљеним врхом за пробривање чврстог материјала (о камену, бейону и сл.)*. — Узе шпиц и пробривид, па пробривује жицу за струју.

шпорет м *шћедњак*. — Имамо шпорет на дрва. — Чувамо си стар шпорет. Добро ни служи.

шприцер м *помешано вино са содом-водом или са киселом, водом*. — У село пије шприцер само онђ кој оће да се модернише.

Шпункини м *назив фамилије*.

шравцигер м *завршка, одвршка*. — Дај ми шравцигер да зашравим прекидач.

шрафцигер м *в. шравцигер*.

штавење с *фиг. мучење, малтретирање*. — Неслога, јурење, штавење, никад мир... полуде.

штави несвр. 1. *припрема кожу за обраду*. — Видел сам како мајстор штави кожу; 2. *фиг. мучи, гњави, малтретира*. — Сал ме штави, бездушник.

штави се несвр. *гузва се*. — Не смем да седнем, штаве ми се гаће.

Штакини м *назив фамилије*.

штелован, -а, -о који се односи на *штеловање машине*.

штеловање с *ходешавање машине ради пуштања у рад*.

штелуван, -а, -о *в. штелован*.

штелување с *в. штеловање*.

штелује (се) несвр. *ходешава (се) машина да би се пустила у рад*. — Мајстор штелује машину. — Видо како се штелује банцек.

штик у изразу: Штик проба.

штикла ж 1. *пошпешница на ципели*. — Господе носе ципиле на штиклу; 2. изр.: Боли ме штикла (*баш ме брига*).

штимуван, -а, -о који се односи на *уједначавање, усаглашавање тонова на неком музичком инструментију*.

штимување с *штимовање*. — Дал вијолину на штимување.

штимује несвр. *муз. уједначава, усаглашава тонове на неком музичком инструментију*. — Видел сам како учитељ Столе штимује вијолину прет појање.

штир м *бот. врста корова Amaranthus blitum*. — Набра малко штир за праћи.

штџ м *фабричко сукно за одело*. — Шије одело од штџ.

штџк м *дем. и хий. од шџџ*.

- штóван, -а, -о *које је од шћофа*. — Обукал штóвано одело.
- штóс м 1. *шала, досейка*. — Измишља штóсови; 2. изр.: Штó ти је штóс.
- штóф м в. *шћов*.
- штофѣк м в. *шћовѣк*.
- штофан, -а, -о в. *шћован*.
- штрéцие (се) свр. *уїлаши (се), шргне (се)*. — Нешто ме штрéцну око срце. — Штрéцнó се кад видó како га уватише недићевци.
- штрóдла ж *врсїа колача*. — Мати је волела да прави штрóдле сас јáбуке.
- штóка ж *немачки авион у Другом светском рашу*. — Кад су штóке бомбардовале Ниш, ми смо бегали у Копáј Кошáру (1944. год.).
- штóр м *бежање, бекство*. — Изр.: Увати штóр.
- штóца несвр. у изразу: Штóца бркови.
- шóга ж мед. *заразна болесї ираћена великим сврабом Skabies*. — Има шóгу, не мóж д-їде у школу.
- шóгав, -а, -о 1. *онај који болује од шуге*. — Не мóж д-їде у школу, шóгав је; 2. изр.: Шóгав зајак (*каже се за веома сиромашног човека*).
- шóљеви м мн. (обично у множини) мед. *чворићи на излазном делу дебелог црева, настали ироширењем вена на шом делу, хемороиди*.
- шумáн м бот. *Tanacetum indicium T. sinense*. — Од шумáн се праве вѣнци за свáдбу.
- Шумáнка ж кат. зв. *месїо*.
- шóнугла ж *ексер за цокуле (са круїном округлом главом)*. — Испале ми шóнугле от цóкуле, па не мóгу нигде да їдем.
- шупљїка ж *руїица у хлебу*.
- шупљїка несвр. *їрави руїице на кожи, кашу и сл.*
- шупљїкав, -а, -о *који има шуйљике, који се односи на шуйљике, са шуйљикама*.
- шупљїкас, -ста, -сто в. *шуйљикав*.
- шуймóрас, -ста, -сто *неодрећен, загонетан, нејасан*. — Тó је нешто шуймóрасто.
- шóшкавче с бот. *Rhinonthus Rh. alectorolophus*. — Едвá запати шóшкавче у обóр.
- шóштеров, -а, -о *обућарев*.
- шóштерски, -ска, -ско *који се односи на шустїера, који ириїада шустїеру*.
- шóштерче с *млади обућар*. — Немаше га мајстор, па ми шóштерче поправи чїжме.

Недељко Богдановић

ЗМИЈСКИ РЕЧНИК
југоисточне Србије

САДРЖАЈ

Увод	525 [5]
Скраћенице	527 [7]
Речник	528 [8]
Напомене	539 [19]
Напомене о језику	540 [20]
Прилози	541 [21]
Именослов	541 [21]
Топоними и зооними	541 [21]
Пословице и изреке	542 [22]
Клетве	543 [23]
Загонетке	543 [23]
Одломци из народних песама	544 [24]
Разно (знања, сујеверице и остало)	545 [25]
Извори	546 [26]
Литература	546 [26]
Резюме: Зменный словарь югосточной Сербии	547 [27]

УВОД

Змијски речник (ЗР) југоисточне Србије спада у тематске речнике српских говора признско-тимочке дијалекатске области.

Речник је, по природи изложене грађе, тематски јер је њиме обухваћена лексика која се тиче змије и народног искуства (знања) у вези са змијама. Оријентација на признско-тимочке говоре условљена је могућношћу да се обједини лексика са релативно уједначеним дијалекатским особеностима у чијим се оквирима грађа речника појављује (акцент). Истина, и овде постоји извесна дијалекатска разјученост у гласовним ликовима појединих лексема и то ће бити посебно наглашено.

Змија у животу човека, поглавито сељака (иначе носиоца дијалекатског идиома) има посебно место међу гмазовима, па и међу јединкама живог света уопште.

Змија има необичан облик, врло илустративан изглед, типичан начин кретања, загонетно станиште, годишњи период појављивања, неке њене врсте су отровне и по човека опасне.

За змију су везана различита веровања, од обичних празноверица до мита. Змија има своје место у религијама и митологијама многих народа света: као хтонска животиња, инкарнација духа предака, оличење мудрости итд.

Посебан језички развој основног облика **zmbjъ* општег назива ове животиње створио је паралелу *zmbjъ* > змај, > *zmbja* > змија. Једно је стварно (змија), земно, с једном улогом у животу и предању; друго нестварно (змај), митско, с другом чијом улогом (обично у сређивању небеских прилика за рачун човека).

А. Лома¹ скреће пажњу и на следеће:²

**Zmbja* се не мора нужно схватити као изведеница на *-*iio*- од коренске именице 'земља', *(*dh*)*ghm-iio*- 'земни' (~ стинд. *ksamyā*- гр. *chthōnios*). Замислива је и сложеница са глаголским кореном *ei-i-* 'ићи', *(*dh*)*ghm-ei-o*- који иде, пузи по земљи'.³ Иста дилема постоји у случају грчке речи *pezōs* < **ped-ios* 'који иде пешице,

¹ Један од првих читалаца рукописа овога речника А. Лома дао нам је више корисних напомена, на чему му и овде захваљујемо.

² Aleksandar Loma, *Zur frühslavischen Nominalkomposition und ihren indogermanischen Grundlagen*, Studia etymologica Brunesia 2, Praha 2003, 267–277, пасус са 268 у преводу.

³ Чини се могућа и претпоставка атематског локатива у првом и нулске базе у другом члану, т.ј. **zme-i-o* > **zmbja*, са споредним обликом **zme-iio-*, којим би се објашњавао украјински *zmija* < **zmbja* (за такву реконструкцију Shevelov 1979, 274, против ње J. Reinhart у *Sprache* 36/ 1986, 61

живи на селу'. Овде се ради или о суфиксалној изведеници на *-io- *ped-io-* = стинд. *pad-ya-* 'који је у вези са ногом, ножни', јав. *paidiā-* ф. 'тетива? итд. (данашње *com-munis opinio* (, или пак сложеница **ped-i-(o-)*, од **ped-* 'нога' и **ei-/i-* 'ићи'.⁴

Предање их често спаја: и једно и друго живи у земљи, у рупама различитог облика и величине; и једно и друго има снагу која премаша човекову моћ. По предању, змај је такође змија, али то је њен следећи, васкрсли облик; то је змија која се после 300 (или колико је већ предање одредило) година претвара у змаја као виши стадијум.

По предању змија је демонске природе, и као таква може имати и позитивну и негативну улогу у животу човека.

Змија је, као дух предака (чуваркућа и сл.), са извесним заштитничким моћима, па се може јавити на предметима људске израде који у раду омогућавају посебну вештину и резултат, неретко као потврда умећа, декоративни елемент, као украс (на преслицама, сукњама, ћилимима; пастирским штаповима, на первазима кућних отвора; на наруквицама, прстењу, специјалним посудама за пиће, гуслама...).

Све то даје доста могућности за настајање лексике која треба да изрази сложен однос човека и змије (па да се образују и речи одмила, или омразе, страха и гнусобес; па и језичка профилакса: хипокористици, пејоративи, аугментативи, тајна имена, уопштени називи...).

Нешто од тога, колико смо знали и могли сакупити, па и позајмити од других аутора (в. Изворе) доноси овај кратки спис. Побуде за настајање *Речника* унете су својевремено и у научноистраживачки пројекат „Лексиколошка проучавања југоисточне Србије“, који је некад реализован на Филозофском факултету у Нишу (сада се та истраживања настављају по пројекту „Дијалектолошка проучавања српског језичког простора“.⁵ Урађен је Упитник за прикупљање речи у вези са змијама, и по њему остварен увид у говоре неких села источно од Ниша. Ваља ипак рећи да пресудну улогу на формирање *Речника* имају изврсни и богати радови др Момчила Златановића (околина Врања) и Драгољуба Златковића (околина Пирота, в. Изворе), којима врло много дугујемо. Без тих извора вероватно овај речник не би био састављен.

Поред речника, организованог преко азбучника и одговарајућих (минималних) тумачења, даје се и прегршт паремиије, фразема и других „у обичај узетих речи“ које се тичу змија, ради употпуњавања слике односа човек–змија, иако тај материјал не припада строго лексички, тј. основној подлози једног речника.

Намера нам је, дакле, да се прикаже лексика призренско-тимочких говора сплетена око појма змије, а све остало има сврху у појачаном осветљењу забележене и предочене лексике.

(ближи подаци у делу под фуснотом 2). За метонимијску примену речи на људе уп. ЗМСФЛ 30/1988, 37 ff.

⁴ Тако Schulze, Brugmann; уп. Frisk II 486 f., KEWA II 205 f., EWAi II 80.

⁵ По првом пројекту неки су резултати публиковани: П. Ивић, Н. Богдановић, В. Вукадиновић и Ј. Марковић, *Досадашња проучавања Призренско-Тимочких говора и Библиографија*, 1996; В. Вукадиновић, *Топоними зоонимског јорекла*, 1996; Ј. Марковић, *Јужноморавска јоваршарска лексика*, 1998, и четири зборника *Прилога из фиџолингвистике*, ред. Ј. Марковић). Остале теме настављају се у новом пројекту (Дијалектолошка проучавања српског језичког простора), и неки резултати тога пројекта су пред објављивањем.

Како ће читалац и сам видети, ова скромна лексика ипак показује нека груписања. Ту су најпре и највише речи којима се именују врсте змија, њихов изглед, делови тела, облик, кретање, понашање у сусрету с човеком, гласање, отровност... Потом, има нешто речи из веровања и сујеверица о змијама. Трећу групу чини фигуративна употреба ове лексике (кад се нека особина змије прености и на човека). Чини се да ова трећа група (осим наведеног избора) није затворена и да ту у народу има још речи до којих тек треба доћи. Веровања и предања изостала су, јер су махом и објављена и јавности позната, а и отимају се лексикографској обради. Ипак ћемо указати на једно. Наиме, само спомињање змије, односно стварање одговарајућих асоцијација, није пожељно, „јер се после таквих асоцијација змија сања“. Ово и нека друга веровања ускраћују прави разговор и директно спомињање змије. Тада је она „она(ј)а, она ала, она гадина.“ Она је табуисан појам у говорима које смо за овај речник имали у пажњи.

Разговор о змији у народу није обичан. Рекло би се и да се избегава. У неким срединама има карактер табуа, о чему говори и пракса неспомињања змије у кући, пред децом и сл. Избегава се и препричавање снова у којима се змија показује.

Прво осећање које испољи саговорник је страх. Због тога су, чини се, веровања о змији богата, стара, сложена (од профилактики до митологије), а таква су и предања (приче). Своју симболичку улогу змија остварује и у бројним народним песмама.

СКРАЋЕНИЦЕ и напомене о слагању

Због непостојања инфинитива, за насловни облик глагола даје се облик за треће лице једнине презента.

ь	знак за полугласник реда „а“
/’/	знак за експираторни акценат

Употребљене су и следеће скраћенице:

ж	женски род
м	мушки род
с	средњи род
в.	види
прид.	придев
прил.	прилог
свр.	глагол свршенога вида
несвр.	глагол несвршенога вида
аугм.	аугментатив
дем.	деминутив
фиг.	фигуративно

Скраћенице извора види под: Извори.

РЕЧНИК

аждаја ж назив за змију или змаја. Пир 205

ала ж друго име за змију, али и за змаја. Б

алесија ж назив за велику змију или змаја; в. друго име. Пир 205

алетерина ж аугм од ала; в. друго име.

алетерчина ж аугм од ала; в. друго име.

алетина ж змија; в. друго име. Пир 205

алетер(ч)ина ж в. алетина.

аловит, -а, -о онај који има необуздану снагу змаја. Б

алосија ж в. алесија. Б

барска змија ж (*Serpens palustris*) змија која живи у води или бари. Б.

бъцне в. изеде.

бела*⁶ прид сива, бела, пепељава змија; в. змија.

белушка ж (*Tropidonotus natrix*) змија која има такву главу као да „има беле уши“; в. змија.

белушка ж змија белоушка. Б

браништарка* ж. шумска змија; в. змија.

вижди в. поје.

влачи се пузи (змија).

водна змија ж (*Serpens aquaticus*) неотровнива змија која живи у води; в. змија.

ЈС

водица ж. водна змија.

врѣви съ-съ в. съка.

вудне свр. јурне (змија) шуштећи (кроз траву).

вунара в. мртвило. — „...тамо зими пара излази. А змије су тамо. Оне се у клубе умотају, и тека зимују, а у-пролет излазе. Затова што там много пара излази, оно се зове Вунара, а тај пара се зове вуна (село Завој).“ ПирФс 321

вукне се јурне, в. смукне. Пир 206

гаведина ж змија; в. друго име. Пир 205

гад м змија; в. друго име. Пир 205

гадина ж змија (око Врања). ЈС

гадотија ж змија; в. друго име. Пир 205

гадурина ж змија (Барбаце). ЈС

гмизавац в. змија.

гмизне свр. покрене се, почне да мили. — „Кад је топло или запара (успарчина, задущина), змије гмизну (угмизду се, узмизду се, разлазу се, плизну по поље, ушмидају се, уплитају се и расплитају, претакају се).“ Пир 206

⁶ Речи означене звездicom /*/ биће коментарисане у Напоменама.

гнојиште с в. једилиште.

грѣшиа* 1. прид. змија која је ујела човека, в. мрсница; 2. прид. ж змија која се појави пре Ђурђевдана (Павловац, Врање). ЈС

гроз м /клубиште/ облик у који су уплетене змије ради зимског сна, в. мртвило.

гуди нсвр. /шишти/, силно бруји (змија). — Испред градоносног облака гуди (шишти), а у опасности пишти (цврчи). Пир 206

гуждѣрица* ж змија Б; в. гузодерчина.

гуждѣрчина ж аугм. од гузодерца (в) и гузодирчина (в).

гузодѣрчина ж. фиг. назив за змију због тога што се стално вуче (камиже, лази) по земљи (и тако дере гуз).

гузодѣрчина ж змија; в. друго име. Пир 205

гуја ж змија. ЈС

гуша* в. змија.

двоглава прид. змија с таквим обликом главе, као да је двоглава; в. змија.

двоглавка ж змија (смук) са две главе. Б; в. двоглава.

дивѣлеска прид. ж леска чијим се лишћем трља рана од змијског уједа, в. рана дижди в. поје.

дрнка се нсвр. удара се у железно, о Јеремијиндану, да се змије отерају у поље. — „Дрнка се одвечер с ожег и с острушку што подалеко да се чује /.../ непрекидно се понавља: 'Беште змије, у-море, Јеремија у-поље'“. Пир 209.

друго име име којим се именује змија, кад се из заштитних разлога избегава директно спомињање речи „змија“ или „змај“, нарочито у кући. Због тога се прибегава општим, секундарним називима: „аждаја, алесија, алосија, алейшина, алейерчина, алейерина; гад, гадина, гадойија; гаведина, гузодерчина, мангулојина, незгодија, несрејник, онаја сирашнаша; йроклейија, йроклейница, йусийиња; шейка; шѣва/ шѣва““. Пир 205.

дуло в. мртвило.

жало с змијски језик.

жач м в. жало.

жьцало с в. жало. ЈС

жьцие в. изеде.

жвѣчарка в. змија.

жвизди в. поје.

жлта прид. в. змија.

жлтило с в. једилиште.

затрује свр. убаци (змија) отров у уједено место жртве.

звечар(к)а ж (*Vipera ammodytes*) змија која шишти док гамиже; в. змија.

звончар(к)а в. звечарка, змија.

згрози се свр. /угрози се/ стресе се, збуни се. — Човек се згрози (угрози) кад види змију и кој ти гледа какво има на главу или на реп. Пир

згули се свр. пресвуче се, згули са себе кошуљицу (о змији). Б

- згуљоше се звр. пеј. од згули се: „Погле онам на трн, мора да се нека ала згуљосала“. Б
- зелена прид в. змија.
- змај* м митско биће, по веровању настало од змије, после одређених година живота (негде после 300 година). За разлику од змије, иако живи у шупљинама, обично у пећинама, змај се креће (лети) „под небо“. Има улогу заштитника од неких небеских сила (облака, града, олује).
- змајотрѣсна ж „траг који је за собом оставио змај у виду сјајних, белих крљушти“. Тим¹ 98
- змајче с дем од змај. — „Коњ ли је, змајче ли је!“ Тим¹ 98
- змјече с дем од змај. Леск
- змеј* м в. змај.
- змејница ж женка змаја. У предању се јавља врло ретко, али се ипак чује у неким причама (с. Шестигабар, под Старом планином).
- змијца ж дем од змија, змиче.
- змија* ж (serpens) општи назив за змију; а. по боји: *бела, жлџа, зелена, розикава, љегава, љегуља, љејелава, сура, сурка, црна, црнка, ћилимарка, змија на љајће* Пир 206; б. по шарама: *шарена, шареница, шарка, шаруља*; в. по броју и изгледу главе: *белушка, белушка, двоглав(к)а, ћишка, змија с ћишће, ћишуша, змија ћроглава, ћроглава, рогача* Пир 206; г. по кретању: *змизавац, јагуља/јегуља, љоскок/љошскок, љоскачица/љоскочица, љошскакњ, љошскорњ* Пир 206; д. по начину исхране: *јајчара, љичара, смок*; љ. по звуку: *звечар(к)а, звончар(к)а, жвечарка, свечарка* Пир 206; е. према станишту: *браништарка, шумарска, шумска, водна, водница, камењарка, сојћа, лештарка, ливадска, лужна, љанинарка, редовћина, редовћина* Пир 206; ж. по опакости: *змија јадовчина (в), змија љутица (в), љршка, клачашица, клечашаца, кљечашаца* Пир 206; з. остало: *гуша, манав*.
- змија јадовћина ж змија отровница. Тим¹ 98
- змија љутица ж змија отровница „у песмама из Пчиње“. ЈС
- змија на папће ж змија с крупним шарама („на туфне“); в. змија.
- змија на ћитће ж змија са шарама у облику кита; в. змија.
- змија отровница ж змија од чијег се уједа умире.
- змија пољанка ж змија која живи у пољу (у усевима) и за њу се месио један од божићних обредних хлебова (Лесковац) <чувар куће, аналогно чувар поља, односно житни демон>. ЈС
- змијар м човек који хвата змије, који има способност да их посебним звиждањем окупља. ЈС — „Змијари су људи који ’знају како требе сас змије““. Пир 208
- змијарка ж сукња са змијоликим шарама. — „У Горњем Старцу старије жене још носе појас змијарку“. ЈС
- змија сајбија* ж кућна змија. ЈС
- змија с ћитће ж змија која има такав облик главе као да је закићена (вероватно: белоушка); в. змија.
- змијарник м место у пољу где змија живи. Пир 206
- змијетерина /змијетерчина, змијетина/ ж аугм. од змија. Пир

змијетѣрчина в. змијетерина.

змијетѣна в. змијетерина.

змијѣчка ж дем од змија, фиг. младо а злобно чељаде: „Терај гу докле је још змијѣчка, после неће можеш“. Леск

змијоглѣв, -а, -о онај ко има шиљату главу, налик змијској глави. Б

змијоглт м онај ко има дугачак врат „као да је прогутао змију“. Б

змијојѣдина ж део тела животиње које је ујела змија (код овце обично виме). Б

змијопѣк м „место у припеку где се често виђају змије“. ЈС

змијска глава ж сасушена глава змије кроз коју се пропуштало зрнење семена почетком сетве.

змијска кошуља ж кошуљица коју змија свлачи, а кад је пастири нађу, натичу је на штапове (да им буду шарени). ЈС

змијски јед м змијски отров.

змијски свлак м змијска кошуљица, в. свлак.

змијски ујед м место на телу које је загризла змија.

змијски цар м по веровању, највећа змија. — „Змијски цар се појављује само у пролеће, кад се змије паре, и налази се у њиховом сплету. Он има на глави три драга камена. Ако на њега човек баца свој вунени капут, он ће му оставити једно бесцено каменче“; „На сплет змија треба треба бацити вунени хаљетак. Змијски цар ће због тога оставити чаробни каменчић, који држи испод језика. Уколико га човек носи са собом, прати га срећа и отварају му се сва врата“. ЈС 227

змијсћи језик 1. језик змије, 2. фиг. срдито говорење, пакост која избија из говора; — „Не вреви ко људи, но ко да има змијсћи језик, сьмо ськче“.

змијурина ж аугм од змија.

змијурка ж змијица. Леск 136

змичѣ с 1. змијино младунче, 2. дем од змија. Б Леск 136; — „(тестичево) ладно ко змичѣ“ Б.

знак м појава змије, на необичан начин, или у сну. — „онда је то злокобан знак (на знак, облич, обличишта, обличја, обличје, облично; на показ, на баксуз, на сроку, пропас, тегобу, тежину, на болес, помор у стоку, штету, на несрећу, на смрт, лош је знак, слуги на зло, баксуз дошло, невоља че је, тегоба че има, тој неје на големо добро, неје голема срећа, дава знак на смрт.“ Пир 210.

зуб м „(змија има) оздол једн зуб и у њега отров, али зубат савијен надоле, па ка изеде, мора се преврне да се откачи.“ Пир

свѣчарка в. змија.

изведѣ се свр. роди се (змиче).

издлжи се мирује (змија). — „А кад мирује, издлжи се (пушти се, опне се, оложи се) и припица се (нагрева се), а која се пригреје рано таја је опасна.“ Пир 206

изедѐ свр. /бѝцне, жѝцне, кљуцне, ковне, поједе, ргне, уапе, чворне/ угризе (змија). — Пир 207

изѐдено мѐсто с в. једилиште.

измили (о змији) изађе из земље кад отопле дани у пролеће.

искобилчи се в. увије се. <кобилка = обрамица>

јагуља / јегуља в. змија.

јадовћина ж в. змија јадовћина.

јајце с јаје из кога се, по веровању, изводи змија. „Прво снесе јајца, па ка се јајцата изведу, она прогдне змијчетијата па њи тека носи неколко време док не постану отровна, па њи тѝг роди“. Пир 206–7

јајчара в. змија.

јед м отров, — „змија кад уапе, она убаци јед, тров и отрује човека“.

јѐдилиште с /гнојиште, жлтило, изедено место, сукрвиште уједотина/ ујед, место на телу које је ујела змија. — „на това место‘ се направи јѐдилиште (уједотина, изедено место, жлтило, гнојиште, жало, сукрвиште)“. Пир 207

језик м в. жало. Пир.

Јеремјиндаи м празник од змија.

камењарка ж змија шарка.

кљачатица /кљѐчатица/ кљѐчатица в. змија.

кљѐчатица ж (у Грделичкој клисури, село Љутеж) други назив за шарку. ЈС

клубе с в. клубиште. Б

клубиште с клупко змија. — (у пролеће) „клубишта ваљају надоле, размотују се“. Пир 207

кљу̀н м /рог/ изралина „на носу змије“. Пир

кљу̀цне в. изеде.

кѝвне в. изеде.

кѝжа ж в. свлак. Пир

кѝжица ж в. свлак. Пир

кѝжљак м в. свлак. Пир

кожу̀ра ж в. свлак.

колач м облик увијања змија, „на колач“. Пир 206

колѝ с начин увијања змија у котур. Пир 206

комѐшкају се в. прцају се.

коиа̀штрача ж отровна змија, „мање опасна од поскока, али се тешко убија јер јој је тело тврдо“ ЈС

кѝтало с /лежиште/ змијско легло. — „Змија направи котало (лежиште) и одоми се (одомаћини) под праг, у кући, колиби, појати и там нече да уапе, а около оче“. Пир 206

кѝс(ка) ж /кошчица/ кост (у змије).

кошу̀љица ж змијска кошуља.

кѝшчица ж в. кос(ка). — „Кошчице од змије су отровне“. Пир

крѐка в. поје.

крекѐче в. поје.

крѐс(т)а ж израслина на змијској глави. Пир
крљуш м крљушт, комађе материје од које је змијска кошуљица. Б
крс м шара на змијском челу. Пир
крснара ж „Крснаре змије су покућарке“. Д. Матејевац
круг м облик у који се савија змија. Пир 206
круна ж израслина на змијској глави. Пир

љска се несвр. пресијава се, — „Љска се онај кошуља на трн“. Б
лѐгало в. мрвило.

лѐжиште с в. котало. Пир 206

лѐк м мелем од зејтина и шкорпије. — „’од шкорпију стоји у зејтин у влашу. На-
 лага се местото, отров на отров удари и олечи се, растури се.“ Пир 207

лесичѐтина / лисичетина ж трава којом се трља рана од змијског уједа, в. рана.
лештарка в. змија.

лештије се несвр. в. љска се.

ливадска прид. в. змија.

лизне свр. по веровању, змија тако прихвата заклетву, што лизне камен, в. цар.

лисичѐтина в. лесичетина.

лужна прид змија која живи у ниским ливадама; в. змија.

љу́та змија́ ж змија опасна и отровна. Пир 206

маљи́ца ж в. топуз. Пир

манав* м нека змија. Пир 206

мангуло́тина* ж змија; в. друго име. Пир 205

мелѐз в. змија.

менђуше ж израслине на змијској глави. Пир

мѐсо с мишићни део змијског тела. — „(месо) бело, убаво, када у опечемо
 на-огањ, и некаква сила те кара да га једеш, ама га никој не једе“. Пир

миру́је несвр. греје се (змија) на сунцу.

мрсница ж грешна змија, која је ујела човека, те је змије не примају у мрвило
 кад се спремају за зимовање. Пир 210

мртвачарка ж врста отровне змије, која се виђа на осојном, мртвичарским, стра-
 нама. ЈС

мртве се несвр. умирују се (змије, за зимски сан), в. мрвило.

мртвѐло с легло змија, обично тамо где зимују. — „С јесени иду у мрвило (дуло,
 свртиште, рупа за змије, легало, шупљак, вунара, топлак. Тамо се мртве
 (умртве) и зимују уплетене у гроздове.“ Пир 207

навинина* ж нека змија. Пир 206

навргуља се свр. наплете се; „Кад погледа, оно се навргуљале онеј але“. Б

нагрева се в. издлжи се.

налага се несвр. облаже се (рана од змијског уједа). — „рана може да се налага (облаже) ситно исецканим дуваном, лесковим лишћем, лисичином или младим сиром, или да се премаже катраном из пушачког чибука“. Пир 207
недотéпана прид. недобијена (змија). Верује се, ако је змија прекинута, постаје још опаснија.

незгодија ж змија; в. друго име. Пир 205
несрétник м змија; в. друго име. Пир 205

облача ж в. свлак. Пир

облеча ж в. свлак. Пир

облич м в. знак.

обличиште с в. знак.

обличје с в. знак. — „Ка се на змију виде нође, на обличје. Тека ми је баба рекла.“

ПирФс 320

облично прил в. знак.

одвлечé се свр. отпузи (змија).

одомаћини се свр. настани се у кући, под прагом, в. котало. Пир 206

одоми се несвр. настани се у кући, под прагом, в. котало. Пир 206

олéчи се несвр. излечи се од змијског уједа; в. лек.

оложн се в. издлжи се.

омртви свр. изгуби силу (змија). — „Или јој се каже: 'челезо-железо-железо!' и она омртви и бега.“ Пир 209

она в. онај.

онај ж заштитно име за змију, она. Б Пир

онаја страшната ж змија; в. друго име. Пир 205

онај ала ж. змија.Б

опасна прид. ж срдита и отровна, љута (о змији) Б.

опаш(ка) реп (у змије). Пир

опие се в. издлжи се.

оток м место на телу које од уједа змије отекне; „кад изеде змија, онај оток се расече па се исцеди оној крвољиште“. Б

отров /отрув/ м змијски отров, отровни сок који змија избацује приликом уједа.

отрован, -вна, -вна онај ко у себи има отрова.

отрòван, -а, -о онај кога је змија отровом затрòвала.

отровна ж прид. (змија) чији је ујед отрован.

отровница ж отровна змија, змија чији је ујед отрован. Б

отрув м. в. отров.

отрује свр. убаци (змија) отров у жртву приликом уједа.

отрујен, -на, -но онај у кога је змија приликом уједа убацила отров.

отрут, -а, -о в. отрујен.

палаца несвр. шара језиком (о змији), пецка. Б

папка ж врста шаре на змијском телу, туфница; в. змија (змија на папће).

парило с. парење (змија). Пир 206

- пџска в. сџска.
 пџгава в. змија.
 пџгуља в. змија.
 пекулија ж в. пекуља. ЈС
 пекуља ж змија отровница (Пољаница, Себрат). ЈС
 пепељава в. змија.
 пџцка несвр. удара језиком, палаца (о змији). Б
 пџчи несвр. уједа отровним уједом (о змији). — „Печиле га змије, дабогда“.
 пишти несвр. гласа се (змија) кад је у опасности.
 плазије свр. почне да пузи (змија). — „кад је топло /.../ змије плазну“. Пир 206
 планинарка ж змија која живи у вишим пределима.; в. змија.
 планинска прид. в. змија.
 плету се несвр. паре се (змије).
 пљује несвр. избацује отров (о змији). Б
 пљуња ж отров који змија избацује, пљује; — „Онај њојна пљуња, од зуб, то је отров“. Б
 поје несвр. /крека, крекече; жвизи, вижди, джди/ пева, гласа се, пушта глас (змија) од себе. Пир 206
 посестрима ж друго име за змију, којим се она ословљава. — Ка те змија изненади /.../, ти њој кажи: Помози бог, посестримо, иди си куде си пошла, и она нема да те дира. ПирФС 320
 поскачица / поскочица в. поскок.
 поскок м (Vipera ammodytes) /потскок/, врста отровне змије. ЈС; „Ако има чуљћу, това е поскок“. ПирФС 319
 потајница ж змија која напада из потаје; — „не видиш ју, не чујеш а: цап!“ Б
 потскакџц в. змија.
 потскорџц в. змија.
 прежилн се свр. превезе се жила (крвни суд) изнад уједеног места, да би се извело истискивање змијског отрова. — „Место уједа се 'прежили према срце' да се не меша крв с отровом, па се густо боцка иглом или глоговим трњем, и дуго се се палцем истискује отров уз испирање хладном водом“. Пир 207
 преоблача ж в. свлак. Пир
 преоблачн се в. соблачи се. пир
 претака се несвр. ваља се (змија). Пир 206
 претргне се свр. повуче се назад. — „Претргне се назад да рипа, па се убрди, скоро на реп остане.“ Пир 206.
 претумбују се в. цапкају се.
 пригреје се в. издлжи се.
 припица се греје се на сунцу, в. издлжи се.
 присојар ж смук „који је веома брз, а може и да нападне човека“. ЈС
 прка несвр. тако се гласа коњ кад види змију. Пир 207
 проклетија ж змија; в. друго име. Пир 205
 проклетница ж змија; в. друго име. Пир 205;
 пртка* ж змија шарка; в. змија.

прцају се несвр. паре се (змије). — „Када се прцају, оне се плету (уплету се у перчин, комешкају се, укотрљају се једна у другу, сплит напраје) и то се зове парило змије“. Пир 206.

псик ж глас змијског шиштања.

пустиња ж змија; в. друго име. Пир 205

пушти се в. издлжи се.

разлазују се несвр. почињу да се крећу (змије, по пољу).

ра̀на ж змијски ујед. — „Рана може да се трља лековитим биљем (лесичетина/лисичетина, страсничје/страшник, сермич трава, диволеска).“ Пир 207

р̀гге в. изеде.

редо̀вџина / **редо̀вџиња** в. змија.

реп м /опаш(ка)/ задњи део змијског тела. — „Смок преврже репат када се наљути“. Пир

ридо̀вџиња ж змија ридовкиња, камењарка; „змија отровница пепељасто сиве боје *Vipera berus*, шарка.“ Тим¹ 247; в. змија. Б

риђо̀вка ж змија риђе боје.

рог м в. кљун. Пир

рога̀ча ж змија која на глави има рошчић; в. змија.

ро̀ди свр. омлади (змија змиче). — „Једне се изводе на јаја, друге рађају живе (’наодил сам у змије змијчетија, у сваку по шес’), а нека прво снесе јајца, па ка се та јајца изведу, она прогдне змичетијата па њи тека носи неколко време док не постану отровна, па њи тџ роди“. Пир 206–7.

розикава в. змија.

рошче с рожић на змијској глави. Б

ру̀па в. мртвило.

с̀ска несвр. /с̀скаче, с̀сшка, п̀ска, вреви, сили се/ гласа се (змија) кад упозорава. — „Када упозорава, или прети, она с̀ска (с̀скаче, с̀сшка; п̀ска, вреви с̀с-с̀с, сили се).“ Пир 206

с̀скаче в. с̀ска

с̀сшка в. с̀ска.

свири несвр. гласа се (змија). — „Смок свири на врбу“. Леск 362

свляк м /кошуља, кошуљица; облача, облеча, облекло, преоблеча; кожица, кожљак, кожура/ змијска кошуља.

свля̀чи се в. преоблаци. Пир

свля̀че се свр. скине кошуљу (змија). Пир

сик̀ће несвр. гласа се (змија) сиктањем.

сѝли се в. с̀ска.

сѝпкају се в. цапкају.

скелет м систем змијских костију, змијска кичма; — „кад се убодеш на змиску кошчицу, на онај скелет, то је много опасно, отрувно“. Б

смок м (*Coluber flovscens*) неотровна змија, смук. По веровању, воли млеко и зато се крави обмота око ноге и сише млеко. — „У локалном разликовању

смук има многобројне варијанте: смок, смок с пљочасту главу, смок с две главе, смок с три главе, смочица с белу главу, смочица троглавка“. Пир 206
смóкољћа ж дем од смок (смук). Тим¹ 264

смóчица ж в. смок. Негде се третира „женком“ смука. ЈС; — „Смочица има ђулче назад. Како на малечко дете му очи, и ђулче назад.“ ПирФС 320

смúкне свр. хитро отпузи. — „смукне у траву /.../ вукне у рупу.“ Пир 206

соблáчи /преоблаци/ несвр. свлачи се, стура кошуљу/ скида кошуљу (змија). Пир

сојћа ж фиг. шарена змија; в. змија. Пир 206

сплét м уплетене змије (ради парења). ЈС

сплету́ се свр. уплету се (змије) у љубавном загрљају.

сплит в. сплет; в. прца се.

страшната* прид. в. друго име.

стúра в. соблаци се. Пир

сукрвиште с в. једилиште.

сура́ в. змија.

сúрка в. змија.

тétка ж фиг. змија; в. друго име.

тичáра в. змија.

тóва ж она; друго, неодређено име за змију. Пир 205

топлáк м в. мртвило.

топу́з м /маљица, тупало, ђулче, ђумле, чомуга/ чвор на змијском репу (код смука), којим он удара. — „Смок преврже репат када се наљути па направи топуз /.../, па с њега удара и може да убије човека“. Пир

трогла́ва прид. в. змија.

трогла́вка ж /тројеглавка, тројоглавка/ змија „од чијег уједа нема лека“; в. змија.

ЈС Пир 206

тројегла́вка ж в. троглавка.

тројогла́вка ж в. троглавка.

трупíна* ж трупло угинуле змије. Б

тупáло с в. топуз. Пир

ћилимáрка в. змија.

ћитка ж врста шаре на змијској глави (змија с ћитће); в. змија. Пир 206

ћитуша в. ћитка.

ђулче с в. топуз. Пир

ђумле с в. топуз. Пир

убрди се усправи се, в. претргне се. Пир 206. — „Змија, или бар смук, у стању је да одбије облак. 'убрди се, стане на реп, и лети кам облак и врне га, одбије га““
 Пир 209

увија се несвр. вије се, извија се (змија, кад се удари по средини тела). — „Иначе се удара преко средине да се прво увије (скотеља, искобилчи) и да јој се после стуца глава.“ Пир 207

увиска се свр. обмотају се (змије) око гране. — „или се увискају на гранџе па се претакају и омицају на зем.“. Пир 206

угмижду се свр. размиле се (змије). Пир 206

угрџн се в. згрози се. Пир

узмижду се свр. размиле се, в. угмижду се. Пир 206

укотрљају се свр. начине љубавни сплет (змије, ваљањем), „укотрљају се једна у другу“; в. прцају се.

укротитељ змија ж књиж. змијар који уме да окупи, укроти и хвата змије, а да га оне при том не дирају.

уљ м израслина на змијској глави. Пир

умртве се свр. умире се (у зимском сну); в. мртвило.

упеца свр. уједе (змија) „Сматра се да њих (змијаре, оне који хватају змије) може да уједе (’упеца’) само глува змија (јер не чује њихов говор и звиждање)“. ЈС

уплету се свр. начине (змије) љубавни сплет, „уплету се у перчин“; в. прцају се.

уплитају се несвр. плету се (змије, у љубавној игри). Пир 206

ушмидају се свр. размиле се (змије). — „Кад је топло /.../ змије се ушмидају“. Пир 206

цап! узвик којим се описује оштар и хитар ујед змије. Б

цапка се несвр. бацака се (змија). — „Кад јуре, скачу или беже, онда се цапкају (сипкају, хиткају, претумбују)“. Пир 206

цар м по веровању, заповедник змија, предводник, старешина. — „Окупи их рано изјутра, пре сунца, у мртвилу на сам дан изласка, причести их тако што ’ли-зну камик који се сјаји и који је како кремик’ и да им распоред која где иде у току лета, и да ниједна не уједе човека, брава или било коју живину.“ Пир 209

цврчи несвр. в. пишти.

цичи несвр. в. пишти.

црна шарка, ретка али врло опасна отровница; в. змија ЈС

црнка в. змија.

чворне /хворне/ в. изеде.

чељата прид. опасна, љута змија. Пир 206

чемер* м отров, — „Змија избацује чемер испод зуб“. Б

чичи* несвр. в. пишти, — „Има да чичи, да пишти, ко змија у процеп“ (клетва). Б

чомрзга* ж израслина на змијској глави. Пир

чомуга ж в. топуз. Пир

чуљћа ж рошчић, израслина на глави неке врсте змија. — „Ако има чуљћу, това е поскок“. ПирФс 319

чучуљ м /уљ, креса, креста, круна, чомрзга/ израслина на змијској глави. Пир

цворне свр. удари, односно: уједе снажним ударом. Б.

цитка се в. цапка се.

шарена в. змија. <шарена = трпни придев; шарена = придев>

шареница в. змија.

шарка ж (*Vipera Berus*) /шаруљ(к)а, Прешевска Моравица/, врста отровне змије.
ЈС.

шаруља в. змија.

шиљав м оштар, налик шиљку (о змијском репу). Пир.

шиштање с гласање змије.

шишти несвр. бруји (змија) „испред градоносног облака“.

штука ж опасна кратка отровница (Пчиња). Овакве змије „летећи нападају човека“. ЈС

шумарка ж змија која живи у шуми; в. змија.

шумарска / шумска прид. в. змија.

шупљак м в. мртвило.

НАПОМЕНЕ

браништарка — браниште = забран, браник, шума.

бела — кад се иза насловне речи јави скраћеница прид., то значи да се та реч не јавља самостално, већ само као детерминанта речи змија, дакле: *бела змија*. Уосталом, кад би то била именица, онда би се, по систему наших говора, променио и акценат (бѣла).

грешна — грешном се сматра и змија која је ујела човека, па уколико је нико потом не убије, не може да се врати у друштво, јер је остале змије не примају.

гуждодрѣца, *гуздодрѣца*, *гуздодрѣчина* — овако се прекорно назива и особа која седи или лежи беспослен и *дере гуз* (*дригуз* у неким крајевима!).

гуша — нејасно, уколико то није гуж (*Anguis fragilis*). Можда нека змија која има израстине (мехурастог облика) у доњем (нижем) делу главе. За ово записивач каже: „Нека имена врста је тешко протумачити (гуша, мелез)...“. Пир 206.

змај — У народу постоје и други „рокови“ претварања одживеле змије у змаја. Чајкановић у (1973, стр. 38) преноси из литературе: „свака змија кад преживи сто година, одмах постане ала“.

змеј — фиг. „особа која је немирна и склона свађи“ — „Постар син му је змеј: сас сви се свађа и пцује“. ЈС

змија — међу изведеницама којима се фигуративно именује нешто друго познато је и: *змијоглѣи* — човек танког и дугог врата „као да је прогинул змију!“

змија сајбија — у југоисточнј Србији постоји и „сајбиска шума“, „сајбиско / себиско имање“, вероватно све од сахибија, тур. *sahib* власник, господар.

манав — нејасно. Записивач каже: „Нека (имена — Н. Б.) као да указују на везу са мртвима (манав, навина)“. Пир 206

мангулошина — можда зато што је црна и дебела (?< *мангулица*, врста свиње).

навина — нејасно. Уколико то није помешано са алама, као митским бићима (в. манав). Пир 206. Иначе о навима као демонима в. Петровић (2000), стр. 114–116.

ѣрѣика — чест фиг. назив за срдиту жену (обично шиљаста носа), која воли „да се прчи“, срди.

- сѣрашнаѣа* — друго име; *-ѣа* је чланска морфема, позната у говору Пирота и околине. Иначе, страх је основно осећање које исказује саговорник кад се спомене змија. Рекло би се да је то и највећи страх који се јавља у човеку а потиче од неког живог створа (зато што је змија најчешће скривена, у потаји. Постоји и једна шеретска шала на рачун женске љубавне жудње: „Жена на тој (на љубав) не мисли само кад прелази преко брв и кад ју жури змија“.
- ѣруѣина* — Верује се да голубачка мушица настаје тако што се при распадању тела змијске отровнице претвара у љутите и опасне мушице.
- чемер* — в. и: за оне змије које су чемерне (= отровне), Хилендарски медицински кодекс 23а (Ркп. дисертације Н. Јовић).
- чичи* — овако се куне чича (стриц), и та клетва није без фонетског сагласја (чича чичи!).
- чомрзга* — тако се назива и пастирски штап са задебљањем при доњем, дебљем делу.

НАПОМЕНЕ О ЈЕЗИКУ

Будући да подручје нашег Речника покрива више дијалекатских типова, разумљиво је што се у лику појединих речи јављају дијалекатске особености. Наиме, наши извори Б, Пир, ПирФс, Тим, покривају тимочко-лужничке, а Леск и ЈС јужноморавске говоре српског језика из призренско-тимочке дијалекатске зоне.

Нешто од дијалекатске „боје“ читалац може осетити у текстовима приложених кратких форми усменог стваралаштва.

Неке појединости које нису везане строго за дијалекатски тип: постојање полугласника, који овде бележимо као /ъ/: *бъцне, жъцало, ѣска, ська*, итд.;

упрошћавање извесних сугласничких група:

ѣѣ- > ѣѣ: ѣѣчара;

-ст > с: крс, крснара;

-зд > з: гроз;

те асимилације и још неке ситније појаве:

а / е: смеј, змејица;

-ѣј > -ѣ: змиче;

с у: свечарка.

Познати су ликови: *смок, оѣрув* и сл.

Акцент је експираторан, уједначен на целом простору, али може одступати метостом, тј. да буде ближи крају речи, на једном терену, или почетку речи — на другом.

Само у речима са тимочко-лужничког подручја јавља се:

вокално *л*: *змијоглѣ, жлѣило;*

измена *к* у вези са вокалима предњег реда и палаталним сугласницима *ј, љ*: *змијѣи, сојѣа, чуљѣа.*

П Р И Л О З И

ИМЕНОСЛОВ

од основа *змај* и *змија*; паремије; остало**Топоними и зооними**

Основе *змија–змај–гуја* као да су највише места нашле у топонимији и зоонимији.

Веза тла и змије заснована је најчешће на реалном искуству обитавања змија на неком простору, док су везе змије и биља сложеније. Ту се може препознати извесна сличност одговарајуће биљке и змијског тела (облик, шара), али и нека друга заједничка својства (загонетност, скривеност, тајновитост, отровност, опасност...).

Од основе *змија / змај, гуја* у југоисточној Србији има више топонима, расурених по целом простору:

Змајевац, Змајовица, Змајовичћи камик, Змеј, Змејанци, Змејевац, Змејовац, Змијавац, Змијанац, Змијарник, Змијарници, Змијевац, Змијевачка река, Змијина бара, Змијина глава, Змијина чука, Змијин гроб, Змијова ливада; као и: *Гујин крс.*

(В. Вукадиновић: *Топоними зоонимског јорекла*; Ниш 1996)

Змијин њраз ЈС.

У Сврљишкој котлини забележили смо: *Змајевац / Змејевац* (извор, с. Лозан), *Змејевачћи њошк* (Лозан), *Змијанац* (камењар, Периш), *Змијевац* (Лозан), *Змијевица* (страна брда, Драјинац), *Змијовац* (Лозан).

У истом крају *челоек* може бити и *змијоек*, а такав осунчани камењар, чест је, мало погрдни назив, *змијарник* (Његова је кућа, еј онам, у онај змијарник!).

Занимљиво је да се насељена места не именују на основу змије. Истина, Елезовић (у Речнику косовско-метохијског дијалекта, Београд 1932, стр. 211) наводи „Зминац м. и. с. у ДК (= Девички Катастиг, Н. Б.) забележено 1774 год: зминац. У РМ (= Речник места у Краљ. Срба, Хрвата и Словенаца за 1925, Н. Б.), сад заселак Змињац у општ. врачевској, срез дежевски.“

Разуме се, ово није никаква специјалност призренско-тимочких говора, из којих наш речник долази. Сваки крај има богат круг опште лексике у вези са змијом, па и специфичне називе (фитониме, топониме и сл.), какве ми овде наводимо. Примера ради, на теренима Црне Горе (а ту регију узимамо из простог разлога јер тренутно само тим пописом располажемо!) од основе *змај* и *змија* имамо топониме:

Змаево, Змајева греда, Змајева њећина, Змајева вода, Змајевац, Змајевача, Змајевачки крш, Змајево ждријело, Змајкови крши, Змајска јама,

Зми(ј)ина руја, Змиино койићо, Змииње, Змија сџрана, Змијаци, Змијача, Змијак, Змијана, Змијанац, Змијаница, Змијанка, Змијање брдо, Змијањи њуш,

Змијар, Змијарица, Змијела, Змијељ, Змијево брдо, Змијице, Змијин крш, Змијина (Змина), Змијина чесма, Змијина глава, Змијина главица, Змијина лука, Змијина вода, Змијинац, Змијини крш, Змијиница, Змијно брдо, Змијња главица, Змијски крш, Змијско легло, Змијуљача, Зминац, Зминчеви, Зминица, Зминице, Змински извор, Змински ђошок, Змиња глава, Змиња страна, Змињац, Змињак, Змиње, Змиње брдо, Змиње језеро, Змиње јоше, Змињи крш, Змињи ђошок, Змињица, Змињичко језеро, Змињке, Змињска долина, Змињска главица, Змињски вир, и то неки и више пита, на више терена.

(Вукић Пулевић — Новица Самарџић, *Фитоними и зооними у ђошонимији Црне Горе*, Дукљанска академија наука и умјетности; Подгорица 2003, стр. 521–524)

Ако макар и легитимично погледамо, истина (по нашем сазнању) најбогатији извор српске фитонимске лексике, уочићемо обиље назива биља с основном *змај-змија-гуја*:

змајева крв, змајева ђалма, змајевац, змајево дрво, змајно зеље, змајски чесан, змиглава, змија, змијавчица, змијак, змијак индиски, змијак шћањолски, змијара, змијац, змијачак, змијачки цвети, змијин језик, змијин козолац, змијин колomboћ, змијин кукуруз, змијин куруз, змијин лук, змијин чешаљ, змијина гљива, змијина губа, змијина маховина, змијина шћава, змијина шћава америчка, змијина честославица, змијанац, змијанац вели, змијине очи, змијини конци, змијино грожђе, змијино грозђице, змијино гројзе, змијино зеље, змијино лисје, змијино млеко, змијино млијеко, змијино око, змијино цвијеће, змијинска глава, змијинска шћава, змијински језик, змијински чешаљ, змијинско млијеко, змијиња шћава, змијињача, змијино грожђе, змијиње зеље, змијиње млеко, змијиње око, змијичак, змијнац, змијнац вељи, змијњак шћањолски, змијњи козолац, змијњи лук-чесан, змијоглавка, змијозрнац, змијочица, змијска глава, змијска шћава, змијске очи, змијски језик, змијски корешак, змијски кукуруз, змијски лук, змијско грожђе, змијско млијеко, змијурска шћава, зминац, зминац велики, зминац водени, зминац мањи, зминец, зминска шћавчица, змински корешак, змински чешњак, зминско млико, змиња маховина, змињи језик, змињи цвети.

(Драгутин Симоновић, *Боћанички речник*, САНУ Београд, 1959, стр. 570–571)

Додајамо и: *змијине главице* Леск 136.

Пословице и изреке:

- „Кога су змије апале, он се плаши и оди-гуштери“. ПирФС 320
- „Љута како змија“. ЈС 227
- „Лоша како змија тројеглавка“. ЈС 227
- „Гадна како змија тројеглавка“ (опасна жена). ЈС 227
- „Змија сас шес ж’цала (жена опаког језика)“. ЈС 227

- „Суши се како змија на трн“. ЈС 227
 „Како да је пред змију бегал“ (каже се у Црној Трави за мршава човека). ЈС 227
 „Она је како змија тепана“ (зла жена). ЈС 227
 „Девојка треба да чува тајне како змија ноге“. ЈС 227
 „Сиса како смок“. ЈС 227.
 „Пије како смок“. Б
 „Глића како змија жабу“. ЈС 227
 „Отврљила га како змија кошуљу“. ЈС 227
 „Змија змију једе“. ЈС 227
 „Нагазил змију на реп“. ЈС 227
 „Студен ко змија“. Б
 „Ел змија да те једе, ел магаре да те ј...“. Б
 „Ј... би змију у око“ (толико је спретан неустрашив).
 „Цвили ко змија у процеп“. Б
 „Увија се ко змија на жар“. Б

Клетве⁸

- „Да ти змија очи изврти“. ЈС 227
 „Свила ти се змија око врат“. ЈС 227
 „Све ти змије по кућу лазиле“. ЈС 227
 „Змија те за срце изела“. ПирФС 211
 „Змије очи да ти изваде“. ПирФС 211
 „Змије очи да ти испију“. ПирФС 211
 „Змије те дабогда изеле“. ЈС 227
 „Змије ти очи попиле“. ЈС 227
 „Змије ти срце изеле“. ПирФС 211
 „Да дирнеш у змијско гнездо“. ЈС 227
 „Да нагазиш змију на реп“. ЈС 227
 „Печиле га змије, дабогда“

Загонетке

- „Вер-верено, вар-варено, у руке не фатено“ (змија). ЈС 227
 „Једно је прерипигрм, а друго подвлачигрм“ (зец и змија). РТим 70
 „Шарена товашка низ дел се вуза“ (змија). РТим 76
 „Ке ме срене кемерица, ке ме теше кемероше, ке си, боже, те поможе, те и ја њу кемероса“ (змија). РТим 71

⁷ Убијену змију људи често подигну са тла и окаче на жбун, где се потом она полако суши и распада. Објашњења су да не би змијино трупло неког на путу уплашило, али и из веровања у неку демонску снагу тако убијене змије (слично се ради и са вучјим, лисичјим, кобиљим главама). Таква места често се касније по томе и прозову: *Кобиља глава*, *Лисича глава* и сл.

⁸ У Ровцима: Змија те запунула; Змија ти се носа доватила; Змија ти у нос; Змије ти се легле; Змију повила! (по усменом саопштењу колеге М. Пижурице).

Одломци из народних песама

Змија троглавка

1.

(...)

мајка си сина мађоса
од жуто и од зелено.
ко зелен гуштер у гору!
Говори Стојан, говори:
„Узни ме, Радо, за руку,
вод ме у баште ливаду,
децата да си не пудим“.

(...)

Седео Стојан, седео,
њему се вода дождене,
отоди, Стојан, отоди,
у таја гора зелена
на това змијско кладенче.
Када се Стојан, бре, нагнао
студену воду да пије,
све су се змије сабрале
Стојана да га поједу.
Цикнула змија троглавка,
све су се змије позбиле,
говори змија троглавка:
„Ја слушај, сине Стојане,
шта тражиш, сине, бре, овде,
нашу ли воду да пијеш
и наш другарин да будеш?“
Цикнула змија троглавка,
узела младог Стојана
па то га њега заведе
у таја силна пештера,
куд њојне старе мајчице.
Викнула змија троглавка:
„Ја излез, мајко, ја излез
да видиш чудо големо:
додај ми, мајко, додај ми
од твоје силне, бре, траве“.
Када ју мајка дочула,
главу из камен јавила,
цела ми гора светнула,
у уста траву носила.
Узела змија троглавка,

узела младог Стојана
 на путу на раскрснице,
 па то га њега купала,
 одма ми Стојан постаде,
 од змију човек остаде.
 Говори змија троглавка
 и она њега испраћа:
 „Ја слушај, сине Стојане,
 где ми ју скобиш змијицу,
 немој ју, сине, убијеш,
 можда су моја дечица“.
 (...)

(Љубиша Рајковић, *Ој, леле, Сџара џланино* (Лирске народне песме из Тимочке Крајине); Крајински круг, Зајечар 1994; записано од Здравка Маљића (1895) из Браћевца)

2.

Марко коси траву детелину,
 Марко косн, три откоса тера.
 Мајка Мару испред куће зове:
 „Ајде, Маро, Марку леб да носиш“.
 „Ја не могу Марку леб да носим,
 мен ме Марко за сестру не сматра.“

Кад то чула, остарела мајка,
 она куне свога сина Марка:
 да искочи змија из откоса,
 да попије Марку црне очи.

Јоште мајка клетву не изрекла,
 ал искочи змија са три главе,
 те попије Марку обе очи.

(Нар. песма)

Разио (знања, сујеверице и остало)

Не маша се за новченик, ко да има змију у цеп! Б
 Змија ка изеде човека, она цркне. А ако се човек олечи, змијата не цркне.
 ПирФС 319

Змија не пружа ногу. Ама, те, са, пружи (иронична примедба тврдици, који се ипак некад маши за новченик). ПирФ 319

Кој види на змију нође, че умре. ПирФС 320

Која змија уапс човека не примају у дружете змије у мртвило више. ПирФС 320

Куде има смок не пада град. ПирФС 321

Змије не воле здравац. Куде он расте, њи нема. ПирФС 320

Деда Анта је ранил смока. И смок обикаља и чува тов што чува, да не удара град. Али отишъл у рат, и смокат се изгубил. ПирФС 319

Овца нањуши змију, и змија љу уједе за њушку, а ако љу нагази, змијата љу уједе за виме. ПирФС 320

ИЗВОРИ

- Б село у сврљишком крају (наш материјал).
 ЈС Момчило Златановић, *Веровања о змији на југу Србије*, Врањски гласник, књ. 21, Врање 1988, стр. 225–234.
 Леск Митровић, Бранислав, *Речник лесковачког говора*², Лесковац 1992.
 ПирФС Златковић, Драгољуб, *Фразеологија страха и наде у њиројском говору*, СД36 35, Београд 1989, стр. 178–457.
 Пир Златковић, Драгољуб, *Змија у обичајима и веровањима у њиројском крају*, Етно-културолошки зборник, књ. 3, Сврљиг 1997, стр. 205–210.
 РТим Љ. Рајковић, *Тимочке њословице, изреке и загоњешке*, Просвета, Ниш 1989.
 Тим¹ Динић, Јакша, *Речник њимочког говора*, СД36 34, Београд 1988.

Кад реч потиче изван ових извора, дато је село где је она забележена. Таква села су: Доњо Матејевац (општ. Ниш), или: Шестигабар (Књажевац).

ЛИТЕРАТУРА

- Вукадиновић (1996) — В. Вукадиновић, *Топоними зоонимског њорекла* (о топонимима изведеним од речи *змија*), Ниш 1996.
 Гура (2002) — А. В. Гура, *Змија — одређеница у: Словенска митологија — енциклопедијски речник*, ред. С. Н. Толстој и Љ. Раденковић, Београд 2002, стр. 211–214.
 Ђорђевић (1958) — Т. Р. Ђорђевић, *Природа у веровању и предању нашег народа*, II, Српски етнографски зборник, LXXII, Београд 1958, *Змија* — стр. 100–186.
 Кнежевић (1960) — С. Кнежевић, *Лик змије у народној уметности и њтрадицији Југословена*; ГЕМ у Београду, бр. 22–23, Београд 1960, стр. 57–97.
 (Мифи, 1987) — Мифы народов мира — энциклопедия I–II, Москва 1987, том I, одређенице: *змеј* 468–471 (В. В. Иванов), *живошные* 440–449 (В. Н. Топоров).
 Петровић (2000) — С. Петровић, *Змај и змија*, поглавље у: Систем српске митологије, књ. 1, Просвета, Ниш 2000, стр. 75–81.
 Томић-Каровић (1952) — К. Томић-Каровић, *Змија као културно-хисторијски феномен*, Лијечнички вјесник, год. LXXIV, Загреб 1952, стр. 79.
 Тројановић (1934) — С. Тројановић, *Змије и друге немани водене њо народним њричама*, СЕЗБ Л, Београд 1934, стр. 242.
 Филиповић (1937) — М. С. Филиповић, *Кулњ змије у околини Скопља*, Miscellanea I, Београд 1937, стр. 136–149.
 Хириц (1928) — М. Hirtz, *Rječnik narodnih zooloških naziva*, JAZU, Zagreb 1928.
 Чајкановић (1973) — В. Чајкановић, *Мити и религија у Срба*, СКЗ, Београд 1973. (прир. В. Ђурић).

Неделько Богданович

ЗМЕИНЫЙ СЛОВАРЬ югосточной Сербии

Резюме

Змея (*serpens*), со своими натуральными и выявленными признаками (численность пород, форма тела, способ передвижения, цвет кожи и узоры на ней, таинственность появления, ядовитость укуса...) занимает значимое место в жизни человека южносербского ареала. Она является обитателем крестьянских местностей и спутником сельских жителей, больше всего скотоводов и земледельцев.

В народной культуре змея является хтоническим животным, с которым связывается культ предков. Для неё связаны и многие верования, суеверия, предания. Её демоническая натура определена её ролью в жизни человека (может быть хорошей, но и злой).

Выявленное и воображаемое положение змеи в жизни человека создало ей исключительное положение в народном искусстве: в мифологии, в народной поэзии (лирическое стихотворение, предания), в изобразительном выражении кустарного изделия (вязание, вышивка), в декоративных деталях народного строительства (на отдельных предметах, каймах, рамах).

Всё то богатое отношение между змеей и человеком создало и соответствующую лексику и фразеологию, отличающихся и глубокой древностью.

Змеиный словарь югосточной Сербии является, тематически, региональным и диалектным словарём, приносящим лексику о змее из сербских народных говоров, известных в диалектологии как говоры призренско-тимочской области.

Кроме словарной части, в Приложениях, дана и часть этнологического материала: пословицы, поговорку, загадки, верования и суеверия, а также и две народные песни. С более широкого простора, иллюстрации ради, дан и более маленкий выбор мокротопонимов и зоонимов, образованных от основ змея и змий. Это пополняет картину о широте понятия змеи в народной жизни югосточной Сербии о сербском языке вообще.

Перевод
М. Величковиц

Радмила Жугић

ГЕНИТИВНЕ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ СИНТАГМЕ ПРОСТОРНЕ И МЕСНЕ СЕМАНТИКЕ У ГОВОРУ ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА С ПРЕДЛОЗИМА: ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ, ВРЗ

У раду ће бити анализирани генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја с предлозима: ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ и ВРЗ. У циљу формирања што потпуније слике о овим предлошко-падежним синтагмама, пратићемо стање и у осталим призренско-тимочким, као и у неким косовско-ресавским говорима, у оној мери коју нам о синтакси падежа нуде њихови постојећи монографски описи.

Кључне речи: предлошко-падежна синтагма, општи падеж у функцији генитива, аналитички тип деκлинације, морфолошки генитив, генитивна синтагма просторне или месне семантике.

1. Овај рад представља наставак истраживања генитивних предлошко-падежних синтагми просторне и месне семантике с предлозима ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ, ВРЗ.¹

Овде ћемо, такође, сходно значају који имају за разумевање овог падежног облика, поновити ставове М. Ивић о генитиву као неутралном члану падежног месног система, који је „најшири најопштији падеж места по значењу и употреби у нашем језику“², и Фелешка о генитиву као једином падежу којим се исказује аблативни просторни однос, у мноштву просторних релација које се осим њиме изражавају и другим падежима³.

¹ Реч је о раду *Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја*, у коме су анализирани конструкције с предлозима ОД, ДО, КУДЕ, ИЗ и ПРЕКО, објављеном у LXII броју Јужнословенског филолога.

² М. Ивић 1957: 155.

³ К. Фелешко 1995: 79: „Од свих анализираних предлошко-падежних конструкција апсолутно најбројнију групу чине конструкције општег просторног значења — од 52 типа предлошко-падежних конструкција 36 се одликује примарним просторним значењем“ (реч је о аблативном просторном значењу — подвлачење моје).

Бројност предлога уз Г за означавање различитих значења (просторних, темпоралних, посесивних)⁴, како у књижевном језику тако и у свим српским дијалектима, далеко је већа у поређењу са било којим другим падежом. Наиме, генитив је једини падеж у српском језику „који је временом проширио своје поље употребе“⁵.

1. 1. Напред изнета сазнања о генитивним синтагмама односе се и на стање у говору јабланичког краја, с тим што се у обзир морају узети три битне чињенице које га оштро диференцирају од стандардног српског језика: прва се односи на аналитички тип деκлинације у овом јужноморавском говору, па се у складу с тиме овде мора говорити о генитивним предлошко-падежним конструкцијама са ОП (општим падежом) у функцији генитива. Друга се тиче мањег броја предлога⁶ који се везују за ОП у функцији генитива, што условљава и ужу лепезу генитивних значења. Трећа разлика се огледа у другачијем облику појединих предлога који овај говор с једне стране удаљавају од стандардног идиома, а с друге стране га приближавају неким говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне.

1. 2. Сходно задатој теми, овде ће бити речи о генитивним предлошко-падежним синтагмама за исказивање различитих месних значења, односно просторних релација. Изнећемо запажања о конструкцијама с предлозима ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ и ВРЗ, чије је основно значење месно, односно значење просторне релације. Од наведених предлога, само предлог ОКО поред примарног месног, има и нека друга генитивна значења (темпорално нпр.).

1. 3. Разматрање предлошко-падежних конструкција биће изложено по предлозима. Као и досад, тако ћемо и овом приликом, најпре анализирати значења конструкција са наведеним предлозима у говору јабланичког краја⁷, а затим ћемо наведена значења компарирати са стањем у осталим призренско-тимочким и неким косовско-ресавским говорима, наравно у оној мери коју нам нуде студије које се баве њиховим описом.⁸ Желимо да на овај начин пружимо бар мало потпунији увид у падежну проблематику говора јабланичког краја, сагледавајући је

⁴ За потпунији увид у то која се све значења могу исказати генитивним предлошким конструкцијама у српском књижевном језику, видети код : М. Ивић 1958: 143–145 и К. Фелешко 1995: 77–153.

⁵ М. Ивић 1958: 161.

⁶ Ово није карактеристика само јабланичког, већ и неких других говора, нпр. трстеничког. О овоме в. Д. Јовић 1968: 162.

⁷ Потврде ћемо узимати из Р. Жугић 2005¹ и материјала прикупљеног на терену путем синтаксичког упитника.

⁸ Овде ће, што је сасвим природно, највише података бити у двома студијама које се искључиво баве синтаксом падежа: *Синтакса падежа у говору Левча Р. Симића и Ујошреба падежних облика у Параћинском Поморављу* С. Милорадовић. У осталим студијама наведених говорних зона, врло детаљно се разматрају фонетика и морфологија, док се синтакса падежа, сходно њиховој намени, интерпретира у суженом обиму.

не само као изоловану појаву већ појаву која је у некој врсти констелације са осталим говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне. Пратићемо, такође, продор анализма из призренско-тимочких говора у говоре косовско-ресавског дијалекта, или у говоре прелазног типа између једних и других.

Предлошко-падежне синтагме ОКО + ОП (у функцији генитива)

2. Овом конструкцијом одређује се место на коме се нешто дешава, одиграва, збива са свих страна појма исказаног именицом у општем падежу у функцији генитива:

Замићај жито *око вра*; да залићаш *око кућу*; да ми се не мува *око кућу*; нало-жимо па поседамо *око огањ*; наредимо снапја *око сивојсер*; витламо се със стоку *око сивојсер*, докле овршимо; закитимо га прво њега, па заодимо такој *око зајис*; мава га *око кућу*; поседамо *око шанур*; клекнев жене *око мршвака* и га редив, плачев га; не расипујте воду *око бунар*; цел ноћ да залићаш *око кућу*; теј мазнуље што се *око шебе* мазнив; ће изеш ћутек за тој мотљање *око мене*; бев се собрали *око оној девојче*; мангупарија се беше почела собира *око њега*; мува се мачка *око ишлики*; оврте се *око мене* и мора му дадем; отрошимо се *око овуј свадбу*; ће продадемо једно телче па ће се поткрпимо *око свадбу*; там у тија села *око Београд*; дете се мувало *око кокошарник* па пуно с вшке; не истришај се туј *око каншу*; све ми бог *око мене* тутоње даја; отк[д] це тутка *око тај ручък*.

2. 1. Истом конструкцијом исказује се обухваћеност неког предмета, дела тела радњом која се врши са свих његових страна: набијемо притке *око корењ*, заградимо га; не ми се мувај *око ноге*; клечка ву се врже на свињу *око гушу*; врже му се на дете црвено конче *око ручке*, од урок; штранга ми беше *око руку*; врже марамче *око шију*; вржи бајадер *око гушу*.

2. 2. Сада ћемо дати преглед наведених значења у осталим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима.

У говору Бучума и Белог Потока, предлог ОКО је уобичајен у фонетском лику ОКОЛ. Богдановић, од генитивних значења која су предмет истраживања у овом раду, наводи семантичку реализацију овог предлога са ОП која се односи на означавање места (*окол бунар* се не играју деца).⁹

У оквиру генитивних значења, Вукадиновић за говор Црне Траве и Власине региструје и предлог ОКО / ОКОЛО наводећи три примера без назнаке значења: облитамо *око кућу*, тераш *око сивојсер*, све *около језеро*.¹⁰ Овде, наравно, разазнајемо прву семантичку реализацију предлошко-падежне конструкције ОКО / ОКОЛО, по систематизацији значења која смо дали за овај предлог.

Тирић за говор Понишавља бележи месно значење предлога ОКОЛ са ОП у функцији генитива. У пет наведених примера, овај предлог је употребљен у пр-

⁹ Н. Богдановић 1979: 111.

¹⁰ В. Вукадиновић 1996: 255.

вом значењу наше класификације, а ми овде наводимо само пример: *окол тој дрво наредимо снопови*.¹¹

У говору Запаља, Марковић за предлог ОКО(Л) са општим падежом диференцира два генитивна значења: значење места, тј. простора „на коме се што врши или простире“ (па би си нешто *окол кућу правил*) и значење приближности (*просторне* — подвлачење моје) (оздóл негдè *око Ниш* ли е)¹².

Богдановић за говор Алексиначког Поморавља наводи два значења предлошко-падежне синтагме ОКО / ОКОЛО + ОП, а за наше истраживање је битно значење прво (па *около онај асѝнал* укотур два-три пúта)¹³ које се у нашој класификацији значења с предлогом ОКО поклапа са првим значењем.

У раду који је претходио овоме,¹⁴ као и у радovima о другим генитивним значењима¹⁵ у говору јабланичког краја, изнета је констатација о сложенијој ситуацији у погледу употребе генитива у косовско-ресавским говорима, а то истичемо и овде. Она се очитује у значајној превази морфолошког генитива над аналитичким генитивом са номинативом — акузативом или општим падежом у функцији генитива, а следствено томе и осталих падежних облика.

У ресавском говору, нажалост, међу примерима којима се у делу Морфологија потврђује дефлекција именица, нашли смо само један пример с предлогом ОКО, и то пример у коме предлог стоји уз именицу у општем падежу: *седè око ва̋шру*. Међутим, увидом у примере за означавање како генитивних значења тако и значења осталих падежних облика, установили смо да употреба општег падежа, уз преовлађујући морфолошки генитив, у овом говору није ретка појава.¹⁶

У говору Трстеника генитив се употребљава „по правилу као у књижевном језику. Већа суженост његове употребе формално се манифестује само у мањем броју предлога које овај говор има уз генитив.“¹⁷ Тако међу предлозима нема и предлога ОКО¹⁸, па се не могу извучити никакви закључци о евентуалној употреби номинатива-акузатива, односно општег падежа у функцији генитива. Једино што се поуздано може рећи о употреби предлошког генитива у трстеничком говору јесте Јовићева констатација да се у генитиву с предлозима *код* и *од*: *била код неки мѝмци*, *купио од неки дѝмци* може говорити „о почетку продирања аналитичности у падежни систем. Један од доказа је што се ова особина јавља чешће идући ка Сталаћу, ближе зони јужноморавског говора. Овакве конструкције познате су и неким шумадијским говорима, а често се јављају и у долини Велике Мораве.“¹⁹ Неће бити наодмет дати и Јовићево тумачење ове појаве које је наве-

¹¹ Љ. Ћирић 1999: 160.

¹² Ј. Марковић 2000: 228.

¹³ Н. Богдановић 1987: 236.

¹⁴ Р. Жугић 2006¹: 259–280.

¹⁵ Р. Жугић 2005²: 179–189; Р. Жугић 2006²: 217–225; Р. Жугић 2006³: 349–364; Р. Жугић 2006⁴: 135–144.

¹⁶ А. Пецо — Б. Милановић 1968: 300–332.

¹⁷ Д. Јовић 1968: 162.

¹⁸ Исто: 155 и 164–166.

¹⁹ Исто: 83.

дено у фусноти: „У Шумадију овај феномен унели су досељеници. У долину Велике Мораве такође досељеници, али се ту осећа и утицај близине призренско-тимочког дијалекта.“²⁰

Иако је употреба општег падежа у говору Левча као спорадична појава могућа, до ње не долази у предлошко-падежној синтагми с предлогом ОКО, већ је свуда уз овај предлог морфолошки генитив: ОКО + Г. Овде је, такође, битно упоредити значења генитивних синтагми с наведеним предлогом у говору Левча са значењима у осталим говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне. Ово је, наравно, могуће захваљујући исцрпној анализи значења реализованих с овим предлогом.

Конструкција ОКО + Г употребљава се у овом говору „за обележавање близине.“²¹ У оквиру овога, Симић наводи две семантичке реализације просторно-месне семантике. Као прво такво значење овде се наводи „латероперкурзивно значење без назначења да ли се пролажење врши с једне или с обе стране онога што је означено именицом у облику Г; да ли се кретањем врши одвајање или не“. Овде се даје више примера у којима глаголска реч указује да се „кретање продужава у простору даље од објекта означеног Г“, а ми ћемо навести само један: *око куће јурну куче*, и један пример у коме се кретање везује за тај простор: *морам да облѐћем око њѐга*.²² Ова предлошко-падежна синтагма употребљава се да означи лоцираност глаголске радње у близини предмета који је означен именицом у генитиву. Примери који се за ово значење наводе показују да се ради о обичном месном значењу, јер они или никако не подразумевају кретање, или је значење кретања сасвим у задњем плану“. Овде наводимо по један пример овакве диференцијације: *мртви око вайше лежѐ* и *око њи’ се бѹтало тѹ*.²³

Као што се из претходне елаборације да закључити, у говору Левча се реализују иста просторна и месна значења као и у осталим косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима. Она, због циљева студија о овим говорима, нису свуда у потпуности приказана, али сматрамо да је овакав закључак одржив на основу примера детаљно истраженог по једног представника једног или другог дијалекта (наведена значења у говору јабланичког краја као јужноморавског и говора Параћинског Поморавља као прелазног између призренско-тимочког и косовско-ресавског дијалекта)²⁴.

У говору Параћинског Поморавља, предлошко-падежна конструкција ОКО + Г/ОП (месни генитив или ОП у функцији месног генитива) има две семантичке реализације: означавање локације „на којој се нешто одиграва, дешава, обавља са свих страна појма представљеног именицом у генитиву/општем падежу (јуримо га *око куће*; њдемо *око њај зайис*) и означавање предмета или дела те-

²⁰ Д. Јовић 1968: 83.

²¹ Р. Симић 1980: 51.

²² Р. Симић 1980: 51.

²³ Исто.

²⁴ С. Милорадовић 2003: 110–111.

ла, најчешће кружног или ваљкастог облика који је вршењем неке радње обухваћен са свих страна (облага ти *око гўше*; пўпче *око гўшу* му замотано).²⁵

На основу наведених примера може се закључити да су у овом говору много чешће синтагме с именицом у општем падежу, поредећи ово стање са осталим косовско-ресавским говорима.²⁶

2. 3. Прегледани материјал дозвољава извлачење неколико закључака о предлошко-падежним синтагмама с предлогом ОКО: у свим говорима призренско-тимочког и косовско-ресавског дијалекта, овим конструкцијама се првенствено означава место вршења радње са свих страна појма који је означен појмом у општем падежу/морфолошком генитиву.

2. 3. 1. Призренско-тимочке говоре одликује искључива употреба општег падежа. У косовско-ресавским говорима преовладава употреба морфолошког генитива, али је у већој или мањој мери, од говора до говора, приметан и продор општег падежа. На основу података којима смо располагали, установили смо да се предлог ОКО с ОП јавља у ресавском говору и у говору Параћинског Поморавља. У говору Трстеника нисмо наишли на конструкције с предлогом ОКО, а за евентуалне разлоге њиховог изостајања в. фусноту 17. У левачком говору, судећи по датом материјалу, предлог ОКО иде искључиво уз морфолошки генитив.

2. 3. 2. Овај предлог се у призренско-тимочким говорима јавља још и у ликовима ОКОЛ и ОКОЛО, који у косовско-ресавским говорима изостају.

*Предлошко-падежне синтагма ПОРЕД (СПОРЕД) + ОП
(у функцији генитива)*

3. Падежним синтагмама с овим предлогом исказују се и значења места.

3. 1. Примарним значењем се исказује позиција некога/нечега, односно вршење радње у непосредној близини појма у општем падежу:

Садим ја у башчу *йоред леје*; има *сийорей иушјева* трава; кућа ги је *йорей иуш*; посади једно вишњиче *йоред бунар*; врљим травуљак *йорей корийо*; остај тикву *йоред враша*; да видиш ко се она кршка кџ прође *сийоред њега*; седни *йоред шийорей*, огреј се; там је *йорей казан*; *йорей иуш* је направивја кућу, неоградено још; седо *йоред онуј жену*; стадо *йоред младожењу*, те овакој; *сийоред лезербу* ги пасла краве.

3. 2. Другом семантичком реализацијом исказује се динамика кретања и релација тог кретања у односу на појам у општем падежу којим се именује одређено место:

Трчећим прођем ноћом *йоред гробје*; прође *йоред човека*; провужда *йоред мајку* си ко ветар да гу носи; прође *сийоред мене сйару жену*, ни добротро, ништа; ћутећим прође *йоред човека*; кџ се извукомо и[з] шуму, па запуцамо *йорей*

²⁵ В. фусноту 24.

²⁶ С. Милорадовић 2003: 111.

йуџи; има си идеш све *сйоред реку*, до съм село; прођуемо ми *сйоред њину кућу*; ако те стра, ти си иди *йоред овај йрав йуџи*, чистина.

3. 3. Прегледаћемо сада реализацију генитивних значења с овим предлогом у осталим призренско-тимочким и неким косовско-ресавским говорима.

Богдановић бележи предлог ПОРЕД у Белом Потоку са значењем места (поред нас пројде и оде; не иди поред старца), уз две напомене: овде се чује и фонетски лик ПОРАД (*йора^m кућу* засадили цвеће); у Бучуму је предлог ПОРЕД познат, али фреквентнију употребу има предлог ПОКРЕ.

За говор Црне Траве и Власине, Вукадиновић међу генитивним значењима с предлозима потврђује и употребу предлога ПОРЕД. Аутор не коментарише значење предлошко-падежне синтагме ПОРЕД + ОП, али је из три наведена примера (туј *йоред ваџру*; *йоред воду* има лука и *йоред йуџи* стане) јасно да је реч о значењу вршења радње у непосредној близини места означеног појмом у општем падежу²⁷.

Тирић за говоре Понишавља бележи само један пример с предлогом ПОРЕД у генитивном значењу „близине појму у ОП“ (*йоред гробје* пролазе).²⁸ На истој страни аутор наводи још неколико предлога који су семантички еквиваленти предлога ПОРЕД, а то су: ПРЕКАЈ, ПОКРЕ, КРАЈ са већом фреквенцијом, чиме се и објашњава тако ретка употреба предлога ПРЕКО.

У говору Заплања, овај предлог се јавља у лику ПОРАД, дакле као и у Белом Потоку код Богдановића, и налази се у синонимији са предлогом ПОРЕД за исказивање генитивних значења позиције уз глаголе мировања (све *йорад слог* наредено) и „динамике кретања у односу на дато место“ (пројдо *йорад гробје*).²⁹

За Алексиначко Поморавље се наводи само предлог ПОРЕД са примерима (све куће *йоред йуџи* — значење позиције) и (прођеш *йоред йијац* па још мало — значење релације)³⁰.

Сада ћемо дати преглед употребе значења овог предлога у суседним косовско-ресавским говорима.

У ресавском говору, како је речено, замашнија је употреба номинатива — акузатива или општег падежа, како у беспредлошком тако и генитиву с предлозима. Нажалост, у поглављу Морфологија, у делу Деклинација, с предлогом ПОРЕД пронашли смо само два примера: поред *јѣдан йѣшок* и *йоред зѣмљу*. Но, и поред тога, и наведене предлошко-падежне синтагме ПОРЕД + ОП, довољно се уклапају у општу слику ресавског говора о употреби морфолошког генитива с једне стране, и номинатива — акузатива или општег падежа с друге стране.

Говор Трстеника одликује књижевна употреба генитива. Дистинкција стандардни српски језик / говор Трстеника огледа се у мањој могућности релација „која се овим предлозима може обележити [реч је о предлозима од, до, из, са / сас / саз — прим Р. Ж]. То је потпуно у складу с потенцијалним богатством веза

²⁷ В. Вукадиновић 1996: 254.

²⁸ Љ. Тирић 1999: 160.

²⁹ Ј. Марковић 2000: 229–230.

³⁰ Н. Богдановић 1987: 236.

предлог + падежни облик које овај дијалекат има.³¹ За предлошко-падежну конструкцију ПОРЕД + Г, Јовић наводи неколико примера са значењем места у којима је употребљен морфолошки генитив. Међу њима је један пример са ликом ПОРЕД (*йоред газдџаша дџа*), а преостала два су употребљена у фонетском лику СПОРЕД (*дозииђуиу сйоред брџа, сйоред мџе*) који је својствен неким призренско-тимочким говорима, али не и стандардном српском језику. Дакле, када говоримо о генитивној синтагми с предлогом ПОРЕД у говору Трстеника, разлика између стандардног српског језика и говора Трстеника у равни је употребе још једног фонетског лика за овај предлог у говору Трстеника.

Симић, уз напомену да овај предлог у говору Левча има живу употребу, наводи три значења синтагми ПОРЕД + Г. Мада су сва значења довољно потврђена примерима, овде ћемо као илустрацију навести само по један пример за свако од њих.

Прво је латероперкурзивно значење: *прђџемо йоред^м Сџфџе*; друго је значење вршења радње у целини „на месту поред онога што означава именица у Г“: *пџсле лџго и јџ йоред њџ*; треће значење позиције места уз глаголе мировања: *лежџо овџко йоред^м крџвџџа*.

У грађи се нашао и један пример употребе предлога ПОРЕД са ОП: *прђџе йоред њџ*.³²

Милорадовић за говор Праћинског Поморавља бележи два значења: првим значењем се исказује „позиција некога/нечега или одвијање радње (у целини) у непосредној близини“ онога што је именовано управним чланом синтагме: *корџто тџрим йоред бунџра*; другим значењем се исказује релација вршиоца радње у односу на конкретно место као и динамика кретања: *крџнеш йоред онџ йродџвниџе*.³³ Предлог иде уз морфолошки генитив и ОП.

3. 4. За конструкције с предлогом ПОРЕД или његовим семантичким еквивалентима, ваља истаћи неколико закључака.

3. 4. 1. У говору јабланичког краја, њима се исказују два значења: примарно значење позиције некога/нечега, односно вршења радње у непосредној близини појма у општем падежу и динамика кретања и релација тог кретања у односу на појам у општем падежу којим се именује одређено место.

3. 4. 2. Овакво стање је забележено и у говору Запаља, док остали призренско-тимочки говори констатују само прво наведено значење с овим предлогом.

3. 4. 3. Сличан однос у смислу диференцијације генитивних значења с предлогом ПОРЕД налазимо и у косовско-ресавским говорима. Прво значење је примерима потврђено у ресавском и трстеничком говору, док се за говоре Левча и Параћинског Поморавља даје потпунија и прецизнија семантичка диференцијација.

3. 4. 4. Употреба ОП у функцији генитива, као уосталом и код осталих падежних облика, у говору јабланичког краја и свим осталим говорима призрен-

³¹ Д. Јовић 1968: 164.

³² Р. Симић 1980: 52.

³³ С. Милорадовић 2003: 112–113.

ско-тимочког дијалекта је константа. Однос предлошко-падежних синтагми с предлогом ПОРЕД + Г и ПОРЕД + ОП у прегледаним косовско-ресавским говорима није уједначен. Као што смо видели, конструкција са општим падежом је честа у ресавском говору, у говору Трстеника имамо само конструкцију с морфолошким генитивом, у Левчу се бележи само један пример са употребљеним општим падежом, док у Парафинском Поморављу „незнатно претежу примери с генитивном формом над примерима с конструкцијом *йоред* + ОП“.³⁴

3. 4. 5. У погледу употребе различитих фонетских ликова предлога ПОРЕД, као и употребе других еквивалената овог предлога, у призренско-тимочким говорима влада извесно шаренило: у јабланичком крају се јавља ПОРЕД / СПОРЕД; у Бучуму и Белом Потоку ПОРЕД / ПОРАД / ПОКРЕ; у говору Црне Траве и Владине, као и у говору Алексиначког Поморавља, само ПОРЕД; у Понишављу ПОРЕД / ПРЕКАЈ / ПОКРЕ / КРАЈ и у говору Заплања ПОРЕД / ПОРАД. У косовско-ресавским говорима влада извесна уједначеност: осим у Трстенику, где се јавља ПОРЕД / СПОРЕД, у свим осталим овде прегледаним говорима употребљава се само предлог ПОРЕД.

Предлошко-йадежна синтагма ПОЗА+ ОП (у функцији генитива)

4. Предлошко-падежна синтагма ПОЗА + ОП је семантички еквивалент синтагме ИЗА + Г у месном значењу у стандардном српском језику. Дакле, има функцију оријентационог означавања места и показује да се радња врши са задње стране појма означеног именом у ОП у функцији генитива. Конструкција с предлогом ПОЗА у синонимiji је с предлогом ПОСАДИ, чије је поље употребе знатно сужено, највероватније из потребе за језичком економијом, док се предлог ИЗА + ОП уопште не употребљава. Предлог ПОЗА се ретко среће у осталим призренско-тимочким говорима, а у косовско-ресавским је замењен еквивалентима ИЗА, ПОЗАДИ.

Иди *йоза кола*; ста̀ни *йоза мене*; *йоза оној брекче* су шуманске куће; ћу ти завржем фљу̀ску, па ће ти све с̀вни *йоза уши*; имаја једну камарку сено *йоза кућу*; имам једно лешинче расад там *йоза кућу*; кантиче мармуладу сакрила *йоза грнци*; иди *йоза йлош*; накрвљосаја се там *йоза кућу*; накршија се ники там *йоза салач*; ђубре *йоза враша*; тој ђубре не га чувај *йоза враша*; сакри се *йоза кола*; праз у башчинче *йоза кућу*; тури гу *йоза враша* у хош; па ће се чешаш *йоза уши*; имашем нико цвећнце *йоза кућу*, пилики ми га све ишчапрљали; немој те жвајзнем па ће се чешаш *йоза уши*; девојка на четврту хошку *йоза враша*; овде *йоза наше куће* ни е башча.

4. 1. Даље ћемо прегледати конструкције с овим предлогом у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, а за говоре који немају овај предлог навешћемо његов еквивалент којим ћемо потврдити наведено генитивно значење.

³⁴ Исто: 113.

³⁵ Н. Богдановић 1979: 113.

Говор Бучума и Белог Потока не познаје предлог ПОЗА. Његов семантички еквивалент је предлог ИЗА и „значи да се нешто налази иза појма у општем падежу“: штала се постаља *иза кућу*.³⁵

Слична је ситуација и у говору Црне Траве и Власине. За оријентационо означавање места у смислу, иза нечега или некога што се исказује појмом у општем падежу, у употреби је предлошко-падежна синтагма ИЗА + ОП. Вукадиновић за ово генитивно значење с предлогом ИЗА наводи неколико примера, од којих издвајамо само један: тамо *иза Планау*.³⁶

У говорима Понишавља „генитивно значење места иза појма у ОП“ исказује се предлошко-падежним синтагмама ЗАД / ЗАДИ / САДИ + ОП и ПОЗАДИ / ПОСАДИ + ОП: врљи ју *зад враћа*; *зади Пирош* има село Крупџ; у браниште *sadi њојџу*; села што су *њзади Ниш*; *њsadi кућу* пут.

У свим наведеним примерима могућа је замена наведених предлога предлогом ИЗА без померања семантике. Другим речима, у овим говорима су дати предлози синонимични с предлогом ИЗА у стандардном српском језику.³⁷

Предлог ПОЗА и његову варијанту ПОЗАДИ, у синонимичји с предлогом ИЗА у стандардном језику, познаје и део говора Заплања, и то онај који се наслања на јужноморавску говорну зону: сакрие се *њза камен*, *њзади њума*.³⁸

За говор Алексиначког Поморавља, Богдановић за генитивно значење које се овде разматра, наводи најпре предлог ИЗА са ОП, а потом каже „у употреби је и предлог поза“.³⁹ Аутор наводи по два примера употребе за један и други предлог, али ми на основу тога не можемо доносити закључак о широј или ужој заступљености једног или другог, већ ћемо се задовољити информацијом о присуству оба ова предлога: *иза кућу* правија шупицу; неко најђе, а ми прасе па *њза враћа*.⁴⁰

Чини се занимљивом ситуација да у једном говорном типу, сврљишко-заплањском (Богдановићев Бели Поток, црнотравски говор Вукадиновића, Доње Понишавље Ћирића, део Заплања који се ослања на Сврљиг Ј. Марковић) или тимочко-лужничком (Бучум Богдановића, власински говор Вукадиновића, Горње Понишавље Ћирића, део Заплања који се ослања на јужноморавске говоре), или јужноморавском (јужноморавска зона Алексиначког Помовавља Н. Богдановића, јабланички крај Р. Жугић), а све у оквиру призренско-тимочког дијалекта, у погледу употребе предлошко-падежних синтагми у значењу за оријентационо означавање места — са задње стране појма у ОП, влада извесно шаренило. Из свега досад реченог, можда би се могао извући закључак да је предлог ПОЗА типичан за јужноморавски говор. У напред наведеном генитивном значењу он нема семантички еквивалент у предлогу ИЗА, већ је њему синонимичан предлог ПОЗАДИ / ПОСАДИ. У прилог овој тези иде и постојање предлога ПОЗА, ПОЗАДИ у зони Заплања која се ослања на јужноморавски говор уз одсуство предлога ИЗА

³⁶ В. Вукадиновић 1996: 254.

³⁷ Љ. Ћирић 1999: 161.

³⁸ Ј. Марковић 2000: 229.

³⁹ Н. Богдановић 1987: 235.

⁴⁰ Н. Богдановић 1987: 235.

и јужноморавској зони Алексиначког Поморавља Н. Богдановића која има употребу и ПОЗА и ИЗА.

За ресавски говор нисмо пронашли примере генитива с предлогом ИЗА или неким његовим еквивалентом који смо сретали у прегледаним призренско-тимочким говорима.⁴¹

У трстеничком говору, Јовић не бележи предлог *иза* уз генитив, нити било који његов семантички еквивалент.⁴² О могућим разлозима, изузев једног који је и у овом раду често истицан⁴³, можемо се кретати само у домену претпоставки. Један од могућих разлога може бити селективан приступ предлозима који иду уз генитив, као последица процене да предлог *иза* има обично генитивно значење, како је то у стандардном језику. Друга претпоставка може лежати у ауторовом настојању да синтакси падежа посвети мање простора с обзиром на задате циљеве које је монографија имала пред собом. Нешто прецизнију слику о разлозима непосведочености предлога ИЗА у трстеничком говору можемо стећи посредно, на основу података које о употреби овог предлога износе Симић и Милорадовић за говоре Левча и Параћинског Поморавља. На основу свега овога можда би био могућ закључак да разлози нерегистровања предлога ИЗА у трстеничком говору леже у комбинацији његове ниске фреквенције са селективним приступом предлозима, што искључује оне са ниском фреквенцијом.

Говор Левча одликује употреба „речи ПОЗАДИ“ уз генитив, а наведени примери показују да овај предлог има позиционо месно значење „иза“: постави једну клупу *йозади камиџона*.⁴⁴ Овде је занимљиво истаћи Симићеву констатацију да у његовој грађи нема много примера за предлог ИЗА, „али се јавља већи број просторних значења⁴⁵.“ Од четири наведена значења једно је позиционо: једна стој *там иза каџе*, управо оно значење које има предлог ПОЗАДИ.

У говору Параћинског Поморавља, предлог ПОЗАДИ „јавља се уз Г у неколико примера с позиционим месним значењем 'иза'“, од којих као илустрацију наводимо само један: *йозади казана држй*.⁴⁶ У вези са предлогом ИЗА, Милорадовић истиче да је „поље његове употребе сужено у односу на књижевни језик због употребе предлога *йозади* за оријентационо означавање места“, као и због употребе локативне конструкције с предлогом *йо* у овом значењу уместо предлога *иза*.⁴⁷

Судећи по примерима које Симић и Милорадовић наводе за предлошко-падежне синтагме с предлогом ПОЗАДИ, може се рећи да овај предлог у овим говорима иде уз морфолошки генитив. За предлошко-падежне синтагме са семан-

⁴¹ А. Пецо — Б. Милановић 1968: 300–330.

⁴² Д. Јовић 1968: 164–166.

⁴³ „Већа суженост његове употребе формално се манифестује само у мањем броју предлога које овај говор има уз генитив“ (Д. Јовић 1968: 162 и 155).

⁴⁴ Р. Симић 1980: 56.

⁴⁵ Р. Симић 1980: 55.

⁴⁶ С. Милорадовић 2003: 118.

⁴⁷ Исто: 119.

тички еквивалентним предлогом ИЗА, у Милорадовић нисмо наишли ни на један пример са ОП, а у Симић на само један пример: *то е село одма иза Крагујевац.*

4. 2. Уопштени закључци: Предлошко-падежним синтаagmaма с предлогом ПОЗА или његовим семантичким еквивалентима, у свим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима исказује се позиционо значење места, прецизније да се неко или нешто налази иза онога што се казује именом у ОП (у призренско-тимочким) и Г (у косовско-ресавском дијалекту).

4. 2. 1. Када је реч о употреби ОП са семантичким еквивалентима предлога ПОЗА у косовско-ресавским говорима, стање је следеће: за ресавски и трстенички говор нисмо пронашли ниједан пример овог генитивног значења са очекиваним еквивалентима ПОЗАДИ, ИЗА ни са морфолошким генитивом ни са ОП; у говору Параћинског Поморавља сви наведени примери с предлозима ПОЗАДИ и ИЗА иду уз морфолошки генитив, а тако је и у левачком говору.

4. 2. 2. Предлог ПОЗА је својствен само неким призренско-тимочким говорима који су уже опредељени као јужноморавски у целини (говор јабланичког краја), или у једном свом делу који се по положају налази на јужноморавске говоре (говор Запаља и говор јужноморавске зоне Алексиначког Поморавља). Као еквивалент овог предлога у косовско-ресавским говорима јављају се предлози ПОЗАДИ и ИЗА који се иначе срећу и у оним говорним типовима призренско-тимочког дијалекта који нису јужноморавски.

*Предлошко-падежна синтаagma ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ + ОП
(у функцији генитива)*

5. Предлог ВИШЕ у конструкцији с ОП има у јабланичком говору позиционо значење „изнад“.

Одма су ливаде *више њије*; у онј *њије више кожару*; коси онам *више Борино лојзе*; њино је *лојзе одма више нашо*; онј *вишњар више Драгину колибу*; коса на дубицу *закачена више њигову главу*; теј најродне *њије више село* што су; не стој, дете *такој више моју главу*.

5. 1. Овај предлог се јавља и у сложеном облику са предлозима ПО и ИЗ: ПОВИШЕ и ИЗВИШЕ: за моју ливаду *повише село*; тури туј *слику повише моју главу*; там су деца на пољанку *повише куће*; овчарује там на онј *ширинку извише Државно*; нема *ич убава трава онде извише насий*; камара сламу му била *одма извише кућу*; њино *гробје на брде извише село*; неће *прођуев извише ливаду некосону*, него с трактор *газив*.

Наведени сложени предлози у синонимичном су односу са простим предлогом ВИШЕ, тако да њихова међусобна замена не доводи ни до каквог семантичког померања.

5. 2. Стање у осталим призренско-тимочким говорима је следеће: у говору Бучума и Белог Потока нисмо регистровали предлог ВИШЕ, као и од њега сложене облике, а ни предлог ИЗНАД који је у синонимији с предлогом ВИШЕ.⁴⁸ Овде се у позиционом, просторно-месном генитивном значењу користи предлог НАД уместо конструкције ИЗНАД + ОП: *горе је, над село*; *не тропаж ми над главу*.⁴⁹

За говор Црне Траве и Власине, обрађујући генитивна значења, Вукадиновић потврђује предлог ИЗНАД, чије се значење узима при дефинисању значења позиције предлога ВИШЕ: *изнад језеро, изнад Преслой, изнад Плана*. Нема ни сложених предлога са предлозима ПО, НА, ИЗ, који се иначе срећу у неким другим призренско-тимочким или косовско-ресавским говорима.⁵⁰

У говору Понишавља имамо исту ситуацију као у говору Црне Траве и Власине: *изнад њекару има кућу*.⁵¹

У говору Заплања, наведено генитивно значење, по конструкцији којом се исказује, као и по одсуству осталих предлошко-падежних конструкција, у потпуности одговара стању у Бучуму и Белом Потоку: *овде нада село*; *ако ти даде горе наји њуши плац*; *до она пут над гробје*.⁵²

Предлог ВИШЕ као и сложени предлог ПОВИШЕ бележи и Богдановић у Алексиначком Поморављу: *мој отац стои више кућу*; *има кућу мало више Бању*. У истом значењу се и овде, као и у јабланичком крају, користи предлог ПОВИШЕ: *кућа му њовише њродавницу*; *превртнуа кола там њовише кривину*.⁵³

Ни пажљивим ишчитавањем деklinације именица у поглављу Морфологија, за ресавски говор нисмо могли наћи ниједан од горе навођених предлога за оријентационо означавање места.⁵⁴

Такође, у говору Трстеника, међу предлозима уз генитив нисмо наишли на предлоге са генитивним значењем које разматрамо у оквиру предлошко-падежних синтагми ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ.⁵⁵

Симић, у Синтакси левачког говора, међу предлозима⁵⁶ који иду уз генитив, потврђује и предлог ВИШЕ као и његову варијанту ПОВИШЕ. Он наводи три просторно-месна значења генитива: суперперкурзивно уз глаголе кретања (*провучи се више кривећа*), позиционо (*један више њушића*, *један испод путића*) и супертерминално значење (*изиђемо више вироши* у *јдне винограде*). Сложени предлог ПОВИШЕ дат је у једном примеру: у *Парлог оде њовише наши кућа*.⁵⁷

Примера са предлогом ИЗНАД нема, а ни примера са ОП уз ВИШЕ, ПОВИШЕ.

⁴⁸ Н. Богдановић 1979: 103–124.

⁴⁹ Исто: 117.

⁵⁰ В. Вукадиновић 1996: 254.

⁵¹ Љ. Ћирић 1999: 157.

⁵² Ј. Марковић 2000: 227.

⁵³ Н. Богдановић 1987: 235.

⁵⁴ А. Пецо — Б. Милановић 1968: 300–329.

⁵⁵ Д. Јовић 1968: 164–166.

⁵⁶ Р. Симић сматра да је ВИШЕ „пре прилог него предлог, али за нас је важно да се употребљава у конструкцији с генитивом, и то у сличним значењима као неке предлошке речи“. Р. Симић 1980: 56.

⁵⁷ Р. Симић 1980: 56.

Милорадовић у Параћинском Поморављу бележи предлог ВИШЕ уз Г / ОП, као и његове сложене облике НАВИШЕ и ПОВИШЕ, чији се префиксални делови *на-* и *йо-* „могу . . . сматрати неком врстом поредбеног предметка у односу на основни предлог“.⁵⁸

Наведени предлог овде има позиционо значење „изнад“: *овде више куће се налази*.⁵⁹

Ауторка, пратећи однос конкурентских предлога ВИШЕ и ИЗНАД, закључује да је предлог ВИШЕ готово потиснуо из употребе предлог ИЗНАД,⁶⁰ истичући да је таква ситуација још и у говорима Трстеника, Левча и Чумића.

Мада смо и ми, независно од овога, и не само код овог предлога, помно пратили супституцију једног предлога неким другим предлогом, напоредну употребу предлога за исто значење или пак апсолутну превагу једног и потискивање оног другог, ипак морамо истаћи још и овај добар начин уочавања и повезивања чињеница у наведеној студији. Ово стога што се таквим чињеницама обично не признаје неки значај, али јасно је да овакав систем размишљања брише питање о судбини и стању конкретног предлога ИЗНАД, који је незаобилазан у дефинисању конкретног предлога ВИШЕ.

Будући да је један од циљева овога рада утврђивање степена продора ОП у околне говоре, у овој студији нисмо морали тражити и пребројавати примере са морфолошким генитивом и оне са општим падежом, јер сама ауторка износи закључак до кога је дошла на основу увида у целокупну, а не само овде презентовану грађу: „Без обзира на мали број забележених примера, чини се да претежу примери са именичком лексемом у генитиву над онима са именицом у општем падежу“.⁶¹

5. 3. Парцијални закључци о предлошко-падежним синтагмама с предлогом ВИШЕ или његовим еквивалентима: у свим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, наведене конструкције имају позиционо просторно-месно генитивно значење да се неко или нешто позиционира изнад некога или нечега што означава појам с именом у ОП или Г.

5. 3. 1. У ресавском и трстеничком говору нисмо наишли на предлог ВИШЕ и његове варијанте или друге семантичке еквиваленте, тако да не можемо изнети ни податке о његовом везивању за морфолошки генитив или ОП. У говору Левча предлог ВИШЕ / ПОВИШЕ захтева морфолошки генитив, док се у Параћинском Поморављу чешће употребљава морфолошки генитив у поређењу са ОП.

5. 3. 2. У погледу заступљености предлога ВИШЕ у овом генитивном значењу, стање је готово уједначено у већини призренско-тимочких и косовско-ресав-

⁵⁸ С. Милорадовић 2003: 113.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Милорадовић каже да предлог ИЗНАД употребљавају углавном млађи говорници. Будући да се у дијалекатским истраживањима узимају претежно старији информатори, она каже да у својој грађи није имала примере са овим предлогом.

⁶¹ С. Милорадовић 2003: 114.

ских говора. Тако у говору јабланичког краја имамо предлог ВИШЕ са препонира-ним елементима ПО- и ИЗ-; у говору Алексиначког Поморавља у употреби су предлози ВИШЕ / ПОВИШЕ, а овако је и у левачком говору; у говору Параћинског Поморавља јавља се ВИШЕ са препонираним елементима ПО- и НА-. У свима њима нема конкурентског предлога ИЗНАД који смо ту очекивали, а појавио се у неким призренско-тимочким говорима. Тако је у говору Црне Траве и Власине и говору Понишавља у овом генитивном значењу у употреби једино предлог ИЗНАД, а у говору Бучума и Белог Потока, као и у говору Заплања предлог НАД + ОП.

Предлошко-падежна синтагма ВРЗ + ОП (у функцији генитива)

6. Предлог ВРЗ у конструкцији са ОП (у функцији генитива) употребљава се у овом говору у једној од четири семантичке реализације просторног и месног значења предлога ПРЕКО, и то у оној којом се означава да се један предмет ставља на други, односно да један предмет стоји на другом⁶². На ову семантичку вредност предлога ВРЗ указују и остали истраживачи призренско-тимочких⁶³ и сродних косовско-ресавских говора⁶⁴.

6. 1. У говору јабланичког краја, као и у осталим призренско-тимочким говорима захваћеним апсолутним аналитизмом, наведено генитивно значење се исказује једино предлошко-падежном везом од предлога ВРЗ и ОП.

Тури најлон *врз њај лук* докле врне; све ву на куп нафрља, једно *врз друго*; што, бре обукјеш и капаран *врз кошуљу* на овој врћо; турили најлони *врз мокру иченицу*, она повукла буђу; ти прво лубеницу па *врз њума траву*, да се не види; прво компири па *врз компири* петлужани; квачка ги врљила, пилики једно *врз друго* заедно.

6. 2. Наведено генитивно значење с предлогом ВРЗ заступљено је и у осталим призренско-тимочким говорима.

У говорима Бучума и Белог Потока, предлог ВРЗ „означава да се нешто налази преко онога што је означено обликом општег падежа.“⁶⁵ Од примера које Богдановић наводи, овде ћемо дати само један: надену сено, па *врз сено* лемези, да не одува ветар. Сама дефиниција значења овог предлога јасно указује на семантичку везу с предлогом ПРЕКО, који је потврђен чак са седам семантичких реализација. Међутим, међу њима нема оног значења које би било у синонимији са значењем предлога ВРЗ.

Предлог ВРЗ са ОП, међу предлозима са генитивним значењима, наводи и Вукадиновић за говор Црне Траве и Власине: *туре врз сноп озгор*. Овде се каже да овај предлог „има значење *преко*“⁶⁶. Предлог ПРЕКО је са по једним примером

⁶² Види Р. Жугић 2006¹: 275.

⁶³ Н. Богдановић 1979: 108; Н. Богдановић 1987: 219; В. Вукадиновић 1996: 246; Љ. Тирић 1999: 157; Ј. Марковић 2000: 224; Р. Жугић 2005¹: XXXII и 44 (под *врз*).

⁶⁴ Д. Јовић 1968: 164; М. Грковић 1968: 137; Р. Симић 1980: 54.

⁶⁵ Н. Богдановић 1979: 108.

⁶⁶ В. Вукадиновић 1996: 254.

(изузев темпоралног значења са два примера) потврђен у више значења, али не и у значењу које има предлог ВРЗ⁶⁷.

Предлога ВРЗ има и у говорима Понишавља. Аутор каже да је овај предлог „синонимичан са предлозима *на* и *йреко*“, а од четири наведена примера овде ћемо пренети само један: човек *врз* човека. Међу више значења за предлоге НА и ПРЕКО, не наводи се и оно које је синонимично с предлогом ВРЗ.⁶⁸

У говору Заплања „овај предлог (предлог ВРЗ — подвлачење моје) има вредност стандардног *йреко* или сл.“ Ауторка се позива на: Симић 1980: 54, а од примера које наводн издвојили смо: врљајте туј зёмњу, ћушкајте *врз* њэг.

Богдановић за употребу предлога ВРЗ, уз констатацију да се он не јавља у стандардном језику, наводи четири примера од којих ћемо овде дати само један: *врз* куже оплен.⁶⁹

6. 3. Ресавски говор не бележи предлог ВРЗ у генитивним предлошко-падежним синтагмама.⁷⁰

У трстеничком говору, међутим, овај предлог у облику *врз* / *врс* и сложенем предлогу *повр* / *поврз* / *поврс*, иде уз генитив. У свим примерима које Јовић наводи (нпр.: *врс* *йрѣвѣ* је намѣшила поњаџу) различити облици предлога ВРЗ се налазе у конструкцијама са морфолошким генитивом⁷¹.

За предлог *врз* у левачком говору се каже да „има вредност стандардног *йреко* или сл.“⁷² У даљем тексту се прецизирају два значења: „значење контактне супраперкурзије“ (*врз* *одела* обучѣм) и позиционо значење (тò е само овако камен *врз* камена).

У говору Параћинског Поморавља, као што смо више пута констатовали у радовима који се баве генитивним значењима говора јабланичког краја, употреба ОП је чешћа у односу на остале косовско-ресавске говоре. У синтагмама с предлогом ВРЗ, ауторка такође наводи и пример са ОП: Немò *врз* овò одéло јòш нèшто да тўриш.⁷³

Милорадовић, за употребу овог предлога у параћинском говору сматра, да конструкција с предлогом ВРЗ има виши степен „конкретизације“ у поређењу са конструкцијом с предлогом ПРЕКО.⁷⁴ На основу наше грађе о заступљености падежних синтагми с овим предлозима, може се говорити о већој фреквенцији предлога ПРЕКО у овом значењу. Запажена је могућност његове супституције предлогом ВРЗ без померања наведеног значења, али та могућност у овом смислу нема општи карактер. Ово нас наводн на закључак о потврђивању става о вишем

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Љ. Ћирић 1999: 157, 155–156 и 159.

⁶⁹ Н. Богдановић 1987: 219.

⁷⁰ А. Пецо — Б. Милановић 1968: 302, 309–310, 316, 321, 322–323, 327–328.

⁷¹ Д. Јовић 1968: 164.

⁷² Р. Симић 1980: 54.

⁷³ С. Милорадовић 2003: 118.

⁷⁴ Исто.

степену „конкретизације“ о коме Милорадовић прва говори, а ми још додајемо да је реч о добро уоченој семантичкој нијанси између ова два предлога.

6. 4. Разматрање предлошко-падежних синтагми с предлогом ВРЗ намеће неколико закључака: од предлога анализираних у овом раду, ово је једини предлог који се среће у свим осталим разматраним призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, изузимајући ресавски говор, за који нисмо нашли потврде.

6. 4. 1. Сви истраживачи ових говора истичу да предлог ВРЗ има семантичку вредност предлога ПРЕКО, али само неки од њих прецизирају оно значење вишезначењског предлога ПРЕКО са којим је ВРЗ у односу синонимије. Тако Жугић значење предлога ВРЗ у јабланичком говору доводи у синонимичну везу са четвртом семантичком реализацијом предлога ПРЕКО.⁷⁵ Симић за овај предлог, уз констатацију да има „вредност стандардног ПРЕКО“, истиче и то да ВРЗ има значење „контактне супраперкурзије“, а Милорадовић за говор Параћинског Поморавља сматра да предлог ВРЗ има виши степен „конкретизације“ у поређењу с предлогом ПРЕКО.

6. 4. 2. Док се у јабланичком, као и у свим осталим призренско-тимочким говорима овај предлог употребљава искључиво с ОП, у косовско-ресавским говорима овај предлог захтева Г. Једино се у говору Параћинског Поморавља овај предлог употребљава уз Г/ОП.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

7. Примарна одлика генитивних предлошко-падежних синтагми просторне и месне семантике са овде разматраним предлозима, као уосталом и свих падежних облика говора јабланичког краја као јужноморавског, јесте везивање предлога за општи падежни облик, што је у складу са искључивом употребом аналитичког типа деκлинације.

7. 1. Од предлога са просторним и месним значењем, анализираних у овом раду, запажена је употреба два предлога којих нема у стандардном српском језику (предлози ПОЗА и ВРЗ), док се остали предлози јављају и у неколико варијанти основног предлога (ОКОЛ, СПОРЕД, ПРЕКАЈ, ПОВИШЕ, ИЗВИШЕ, НАВИШЕ).

7. 2. У раду се, уз разматрање значења наведених предлога, указује и на однос синонимије са одговарајућим предлозима у стандардном језику.

7. 3. Праћена је и употреба ових, или њима синонимичних предлога у осталим говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске дијалекатске зоне.

7. 4. Установљено је да се неки од овде разматраних предлога (ВИШЕ / ПОВИШЕ / НАВИШЕ) јављају и у неким косовско-ресавским говорима (левачком и говору Параћинског Поморавља), али не и у неким призренско-тимочким гово-

⁷⁵ Р. Жугић 2006¹: 274–276.

рима (у говору Црне Траве и Власине, Понишавља, Бучума и Белог Потока и у говору Заплања) у којима се искључиво употребљава предлог ИЗ(НАД) са ОП у функцији генитива. Такође, предлог ПОЗА је својствен само неким призренско-тимочким говорима који су уже опредељени као јужноморавски у целини (говор јабланичког краја), или у једном свом делу који се по положају наслања на јужноморавске говоре (говор Заплања и говор јужноморавске зоне Алексиначког Поморавља), док је нпр. у говору Бучума и Белог Потока, као и у говору Црне Траве и Власине, у употреби искључиво предлог ИЗА са ОП. У косовско-ресавским говорима јављају се предлози ПОЗАДИ и ИЗА, који се иначе срећу и у оним говорним типовима призренско-тимочког дијалекта који нису јужноморавски (сврљишко-заплањски и тимочко-лужички).

7. 5. Истраживање је показало да се предлошко-падежним синтагмама с наведеним предлозима, у говору јабланичког краја, реализују иста просторна и месна значења која карактеришу и књижевни језик. Диференцијација се очитује у употреби ОП у функцији генитива и употреби неког синонимичног предлога који је некада потпуно другачијег лика, а некада само фонетска варијанта одговарајућег предлога у стандардном језику.

7. 6. Реализацију просторног и месног значења с наведеним предлозима у говору јабланичког краја нисмо посматрали као изоловану појаву, већ у интеракцији са осталим призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, а све у циљу дефинисања једне појаве као системске и потенцирања лингвистичке универзалије о међусобном утицају говора у суседству.

7. 7. У раду се указује на степен употребе и ширења ОП у говорима косовско-ресавске дијалекатске зоне.

ЛИТЕРАТУРА

- А. Пецо / Б. Милановић 1968: Асим Пецо — Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. — СДЗб XVII, Београд, 241–366.
- В. Вукадиновић 1996: Вилотије Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*. — СДЗб XLII, Београд, 1–317.
- Д. Јовић 1969: Душан Јовић, *Трстенички говор*. — СДЗб XVII, Београд, 1–240.
- Ј. Марковић 2000: Јордана Марковић, *Говор Зайлања*. — СДЗб XLVII, Београд, 7–307.
- К. Фелешко 1995: Казимјез Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. — Београд.
- Љ. Ђирић 1999: Љубисав Ђирић, *Говори Понишавља*. — СДЗб XLVI, Београд, 7–262.
- М. Ивић 1957: Милка Ивић, *Једно поглавље из граматике нашег модерног језика — систем месних падежа*. — ГФФ, II, Нови Сад, 145–158.
- М. Ивић 1958: Милка Ивић, *Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику*. — ЈФ, XXII, Београд, 141–166.
- Н. Богдановић 1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*. — СДЗб XXV, Београд.
- Н. Богдановић 1987: Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. — СДЗб XXXIII, Београд, 7–302.

- Р. Жугић 2005¹:** *Речник говора јабланичког краја*. — СДЗБ LII, Београд, IX — XLII + 1–470.
- Р. Жугић 2005²:** Радмила Жугић, *Еквиваленци адноминалног бесјредлошког генитива и генитивних синтагми с предлозима ОД и У за исказивање њосесивних значења у говору јабланичког краја*. — ЈФ LXI, Институт за српски језик САНУ, Београд, 179–189.
- Р. Жугић 2006¹:** Радмила Жугић, *Генитивне јредлошко-јадежне синтагме јросјорне и месне семантике у говору јабланичког краја*. — ЈФ LXII, Институт за српски језик САНУ, Београд 259–280.
- Р. Жугић 2006²:** Радмила Жугић, *Темјорално генитивно значење у говору јабланичког краја*. — ЗМССС 69, Матица српска, Нови Сад, 217–225.
- Р. Жугић 2006³:** Радмила Жугић, *Исказивање значења јајртијивног адноминалног бесјредлошког генитива у говору јабланичког краја*. — ЗМССС 70, Нови Сад, 349–364.
- Р. Жугић 2006⁴:** Радмила Жугић, *Предлози у релационим микројојопимима јабланичког краја (граматички и ономасјички аспект)*. — Годишњак за српски језик и књижевност, број 8, Филозофски факултет у Нишу, 135–144.
- Р. Симић 1980:** Радоје Симић, *Синтакса левачког говора 1, Ујојшреба јадежних облика*. — СДЗБ XXVI, Београд, 1–146.
- С. Милорадовић 2003:** Софија Милорадовић, *Ујојшреба јадежних облика у говору Парјаинског Поморавља*. — Етнографски институт, књ. 50, Београд.

Радмила Жугић

ГЕНИТИВНЫЕ ПРЕДЛОЖНО-ПАДЕЖНЫЕ СЛОВСОЧЕТАНИЯ
С ПРОСТРАНСТВЕННОЙ И МЕСТНОЙ СЕМАНТИКОЙ В ГОВОРЕ
ЯБЛАНИЧКОГО КРАЯ С ПРЕДЛОГАМИ *ОКО*, *ПОРЕД/СПОРЕД*, *ПОЗА*,
ВИШЕ/ПОВИШЕ/ИЗВИШЕ, *ВРЗ*

Резюме

В настоящей работе рассмотрены генитивные предложно-падежные словосочетания, обладающие пространственной и местной семантикой, образованные с помощью предлогов *око*, *јоред/сјоред*, *јоза*, *више/јовише/извише*, *врз*.

Основной характеристикой рассмотренных здесь генитивных предложно-падежных словосочетаний с пространственной и местной семантикой, а также всех падежных форм говора јабланичког, следовательно јужноморавског краја, является исключительное употребление аналитического склонения, т.е. выражение значения с помощью присоединения предлога общей падежной форме.

Отсутствие морфологического генитива, как это показал анализируемый материал, не создает препятствия при реализации соответствующих первичных и частотных генитивных пространственных и местных значений в данном говоре, т.е. значений, имеющихя и в стандартном языке.

Реализация генитивных значений с данной семантикой в говоре ябланинского края идентична состоянию в остальных призренско-тимочских говорах.

Сравнение с состоянием в косовско-ресавских говорах показало, что призренско-тимочские говоры, в большей или меньшей степени, оказали влияние на расширение аналитических конструкций с общим падежом в данной диалектной зоне.

Дијалектолошка истраживања II, Зборник радова, Филозофски факултет у Нишу, Студијска група за српски језик и књижевност, Ниш, 2007, стр. 156

Недавно је Филозофски факултет у Нишу обележио 20 година од покретања наставе српског језика и књижевности. За све време дводеценијског рада наставници и сарадници Студијске групе за српски језик и књижевност поред наставног рада обављали су и истраживања језика и књижевности, понајвише са подручја које гравитира Нишу, одакле, уосталом, долазе и студенти Групе, и где ће они по дипломирању радити. Са овим тече и издавачка делатност Групе, неких година — најпродуктивнија делатност Факултета, а ми скрећемо пажњу само на један ток оличен у зборницима истраживачких радова.

Наиме, у оквиру научноистраживачких пројеката „Лексиколошка проучавања југоисточне Србије“ и „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ појединачни краћи радови објављују се у зборницима које уређују наставници Катедре за српски језик.

Три броја *Прилога из фиџолингвистике* уредила је проф. др Јордана Марковић, један зборник *Дијалектолошких истраживања* уредио је проф. др Љубисав Ћирић, а последњи, о коме ће овде бити више речи, уредила је доц. др Надежда Јовић.

Др Надежда Јовић магистрирала је обрадом теме „Страни елементи у сточарској терминологији југоисточне Србије“. Та њена опредељеност за лексичку проблематику сточарства вероватно је утицала да буде уредник зборника „Дијалектолошка истраживања II“, чију садржину укратко представљамо.

Зборник садржи осам радова: Властимир Јовановић, *Социјално-психолошке основе односа човека и животиње*; Надежда Јовић, *Сточарска терминологија у Речнику шимочког говора*; Мирјана Илић, *Узвици у речницима југоисточне Србије*; Голуб Јашовић, *Узвици за дозивање или шерање стоке и још неки узвици у вези са њословима око стоке*; Јордана Марковић, *Имена њаса у југоисточној Србији*; Драгољуб Златковић, *Имена коза*; Мирко Вуковић, *Лексика коњарства у Горњем Заостру*; Љубисав Ћирић, *Топоними сточарске провинције у бело-*

иаланачком крају. Сваки од поменутих аутора бавио се одређеном проблематиком у вези са сточарском терминологијом.

Није случајност што је рад Властимира Јовановића *Социјално-психолошке основе односа човека и животиња* заузео прво место у зборнику. Овим прилогом представљен је однос човека и животиње и њихова чврста повезаност. Међу њима влада међусобна условљеност и зато није могуће разумети човекову потребу да именује животиње и послове у вези са њима ако се прво не разуме њихова нераскидива веза. Како је у раду напоменуто, да би се овај однос појаснио, аутор је користио примере из живота и рада људи из родног села Каменице. Рад се састоји из четири дела и речника мање познатих речи на крају.

Посебна пажња посвећена је великој бризи коју човек има према животињама. Временом човек и животиња коју он чува постају пријатељи и између њих се развија узајамно разумевање. Из таквог односа произилази и човекова потреба да животиње именује. При одабиру имена водило се рачуна о телесним и карактерним особинама животиње, а често су давана и људска имена, а све то у циљу стварања што присније везе. Из таквог односа произилазе и бројне приче о узајамној љубави и аутор издваја неке од њих. Приче су дате у изворном облику, на дијалекту, што се иначе у раду чинило увек када се настојало да се нека појава ближе објасни.

Надежда Јовић се бави семантичком, творбеном, фонетском и етимолошким анализом сточарске терминологије забележене у *Речнику шимочког говора* Јакше Динића. Истраживањем се дошло до закључка да коришћени речници садрже око 700 речи у вези са сточарском терминологијом.

Први део семантичке анализе носи опште називе за стоку и у вези са стоком. Ту су дати *ојшћи називи за јединку* (пр. „животињница, живи створ“ = животиња), затим *називи за угинуле животиње, за болести и смрт животиња, називи колективна и узрастна стоке, називи за плодну као и за неплодну стоку*. Од назива за делове тела ауторка наводи следеће: *за главу и делове тела, за стољашње делове шруја и унутрашње органе*. Коришћени речници садрже *називе и за особине и понашање стоке*.

Други део представља називе у вези са овцама. Иако је ово „семантичко поље релативно најбоље попуњено“, неопходно је извршити додатна истраживања на терену. Надаље, ауторка се бави анализом лексема које су у вези са: козама, говедима, коњима, магарцима, свињама, живином.

Семантичка анализа обухвата и следећа поглавља: *Болести према врстама стоке и понашање оболеле стоке, Лучевине, Ојрема за стоку, Узвици за шерање и ваљње стоке, Простор и просторије за чување и напасање стоке, Храна за стоку, Сточарење, Алајке које се користе у вези са стоком или прерадом сточарских производа, Сточарски производи, Посуђе и посуде, Радници код стоке, Ојрема пасица, Пси, Ошало*.

Последње поглавље у овом делу представља анализу лексема које имају метафоричну употребу. Такви називи могу се односити на људе (и имају негативну конотацију), људско понашање, затим на биљке, друге животиње, неке пред-

мете, игре и сл. Управо ови метафорични називи показују „колики значај имају стока и сточарење за људе овог краја“.

Творбена анализа забележених лексема представља њихов начин грађења и утврђивање коришћених творбених модела. Наведени су суфикси и префикси који се јављају при извођењу и грађењу речи у вези са стоком.

Фонетском анализом утврђено је да ови називи садрже одлике тимочко-лу-жничког говорног типа.

Етимолошком анализом ауторка је дошла до закључка да је сточарска терминологија у основи словенска. Међутим, у забележеној грађи много је и позајмљеница. Забележене су неке старобалканске предримске речи. Међу најстаријим позајмљеницама је и већина романизма, а у старе позајмљенице спадају и грецизми. Спорадично се јављају и албанизми. Турцизми су млађег датума, али су, с обзиром на културне и историјске прилике, прилично заступљени Међу страним речима могуће је пронаћи и неки германизам, а неким лексемама није могуће одредити порекло.

Значај овакве анализе је првенствено у томе што би требало да подстакне даља истраживања и попуњавања празнина у речницима, како је и ауторка закључила.

Рад Мирјане Илић *Узвици у речницима југоисточне Србије* представља анализу узвика у вези са стоком, а и других узвика у дијалекатским речницима југоисточне Србије. Истраживање је вршено на основу грађе прикупљене из следећих дела: *Речник лесковачког говора* — Брана Митровић, *Речник народног говора у Црној Реци* — Миодраг Марковић, *Речник њиројског говора* — Новица Живковић, *Речник тимочког говора* — Јакша Динић, *Лузнички речник* — Драгослав Манић-Форски, *Речник говора јужне Србије* — Момчило Златановић.

Ауторка запажа да „лексема овог типа представљају својеврсно језичко благо“. Чињеница да су овакве лексема непознате великом броју људи, који су одрастали и образовани у градској средини, представља повод да се изврши њихова систематизација, што је у овом раду и учињено.

На основу постојеће поделе узвика ауторка је извршила поделу узвика забележених у дијалекатским речницима. Узвици ономатопејског порекла који се односе на животиње, чине мали, али најинтересантнији део те групе. Они представљају својеврстан вид комуникације између човека и животиње.

Општи закључак је да је у речницима који су били предмет обраде узвика који се односе на животиње мало, с обзиром на значај сточарства у селу.

Рад Голуба Јашовића представља попис и анализу узвика за дозивање и терање стоке и у вези са пословима око стоке у шест села Пећког Подгора.

Аутор наводи да је на овом терену општи назив за дозивање стоке састављен од глагола *фабићи* и именице *стока*. На простору који је он истраживао, овај назив има облик *вабићи стоку*. Иначе, који ће се узвик за дозивање стоке употребити, зависи од врсте којој стока припада, од њеног узраста и пола.

За терање стоке користи се општи облик *ај* (без обзира на врсту). Поред тога аутор бележи узвике који се користе за терање одговарајуће врсте стоке.

Трећу групу чине узвици у вези са пословима око стоке. У те послове убрајају се упрезање и испрезање коња и волова. Овој групи узвика припадају и они којима се стоци нешто наређује или забрањује. На основу прикупљеног материјала закључује се да је највише узвика који се користе при издавању наредбе коњима.

У закључном делу је истакнуто да је забележено укупно 57 простих лексема за дозивање и терање стоке и само један сложени облик. Неки од забележених узвика више се не могу чути на целом испитиваном терену.

Рад Јордане Марковић бави се именима паса у југоисточној Србији. Како ауторка наводи, „ова имена односе се на обичног, домаћег, сеоског пса“.

У уводном делу говори се о псу као верном човековом пријатељу па се стога посебна пажња посвећује његовом именовању. Давање имена је и у вези са културолошким приликама у одређеном крају и вероватно би, како ауторка запажа, ово истраживање на неком другом терену дало другачије резултате.

Имена до којих се овом приликом дошло, разврстана су према мотивацији за њихов настанак. На основу тога може се видети да су другачији критеријуми присутни када се даје име псу, а другачији када се именују остале животиње.

На терену на коме је вршено истраживање, општи назив за пса је *куче*. Одступања су ретка.

Да би се псу доделило име, користе се следећи принципи: најчешће боја длаке, затим врста длаке, понашање пса, карактер, величина (узраст), дан када се пас окоптио. Некада у именовању мотивација може бити име човека, а у малом броју примера пас је добио име према другој животињи, јунацима из филмова и сл. Нека имена паса су мотивисана страним именима. С обзиром на то да су поједина имена паса веома фреквентна, прерасла су у синониме за пса.

Рад садржи и творбenu анализу забележених имена. Издвојени су најчешћи наставци. Општи утисак је да је мало творбених модела, али да постоји тежња да се тај број повећа.

У раду Драгољуба Златковића извршена је класификација имена коза забележених у пиротском крају.

На почетку су дата општа имена. Од бројних критеријума који утичу на именовање коза и који су овде наведени, издвајамо неке: имена људи, време млађења, телесни склад или телесни несклад, рогатост, изглед ушију, репа, плодност, понашање. У великом броју случаја име козе условљено је бојом длаке, распоредом шара и сл. Рад садржи богат списак имена коза, који отвара могућност за даље анализе и тумачења, што је и утисак приређивача.

На крају је дат списак скраћеница насеља у којима су истраживања вршена.

Рад Мирка Вуковића бави се лексиком коњарства у Горњем Заостру (североисточна Црна Гора). Један од разлога да аутор изврши попис и анализу лексике овог типа, јесте тај што у крају у коме је истраживање вршено свака кућа „има макар једног, рјеђе два коња“.

Рад садржи следећа поглавља: *Врсте, Пол и старост, Дијелови тијела, Боје и имена, Особине, нагони, понашање, навике..., Начин исхране, Врсте крешања, Вабљење, дозивање, команде, Болести, Ојрема*. У оквиру ових поглавља аутор се бави семантичком анализом прикупљених лексема. Од великог значаја

за овакву врсту зборника је и то што је, у циљу бољег разумевања, свака лексема у вези са коњима дата у контексту, пренетом у изворном облику, на дијалекту.

Рад садржи и прилоге у виду слика којима се употпуњава представљање лексике у вези са коњарством.

У закључном делу аутор се бави етимолошком анализом. Највећи број прикупљених речи је турског порекла, мада има и германизама. Општи називи су углавном словенског порекла, неки су из црквене терминологије, а има и оних речи које су дошле из војне доктрине.

Овај рад садржи око 600 лексема и представља исцрпан попис лексике коњарства. Аутор сматра да је то тек подстрек за даља истраживања јер „лексички фонд везан за ову терминологију је веома богат“.

Први део рада Љубисава Ћирића *Топоними сточарске њровенијенције у белојаланачком крају* чини речник топонима сточарске мотивације који су посведочени у белојаланачком крају. Речи су бележене у изворној дијалекатској, акцентованој форми.

Творбена анализа забележених назива представља начин грађења топонима. Примери показују да они могу бити просте речи, да се могу изводити суфиксацијом, али је највише сложених топонима. Многе од тих забележених речи данас су сасвим стране великом броју људи. Овакве врсте пописа један су од начина да се оне сачувају од заборавља, што и аутор запажа.

Ана Савић-Грујић

